INSTYTUT BADAŃ LITERACKICH
POLSKIEJ AKADEMII NAUK

OŚWIECENIE

OPRACOWAŁA
ELŻBIETA ALEKSANDROWSKA
Z ZESPOŁEM
REDAKTOR TOMU DO R. 1958
TADEUSZ MIKULSKI

HASŁA OGÓLNE, RZECZOWE I OSOBOWE

A-H

MCMLXVI
PAŃSTWOWY INSTYTUT WYDAWNICZY

INSTYTUT BADAŃ LITERACKICH
POLSKIEJ AKADEMII NAUK

BIBLIOGRAFIA LITERATURY POLSKIEJ

· NOWY KORBUT ·

PRACA ZAINICJOWANA PRZEZ
KAZIMIERZA BUDZYKA
REDAKTORA NACZELNEGO
DO 1963 R.

4

PAŃSTWOWY INSTYTUT WYDAWNICZY

REDAKTOR TECHNICZNY: WACŁAW WYSZYŃSKI
OKŁADKĘ I OBWOLUTĘ PROJEKTOWAŁA EWA FRYSZTAK

Pamięci
Tadeusza Mikulskiego

WSTĘP

Zakres chronologiczny *Bibliografii literatury polskiej „Nowy Korbut"* obejmującej piśmiennictwo okresu Oświecenia ustalony został przez Komitet Redakcyjny we wstępnej fazie prac nad dziełem. Gdy drugi tom *Literatury polskiej* Gabriela Korbuta określał swe granice czasowe „od wieku XVIII do r. 1820", obecne opracowanie, przyjmując tytuł *Oświecenie*, rezygnuje w zasadzie z piśmiennictwa początków wieku XVIII oraz pomija paru pisarzy debiutujących co prawda przed r. 1820, ale twórczością przynależnych już do epoki następnej. Przyjęte dość elastycznie daty graniczne okresu (lata 1730-60 — 1820-30) pozwoliły na włączenie tu w szerokim zasięgu obu okresów przejściowych i wydobycie w pierwszym zjawisk prekursorskich, w drugim — tradycji oświeceniowych.

Kierując się wyrażoną wyżej koncepcją część haseł z dawnego tomu drugiego przekazano redakcjom obu epok sąsiadujących, by weszły bądź do *Piśmiennictwa staropolskiego* (49 haseł osobowych i 8 anonimowych), bądź też do tomów następnych (11 haseł osobowych). Mimo powyższego zabiegu rozpiętość chronologiczna okresu pozostała nadal bardzo duża. Mieszczą się w nim obok autorów urodzonych jeszcze w wieku XVII (S. W. Jabłonowski, S. Leszczyński) autorzy zmarli w 70-tych i 80--tych latach XIX stulecia, czynni w literaturze całego okresu następnego, choć najczęściej debiutowali w drugim dziesiątku wieku, wiążąc się wówczas z „oświeceniową" grupą poetów „legionistów" czy też tzw. klasyków warszawskich (K. Białopiotrowiczowa, S. Bratkowski, F. S. Dmochowski, A. Gorecki, F. Grzymała). Sprawa dalszych przesunięć przy ewentualnych następnych edycjach pozostaje otwartą, zwłaszcza że należy się upomnieć o parę nazwisk zbyt pochopnie przeniesionych do części staropolskiej (E. Drużbacka, B. Chmielowski), tym więcej, że w szeroko rozumianym pojęciu prekursorstwa pomieszczono w niniejszej części analogiczne przecież zjawiska literackie (U. Radziwiłłowa, U. Radziwiłł, W. Rzewuski), jak też całe środowisko kulturalne, z którym pisarze ci byli najściślej powiązani (J. A. Załuski i jego krąg).

Poza tym nowe opracowanie pomija z poprzedniego zasobu haseł autorskich *Literatury* Korbuta nazwiska dwóch fikcyjnych autorów: Bartłomieja Michałowskiego (w rzeczywistości Henryka Rzewuskiego) i Macieja Rogowskiego (w rzeczywistości Konstantego Gaszyńskiego). Inne hasła osobowe zostały utrzymane, zmieniając jednak niekiedy tytuł hasłowy, a w konsekwencji charakter (Anonim Podolanin ⩾ L. Cieszkowski, Podgórzanin ⩾ P. Zatorski).

Zubożony chronologicznie i zredukowany do około 300 haseł osobowych tom drugi kompendium G. Korbuta — wzbogacono w okresie opracowywania o ponad 120 nazwisk nowych.[1] Badania nad literaturą, teatrem, kulturą i historią Oświecenia, pro-

[1] W układzie alfabetycznym: Adamczewski Jakub, Aleksandrowicz Tomasz, Ancuta Jan, Behnke Jan, Białkowski Antoni, Bockshammer Jan Chrystian, Boelcke Józef Ignacy, Borch Michał Jan, Borowski Franciszek, Borusławski Józef, Brodowski Samuel, Broniszewski Grzegorz, Brühl Alojzy Fry-

wadzone w ostatnich latach szczególnie intensywnie, ukazały szerokość i masowość ówczesnego życia literackiego. Uzmysławiają to choćby takie hasła rzeczowe niniejszej publikacji, jak: Czasopiśmiennictwo, Drukarstwo i księgarstwo czy wszystkie trzy hasła teatralne. W tej sytuacji nieodpartą stała się potrzeba wprowadzenia do dzieła bardzo wielu nazwisk nowych, częściowo nieznanych lub niedocenianych, częściowo świadomie może pomijanych przez tradycyjne literaturoznawstwo (pisarze reprezentujący libertynizm obyczajowy i pisarze radykalizmu społecznego). Niektórzy doczekali się w ostatnich latach nobilitacji, stając się przedmiotem osobnych rozpraw i studiów, większość pozostaje nadal w cieniu, choć udział ich w ówczesnym życiu literackim nie zawsze był tylko ilościowy. Dobór wprowadzonych autorów jest na pewno i dość przypadkowy, i niepełny. Zostali oni opracowani na marginesie prac głównych, w sposób, na jaki pozwalał obecny stan świadomości historycznoliterackiej. W trakcie pracy zaobserwowano zjawisko symptomatyczne: autor najczęściej zaczynał „obrastać" w twórczość i uzyskiwać faktografię biograficzną, gdy stał się już hasłem. Wydaje się wszakże, że nowo wprowadzeni pisarze wzbogacają w jakimś stopniu widzenie epoki i znanych środowisk literackich, a nadto wyznaczają środowiska mniej dotąd znane, skupione wokół przeróżnych urzędów, szkół, domów zakonnych, teatrów, przedsiębiorstw wydawniczych i drukarskich.

Zgodnie z praktyką Gabriela Korbuta włączono też pewną liczbę autorów i tłumaczy dzieł pozaliterackich — ważnych dla ogólnego obrazu kultury okresu, a przede wszystkim dla kształtującego się właśnie wówczas języka polskiej prozy, artystycznej i fachowej (znaczenie to podkreślają dołączane do wielu dzieł tego typu słowniczki specjalistyczne). Ostatni wzgląd skłonił nadto do uznania za działalność literacką — niekiedy bardzo dojrzałą — pisarstwa niektórych prywatnych lub publicznych korespondentów, autorów tzw. gazet pisanych. W konsekwencji — zbiory korespondencji tego typu trafiły do działu „twórczości" również w tych hasłach, których autorzy legitymowali się i innym rodzajem działalności literackiej, bardziej uznanym (J. Kitowicz, A. F. Nagłowski, J. K. Świętorzecki). Na specjalną uwagę zasługuje wprowadzona tu garstka autorów pracujących na polu literatury lub języka polskiego poza

deryk, Brzostowski Paweł Ksawery, Caraccioli Louis Antoine, Chodźko Ignacy (1724-1792), Czacki Michał, Czaplic Celestyn, Czarnek Mateusz, Czermińska Karolina, Czyż Jan, Dembowski Jan, Dubois de Jancigny Jean Baptiste, Dudziński Michał, Friese Christian Gotlieb, Gajdzica Jura, Garlicki Tomasz, Gawarecki Wincenty Hipolit, Gawdzicki Feliks, Glaize Elżbieta, Glave Kolbielski Karol Fryderyk, Gliński Augustyn, Gurski Walenty, Guzowiusz Jan Gotfryd, Hebdowski Kajetan, Horodyski Michał Andrzej, Hylzen Jerzy Mikołaj, Hyżdeu Tadeusz, Iżycki Antoni, Iżycki Jakub, Jakubowski Józef, Jakubowski Wincenty, Jaśkiewicz Mikołaj, Jeleński Gedeon, Jurkiewicz Marceli, Jurkowski Michał, Kaliszewski Celestyn, Kalnassy Joachim, Kamieński Wincenty, Kapostas Andrzej, Karczewski Wincenty, Karmowski Kajetan, Karniewski Kajetan, Karoli Teofil, Katenbring Józef, Kiełłpsz Michał, Kleczewski Stanisław, Klewański Adam, Kłokocki Stanisław, Kochański Józef, Korczyński Kasjan, Kossakowski Antoni Korwin, Krajewski Marcin, Krasuski Piotr, Kublicki Stanisław, Kudlicz Bonawentura, Lachnicki Ignacy, Lachnicki Ignacy Emanuel, Lachowski Sebastian, Lenkiewicz Wiktor, Lipski Tadeusz, Lutyński Teodor, Ładowski Remigiusz, Ławrynowicz Antoni Tomasz, Mackiewicz Michał Stanisław, Maimon Salomon, Michniewski Antoni Tadeusz, Mikosza Józef, Moszczeński Adam, Nagłowski Antoni Felicjan, Narbuttowa Anna, Olech Jan, Oraczewski Feliks, Orłowski Augustyn Józef, Ożga Aleksy Andrzej, Paprocki Franciszek, Pawlikowski Józef, Perzyna Ludwik, Pękalski Wojciech, Pierożyński Ludwik, Podoski Franciszek, Pogorzelski Michał, Pomorzkant Atanazy, Prokopowicz Maksymilian Antoni, Puszet de Puget Ludwik, Rutkowski Onufry, Sakowicz Fabian, Sanguszko Eustachy, Sapieha Michał Antoni, Sapieżyna Teofila, Sokołowski Łukasz, Stebelski Ignacy, Steiner Kristian Bogumił, Syruć Bernard, Szczepanowski Stanisław, Szostowicz Urban, Szurłowski Jan, Świętorzecki Józef Kazimierz, Świnarski Michał, Tołoczko Adam, Tomecki Franciszek, Turkowski Fabian, Tyszyński Piotr Celestyn, Ustrzycki Kazimierz, Vogel Daniel, Weicherdt Teodor Tomasz, Wieląćko Wojciech Wincenty, Wodzicki Stanisław, Woyna Franciszek Ksawery, Wróblewska Tekla, Wulfers Jan, Wulfers Stefan, Wykowski Felicjan, Zgierski Wincenty, Zubowski Ildefons, Zubowski Ksawery, Żdżarski Augustyn. Lista nazwisk nie jest jeszcze zamknięta, gdyż praca nad trzecim woluminem, mającym zawierać również suplement do całości, jest w toku.

granicami przedrozbiorowej Rzeczypospolitej, ale na obszarach etnicznie polskich: na Mazurach, Pomorzu i obu Śląskach (J. Behnke, J. Ch. Bockshammer, J. G. Guzowiusz, J. Olech, M. Pogorzelski, D. Vogel).

Zasadniczym jednak zadaniem redakcji dzieła było, zgodnie z aktualnym stanem wiedzy, nowe opracowanie przejętych haseł, jak też podanie możliwie pełnej i aktualnej informacji w zakresie bibliografii przedmiotowej. Jeszcze w pierwszych korektach uzupełniano w miarę możliwości narastające stale materiały, dążąc do podania informacji zgodnych ze stanem badań z lat 1965—1966. Uzupełnienia, których nie dało się już wprowadzić do tekstu, znajdą się w suplementach dołączonych do poszczególnych tomów. W aneksie dodanym do trzeciego woluminu znajdą się nadto uzupełnienia i korektury dotyczące również dwóch poprzednich (zebrane już po ich wydrukowaniu).

Ambicja, by opracowanie haseł harmonizowało z zarejestrowanym stanem badań — zmieniła nieco kształt tych nawet haseł, o których wiedza została właściwie nie zmieniona. Hasła, zarówno osobowe, jak i rzeczowe, opracowano w zasadzie według istniejącego stanu badań. W wielu jednak wypadkach — uciekając się do kwerend archiwalnych, poszukiwań źródłowych i sięgając do własnych warsztatów — autorzy tomu stan ten przekroczyli, wnosząc istotne nieraz korektury i uzupełnienia. Dużą wagę przykładano do informacji biograficznej możliwie rzetelnej, konkretnej i szczegółowej, traktując jednak biogramy jako wyłącznie faktograficzne curricula vitae. Wiedzy o pisarskiej działalności autora ma dostarczyć dopiero dział „twórczości". Według przyjętych dla całego wydawnictwa kryteriów — materiał został tu ułożony chronologicznie. Różnorodność twórczości poszczególnych pisarzy, sposobów jej przekazywania, nierówny wreszcie zasób wiedzy o autorach — nie pozwoliły na jednolite formalnie potraktowanie zapisu, choćby w respektowaniu zasady, że oddzielną pozycję w bibliografii tworzy dopiero osobna publikacja, jak samoistny druk (choćby odbitka lub nadbitka), czy przedstawienie teatralne. Zasada chronologicznego ukazania twórczości w hasłach pisarzy, którzy za życia publikowali niewiele, zmuszała do układania jej według pewnych większych lub ważniejszych utworów czy grup utworów (K. Brodziński). Dla pisarzy mało dotąd znanych z dorobku literackiego, choć niekiedy już dość dobrze z nazwiska (np. Ancuta, Czyż, Gawdzicki), a niewiele współcześnie ogłaszających (lub tylko w czasopismach) — ważnym wydawał się każdy drobny utwór. Rejestracja drobnych utworów wydawała się też istotna przy twórcach typu Józefa Bielawskiego, ponieważ o autorstwo każdego niemal z przypisywanych mu wierszyków toczą się dotąd polemiki.

Wytłumaczenia również wymaga praktyka zapisywania nieoryginalnych utworów dramatycznych: komedii, oper komicznych i dram. W myśl norm ówczesnej poetyki były to przeważnie wolne przeróbki, „przestosowania", pisane według zasady:

... Skąd zarwę, to zarwę,
Wszystko to już jest moje, skoro ja dam barwę.

Dotychczasowe badania nie ustaliły stopnia wzajemnej zależności tych utworów, poza kilkoma, autorstwa pisarzy najbardziej reprezentatywnych. Nie podjęto oczywiście tego zadania przy opracowywaniu „*Nowego Korbuta*". Przyjęto tu jako ogólną konwencję zapisywanie wszystkich komedii, oper komicznych i dram w dziale twórczości oryginalnej, informując jednocześnie o źródle zapożyczenia: w tytule (jeśli było w nim wymienione) bądź też w notatce petitowej, objaśniającej dodatkowo daną pozycję. O ile jednak zasadę tę przeprowadzono na ogół konsekwentnie w stosunku do pisarzy, których główny zrąb twórczości dramatycznej przypadł na wiek XVIII, to w stosunku do twórczości autorów dziewiętnastowiecznych postępowano bardziej dowolnie. I tak przy opracowywaniu poszczególnych haseł albo respektowano powyż-

sze założenie (J. Adamczewski, L. A. Dmuszewski), albo też dzielono twórczość danego pisarza na oryginalną i tłumaczoną, zaliczając do oryginalnej, obok utworów rzeczywiście oryginalnych lub za takie dotąd uchodzących, także utwory, których zależność od obcego źródła sformułowana została w tytule, bardziej jednak ogólnie niż przekład (J. N. Kamiński, L. Osiński). Rozwiązanie takie usprawiedliwia w pewnym stopniu niekonsekwencja i dowolność ówczesnej teorii i praktyki literackiej, jak i to, że w związku z rosnącym zapotrzebowaniem na sztuki teatralne, pisane pośpiesznie utwory zbliżały się wówczas częściej do prostych przekładów.

Wyjaśnienia domaga się także zasada zapisywania wydań zbiorowych, które ukazały się za życia pisarza. Mimo istnienia w bibliografii podmiotowej specjalnego poddziału „wydania zbiorowe" — edycje zrealizowane za życia pisarza włączano w ciąg chronologiczny jego twórczości. W „wydaniach zbiorowych", przewidzianych dla edycji pośmiertnych, sygnalizowano je jednak zapisem odsyłaczowym. Tę dyskusyjną praktykę przyjęto za wstępnymi ustaleniami Komitetu Redakcyjnego.

Dążąc do możliwie pełnej informacji bibliograficznej nie zrezygnowano z podawania wiadomości o rękopisach, zwłaszcza w specjalnie wyodrębnionym dziale „listy i materiały". Zastrzec tu jednak trzeba bardzo wyraźnie, że informacja ta ma charakter często niepełny, doraźny, jak też nie zawsze zweryfikowany. Na ten stan rzeczy wpłynął przede wszystkim brak centralnego rejestru rękopisów polskiej literatury oświeceniowej, jak też przypadły właśnie na czas przygotowywania dzieła — podjęty po spustoszeniach wojennych — okres porządkowania i opracowywania na nowo zbiorów rękopiśmiennych. W rezultacie informacja została oparta:

1) na tym, co przynosi aktualna wiedza o danym autorze;

2) na drukowanych a wyposażonych w indeksy nazwiskowe katalogach rękopisów wydanych w ostatnich latach bądź też — dla zbiorów względnie nienaruszonych (zbiory krakowskie) — w okresie wcześniejszym;

3) na publikowanych ostatnio fragmentarycznych wykazach interesujących nas poloniców w zbiorach zagranicznych;

4) na zbiorach bibliotek wrocławskich, zwłaszcza Biblioteki Zakładu Narodowego im. Ossolińskich — jako stale dostępnych opracowującym dzieło.

Była to zasada; w wielu jednak wypadkach, zwłaszcza gdy hasła opracowywali badacze specjalnie z tematem związani, informacja wykraczała znacznie poza ten zakres, pretendując niejednokrotnie do pełnej rejestracji materiałów (J. N. Kamiński, I. Krasicki, J. Ursyn Niemcewicz). Dane zaczerpnięte z publikacji przedwojennych starano się w miarę możności zweryfikować, stąd przy wielu już dziś nie istniejących pozycjach pojawiło się określenie „zniszczony", „zaginiony". Za celowe uznano jednak zachowanie także wiadomości nie zweryfikowanych, wychodząc z założenia, że i one spełnią funkcję jakichś drogowskazów przy poszukiwaniach źródłowych. W tym też miejscu trzeba wyjaśnić, że idąc za sugestią *Przewodnika po zbiorach rękopisów wilanowskich* Władysława Semkowicza (W-wa 1961) przyjęliśmy w całym dziele dla Archiwum Publicznego Potockich z Wilanowa różne od oficjalnego określenie „Arch. Wilan." (= Archiwum Wilanowskie).

Hasła ogólne i hasła rzeczowe opracowano w myśl zasad sformułowanych dla całego wydawnictwa. W pierwszych — pewne zastrzeżenie budzić może zestaw prac dotyczących kultury i literatury europejskiej okresu Oświecenia. Zdając sobie sprawę z niedostatecznej precyzji, jak i pewnej przypadkowości tego rejestru pragniemy podkreślić, że jest to jednak w naszej bibliografii literackiej pierwszy przewodnik po tym terenie, niezwykle przecież ważnym dla należytego poznania dziejów naszej literatury.

W hasłach rzeczowych świadomie ograniczono tematykę do zjawisk dających się ująć w ścisłe, chronologicznie uporządkowane zestawy faktów (analogicznie do bio-

grafii w hasłach osobowych). Hasła te spełniać winny częściowo funkcję podręcznego kompendium historycznoliterackiego — nie zaś ogólnikowego informatora. Prócz zagadnień przejętych z *Literatury polskiej* G. Korbuta — opracowano kilka nowych, jak: Biblioteka Załuskich, Drukarstwo i księgarstwo, Folklorystyka, Kuźnica Kołłątajowska, Obiady czwartkowe, Teatr dworski, Teatr publiczny w Warszawie, Teatry publiczne prowincjonalne czy wreszcie: Uniwersytet Warszawski. Ten ostatni temat podjęto głównie jako dopełnienie inicjatywy autorów *Piśmiennictwa staropolskiego*, gdzie pomieszczono analogiczne hasła poświęcone uniwersytetom powołanym do życia w dobie staropolskiej.

Ambicją redakcji niniejszego dzieła było służyć informacją możliwie rzetelną, szeroką, szczegółową i aktualną. Ponieważ jednak stanowi ono w studiach historycznoliterackich wyraz pewnego określonego etapu badań — zdajemy sobie sprawę, że już od momentu ujęcia w zamkniętą formę publikacji będzie, i być musi, stale uściślane, korygowane i uzupełniane.

*

Pracę nad Oświeceniem według drugiego tomu *Literatury polskiej* G. Korbuta rozpoczął czteroosobowy zespół studentów polonistyki wrocławskiej, pod kierownictwem Tadeusza Mikulskiego. Zespół ten tworzyli: Jadwiga Bartnikówna (Bartkowiakowa), Gabriela Frydrychowicz, Stanisław Pietraszko i Jadwiga Sławińska. Następnie doszły: Stanisława Kasieczka i Halina Stankowska. W trakcie pracy zespół się zmienił: odeszła J. Bartnikówna, a współpracę podjęły: Wanda Iglicka, Teresa Skubalanka, Janina Zając i Ewa Ziomkowa. Wreszcie zespół zredukowany został do trzech osób: G. Frydrychowicz, S. Kasieczki i H. Stankowskiej. Po śmierci T. Mikulskiego w 1958 — redakcję przejął Stanisław Stupkiewicz i w roku następnym, przy dalszej współpracy G. Frydrychowicz oraz doraźnej pomocy pracowników Działu Historii Literatury Polskiej Oświecenia IBL, a także Wandy Roszkowskiej-Sykałowej i Ignacego Sieradzkiego, ukończył redakcję drugą.

Korzystano wówczas z konsultacji i wskazówek Juliusza Wiktora Gomulickiego i Macieja Żurowskiego oraz z materiałów bibliograficznych zgromadzonych przez Karola Estreichera, Stanisława Pigonia i Ludwika Simona (te ostatnie udostępnił Piotr Grzegorczyk).

*

W czerwcu 1962 r. Dyrekcja Instytutu Badań Literackich powierzyła niżej podpisanej sporządzenie ostatecznej redakcji *Bibliografii* na podstawie maszynopisu redakcji drugiej. Do czynnej pomocy w opracowaniu powołani zostali wszyscy pracownicy Działu Historii Literatury Polskiej Oświecenia IBL: Zbigniew Goliński, Jerzy Jackl, Roman Kaleta, Janina Pawłowiczowa, Julian Platt, Zofia Sinko, Roman Sobol, Zofia Wołoszyńska i Roman Wołoszyński. W pracy uczestniczyli także: G. Frydrychowicz oraz Mieczysław Klimowicz, pełniący równocześnie funkcję recenzenta.

Na prośbę redakcji w opracowaniu wybranych haseł wzięli udział nadto specjaliści spoza wyżej wymienionych: Mirosława Chamcówna (hasła: Nauka, Oświata, Komisja Edukacji Narodowej, Uniwersytet Warszawski), Czesław Hernas (hasło: Folklorystyka), Izabela Kaniowska-Lewańska (hasło: K. Tańska), Krystyna Kleine (hasło: Teatry publiczne prowincjonalne), Jerzy Kowecki (hasło: A. Trębicki), Tadeusz Kozanecki (hasło: J. K. Szaniawski), Stanisław Bogumił Kupść (hasło: J. A. Załuski), Barbara Lasocka (hasło: J. N. Kamiński), Maria Renata Mayenowa (hasła: Zagadnienia języka, Teorie literackie), Janusz Odrowąż Pieniążek (hasła: Stanisław Rzewuski,

W. Rzewuski-emir), Edmund Rabowicz (m. in. hasła: W. Mier, S. Wodzicki), Józef Szczepaniec (hasło: Drukarstwo i księgarstwo), Michał Witkowski (hasła: J. Ursyn Niemcewicz, F. Skarbek, W. A. Szweykowski).

Wielokrotnie radą i materiałami służyli też: Bronisław Baczko, ks. Jan Buba, Mieczysław Budka, Stanisław Buśka, Stefan Durski, Juliusz Wiktor Gomulicki, Barbara Grochulska, Władysława Jabłońska, Teresa i Augustyn Jendrysikowie, Przemysława Matuszewska, Helena Madurowicz-Urbańska, ks. Bronisław Natoński, Jan Pachoński, Zbigniew Raszewski, Emanuel Rostworowski, Jadwiga Rudnicka, Ewa Rzadkowska, Alojzy Sajkowski, Grzegorz Sinko, Eugeniusz Szwankowski, Janina Wojnar-Sujecka, Krystyna Zienkowska.

W dużej mierze właśnie dzięki okazanej pomocy redakcja zdołała zrealizować postawione sobie zadania. Zestaw haseł został znacznie pomnożony — ich opracowaniu nadano charakter bardziej szczegółowy.

Wszystkim wymienionym osobom, które przyczyniły się do ulepszenia dzieła, składam w imieniu redakcji serdeczne podziękowanie.

Podziękowanie składam również Janowi Aleksandrowskiemu — uważnemu i krytycznemu czytelnikowi biogramów, Jerzemu Woronczakowi — za koleżeńską kontrolę łacińskich i greckich zapisów bibliografii, Krystynie Czajkowskiej — za pierwszą wnikliwą lekturę w wydawnictwie, oraz współpracującej przy adiustacji Zofii Sypulance. Wdzięczność wyrazić pragniemy też zawsze uczynnemu personelowi Biblioteki Zakładu Narodowego im. Ossolińskich i Biblioteki Uniwersytetu Wrocławskiego. Szczególnie dużo życzliwości przy żmudnych kwerendach bibliograficznych okazali zwłaszcza Karol Heintsch i zespół ossolińskiego Działu Starych Druków.

Wrocław, 7 grudnia 1965 r.

Elżbieta Aleksandrowska

OD INSTYTUTU BADAŃ LITERACKICH

Począwszy od obecnego tomu *Bibliografii literatury polskiej* na karcie tytułowej pojawiają się zmiany w strukturze i składzie osobowym Komitetu Redakcyjnego. Uchwałą Sekretariatu Wydziału I Nauk Społecznych PAN podjętą na wniosek Rady Naukowej Instytutu Badań Literackich Komitet Redakcyjny całej edycji stanowi zespół redaktorów poszczególnych serii *Bibliografii*, począwszy od *Piśmiennictwa staropolskiego* (1963-1965) po *Słownik współczesnych pisarzy polskich* (1963-1966): Roman Pollak, Elżbieta Aleksandrowska, Irmina Śliwińska, Stanisław Stupkiewicz, Jarosław Maciejewski, Zygmunt Szweykowski, Ewa Korzeniewska (na karcie tytułowej w układzie alfabetycznym).

W obecnej strukturze Komitetu brak zatem nazwiska redaktora naczelnego, którym był zmarły 5.III.1964 r. Kazimierz Budzyk, inicjator i organizator prac w ich fazie początkowej. Brak nadto funkcji sekretarza, pełnionej uprzednio przez Stanisława Stupkiewicza, który obecnie jest współredaktorem serii obejmującej literaturę okresu Romantyzmu wespół z Irminą Śliwińską.

Zmarli współorganizatorzy i współpracownicy „*Nowego Korbuta*" Kazimierz Budzyk i Tadeusz Mikulski nie mogli z natury rzeczy uczestniczyć w pracach prowadzonych po ich zgonie i jeszcze dalekich od całkowitego ukończenia. By odpowiednio zaznaczyć oraz upamiętnić ich wkład i udział w pracach nad „*Nowym Korbutem*" postanowiono, by na wszystkich tomach, jakie się ukażą aż do ukończenia wydawnictwa, dać inskrypcję „Praca zainicjowana przez Kazimierza Budzyka, redaktora naczelnego do 1963 r." oraz by część oświeceniową *Bibliografii*, tj. tomy 4-6, dedykować pamięci Tadeusza Mikulskiego.

WYKAZ SKRÓTÓW

ang. — angielski
anonim. — anonimowy
Antropol. — Antropologiczny
antydat. — antydatowany
Arch. — Archiwum, Archiwalny, Archive
Archeol. — Archeologiczny
ark. — arkusz
art. — artykuł
Artyst. — Artystyczny
AU — Akademia Umiejętności
autorec. — autorecenzja
b. — bez
b. d. — bez daty
b. m. r. — bez miejsca, roku
Bibl. — Biblioteka, Biblioteczny
Bibliogr. — Bibliograficzny
BN — Biblioteka Narodowa (seria wydawnicza)
BPP — Biblioteka Pisarzów Polskich
Bydg. — Bydgoszcz, Bydgoski
c.d. — ciąg dalszy
Codz. — Codzienny
cz. — część
Czart. — Czartoryskich
czasop. — czasopismo
d. — der (des), die (der), das
dat. — datowany
dedyk. — dedykowany, dedykacja
dn. — dnia
Dod./dod. — dodatek, dodatki
Dom. — Domowy
dr. — drukarz, drukował
Druk. — drukarnia
Dwutyg. — Dwutygodnik
Dyr. — Dyrekcja
dz. — dział
Dzien. — Dziennik
ed. — edycja
egz. — egzemplarz
Enc./enc. — encyklopedia
Estr. — Estreicher: Bibliografia polska
f. — für
Filol. — Filologiczny
Filoz. — Filozoficzny, Filozofii
Fiz. — Fizyczny
fot. — fotografia, fotograficzny
fotoof. — fotooffsetowe
fragm. — fragment
franc. — francuski
Gaz. — Gazeta
Gdań. — Gdański
Geogr. — Geograficzny
Gimn. — Gimnazjum
Gosp. — Gospodarczy
h. — herbu
Hist. — Historyczny, Historia
hiszp. — hiszpański
homogr. — homograficzny
Hum. — Humanistyczny
IBL — Instytut Badań Literackich
Ilustr. — Ilustrowany, ilustracja
im. — imienia
in. — inne
inc. — incipit
inform. — informacja, informuje
Jagiel. — Jagielloński
Jęz./jęz. — język
Języl. — Językowy
Językozn. — Językoznawczy
jn. — jak niżej
jw. — jak wyżej
k. — karta
Kat. — Katowice
Klas. — Klasyczny

Kórn. — Kórnicka
Kr. — Kraków, Krakowski
Kraj. — Krajowy
Krasiń. — Krasińskich
Kron. — Kronika
Król. — Królewski
krypt. — kryptonim
kryt. — krytyczny
ks. — księga
KUL — Katolicki Uniwersytet Lubelski
Kult. — Kulturalny
Kur. — Kurier
Kwart. — Kwartalnik
l. — lata, lat; liber, libellus
Lek. — Lekarski
Lit. — Literacki, Literatury
Lubl. — Lublin, Lubelski
Lud. — Ludowa
Lw. — Lwów, Lwowski
łac. — łaciński
Łódz. — Łódzki
m.in. — między innymi
Małop. — Małopolski
Mat. — Matematyczny
Med. — Medycyna, Medyczny
Mies. — Miesięcznik
Monogr. — Monografie, Monograficzny
Muz. — Muzeum
n. — następne (stronice)
nadb. — nadbitka
nakł. — nakład
Nar./nar. — Narodowy
nast. — następne
Nauk. — Naukowy
niem. — niemiecki
nr — numer
odb. — odbitka
oddz. — oddział
ogł. — ogłosił, ogłoszenie
ok. — około
Opol. — Opolskie
oprac. — opracował, opracowanie
Ord. — Ordynacja
Orient. — Orientalistyczny
osob. — osobno
Ossol. — Biblioteka Zakładu Narodowego im. Ossolińskich, Ossolineum
Oświat. — Oświatowy
Pam. — Pamiętnik
pam. — pamiątkowa
PAN — Polska Akademia Nauk
PAU — Polska Akademia Umiejętności
Pedag. — Pedagogiczny
Petersb. — Petersburg, Petersburski
pierwodr. — pierwodruk
pocz. — początek
Pol. — Polska, Polski
Polon. — Polonistyczny
poł. — połowa
popr. — poprawione
por. — porównaj
pow. — powiat
powiel. — powielany
powst. — powstał
Powsz. — Powszechny
Poz. — Poznań, Poznański
poz. — pozycja
przedr. — przedruk, przedrukował
Przegl. — Przegląd
przekł. — przekład
przeł. — przełożył
Przew. — Przewodnik
Przyj. — Przyjaciel, Przyjaciół
przyp. — przypis
Przyr. — Przyrodniczy
pseud. — pseudonim
pt. — pod tytułem
Publ. — Publiczny
R. — rocznik (w numeracji)
r. — rok
Racz. — Raczyńskich
rec. — recenzja
red. — redaktor, redakcja, redagował
Ref. — Reformacja
rkps — rękopis
rkpsy — rękopisy
Robot. — Robotnicza
Roczn. — Rocznik, Roczniki (w tytule)
Rodz. — Rodzinna
ros. — rosyjski
rozdz. — rozdział
Rozpr. — Rozprawy
rubr. — rubryka
S. — seria
s. — stronica
skróc. — skrócony

Slawist. — Slawistyczny
Społ. — Społeczny
Spr. — Sprawozdanie
Staropol. — Staropolskie
streszcz. — streszczenie
sygn. — sygnatura
szk. — szkolny
szp. — szpalta
T./t. — tom
Teatr. — Teatralny
Teolog. — Teologiczny
tłum. — tłumaczył, tłumaczenie
Tor. — Toruń, Toruński
Tow. — Towarzystwo
Tyg. — Tygodnik, Tygodniowy
tyt. — tytuł, tytułowa (karta)
tzw. — tak zwane
u. — und
UMCS — Uniwersytet M. Curie-Skłodowskiej
Uniw. — Uniwersytet, Uniwersytecki
ur. — urodzony
USB — Uniwersytet Stefana Batorego
uzup. — uzupełnił, uzupełniony
vol. — volumen
w. — wiek; wiersz
Warsz. — Warszawski
wg — według
Wiad. — Wiadomości
Wilan. — Wilanowski
Wielkopol. — Wielkopolski
Wil. — Wilno, Wileński
wojew. — wojewódzki
Wr. — Wrocław, Wrocławski
Współcz. — Współczesny
W-wa — Warszawa
Wych. — Wychowanie, Wychowawczy
wyd. — wydanie, wydał, wydany
Wydz. — Wydział
wygł. — wygłoszony
wyj. — wyjątek
wyst. — wystawiony
z. — zeszyt
Zach. — Zachodni
Zagr. — Zagraniczny
zbior. — zbiorowe
Zeitschr. — Zeitschrift
Zesz. — Zeszyty
zm. — zmarł
zmien. — zmieniony
zniszcz. — zniszczony
zob. — zobacz

HASŁA OGÓLNE

I. OŚWIECENIE W EUROPIE

1. OŚWIECENIE JAKO EPOKA W DZIEJACH KULTURY

E., J. Goncourt: La Femme au XVIIIe siècle. Paryż 1862. — W. E. H. Lecky: History of the Rise and Influence of the Spirit of Rationalism in Europe. Londyn 1869. Przekł. pol. (z wyd. 18): Dzieje wolnej myśli w Europie. T. 1-2. Łódź 1908-1909. — L. Stephen: History of English Thought in the 18th Century. Londyn 1876; wyd. nast. Londyn 1881, N. Jork 1955. — R. Haym: Herder nach seinem Leben und seinen Werken. T. 1-2. Berlin 1880-1885; wyd. nast.: Herder. T. 1-2. Berlin 1954. — F. Brunetière: La Formation de l'idée du progrès. W: Études critiques sur la littérature française. T. 5. Paryż 1891; wyd. 6 Paryż 1922. — H. Lichtenberger: Le Socialisme français au XVIIIe siècle. Paryż 1891. — C. Justi: Winckelmann und seine Zeitgenossen. Lipsk 1898. — F. Paulsen: Immanuel Kant. Sein Leben und seine Lehre. Stuttgart 1898. — E. Ducros: Les Encyclopédistes. Paryż 1900. —

W. Dilthey: Das 18. Jahrhundert und die historische Welt. *Deutsche Rundschau* t. 108 (1901). — A. Morize: L'Apologie du luxe au XVIIIe siècle. Le „Mondain" et ses sources. Paryż 1909. — F. J. Schneider: Die Freimaurerei und ihr Einfluss auf die geistige Kultur in Deutschland am Ende des 18. Jhrdts. Praga 1909. — W. Dilthey: Der Aufbau der geschichtlichen Welt in den Geisteswissenschaften. *Abhandlungen d. Berliner Akademie. Phil.-Hist. Klasse* 1910. — F. Brunetière: Études sur le XVIIIe siècle. Paryż 1911. — D. Mornet: Les Sciences de la nature au XVIIIe siècle. Paryż 1911. — R. Unger: Hamann und die Aufklärung. Cz. 1-2. Jena 1911; wyd. nast. Jena 1925. — D. Mornet: Le Romantisme en France au XVIIIe siècle. Paryż 1912; wyd. 3 Paryż 1933. — J. P. Belin: Le Mouvement philosophique de 1748 à 1789. Étude sur la diffusion des idées des philosophes à Paris d'après les documents concernant l'histoire de la librairie. Paryż 1913. — H. Gillot: La Querelle des anciens et des modernes en France. Nancy 1914. — J. Maciejowski: Wiek Oświecenia we Francji. W-wa 1917. —

M. Carré: La Noblesse de France et l'opinion publique au XVIIIe siècle. Paryż 1920. — B. Orłowski: Krytyka wartości kultury u Rousseau i przed Rousseau. *Prace Nauk. Uniw. Poz. Sekcja Hum.* 1921 nr 4. — Z. Łempicki: Renesans, Oświecenie, Romantyzm. W-wa 1923. [Rec.: S. Bednarski. *Przegl. Powsz.* t. 159 (1923) s. 265-267; R. Dragan. *Przegl. Wyd. Książnicy Pol.* 1923 nr 7; J. Kleiner. *Pam. Lit.* R. 20 (1923) s. 264-268; M. Kridl. *Przegl. Warsz.* 1923 t. 4 nr 26; E. Bursche. *Ref. w Pol.* 1924 s. 152-154; Z. Czerny. *Kwart. Hist.* 1924 s. 166-177; J. Kleiner. *Ruch. Filoz.* t. 10 (1926/27) nr 7-10]. — S. Marck: Das Jahrhundert der Aufklärung. Lipsk 1923. — H. Wolf: Versuch einer Geschichte des Geniebegriffs in der Ästhetik des 18. Jhrdts. Cz. 1. Heidelberg 1923. — G. Atkinson: Les Relations de voyages du XVIIe siècle et l'évolution des idées. Contribution à l'étude de la formation de l'esprit du XVIIIe siècle. Paryż 1924. — O. Ewald: Die französische Aufklärungsphilosophie. Monachium 1924. — B. Fay: L'Esprit révolutionnaire en France et aux États-Unis à la fin du XVIIIe siècle. Paryż 1924. — F. Meinecke: Die Idee der Staatsräson in der neueren Geschichte. Monachium 1924. — P. Funk: Aufklärung. 1925. — C. von Brockdorff: Die deutsche Aufklärungsphilosophie. Monachium 1926. — C. von Brockdorff: Die englische Aufklärungsphilosophie. Monachium 1926. — I. K. Luppol: Denis Diderot. 1926; wyd. 3 Moskwa 1960. Tłum na pol. R. Hekker: Diderot. (W-wa) 1963. — D. Mornet: La Pensée française au XVIIIe siècle. Paryż 1926; wyd. 9 Paryż 1956. — A. S. Turberville: English Men and Manners in the Eighteenth Century. Oksford 1926. — L. Brunschvicg: Le Progrès

de la conscience dans la philosophie occidentale. T. 1-2. Paryż 1927. — B. Groethuysen: Die Entstehung der bürgerlichen Welt und Lebensanschauung in Frankreich. Cz. 1-2. Halle 1927-1930. Część wyd. po franc.: Origines de l'esprit bourgeois en France. 1: L'Église et la bourgeoisie. Paryż 1927. — J. Le Gros: Diderot et l'Encyclopédie. Paryż 1928. — E. Pilon: La Vie de famille au XVIIIe siècle. Paryż 1928. — The Social and Political Ideas of some English Thinkers of the Augustan Age. A. D. 1650-1750. *A Series of Lectures Delivered at King's College, University of London during the Session 1927-1928.* Ed. by F. J. C. Hearnshaw. Londyn 1928. — E. Préclin: Le Jansénisme du XVIIIe siècle. Paryż 1929. — A. Schinz: La Pensée de Jean-Jacques Rousseau. T. 1-2. Northampton 1929. —

W. Tatarkiewicz: Historia filozofii. T. 2. W-wa 1931; wyd. (5) uzup. W-wa 1958. — B. Von Wiese: Die Kultur der Aufklärung. *Handwörterbuch der Soziologie.* Stuttgart 1931 s. 14-24. — E. Cassirer: Die Philosophie der Aufklärung. Tybinga 1932. Przekł. ang.: The Philosophy of the Enlightenment. Princeton 1951; wyd. nast. Boston 1960. — V. Pinot: La Chine et la formation de l'esprit philosophique en France (1640-1740). Paryż 1932. — L. Vernon: Il Settecento in Italia. Neapol 1932. — H. Böhi: Die religiöse Grundlage der Aufklärung. Zurych 1933. — D. Mornet: Les Origines intellectuelles de la Révolution française 1715-1787. Paryż 1933; wyd. 5 Paryż 1954. — B. Rosenthal: Der Geniebegriff des Aufklärungszeitalters. Berlin 1933. — M. Beyer-Fröhlich: Höhe und Krise der Aufklärung. Lipsk 1934. — E. Ermatinger: Deutsche Kultur im Zeitalter der Aufklärung. Poczdam 1934; wyd. nast. Poczdam 1935. — R. B. Mowat: The Age of Reason. The Continent of Europe in the Eighteenth Century. Londyn 1934. — P. Hazard: La Crise de la conscience européenne 1680-1715. T. 1-3. Paryż 1934-1935; wyd. 2 w 1 vol. Paryż 1961. — Z. Łempicki: Oświecenie. *Świat i życie. Zarys enc. współcz. wiedzy i kultury.* T. 3 (Lw. 1934) s. 1163-1171. — C. L. Becker: The Heavenly City of the 18th Century Philosophers. New Haven 1935. — B. Fay: La Franc-maçonnerie et la révolution intellectuelle du XVIIIe siècle. Paryż 1935. — S. H. Monk: The Sublime. A Study of Critical Theories in XVIIIth Century England. N. Jork 1935. — O. A. Lovejoy: The Great Chain of Being. A Study of the History of an Idea. Harvard 1936; wyd. 2 N. Jork 1960. — Z. Łempicki: Problemy Oświecenia. *Pam. Lit.* R. 33 (1936) z. 3; *Księga referatów Zjazdu Nauk. im. I. Krasickiego.* Lw. 1936 i nadb. — F. Meinecke: Die Entstehung des Historismus. T. 1-2. Monachium 1936; wyd. nast. Monachium 1957. — W. Scheibe: Die Krisis der Aufklärung. 1936. — P. Dufay: Les Moeurs du XVIIIe siècle d'après les mémoires du temps. Paryż 1937. — L. Réau: L'Europe française au siècle des Lumières. Paryż 1938. — P. Wilding: Les Grands aventuriers du XVIIIe siècle. (Przekł. z ang.: Adventurers in the 18th Century). Paryż 1938. —

B. Willey: The Eighteenth Century Background. Studies on the Idea of Nature in the Thought of the Period. Londyn 1940; wyd. nast. Londyn 1949. — W. P. Wołgin: Socjalno-politiczeskije idiei wo Francii. Moskwa 1940. — A. Bellesort: XVIIIe siècle et Romantisme. Paryż 1941. — W. Rasch: Neue Forschungen zur Literatur der Aufklärungszeit und der Sturm und Drang. *Zeitschr. f. Deutsche Bildung* R. 17 (1941) s. 314--319. — L. C. Rosenfield: From Beast--Machine to Man-Machine. The Theme of Animal Soul in French Letters from Descartes to La Mettrie. N. Jork 1941. — G. Schnürer: Katholische Kirche und Kultur im 18. Jhrdt. 1941. — L. Weber: Pädagogik der Aufklärungszeit. 1941. — J. Dedieu: Montesquieu. L'Homme et l'oeuvre. Paryż 1943. —

M. Glotz, M. Mairie: Les Salons du XVIIIe siècle. Paryż 1945. — M. L. Dufrénoy: L'Orient romanesque en France (1704-1789). Montreal 1946. — P. Hazard: La Pensée européenne au XVIIIe siècle de Montesquieu à Lessing. T. 1-3. Paryż 1946; wyd. nast. Paryż 1963. — F. Venturi: Le Origini dell' Enciclopedia. Rzym 1946. — J. Wahl: Tableau de la philosophie française. Paryż 1946. — M. Leroy: Histoire des idées sociales en France. T. 1: De Montesquieu à Robespierre. Paryż 1947. — C. Antoni: Der Kampf gegen die Vernunft. 1948. — R. Derathé: Le Rationalisme de J.-J. Rousseau. Paryż 1948. — Ch. Frankel: The Faith of Reason. The Idea of Progress in the French Enlightenment. N. Jork 1948. — A. Peretiatkowicz: Jan Jakub Rousseau, filozof demokracji społecznej. Poz. 1949. — H. M. Wolff: Die Weltanschauung der deutschen Aufklärung in geschichtlicher Entwicklung. Monachium 1949.— R. Derathé: Rousseau et la science politique de son temps. Paryż 1950. — R. Schwab: La Renaissance orientale. Paryż 1950. — G. Weulersse: La Physiocratie

sous les ministères de Turgot et de Necker (1774-1781). Paryż 1950. —

W. ANDREAS: Neue Aufklärungsliteratur. *Zeitschr. f. Religion u. Geistesgeschichte* 1951 s. 152-155. — A. LORTHOLARY: Le Mirage russe en France au XVIIIe siècle. Paryż 1951. — P. VERNIÈRE: L'Encyclopédie de Diderot et d'Alembert. W: La Synthèse idée-force dans l'évolution de la pensée. Paryż 1951. — P. BURGELIN: La Philosophie de l'existence de J.-J. Rousseau. Paryż 1952. — E. PRÉCLIN, V. L. TAPIÉ: Le XVIIIe siècle. Cz. 1: La France et le monde de 1715 à 1789. Paryż 1952. — R. BENZ: Die Zeit der deutschen Klassik. Kultur des achtzehnten Jahrhunderts, 1750-1800. Stuttgart 1953. — L. LEROY: David Hume. Paryż 1953. — E. CASSIRER: The Question of J. J. Rousseau. N. Jork 1954. — H. W. CASSIRER: Kant's First Critique. An Appraisal of the Permanent Significance of Kant's „Critique of Pure Reason". Londyn 1954. — K. E. GILBERT, H. KUHN: A History of Aesthetics. Bloomington (USA) 1954. Przekł. ros.: Istorija estietiki. Moskwa 1960. — P. VERNIÈRE: Spinoza et la pensée française avant la Révolution. Paryż 1954. [Rec.: L. KOŁAKOWSKI. *Myśl Filoz.* 1955 nr 5/6]. —

Grundpositionen der französischen Aufklärung. Berlin 1955 *Neue Beiträge z. Literaturwissenschaft* 1. (Tu m. in.: A. BAUMGARTEN: Helvétius; J. KUCZYŃSKI: Zur Theorie der Physiokraten; H. MAYER: Diderot und sein Roman „Jacques le Fataliste"; M. NAUMANN: Holbach und das Materialismusproblem in der französischen Aufklärung; W. BAHNER: Der Friedensgedanke in der Literatur der französischen Aufklärung; W. MARKOW: Grenzen des Jakobinerstaates). — M. BORUCKA-ARCTOWA: Prawo natury jako ideologia młodej burżuazji. *Zesz. Nauk. Uniw. Jagiel. S. Nauk Społ.-Prawnych* 1955 z. 1. [Rec.: R. W. WOŁOSZYŃSKI. *Przegl. Hist.* t. 46 (1955) z. 4]. — J. FÜCK: Die arabischen Studien in Europa. Lipsk 1955. — G. R. HAVENS: The Age of Ideas. From Reaction to Revolution in Eighteenth-Century France. N. Jork 1955. — A. NOWICKI: Ateizm francuskich materialistów XVIII w. *Myśl Filoz.* 1955 nr 5-6. — H. ELZENBERG: (Wstęp i oprac.) J. J. Rousseau: Trzy rozprawy z filozofii społecznej. W-wa 1956. [Rec.: Z. SZMYDTOWA. *Przegl. Hum.* 1958 nr 1]. — B. GROETHUYSEN: Philosophie de la Révolution française. Paryż 1956. — K. OPAŁEK: Rola Monteskiusza w rozwoju myśli społecznej. *Myśl Filoz.* 1956 nr 1. — M. OSSOWSKA: Moralność mieszczańska. Łódź 1956 *Łódz. Tow. Nauk. Wydz. I* 22. — J. ADAMSKI: Świat wolteriański. W-wa 1957. [Rec.: P. MATUSZEWSKA. *Nowe Sygnały* 1957 nr 461; J. W. GOMULICKI. *Roczn. Lit. 1957* (W-wa 1962) s. 181]. — B. BACZKO: Rousseau i Condorcet — propozycja tematyki. *Studia Filoz.* 1957 nr 1. — G. LEFEBVRE: La Révolution française. Paryż 1957 *Peuples et Civilisations* 13. — F. E. MANUEL: Age of Reason. Ithaca 1957. — M. NEMO: L'Homme nouveau, J.-J. Rousseau. Paryż 1957. [Rec.: B. MAGIERSKA. *Kwart. Pedag.* 1958 nr 4]. — J. STAROBINSKI: Jean Jacques Rousseau. La Transparence et l'obstacle. Paryż (1957). —

J. ADAMSKI: Wolter i przesłanki postawy deistycznej. *Studia Filoz.* 1958 nr 6. — B. BACZKO: Hegel a Rousseau. *Tamże* 1958 nr 6, 1959 nr 2. — A. LEROY: La Civilisation française au XVIIIe siècle. 1700--1789. Paryż 1958. — J. LITWIN: Linguet i Oświecenie. *Studia Filoz.* 1958 nr 2. — L. TRÉNARD: Histoire sociale des idées. Lyon, de l'Encyclopédie au préromantisme. T. 1-2. Paryż 1958. — H. VYVERBERG: Historical Pessimism in the French Enlightenment. Cambridge (USA) 1958. — E. ADLER: Z problematyki badań nad J. G. Herderem. *Studia Filoz.* 1959 nr 3. — L. G. CROCKER: An Age of Crisis. Man and World in Eighteenth Century French Thought. Baltimore 1959. — F. E. MANUEL: The Eighteenth Century Confronts the Gods. Cambridge (USA) 1959. — M. VAUSSARD: Le Vie quotidienne en Italie au XVIIIe siècle. Paryż 1959. [Rec.: Z. LIBISZOWSKA. *Kwart. Hist. Kultury Materialnej* 1964 nr 1].

E. ADLER: Z tradycji antyteologicznej niemieckiego Oświecenia. „Religia ludzka" J. G. Herdera. *Studia Filoz.* 1960 nr 5. — B. BACZKO: Filozofia francuskiego Oświecenia i poszukiwanie człowieka konkretnego. *Tamże* 1960 nr 2-3. — P. BARRIÈRE: La Vie intellectuelle en France du XVIe siècle à l'époque contemporaine. Paryż 1960. — G. LUKÁCS: Szczególność jako problem estetyczny w epoce Oświecenia i u Goethego. Tłum. H. Migała. *Przegl. Hum.* R. 4 (1960) nr 2. — R. MAUZI: L'Idée du bonheur dans la littérature et la pensée française au XVIIIe siècle. Paryż 1960. (Z bibliografią). [Rec.: H. ŻMIJEWSKA. *Kwart. Neofilol.* 1962 z. 2]. — K. POMIAN: Piotr Bayle wobec socynianizmu. Przyczynek do kwestii roli socynianizmu w formowaniu się ideologii Oświecenia. *Arch. Hist. Filoz. i Myśli Społ.* 1960 nr 6. —

E. ADLER: Johann Gottfried Herder i idea człowieczeństwa. Przyczynek do historii niemieckiego Oświecenia. Olsztyn 1961. — E. ADLER: Pietyzm i jego rola w kulturze niemieckiego Oświecenia. *Eu-*

hemer 1961 nr 5. — Filozofia francuskiego Oświecenia. Wyboru dokonał oraz wstępem i przypisami opatrzył B. Baczko. W-wa 1961. — B. Baczko: Rousseau i problemy alienacji. *Studia Filoz.* 1961 nr 3. — R. Bayer: Histoire de l'esthétique. Paryż 1961. — M. Foucault: Histoire de la folie à l'âge classique. Paryż 1961. — J. Litwin: Polemiki osiemnastowieczne. Linguet, Holbach i ich adwersarze. W-wa 1961. — H. Maślińska: Próby unaukowienia etyki. System Benthama. *Studia Filoz.* 1961 nr 4. — S. Morawski: Studia z historii myśli estetycznej XVIII i XIX w. W-wa 1961. [Rec.: S. Pazura. *Pam. Lit.* R. 53 (1962) z. 4; M. Janion. *Estetyka* 1963 s. 278-284]. — M. Ossowska: Moralność uniezależnia się od religii. Deiści, wolnomyśliciele i masoni wczesnego angielskiego Oświecenia. *Studia Filoz.* 1961 nr 3. — P. Tedeschi: Paradoxe de la pensée anglaise au XVIIIe siècle ou l'ambiguïté du sens commun. Paryż 1961. —

Historia filozofii. T. 1: Filozofia XV--XVIII w. (Red. G. F. Aleksandrow). Przeł. z ros. S. Nowakowski. W-wa 1962. — B. Baczko: Natura i historiozofia. *Studia Filoz.* 1962 nr 1. — *Le Mouvement des idées dans les pays slaves pendant la seconde moitié du XVIIIe siècle.* Atti del Colloquio Slavistico tentuosi ad Upsala il 19-21 agosto 1960 a cura della Commission Internationale des Études Slaves... Rzym 1962. [Rec.: R. W. Wołoszyński. *Kwart. Hist.* 1964 nr 4]. — Reason and the Imagination. Studies on the History of Ideas 1600-1800. (Red. J. A. Mazzeo). N. Jork 1962. — E. Adler: Herder i Kant. Wielka osiemnastowieczna polemika filozoficzna. *Studia Filoz.* 1963 nr 3/4. — W. G. Asmus: Niemieckaja estietika XVIII w. Moskwa 1963. — J. Fabre: Lumières et Romantisme. Énergie et nostalgie de Rousseau à Mickiewicz. Paryż 1963. — J. Haslag: „Gothic" in siebzehtnen und achtzehnten Jahrhundert. Kolonia 1963. — W. Krauss: Die französische Aufklärung in der deutschen Literatur. Berlin 1963. — M. Ossowska: Dawid Hume jako obserwator i kodyfikator życia ludzkiego. *Studia Filoz.* 1963 nr 1. — Utopie et institutions au XVIIIe siècle. Le Pragmatisme des Lumières. (Red. P. Francastel). *École Pratique des Hautes Études — 6 Section, Congrès et Colloques.* T. 4. Paryż 1963. [Rec.: R. W. Wołoszyński. *Kwart. Hist.* 1964 nr 4]. — J. Zagórski: Ekonomika Franciszka Quesnaya. W-wa 1963. — B. Baczko: Jan Jakub Rousseau. Samotność i wspólnota. W-wa 1964. [Rec.: Z. Bauman, L. Kołakowski. *Argumenty* 1965 nr 20; A. Siemianowski, H. Stawski. *Więź* 1965 nr 10; A. Werner. *Twórczość* 1965 nr 9]. — Myśl amerykańskiego Oświecenia. Wyboru dokonali W. Furmańczyk, I. Sowińska. Wstępem poprzedził P. Graff. W-wa 1964.

2. LITERATURY I TEORIE LITERACKIE

H. Hettner: Literaturgeschichte des 18. Jahrhunderts. T. 1-3. Brunszwik 1862--1865 i wyd. nast. T. 1 wg wyd. 3 tłum. na pol. P. Chmielowski, E. Grabowski. W-wa 1879. — J. O. Delepierre: Essai sur la parodie. Londyn 1869. — Raunié: Le Chansonnier historique du XVIIIe siècle. 1879. — M. Kawczyński: Studien zur Literaturgeschichte des XVIII. Jahrhunderts. Moralische Zeitschriften. Lipsk 1880. — A. Beljame: Le Public et les hommes de lettres en Angleterre, 1660--1744. Paryż 1881. Przekł. ang.: Men of Letters and the English Public in the Eighteenth Century, 1660-1744. Londyn 1948. —

F. Brunetière: L'Évolution de la critique depuis la Renaissance jusqu'à nos jours. W: L'Évolution des genres dans l'histoire de la littérature. T. 1. Paryż 1890. — L. Claretie: Lesage romancier. Paryż 1890. — E. Faguet: Dix-huitième siècle. Études littéraires (Bayle, Fontenelle, Lesage, Marivaux, Montesquieu, Voltaire, Diderot, Rousseau etc.). Wyd. 6. Paryż 1890; wyd. nast. Paryż 1949. — I. Carini: L'Arcadia dal 1690 al 1890. T. 1. Rzym 1891. — G. Lanson: Histoire de la littérature française. Paryż 1894 i wyd. nast. — P. V. Delaporte: Du merveilleux dans la littérature française sous le règne du Louis XIV. Paryż 1895. — J. Texte: Jean-Jacques Rousseau et les origines du cosmopolitisme littéraire. Paryż 1895. — L. Bertrand: La Fin du classicisme et le retour à l'antique dans la seconde moitié du XVIIIe siècle en France. Paryż 1897. — A. Le Breton: Le Roman français au 18e siècle. Paryż 1898; wyd. nast. Paryż (ok. 1915). — F. Brunetière: L'Esthétique de Boileau. W: Études critiques. T. 6. Paryż 1899; wyd. 4 Paryż 1921. —

A. Bernard: Le Sermon au XVIIIe

siècle. Paryż 1901. — G. SAINTSBURY: A History of Criticism and Literary Taste in Europe. T. 2: From the Renaissance to the Decline of Eighteenth Century Orthodoxy. Edynburg 1902; wyd. 2 Edynburg 1905. — F. BALDENSPERGER: Gessner en France. *Revue d'Histoire Littéraire en France* t. 10 (1903). — L. STEPHEN: English Literature and Society in the Eighteenth Century. Londyn 1904; wyd. nast. Londyn 1947. — C. CESTRE: La Révolution française et les poètes anglais. Dijon 1906. — P. MARTINO: L'Orient dans la littérature française au XVIIe et XVIIIe siècle. Paryż 1906. — D. MORNET: Le Sentiment de la nature en France, de J. -J. Rousseau à Bernardin de Saint-Pierre. T. 1-4. Paryż 1907. — G. LANSON: Origines et premières manifestations de l'esprit philosophique dans la littérature française 1675-1748. *Revue des Cours et Conférences* 1907/10. — F. MEHRING: Die Lessing-Legende. Zur Geschichte und Kritik des preussischen Despotismus und der klassischen Literatur. Wyd. 3 Stuttgart 1909. —

F. BRÜGGEMANN: Utopie und Robinsonade. Weimar 1911. — The Cambridge History of English Literature. T. 9-11. Cambridge (1912-1914), wyd. nast. Cambridge (1920-1922). — F. BRUNETIÈRE: Histoire de la littérature française classique 1515-1830. T. 3: Le Dix-huitième siècle. Paryż 1912; wyd. 2 Paryż 1919. — GONZAGUE DE REYNOLD: Histoire littéraire de la Suisse au dix-huitième siècle. Lozanna 1912. — A. M. ŁOBODA: Lekcii po istorii nowoj russkoj litieratury. Cz. 1. Kijów 1912. — P. P. PLAN: J. J. Rousseau, raconté par les gazettes de son temps. Paryż 1912. — G. CHINARD: L'Amérique et le rêve exotique dans la littérature française au XVIIe et au XVIIIe siècle. Paryż 1913. — K. BORINSKI: Die Antike in Poetik und Kunsttheorie vom Ausgang des klassischen Alterthums bis auf Goethe und W. von Humboldt. Cz. 1-2. Lipsk 1914-1924. — L. LEVRAULT: Le Genre pastoral. (Son évolution). Paryż 1914. — D. MORNET: La Question des règles au XVIIIe siècle. *Revue d'Histoire Littéraire de la France* 1914 nr 2. — A. CHÉREL: Fénelon au XVIIIe siècle en France. Son prestige. Son influence. Paryż 1917. — P. VAN TIEGHEM: Ossian en France. Paryż 1917. — W. J. C. COURTHOPE: A History of English Poetry. T. 5. Londyn 1919. — P. N. SAKULIN: Istorija nowoj russkoj litieratury. Epocha kłassicizma. Moskwa 1919. — W. DE LERBER: L'Influence de Cl. Marot au XVIIe et XVIIIe siècle. Paryż 1920. — Z. ŁEMPICKI: Geschichte der deutschen Literaturwissenschaft bis zum Ende des 18. Jahrhunderts. Getynga 1920. — P. VAN TIEGHEM: Ossian et l'ossianisme dans la littérature européenne au XVIIIe siècle. Groningen 1920. —

A. BAILLY: L'École classique française. Les Doctrines et les hommes 1660-1715. Paryż 1921; wyd. nast. Paryż 1947. — P. VAN TIEGHEM: La Poésie de la nuit et des tombeaux en Europe au XVIIIe siècle. Paryż 1921. — E. CARRARA: Storia dei generi letterari italiani. La Poesia pastorale. Mediolan b. r. — E. ESTÈVE: Études de littérature préromantique. Paryż 1923. — H. J. C. GRIERSON: Classical and Romantic. Cambridge 1923. — E. PONS: Le Voyage. Genre littéraire au XVIIIe siècle. Strasburg 1923. — F. ERNST: Der Klassizismus in Italien, Frankreich und Deutschland. Wiedeń 1924. — W. FOLKIERSKI: Entre le classicisme et le romantisme. Kr. 1924; Paryż 1925. — P. VAN TIEGHEM: Le Préromantisme. Études d'histoire littéraire européenne. T. 1-2. Paryż 1924-1930; wyd. nast. Paryż 1947. T. 3. Paryż 1948. — F. J. SCHNEIDER: (T. 1) Die deutsche Dichtung vom Ausgang des Barock bis zum Beginn des Klassizismus. Stuttgart 1924; wyd. 2 Stuttgart 1949. (T. 2) Die deutsche Dichtung der Aufklärungszeit. Stuttgart 1948. (T. 3) Die deutsche Dichtung des Geniezeit. Stuttgart 1952. — C. BILA: La Croyance à la magie au XVIIIe siècle en France dans les contes, romans et traités. Paryż 1925. — A. KÖSTER: Die deutsche Literatur der Aufklärungszeit. Heidelberg 1925. — D. MORNET: (Wstęp do) J.-J. Rousseau: La Nouvelle Héloise. T. 1. Paryż 1925. (Tu m. in.: Bibliographie des romans de XVIIIe siècle; Théorie du roman). —

M. SOMMERFELD: Romantheorie und Romantypen der deutschen Aufklärungsliteratur. *Deutsche Vierteljahrsschr.* 1926 z. 3. — R. BRAY: La Formation de la doctrine classique en France. Paryż 1927; wyd. nast. Paryż 1951. — M. M. CAMERON: L'Influence des „Saisons" de Thomson sur la poésie descriptive en France. Paryż 1927. — G. A. GUKOWSKIJ: K woprosu o russkom kłassicizmie. *Poetika.* Wyd. 4. Leningrad 1928. — W. M. ŻIRMUNSKIJ: Woprosy tieorii litieratury. Leningrad 1928. — E. A. BAKER: The History of the English Novel. T. 3-5. Londyn 1929-1934; wyd. nast. N. Jork 1957. — H. HETTNER: Geschichte der deutschen Literatur im achtzehnten Jahrhundert. Lipsk 1929; wyd. nast. t. 1-2. Berlin 1961. — A. MONGLOND: Histoire intérieure du préromantisme français de l'abbé Prévost à Joubert. T. 1-2. Gre-

noble. (Z bibliografią). — P. N. Sakulin: Russkaja litieratura. Socjologo-sintieticzeskij obzor litieraturnych stilej. Moskwa 1929 *Nowaja litieratura* 2. — W. Tarnawski: Historia literatury angielskiej od Swifta do Burke'a i Burnsa. Lw. 1930. [Rec.: R. Dyboski. *Przegl. Współcz.* 1931 nr 108]. —

M. Bardon: Don Quichotte en France au XVIIe et au XVIIIe siècle. 1605-1815. Paryż 1931. — Riealizm XVIII w. na Zapadie. Moskwa 1931. — P. Trahard: Les Maîtres de la sensibilité française au XVIIIe siècle. 1715-1789. T. 1-6. Paryż 1931-1933; wyd. nast. Paryż 1936. [Polemika: J. Nokerman: La Sensibilité française et le préromantisme. *Les Lettres Romanes* t. 2 (1948) nr 3]. — F. Alexis: Le XVIIIe siècle. Cz. 2: La Langue postclassique. Paryż 1932. — E. Faguet: Histoire de la poésie française de la Renaissance au Romantisme. T. 6-10. Paryż 1932-1936. — C. B. West: La Théorie de la traduction au XVIIIe siècle. *Revue de Littérature Comparée* 1932 s. 330-355. — A. Chérel: De Télémaque à Candide. Paryż 1933. — H. Peyre: Qu'est-ce que le classicisme? Paryż 1933; wyd. 2 Paryż 1941. — F. Schultz: Klassik und Romantik der Deutschen. T. 1-2. Stuttgart 1934-1940; wyd. 2 Stuttgart 1952. — A. Aronson: Lessing et les classiques français. Contribution à l'étude des rapports littéraires entre la France et l'Allemagne au 18e siècle. Montpellier 1935. — E. M. Butler: The Tyranny of Greece over Germany. Cambridge 1935. — W. Orłow: (Wstęp do) Poety radiszczewcy. Leningrad 1935. — I. Wiercman: Problema riealizma w estietikie Proswieszczenija. *Litieraturnyj kritik* 1935 nr 4. —

K. Mac Lean: John Locke and English Literature of the Eighteenth Century. New Haven 1936. — P. Trahard: La Sensibilité révolutionnaire 1789-1795. Paryż 1936. — B. Markwardt: Geschichte der deutschen Poetik. T. 1: Barock und Frühaufklärung. Berlin 1937; wyd. 2 Berlin 1958. T. 2: Aufklärung, Rokoko, Sturm und Drang. Berlin 1956. — M. Hervier: „Art poétique" de Boileau. Paryż 1938. — W. D. Müller: Geschichte der Utopien-Romane der Weltliteratur. 1938. — A. Block: The English Novel 1740-1850. Londyn 1939. (Bibliografia). — G. A. Gukowskij: Russkaja litieratura XVIII w. Moskwa 1939. — E. L. Mann: The Problem of Originality in English Literary Criticism, 1750-1800. Chicago 1939. —

F. Gallaway: Reason, Rule and Revolt in English Classicism. N. Jork 1940. — D. Mornet: Histoire de la littérature française classique, 1660-1700. Paryż 1940; wyd. 4 Paryż 1950. — F. Neubert: Die französische Klassik und Europa. Berlin 1941. — A. Rousseaux: Le Monde classique. T. 1-3. Paryż 1941-1951. — G. Sampson: The Concise Cambridge History of English Literature. Cambridge 1941; wyd. 12 Cambridge 1961 rozdz. IX-XI. — N. Sapegno: Compendio di storia della letteratura italiana. Florencja 1941. — R. Bray: Boileau. Paryż 1942. — J. R. Miller: Boileau en France au XVIIIe siècle. Baltimore 1942. — D. Mornet: Boileau. Wyd. 4 Paryż 1942. — H. Peyre: Le Classicisme français. Paryż 1942. — J. Dedieu: Montesquieu. L'Homme et l'oeuvre. Paryż (1943). — E. Dousset: Sébastien-Roch-Nicolas Chamfort et son temps. Paryż (1943). — H. J. C. Grierson, J. C. Smith: A Critical History of English Poetry. Londyn 1944; wyd. 4 Londyn 1956 rozdz. XVI-XXV.

D. D. Błagoj: Istorija russkoj litieratury XVIII w. Moskwa 1945; wyd. nast. Moskwa 1951. Tłum. na pol. M. i W. Leśniewscy: Historia literatury rosyjskiej. W-wa 1955. — Istorija anglijskoj litieratury. Cz. 2. Moskwa-Leningrad 1945. — E. Carcassonne: Fénelon. L'Homme et l'oeuvre. Paryż (1946). — J. Charpentier: Voltaire. Paryż 1946. — K. N. Dierżawin: Wolter. Moskwa 1946. Tłum. na pol. W. Bieńkowska: Wolter. W-wa 1962. — Istorija francuzskoj litieratury. T. 1-2. Moskwa 1946. — P. Van Tieghem: Petite histoire des grandes doctrines littéraires en France. Paryż 1946; wyd. 5 Paryż 1960. — M. Wehrli: Das Zeitalter der Aufklärung. Deutsche Literaturgeschichte in Grundzügen. (Wyd. B. Boesch). 1946. — G. Lukács: Goethe und seine Zeit. Berno 1947; wyd. nast. Berno 1957. Częściowo tłum. na pol. Z. Herbert i in.: Od Goethego do Balzaka. Studia z historii literatury XVIII i XIX w. (Wybór M. Żurowski). W-wa 1958. — G. Lukács: Grösse und Grenzen der deutschen Aufklärung. W: Fortschritt und Reaktion in der deutschen Literatur. Berlin 1947; wyd. nast. Berlin 1950. — W. Sypher: Enlightened England. N. Jork 1947. —

W. Binni: Preromanticismo italiano. Neapol 1948. — R. Bray: La Préciosité et les précieux. De Thibaut de Champagne à Jean Giraudoux. Paryż 1948. — E. Ermatinger: Deutsche Dichter 1700-1900. T. 1: Vom Beginn der Aufklärung bis zu Goethes Tod. Bonn 1948. — G. Highet: The Classical Tradition. Greek and Roman Influences on Western Literature. Oksford 1948. — H. Peyre: Les Générations littéraires. Paryż 1948. — G. N.

Pospiełow: Sumarokow i problema russkogo kłassicizma. Moskwa 1948 *Uczonyje Zapiski Moskowskogo Gosudarstwiennogo Uniwiersitieta* z. 127. — J. Sutherland: (Wstęp do) XVIII Century Poetry. Oksford 1948. — P. Böckmann: Formgeschichte der deutschen Dichtung. T. 1. Hamburg 1949. — J. R. Foster: The History of the Preromantic Novel in England. N. Jork 1949. — M. Fubini: Arcadia e illuminismo. *Questioni e correnti di storia letteraria*. Mediolan 1949. — B. Groethuysen: Jean-Jacques Rousseau. Paryż 1949. — J. Kott: Szkoła klasyków. W-wa 1949; wyd. 3 W-wa 1955. [Rec.: M. Żurowski. *Pam. Lit.* R. 41 (1950) z. 2]. — G. Lefebvre: Diderot. Paryż (1949). — W. Orłow: Radiszczew i russkaja litieratura. Moskwa 1949. [Rec.: M. Jakóbiec. *Pam. Lit.* R. 41 (1950) z. 3/4]. —

Y. Belaval: L'Esthétique sans paradoxe de Diderot. Paryż 1950. — E. B. O. Borgerhoff: Freedom of French Classicism. Princeton 1950. — J. Guéhenno: Jean-Jacques. T. 1: En marge des „Confessions". Roman et vérité. Paryż 1950. T. 2: Grandeur et misère d'un esprit. Paryż 1952. Wyd. nast. t. 1-2 (Paryż) 1962. — D. Mornet: Rousseau. L'Homme et l'oeuvre. Wyd. 3 Paryż 1950. — G. W. Plechanow: Francuska literatura i malarstwo w. XVIII. Przekł. z ros. W-wa 1950. — G. Poulet: Études sur le temps humain. T. 1-2. Paryż 1950-1952. Przekł. ang.: Studies in Human Time. N. Jork 1959. — R. Ruyer: L'Utopie et les utopistes. Paryż 1950. —

R. Newald: Die deutsche Literatur vom Späthumanismus zur Empfindsamkeit, 1570-1750. Monachium 1951; wyd. 2 Monachium 1957. — P. J. Bierkow: Istorija russkoj żurnalistiki XVIII w. Moskwa-Leningrad 1952. — R. Giazotto: Poesia melodramatica o pensiero critico nel Settecento. Mediolan (1952). — P. Grappin: La Théorie du génie dans le préclassicisme allemand. Paryż (1952). — A. Heussler: Klassik und Klassizismus in der deutschen Literatur. Berno 1952. — J. Jack: Augustan Satire. Oksford 1952. — A. A. Mendilov: Time and the Novel. N. Jork 1952. — P. Mesnard: Le Cas Diderot. Étude de caractérologie littéraire. Paryż 1952. — M. Fubini: I Classici italiani. T. 2: Il Settecento. Florencja 1953. — A. Hauser: Sozialgeschichte der Kunst und Literatur. T. 1-2. Monachium 1953; wyd. 2 Monachium 1958. Wersja ang.: The Social History of Art. N. Jork 1958-1960. — G. Lanson, P. Tuffrau: Manuel d'histoire de la littérature française. (Paryż) 1953. Tłum. na pol. W. Bieńkowska: Historia literatury francuskiej w zarysie. W-wa 1963. — W. Muschg: Tragische Literaturgeschichte. Berno 1953; wyd. 3 Berno 1957. — O. M. Fridlender: Estieticzeskije wzglady Lessinga. *Woprosy fiłosofii* 1954 nr 5. — V. Klemperer: Geschichte der französischen Literatur im 18. Jahrhundert. T. 1: Das Jahrhundert Voltaires. Berlin 1954. —

F. Deloffre: Une Préciosité nouvelle. Marivaux et marivaudage. Paryż 1955. — J. Fabre: André Chénier. L'Homme et l'oeuvre. Paryż 1955. — F. C. Green: Rousseau. A Study of His Life and Writings. Cambridge 1955. — R. Naves: Voltaire. L'Homme et l'oeuvre. Paryż 1955. — H. Roddier: L'Abbé Prévost. L'Homme et l'oeuvre. Paryż 1955. — J. Varloot: Młodość Diderota, 1713-1752. Narodziny filozofa. W-wa 1955 *Myśl Filoz. Przekłady* 2. — H. Voegt: Die deutsche jakobinische Literatur und Publizistik, 1789-1800. Berlin 1955. — R. Wellek: A History of Modern Criticism, 1750-1950. T. 1: The Later 18th Century. New Haven 1955. — *Travaux sur Voltaire et le XVIIIe siècle.* Sous la direction de T. Besterman. T. 1-30. Genewa 1955-1964. Od t. 2 pt. *Studies on Voltaire and the 18th Century.*

A. Adam: Histoire de la littérature française au XVIIe siècle. T. 5. Paryż 1956. — S. D. Artamonow, Z. T. Grażdanskaja: Istorija zarubieżnoj litieratury XVIII w. Moskwa 1956. — C. Dedéyan: Voltaire et la pensée anglaise. Paryż 1956. — Histoire des littératures. Sous la direction de R. Queneau. T. 2-3. Paryż 1956-1958 *Enc. de la Pléiade.* — R. Pomeau: Beaumarchais. L'Homme et l'oeuvre. Paryż 1956. — R. Pomeau: La Religion de Voltaire. Paryż 1956. [Rec.: J. Guranowski. *Studia Filoz.* 1959 nr 1]. — P. Reimann: Hauptströmungen der deutschen Literatur 1750-1848. Beiträge zu ihrer Geschichte und Kritik. Berlin 1956. — P. Van Tieghem: „La Nouvelle Héloise" de J.-J. Rousseau. Paryż 1956. — H. Caudwell: Introduction to French Classicism. N. Jork 1957. — G. Lély: La Vie du Marquis de Sade, avec un examen de ses ouvrages. T. 1-2. Paryż 1957. — R. Newald: Ende der Aufklärung und Vorbereitung der Klassik. Monachium 1957. — Z. Sinko: (Wstęp i oprac.) Spectator. Wr. (1957) *BN* II, 110. [Rec.: W. Bieńkowski. *Prasa Współcz. i Dawna* 1958 nr 3]. — J. Starobinski: Jean-Jacques Rousseau. La Transparence et l'obstacle. Paryż (1957). — V. L. Tapié: Baroque et classique. Paryż 1957. — I. Watt: The Rise of the Novel. Berkeley 1957. —

Aufklärung. Hrsg. von Kollektiv f. Literaturgeschichte. Berlin 1958. —

A. Cresson: Voltaire, sa vie, son oeuvre avec un exposé de sa philosophie. Paryż 1958. — R. P. Mac Cutcheon: 18. Century English Literature. Londyn 1958. — M. Kridl: Sprawa realizmu w powieści. Przekł. z ang. J. Frentzel. *Pam. Lit.* R. 49 (1958) z. 1. — Ch. Ledré: Histoire de la presse. Paryż 1958. [Rec.: J. Łojek. *Studia Źródłoznawcze* t. 8 (1963)]. — M. Sekrecka: Kryzys literatury klasycznej w XVIII w. W: Chateaubriand jako teoretyk i krytyk literacki. Lubl. 1958 *Rozpr. Wydz. Filol.-Hist. Tow. Nauk. KUL* 20.— J. L. Seylaz: „Les Liaisons dangereuses" et la création romanesque chez Laclos. Genewa-Paryż 1958. — I. Wiercman: Jean--Jacques Rousseau. Moskwa 1958. [Rec.: J. Nowakowski. *Ruch. Lit.* 1962 z. 3; R. Stańczyk. *Studia Filoz.* 1962 nr 1; K. Wiliński. *Kultura i Społeczeństwo* 1962 nr 2]. — M. Chadourne: Rétif de la Bretonne ou le siècle prophétique. Paryż 1959. — J. Gaulmier: Volney. Paryż 1959. — E. N. Kupriejanowa: K woprosu o kłassicizmie. XVIII wiek. *Sbornik.* Moskwa 1959 s. 5-44. — V. Lange: Erzählformen in Roman des achtzehnten Jahrhunderts. Stil- und Formprobleme in der Literatur. Heidelberg 1959. — Z. Żygulski: Die deutsche Literatur vom Ausgang des 17. Jahrhunderts bis zu Schillers Tod. Wr. 1959. —

Dictionnaire des lettres françaises. Le Dix-huitième siècle. Publié sous la direction du G. Grente. T. 1-2. Paryż 1960. — R. Łużny: (Wstęp i oprac.) Rosyjskie czasopiśmiennictwo satyryczne XVIII w. Wybór źródeł. Wr. (1960) *BN* II, 120. [Rec.: J. Rudnicka. *Przegl. Hum.* 1961 nr 5]. — P. Van Tieghem: Le Sentiment de la nature dans le préromantisme européen. Paryż 1960. — J. Barzun: Classic, Romantic and Modern. Boston 1961. — *Problemy russkogo Proswieszczenija w litieraturie XVIII w.* (Red. P. N. Bierkow). Moskwa-Leningrad 1961. — Z. Szmydtowa: Jan Jakub Rousseau. Dzieło i recepcja. W: Rousseau — Mickiewicz i inne studia. (W-wa 1961) *IBL. Historia i Teoria Lit. Hist. Lit.* 2. — M. Eigeldinger: J.-J. Rousseau et la réalité de l'imaginaire. Neuchâtel 1962. [Rec.: E. Rzadkowska. *Kwart. Neofilol.* 1963 z. 3]. — F. Fiora: Storia della letteratura italiana. T. 4. Wyd. 13. Mediolan 1962. — J. Proust: Diderot et l'Encyclopédie. Paryż 1962. [Rec.: B. Baczko. *Studia Filoz.* 1965 z. 2]. — Tableau de la littérature française. De Corneille à Chénier. Préface par A. Gide. Paryż 1962. — H. Mayer: Meisterwerke deutscher Literaturkritik. T. 1: Aufklärung, Romantik, Klassik. Berlin 1963. — E. W. Rosenheim: Swift and the Satirist's Art. Chicago 1963. — I. Schürk: Deutsche Übertragungen Mittellateinischer Hymnen im 18. und 19. Jahrhundert. Tybinga 1963. — M. Szyrocki: Historia literatury niemieckiej. Wr. 1963. — D. D. Oblomiewskij: Litieratura francuzskoj rewolucii 1789-1795 gg. Moskwa 1964. — A. W. Zapadow: Russkaja żurnalistika XVIII wieka. Moskwa 1964.

Zob. też: 3. Teatr i dramat.

3. TEATR I DRAMAT

(C. L'Abbé de la Porte): Anecdotes dramatiques. T. 1-3. Paryż 1775. — F. J. Castil-Blaze: L'Opéra-italien de 1548 à 1856. Paryż 1856. — C. Magnin: Histoire des marionnettes en Europe. Paryż 1862. — J. Bounassies: La Musique à la Comédie-Française. Paryż 1874. — J. Bounassies: Les Spectacles forains et la Comédie-Française. Paryż 1875. — A. E. Brachvogel: Das alte Berliner Theaterwesen bis zur ersten Blüte des deutschen Dramas. Berlin 1877. — E. Campardon: Les Spectacles de la foire: théâtres, acteurs etc. depuis 1695 jusque'à 1791. T. 1-2. Paryż 1877. — A. Heulhard: La Foire Saint-Laurent: son histoire et ses spectacles. Paryż 1878. — R. Prölss: Geschichte des Hoftheaters zu Dresden. Drezno 1878. — E. Campardon: Les Comédiens du roi de la troupe italienne pendant les deux derniers siècles. T. 1-2. Paryż 1880. — C. Lenient: La Comédie en France au XVIIIe siècle. T. 1-2. Paryż 1888. — M. Benedetto: Le Théâtre à la mode au XVIIIe siècle. Paryż 1890. — G. Lanson: La Parodie dramatique au XVIIIe siècle. W: Les Hommes et les livres. Paryż 1895. — C. Rabany: Carlo Goldoni. Le Théâtre et la vie en Italie au XVIIIe siècle. Paryż 1896. — C. des Granges: Geoffroy et la critique dramatique (1800-1814). Paryż 1897. — A. Eloesser: Das bürgerliche Drama. Seine Geschichte im 18. und 19. Jahrhundert. Berlin 1898. — F. Brunetière: Les Époques du théâtre français. Paryż 1896; wyd. 5 Paryż 1901. — M. Albert: Les Théâtres de la foire. Paryż 1900. —

J. J. Olivier: Les Comédiens français

dans les cours d'Allemagne au XVIIIe siècle. T. 1-4. Paryż 1901-1905. — H. ALMÉRAS: Les Théâtres libertins au XVIIIe siècle. Paryż 1906. — F. GAIFFE: Le Drame en France au XVIIIe siècle. Paryż (1907); wyd. nast. Paryż 1921. — E. LINTILHAC: Histoire générale du théâtre en France. T. 4: La Comédie — Dix-huitième siècle. Paryż (1907). — O. WATERHOUSE: The Development of English Sentimental Comedy in the Eighteenth Century. 1907. — H. LYONNET: Dictionnaire des comédiens français. T. 1-2. Paryż 1912. — E. BERNBAUM: The Drama of Sensibility. New Haven 1915. — G. LANSON: Esquisse d'une histoire de la tragédie française. Paryż 1920. — A. DELLA CORTE: L'Estetica musicale di Pietro Metastasio. W: Settecento italiano. Turyn 1922. — O. BIE: Die Oper. Berlin 1923. — A. DELLA CORTE: L'Opera comica italiana nel Settecento. Bari 1923. — G. BUSTICO: Il Teatro musicale italiano. (Guida bibliografica). Rzym 1924. — A. NICOLL: A History of English Drama 1660-1900. T. 2: Early Eighteenth Century Drama. Cambridge 1925; wyd. 3 Cambridge 1955. T. 3: Late Eighteenth Century Drama 1750-1800. Cambridge 1927; wyd. 3 Cambridge 1955. — M. AGHION: Le Théâtre à Paris au XVIIIe siècle. Bruges 1926. — C. MIC (K. MIKLASZEWSKI): La Commedia dell'arte ou le théâtre des comédiens italiens des XVIe, XVIIe et XVIIIe siècles. Paryż 1927. Wersja pol.: Komedia dell'arte, czyli teatr komediantów włoskich XVI, XVII, XVIII w. Wr. 1961. — H. CARRINGTON LANCASTER: A History of French Dramatic Literature in the Seventeenth Century. Baltimore 1929. — DUSSANE: La Comédie-Française des origines. Paryż 1932. — A. MOSSER: L'Opéra comique français en Russie au XVIIIe siècle. Genewa 1932. — J. WITZENETZ: Le Théâtre français de Vienne (1752-1772). Szeged 1932. — M. FUCHS: La Vie théâtrale en province au XVIIIe siècle. Paryż 1933. — G. DIEKE: Die Blütezeit des Kindertheaters. Ein Beitrag für Theatergeschichte des 18. und beginnenden 19. Jahrhunderts. Emsdetten 1934. — C. C. GREEN: The Neo-Classic Theory of Tragedy in England during the Eighteenth Century. Cambridge (USA) 1935. — S. SIAND: La Comédie-Française, son histoire. Lyon 1936. — U. KUNZ AUBERT: De l'influence du théâtre français dans le monde (1728-1804). Genewa-Paryż (1937). — T. S. GUEULLETTE: Notes et souvenirs sur le Théâtre Italien au XVIIIe siècle. Paryż 1938. —

H. CARRINGTON LANCASTER: The Comédie-Française 1680-1701. Londyn 1941. — E. FABRE: La Comédie-Française. Histoire. Paryż 1942. — X. DE COURVILLE: Un Apôtre de l'art du théâtre au XVIIIe siècle. Luigi Riccoboni. Paryż 1943. — M. FUCHS: Lexique de troupes des comédiens au XVIIIe siècle. Paryż 1944. — J. VALMY-BAYSSE: La Naissance et la vie de la Comédie-Française. Wiedeń 1945. — H. KINDERMANN: Theatergeschichte der Goethezeit. Wiedeń 1948. — M. APOLLONIO: Storia del teatro italiano. Florencja 1949. — G. ATTINGER: L'Esprit de la commedia dell'arte dans le théâtre français. Neuchâtel 1950. — S. D'AMICO: Storia del teatro drammatico. Nuova edizione. Mediolan 1950. — P. N. BIERKOW: Russkaja komiedija i komiczeskaja opiera XVIII w. Moskwa 1950. — H. CARRINGTON LANCASTER: French Tragedy in the Time of Louis XV and Voltaire. 1715-1774. T. 1-2. Baltimore 1950. — J. GREGOR: Kulturgeschichte der Oper. Ihre Verbindung mit dem Leben, den Werken des Geistes und der Politik. (Wyd. 2). Wiedeń 1950. — J. SCHERER: La Dramaturgie classique en France. Paryż 1950; wyd. nast. Paryż (1959). — H. CARRINGTON LANCASTER: The Comédie-Française 1701-1774. Plays, Actors, Spectators, Finances. Filadelfia 1951. — R. STAMM: Geschichte des englischen Theaters. Berno 1951 rozdz. VII. — A. TRIGIANI: Il Teatro raciniano e il melodramma di Pietro Metastasio. Turyn 1951. — M. DIETRICH: Europäische Dramaturgie. Der Wandel ihres Menschenbildes von der Antike bis zur Goethezeit. Wiedeń 1952. — L. ŁOPATYŃSKA: Walka o repertuar w teatrach francuskich XVIII w. *Prace Polon.* S. X (1952) i nadb. — J. ADAMSKI: Dramat i scena francuska wieku Oświecenia. W-wa 1953 *Materiały do Nauki Historii Teatru* 9. — R. BACCHELLI, R. LONGHI: Teatro e immagini del Settecento italiano. Turyn 1953. — C. JANNACO: Studi tulle tragedie dell'Alfieri. Messyna-Florencja 1953. — R. A. MOOSER: L'Opéra comique français en Russie au XVIIIe siècle. Genewa-Monaco 1954. — G. MOREAU: Comédiens de France en Russie. Bange 1954. — J. SANESI: La Commedia. T. 2. Mediolan 1954. — G. SINKO: Dramat oraz scena angielska okresu Restauracji i XVIII w. Wyd. 2. W-wa 1954 *Materiały do Nauki Historii Teatru* 8. — F. WITCZUK: Teatr niemiecki od XVI do XVIII w. Wyd. 2. W-wa 1954 *tamże* 10. — S. ROSENFELD: Foreign Theatrical Companies in Great Britain in the 17th and 18th Centuries. Londyn 1955. — G. SINKO: (Wstęp i oprac.) Angielski dramat mieszczański XVIII w. Wr. (1955) *BN* II, 95. — R. DUMESNIL:

L'Opéra et l'Opéra-Comique. Paryż 1956. — A. Jakubiszyn-Tatarkiewicz: Teatr francuski od 1789 do 1848 r. Łódź 1956 *Materiały do Nauki Historii Teatru* 12. — J. Lough: Paris Theatre Audiences in the XVII. and XVIII. Centuries. Londyn 1957. — S. S. Mokulskij: Istorija zapadnojewropiejskogo tieatra. Moskwa 1957. — B. N. Asiejew: Russkij dramaticzeskij tieatr XVII-XVIII ww. Moskwa 1958. [Rec.: T. Kołakowski. *Slavia Orientalis* 1959 nr 4]. — E. Rzadkowska: (Wstęp i oprac.) Teorie dramatyczne Oświecenia francuskiego. Wr. 1958 *Teksty Źródłowe do Historii Dramatu i Teatru* 3. [Rec.: J. Koenig. *Dialog* 1959 nr 5]. — H. Kindermann: Theatergeschichte Europas. Wiedeń 1959. — H. Knudsen: Deutsche Theatergeschichte. Stuttgart 1959. — A. Nicoll: Dzieje teatru. (Tłum. z ang. A. Dębnicki). W-wa 1959 rozdz. VIII-X. — O. Dobijanka: Teoria tragedii Lessinga. Kr. 1962 *Zesz. Nauk. Uniw. Jagiel. Rozpr. i Studia* 45. — A. Nicoll: Dzieje dramatu. Od Aischylosa do Anouilha. T. 1 cz. 6. (Tłum. z ang. W. Niepokólczycki). W-wa 1962. — J. Loftis: The Politics of Drama in Augustan England. Oksford 1963.

4. FOLKLORYSTYKA

A. N. Pypin: Istorija russkoj etnografii. T. 1. Petersb. 1890. — V. E. Kircher: Volkslied und Volkspoesie in der Sturm- und Drangzeit. *Zeitschr. f. Deutsche Wortforschung* 1903 s. 1 n. — P. Levy: Geschichte des Begriffes Volkslied. Berlin 1911. — A. Van Gennep: La Méthode ethnographique en France au XVIIIe siècle. W: Religions, moeurs et légendes. Essais d'ethnographie et de linguistique. Paryż 1914. — P. Van Tieghem: Ossian et l'ossianisme dans la littérature européenne au 18e siècle. Groningen 1920; wyd. nast. w: Le Préromantisme. T. 1. Paryż 1924 s. 195 n. — A. Guicot y Sierra: Historia del folklore. Origenes en todos los países hasta 1890. Desarrollo en España hasta 1921. Madryt 1922. — A. Krappe: The Science of Folklore. Londyn 1930. — G. Jungebauer: Geschichte der deutschen Volkskunde. Praga 1931. — P. Saintyves: Les Origines de la méthode comparative et la naissance du folklore. *Revue de l'Histoire des Religions* 1932 s. 45 n. — D. Subotić: Yugoslav Popular Ballads. Their Origin and Development. Cambridge 1932. — A. Gillies: Herder und Ossian. Berlin 1933. — J. Horák: Národopis československý. Přehledný nástin. *Československá vlastivěda*. T. 2. Praga 1933 s. 305 n., 607 n. — A. Hebrlandt: Die deutsche Volkskunde. Halle 1935. —

G. Cocchiara: Storia del folklore in Europa. Turyn 1952. Przekł. ros.: Istorija folkłoristiki w Jewropie. (Wstęp E. Mielietinskij). Moskwa 1960. — M. K. Azadowskij: Istorija russkoj folkłoristiki. Moskwa 1958. — J. Markl: Sběratel písní Jan Jeník z Bratřic. *Český lid* 1960 s. 54 n. — I. Csaplàros: Krótki zarys badań literatury ludowej na Węgrzech. *Literatura Lud.* 1961 nr 1-2 s. 90 n. — J. Minárik: Predkollárovské rukopisné spevníky a sborníky. (Poznámky k charakteru a vývinu staršej slovenskej poézie). *Studia z dawnej literatury czeskiej, słowackiej i polskiej. Poświęcone V Międzynarodowemu Kongresowi Slawistów w Sofii.* W-wa-Praga 1963 s. 380 n.

II. OŚWIECENIE W POLSCE

1. KULTURA UMYSŁOWA I OBYCZAJOWA

Polska stanisławowska w oczach cudzoziemców. T. 1-2. Oprac. W. Zawadzki. W-wa 1963 *Bibl. Pam. Pol. i Obcych*. — J. Kitowicz: Opis obyczajów za panowania Augusta III. (Powst. w XVIII w.). Wyd. E. Raczyński. Poz. 1840 i wyd. nast. Wyd. pełne oprac. R. Pollak. Wr. (1951) *BN* I, 88. — J. U. Niemcewicz: Pamiętniki czasów moich. T. 1-2. (Powst. 1823-1838). Wersja 1 (wyd. J. Dihm) W-wa 1957 *Bibl. Pam Pol. i Obcych*. Wersja 2 Paryż 1848. — Krakowskie miscellanea kulturalno-obyczajowe z listów S. Wodzickiego. (1818-1824). Oprac. R. Żurkowa. *Roczn. Bibl. PAN Kr.* R. 7/8 (1961/1962). — Ł. Gołębiowski: Opisanie historyczno-statystyczne miasta Warszawy. *Nowy Kalendarzyk Polit. na r. 1826*. W-wa 1826; wyd. 2 rozszerz. W-wa 1827. — Ł. Gołębiowski: Gry i zabawy różnych stanów w kraju całym lub w niektórych tylko prowincjach. W-wa 1831. — A. Magier: Estetyka miasta stołecznego Warszawy. (Ukończ. ok. 1833). Wyd. H. Szwankowska; komentarz teatr. oprac. E. Szwankowski; komentarz hist.-lit. oprac. J. W. Gomulicki. Wr. 1963. — J. Łukaszewicz: Obraz historyczno-statystyczny miasta Poznania w dawniejszych czasach. T. 1-2. Poz. 1838. — F. K. Kurowski: Pamiątki miasta Warszawy. T. 3. (Powst. ok. 1840-1850). Wyd. E. Szwankowski. W-wa 1949 (1950). — F. M. Sobieszczański: Rys historyczno-statystyczny wzrostu i stanu miasta Warszawy od najdawniejszych czasów aż do 1847 r. W-wa 1848. — F. K. Prek: Czasy i ludzie. (Powst. przed 1856). Wyd. H. Barycz. Wr. 1958. —

M. Dzieduszycki: Rzut oka na stan religijno-obyczajowy Polski w XVIII wieku. *Czas, Dod. Mies.* t. 8 (1857). — J. Łukaszewicz: Wiek Stanisława Augusta uważany pod względem religii i obyczajów w porównaniu z wiekiem Wazów i Sobieskiego jako odpowiedź na „Rzut oka na stan religijno-obyczajowy Polski w XVIII w." przez M. Dzieduszyckiego. *Bibl. Warsz.* 1858 t. 4. — M. Gliszczyński: Systemata filozoficzne XVIII w. *Rozmaitości Nauk. i Lit.* 1859 s. 111-145. — J. I. Kraszewski: Polska w czasie trzech rozbiorów, 1772-1799. Studia do historii ducha i obyczaju. T. 1-3. Poz. 1873-1875 i wyd. nast. — K. W. Wójcicki: Warszawa i jej społeczność w początkach naszego stulecia. *Bibl. Warsz.* 1874 t. 1, 2, 4 i odb. (W-wa 1875); wyd. nast.: Społeczność Warszawy w początkach... jw. W-wa 1877, W-wa 1879. — J. Falkowski: Obrazy z życia kilku ostatnich pokoleń w Polsce. T. 1-5. Poz. 1877-1887. —

W. Smoleński: Szlachta w świetle opinii w. XVIII. *Ateneum* 1881 i odb.; przedr. w: Pisma historyczne. T. 1. Kr. 1901. — S. Załęski: O masonii w Polsce od r. 1738-1822. Na źródłach wyłącznie masońskich. Kr. 1882; wyd. 2 popr. cz. 1-2 Kr. 1908. [Rec.: *Czas* 1908 nr 73; *Gaz. Lw.* 1908 nr 76; *Kur. Warsz.* 1908 nr 280; *Ateneum Kapłańskie* 1909]. — P. Chmielowski: Liberalizm i obskurantyzm na Litwie i Rusi (1815-1823). *Ateneum* 1883 t. 1-2; wyd. osob. (przedm. B. Chlebowski) W-wa 1898 *Bibl. Dzieł Wyborowych* 21. — B. Limanowski: Historia ruchu społecznego w drugiej połowie XVIII stulecia. Lw. 1888. — W. Smoleński: Nowa filozofia w Polsce w. XVIII. *Bibl. Warsz.* 1891 t. 2. — W. Smoleński: Przewrót umysłowy w Polsce w. XVIII. Kr. 1891; wyd. 2 uzup. W-wa 1923; wyd. 3 W-wa 1949. [Rec.: A. Karbowiak. *Przegl. Powsz.* 1891 t. 32 nr 12; G. Korbut. *Ruch Lit.* 1928 nr 3; S. Arnold. *Myśl Współcz.* 1950 z. 4; J. A. Gierowski. *Zesz. Wr.* 1950 nr 3/4; A. Korta. *Nowe Drogi* 1950 nr 3; Z. Libiszowska. *Wiad. Hist.* 1950 nr 3]. — J. Marchlewski: Der Physiokratismus in Polen. Zurych 1896. Przekł. pol. skróc.: Fizjokratyzm w dawnej Polsce. *Bibl. Warsz.* 1896 t. 4 i odb. (W-wa 1897). Tekst pełny w: Pisma wybrane. T. 1. W-wa 1952 s. 65-78. —

S. Grabski: Zarys rozwoju idei spo-

łeczno-gospodarczych w Polsce od pierwszego rozbioru do r. 1831. Cz. 1 do r. 1794. *Przegl. Pol.* 1902 t. 143-146 i odb. (Kr. 1903). Cz. 2 od r. 1794. *Tamże* 1904 t. 152-153, 1905 t. 157, 1906 t. 161. — S. Czarnowski: Filozofia społeczna w Polsce w końcu XVIII i początku XIX w. *Bibl. Warsz.* 1904 t. 4; przedr. w: *Społeczeństwo — kultura.* W-wa 1939. — Ż. Grotowski: Rozwój pojęć ekonomicznych w Polsce w końcu XVIII w. W-wa 1908. — K. M. Morawski: Z wieku Łazienek. Kr. 1913. — H. Freytag: Das geistige Leben Thorns um 1755 in der Schilderung eines Zeitgenossen. *Mitt. d. Coppernicus-Vereins* 23 (1915). — I. Baranowski: Warszawa za Stanisława Augusta. W-wa 1917. — W. Smoleński: Mieszczaństwo warszawskie w końcu XVIII w. W-wa 1917. — W. Tatarkiewicz: Rządy artystyczne Stanisława Augusta. W-wa 1919. —

L. Chmaj: Marcin Ruar. Studium z dziejów racjonalizmu religijnego w Polsce. Kr. 1921. — S. Wasylewski: (Wyd. i oprac.) Sprawy ponure. Obrazy z kronik sądowych wieku Oświecenia. Lw. 1922; wyd. 2 Kr. 1963. — L. Janowski: W promieniach Wilna i Krzemieńca. Wil. 1923. — J. Ujejski: Główne koryta mistyki Wieku Oświeconego. *Przegl. Warsz.* 1923, wrzesień. — J. Ujejski: Król Nowego Izraela. Karta z dziejów mistyki wieku Oświecenia. W-wa 1924. — A. Zieleńczyk: Geneza i charakterystyka kantyzmu polskiego. *Przegl. Filoz.* 1924. — S. Małachowski-Łempicki: Wolnomularstwo polskie za czasów Stanisława Augusta. *Wiedza i Życie* 1927 z. 11-12. — J. Urbański: Masoneria polska w epoce stanisławowskiej. *Spr. Tow. Nauk. Warsz. Wydz. II* 1928. —

S. Małachowski-Łempicki: Dzieje wolnego mularstwa w Krakowie, 1755-1822. Kr. 1929 *Bibl. Kr.* 69. — S. Małachowski-Łempicki: Wykaz polskich lóż wolnomularskich i ich członków w l. 1738-1821, poprzedzony zarysem historii wolnomularstwa polskiego i ustroju Wielkiego Wschodu Narodowego Polskiego. Kr. 1929. — T. Mańkowski: O poglądach na sztukę w czasach Stanisława Augusta. Lw. 1929 *Prace Sekcji Historii Sztuki i Kultury* t. 2 z. 1. Por. *Spr. Tow. Nauk. we Lw.* 1929 z. 1. — J. Nieczuja-Urbański: Loże masońskie na ziemiach dawnej Rzeczypospolitej Polskiej w XVIII w. *Księga pam. ku czci M. Handelsmana.* W-wa 1929. — J. S. Bystroń: Tło ogólne kultury polskiej XVII i XVIII w. *Polska, jej dzieje i kultura.* T. 2. W-wa (1929-1930) s. 371-388. — A. Brückner: Tło ogólne kultury polskiej w l. 1790-1863. *Tamże.* T. 3. W-wa (1930). — W. Konopczyński: Narodziny nowoczesnej idei niepodległości w Polsce 1733-1775. *Pam. V Zjazdu Historyków Pol. w W-wie.* T. 1. Lw. 1930. — S. Małachowski-Łempicki: Wolnomularstwo na ziemiach dawnego Wielkiego Księstwa Litewskiego, 1776-1822. Wil. 1930. —

A. Brückner: Dzieje kultury polskiej. T. 3. Kr. 1931; wyd. 4 W-wa 1958. [Rec.: J. Bidlo. *Časopis Národního Musea* t. 105 (1931); S. Estreicher. *Przegl. Współcz.* t. 36 (1931) i odb.; J. Hulewicz. *Tyg. Ilustr.* 1932 nr 20; I. Chrzanowski. *Slavia* 1933, przedr. w: Studia i szkice. T. 2. Kr. 1939; K. Völker. *Jahrbücher f. Kultur u. Geschichte d. Slaven* 1933 s. 48-51; G. Komoróczy. *Századok* 1934; L. Silberstein. *Slavische Rundschau* t. 6 (1934)]. — J. Ujejski: Dzieje polskiego mesjanizmu do powstania listopadowego włącznie. Lw. 1931 rozdz. 3. [Rec.: S. Pigoń. *Pam. Lit.* R. 28 (1931) s. 482]. — J. S. Bystroń: Dzieje obyczajów w dawnej Polsce. Wiek XVI-XVIII. T. 1-2. Kr. 1933; wyd. 2 W-wa 1960. [Rec.: J. Krzyżanowski. *Polonista* 1933 s. 254-260; T. S. (Sinko). *Kur. Lit.-Nauk.* 1933 nr 1; S. Wasylewski. *Wiad. Lit.* 1933 nr 104; H. Barycz. *Kwart. Hist.* 1934 i odb.; A. Brückner. *Nowa Książka* 1934 s. 70-72, *Zeitschr. f. Osteuropäische Geschichte* 1934/35 s. 119-122, *Wiad. Lit.* 1935 nr 8; J. Hulewicz. *Przegl. Współcz.* t. 48 (1934); W. Borowy. *Pion* 1935 nr 38; L. Szczucki. *Nowa Kultura* 1961 nr 9; J. Tazbir. *Nowe Książki* 1961 nr 4]. — Z. Mocarski: Kultura umysłowa na Pomorzu. Tor. 1933. (Z bibliografią wieku Oświecenia). —

W. Berent: Nurt. T. 1-2. W-wa 1934; wyd. nast. W-wa 1956. — K. S. Frycz: Z dziejów naszej przemiany społecznej. 1: Czasy stanisławowskie. *Myśl Nar.* 1934 nr 35-37. — P. Cazin: Le Génie latin et l'esprit français en Pologne. Paryż 1935 s. 16-21. — K. Chłędowski: Z przeszłości naszej i obcej. Lw. 1935. — J. Fabre: La Propagande des idées philosophiques en Pologne sous Stanislas Auguste et l'École varsovienne des Cadets. *Revue de Littérature Comparée* 1935 s. 643-693. — W. Konopczyński: Wolność oświecona. (Wykład wygłoszony na Sorbonie 20 marca 1935 r.). *Tyg. Powsz.* 1949 nr 18. — B. Nadolski: Epoka stanisławowska wobec polskiego Renesansu. *Pam. Lit.* R. 33 (1936); *Księga referatów Zjazdu Nauk. im. I. Krasickiego.* Lw. 1936. — W. Tatarkiewicz: Poglądy estetyczne epoki Stanisława Augusta. *Tamże*; przedr. w: Skupienie i marzenie. Kr. 1951. — L. Kruczkowski: Dzieje dawne, a jednak

wciąż nowe... *Epoka* 1937 nr 19-20. — Kultura polska od zarania dziejów po dni ostatnie. Wypisy źródłowe. Wyd. i oprac. K. Hartleb. Lw. 1938; wyd. 3 (oprac. K. Hartleb, A. Bardach, F. Bielak) W-wa 1948; wyd. 4 (oprac. A. Bardach i S. Herbst) Kr. 1961. — W. Wąsik: Zagadnienie wartości kultury w Polsce w wieku Oświecenia. *Kultura i Wych.* 1938 z. 3. i odb. — A. Jobert: Magnats polonais et physiocrates français 1767--1774. Paryż 1941. [Rec.: J. Hulewicz. *Kwart. Hist.* 1948 s. 173-175; J. Michalski. *Przegl. Hist.* 1949 z. 1].

A. Brückner: Dzieje kultury polskiej. T. 4: Dzieje Polski porozbiorowej 1795 (1772)—1914. W-wa 1946. [Rec.: W. Weintraub. *The Slavonic and East European Review* t. 26 (1948) nr 67]. — B. Leśnodorski: Konstytucja 3 Maja jako dokument Oświecenia. (W-wa) 1946. [Rec.: W. Kula. *Myśl Współcz.* 1946 nr 2; St. M. *Wieś* 1946 nr 17]. — T. Mańkowski: Genealogia sarmatyzmu. W-wa 1946 (1947). [Rec.: T. Dobrowolski. *Biul. Historii Sztuki i Kultury* 1947 nr 3/4; Z. Skorupska. *Kur. Wielkopol.* 1947 nr 307; T. Ulewicz. *Pam. Słowiański* 1949 t. 1 s. 101-114; C. Hernas. *Pam. Lit.* R. 43 (1952) z. 1/2, *Z badań nad literaturą staropolską. Program i postulaty.* Wr. 1952]. — A. Stawar: Pozytywizm, Romantyzm, Oświecenie. *Odrodzenie* 1947 nr 30. — J. Bieniarzówna: Rzeczpospolita Krakowska, 1818-1846. Kr. 1948; wyd. nast.: Rzeczpospolita Krakowska, 1815-1846. Wybór źródeł. Wr. (1950) *BN* I, 138. — H. Rzadkowska: Stosunek polskiej opinii publicznej do rewolucji francuskiej. W-wa 1948 *Bibl. Hist.* [Rec.: St. H. (Herbst). *Przegl. Hist.* 1949 z. 1]. — B. Suchodolski: Idee społeczne doby stanisławowskiej. W-wa 1948 *Bibl. Autorów Pol.* 2. [Rec.: J. Michalski. *Przegl. Hist.* 1948 z. dod.]. — C. Bobińska: Przemiany społeczne, polityczne oraz ideologiczne w okresie upadku pierwszej Rzeczypospolitej. W-wa 1949. — J. S. Bystroń: Warszawa. W-wa (1949). — A. Chomiński: Słownik muzyków dawnej Polski do r. 1800. W-wa 1949. — H. Szyper: Oświecenie. *Polonistyka* 1949 nr 1. — K. Budzyk: Ideologia Oświecenia. Przełom w rozwoju kultury narodowej. *Tamże* 1950 nr 2. — J. Kott: O nową syntezę polskiego Oświecenia. *Pam. Lit.* R. 41 (1950) z. 3/4 i odb.; przedr.: *Przegl. Hist.* 1951; *Kołłątaj i wiek Oświecenia.* W-wa 1951; Trwałe wartości literatury polskiego Oświecenia. (W-wa 1951). [Rec.: J. Gawałkiewicz: Nad Oświeceniem. *Życie Lit.* 1953 nr 7]. —

Z. Batowski: Malarki Stanisława Augusta. Wr. 1951. [Rec.: T. Mikulski. *Zesz. Wr.* 1951 nr 2, przedr. w: W kręgu oświeconych. W-wa 1960]. — C. Bobińska: Czasy Oświecenia polskiego. (Od pierwszego rozbioru do Sejmu Czteroletniego). W-wa 1951 *Wiedza Powsz.* — C. Bobińska: Epoka Oświecenia. *Myśl Współcz.* 1951 nr 6/7. — C. Bobińska: Oświecenie polskie. Cz. 1: Ruch umysłowy między I a II rozbiorem. Cz. 2: Staszic i Kuźnica Kołłątajowska. *Wiedza i Życie* 1951 nr 1-3. — K. Górski: Religijno-obyczajowe przemiany w Polsce w. XVI-XVIII. *Tyg. Powsz.* 1951 nr 25. — S. Kieniewicz: Przemiany społeczne i gospodarcze w Królestwie Polskim (1815--1830). W-wa 1951. — *Kołłątaj i wiek Oświecenia.* (*Materiały Sesji Naukowej Polskiego Oświecenia... w Warszawie w dniach 3-5 marca 1951 r.*). W-wa 1951. [Rec.: H. Kudělka. *Slavia* (Praga) 1955 z. 1 s. 98-105]. — Ł. Kurdybacha: Dzieje Kodeksu Andrzeja Zamoyskiego. W-wa 1951. — B. Leśnodorski: Postępowa tradycja polskiego Oświecenia. *Myśl Współcz.* 1951 nr 6/7. — E. Lipiński: Fizjokraci w Polsce. *Ekonomista* 1951 t. 1. — K. Opałek: Fizjokratyzm francuski i polski. *Tamże* 1951 t. 2. — K. Opałek, J. Wróblewski: Wolność i własność w prawie natury polskiego Oświecenia. *Państwo i Prawo* 1951 z. 5/6. —

C. Bobińska: Szkice o ideologach polskiego Oświecenia. Kołłątaj i Staszic. Wr. 1952 *IBL. Studia Hist.-Lit.* 10. [Rec.: S. Grzeszczuk. *Echo Tygodnia* (Dod. do *Gaz. Kr.*) 1952 nr 23; J. Gawałkiewicz. *Życie Lit.* 1953 nr 7]. — J. Fabre: Stanislas-Auguste Poniatowski et l'Europe des Lumières. Paryż 1952. — B. Suchodolski: Filozofia polska w dobie rozkładu feudalizmu. *Myśl Filoz.* 1952 nr 1; przedr. w: Studia z dziejów polskiej myśli filozoficznej i naukowej. Wr. 1958 *Monogr. z Dziejów Nauki i Techniki* 8. —

(Wystawa „Wiek Oświecenia" w Muz. Nar. w W-wie. Spr. i rec.:) S. Dąbrowski. *Teatr* 1952 nr 3; A. Jankowska. *Dziś i Jutro* 1952 nr 9; F. Kanclerz. *Miasto* 1952 nr 5; Ł. Kurdybacha. *Nowa Szkoła* 1952 nr 2; J. Kuryluk. *Wiedza i Życie* 1952 nr 2; W. Leopold. *Nowa Kultura* 1952 nr 10; B. Leśnodorski. *Nowe Drogi* 1951 nr 6 i odb. (W-wa 1952); Z. Libera. *Polonistyka* 1952 nr 3; T. Mikulski. *Nowa Kultura* 1952 nr 10, przedr. w: W kręgu oświeconych. W-wa 1960 s. 421-433; O. Porycki. *Przegl. Powsz.* 1952 nr 3; J. Semeńko. *Dziś i Jutro* 1952 nr 9; A. Walkiewicz. *Świat* 1952 nr 1; M. Woydyłło. *Życie Słowiańskie* 1952 nr 4. —

K. Opałek: Prawo natury u polskich

fizjokratów. W-wa 1953. — J. CHAŁASIŃSKI: Z zagadnień historii kultury polskiej pierwszej połowy XIX w. *Nauka Pol.* 1954 nr 1. — J. KOTT, S. LORENTZ: (Wyd. i oprac.) Warszawa wieku Oświecenia. (Antologia). W-wa 1954. — T. KROŃSKI: Walka wokół Kanta w Polsce pierwszych dziesięcioleci XIX w. *Myśl Filoz.* 1954 nr 4. — T. MIKULSKI: „Czytywałem Polaka Modrzewskiego..." Ze związków kulturalnych między Oświeceniem i Renesansem. *Pam. Lit.* R. 45 (1954) z. 1; przedr. w: Ze studiów nad Oświeceniem. W-wa 1956. — B. LEŚNODORSKI: Les Facteurs intellectuels de la formation de la société polonaise moderne au siècle des Lumières. *La Pologne au X*e *Congrès International des Sciences Historiques à Rome.* W-wa 1955. — K. OPAŁEK: Myśl Oświecenia w Krakowie. Kr. 1955. [Rec.: T. MIKULSKI. *Roczn. Lit. 1955* (W-wa 1956) s. 249-250]. — J. PROSNAK: Kultura muzyczna Warszawy XVIII w. Kr. 1955 *Studia i Materiały do Dziejów Muzyki Pol.* 2. —

J. PACHOŃSKI: Zmierzch sławetnych. Z życia mieszczan w Krakowie w XVII i XVIII w. Kr. 1956. [Rec.: J. BIENIARZÓWNA. *Przegl. Hist.* 1957 z. 1]. — B. SUCHODOLSKI: Rozwój i problematyka filozofii Oświecenia w Polsce. *Z dziejów polskiej myśli filozoficznej i społecznej.* T. 2. W-wa 1956; przedr. w: Z dziejów polskiej myśli filozoficznej i naukowej. Wr. 1958 *Monogr. z Dziejów Nauki i Techniki* 8. — M. TYROWICZ: (Wstęp i oprac.) Galicja od pierwszego rozbioru do Wiosny Ludów. 1772-1849. (Źródła). Wr. 1956. — J. WOŹNIAKOWSKI: Dziennik podróży Jana Ossolińskiego (1779-1781). Poglądy na sztukę polskiego Oświecenia. *Sztuka i Krytyka. Materiały do Studiów i Dyskusji* 1956 nr 1/2. —

J. GIEROWSKI: Cezura 1764 r. *Kwart. Hist.* 1957 nr 4/5. — S. HERBST: Periodyzacja kultury okresu Oświecenia. Rok 1764. *Tamże* 1957 nr 4/5. — J. LECHICKA: Z zagadnień Oświecenia na Pomorzu. Tor. 1957 *Roczn. Tow. Nauk. w Tor.* R. 60 (1955) z. 1. [Rec. i polemiki: S. MATYSIAK: O odpowiednim ustawieniu historii. *Kwart. Hist.* 1957 nr 6; J. LECHICKA: Autorowi polemiki o odpowiednim ustawieniu historii. *Tamże* 1958; E. RABOWICZ. *Gdań. Zesz. Hum.* 1958 z. 1; H. HINZ. *Studia Filoz.* 1960 nr 1]. — R. KALETA: (Wyd. i oprac.) Anegdoty i sensacje obyczajowe wieku Oświecenia. W-wa 1958. [Uzup.: J. W. GOMULICKI: Przyjacielski przydatek. *Nowe Książki* 1959 nr 6]. — J. MICHALSKI: Studia nad reformą sądownictwa i prawa sądowego w XVIII w. Cz. 1. Wr. 1958. [Rec.: W. SOBOCIŃSKI. *Czasop. Prawno-Hist.* 1961 z. 1]. — A. KAMIŃSKI: Prehistoria polskich związków młodzieży. W-wa 1959. [Rec.: J. SOSNOWSKI. *Kwart. Pedag.* 1961 nr 3]. — J. WOJTOWICZ: Mieszczaństwo pomorskie w epoce Oświecenia. *Szkice z dziejów Pomorza.* T. 2. W-wa 1959. [Polemika: J. MICHALSKI. *Zapiski Hist.* 1961 nr 2 s. 71-74; J. WOJTOWICZ. *Tamże* 1961 nr 3 s. 69-72; J. MICHALSKI. *Tamże* 1963 nr 1]. —

W. GASTPARY: Dążenia protestantów polskich do wspólnoty w końcu XVIII i na początku XIX w. *Roczn. Teolog.* t. 3 (1960). — H. HINZ: Od religii do filozofii. Z dziejów kultury umysłowej epoki Oświecenia. W-wa 1960. — H. HINZ: Teoria religii w kulturze polskiego Oświecenia. *Euhemer — Zesz. Filoz.* 1960 nr 1. — S. HUBERT: Poglądy na prawo narodów w Polsce czasów Oświecenia. Wr. 1960 *Prace Wr. Tow. Nauk. S. A* 66. [Rec.: A. KLAFKOWSKI. *Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny* 1961 z. 1]. — B. LEŚNODORSKI: Libertynizm wieku Oświecenia. *Argumenty* 1960 nr 21. — B. LEŚNODORSKI: Polscy jakobini. Karta z dziejów insurekcji 1794. W-wa 1960 *Studia i Materiały z Dziejów Polski w Okresie Oświecenia* 3. [Rec.: K. GRZYBOWSKI. *Nowe Drogi* 1961 nr 4; J. JEDLICKI. *Argumenty* 1961 nr 6; J. KOTT. *Przegl. Kult.* 1961 nr 25; Z. LIBERA. *Polonistyka* 1961 nr 4; J. ZIOMEK. *Nowa Kultura* 1961 nr 17; R. BENDER. *Zesz. Nauk. KUL* 1962 nr 1; S. HERBST. *Mówią wieki* 1962 nr 1; R. KALETA. *Przegl. Hum.* 1962 nr 3; E. ROSTWOROWSKI. *Acta Poloniae Historica* t. 7 (1962) s. 140-142; A. ZAHORSKI. *Przegl. Hist.* 1962 z. 3; K. GRZYBOWSKI. *Czasop. Prawno-Hist.* 1963 z. 1; J. W. GOMULICKI. *Roczn. Lit. 1958-1960* (W-wa 1964) s. 235-236]. — T. ULEWICZ: Il Problema del sarmatismo nella cultura e letteratura polacca. (Problematica generale e profilo storico). *Ricerche Slavistiche* t. 8 (1960) i odb. (Rzym 1961). Wersja pol.: Zagadnienie sarmatyzmu w kulturze i literaturze polskiej. (Problematyka ogólna i zarys historyczny). *Zesz. Nauk. Uniw. Jagiel.* nr 59 *Prace Hist.-Lit.* 1963 z. 5. —

I. BEŁZA: Między Oświeceniem i Romantyzmem. Polska kultura muzyczna w początkach XIX w. Tłum. z ros. S. Prus-Więckowski. Kr. 1961. [Rec.: J. PROSNAK. *Muzyka* 1962 nr 3]. — S. ŁASTIK: Z dziejów Oświecenia żydowskiego. Ludzie i fakty. W-wa 1961. [Rec.: S. PODHORSKA-OKOŁÓW. *Twórczość* 1961 nr 12; R. POLARZ. *Kwart. Historii Nauki i Techniki* 1962 nr 1/2; A. SŁUCKI. *Polityka* 1962 nr 16]. — J. NOWAK-DŁU-

żewski: Kartka z dziejów kultury polskiego osiemnastowiecza. *Przegl. Hum.* 1961 nr 1. — E. Osipowa: Fiłosofija polskogo Proswieszczenija. Moskwa 1961. [Rec.: H. Hinz. *Argumenty* 1961 nr 45]. — A. Zajączkowski: Główne elementy kultury szlacheckiej w Polsce. Ideologia a struktury społeczne. Wr. 1961. (Cz. 2:) Z dziejów inteligencji polskiej. Studia historyczno-socjologiczne. Wr. 1962. [Rec. i polemiki: Z. Komorowski. *Kultura i Społeczeństwo* 1962 nr 2; J. Maciszewski. *Przegl. Hist.* 1962 nr 3; J. Szczepański, T. Szczurkiewicz, J. Chałasiński. *Przegl. Socjol.* 1962 z. 2; J. Bardach. *Czasopismo Prawno-Hist.* 1963 z. 2; J. Gruszecki. *Kwart. Hist.* 1963 nr 1]. — J. W. Gomulicki: Warszawa wczesnego Oświecenia (1740-1763); Warszawa Oświecenia (1764-1795). *Stolica* 1962 nr 39-48, 1963 nr 11-51/52. — Z. Libiszowska: Opinia polska wobec rewolucji amerykańskiej w XVIII w. Łódź 1962 *Łódz. Tow. Nauk. Wydz. II* 44. [Rec.: F. Kalinowska. *Polish Perspectives* 1963 nr 8/9; J. Kowecki. *Przegl. Hist.* 1963 z. 4; J. Łojek. *Roczn. Historii Czasopiśmiennictwa Pol.* t. 3 (1963) z. 1; A. Zahorski. *Kwart. Hist.* 1963 nr 4]. — K. Opałek: Fizjokratyzm i jego rola w rozwoju nauki i kultury w Polsce okresu Oświecenia. *Kwart. Historii Nauki i Techniki* 1962 nr 1/2. — M. Prokopowicz: Szkic z dziejów kultury muzycznej Warszawy w okresie przed Chopinem (do 1815). *Roczn. Warsz.* t. 3 (1962). — J. Szacki: Ojczyzna, naród, rewolucja. Problematyka narodowa w polskiej myśli szlacheckorewolucyjnej. (W-wa 1962). [Rec.: A. Krasiński. *Więź* 1962 nr 11/12; A. Sikora. *Nowe Książki* 1962 nr 14; Z. Stefanowska. *Twórczość* 1962 nr 8; J. Dutkiewicz. *Przegl. Hist.* 1963 z. 1; T. Łepkowski. *Kwart. Hist.* 1963 nr 1; W. Zajewski. *Przegl. Hum.* 1963 nr 3]. — W. Trzebiński: Działalność urbanistyczna magnatów i szlachty w Polsce XVIII w. W-wa 1962. — S. Wasylewski: Życie polskie w XIX w. Kr. 1962. [Rec.: J. Dutkiewicz. *Odgłosy* 1963 nr 13; S. Kieniewicz. *Przegl. Hist.* 1963 z. 4; Z. J. Nowak. *Poglądy* 1963 nr 13; P. B. *Polonistyka* 1963 nr 2; J. Dutkiewicz. *Kwart. Hist.* 1964 nr 1]. — A. Witkowska: Rówieśnicy Mickiewicza. Życiorys jednego pokolenia. (W-wa 1962). [Rec.: M. Janion. *Nowa Kultura* 1962 nr 43; Z. J. Nowak. *Ruch. Lit.* 1963 z. 5/6; I. Stasiewicz. *Kwart. Historii Nauki i Techniki* 1963 nr 2]. —

B. Baranowski: O hultajach, wiedźmach i wszetecznicach. Łódź 1963. [Rec.: H. Kapełuś. *Literatura Lud.* 1963 nr 2/3]. — J. Górski: Polska myśl ekonomiczna a rozwój gospodarczy, 1807-1830. Studia nad początkiem zacofania gospodarczego. W-wa 1963. [Rec.: A. Łukaszewicz. *Polish Perspectives* 1963 nr 12; J. Topolski. *Ekonomista* 1964 nr 2]. — A. Kamiński: Polskie związki młodzieży, 1804-1831. W-wa 1963. [Rec.: J. Berghauzen. *Mówią wieki* 1963 nr 10; M. Janion. *Nowe Książki* 1963 nr 13; Z. Libera. *Przegl. Hist.-Oświat.* 1964 nr 3; W. Zajewski. *Przegl. Hum.* 1964 nr 2]. — J. Nowak-Dłużewski: Źródła włoskie Oświecenia w Polsce i na Węgrzech. *Prace Polon. S. XX (1964) poświęcone... S. Skwarczyńskiej*. Łódź 1965.

2. NAUKA

A. ZAGADNIENIA OGÓLNE

Towarzystwo naukowe księcia Jabłonowskiego w Lipsku. *Tyg. Lit.* 1838 t. 1 nr 9. — A. F. Adamowicz: Krótki rys początków i postępu anatomii w Polsce i na Litwie. Wil. 1855. — J. Majer: Pogląd historyczny na Towarzystwo Naukowe Krakowskie. Kr. 1858. — M. Gliszczyński: Systemata filozoficzne XVIII w. *Rozmaitości Nauk. i Lit.* 1859 s. 111-145. — W. Seredyński: Rękopismy Towarzystwa Naukowego systematycznie zestawione. *Roczn. Tow. Nauk. Kr.* t. 40 (1869) i odb. — L. Dębicki: Pierwsi orientaliści i archeologowie polscy. *Bibl. Warsz.* 1884 t. 1. — W. Smoleński: Szkoły historyczne w Polsce. *Ateneum* 1886 t. 4 i odb. (W-wa 1887). — W. Smoleński: Towarzystwa naukowe i literackie w Polsce XVIII w. *Tamże* 1887 t. 3 i odb.; przedr. w: Pisma historyczne. T. 2. Kr. 1901. — J. Bieliński: Cesarskie Towarzystwo Lekarskie Wileńskie. Jego prace i wydawnictwa (1803-1864). *Pam. Tow. Lek. Warsz.* 1889. — M. Drouon: Stanislas (Leszczyński) et la société royale des sciences et belles lettres. *Mémoire de l'Académie de Stanislas.* 1892. — W. Zahorski: Zarys dziejów Cesarskiego Towarzystwa Lekarskiego w Wilnie (1805-1897). *Pam. Tow. Lek. Warsz.* t. 93 (1897),

t. 94 (1898) i odb. (W-wa 1898). [Rec.: L. Janowski. *Kwart. Hist.* 1903]. — P. Chmielowski: Liberalizm i obskurantyzm na Litwie i Rusi (1815-1823). W-wa 1898 *Bibl. Dzieł Wyborowych* 21.—

Ch. Pfister: Histoire de l'Académie de Stanislas (à Nancy). W: J. Favier: Table alphabétique des publications de l'Académie de Stanislas (1750-1900). Nancy 1902. — B. Czernik: Towarzystwo Naukowe we Lwowie (1817-1818). *Enc. wych.* T. 6 (1904). — M. Sokolnicki: Polska myśl historyczna od Naruszewicza do Lelewela. *Bibl. Warsz.* 1905 t. 3. — W. A. Francew: Polskoje sławianowiedienije konca XVIII i pierwoj czetwierti XIX st. Praga 1906. [Rec.: A. Brückner. *Pam. Lit.* R. 9 (1910) s. 359]. — W. Szumowski: Druga połowa w. XVIII jako okres przełomowy w dziejach medycyny. *Lw. Tyg. Lek.* 1908 nr 26-27 i odb. — H. Struve: Historia logiki jako teorii poznania w Polsce. W-wa 1911. — A. Kraushar: W sprawie fundacji naukowej Towarzystwa im. Józefa Aleksandra Jabłonowskiego, wojewody nowogrodzkiego, w Lipsku (1774--1911). W-wa 1912 *Prace Tow. Nauk. Warsz. Wydz. II* 8. — M. Straszewski: Dzieje filozoficznej myśli polskiej w okresie porozbiorowym. T. 1. Kr. 1912. [Rec.: J. Saloni. *Pam. Lit.* R. 12 (1913) s. 110]. — F. Gabryl: Polska filozofia religijna w w. XIX. T. 1. W-wa 1913. — A. Kraushar: Mémoire sur l'histoire de la société scientifique fondée à Leipzig par Joseph Alexandre prince Jabłonowski, palatin de Nowogrodek (1774-1911). W-wa 1913. — K. Chodynicki: Poglądy na zadania historii w epoce Stanisława Augusta. Kr. 1915 *Prace Hist.-Lit.* 5. [Rec.: A. Brückner. *Pam. Lit.* R. 14 (1916) s. 334]. — S. Harassek: Kant w Polsce przed r. 1830. Kr. 1916 *Prace Hist.-Lit.* 8. — Z. Gargas: Geschichte der Nationalökonomie im alten Polen. Berlin 1925. — S. P. Koczorowski: Coup d'oeil sur l'histoire de la bibliographie en Pologne. Paryż 1925. — S. Tync: Uwagi o historiografii szkolnej Pomorza. *Minerwa Pol.* t. 2 (1927). — S. Surzycki: Rozwój wiedzy rolniczej w Polsce. Kr. 1928. — A. Kraushar: Niefortunny los wieczystej fundacji naukowej. *Kur. Warsz.* 1930 nr 310. — H. Waniczkówna: Societas Jablonoviana w Lipsku. *Nauka Pol.* 1930. — W. Szumowski: Nauka farmacji w Polsce w ubiegłych stuleciach. *Wiad. Farmaceutyczne* 1931 nr 51-52. — K. Tyszkowski: Z dziejów polskiej archiwistyki prywatnej. Instrukcja archiwalna z XVIII w. *Archeion* 1931 i odb. — B. Olszewicz: Kartografia polska w XVIII w. *Pol. Przegl. Kartograficzny* 1932. — K. Buczek: Die Reform der polnischen Kartographie zur Zeit des Königs Stanislaus-August (1764-1795). *La Pologne au VIIe Congrès International des Sciences Historiques.* T. 2. W-wa 1933. — K. Buczek: Prace kartografów polskich w Polsce za czasów Stanisława Augusta. *Prace Komisji Atlasu Hist. Polski* 1935 z. 5. — R. Skulski: Z dziejów polonistyki lwowskiej. *Pam. Lit.* R. 33 (1936); *Księga referatów Zjazdu Nauk. im. I. Krasickiego.* Lw. 1936. — C. Biszyński: Akademia króla Stanisława (Leszczyńskiego). *Tyg. Ilustr.* 1937 nr 26. — S. Kościałkowski: Historiografia polska w dobie Naruszewicza i jego szkoły. Wil. 1937. — Z. Kukulski: Towarzystwo Przyjaciół Nauk w Lublinie na tle epoki. (1818-1830). *Pam. Lubel.* 1938. — S. Głąbiński: Historia ekonomiki. Lw. 1939. —

J. Wisłocki: Prawo rzymskie w Polsce. W-wa 1945. — M. H. Serejski: Rozwój nowoczesnej myśli historycznej od Oświecenia do czasów najnowszych. *Wiedza i Życie* 1947 nr 11. — T. K. Bilikiewiczowie: Collegium Medicum w Gdańsku. *Prace i Materiały Komisji Historii Med. PAU* t. 2 (1948). — A. Bochnak: Zarys dziejów polskiej historii sztuki. Kr. 1948 *PAU. Hist. Nauki Pol. w Monogr.* XXII. — J. Czarkowski: Zarys dziejów myśli ekonomicznej w Polsce. Kr. 1948 *tamże* XVI. — S. J. Gąsiorowski: Badania polskie nad sztuką starożytną. Relacje podróżników — kolekcjonerstwo. Badania naukowe. Kr. 1948 *tamże* XXI. — S. Hammer: Historia filologii klasycznej w Polsce. Kr. 1948 *tamże* XXVI. — Z. Jachimecki: Muzykologia i piśmiennictwo muzyczne w Polsce. Kr. 1948 *tamże* XXIII. — A. Klawek: Zarys dziejów teologii katolickiej w Polsce. Kr. 1948 *tamże* XXXIII. — J. Kostrzewski: Dzieje polskich badań prehistorycznych. Kr. 1948 *tamże* XVIII. — A. Kutrzebianka: Rozwój etnografii i etnologii w Polsce. Kr. 1948 *tamże* XIV. — T. Lehr-Spławiński: Zarys dziejów słowianoznawstwa polskiego. Kr. 1948 *tamże* XXIX. — K. Opałek, W. Wolter: Nauka filozofii prawa i prawa karnego w Polsce. Kr. 1948 *tamże* XVII b. — W. Semkowicz: Rozwój nauk pomocniczych historii w Polsce. Kr. 1948 *tamże* XX. — A. Szpunar, K. Przybyłowski, W. Siedlecki: Nauka prawa prywatnego i procesowego w Polsce. Kr. 1948 *tamże* XVII c. — W. Tatarkiewicz: Zarys dziejów filozofii w Polsce. Kr. 1948 *tamże* XXXII. — K. Tymieniecki: Zarys dziejów historiografii polskiej. Kr. 1948 *tamże* XIX a. — A. Vetulani: Dzieje historii prawa w Polsce. Kr. 1948 *tamże* XVII a. — H. Barycz: Rozwój historii

oświaty, wychowania i kultury w Polsce. Kr. 1949 *tamże* XXXI. [Rec.: *Przegl. Powsz.* 1950 nr 6]. — L. Ehrlich, J. S. Langrod: Zarys historii nauki prawa narodów, politycznego i administracyjnego w Polsce. Kr. 1949 *PAU. Historia Nauki Pol. w Monogr.* XVII d. —

Ł. Kurdybacha: Nowe idee w szkolnictwie i nauce polskiej XVIII w. *Nowa Szkoła* 1951 nr 6. — B. Leśnodorski: Z postępowych tradycji szkoły polskiej i nauki w okresie Oświecenia. *Wiedza i Życie* 1951 nr 6/7. — B. Leśnodorski, K. Opałek: Nauka polskiego Oświecenia w walce o postęp. W-wa 1951. — K. Opałek: Znaczenie i rozwój nauki w Polsce w XVIII w. (W-wa) 1951 *Wiedza Powsz.* — B. Suchodolski: U źródeł postępowych tradycji nauki w Polsce. *Myśl Współcz.* 1951 nr 6/7. — W. Tatarkiewicz: Metalogika XVII w. i logika XVIII w. *Spr. PAU* 1951 nr 5. — (A. Grodek:) Zarys historii polskiej myśli ekonomicznej. *Ekonomista* 1952 nr 3; przedr. w: Studia z historii myśli ekonomicznej. W-wa 1963. [Rec.: K. Krzeczkowski. *Ekonomista* 1952 nr 4; S. Żurawicki. *Tamże* 1953 nr 2]. — H. Hinz: Refleksja o nauce i oświeceniu w twórczości Kołłątaja. *Kwart. Historii Nauki i Techniki* R. 7 (1952) nr 1-2. — M. H. Serejski: Idea narodu w burżuazyjnej historiografii polskiej od schyłku XVIII do końca XIX w. *Przegl. Nauk Hist. i Społ.* 1952. — B. Suchodolski: Filozofia polska w dobie rozkładu feudalizmu. *Myśl Filoz.* 1952 nr 1; przedr. w: Studia z dziejów polskiej myśli filozoficznej i naukowej. Wr. 1958 *Monogr. z Dziejów Nauki i Techniki* 8. —

T. Bukowski: Nauka polskiego Oświecenia. *Życie Lit.* 1953 nr 30. — J. Korpała: Zarys dziejów bibliografii w Polsce. Wr. 1953 *Książka w Dawnej Kulturze Pol.* 5. — M. Łodyński: Z dziejów organizacji nauki w Polsce. Początki polskiej polityki bibliotecznej (1774-1794). *Przegl. Zach.* R. 9 (1953) nr 1-5. — J. Michalski: Próby tworzenia towarzystw naukowych w XVIII w. W: Z dziejów Towarzystwa Przyjaciół Nauk. W-wa 1953. — M. Serejski: Pojęcie narodu w historiografii polskiej XVIII i XIX w. *Pierwsza Konferencja Metodologiczna Historyków Pol. Przemówienia. Referaty. Dyskusja.* T. 2. W-wa 1953. — B. Suchodolski: Nauka polska w okresie Oświecenia. W-wa 1953; przedr. w: Studia z dziejów polskiej myśli filozoficznej i naukowej. Wr. 1958 *Monogr. z Dziejów Nauki i Techniki* 8. [Rec.: M. H. Serejski. *Nauka Pol.* 1954 nr 3; K. Opałek. *Kwart. Hist.* 1955 nr 6]. — T. Kroński: Walka wokół Kanta w Polsce pierwszych dziesięcioleci XIX w. *Myśl Filoz.* 1954 nr 4. — W. Lang: Z historii walk z filozofią scholastyczną. *Studia i Materiały z Dziejów Nauki Pol.* t. 2 (1954). — J. Rudnicka: Ignacego Potockiego zapowiedź dzieła „Epoki Nauk w Polszcze". *Tamże* t. 2 (1954). — M. H. Serejski: Zarys historii historiografii polskiej. Cz. 1. (Od połowy XVIII w. do r. ok. 1860). Łódź 1954. —

A. Kadler: (red.) Bibliografia filozofii polskiej 1750-1830. W-wa 1955. [Rec.: P. Grzegorczyk. *Roczn. Lit. 1955* (W-wa 1956) s. 383-384; T. Mikulski. *Tamże* s. 239-241, przedr. w: W kręgu oświeconych. W-wa 1960; T. Czeżowski. *Ruch Filoz.* 1960 nr 1/2; W. Mincer: Uzupełnienia. *Tamże* 1962 nr 2]. — B. Marconi: Materiały z historii fizyki w Polsce XVIII w. *Studia i Materiały z Dziejów Nauki Pol.* t. 3 (1955). — K. Opałek: Myśl Oświecenia w Krakowie. Kr. 1955. — L. Chmaj: Kartezjanizm w Polsce w XVII i XVIII w. *Myśl Filoz.* 1956 nr 5. — J. Małecki: Z dziejów szkolnictwa i nauki w Elblągu. (XIV-XIX w.). Elbląg 1956. — K. Opałek: Stan badań nad nauką polskiego Oświecenia. *Studia i Materiały z Dziejów Nauki Pol.* t. 4 (1956). — B. Suchodolski: Rozwój i problematyka filozofii Oświecenia w Polsce. *Z dziejów polskiej myśli filozoficznej i społecznej.* T. 2. W-wa 1956; przedr. w: Studia z dziejów polskiej myśli filozoficznej i naukowej. Wr. 1958 *Monogr. z Dziejów Nauki i Techniki* 8. —

J. Górski: Sporne problemy tzw. „klasycyzmu" w polskiej myśli ekonomicznej l. 1800-1830. *Ekonomista* 1957 z. 6. [Rec.: A. Grodek. *Kwart. Hist.* 1958 nr 3]. — J. Lechicka: Z zagadnień Oświecenia na Pomorzu. Tor. 1957 *Roczn. Tow. Nauk. w Tor.* R. 60 (1955) z. 1. — P. Bańkowski: Archiwum Stanisława Augusta. Monografia archiwoznawcza. W-wa 1958. [Rec.: A. Lewak. *Przegl. Hum.* 1959 nr 5; W. Olszewicz. *Przegl. Hist.* 1965 nr 3]. — H. Batowski: Historia polityczna jako tło początków filologii słowiańskiej. (Koniec XVIII — pocz. XIX w.). *Z polskich studiów slawistycznych. Prace hist.-lit. na IV Międzynarodowy Kongres Slawistów w Moskwie 1958.* T. 2. W-wa 1958. — O. Narbutt: O pierwszym polskim podręczniku logiki. Z rozważań nad filozofią Oświecenia. Łódź 1958. [Rec.: T. Czeżowski. *Kwart. Historii Nauki i Techniki* R. 4 (1958) nr 2]. — H. Rzadkowska: Rozwój myśli historycznej w dobie Oświecenia. *Studia i Materiały z Dziejów Nauki Pol.* t. 6 (1958) S. A z. 2. — I. Stasiewicz: Dyskusja z „Rozprawą o naukach i sztukach" J. J. Rousseau w polskich czasopismach czasów stanisławowskich. *Tamże* t. 6 (1958) S. A z. 2. — H. Moese: Nurt

dydaktyczny w logice Oświecenia. *Ruch Filoz.* 1959/60 nr 3/4. — M. Sarnecka-Keller: Pierwsze polskie podręczniki chemiczne. *Studia i Materiały z Dziejów Nauki Pol.* t. 6 (1959) S. C z. 3. — W. Wąsik: Historia filozofii polskiej. T. 1. W-wa 1959. —

F. Bronowski: Polemika wokół idei gminowładztwa w polskiej literaturze historycznej XIX w. *Zesz. Nauk. Uniw. Łódz.* S. I z. 15 (1960). — M. Dobrowolski: Les Savants polonais et leur contribution à la science mondiale. W-wa 1960. — S. Hubert: Poglądy na prawo narodów w Polsce czasów Oświecenia. Wr. 1960 *Prace Wr. Tow. Nauk. S. A* 66. — S. Pigoń: Początki pracy badawczej nad dziejami literatury polskiej. *Ruch. Lit.* 1960 z. 1-2; przedr. w: Miłe życia drobiazgi. (W-wa 1964). — I. Stasiewiczówna: Z problemów nauki okresu Oświecenia. Wr. 1960 *Monogr. z Dziejów Nauki i Techniki* 12. [Rec.: J. Nowak-Dłużewski. *Kwart. Historii Nauki i Techniki* R. 6 (1961) nr 3; W. Olszewicz. *Tamże* R. 7 (1962) nr 4]. —

F. Bronowski: Idee demokratyczno-republikańskie we francuskiej i polskiej myśli historycznej doby Oświecenia. *Zesz. Nauk. Uniw. Łódz.* S. I z. 21 (1961). — A. Goriaczko-Borkowska: Z zagadnień galicyjskiego słowianofilstwa. *Zesz. Nauk. Uniw. Wr. S. A* nr 32, *Prace Lit.* II (1961). — S. Makowski: O najdawniejszych podręcznikach historii literatury polskiej. (Z polskich tradycji metodycznych). *Polonistyka* 1961 nr 2. — B. Olszewicz: Stosunki między krajami skandynawskimi i Polską w zakresie kartografii. (Od epoki Odrodzenia po w. XIX). *Kwart. Historii Nauki i Techniki* R. 6 (1961) nr 1. — A. Petrani: Nauka prawa kanonicznego w Polsce w XVIII i XIX w. Lubl. 1961 *Tow. Nauk. KUL. Rozpr. Wydz. Teolog.-Kanonicznego* 25. [Rec.: W. Wójcik. *Zesz. Nauk. KUL* 1962 nr 4]. — W. Sierpiński: Wczesny klasycyzm w polskiej myśli protekcjonistycznej XVIII w. *Zesz. Nauk. Szkoły Głównej Planowania i Statystyki* z. 34 (1961). —

Z. Zdrójkowski: S. Czochron (1750-1819), krakowski kanonista wieku Oświecenia, przedstawiciel humanitarnej myśli karnej w Polsce. *Zesz. Nauk. Uniw. M. Kopernika* 1961 nr 5. — R. Dutkowa: Stosunki Towarzystwa Naukowego Krakowskiego z życiem naukowym kraju. *Studia i Materiały z Dziejów Nauki Pol.* t. 6 (1962) S. A z. 6. — K. Opałek: Fizjokratyzm i jego rola w rozwoju nauki i kultury w Polsce okresu Oświecenia. *Kwart. Historii Nauki i Techniki* R. 7 (1962) nr 1-2. — A. Grodek: Studia z historii myśli ekonomicznej. W-wa 1963. — S. Grzybowski: Początki naukowego badania religii w Polsce w okresie Oświecenia. *Kwart. Historii Nauki i Techniki* R. 8 (1963) nr 1. — M. Plezia: Pierwsza myśl założenia w Polsce towarzystwa filologicznego. *Eos* R. 53 (1963) z. 1. — I. Stasiewicz: Z początków teorii nauki w Polsce. 1: Włodek i jego dzieło. Wr. 1963 *Monogr. z Dziejów Nauki i Techniki* 22. — S. Szefler: Polska myśl ekonomiczna w l. 1800-1831. *Międzyuczelniane Zesz. Nauk. Studia Społ.-Ekonom.* 1963 nr 3. — S. Grzybowski: Z dziejów popularyzacji nauki w czasach saskich. *Studia i Materiały z Dziejów Nauki Pol.* 1965 S. A z. 7. — T. Kłodo, R. W. Wołoszyński: Korespondencja Stanisława Augusta z L. Eulerem i Petersburską Akademią Nauk. Materiały do dziejów współpracy naukowej polsko-rosyjskiej. *Tamże* 1965 S. C z. 10.

Zob. też: 3. Oświata A; oraz: Biblioteka Publiczna Załuskich i Towarzystwo Przyjaciół Nauk.

B. UNIWERSYTETY

a) UNIWERSYTET KRAKOWSKI

Źródła

J. K. Sołtyk: Diariusz wizyty Akademii Krakowskiej, 1765 rozpoczętej. Kr. 1765. — J. A. Putanowicz: Stan zewnętrzny i wewnętrzny Studii Generalis Universitatis Cracoviensis. Kr. 1774. — J. Sołtykowicz: O stanie Akademii Krakowskiej od założenia jej w r. 1347 aż do teraźniejszego czasu. Kr. 1810. — Jan Śniadecki: Żywot literacki Hugona Kołłątaja z opisaniem stanu Akademii Krakowskiej. Wil. 1814 i wyd. nast.; oprac. H. Barycz. Wr. (1951) *BN* I, 136. — Statut urządzający Uniwersytet Krakowski w r. 1817. Kr. 1818. — Spis doktorów medycyny i chirurgii, którym te stopnie udzielono lub potwierdzono w Uniwersytecie Jagiellońskim od r. 1800 do końca 1845. Wyd. J. Majer. Kr. 1845. — Statuta nec non liber promotionum Philosophorum Or-

dinis in Universitate Studiorum Jagellonica ab anno 1402 ad annum 1849. Wyd. J. Muczkowski. Kr. 1849. — Listy Jana Śniadeckiego w sprawach publicznych od r. 1788 do 1830 pisane, z autografów. Wstęp i przypiski J. I. Kraszewski. Poz. 1878. — Wykaz chronologiczny hierarchii stanu nauczycielskiego, tak przy Szkole Głównej, czyli w Uniwersytecie, jako też w Szkołach Przygłównych gimnazjalnych krakowskich umieszczonego od r. szk. 1780/81 aż do r. 1808/09. Wyd. W. Seredyński w: Zapiski i dokumenta do dziejów instrukcji publicznej w Polsce. *Arch. do Dziejów Lit. i Oświaty w Pol.* t. 1 (1878). — Wizyta Szkoły Głównej Koronnej przez Feliksa Oraczewskiego, komisarza edukacyjnego, r. 1786-1788. Wyd. W. Seredyński w: Zapiski i dokumenta do dziejów instrukcji publicznej w Polsce. *Tamże* t. 3 (1884) i odb. — Ustawy bursy krakowskiej „Jeruzalem", 1453-1841. Wyd. A. Karbowiak. *Tamże* t. 6 (1890) i odb. (Kr. 1888). — Raport H. Kołłątaja z wizytacji Akademii Krakowskiej w r. 1777. Wyd. J. Leniek. *Tamże* t. 10 (1905). — Korespondencja Jana Śniadeckiego. Listy z Krakowa. T. 1: 1780-1787. Do druku przygot. L. Kamykowski. Kr. 1932 *PAU. Arch. Komisji do Dziejów Oświaty i Szkolnictwa w Pol.* 1. — Poczet grona nauczycielskiego Wydziału Lekarskiego Uniwersytetu Jagiellońskiego od r. 1780-1918. Wyd. i oprac. L. Wachholz. *Arch. Historii i Filoz. Med.* t. 14 (1934). [Uzup.: *Tamże* t. 15 (1935)]. — Korespondencja Metternicha w sprawie Uniwersytetu Krakowskiego 1820-1829. Wyd. i oprac. W. Bobkowska. Kr. 1935 *PAU. Arch. Komisji do Dziejów Oświaty i Szkolnictwa w Pol.* 3. [Rec.: H. Barycz. *Kwart. Hist.* 1938]. — Wykaz studentów śląskich na Uniwersytecie Krakowskim w l. 1607-1780. Oprac. i wyd. H. Barycz, W. Ogrodziński. *Zaranie Śl.* 1936 i odb. — Metryka promowanych Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Krakowskiego z l. 1639-1741. Wyd. i oprac. H. Barycz. *Nasza Przeszłość* t. 3 (1947). — Projekt Ustaw Kolegium Fizycznego Szkoły Głównej Koronnej z ok. 1782. Wyd. W. Szumowski. *Prace i Materiały Komisji Historii Med. i Nauk Matemat.-Przyr. PAU* t. 2 (1949). — Projekt Związku Filantropów. Wyd. i oprac. K. Zathey. *Ze skarbca kultury* 1952 z. 1. — Korespondencja Jana Śniadeckiego. Listy z Krakowa. T. 2: 1787-1807. Ze spuścizny po L. Kamykowskim do druku przygot. M. Chamcówna i S. Tync. Wr. 1954 *PAN. Komitet Historii Nauki.* — Album Studiosorum Universitatis Cracoviensis. T. 5: Continens nomina studiosorum ab anno 1720 ad annum 1780. (Wyd. i oprac. K. Lewicki, J. Zathey; wstęp H. Barycz). Kr. 1956. — Niepublikowana część raportu Hugona Kołłątaja do Komisji Edukacji Narodowej z wizytacji Akademii Krakowskiej, odbytej w 1777 r. Wyd. i oprac. M. R. Lang. *Przegl. Hum.* 1958 nr 4. — Wykaz promowanych na Wydziale Teologicznym Uniwersytetu Jagiellońskiego w l. 1796-1939. Wyd. K. Lewicki. *Nasza Przeszłość* t. 7 (1958). — Inwentarz akt senatu i władz nadrzędnych oraz wydziałów Uniwersytetu Jagiellońskiego (1796-1849). Oprac. i wstępem opatrzyła A. Żeleńska-Chełkowska. Kr. 1962 *Universitas Jagellonica* 1. — Materiały do historii zoologii na Uniwersytecie Jagiellońskim (1777-1914). Oprac. Z. Fedorowicz. Wr. 1962. — Skład osobowy Wydziału Lekarskiego i Farmaceutycznego Uniwersytetu Jagiellońskiego w l. 1364-1949... Oprac. L. Wachholz, J. Białoń, J. Grochowski. Kr. 1963.

Monografie i próby monograficzne

W. Czermak: Uniwersytet Jagielloński w czterech ostatnich wiekach. *Przegl. Pol.* t. 136 (1899); wyd. osob. Kr. 1900. — K. Bąkowski: Dzieje Wszechnicy Krakowskiej od r. 1364 do 1400 i od r. 1400 do 1900. Kr. 1900 *Bibl. Kr.* 16. — K. Wojciechowski: Uniwersytet Jagielloński i jego dzieje. Lw. 1900 *Bibl. Macierzy Pol.* 8. — H. Barycz: Uniwersytet Jagielloński w życiu narodu polskiego. W-wa 1948 *Bibl. Hist.* [Rec.: O. Forst-Battaglia. *Coup d'Oeil à l'Est* 1949 z. 1/2]. — I. D. Sieniuc: Szkoła Główna Krakowska w dobie Księstwa Warszawskiego. *Roczn. Kr.* t. 33 (1954) z. 2. — M. Chamcówna: Uniwersytet Jagielloński w dobie Komisji Edukacji Narodowej. Szkoła Główna Koronna w okresie wizyty i rektoratu Hugona Kołłątaja 1777-1786. Wr. 1957 *Monogr. z Dziejów Nauki i Techniki* 2. Por. *Spr. PAU* 1951 nr 1. [Rec.: J. Michalski. *Archives Internationales d'Histoire des Sciences* t. 11 (1958), *Kwart. Hist.* 1958 nr 3; S. Salmonowicz. *Małopol. Studia Hist.* 1958 z. 3/4]. — M. Chamcówna: Uniwersytet Jagielloński w dobie Komisji Edukacji Narodowej. Szkoła Główna Koronna w l. 1786-1795. Wr. 1959 *Monogr. z Dziejów Nauki i Techniki* 9. — E. Rostworowski: Czasy saskie (1702-1764). W zbiorze: Dzieje Uniwersytetu Jagiellońskiego w l. 1364-1764. T. 1. Kr. 1964 *Universitas Jagellonica* 21/1. — M. Chamcówna: Epoka wielkiej reformy. W zbiorze: Dzieje Uniwersytetu Jagiellońskiego w l. 1765-1850. T. 2 cz. 1. Kr. 1965 *Universitas Jagellonica* 21/2. — R.

DUTKOWA: Uniwersytet Jagielloński w czasach Księstwa Warszawskiego. Wr. 1965 *Monogr. z Dziejów Nauki i Techniki* 29. — K. MROZOWSKA: Historia Uniwersytetu Jagiellońskiego w l. 1795-1850. W zbiorze: Dzieje Uniwersytetu Jagiellońskiego w l. 1765-1850, jw.

Studia i przyczynki

J. S. BANDTKIE: Historia Biblioteki Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie. Kr. 1821. — J. BRODOWICZ: Rys dziejów zakładów klinicznych przy Uniwersytecie Jagiellońskim. *Roczn. Wydz. Lek. Uniw. Jagiel.* t. 8 (1845). — F. K. SKOBEL: Wiadomość o stanie Wydziału Lekarskiego w Szkole Głównej Krakowskiej od r. 1809 do 1817. *Tamże* t. 8 (1845). — P. BURZYŃSKI: Nauka prawa w Uniwersytecie Krakowskim w ciągu czasu od r. 1364 do r. 1795. *Czasop. Poświęcone Prawu i Umiejętnościom Polit.* 1864. — F. KARLIŃSKI: Rys dziejów obserwatorium astronomicznego Uniwersytetu Krakowskiego. Kr. 1864. — K. MECHERZYŃSKI: O reformie Akademii Krakowskiej, zaprowadzonej w r. 1780 przez Kołłątaja. Kr. 1864. — Zakłady uniwersyteckie w Krakowie. Przyczynek do dziejów oświaty krajowej. Kr. 1864. — K. MECHERZYŃSKI: O wizycie Akademii Krakowskiej, odbytej w r. 1766 przez ks. Kajetana Sołtyka... *Rozpr. AU. Wydz. Hist.-Filoz.* t. 1 (1874). — J. OETTINGER: Rys dawnych dziejów Wydziału Lekarskiego Uniwersytetu Jagiellońskiego od założenia tegoż w r. 1364 aż do reformy dokonanej przez Komisję Edukacyjną 1780 r. *Rozpr. AU. Wydz. Filol.* t. 6 (1878) i odb. — A. KARBOWIAK: Ilustracje polskie z życia uniwersyteckiego XVII i XVIII w. *Czas* 1887 nr 33 i odb. — A. KARBOWIAK: O rektorach Uniwersytetu Kazimierzowskiego i Jagiellońskiego wraz ze spisem wszystkich rektorów od r. 1400 do obecnej chwili. *Kronika Uniw. Jagiel. od r. 1864 do r. 1887.* Kr. 1887. — W. WISŁOCKI: Z przeszłości Uniwersytetu Krakowskiego. *Przegl. Powsz.* t. 21-24 (1889). — P. CHMIELOWSKI: Akademia Krakowska. *Wielka enc. powsz. ilustr.* T. 1 (1890). — T. GROMNICKI: Geschichte der theologischen Facultät an der k. k. Jagellonischen Universität in Krakau. *Die Theologischen Studien u. Anstalten d. Katholischen Kirche in Österreich* i odb. (Wiedeń 1894). [Rec.: J. FIJAŁEK. *Kwart. Hist.* 1896]. — L. KORCZYŃSKI: Zarys dziejów kliniki lekarskiej Uniwersytetu Jagiellońskiego. Kr. 1899. (Odb. z: *Pam. jubileuszowy... ku uczczeniu... E. Sas Korczyńskiego.* Kr. 1900). — W. CHOTKOWSKI: Ostatnie lata benedyktynów w Tyńcu. Kr. 1900. — A. KARBOWIAK: Ubiory profesorów i uczniów w Uniwersytecie Jagiellońskim w związku z współczesnymi zwyczajami od 1364 do 1889. *Przegl. Powsz.* t. 24-25 (1899-1900). — S. STARZYŃSKI: Udział rektorów lub reprezentantów Uniwersytetu Jagiellońskiego i Lwowskiego w sejmach porozbiorowych. *Księga pam. Uniw. Lw. ku uczczeniu pięćsetnej rocznicy fundacji jagiellońskiej Uniw. Krak.* Lw. 1900. —

W. HAHN: Bibliografia jubileuszu Uniwersytetu Jagiellońskiego. *Muzeum* 1901 i odb. — J. LACHS: Rys dziejów i ustawy krakowskiej bursy chirurgów. *Roczn. Tow. Przyj. Nauk Poz.* t. 30 (1904). — W. TOKARZ: Ostatnie lata Hugona Kołłątaja (1794-1812). T. 1-2. Kr. 1905. — L. WACHHOLZ: Sto lat istnienia Katedry Medycyny Sądowej w Uniwersytecie Jagiellońskim. *Przegl. Lek.* 1905 nr 1-6 i odb. — K. RUDNICKI: Biskup Kajetan Sołtyk. W-wa 1906 *Monogr. w Zakresie Dziejów Nowożytnych* 5. — W. TOKARZ: Zatarg o sprawę reformy Akademii Krakowskiej w l. 1777-1782. *Spr. AU* 1910 nr 4. — T. CZAPCZYŃSKI: Druga reforma w Akademii Krakowskiej przez ks. H. Kołłątaja. *Spr. Gimn. SS. Urszulanek w Stanisławowie za 1909-1910.* Stanisławów 1912. — M. JANIK: Hugo Kołłątaj. Lw. 1913. — W. CHOTKOWSKI: Ks. prymasa M. J. Poniatowskiego spustoszenia kościelne w Krakowie. Przyczynek do dziejów Uniwersytetu. *Spr. AU* 1917 nr 10. — W. KONCZYŃSKA: Zarys historii Biblioteki Jagiellońskiej. Kr. 1923. — W. TOKARZ: Komisja Edukacyjna i Uniwersytet Jagielloński. *Przegl. Warsz.* 1923 t. 4 i odb. (W-wa 1924); przedr. w: Rozprawy i szkice. T. 1. W-wa 1959. Por. *Goniec Poranny i Wieczorny* 1912 nr 92-93. — T. ERECIŃSKI: Uniwersał Stanisława Augusta z r. 1785 w sprawie wysyłania przez miasta koronne uczniów na naukę lekarską do Szkoły Głównej Koronnej. *Arch. Historii i Filoz. Med.* t. 7 (1927). — S. KUTRZEBA: Stosunek prawny Biblioteki Jagiellońskiej do Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie do r. 1918. *Studia staropolskie. Księga ku czci A. Brücknera.* Kr. 1928. — Z. SKIBIŃSKI: Katedra Anatomii na Uniwersytecie Jagiellońskim za pierwszych rządów austriackich (1795-1809). *Arch. Historii i Filoz. Med.* t. 9 (1929). — W. SZUMOWSKI: Krakowska Szkoła Lekarska po reformach Kołłątaja. Kr. 1929 *Bibl. Kr.* 67. — *L'Université Jagellone à Cracovie. Album de vues et de documents.* Kr. 1933. — W. SZUMOWSKI: Katedra Farmacji i Materii Medycznej w Krakowie za Komisji Edukacyjnej. W-wa 1934. —

H. BARYCZ: Stosunki Litwy z Uniwersytetem Krakowskim w czasach porozbio-

rowych. *Pam. VI Powsz. Zjazdu Historyków Pol. w Wil. 17-20 września 1935 r.* Lw. 1935 i odb. — H. Barycz: Ślązacy na Uniwersytecie Jagiellońskim od XV-XVIII w. Kat. 1935. [Rec.: J. Gotschalk. *Zeitschr. d. Vereins f. Geschichte Schlesiens* 1936 s. 537; A. Knot. *Kwart. Hist.* 1935 s. 411-420; W. Ogrodziński. *Roczn. Tow. Przyj. Nauk na Śląsku* t. 6 (1938)]. — W. Ogrodziński: Związki duchowe Śląska z Krakowem na przełomie w. XVIII i XIX. Kat. 1935. — M. Skrzepianka: Feliks Oraczewski, rektor Krakowskiej Szkoły Głównej. Kr. 1935 *Bibl. Kr.* 84. — L. Wachholz: Wydział Lekarski Uniwersytetu Krakowskiego i jego grono nauczycielskie od r. 1364-1918. Kr. 1935. — L. Kamykowski: Katedra Literatury w Krakowie za czasów Komisji Edukacji Narodowej. *Pam. Lit.* R. 33 (1936); *Księga referatów Zjazdu Nauk. im. I. Krasickiego* Lw. 1936 i odb. — T. Lehr-Spławiński: Z przeszłości slawistyki na Uniwersytecie Jagiellońskim. Wykład inauguracyjny wygłoszony przy otwarciu r. akad. 1938/9 w auli Uniwersytetu Jagiellońskiego, dnia 5 października 1938 r. *Kronika Uniw. Jagiel. 1937/38.* Kr. 1939; przedr. w: Rozprawy i szkice z dziejów kultury Słowian. W-wa 1954. — J. Poplatek; Ks. Sebastian Alojzy Sierakowski (1743-1824). *Nasza Przeszłość* t. 4 (1948). — W. Wicher: Teologia moralna na Wydziale Teologicznym Akademii Krakowskiej od końca XVIII w. *Polonia Sacra* 1948. — T. Glemma: Wydział Teologiczny Uniwersytetu Jagiellońskiego w l. 1795-1847. *Tamże* 1948-1949 i odb. (Kr. 1949). — P. Słania: Uniwersytet Jagielloński a sprawa włościańska w końcu XVIII w. *Studia z dziejów kultury polskiej.* W-wa 1949. — M. Chamcówna: Dyskusja nad katedrą literatury w Szkole Głównej Koronnej. *Pam. Lit.* R. 41 (1950) z. 3/4. — E. Rostworowski: Walka Hugona Kołłątaja o związek nauki z życiem. *Życie Nauki* 1950. — J. Ziomek: Walka Kołłątaja o reformę Akademii Krakowskiej. *Nowa Kultura* 1950 nr 10. [Sprostowanie: B. Wieczorkiewicz. *Tamże* 1950 nr 12]. — W. Tatarkiewicz: Losy krakowskiej Katedry Filozofii w XIX w. *Spr. PAU* 1951 nr 2. — M. Chamcówna: Malarze krakowscy w walce o wyzwolenie spod praw cechowych. *Biul. Hist. Sztuki* 1954 nr 2. Por. *Spr. PAU* t. 52 (1951) nr 3. — I. Barowa: Z dziejów Biblioteki Jagiellońskiej. Katalog wystawy. Kr. 1955. — K. Opałek: Myśl Oświecenia w Krakowie. Kr. 1955. —

W. Hubicki: Franciszek de Paula Scheidt, pionier teorii Lavoisiera w Polsce. *Księga pam. X-lecia Uniw. M. Curie-Skłodowskiej w Lublinie.* Lubl. 1956. — M. Chamcówna: Szkoła Główna Koronna w walce o autonomię uniwersytecką. *Kwart. Historii Nauki i Techniki* R. 2 (1956/1957) nr 2. — S. Wachholz: Rzeczpospolita Krakowska. Okres od 1815-1830. W-wa 1957. — H. Barycz: Alma Mater Jagellonica. Studia i szkice z przeszłości Uniwersytetu Jagiellońskiego. Kr. 1958. [Rec.: J. Danielewicz. *Nowe Książki* 1959 nr 9; W. Natanson. *Orka* 1959 nr 17, *Twórczość* 1959 nr 6]. — M. Chamcówna: „Zakus nad zaciekami Wszechnicy Krakowskiej", czyli o pewnej polemice literacko-naukowej z końca XVIII w. *Studia i Materiały z Dziejów Nauki Pol.* t. 6 (1958) S. A z. 2. — K. Lewicki: Jan Śniadecki obrońcą praw Szkoły Głównej Koronnej na sejmie grodzieńskim 1793 r. *Rozpr. z Dziejów Oświaty* t. 1 (1958). — H. Madurowicz: Działalność naukowa Jana Jaśkiewicza. *Studia i Materiały z Dziejów Nauki Pol.* 1959 S. C z. 2. — Z. Skubała, Z. Tokarski: Les Universités polonaises. W-wa 1959. Wersja ang. W-wa 1959. Wersja ros. W-wa 1960. — Z. Fedorowicz: Dzieje zoologii na Uniwersytecie Jagiellońskim w l. 1780-1960. Kr. 1960. —

B. Gięposz: Studenci Opolanie na Uniwersytecie Jagiellońskim w XV-XVIII w. *Annales Silesiae* 1961. — K. Mrozowska: Sebastian Girtler. Życie i działalność w Uniwersytecie Jagiellońskim. *Studia i Materiały z Dziejów Nauki Pol.* 1962 S.B z. 6. — L. Tochowicz: Zarys historii krakowskiej szkoły medycznej. Kr. 1962. Wersja franc. Kr. 1963. [Rec.: T. Bilikiewicz. *Arch. Historii Med.* 1963 z. 1/2]. — A. Żeleńska-Chełkowska: Nieznany projekt z r. 1816 stworzenia przy Szkole Głównej Krakowskiej instytutów rolnictwa, weterynarii i górnictwa. *Kwart. Historii Nauki i Techniki* 1962 nr 4. — J. Dianni: Studium matematyki w Uniwersytecie Jagiellońskim do połowy XIX w. Kr. 1963 *Universitas Jagellonica* 7. — J. H.: Wydawnictwa jubileuszowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. (Przegląd informacyjny). *Przegl. Hist.-Oświat.* R. 6 (1963) nr 2. — A. Żeleńska-Chełkowska: Dzieje zapomnianej Katedry Architektury i Hydrauliki w Uniwersytecie Jagiellońskim w l. 1827-1833. *Tamże* R. 6 (1963) nr 2. — H. Barycz: Sześć wieków działalności Uniwersytetu Jagiellońskiego (1364-1964). *Kwart. Historii Nauki i Techniki* 1964 nr 2 i osob. W-wa 1964. — Z. Nowak: Młodzież Prus Królewskich i Książęcych na Uniwersytecie Krakowskim w l. 1526-1772. *Zapiski Hist.* 1964 z. 2. — Wydział Filologiczny Uniwersytetu Jagiellońskie-

go. Historia katedr. (Red. W. Taszycki i A. Zaręba). Kr. 1964 *Universitas Jagellonica* 9. (Tu m. in.: T. Lehr-Spławiński, S. Urbańczyk: Przegląd dziejów słowianoznawstwa na Uniwersytecie Jagiellońskim; W. Taszycki: Historia Katedry Języka Polskiego na Uniwersytecie Jagiellońskim; T. Ulewicz: Dzieje Katedry Historii Literatury Polskiej na Uniwersytecie Jagiellońskim). — Z. Zdrójkowski: Prace Sebastiana Czochrona, profesora Akademii Krakowskiej, z dziedziny prawa kanonicznego (1785-1800). *Zapiski Hist.* 1964 z. 2.

Zob. też: Komisja Edukacji Narodowej.

b) UNIWERSYTET WARSZAWSKI

Zob. Hasła rzeczowe.

c) UNIWERSYTET WILEŃSKI

M o n o g r a f i a: J. Bieliński: Uniwersytet Wileński (1579-1831). T. 1-3. Kr. 1899-1900 *Fontes et Commentationes Historiam Scholarum Superiorum in Polonia Illustrantes* 2-4. [Rec.: L. Janowski. *Kraj* 1900 nr 45, przedr. w: W promieniach Wilna i Krzemieńca. Wil. 1923; A. Karbowiak. *Kwart. Hist.* 1900; *Tyg. Pol.* 1900 nr 29; L. Uziębło. *Tyg. Ilustr.* 1900 nr 45; S. Tarnowski. *Przegl. Pol.* t. 140 (1901); S. Zdziarski. *Muzeum* 1901].

J. Wybicki: Mowa... wizytatora Akademii Wileńskiej... do akademików. *Zabawy Przyjemne i Pożyteczne* 1777 t. 16 cz. 1; wyd. osob. Wil. 1778 i wyd. nast. — F. N. Golański: Mowa o zakładzie i dalszym wzroście Akademii Wileńskiej. Wil. 1803. — Uniwersytet Wileński i podwładne mu szkoły. *Dzien. Wil.* 1805. — Uniwersytet Wileński. *Tamże* 1816. — M. Poliński: Wiadomość o znajdujących się w okręgu Wileńskiego Uniwersytetu fundacjach, czyli konwiktach, na utrzymanie i edukację ubogiej młodzi służących. Wil. 1820-1821. — Stan teraźniejszy Uniwersytetu Wileńskiego. *Dekada Pol.* 1820 nr 2. — Korespondencja ks. A. (J.) Czartoryskiego i rektora (J.) Twardowskiego z l. 1822-1824. Wyd. J. Ogończyk. *Roczn. Tow. Przyj. Nauk Poz.* t. 26 (1900) i odb. (Poz. 1899). — Jan Śniadecki: Pisma pedagogiczne. Wstępem i przypisami opatrzył J. Hulewicz. Wr. 1961 *Komitet Nauk Pedag. i Psychologicznych PAN. Bibl. Klasyków Pedag. Pisarze Pol.* [Rec.: S. Dür. *Przegl. Hum.* 1962 nr 4]. —

S. B. Jundziłł: Zbiór ułamkowych wiadomości o osobach i zakładach naukowych w dawniejszym i obecnym (1829) stanie Wileńskiego Uniwersytetu. Fragm. wyd.: *Bibl. Warsz.* 1850 t. 1; *Pismo zbior. wil. na r. 1859*; *Tyg. Wielkopol.* 1872 nr 51-52 i odb., 1873 nr 13-27, przedr. w: A. H. Kirkor: Obrazki litewskie. Ze wspomnień tułacza Sobarri. Poz. 1874; *Roczn. Tow. Przyj. Nauk. w Wil. na r. 1909* t. 3 (1910), przedr. w: L. Janowski: W promieniach Wilna i Krzemieńca. Wil. 1923. — J. Frank: Pamiętniki. (Powst. przed 1842). Przeł. i wyd. W. Zahorski. T. 1-3. Wil. 1913. — M. Baliński: Dawna Akademia Wileńska, próba jej historii od założenia r. 1579 do ostatecznego jej przekształcenia w r. 1803. Petersb. 1862. [Rec.: X. L. (Liske). *Sybel's Historische Zeitschr.* t. 18 (1867)].— M. Baliński: Pamiętniki o Janie Śniadeckim. T. 1-2. Wil. 1864-1865. — W. Ehrenkreit Tekieliński: Opis dzienny szkół wileńskich, akademii i uniwersytetu oraz diariusz znaczniejszych wypadków w Wilnie od r. 1781 po r. 1824 nastałych. Wil. 1876. [Rec.: *Bibl. Warsz.* 1877 t. 2]. — A. Bądzkiewicz: Obserwatorium astronomiczne w Wilnie. *Tyg. Ilustr.* 1877 nr 85-87. — J. Bieliński: Stan nauk matematyczno-fizycznych za czasów Wszechnicy Wileńskiej. W-wa 1883. —

J. Bieliński: Doktorowie medycyny promowani w Wilnie. *Pam. Lek.* (W-wa) 1886. — F. A. Symon: De catholica facultate theologica in Universitate litterarum olim Vilnensi. Petersb. 1888. [Rec.: W. Chotkowski. *Przegl. Powsz.* t. 24 (1889)]. — M. Żmigrodzki: Historia Uniwersytetu Wileńskiego za czasów kuratorii ks. A. Czartoryskiego. *Przew. Nauk. i Lit.* 1888. [Rec.: L. Horodyński. *Kwart. Hist.* 1889]. — P. Żukowicz: O profiessorach Bogosłowskogo fakultieta Wilenskogo uniwiersitieta. Petersb. 1888. — R. Pilat: Kilka dokumentów urzędowych Uniwersytetu Wileńskiego z 1809-1812. *Pam. Tow. Lit. im. A. Mickiewicza* R. 3 (1889). — M. Żm. (Żmigrodzki): Akademia Wileńska. *Wielka enc. powsz. ilustr.* T. 1 (1890). — A. Bućkiewicz: O byłych wyższych zakładach naukowych w Wilnie i Krzemieńcu. (Powst. ok. 1895). Rkps Bibl. PAN Kr. sygn. 1062. — Dr Szeliga

(Bieliński): Reforma Uniwersytetu Wileńskiego za rektoratu Twardowskiego. Dokumenta urzędowe z „Teki Twardowskiego". *Arch. do Dziejów Lit. i Oświaty w Pol.* t. 9 (1897) i odb. (Kr. 1895). — L. Tur (Janowski): Uniwersytet Wileński i jego znaczenie. Lw. 1903. [Rec.: H. Mościcki. *Kwart. Hist.* 1903]. — J. Bieliński: Stosunki Królewskiego Uniwersytetu z Cesarskim Wileńskim. *Znad Wilii i Niemna.* Wil. 1906. — M. Czarnocki: Krótka wiadomość o tajnych towarzystwach uczniów Uniwersytetu Wileńskiego aż do ich rozwiązania w r. 1831. *Roczn. Tow. Przyj. Nauk w Wil.* t. 1 (1908). — L. Janowski: Historia Uniwersytetu Wileńskiego *Spr. AU* 1909 nr 8. — A. Wrzosek: Jędrzej Śniadecki. Życiorys i rozbiór pism. Kr. 1910. — L. Janowski: Ateny litewskie. Zagajenie kursu pt.: Historia Uniwersytetu Wileńskiego. Wykład miany... dnia 23 i 24 października 1912 na Uniwersytecie Jagiellońskim. *Czas* 1912 i odb. — W. Sobieski: Uniwersytet Wileński w r. 1812. Kr. 1915. —

W. Dziewulski: Historia astronomii w Uniwersytecie Wileńskim. *Roczn. Tow. Przyj. Nauk Wil.* t. 7 (1921). — S. Glixelli: O nauce języków romańskich w Wilnie. 1781-1832. *Tamże* t. 7 (1921). — L. Janowski: Historiografia Uniwersytetu Wileńskiego. Cz. 1. *Roczn. Tow. Przyj. Nauk w Wil.* t. 7 (1921) i odb. (Wil. 1922). [Rec.: H. Mościcki. *Książka* 1922 nr 3; W. Tołłoczko. *Przegl. Powsz.* t. 153/154 (1922); S. Łempicki. *Kwart. Hist.* 1924]. — L. Janowski: Wszechnica Wileńska. Wil. 1921. — M. Brensztejn: Biblioteka Uniwersytecka w Wilnie do r. 1832. Wil. 1922; wyd. 2 Wil. 1925. — L. Janowski: W promieniach Wilna i Krzemieńca. (Wstęp S. Pigoń). Wil. 1923. [Rec.: W. Dzwonkowski. *Przegl. Hum.* 1923 z. 4; I. Chrzanowski. *Rzeczpospolita* 1924 nr 31; J. Iwaszkiewicz. *Przegl. Warsz.* 1924 nr 28; S. Łempicki. *Kwart. Hist.* 1924]. — B. Żongołłowicz: Ustrój Uniwersytetu Wileńskiego 1792-1802 r. *Roczn. Prawniczy Wil.* t. 1 (1925) i odb. —

W. Tatarkiewicz: Materiały do dziejów nauczania filozofii na Litwie. *PAU. Arch. Komisji do Badania Historii Filoz. w Pol.* t. 2 cz. 2 (1926). — S. Trzebiński: Z historii Wileńskiego Instytutu Medycznego (1806-1842). *Ateneum Wil.* 1927. — E. Lukas: Z dziejów Katedry Literatury Polskiej na Uniwersytecie Wileńskim. *Alma Mater Vilnensis* z. 7 (1928). — L. Finkel: Pawja-Wilno. (Z końcem XVIII i w początkach XIX w.). Wil. 1929.— T. E. Modelski: Sprawa powołania J. Lelewela na Katedrę Historii w Wilnie. *Ateneum Wil.* 1929 z. 1-4 i odb. — S. Pigoń: Historia jednego konkursu do katedry wymowy i poezji (1816). Kartka z dziejów krytyki literackiej w Polsce. *Księga pam. ku uczczeniu... Uniw. Wil.* T. 1. Wil. 1929; przedr. w: Z ogniw życia i literatury. Wr. 1961. [Rec.: R. Mienicki. *Kwart. Hist.* 1930 t. 1]. — S. Trzebiński: Wydział Lekarski dawnego Uniwersytetu Wileńskiego i Akademii Medyko-Chirurgicznej Wileńskiej w oświetleniu rękopisu Bućkiewicza. *Księga pam....* jw. i odb. — J. Oko: Wergiliusz w wykładach dawnego Uniwersytetu Wileńskiego. *Księga Wergiliuszowa.* Wil. 1930 *Alma Mater Vilnensis. Bibl.* 1. —

S. Szeligowski: Rys dziejów obserwatorium wileńskiego. *Alma Mater Vilnensis* z. 10 (1932). — A. Grodek: Katedra Ekonomii w Wilnie, 1803-1831. *Ekonomista* 1933 nr 1 i odb.; wyd. nast. w: Studia z historii myśli ekonomicznej. W-wa 1963. — A. Mirowič: Beiträge zur Geschichte des Deutschtums in Wilna. Deutsche Gelehrte an der Wilnaer Universität (1578-1831). *Deutsche Wissenschaftliche Zeitschr. f. Polen* t. 25 (1933) i odb. (Poz. 1935). [Rec.: B. Zwolski. *Ateneum Wil.* 1935]. — J. Oko: Seminarium filologiczne G. E. Grodka. *Rozpr. i Materiały Wydz. I Tow. Przyj. Nauk w Wil.* t. 4 (1933) z. 3. — A. Szantyr: Z dziejów filologii klasycznej w Wilnie. *Alma Mater Vilnensis* z. 11 (1933). — J. Girard: Le Destin tragique et glorieux de l'antique Université de Vilno. *Revue des Sciences Politiques* 1934 i odb. [Rec.: C. Dupuis. *Séances et Travaux de l'Académie des Sciences Morales et Politiques* 1935 t. 2]. — S. Bednarski: Dwieście lat Wileńskiej Akademii Jezuickiej. Próba syntezy. *Pam. VI Powsz. Zjazdu Historyków Pol. w Wil.* Lw. 1935 i odb. (Streszcz.). — W. Worotyński: Seminarium Główne w Wilnie. Powstanie i pierwszy okres dziejów (1803-1816). Wil. 1935. [Rec.: W. Charkiewicz. *Słowo* 1935 nr 171; J. Poplatek. *Przegl. Powsz.* t. 208 (1935); Vigilans. *Przegl. Wil.* 1935 nr 15]. —

J. Poplatek: Wykaz alumnów seminarium papieskiego w Wilnie 1582-1773. *Ateneum Wil.* 1936. — A. Rojecki: Obserwacje meteorologiczne na terenie okręgu naukowego wileńskiego za czasów Cesarskiego Uniwersytetu Wileńskiego (1803-1831). *Wiad. Meteorologiczne i Hydrograficzne* 1937 i odb. — *Z dziejów filologii klasycznej w Wilnie.* Wilno 1937. (Tu m. in.: M. Ambros: Wileńska bibliografia filologii klasycznej w Wilnie. I odb.) — L. Nowak: Nieznane materiały do dziejów Uniwersytetu Wileńskiego i oświa-

ty na ziemiach dawnego W. Księstwa Litewskiego. *Ateneum Wil.* 1938. — L. Janowski: Słownik bio-bibliograficzny dawnego Uniwersytetu Wileńskiego. Wyd. pod kierunkiem R. Mienickiego. Wil. 1939. — W. Szulc: Spory Akademii Wileńskiej z pijarami o wyłączne prawo na szkoły (1723-1753). *Ateneum Wil.* 1939 z. 1. —

V. Micelmacheris: Vilnius — senasis medicinos mokslo židinys (= Wilno — dawne ognisko nauki medycyny). Wil. 1956. [Rec.: H. Szwejkowska. *Kwart. Hist. Nauki i Techniki* 1957 nr 4]. — Vilniaus Universitetas. (Historia od 1579 do 1956). (Red. J. Bulavas). Wil. 1956. — Z. Fedorowicz: Katedra Historii Naturalnej w dawnej Wszechnicy Wileńskiej. *Studia i Materiały z Dziejów Nauki Pol.* t. 5 (1957) S. B z. 1. — Z. Fedorowicz: Katedra Zoologii i Anatomii Porównawczej w Uniwersytecie Wileńskim. (1805--1832). *Tamże* t. 5 (1957) S. B z. 1. — Z. Fedorowicz: Organizacja studiów przyrodniczych na Wszechnicy Wileńskiej w l. 1781-1832. *Tamże* t. 5 (1957) S. B z. 1. — Z. Skubała, Z. Tokarski: Les Universités polonaises. W-wa 1959. Wersja ang. W-wa 1959. Wersja ros. W-wa 1960. — E. Frołow: Simon Żukowskij, vilnius-skij ellinist naczała XIX w. *Lietuvos TSR Aukštųjų Mokyklų Mokslo Darbai, Kalbotyra* t. 3 (1961) s. 125-146. — J. Iwaszkiewicz: Ignacy Żegota Onacewicz — historyk Litwy. Z dziejów dawnego Uniwersytetu Wileńskiego. *Studia i Materiały z Dziejów Nauki Pol.* t. 5 (1961) S. A z. 4. — M. Plezia: Geneza seminarium filologicznego G. E. Grodka. *Eos* R. 52 (1962) z. 2. — Z. Zemaitis: Fizycko-matematyckie nauki w starom Wilenskom Uniwersytetie. *Wilenskij matematickij zbornik* R. 2 (Wil. 1962). — M. Plezia: Korespondencja G. E. Grodka z Czartoryskim jako źródło do dziejów Uniwersytetu Wileńskiego. 1805-1824. *Spr. Wydz. Nauk Społ. PAN* 1963 z. 2

Zob. też: Komisja Edukacji Narodowej.

d) INNE UNIWERSYTETY

K. Wł. W. (Wójcicki): Akademia Zamojska. *Enc. powsz.* Orgelbranda. T. 1 (1859). — P. Chmielowski: Akademia Połocka. *Wielka enc. powsz. ilustr.* T. 1 (1890). — M. Żm. (Żmigrodzki): Akademia Lwowska. *Tamże.* T. 1 (1890). — M. Żm. (Żmigrodzki): Akademia Zamojska. *Tamże.* T. 1 (1890). — G. Wolf: Geschichte der Lemberger Universität (1784--1848). W: Kleinere Schriften. Wiedeń 1892. [Rec.: L. Finkel. *Kwart. Hist.* 1893]. — L. Finkel, S. Starzyński: Historia Uniwersytetu Lwowskiego. Lw. 1894. [Rec.: K. J. Gorzycki. *Przew. Nauk. i Lit.* 1894; F. Koneczny. *Przegl. Pol.* 1895 t. 1; R. F. Kaindl. *Österr. Lit. Blätt.* 1895 nr 13; A. Karbowiak. *Kwart. Hist.* 1896; L. Finkel: (Polemika). *Tamże* 1896; A. M. Kurpiel. *Przegl. Powsz.* 1897 t. 2]. — J. K. Kochanowski: Dzieje Akademii Zamojskiej (1594-1784). Kr. 1899/1900 *Fontes et Commentationes Historiam Scholarum Superiorum in Polonia Illustrantes* 7. [Rec.: S.Tarnowski. *Przegl. Pol.* t. 140 (1901); L. Janowski. *Kraj* 1902 nr 9-10]. — S. Starzyński: Udział ektorów lub reprezentantów Uniwersytetu Jagiellońskiego i Lwowskiego w sejmach porozbiorowych. *Księga pam. Uniw. Lw. ku uczczeniu pięćsetnej rocznicy fundacji jagiellońskiej Uniw. Krak.* Lw. 1900. —

J. G. (Giżycki): Materiały do dziejów Akademii Połockiej i szkół od niej zależnych. Kr. 1905 *Fontes et Commentationes Historiam Scholarum Superiorum in Polonia Illustrantes* 9. [Rec.: *Kwart. Hist.* 1901; *Pam. Lit.* R. 1 (1902); L. Janowski. *Bibl. Warsz.* 1906 t. 1]. — F. Jaworski: Uniwersytet Lwowski. Wyd. jubileuszowe. Lw. 1912. — L. Finkel: Inwentarz Archiwum Uniwersytetu Lwowskiego. Zestawił... Lw. 1917 *Materiały do Historii Uniw. Lw.* — A. Mańkowski: Dzieje myśli uniwersyteckiej na Pomorzu. *Roczn. Tow. Nauk. Tor.* t. 32 (1925). — A. Jędrzejowska: Biblioteka Uniwersytecka we Lwowie. *Publiczne Biblioteki Lwowskie.* Lw. 1926 i odb. — Z. Kukulski: Projekt utworzenia Katedry Prawa w Lublinie za czasów Komisji Edukacji Narodowej. *Pam. Lubel.* t. 3 1935/37 (1938) i odb. — A. Jobert: Le Projet d'université générale. W: La Commission d'Éducation Nationale en Pologne (1773-1794). Son oeuvre d'instruction civique. Paryż 1941. —

H. Barycz: Rola Polaków w Uniwersytecie Wrocławskim. Wr. 1946. — H. Barycz: Uniwersytet Wrocławski w przeszłości i teraźniejszości. Kat. 1946. — S. Gołębiowski: Starania o uniwersytet w Poznaniu w czasach porozbiorowych. (XVIII w.). *Kronika Miasta Poz.* 1946 nr 2. — E. Maleczyńska: Polskie tradycje naukowe i uniwersyteckie Wrocławia. Wr. 1946. Por. *Odrodzenie* 1945 nr 46. [Rec.: E. Oppman. *Teki Hist.* 1947 nr 21]. — H. Barycz: Zagadnienie uniwersyteckie

w Polsce w epoce Oświecenia. *Pam. VII Powsz. Zjazdu Historyków Pol.* T. 2 z. 1. W-wa 1948.— J. Mikos, W. Skrzydło: Z kart dziejów Akademii Zamojskiej. *Wiedza i Życie* 1956 nr 1. — H. Barycz: The Development of University Education in Poland. (W-wa) 1957. — T. Grygier: Seminarium polskie w Królewcu. (Przy Uniw. Królewieckim w 1718-1901). *Komunikaty Mazursko-Warmińskie* 1957 nr 3.

3. OŚWIATA

A. ZAGADNIENIA I OPRACOWANIA OGÓLNE

J. Kitowicz: Opis obyczajów za panowania Augusta III. (Powst. w XVIII w.). Wyd. E. Raczyński. Poz. 1840 i wyd. nast.; wyd. pełne oprac. R. Pollak. Wr. (1951) *BN* I, 88. — H. Kołłątaj: Stan oświecenia w Polszcze w ostatnich latach panowania Augusta III. (Powst. 1803-1810). Wyd. E. Raczyński. Poz. 1841 i wyd. nast.; wyd. J. Hulewicz. Wr. (1953) *BN* I, 144. — P. Maleszewski: Pro memoria. O zaszłych odmianach w edukacji publicznej w Warszawie po upadku Polski. (Powst. 1803). Wyd. A. Grodek. *Zesz. Nauk. Szkoły Głównej Planowania i Statystyki* z. 37 (1962) s. 167-172. — Zbiór uchwał i ogólnych urządzeń Izby Edukacyjnej od czasu jej ustanowienia. Wyd. J. Lipiński. W-wa 1809. — Wizyta szkół gimnazjalnych w czterech nowych departamentach Księstwa Warszawskiego w r. 1810. Wyd. A. Karbowiak. *Arch. dla Historii Lit. i Oświaty w Pol.* t. 10 (1901). — J. Lipiński: Sprawa z pięcioletniego urzędowania Izby Edukacyjnej. (W-wa) 1812. — H. Kołłątaj: Korespondencja listowna z T. Czackim... przedsięwzięta w celu urządzenia instytutów naukowych i pomnożenia oświecenia publicznego w guberniach wołyńskiej, podolskiej i kijowskiej. (Do 1813). T. 1-4. Wyd. F. Kojsiewicz. Kr. 1844-1845. — J. Lipiński: O edukacji publicznej i jej udoskonaleniu w kraju naszym. W-wa 1815. — J. Twardowski: Wizyta jeneralna szkół i zakładów edukacyjnych w guberni Mińskiej odbyta w r. 1819. Kr. 1903. —

J. S. Kaulfuss: Rzut oka na wychowanie i oświecenie w Polsce w dawniejszych czasach. W: Uwagi nad wychowaniem teraźniejszym. Poz. 1823. — K. Jaxa Marcinkowski: Rzut oka na stan tegoczesny oświecenia i sposoby dalszego rozwinięcia instrukcji krajowej w Polsce. W-wa 1823. — K. Mecherzyński: Historia języka łacińskiego w Polsce. Kr. 1833. — B. Trentowski: Chowanna, czyli system pedagogiki narodowej jako umiejętność wychowania, nauki i oświaty... T. 1-2. Poz. 1842. — J. Łukaszewicz: Historia szkół w Koronie i w Wielkim Księstwie Litewskim od najdawniejszych czasów aż do r. 1794. T. 1-4. Poz. 1849-1851. [Rec.: X. I. *Bibl. Warsz.* 1850 t. 4]. — J. Łukaszewicz: Zakłady naukowe w Koronie i Wielkim Księstwie Litewskim od najdawniejszych czasów aż do r. 1794.T. 1-2. Poz. 1851. — K. Milewski: Zarys wychowania publicznego płci żeńskiej w Polsce. Częstochowa 1851. —

A. Szczepański: Szkoły w Polsce. Przegląd historyczny od najdawniejszych do najnowszych czasów. Lw. 1866; wyd. nast.: Szkoły i wychowanie w Polsce. Przegląd... jw. Poz. 1872. — W. Wisłocki: Nauka języka polskiego w szkołach polskich przed Kopczyńskim. *Spr. Gimn. im. Franciszka Józefa we Lw. za r. szk. 1868* i odb. (Lw. 1868). — S. Barchatcew: Iz istorii wilenskogo uczebnogo okruga. *Russkij archiw* 1874 t. 1. — Antoni J. (A. J. Rolle): Oświata na dawnych kresach. *Przew. Nauk. i Lit.* 1876. — W. Seredyński: Zapiski i dokumenty do dziejów instrukcji publicznej w Polsce. *Arch. do Dziejów Lit. i Oświaty w Pol.* t. 1 (1878). — E. Krzyżanowski: Zakłady naukowe w ruskich prowincjach Polski w okresie jej rozbiorów. *Kijewskaja starina* 1882. — Wołyniak (J. M. Giżycki): Spis szkół w grodzieńskiej guberni na początku XIX w. Poz. 1885. — A. Bossakiewicz: Rys oświaty i funduszów edukacyjnych w Polsce. Kr. 1886. — A. Bądzkiewicz: Stanowisko korepetytorów w dziejach szkolnictwa polskiego. *Muzeum* R. 3 (1888). — Suchomlinow: Matieriały dla istorii obrazowanija w Rossii pri Aleksandrie I. Istoriczeskaja monografija. Petersb. 1889. — W. Seredyński: Rys dziejów wychowania w biografiach i szkicach z szczególnym uwzględnieniem szkoły ludowej w Austrii i Polsce, dla użytku seminariów nauczycielskich polskich. Tarnów 1891. — Dr Szeliga (J. Bieliński): Reforma Uniwersytetu Wileńskiego i szkół jemu podległych za rektoratu Twardowskiego. Dokumenta urzę-

dowe z „Teki Twardowskiego". Kr. 1895. — A. Karbowiak: Materiały do dziejów wychowania i szkół w ziemi chełmińskiej, 1808-1814. Z archiwum nawrzyńskiego Sczanieckich. Tor. 1900. —

F. Majchrowicz: Historia pedagogii. Drohobycz 1901; wyd. 5 W-wa 1924 *Bibl. Pol.* — A. Pogodin: Wilenskoj uczebnyj okrug, 1808-1831. (Wstęp do:) Sbornik matieriałow dla istorii proswieszczenija w Rossii. T. 4. Petersb. 1901. Przekł. pol. w: *Ognisko* 1903 nr 9-11, 1904 nr 1-2. [Rec.: J. Bieliński. *Kwart. Hist.* 1902 s. 622-634]. — N. Bulicz: Oczerki po istorii russkoj litieratury i proswieszczenija s naczała XIX w. T. 1. Petersb. 1902. — A. Karbowiak: Szkoła pruska na ziemiach polskich. *Muzeum* R. 19 (1903). — J. Kallenbach: Kuratoria wileńska (1803-1823). *Bibl. Warsz.* 1904 t. 3; przedr. w: Czasy i ludzie. Lw. 1905. [Rec.: J. Bieliński. *Kwart. Hist.* 1906]. — W. Korotyński: Losy szkolnictwa w Królestwie Polskim. W-wa 1906. — A. Kraushar: Z archiwum senatora Nowosilcowa. Lojalna historia Rzymu prof. Zinserlinga. Kartka z dziejów szkolnictwa za Królestwa Kongresowego (1819-1824). W: Miscellanea historyczne. T. 12. W-wa 1906. — W. Studnicki: Polityka Rosji względem szkolnictwa zaboru rosyjskiego. (Od 1772 do początków XIX w.). Kr. 1906. — J. Bielenin: Szkoły i wychowanie w Polsce do końca XVIII w. *Spr. Dyr. c. k. Męskiego Seminarium Naucz. w Kr. za l. 1907/1908, 1908/1909, 1909/1910.* Kr. 1907-1910. — H. Galle: Kolonie akademickie. *Enc. wych.* T. 6 (1908). — L'Instruction publique au Royaume de Pologne. Paryż 1910. — W. Kamieniecki: W przededniu Komisji Edukacyjnej. Przyczynek do dziejów szkolnictwa w Polsce. *Przegl. Hist.* t. 10 (1910). —

F. Bizoń: Historia wychowania ze źródeł czerpana, do użytku seminariów nauczycielskich, nauczycieli i ludzi zajmujących się wychowaniem. Lw. 1913. — M. Straszewski: Polska. Okres 3-4 (1740-1831). (Historia wychowania). *Enc. wych.* T. 9 (1913). — I. Żniński: Nauka języka polskiego w szkołach pruskich. Według „Historii polityki narodowościowej rządu pruskiego wobec Polaków" dr. J. Buzka i innych źródeł. Grudziądz 1914. — M. Janik: Dzieje szkolnictwa polskiego z rzutem oka na jego przyszłość. W-wa 1917; wyd. 2 przejrzane i uzup. Częstochowa 1924. — H. J. Rygier: Materiały do dziejów oświaty w Polsce. (Czasy Ks. Warsz.). Cz. 1-3. W-wa 1917. — L'Instruction polonaise en Lithuanie et en Ruthénie. Paryż 1919. —

W. Gorzycki: Oświata publiczna w Księstwie Warszawskim i organizacja władz i funduszów. W-wa 1921 *Rozpr. Hist. Tow. Nauk. Warsz.* t. 1 z. 2. — S. Kot: Sejmiki szkolne jako środek wychowania obywatelskiego w Polsce XVIII w. *Spr. PAU* t. 26 (1921) nr 1. — J. Lewicki: O rozwoju pomysłu państwowej władzy wychowawczej przed Komisją Edukacji Narodowej. *Przegl. Pedag.* 1922 z. 2 i odb. — J. Lipski: Materiały do dziejów szkolnictwa polskiego z rękopisów Muzeum XX. Czartoryskich i Biblioteki Popielów w Krakowie. Kr. 1923 *Komisja do Badania Dziejów Wych. i Szkolnictwa w Pol. S. III: Materiały do Dziejów Szkolnictwa Pol.* 1. — F. Majchrowicz: Szkolnictwo polskie pod zaborem austriackim w czasie Komisji Edukacji Narodowej. *Epoka wielkiej reformy.* Lw. 1923. — S. Kot: Historia wychowania. W-wa 1924; wyd. 2 zmienione i poprawione (t. 2) Lw. 1934. [Rec.: A. Brückner. *Zeitschr. f. Osteuropäische Geschichte* 1934 s. 427-430]. — S. Łempicki: Dzieje szkolnictwa i wychowania w Polsce. Lw. 1925. —

J. Lipski: Archiwum Kuratorii Wileńskiej X. Ad. Czartoryskiego. Kr. 1926 *Komisja do Badania Dziejów Wych. i Szkolnictwa w Pol. S. III: Materiały do Dziejów Szkolnictwa Pol.* 2. — A. Strukat: Das preussische Schulwesen zu Ende des XVIII Jhrdts. *Danziger Schulzeitung* 1926 nr 21. — W. Bobkowska: Pestalocyzm w Polsce. *Minerwa* 1927 nr 3. — Z. Borek-Rytlowa: Działalność Towarzystwa do Ksiąg Elementarnych za czasów Dyrekcji Edukacji Narodowej (1812-1815). W-wa 1927. — J. Jakubowski: Akta szkolne pruskie z l. 1793-1807. *Archeion* t. 2 (1927) s. 71-82. — J. Dobrzański: Szkolnictwo średnie w b. Galicji w l. 1772-1805. *Prace hist. wyd. ku uczczeniu 50-lecia Akad. Koła Historyków Uniw. Jana Kazimierza we Lw. 1878-1928.* Lw. 1929. — S. Koelichenówna: Przejawy reakcji w działalności Towarzystwa do Ksiąg Elementarnych. *Księga pam. ku czci M. Handelsmana.* W-wa 1929. — W. Faber: Die polnische Sprache im Danziger Schul-und Kirchenwesen von der Reformation bis zum Weltkrieg. *Zeitschr. des Westpreussischen Geschichtsvereins* (Gdańsk) 1930 nr 70. — M. Hornowska: Rękopisy Biblioteki Ordynacji Krasińskich dotyczące dziejów szkolnictwa polskiego. W-wa 1930. [Rec.: A. Knot. *Kwart. Hist.* 1933 t. 1]. — S. Kot: Źródła do historii wychowania. Cz. 2: Od początku w. XVIII do początku w. XX. W-wa (1930); wyd. 2 (t. 1-2) Lw. 1934. — L. Ręgorowicz: Szkolnictwo Wolnego Miasta Krakowa w dobie kura-

torii Józefa hr. Załuskiego. Lwów 1930. — S. Truchim: Szkice z dziejów szkolnictwa i kultury. Poz. 1930; wyd. nast.: Szkice z historii szkolnictwa. W-wa 1935. [Rec.: M. Gumowski. *Przegl. Powsz.* t. 187 (1930) s. 308-309]. —

A. Ancewicz: Obrazki z dziejów szkolnictwa polskiego na Litwie i Rusi. Mołodeczno 1931. [Rec.: A. Knot. *Muzeum* 1932]. — Z. Kukulski: Źródła do dziejów wychowania i szkolnictwa w Polsce z doby Izby Edukacyjnej Publicznej, 1807-1812. Lubl. 1931. — A. Knot: Z dziejów ofiarności Podola, Wołynia i Ukrainy na cele oświaty w dobie Polski niepodległej. *Nauka Pol.* 1932 s. 32-38. — M. Manteuffelowa: Ideologia i działalność J. K. Szaniawskiego w epoce Królestwa Kongresowego. *Spr. z Posiedzeń Tow. Nauk. Warsz.* 1933 z. 7-9; wyd. osob.: J. K. Szaniawski. Ideologia i działalność. 1815-1830. W-wa 1936 *Rozpr. Hist. Tow. Nauk. Warsz.* t. 16 z. 2. — S. Truchim: Geneza szkół realnych w Wielkim Księstwie Poznańskim. W-wa 1934 *Bibliotheca Universitatis Liberae Polonae* S. B nr 2. — T. Manteuffel: Centralne władze oświatowe na terenie b. Królestwa Kongresowego. W-wa 1935. — T. Manteuffel: Registratura Okręgu Naukowego Warszawskiego. *Archeion* t. 13/14 (1935) s. 11-29. — T. Turkowski: Materiały do dziejów literatury i oświaty z archiwum drukarni i księgarni J. Zawadzkiego w Wilnie. T. 1. Wil. 1935. — I. Zaleska-Stankiewiczowa: Pensje żeńskie w Wilnie (1795-1830). Wil. 1935 *Bibl. Wil.* 6. [Rec.: M. Ambros. *Ateneum Wil.* R. 11 (1936)]. —

A. Jobert: L'Éducation dans l'ancienne Pologne. *Monde Slave* 1936 nr 9. — W. Kwiatkowski: Sprawa pruskiej reorganizacji seminariów duchownych w Warszawie. (1798-1802). W-wa 1936. [Rec.: M. Żywczyński. *Kwart. Hist.* 1937 s. 766-768]. — S. Łempicki: Polskie tradycje wychowawcze. W-wa 1936. — Ł. Kurdybacha: Staropolski ideał wychowawczy. Lw. 1938 *Prace Hist.-Kulturalne* 4. [Rec.: H. Barycz. *Przegl. Hist.* t. 36 (1946)]. — Ł. Kurdybacha: Wpływ Komisji Edukacji Narodowej na b. Galicję. *Ziemia Czerwieńska* R. 4 (1938) z. 1. — W. Pniewski: Język polski w dawnych szkołach gdańskich. Gdańsk 1938 *Studia Gdań.* 2. — M. Ambros: Zarys statystyczny szkół Wydziału Wileńskiego. I. Czasy Stroynowskiego i Śniadeckiego Jana. *Ateneum Wil.* R. 14 (1939) z. 1. — J. Hulewicz: Sprawa wyższego wykształcenia kobiet w Polsce XIX w. Kr. 1939. — A. Jobert: Les Survivances de la Commission d'Éducation. W: Commission d'Éducation Nationale en Pologne (1773-1794). Son oeuvre d'instruction civique. Paryż 1941. — S. Kot: Fives Centuries of Polish Learning... English version by W. J. Rose. Oksford 1941-1944. —

W. Bobkowska: Pruska polityka szkolna na ziemiach polskich w l. 1793-1806. W-wa 1948. [Rec.: H. Pohoska. *Kwart. Hist.* 1948 z. 3/4]. — J. Birn: Język francuski w Polsce w epoce saskiej. *Studia z dziejów kultury polskiej.* W-wa 1949. — H. Brodowska: Sprawa szkół i stypendiów w Rolniczym Towarzystwie Hrubieszowskim. *Spr. PAU* t. 50 (1949) nr 8. — J. Dobrzański: Nauka rolnictwa w galicyjskich szkołach średnich 1815-1849. *Studia z dziejów kultury pol.* W-wa 1949 i odb. — Ł. Kurdybacha: Dzieje oświaty kościelnej do końca XVIII w. W-wa 1949. [Rec.: *Wiedza i Życie* 1951 nr 6/7]. — Ł. Kurdybacha: Walka o świeckość oświaty w XVII i XVIII w. W-wa 1950 *Wiedza Powsz.* — J. Reychman: Znajomość i nauczanie języków orientalnych w Polsce w XVIII w. Wr. 1950. — M. Szulkin: Postępowe tradycje w pedagogice polskiej. *Nowa Szkoła* 1950 nr 5. —

H. Barycz: Obrazy z życia i kształcenia się młodzieży w Polsce w XVII i XVIII w. *Życie i Myśl* 1951 nr 6/7. — J. Hulewicz: Projekty oświatowe Hugona Kołłątaja z czasów Księstwa Warszawskiego. *Spr. PAU* t. 52 (1951). — Ł. Kurdybacha: Nowe idee w szkolnictwie i nauce polskiej XVIII w. *Nowa Szkoła* 1951 nr 6. — B. Leśnodorski: Z postępowych tradycji szkoły polskiej i nauki w okresie Oświecenia. *Wiedza i Życie* 1951 nr 6/7. — J. Kolasa: Prawo narodów w szkołach polskich wieku Oświecenia. W-wa 1954. [Rec.: K. Opałek. *Państwo i Prawo* 1955 z. 11]. — K. Kubik: Polskie szkolnictwo prywatne w Gdańsku w XVI-XVIII w. *Konferencja Pomorska 1954.* W-wa 1956. — J. Małecki: Z dziejów szkolnictwa i nauki w Elblągu. (XIV-XIX w.). Elbląg 1956. — M. Miterzanka-Dobrowolska: O pierwszym podręczniku do nauki teorii literatury w języku polskim. Szkic z dziejów kultury i oświaty polskiego Oświecenia. *Zesz. Nauk. Wyższej Szkoły Pedag. w Kat.* 1956. — J. Konopnicki: Wychowanie fizyczne w szkole polskiej na przełomie XVIII i XIX w. *Wych. fiz. i sportowe. Studia i materiały.* T. 1. W-wa 1957; przedr. w zbiorze: Wybór materiałów do nauki historii kultury fizycznej. Akademia Wych. Fiz. W-wa 1963 (powiel.). — J. Lechicka: Rozkwit oświaty na Pomorzu w epoce Oświecenia. W: Z zagadnień Oświecenia na Pomorzu. Tor. 1957 *Roczn. Tow. Nauk. w Tor.* R. 60 (1955) z. 1. — M. Łodyński: Rola bi-

bliotek szkolnych w życiu kulturalnym Królestwa Polskiego (1815-1831). *Przegl. Bibl.* 1957 s. 152-173. — Zarys pedagogiki. Praca zbiorowa. (Red. B. Suchodolski). T. 1. W-wa 1958. — A. Kamiński: Samorząd uczniów w szkołach średnich Kuratorium Wileńskiego z l. 1804-1842. *Przegl. Hist.-Oświat.* R. 2 (1959) nr 2. — A. Knot: Dążenia oświatowe młodzieży galicyjskiej w l. 1815-1830. Wr. 1959 *Prace Wr. Tow. Nauk. S. A* 64. — J. Szelejewski: Historia wychowania. Cz. 1-2. Poz. 1959. — J. Szelejewski: O rozwoju metod nauczania początkowego w Polsce. Materiały, teksty i źródła historyczne. Poz. 1959. — N. Hans: Polish Schools in Russia 1772-1831. *The Slavonic and East European Review* 1960 nr 91. — S. Lewinowa: U początków polskiej teorii wychowania dziecka w przedszkolu. W-wa 1960. — A. Rombowski: Szkolnictwo polskie w Toruniu w XVI-XVIII w. *Studia i Materiały do Dziejów Wielkopolski i Pomorza* 1960 z. 2. — T. Słowikowski: Poglądy na nauczanie historii w Polsce w XVIII w. oraz dydaktyczna koncepcja Joachima Lelewela. Kr. 1960 *Prace Monogr.* 6. [Rec.: F. Bronowski. *Przegl. Hist.-Oświat.* R. 4 (1961) nr 4]. — M. Szulkin: 400 lat walki o szkołę świecką w Polsce. Wybór tekstów i materiałów. W-wa 1960 *Bibl. Postępowego Wych.* 8. — S. Truchim: Współpraca polsko-rosyjska nad organizacją szkolnictwa rosyjskiego w początkach XIX w. Łódź 1960. —

S. Lipka: Zajęcia praktyczne z miernictwa w szkołach polskich XVIII w. *Przegl. Hist.-Oświat.* R. 4 (1961) nr 4. — T. Nowacki: Zagadnienie emerytur nauczycielskich w dyskusji Rady Stanu Królestwa Kongresowego. *Tamże* R. 4 (1961) nr 4. — A. Nikliborc: L'Enseignement du français dans les écoles polonaises au XVIIIe siècle. Wr. 1962 *Prace Wr. Tow. Nauk. S. A* 83. — S. Wołoszyn: Historia wychowania. Cz. 1: Historia szkolnictwa. W-wa (1962). (Z dod.: Wybór tekstów źródłowych do historii wychowania. Cz. 1. W-wa (1962)). — B. Grochulska: U źródeł nowoczesnej szkoły. *Mówią wieki* 1963 nr 9. — L. Hajdukiewicz: Podstawy ideowe i organizacyjne kolonii akademickich Uniwersytetu Krakowskiego (1588-1773). Stan badań, problematyka, postulaty. *Przegl. Hist.-Oświat.* R. 6 (1963) nr 2. — A. Kamiński: Polskie związki młodzieży (1804-1831). W-wa 1963. — S. Wołoszyn: Dzieje wychowania i myśli pedagogicznej w zarysie. W-wa 1964.

B. KOMISJA EDUKACJI NARODOWEJ

Zob. Hasła rzeczowe.

C. SZKOLNICTWO ELEMENTARNE

S. Zarański: Zarys dziejów nauki czytania. Kr. 1868. — A. Skoczek: Rys historyczno-statystyczny szkół ludowych w Galicji 1772-1867. Kr. 1869. — F. Nowakowski: O elementarzu Komisji Edukacyjnej. Lw. 1871. — F. Nowakowski: Jak Izba Edukacyjna polecała przygotowywać dzieci do nauki czytania. Lw. 1872. — F. Nowakowski: Elementarz. *Enc. wych.* T. 3 (1885). — F. Wołyniak (J. M. Giżycki): Statystyka szkół parafialnych na Litwie w 1. ćwierci XIX w. B. m. r. (nadb.). — K. Widmann: Zapiski z historii szkół ludowych w Galicji, a w szczególności we Lwowie. *Szkoła* 1891. — S. Udziela: Ustrój szkół ludowych w Polsce przy końcu XVIII i w początkach XIX w. *Tamże* 1892. — M. Baranowski: Historia szkół ludowych Król. Stoł. Miasta Lwowa (1772-1895). Lw. 1895. — H. Konic: Kartka z dziejów oświaty w Polsce. Władze oświatowe publiczne i oświata elementarna w Księstwie Warszawskim. Kr. 1895. — J. Witort: Szkolnictwo ludowe na Żmudzi. *Przegl. Powsz.* t. 45 (1895). —

J. Londzin: Stan szkół ludowych w Księstwie Cieszyńskim na początku XIX w. Lw. 1902. — J. Buzek: Studia z zakresu administracji wychowania publicznego. 1: Szkolnictwo ludowe. Lw. 1904 *Arch. Nauk. Wyd. dla Popierania Nauki Pol.* dz. 1 t. 1 z. 2. — L. Trzcińska: Szkolnictwo ludowe w Rzeczypospolitej Krakowskiej. Kr. 1907. — H. Radlińska: Tradycje polskiego szkolnictwa elementarnego. *Ruch Pedag.* 1912. — F. Fiutowski: Szkolnictwo ludowe w Galicji w dobie porozbiorowej. Lw. 1913. — S. Gruiński: Dzieje szkolnictwa ludowego w Galicji. A: Szkoła ludowa w Galicji w dobie przedkonstytucyjnej. *Szkoła* 1916. — J. Fijałek: Praca oświatowa Towarzystwa Szkoły Ludowej na tle dziejów oświaty narodowej w Polsce. *Przew. Oświat.* t. 15 (1917). —

T. WIERZBOWSKI: Szkoły parafialne w Polsce i na Litwie za czasów Komisji Edukacji Narodowej. Kr. 1921 *Komisja do Badania Dziejów Wych. i Szkolnictwa w Pol. S. I: Prace Monogr. z Dziejów Wych. i Szkolnictwa w Pol.* 1. — A. MAŃKOWSKI: Szkolnictwo powszechne w dekanacie lubawskim u schyłku XVIII w. *Pomorze* 1922 nr 10. — H. POHOSKA: Sprawa oświaty ludu w dobie Komisji Edukacji Narodowej. Kr. 1925 *Komisja do Badania Dziejów Wych. i Szkolnictwa w Pol. S. I: Prace Monogr. z Dziejów Wych. i Szkolnictwa w Pol.* 6. — W. BOBKOWSKA: Nowe prądy w polskim szkolnictwie ludowym na początku XIX w. Kr. 1928. — J. BRZOZOWSKA: Szkoły niedzielne w Warszawie w czasie urzędowania Staszica. *Stanisław Staszic. 1755--1826. Księga zbiorowa.* Lubl. 1928 i odb. — A. MAŃKOWSKI: Szkolnictwo powszechne w Lubawskiem u schyłku XVIII w. *Zapiski Tow. Nauk. w Tor.* t. 7 (1928). — E. WASCHINSKI: Das kirchliche Bildungswesen im Ermland, Westpreussen und Posen vom Beginn der Reformation bis 1773. Wr. 1928. — Z. KUKULSKI: (Wstęp do) Elementarz dla szkół parafialnych. Lubl. 1930. —

S. KOT: Szkolnictwo parafialne w Małopolsce XVI-XVIII w. Lw. 1932. — E. WASCHINSKI: Chronik der Pfarrschulen Pommerellens bis 1772. *Deutsche Schulzeitung in Polen.* Berlin 1933. — E. WASCHINSKI: Chronik der Pfarrschulen bis 1772 mit Nachrichten über das evangelischen Bildungswesen der Landschaft. Bydgoszcz 1935. — E. SUCHAN: Historyczny zarys organizacji szkolnictwa elementarnego w Polsce od Komisji Edukacji Narodowej po dobę obecną. Brześć n/Bugiem 1937. [Rec.: M. AMBROS. *Ateneum Wil.* 1939]. —

M. SMEREKA: Podręczniki do nauki języka polskiego na Śląsku w XVIII i w pierwszej połowie XIX w. *Spr. Wr. Tow. Nauk.* R. 7 1952 (1956). — J. OBŁĄK: Język polski w kościołach i szkołach na Warmii w pierwszej połowie XIX w. *Zapiski Hist. Tow. Nauk. w Tor.* t. 23 (1957) z. 1/3. — E. PODGÓRSKA: Rozwój szkół elementarnych na wsi obwodu rawskiego województwa mazowieckiego w l. 1815-1830. *Rozpr. z Dziejów Oświaty* t. 1 (1958). — S. IGNAR: Historia szkoły w Łaznowie. W-wa 1959. — H. NOTBOHM: Das evangelische Kirchen- und Schulwesen in Ostpreussen während der Regierung Friedrich des Grossen. Heidelberg 1959. — K. POZNAŃSKI: Szkoła rzemieślniczo-niedzielna w Lublinie l. 1819-1864. *Rozpr. z Dziejów Oświaty* t. 2 (1959). — J. MADEJA: Elementarze i nauka elementarnego czytania na Śląsku w w. XVIII i XIX (1763-1848). T. 1. Kat. 1960. [Omów.: T. MUSIOŁ. *Kwart. Opol.* R. 4 (1958) nr 4; rec.: K. POZNAŃSKI. *Rozpr. z Dziejów Oświaty* t. 7 (1964)]. — E. PODGÓRSKA: Rozwój szkół elementarnych w miastach przemysłowych okręgu łódzkiego (1807-1830). *Przegl. Hist.-Oświat.* R. 3 (1960) nr 4. — E. PODGÓRSKA: Szkolnictwo elementarne Księstwa Warszawskiego i Królestwa Kongresowego. 1807-1831. W-wa 1960 *Monogr. z Dziejów Oświaty* 4. [Rec.: T. NOWACKI. *Przegl. Hist.-Oświat.* R. 4 (1961) nr 4; J. ENDER: Uwagi w związku z recenzją... *Tamże* R. 5 (1962) nr 3]. — W. FROCH: Materiały archiwalne do dziejów szkół parafialnych w Lubelskiem od XV do XVIII w. *Spr. KUL* 1962 nr 13. — T. MIZIA: Przejawy chłopskiej inicjatywy oświatowej w okresie Sejmu Czteroletniego. *Rozpr. z Dziejów Oświaty* t. 5 (1962). — A. KIELAK: Szkoła i nauczyciel w Przasnyskiem w dobie Księstwa Warszawskiego. *Pięć Rzek* 1963 nr 4. — T. MIZIA: Komisje porządkowe cywilno-wojskowe a szkolnictwo parafialne w okresie Sejmu Czteroletniego. *Rozpr. z Dziejów Oświaty* t. 6 (1963). — T. MIZIA: Przepisy dla szkół parafialnych z 1780 r. *Tamże* t. 7 (1964). — T. MIZIA: Szkolnictwo parafialne w czasach Komisji Edukacji Narodowej. Wr. 1964 *Monogr. z Dziejów Oświaty* 6.

D. SZKOLNICTWO ZAKONNE

a) JEZUICKIE

C. BIERNACKI: Jezuici w Kaliszu (1581--1773). *Bibl. Warsz.* 1857 t. 1-4. — S. ZAŁĘSKI: Historia zniesienia jezuitów w Polsce i ich zachowania na Białej Rusi. Lw. 1875. — K. MOSZYŃSKI: Kolegium jezuickie w Połocku. *Upominek Wil.* Wil. 1880. — S. ZAŁĘSKI: Jezuici w Polsce. T. 1-5. Lw.-Kr. 1900-1906. — F. CHŁAPOWSKI: Życie i prace ks. Józefa Rogalińskiego. Cz. 1-2. *Roczn. Tow. Przyj. Nauk. Poz.* t. 28 (1901), t. 31 (1904) i odb. (cz. 1-2) Poz. (1902-1905). —

S. BEDNARSKI: Na przełomie. (Urywek z historii szkolnictwa jezuickiego w ostatnich 30 latach przed zniesieniem tegoż zakonu). *Przegl. Powsz.* t. 192 (1930). —

A. Kadlerówna: Kursy psychologii w polskich kolegiach jezuickich w XVII i XVIII w. *Spr. Tow. Nauk. Warsz. Wydz. II* 1931 i odb. [Rec.: W. Tatarkiewicz. *Przegl. Filoz.* 1932 z. 1]. — Ł. Kurdybacha: Ks. Albertrandy jako pedagog. Karta z dziejów myśli wychowawczej XVIII w. *Przegl. Powsz.* t. 195 (1932). — S. Bednarski: Upadek i odrodzenie szkół jezuickich w Polsce. Studium z dziejów kultury i szkolnictwa w Polsce. Kr. 1933. [Rec.: St. E. (Estreicher). *Czas* 1933 nr 213; J. Hulewicz. *Chowanna* 1934 z. 10; S. Łempicki. *Pam. Lit.* R. 31 (1934); W. Weintraub. *Ruch Lit.* 1934 nr 8; G. Korbut: Szkice i drobiazgi historycznoliterackie W-wa 1935]. — S. Bednarski: Dzieje kulturalne jezuickiego kolegium we Lwowie w XVIII w. *Pam. Lit.* R. 33 (1936); *Księga referatów Zjazdu Nauk. im. I. Krasickiego.* Lw. 1936. — Z. S. Gołębiowski: Rola i znaczenie Kolegium Lubrańskiego i kolegium jezuickiego w XVI-XVIII w. *Przegl. Wielkopol.* t. 3 (1947) nr 1/3. — J. Poplatek: Udział byłych jezuitów w Komisji Edukacji Narodowej. (Powst. przed 1955). Maszynopis w Wydawnictwie Apostolstwa Modlitwy w Kr.

Zob. też: 2. Nauka B c, d; III. Literatura polska 3 D b.

b) PIJARSKIE

Historia Domus Varsaviensis Scholarum Piarum (1729-1788). Oprac. i wyd. L. Chmaj. Wr. 1959 *Arch. Dziejów Oświaty* 1. — Listy Stanisława Konarskiego. 1733-1771. Zebrał i oprac. J. Nowak-Dłużewski. W-wa 1962. — Ordinationes visitationis Apostolicae... pro Provincia Polona... Scholarum Piarum. Cz. 4-5 (W-wa) 1753, cz. 1-3 (W-wa) 1754. Przekł. pol.: Ustawy szkolne. (Wybór). Tłum. F. Bizoń. *Spr. Gimn. Żeńskiego Z. Strzałkowej we Lw. za r. szk. 1910/11* i odb. (Lw. 1911); Ustawy szkolne. (Całość, z pewnymi skrótami). Tłum. W. Germain. Kr. 1925 *Bibl. Pol. Pisarzy Pedag.* 1; Ordynacje wizytacji apostolskiej dla polskiej prowincji szkół pobożnych. Tłum. skorygowane przez M. Stokowską w: S. Konarski: Pisma pedagogiczne. Wr. 1959 *PAN. Bibl. Klasyków Pedagogiki.* —

J. Gacki: Dzieje instytutów edukacyjnych, a mianowicie pijarskich zakładów w Piotrkowie. *Program Szkoły Piotrkowskiej* 1830. — A. Sarg: Die Piaristenschulen im ehemaligen Polen und ihre Reform durch Konarski. W: *Programm der Königlichen Realschule zu Meseritz.* Sulęcin 1864. — A. Moszyński: Słówko o dawnym konwikcie szlacheckim Konarskiego. *Kronika Rodz.* 1875. — A. Moszyński: Monografia kolegium i szkoły pijarskiej w Międzyrzeczu Koreckim. Kr. 1876. — F. Łagowski: Konarski jako reformator szkół publicznych. *Przegl. Pedag.* 1884 nr 5/6 i odb. — F. Łagowski: Collegium Nobilium Stanisława Konarskiego. *Tamże* 1887 nr 16-22, 1888 nr 3; wyd. osob. W-wa 1888. — T. Ch.: Pijarzy w dawnej prowincji polskiej. *Enc. kościelna* Nowodworskiego. T. 19 (1893). — S. Biegański: Szkoły pijarskie w Polsce. *Muzeum* 1897 z. 11-12. — A. Sienicki: Reformy Konarskiego w szkolnictwie polskim. *Spr. dyrektora c. k. IV Gimn. we Lw. za r. szk. 1898.* Lw. 1898. —

I. Chrzanowski: Wielka reforma szkolna Konarskiego. W-wa 1908 *Książki dla Wszystkich* 405. — M. Gozdawa (J. M. Giżycki): Wspomnienie o pijarach witebskich. (1909). — Pijarzy i ich szkoły w Polsce. *Enc. wych.* T. 8 (1912). — S. Kozłowski: Zasługi ks. ks. pijarów na polu wychowania. *Spr. I Prywatnego Gimn. Realnego im. S. Konarskiego w Kr. za r. 1912/1913.* [Rec.: Z. Gerstmann. *Pam. Lit.* R. 13 (1914/15) s. 404]. — A. Danysz: Konwikty szlacheckie przy szkole pijarskiej w Rydzynie. W: Studia z dziejów wychowania w Polsce. Kr. 1921 *Komisja do Badania Dziejów Wych. i Szkolnictwa w Pol. S. I: Prace Monogr. z Dziejów Wych. i Szkolnictwa w Pol.* 3. — S. Kot: Reforma szkolna S. Konarskiego. Kr. 1923. — F. Majchrowicz: Wielka reforma szkolna ks. S. Konarskiego i Komisji Edukacji Narodowej. Lw. 1923. — W. Konopczyński: Stanisław Konarski. W-wa 1926. — W. J. Rose: S. Konarski. Reformer of Education in XVIIIth Century Poland. Londyn 1929. — O. Hedemann: Szkoły walerianowskie ks. ks. pijarów łużeckich. Wil. 1937. — W. Szulc: Spory Akademii Wileńskiej z pijarami o wyłączne prawo na szkoły (1723-1753). *Ateneum Wil.* 1939 z. 1. — A. Jobert: Le Père Konarski, initiateur de l'instruction civique. W: La Commission d'Éducation Nationale en Pologne (1773-1794). Son oeuvre d'instruction civique. Paryż 1941. —

W. Sławiński: Nauki przyrodnicze w szkołach pijarskich. *Spr. PAU* R. 50 (1949) nr 6. — J. Nowak-Dłużewski: Stanisław Konarski. W-wa 1951. —

M. Plezia: Dookoła reformy szkolnej S. Konarskiego. (Studia klasyczne pijarów polskich). Lubl. 1953 *Tow. Nauk. KUL. Rozpr. Wydz. Hist.-Filol. KUL* 9. [Rec.: H. Waśkiewicz. *Nasza Przeszłość* t. 5 (1957)]. — J. Dobrzański: Ostatnie lata szkół pijarskich w Galicji, 1772-1784. *Roczn. Hum. Tow. Nauk. KUL* t. 4 (1953) z. 3 (wyd. 1954). — Ł. Kurdybacha: Działalność pedagogiczna S. Konarskiego. Wr. 1957 *Monogr. z Dziejów Oświaty* 1. [Rec.: S. Tync. *Kwart. Hist.* 1958 nr 3]. — S. Truchim: Rola pijarów w rozwoju szkolnictwa Księstwa Warszawskiego. *Zesz. Nauk. Uniw. Łódz.* S. I z. 7 1957 i nadb. — W. M. Grabski: Z zagadnień genezy nauk ścisłych w szkolnictwie pijarskim. *Studencki Przegl. Hist.* t. 1 (1960). — W. Kujawski: Szkoły pijarskie KEN w Wieluniu, 1774-1793. *Antemurale* t. 6 (Rzym 1960-1961). — J. Buba: Na wspólnych pijarów i Galileusza szlakach. *Księga pam. ku czci S. Pigonia*. Kr. 1961. — W. Bobkowska: Losy pijarów w czasie pierwszej okupacji pruskiej, 1793-1806. *Nasza Przeszłość* t. 15 (1962). — J. Buba: Pijarzy w Polsce. (Próba charakterystyki). *Tamże* t. 15 (1962). — J. Buba, A. Stępnik: Szkoły pijarskie w Polsce. *Tamże* t. 15 (1962). — M. Gotkiewicz: Trzy wieki Kolegium Podolinieckiego (1642-1942). *Tamże* t. 15 (1962). — A. Karczewski: Działalność budowlana pijarów. *Tamże* t. 15 (1962). — A. Pitala: Kolegium pijarów w Krakowie. *Tamże* t. 15 (1962). — S. Tync: Pijarzy a sprawa włościańska. *Tamże* t. 15 (1962).

Zob. też: III. Literatura polska 3 D b.

c) INNE

J. Bartoszewicz: Teatyni w Warszawie. W: Studia historyczne i literackie. T. 2. Kr. 1881. — Wołyniak (J. M. Giżycki): Szkoła powiatowa bazyliańska w Wilnie w klasztorze Św. Trójcy od 1825 do 1839. *Przegl. Powsz.* t. 40 (1893). — P. Dylla: Działalność oświatowa Zgromadzenia Księży Misjonarzy. *Księga pam. trzechsetlecia Zgromadzenia Ks. Ks. Misjonarzy.* Kr. 1925. — A. Schletz: Współpraca misjonarzy z Komisją Edukacji Narodowej (1773-1794). Przyczynek do historii kultury i oświaty w Polsce. Kr. 1946. [Rec.: S. Truchim. *Myśl Współcz.* 1947 z. 5; J. Michalski. *Przegl. Hist.* 1948 s. 339-342]. — A. Schletz: L'Activité culturelle des Prêtres de la Mission en Pologne (1651-1864). Paryż 1954. [Rec.: Z. Obertyński. *Nasza Przeszłość* t. 5 (1957)]. — J. Rąb: Seminarium diecezjalne w Przemyślu pod kierownictwem księży misjonarzy (1687-1783). *Nasza Przeszłość* t. 10 (1960). — A. Schletz: Działalność Zgromadzenia Misji w Tykocinie na polu oświaty. (1769-1864). *Tamże* t. 11 (1960). — E. Gierczyński: Mecenas w infule, ks. bp. Michał Kościesza Kosmowski. (O szkole kanoników regularnych w Trzemesznie). *Tamże* t. 14 (1961).

E. SZKOŁY WOJSKOWE

A. K. Czartoryski: Katechizm moralny dla uczniów Korpusu Katedów. *Zabawy Przyjemne i Pożyteczne* 1774 t. 10 cz. 1; wyd. osob.: Katechizm kadecki. W-wa 1774 i wyd. nast.; wyd. H. Mościcki: Katechizm rycerski. W-wa 1916 *Bibl. Uniw. Lud. i Młodzieży Szk.* 177; wyd. 2 W-wa 1925. — Przepisy i powinności kadetów Szkoły Elementarnej Artylerii i Saperów. (Wyd. i oprac. W. Gutkowski). W-wa 1811. — J. Lipiński: Katechizm dla korpusów kadeckich. W-wa 1813. — J. Frankowski: O założeniu szkoły rycerskiej kaliskiej. Kalisz 1816. — S. Bukar: Pamiętniki. (Powst. 1845-1853). Drezno 1871 *Bibl. Pam. i Podróży po Dawnej Pol.* 5 i wyd. nast.; fragm.: o Szkole Rycerskiej: *Dzien. Warsz.* 1852 nr 231-234; wyd. H. Mościcki: Szkoła Rycerska. W-wa 1918. — J. T. Głębocki: Wywód o szkołach rycerskich, czyli wojskowych, w Polsce w ciągu dziejowym. Kr. 1866. — A. Benoit: L'École des cadets gentilhommes du roi de Pologne à Lunéville. Lunéville 1867. —

W. Gembarzewski: Wojsko polskie 1807-1814. W-wa 1905; wyd. 2 W-wa 1912. — S. K. (Kościałkowski?): Kilka szczegółów o korpusie kadetów w Nieświeżu. (Szkic historyczny). *Litwa i Ruś* t. 4 (Wil. 1912); wyd. osob. Wil. b. r. — H. Mościcki: Generał Jasiński i powstanie kościuszkowskie. W-wa 1917 rozdz. 4: O Szkole Rycerskiej. — I. Kozielewski: Pierwsza szkoła wojskowa w Polsce. (Korpus Kadetów w Warszawie). Kijów

1918. — Z. Batowski: Owidiusz w Szkole Rycerskiej. *Przegl. Powsz.* 1923 t. 2. — H. Mościcki: Szkoła Rycerska w Warszawie. *Polskie Korpusy Kadetów.* W-wa 1923. — S. P.: Korpusy Kadetów za czasów Królestwa Kongresowego. *Polskie Korpusy Kadetów.* W-wa 1923. — J. Stojanowski: Korpusy Kadetów w Księstwie Warszawskim. *Polskie Korpusy Kadetów.* W-wa 1923. — P. Boyé: La Cour polonaise de Lunéville (1737-1766). Nancy 1926. — A. Błotnicki: Dzieje Szkoły Rycerskiej w dawnej Polsce. Lw. 1928. — J. Giergielewicz: Szkoły korpusu inżynierów i rozwój literatury wojskowo-technicznej w epoce Stanisława Augusta. *Księga pam. ku czci M. Handelsmana.* W-wa 1929 i odb. [Rec.: A. Knot. *Minerwa Pol.* 1930]. — *Księga pam. 1830 — 29.XI.1930. Szkice z dziejów szkół piechoty polskiej.* Ostrów-Komorowo 1930. — M. Łodyński: Biblioteka Szkoły Rycerskiej, 1767-1794. W-wa 1930. [Rec.: S. Bednarski. *Przegl. Powsz.* t. 187 (1930) s. 310]. — M. Łodyński: Likwidacja Biblioteki Szkoły Aplikacyjnej po r. 1831. Kr. 1930. —

M. Miterzanka: Działalność pedagogiczna Adama ks. Czartoryskiego G. Z. P. W-wa 1931 *Komisja do Badania Dziejów Wych. Publ. i Szkolnictwa w Pol. S. I: Prace Monogr. z Dziejów Wych. i Szkolnictwa w Pol.* 8. — J. Giergielewicz: Zarys historii korpusów inżynierów w epoce Stanisława Augusta. W-wa 1933. — J. Fabre: La Propagande des idées philosophiques en Pologne sous Stanislas-Auguste et l'École varsovienne des Cadets. *Revue de Littérature Comparée* 1935. — A. Knot: Dzieje szkolnictwa wojskowego w Polsce. Lw. 1935. — J. Fabre: Jan Chrzciciel Dubois i jego działalność w Polsce. *Księga referatów Zjazdu Nauk. im. I. Krasickiego.* Lw. 1936 s. 643-693. — A. Jobert: L'École des Cadets. W: La Commission d'Éducation Nationale en Pologne (1773-1794). Son oeuvre d'instruction civique. Paryż 1941. —

K. Mrozowska: Zarys działalności pedagogicznej Michała Hubego (1737-1807). *Studia i Materiały z Dziejów Nauki Pol.* t. 2 (1954). — J. Szczepaniec: Drukarnia Mitzlerowska Korpusu Kadetów w Warszawie. *Roczn. Biblioteczne* R. 2 (1958) z. 1/2. — Problemy wychowania wojskowego w Polsce do końca XVIII w. Praca zbiorowa. W-wa 1960 (skrypt). — J. Bugajski: Wyższe szkolnictwo wojskowe w Polsce w XIX w. *Studia i Materiały do Historii Wojskowości* t. 7 cz. 2 (W-wa 1961). — M. Cieśla: Nauczanie języków nowożytnych w Szkole Rycerskiej w Warszawie (1766-1794). *Rozpr. z Dziejów Oświaty* t. 4 (1961). — K. Mrozowska: Szkoła Rycerska Stanisława Augusta Poniatowskiego (1765-1794). Wr. 1961 *Monogr. Pedag.* 8. [Rec.: W. Olszewicz. *Przegl. Hist.-Oświat.* R. 6 (1963) nr 1; A. Zahorski. *Roczn. Warsz. 1962* R. 3 (1963)]. — G. Zych: Szkoły wojskowe. W: Armia Księstwa Warszawskiego. 1807--1812. W-wa 1961. — R. Łoś: Praca pułkownika Sowińskiego w wychowaniu i wyszkoleniu elewów Szkoły Aplikacyjnej. *Studia i Materiały do Historii Wojskowości* t. 9 cz. 2 (W wa 1963). — W. M. Grabski: Kilka uwag o początkach Szkoły Rycerskiej Stanisława Augusta Poniatowskiego. *Zesz. Nauk. Uniw. Łódz.* S. I z. 40 (1965). — J. Karwin, E. Pomianowski, S. Rutkowski: Z dziejów wychowania wojskowego w Polsce. W-wa 1965 *Wiedza Powsz.* — Ł. Kurdybacha: Akademia szlachecka Korpusu Kadetów. *Nowa Szkoła* 1965 nr 6.

F. SZKOŁY ARTYSTYCZNE, ZAWODOWE I SPECJALNE

A. Wolfgang: Rys historyczny usiłowań w uczeniu głuchoniemych i zakładów na ten cel poświęconych. Wil. 1830. — T. Fisiurkiewicz: Wiadomość historyczna o warszawskim Instytucie Głuchoniemych. *Pam. Religijno-Moralny* 1841. — Historia warszawskiego Instytutu Głuchoniemych i Ociemniałych. *Pam. Instytutu Głuchoniemych i Ociemniałych z 1872/73.* W-wa 1873. — F. Erlicki: Rys historyczny instytutów rolniczo-leśnych w Królestwie Polskim. W-wa 1877. — E. Nowakowski: Dawne szkoły muzyczne w Warszawie. *Echo Muzyczne i Teatr.* 1891. — W. Zajączkowski: C. K. Szkoła Politechniczna we Lwowie. Rys historyczny jej założenia i rozwoju tudzież stan jej obecny. Lw. 1894. — F. Hoesick: J. Elsner i pierwsze konserwatorium w Warszawie. *Bibl. Warsz.* 1900 t. 3; przedr. w: Warszawa. Luźne kartki z przeszłości syreniego grodu. Poz. 1920. —

A. J. Rodkiewicz: Pierwsza politechnika polska. 1825-1831. Kr. 1904 *Monogr. z Zakresu Dziejów Nowożytnych* 6.— W. Tatarkiewicz: Akademia Sztuk Pięknych w Warszawie za czasów Stanisława Augusta. *Przegl. Hist.* t. 20 (1916). — W. Prokesch: Z dziejów Krakowskiej Szkoły Sztuk Pięknych. Kr. 1917 *Bibl.*

Kr. 53. — A. Wrzosek: Założenie szkoły lekarskiej w Grodnie za Stanisława Augusta. *Arch. Historii i Filoz. Med.* t. 2 (1925) z. 2. — M. Hubicka: Szkoła Akademiczno-Górnicza w Kielcach (1816-1827). *Stanisław Staszic. 1755-1825. Księga zbiorowa.* Lubl. 1928. — L. Ręgorowicz: Dzieje Krakowskiej Akademii Sztuk Pięknych. Lw. 1928. — F. Starczewski: Konserwatorium i Szkoła Główna Muzyki Elsnera. *Śpiewak* 1938 nr 1-2. — W. Melanowski: Dzieje Instytutu Oftalmicznego im. E. Lubomirskiego w Warszawie. 1823-1944. W-wa 1948. [Rec.: S. Herbst. *Przegl. Hist.* 1949 z. 2]. — H. Szletyński: Szkoła dramatyczna W. Bogusławskiego. *Pam. Teatr.* 1954 z. 3/4.

G. HISTORIA POSZCZEGÓLNYCH SZKÓŁ

(nie objętych rozdz. C-F)

H. Kołłątaj: Wyłożenie nauk dla Szkół Nowodworskich krakowskich, podług przepisu... Komisji nad Edukacją Nar. Kr. (1777) i wyd. nast. — Kronika szkoły narodowej w Poznaniu 1781-1793. Wyd. Tr. (S. Truchim). *Literatura i Sztuka,* dod. do *Dzien. Poz.* 1909-1910. — Popis roczny z nauk: moralnej, prawa i historii, przez cztery klasy w Szkołach Większych Krakowskich dawanych. Pod dozorem W. Karczewskiego 1782. Oprac. i wyd. J. Kolasa. *Ze skarbca kultury* 1952 z. 1. — Dzieje domowe albo opis przez dni osobliwszych dziejów i wypadków zdarzonych w Szkołach Wydziałowych wileńskich. Wyd. W. Ehrenkreit Tekieliński: Opis dzienny szkół wileńskich, akademii i uniwersytetu oraz diariusz znaczniejszych wypadków w Wilnie od r. 1781 po r. 1824 nastałych. Wil. 1876. [Rec.: *Bibl. Warsz.* 1877 t. 2]. —

B. Trzaskowski: Rys dziejów Gimnazjum Tarnowskiego. *Spr. Dyr. c. k. Gimn. w Tarnowie za r. szk. 1878.* — Wołyniak (J. M. Giżycki): Kilka słów o dwóch szkołach dawnych na Podlasiu. *Dzien. Poz.* 1888 i odb. — J. Leniek: Książka pamiątkowa ku uczczeniu jubileuszu trzechsetnej rocznicy założenia Gimnazjum Św. Anny w Krakowie. Kr. 1888. — Michalewicz: Podolskaja gimnazija w Winnicie. Kamieniec 1890. — Archivarius: Gymnasium Tarnoviense erigitur Anno Domini 1760. Ex actis episcopalibus Cracoviensibus vol. 102 fol. 241 seq. deprompturn per Curiae eiusdem archivarium. Kr. 1893. — B. Wojciechowski: Fragment z dziejów szkół kaliskich. Z rękopisu współczesnego. *Arch. do Dziejów Lit. i Oświaty w Pol.* t. 8 (1895) s. 305-344 i odb. — M. Maciszewski: Historia Gimnazjum Tarnopolskiego. Okres I: 1820-1848. Tarnopol 1896. — A. Karbowiak: Bydgoszcz a Pakość. Kartka z dziejów szkół Księstwa Warszawskiego. *Muzeum* 1897. — J. Leniek: Mowa ks. J. Chrościńskiego, pierwszego prefekta Gimnazjum Tarnowskiego. Kronika z l. 1784-1794, z przydaniem aktów fundacyjnych kolonii akademickiej w Tarnowie z l. 1559 i 1578 jako też raportu o jej stanie z r. 1776. *Arch. do Dziejów Lit. i Oświaty w Pol.* t. 9 (1897). — M. Gozdawa (J. M. Giżycki): Zakłady naukowe w Romanowie. *Ks. pam. ku uczczeniu setnej rocznicy urodzin A. Mickiewicza.* T. 2. W-wa 1898. —

L. Uziębło: Szkoła kowieńska i wizyta jej w ostatnim roku wykładów Adama Mickiewicza. *Ateneum* 1903 nr 2, 6; odb. (W-wa 1904). — I. Glebow: Iz istorii stariejszej gimnazii w wilenskom uczebnom okrugie. Słuckaja Radiwiłłowskaja gimnazija w XVII i XVIII w. *Żurnał Ministierstwa Narodnogo Proswieszczenija* t. 353 (1904). — W. Heine: Academia Culmensis. Ein Abriss ihrer Geschichte. *Zeitschr. d. Westpreussischen Geschichtsvereins* z. 41 (Gdańsk 1905). — S. Tomaszewski: Pogląd na rozwój gimnazjum brzeżańskiego (1789-1905). Cz. 1. *Spr. Dyr. c. k. Gimn. Wyższego w Brzeżanach.* Brzeżany 1905. — F. Zych: W 150 rocznicę. Przyczynek do historii buczackiego gimnazjum. Buczacz 1905. — J. Czernecki: Jubileusz setnej rocznicy założenia gimnazjum brzeżańskiego. Lw. 1906 *Rodzina i Szkoła.* Odb. z *Wiedzy i Pracy.* — S. Wysocki: Seminarium zamkowe w Krakowie. Jego dzieje i ustrój. Lw. 1910. — W. Skup: Warszawskie Liceum Królewskie (1804-1806). W-wa 1911. — W. Pniewski: Akademia Poznańska. Szkic historyczny. Poz. 1919. —

K. Stefański: Szkoły kaliskie za czasów pruskich (1793-1806). Kalisz 1923. — S. Tync: Echa działalności Stanisława Konarskiego w Toruniu. *Tyg. Tor.* 1925 nr 5-9. — S. Truchim: Szkoły rydzyńskie Augusta Sułkowskiego. Poz. 1926. — W. Arvay: Założenie pełnej kolonii akademickiej w Tarnowie. *Spr. Dyr. I Państw. Gimn. w Tarnowie za l. 1926/1927, 1927/1928, 1931/1932.* — Szkoły im. Zamoyskich w Szczebrzeszynie. 1811-1826. Zarys dziejów. Szczebrzeszyn 1927. —

J. Gloger: Szkoła bialska i czteroletni w niej pobyt J. I. Kraszewskiego (1822-1826). Wspomnienia kolegi szkolnego. Biała Podlaska 1928 *Bibl. Bialska* 3. — C. Chowaniec: Szkoły w twierdzy stanisławowskiej. 1669-1773. *Księga pam. I Gimn. Państw. im. M. Romanowskiego w Stanisławowie*. Stanisławów 1929. — J. Skoczek: Dzieje lwowskiej szkoły katedralnej. Lw. 1929. [Rec.: A. Knot. *Kwart. Hist*. 1929 t. 1; polemika: *Tamże* 1930 t. 1; A. Wojtkowski. *Pam. Lit*. R. 27 (1930)]. — S. Truchim: Projekt księcia Augusta Sułkowskiego założenia w Rydzynie konwiktu dla panien szlacheckich i szkoły „kunsztów". Szkice z dziejów szkolnictwa i kultury. Poz. 1930. —

S. Kryczyński: Schola Mielcensis (1536-1931). *Spr. Państw. Gimn. im. S. Konarskiego w Mielcu za r. szk. 1930/1931*. Mielec 1931. — A. Maciesza: Z dziejów szkoły płockiej, 1781-1821. *II Roczn. Tow. Nauk. Płockiego*. Płock 1931. — J. Staszowski: Z dziejów gimnazjum poznańskiego (1806-1815). *Kronika Miasta Poz*. 1933. — H. Barycz: W 350 rocznicę założenia Gimnazjum im. Bartłomieja Nowodworskiego w Krakowie. Kr. 1938. — J. Dobrzański: Gimnazjum lubelskie w czasach austriackich. 1795-1809. *Pam. Lubel*. t. 3 (1938). — H. Kieljan: Szkoły kieleckie w XVIII w. *Radostowa* R. 4 (1939). — Z. Kukulski: Pierwsi nauczyciele świeccy w Szkole Wydziałowej lubelskiej w dobie Komisji Edukacji Narodowej. Lubl. 1939 *Prace Komisji Hist*. 6. — K. Mróz: Szkoły w Kozienicach (1602-1939). Kozienice 1939. — T. Słowikowski: Fragmenty z przeszłości I Państwowego Liceum i Gimnazjum im. J. Długosza w Nowym Sączu w w. XIX. *Roczn. Sądecki* t. 1 (1939). — B. Schulz: Das Danziger Gymnasium in Zeitalter der Aufklärung. *Zeitschr. d. Westpreussischen Geschichtenvereins* z. 76 (1941). — H. Barycz: Historia Szkół Nowodworskich. T. 1: Od założenia do reformy H. Kołłątaja (1588-1777). Kr. 1939-1947. [Rec.: Ł. Kurdybacha. *Kwart. Hist*. 1948 z. 3/4; H. Barycz: Odpowiedź... *Tamże* 1949 z. 1/4]. —

Z. S. Gołębiowski: Rola i znaczenie Kolegium Lubrańskiego i kolegium jezuickiego w XVI-XVIII w. *Przegl. Wielkopol*. t. 3 (1947) nr 1/3. — L. Zalewski: Orlęta lubelskie. Nauka i wychowanie młodzieży męskiej w Lublinie. 1586-1773. Lubl. 1947 *Bibl. Nauk. Pedag*. [Rec.: S. Truchim. *Myśl Współcz*. 1947 nr 11]. — J. Dobrzański: Szkoły lubelskie na tle austriackiej polityki szkolnej w zachodniej Galicji. 1795-1809. Lubl. 1949 *Tow. Nauk. KUL. Rozpr. Wydz. Hist.-Filol. Sekcja Ogólna* 4. [Rec.: H. Pohoska. *Kwart. Hist*. 1949 z. 1/4]. — W. Arvay: Przyczynki do dziejów szkolnictwa tarnowskiego w XVI-XVIII w. *Spr. PAU* t. 52 (1951) nr 5. — H. Barycz: Szkoła miejska w Bojanowie u schyłku w. XVIII. Ustęp z dziejów szkolnictwa mniejszościowego w Polsce. *Przegl. Zach*. 1952 nr 3. — S. Tync: Toruńska szkoła polska dla Niemców. (1568-1793). *Tamże* 1952 nr 11/12. — S. Bodniak: Młodzież polska w Gdańskim Gimnazjum Akademickim w XVI-XVIII w. (Do r. 1757). Gdańsk 1954. — L. Hajdukiewicz: Krakowska szkoła zamkowa 1510-1801. *Studia z Dziejów Wawelu*. T. 1 (1955) i odb. Por. Dzieje Krakowskiej szkoły katedralnej w w. XVI-XVIII. *Spr. PAU* R. 51 (1951) nr 5. —

A. W. (Walewska): Rzut oka na dzieje Liceum im. J. I. Kraszewskiego w Białej Podlaskiej od r. 1628 do chwili obecnej. *Z przeszłości szkół bialskich*. Biała Podlaska 1957. — S. Małachowski: „Auska". Tajne stowarzyszenie uczniów szkół kaliskich. *Ziemia Kaliska* R. 2 (1958) nr 5. — S. Małachowski: Kawalerowie Narcyza. *Tamże* R. 2 (1958) nr 6. — *Gdańskie Gimnazjum Akademickie. Księga pam... 1558-1958*. Gdynia 1959. — L. Hajdukiewicz: Z przeszłości szkół pińczowskich (1586-1914). *Przegl. Hist.-Oświat*. R. 2 (1959) nr 2. — A. Liedtke: Początkowe dzieje Seminarium Chełmińskiego. *Nasza Przeszłość* t. 11 (1960). — W. Prądzyński: Tzw. Akademia Chełmińska w l. 1680-1818. *Tamże* t. 13 (1960). — J. Lechicka: Źródła do dziejów Akademii Chełmińskiej, 1386-1815. Wr. 1963 *Arch. Dziejów Oświaty* 2. — K. Kocot: Nauka prawa narodów w Ateneum Gdańskim (1580-1793). Wr. 1965 *Prace Wr. Tow. Nauk. S.A*. 97. — Z. Ruta: Gimnazjum tarnowskie w l. 1784-1794. *Roczn. Nauk.-Dydaktyczne* 1965 z. 20.

L i c e u m K r z e m i e n i e c k i e: (Programy nauk z 1805/06-1829/30): Wzór i porządek nauk..., Materie z nauk..., Praelectiones in Lyceo Volhyniensi..., Poczet nauk... Żytomierz 1805 — Krzemieniec 1830. Prawie komplet w Bibl. Czart., luźne egzemplarze w Bibl. Jagiel. i Bibl. PAN Kr. —

H. Kołłątaj: Korespondencja listowna z T. Czackim... przedsięwzięta w celu urządzenia instytutów naukowych i pomnożenia oświecenia publicznego w guberniach wołyńskiej, podolskiej i kijowskiej. (Do 1813). Wyd. F. Kojsiewicz. T. 1-4. Kr. 1844-1845. — Z nieznanej korespondencji Jana Śniadeckiego z Ta-

deuszem Czackim, 1806-1811. Wyd. B. Gubrynowicz. *Księga pam. ku uczczeniu... Uniw. Wil.* T. 1. Wil. 1928. — A. Osiński: O życiu i pismach T. Czackiego. Krzemieniec 1816; wyd. 2 Kr. 1851. — K. Kaczkowski: O szkole krzemienieckiej i jej fundatorze. *Gwiazda* 1847 t. 2. — K. Kaczkowski: Wspomnienie o Krzemieńcu. *Tamże* 1848 t. 3. — A. Kozieradzki: Wspomnienia z lat szkolnych, 1820-1831. (Powst. 1850-1854). Wyd. S. Kawyn. Wr. 1962. — A. Słowikowski: Wspomnienia szkoły krzemienieckiej. *Bibl. Warsz.* 1863 t. 2. — (A. Słowikowski?): Liceum Wołyńskie w Krzemieńcu, wykład dawanych w nim nauk. Przez Antoniego Kamieńskiego (!), ucznia tej szkoły, kuratora szkoły równieńskiej, przepisany z własnoręcznego oryginału. Rkps Bibl. Jagiel. sygn. 5912. — T. J. Stecki: Wołyń pod względem statystycznym, historycznym i archeologicznym. T. 1. Lw. 1864. — T. Zięba: Tadeusz Czacki i jego zasługi, zwłaszcza w dziejach naszego szkolnictwa. *Spr. Gimn. Św. Anny w Kr. za rok 1872.* — W. Spektator (K. Witte): Krzemieniec. Przygody i wspomnienia studenta pierwszej klasy. Kr. 1873. — Dr Antoni J. (Rolle): Oświata na dawnych kresach. *Przew. Nauk. i Lit.* 1876. — H. Merczyng: Kołłątaja i Czackiego projekt urządzenia Gimnazjum Wołyńskiego i wszystkich innych szkół w guberni wołyńskiej. *Roczn. Zbior. Prac Nauk. na r. 1880* i odb. (W-wa 1881). — J. D. Karnicki: O szkołach krzemienieckich. W: Szkice obyczajowe i historyczne. W-wa 1882. — P. Bryła: Organizacja Gimnazjum Krzemienieckiego. Kr. 1889. — F. Majchrowicz: T. Czacki i jego poglądy na sprawy wychowania publicznego. *Muzeum* 1894. — A. Bućkiewicz: O byłych wyższych zakładach naukowych w Wilnie i Krzemieńcu. (Powst. ok. 1895). Rkps Bibl. PAN Kr. sygn. 1062. — F. Krček: Poprzedniczka krzemieniecka akademickich „Bratnich Pomocy". *Muzeum* 1896. — M. Rolle: Krzemieniec. Z dziejów oświaty w Polsce (1805-1832). *Przew. Nauk. i Lit.* 1896. — P. Chmielowski: T. Czacki, jego życie i działalność wychowawcza. Kr. 1898. — M. Rolle: Ateny wołyńskie. Lw. 1898; wyd. nast. Lw. 1923. — Helleniusz (E. Iwanowski): Listki wichrem z Ukrainy do Krakowa przyniesione. T. 2-3. Kr. 1902. — M. Śleczkowska: Z naszego skarbca: Obrazek historyczny z życia szkolnego. Kr. 1902. — M. Rolle: Liceum Krzemienieckie. *Enc. wych.* T. 6 (1904). — S. Szczepanowski: Liceum Krzemienieckie. W: O polskich tradycjach w wychowaniu. Lw. 1912. — L. Uziębło: Szkoła krzemieniecka i stanowisko Czackiego w 1812 r. *Litwa i Ruś* 1912. — T. Chrzewski: Hugo Kołłątaj a Liceum Krzemienieckie. *Bibl. Warsz.* 1913 t. 2. — M. Rolle: Tadeusz Czacki i Krzemieniec. Lw. 1913. — Z. Kukulski: Działalność pedagogiczna Czackiego. *Wychowanie* 1914 i odb. — I. Kosmowska: Tadeusz Czacki jako jeden z twórców szkolnictwa polskiego (1765-1813). W-wa 1918. — L. Janowski: W promieniach Wilna i Krzemieńca. Wil. 1923. — W. P.: Liceum Krzemienieckie. (Geneza powstania). Krzemieniec 1923. — J. Stemler: Liceum Krzemienieckie. Przeszłość — teraźniejszość — przyszłość. W-wa 1927. — W. Ogrodziński: Qua cura Thaddaeus Czacki et Hugo Kołłątaj studia classica in Gymnasio Volhyniensi foverint. *Eos* 1930/31. — M. Danilewiczowa: Życie literackie Krzemieńca w l. 1813-1816. *Roczn. Wołyński* t. 2 (1931). — M. Danilewiczowa: Towarzystwo Uczniów Liceum Krzemienieckiego Ćwiczących się w Porządnym Mówieniu i Pisaniu. Krzemieniec, 1818-1823. Zarys dziejów organizacji. *Roczn. Wołyński* t. 3 (1934). — P. Jarkowski: Wiadomość o bibliotece Liceum Krzemienieckiego. Równe 1935. — M. Danilewiczowa: Lustracje dóbr b. Liceum Wołyńskiego w Krzemieńcu z 1818 i 1824 r. Równe (przed 1936). —

J. Konopnicki: Wychowanie fizyczne w Gimnazjum Wołyńskim. *Kultura Fiz.* R. 1 (1956) nr 3; przedr. w zbiorze: Wybór materiałów do nauki historii kultury fizycznej. Akademia Wych. Fiz. W-wa 1963 (powiel.). — M. Danilewiczowa: Życie literackie Krzemieńca w l. 1813-1816. (Z dziejów Gimnazjum Wołyńskiego). W: Pierścień z Herkulanum i płaszcz pokutnicy. Londyn 1960. — K. Mężyński: K. C. Mrongowiusz jako kandydat na profesora gramatyki powszechnej języków słowiańskich w Gimnazjum Krzemienieckim. *Roczn. Gdań.* t. 21 (1962). — M. Plezia: Dzieje szkoły krzemienieckiej w rękopisie 5912 Biblioteki Jagiellońskiej. *Biuletyn Bibl. Jagiel.* R. 14 (1962) nr 1. — A. Kamiński: Polskie związki młodzieży (1804-1831). W-wa 1963. — M. Plezia: Michał Jurkowski i greka w Krzemieńcu. 1805-1830. Wr. 1964 *PAN. Oddz. w Kr. Prace Komisji Filologii Klas.* 5.

Zob. też: Czacki T.

4. KONTAKTY KULTURALNE Z ZAGRANICĄ

Polska stanisławowska w oczach cudzoziemców. Oprac. W. Zawadzki. T. 1-2. W-wa 1963 *Bibl. Pam. Pol. i Obcych*. — K. Liske: Cudzoziemcy w Polsce. Lw. 1876. [Rec.: E. Świeżawski. *Bibl. Warsz.* 1877 t. 3 s. 293]. — W. Smoleński: Szkoła orientalna w Stambule na koszcie Rzeczypospolitej (1766-1795). *Kwart. Hist.* R. 1 (1887) z. 1; przedr. w: Pisma historyczne. T. 2. Kr. 1901. —

J. Flach: Polska w niemieckiej literaturze pięknej dawniej i dziś. *Bibl. Warsz.* 1903 t. 1. — A. Jensen: Polonica w szwedzkiej literaturze. *Pam. Lit.* R. 9 (1910) s. 292-305. — W. Olszewicz: Documents polonais sur J.-J. Rousseau et Thérèse Levasseur. *Annales J.-J. Rousseau* 1911 i odb. [Rec.: B. Orłowski. *Pam. Lit.* R. 12 (1913) s. 108-110]. — B. Chlebowski: Udział niemieckiej oświaty Prus Wschodnich w życiu umysłowym Polski. W: Pisma. T. 1. W-wa 1912. — F. Girardin: Quelques mots au sujet du manuscrit de Jean-Jacques Rousseau „Considération sur le gouvernement de Pologne et sur sa réformation". Paryż 1912 (odb. z *Bulletin du Bibliophile*). — W. Konopczyński: J. J. Rousseau doradcą Polaków. *Themis Pol.* 1913 i odb. — A. Kraushar: Filozof Jan Bogumił Fichte w Warszawie. (Rok 1791). W: Okruchy przeszłości. W-wa 1913. — K. M. Morawski: Rozkwit kultury francuskiej w Polsce. *Museion* 1913 z. 4. — La France et la Pologne à travers les siècles. (Red. W. Gąsiorowski). Paryż 1917. — Polska w kulturze powszechnej. (Red. F. Koneczny). T. 1-2. Kr. 1918. —

L. Réau: L'Art français en Pologne sous Stanislas-Auguste. *Revue des Études Slaves* 1921 t. 1 z. 3-4. — W. M. Kozłowski: Notes sur l'échange d'idées philosophiques entre l'Angleterre et la Pologne. *Revue de Littérature Comparée* 1923 nr 3. — M. Starzewski: (Wstęp do) J. J. Rousseau: Uwagi nad rządem Polski. Kr. (1924) *BN* II, 32. — M. Kasterska: Tadeusz Hyżden (!) (pisarz, poeta i tłumacz), Rumun, szlachcic polski z XVIII w. *Pam. Lit.* R. 21 (1924/25) s. 241-246. — M. Loret: Rzym a Polska w początkach panowania Stanisława Augusta. *Przegl. Współcz.* t. 23 (1927) nr 67, 68. — L. Finkel: Pawja-Wilno. (Z końcem XVIII i w początkach XIX wieku). Wil. 1929. Odb. z *Księgi pam. ku uczczeniu 350 rocznicy założenia Uniw. Wil.* —

J. S. Bystroń: Polacy w Ziemi Świętej, Syrii i Egipcie. 1147-1914. Kr. 1930. — A. Bronarski: Relations intellectuelles entre la Pologne et la Suisse au cours des siècles. W-wa 1930. Wersja pol.: Stosunki intelektualne polsko-szwajcarskie w ciągu wieków. *Przegl. Współcz.* t. 38 (1931) nr 112-113. — S. Dobrzycki: Kolędy polskie i czeskie, ich wzajemny stosunek. Poz. 1930. [Rec.: M. Szyjkowski. *Slavia* t. 10 (1931/32) s. 174-177]. — M. Loret: Życie polskie w Rzymie w XVIII w. Rzym (1930). [Rec.: H. Barycz. *Przegl. Współcz.* t. 41 (1932) nr 121]. — J. Reychman: Polska szkoła orientalna w Stambule za Stanisława Augusta. *Wschód* 1930 nr 1. —

S. Łukasik: La France et la Pologne à travers les siècles jusqu'à la Grande Révolution. Paryż 1931. [Rec.: K. T. *Wiad. Hist.* 1932 z. 3-4]. — M. Szyjkowski: Polská účast w českém narodním obrození. Cz. 1-2. Praga 1931-1935. [Rec.: P. Grzegorczyk. *Ruch Lit.* 1931 nr 8; K. Krejčí. *Pam. Lit.* R. 32 (1935) s. 634]. — B. Dembiński: Stanislas-Auguste et ses relations intellectuelles avec l'étranger. W-wa 1933. — N. Nucci: Influssi della lingua italiana sulla polacca e loro significato nella storia degli influssi culturali. *Résumés des communiqués présentés au VIIe Congrès International des Sciences Historiques*. W-wa 1933. T. 2. — J. Lorentowicz: La Pologne en France. Essai d'une bibliographie raisonnée. T. 1-2. Paryż 1935. [Rec.: W. T. Wisłocki. *Pam. Lit.* R. 32 (1935) s. 603; H. Hleb-Koszańska. *Ruch Lit.* 1936 nr 1]. — M. Szyjkowski: Polski udział w czeskim odrodzeniu. (Próba rekapitulacji). Poz. 1935. —

J. Fabre: Stanislas-Auguste et les hommes de lettres français. Kr. 1936 *Arch. Neophilol.* 2. — A. Jobert: Une Corréspondance polonaise de Condillac. *Revue d'Histoire Moderne* t. 11 (1936) s. 414-433. — M. Martin: Une Française à Varsovie en 1766. Mme Geoffrin chez le roi de Pologne Stanislas-Auguste. Paryż 1936. [Rec.: A. Leo. *Przegl. Współcz.* t. 57 (1936) nr 168]. — J. Morawski: Espagne et la Pologne. Coup d'oeil sur les relations des deux pays dans le passé et le présent. *Revue de Littérature Comparée* 1936 nr 1. — M. Szyjkowski: Polskie peregrynacje do Pragi i Karlowych Warów od Augusta Mocnego do Adama Mickiewicza. Bydgoszcz 1936. [Rec.: W. T. Wisłocki. *Kwart. Hist.* R. 52 (1938) s. 109-110; M. Kridl. *Roczn. Lit. 1936* s. 227]. — J. H. Retinger: Polacy w cywilizacjach świata do końca

XIX w. W-wa 1937. — J. Reychman: Znajomość języków wschodnich w Polsce w drugiej połowie XVIII w. *Przegl. Powsz.* t. 215 (1937) nr 7/8. — H. Barycz: Z zagadnień podróżnictwa polskiego w dawnych czasach. *Przegl. Współcz.* t. 67 (1938) nr 10. — H. Barycz: Podróże polskie do Neapolu w w. XV-XVIII. *Przegl. Współcz.* t. 67 (1938) nr 10, t. 68 (1939) nr 1 i odb.; przedr. w: Spojrzenia w przeszłość polsko-włoską. Wr. 1965. — M. Brahmer: Z dziejów polsko-włoskich stosunków kulturalnych. W-wa 1939. — P. Francastel: Les Relations artistiques entre la France et la Pologne au XVIIe et au XVIIIe siècle. *La France et la Pologne* t. 1 (1939). — S. Kolbuszewski: Polska a Czechy. Zarys zagadnień kulturalnych. Poz. 1939. — W. Konopczyński: Stosunki polsko-szwajcarskie w XVIII w. *Przegl. Współcz.* t. 68 (1939) nr 7. —

A. Jobert: Magnats polonais et physiocrates français. (1767-1774). Paryż 1941. — K. Kumaniecki: L'Influenza di Roma antica sulla cultura et letteratura polacca. Rzym 1941 *Gli Studi Romani nel Mondo* 11. — J. Reychman: Polacy na Węgrzech w XVIII i XIX w. *Wieści Polskie* 7-19 VIII (Budapeszt) 1941. — D. Živanović: Srbi i poljska književnost (1800-1871). Belgrad 1941. — S. Kościałkowski: L'Iran et la Pologne à travers les siècles. Teheran 1943. —

A. Bronarski: L'Italie et la Pologne au cours des siècles. Lozanna 1945 *Collection „Culture Européenne". Échanges Intraeuropéens* 2. [Rec.: C. Backvis. *Revue Belge de Philosophie et d'Histoire* 1949 nr 1/2]. — M. S. Korowicz: Dix siècles de relations franco-polonaises. Paryż 1945. — T. Grabowski: Stosunki Polski z Anglią w dziedzinie nauki, filozofii, literatury od zarania Średniowiecza do zmierzchu Oświecenia (1000-1822). *Spr. PAU* 1945 nr 1 (streszcz.); *Inter arma* 1946. Por. Związki Polski z Anglią w epoce Reformacji i Oświecenia. 1500-1800. *Spr. Poz. Tow. Przyj. Nauk.* 1948 nr 1. — T. Mańkowski: Związki artystyczne Stanisława Augusta z Rzymem i Paryżem. *Spr. PAU* 1946 nr 9. — J. Reychman: Tłumacze języków wschodnich w Polsce XVIII w. *Myśl Karaimska* 1946/47 S. nowa t. 2; *Przegl. Orient.* 1948 z. 1 i odb. (Wr. 1947) — H. Barycz: Dziejowe związki Polski z Uniwersytetem Karola w Pradze. *Przegl. Zach.* 1948 nr 3-4 i odb. [Rec.: T. Grabowski. *Pam. Słowiański* 1951 t. 2 s. 236-248]. — H. Rzadkowska: Stosunek polskiej opinii publicznej do Rewolucji Francuskiej. W-wa 1948 *Bibl. Hist.* — W. Tomkowicz: Stosunki kulturalne polsko-rosyjskie do XVIII w. *Pam. VII Powsz. Zjazdu Historyków Pol.* T. 1. W-wa 1948. — K. W. Zawodziński: Stosunki kulturalne rosyjsko-polskie do końca XVIII w. *Tamże.* — J. Reychman: Literatura orientalna w dawnej Polsce. *Odrodzenie* 1949 nr 8. — J. Reychman: Pierwiastki orientalne w kulturze polskiej. *Wiedza i Życie* 1949 z. 12. — K. Korzon: Polonica w „Encyklopedii" Diderota. *Pam. Lit.* R. 41 (1950) z. 3/4. — J. Reychman: Literatura polska w krajach Bliskiego Wschodu. *Przegl. Orient.* 1950 z. 3. — J. Reychman: Znajomość i nauczanie języków orientalnych w Polsce XVIII w. Wr. 1950 *Prace Wr. Tow. Nauk. S. A.* 35. [Rec.: T. Mikulski. *Pam. Lit.* R. 42 (1951) z. 3/4, przedr. w: W kręgu oświeconych. W-wa 1960]. — J. Reychman: Zbiory orientaliów w Polsce XVIII w. *Studia nad książką poświęcone pamięci K. Piekarskiego.* Wr. 1951. — *Für Polens Freiheit. Achthundert Jahre deutsch-polnischer Freundschaft in der deutschen Literatur.* (Red. M. Häckel). Berlin 1952. [Rec.: J. Bocheński. *Nowe Drogi* 1952 nr 12]. — J. Skoczek: Ze studiów nad książką zachodnioeuropejską w Polsce. *Spr. PAU* 1952 nr 2. — K. Oberman: Działacze niemieckiego Oświecenia wobec Polski. *Kwart. Hist.* R. 61 (1954) nr 3. — J. Reychman: Z kłopotów bibliograficznych epoki Oświecenia. Polskie „zannovichiana". *Pam. Lit.* R. 45 (1954) z. 2. — J. Bečka: (red.) Slavica v české řeči. 1: České překlady ze slavanských jazyků do r. 1860. Praga 1955. — A. Wojtkowski: Jeszcze o przyjaznych Polsce publicystach niemieckiego Oświecenia. *Kwart. Hist.* R. 62 (1955) nr 3. — K. Eberhardt: Podróż pozornie sentymentalna („Voyage en Pologne" Bernardin de Saint-Pierre'a). *Twórczość* 1956 nr 2. — J. Schultz: Zur Geschichte der deutsch-polnischen Beziehungen. Studenten aus Polen an der Universität Jena (1548-1795). *Wissenschaftliche Zeitschr. d. K. Marx-Universität Leipzig. Gesellschafts- u. Sprachwissenschaftliche Reihe* t. 6 (1956/1957). —

A. Cronia: La Conoscenza del mondo slavo in Italia. Bilancio storico bibliographico di un millenio. Padwa 1958. — N. Hans: Polish Protestants and Their Connections with England and Holland in the 17th and 18th Centuries. *The Slavonic and East European Review* t. 37 (1958) nr 88. — H. Lemke: Die Brüder Załuski und ihre Beziehungen zu Gelehrten in Deutschland und Danzig. Berlin 1958 *Quellen u. Studien z. Geschichte Osteuropas* 2. [Rec.: zob. Biblioteka Publiczna Załuskich]. — J. Reych-

MAN: Z dziejów orientalizmu doby Oświecenia. A. K. Czartoryski, K. Reviczky i W. Jones. *Przegl. Orient.* 1958 z. 4. — H. RZADKOWSKA: Polska w „Journal Encyclopédique" (1756-1773). *Spr. z Prac Nauk. Wydz. Nauk Społ. PAN* 1958 z. 6. — J. TRYPUĆKO: Polonica vetera Upsaliensia. Catalogue des imprimés polonais ou concernant la Pologne des XVe, XVIe, XVIIe et XVIIIe siècles conservés à la Bibliothèque de l'Université Royale d'Upsala. Upsala 1958. [Rec.: L. JARZĘBOWSKI. *Zapiski Hist.* 1960 z. 2].

J. REYCHMAN: Życie polskie w Stambule w XVIII w. W-wa 1959. [Rec.: M. RYMSZYNA. *Kwart. Hist.* R. 67 (1960) nr 1; M. SOKOLNICKI. *Wiadomości* (Londyn) 1960 nr 12]. — M. STRZAŁKOWA: La Pologne et les Polonais dans le théâtre espagnol du XVIIe et XVIIIe siècles. Chapel Hill 1959. Odb. z *Comparative Literature Proceedings of the ICLA Congress in Chapel Hill.* — K. ŚLASKI: Polska w oczach turysty XVIII w. *Mówią wieki* 1959 nr 4. — J. A. WILDER: Okiem cudzoziemca. Ze wspomnień cudzoziemców o dawnej Polsce. W-wa 1959. [Rec.: Z. LEWINÓWNA. *Nowe Książki* 1959 nr 17]. — A. PRZYBOŚ, R. ŻELEWSKI: (Wstęp i oprac.) Dyplomaci w dawnych czasach. Kr. 1959. [Rec.: J. REYCHMAN. *Kwart. Hist.* R. 67 (1960) nr 1]. — N. HANS: Polish Schools in Russia 1772-1831. *The Slavonic and East European Review* t. 38 (1960) nr 91. — R. ŁUŻNY: Uwagi o kontaktach polsko-rosyjskich w XVIII w. *Slavia Orientalis* 1960 nr 3. — J. REYCHMAN: Ze stosunków kulturalnych polsko-węgierskich w epoce Oświecenia. W-wa 1960 *Prace Wydz. Filol. Uniw. Warsz.* 1. [Rec.: A. SIEROSZEWSKI. *Przegl. Hum.* 1961 nr 4]. — J. REYCHMAN: Z tradycji naszych związków kulturalnych z Grecją. *Meander* 1960 nr 8/9. — O. SPIRYDOWICZ: Z problematyki stosunków literackich polsko-rosyjskich w XVIII w. *Język Ros.* 1960 nr 1. —

P. ARNAUD: „Uwagi nad rządem Polski" Jana Jakuba Rousseau. Przekł. A. Sternberg. *Przegl. Hum.* 1961 nr 3. — F. BRONOWSKI: Idee demokratyczno-republikańskie we francuskiej i polskiej myśli historycznej doby Oświecenia. *Zesz. Nauk. Uniw. Łódz.* S. I z. 21 (1961). — I. CSAPLÁROS: Sprawy polskie w literaturze węgierskiej epoki Oświecenia. W-wa 1961 *Prace Wydz. Filol. Uniw. Warsz.* 2. [Rec.: J. W. GOMULICKI. *Roczn. Lit. 1961* (W-wa 1962) s. 179; J. REYCHMAN. *Przegl. Hum.* 1962 nr 3]. — A. JENDRYSIK: Polonica w „Breslauische Nachrichten von Schriften und Schriftstellern". *Roczn. Wr.* 1961. — A. NIKLIBORC: Les Manuels du français publiés en Pologne au XVIIIe siècle. *Rozpr. Komisji Język. Wr. Tow. Nauk.* 1961 t. 3. — A. NIKLIBORC: Osiemnastowieczny import książki francuskiej do Polski przez Kornów. *Śląski Kwart. Hist. Sobótka* 1961 nr 2. — J. REYCHMAN: Z dziejów polsko-tureckich stosunków literackich, naukowych i artystycznych. *Przegl. Hum.* 1961 nr 1. —

J. DĄBROWSKI: Polacy w Anglii i o Anglii. Kr. 1962. — B. KUCHARSKA: Polska XVIII w. w oczach tureckiego dyplomaty Haci Ali Agi. *Przegl. Orient.* 1962 z. 1. — Z. LIBISZOWSKA: Opinia polska wobec rewolucji amerykańskiej w XVIII w. Łódź 1962 *Łódz. Tow. Nauk. Wydz. II* 44. [Rec.: zob. 1. Kultura umysłowa i obyczajowa]. — A. NIKLIBORC: L'Enseignement du français dans les écoles polonaises du XVIIIe siècle. Wr. 1962 *Prace Wr. Tow. Nauk. S. A* 83. — J. REYCHMAN: Z nowszych badań nad stosunkami literackimi polsko-węgierskimi w przeszłości. *Przegl. Hum.* 1962 nr 2. — J. STANISLAW: Kontakty Szafarzyka ze słowiańskimi slawistami. *Slavia Antiqua* t. 9 (1962). — R. W. WOŁOSZYŃSKI: Z problematyki badań nad polsko-niemiecką współpracą naukową i techniczną w XVIII w. Tezy do referatu. *Spr. Wydz. Nauk Społ. PAN* 1962 z. 4. — M. BRAHMER: Wenecja i Polska w w. XVII-XIX. (Włosko-polska sesja w Wenecji 28 V-2 VI 1963 r.). *Nauka Pol.* 1963 nr 5. — R. W. WOŁOSZYŃSKI: Polska w opiniach Francuzów XVIII w. Rulhière i jego współcześni. W-wa 1964. [Rec.: Z. LIBISZOWSKA. *Kwart. Hist.* R. 72 (1965) nr 2; A. WITKOWSKA. *Nowe Książki* 1965 nr 1]. — R. W. WOŁOSZYŃSKI: Wokół autorstwa kilku dzieł o Polsce z połowy XVIII w. *Przegl. Hist.* 1964 z. 2. — J. NOWAK-DŁUŻEWSKI: Źródła włoskie Oświecenia w Polsce i na Węgrzech. *Prace Polon. S. XX (1964) poświęcone... S. Skwarczyńskiej.* Łódź 1965.

III. LITERATURA POLSKA OKRESU OŚWIECENIA

1. ZAGADNIENIA JĘZYKA

a) PRACE WSPÓŁCZESNE

Rozprawy o języku i jego poprawności

F. Bohomolec: De lingua Polonica colloquium... (W-wa) 1752. — B. Chmielowski: Język polski. W: Nowe Ateny, albo Akademia wszelkiej scjencji pełna... Cz. 4. Lw. 1756. (Praca polemiczna w stosunku do poprzedniej). — F. Bohomolec: Rozmowa o języku polskim, najprzód po łacinie napisana przez... Teraz z przydatkiem i odmianą na polski język przełożona przez K. Leskiego... W: Zabawki poetyckie... Zebrane przez F. Bohomolca. W-wa 1758. — J. K. Pisański: De lingua Polonica jurisconsulto Prussico utilissima... Królewiec 1763. — (I. Krasicki): (Przeciw wzgardzie mowy ojczystej). *Monitor* 1765 nr 10. — (I. Krasicki): (O języku i stylu). *Tamże* 1766 nr 54. — (I. Krasicki): (O sposobach wydoskonalenia języka). *Tamże* 1766 nr 57. — S. Kleczewski: O początku, dawności, odmianach i wydoskonaleniu języka polskiego, zdania... Lw. 1767. — Rzetelski (I. Krasicki): (Przeciw nadużywaniu przysłów w mowie). *Monitor* 1767 nr 76. — J. K. Pisański: Commentatio historico-critica de tribus linguis regno Prussiae vernaculis... Królewiec 1767. — T. K. Węgierski: Mowa do Jego Królewskiej Mci... miana w Collegium Nobilium S. J. *Wiad. Warsz.* 1770 nr 69 *Suplement*; przedr. w zbiorze: Mowy wyborne... T. 2. Wil. 1784. (Pochwała jęz. pol.). — F. Bieńkowski: Myśli o rozmowach w posiedzeniu. *Zabawy Przyjemne i Pożyteczne* 1771 t. 3 cz. 2 s. 236-250; toż przedr. 1780. — (Potrzeba wydoskonalenia języka ojczystego). *Monitor* 1773 nr 13. — Spytek Słowiński: (O bogactwie języka polskiego). *Tamże* 1775 nr 76. — M. Dudziński: Zbiór rzeczy potrzebniejszych do wydoskonalenia się w ojczystym języku służących. Wil. 1776. — O reformie i postępach języka polskiego do Prześwietnej Komisji Edukacji Narodowej. Z rkpsu Bibl. Racz. ogł. w przekł. pol. W. R. Rzepka. *Pam. Lit.* R. 55 (1964) z. 3. — I. Włodek: O naukach wyzwolonych w powszechności i szczególności księgi dwie. Rzym 1780; wyd. nast. skróc. Wr. 1814. — Mowa w tej materii, iż potrzeba się doskonalić w ojczystym języku. (Powst. po 1780). Rkps Bibl. Uniw. Wil. sygn. 1378. — (B. Domasławski): Mędrek lingwista, czyli zdanie o szacunku i nabyciu potrzebnym uczonych języków. Sandomierz 1786. (Z czterech rozdziałów wypełniających druk trzy pochodzą z: I. Włodek: O naukach wyzwolonych... jw.). — M. Wolski: (Przedmowa do przekł.) P. Beaumarchais: Dzień pusty, albo Wesele Figara. W-wa 1786. — (F. K. Dmochowski, F. Siarczyński): Zakus nad zaciekami Wszechnicy Krakowskiej. W-wa (1788). [Polemika: (J. I. Przybylski): Heautoumastix, czyli bicz na siebie samego. Kr. 1789; (F. K. Dmochowski): Urywek z bicza kręconego w Krakowie z okazji „Zakusu nad zaciekami Wszechnicy Krakowskiej". W-wa 1789; (A. Trzciński): Rozbiór „Zakusu nad zaciekami Wszechnicy Krakowskiej" przez Przyjaciela Prawdy. W-wa (1789); (M. Fijałkowski?): Uwagi z przyczyny „Zakusu nad zaciekami Wszechnicy Krakowskiej". B. m. (1789); M. Fijałkowski: O gieniuszu, guście, wymowie i tłumaczeniu. Kr. 1790]. — (J. W. Pohle): Der Oberschlesier verteidigt gegen seine Widersache. Wr. 1791. — J. G. Schummel: Schummels Reise durch Schlesien im Julius und August 1791. Wr. 1792. — J. S. Richter: Über den oberschlesischen Landmann als Menschen Christen und Bürger. Wr. 1797. —

J. S. Kaulfuss: Über den Geist der polnischen Sprache. Eine Einleitung in die polnische Literär-Geschichte für Deutsche. Halle 1804. Fragm. przekł. pol. *Nowy Pam. Warsz.* 1805 s. 106-122, 235-245. — O. Kopczyński: O duchu języka polskiego... (W-wa 1804); przedr. *Roczn. Tow. Warsz. Przyj. Nauk* t. 4 (1807). — J. P. Woronicz: (Referat o rozprawie Kopczyńskiego „O duchu języka polskiego", wygł. na posiedzeniu Tow. Przyj. Nauk 11 listopada 1804). Arch. Główne Akt Dawnych (Arch. TPN). — J. Albertrandi: Myśli o sposobach wydoskonalenia i zbogacenia ojczystego języka. 1805. Ogł. A. Kraushar: Tow. Warsz. Przyjaciół Nauk. T. 1. Kr. 1900 s. 365-375. — O. Kopczyński: Treść gramatyki polskiej, służąca za wstęp do nauk filozoficznych. Wil. 1806. — L. Łętowski: O psowaniu się mowy ojczystej. *Miscellanea Cracoviensia* 1806. — O. Kopczyński: Poprawa błędów w ustnej i pisanej mowie polskiej. W-wa 1808. — F. K. M. Bo-

HUSZ: Dodatek przez... do książki pod tytułem: Poprawa błędów w ustnej i pisanej mowie polskiej, przez Onufrego Kopczyńskiego napisanej. W-wa 1808. — X. WYSZOMIRSKI: Uwagi nad poprawą języka polskiego. 1808. Ogł. A. Kraushar: Towarzystwo Warszawskie Przyjaciół Nauk. T. 3. Kr. 1902 s. 165-185. — F. N. GOLAŃSKI: Kopia autentyczna pewnej konferencji pomiędzy dwoma pierwszymi z porządku w rzeczypospolitej literalnej kolegami... Wil. 1809. — W. GRALICHOWSKI: Do autora Dodatku do Poprawy błędów w ustnej i pisanej mowie polskiej. Poz. 1809. — O...: Poprawa błędów w ustnej i pisanej mowie polskiej. *Pam. Warsz.* 1809 t. 2-3. — E. SŁOWACKI: O potrzebie doskonalenia języków narodowych i używaniu mowy ojczystej w wykładzie nauk. Rzecz miana przy rozpoczęciu popisów rocznych w Gimnazjum Wołyńskim dnia 16 lipca 1809. B. m. (1809); przedr. w: Dzieła z pozostałych rękopismów ogłoszone. T. 3. Wil. 1826. — X. WYSZOMIRSKI: Uwagi filozoficzne nad mową ludzką, a mianowicie polską. *Pam. Warsz.* 1809 t. 1. —

S. K. POTOCKI: Rozprawa o języku polskim. W-wa 1811 i wyd. nast. — S. K. POTOCKI: Rozprawa o potrzebie ćwiczenia się w ojczystej mowie... W-wa 1811 i wyd. nast. — E. SŁOWACKI: Przestrogi względem wprawiania uczniów do dobrego w języku polskim pisania. (Powst. przed 1815). W: Dzieła z pozostałych rękopismów ogłoszone. T. 2. Wil. 1826. — J. S. BANDTKIE: Uwagi nad językiem czeskim, polskim i teraźniejszym rosyjskim. *Pam. Warsz.* t. 1 (1815) styczeń. Wersja ros. b. m. r. — JAN ŚNIADECKI: O języku polskim. Fragm. (pod pseud.: Przemyślanka, Zachariasz Krytykiełło, Zygmunt Szczeropolski): *Dzien. Wil.* 1815 t. 1-2, *Pam. Warsz.* t. 6-7 (1816). Całość w: Pisma rozmaite. T. 3. Wil. 1818 i wyd. nast. — S. K. POTOCKI: Rozprawy o języku, wymowie i literaturze polskiej. W: Pochwały, mowy i rozprawy. Cz. 2. W-wa 1816. — J. I. PRZYBYLSKI: (Rozprawa o polszczyźnie). W: Klucz staroświatniczy do sześciudziesiąt dwu śpiewów Homera i Kwinta... Cz. 2. Kr. 1816 *Pamiątka Dziejów Bohatyrskich z Wieku Grajskotroskiego w Śpiewach Homera i Kwinta* t. 7. — A. OSIŃSKI: Wstęp do rozprawy o języku polskim do ks. Adama Czartoryskiego. (Fragm. odczytu wygł. w Gimn. Wołyńskim w 1818). Z rkpsu ogł. E. Woroniecki. *Kwart. Historii Nauki i Techniki* 1959 nr 4. — (J. F. KRÓLIKOWSKI): O pięknościach języka polskiego pod względem dramatycznym i o potrzebie jego doskonalenia. Poz. 1820. — J. SIESTRZYŃSKI: Teoria i mechanizm mowy, z zastosowaniem do nauki czytania dla wszystkich, a do nauki wymawiania dla głuchoniemych dzieci. (Powst. 1820). Fragm. z rkpsu ogł. L. Jenike. *Bibl. Warsz.* 1856 t. 3. —

J. S. BANDTKIE: Wiadomości o języku polskim w Szląsku i o polskich Szlązakach. *Mrówka Poz.* t. 1-2 (1821); *Rozmaitości* (Lw.) 1823; wyd. osob. Wr. 1945 i wyd. nast. — J. F. KRÓLIKOWSKI: Plan nauki języka polskiego. *Pam. Warsz.* t. 1 (1822). — O języku polskim. *Tamże* t. 2 (1822). — A. ŻDŻARSKI: O języku polskim i jego losie w różnych epokach. *Astrea* 1822 t. 2. — K. BRODZIŃSKI: List o miękkości i twardości języka polskiego. *Pam. Warsz.* t. 4 (1823) i wyd. nast. — J. N. KAMIŃSKI: Czy nasz język jest filozoficzny. *Haliczanin.* T. 1. Lw. 1830. — J. N. KAMIŃSKI: Wywód filozoficzności naszego języka. *Tamże.* T. 2. Lw. 1830. — K. BRODZIŃSKI: Myśli o języku polskim. (Zebrane przez F. S. Dmochowskiego różne artykuły Brodzińskiego o języku. Wyd. J. I. Kraszewski). W: Pisma. T. 8. Poz. 1874 s. 83-213.

Rozprawy o stylu

S. KONARSKI: De emendandis eloquentiae vitiis liber 1. W-wa (1741). Przekł. pol.: O poprawie wad wymowy. Wybór tłum. J. Nowak-Dłużewski. W: Pisma wybrane. T. 2. (W-wa 1955); O poprawie błędów wymowy. (Wybór). W: Ludzie Oświecenia o języku i stylu. Oprac. Z. Florczak, L. Pszczołowska. T. 1. W-wa 1958. [Polemika: (K. WIERUSZEWSKI): Literae amici ad auctorem libelli cui titulus: De emendandis vitiis eloquentiae. B. m. 1741 (egz. nieznany); F. GRODZICKI: Theatrum eloquentiae illustrium personarum apparatu... Lw. 1745. Przekł. pol. wyboru w: Ludzie Oświecenia... jw.; A. SKARBEK MALCZEWSKI: Eloquentia propugnata et brevitas studiorum impugnata. Poz. 1751. Przekł. pol. wyboru w: Ludzie Oświecenia... jw.]. — (W.) RZEWUSKI: O nauce krasomówskiej. W: Zabawki wierszopiskie i krasomówskie, przez Józefa Rzewuskiego... Przedrukowanie wtóre. Poczajów 1762. — J. BOREJKO: Nauka o krasomówstwie z ksiąg M. T. Cicerona... na polski język wytłumaczona. Wil. 1763; wyd. 2. Wil. 1783. — Ćwiczenie krasomówskie, albo o przyprawie młodych do gruntownej wymowy — rozmowa między Mędrskim a Roztropskim. Rkps Bibl. Kórn. sygn. 964. — W. SZYLARSKI: Rhe-

torica ecclesiastica antiquo-nova theoretica et practica... Kr. 1765. — O greckiej i rzymskiej wymowie, a także o początkowych ustawach sztuki krasomówskiej. (W-wa) 1766. — S. Konarski: De arte bene cogitandi ad artem dicendi bene necessaria. Cz. 1-3. W-wa 1767. Przekł. pol.: O sztuce dobrego myślenia... Wybór tłum. J. Nowak-Dłużewski. W: Pisma wybrane. T. 2. (W-wa 1955). — F. Bieńkowski: Myśli o darach mówienia i pisania dobrze. *Zabawy Przyjemne i Pożyteczne* 1771 t. 3 cz. 2 s. 250-262; toż przedr. 1780. — W. J. B. W. F. (W. Jakubowski): O przymiotach wymowy dla płci obojej. *Tamże* 1777 t. 15 cz. 1 s. 60-68. — (A. K. Czartoryski): List trzeci Doświadczyńskiego, zawierający w sobie myśli względem sposobów prowadzenia młodzieży aplikującej się do palestry. Wil. 1782. (O wymowie sądowej). — F. Karpiński: O wymowie w prozie albo wierszu. W: Zabawki wierszem i prozą. T. 2. W-wa 1782 i wyd. nast. — F. N. Golański: Mowa przy dorocznym zaczęciu szkół warszawskich ks. ks. Scholarum Piarum... W-wa 1784. Wersja łac. W-wa 1784. — S. S. (Szymański): Uwagi w powszechności o stylu listownym... i drobne przestrogi względem formalności w pisaniu. W: Wzory biletów, listów i materiałów... W-wa 1784 i wyd. nast. — F. N. Golański: O wymowie i poezji. W-wa 1786; wyd. nast. zmienione: Wil. 1788, Wil. 1808. — F. N. Golański: Listy, memoriały i supliki z uwagami stosownymi, przez autora „O wymowie i poezji". Wil. 1788. — M. Fijałkowski: O gieniuszu, guście, wymowie i tłumaczeniu. Kr. 1790 i wyd. nast. — G. Piramowicz: Wymowa i poezja dla szkół narodowych. Cz. 1. Kr. 1792 i Wil. 1792. Cz. 2 Kr. (1815). Cz. 3 Kr. 1819. —

I. Krasicki: Listy. W: Dzieła. T. 6. W-wa 1803. — J. C. Hautpierre: Sztuka pisania listów, czyli Dzieło elementarne, w którym podaje się sposób dobrego pisania listów, z francuskiego na polskie przełożone przez W. Sitkiewicza... obok z tekstem francuskim. Wr. 1806; wyd. nast.: Wr. 1810, Wr. 1822. — E. Słowacki: O sztuce dobrego pisania w języku polskim. (Powst. przed 1811). *Dzien. Wil.* 1815 t. 1 i wyd. nast. — I. Lubicz Czerwiński: Skazówka listowa, czyli nauka o listach dla dzieci... Przemyśl 1812. — E. Słowacki: Teoria wymowy. (Powst. przed 1813). W: Dzieła z pozostałych rękopismów ogłoszone. T. 2. Wil. 1826. — S. K. Potocki: Rozprawa o sztuce pisania, czyli o stylach, czytana na publicznym posiedzeniu Towarzystwa Przyjaciół Nauk dnia 7 stycznia 1813. W-wa 1813 i wyd. nast. — E. Słowacki: Uwagi powszechne nad językami, sztuką pisania i postaciami mowy. (Powst. przed 1815). W: Dzieła... jw. T. 1. Wil. 1824. — A. J. Lewicki: Rozprawa konkursowa do Katedry Wymowy i Poezji w Uniwersytecie Wileńskim. (Powst. 1815). Rkps Bibl. Czart. sygn. 1871. — S. K. Potocki: O wymowie i stylu. Cz. 1-4. W-wa 1815. — S. K. Potocki: Rozprawy o języku, wymowie i literaturze polskiej. W: Pochwały, mowy, rozprawy. Cz. 2. W-wa 1816. — A. Feliński: O listach. (Powst. 1819). *Dzien. Wil.* 1825 nr 8 i wyd. nast. — L. Borowski: Uwagi nad poezją i wymową pod względem ich podobieństwa i różnicy. Wil. 1820. — J. F. Królikowski: Proste zasady stylu polskiego... Poz. 1826. — K. Brodziński: O wymowie u dawnych Polaków. *Roczn. Tow. Warsz. Przyj. Nauk* t. 20 (1828) i wyd. nast. — K. Brodziński: Kurs literatury. O stylu i wymowie. (Ułamki). (Powst. 1825-1831). W: Pisma. T. 5. Poz. 1872. — T. Sierociński: Nauka o stylu. W-wa 1840. — T. Sierociński: O postaciach retorycznych i stylu. W: Gramatyka polska. Cz. 2. W-wa 1847; wyd. osob. W-wa 1857 i wyd. nast.

Gramatyka — ortografia — prozodia

J. K. Woyna: Kleiner Lustgarten, worin gerade Gänge zur polnischen Sprache angewiesen werden. Gdańsk 1690; wyd. z okresu Oświecenia: Gdańsk 1746, Gdańsk 1756, wyd. 9 Gdańsk 1762 (z dodanym ustępem T. J. Schreibera o polskiej ortografii), Gdańsk 1769, Gdańsk 1780. — J. Moneta (syn): Enchiridion Polonicum oder polnisches Hand-Buch. Toruń 1720; wyd. nast.: Toruń 1722, wyd. 3 Gdańsk 1738 (rozszerz. C. A. Schnitzenbäumer), Wr. 1760, Wr. 1763, Gdańsk 1771, Wr. 1774 (rozszerz. D. Vogel). — J. Schlag: Gründliche und vollständige polnische Sprachlehre... Wr. 1734; wyd. nast.: Wr. 1744, Wr. 1754, Wr. 1768. — S. Dąbrowski: Gramatyka francusko-polska z różnych, tak świeżo wydanych, jako i dawniejszych, zebrana. W-wa 1750. — K. F. Müller: Vollständige deutliche polnische Grammatica. Królewiec 1750. — J. J. Dzwonkowski: Anweisung zu einer gründlichen polnischen Ortographie für die Deutschen ausgefertiget. Toruń (ok. 1750); wyd. nast.: Toruń 1754, Toruń 1758. —

W. Szylarski: Gramatyka powszechna wszystkim językom i własne polskiemu prawidła w sobie zamykająca... 1767. Rkps Ossol. sygn. 1866/I. Fragm. ogł. Z. Florczak, L. Pszczołowska w: Ludzie Oświecenia o języku i stylu. T. 2. W-wa 1958. — W. Szylarski: Początki nauk dla narodowej młodzieży, to jest gramatyka języka polskiego ucząca... Lwów 1770. — J. C. Krumpholz: Kurzgefasste und deutliche deutsch-polnische Grammatik... Wyd. 2. Wr. 1775; wyd. nast.: Wr. 1783, Wr. 1790, Wr. 1794, Wr. 1797, Wr. 1805. — O. Kopczyński: Gramatyka dla szkół narodowych na klasę I. (W-wa) 1778 i wyd. nast. — I. Trąbczyński: Grammaire raisonnée, ou principes de la langue polonaise à l'usage de tous les étrangers qui parlent le français... (W-wa 1778). — O. Kopczyński: Gramatyka dla szkół narodowych na klasę II. (W-wa) 1780 i wyd. nast. — O. Kopczyński: Gramatyka dla szkół narodowych na klasę III. (W-wa) 1781, wyd. 2 (W-wa 1783) i wyd. nast. — T. Nowaczyński: O prozodii i harmonii języka polskiego. W-wa 1781. — G. Ch. Lichtenberg: Etwas über polnische Sprache. *Götting. Magazin* R. 2 (1782). — O. Kopczyński: Układ „Gramatyki dla szkół narodowych" z dzieła już skończonego wyciągniony. W-wa 1785. — J. Moneta (syn): Polnische Grammatik... Herausgegeben von D. Vogel. Wyd. 5 Wr. 1786; wyd. nast.: wyd. 6 Wr. 1794, Wr. 1798, wyd. 19 Wr. 1809. —

A. M. Prokopowicz: Sposób nowy najłatwiejszy pisania i czytania... Kr. 1790. — M. Siemignowski: Polskaja grammatika dla polzy... rosijskogo junoszestwa. Kijów 1791; wyd. nast. Kijów 1831. — N. Bucki: Polnische Grammatik. Berlin 1792. — A. Adamowicz (K. F. Wojda): Praktische polnische Grammatik für Teutsche. Berlin 1794; wyd. 2 Berlin 1796. — K. C. Mrongowiusz: Polnisches Lesebuch, Lexikon und Sprachlehre... Zabawki pożyteczne dla uczących się polskiego lub niemieckiego języka... Królewiec 1794 i wyd. nast. — J. Błagodarow: Kratkija prawiła polskogo jazyka. Moskwa 1796. — N. Bucki: Kurzgefasste Anweisung zur leichten Erlernung der polnischen Sprache. Berlin 1797; wyd. nast.: wyd. 2 popr. Berlin 1799; Lipsk 1817. — J. L. Cassius: Lehrgebäude der polnischen Sprachlehre. Berlin 1797. — A. Polsfus: Polnisches Lesebuch für Anfänger. Wr. 1794; wyd. 2 popr. Wr. 1797. —

M. Jurkowski: Dysertacja o porównaniu składni języka polskiego ze składnią języka greckiego, napisana... 6 czerwca r. 1805. Z rkpsu Bibl. Kórn. sygn. 1001 wyd. M. Plezia: Michał Jurkowski i greka w Krzemieńcu 1805-1830. Wr. 1964 *PAN. Oddz. w Kr. Prace Komisji Filologii Klas.* 5 (Dod.). — S. B. Linde: Prawidła etymologii, przystosowane do języka polskiego. *Na publiczny popis uczniów Król. Liceum Warsz. 1805/1806*; wyd. osob. W-wa 1806 i wyd. nast. — O. Kopczyński: Essai de grammaire polonaise pratique et raisonée pour les Français. W-wa 1807. — O. Kopczyński: Nauka o dobrym piśmie przez... z przyszłej jego gramatyki polskiej wyjęta. W-wa 1807; wyd. nast. W-wa 1816. — J. S. Vater: Grammaire abrégée de la langue polonaise. Halle 1807. Wersja niem. Halle 1807. — J. S. Bandtkie: Gramatyka polska dla Niemców... z dołączeniem etymologicznego słownika. Wr. 1808 i wyd. nast. — T. Szumski: Lesebuch polski, czyli książka dla Niemców uczących się języka polskiego... Wyd. 2. Poz. 1808. — T. Szumski: Dokładna nauka języka i stylu polskiego. Cz. 1-2. Poz. 1809. — K. C. Mrongowiusz: Polnische Formenlehre... Królewiec 1811; toż wyd. tyt.: Versuch einer Anleitung... Królewiec 1811; wyd. nast. rozszerzone: Polnischer Wegweiser... T. 1. Gdańsk 1821. — J. P. Bohdanowicz Dworzecki: Gramatyka języka polskiego według prawideł J. X. Kopczyńskiego... Wil. 1813. — K. G. Polluge: Neues Tirocinium für Deutsche zur Erlernung der polnischen Sprache nach den Regeln der Bandtkeschen Grammatik. Wr. 1814. —

A. Feliński: Przyczyny używanej przeze mnie pisowni. *Pam. Warsz.* 1816; Pisma własne i przekładania wierszem. T. 1. W-wa 1816. [Polemika: Z. Szczeropolski (Jan Śniadecki): List do redaktora. *Pam. Warsz.* 1816 listopad; A. Feliński: Rozmowa w Zaciszy. *Tamże* 1817 marzec]. — W. A. Szweykowski: O znamionach pisarskich nad samogłoskami. W-wa 1816; przedr. w: *Rozprawy i wnioski o ortografii polskiej*... W-wa 1830. — J. Bobrowski: Uwagi nad pisownią polską. Wil. 1817. — O. Kopczyński: Gramatyka języka polskiego. Dzieło pozgonne. W-wa 1817. — J. Elsner: Rozprawa o metryczności i rytmiczności języka polskiego... W-wa 1818. — J. F. K. (Królikowski): Uwagi nad dziełem „Rozprawa o metryczności i rytmiczności języka polskiego" Józefa Elsnera. W-wa 1818. — A. Osiński: Pochwała X. Onufrego Kopczyńskiego. *Roczn. Tow. Warsz. Przyj. Nauk* t. 12 (1818) i odb.; wyd. nast. W-wa 1819. — A. Trzciński: Rozwinienie pisowni, słowośledni i słowozgodni języka polskiego. W-wa 1818. —

J. F. Królikowski: Prozodia polska, czyli o śpiewności i miarach języka polskiego... Poz. 1821. — J. F. Królikowski: Wątpliwości względem zasad języka i pisowni polskiej. *Mrówka Poz.* t. 6 (1822) nr 5 i odb. — J. Mroziński: Pierwsze zasady gramatyki języka polskiego. W-wa 1822; wyd. 2 Lw. 1850. [Rec.: A. Kucharski: „Pierwsze zasady gramatyki języka polskiego" J. Mrozińskiego. *Gaz. Lit.* (W-wa) 1822 nr 26, 28-29, 32; J. Mroziński: Odpowiedź na umieszczoną w „Gazecie Literackiej" recenzję dzieła pod tytułem „Pierwsze zasady gramatyki języka polskiego". W-wa 1824]. — M. Jakubowicz: Gramatyka języka polskiego. T. 1-2. Wil. 1823. — M. Jakubowicz: Gramatyka języka polskiego... do użytku szkół przeznaczona. Cz. 1: Gramatyka na klasę I. Cz. 2: Gramatyka na klasę II. Cz. 3: O składni. Wil. 1825-1827. — A. Kucharski: Ortografia polska Stanisława Zaborowskiego z łacińskiego na polski język przełożona, z przydaniem uwag tłumacza, tudzież ortografii Seklucjana i spisu bibliograficznego gramatyki i słowników polskich. W-wa 1825. — J. Muczkowski: Gramatyka języka polskiego. Poz. 1825; wyd. nast.: Kr. 1836, Kr. 1849, Petersb. 1860. — F. Szopowicz: Uwagi nad samogłoskami i spółgłoskami w ogólności oraz nad niektórymi głoskami abecadła polskiego w szczególności... Kr. 1827. —

Rozprawy i wnioski o ortografii polskiej przez deputacją od Królewskiego Towarzystwa Warszawskiego Przyjaciół Nauk wyznaczoną. W-wa 1830. (Autorzy rozpraw: F. Bentkowski; K. Brodziński: O łagodzeniu języka polskiego, O czynnościach delegacji, Zdanie sprawy deputacji; J. Mroziński; L. Osiński; W. A. Szweykowski). — R. Markiewicz: Postrzeżenia względem pisowni polskiej. *Rozmaitości* (Kr.) 1831 nr 3. — T. Sierociński: Gramatyka polska. W-wa 1836 i wyd. nast. Cz. 2: O składni. W-wa 1847 i wyd. nast. — K. C. Mrongowiusz: Ausführliche Grammatik der polnischen Sprache... Gdańsk 1837. — T. Sierociński: Pierwsze zasady gramatyki polskiej. W-wa 1838 (dwa wyd.). — T. Sierociński: Zasady poprawnego pisania i czytania po polsku. W-wa 1847 i wyd. nast. — T. Sierociński: Pogląd historyczny i krytyczny na pisownię polską od r. 1808 aż do naszych czasów. W-wa 1852.

Słowniki jednojęzyczne i wielojęzyczne

G. Knapski: Thesaurus Polono-Latino-Graecus. T. 1-3. Kr. 1621; wyd. z okresu Oświecenia: Poz. 1754, Poz. 1761. — G. Knapski: Synonima seu Dictionarium Polono-Latinum ex Thesauro collectum. Kr. 1643; wyd. z okresu Oświecenia: Kr. 1744, Lw. 1745, Kalisz 1756, Kalisz 1760, Kalisz 1764, Sandomierz 1783, Kalisz 1786, W-wa 1790, W-wa 1793. — G. Knapski: Thesaurus Latino-Germanico-Polonicus. Poz. 1675; wyd. z okresu Oświecenia: Poz. 1741, Poz. 1754, Poz. 1761, W-wa-Lw.-Drezno 1780. — G. Knapski: Idiotismi Polonici. Kalisz 1682; wyd. z okresu Oświecenia: Kalisz 1743, Poz. 1744, Lubl. 1746, Kalisz 1753, Poz. 1753, Wil. 1753, Poz. 1755 (dwa wyd.), Wil. 1756, Lubl. 1757, Kalisz 1758, Kalisz 1765, Poz. 1765, Wil. 1766. —

J. Moneta (syn): Enchiridion Polonicum oder polnisches Hand-Buch. Toruń 1720; wyd. nast.: Tor. 1722, wyd. 3 Gdańsk 1738 (rozszerz. C. A. Schnitzenbäumer), Wr. 1760, Wr. 1763, Gdańsk 1771, Wr. 1774 (rozszerz. D. Vogel). — P. Danet: Nouveau grand dictionnaire... français, latin et polonais. T. 1-2. W-wa 1743-1745. — M. A. Trotz: Nouveau dictionnaire français, allemand et polonais... T. 1-2. Lipsk 1744-1747 i wyd. nast. T. 3: Nowy dykcjonarz, to jest mownik polsko-francusko-niemiecki. Lipsk 1764; W-wa 1779 (wyd. S. Nałęcz Moszczeński) i wyd. nast. T. 4: Vollständiges deutsches und polnisches Wörter-Buch. Wyd. S. Nałęcz Moszczeński. Lipsk 1772 i wyd. nast. Całość: ... corrigée et augmentée par une société des gens de lettres de ces trois nations. T. 1-4. Lipsk 1812. — J. Uszak Kulikowski: Mały dykcjonarz polski i francuski. Poz. 1746; wyd. nast.: Poz. 1773, Mohylew 1782. — C. Kaliszewski: Nomenclator czterech języków: francuskiego, polskiego, niemieckiego i łacińskiego. T. 1-2. W-wa 1757-1758 i wyd. nast. — Ch. G. Eberlein: Entwurf eines polnischen Wörter-Buchs... Wr. 1763; wyd. 2 Wr. 1775. — Nomenclator, czyli słownik z polskiego łaciński z różnych rękopisów zebrany... Kalisz 1766; wyd. nast. Kalisz 1774. — J. Ch. Schwartz: Neues deutsch- und polnisches Wörterbuch... Królewiec 1769. — B. Woronowski: Słownik polsko-łaciński ze Skarbu ks. Knapiusza... niektórymi słowy nadto słów i imion rodzajami i odmianami... pomnożony. T. 1-2. Kalisz 1769; wyd. nast. (t. 1-3) Kalisz 1787. —

C. Kondratowicz: Polskij obszczij słowar' i biblejnyj... Petersb. 1775. — J. Koźmiński: Dictionarium Latino-Polo-

nicum ad usum publicarum in Regno Poloniae scholarum. W-wa 1779; wyd. nast.: Kr. 1784, b. m. r. (Możliwe, że jest to XVII-wieczny słownik Cellariusa, poprzedzony tylko wstępem Koźmińskiego, zob. Ludzie Oświecenia o języku i stylu. Oprac. Z. Florczak, L. Pszczołowska. T. 2. W-wa 1958 s. 185 przypis). — M. K. Piotrowski: Słownik polsko-francuski dla wygody uczącej się młodzieży. Lubl. 1779. — D. Vogel: Polnisches Lesebuch... Wr. 1785. (Wg J. Monety). — D. Vogel: Polnisch-deutsches Lexicon... Wr. 1786. (Wg J. Monety). — Nowy dykcjonarzyk polsko-francusko-niemiecki... W-wa 1792. — H. A. Kunstmann: Kurzes Wörterbuch... (Niem., franc., włos., ang., pol.). Berlin 1794. — K. C. Mrongowiusz: Nowy słownik polsko-niemiecki, w którym osobliwie na dobrą niemczyznę wzgląd miano. Kwidzyń 1794 i wyd. nast. — K. C. Mrongowiusz: Polnisches Lesebuch, Lexikon und Sprachlehre... Zabawki pożyteczne dla uczących się polskiego lub niemieckiego języka... Królewiec 1794 i wyd. nast. — Dictionarium Latino-Polonicum ad usum studiosae iuventutis. Połock 1795. — A. Korsak: Dictionarium Latino-Polonicum. Połock 1796. —

S. B. Linde: Słownik języka polskiego. (Prospekt). *Nowy Pam. Warsz.* 1804; wyd. osob. W-wa 1804. Wersja niem.: Prenumerationsanzeige... W-wa 1804. — J. W. B. (Bandtkie): Nowy słownik kieszonkowy polsko-niemiecko-francuski. (T. 1). Wr. 1805 i wyd. nast. — J. S. Bandtkie: Słownik dokładny języka polskiego i niemieckiego do podoręcznego używania dla Polaków i Niemców ułożony. T. 1-2. Wr. 1806. — J. W. Bandtkie: Nouveau dictionnaire portatif françois-polonois et allemand. T. 2-3. Wr. 1807 i wyd. nast. — S. B. Linde: Słownik języka polskiego. T. 1-6. W-wa 1807-1814; wyd. 2 Lw. 1854-1861; wyd. 3 (fototypiczne z wyd. 2) W-wa 1951. [Rec.: (K. Wolski). *Pam. Warsz.* 1809 t. 1 s. 37-83; Wypis z doniesień göttyngskich. *Tamże* 1809 t. 1 s. 206-218; F. N. Golański. *Dzien. Wil.* 1815 t. 2]. — S. B. Linde: Wstęp do Słownika polskiego. *Roczn. Warsz. Tow. Przyj. Nauk* t. 7 (1811), następnie włączony do wyd. „Słownika". — J. S. Bandtkie: Nowy słownik kieszonkowy niemiecko-polsko-francuski. T. 1-2. Wr. 1813 i wyd. nast. — A. Osiński: Słownik języka polskiego, złożony z dzieł Piotra Skargi. T. 1-2 (do „targać"). Rkps Bibl. Akademii Nauk USRR we Lw. sygn. 857-858/III. —

A. Osiński: Bogactwa mowy polskiej. Słownik języka polskiego. (Ukończ. 1818). Rkps niekompletny Bibl. Akademii Nauk USRR we Lw. sygn. 859-868/III, 890/III, 887/III, 888/III, 891/III obejmuje t. 1-14; osobno pod sygn. 854-856/I notaty do słownika i wybrany materiał kilku haseł. Fragm.: *Ćwiczenia Nauk.* t. 1 (1818); Dwa wyjątki, Łza i Nadzieja, z „Bogactw mowy polskiej zebranych". Wil. 1835, przedr. A. Kowalska. *Prace Polon.* S. XI (1953); Wypis „Błędu" ze słownika ks. A. Osińskiego, z rkpsu Bibl. Czart. sygn. 2271 wyd. A. Kowalska. *Tamże* S. XIII (1957); Hasło Myśl. Wyd. Z. J. Nowak. *Zesz. Nauk. Wyższej Szkoły Pedag. w Kat. Sekcja Językozn.* 1962 z. 2. [Zdanie X. Kopczyńskiego o nowym słowniku X. A. Osińskiego. *Roczn. Tow. Warsz. Przyj. Nauk* t. 12 (1818) s. 309-317]. — M. Jurkowski: Słownik grecko-polski. T. 1-2. Powst. 1820-1822. Rkps Bibl. PAN Kr. sygn. 1375. Wyd. T. 1-2 (do Pir). Krzemieniec 1830-1831. Przedmowę ogł. z autografu M. Plezia: Michał Jurkowski i greka w Krzemieńcu 1805-1830. Wr. 1964 *PAN. Oddz. w Kr. Prace Komisji Filologii Klas.* 5 (Dod.). — K. C. Mrongowiusz: Słownik niemiecko-polski. T. 1-2. Gdańsk 1823 i wyd. nast. — J. S. Bandtkie: Nowy słownik francusko-polski, ułożony z najlepszych i najnowszych słowników. Wr. 1824. —

K. C. Mrongowiusz: Dokładny słownik polsko-niemiecki, krytycznie wypracowany. Królewiec 1835. — K. C. Mrongowiusz: Słowniczek polsko-niemiecki zawierający w sobie treść wyrazów najpotrzebniejszych w rozmowie potocznej. Królewiec 1838. — S. B. Linde: Słownik porównawczy języków słowiańskich. (Nie ukończ.). T. 1-4 (do R.). Rkps Ossol. sygn. 1368/III. Fragm. w: Matieriały dla srawnitielnogo russkogo słowaria... Bukwy K wypusk pierwyj. W-wa 1845. —

Słowniki terminologii specjalnej

J. T. Klein: (Polski słownik mineralogiczny w) Sciographia lithologica curiosa... Gdańsk 1740. — J. T. Klein: (Polsko-łaciński słownik ornitologiczny w) Quadraginta tabulis aeneis ornata. Lipsk 1759. — S. K. Chróścikowski: (Słownik filozoficzny w) Fizyka doświadczeniami potwierdzona. W-wa 1766. — H. Karpiński: Leksykon geograficzny dla gruntownego pojęcia gazet i historii z różnych autorów zebrany. Wil. 1766. — J. Małachowski: (Polska terminologia węglarska w) Sztuka robienia węglów... w języku francuskim przez p. Duhamel..., a teraz

staraniem i kosztem... na ojczysty język przełożona. W-wa 1769. — J. J. Marquart: (Słowniczek w) Geometria, czyli Ziemiomiernictwo... Wil. 1772. — D. G. Szybiński: (Słowniczek geograficzny w) Atlas dziecinny, czyli Nowy sposób do nauczenia dzieci geografii... W-wa 1772. — J. Krupiński: (Słowniczek w) Osteologia, lub nauka o kościach ciała ludzkiego... Cz. 1-5. Lw. 1774-1777. — F. Paprocki: Wybór krótki terminów wojennych. W: Flawiusza Wegecjusza Renata „O sprawie rycerskiej nauka...". T. 1. Łowicz 1776. — K. Kluk: (Słowniczki zoologiczne w) Zwierząt domowych i dzikich... historii naturalnej początki i gospodarstwo... T. 1-4. W-wa 1779-1780 i wyd. nast. — J. Gawroński: (Słowniczek do przekł.) S. L'Huillier: Geometria dla szkół narodowych... Cz. 1-2. W-wa 1780-1781. — Wyrazy niektóre gramatyczne łacińsko-polskie. Z gramatyki nowej narodowej po większej części wybrane. *Monitor* 1780 nr 20. — Benedykt Słowiński: Wyrazy niektóre prawne łacińsko-polskie. *Tamże* 1780 nr 34. — J. Jakubowski: (Słowniczki do przekł.) E. Bézout: Nauka matematyki do użycia artylerii francuskiej... T. 1-4. W-wa 1781. — A. Gawroński: (Słowniczek do przekł.) S. L'Huillier: Algebra dla szkół narodowych... W-wa 1782. — J. H. Osiński: Opisanie polskich żelaza fabryk... w którym... słownik kuźniacki... przydany. W-wa 1782. — R. Ładowski: (Słowniczek w) Historia naturalna Królestwa Polskiego... Kr. 1783. — K. Kluk: (Słowniczek botaniczny w) Botanika dla szkół narodowych. W-wa 1785 i wyd. nast. — K. Kluk: Dykcjonarz roślinny, w którym podług układu Linneusza są opisane rośliny... T. 1-3. W-wa 1786-1788. — S. Staszic: Słowa z starych polskich słowników wzięte. (W przekł.) G. L. Buffon: Epoki natury... W-wa 1786 i wyd. nast. — F. Siarczyński: Wyłożenie używanych w geografii wyrazów; Słownik wyrazów geograficznych; Wyrazy marynarskie używane w pismach geograficznych. W: Geografia, czyli opisanie naturalne... T. 1. W-wa 1790. — S. B. Jundziłł: (Słowniczek w) Opisanie roślin w prowincji W. Księstwa Litewskiego. Wil. 1791. — W. R. Karczewski: (Słowniczek terminów filozoficznych w) O prawach fizycznych i moralnych świata, czyli prawdziwe systema natury... T. 1. W-wa 1791. — J. Krumłowski: (Słowniczek do przekł.) Nauka chymiczna sławnego Jakuba Spielmana... Kr. 1791. — W. K. *** (Karczewski): Tablica polsko-łacińska chorób najpospolitszych. W przekł.: (P. F. Nicolas, Demarque, Laservole): Dykcjonarz powszechny medyki, chirurgii i sztuki hodowania bydląt, czyli lekarz wiejski... T. 8. W-wa 1793. — Jędrzej Śniadecki: (Słowniczek terminów chemicznych w:) Początki chemii... T. 1-2. W-wa 1800 i wyd. nast. —

Jan Śniadecki: O języku narodowym w matematyce. Rzecz czytana na posiedzeniu literackim Uniwersytetu Wileńskiego dnia 15 listopada r. 1813. W: Pisma rozmaite. T. 2. Wil. 1814 i wyd. nast. — R. M. (Markiewicz): Wyrazy nowe fizyczne i niektóre wyrażenia sprostowane. *Pam. Warsz.* t. 4 (1816). — Jędrzej Śniadecki: List do redaktora... o tworzeniu nowych wyrazów naukowych, zwłaszcza w chemii, z powodu sporu o nie z hr. Aleksandrem Chodkiewiczem. *Tamże* t. 8 (1817). — A. Chodkiewicz: Odpowiedź na niektóre uwagi Jędrzeja Śniadeckiego. *Tamże* 1817. — A. K. Czartoryski: Słowniczek wyrazów polskich, znaczących narzędzia muzyczne... (Powst. przed 1823). *Czasopism Nauk. Księgozbioru Publ. im. Ossol.* R. 1 (1828) z. 1 s. 81-82. — A. Andrzejowski: Nauka wyrazów botanicznych dla łatwości determinowania roślin... krótko zebrana i porządkiem abecadła ułożona. Krzemieniec 1825. — A. Andrzejowski, W. Besser: Słownik roślin Grekom starożytnym znanych i na polski język przełożonych. *Dzien. Wil.* 1827 t. 2 i odb.

Słowniki cząstkowe z kwalifikacjami stylistycznymi — słowniki synonimów

Spytek Słowiński: I. Zbiór polskich imion istotnych (substantiva composita), na wzór Greków i Łacinników, z dwóch w jedno złożonych. *Monitor* 1775 nr 76; przedr. *tamże* 1780 nr 17. — Spytek Słowiński: II. Zbiór polskich imion przydatnich (adiectiva composita). *Tamże* 1775 nr 77; przedr. *tamże* 1780 nr 18-19. — Spytek Słowiński: III. Słowa polskie z prepozycji bez- i z imienia przymiotnego złożone. *Tamże* 1775 nr 77; przedr. *tamże* 1780 nr 19. — (Uwagi o starych słowach polskich; z dokumentów Tow. do Ksiąg Elementarnych). Rkps Bibl. Jagiel. sygn. 5335. Fragm. w: Ludzie Oświecenia o języku i stylu. Oprac. Z. Florczak, L. Pszczołowska. T. 2. W-wa 1958 s. 248-250. — M. Dudziński: Zbiór rzeczy potrzebniejszych, do wydoskonalenia się w ojczystym języku służących. Wil. 1776. —

Benedykt Słowiński: Zbiór imion pol-

skich istotnych (substantiva composita)... z dwóch w jedno złożonych. *Monitor* 1780 nr 33. — Benedykt Słowiński: Zbiór imion polskich przymiotnych (adiectiva composita). *Tamże* 1780 nr 33-34. — I. Włodek: Słownik polski dawny, czyli zebranie słów dawnych zaniedbanych polskich z ich tłumaczeniem. W: O naukach wyzwolonych. Rzym 1780. — (J. A. Załuski): Wokabularz Neoteryka, co przez nowe wyrazy rzecz starą wytyka. Rzecz wybrana z pewnego rękopisma; Sentencje, czyli dewizki łacińsko-polskie. *Monitor* 1780 nr 41. — Asarmoth Lachowiecki: Zbiór krótki imion istotnych polskich z dwóch w jedno... złożonych; Zbiór imion przymiotnych polskich trybem podobnym jak wyżej istotne złożonych. *Tamże* 1781 nr 1. — F. S. Jezierski: Niektóre wyrazy porządkiem abecadła zebrane i stosownymi do rzeczy uwagami objaśnione. W-wa 1791 i wyd. nast. —

(J. U. Niemcewicz): Synonimy polskie. Odezwa do publiczności. *Pam. Warsz.* 1809 t. 1, 2; fragm. przedr. A. Kraushar: Towarzystwo Warszawskie Przyjaciół Nauk. T. 3. W-wa 1902 s. 228-231. — F. W. (Wężyk): Synonimy polskie. *Pam. Warsz.* 1809 t. 3. — Co znaczą wyobrażenia liberalne? *Tamże* 1816 styczeń. — Synonimy polskie przez Panią T. Kr.... a. *Dzien. Wil.* 1817 t. 5. — Synonimy. *Pam. Warsz.* t. 8 (1817). — Prośba do ziomków o dokładne wytłumaczenie wyrazów: cywilizacja, oświecenie, edukacja, tolerancja. *Tamże* t. 9 (1817) październik. — T..... (A. Tarczewska): Synonimy: dowcip, rozum, rozsądek, mądrość. *Tamże* t. 10 (1818) s. 118 n. — K..... (K. Tańska): Synonimy: odzież, ubiór, strój. *Tamże* t. 10 (1818) s. s. 120 n. — Synonima. (Wiersz). *Tamże* 1819 marzec. — A. Kr.: Badania tyczące się wywodu etymologicznego wyrazów: Bóg, Król, Xiążę, Xiądz, Xiążka, Xiężyc, Polak. *Tamże* t. 3 (1822). — O. Kopczyński: Wyjątek z rękopisma... (Dykcjonarz polski). *Tamże* t. 6 (1823) wrzesień. — A. K. Czartoryski: Słowniczek niektórych wyrazów przyjętych do mowy polskiej ze wschodnich języków. *Czasopism Nauk. Księgozbioru Publ. im. Ossol.* R. 1 (1828) z. 2 s. 78-99. — A. K. Czartoryski: Słowniczek niektórych wyrazów mniej używanych. (Z rękopisów Adama Księcia Czartoryskiego). *Tamże* R. 1 (1828) z. 3. s. 58-78. — K. Brodziński: Synonimy polskie. (Z rękopisu autora uzupełnione). W: Dzieła... T. 9. Wil. 1844 i wyd. nast.

Nadto dużo materiału leksykalnego znajduje się w czasopismach początków w. XIX, jak: *Dzien. Wil.* (1815-1830), *Pam. Warsz.* (tu głównie w „Świstku krytycznym" S. K. Potockiego, 1816-1818), *Wiad. Brukowe* (1816-1822).

Obszerny wybór materiałów językowych z epoki Oświecenia przynosi publikacja: Ludzie Oświecenia o języku i stylu. Oprac. Z. Florczak, L. Pszczołowska. T. 1-3. W-wa 1958. (T. 3 zawiera słownik z kwalifikacjami stylistycznymi i gramatycznymi).

b) OPRACOWANIA PÓŹNIEJSZE

J. K. Plebański: Gramatyka i gramatycy. *Enc. powsz.* Orgelbranda. T. 10 (1862). — W. Wisłocki: Nauka języka polskiego w szkołach polskich przed Kopczyńskim. *Spr. Gimn. im. Franciszka Józefa we Lw. za r. 1868* i odb. — A. A. Kryński: Kwestia językowa. W-wa 1873. — A. Kalina: Historia języka polskiego. T. 1: Formy gramatyczne języka polskiego do końca XVIII w. Lw. 1883. [Rec.: A. Brückner. *Arch. f. Slavische Philologie* t. 8 (1885)]. — J. Rostafiński: Kilka słów o naszej nomenklaturze i terminologii botanicznej na tle historii botaniki w Polsce. *Wszechświat* 1887 t. 6. — L. Malinowski: O języku komedii Franciszka Bohomolca. *Rozpr. AU. Wydz. Filol.* t. 24 (1895). — A. Brückner: Język narodowy w Uniwersytecie Krakowskim. *Kwart. Hist.* 1900. —

B. Bieńkowski: Gramatyka polska. *Enc. wych.* T. 5 (1901). — A. Brückner: Dzieje języka polskiego. Lw. 1906; wyd. 2 Lw. 1914; wyd. 3 W-wa 1925; wyd. 4 W-wa 1960. [Rec.: S. Dobrzycki. *Przegl. Powsz.* t. 3 (1907); J. Łoś. *Czas* 1907 nr 33; S. Matusiak. *Lud* 1907 s. 49-55; H. Ułaszyn. *Arch. f. Slavische Philologie* t. 29 (1907), *Książka* 1908 s. 51-53, *Roczn. Slawist.* 1908; J. Baudouin de Courtenay. *Tamże* 1908; F. Krček. *Książka* 1914 s. 146-147; J. Rozwadowski. *Jęz. Pol.* 1914]. — P. Kopko: Krytyczny rozwój gramatyki narodowej. *Rozpr. AU. Wydz. Filol.* S. III t. 1 (1910). — S. Dobrzycki: Notatki do dziejów języka polskiego literackiego. II: Z dziejów języka krytyki literackiej polskiej. *Prace Filol.* t. 7 (1911). — Z. Szybalska: Prace Komisji Edukacji Narodowej nad językiem polskim. *Wych. w Domu i Szkole* 1911 t. 2. — A. Brückner: Powstanie i rozwój języka literackiego. *Enc. pol. AU.* T. 2 cz. 2 (1915). — A. Brückner: Przyczynki do dziejów języka polskiego. *Rozpr. AU. Wydz. Filol.* S. III t. 3 (1917). — J. Łoś: Pisownia polska w przeszłości i obecnie. Kr. 1917. —

M. Rudnicki: Z dziejów polskiej myśli

językowej i wychowawczej. Poz. 1921. — A. Obrębska: Od archaizmu do nowej formy językowej. *Jęz. Pol.* 1925 s. 161--170; przedr. w: *Stylistyka teoretyczna w Polsce*. Pod red. K. Budzyka. (W-wa) 1946. — I. Chrzanowski: Konserwatyzm językowy Jana Śniadeckiego. *Symbolae grammaticae in honorem Ioannis Rozwadowski*. T. 2. Kr. 1927. — I. Chrzanowski: Niemcewicz jako miłośnik i obrońca mowy ojczystej. *Prace Filol.* t. 12 (1927); przedr. w: Studia i szkice. T. 1. Kr. 1939 *Prace Hist.-Lit.* 51. — A. Wojtkowski: Z dziejów walki o język w Wielkopolsce. *Minerwa Pol.* 1927 s. 324. — S. Szober: O języku Stanisława Staszica. *Stanisław Staszic. 1755-1826. Księga zbior.* Lubl. 1928 i odb. — W. Faber: Die polnische Sprache im Danziger Schul- und Kirchenwesen von der Reformation bis zum Weltkrieg. *Zeitschr. f. Geschichte* 1930. — H. Barycz: Udział Uniwersytetu Jagiellońskiego w rozwoju języka i literatury ojczystej. Szkice z dziejów Uniwersytetu Jagiellońskiego. Kr. 1933 *Bibl. Kr.* 80. — T. Lehr-Spławiński: Polnische Sprachpflege in Vergangenheit und Gegenwart. *Slavische Rundschau* 1933. Wersja pol.: Troska o rozwój i kulturę języka polskiego w przeszłości i obecnie. Szkice z dziejów rozwoju i kultury języka polskiego. Lw. 1938. — T. Mikulski: Glosa do mowy czerkieskiej Mickiewicza. *Ruch. Lit.* 1933 nr 4; przedr. w: W kręgu oświeconych. W-wa 1960 s. 344-349. — K. Nitsch: Urywki języka I. Krasickiego, według pierwszych druków. Kr. 1938. — W. Pniewski: Język polski w dawnych szkołach gdańskich. Gdańsk 1938 *Studia Gdań.* 2. —

Z. Klemensiewicz: Miłośnictwo języka w dziejach polszczyzny. *Jęz. Pol.* 1945; przedr. w: W kręgu języka literackiego i artystycznego. W-wa 1961. — S. Rospond: Nowotwory czy nowopotwory językowe? *Jęz. Pol.* 1945 z. 4. — W. Ogrodziński: Dzieje piśmiennictwa śląskiego. Kat. 1946. — M. Dłuska: Prozodia języka polskiego. Kr. 1947 *Prace Komisji Język. PAN* 31. [Rec.: K. Budzyk. *Kuźnica* 1947 nr 47]. — T. Lehr-Spławiński: Język polski. Pochodzenie, powstanie, rozwój. W-wa 1947; wyd. 2 W-wa 1951. [Rec.: S. Łempicki. *Odrodzenie* 1947 nr 2; K. Nitsch. *Jęz. Pol.* 1947 nr 5; J. Otrębski. *Slavia Occidentalis* t. 19 (1948)]. — K. Nitsch: Studia z historii polskiego słownictwa. Kr. 1948 *Rozpr. PAU. Wydz. Filol.* t. 67 nr 6. — J. Birn: Język francuski w Polsce w epoce saskiej. *Studia z dziejów kultury polskiej.* W-wa 1949. — Z. Klemensiewicz: Jak żyła polszczyzna od w. XVI do schyłku w. XVIII. W-wa 1949 *Wiedza Powsz.* — S. S. Sowietow: Do zagadnienia języka polskich poematów satyrycznych w. XVIII. Pierwodr. ros. w: *Uczonyje zapiski Instituta sławianowiedienija Akadiemii Nauk SSSR* (Moskwa) 1949 t. 1. Tłum. na pol. T. Karpowicz. *Zesz. Wr.* 1952 nr 1. —

T. Mikulski: Walka o język polski w czasach Oświecenia. *Pam. Lit.* R. 42 (1951) z. 3/4 i odb.; przedr. w: Ze studiów nad Oświeceniem. W-wa 1956. — W. Taszycki: Język ludowy w „Krakowiakach i góralach” W. Bogusławskiego. *Pam. Lit.* R. 42 (1951) z. 2 i odb. — S. Urbańczyk: Nad Oświeceniem. *Jęz. Pol.* 1951 z. 4. — R. Sobol: Ignacy Krasicki w walce o język narodowy. *Zeszyty Wr.* 1952 nr 1. — S. Urbańczyk: Z zagadnień staropolskich. *Jęz. Pol.* 1952 z. 3. — T. Lehr-Spławiński: Język polski jako współczynnik formowania się narodu polskiego. *Pierwsza konferencja metodologiczna historyków pol.* Przemówienia. Referaty. Dyskusja. T. 2. W-wa 1953. — B. Leśnodorski: W sprawie rozwoju języka polskiego w okresie Oświecenia. *Tamże.* T. 2. W-wa 1953. — S. Reczek: O nazwiskach bohaterów komedii polskiej XVIII w. *Pam. Lit.* R. 44 (1953) z. 3/4. — S. Słoński: Historia języka polskiego w zarysie. W-wa 1953. — B. Suchodolski: Nauka polska w okresie Oświecenia. W-wa 1953; przedr. w: Studia z dziejów polskiej myśli filozoficznej i naukowej. Wr. 1958 *Monogr. z Dziejów Nauki i Techniki* 8. — W. Taszycki: (Wstęp do) Obrońcy języka polskiego. Wiek XV-XVIII. Wr. (1953) *BN* I, 146. [Rec.: T. Milewski. *Poradnik Język.* 1954 z. 1; T. Witczak. *Pam. Lit.* R. 45 (1954) z. 2]. — H. Turska: Mianownik l. mn. typu chłopy, draby w języku ogólnopolskim. *Jęz. Pol.* 1953 s. 129-155. — B. Wieczorkiewicz: Z tradycji językoznawczych polskiego Oświecenia. *Poradnik Język.* 1953 z. 3-4. —

J. Michalski: Spór o koncepcję słownika Lindego. *Studia i Materiały z Dziejów Nauki Pol.* t. 2 (1954). [Rec.: K. Nitsch. *Jęz. Pol.* 1955 nr 3]. — J. Petr: Kto był autorem rozprawy „O pięknościach języka polskiego...” z r. 1820? *Jęz. Pol.* 1954 z. 3. — I. Klemensiewicz-Bajerowa: Modernizacja pisowni w tekstach z pierwszej poł. XIX w. Artykuł dyskusyjny. *Pam. Lit.* R. 46 (1955) z. 3. [Uzup.: *tamże* R. 50 (1959) z. 1]. — A. Koronczewski: Walka o terminologię gramatyczną w XVIII w. *Poradnik Język.* 1955 z. 7. — T. Skubalanka: Nowotwory językowe Mickiewicza wobec teorii i praktyki oświeceniowej i romantycznej. W-wa 1955 *Materiały Dyskusyjne Komisji*

Nauk. Obchodu Roku Mickiewicza PAN. Sekcja Historii Lit. i Jęz. (Powiel.); toż w: *O języku A. Mickiewicza. Studia.* Wr. 1959. —

S. Gniadek: Metodologiczne źródła doktryn gramatycznych Kopczyńskiego. *Kwart. Neofilol.* 1956 z. 2. — M. Kossowska: Stosunek ks. O. Kopczyńskiego do staropolszczyzny. *Jęz. Pol.* 1956 nr 5. — W. Kuraszkiewicz: Tło społeczne rozwoju polskiego języka literackiego. *Z dziejów powstawania języków narodowych i literackich.* W-wa 1956. — M. R. Mayenowa: Mickiewicz a tradycje stylistyczne. *Pam. Lit.* R. 47 (1956) z. specjalny. — Z. Stieber: Udział dialektów w formowaniu polskiego języka literackiego. *Z dziejów powstawania...* jw. — S. Urbańczyk: Rozwój języka narodowego. Pojęcia i terminologia. *Tamże.* — M. Rudnicki: Językoznawstwo polskie w dobie Oświecenia. *Prace Komisji Filol. Poz. Tow. Przyj. Nauk* t. 17 z. 2 (1956) i odb. — B. Wieczorkiewicz: Kopczyński a słowniki. *Poradnik Język.* 1956 z. 2. —

K. Budzyk: Spór o polski sylabotonizm. W-wa 1957. [Rec.: J. Sławiński. *Twórczość* 1958 z. 2]. — M. Smereka: Podręczniki do nauki języka polskiego na Śląsku w XVIII i w pierwszej połowie XIX wieku. *Spr. Wr. Tow. Nauk. za r. 1952* t. 7 (1957). (Streszcz.). — Z. Topolińska: Miejsce akcentu w polszczyźnie XVI-XVIII w. w świetle poezji tego okresu. *Prace Polon.* S. XIII (1957). — M. Kossowska: Generał Józef Mroziński w opozycji do „Gramatyki narodowej" ks. O. Kopczyńskiego. *Spr. Tow. Nauk. KUL* t. 7 (1958) s. 193-197. — M. Kossowska: O. Kopczyński jako badacz i teoretyk mowy. *Tamże* t. 7 (1958) s. 123--127. — M. R. Mayenowa: (Wstęp do) Ludzie Oświecenia o języku i stylu. Oprac. Z. Florczak, L. Pszczołowska. T. 1. W-wa 1958. [Rec. wydania: Z. Klemensiewicz. *Jęz. Pol.* 1958 s. 383-385, *Nauka Pol.* 1959 nr 2; Z. Kawyn-Kurzowa. *Poradnik Język.* 1960 z. 2; M. Klimowicz. *Pam. Lit.* R. 51 (1960) z. 1; J. W. Gomulicki. *Roczn. Lit. 1958-1960* (W-wa 1964) s. 230-231]. — J. Michalski: „Słownik języka polskiego" S. B. Lindego w opinii współczesnych. *Studia i Materiały z Dziejów Nauki Pol.* t. 6 z. 2-3 (1958-1959). —

I. Bajerowa: Uwagi o rozwoju niektórych polskich form fleksyjnych w XVIII w. *Zesz. Nauk. Wyższej Szkoły Pedag. w Kat. Sekcja Językozn.* t. 1 (1959) s. 5-18. — S. Gniadek: Wpływy francuskie na gramatykę Kopczyńskiego. *Spr. Poz. Tow. Przyj. Nauk 1957* t. 50 (1959) nr 2. — Z. Kawyn-Kurz: Poglądy gramatyczne Kopczyńskiego w świetle krytyki Józefa Mrozińskiego. *Tamże* t. 50 (1959) nr 2. — A. Kurpianka: Normy stylistyczne pseudoklasyków w świetle wariantów edytorskich poezji Trembeckiego. *Spr. Tow. Nauk. Tor.* t. 13 (1959) z. 1/4. — Sesja naukowa poświęcona X. Onufremu Kopczyńskiemu, zorganizowana przez Komisję Filologiczną w ramach obchodu stulecia Towarzystwa w dniu 3 VI 1957. *Spr. Poz. Tow. Przyj. Nauk 1957* t. 50 (1959) nr 2. — T. Skubalanka: Stanowisko O. Kopczyńskiego wobec nowotworów językowych. Tor. 1959 *Zesz. Nauk. Uniw. M. Kopernika w Tor. Nauki Hum.-Społ.* z. 2. Por. *Spr. Poz. Tow. Przyj. Nauk 1957* t. 50 (1959) nr 2. — V. Falkenhahn: Das polnische Wörterbuch von seinen Anfängen bis Michel Abraham Troc und die Wörterbuchtheorie des Grammatikers Onufry Kopczyński. *Zeitschr. f. Slawistik* 1960 nr 1. — W. Hendzel: Funkcja nazw osobowych i miejscowych w artykułach „Monitora". *Onomastica* 1960 nr 11. — M. R. Mayenowa: O współzależności rozwoju języka literackiego i form literackich. W: *Zjazd Naukowy Polonistów 10-13 grudnia 1958 r.* Wr. 1960. — T. Milewski: Główne etapy rozwoju polskiego języka literackiego. *Ruch Lit.* 1960 z. 1-2, 1961 z. 6. — P. Zwoliński: Prowincjonalizmy pomorskie w polszczyźnie XVI i XVII w. *Biuletyn Pol. Tow. Językozn.* 1960 s. 157-167. —

T. Brajerski: O języku pieśni Konstancji Benisławskiej. Lubl. 1961 *Tow. Nauk. KUL. Wydz. Hist.-Filol.* 22. — M. Cieśla: Język polski w szkołach berlińskich w l. 1797-1807. *Rozpr. z Dziejów Oświaty* t. 4 (1961). — A. Koronczewski: Polska terminologia gramatyczna. Wr. 1961 *Komitet Językoznawstwa PAN. Prace Językozn.* 23. [Rec.: A. M. Lewicki. *Poradnik Język.* 1961 s. 476-8; A. Koronczewski: Rozwój pojęć a rozwój terminologii w gramatyce polskiej. Odpowiedź na recenzję p. A. M. Lewickiego. *Tamże* 1962 s. 365-9]. — F. Pepłowski: Słownictwo i frazeologia polskiej publicystyki okresu Oświecenia i Romantyzmu. W-wa 1961 *IBL PAN. Studia z Historii i Teorii Lit.* 2. [Rec.: zob. 3. Literatura A c]. — M. Plezia: Nowy słownik grecko-polski i jego poprzednicy. *Eos* R. 51 (1961) z. 2. — B. Reczkowa: Słownictwo komedii A. K. Czartoryskiego wyrazem walki o czystość i bogactwo języka polskiego. *Jęz. Pol.* 1961 z. 3 s. 197-207. — W. R. Rzepka: Z zagadnień nazewnictwa stylistycznego szubrawców. *Językoznawca* 1961 nr 6. — Z. Topo-

LIŃSKA: Z historii akcentu polskiego od w. XVI do dziś. Wr. 1961 *Komitet Językoznawstwa PAN. Prace Językozn.* 27. — Słownik rymów Stanisława Trembeckiego. Red. H. Turska. Tor. 1961 *Prace Wydz. Filol.-Filoz. Tow. Nauk. w Tor.* t. 11 z. 3. [Rec.: J. W. GOMULICKI. *Rocz. Lit. 1961* (W-wa 1962) s. 170-171]. — A. WIERZBICKA: O gramatyce „Bajek i przypowieści" Krasickiego. *Pam. Lit.* R. 52 (1961) z. 2. —

A. BARTOSZEWICZ: Z dziejów polskiej terminologii literackiej pierwszej połowy XIX w. *Tamże* R. 54 (1963) z. 3, R. 55 (1964) z. 1. — Z. KAWYN-KURZOWA: Język filomatów i filaretów. Wr. 1963 *Komitet Językoznawstwa PAN. Prace Językozn.* 36. — M. PLEZIA: Porównanie składni greckiej z polską w ujęciu Michała Jurkowskiego z r. 1805. *Spr. z Posiedzeń Komisji Oddz. PAN w Kr. Lipiec-grudzień 1962* 1963 s. 403-404. — I. BAJEROWA: Kształtowanie się systemu polskiego języka literackiego w XVIII w. Wr. 1964 *Komitet Językoznawstwa PAN. Prace Językozn.* 38. [Rec.: F. PEPŁOWSKI. *Pam. Lit.* R. 57 (1966) z. 1]. — I. BAJEROWA: Współczesna Mickiewiczowi norma ortograficzna. *Pam. Lit.* R. 55 (1964) z. 1. — W. R. RZEPKA: Przyczynek do historii języka polskiego w dobie Oświecenia. *Tamże* R. 55 (1964) z. 3. — W. TASZYCKI: Historia Katedry Języka Polskiego na Uniwersytecie Jagiellońskim. *Wydział Filologiczny Uniwersytetu Jagiellońskiego.* Historia katedr. Kr. 1964 *Universitas Jagellonica* 9. — W. TASZYCKI: Rola Uniwersytetu Jagiellońskiego w dziejach języka polskiego. Wykład wygłoszony... podczas inauguracji r. akad. 1963/64. Kr. 1964 *tamże* 18. — S. GAWOR: O funkcjach nazw osobowych i miejscowych w twórczości Ignacego Krasickiego. *Onomastica* 1965 nr 1/2. — Z. KLEMENSIEWICZ: Historia języka polskiego. T. 2. W-wa 1965. (W. XVI-poł. XVII).

2. TEORIE LITERACKIE

A. ZAGADNIENIA OGÓLNE

a) PRACE WSPÓŁCZESNE

T. ALEKSANDROWICZ: Przestroga do czytelnika (w przekł.) P. Corneille: Herakliusz. Tragedia z francuskiego... (Lw.) 1749. (Wykład teorii przekł.). — T. ALEKSANDROWICZ: Kleomira, albo igrzysko fortuny... na polski tłumaczone... W-wa 1754. (W tekście i przypisach wypowiedzi teoretyczne o teatrze). — J. A. ZAŁUSKI: (Przedmowa do) Józef uznany. W-wa 1754. — (W.) RZEWUSKI: O nauce wierszopiskiej. W: Zabawki wierszopiskie i krasomówskie Józefa Rzewuskiego. Przedrukowanie wtóre. Poczajów 1762 i wyd. nast.— (I. KRASICKI): (Pochwała teatru). *Monitor* 1765 nr 27. — (A. K. CZARTORYSKI): (Przedmowa do przekł.) F. Juvenel de Carlencas: Historia nauk wyzwolonych. W-wa 1766. — (I. KRASICKI): (O regułach pisania komedii). *Monitor* 1766 nr 63-64. — (I. KRASICKI): (W obronie bajek i przypowieści). *Tamże* 1766 nr 104. — THEATRALSKI: (Przeciw regułom klasycystycznym w dramacie). *Tamże* 1766 nr 65. — (G. PIRAMOWICZ): Krótkie zebranie nauki o apologu, czyli bajce, oraz przestrogi o dwojakim sposobie francuskiego tłumaczenia. W: Fedra Augustowego wyzwoleńca bajki wybrane, po łacinie, po polsku, po francusku. Lw. 1767. — J. CH. SCHWARTZ: Neues deutsch- und polnisches Wörterbuch... Królewiec 1769 s. 716-730 (Anhang von der polnischen Dichtkunst). — W. SZYLARSKI: Początki nauk dla narodowej młodzieży, to jest gramatyka języka polskiego... Lw. 1770 s. 112-120. (O wierszu polskim). —

A. K. CZARTORYSKI: (Przedmowa do) Panna na wydaniu. Komedia w 1 akcie. W-wa 1771; wyd. 2 W-wa 1774 i wyd. nast. — A. NARUSZEWICZ: Do poezji. *Zabawy Przyjemne i Pożyteczne* 1771 t. 3 cz. 2 s. 383-394; toż przedr. 1780 jw. i wyd. nast. — A. NARUSZEWICZ: (Przypisy teoretycznolit. do) Wiersz radosny, który Grecy z Łacinnikami dytyrambem zowią. *Tamże* 1772 t. 5 cz. 1 s. 3-22 i wyd. nast. — Rozmowa między Homerem i Ezopem. *Tamże* 1772 t. 6 cz. 2 s. 364--368. — (W. MITZLER DE KOLOF): (O tragedii, operze i komedii). *Monitor* 1774 nr 71, 88, 91. — J. C. KRUMPHOLZ: Kurzgefasste und deutliche deutsch-polnische Grammatik... Wyd. 2. Wr. 1775. (W dod.: Anhang von der Prosodie oder der polnischen Versen). — M. J. W. MNISZECH: Myśli o geniuszu. *Zabawy Przyjemne i Pożyteczne* 1775 t. 11 cz. 2 s. 273-284; przedr.: O geniuszu. W: A. K. Czartory-

ski: Kawa. Komedia w 1 akcie. W-wa 1779 s. 89-98. — W. Mitzler de Kolof: Briefe eines Gelehrten aus Wilna an einen bekannten Schriftsteller in Warschau die polnischen Schaubühnen betreffend. W-wa 1775-1776 i wyd. nast. —

M. Dudziński: Dysertacja o śmiechu. *Zabawy Przyjemne i Pożyteczne* 1776 t. 12 cz. 2 s. 257-292 (o komedii i komizmie). — H. Kołłątaj: O wprowadzeniu dobrych nauk do Akademii Krakowskiej... (Powst. 1776). Z red. późniejszej wyd. Ł. Kurdybacha: Kuria rzymska wobec Komisji Edukacji Narodowej w l. 1773-1783. Kr. 1949 s. 68-87 (o poetyce i retoryce). — I. Krasicki: Mikołaja Doświadczyńskiego przypadki. W-wa 1776 (dwa wyd.) i wyd. nast. (Wypowiedzi o poezji, komedii, wymowie). — J. Baudouin: (Przedmowa do) Świętoszek. Komedia w 5 aktach. W-wa 1777. — Z. K. K. (K. Zubowski): (Dlaczego pisze się bajki w naszym oświeconym wieku). *Monitor* 1777 nr 8. — F. Bohomolec: Autor komedii. Komedia w 3 aktach. W-wa 1779 i wyd. nast. — (A. K. Czartoryski?): Kalendarz teatrowy dla powszechnej narodu polskiego przysługi dany na rok 1780. W-wa (1779). (Tu m. in.: O początku, wartości i prawidłach sztuk teatralnych; O prawidłach sztuk dramatycznych; Treść niektórych sztuk teatralnych i przystosowanie ich do reguł dramatycznych). — A. K. Czartoryski: Przedmowa; List IV: O dramatyce. W: Kawa. Komedia w 1 akcie. W-wa 1779 i wyd. nast. — J. Szymanowski: Listy. (2) O guście, czyli smaku. W: A. K. Czartoryski: Kawa... jw., s. 99-117. —

(J. Chreptowicz): Poezja. W: I. Krasicki: Zbiór potrzebniejszych wiadomości. W-wa 1781 i wyd. nast. — F. D. Kniaźnin: De virtute poetica. W: Carmina. W-wa 1781. — O. Kopczyński: Gramatyka dla szkół narodowych na klasę III. (W-wa) 1781 i wyd. nast. (Tu m. in. o poezji i jej istocie). — T. Nowaczyński: O prozodii i harmonii języka polskiego. W-wa 1781. — F. Karpiński: O wymowie w prozie albo wierszu. W: Zabawki wierszem i prozą. T. 2. W-wa 1782 i wyd. nast. — F. Karpiński: (Przedmowa do przekł.) J. Delille: Ogrody. W: Zabawki wierszem i prozą. T. 3. W-wa 1783 i wyd. nast. — D. M. Krajewski: Podolanka wychowana w stanie natury... W-wa 1784; Lw. 1784. [Polemika: (F. K. Dmochowski?): List Sandomierzanki do Podolanki. Kr. 1784, toż w: Podolanka... jw. Lw. 1784; Odpis męża Podolanki na list Sandomierzanki. W-wa 1784, toż jw.; (F. Siarczyński): List Paryżanki do Podolanki, czyli oryginału do kopii. B. m. 1784, toż jw.; (D. M. Krajewski): List Podolanki wychowanej w stanie natury do swojej przyjaciółki. B. m. (1784); Dialog, czyli rozmowa Podolanki z jej mężem. W-wa 1784; D. Ossuchowski: (Wstęp do przekł.) G. de Beaurieu: Wychowaniec natury. Supraśl 1785]. — D. M. Krajewski: Wojciech Zdarzyński życie i przypadki swoje opisujący. W-wa 1785 (dwa wyd.). (Wypowiedzi o poezji, dramacie, wymowie). — (W obronie bajek i przypowieści). *Monitor* 1785 nr 81. —

F. N. Golański: O wymowie i poezji. W-wa 1786; wyd. nast. zmienione: Wil. 1788, Wil. 1808. — F. Karpiński: (Przedmowa do) Psałterz Dawida nowo przetłumaczony. W: Zabawki wierszem i prozą. T. 5. W-wa 1786 i wyd. nast. — Polak w Paryżu, albo dwutygodniowa w tymże mieście bytność hrabiego***. (Wg J. Rutlidge). T. 1-2. W-wa 1787. (Wypowiedzi o dramacie, komedii, tragedii). — F. K. Dmochowski: Sztuka rymotwórcza. W-wa 1788 i wyd. nast.; wyd. S. Pietraszko. Wr. (1956) *BN* I, 158. — M. Fijałkowski: O gieniuszu, guście, wymowie i tłumaczeniu. Kr. 1790 i wyd. nast. — J. Jasiński: Sprzeczki. (Powst. ok. 1790). W: Pisma. Kr. 1869 s. 85, 98-102 (wypowiedzi o poezji). — A. M. Prokopowicz: Sposób nowy najłatwiejszy pisania i czytania. Kr. 1790. (Tu m. in. o bajce).— A. W. Rzewuski: O formie rządu republikańskiego. (W-wa) 1790.— (F. Zabłocki?): Do Ks. JMci A. Czartoryskiego z okazji jego głosu za wolnością pisania i druku; Opisanie geniusza satyry autorowi paszkwilów. (Powst. ok. 1790). W: Pisma. Poz. 1903. —

F. S. Jezierski: Niektóre wyrazy porządkiem abecadła zebrane i stosownymi do rzeczy uwagami objaśnione. W-wa 1791 i wyd. nast. (Hasła: Bajka, Komedia, Poezja, Powieść, Romans). — G. Piramowicz: Wymowa i poezja dla szkół narodowych. Cz. 1. Kr. 1792 i Wil. 1792. Cz. 2. Kr. (1815). Cz. 3. Kr. 1819. — F. Zagórski: Nauka o wierszu pasterskim. W: Muzeusz, poeta grecki, o Leandrze i Erze. Przekładania... T. 1. W-wa 1796. — I. Krasicki: Romanse. *Co tydzień* 1798 nr 17; wyd. nast. w: Dzieła. T. 6. W-wa 1803. — I. Krasicki: O rymotwórstwie i rymotwórcach. *Tamże* 1798 nr 8, 1799 nr 13; wyd. nast. w: Dzieła. T. 3. W-wa 1803. — N. Bucki: Kurzgefasste Anweisung zur leichten Erlernung der polnischen Sprache. Wyd. 2. Berlin 1799. (Tu: Von der Prosodie oder der polnischen Versen). —

I. Krasicki: O tłumaczeniu ksiąg. W: Dzieła. T. 6. W-wa 1803. — I. Krasicki: Rozmowa między Horacym i Boi-

leau. W: Dzieła. T. 7. W-wa 1803. — J. P. Woronicz: Rozprawy o pieśniach narodowych... (czytane na posiedzeniu 5 maja 1803 r. i 15 maja 1805). *Rocz. Tow. Warsz. Przyj. Nauk* t. 2 (1803), t. 6 (1810); przedr. w: Pisma... T. 4. Kr. 1832. — H. Kołłątaj: Stan oświecenia w Polszcze w ostatnich latach panowania Augusta III. (Powst. 1803-1810). Wyd. E. Raczyński. Poz. 1841 i wyd. nast.; wyd. J. Hulewicz. Wr. (1953) *BN* I, 144. (Wypowiedzi o poetyce i stylistyce). — L. Kropiński: Sztuka rymotwórcza. Pieśni 1-4. (Powst. 1803-1828). W: Rozmaite pisma. Lw. 1844. — O. L. (L. Osiński): „Henriada" Woltera na język polski przełożona. *Nowy Pam. Warsz.* t. 12 (1803) s. 100-114. — A. Dantiscus (A. K. Czartoryski): Myśli o pismach polskich, z uwagami nad sposobem pisania w rozmaitych materiach. Wil. 1801 (1810) i wyd. nast. — S. K. Potocki: Rozprawa o krytyce, czytana na publicznym posiedzeniu... Towarzystwa Przyjaciół Nauk dnia 21 stycznia 1811 r. W-wa 1811; przedr. *Rocz. Tow. Warsz. Przyj. Nauk* t. 9 (1816). — F. Wężyk: O poezji dramatycznej. (Powst. 1811). Wyd. S. Tomkowicz: Przyczynek do historii początków romantyzmu w Polsce. *Arch. do Dziejów Lit. i Oświaty w Pol.* t. 1 (1878) i odb. — E. Słowacki: Teoria poezji. (Powst. przed 1813). W: Dzieła z pozostałych rękopismów ogłoszone. T. 2. Wil. 1826. Fragm.: Prawidła wymowy i poezji wyjęte z Dzieł... Wil. 1826 i wyd. nast. — E. Słowacki: O przekładaniu z obcych języków na ojczysty. Rzecz czytana na posiedzeniu publicznym... Uniwersytetu Wileńskiego dnia 15 września 1813 r. *Dzien. Wil.* 1820 t. 3; przedr. w: Dzieła... jw. T. 3. Wil. 1826. — J. Lipiński: Rozprawa o poemacie sielskim. *Pam. Warsz.* t. 1 (1815); przedr. *Rocz. Tow. Warsz. Przyj. Nauk* t. 10 (1817). —

Recenzje teatralne Towarzystwa Iksów. 1815-1819. Oprac. J. Lipiński. Wr. 1956 *Materiały do Dziejów Teatru w Pol.* 4. — K. Koźmian: Do poetów dramatycznych. (Powst. przed 1816). W: Różne wiersze. Kr. 1881. — (S. K. Potocki): Świstek krytyczny. *Pam. Warsz.* 1816-1818. Wybór oprac. E. Kipa. Wr. (1955) *BN* I, 154. — J. F. Królikowski: Rozprawa o śpiewach polskich z muzyką, do rozszerzenia się tej nauki w kraju naszym bardzo użytecznych, i o zastosowaniu poezji do muzyki. *Pam. Warsz.* t. 9-10 (1817-1818); wyd. nast. zmienione w: Prozodia polska... Poz. 1821. [Omów.: S. Okraszewski: Myśli moje nad pracą p. F. Królikowskiego o zastosowaniu poezji do muzyki. *Tamże* t. 10 (1818)]. — J. U. Niemcewicz: Rozprawa o bajce. *Rocz. Tow. Warsz. Przyj. Nauk* t. 10 (1817) i wyd. nast. — J. G. Styczyński: Uwagi nad „Pułtawą", poematem ks. Muśnickiego. *Dzien. Wil.* 1817. [Polemika: X. W. B. (W. Buczyński): Nad uwagami J. Styczyńskiego o „Pułtawie" uwagi. *Dzien. Wil.* 1817 nr 5, wyd. osob.: Rozbiór wiadomości pomieszczonych w recenzji poematu „Pułtawa". Połock 1818; J. G. Styczyński: Odpowiedź... ks. Buczyńskiemu. *Dzien. Wil.* 1817; W. Buczyński: Na zarzuty J. Styczyńskiego przeciw obronie poematu ks. N. Muśnickiego pt. „Pułtawa". *Mies. Połocki* 1818 nr 2]. —

J. Elsner: Rozprawa o metryczności i rytmiczności języka polskiego, szczególniej o wierszach polskich we względzie muzycznym. W-wa 1818. — T. Sierociński: Jak się potworzyły dzieła oryginalne, jakie są właściwie ich cechy i jakie granice zdrowy rozsądek naznacza w szukaniu oryginalności? *Ćwiczenia Nauk.* 1818. [Polemika: (S. K. Potocki): Świstek krytyczny. *Pam. Warsz.* 1818; T. Sierociński: Tłumaczenie się autora rozprawy o oryginalności. *Ćwiczenia Nauk.* 1818]. — T. Zaborowski: O zewnętrznej budowie wiersza polskiego. *Tamże* 1818 z. 4. — T. Zaborowski: (Przypisy do) Dobremir i Aniela. *Tamże* 1818 i wyd. nast. — A. Feliński: Wykłady z literatury polskiej miane w Liceum Krzemienieckim (1819). W: Dzieła... T. 2. Wr. 1840. (Tu m. in.: O wierszowaniu, czyli budowie wiersza polskiego. Pierwodr. *Dzien. Warsz.* 1825 nr 8). — W. Bogusławski: Dzieła dramatyczne. T. 1-12. W-wa 1820-1823. (We wszystkich tomach uwagi teoretycznolit.; m. in. w t. 1: Uwagi nad operą w ogólności; w t. 2: Uwagi nad „Ojcem familii"). — L. Borowski: Uwagi nad poezją i wymową pod względem ich podobieństwa i różnicy. Wil. 1820. — S. Rzewuski: De la poésie lyrique et en particulier de Jean Kochanowski, lyrique polonais. Paryż 1824 *Académie de Paris. Faculté des Lettres.* Przekł. pol.: Rys rozprawy o poezji lirycznej... z uwagami Tytusa P... *Dzien. Warsz.* t. 3 (1826). — K. Brodziński: Kurs estetyki. (Wykłady uniwersyteckie z l. 1825-1827). W: Pisma. T. 6. Poz. 1873. — J. F. Królikowski: Wzory estetyczne poezji polskiej w pięknościach pierwszych mistrzów naszych, z przytoczeniem teorii wystawione. Poz. 1826. — J. K. Ordyniec: Zasady poezji i wymowy K. L. Schallera. Z niemieckiego języka przełożone, a do polskiej literatury zastosowane. T. 1-2. W-wa 1826-1827. — J. F. Królikowski: Rys poetyki wedle przepisów teorii w szczegółach z najznakomitszych autorów czerpanej ułożony.

Poz. 1828. — J. K. Ordyniec: O związku i powinowactwie sztuk pięknych, a szczególniej poezji z muzyką. *Dzien. Warsz.* t. 11 (1828) s. 1-27, 216-234. — J. Korzeniowski: Kurs poezji. W-wa 1829. — J. D. Minasowicz: Kilka rad dla piszących poezje do śpiewania, a w szczególności dla tłomaczów tekstów operowych. W: Twory. T. 2. Lipsk 1844 i wyd. nast. — F. S. Dmochowski: Nauka prozy, poezji i zarys piśmiennictwa polskiego. Cz. 1-3. W-wa 1864 i wyd. nast.

Zob. też: 1. Zagadnienia języka.

b) OPRACOWANIA PÓŹNIEJSZE

L. Siemieński: Obóz klasyków. Ustęp z historii wyobrażeń literackich w XIX w. *Czas* 1865 nr 230-245 (z przerwami); wyd. osob. Kr. 1866; przedr. w: Dzieła. T. 5. W-wa 1881. [Rec.: J. K. Turski. *Tyg. Ilustr.* 1866 t. 12 s. 221; K. W. Wójcicki. *Bibl. Warsz.* 1867 t. 1 s. 456-469]. — T. Grabowski: Ludwik Osiński i ówczesna krytyka literacka. Kr. 1901. — P. Chmielowski: Dzieje krytyki literackiej w Polsce. W-wa 1902. [Rec.: S. Dobrzycki. *Pam. Lit.* R. 2 (1903) s. 446]. — L. Zalewski: Sztuka rymotwórcza F. K. Dmochowskiego. W-wa 1910. [Rec.: A. Drogoszewski. *Bibl. Warsz.* 1912 t. 1 s. 368-378; J. Zaleski. *Pam. Lit.* R. 11 (1912) s. 467]. — T. Grabowski: Teoria poezji od wieków średnich do epoki romantycznej w Polsce. *Spr. AU* 1916 nr 7. — M. Dynowska: Filip Nereusz Golański na tle współczesnej epoki. Studium dziejom neoklasycyzmu w Polsce poświęcone. Kr. 1917. [Rec.: W. Hahn. *Pam. Lit.* R. 19 (1921) s. 163]. — T. Grabowski: Krytyka literacka w Polsce w epoce pseudoklasycyzmu. Kr. 1918 rozdz. 5-7. — B. Zaleski: Poetyka F. N. Golańskiego. Studium z dziejów krytyki literackiej w Polsce. Fryburg 1918. — H. Życzyński: Badania nad historią estetyki i teorii literatury w Polsce. *Pam. Lit.* R. 16 (1918). —

T. Sinko: Spór o antyk w XVII i XVIII w. *Przegl. Warsz.* 1922 nr 14. — J. Zaleski: Ze studiów nad monologiem w dramacie. Monolog w dramacie pseudoklasycznym w Polsce. Lw. 1924. — B. Gubrynowicz: Walka o mitologię. Epizod z dziejów krytyki literackiej w Polsce w XVIII w. *Prace Filol.* t. 12 (1927); przedr. w: Studia literackie. W-wa 1935. — S. Witkowski: Sądy o Homerze w Polsce na przełomie XVIII i XIX w. *Munera philologica L. Ćwikliński... oblata.* Poz. 1936. —

W. Borowy: Dawni teoretycy przekładu. *Tyg. Powsz.* 1951 nr 40-41; przedr. w: Studia i rozprawy. T. 2. Wr. 1952; O sztuce tłumaczenia. Wr. 1955. — J. Kozłowski: Pierwsi teoretycy operowi. *Dziś i jutro* 1953 nr 36. — T. Skibniewska: Z historii poetyki. *Prace Polon.* S. XI (1953). — S. Pietraszko: (Wstęp do) F. K. Dmochowski: Sztuka rymotwórcza. Wr. (1956) *BN* I, 158. — M. Miterzanka-Dobrowolska: O pierwszym podręczniku do nauki historii i teorii literatury w języku polskim. *Zesz. Nauk. Wyższej Szkoły Pedag. w Kat.* 1956 z. 1. — K. Budzyk: Spór o polski sylabotonizm. W-wa 1957. — A. Cieński: Ignacy Włodek jako krytyk i teoretyk literatury. *Roczn. Zakł. Nar. im. Ossol.* t. 5 (1957). — Z. Maresch: Polskie prawykonanie polemiki literackiej, czyli spór o „Podolankę wychowaną w stanie natury". *Zesz. Nauk. Uniw. Wr. S. A* nr 17 (1959). — T. Tatarkiewiczowa: O polskich teoretykach przekładów w XVIII w. i na przełomie XIX w. *Przegl. Hum.* 1959 nr 4. —

S. Pietraszko: Z dziejów poetyki klasycystycznej w Polsce. *Acta Univ. Wr.* 1. *Prace Lit.* III (1962). [Rec.: J. W. Gomulicki. *Roczn. Lit. 1963* (W-wa 1965) s. 185-188]. — A. Bartoszewicz: Z dziejów polskiej terminologii literackiej pierwszej połowy XIX w. *Pam. Lit.* R. 54 (1963) z. 3, R. 55 (1964) z. 1. — S. Pietraszko: O pojmowaniu poezji w Polsce w okresie Oświecenia. *Przegl. Hum.* 1963 nr 1. — Z. Szmytrowska: Próba pierwszej analizy literackiej w „Naukach wyzwolonych" Ignacego Włodka (1780). *Zesz. Nauk. Wyższej Szkoły Pedag. w Kat. Literatura Pol.* 1963 nr 1. — T. Kostkiewiczowa: Model liryki sentymentalnej w twórczości Franciszka Karpińskiego. Wr. 1964 *Katedra Teorii Lit. Uniw. Warsz. — IBL PAN. Z Dziejów Form Artyst. w Lit. Pol.* 2. — W. Podgórski: Oświeceniowa teoria bajki wzbogacona. *Przegl. Hum.* 1964 nr 4. — M. Rutkowska: Sądy współczesnych o powieści XVIII w. Z problemów terminologii. *Pam. Lit.* R. 56 (1965) z. 3. — S. Pietraszko: Doktryna literacka polskiego klasycyzmu. Wr. 1966 *IBL PAN. Studia z Okresu Oświecenia* 4.

B. WALKA KLASYKÓW Z ROMANTYKAMI

a) TEKSTY WSPÓŁCZESNE

J. S. Kaulfuss: Warum ist die deutsche Sprache und Literatur, als Hilfsmittel zur Fortbildung der französischen Sprache vorzuziehen. Poz. 1816. Przekł. pol.: Dlaczego język i literatura niemiecka zdolniejszymi są do ukształcenia rozumu i serca niż język i literatura francuska. Poz. b. r. — K. Brodziński: O klasyczności i romantyczności, tudzież o duchu poezji polskiej. *Pam. Warsz.* t. 10-11 (1818) (poszczególne fragmenty pod różnymi tyt.) i wyd. nast. — Jan Śniadecki: O pismach klasycznych i romantycznych. *Dzien. Wil.* 1819 t. 1 s. 2-27; przedr. w: Pisma... o filozofii Kanta. Kr. 1821 i wyd. nast. — Kł... (S. Kłokocki): O idei i uczuciu nieskończoności. *Pam. Nauk. Oddział Lit.* 1819 t. 2 s. 3-31. — J. F. Królikowski: O literaturze. Rozprawa, w której się rozważają istotne cele dzieł smaku i sposoby ich osiągnięcia, tudzież co szczególniejszym przedmiotem literatury narodowej być powinno. *Pam. Warsz.* t. 14 (1819). — (F. Wężyk): Uwagi nad Jana Śniadeckiego rozprawą o pismach klasycznych i romantycznych. *Tamże* t. 14 (1819). —

H. Kaliński: Listy o literaturze polskiej. *Astrea* 1821 t. 1 nr 6. — J. F. Królikowski: Rozprawa, w której się okazuje, że nie każda romantyczność przeciwna jest klasyczności, że owszem, ażeby literatura była narodową i celowi odpowiadającą, romantyczności wyrzekać się nie powinna. *Mrówka Poz.* t. 3 (1821). — I.S.K. (I. Skarbek Kiełczewski): Mowa o duchu klasyczności i romantyczności we względzie filozoficznym. W-wa 1822.— A. Mickiewicz: O poezji romantycznej. Wyd.: Przemowa. W: Poezje. T. 1. Wil. 1822 i wyd. nast. —

F. S. Dmochowski: Uwagi nad teraźniejszym stanem, duchem i dążnością poezji polskiej. *Bibl. Pol.* 1825 t. 1. — M. Grabowski: Uwagi nad balladami Stefana Witwickiego z przyłączeniem uwag ogólnych nad szkołą romantyczną w Polsce. *Astrea* 1825 t. 1. — J. Lelewel: O romantyczności. Z powodu drugiego numeru „Dziennika Warszawskiego". *Bibl. Pol.* 1825 t. 4. (Polemika z art. M. Mochnackiego); przedr. w: Polska, dzieje i rzeczy jej. T. 18. Poz. 1865 i wyd. nast. — M. Mochnacki: (Artykuły literackie z l. 1825-1830). W: Pisma po raz pierwszy edycją książkową objęte. Wyd. A. Śliwiński. Lw. 1910. (Tu m.in.: O duchu i źródłach poezji w Polszcze. Pierwodr. *Dzien. Warsz.* t. 1 (1825) nr 2; Niektóre uwagi nad poezją romantyczną z powodu rozprawy Jana Śniadeckiego o pismach klasycznych i romantycznych. *Tamże* t. 2 (1825) nr 5; Przypisy do rozprawy Mickiewicza „O krytykach i recenzentach warszawskich". *Gaz. Pol.* 1829 nr 101; Odpowiedź klasykom. *Kur. Pol.* 1830 nr 91); Wybór artykułów przedr. w: Pisma wybrane. Oprac. R. Janiec. W-wa 1957. — F. Morawski: Klasycy i romantycy polscy. W dwóch listach wierszem. (Powst. ok. 1825). Wyd. W-wa 1829 i wyd. nast. — K. Koźmian: Odpis Franciszkowi Morawskiemu, jenerałowi, na list jego o klasykach i romantykach. (Powst. 1825). W: Różne wiersze. *Przegl. Pol.* 1881 t. 1 i odb.: List. Odpowiedź Franciszkowi Morawskiemu na jego list... —

F. D. (F. S. Dmochowski): Sonety Adama Mickiewicza. *Bibl. Pol.* 1826 t. 3; wyd. nast.: Uwagi nad sonetami pana Mickiewicza. W: Odpowiedź na pismo p. Mickiewicza... W-wa 1829. Wyd. 2. W-wa 1830. — A. W. Z.: O wierszopisach i poetach uwag kilka. *Gaz. Pol.* 1827 nr 58-59. — T. Sierociński: Uwagi o sonecie w ogólności, z załączonym krytycznym rozbiorem sonetów Adama Mickiewicza. *Dzien. Warsz.* t. 9 (1827). — T. Eliaszewicz: Ogólne uwagi nad klasycznością i romantycznością. *Dzien. Wil.* 1828 t. 5. — M. Grabowski: Myśli o literaturze polskiej. *Dzien. Warsz.* 1828 nr 36. — W***: O klasyczności i romantyczności. *Monitor Warsz.* 1828 nr 14. — S. Witwicki: O reputacji autorów za ich życia kilka uwag przyjaciela literatury ojczystej. *Gaz. Pol.* 1828 nr 140. — A. Mickiewicz: O krytykach i recenzentach warszawskich. (Przedmowa do) Poezje. T. 1. Petersb. 1829 i wyd. nast. — F. S. Dmochowski: Odpowiedź na pismo p. Mickiewicza „O krytykach i recenzentach warszawskich", obejmująca tekst p. Mickiewicza z uwagami krytycznymi... W-wa 1829; wyd. 2 W-wa 1830. —

K. Brodziński: O egzaltacji i entuzjazmie. W: Pisma rozmaite. T. 1. W-wa 1830 i wyd. nast. [Rec. i polemiki: M. Mochnacki. *Kur. Pol.* 1830 nr 145, przedr. w: Pisma. Lw. 1910; J. B. Ostrowski: Co to są prawidła. *Dzien. Powsz. Krajowy* 1830 nr 130, przedr. A. Łucki w: K. Brodziński: Pisma estetyczno-krytyczne. T. 2. W-wa 1934]. — W. Chłędowski: Arystoteles, sędzia romantycz-

ności. *Haliczanin*. T. 1. 1830 s. 155 n. — M. Mochnacki: O literaturze polskiej w w. XIX. W-wa 1830 i wyd. nast. — J. U. Niemcewicz: Mowa na posiedzeniu publicznym Towarzystwa Przyjaciół Nauk dnia 30 kwietnia 1830 r. Wyd. A. Kraushar: Towarzystwo Warszawskie Przyjaciół Nauk. T. 7. Kr. 1905 s. 328-331. — (W. Niemojowski): Myśli dorywcze o romantyczności i romantykach. Kalisz 1830. — J. B. Ostrowski: (O romantyzmie jako zagadnieniu politycznym). *Kur. Pol.* 1830 nr 374. — S. Witwicki: O poezji i jej krytykach. *Melitele* 1830. — Xyz: List o klasycyzmie i romantyzmie. *Goniec Kr.* 1830 nr 11. [Dyskusja: *Tamże* nr 115, 177, 321, 387]. — (S. Goszczyński): Nowa epoka poezji polskiej. *Powsz. Pam. Nauk i Umiejętności* 1835 t. 1 z. 1-4; przedr. w: Dzieła zbiorowe. T. 3. Lw. 1911. — M. Grabowski: O poezji XIX w. W: Literatura i krytyka. T. 1. Wil. 1837.—

Wybory tekstów dotyczących walki klasyków z romantykami: H. J. Rygier: Walka romantyków i klasyków. W-wa 1908. — J. Michalski. *Sto lat myśli polskiej*. T. 3 (1910) s. 266-285. — L. Komarnicki: Historia literatury XIX w. (Z wypisami). T. 1-2. W-wa (1917); wyd. 3 W-wa (1926). — S. Kawyn: Walka romantyków z klasykami. Lubl. 1947. — *Polska krytyka literacka (1800--1918)*. Materiały. T. 1. W-wa 1959. — W. Billip: Mickiewicz w oczach współczesnych. Dzieje recepcji na ziemiach polskich w l. 1818-1830. Antologia. Wr. 1962. — S. Kawyn: Walka romantyków z klasykami. Wr. (1963) *BN* I, 183.

b) OPRACOWANIA PÓŹNIEJSZE

S. Goszczyński: Noc belwederska. Paryż 1870. — E. Przewóski: Maurycy Mochnacki jako krytyk literatury. *Kraj* 1884 nr 27 n.; wyd. osob. W-wa 1905 *Książki dla Wszystkich*. — H. Biegeleisen: Atak Mickiewicza na obóz klasyków. *Dod. Mies.* do *Przegl. Tyg.* 1885 t. 1. — H. Biegeleisen: Echa walki klasyków z romantykami. *Tyg. Ilustr.* 1885 nr 110-111. — A. Bełcikowski: Romantyczność przed Mickiewiczem. W: Ze studiów nad literaturą polską. W-wa 1886. —

A. Potocki: Sejmiki literackie w dobie romantyzmu. *Pam. Lit.* R. 1 (1902). — S. Dobrzycki: Glosa do „krytyków i recenzentów warszawskich". *Tamże* R. 4 (1905). — P. Bańkowski: A. Mickiewicz i romantycy warszawscy. (Pierwsze płody poezji romantycznej w świetle krytyki Mickiewicza). *Przegl. Nar.* 1909 t. 4 nr 9. — J. Michalski: Walka romantyków z klasykami. *Sto lat myśli polskiej*. T. 3 (1910). — A. Śliwiński: Maurycy Mochnacki. Żywot i dzieła. Lw. 1910; wyd. 2 popr. W-wa 1921. — S. Wasylewski: „Mowa o duchu klasyczności i romantyczności we względzie filozoficznym". (1822). *Pam. Lit.* R. 9 (1910). — J. Klimczyk: O listach do klasyków i romantyków Franciszka Morawskiego. *Spr. Dyrektora c.k. Gimn. Nowodworskiego, czyli Św. Anny w Kr. za r. szk. 1910/1911*. Kr. 1911. — S. Wasylewski: (Rec. wyd. M. Mochnacki: Pisma... Lw. 1910). *Pam. Lit.* R. 10 (1911) s. 158-180. — P. Bańkowski: Maurycy Mochnacki jako teoretyk i krytyk romantyzmu polskiego. Kr. 1913. [Rec.: J. Ujejski. *Pam. Lit.* R. 12 (1913) s. 497-501]. — A. Kraushar: Posąg Thorvaldsena księcia Józefa jako echo walki klasyków z romantykami. (Kartki z r. 1829). *Sfinks* 1913, styczeń. — M. Rolle: Echa walki klasyków z romantykami. *Gaz. Lw.* 1914 nr 170-173. — W. Gorzycki: Stanisław Potocki jako przeciwnik romantyzmu. *Przew. Nauk. i Lit.* 1917. —

B. Gubrynowicz: Z dziejów walki klasyków z romantykami. Ostatni atak klasyków. *Kur. Warsz.* 1921 nr jubileuszowy. — T. Sinko: Pierwsza walka klasyków z romantykami. *Przegl. Warsz.* 1922 nr 4. — H. Życzyński: (Wstęp do) M. Mochnacki: O literaturze polskiej w w. XIX. Kr. (1923) *BN* I, 56. — A. Łucki: (Wstęp do) K. Brodziński: O klasyczności i romantyczności. Wyd. 3. Kr. (1925) *BN* I, 10. — Z. Jabłońska--Erdmanowa: Oświecenie i romantyzm w stowarzyszeniach młodzieży wileńskiej na początku XIX w. Wil. 1931. [Rec.: M. Giergielewicz. *Ruch Lit.* 1933 nr 1]. — J. Kleiner: Mickiewicz. T. 1. Lw. 1934; wyd. nast. Lubl. 1948. — A. Flis: Spór klasycyzmu z romantyzmem jako walka polskości z niemczyzną. *Polityka Nar.* 1938 nr 10. —

A. Bar: Kumoszki na Parnasie. Kr. (1947). [Rec.: zob. 3. Literatura A b]. — S. Kawyn: (Wstęp i oprac.) Walka romantyków z klasykami. Lubl. 1947. — M. Dziewisz, S. Kaszyński, Z. Macużanka, Z. Szprokoff: Obóz klasyków. *Prace Polon.* S. IX (1951); toż: Walka romantyków z klasykami. *Polonistyka* 1951 nr 5. — H. Schröder: Studien über Mochnacki. Berlin 1953. — S. Żółkiewski: Spór o Mickiewicza. Wr. 1954 *IBL. Studia Hist.-Lit.* 16 (rozdz. 1). — S. Kawyn: Mickiewicz w ocenie autora „Ludgardy". (Kartka z dziejów walki roman-

tyków z klasykami). *Prace Polon.* S. XIII (1957). — A. Kowalska: Pierwsza entuzjastyczna recenzja „Ballad i romansów" w prasie warszawskiej 1822 r. („Tygodnik Polski" — „Wanda" Brunona Kicińskiego). *Tamże* S. XIII (1957). — W. Billip: Mickiewicz w krytyce literackiej przed r. 1830. *Przegl. Hum.* 1959 nr 3. — S. Kawyn: „Konrad Wallenrod" w recepcji klasyków i romantyków warszawskich. *Spr. z Czynności i Posiedzeń Nauk. Łódz. Tow. Nauk.* R. 14 (1959) nr 4. — J. Krzyżanowski: (Wstęp do) *Polska krytyka literacka. (1800-1918).* Materiały. T. 1. W-wa 1959. — S. Kawyn: (Wstęp do) Walka romantyków z klasykami. Wr. (1960) *BN* I, 183; wyd. 2 Wr. (1963). [Rec. wyd.: J. Ziętarska. *Przegl. Hum.* 1964 nr 6]. — A. Kowalska: Warszawa literacka w okresie przełomu kulturalnego 1815-1822. W-wa 1961 *Bibl. Syrenki.* [Rec.: zob. 3. Literatura A b]. — W. Billip: (Wstęp do) Mickiewicz w oczach współczesnych. Dzieje recepcji na ziemiach polskich w l. 1818-1830. Antologia. Wr. 1962. [Rec.: M. Dernałowicz. *Pam. Lit.* R. 54 (1963) z. 3]. —

3. LITERATURA

A. ZAGADNIENIA OGÓLNE

a) OPRACOWANIA DOTYCZĄCE CAŁEGO OKRESU I LITERATURY W. XVIII

A. K. P.: Rzut oka na literaturę polską od ostatniego podziału Polski aż do końca wieku osiemnastego. Wypis z gazety pt. Intelligenzblatt der allgemeinen Literaturzeitung. *Nowy Pam. Warsz.* t. 7 (1802) s. 207-222. — S. K. Potocki: Rozprawy o języku, wymowie i literaturze polskiej. W: Pochwały, mowy i rozprawy. Cz. 2. W-wa 1816. — E. Słowacki: Rozbiory pisarzów. W: Dzieła... T. 3. Wil. 1826. — M. Mochnacki: Myśli o literaturze polskiej. *Gaz. Pol.* 1828 nr 89-94; przedr. w: Pisma po raz pierwszy edycją książkową objęte. Lw. 1910. — K. Brodziński: Uwagi o duchu i dążności pisarzy i krytyków od upadku kraju do 1829 r. (Powst. 1830). W: Pisma. T. 4. Poz. 1872 i wyd. nast. — A. Mickiewicz: Kurs drugoletni (1841-2) literatury słowiańskiej. Paryż 1842 (wykłady 11-26) i wyd. nast. — J. Majorkiewicz: O literaturze polskiej od czasów saskich do najnowszych czasów. W: Pisma pomniejsze. T. 1. W-wa 1852 s. 353 n. — K. W. Wójcicki: Archiwum do dziejów i literatury z rękopismów i dzieł najrzadszych. W-wa 1856. — K. Mecherzyński: Historia wymowy w Polsce. T. 1-3. Kr. 1856-1860. —

A. Bełcikowski: O narodowym charakterze i zasługach literatury z czasów Stanisława Augusta. *Tyg. Wielkop.* 1868; przedr. w: Ze studiów nad literaturą polską. W-wa 1886. — A. Bełcikowski: Dwie epoki naszego pseudoklasycyzmu. *Dzien. Lit.* 1869; przedr. jw. — W. Zawadzki: Literatura w Galicji (1772-1848). Lw. 1878; wyd. nast. w: Pamiętniki życia literackiego w Galicji. Oprac. A. Knot. Kr. 1961. [Rec.: P. Hertz. *Nowa Kultura* 1961 nr 39; C. Lechicki. *Małopol. Studia Hist.* 1961 nr 3/4; M. Klinowska. *Nowe Książki* 1962 nr 7; W. Bieńkowski. *Studia Źródłoznawcze* t. 8 (1963)]. — K. Chłędowski: Paszkwil polski. *Przew. Nauk. i Lit.* 1879 s. 305-316, 422-431; przedr. w: Z przeszłości naszej i obcej. Lw. 1935. — K. Chłędowski: Wojna z fircykiem. *Gaz. Lw.* 1879 nr 65-66; przedr. jw. — S. Tomkowicz: Z wieku Stanisława Augusta. T. 1-2. Kr. 1882. — R. Arnold: Geschichte der deutschen Polenliteratur von den Anfängen bis 1800. Halle 1900. — P. Chmielowski: Literatura polska Wieku Oświeconego. *Pam. III Zjazdu Historyków Pol. w Kr... w dniach 4, 5 i 6 czerwca 1900.* T. 1: Referaty. Kr. 1900. — S. Tarnowski: Historia literatury polskiej. T. 3. Kr. 1900; wyd. 2. Kr. 1904. —

W. Smoleński: Kalendarze w Polsce XVIII w. W: Pisma historyczne. T. 2. Kr. 1901. — M. Janik: Z dziejów wymowy w w. XVII i XVIII. *Pam. Lit.* R. 7 (1908), R. 9 (1910). — E. Baliński: O wpływach zewnętrznych na literaturę okresu stanisławowskiego. *Spr. XII Dyr. c.k. Gimn. w Podgórzu za r. szk. 1910.* Kr. 1910. — I. Górski: Kościuszko w literaturze polskiej XVIII w. *Przew. Nauk. i Lit.* 1914 z. 7-8, 1916 z. 1-2. — M. Szyjkowski: Dzieje polskiego upiora przed wystąpieniem Mickiewicza. *Rozpr. AU. Wydz. Filol.* t. 55 (1917). — W. Bruchnalski: Rozwój wymowy w Polsce. *Dzieje literatury pięknej w Polsce. AU.* Cz. 1. Kr. 1918. — J. Kleiner: Studia z zakresu literatury i filozofii. W-wa 1925. [Rec.: W. Borowy. *Warsza-*

wianka 1926 nr. 35; I. Chrzanowski. *Ruch Lit.* 1926 nr 8]. — K. Wojciechowski: Wiek Oświecenia. Historia literatury wieku Oświecenia w Polsce. Lw. 1926. [Rec.: T. Gr. (Grabowski). *Kur. Poz.* 1925 nr 323; W. Borowy. *Warszawianka* 1926 nr 35; M. Piszczkowski. *Ruch Lit.* 1926 nr 1]. — L. Bernacki: Drobiazgi literackie z czasów Stanisława Augusta. *Pam. Lit.* R. 25 (1928). — M. Piszczkowski: Piśmiennictwo polskie w. XVIII w wydaniach Biblioteki Narodowej. *Tamże* R. 25 (1928). — S. Wasylewski: Literatura polskiego Oświecenia w Bibliotece Narodowej. *Almanach BN. W dziesięciolecie wydawnictwa. 1919-1929.* Kr. 1929 s. 43-47. —

S. Łempicki: Udział ziem południowo-wschodnich w piśmiennictwie polskim. *Pam. Lit.* R. 33 (1936); *Księga referatów Zjazdu Nauk. im. I. Krasickiego.* Lw. 1936. — W. Żebrowski: Literatura Oświecenia w Polsce XVIII w. Lw. (1938). — I. Gross-Markner: Danzigs Dichtung und Geistesleben im Zeitalter Friedrich des Grossen. Würzburg 1939. [Rec.: A. Rogalski. *Ilustr. Kur. Codz.* 1945 nr 68]. — W. Borowy: Polish Literature in the 18th Century. *The Cambridge History of Poland.* Cambridge 1941. —

W. Ogrodziński: Dzieje piśmiennictwa śląskiego. T. 1. Kat. 1946. [Rec.: T. Mikulski. *Sobótka* 1946 półr. 2 s. 301-304; S. Papée. *Odrodzenie* 1946 nr 47]. — R. Pisarski: Literatura i myśl społeczna w Polsce za czasów Stanisława Augusta Poniatowskiego. W: Pierwiastek ludowy i społeczny w piśmiennictwie polskim. Kr. (1946). — W. Szewczyk: Śląski trud literacki. Pisarze śląscy XIX i XX w. Wr. 1946 rozdz. 1: Dzieje trudu literackiego w w. XVII i XVIII. [Rec.: Z. Hierowski. *Odrodzenie* 1946 nr 30, *Zaranie Śl.* 1946 z. 3/4; T. Mikulski. *Sobótka* 1946 półr. 1 s. 118-122]. — W. Kubacki: Dworskość krotochwilna. *Odrodzenie* 1947 nr 31; przedr. w: Lata terminowania. Kr. (1963). — S. Lichański: Humor heroiczny epoki. *Łódź Teatr.* 1947/48 nr 1. — Z. Szweykowski: Sylwetki literackie. Oświecenie — Romantyzm — Pozytywizm — Młoda Polska. Odczyty radiowe z cyklu: Mówiona historia literatury. Poz. 1948. — M. Piszczkowski: Idylla pańsko-chłopska w literaturze polskiej. *Księga pam. ku uczczeniu... J. Kleinera.* Łódź 1949 i nadb. — Z. Skwarczyński: Próba poglądu na dzieje literatury w. XVIII. *Prace Polon.* S. VII (1949) i nadb. (Łódź 1950). — J. Ziomek: Libertynizm literatury stanisławowskiej. *Kuźnica* 1949 nr 33-34. —

Pam. Lit. R. 41 (1950) z. 3/4. (Zawiera studia dot. lit. XVIII w., m.in.: J. Kott: O nową syntezę polskiego Oświecenia; R. Kaleta: Powojenne prace o literaturze stanisławowskiej. 1945-1950; T. Mikulski: Stan badań i potrzeby nauki o literaturze wieku Oświecenia, przedr. w: *O sytuacji w historii literatury polskiej.* W-wa 1951, Ze studiów nad Oświeceniem. W-wa 1956). [Rec.: Z. Żabicki. *Polonistyka* 1951 nr 4; M. Danilewiczowa. *Kultura* (Paryż) 1952 nr 3; J. Gawałkiewicz. *Życie Lit.* 1953 nr 7]. — S. Żółkiewski: Aktualne zadania i stan nauki o literaturze w Polsce. *Twórczość* 1950 nr 8. —

(T. Mikulski): Głos w dyskusji na sesji Kołłątajowskiej. *Przegl. Hist.* 1951; *Kołłątaj i wiek Oświecenia.* W-wa 1951. (Tu błędnie przypisano autorstwo S. Żółkiewskiemu; sprostowanie: *Przegl. Hist.* 1952 nr 2). Przedr. w: W kręgu oświeconych. W-wa 1960. — J. Maciejewski: Z zagadnień literatury stanisławowskiej. *Prace Polon.* S. X (1952) i nadb. — K. Wyka: Tradycje postępowej literatury polskiej. *Życie Lit.* 1953 nr 2. — R. Sobol: Sesja oświeceniowa we Wrocławiu w dniu 28 października 1955. *Pam. Lit.* R. 46 (1955) z. 4. — S. Żółkiewski, J. Stradecki: Rozwój badań literatury polskiej w l. 1944-1954. W-wa 1955. — T. Mikulski: Historia literatury Oświecenia. (Do r. 1795). *Roczn. Lit. 1955* (W-wa 1956) s. 239-250; przedr. w: W kręgu oświeconych. W-wa 1960. —

T. Mikulski: Ze studiów nad Oświeceniem. Zagadnienia i fakty. W-wa 1956. [Rec.: J. Gawałkiewicz. *Nowe Sygnały* 1956 nr 4, *Życie Lit.* 1957 nr 26; M. Klimowicz. *Pam. Lit.* R. 48 (1957) z. 1; J. W. Gomulicki. *Roczn. Lit. 1957* (W-wa 1962)]. — W. Mincer: Miscellanea bibliograficzne XVIII w. *Pam. Lit.* R. 47 (1956) z. 1. — T. Mikulski: Studia nad Oświeceniem w Polsce w l. 1945-1955. *Beogradski Medunarodni Slavistički Sastanak* (15-21 IX 1955). Belgrad 1957. — P. N. Bierkow: Russko-polskije litieraturnyje swiazi w XVIII w. Moskwa 1958. [Rec.: R. Łużny. *Slavia Orientalis* 1960 nr 3; J. W. Gomulicki. *Roczn. Lit. 1958-1960* (W-wa 1964) s. 234-235]. — Z. Libera: Z problemów sentymentalizmu w literaturze polskiej. *Z polskich studiów slawistycznych.* T. 2. W-wa 1958. — P. Matuszewska: Literatura Oświecenia w wydawnictwach „Naszej Biblioteki". *Pam. Lit.* R. 49 (1958) z. 3. — an. (A. Biernacki): Szkoła wrocławska. *Twórczość* 1959 z. 5. (O sesji oświeceniowej 27-28 II 1959). — J. Nowak-Dłużewski: O datę startową literatury polskiej Oświecenia. *Przegl. Hum.* 1959 nr 1; (c.d.:) Periodyzacja polskiego Oświecenia. *Tamże* 1960

nr 3; Periodyzacja literatury stanisławowskiej. *Tamże* 1960 nr 4. — *Pam. Lit.* R. 50 (1959) z. 3/4. (Zawiera studia dot. lit. w. XVIII). —

I. Kaniowska-Lewańska: Lektura dziecięca w w. XVIII oraz na przełomie XVIII i XIX. W: Literatura dla dzieci i młodzieży od początków do r. 1864. W-wa 1960. — T. Mikulski: W kręgu oświeconych. W-wa 1960. [Rec.: W. Maciąg. *Twórczość* 1960 nr 9; T. Terlecki. *Wiadomości* (Londyn) 1960 nr 44; R. Wołoszyński. *Nowe Książki* 1960 nr 10; Z. Libera. *Przegl. Hum.* 1961 nr 1; J. W. Gomulicki. *Roczn. Lit. 1958-1960* (W-wa 1964) s. 221-223]. — Miscellanea z doby Oświecenia. Wr. 1960 *Arch. Lit.* 5. (Tu m.in.: E. Rabowicz: Polonica oświeceniowe w bibliotekach i archiwach ZSRR). [Rec.: J. W. Gomulicki. *Roczn. Lit. 1958-1960* (W-wa 1964) s. 224-228]. — M. Piszczkowski: Zagadnienia wiejskie w literaturze polskiego Oświecenia. Cz. 1. Kr. 1960 *PAN. Oddz. w Kr. Prace Komisji Hist.-Lit.* 6. Cz. 2. Wr. 1963 *Tamże* 9. [Rec.: J. W. Gomulicki. *Roczn. Lit. 1958-1960* (W-wa 1964) s. 233-234, *Roczn. Lit. 1963* (W-wa 1965) s. 207-208]. —

M. Giergielewicz: Oświecenie polskie. W zbiorze: Literatura polska. Skrót cz. 3 wydawnictwa: *Polska i jej dorobek dziejowy w ciągu tysiąca lat istnienia.* Londyn 1961. — M. Piszczkowski: Fredro a literatura Oświecenia. *Zesz. Nauk. Uniw. Jagiel.* 36. *Prace Hist.-Lit.* 1961 nr 4 i odb. — J. W. Gomulicki: Historia literatury Oświecenia. *Roczn. Lit. 1957* (W-wa 1962). (Omówienie publikacji oświeceniowych z 1956-1957). — J. W. Gomulicki: Historia literatury. Oświecenie. *Roczn. Lit. 1961* (W-wa 1962). — Z. Libera: Europejski charakter literatury polskiego Oświecenia. *Pam. Lit.* R. 53 (1962) z. 3. — (Wrocławska konferencja naukowa poświęcona twórczości I. Krasickiego i literaturze Oświecenia. 23-25 XI 1961. Spr.:) E. Aleksandrowska. *Pam. Lit.* R. 53 (1962) z. 2, *Spr. z Prac Nauk. Wydz. Nauk Społ. PAN* 1962 z. 3; *Biuletyn Polon.* 1961 (1962) z. 13; M. Piszczkowski. *Ruch. Lit.* 1962 nr 1. —

S. Hrabec, F. Pepłowski: Wiadomości o autorach i dziełach cytowanych w „Słowniku" Lindego. W-wa 1963. [Rec.: J. W. Gomulicki. *Roczn. Lit. 1963* (W-wa 1965) s. 206-207; J. Michalski. *Kwart. Historii Nauki* 1965 nr 1/2]. — H. Lemke: Zur Geschichte Polens im 18. Jahrhundert. *Jahrbuch f. Geschichte d. UdSSR u. d. Volksdemokratischen Länder Europas* t. 7 (Berlin 1963). (Przegląd publikacji z 1959-1960). — J. W. Gomulicki: Oświecenie. (Do r. 1815). *Roczn. Lit. 1958-1960.* (W-wa 1964). — J. W. Gomulicki: Oświecenie. (Do r. 1815). *Roczn. Lit. 1962* (W-wa 1964). — J. Kleiner: Ignacy Krasicki i jego wiek. W: Studia inedita. Oprac. J. Starnawski. Lubl. 1964 *Tow. Nauk. KUL.* — J. Kleiner: Zawiązki romantyzmu w Polsce. W: Studia inedita, jw. — C. Hernas: W kalinowym lesie. T. 1: U źródeł polskiej folklorystyki. W-wa 1965. — J. W. Gomulicki: Oświecenie. *Roczn. Lit. 1963* (W-wa 1965). — Miscellanea z doby Oświecenia, 2. Wr. 1965 *Arch. Lit.* 9. — R. Wołoszyński: Jeszcze w sprawie początków Oświecenia w Polsce. *Pam. Lit.* R. 56 (1965) z. 2. — S. Pietraszko: Doktryna literacka polskiego klasycyzmu. Wr. 1966 *IBL PAN. Studia z Okresu Oświecenia* 4.

Zob. też: 4. Recepcja literatur obcych.

b) OPRACOWANIA DOTYCZĄCE LITERATURY POCZĄTKÓW W. XIX

M. Mochnacki: O literaturze polskiej w w. XIX. W-wa 1830 i wyd. nast. — F. S. Dmochowski: Obraz piśmiennictwa naszego w pierwszych dwudziestu pięciu latach dziewiętnastego wieku. *Gaz. Codz.* 1856 nr 146-147, 149. — F. S. Dmochowski: Znakomici literaci z okresu od 1800 do 1830 r. *Kłosy* t. 12 (1871); przedr. Z. Libera w wyd.: Wspomnienia od 1806 do 1830 r. W-wa 1959 *Bibl. Pam. Pol. i Obcych.* — (K. Jarochowski): Literatura poznańska w pierwszej połowie bieżącego stulecia. Poz. 1880. — T. Wierzbowski: Materiały do dziejów piśmiennictwa polskiego i biografii pisarzów polskich. T. 2. W-wa 1904. [Rec.: A. Brückner. *Pam. Lit.* R. 3 (1904) s. 472]. — Z. Klarnerówna: Słowianofilstwo w literaturze polskiej l. 1800- do 1848. W-wa 1926. [Rec.: J. Gołąbek. *Ruch Lit.* 1927 nr 3]. — T. Turkowski: Materiały do dziejów literatury i oświaty na Litwie i Rusi... z l. 1805-1865. T. 1 (1805-1841). Wil. 1935. — J. S. Bystroń: Literaci i grafomani z czasów Królestwa Kongresowego. 1815-1831. Dwanaście portretów. Lw. 1938. [Rec.: Z. Libin. *Życie Lit.* (W-wa) 1939 z. 2]. —

A. Bar: Kumoszki na Parnasie. Kr. (1947). [Rec.: S. Papée. *Dzien. Lit.* 1948 nr 25; A. Ziemny. *Przekrój* 1948 nr 180]. — C. Zgorzelski: O stosunkach literatury

polskiej i rosyjskiej w l. 1810-1830. *Nauka i Sztuka* 1948 nr 3. — Z. Libera: Pisarze liberalizmu polskiego. *Spr. Tow. Nauk Warsz. Wydz. I* 1949 s. 83-87. — Z. Libera: Publicystyka liberalizmu polskiego. W: Materiały do nauczania historii literatury polskiej. T. 1. (Red. K. Budzyk, J. Z. Jakubowski). W-wa 1950. —

Z. Żabicki, J. Maciejewski: Poprzednicy romantycznego przełomu. W: Materiały do nauczania historii literatury polskiej dla kl. X. (Red. K. Budzyk, J. Z. Jakubowski). W-wa 1951. — S. Żółkiewski: Spór o Mickiewicza. Wr. 1952 *IBL. Studia Hist.-Lit.* 16 (rozdz. 1-2). — J. Krzyżanowski: (Wstęp do) *Polska krytyka literacka* (*1800-1918*). Materiały. T. 1. W-wa 1959. — A. Kowalska: Warszawa literacka w okresie przełomu kulturalnego 1815-1822. (W-wa 1961) *Bibl. Syrenki*. [Rec.: M. Kaczorowska. *Odgłosy* 1961 nr 16; W. Bieńkowski. *Zesz. Prasoznawcze* 1962 nr 1/2; S. Durski. *Przegl. Hum.* 1962 nr 5; M. Grabowska. *Nowe Książki* 1962 nr 6; Z. Libera. *Nowa Kultura* 1962 nr 1; Z. Libera. *Roczn. Lit. 1961* (W-wa 1962) s. 181-182; S. Podhorska-Okołów. *Twórczość* 1962 nr 3; W. Billip. *Pam. Lit.* R. 54 (1963) z. 4]. — Miscellanea literackie z l. 1800-1850. Wr. 1963 *Arch. Lit.* 7.

c) LITERATURA POLITYCZNA

J. Szujski: Dzieje Polski. T. 4. Lwów 1866; wyd. nast. w: Dzieła. S. II. T. 4. Kr. 1896. — K. B. A. Hoffman: Historia reform politycznych w dawnej Polsce. Lw. 1867; wyd. 2 Poz. 1869. — R. Pilat: O literaturze politycznej Sejmu Czteroletniego (1788-1792). *Przegl. Pol.* 1871/72 listopad-luty i odb. (Kr. 1872). — J. I. Kraszewski: Polska w czasie trzech rozbiorów. T. 1-3. W-wa 1873 i wyd. nast. — K. Kantecki: Satyry polityczne XVIII w. *Gaz. Lw.* 1874. — R. Roepell: Polen um die Mitte des XVIII. Jahrhunderts. Gotha 1876. — W. T. Kisielewski: Książęta Czartoryscy i ich reforma na sejmie konwokacyjnym 1764. Sambor 1880. — W. Kalinka: Sejm Czteroletni. T. 1-2. Lw. 1881; wyd. 4 Lw. 1895. (W t. 2 m.in.: Literatura polityczna tej epoki). — W. Smoleński: Kuźnica Kołłątajowska. *Ateneum* 1884 t. 1-3; wyd. osob. Kr. 1885. — W. Kalinka: Konstytucja Trzeciego Maja. Lw. 1888. — B. Limanowski: Historia ruchu społecznego w drugiej połowie XVIII stulecia. Lw. 1888. — N. J. Kariejew: Polskija rieformy XVIII w. Petersb. 1890. — J. Tretiak: O wynikach kwerendy przeprowadzonej w bibliotekach poznańskich i warszawskich. *Spr. AU. Wydz. Filol.* 1891-1892. — W. Smoleński: Ostatni rok Sejmu Wielkiego. Kr. 1896; wyd. 2 Kr. 1897. — S. Grabski: Zarys rozwoju idei społeczno-gospodarczych w Polsce. *Przegl. Pol.* 1902 i odb. (1903). — W. Smoleński: Konfederacja targowicka. Kr. 1903. — M. Mazanowski: Z roku 1792 i 1793. *Spr. Dyrektora Prywatnej Średniej Szkoły Żeńskiej z programem gimn. w Kr. za r. szk. 1903/1904*. Kr. 1904. — W. Tokarz: Ostatnie lata H. Kołłątaja. T. 1-2. Kr. 1905. — K. Rudnicki: Biskup Kajetan Sołtyk. W-wa 1906. — W. Smoleński: Publicyści anonimowi z końca w. XVIII. *Przegl. Hist.* 1912 i odb. — M. Janik: Hugo Kołłątaj. Lw. 1913. — H. Mościcki: (Wstęp i oprac.) Katechizm narodowy z r. 1791. W-wa (1916) *Bibl. Uniw. Lud. i Młodzieży Szkolnej* 179; przedr. W-wa 1925 *tamże*. — W. Konopczyński: Geneza i ustanowienie Rady Nieustającej. Kr. 1917. — H. Mościcki: Generał Jasiński i powstanie kościuszkowskie. W-wa 1917; wyd. 2 skrócone i popr. W-wa 1948. — S. Askenazy: Napoleon a Polska. T. 1-2. W-wa 1918-1919. — W. Konopczyński: Liberum veto. Kr. 1918. — H. Bachulska: Księstwo Warszawskie w oświetleniu satyry politycznej z 1807-1815. *Przegl. Hist.* t. 24 (1924). — M. Handelsman: Rozwój narodowości nowoczesnej. Ideologia polityczna Towarzystwa Republikantów Polskich (1798-1807). W-wa 1924. — J. Dihm: Niemcewicz jako polityk i publicysta w czasie Sejmu Czteroletniego. Kr. 1928 *Prace Hist.-Lit.* 29. [Rec.: I. Chrzanowski. *Ruch Lit.* 1928 nr 9]. — W. Konopczyński: Konfederacja barska. T. 1-2. W-wa 1936-1938. [Rec.: zob. B. Poezja b 1)]. — E. Giergielewicz: Atmosfera ideologiczna Sejmu Czteroletniego. Studium nad publicystyką sejmową, *Spr. z Posiedzeń Tow. Nauk. Warsz. Wydz. II* 1938 z. 4/6 i odb.—W. Klinger: Jeszcze o czasie powstania przepowiedni Wernyhory. *Przegl. Współcz.* 1938 t. 1 s. 386-405. —

B. Suchodolski: Polskie tradycje demokratyczne. Idea demokracji w ujęciu myślicieli polskich od S. Staszica do S. Witkiewicza. Wr. 1946. — S. Pigoń: Przepowiednie Wernyhory. W: Wśród twórców. Kr. 1947. — W. Konopczyński: Polscy pisarze polityczni XVIII w. *Spr. PAU* 1948 nr 9. — M. Piszczkowski:

(Wstęp i oprac.) Obrońcy chłopów w literaturze polskiej. Cz. 2. Kr. 1948 *Bibl. Arcydzieł Poezji i Prozy* 55; wyd. 2 Kr. 1951. — H. Rzadkowska: Stosunek polskiej opinii publicznej do rewolucji francuskiej. W-wa 1948 *Bibl. Hist.* — B. Leśnodorski: (Wstęp i oprac.) Kuźnica Kołłątajowska. Wr. (1949) *BN* I, 130. — W. Konopczyński: Wśród błędów. *Przegl. Powsz.* 1950 nr 7-8. —

B. Leśnodorski: Dzieło Sejmu Czteroletniego. (1788-1792). W-wa 1951. — T. Mikulski: Walka o język polski w czasach Oświecenia. *Pam. Lit.* R. 42 (1951) z. 3/4 s. 810-815 i odb.; przedr. w: Ze studiów nad Oświeceniem. W-wa 1956. — S. Inglot: (Wstęp i oprac.) Próby reform włościańskich w Polsce XVIII w. Wybór źródeł. Wr. 1952. — B. Leśnodorski: „Biały czy czarny niewolnik... człowiek jest". O pamflecie i broszurze Oświecenia. *Przegl. Kult.* 1952 nr 1. — J. Ziomek: Współtwórcy Konstytucji Trzeciego Maja. *Życie Lit.* 1952 nr 9. — S. Inglot: Sprawa chłopska w publicystyce i reformach w Polsce w. XVIII. *Pierwsza konferencja metodologiczna historyków pol.* Przemówienia. Referaty. Dyskusja. T. 2. W-wa 1953. — B. Leśnodorski: Les Facteurs intellectuels de la formation de la société polonaise moderne au siècle des Lumières. *La Pologne au Xe Congrès International des Sciences Historiques à Rome.* W-wa 1955. — J. Michalski, E. Rostworowski, J. Woliński: (Wyd. i oprac.) Materiały do dziejów Sejmu Czteroletniego. T. 1-5. Wr. 1955-1964. [Rec.: A. Stebelski. *Kwart. Hist.* 1963 nr 4]. —

I. S. Miller, I. S. Narskij: (Wstęp i oprac.) Izbrannyje proizwiedienija polskich progriessiwnych myslitielej. T. 1. Moskwa 1956. [Rec.: J. Kowecki. *Kwart. Hist.* 1958 nr 1]. — E. Kipa: Na marginesie literatury Sejmu Wielkiego. *Pam. Lit.* R. 48 (1957) z. 1; przedr. w: Studia i szkice historyczne. Wr. 1956. [Polemika: G. Frydrychowicz. *Pam. Lit.* R. 49 (1958) z. 3; J. Nowak-Dłużewski. *Tamże* R. 49 (1958) z. 3; Redakcja: W odpowiedzi prof. J. Nowakowi-Dłużewskiemu. *Tamże* R. 49 (1958) z. 4; J. Nowak-Dłużewski: W sprawie spornych autorstw dzieł literackich. *Przegl. Hum.* 1961 nr 3]. — E. Rostworowski: Sprawa aukcji wojska na tle sytuacji politycznej przed Sejmem Czteroletnim. W-wa 1957. — J. Michalski: Studia nad reformą sądownictwa i prawa sądowego w XVIII w. Cz. 1. Wr. 1958. [Rec.: zob. II. Oświecenie w Polsce 1]. — J. Nowak-Dłużewski: Staropolska okolicznościowa literatura polityczna. Jej charakter i postulaty wydawnicze. *Przegl. Hum.* 1958 nr 2. — J. Dihm: Sprawa Konstytucji Ekonomicznej z 1791 r. (na tle wewnętrznej i zagranicznej sytuacji Polski). Wr. 1959 *Monogr. z Dziejów Nauki i Techniki* 10. [Rec. i polemika: E. Rostworowski. *Przegl. Hist.* 1960 s. 727-755; J. Dihm: O sprawie chłopskiej, Konstytucji Ekonomicznej i Michale Ossowskim na marginesie uwag E. Rostworowskiego. *Tamże* 1961 s. 775-792; E. Rostworowski: Jeszcze o Michale Ossowskim i jego Konstytucji Ekonomicznej. (W odpowiedzi na replikę J. Dihma). *Tamże* 1962 s. 175-189]. — W. Tokarz: Rozprawy i szkice. T. 1. W-wa 1959. — M. Witkowski: O niedoszłym wydaniu zbiorku pism antytargowickich. *Pam. Lit.* R. 50 (1959) nr 3/4.—

K. Głombiowski: Polska literatura polityczna na Śląsku od XVI do końca XVIII w. Kat. 1960. [Rec.: J. Tazbir. *Nowe Książki* 1960 nr 10; M. Adamczyk. *Przegl. Zach.* 1961 nr 1]. — S. Herbst: Poglądy na prawo narodów w Polsce czasów Oświecenia. Wr. 1960 *Prace Wr. Tow. Nauk S. A* 66. — W. Klinger: Polskie przepowiednie Wernyhory i czas ich powstania. *Pam. Lit.* R. 51 (1960) z. 1. — B. Leśnodorski: Polscy jakobini. Karta z dziejów insurekcji 1794. W-wa 1960 *Studia i Materiały z Dziejów Pol. w Okresie Oświecenia* 3. [Rec.: zob. II. Oświecenie w Polsce 1]. — S. Pigoń: Przepowiednie Wernyhory. *Ruch. Lit.* 1960 z. 1/2. — S. Pigoń: Jeszcze o tzw. Przepowiedni Wernyhory. *Pam. Lit.* R. 51 (1960) z. 4; przedr. (poszerzony o część dalszą): Sprawa Przepowiedni Wernyhory pod lupą filologa. W: Miłe życia drobiazgi. (W-wa 1964). —

K. Kosiński: Drogi staropolskiej literatury politycznej. *Przegl. Hum.* 1961 nr 1. — J. Nowak-Dłużewski: O dawnej publicystyce polskiej. *Kierunki* 1961 nr 5. — H. Olszewski: Problemy prawno-u-strojowe czasów saskich. W-wa 1961. [Rec.: S. Grodziski. *Czasopismo Prawno-Hist.* t. 14 (1962) z. 1]. — F. Pepłowski: Słownictwo i frazeologia polskiej publicystyki okresu Oświecenia i Romantyzmu. W-wa 1961 *IBL PAN. Hist. i Teoria Lit.* 2. [Rec.: W. Zajewski. *Kwart. Hist.* 1962 nr 1; E. Kozarzewska. *Poradnik Język.* 1964 nr 8]. — A. Kozanecki: Walka publicystyki drugiej połowy XVIII w. o usprawnienie transportu wodnego na terenie Rzeczypospolitej. *Roczn. Nauk.-Dydaktyczny* z. 14 (1962). — Z. Libiszowska: Opinia polska wobec rewolucji amerykańskiej w XVIII w. Łódź 1962 *Łódz. Tow. Nauk. Wydz. II* 44. [Rec.: zob. II. Oświecenie w Polsce 1]. — E. Rostworowski: Legendy i fakty w. XVIII. W-wa 1963. [Rec. i polemiki:

J. A. Ojrzyński, W. M. Grabski. *Przegl. Hist.* 1964 z. 4; J. W. Gomulicki. *Roczn. Lit. 1963* (W-wa 1965) s. 201-203; B. Leśnodorski. *Kwart. Hist.* 1965 nr 2; E. Rostworowski, J. A. Ojrzyński, W. M. Grabski. *Przegl. Hist.* 1965 z. 3]. — W. Konopczyński: Polscy pisarze polityczni XVIII w. (do Sejmu Czteroletniego). W-wa 1966.

Zob. też: II. Oświecenie w Polsce 1; III. Literatura polska 3 B b; oraz: Pieśń Legionów, Kuźnica Kołłątajowska.

B. POEZJA

a) ZAGADNIENIA OGÓLNE

L. Borowski: Uwagi nad poezją i wymową. Wil. 1820. — (S. Goszczyński): Nowa epoka poezji polskiej. (Rozdz. 3). *Powsz. Pam. Nauk i Umiejętności* t. 1 (1835) z. 1-4; przedr. w: Dzieła zbiorowe. T. 3. Lw. 1911. — S. Witwicki: Co u nas działo się w literaturze, a mianowicie w poezji, przez przeciąg ostatnich lat kilkudziesięciu. W: Wieczory pielgrzyma. T. 1. Paryż 1837; wyd. nast.: Paryż 1844, Lipsk 1866. — K. Mecherzyński: Poeci za Stanisława Augusta. *Roczn. Tow. Nauk. Kr.* poczet 3 t. 9 (1865). — S. Badeni: O satyrze. Lw. 1870. — A. Lange: Ballada przed Mickiewiczem. *Głos* 1899 t. 2 s. 830-867. —

S. Zdziarski: Pierwiastek ludowy w poezji polskiej XIX w. W-wa 1901. — J. Tretiak: Najświętsza Panna w poezji polskiej. Kr. 1904. — E. Kipa: Nieznana piosenka flisacka z XVIII w. *Lud* R. 11 (1905) s. 307. — I. Chrzanowski: O wydaniach poetów stanisławowskich. *Pam. Lit.* R. 7 (1908). — I. Chrzanowski: Z dziejów satyry polskiej XVIII w. W-wa 1909. [Rec.: A. Brückner. *Pam. Lit.* R. 9 (1910); W. Jankowski. *Tamże* R. 9 (1910)]. — B. Struś: Kilka kartek z poezji stanisławowskiej. *Praca* 1914 nr 16-17, 20. — J. Łoś: Zarys rozwoju wersyfikacji polskiej. *Księga pam. ku czci B. Orzechowicza.* Lw. 1916. Por. *Spr. AU* 1915 nr 5. — M. Piaszczyński: Epitety w polskiej poezji pseudoklasycznej. Fryburg 1916. — I. Chrzanowski: Poezja polska za czasów Stanisława Augusta. *Dzieje literatury pięknej w Polsce. AU.* Cz. 1. Kr. 1918; wyd. 2 Kr. 1935, wyd. 3 w: Studia i szkice. Rozbiory i krytyki. T. 1. Kr. 1939 *Prace Hist.-Lit.* 51. — T. Sinko: Historia poezji łacińskiej humanistycznej w Polsce. *Dzieje literatury pięknej w Polsce. AU.* Cz. 1. Kr. 1918; wyd. 2 Kr. 1935. — I. Górski: Ballada polska przed Mickiewiczem. Kr. (1920) *Prace Hist.-Lit.* 13. — J. Łoś: Wiersze polskie w ich dziejowym rozwoju. Kr. (1920). —

L. Kamykowski: Sielanka polska. *Prace historyczno-literackie. Księga zbiorowa ku czci I. Chrzanowskiego.* Kr. 1936. — M. Kridl: Poezja w l. 1795-1863. *Dzieje literatury pięknej w Polsce. PAU.* Cz. 2. Kr. 1936. — A. S. Wolanin: Przyroda w poezji okresu przedromantycznego literatury polskiej. Kr. 1936. — W. Borowy: Prehistoria polskiego wiersza tonicznego. *Ruch Lit.* 1937 nr 7/8 i nadb.; przedr. w: Studia i rozprawy. T. 2. Wr. 1952. — S. Windakiewicz: Epika polska. Kr. 1939. — J. Lechoń: Poezja polska w XVIII w. W: O literaturze polskiej. N. Jork 1946. [Rec.: T. Mikulski. *Zesz. Wr.* 1947 nr 2]. — S. Adamczewski: (Wstęp do) Bajka polska wieku Oświecenia w wyborze. W-wa 1947 *Bibl. Pisarzy Pol. i Obcych* 22. — G. Pianko: Batrachomyomachia i poemat heroikomiczny w literaturze europejskiej. *Meander* 1947 z. 3. —

W. Borowy: O poezji polskiej w w. XVIII. Kr. 1948. [Rec. i polemiki: T. Burzecki. *Tyg. Warsz.* 1948 nr 35; S. Papée. *Dzien. Lit.* 1948 nr 17; M. Poznański. *Wiedza i Życie* 1948 nr 20; M. Rzeuska: Czy mieliśmy poetów w XVIII w.? *Odrodzenie* 1948 nr 20; W. Weintraub. *Kultura* (Paryż) 1948 nr 7, wersja ang. *The Slavonic and East European Review* 1948 nr 68; K. Zawodziński: Borowy o poetach XVIII w. *Dziś i jutro* 1948 nr 32; C. Zgorzelski: Poeci XVIII w. na „cenzurowanym". *Tyg. Powsz.* 1948 nr 27; S. Żółkiewski: Kiedy profesor przestaje być formalistą. *Kuźnica* 1948 nr 25; Z. Lichniak: Kiedy krytyk przestaje być uczciwy. *Dziś i jutro* 1948 nr 27; S. Żółkiewski: A jednak się porusza... *Kuźnica* 1948 nr 29; W. Borowy: Metoda publicystyczna Stefana Żółkiewskiego. *Tyg. Powsz.* 1948 nr 34; S. Żółkiewski: Kij w mrowisku. *Kuźnica* 1948 nr 37; Z. Ciechanowska. *Przegl. Powsz.* t. 227 (1949); A. Gostecki (J. Nowak-Dłużewski). *Dziś i jutro* 1949 nr 10; M. Michalcová. *Slovesná Věda* 1949 nr 3/4; M. Kridl. *The American Slavic and East European Review* 1950

nr 3; K. Wyka: Brulion Borowego. *Twórczość* 1958 nr 12]. —

M. Dłuska: Studia z historii i teorii wersyfikacji polskiej. T. 1. Kr. 1948 *Prace Komisji Językozn. PAU* 33. [Rec.: W. Borowy: Polski wiersz trzynastozgłoskowy a badania M. Dłuskiej. W: Studia i rozprawy. T. 2. Wr. 1952]. — C. Zgorzelski: Pojęcie dumy w polskiej poezji preromantycznej. *Spr. PAU* 1948 nr 1. — S. S. Sowietow: Do zagadnienia języka polskich poematów satyrycznych w. XVIII. Pierwodr. ros. w: *Uczonyje zapiski Instituta sławianowiedienija Akademii Nauk SSSR* (Moskwa) 1949 t. 1. Tłum. na pol. T. Karpowicz. *Zesz. Wr.* 1952 nr 1. — C. Zgorzelski: Duma poprzedniczka ballady. Tor. 1949. [Rec.: K. Bartoszyński. *Pam. Lit.* R. 43 (1952) z. 3/4]. — Poezja stanisławowska. Wybór. Oprac. E. Sawrymowicz. W-wa 1949 *Bibl. Autorów Pol.* 4. [Rec.: T. Mikulski. *Zesz. Wr.* 1950 nr 1/2, przedr. w: W kręgu oświeconych. W-wa 1960]. — S. Linowska: Poezja elegijna w Polsce. W: L. Winniczuk, S. Linowska: Elegia. W-wa 1950. — J. Kott: Nieznane wiersze polskiego Oświecenia. *Twórczość* 1951 nr 3. — Z. Skwarczyński: (Wstęp do) Bajka polska wieku Oświecenia w wyborze. Wyd. 2 zmienione. W-wa 1951 *Bibl. Pisarzy Pol. i Obcych* 22; wyd. 3 W-wa 1952 *Tamże*. — R. Horoszkiewicz: Robotnik i chłop w poezji polskiej na Opolszczyźnie w XVII i XVIII w. *Zesz. Wr.* 1952 nr 3. — J. Kott: (Wstęp i oprac.) Poezja polskiego Oświecenia. Antologia. W-wa 1954; wyd. 2 W-wa 1956. [Rec.: J. Kelera. *Nowa Kultura* 1954 nr 42; Z. Goliński. *Pam. Lit.* R. 46 (1955) z. 4; J. W. Gomulicki: Blaski i „nędze” Poezji polskiego Oświecenia. *Przegl. Hum.* 1957 nr 1]. — J. W. Gomulicki: (Oprac.) J. Tuwim: Księga wierszy polskich XIX w. W-wa 1954; wyd. 2 W-wa 1956. — M. Dłuska: Rym polski. Kr. 1955 *Zesz. Nauk. Uniw. Jagiel. S. Nauk Społ. Filologia* 1. — J. Kleiner: Drobiazgi z zakresu poezji stanisławowskiej. *Pam. Lit.* R. 46 (1955) z. 2. —

R. Kaleta: (Oprac.) Nie masz zgody. Trzy satyry z wieku Oświecenia. Wr. 1957 (druk bibliofilski). — Z. Topolińska: Miejsce akcentu w polszczyźnie XVI-XVIII w. w świetle poezji tego okresu. *Prace Polon.* S. XIII (1957). — M. Eckhardt, M. Rodakowa: Polska poezja okolicznościowa z l. 1800-1864 w zbiorach Biblioteki Zakładu Narodowego im. Ossolińskich, z uzupełnieniem według Estreichera „Bibliografii polskiej XIX w.” (Materiały bibliograficzne). *Ze skarbca kultury* 1958 z. 2. — P. Hertz: (Oprac.) Zbiór poetów polskich XIX w. Ks. 1. W-wa 1959 *Bibl. Poezji i Prozy*. — A. Paluchowski: Matka Boska w poezji czasów stanisławowskich i okresu Romantyzmu. *Matka Boska w poezji polskiej*. T. 1: Szkice o dziejach motywu. Lubl. 1959. — J. Gabryś: Początki polskiej pieśni solowej w l. 1800-1830. *Z dziejów polskiej pieśni solowej*. W-wa 1960. — M. Pełczyński: O poezji makaronicznej w Polsce. W: Studia macaronica. Stanisław Orzelski na tle poezji makaronicznej w Polsce. Poz. 1960 *Poz. Tow. Przyj. Nauk. Wydz. Filol.-Filoz. Prace Komisji Filol.* t. 20 z. 1. —

A. Aleksandrowicz: Estetyka satyry stanisławowskiej. *Annales Univ. M. Curie-Skłodowska. Sectio F vol. 14 1959* (Lubl. 1962). — M. Dłuska: Próba teorii wiersza polskiego. (W-wa 1962) *IBL PAN. Historia i Teoria Lit.* 1. — S. Pietraszko: Z dziejów poetyki klasycystycznej w Polsce. *Acta Univ. Wr.* 1 *Prace Lit.* III (1962). — C. Zgorzelski: (Wstęp i oprac.) Ballada polska. Wr. (1962) *BN* I, 177. — Z. Kopczyńska: Wiersz epicki przed romantyzmem. W: Z. Kopczyńska, L. Pszczołowska: O wierszu romantycznym. (W-wa 1963) *IBL PAN. Hist. i Teoria Lit.* 3. — K. Krejčí: Heroikomiczna geneza „Eugeniusza Oniegina” i „Pana Tadeusza”. Cz. 1. *Pam. Lit.* R. 54 (1963) z. 2. [Rec.: J. W. Gomulicki. *Roczn. Lit. 1963* (W-wa 1965) s. 190-191]. — S. Pietraszko: O pojmowaniu poezji w Polsce w okresie Oświecenia. *Przegl. Hum.* 1963 nr 1. — K. Krejčí: Heroikomika v básnictví Slovanů. Praga 1964. — C. Hernas: Awans pieśni ludowej w XVIII w. W: W kalinowym lesie. T. 1: U źródeł polskiej folklorystyki. W-wa 1965.

Zob. też: 4. Recepcja literatur obcych.

b) POEZJA PATRIOTYCZNA I POLITYCZNA

I. Chrzanowski: Poezja patriotyczna za Stanisława Augusta. *Spr. AU* t. 20 (1915) nr 8. — W. Włoch: Polska elegia patriotyczna w epoce rozbiorów. Kr. 1916 *Prace Hist.-Lit.* 6. — J. Nowak-Dłużewski: Staropolska okolicznościowa literatura polityczna, jej charakter i postulaty wydawnicze. *Przegl. Hum.* 1958 nr 2. — J. Morelowski: Poezja czasów rozbiorów i jej dzisiejsza aktualność.

Ogniwo (dod. do *Nowy Świat*, N. Jork) 1959 nr 47. — R. Wołoszyński: Tadeusza Mikulskiego rozprawa o hymnie „Święta miłości kochanej Ojczyzny". *Pam. Lit.* R. 50 (1959) z. 3/4. — J. Nowak-Dłużewski: Staropolska anonimowa poezja polityczna. *Życie i Myśl* 1960 nr 9/10. — J. Maciejewski: Z problematyki badań nad okolicznościową poezją polityczną l. 1763-1788. (Rekonesans). *Przegl. Hum.* 1962 nr 3. — J. Nowak-Dłużewski: Bibliografia staropolskiej okolicznościowej poezji politycznej XVI-XVIII w. (Do 1764). (W-wa) 1964. — J. Pelc: Oświeceniowa polemika z staropolskim satyrem. W zbiorze: Miscellanea z doby Oświecenia, 2. Wr. 1965 *Arch. Lit.* 9.

1) Poezja konfederacji barskiej i radomskiej (1766-1772)

Stanowią ją przede wszystkim pieśni religijne i wojenne, a także wiersze okolicznościowe, programowe, satyry i pamflety. Autorzy nie są przeważnie znani (z wyjątkiem paru utworów przypisywanych T. Garlickiemu, K. Duninowi Krzyżkowskiemu, K. Przystałowskiemu i Rościszewskiemu). Rozpowszechniana była w formie przekazów ustnych i rękopiśmiennych. Ogłaszanie jej drukiem zapoczątkował K. Sienkiewicz w „Skarbcu historii polskiej" (t. 1-2. Paryż 1839-1840). Większy zbiór barskiej poezji religijnej (wg hipotezy W. Konopczyńskiego — całkowicie lub w znacznej części autorstwa T. Garlickiego) ukazał się w 1845 pt. „Książeczka do nabożeństwa w czasach konfederacji barskiej ułożona, a na obecne czasy wielce przydatna" (Paryż 1845; wyd. 2, z dołączeniem wierszy późniejszych, Lipsk 1865). Ważniejsze następne publikacje tekstów barskich: Sz. Morawski: Materiały do konfederacji barskiej (Lw. 1851, z rkpsów Ossol.); I. Chrzanowski: Z dziejów satyry polskiej XVIII w. (W-wa 1909). Największy dotąd zbiór wierszy konfederackich z druków i rękopisów wyd. K. Kolbuszewski: Poezja barska. Kr. (1928) *BN* I, 108 (uzupełnienia przyniosły recenzje, suplement wydawcy i publikacja M. Dunajówny, zob. niżej) — stąd kilkanaście utworów przedrukowały J. Sokołowska i K. Żukowska w zbiorze: Poeci polskiego baroku. (W-wa 1965) *Bibl. Poezji i Prozy*.

Do poezji barskiej zalicza się tzw. Profecję ks. Marka, wydaną w Warszawie ok. 1791 pt. „Wieszczba dla Polski w roku 1763 napisana", a nadto zachowaną w licznych odpisach rękopiśmiennych pod różnymi tytułami, skąd ogłaszali ją w w. XIX m. in.: L. Siemieński w „Trzech wieszczbach" (Paryż 1841, pt. „Opis wierszem ojczyzny sukcesów w krytycznych czasach zostającej"); A. Mickiewicz w przydatku do „Prelekcji paryskich" (*Dzien. Dom.* 1842 nr 20 i wyd. nast.); W. Smoleński w art. w *Ateneum* 1886 t. 2 i w „Pismach historycznych" (t. 1. Kr. 1901); wydawca „Wspomnień" K. Kaczkowskiego (t. 1. Lw. 1876 s. 10). Weszła także do „Poezji barskiej" K. Kolbuszewskiego. Autorstwo proroctwa, przypisywane tradycyjnie ks. Markowi Jandołowiczowi, nie jest ustalone. Wg Konopczyńskiego napisał je raczej T. Garlicki. Dyskutowana jest również data powstania utworu (1763? 1769? czy jeszcze później?).

Poezja konfederacji radomskiej nie została dotąd ogłoszona i opracowana (poza rekonesansowymi publikacjami J. Kozłowskiej i J. Maciejewskiego).

A. Mickiewicz: Kurs drugoletni literatury słowiańskiej. *Dzien. Dom.* 1842; wyd. osob. Paryż 1842. — W. W. (Wolniewicz): Wernyhora i jego wieszczby. *Przyj. Ludu* 1849 nr 11 s. 82-87. — K. Libelt: Mazepa... przez J. Słowackiego; Ojciec Marek przez J. Słowackiego. W: Pisma pomniejsze. T. 5. Poz. 1851. — Podanie o śmierci ks. Marka. *Czas* 1856, 12 września; *Wiad. Pol.* (Paryż) 1856, 21 października. — J. Bartoszewicz: Konfederacja barska. *Enc. powsz.* Orgelbranda. T. 2 (1860). — Ks. Marka przepowiednie o losach Polski i Europy. Lw. 1870. — Proroctwa i przepowiednie ks. Marka. *Oświata* 1878 nr 105 n. — Dr Antoni J. (Rolle): Gawędy z przeszłości. Lw. 1879. — F. P. Jarocki: Wiadomość o księdzu Marku karmelicie z opowiadania byłego konfederaty barskiego. *Przegl. Bibliogr.-Archeol.* 1881 t. 2 s. 56--63. — E. Heleniusz (E. A. Iwanowski):

Pamiątki polskie z różnych czasów. T. 2. Kr. 1882 s. 182. — W. Smoleński: Ks. Marek cudotwórca i prorok konfederacji barskiej. *Ateneum* 1886 t. 2. — Dr Antoni J. (A. J. Rolle): Portret ks. Marka. *Przegl. Lit.* dod. do *Kraju* 1890 nr 31. Por. nr 27, 33, 35, 40. — Z. L. Sulima: (O ks. Marku). *Tamże* 1890 nr 26. —

W. Smoleński: Pisma historyczne. T. 1. Kr. 1901. — E. Dubanowicz: Słowackiego ,,Ks. Marek". *Pam. Lit.* R. 3 (1904). — S. Tarnowski: Historia literatury polskiej. T. 3. Kr. 1904. — J. Tretiak: Najświętsza Panna w poezji polskiej. Kr. 1904 s. 52-56. — I. Chrzanowski: Z dziejów satyry polskiej XVIII w. W-wa 1909. — J. Kantor: Ks. Marek w dziełach J. Słowackiego i A. Mickiewicza. Jarosław 1909. — Kobzdaj (K. Kolbuszewski): Czasy barskie w poezji Słowackiego. Lw. 1909. — K. Pułaski: Szkice i poszukiwania historyczne. S. 4. Lw. 1909. — M. Loret: Konfesje księdza Marka. *Tyg. Ilustr.* 1911 nr 37. — J. Kozłowska: W obronie złotej wolności. *Przegl. Hist.* t. 17 (1913) z. 3. — I. Chrzanowski: Czym był Wergiliusz dla Polaków po utracie niepodległości. Kr. 1915; wyd. 3 1930. Przekł. włos. *Eos* 1930/31 s. 151-161. — I. Chrzanowski: Dzień 3 listopada r. 1771 w poezji współczesnej. W: Poezja patriotyczna za Stanisława Augusta. *Spr. AU* t. 20 (1915) nr 8 s. 20-22. — H. Mościcki: Wernyhora. Ks. Marek. W-wa 1916 *Biblioteczka Uniw. Lud. i Młodzieży Szk.* 176. — W. Włoch: Polska elegia patriotyczna. Kr. 1916 *Prace Hist.-Lit.* 6. — I. Chrzanowski: Poezja stanisławowska. *Dzieje literatury pięknej w Polsce. AU.* Cz. 1. Kr. 1918; wyd. 2 Kr. 1935; wyd. nast. w: Studia i szkice. Rozbiory i krytyki. T. 1. Kr. 1939 *Prace Hist.-Lit.* 51. —

J. Krasicki: Ks. Marek w literaturze polskiej. *Przegl. Powsz.* 1924. — J. S. Bystroń: Drewicz i konfederaci (1769-1772). W: Historia w pieśni ludu polskiego. Kr. 1925 s. 70 n. — M. Piszczkowski: Z czasów konfederacji barskiej. *Myśl Nar.* 1926. — K. Wojciechowski: Wiek Oświecenia. Lw. 1926 s. 131-140. — M. Dunajówna: Nieznana pieśń konfederatów barskich na zesłaniu. *Ruch Lit.* 1928 nr 7 s. 206-209. — K. Kolbuszewski: (Wstęp i oprac.) Poezja barska. Kr. (1928) *BN* I, 108. [Rec.: R. Bergel. *Polonia* 1928 nr 306; I. Chrzanowski. *Ruch Lit.* 1928 nr 8 s. 240-241; S. Dobrzycki. *Ruch Lit.* 1928 nr 2 s. 63-64; T. Grabowski. *Kur. Poz.* 1928 nr 94; J. Kleiner. *Pam. Lit.* R. 25 (1928) s. 334; M. Piszczkowski. *Tamże* R. 25 (1928) s. 332; K. Kolbuszewski: Do ,,Poezji barskiej". (Uzup. do *BN* I, 108). *Tamże* R. 25 (1928) s. 610]. — S. Dobrzycki: Prorok konfederacji O. Marek Jandołowicz. *Tęcza* 1929 nr 41. — S. Pigoń: Wergiliusz u kolebki polskiej poezji mesjanicznej. O tzw. Proroctwie X. Marka. *Księga Wergiliuszowa.* Wil. 1930 *Alma Mater Vilnensis Bibl.* 1 i odb. [Rec.: R. Skulski. *Pam. Lit.* R. 28 (1931) s. 477]. —

W. Konopczyński: Proroctwo księdza Marka. *Myśl Nar.* 1931 nr 47. [Polemika: S. Pigoń: Czy naprawdę rozwiązanie zagadki? *Tamże* 1931 nr 50; W. Konopczyński: Orzeł, kogut i sowa wobec orientacji austriackiej. *Tamże* 1931 nr 55]. — J. Ujejski: Dzieje polskiego mesjanizmu do powstania listopadowego włącznie. Lw. 1931. — W. Czernobajew: Poezja konfederatów barskich. *Wiad. Lit.* 1934 nr 5. — W. Konopczyński: Duchowieństwo wobec konfederacji barskiej. *Myśl Nar.* 1934 nr 40. — W. Konopczyński: Konfederacja barska. T. 1-2. W-wa 1936-1938. [Rec.: B. Pawłowski. *Kwart. Hist.* 1938]. — S. Pigoń: U kolebki polskiej poezji mesjanistycznej. (Proroctwo X. Marka). W: Na wyżynach romantyzmu. Kr. 1936. — Estr. XXXII (1938), s. 489-490. — S. Windakiewicz: Epika polska. Kr. 1939. —

W. Borowy: O poezji polskiej w w. XVIII. Kr. 1948. [Rec.: C. Zgorzelski: Poeci XVIII w. na ,,cenzurowanym". *Tyg. Powsz.* 1948 nr 27]. — W. Konopczyński: T. Garlicki. *Pol. słownik biogr.* T. 7 (1948). — J. Nowak-Dłużewski: Próba rewizji ,,Poezji barskiej" K. Kolbuszewskiego. *Pam. Lit.* R. 39 (1950) s. 206-214. — E. Aleksandrowska: Zabawy Przyjemne i Pożyteczne. 1770-1777. Monografia bibliograficzna. Wr. 1959 *Książka w Dawnej Kulturze Pol.* 9 (s. XXII). — A. Paluchowski: Matka Boska w poezji czasów stanisławowskich i okresu Romantyzmu. *Matka Boska w poezji polskiej.* T. 1: Szkice o dziejach motywu. Lubl. 1959. — J. Maciejewski: Z problematyki badań nad okolicznościową poezją polityczną l. 1763-1788. (Rekonesans). *Przegl. Hum.* 1962 nr 3. — J. Maciejewski: W kręgu Skoków i Klenik. (W przygot.).

2) Ulotna okolicznościowa poezja polityczna i patriotyczna z l. 1773-1795.

Stanowią ją wiersze programowe, satyryczne, paszkwilanckie, panegiryczne i bojowe, wywołane ówczesnymi wydarzeniami politycznymi (rozbiory; proces przeciw królobójcom; sejmy, a zwłaszcza delegacyjny 1773-1775; sprawy: biskupa K. Sołtyka, A. Tyzenhauza i M. Dogrumowej; rocznica odsieczy wiedeńskiej i karuzel z okazji odsłonięcia pomnika Jana III; wystawienie przez S. Sz. Potockiego regimentu wojska; reprezentacja „Matki Spartanki" F. D. Kniaźnina, itp.). Szczególne nasilenie poezji politycznej i jej uradykalnienie przyniosły l. 1788-1794 (Sejm Czteroletni, rewolucja francuska, wojna 1792, Targowica i insurekcja kościuszkowska).

Rozpowszechniana była w postaci druków ulotnych lub odpisów rękopiśmiennych. Tworzyli ją niemal wszyscy poeci ówcześni. Wiersze, które wyszły spod pióra najwybitniejszych poetów (J. Jasińskiego, I. Krasickiego, A. Naruszewicza, S. Trembeckiego czy F. Zabłockiego), zostały z czasem włączone do zbiorowych wydań ich poezji (acz nie wszystkie i nie bez pomyłek autorskich). Problematyka autorstwa tych wierszy, popularyzowanych przeważnie anonimowo, nastręczała dużo kłopotów już współczesnym i nastręcza nadal historykom literatury. O autorstwo wierszy przypisanych Zabłockiemu toczy się dotąd dyskusja (Zabłocki? F. Gawdzicki? F. S. Jezierski? czy wielu autorów?). Spośród wierszy przypisywanych Trembeckiemu odpisano sporo na konto innych (m. in. J. Bielawskiego, F. Gawdzickiego, M. Mackiewicza, S. K. Potockiego). Do tych samych utworów pretendują wciąż jeszcze różni poeci (zob. np.: TOMASZEWSKI D. BOŃCZA, Twórczość poz. 2, i NIEMCEWICZ J. U., Twórczość poz. 3).

Publikacje omawianych wierszy z obiegowych rękopisów lub druków ulotnych — obok wydań poezji wybitniejszych poetów — podejmowały, i to już od schyłku w. XVIII i początków XIX, liczne czasopisma, zbiory i antologie (por. np.: Rozrywka w smutku, czyli piosnki i arie. W-wa 1796; *Bard oswobodzonej Polski* 1831; *Tandeciarz* 1831; K. Sienkiewicz: Skarbiec historii polskiej. T. 1-2. Paryż 1839-1840; *Tyg. Lit.* 1843 nr 5). Pełne wydanie tej poezji ani nawet jej bibliografia nie zostały dotąd opracowane. Większe zbiory ogłosił J. Nowak-Dłużewski w publikacjach: Satyra polityczna Sejmu Czteroletniego (Kr. 1933); Satyra polityczna konfederacji targowickiej i sejmu grodzieńskiego (Kr. 1935); Poezja powstania kościuszkowskiego (Kielce 1946). Uzupełniają je wydatnie publikacje ostatnich lat (zob. niżej). Szczegółowy wykaz wydań oraz dane dotyczące bazy bibliotecznej i archiwalnej, na której je oparto, podają: R. Kaleta: Stan badań nad polską poezją polityczną z l. 1788-1795 (*Pam. Lit.* R. 51 (1960) z. 2) oraz J. Maciejewski: Z problematyki badań nad okolicznościową poezją polityczną l. 1763-1788 (*Przegl. Hum.* 1962 nr 3).

J. I. KRASZEWSKI: Polska w czasie trzech rozbiorów. T. 2. W-wa 1873 i wyd. nast. — K. KANTECKI: Satyry polityczne XVIII w. *Gaz. Lw.* 1874. — J. TRETIAK: O wynikach kwerendy przeprowadzonej w bibliotekach poznańskich i warszawskich. *Spr. AU. Wydz. Filol.* 1892.— W. SMOLEŃSKI: Konfederacja targowicka. Kr. 1903. — W. JANKOWSKI: (Rec. wyd.: Pisma F. Zabłockiego. Poz. 1903). *Pam. Lit.* R. 3 (1904) s. 144-149. — O. GÜNTHER: Danziger politische Satiren aus der Zeit der preussischen Annexion. *Mitteilungen d. Westpreussischen Geschichtsvereins* 1904. — I. CHRZANOWSKI: Z dziejów satyry polskiej XVIII w. W-wa 1909. — I. GÓRSKI: Kościuszko w literaturze polskiej XVIII w. *Przew. Nauk. i Lit.* 1914 z. 7-8, 1916 z. 1-2. — H. MOŚCICKI: Generał Jasiński i powstanie kościuszkowskie. W-wa 1917; wyd. 2 skróc. i popr. W-wa 1948. —

A. SCHMIDT: Volkstümliche Danziger Dichtungen. *Zeitschr. d. Westpreussischen Geschichtsvereins* 1927. — I. NIECZUJA-URBAŃSKI: Echa wielkiej rewolucji francuskiej w bezimiennej poezji polskiej XVIII w. *Pam. Lit.* R. 25 (1928). — J. NOWAK: Satyra polityczna Sejmu Czteroletniego. Kr. 1933 *Prace Hist.-Lit.* 41. [Rec.: A. GRZYMAŁA-SIEDLECKI. *Kur. Warsz.* 1933 nr 161 wyd. wiecz.; E. P. (T. MIKULSKI). *Myśl Nar.* 1933 nr 25; J. PROSNAK. *Tyg. Ilustr.* 1933 s. 828; K. KOLBU-

szewski. *Pam. Lit.* R. 31 (1934) s. 229; M. Dunajówna. *Ruch Lit.* 1935 nr 2]. — J. Nowak: Biskup Kajetan Sołtyk w poezji politycznej Sejmu Czteroletniego. *Pam. Koła Kielczan.* T. 6 (1933-1935). Kielce 1935. — J. Nowak: Satyra polityczna konfederacji targowickiej i sejmu grodzieńskiego. Kr. 1935 *Prace Hist.-Lit.* 47. [Rec.: T. Mikulski. *Pion* 1936 nr 30]. — J. Nowak: Z poezji powstania kościuszkowskiego. *Prace historyczno-literackie. Księga zbiorowa ku czci I. Chrzanowskiego.* Kr. 1936 i odb. — J. Kermisz: Lublin i Lubelskie w ostatnich latach Rzeczypospolitej (1788-1794). T. 1. Lubl. 1939. [Rec.: W. Dzwonkowski. *Myśl Współcz.* 1946 nr 6/7]. —

J. Nowak-Dłużewski: Poezja powstania kościuszkowskiego. Kielce 1946 *Bibl. Muz. Świętokrzyskiego w Kielcach. S. Hum.* 1. [Rec.: J. Ziomek. *Zeszyty Wr.* 1949 nr 1/2]. — J. Nowak-Dłużewski: Z poezji powstania kościuszkowskiego. *Dzien. Powsz.* 1946 nr 90. — Z. Niesiołowska-Rothertowa: Poezja i teatr w Warszawie w czasie powstania. (1794). *Skarpa Warsz.* 1946 nr 15. — W. Borowy: Nierozpoznany hejnał. W: Kniaźniniana. I. *Pam. Lit.* R. 37 (1947). — H. Rzadkowska: Stosunek polskiej opinii publicznej do rewolucji francuskiej. W-wa 1948 *Bibl. Hist.* —

R. Kaleta: Poezja antytargowicka i jakobińska. *Pam. Lit.* R. 41 (1950) z. 3/4 i odb. — J. Nowak-Dłużewski: Poezja Sejmu Czteroletniego. Nowe pozycje literackie. *Tamże* R. 41 (1950) z. 3/4 i odb. — R. Kaleta: Karuzel. *Tamże* R. 42 (1951) z. 3/4. — R. Kaleta: Zapomniane wiersze z ostatnich lat Rzeczypospolitej szlacheckiej. *Ze skarbca kultury* 1951 z. 1. — J. Kott: Poezja polskich jakobinów. *Nowa Kultura* 1951 nr 26, 28. — B. Leśnodorski: Tradycje insurekcyjne ludu Warszawy. (O poezji jakobińskiej i radykalnej publicystyce). *Wiedza i Życie* 1951 nr 4. — Z. Libera: Jakub Jasiński i anonimowa poezja końca XVIII w. *Polonistyka* 1951 nr 2. — J. Kelera: Poezja Jakuba Jasińskiego. Zarys monograficzny. Wr. 1952 *IBL. Studia Hist.-Lit.* 11. —

W. Bortkowski: Satyryczne zagadki okresu Sejmu Czteroletniego. *Wiedza i Życie* 1953 nr 5. — R. Kaleta: Nieznana satyra antytargowicka. *Ze skarbca kultury* 1953 z. 2 i odb. — R. Kaleta: Rozkład feudalizmu w Polsce w świetle nieznanej satyry bibliograficznej. *Pam. Lit.* R. 44 (1953) z. 2 i odb. — R. Kaleta: Zarzucone wiersze z ostatnich lat Rzeczypospolitej szlacheckiej 1788-1795. O potrzebie zbiorowego wydania ulotnej poezji politycznej. *Ze skarbca kultury* 1953 z. 1. — W. Łukaszewicz: Targowica i powstanie kościuszkowskie. W-wa 1953. — J. Kott: Poezja polskiego Oświecenia. Antologia. W-wa 1954; wyd. 2 W-wa 1956. — W. Wiewióra: (Wstęp do) Postępowa poezja polska schyłku Rzeczypospolitej szlacheckiej 1788-1794. Wybór. Wr. 1956 *Nasza Bibl.* [Rec.: P. Matuszewska. *Pam. Lit.* R. 49 (1958) z. 3 s. 278-279; J. W. Gomulicki. *Roczn. Lit. 1957* (W-wa 1962) s. 191-194]. — R. Kaleta: Wiersze na cześć gen. J. Jasińskiego. *Roczn. Zakładu Nar. im. Ossol.* t. 5 (1957). — J. W. Gomulicki: Nomen-omen. *Nowe Książki* 1958 nr 12. — R. Kaleta: Nawracanie posła. *Pam. Lit.* R. 49 (1958) z. 3. — J. Nowak-Dłużewski: Staropolska okolicznościowa literatura polityczna, jej charakter i postulaty wydawnicze. *Przegl. Hum.* 1958 nr 2. — E. Rabowicz: Nieznana oświeceniowa satyra na opresję chłopską. *Gdań. Zesz. Hum.* 1960 nr 1/2. — E. Rabowicz: „Wydania" rękopiśmienne „Kata krakowskiego". W zbiorze: Miscellanea z doby Oświecenia. Wr. 1960 *Arch. Lit.* 5. — A. Zaczek: Gdańska antypruska satyra ulotna z l. 1773-1794. *Gdań. Zesz. Hum.* 1960 nr 1/2. — J. Ziomek: Antoni Strzelbicki — kat krakowski. Pamflet przypisywany Franciszkowi Salezemu Jezierskiemu. W zbiorze: Miscellanea z doby Oświecenia. Wr. 1960 *Arch. Lit.* 5. — J. W. Gomulicki: Oświecenie. (Do r. 1815). *Roczn. Lit. 1957* (W-wa 1962) s. 191-194. — R. Kaleta: Turniej paszkwilancki z okazji odsłonięcia pomnika Jana III Sobieskiego w Łazienkach. *Przegl. Hum.* 1962 nr 1. — J. Maciejewski: Z problematyki badań nad okolicznościową poezją polityczną l. 1763-1788. (Rekonesans). *Tamże* 1962 nr 3. — R. Kaleta: O twórczości satyrycznej i paszkwilanckiej Franciszka Zabłockiego w okresie Sejmu Czteroletniego. *Tamże* 1963 nr 3-4. [Rec.: J. W. Gomulicki. *Roczn. Lit. 1963* (W-wa 1965) s. 192--195]. — J. W. Gomulicki: Oświecenie. (Do r. 1815). *Roczn. Lit. 1958-1960* (W-wa 1964) s. 226-227. — C. Hernas: W kalinowym lesie. T. 1: U źródeł polskiej folklorystyki. W-wa 1965. — R. Kaleta: „Wolność ojczysta". Antytargowickie argumenty tragedii. W zbiorze: Miscellanea z doby Oświecenia, 2. Wr. 1965 *Arch. Lit.* 9. — E. Rabowicz: Stanisław Trembecki w świetle nowych źródeł. Wr. 1965 *IBL PAN. Studia z Okresu Oświecenia* 3. — R. Kaleta: Kult Jana III Sobieskiego w służbie koncepcji politycznych Stanisława Augusta (w maszynopisie).

Zob. też: Kuźnica Kołłątajowska.

3) Poezja legionów i wojen napoleońskich (1797-1814)

J. Flach: Napoleon w poezji. *Bibl. Warsz.* 1907 t. 4. — L. S. Korotyński: (Wstęp i oprac.) Poeci legioniści. Wybór ich poezji. W-wa 1907 *Tania Bibl.* 26. [Rec.: W. Hahn. *Książka* 1909 s. 98-99].— M. Smolarski: Poezja legionów. Kr. 1912. — S. Lam: Książę Józef Poniatowski. Dzieje i pieśń. Lw. 1913. — W. Przecławski: Książę Józef Poniatowski w poezji. *Bibl. Warsz.* 1913 t. 4. — W. Włoch: Polska elegia patriotyczna w epoce rozbiorów. Kr. 1916 *Prace Hist.-Lit.* 6. [Rec.: A. Brückner. *Pam. Lit.* R. 14 (1916) s. 335]. — A. Krupiński: Poeci legioniści. W-wa 1917 *Biblioteczka Szk.* (Jakowickiego), 6. — J. Lorentowicz: Polska pieśń niepodległa. Zarys literacki. W-wa 1917. — S. Papée: Napoleon w poezji legionów. *Dzien. Poz.* 1921 nr 84. — A. Drogoszewski: Zbyteczna troska o honor pokolenia. Nieco o elegii polskiej po trzecim rozbiorze. *Przegl. Hum.* 1925 t. 4. — K. Bartoszewicz: Napoleon w rymach polskich. Od 1806-1812. W: Szkice i portrety literackie. T. 1. Kr. 1930 s. 289-291. — M. Kridl: Poeci-legioniści. W: Poezja w l. 1795-1863. *Dzieje literatury pięknej w Polsce. PAU.* Cz. 2. Kr. 1936. — S. Windakiewicz: Epika polska. Kr. 1939 rozdz.: Epopeja napoleońska. — W. A. Kempa: Wiersze żołnierzy tułaczy (1797-1814). *Mówią wieki* 1959 nr 5.

Zob. też: Pieśń Legionów.

C. POWIEŚĆ

(T. Zaborowski?): O romansach. *Ćwiczenia Nauk.* t. 2 (1818) s. 144-185, 217-232. — O literaturze romansów w ogólności i w szczególności o polskich tego rodzaju płodach, z przyłączeniem uwag nad romansem polskim mającym tytuł „Nierozsądne śluby". *Astrea* 1821 t. 1 nr 1. — J. Korzeniowski: O romansie. W: Kurs poezji. W-wa 1829 s. 199-204. — J. I. Kraszewski: O polskich romansopisarzach. *Wizerunki i Roztrząsania Nauk.* 1836; przedr. w: Wybór pism. Oddz. 10. W-wa 1893. — M. Grabowski: Literatura romansu w Polsce. W: Literatura i krytyka. T. 2. Wil. 1840. — E. S. (Starzyński): O romansie, jego przekształceniu, rozpostarciu się i wpływie na społeczeństwo. *Bibl. Warsz.* 1842 t. 3. — L. Dunin Borkowski: Powieściopisarstwo polskie. *Tyg. Pol., dawniej Dzien. Mód Paryskich* 1848 nr 6. — W. Chomentowski: Kilka słów o dawnym romansie. *Kronika Rodz.* 1868/69 nr 14-15, 17. — K. W. Wójcicki: O powieści. *Kłosy* 1868 nr 132-133, 135-136. — S. Tarnowski: Romans polski w początkach XIX w. *Przegl. Pol.* 1871 i odb.; *Niwa* 1880 nr 140-141. — T. Jeske-Choiński: Historyczna powieść polska. *Tamże* 1888 t. 34 i wyd. osob. W-wa 1899. —

A. Brückner: Dawne powieści i romanse polskie. *Bibl. Warsz.* 1901 t. 1. — B. Gubrynowicz: Romans w Polsce za czasów Stanisława Augusta. *Pam. Lit.* R. 2 (1903) z. 2-4; i wyd. osob. Lw. 1904. [Rec.: H. R. (Reinchold). *Bibl. Warsz.* 1904 t. 4]. — K. Wojciechowski: Przedmowy do pierwszych powieści polskich XIX w.; Przyczynek do dziejów reakcji przeciw wszechwładztwu uczucia po 1820. *Pam. Lit.* R. 4 (1905) z. 2/3; toż w: Dwie notatki do dziejów romansu polskiego. Lw. 1905. — K. Wojciechowski: Zagadnienia społeczne w powieści polskiej w w. XVIII i w początkach w. XIX. *Spr. Dyr. Gimn. VI we Lw. za r. 1906/7* i odb. (Lw. 1907). — B. Gubrynowicz: Rozwój powieści w Polsce. I: Powieść do połowy XVIII stulecia. *Dzieje literatury pięknej w Polsce. AU.* Cz. 2. Kr. 1918; przedr. fragm.: II: Powieść epoki baroku i czasów saskich. *Tamże.* Wyd. 2. Kr. 1936. — K. Wojciechowski: Rozwój powieści w Polsce. II: Od r. 1776-1830. *Tamże.* Cz. 2. Kr. 1918 i odb. — T. Sinko: Genealogia romansu historycznego. W: Echa klasyczne w literaturze polskiej. Kr. 1923. — K. Wojciechowski: Historia powieści w Polsce. Rozwój typów i form romansu polskiego na tle porównawczym. Lw. 1925. [Rec.: W. Borowy. *Warszawianka* 1926 nr 35; B. Gubrynowicz. *Ruch Lit.* 1926 nr 2]. — W. Borowy: Z historii równouprawnienia Żydów w powieści polskiej. *Pam. Lit.* R. 22/23 (1925/26); przedr. w: Kamienne rękawiczki i inne studia literackie. W-wa 1932. — M. Kasterska: La France et la Pologne dans le roman du XVIIIe siècle. *La Pologne* 1926 nr 2. —

Z. Leśnodorski: Przyczynek do historii powieści polskiej za czasów Stanisława Augusta. *Ruch Lit.* 1934 nr 6. — Z. Leśnodorski: Miasta i mieszczanie w powieści stanisławowskiej. *Pam. Lit.* R. 32 (1935) z. 2. — J. Krzyżanowski: Romans stanisławowski. *Tamże* R. 33 (1936) z. 2; *Księga referatów Zjazdu Nauk. im. I. Krasickiego.* Lw. 1936. — Z. Szweykowski: Rozwój powieści w Polsce. III:

Powieść w l. 1776-1930. *Dzieje literatury pięknej w Polsce. PAU.* Cz. 2. Wyd. 2. Kr. 1936. — K. Czachowski: Powieść polska przed Kraszewskim. *Kur. Lit.-Nauk.* 1938 nr 32. — K. Wołk-Gumplewiczowa: Chłopi, mieszczaństwo i szlachta w powieści polskiej w pierwszej połowie XIX w. *Przegl. Socjologiczny* 1939 i odb. —

K. Wyka: Romantyczna nobilitacja powieści. *Twórczość* 1946 z. 7/8. — Z. Skwarczyński: Edukacja chłopów w romansie XVIII w. *Wieś* 1947 nr 45. — Z. Skwarczyński: Zmiany w technice i funkcji romansu polskiego za czasów Stanisława Augusta. *Prace Polon.* S. V (1947) i odb. — Z. Skwarczyński: Przegląd materiałów dotyczących chłopa i sprawy chłopskiej w romansie stanisławowskim. *Tamże* S. VI (1948). — B. Gubrynowicz: Fabuła i typy powieści. (Wstęp, dopełniony przez J. Krzyżanowskiego, do) I. Krasicki: Mikołaja Doświadczyńskiego przypadki. Wr. (1960) *BN* I, 41. — Z. Skwarczyński: Chłop i sprawa chłopska w romansie stanisławowskim. Łódź 1950 *Łódz. Tow. Nauk. Wydz. I* 8. — M. Jasińska: Powieść pamiętnik i powieść dziennik. *Roczn. Hum. Tow. Nauk. KUL* t. 4 (1953) z. 1. — J. Dihm: Powieść nowoczesna na Zachodzie i w Polsce. (Wstęp do) J. U. Niemcewicz: Jan z Tęczyna. Wr. (1954) *BN* I, 150. — J. Kott: Mikołaj Doświadczyński, albo o początkach powieści. *Twórczość* 1954 z. 10. — A. Dobosz: Oryginalny charakter przełomu literackiego w Polsce. *Nowa Kultura* 1958 nr 31. (O powieściach werterowskich). — M. Klimowicz: Narodziny romansu listownego w literaturze polskiej XVIII w. *Pam. Lit.* R. 49 (1958) z. 4. [Omówienie: R. Wołoszyński: O romansie listownym. Spr. z dyskusji na zebraniu nauk. IBL PAN z 6 listopada 1958. *Tamże* R. 50 (1959) z. 2]. — M. Kridl: Sprawa realizmu w powieści. *Tamże* R. 49 (1958) z. 2. — M. Klimowicz: Romans Gellerta w literaturze polskiej czasów saskich. *Tamże* R. 50 (1959) z. 3/4. — J. Sławiński: Oświeceniowe początki polskiej powieści. *Spr. z Prac Nauk. Wydz. Nauk Społ. PAN* 1960 z. 5. —

Z. Sinko: Powieść angielska osiemnastego wieku a powieść polska l. 1764-1830. W-wa 1961 *IBL PAN. Hist. i Teoria Lit.* 6. [Rec.: K. Bartoszyński. *Kwart. Neofilol.* 1962 z. 3; S. Durski. *Przegl. Hum.* 1962 nr 2; J. Pawłowiczowa. *Pam. Lit.* R. 53 (1962) z. 2; J. Rudnicka. *Twórczość* 1962 z. 2; J. W. Gomulicki. *Roczn. Lit. 1961* (W-wa 1963) s. 174-175]. — S. Burkot: Kraszewski o powieściopisarzach i powieści. Zbiór wypowiedzi teoretycznych i krytycznych. W-wa 1962. — M. Jasińska: Narrator w powieści. (Zarys problematyki badań). *Zagadnienia Rodzajów Lit.* 1962 z. 1. — J. Rytlówna: Kilka uwag o pamiętniku i powieści. *Przegl. Hum.* 1962 nr 5. — A. Sajkowski: Wpływ Kitowicza na polską powieść historyczną. *Spr. Poz. Tow. Przyj. Nauk* 1962 nr 1. — J. Trzynadlowski: Niektóre aspekty gatunku powieściowego. *Acta Univ. Wr.* 1. *Prace Lit.* III (1962). — A. Bartoszewicz: Z dziejów polskiej terminologii literackiej pierwszej połowy XIX w. *Pam. Lit.* R. 54 (1963) z. 3, R. 55 (1964) z. 1. — K. Bartoszyński: W kręgu powieści „czułej". W: O powieściach Fryderyka Skarbka. W-wa 1963 *IBL PAN. Hist. i Teoria Lit.* 8. — I. K. Gorskij: Polskij istoriczeskij roman i problema istorizma. Moskwa 1963. — M. Jasińska: Autentyzm i „literackość" a wiedza powieściowego narratora. *Pam. Lit.* R. 54 (1963) z. 1. — H. Stankowska: Analiza wątku romansoewgo we wczesnych historycznych powieściach polskich. *Zesz. Nauk. Wyższej Szkoły Pedag. w Opolu. Hist. Lit.* II (1962/63) i odb. — J. Rudnicka: Bibliografia powieści polskiej 1601-1800. Wr. 1964 *Książka w Dawnej Kulturze Pol.* 13. [Rec.: S. Grzeszczuk: Prehistoria powieści polskiej. *Ruch. Lit.* 1965 z. 4; Z. Sinko. *Pam. Lit.* R. 57 (1966) z. 2; I. Zaporowska. *Tamże* R. 57 (1966) z. 2]. — Z. Sinko: Romans grozy w Polsce. (We wstępie do) M. G. Lewis: Mnich. Wr. (1964) *BN* II, 138. — H. Stankowska: Początki powieści historycznej w Polsce (do r. 1830). Opole 1965 *Zesz. Nauk. Wyższej Szkoły Pedag. w Opolu. S. B: Studia i Rozpr.* 11.

Zob. też: 4. Recepcja literatur obcych B.

D. DRAMAT I TEATR

a) ZAGADNIENIA OGÓLNE

L. Osiński: O pierwiastkowej dramatyce w Polszcze. *Sybilla Nadwiślańska* 1821 nr 3; przedr. K. W. Wójcicki: Teatr starożytny w Polsce. T. 1. W-wa 1841. — K. Brodziński: Polska literatura dramatyczna. (Powst. przed 1830). W: Pisma. T. 5. Poz. 1873. — J. Elsner: Summariusz moich utworów muzycznych. (Powst.

1840-1849). Oprac. A. Nowak-Romanowicz. Przekł. K. Lubomirski. Kr. 1957 *Źródła Pamiętnikarsko-Lit. do Dziejów Muzyki Pol.* 4. — K. Estreicher: Rys ogólny piśmiennictwa dramatycznego od r. 1750 do 1800. *Dzien. Lit.* 1853 nr 42 n. — W. Sowiński: Les Musiciens polonais et slaves anciens et modernes, dictionnaire biographique... Paryż 1857. Wersja pol.: Słownik muzyków polskich dawnych i nowoczesnych... Paryż 1874. — M. Karasowski: Rys historyczny opery polskiej. W-wa 1859. — K. Estreicher: Dramatycy polscy. *J. Ungra Kalendarz warsz. popularnonauk. na r. przestępny 1864.* W-wa 1864. — K. Estreicher: Dramat — Dramatycy. Estr. I (1872) 138-411 i odb.: Repertuar sceny polskiej od r. 1750 do r. 1871. Pisarze i tłumacze sceniczni zestawieni abecadłowo. Kr. 1871. — K. Estreicher: Teatra w Polsce. T. 1-3. Kr. 1873-1879; wyd. nast. fotooffsetowe W-wa 1953. (T. 4): Indeks. Oprac. E. Szwankowski, W. Zawadzki. (W-wa 1956). [Rec.: T. Mikulski. *Teatr* 1953 nr 16; Z. Raszewski. *Pam. Teatr.* 1953 z. 4]. — A. Tyszyński: Komedia polska w XVIII w. W: Wizerunki polskie. W-wa 1875. — P. Chmielowski: Nasza literatura dramatyczna. T. 1. Petersb. 1898. —

B. Kąsinowski: Urywek z dziejów krytyki teatralnej w drugiej połowie XVIII w. *Czas* 1901 nr 183; przedr. *Dod. Lit. i Artyst. Dzien. Poz.* 1908 nr 97, 103. — P. Chmielowski: Znaczniejsze teorie dramatu w literaturze polskiej. *Pam. Lit.* R. 1 (1902). — B. Kielski: O wpływie Moliera na rozwój komedii polskiej. *Rozpr. Wydz. Filol. AU* t. 42 (1907) i odb. (Kr. 1906). — W. Hahn: O pierwszym przedstawieniu „Wesela Figara" w Polsce. *Kur. Lw.* 1914 nr 83. — W. Tarnawski: O polskich przekładach dramatów Szekspira. Kr. 1914. — W. Hahn: Poezja dramatyczna w epoce przedrozbiorowej. *Dzieje literatury pięknej w Polsce. AU.* Cz. 2. Kr. 1918. — Z. Jachimecki: Historia muzyki polskiej w zarysie. W-wa 1920 i wyd. nast. Kr. 1951. — M. Szyjkowski: Dzieje nowożytnej tragedii polskiej. Typ pseudoklasyczny. 1661-1871. Kr. 1920. [Rec.: H. Życzyński. *Pam. Lit.* R. 17/18 (1920) s. 165]. — M. Szyjkowski: Dzieje komedii polskiej w zarysie. Kr. 1921. — W. Folkierski: Molière en Pologne. *Revue de Littérature Comparée* 1922 s. 175-200. — M. Szyjkowski: U progu nowożytnej dramaturgii w Polsce. *Przegl. Współcz.* t. 1 (1922) s. 173-186. — M. Szyjkowski: Dzieje nowożytnej tragedii polskiej. Typ szekspirowski. Kr. 1923. — J. Kotarbiński: Z dziejów dramatu i komedii w teatrach warszawskich. W-wa 1924. — J. Zaleski: Ze studiów nad monologiem w dramacie. Monolog w dramacie pseudoklasycznym w Polsce. Lw. 1924. —

L. Bernacki: Teatr, dramat i muzyka za Stanisława Augusta. T. 1-2. Lw. 1925. [Rec.: W. Borowy. *Warszawianka* 1926 nr 55; A. Brückner. *Ruch Lit.* 1926 nr 4; S. Furmanik. *Scena Pol.* 1926 nr 1/2; M. Rulikowski. *Pam. Lit.* R. 22/23 (1925/26) i odb. (W-wa 1926); J. Reiss: Do dziejów teatru za Stanisława Augusta w Polsce. *Pam. Lit.* R. 26 (1929) s. 606; Z. Czerny. *Revue de Littérature Comparée* 1928 s. 734-737; L. Simon. *Pam. Lit.* R. 26 (1929) i nadb.; W. Brumer: (Polemika z Rulikowskim). *Przegl. Współcz.* t. 53 (1935) nr 158-159 i odb.; M. Rulikowski: (Odpowiedź). *Scena Pol.* 1938 nr 1]. — L. Galle: Wojciech Bogusławski i repertuar teatru w pierwszym okresie jego działalności (do r. 1794). Ze słowem wstępnym B. Gubrynowicza. W-wa (1925). [Rec.: M. Rulikowski. *Życie Teatru* 1925 nr 44/45; J. Kotarbiński: Ze świata ułudy. W-wa 1926 s. 206; J. Mazarski. *Ruch Lit.* 1926 nr 2]. —

S. Łukasik: Le Prince A. C. Czartoryski et la renaissance du théâtre national en Pologne au XVIIIe siècle. *La Revue de Pologne* 1926; wyd. osob. Grenoble 1926. — Z. Latoszewski: Dzieje opery polskiej. *Muzyka* t. 4 (1927). — L. Simon: „Amant doktor", komedia anonimowa z czasów Stanisława Augusta. *Ruch Lit.* 1927 nr 10. — L. Bernacki: Teatr i dramat za Stanisława Augusta. (Wstęp do) F. Zabłocki: Sarmatyzm. Kr. (1928) *BN* I, 115; wyd. 2 Wr. (1951) *tamże.* — W. Brumer: Służba narodowa Wojciecha Bogusławskiego. W-wa 1929.— Z. Jachimecki: Dwie opery polskie o Napoleonie. *Muzyka* t. 6 (1929) nr 1. — T. Mańkowski: O poglądach na sztukę w czasach Stanisława Augusta. Lw. 1929. — A. Bar: Czartoryski jako teoretyk i historyk dramatu. *Pam. Lit.* R. 27 (1930) i odb. —

L. Simon: Do źródeł estetyki teatralnej czasów Stanisława Augusta. *Tamże* R. 28 (1931). — M. Mleczkówna: Ludwik Sebastian Mercier w Polsce XVIII w. *Ruch. Lit.* 1932 nr 5. — Z. Wąsowiczówna: Marivaux w Polsce XVIII w. *Tamże* 1932 nr 5. — B. Korzeniewski: „Drama" w warszawskim Teatrze Narodowym podczas dyrekcji L. Osińskiego (1814-1831). W-wa 1934 *Studia z Zakresu Historii Lit. Pol.* 11. [Rec.: W. Hahn. *Pam. Lit.* R. 33 (1935) s. 602; L. Simon. *Ruch Lit.* 1934 nr 7; B. Korzeniewski: (Odpowiedź). *Tamże* 1935 nr 2].— Z. La-

TOSZEWSKI: Początki opery polskiej. W: Opera. Monografia zbiorowa (Red. M. Gliński). W-wa 1934. — M. SZYJKOWSKI: Dramat w Polsce. II: Dramat nowożytny. 1: Epoka klasycyzmu. *Dzieje literatury pięknej w Polsce. PAU.* Cz. 2. Kr. 1936. —

L. SIMON: Bibliografia dramatu polskiego 1750-1939. Rkps (kartoteka) oraz wstęp: Polska literatura dramatyczna od połowy w. XVIII do czasów współczesnych, w zbiorach Inst. Sztuki PAN W-wa. Por.: S. PIGOŃ. *Spr. PAU. Wydz. Filol.* t. 46 (1945) nr 9; T. SIVERT. *Pam. Teatr.* 1955 z. 1. — A. E. BALICKI: Tym razem przeciw Molierowi. *Listy z Teatru* 1947 nr 13. — J. LIPIŃSKI: Pathelin w Polsce. *Łódź Teatr.* 1947/48 nr 10. — K. STROMENGER: Polskie empire muzyczne. (Łódź 1948). — W. KUBACKI: Ranieri Calzabigi pośród lektur filomackich. W: Pierwiosnki polskiego romantyzmu. Kr. 1949. — T. MIKULSKI: Spojrzenie na dramat stanisławowski. *Scena Wr.* 1950 nr 2. — J. Z. JAKUBOWSKI: Teatr epoki Oświecenia w walce o reformy społeczne i wyzwolenie narodowe. *Teatr* 1951 nr 6. — L. SCHILLER: Tradycje realizmu w teatrze polskim. *Materiały do Studiów i Dyskusji* 1951 nr 5. — M. PISZCZKOWSKI: Kwestia chłopska i chłopi w teatrze polskiego Oświecenia. *Pam. Teatr.* 1952 z. 2/3. [Rec.: J. PAWŁOWICZOWA. *Pam. Lit.* R. 44 (1953) z. 2]. — S. RECZEK: O nazwiskach bohaterów komedii polskiej XVIII w. *Pam. Lit.* R. 44 (1953) z. 3/4. —

M. BRAHMER: La Commedia dell'arte in Polonia. *Ricerche Slavistiche* 1954 nr 3 i odb. — K. MICHAŁOWSKI: Opery polskie. Kr. 1954 *Materiały do Bibliografii Muzyki Pol.* 1. [Rec.: T. SIVERT. *Muzyka* 1955]. — T. STRUMIŁŁO: Szkice z polskiego życia muzycznego XIX w. Kr. 1954 *Małe Monogr. Muzyczne* 5. — K. WIERZBICKA: Warszawska prapremiera „Wesela Figara". *Program Teatru Nar.* W-wa 1954. — E. SZWANKOWSKI: Teatr Wojciecha Bogusławskiego w l. 1799-1814. Wr. 1954 *Materiały do Dziejów Teatru w Pol.* 1. [Rec.: W. ZAWADZKI. *Teatr* 1955 nr 4; J. KELERA. *Pam. Lit.* R. 47 (1956) z. 1]. — J. PAWŁOWICZOWA: (Wstęp do) Drama mieszczańska. W-wa 1955 *Teatr Pol. Oświecenia.* [Rec.: Z. GREŃ. *Życie Lit.* 1955 nr 34; J. KRZYŻANOWSKI. *Roczn. Lit. 1955* (W-wa 1956); T. MIKULSKI. *Tamże*; Z. GOLIŃSKI. *Pam. Lit.* R. 48 (1957) z. 1]. — J. PROSNAK: Kultura muzyczna Warszawy XVIII w. Kr. 1955. [Rec.: J. JACKL. *Pam. Teatr.* 1956 z. 2/3]. — J. SZCZEPANIEC: „Teatr polski" Piotra Dufoura. *Ze skarbca kultury* 1955 z. 1. — K. WYKA: (Wstęp do) A. Fredro: Pisma wszystkie. Wyd. kryt. T. 1. W-wa 1955. [Rec.: J. JACKL. *Pam. Teatr.* 1958 z. 2]. — Z. ZAHRAJÓWNA (WOŁOSZYŃSKA): (Wstęp do) A. K. Czartoryski: Komedie. W-wa 1955 *Teatr Pol. Oświecenia.* [Rec.: Z. GREŃ. *Życie Lit.* 1955 nr 34; J. KRZYŻANOWSKI. *Roczn. Lit. 1955* (W-wa 1956); T. MIKULSKI. *Tamże*; Z. GOLIŃSKI. *Pam. Lit.* R. 48 (1957) z. 1]. — H. FEICHT: Mozart w Polsce na przełomie XVIII i XIX w. (W-wa 1956). [Rec.: J. JACKL: Mozartiana. *Pam. Teatr.* 1957 z. 1]. —

J. LEWAŃSKI: Ze studiów nad Molierem w teatrze staropolskim. *Tamże* 1956 z. 4. — S. OZIMEK: Kto to był Theatralski? *Tamże* 1956 z. 2/3. — T. STRUMIŁŁO: Źródła i początki romantyzmu w muzyce polskiej. Kr. 1956 *Studia i Materiały do Dziejów Muzyki Pol.* 3. — R. WOŁOSZYŃSKI: Krasicki w ruchu teatralnym polskiego Oświecenia. (Wstęp do) I. Krasicki: Komedie. W-wa 1956 *Teatr Pol. Oświecenia.* [Rec.: Z. GOLIŃSKI. *Pam. Lit.* R. 48 (1957) z. 1; Z. RASZEWSKI: Porcelanowa arlekinada. *Pam. Teatr.* 1957 z. 1]. — A. NOWAK-ROMANOWICZ: Józef Elsner. Monografia. Kr. 1957 *Studia i Materiały do Dziejów Muzyki Pol.* 4. — S. OZIMEK: Udział „Monitora" w kształtowaniu teatru narodowego (1765-1785). Wr. 1957 *Studia z Dziejów Teatru w Pol.* 2. [Rec.: J. W. GOMULICKI. *Nowe Książki* 1957 nr 1; J. JACKL. *Pam. Teatr.* 1960 z. 1; J. W. GOMULICKI. *Roczn. Lit. 1957* (W-wa 1962) s. 196]. — A. JENDRYSIK: (Wstęp do) F. D. Kniaźnin: Utwory dramatyczne. W-wa 1958 *Teatr Pol. Oświecenia.* (Rozdz. 2: Opera — Teatry prywatne). — J. KELERA: Tragedia oświeceniowo-sentymentalna w Polsce przed r. 1795. *Pam. Lit.* R. 49 (1958) z. 3. — I. TURNAU: Do dziejów szopki polskiej w w. XVIII. *Pam. Teatr.* 1958 z. 1. —

A. JENDRYSIK: „Mariage de Figaro" w Polsce. *Przegl. Hum.* 1959 nr 3. — A. PAPIERZOWA: Libretta oper polskich z l. 1800-1830. Kr. 1959. [Rec.: S. DURSKI. *Pam. Teatr.* 1961 z. 1]. — T. TATARKIEWICZOWA: O polskich teoretykach przekładów w XVIII w. i na przełomie XIX w. *Przegl. Hum.* 1959 nr 4. — S. DURSKI: Tomasz Aleksandrowicz — zapomniany prekursor teatru Oświecenia. *Prace Polon.* S. XVI (1960). — J. W. GOMULICKI: Legenda i prawda o Baranim Kożuszku. *Stolica* 1960 nr 51/52. — J. JACKL: Sprawy teatru na Sesji Oświecenia we Wrocławiu. (27-28 II 1959). *Pam. Teatr.* 1960 z. 1. — J. KOTT: Bohomolec, albo o początkach komedii Oświecenia. (Wstęp do) F. Bohomolec: Komedie. T. 1-2. W-wa 1960 *Teatr Pol.*

Oświecenia. [Rec.: B. Danek. *Nowa Kultura* 1960 nr 7; S. Treugutt. *Przegl. Kult.* 1960 nr 12; M. Witkowski. *Nowe Książki* 1960 nr 8; A. Stender-Petersen. *Pam. Teatr.* 1961 z. 3]. — E. Szwankowski: Wolter w teatrze polskiego Oświecenia. *Mówią wieki* 1960 nr 1. — Z. Wołoszyńska: (Wstęp do) Komedia obyczajowa warszawska. T. 1-2. W-wa 1960 *Teatr Pol. Oświecenia*. [Rec.: Z. Greń. *Teatr* 1962 nr 3; M. Piszczkowski. *Ruch Lit.* 1963 z. 5/6]. —

I. Bełza: Między Oświeceniem a Romantyzmem. Polska kultura muzyczna w początkach XIX w. Tłum. z ros. S. Prus-Więckowski. Kr. 1961. — M. Piszczkowski: Fredro a literatura Oświecenia. *Zesz. Nauk. Uniw. Jagiel.* 1961 nr 36 *Prace Hist.-Lit.* z. 4 *Filologia* z. 7 i nadb. — R. Łużny: Dramat rosyjski w Polsce w w. XVIII i na początku XIX. *Slavia Orientalis* 1962 nr 3. — Z. Raszewski: Staroświecczyzna i postęp czasu. O teatrze polskim (1765-1865). W-wa 1963. [Rec.: P. Hertz. *Teatr* 1964 nr 15; M. Klimowicz. *Pam. Lit.* R. 55 (1964) z. 2; W. Natanson. *Twórczość* 1964 nr 8; D. Żmij. *Dialog* 1964 nr 3; J. W. Gomulicki. *Roczn. Lit. 1963* (W-wa 1965) s. 196-199]. — Z. Raszewski: Kto tłumaczył „Oszusta"? *Pam. Lit.* R. 55 (1964) z. 2. — C. Hernas: W kalinowym lesie. T. 1: U źródeł polskiej folklorystyki. W-wa 1965. — M. Klimowicz: Początki teatru stanisławowskiego. (1765-1773). W-wa 1965. — S. Dąbrowski: Słownik biograficzny teatru polskiego. Rkps Inst. Sztuki PAN (W-wa).

Zob. też: 4. Recepcja literatur obcych; oraz: Teatr dworski, Teatr publiczny w Warszawie, Teatry publiczne prowincjonalne, Towarzystwo Iksów.

b) TEATR SZKOLNY

W. Czajewski: Teatr w konwikcie pijarskim w Warszawie. *Wędrowiec* 1897 nr 16-19; przedr.: Pierwsze afisze teatralne w Polsce. W: Szkice teatralne. Łódź 1907. — L. Bernacki: Motyw z „Romea i Julii" Szekspira w dialogu jezuickim z r. 1730. *Pam. Lit.* R. 5 (1906) s. 218. — L. Bernacki: Dialog na Wielki Piątek. *Pam. Lit.* R. 7 (1908) s. 170. — W. I. Riezanow: Szkolnyja diejstwija XVII-XVIII ww. i tieatr jezuitow. Moskwa 1910. —

J. Gołąbek: Komedie konwiktowe F. Bohomolca w zależności od Molière'a. *Rozpr. Wydz. Filol. PAU* t. 60 (1922) nr 6 i odb. [Streszcz.: *Spr. PAU* 1919 nr 8, wersja franc. *Bulletin International des Sciences et Lettres* (Kr.) 1920 nr 1]. — S. Windakiewicz: Teatr kolegiów jezuickich w dawnej Polsce. *Rozprawy Wydz. Filol. PAU* t. 61 (1922) nr 2. — W. Hahn: Ksiądz Stanisław Konarski jako reformator teatru szkolnego. *Epoka wielkiej reformy*. Lw. 1923 i odb. — A. Stender-Petersen: Die Schulkomödien des Paters F. Bohomolec S. J. Heidelberg 1923. [Rec.: S. Windakiewicz. *Przegl. Współcz.* t. 7 (1923) s. 132-136; J. Zaleski. *Pam. Lit.* R. 12/13 (1925/26) s. 702]. — L. Bernacki: Teatr XX. Pijarów w Warszawie; U kolebki warszawskiej sceny publicznej. W: Teatr, dramat i muzyka za Stanisława Augusta. T. 1. Lw. 1925 s. 411-429, t. 2 s. 373--377. — S. Dąbrowski: Trzy dialogi szkolne wejherowskie. *Mestwin Dod. Nauk.-Lit. Słowa Pomorskiego* R. 1 (1925). — L. Simon: Nieznany dialog pijarski o Bolesławie Śmiałym. *Pam. Lit.* R. 24 (1927) s. 88. — W. Hahn: Nieznany dialog chełmski o cesarzu Maurycjuszu z r. 1747. *Tamże* R. 27 (1930) s. 496. — S. Bednarski: Upadek i odrodzenie szkół jezuickich w Polsce. Studium z dziejów kultury i szkolnictwa polskiego. Kr. 1933 s. 341-348. — L. Simon: Dykcjonarz teatrów polskich czynnych od czasów najdawniejszych do r. 1863. W-wa 1935.— L. Zalewski: Teatr jezuitów w Lublinie. *Pam. Lubel.* t. 3 (1938). —

S. Pigoń: Le Jay w Polsce. (Z dziejów dramatu szkolnego w XVIII w.). *Spr. PAU* 1949 nr 2. — S. Pigoń: Z dziejów dawnego teatru szkolnego. *Pam. Lit.* R. 43 (1952) z. 1/2; wyd. nast.: Działalność dramaturgiczna Piotra Krasuskiego. Kartka z dziejów pijarskiego teatru konwiktowego. W: Z ogniw życia i literatury. Wr. 1961. — J. Poplatek: Studia z dziejów jezuickiego teatru szkolnego w Polsce. Wr. 1957. [Rec.: J. Lewański. *Pam. Teatr.* 1960 z. 3/4]. — M. Michałkówna: Dramat szkolny na Śląsku w XVII i XVIII w. Opole 1958 *Inst. Śląski. Komunikat* nr 20 (na prawach rkpsu). — T. Bieńkowski: Antyk w szkolnym dramacie pijarskim w Polsce. *Meander* 1961 nr 6. — T. Bieńkowski: Motywy antyczne i ich funkcja w jezuickim dramacie szkolnym w Polsce. *Tamże* 1961 nr 1-3. — E. Rabowicz: Gdański teatr jezuicki wobec Oświecenia. *Gdań. Zesz. Hum.* 1961 z. 1/2. — W. Hahn: Pijarski teatr szkolny w Polsce. *Nasza Przeszłość* t. 15 (1962). — T. Bieńkowski: Pogłosy antyku

w szkolnym dramacie różnowierczym w Polsce. (Szkolne sceny w Gdańsku, Elblągu i Toruniu). *Meander* 1963 nr 4. — T. Grabowski: Ze studiów nad teatrem jezuickim we Francji i w Polsce w w. XVI-XVIII. Poz. 1963 *Poz. Tow. Przyj. Nauk. Wydz. Filol.-Filoz. Prace Komisji Filol.* t. 21 z. 3. — M. Roga: Z dziejów teatru szkolnego na Śląsku w XVII i XVIII w. *Kwart. Nauczyciela Opol.* 1963 nr 1. — R. Leszczyński: Z repertuaru teatru pijarskiego. *Prace Polon.* S. XIX (1963). — J. Lewański: Miscellanea z czasów saskich. (Rozdz. Destouches u pijarów). *Pam. Teatr.* 1965 z. 1.

4. RECEPCJA LITERATUR OBCYCH

A. LITERATURY STAROŻYTNE

S. Węglewski: Studia w Polsce nad literaturą grecką w czterech przeszłych wiekach i przekłady tragików na język polski. *Bibl. Warsz.* 1861 t. 4. — K. Koźmian: O tłumaczeniach pieśni Horacjusza w języku polskim rzecz krótka. W: Pisma prozą. Kr. 1888. — H. Zathey: Homer w Polsce. *Przegl. Pol.* t. 9 (1874) i odb.; wyd. osob. Poz. 1886. — L. Ćwikliński: Homer i homerycy. Rzecz o studiach i przekładach Homera szczególnie w Polsce. *Przew. Nauk. i Lit.* 1881 i odb. — T. Mandybur: Ślady wpływu satyryków rzymskich na polskich. *Spr. Dyrektora c.k. Gimn. w Jarosławiu za r. szk. 1888.* Jarosław (1888). [Rec.: W. Bruchnalski. *Kwart. Hist.* R. 3 (1889) z. 1]. — K. Jarecki: Polskie tłumaczenia i przeróbki Anakreonta. *Pam. Lit.* R. 9 (1910) s. 75-81. — T. Eustachiewicz: Seneka w Polsce. *Eos* 1913 s. 177-228. [Rec.: T. Sinko. *Książka* 1914 nr 6]. — I. Chrzanowski: Czym był Wergiliusz dla Polaków po utracie niepodległości. Kr. 1915; wyd. 3 1930. Przekł. włos. *Eos* 1930/31 s. 151-161. [Rec.: R. Skulski. *Pam. Lit.* R. 28 (1931) s. 475-476]. — J. Kowalski: (Wstęp do) Demostenes: Wybór mów. Kr. b.r. *BN* II, 15. — Z. Batowski: Owidiusz w Szkole Rycerskiej. *Przegl. Warsz.* 1923 t. 2 i nadb. — T. Sinko: Echa klasyczne w literaturze polskiej. Kr. 1923. — J. Zawirowski: Horacy w Polsce. (Wstęp do) Horacy: Wybór mów. Kr. (1923) *BN* II, 25. — T. Eustachiewicz: Dzieje sentencji Seneki w porenesansowej literaturze polskiej. *Pam. Lit.* R. 22/23 (1925/26) s. 373-391. — J. Birkenmajer: Les Traductions polonaises de Virgile. *Eos* 1930/31 s. 137-150. — W. Hahn: Bibliografia wergiliańska od w. XVI do r. 1931. *Tamże* 1930/31. — B. Smuszkinówna: Wergiliusz w czasopismach wileńskich pierwszej połowy XIX w. *Księga Wergiliuszowa.* Wil. 1930 *Alma Mater Vilnensis. Bibl.* 1. — S. Łempicki: Wergiliusz a Polska. *Kwart. Klas.* 1931 s. 219-230. — L. Kamykowski: Z dziejów jednego motywu. „Ty śpisz, Eneaszu..." *Ruch Lit.* 1932 nr 6. — Z. Leśnodorski: Lucjan w Polsce. Kr. 1933 *Prace Hist.-Lit.* 43. [Rec.: A. Brückner. *Pam. Lit.* R. 30 (1933) s. 479-480; J. Krzyżanowski. *Roczn. Lit. 1933* s. 257]. — L. Winniczuk: Terencjusz w Polsce. *Charisteria G. Przychocki a discipulis oblata.* W-wa 1934. — W. Ogrodziński: Polskie przekłady Horacego. *Commentationes Horatianae.* T. 2. Kr. 1935 s. 28-204 i odb. [Rec.: T. Sinko. *Eos* 1935 s. 359-361]. — W. Hahn: Bibliografia Horacego w Polsce. Lubl. 1936. [Rec.: S. Pilch. *Eos* 1936 s. 346]. — S. Witkowski: Sądy o Homerze w Polsce na przełomie XVIII i XIX w. *Munera philologica L. Ćwikliński oblata.* Poz. 1936. — G. Przychocki: Literatura augustowska w Polsce. *Przegl. Współcz.* t. 67 (1938) nr 10, 12. — L. Winniczuk: Pliniusz młodszy w Polsce. Cz. 1. *Eos* 1939 s. 55-65. Cz. 2. *Eos* 1940/46 s. 207-218. — G. Pianko: Batrachomyomachia i poemat heroikomiczny w literaturze europejskiej. *Meander* 1947 nr 3. — S. Hammer: Traductions polonaises des classiques grecs et latins. *Bulletin Centre Polonais de Recherches Scientifiques de Paris* 1949 nr 4. — G. Przychocki: Wpływ „Braci". (Wstęp do) T. M. Plautus: Bracia (Menaechmi). Wr. (1950) *BN* II, 33 (wyd. 2). — W. Wąsik: Arystoteles w Polsce. *Spr. PAU* 1950 nr 2. — M. Brożek: Kwintylian w Polsce; Kwintylian w polskiej literaturze pedagogicznej. (Wstęp do) Kwintylian: Kształcenie mówcy. Wr. (1951) *BN* II, 62. — S. Skimina: Persjusz w Polsce. Tor. 1952 *Prace Wydz. Filol.-Filoz.* t. 4 z. 1. Por. *Spr. PAU* 1951 nr 3. — W. Steffen: Polskie przekłady „Prac i dni". (Wstęp do) Hezjod: Prace i dnie. Wr. (1952) *BN* II, 71. — Z. Abramowiczówna: Wergiliusz w Polsce. (Wstęp do) Wergiliusz: Bukoliki i Georgiki. (Wybór).

Wr. (1953) *BN* II, 83. — S. Hammer: Tacyt w Polsce. (Wstęp do) Tacyt: Wybór pism. Wr. (1953) *BN* II, 82. — J. Krókowski: Owidiusz w Polsce. (Wstęp do) Owidiusz: Przemiany. Wr. (1953) *BN* II, 76. — J. Łanowski: Losy sielanki greckiej w Polsce. (Wstęp do) Sielanka grecka. Wr. (1953) *BN* II, 80. — M. Plezia: Wpływ i znaczenie pism filozoficznych Cycerona. (Wstęp do) M. T. Cycero: Wybór pism naukowych. Wr. (1954) *BN* II, 52. — T. Sinko: Losy poezji Homerowej. (Wstęp do) Homer: Iliada. Wr. (1954) *BN* II, 17 (wyd. 8). — J. Łanowski: Z polskich arystofaneów. (Wstęp do) Arystofanes: Żaby. Wr. (1955) *BN* II, 94. — T. Sinko: Wychowawca Europy. (Wstęp do) Plutarch: Żywoty sławnych mężów. Wr. (1955) *BN* II, 3 (wyd. 3). — W. Strzelecki: Liwiusz w Polsce; Polskie przekłady Liwiusza. (Wstęp do) T. Liwiusz: Dzieje od założenia miasta Rzymu. (Wybór). Wr. (1955) *BN* II, 77 (wyd. 2). — J. Krókowski: Katullus w Polsce. (Wstęp do) Catullus: Poezje. Wr. (1956) *BN* II, 105. — S. Łoś: Kato w Polsce. (Wstęp do) M. P. Cato: O gospodarstwie wiejskim. Wr. (1956) *BN* II, 103. — J. Czerniatowicz: Początki grecystyki i walka o język grecki w Polsce doby Oświecenia. *Studia i Materiały z Dziejów Nauki Pol.* t. 6 (1958) S. A z. 3. — E. Aleksandrowska: Zabawy Przyjemne i Pożyteczne. 1770-1777. Monografia bibliograficzna. Wr. 1959 *Książka w Dawnej Kulturze Pol.* 9. — W. Strzelecki: Tragedie Seneki w Polsce. (Wstęp do) Seneka: Fedra. Wr. (1959) *BN* II, 118. — J. Reychman: Z tradycji naszych związków kulturalnych z Grecją. *Meander* 1960 nr 8/9. — T. Sinko: „Dyjogenes chrześcijański" w Polsce XVIII w. *Tamże* 1960 nr 3. — G. Pianko: Rola czasopism z okresu Oświecenia w propagowaniu studiów nad antykiem. *Tamże* 1961 nr 9; 1962 nr 9; 1964 nr 5-6. — J., T. Zabrodzcy: Znajomość Pliniusza w Polsce. (Wstęp do) Pliniusz: Historia naturalna. (Wybór). Wr. (1961) *BN* II, 128. — M. Plezia: Listy Cycerona w Polsce. (Wstęp do) M. T. Cycero: Wybór listów. Wr. (1962) *BN* II, 130. — S. Zabłocki: Stanisław August jako inicjator przekładów z Horacego. *Eos* 1962 s. 191-207 i odb. — T. Bieńkowski: Pogłosy antyku w szkolnym dramacie różnowierczym w Polsce. (Szkolne sceny w Gdańsku, Elblągu i Toruniu). *Meander* 1963 nr 4.

B. LITERATURY NOWOŻYTNE

Romain-Cornut: Voltaire et la Pologne. Paryż 1845. — E. Schnobrich: Schiller w Polsce. *Ateneum* 1885 t. 4. — W. Kalinka: Jan Jakub Rousseau i jego wpływ w Polsce. W: Sejm Czteroletni. T. 2. Lw. 1881; wyd. 4 Lw. 1895. — G. Karpeles: Goethe in Polen. Ein Beitrag zur allgemeinen Literaturgeschichte. Berlin 1890. [Rec.: R. Pilat. *Kwart. Hist.* R. 4 (1890) s. 535-545]. — S. Estreicher: Szekspir w Polsce XVIII w. *Czas* 1891 nr 271-274 i odb. (Kr. 1892). — W. Smoleński: Nowa filozofia w Polsce w. XVIII. *Bibl. Warsz.* 1891 t. 2. — J. Zahorski: Szekspir w Polsce. Lw. 1897; toż w: W. Shakespeare: Dzieła. T. 9. Lw. 1897. —

P. Chmielowski: Najdawniejsze wiadomości o E. Kancie w piśmiennictwie naszym. *Pam. Lit.* R. 2 (1903) z. 3. — P. Chmielowski: Kant w Polsce. *Przegl. Filoz.* R. 7 (1904) z. 4. — K. Wojciechowski: Werter w Polsce. Lw. 1904; wyd. 2 uzup. Lw. 1925. [Rec.: A. G. Mazanowski. *Pam. Lit.* R. 3 (1904) s. 698--700; H. Reinchold. *Bibl. Warsz.* 1905 t. 2; W. Borowy. *Warszawianka* 1926 nr 35; B. Gubrynowicz. *Ruch Lit.* 1926 nr 4]. — W. Barewicz: F. Schiller i tzw. romantyka polska przed Mickiewiczem. Lw. 1905. — S. Dobrzycki: Do „Wertera" w Polsce. *Pam. Lit.* R. 4 (1905) z. 1. — B. Kielski: O wpływie Moliera na rozwój komedii polskiej. *Rozpr. Wydz. Filol. PAU* t. 42 (1907) i odb. (Kr. 1906). [Rec.: H. Reinchold. *Bibl. Warsz.* 1907 t. 2]. — M. Szyjkowski: „Génie du christianisme" a prądy umysłowe w Polsce porozbiorowej. Lw. 1908. [Rec.: K. Wojciechowski. *Pam. Lit.* R. 7 (1908) s. 660]. — K. Wojciechowski: „Polak w Paryżu" a „Nowa Heloiza". (Sąd o dramacie francuskim i operze). *Tamże* R. 7 (1908) s. 149-153. — K. Wojciechowski: Pierwsze naśladownictwo „Nowej Heloizy" w romansie polskim. (Ks. Krajewskiego „Pani Podczaszyna" 1786). *Rozpr. Wydz. Filol. PAU* t. 44 (1908) s. 197-210. —

G. Korbut: Początki wpływu Boileau'a w Polsce. *Spr. z Posiedzeń Tow. Nauk. Warsz.* t. 3 (1910) z. 8. i odb.; przedr. w: Szkice i drobiazgi historycznoliterackie. W-wa 1935. [Rec.: B. Gubrynowicz. *Pam. Lit.* R. 16 (1918) s. 309]. — M. Szyjkowski: Osjan w Polsce na tle

genezy romantycznego ruchu. *Rozpr. Wydz. Filol. PAU* t. 52 (1913) i odb. (Kr. 1912). [Rec.: I. Chrzanowski. *Pam. Lit.* R. 12 (1913) s. 487]. — E. Kołodziejczyk: Goethe w Polsce. Rzecz literacko-bibliograficzna. Kr. 1913. [Rec.: Z. Gerstmann. *Pam. Lit.* R. 13 (1914/15) s. 408-410]. — M. Szyjkowski: Myśl Jana Jakuba Rousseau w Polsce XVIII w. Kr. 1913. [Rec.: J. Szumiel. *Pam. Lit.* R. 13 (1914/1915) s. 85-92; W. Konopczyński. *Kwart. Hist.* R. 29 (1915) s. 377-383]. — L. Bernacki: Szekspir w Polsce. W: W. Shakespeare: Dzieła. T. 12. W-wa (1913) i odb. (Kr. 1914); przedr. w: Teatr, dramat i muzyka za Stanisława Augusta. T. 2. Lw. 1925. [Rec.: A. Brückner. *Ruch Lit.* 1926 nr 4]. — M. Szyjkowski: Gessneryzm w poezji polskiej. *Rozpr. Wydz. Filol. PAU* t. 53 (1916) i odb. (Kr. 1914). — W. Tarnawski: O polskich przekładach dramatów Szekspira. Kr. 1914. — M. Szyjkowski: Schiller w Polsce. Studium historyczno-porównawcze. Kr. 1915. [Rec.: B. Gubrynowicz. *Kwart. Hist.* R. 30 (1916) s. 73, przedr. w: Studia literackie. W-wa 1935]. — S. Harassek: Kant w Polsce przed r. 1830. Kr. 1916 *Prace Hist.-Lit.* 8. [Rec.: A. Brückner. *Pam. Lit.* R. 17/18 (1919/1920) s. 167-170]. — M. Dynowska: Filip Nereusz Golański na tle współczesnej epoki. Studium dziejom neoklasycyzmu w Polsce poświęcone. *Rozpr. Wydz. Filol. PAU* t. 55 (1917) s. 269-338. — M. Szyjkowski: E. Younga „Myśli nocne" w poezji polskiej. *Tamże* t. 55 (1917) s. 20-72 i odb. (Kr. 1916). — M. Smolarski: Studia nad Wolterem w Polsce. Lw. 1918 *Arch. Nauk. Wydawnictwo Tow. dla Popierania Nauki Pol.* dz. 1 t. 9 z. 3. [Uzup.: W. Smoleński: Wolter w Polsce. W: Przewrót umysłowy w Polsce w. XVIII. Wyd. 2. W-wa 1923; wyd. 3 W-wa 1949]. — W. Folkierski: „Cyd" Kornela w Polsce. *Rozpr. PAU Wydz. Filol.* t. 57 (1919). —

M. Szyjkowski: Dzieje nowożytnej tragedii polskiej. Typ pseudoklasyczny. 1661-1831. Kr. 1920. — M. Dreszer: La Fontaine i jego wpływ na bajkę polską. Kr. 1921. — S. P. Koczorowski: Dante w Polsce. Kr. 1921. — W. Folkierski: Molière en Pologne. *Revue de Littérature Comparée* 1922 nr 2. — M. Szyjkowski: U progu nowożytnej dramaturgii w Polsce. *Przegl. Współcz.* t. 1 (1922) s. 173-186. — F. Bryk: Linné und Polen. *Svenska Linnésällska pets Arsscrift* (Sztokholm) 1923 t. 6 s. 35-51 i odb. — J. Calina: Shakespeare in Poland. Londyn 1923. [Rec.: S. Windakiewicz. *Przegl. Współcz.* t. 5 (1923) nr 14]. — M. Dadlez: Pope w Polsce w XVIII w. Kr. 1923 *Prace Hist.-Lit.* 19. [Rec.: S. Helsztyński. *Pam. Lit.* R. 25 (1928) s. 168-170]. — W. Smoleński: Rousseau w Polsce. W: Przewrót umysłowy w Polsce w. XVIII. Wyd. 2 W-wa 1923; wyd. 3 W-wa 1949. — Z. Żygulski: „Zbójcy" w Polsce. (Wstęp do) F. Schiller: Zbójcy. Kr. (1923) *BN* II, 30. — A. Zieleńczyk: Geneza i charakterystyka kantyzmu polskiego. *Przegl. Filoz.* R. 27 (1924) z. 3/4. — M. Szyjkowski: Le Préromantisme en Pologne; Le Gessnerisme. *Revue des Études Slaves* t. 6 (1926) z. 1-2. — S. Helsztyński: English Literature in Eighteenth Century Poland. *The Slavonic and East European Review* t. 6 (1927) nr 16 i odb. — W. Smoleński: Monteskiusz w Polsce w. XVIII. W-wa 1927. [Rec.: G. Korbut. *Ruch Lit.* 1928 nr 3]. — M. Starzewski: „Umowa społeczna" w Polsce końca XVIII w. (Wstęp do) J. J. Rousseau: O umowie społecznej. Kr. (1927) *BN* II, nr 44. — O. F. Battaglia: Jean-Jacques Rousseau et la Pologne. *La Pologne Littéraire* 1928 nr 22. — S. Helsztyński: Polskie przekłady Miltona i Pope'a. *Pam. Lit.* R. 25 (1928) z. 1-2. [Rec.: J. Birkenmajer. *Ruch Lit.* 1932 nr 5]. — S. Helsztyński: Pope in Poland. *The Slavonic and East European Review* t. 7 (1928) nr 19. — J. Nieczuja-Urbański: Echa wielkiej rewolucji francuskiej w bezimiennej poezji polskiej XVIII w. *Pam. Lit.* R. 25 (1928) z. 4. — W. Hahn: Kotzebuego „Der Wirrwarr" w tłumaczeniach polskich. *Ruch Lit.* 1929 nr 8-9. — B. Vydra: „Slovo o pluku Igorově", jeho ohlasy a vlivy v literatuře polské a české. *Sborník praci I Sjezdu Slovanských Filologů v Praze 1929.* T. 1. Praga 1929; wersja rozszerz. *Bratislava* t. 4 (1930). —

E. Boyé: O polskich przekładach „Don Kiszota". *Przegl. Współcz.* 1930 nr 103. — S. Łempicki: Dante i kultura włoska w Polsce. Lw. 1930. — J. Janów: Z literatury polskiej i ruskiej XVI-XVIII w. *Sborník praci I Sjezdu Slovanských Filologů w Praze 1929.* T. 2. Praga 1932 i odb. — L. Simon: „Małżeństwo przymuszone" Molière'a w przeróbce stanisławowskiej. *Scena Pol.* 1931 nr 8. — T. Cieszewski: Bürger w Polsce. *Księga Koła Polonistów Uniw. S. Batorego.* Wil. 1932. — B. Gubrynowicz: Kilka notatek o Goethem w Polsce. *Ruch Lit.* 1932 nr 3. — M. Mleczkówna: Ludwik Sebastian Mercier w Polsce XVIII w. *Tamże* 1932 nr 5. — Z. Wąsowiczówna: Marivaux w Polsce w XVIII w. *Tamże*

1932 nr 5. — Z. Ciechanowska: Die Anfänge der Goethekenntnis in Polen. *Germanoslavica* 1932/1933. — Z. Ciechanowska: Poland und Goethe. *The Slavonic and East European Review* t. 11 (1933) nr 32. — J. Krzyżanowski: Z dziejów walterskotyzmu polskiego. *Przegl. Współcz.* t. 44 (1933) nr 130; wyd. nast.: O walterskotyzmie polskim. W: W świecie romantycznym. (Kr. 1961) *Bibl. Studiów Lit.* Przekł. ang.: Scott in Poland. *The Slavonic and East European Review* t. 12 (1933) nr 34. — J. Morawski: Hispano-Polonica. Plan bibliografii hiszpańsko-polskiej; Krasicki a Cervantes. *Spr. Poz. Tow. Przyj. Nauk* t. 7 (1933) z. 1. — J. Twardowski: Goethe und Polen, Polen und Goethe. *Jahrbuch der Goethe-Gesellschaft* t. 19 (1933). — M. Vasmer: Der deutsche Einfluss in der polnischen Literatur. *Deutschland und Polen.* (Red. A. Brackmann). Monachium 1933. [Rec.: Z. Łempicki. *Kwart. Hist.* R. 48 (1934) s. 803]. — A. Załuska: Poezja opisowa Delille'a w Polsce. Kr. 1934 *Prace Hist.-Lit.* 44. [Rec.: T. Mikulski. *Pam. Lit.* R. 32 (1935) z. 3/4; przedr. w: W kręgu oświeconych. W-wa 1960]. — J. Nowak: Recepcja w Polsce francuskiej liryki rewolucyjnej. W: Satyra polityczna konfederacji targowickiej i sejmu grodzieńskiego. Kr. 1935 *Prace Hist.-Lit.* 47 s. 141-149. — Z. Ciechanowska: Literatura niemiecka a polska w XVIII w. Stan badań. *Pam. Lit.* R. 33 (1936) z. 1; *Księga referatów Zjazdu Nauk. im. I. Krasickiego.* Lw. 1936. — W. Olszewicz: O polskich przekładach Jana Jakuba Rousseau. Notatka bibliograficzna. *Pam. Lit.* R. 33 (1936) z. 4; *Księga referatów Zjazdu Nauk. im. I. Krasickiego.* Lw. 1936. — I. Turowska-Barowa: Echa orientalne w literaturze stanisławowskiej. *Prace historyczno-literackie. Księga zbior. ku czci I. Chrzanowskiego.* Kr. 1936. — J. Goldman: La Philologie romane en Pologne. Kr. 1937 *Arch. Neophilologicum* 2 i nadb. — A. Karbowiak: Kartezjanizm w Polsce XVII i XVIII w. Kr. 1937. — W. Wąsik: Kartezjusz w Polsce. *Przegl. Filoz.* R. 40 (1937) z. 2 i odb. — F. Smolka: Czyżby najdawniejszy polski przekład Wertera? *Pam. Lit.* R. 35 (1938) s. 185. —

M. Rulikowski: Shakespeare na scenach polskich. *Teatr* 1946 nr 5. — M. Ochorowicz: Szekspir w Polsce. *Scena i Widownia Warsz.* 1946/47 nr 5. — M. Kridl: The First Polish Translation of the „Slavo". *Memoirs of the American Folklore Society* t. 42 (1947) i odb. (Filadelfia 1949). — J. Kott: Przekłady „Gulliwera". *Zesz. Wr.* 1948 nr 4. — C. Zgorzelski: O stosunkach literatury polskiej i rosyjskiej w l. 1810-1830. *Nauka* i *Sztuka* t. 9 (1948) s. 64-79. — Z. Ciechanowska: Twórczość Goethego w Polsce. *Twórczość* 1949 nr 8. — T. Mikulski: „Robinson" w Polsce. Szkic dziejów. *Zesz. Wr.* 1949 nr 3/4 i odb. (Wr. 1950); wyd. nast. w: W kręgu oświeconych. W-wa 1960. — S. Pigoń: Le Jay w Polsce. (Z dziejów dramatu szkolnego w XVIII w.). *Spr. PAU* 1949 nr 2 s. 36-39. — W. Preisner: Stosunki literackie polsko-włoskie w l. 1800-1939 w świetle bibliografii. Tor. 1949 *Tor. Tow. Nauk.* t. 3 z. 1. —

W. Kubacki: Metastasiana. *Pam. Lit.* R. 41 (1950) z. 3/4. — M. Brahmer: Goldoni w Polsce. (Wstęp do) Goldoni: Sprytna wdówka; Zakochani. Wr. (1951) *BN* II, 61. — L. Łopatyńska: Lafontaine w Polsce. (Wstęp do) Lafontaine: Bajki. Wr. (1951) *BN* II, 60. — J. Kleiner: Z dziejów stosunku literatury stanisławowskiej do literatur obcych. *Spr. PAU* 1952 z. 6. — J. Kott: (Wstęp do) Encyklopedia. Wr. (1952) *BN* II, 73. — J. Kozłowski: Boileau-Despréaux w polskich przekładach i przeróbkach. *Pam. Lit.* R. 44 (1953) z. 3/4. — J. Szczepaniec: Teodor Osękowski, nieznany tłumacz „Panfila". *Ze skarbca kultury* 1953 z. 2. — E. Triller: Pierwsze polskie wydanie „Podróży kapitana Gulliwera". *Tamże* 1953 z. 1. — A. Obrębska-Jabłońska: „Słowo" w przekładach polskich. W wyd.: Słowo o wyprawie Igora. W-wa 1954. — J. Prokop: „Taczka occiarza" Merciera i jej recepcja w teatrze Bogusławskiego. *Pam. Teatr.* 1954 z. 3/4. — Z. Ciechanowska: Twórczość Goethego w Polsce. (Wstęp do) Goethe: Wybór poezji. Wr. (1955) *BN* II, 48. — H. Friedberg: Osiemnastowieczne monteskiana w Bibliotece Jagiellońskiej. *Biuletyn Mies. Bibl. Jagiel.* 1955 nr 8/9. — J. Pawłowiczowa: (Wstęp do) Drama mieszczańska. (W-wa 1955) *Teatr Pol. Oświecenia.* [Rec.: T. Mikulski. *Roczn. Lit. 1955* (W-wa 1956) s. 243-244; Z. Goliński. *Pam. Lit.* R. 48 (1957) z. 1]. — E. Rzadkowska: Encyklopedia i Diderot w polskim Oświeceniu. Wr. 1955 *IBL. Studia Hist.-Lit.* 24. [Rec.: T. Mikulski. *Roczn. Lit. 1955* (W-wa 1956) s. 248-249]. — G. Sinko: „Kupiec londyński" Lilla i „Gracz" Moore'a w Polsce. (Wstęp do) Angielski dramat mieszczański XVIII w. Wr. (1955) *BN* II, 95. — L. Chmaj: Kartezjanizm w Polsce w XVII i XVIII w. *Myśl Filoz.* 1956 z. 5. Por. *Spr. PAU* 1937 s. 241-245. — K. Opałek: Monteskiusz w Polsce. *Monteskiusz i jego dzieło. Sesja naukowa w dwusetną rocznicę*

śmierci. W-wa 1956. — W. Preisner: Recepcja fragmentu „Orlanda Szalonego" u autora polskiego z końca XVIII w. *Spr. Tow. Nauk. w Tor.* 1956 z. 1/4 s. 66-71. — Z. Sinko: „Monitor" wobec angielskiego „Spectatora". Wr. 1956 *IBL. Studia Hist.-Lit.* 31. [Rec.: J. W. Gomulicki. *Roczn. Lit. 1957* (W-wa 1962) s. 181]. — M. Szolson: O pierwszym przekładzie „Słowa o wyprawie Igora" na język polski. *Kwart. Inst. Pol.-Radzieckiego* 1956 nr 3/4. — J. Adamski: Świat wolteriański. W-wa 1957. [Rec.: J. W. Gomulicki. *Roczn. Lit. 1957* (W-wa 1962) s. 181]. — S. Ciesielska-Borkowska: Cervantesa „Don Quijote" w polskich przekładach. Kr. 1957 *Zesz. Nauk. Uniw. Jagiel. S. Nauk Społ.* 13. *Filologia* 3. — M. Klimowicz: „Sen Patrixa" w poezji polskiego Oświecenia. *Pam. Lit.* R. 48 (1957) z. 4. [Rec.: J. W. Gomulicki. *Roczn. Lit. 1957* s. 182-183].— W. Olszewicz: Uzupełnienia do bibliografii polskich przekładów Jana Jakuba Rousseau. (Przygotowała do druku i uzupełniła G. Frydrychowicz). *Pam. Lit.* R. 48 (1957) z. 3. — W. Preisner: Dante i jego dzieła w Polsce. Tor. 1957 *Tow. Nauk. w Tor. Prace Wydz. Filol.-Filoz.* t. 6 z. 2.— P. N. Bierkow: Russko-polskije litieraturnyje swiazi w XVIII w. Moskwa 1958. [Rec.: R. Łużny. *Slavia Orientalis* 1960 nr 3; J. W. Gomulicki. *Roczn. Lit. 1958-1960* (W-wa 1964) s. 234-235].— O. Dobijanka: „Minna von Barnhelm" w Polsce. (Wstęp do) G. E. Lessing: Minna von Barnhelm. Wr. (1958) *BN* II, 112. — S. Fiszman: Z polsko-rosyjskich stosunków literackich w okresie 1800-1830. *Z polskich studiów slawistycznych*. T. 2. W-wa 1958. — W. Hahn: Szekspir w Polsce. Wr. 1958. [Rec.: S. Papée. *Teatr* 1959 nr 9; A. Dębnicki. *Pam. Teatr.* 1961 z. 2]. — Z. Libera: Z problemów sentymentalizmu w literaturze polskiej. *Z polskich studiów slawistycznych*. T. 2. W-wa 1958. — W. Polakowska: O „Pustelniku Londyńskim z ulicy Pikadilli", pierwszym czasopiśmie anglistycznym w Polsce. *Prace Polon.* S. XIV (1958). — Z. Sinko: „Spectator" w Polsce. (Wstęp do) Spectator. (Wybór). Wr. (1958) *BN* II, 110. — I. Stasiewicz: Dyskusja z „Rozprawą o naukach i sztukach" J. J. Rousseau w polskich czasopismach czasów stanisławowskich. *Studia i Materiały z Dziejów Nauki Pol.* t. 6 (1958) S. A z. 2. — E. Aleksandrowska: Johan Turesson Oxenstierna w Polsce. Z warsztatu bibliografa „Monitora" (1). *Pam. Lit.* R. 50 (1959) z. 3/4. — E. Aleksandrowska: Zabawy Przyjemne i Pożyteczne 1770-1777. Monografia bibliograficzna. Wr. 1959 *Książka w Dawnej Kulturze Pol.* 9. — M. Klimowicz: Romans Gellerta w literaturze polskiej czasów saskich. *Pam. Lit.* R. 50 (1959) z. 3/4. — J. Reychman: Kim był polski tłumacz Hätifīego. *Tamże* R. 50 (1959) z. 3/4. — R. Łużny: Uwagi o kontaktach polsko-rosyjskich w XVIII w. *Slavia Orientalis* 1960 nr 3. — T. Mikulski: „Polak w Paryżu" przekładem. W: W kręgu oświeconych. W-wa 1960. — M. Strzałkowa: Calderon w Polsce. Studia polsko-hiszpańskie. Kr. 1960 *Zesz. Nauk. Uniw. Jagiel. Rozprawy i Studia* 26. — E. Szwankowski: Wolter w teatrze Oświecenia. *Mówią wieki* 1960 nr 1. — Z. Sinko: Powieść angielska osiemnastego wieku a powieść polska l. 1764-1830. W-wa 1961 *IBL PAN. Hist. i Teoria Lit.* 6. [Rec.: zob. 3. Literatura C]. — E. Aleksandrowska: Nieznany przekład epigramatów Owena. *Pam. Lit.* R. 53 (1962) z. 2. — J. W. Gomulicki: Przygody „Polaka w Paryżu". *Stolica* 1962 nr 35. — S. Graciotti: Attorno al „Polak w Paryżu". *Studi in onore di Ettore lo Gatto e G. Maver.* Florencja 1962 i odb. [Rec.: J. W. Gomulicki. *Roczn. Lit. 1962* (W-wa 1964) s. 195-196]. — Z. Libera: Europejski charakter literatury polskiego Oświecenia. *Pam. Lit.* R. 53 (1962) z. 3. — Z. Libera: Le Problème du classicisme polonais dans le cadre de la littérature européenne. *Actes du III Congrès de L'Association Internationale de Littérature Comparée* 1962. — Z. Libiszowska: Franklin w Polsce XVIII w. *Zesz. Nauk. Uniw. Łódz.* S. I (1962) z. 27. — R. Łużny: Dramat rosyjski w Polsce w. XVIII i na początku w. XIX. *Slavia Orientalis* 1962 z. 3. — S. Pietraszko: Z dziejów poetyki klasycystycznej w Polsce. *Acta Univ. Wr.* 1. *Prace Lit.* III (1962). — F. Siedlecki: Łomonosow w Polsce. *Slavia Orientalis* 1962 nr 2. — W. Ostrowski: Walter Scott w Polsce 1816-1830. *Zesz. Nauk. Uniw. Łódz.* S. I (1963) z. 29. — J. Rudnicka: Ostatnio zidentyfikowane przekłady powieści francuskich w Polsce XVIII w. *Pam. Lit.* R. 54 (1963) z. 3. — M. Szarama: Wolter w czasopismach stanisławowskich. Kr. 1963 *Zesz. Nauk. Uniw. Jagiel.* 76 *Prace Hist.-Lit.* 6. — Z. Raszewski: Kto przetłumaczył „Oszusta"? *Pam. Lit.* R. 55 (1964) z. 2. — J. Rudnicka: Bibliografia powieści polskiej 1601—1800. Wr. 1964 *Książka w Dawnej Kulturze Pol.* 13. — Z. Sinko: Romans grozy w Polsce. (Wstęp do) M. G. Lewis: Mnich. Wr. (1964) *BN* II, 138. — J. Lewański: Miscellanea z czasów saskich. (Rozdz. Destouches u pijarów). *Pam. Teatr.* 1965

z. 1. — Z. J. Mikołajtis: J. J. Rousseau a scena polska. *Rocz. Komisji Hist.-Lit.* R. 3 (1965). — Z. Sinko: Rozdział „Systemu przyrody" Holbacha w XVIII-wiecznym przekładzie polskim. *Pam. Lit.* R. 56 (1965) z. 3. — S. Pietraszko: Doktryna literacka polskiego klasycyzmu. Wr. 1966 *IBL PAN. Studia z Okresu Oświecenia* 4. — Z. Sinko: Powieść zachodnioeuropejska w Polsce stanisławowskiej w świetle liczb. *Pam. Lit.* R. 57 (1966) z. 4.

5. ŻYCIE LITERACKIE

Bywalski (J. Brykczyński): Kawa „Pod Kopciuszkiem". *Tyg. Pol. i Zagr.* 1818 t. 1 s. 214-216. — F. S. Dmochowski: Wspomnienia od 1806 do 1830 r. W-wa 1858; wyd. nast. oprac. Z. Libera. W-wa 1959 *Bibl. Pam. Pol. i Obcych.* — F. S. Dmochowski: O wydawnictwie warszawskim od początku bieżącego stulecia do r. 1840. *Przegl. Europejski* t. 3 (1863). — John of Dycalp (P. Jankowski): Szczypta kadzidła cieniom wierszokletów... Chaos. Wil. 1842. — S. Morawski: Kilka lat młodości mojej w Wilnie (1818-1825). (Powst. 1848). Wyd. A. Czartkowski, H. Mościcki. W-wa 1924; wyd. 2 W-wa 1959 *Bibl. Pam. Pol. i Obcych.* — J. N. Janowski: Notatki autobiograficzne 1803-1853. Wyd. M. Tyrowicz. Wr. 1953. — I. Humnicki: Pamiętniki. (Powst. przed 1864). *Sfinks* 1913 t. 1 z. 1-3 i odb. — K. Koźmian: Pamiętniki. T. 1-2. Poz. 1858. T. 3. Kr. 1865 i wyd. nast. — F. S. Dmochowski: Wspomnienia literackie z dawnych czasów. *Bibl. Warsz.* 1866 t. 3 i odb.; przedr. Z. Libera w wyd.: Wspomnienia od 1806 do 1830 r. (zob. wyżej). — A. E. Koźmian: Wspomnienia. Poz. 1867. — K. W. Wójcicki: Kawa literacka w Warszawie. W-wa 1873. — A. E. Odyniec: Listy z podróży. T. 1-4. W-wa 1875-1878 i wyd. nast.; oprac. M. Dernałowicz, M. Toporowski. T. 1-2. W-wa 1961 *Bibl. Pam. Pol. i Obcych.* — K. Chłędowski: Dwór Czartoryskich w Sieniawie. (Powst. 1879). W: Z przeszłości naszej i obcej. Lw. 1935. — K. W. Wójcicki: Warszawa, jej życie umysłowe i ruch literacki w ciągu lat trzydziestu (1800--1830). *Bibl. Warsz.* 1879 t. 1-3 i odb. W-wa 1880. — P. Chmielowski: Liberalizm i obskurantyzm na Litwie i Rusi (1815-1823). *Ateneum* 1883 t. 1-2; wyd. osob. (z przedmową B. Chlebowskiego) W-wa 1898 *Bibl. Dzieł Wyborowych* 21. — W. Bełza: Dziwadła literackie. *Sobótka. Księga zbior. dla uczczenia... S. Goszczyńskiego.* Lw. 1875; przedr. w: Szkice, wspomnienia, obrazki. W-wa 1901. — W. Smoleński: Towarzystwa naukowe i literackie w Polsce. *Ateneum* 1877 t. 3; przedr. w: Pisma historyczne. T. 2. Kr. 1901. — W. Zawadzki: Literatura w Galicji (1772-1848). Lw. 1878; wyd. nast. w: Pamiętnik życia literackiego w Galicji. Oprac. A. Knot. Kr. 1961. [Rec.: zob. 3. Literatura A]. — A. E. Odyniec: Wspomnienia z przeszłości opowiadane Deotymie. *Kronika Rodz.* 1879/80; wyd. osob. W-wa 1884. — F. Krček: W sprawie towarzystwa założonego w r. 1811 pod nazwą Sfinksa. *Pam. Lit.* R. 3 (1904). — T. Hirsch: Literarische Gesellschaften in Danzig während des 18. Jahrhunderts. *Mitteilungen d. Westpreussischen Geschichtsvereins* 4 (Gdańsk 1905). — K. Bąkowski: Kronika krakowska 1796-1848. T. 1. Kr. 1905. — M. Laubert: Studien zur Geschichte der Provinz Posen in der ersten Hälfte des neunzehnten Jahrhunderts. Poz. 1908. — M. Szyjkowski: Z obozu klasyków. II: Salon literacki. *Bibl. Warsz.* 1911 t. 1. — A. Kraushar: Senator Nowosilcow i cenzura w Królestwie Kongresowym. W-wa 1913. — A. Kraushar: Salony i zebrania literackie warszawskie na schyłku w. XVIII i w ubiegłym stuleciu. W-wa 1916. [Rec.: W. Hahn. *Pam. Lit.* R. 15 (1917) s. 118]. — S. Łempicki: Mecenat kulturalny w Polsce. (Problem i postulaty). *Studia staropolskie. Księga ku czci A. Brücknera.* Kr. 1928. — K. Górski: Epizod walki racjonalistów z obskurantami na początku XIX w. *Ruch Lit.* 1929 s. 166 n. — S. Pigoń: Z dawnego Wilna. Szkice obyczajowe i literackie. Wil. 1929 *Bibl. Wil.* 2. — Ł. Kurdybacha: Wpływy kultury wileńskiej na Lwów w początkach XIX w. *Ateneum Wil.* 1936. — Ł. Kurdybacha: Stosunki kulturalne polsko-gdańskie w XVIII w. Gdańsk 1937. Por. Stosunki literacko-kulturalne polsko-gdańskie w XVIII w. *Spr. Tow. Nauk. we Lw.* R. 16 (1936) z. 3. [Rec.: W. Pniewski. *Kwart. Hist.* R. 52 (1938) s. 107-109]. — J. S. Bystroń: Literaci i grafomani z czasów Królestwa Kongresowego 1815--1831. Dwanaście portretów. Lw. 1938. [Rec.: zob. 3. Literatura A b]. — T. Turkowski: Geneza i charakter Wilna jako

środowiska literackiego. (W. XVI-XVIII). *Spr. PAU* 1946 nr 2. [Rec.: C. Hernas. *Pam. Lit.* R. 43 (1952) z. 1/2, przedr. w: *Z badań nad literaturą staropolską*. Wr. 1952]. — A. Bar: Kumoszki na Parnasie. Kr. 1947. [Rec.: zob. 3. Literatura A b]. — J. Prosnak: Środowisko warszawskie w życiu i twórczości Chopina. *Kwart. Muzyczny* 1949 nr 28. — A. Kowalska: „Momus" Alojzego Żółkowskiego 1820-1821. Karta z dziejów prasy i sceny warszawskiej. W-wa 1956. — J. Rudnicka: Mecenat Stanisława Kostki Potockiego w świetle jego spuścizny rękopiśmiennej. *Przegl. Hum.* 1958 nr 5. — J. W. Gomulicki: Warszawski protoplasta K.M.P.i K. *Nowe Książki* 1959 nr 22. — F. German: Chopin i literaci warszawscy. Kr. (1960). — Z. Libera: Z problemów życia kulturalnego w Polsce XVIII w. *Przegl. Hum.* 1960 z. 1. — A. Kowalska: Warszawa literacka w okresie przełomu kulturalnego 1815-1822. W-wa (1961) *Bibl. Syrenki*. [Rec.: zob. 3. Literatura A b]. — J. Łojek: Strusie króla Stasia. (W-wa 1961) *Tamże*. [Rec.: S. Lichański. *Nowe Książki* 1961 nr 12; M. Ruszczyc. *Kierunki* 1961 nr 37]. — W. Parkot: Czytelnictwo wśród mieszczaństwa warszawskiego na przełomie XVIII i XIX w. *Z dziejów książki i bibliotek w Warszawie*. W-wa 1961. — T. Frączyk: Warszawa młodości Chopina. Kr. (1962). — M. Walentynowicz: Towarzystwa czytelne. *Przegl. Bibl.* R. 30 (1962) z. 2. — K. Głombiowski: Fragment z dziejów upowszechnienia książki we Wrocławiu na przełomie XVIII i XIX w. (K. K. Streit). *Roczn. Bibl.* 1962 (1963) z. 3/4. — J. W. Gomulicki: (Komentarz hist.-lit. do) A. Magier: Estetyka miasta stołecznego Warszawy. Wyd. H. Szwankowska. Wr. 1963. — J. Łojek: Ze studiów nad czytelnictwem prasy w Polsce w końcu XVIII w. (1780-1793). *Roczn. Historii Czasopiśmiennictwa Pol.* t. 2 (1963). — A. Skotnicka: Rozwój czytelni i wypożyczalni wrocławskich od schyłku XVIII w. do 1848 r. *Roczn. Bibl.* 1963 (1964) z. 1/2. — J. A. Kosiński, J. Szczepaniec: Rękopiśmienne dedykacje autorskie XV-XVIII w. w zbiorach starych druków Biblioteki Ossolineum. *Ze skarbca kultury* z. 16 (1964). — J. Szczepaniec: Z dziejów cenzury w Polsce w okresie Targowicy. *Spr. Wr. Tow. Nauk. S. A* t. 17 1962 (1964). — J. Łojek: Series librorum prohibitorum z 1793 r. *Przegl. Hum.* 1965 nr 3. — Z. Sinko: Powieść zachodnioeuropejska w Polsce stanisławowskiej w świetle liczb. *Pam. Lit.* R. 57 (1966) z. 4.

Zob. też: II. Oświecenie w Polsce 1, 2 A; III. Literatura polska 2 B, 3 A; oraz: Biblioteka Publiczna Załuskich, Czasopiśmiennictwo, Drukarstwo i Księgarstwo, Kuźnica Kołłątajowska, Obiady Czwartkowe, Puławy, Towarzystwo Iksów, Towarzystwo Przyjaciół Nauk, Towarzystwo Szubrawców.

HASŁA RZECZOWE

BIBLIOTEKA PUBLICZNA ZAŁUSKICH (1747—1794)

Inne nazwy: Biblioteka Publiczna Rzeczypospolitej; Biblioteka Rzeczypospolitej — Załuskich zwana; Bibliotheca Zalusciana Publica; Biblioteka Załuskich.

Pierwszy polski i jeden z pierwszych w Europie księgozbiór publiczny — powstał z połączonych zbiorów braci Załuskich: Andrzeja Stanisława Kostki, wielkiego mecenasa i organizatora, biskupa płockiego (od 1722), kanclerza wielkiego koronnego (1731--1746) i biskupa krakowskiego (1746-1758), oraz Józefa Andrzeja, wielkiego bibliofila i bibliografa, referendarza koronnego i biskupa kijowskiego. Zawiązkiem ich zbiorów były biblioteki po Andrzeju Olszowskim i Andrzeju Chryzostomie Załuskim. Inicjatywa założenia biblioteki publicznej należała do Andrzeja Stanisława, który starał się ją zrealizować pierwotnie w swej biskupiej rezydencji w Płocku, następnie, obarczony obowiązkami państwowymi, połączył swe zbiory ze zbiorami młodszego brata i łożył hojnie na gromadzony dalej przezeń księgozbiór. Dzięki staraniom Andrzeja Stanisława została włączona do wspólnej biblioteki m. in. tzw. Biblioteka Żółkiewska, będąca w XVII w. własnością Jana III, a zawierająca fragmenty zbiorów i wcześniejszych królów polskich. On też w 1736 zakupił dla biblioteki pałac Daniłłowiczowski (przy Daniłłowiczowskiej 617) i odrestaurował go. W 1742 przeniesiono doń zbiory Józefa Andrzeja, gromadzone poprzednio w klasztorze karmelitów i na Marywilu, a w czerwcu 1746 — krakowskie zbiory Andrzeja Stanisława. Józef Andrzej prócz prac związanych z gromadzeniem księgozbioru podjął równocześnie porządkujące prace katalogowe i bibliograficzne. W 1743 miał już opracowany 6-tomowy katalog („Bibliotheca Polona magna universalis"), uzupełniany w miarę pomnażania zbiorów w latach następnych. Pierwszą publiczną imprezą Biblioteki był zorganizowany w 1746 konkurs literacko--naukowy, w którego wyniku czterech autorów najlepszych prac (spośród 80 nadesłanych z kraju i zagranicy; m. in. A. P. Zatorski) otrzymało w grudniu ufundowane przez Andrzeja Stanisława złote medale.

Uroczyste otwarcie Biblioteki dla publiczności nastąpiło w sierpniu 1747. Liczyła ona wówczas 18 000 druków, ok. 10 000 rękopisów, tysiące map, atlasów i sztychów i porównywana była z wielkimi bibliotekami Wiednia i Wolfenbüttel. Osobne jej działy stanowiły: gabinet fizyczny, muzeum osobliwości, zbiory numizmatyczne i obserwatorium astronomiczne. Biblioteka była dostępna dla publiczności we wtorki i czwartki, sekretarzem jej (a od lipca 1751 — prefektem) mianowano Jana Daniela Andrzeja Janockiego, a jego pomocnikiem jezuitę Stefana Wulfersa. By zabezpieczyć księgozbiór przed kradzieżami, wyjednali Załuscy u papieża Benedykta XV bullę grożącą klątwą kościelną złodziejom książek (wywieszono ją 12 kwietnia 1752 na drzwiach czytelni).

Szczytowy okres świetności Biblioteki stanowiły lata 1747-1758. Rósł jej księgozbiór, w oparciu o niego mnożyły się imprezy edytorskie (M. Dogiela, M. A. Trotza, G. Len-

gnicha, W. Mitzlera de Kolof, J. E. Minasowicza, samego Józefa Andrzeja i in.). 7 i 9 grudnia 1753 zorganizowano w Bibliotece „modo Italo" Akademię Mariańską, omawianą obszernie w zagranicznych czasopismach naukowych (dwie jeszcze Akademie Mariańskie organizowane w 1766 miały charakter znacznie skromniejszy: popisów „konwiktorów warszawskich", nie „uczonych mężów"). Śmierć Andrzeja Stanisława (16 grudnia 1758) przerwała okres świetności; obalenie przez spadkobierców sporządzonego już w 1753 testamentu, zapisującego Bibliotece olbrzymi majątek, pozbawiło ją niezbędnych do rozwoju funduszów. Józef Andrzej zdołał zaledwie utrzymać pałac Daniłłowiczowski i niewielką dotację. Trudnej sytuacji nie poprawiło otrzymane w 1758 biskupstwo kijowskie, z tego też względu w 1761 przekazał Załuski Bibliotekę jezuitom warszawskim, z warunkiem „konserwowania jej" i udostępniania publiczności „oprócz świąt i niedziel we wszystkie dni powszednie". Życzliwego protektora zyskała Biblioteka w osobie króla Stanisława Augusta, tę jednak zapowiedź lepszej przyszłości przerwało wywiezienie w jesieni 1767 Biskupa Kijowskiego do Kaługi. W tym czasie (do wiosny 1773) opiekował się księgozbiorem Janocki. Po powrocie z niewoli rozpoczął Załuski — w związku z grożącą jezuitom kasatą — zabiegi o powołanie w Warszawie „Wszechnicy Poniatowskiej" (uniwersytetu i akademii) i przekazanie jej Biblioteki. Zabiegi te, rozpoczęte 27 września 1773 przedłożeniem królowi projektu, przerwała 7 stycznia 1774 śmierć Załuskiego. Przed licznymi sukcesorami obronił Bibliotekę dekret królewski, uznający zapisaną jezuitom Bibliotekę, po kasacie ich zakonu, za własność państwową. W imieniu państwa objęła ją w zarząd Komisja Edukacji Narodowej, mianując głównym administratorem Ignacego Potockiego. Kierownictwo czytelni i opracowywanie katalogu druków polskich powierzono byłemu jezuicie Janowi Bartschowi. Komisja starała się zapewnić kredyty na zakup książek i remonty, były to jednak sumy niewielkie.

W 1775 przyszedł z poważniejszą pomocą król; w 1780 drukarze zostali zobowiązani uchwałą sejmową do udzielania Bibliotece obowiązkowego egzemplarza. W 1787 ustalono etaty pracowników Biblioteki. Prefektem instytucji (po śmierci Janockiego w jesieni 1786) został Jerzy Koźmiński, jako jego pomocników zatwierdzono pracujących już w Bibliotece uprzednio: Bartscha i Onufrego Kopczyńskiego (od 1783). Zatrudniono nadto dwóch woźnych. W tych też latach poczęto myśleć o wybudowaniu nowego gmachu dla księgozbioru.

Powolny, ale stały rozwój przerwały wypadki lat 1792-1794. Dowodem zainteresowania instytucją jeszcze w 1793 i wdzięczności dla fundatorów była uchwała sejmowa zastrzegająca, że stałym uprzywilejowanym kuratorem Biblioteki ma być zawsze członek rodziny Załuskich. Kres działalności Biblioteki położył trzeci rozbiór państwa (liczyła ona wówczas ok. 400 000 druków polskich, łacińskich, francuskich, niemieckich i włoskich, sztychów ponad 40 000, rękopisów ok. 20 000). Po zdobyciu Warszawy przez Suworowa (jesienią 1794) nastąpił rabunek i deportacja zbiorów jako łupu wojennego do Petersburga, gdzie stały się fundamentem i ozdobą świeżo wówczas założonej Petersburskiej Cesarskiej Biblioteki Publicznej. Część z nich uległa jednak rozproszeniu po kraju i Rosji (tu tzw. dublety weszły do bibliotek akademii duchownych: rzymskokatolickiej i prawosławnej, do akademii sztabu, akademii medycznej, do biblioteki publicznej w Moskwie, a nawet do biblioteki w Astrachaniu). Ok. 27 000 tomów wróciło do Warszawy w 1842 i 1862, znaczną część zbioru rewindykowano w okresie międzywojennym na mocy traktatu ryskiego z 1921 i włączono do Biblioteki Narodowej — zrodzonej w 1928 z kultu i tradycji Biblioteki Załuskich. Ostatecznej zagłady zbiorów dokonały w listopadzie 1944 oddziały Brandkommando, paląc barbarzyńsko księgozbiór na Okólniku, gdzie były one przechowywane. Równocześnie zniszczeniu uległ pałac Daniłłowiczowski.

OPRACOWANIA (i materiały)

Monografie i zarysy monograficzne: A. Kleczyński: Dzieje Biblioteki Załuskich na podstawie obrazu życia i działalności jej fundatora. *Spr. c.k. I. Gimn. w Przemyślu* i odb. Przemyśl 1902. — I. Baranowski: Biblioteka Załuskich w Warszawie. W-wa 1912. [Rec.: S. Wierczyński. *Pam. Lit.* R. 11 (1912) s. 627]. — M. Łodyński: Biblioteka Rzeczypospolitej im. Załuskich. *Przegl. Bibl.* 1935 z. 1 i odb. — M. Łodyński: Z dziejów Biblioteki Rzeczypospolitej Załuskich Zwanej w l. 1783-1794. W-wa 1935. [Rec.: A. Łysakowski. *Kwart. Hist.* 1936 s. 744-749]. — P. Bańkowski: Biblioteka Publiczna Załuskich i jej twórcy. W-wa 1959. (Ze streszcz. franc. T. Remera). [Rec.: J. W. Gomulicki. *Nowe Książki* 1960 nr 2; J. Wojnowski. *Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne* t. 5 (1962)].

Korespondencja Andrzeja Stanisława i Józefa Andrzeja Załuskich z 1724-1773. Rkpsy Bibl. Nar. sygn. 3229-3270. — J. A. Załuski: Programma literarium ad bibliophilos, typothetas et bibliopegos, tum et quosvis liberalium artium amatores... W-wa 1732. — J. D. A. Janocki: Nachricht von denen in der Hochgräflich Zaluskischen Bibliothek sich befindenden raren polnischen Büchern. T. 1. Drezno 1747. T. 2-5. Wr. 1749-1753. — J. D. A. Janocki: Specimen catalogi codicum manuscriptorum Bibliothecae Zaluscianae. Drezno 1752. — Ch. G. Friese. *Journal Littéraire* 1754. — J. A. Hylzen: Encomium Bibliothecae Zaluscianae. W-wa 1754. — W. Mitzler de Kolof. *Warschauer Bibliothek* 1754 s. 1678. — Catalogus librorum duplicatorum Bibliothecae Publicae Zaluscianae qui lege auctionis divendentur Varsoviae 1760. (W-wa 1760). (Podobne katalogi ukazały się w 1762, 1765, 1781 i 1782). — J. A. Załuski: Informacja o fundacji Biblioteki... B.m. 1761. Przedr. F. M. Sobieszczański: Materiały do historii bibliotek w Polsce. *Bibl. Warsz.* 1848 t. 2 s. 560-575. Wersja niem. b.m. 1761. — (J. D. A. Janocki): Bibliographia Zalusciana. Berdyczów-W-wa 1763-1766. — *Monitor* 1767 nr 73 s. 640. — Wdzięczność Imieniowi Wielebnych Andrzeja Biskupa Krakowskiego i Józefa Biskupa Kijowskiego Załuskich. (Projekt na Sejm). B.m. (1778). — Powiększenie Biblioteki przez dawanie darmo egzemplarza każdego dzieła. (Projekt na Sejm). B.m. (1780). — Nadgroda sukcesorów krwi i imienia Załuskich za Bibliotekę. (Projekt do prawa na Sejmie 1782). B.m. (1782). — Zaluskischen Reichs Bibliothek. W: Verzeichniss deutscher Bücher Dubletten welche um beygesetzten Preis von Liebhabern... W-wa 1783. — Polska stanisławowska w oczach cudzoziemców. Oprac. i wstępem opatrzył W. Zawadzki. T. 1-2. W-wa 1963 *Bibl. Pam. Pol. i Obcych.* — J. S. Bandtkie: Historia Biblioteki Uniwersytetu Jagiellońskiego. Kr. 1821. — J. Lelewel: Bibliograficznych ksiąg dwoje. T. 2. Wil. 1826; przedr. anastatyczny W-wa 1927. — A. Magier: Estetyka miasta stołecznego Warszawy. (Powst. ok. 1833). Wyd. H. Szwankowska, komentarz hist.-lit. oprac. J. W. Gomulicki. Wr. 1963. —

F. Gille: Musée de l'Ermitage. Notice sur la formation de ce musée. Petersb. 1860. — Mintzloff: Catalogue des publications de la Bibliothèque Impériale. Petersb. 1861. — Mintzloff: Progułka po S. P-burgskoj Impieratorskoj publicznoj bibliotiekie. Petersb. 1872. — A. Moszyński: Wiadomości o rękopisach polskich w Bibliotece Petersburskiej. *Rozpr. AU. Wydz. Filol.* t. 1 (1874). — F. Radziszewski: Wiadomość historyczno-statystyczna o znakomitych bibliotekach i archiwach publicznych i prywatnych, tak niegdyś byłych, jako i obecnie istniejących w krajach dawną Polskę składających... Kr. 1875. — S. Ptaszycki: Biblioteki i archiwa petersburskie. *Gwiazda. Kalendarz petersb. ilustr. na r. przestępny 1884.* — J. Antonowskij. *Russkij arch.* 1885 nr 2. — W. Smoleński: Towarzystwa naukowe i literackie w Polsce w. XVIII. *Ateneum* 1887 t. 3 i odb.; przedr. w: Pisma historyczne. T. 2. Kr. 1901. — *Z bibliotek rosyjskich.* Z. 1. Kr. 1898. — A. Kraushar: Dawne pałace warszawskie. Pałac Załuskich. *Tyg. Ilustr.* 1899 t. 1 nr 9-10. — J. Korzeniowski: Zapiski z Cesarskiej Biblioteki Publicznej w Petersburgu. Kr. 1910. — A. Kraushar: Do dziejów Biblioteki Załuskich. W: Okruchy przeszłości. W-wa 1913. — K. M. Morawski: Biblioteka Załuskich. W: Z wieku Łazienek. Kr. 1913. — K. Bartoszewicz: Józef Andrzej Załuski i jego biblioteka. *Świat* 1914 nr 9. — M. Zwejgbaum: O Bibliotece Załuskich i innych bibliotekach polskich w Petersburgu. W-wa 1917. —

J. Lewicki: Geneza Komisji Edukacji Narodowej. *Przegl. Pedag.* 1922-1923 i odb. (W-wa 1923). — *Dokumenty dotyczące akcji delegacji polskiej w komisjach mieszanych rewakuacyjnej i specjalnej w Moskwie.* Z. 8. W-wa 1923.— K. Tyszkowski: Niesiecki a Załuski. Notatka z dziejów polskiego bibliofilstwa i bibliografii. *Exlibris* 1924 z. 6 i odb. (Kr.

1925). — J. Kozłowska-Studnicka: Katalog rękopisów polskich wywiezionych niegdyś do Cesarskiej Biblioteki Publicznej w Petersburgu. Kr. 1929. — L. Kuntze: Układy o zwrot Biblioteki Załuskich. *Księga pam. II Gimn. im. Szajnochy we Lw.* Lw. 1930 i odb. — K. Buczek: Przyczynek do historii Biblioteki Załuskich. *Przegl. Bibl.* 1933. — A. Kawecka: Biblioteka Narodowa w Warszawie. W-wa 1934. — M. Łodyński: U kolebki polskiej polityki bibliotecznej (1774-1794). *Spr. Tow. Nauk. Warsz. Wydz. II* 1934 i odb. (W-wa 1935). — M. Łodyński: Zagadnienie dubletów w reformie bibliotecznej Komisji Edukacji Narodowej. *Przegl. Bibl.* 1934 z. 3. — M. Łodyński: Ks. Onufry Kopczyński — bibliotekarz. (Komunikat). *Spr. Tow. Nauk. Warsz. Wydz. I* 1935 s. 67. — Ł. Kurdybacha: Stosunki literacko-kulturalne polsko-gdańskie w XVIII w. *Spr. Tow. Nauk. we Lw.* 1936 z. 3. — P. Bańkowski: Rękopisy rewindykowane przez Polskę z ZSRR. Kr. 1937. — M. Łodyński: Fragmenta Zalusciana. *Przegl. Bibl.* 1938 z. 4 i odb. — J. Korpała: Spór sukcesorów biskupów Jędrzeja i Józefa Załuskich o Bibliotekę Załuskich. *Silva Rerum* 1939 z. 3. — A. Jobert: La Commission d'Éducation Nationale en Pologne (1773-1794). Son oeuvre d'instruction civique. Paryż 1941. —

J. Korpała: 200-lecie najstarszej biblioteki publicznej w Polsce. *Dzien. Pol.* 1946 nr 203. — P. Bańkowski: J. A. Załuski i jego dzieło. (W dwóchsetną rocznicę otwarcia Biblioteki Załuskich w Warszawie). *Przegl. Bibl.* 1948 z. 1/2 i odb. — P. Bańkowski: Rękopisy rewindykowane na podstawie traktatu ryskiego jako warsztat pracy naukowej przed wojną. *Tamże* 1948 z. 1/2 i odb. — B. Horodyski: Polonica rękopiśmienne z Biblioteki Załuskich. *Tamże* 1948 z. 1/2 i odb. — B. Horodyski: Spuścizna działu rękopiśmiennego Biblioteki Załuskich. *Tamże* 1948 z. 1/2 i odb. — M. Łodyński: Zagadnienie „Biblioteki Narodowej" w Polsce i za granicą. *Tamże* 1948 z. 1/2 i odb. — J. Grycz: Historia bibliotek w zarysie. W-wa 1949 (1950). — Estr. XXXIV (1951) s. 240-243 i odb.: K. Estreicher: Załuscy. Bibliografia odnosząca się do Załuskich z w. XVII i XVIII. Kr. 1952. — B. Leśnodorski, K. Opałek: Nauka polskiego Oświecenia w walce o postęp. (W-wa) 1951. — T. Mikulski: Kniaźnin w Bibliotece Załuskich. *Studia nad książką poświęcone pamięci K. Piekarskiego*. Wr. 1951; przedr. w: Ze studiów nad Oświeceniem. Wr. 1956. — J. Reychman: Zbiory orientaliów w Polsce XVIII w. *Studia nad książką*... jw. — M. Łodyński: Hugo Kołłątaj a bibliotekarstwo polskie. *Przegl. Bibl.* 1952 i odb. — A. Wisłocka: Biblioteka Narodowa. *Dziś i jutro* 1952 nr 27. — R. Kaleta, M. Klimowicz: Prekursorzy Oświecenia. Wr. 1953 *IBL. Studia Hist.-Lit.* 20. — J. Korpała: Zarys dziejów bibliografii w Polsce. Wr. 1953 *Książka w Dawnej Kulturze Pol.* 5 (rozdz. 1-3). — M. Łodyński: Z dziejów organizacji nauki w Polsce. Początki polskiej polityki bibliotecznej (1774-1794). *Przegl. Zach.* 1953 nr 4/5. — B. Suchodolski: Nauka polska w okresie Oświecenia. (W-wa) 1953; wyd. nast. w: Studia z dziejów polskiej myśli filozoficznej i naukowej. W-wa 1959 *Monogr. z Dziejów Nauki i Techniki* 8. — Z. Staniszewski: Inwentarze biblioteczne w. XVII i XVIII w rękopisach Ossolineum. *Ze skarbca kultury* 1955 z. 1. — J. Korpała: Abriss der Geschichte der Bibliographie in Polen. Lipsk 1957. — J. Szczepaniec: Obowiązkowy egzemplarz biblioteczny w Polsce w drugiej połowie XVIII w. *Roczn. Zakładu Nar. im. Ossol.* t. 5 (1957). — H. Lemke: Die Brüder Załuski und ihre Beziehungen zu Gelehrten in Deutschland und Danzig. Studien zur polnischen Frühaufklärung. Berlin 1958 *Quellen u. Studien z. Geschichte Osteuropas* 2. [Rec.: O. Feyl. *Zentralblatt f. Bibliothekswesen Jahrgang* 73 (1959) z. 3; B. Olsz. (Olszewicz). *Kwart. Historii Nauki i Techniki* 1959 nr 4; G. Schramm. *Jahrbücher f. Geschichte Osteuropas* t. 7 (1959) z. 3; N. Hans. *The Slavonic and East European Review* t. 38 (1959/60) nr 90; M. Klimowicz. *Pam. Lit.* R. 51 (1960) z. 2; Ł. Kurdybacha. *Kwart. Hist.* 1960 nr 1; M. Manteufflowa. *Przegl. Bibl.* 1960 nr 1; B. Nadolski. *Gdań. Zesz. Hum.* 1961 nr 1/2; J. W. Gomulicki. *Roczn. Lit. 1958-1960* (W-wa 1964) s. 232-233]. — J. Łojek: Biblioteka Załuskich. *Stolica* 1958 nr 12; przedr. w: Strusie króla Stasia. W-wa 1961. — M. Manteufflowa: Jak powstała pierwsza publiczna biblioteka narodowa w Polsce. *Mówią wieki* 1959 nr 2. — M. Manteufflowa: Gospodarka dubletami w Bibliotece Załuskich. *Roczn. Bibl.* 1960 z. 1/2. — M. Łodyński: Biblioteka Rzplitej — Załuskich Zwana, na tle ówczesnych bibliotek zagranicznych. (Jej powstanie, organizacja i wewnętrzne prace porządkowe). *Z dziejów książki i bibliotek w Warszawie*. W-wa 1961. — S. Dahl: Dzieje książki. Pierwsze wydanie polskie znacznie rozszerzone. Wr. 1965. — B. S. Kupść: Z dziejów fundacji Biblioteki Załuskich. *Roczn. Bibl. Nar.* t. 1 (1965).

CZASOPIŚMIENNICTWO

I. GAZETY, CZYLI CZASOPISMA INFORMACYJNO-POLITYCZNE I OGŁOSZENIOWE.

Początek nieprzerwanego rozwoju czasopiśmiennictwa polskiego przypada na drugą ćwierć w. XVIII. Rozpoczyna go ustabilizowanie się pozycji gazety, czyli czasopisma informacyjno-politycznego. Tłoczone od stycznia 1729 w warszawskiej drukarni pijarskiej (za przywilejem królewskim „cum iure exclusivo"), a redagowane przez J. Naumańskiego *Nowiny Polskie* (z wiadomościami krajowymi) i *Relata refero* (z zagranicznymi), przemianowane następnie na *Kurier Polski* (w grudniu 1729) i *Gazety z Cudzych Krajów* (w 1730), a w 1734-1736 na *Gazety Polskie* i *Gazety Cudzoziemskie* — zmieniając właścicieli przywileju, redakcje i nazwę — przetrwają aż do lat trzydziestych w. XX.

Z końcem 1736 przywilej na wydawanie gazet polskich przeszedł w ręce jezuitów, którzy z początkiem 1737 przenieśli do własnej drukarni tłoczenie *Kuriera Polskiego* oraz *Wiadomości z Cudzych Krajów* i powierzywszy ich redakcję M. Łowiszowi, wydawali je w formie przyjętej — aż do końca 1760. Tymczasem z biegiem lat zatarł się merytoryczny rozdział treści między dwa tytuły. Faktycznie wychodziły dwa razy w tygodniu pod różnymi tytułami dwa kolejne numery jednej gazety, przynoszące wiadomości zarówno krajowe, jak i zagraniczne. Od 1761 redakcję objął F. Bohomolec i poddał pismo zasadniczemu przekształceniu. Odtąd w soboty wychodził *Kurier Warszawski*, a we środy *Wiadomości Uprzywilejowane Warszawskie*; od 1763 *Kurierem* tytułowano numery nieparzyste, a *Wiadomościami* parzyste. Od początku 1765 (włącznie do nru 1 z 1774) gazeta wychodziła pod jednym tytułem: *Wiadomości Warszawskie*, dwa razy w tygodniu, jednolicie numerowana. Po kasacie zakonu jezuitów przywilej królewski na dożywotnie wydawanie gazet polskich w Koronie otrzymał (dokumentem z 9 listopada 1773) dotychczasowy współpracownik Bohomolca w redakcji *Wiadomości* — eks-jezuita S. Łuskina. Od nru 2 z 1774 przemianował je na *Gazetę Warszawską* i wydawał bez przerwy aż do swej śmierci (21 sierpnia 1793), walcząc zajadle o respektowanie posiadanego monopolu wbrew rzeczywistej potrzebie społecznej. Do końca września 1793 wydawał gazetę ostatni współpracownik Łuskiny, F. K. Mauraner, po czym przejął ją na trzy miesiące księgarz warszawski J. L. Koch. Z początkiem 1794 przywilej „cum iure exclusivo" na *Gazetę Warszawską* otrzymał od Targowicy T. Włodek i wydawał to pismo pt. *Gazeta Krajowa Warszawska* (wraz z francuską, poświęconą głównie wiadomościom zagranicznym, *Gazette Française de Varsovie*) do wybuchu powstania, kiedy to po przejęciu jej redakcji przez F. K. Dmochowskiego (do 1 lipca) i F. Siarczyńskiego ukazywała się jako *Gazeta Wolna Warszawska*. Po upadku insurekcji do lutego 1795 wydawał to pismo, pod nazwą *Gazety Warszawskiej*, A. Lesznowski, po czym odzyskawszy przywilej i drukarnię, kontynuował jej publikację Włodek. W połowie lipca 1796 *Gazeta* wróciła do Lesznowskiego, który wydawał ją aż do 1820 (potem spadkobiercy).

Pozbawieni przywileju na gazety polskie, pijarzy parokrotnie podejmowali edycje w językach obcych (w 1757-1763: *Warschauer Zeitung*, od nru 36: *Königliche Pohlnische Privilegierte Warschauer Zeitung*; w 1758-1764: *Gazette de Varsovie* vel *Journal de Varsovie*). W 1776-1777 M. Gröll i J. A. Poser wydawali *Courrier de Pologne* (wg S. Czarnowskiego — do 1779).

Żywszy rozwój gazet w językach obcych obserwujemy w Prusach Królewskich. W 1733-1734 wiadomości zagraniczne przynosiły *Neues der Welt* J. P. Schultza (Toruń), a w 1760-1772 typ gazety ogłoszeniowo-politycznej z czasopismem „uczonym" i obyczajowym łączyły redagowane przez S. L. Gereta *Thornische Wöchentliche Nachrichten und Anzeigen nebst einem Anhange von Gelehrten Sachen*. Przerwaną tradycję

wznowiły w 1787 *Thornische Historische Nachrichten von dem Anfange*, wydawane najpierw przez K. G. Gebharda, a od 1789 przez J. A. Kimmla; w 1792-1795 ukazywały się w formie przekształconej, pt. *Wöchentliche Thornische Nachrichten und Anzeigen*.

Litwa, niezależna od monopolu prasowego Korony, posiadała nieprzerwanie od 1760 własną gazetę. W 1760-1764 był to redagowany przez F. Paprockiego (od 1763 przez A. Januszkiewicza) *Kurier Litewski* z interesującym dodatkiem: *Wiadomości Literackie* (1760-1763). Od 1761 wychodziły przez lat 31 *Gazety Wileńskie*. Niezależnie od nich ukazywała się w 1775-1783 nakładem A. Tyzenhauza *Gazeta Grodzieńska*.

W zakordonowym Lwowie w 1776 wydawał A. Piller *Gazette de Léopol*, a w 1786-1787 J. Pillerowa — *Lwowskie Tygodniowe Wiadomości*, których wersja niemiecka (*Lemberger Wöchentliche Anzeigen*) przetrwała do końca 1798. Od 6 września 1792 do marca 1798 (z przerwą: lipiec 1793 — marzec 1794) „grono ziomków", nazywające siebie Towarzystwem Patriotycznych Polityków (należeli doń m. in.: M. Harasiewicz, J. M. Ossoliński, W. Surowiecki), ogłaszało *Dziennik Patriotycznych Polityków*.

Okres Sejmu Czteroletniego przyniósł ożywienie na terenie Warszawy. Obok publikacji w językach obcych, jak: J. Mejera *Journal Hebdomadaire de la Diète* (1788-1792), l'abbé Monflamberta *Gazette de Hambourg* (1789-1794, przekład niemieckiej gazety *Staats- und Gelehrten Zeitung des Hamburgischen Unparteiischen Correspondenten*), K. Glave Kolbielskiego i J. Méhée de la Touche *Gazette de Varsovie* (1791-1793) czy F. Ch. Netto *Vaterländische Zeitung für Polens Bürger* (1791-1792), pojawiły się godzące w przywilej eks-jezuity gazety polskie: organ stronnictwa patriotycznego — *Gazeta Narodowa i Obca* (dwa razy w tygodniu, od 1 stycznia 1791 do 4 sierpnia 1792), wydawana i pisana przez T. Mostowskiego, J. U. Niemcewicza i J. Weyssenhoffa, a redagowana przez S. Szymańskiego, który od 25 lipca 1792 prowadził ją samodzielnie, oraz równie patriotyczna *Korespondencja Obywatelska* (styczeń — 16 marca 1791).

3 maja 1792 rozpoczął egzystencję, w styczniu 1793 z przyczyny ks. Łuskiny sądzony przez sądy targowickie, *Korespondent Warszawski Donoszący Wiadomości Krajowe i Zagraniczne* (następne tytuły: *Korespondent Krajowy i Zagraniczny*, *Pismo Patriotyczne Korespondenta Warszawskiego*, *Korespondent Narodowy Warszawski i Zagraniczny*, *Gazeta Korespondenta Warszawskiego i Zagranicznego*), wychodzący (z przerwą w drugim półroczu 1796) aż do 1839 kolejno pod redakcją: K. Malinowskiego i H. Wyżewskiego, W. Pękalskiego, S. Wyżewskiego, F. S. Dmochowskiego i in.

W 1793 protegowany Targowicy, T. Włodek, wznawia *Kurierem Litewskim* przerwaną w 1792 ciągłość gazet wileńskich. W 1806-1811 redakcję pisma przejmują pijarzy, następnie R. Daniłowicz (1812), E. Słowacki (1813-1814) i A. Marcinowski (od 1817).

Na okres insurekcji kościuszkowskiej przypada ponowny rozkwit gazet, stających się wówczas ważnym narzędziem kształtowania opinii politycznej społeczeństwa. W samej Warszawie ukazywały się (dłużej lub tylko epizodycznie) następujące pisma: reprezentująca poglądy Rady Najwyższej Narodowej *Gazeta Wolna Warszawska* (zob. wyżej); *Korespondent Narodowy Warszawski i Zagraniczny* (zob. wyżej); *Journal Historique des Événemens qui ont eu lieu à Varsovie* (17 kwietnia — 30 czerwca, red. Mr. B***— może M. Borch?); *Gazeta Powstania Polski* (20 kwietnia — 14 czerwca, red. T. Podlecki); *Warschauer Zeitung für Polens Bürger* (26 kwietnia — 31 grudnia, wyd. M. Gröll) —w ostatnich dniach insurekcji organ rządowy dla mieszczan mówiących po niemiecku; *Gazeta Warszawska Patriotyczna* vel *Gazeta Obywatelska* vel *Gazeta Obywatelska i Patriotyczna Warszawska* (koniec kwietnia — 16 lipca, red. J. Mejer); *Bulletin National Hebdomadaire* (27 maja — 25 października, red. F. K. Dmochowski?); *Przyjaciel Ludu* (7 czerwca — 14 lipca, wyd. P. Dufour); *Gazeta Rządowa* (1 lipca — 3 listopada, red. F. K. Dmochowski i F. Siarczyński) — pierwszy w Polsce rządowy

organ informacji; wreszcie *Dziennik Powstania Narodu* (14 września — 5 października, red. J. Mejer i F. K. Dmochowski).

W Wilnie wychodziła *Gazeta Narodowa Wileńska za Rozkazem Najwyższej Rady* (4 maja — 6 sierpnia, red. F. N. Golański), a w Krakowie, epizodycznie, przedrukowująca informacje z prasy warszawskiej i wileńskiej, *Gazeta Krakowska* (9-12 czerwca).

Niewątpliwy rozwój gazet przerwał upadek powstania i państwa. Niemniej począwszy od 1796 wszystkie większe miasta polskie miały własną stałą prasę informacyjną. Prócz wyliczonych wyżej gazet wileńskich i warszawskich (pomnożonych w 1807-1808 o *Gazette de Varsovie* vel *Journal de Varsovie*) wychodziła w Krakowie *Gazeta Krakowska* J. Maja, w Poznaniu, w wersji polskiej i niemieckiej, *Gazeta Prus Południowych* S. Ziołeckiego (od 1798 jako *Gazeta Południowo-Pruska*, a od 1806 — *Gazeta Poznańska*). We Lwowie obok *Dziennika Patriotycznych Polityków* (zob. wyżej) wychodziła gazeta niemiecka J. Pillera, a od 1811 — wydawana i redagowana przez F. Krattera—*Gazeta Lwowska* (w latach późniejszych prowadził ją J. N. Kamiński). W Grodnie zaczął ukazywać się w 1796 *Kurier Litewski* (J. Jasieńskiego?). Nawet nowo założona drukarnia białostocka tłoczyła przy końcu stulecia (w 1798?) *Nowo-Wschodnich Prus Doniesienie* (z mutacją niemiecką).

U progu nowej epoki podjął w Warszawie B. Kiciński ogłaszanie *Gazety Codziennej Narodowej i Obcej* (1 października 1818 — 19 czerwca 1819), a w 1821 *Kuriera Warszawskiego*, który odkupiony następnie (w 1822) i prowadzony przez L. A. Dmuszewskiego oraz następców, rozwijał się świetnie aż do 1939.

Obok gazet informacyjno-politycznych istniały w Polsce oświeceniowej tzw. g a z e t y o g ł o s z e n i o w e, określane w czasopiśmiennictwie obcym nazwami: „Avis", „Annonces", „Intelligences" lub „Intelligenzblatt", a służące przede wszystkim informacji urzędowej i handlowej (podstawowy ich materiał: list kupiecki, afisz i obwieszczenie urzędowe). Najwcześniej i najtrwalej rozwinął się ten typ gazet w największym polskim ośrodku kupieckim i portowym — Gdańsku, gdzie w 1739-1812 wychodziły, najpierw raz, a od 1796 dwa razy w tygodniu, *Nützlicher Danziger Erfahrungen* (wyd. i red. do 1773 M. Ch. Hanow), przemianowane w 1749 na *Danziger Nachrichten* (uwzględniamy tu tylko najważniejszą zmianę tytułu). W 1813 zastąpił je ukazujący się aż do 1921 *Danziger Intelligenzblatt.* Obok ogłoszeń pisanych w języku niemieckim zamieszczano tam również ogłoszenia po polsku i po francusku.

W Warszawie czasopisma ogłoszeniowe zapoczątkowują wydawane przez M. Grölla *Warszawskie Ekstraordynaryjne Tygodniowe Wiadomości* (1762-1763, 1778-1779), wychodzące w 1762-1763 również w mutacji niemieckiej: *Warschauische Wöchentliche Frag- und Anzeigen, zum Behuf Policeywesens, des Handels- und Nahrungsstandes, imgleichen der Künste und Wissenschaften.*

Kontynuują je następnie: *Krakowskie Kointelligencje i Wiadomości* (1769); Dufoura *Annonces et Avis Divers de Varsovie* (4 sierpnia 1781-1784, okresowo tytułowane *Avis Divers*), wznowione w 1786 jako *Awizki, czyli Doniesienia Tygodniowe* (egz. nieznany); Pillerowskie polsko-niemieckie *Pismo Uwiadamiające Galicji* (Lw. 1783) i *Lwowskie Pismo Uwiadamiające* (1784); T. Podleckiego *Przewodnik Warszawski Przeprowadzający co Tydzień do Wszelkich Wiadomości i Okoliczności Warszawskich, Codziennie Publiczność Interesujących* (1788-1792); dodatek do *Gazette de Hambourg*: *Avis Divers* (1789-1794), oraz *Warschauer Intelligenzblatt* (1798-1806). Do tego typu periodyków wypadnie chyba nadto zaliczyć wydawaną i redagowaną przez Podleckiego w 1793-1799 *Korespondencję Bankową Pomagającą Kredytorom w Teraźniejszych Okolicznościach Banków pod Licytacją Podpadających.*

Trzeba podkreślić, że zarówno gazety informacyjno-polityczne (i to już od gazet Naumańskiego poczynając), jak i ogłoszeniowe udzielały na swych łamach nieco (z cza-

sem coraz więcej) miejsca literaturze i nauce. Dość wskazać druk „Ody do wąsów" F. D. Kniaźnina w *Annonces et Avis Divers* (1783 nr 45) lub przypomnieć, że kampania Towarzystwa Iksów z 1815-1819 prowadzona była na łamach *Gazety Warszawskiej* i *Gazety Korespondenta Warszawskiego* oraz że w tejże *Gazecie Warszawskiej* zamieszczał swe felietony „Pustelnik z Krakowskiego Przedmieścia" — G. M. Witowski (1816-1821).

Osobnym zagadnieniem w dziejach oświeceniowej gazety informacyjno-politycznej są dzieje tzw. g a z e t p i s a n y c h, uzupełniających gazety drukowane wiadomościami bardziej poufnymi lub drastycznymi, które ze względów cenzuralnych czy taktycznych nie mogły być ogłaszane publicznie. Pisali je na użytek wysoko postawionych osobistości, w formie prywatnej korespondencji, mającej jednak określoną częstotliwość, zaufani i specjalnie opłacani korespondenci krajowi i zagraniczni (por. np. działalność korespondencyjną J. Dembowskiego, J. Kitowicza, A. F. Nagłowskiego czy J. Świętorzeckiego). W szczególnych okolicznościach dziejowych — regularnie „wydawana" gazeta pisana zastępowała drukowaną, jak np. *Dekada Polska* legionów polskich we Włoszech (Mantua, luty-marzec 1799) czy *Dziennik Akademicki* konspirującej młodzieży warszawskiej (1820).

II. CZASOPISMA NAUKOWE I LITERACKIE

Pierwsze czasopisma „uczone" w Polsce podejmujące zagadnienia ściśle naukowe i informacje o ówczesnym rozwoju różnych lub wybranych dyscyplin naukowych, przeznaczone dla ekskluzywnej „uczonej" publiczności — pojawiły się w końcu drugiego dziesiątka w. XVIII na Pomorzu. Pierwszym tego typu czasopismem była — poświęcona historii Polski, krytyce historycznej i bibliografii — *Polnische Bibliothek*, wydawana i redagowana przez G. Lengnicha w 1718-1719 w Gdańsku, jakkolwiek na karcie tytułowej podano fikcyjnie: „Tannenberg wo Vladislaus Jagyello Die Kreuz Herren schlug". W latach następnych wychodziły tam inne wydawnictwa tego typu: przyrodnicze *Erläuterte Merkwürdigkeiten der Natur* (1734-1736, wyd. M. Ch. Hanow) czy *Versuche und Abhandlungen der Naturforschenden Gesellschaft zu Danzig* (1747-1756); historyczne *Preussische Sammlung allerlei bisher ungedruckten Urkunden, Nachrichten und Abhandlungen* (1747-1750, wyd. M. Ch. Hanow) oraz teologiczne *Theologische Berichte von Neuen Büchern und Schriften* (1764-1781, red. E. A. Bartling, od 1771: *Danziger Berichte von Neuen Theologische Büchern und Schriften*).

Wydawnictwa o podobnym charakterze niemal równocześnie ukazują się w drugim ośrodku kultury niemieckiej na terenie ówczesnej Polski, jakim był Toruń. W 1722-1725 wychodziły tam redagowane przez J. P. Schultza, poświęcone informacji o najważniejszych wydarzeniach naukowych Prus Królewskich —*Das Gelehrte Preussen* (od kwietnia 1723: *Das Gelahrte Preussen*, a w 1725: *Continuirtes Gelehrtes Preussen*); w 1726 P. Jaenichius założył pismo historyczne *Meletemata Thorunensia* (t. 1-2: 1726-1727, t. 3: 1731, t. 4: 1762; jako miejsce wydania podano fikcyjnie: „Vratislaviae et Lipsiae"); w 1728-1730 wydawał Schultz — drukowane rzekomo aż w Konstantynopolu — *Preussischer Todes-Tempel* (utrzymane w formie rozmów prowadzonych przez Wielkich Mistrzów Zakonu ze zmarłymi uczonymi Prus Królewskich). Przerwaną tradycję podjęły w 1760 *Thornische Wöchentliche Nachrichten* S. L. Gereta, czasopismo „uczono"-obyczajowe, a zarazem ogłoszeniowo-polityczne (zob. wyżej), i równolegle, w 1762--1766 — *Thornische Nachrichten von Gelehrten Sachen*, redagowane przez J. G. Willamoviusa przy współudziale uczonych toruńskich, elbląskich i królewieckich, poświęcone wyłącznie recenzjom i sprawozdaniom z wydawnictw naukowych, żywo zainteresowane naukowymi i literackimi wydarzeniami Polski.

Ukazanie się tego typu czasopism w Warszawie wyprzedziły również leszczyńsko-sulechowskie *Primitiae Physico-Medicae ab iis, qui in Polonia et extra eam medicinam*

faciunt, collectae (wyd. E. J. Neifeld i B. E. Herrmann; t. 1: Leszno 1750, t. 2: Sulechów 1750, t. 3: Sulechów 1753).

W stolicy wydawanie czasopism „uczonych" zapoczątkował Saksończyk z pochodzenia, W. Mitzler de Kolof — wydając od 1753 *Warschauer Bibliothek oder Gründliche Nachrichten nebst Unpartheiischen Urtheil von Allen Büchern und Schriften*, zamierzoną jako dwumiesięcznik, przynoszącą sprawozdania i streszczenia z dzieł medycznych, przyrodniczych i historycznych, rzadziej z filozoficznych, a marginesowo z literackich. W sumie ukazały się 4 części (cz. 1 pojawiła się w handlu księgarskim 25 maja 1754, cz. 4 w marcu 1755). W 1754 Ch. G. Friese (również Saksończyk) podejmuje wydawnictwo *Journal Littéraire de Pologne Contenant un Récit Exact des Livres Nouvellement Publiés dans ce Pays*, kończąc je już na tomiku 2 (znamy tylko t. 1). Rok następny (1755) przyniósł nowe przedsięwzięcie edytorskie Mitzlera w postaci *Acta Litteraria Regni Poloniae et Magni Ducatus Lithuaniae*. Wychodziły w 1755-1756, nominalnie jako kwartalnik, faktycznie zaś nr 1 z 1755 ukazał się w kwietniu 1756, a nr 4 z 1756 (ósmy z kolei) w 1764! Obok sprawozdań, streszczeń i wyciągów zapowiadały druk całych rozpraw, więcej miejsca poświęcały prawu politycznemu, historii oraz literaturze i bibliografii literackiej. Następnym pismem Mitzlera były „półuczone" (bo traktujące o naukach praktycznych, przeznaczone dla szerszej publiczności i przywołujące również treści obyczajowe) *Nowe Wiadomości Ekonomiczne i Uczone, albo Magazyn Wszystkich Nauk do Szczęśliwego Życia Ludzkiego Potrzebnych*, wychodzące nieregularnie w 1758-1761 (cz. 1-12) i 1766-1767 (cz. 1-4). Podobnym typem czasopisma były *Wiadomości Wileńskie*, dodatek *Kuriera Litewskiego* z 1760-1763 (zob. wyżej); bardziej praktycystyczne, wydawane w 1768-1770: *Vermischte Abhandlung der Physisch-Chymischen Warschauer Gesellschaft* (W-wa 1768; mutacja pol.: *Różne Uwagi Fizyczno-Chemicznego Warszawskiego Towarzystwa na Rozszerzenie Praktycznej Umiejętności*. W-wa 1769); *Uwagi Tygodniowe Warszawskie ku Powszechnemu Pożytkowi Przełożone o Pomnożeniu Ekonomii w Królestwie Polskim* (W-wa 1768-1769, red. J. Albertrandi) oraz *Zbiór Wiadomości Gospodarskich* (W-wa 1770, red. Albertrandi).

W 1761 pojawiły się w Warszawie pierwsze czasopisma „moralne" (poprzednikami ich były gdańskie — przeznaczone dla niemieckich mieszczan na ziemiach polskich: *Die Mühsame Bemerkerinn derer Menschlichen Handlungen*, 1736-1737; *Der Teutsche Diogenes*, 1736-1737; czy *Der Fromme Naturkundige*, 1738-1739). Były to: wydawany przez torunianina T. Baucha, nakładem Mitzlera: *Patriota Polski Kartki Tygodniowe Zawierający* (29 stycznia — 9 lipca) oraz *Der Rathgeber, ein Moralischen Wochenblatt* (od sierpnia: *Ein Wochenblatt*), oba przeznaczone dla odbiorcy mieszczańskiego, lansujące mieszczański program moralno-obywatelski za pomocą rozprawy, listu, felietonu, opowiadania. Pierwszym polskim szlacheckim czasopismem „moralnym", nawiązującym do angielskiego *Spectatora*, był *Monitor* z 1763 (tzw. *Monitor*-ojciec, drukowany — wg ostatnich ustaleń J. Szczepańca — w gdańskiej oficynie Schreiberów; znane nry 1-5, 7); gatunek ten ugruntował w Polsce dopiero jednak *Monitor*-syn, uznany za czołowe pismo Oświecenia polskiego, wychodzący nieprzerwanie od 21 marca 1765 (część nakładu nru 1 datowana: „23 marzec", była wtórnym odbiciem nru z 21) do końca 1785. Powstało z inicjatywy królewskiej, wg planu opracowanego przez I. Krasickiego, z początku wychodziło raz, a od nru 7 począwszy — dwa razy w tygodniu (w drukarni Mitzlera, po jego śmierci u Kadetów, od 1784 u P. Dufoura). Redakcję pisma prowadzili: I. Krasicki i F. Bohomolec (1765—1768), J. E. Minasowicz (1769—poł. 1773), W. Mitzler de Kolof (poł. 1773—1777), J. E. Minasowicz (1778 — poł. 1781?) oraz J. I. Boelcke (w 1784 lub 1785?).

Kilka nowych tytułów przyniósł warszawskiemu czasopiśmiennictwu rok 1770. „Uczono"-literacki *Zbiór Różnego Rodzaju Wiadomości z Nauk Wyzwolonych ... tu-*

dzież Innych Umiejętności i Rozmaitych Uwag dla Pożytku i Zabawy Publicznej Służący (wyd. J. A. Poser) zakończył jednak swe istnienie z końcem roku, a Gröllowski *Journal Polonais* (red. M. Dussert) — już w kwietniu. Dłuższą (ośmioletnią) egzystencję oraz trwałą pozycję w polskim czasopiśmiennictwie uzyskały jedynie *Zabawy Przyjemne i Pożyteczne*, pierwsze pismo o charakterze głównie literackim, za redakcji A. Naruszewicza nieoficjalny organ królewskich obiadów czwartkowych. Wychodziło arkuszami raz w tygodniu (nakładem M. Grölla, w Drukarni Jezuickiej); pozostałe na składzie arkusze broszurowano kwartalnie w części, a półrocznie w tomy i rozprowadzano również pod tą postacią. W sumie ukazało się w 1770-1777 tomów 16; t. 1-4 zostały przedrukowane w 1775-1793. Założycielem pisma i pierwszym redaktorem był J. Albertrandi, od 1771 prowadził je A. Naruszewicz, w 1777 zapewne już ktoś inny.

Tradycję pism „uczonych" podjął w maju 1777 *Journal Littéraire de Varsovie* (wychodził do końca kwietnia 1778, nr 1-50; wyd. P. Dufour, red. Deschamps de Saucourt), zasadniczą jego treścią były sprawozdania z dzieł naukowych i literackich, szczególnie francuskich, nowością na gruncie polskim — rubryka „Spectacles", informująca krytycznie o przedstawieniach teatru warszawskiego. W 1779 wyszedł z oficyny Gröllowskiej *Kalendarz Teatrowy, dla Powszechnej Narodu Polskiego Przysługi, Dany na Rok Przestępny 1780* (przypisywany A. K. Czartoryskiemu).

Dużym wydarzeniem w oświeceniowej Warszawie stały się publikacje periodyczne P. Świtkowskiego. Co miesiąc — od października 1782 do sierpnia 1792 — wychodziły (tłoczone w drukarni M. Grölla) zeszyty *Pamiętnika Politycznego i Historycznego Przypadków, Ustaw, Osób, Miejsc i Pism Wiek Nasz Szczęśliwie Interesujących* (od stycznia 1784: *Pamiętnik Historyczno-Polityczny...*, od stycznia 1788: *Pamiętnik Historyczno-Polityczno-Ekonomiczny...*). Łączył on w sobie elementy czasopisma „połuczonego" z informacyjno-politycznym, co narażało jego wydawcę na ataki redaktora *Gazety Warszawskiej* i jego sprzymierzeńców (np. wystąpienie K. Wyrwicza). W 1784-1785 ogłaszał nadto Świtkowski (przy współpracy J. Chreptowicza) bardziej literacki *Magazyn Warszawski Pięknych Nauk, Kunsztów i Różnych Wiadomości Dawnych i Nowych dla Zabawy i Pożytku Osób Obojej Płci, Wszelkiego Stanu i Smaku*, a w 1786-1788: *Wybór Wiadomości Gospodarczych* (t. 1-3, nr 1-9). Po zlikwidowaniu przez Targowicę *Pamiętnika* — już we wrześniu 1792 podjął Świtkowski wydawanie *Zabaw Obywatelskich*, będących faktycznie zakamuflowaną kontynuacją *Pamiętnika* (wydawał je do października 1793).

Zapoczątkowany przez Świtkowskiego w latach 80-ych rozwój pism periodycznych kontynuują równolegle: *Polak Patriota. Dzieło Periodyczne przez Towarzystwo Uczonych na r. 1785* (W-wa); *Dziennik Handlowy Zawierający w sobie Wszystkie Okoliczności, czyli Ogniwa Całego Łańcucha Handlu Polskiego* (red. T. Podlecki i J. Mejer, W-wa 1786 — czerwiec 1793; od lutego 1788: *Dziennik Handlowy i Ekonomiczny*; od lipca 1789: *Dziennik Rządowo-Ekonomiczno-Handlowy...*); *Polnische Bibliothek* Ch. B. Steinera (W-wa czerwiec 1787-1788) oraz tegoż Steinera *Biblioteka Warszawska Literatury Zagranicznej, Zawierająca w sobie Materie Statystyczne, Wypisy i Wiadomości Dzieł... od Sławnych Autorów Cudzoziemskich Napisanych, Uwiadomienia względem Pism Oryginalnych lub Tłumaczeń w Polszcze Wyszłych lub Wyniść Mających, jako też Doniesienia o Ustawach Rządów Zagranicznych tudzież o Wzroście Przemysłu Krajowego i Innych Narodów* (W-wa 1788, tyt. cz. 1: *Dziennik Warszawski*) — stanowiąca w znacznej części wersję polską *Polnische Bibliothek*. W tymże r. 1788 J. Mejer wydawał tłumaczoną z niemieckiego *Bibliotekę Fizyko-Ekonomiczną, Nauczającą i Bawiącą* (W-wa).

W Krakowie — w oparciu o pisma warszawskie, zwłaszcza o *Magazyn* Świtkowskiego, od lutego 1784 do 23 stycznia 1785 I. Gröbel wydawał *Zbiór Tygodniowy Wiadomości Uczonych.*

Lata następne przynoszą dalszy rozwój i zróżnicowanie czasopiśmiennictwa. W 1789-1792 wychodzi w Warszawie pierwsze polskie (choć tłumaczone) pismo dla dzieci: *Przyjaciel Dzieci. Dzieło Tygodniowe Oryginalne w Języku Niemieckim przez J. P. Weyssa Wydane. Przez JJ. PP. L. J. M. K.K. PPlrów i K. B. Przetłumaczone.* Z początkiem 1790 pojawiają się dwie „kartki" (s. 1-24, 25-56) *Gazet Śląskich dla Ludu Pospolitego* (miejsce druku nieznane) — polskiej wersji ekonomiczno-praktycznego miesięcznika *Schlesische Volkszeitung zum Nutzen und Vergnügen.* W 1791 wychodzi tygodnik „moralny" dla mieszczan warszawskich mówiących po niemiecku: *Mannichfaltigkeiten oder Warschauer Wochen Schrift* (nakładem F. Ch. Netto); w 1792 — skierowane przeciw Targowicy pismo satyryczne: *Dwanaście Łokci Śmiechu, czyli Zabawne Rozrywki* (lipiec-wrzesień, „łokieć" 1-2). Formę periodyku miesięcznego przyjęło wreszcie tłumaczenie religijno-filozoficznego dzieła Ch. Ch. Sturma, wychodzące od stycznia do marca 1792 i od kwietnia do grudnia 1793 z oficyny P. Zawadzkiego, pt. *Rok Fizyczno-Moralny, czyli Uwagi nad Dziełami Boga, w Porządku Natury i Opatrzności Uważanymi na każdy Dzień Roku Rozłożone* (tłum. W. R. Karczewski; t. 1-4, nry 1-12).

Rozwój przerywają gwałtownie wypadki polityczne 1794. Gorącym dniom insurekcji dotrzymują kroku wyłącznie gazety informacyjno-polityczne (zob. wyżej). Po rozbiorach pojawia się parę krótkotrwałych prób, usiłujących nawiązać do przerwanej tradycji. W pierwszym półroczu 1795 nieznany redaktor wydaje w Warszawie *Pamiętnik Historyczno-Polityczny* (zawierający głównie przekłady z pism francuskich); w tymże czasie zespół redaktorski *Dziennika Patriotycznych Polityków* (zob. wyżej) wydaje we Lwowie *Zbiór Pism Ciekawych, Służący do Poznania Różnych Narodów i Krajów, Wyjęty z Dzienników i Innych Pism Periodycznych*; w Krakowie w 1795 ukazuje się pod redakcją J. Przybylskiego, a nakładem J. Maja *Monitor Różnych Ciekawości* (t. 1-4, cz. 1-22); a w Poznaniu od lipca 1798 do marca 1799, pisane i redagowane przez samego Krasickiego — *Co tydzień.* W Przemyślu w 1798 (a może już w 1790? — istnieją co do daty różne przekazy, rok nie wyrażony na karcie tytułowej) ukazał się jeden tomik efemerycznego periodyku *Zabawa Literatów w Kompanii Pożytecznie Bawiącej się Utworzona, a dla Rozrywki Kochających Nauki Wydrukowana* (współpracownikiem był Walenty Gurski).

Wątły jest również i pozbawiony cech długotrwałości, bo przerwany wnet zawieruchą napoleońską, ruch czasopiśmienniczy w pierwszych latach w. XIX; niemniej ukazało się już wówczas parę tytułów wnoszących trwały wkład w dzieje polskiego czasopiśmiennictwa. W 1801-1805 wychodzi w Warszawie redagowany przez F. K. Dmochowskiego *Nowy Pamiętnik Warszawski. Dziennik Historyczno-Polityczny tudzież Nauk i Umiejętności* (miesięcznik); od 1802 aż do 1830 ukazują się, choć nieregularnie, *Roczniki Towarzystwa Warszawskiego Przyjaciół Nauk* (t. 1-21) publikujące wybrane rozprawy spośród wygłaszanych na posiedzeniach Towarzystwa; w 1803-1804 (t. 1-4) i w 1806 (t. 5) tradycję XVIII-wiecznych *Zabaw Przyjemnych i Pożytecznych* wznawiają *Zabawy Przyjemne i Pożyteczne* C. Godebskiego i K. Kosseckiego, byłych redaktorów rękopiśmiennej *Dekady Polskiej* legionów włoskich (zob. wyżej); w 1809-1810 świeżą tradycję *Nowego Pamiętnika Warszawskiego* podejmuje *Pamiętnik Warszawski* L. Osińskiego (następnie kontynuować go będą: w 1815-1821 F. Bentkowski, a w 1822-1823 K. Brodziński, F. Skarbek i J. K. Skrodzki). Ciekawym wydawnictwem ukazującym się w 1808-1817 były *Roczniki Teatru Narodowego Warszawskiego* (w 1808-1810 wyd. je A. Zalewski, w latach następnych — L. A. Dmuszewski). Wkrótce podobne wydawnictwo podjął teatr polski we Lwowie (1814 i 1822; wyd. K. Łopuszański i F. K. Błotnicki) oraz Towarzystwo Dramatyczne w Poznaniu (1816).

Epizodycznie wychodziły również czasopisma propagujące umiejętności stosowane. W Warszawie: dra L. Lafontaine'a *Dziennik Zdrowia dla Wszystkich Stanów* (lipiec

1801 — czerwiec 1802) oraz Towarzystwa Gospodarczo-Rolniczego *Dziennik Gospodarczo-Rolniczy* (czerwiec-wrzesień 1812); na prowincji: *Dziennik Ekonomiczny Zamojski* (styczeń 1803—czerwiec 1804, red. W. Kukolnik i W. Gutkowski) czy *Dziennik Gospodarsko-Krakowski* (październik 1806 — sierpień 1807, red. F. M. P. Radwański).

W drugim obok Warszawy najczynniejszym ówcześnie ośrodku kulturalnym, jakim było Wilno, obserwujemy ożywienie się ruchu czasopiśmienniczego w 1804-1806. W 1804 ukazuje się literacki *Tygodnik Wileński* (red. W. Izbicki i S. Starzyński(?)), posiadający swego następcę w 1815-1822 (red. J. Lelewel, M. Baliński, I. Szydłowski); w 1805-1806 *Dziennik Wileński* (red. S. B. Jundziłł, Jędrzej Śniadecki i in.), kontynuowany w 1815-1830 (przez K. Kontryma i A. Marcinowskiego); w 1806 *Gazeta Literacka Wileńska* (red. G. E. Groddeck i K. Kontrym).

Typową efemerydą, zakończoną na nrze 1, ciekawą jednak ze względu na miejsce wydania, był gdański *Magazyn Literatury Polskiej* (Gdańsk 1805, wyd. J. M. Pomian Skoraszewski).

Nieco żywszy rozwój czasopiśmiennictwa rozpoczął się po wojnach napoleońskich, a zwłaszcza po wprowadzającym pewną stabilizację polityczną Kongresie Wiedeńskim. W Warszawie dłuższą egzystencję zdobył wówczas wspomniany wyżej *Pamiętnik Warszawski* Bentkowskiego, w pierwszym półroczu 1816 ukazywał się *Pamiętnik Zagraniczny Naukowy, Historyczny i Polityczny* F. K. Giżyckiego, od początku 1818 wychodziły ambitne *Ćwiczenia Naukowe* (w 1819: *Pamiętnik Naukowy Służący za Ciąg Dalszy Ćwiczeń Naukowych*), redagowane przez byłych wychowanków Liceum Krzemienieckiego: T. Sierocińskiego, A. Czarnockiego (Z. Dołęgę-Chodakowskiego), F. Skomorowskiego i T. Zaborowskiego. W lutym 1817 pojawiły się trzy numery efemerycznego *Le Chevalier Errant* Mr. Chavota. W 1817-1819 F. K. Gross wydawał praktycystyczną *Gazetę Wiejską, czyli Wiadomości Gospodarczo-Rolnicze*, w 1818 A. Chodkiewicz i I. Kułakowski ogłosili dwa numery poświęconego naukom ścisłym *Miesięcznika Warszawskiego*.

Szczególnie żywo rozwijało się wówczas czasopiśmiennictwo wileńskie. Od 1815 ukazywały się regularnie wymienione już wyżej: *Dziennik Wileński* i *Tygodnik Wileński*. W 1816-1818 wychodził *Pamiętnik Magnetyczny Wileński* I. E. Lachnickiego, autora *Wiadomości Brukowych, czyli Rozmowy Na Placu przed Ratuszem Wielkiego X z Małym X* (21 sierpnia 1816), z których rozwinęły się następnie redagowane przez Kontryma, a potem przez J. Rychtera *Wiadomości Brukowe* — organ Towarzystwa Szubrawców (1816-1822). W kwietniu i marcu 1817 J. Łagiewnicki wydawał skierowanego przeciw *Wiadomościom* satyrycznego *Gębacza*. W stałej defensywie względem liberalnych czasopism wileńskich było pismo jezuickiej Akademii Połockiej — *Miesięcznik Połocki* (Połock 1818: t. 1-3, styczeń-luty 1820: t. 4; red. W. Buczyński).

We Lwowie w styczniu 1816 rozpoczął egzystencję (założony z inicjatywy B. Kicińskiego) *Pamiętnik Lwowski* redagowany przez A. T. Chłędowskiego i K. Łopuszańskiego, a od października 1819 — W. Chłędowskiego. Kontynuacją jego była następnie *Pszczoła Polska* (1820) i *Pamiętnik Galicyjski* (1821). Od 1817 wychodził literacki dodatek *Gazety Lwowskiej* F. Krattera: *Rozmaitości*.

W Krakowie w 1814-1815 ukazywały się roczniki Uniwersytetu Krakowskiego: *Miscellaneorum Cracoviensium Fasciculus* (red. J. S. Bandtkie), od 1817: *Rocznik Towarzystwa Naukowego z Uniwersytetem Krakowskim Połączonego*.

Epizodycznie, od kwietnia do września 1816, wychodził w Lublinie *Dostrzegacz Ekonomiczny i Polityczny Lubelski*, redagowany przez „jednego z profesorów szkół tutejszych", kontynuowany w 1817 jednym numerem *Pamiętnika Gospodarczego i Naukowego Lubelskiego* (wyd. J. K. Pruski).

Dynamiczny rozwój ilościowy, zróżnicowanie gatunkowe oraz polaryzację postaw politycznych i estetycznych osiągają wydawnictwa periodyczne w 1818-1823, w wyniku narastających sprzeczności społeczno-politycznych znamiennych dla Europy pokongresowej. B. Kiciński założył wówczas w Warszawie pierwszy polski koncern prasowy, wytyczający nowe drogi rozwoju prasie polskiej. Pierwszym jego pismem był literacki *Tygodnik Polski i Zagraniczny*, wychodzący od początku 1818 (od 1819: *Tygodnik Polski*, od połowy 1820: *Wanda. Tygodnik Polski Płci Pięknej i Literaturze Poświęcony*). Działalność dziennikarską podjęli wówczas m.in.: J. Brykczyński, F. S. Dmochowski, F. Grzymała, D. Lisiecki, W. Malecka i A. Żółkowski; w Krakowie — J. Majeranowski; w Poznaniu — J. F. Królikowski (por. hasła osobowe). Lata te, będące widownią najostrzejszego starcia schyłkowego Oświecenia z Romantyzmem, w historii literatury należą już jednak raczej do epoki następnej.

OPRACOWANIA

F. Bentkowski: Pisma periodyczne. W: Historia literatury polskiej. T. 1. W-wa 1814. — A. T. Chłędowski: O początkowych periodycznych pismach w języku polskim. *Pam. Lw.* 1816. — J. S. Bandtkie: Wiadomość krótka o gazetach polskich. *Roczn. Tow. Nauk. Kr.* t. 4 (1819). — K. Majeranowski: Wiadomość historyczno-krytyczna o pismach periodycznych w Polszcze od najdawniejszych czasów do r. 1826 alfabetycznie zebrana. *Flora Polska, czyli Rozrywki Przyjemne...* 1826 t. 5-6, 1827 t. 8; przedr. zmieniony: O pismach periodycznych polskich. *Motyl* 1829 nr 1, 4, 8, 10. — A. Magier: Estetyka miasta stołecznego Warszawy. (Ukończ. ok. 1833). Wyd. H. Szwankowska. Wr. 1963. — O historii periodycznej literatury naukowej w Polsce. *Tyg. Lit.* 1839 nr 27-29. — M. Moszyński: O pismach periodycznych w Polsce do r. 1795. *Tyg. Petersb.* 1840 nr 31-32. — Laertes: Polnische Zeitungen. *Galizia Zeitschr. z. Unterhaltung z. Kunde d. Vaterlandes, d. Kunst, d. Industrie u. d. Lebens* (Lw.) 1841. — K. S. (Szajnocha): Literatura czasowa w Polsce. *Bibl. Nauk. Zakładu im. Ossol.* 1848 t. 1 z. 2. — (F. Łobeski): Pogląd na dziennikarstwo w Galicji od r. 1816 do r. 1848. *Dzien. Lit.* 1852 nr 9-10. — L. Gąsiorowski: Zbiór wiadomości o historii sztuki lekarskiej w Polsce. T. 2. Poz. 1853 s. 290-297 (o „Primitiae Physico-Medicae"). —

E. (K. Estreicher): Dziennikarstwo w Galicji i Krakowie do r. 1860. *Bibl. Warsz.* 1861 t. 2. — F. M. Sobieszczański: Czasopisma polskie. *Enc. powsz.* Orgelbranda. T. 6 (1861). — M. Baliński: Dawna Akademia Wileńska. Petersb. 1862 s. 235. — E. Kierski: Czasopisma polskie w Poznańskiem od ich początku. *Przegl. Wielkopol. Historii i Lit.* 1867 s. 5-20. — F. S. Dmochowski: O dawnych kurierach i gazetach. *Bibl. Warsz.* 1869 t. 4. — M. Dzieduszycki: Przeszłowieczny dziennik lwowski. *Przew. Nauk. i Lit.* 1875 s. 33-51, 130-144, 238-245. — W. Zawadzki: Literatura w Galicji (1772-1848). *Tamże* 1877 i odb. (Lw. 1878); wyd. nast. w: Pamiętniki życia literackiego w Galicji. Przygot. do druku A. Knot. Kr. (1961). [Rec.: S. Tomkowicz. *Przegl. Pol.* t. 47 (1878) s. 421-430; K. W. Wójcicki. *Bibl. Warsz.* 1878 t. 1 s. 488-490]. — W. Kętrzyński: Gazeta polska z początku XVIII w. „Poczta Królewiecka" 1718-1720. *Przew. Nauk. i Lit.* 1880 s. 184-192. —

R. Pilat: Początek publicystyki literackiej w Polsce. *Tamże* 1882 i odb. [Rec.: *Nowiny* 1882 nr 342; *Przegl. Tyg.* 1882 nr 42; *Słowo* 1882 nr 290-296]. — T. Korzon: Wewnętrzne dzieje Polski za Stanisława Augusta (1764-1794). T. 1-4. W-wa 1882-1885; wyd. 2 (t. 1-3) Kr. 1897-1898. — P. Chmielowski: Liberalizm i obskurantyzm na Litwie i Rusi (1815-1823). *Ateneum* 1883 t. 1-3; wyd. osob. W-wa 1898. — W. Smoleński: Kuźnica Kołłątajowska. *Ateneum* 1884 t. 1-3; wyd. osob. Kr. 1885. — Dr Szeliga (J. Bieliński): Bibliografia czasopism wileńskich. *Wiad. Bibliogr. Warsz.* 1884--1886. — S. P.: Prasa galicyjska w XVIII w. *Dzien. Pol.* 1885 nr 216. — Gr. Gr.: Rozwój literatury periodycznej polskiej. *Kur. Warsz.* 1887 nr 67. — W. Smoleński: Towarzystwa naukowe i literackie w Polsce w w. XVIII. *Ateneum* 1887 t. 3 i odb. —

W. Smoleński: Zatargi kierunków skrajnych w publicystyce ostatniej ćwierci wieku. W: Przewrót umysłowy w Polsce w w. XVIII. Kr. 1891 rozdz. 9; wyd. 3 W-wa 1949. — S. Schnür-Pepłowski: „Warschauer Zeitung". *Dzien. Poz.* 1894 nr 264. — S. Czarnowski: Dziennikarstwo słowiańskie i polskie. Kr. 1895. — H. Erte (H. Rapaport): Pierwsze czasopismo kobiece w Polsce. *Przedświt. Dwutyg. dla Kobiet* (Lw.) 1895. — S. Schnür-Pepłowski: Biały kruk. (Kartka z dziejów literatury galicyjskiej). *Gaz. Lw.* 1895 nr

20. — W. Czajewski: Czasopiśmiennictwo. *Warszawa ilustrowana*. T. 4. W-wa 1895-1896; odb.: Czasopiśmiennictwo warszawskie. W-wa 1896. — P. Chmielowski: Dziennikarstwo polskie. *Wielka enc. powsz. ilustr*. T. 17/18 (1896). — A. Pawiński: Michał Gröll. Kr. 1896 s. 64-65. — Z. Gloger: Czasopisma polskie do r. 1830. *Enc. staropol*. T. 1. W-wa 1900 i wyd. nast. — W. Gomulicki: Pierwszy miesięcznik w Polsce („Journal Polonais"). *Mies. Kur. Pol*. 1900 t. 1 z. 3. —

K. Hoffman: „Kurier Warszawski" sprzed 142 laty. *Kur. Warsz*. 1904 nr 134. — H. S.: Dodatki nadzwyczajne przed 150 laty. *Tamże* 1904 nr 61. — S. Gorski: Dziennikarstwo polskie. Zarys historyczny. W-wa 1905 *Książki dla Wszystkich* 245. — K. Bąkowski: Dziennikarstwo krakowskie do r. 1848. *Roczn. Kr*. t. 8 (1906). — J. Bieliński: „Dziennik Wileński" przed stu laty. *Dzien. Wil*. 1906 nr 1. — Dziennikarstwo polskie na Litwie. *Kur. Litewski* 1906 nr 1. — A. Bertling: Zur Entstehungs- und Entwicklungs-Geschichte der Danziger Zeitung. *Danziger Zeitung* 1908 nr jubileuszowy z 31 maja. — W. Ciechowski: Czasopisma polskie w Petersburgu (1817-1907). *Kraj* (Petersb.) 1908 nr 1. — S. Karwowski: Czasopisma wielkopolskie. Cz. 1: 1796-1859. *Dzien. Poz*. 1908 i odb. [Rec.: H. M. (Mościcki). *Bibl. Warsz*. 1909 t. 2]. — M. Laubert: Presse und Zensur in neupreussischer Zeit (1815 bis 1847). *Studien zur Geschichte der Provinz Posen in der ersten Hälfte des neunzehnten Jahrhunderts*. Poz. 1908 i odb. — A. M.: Gazeta Warszawska (1761-1910). *Gaz. Warsz*. 1910 nr 1. — G. Smólski: O polskim czasopiśmiennictwie najstarszej doby. Od zaczątków do okresu stanisławowskiego, tj. do r. 1764. *Bibl. Warsz*. 1910 t. 1. — W. Bruchnalski: Czasopiśmiennictwo galicyjskie 1773-1811. *Stulecie Gazety Lwowskiej 1811-1911*. T. 1. Lw. 1911. — E. Kipa: „Gazeta Wiejska" F. K. Grossa (1817-1819). Notatka archiwalna. *Na ziemi naszej* (dod. lit.-nauk. do *Kur. Lw*.) 1911 nr 20-21. — A. Kraushar: Senator Nowosilcow i cenzura za Królestwa Kongresowego (1819-1829). Kr. 1911. — A. Wrzosek: Rzut oka na rozwój czasopiśmiennictwa lekarskiego polskiego. Kr. 1911. — N. Gąsiorowska: Ustanowienie cenzury w Królestwie Kongresowym. *Bibl. Warsz*. 1912 t. 3. — W. Bruchnalski: Historia „Rozmaitości", pisma dodatkowego do „Gazety Lwowskiej" 1817-1848 i 1859. *Stulecie Gazety Lwowskiej 1811-1911*. T. 2 cz. 1. Lw. 1912. — H. Eisemann: Druck- und Zeitungswesen in Grodno. *Grodnoer Zeitung* 1916 i odb. — N. Gąsiorowska: Wolność druku w Królestwie Kongresowym 1815-1830. W-wa 1916. — Wagner: Warschauer deutsche Zeitungen in der Vergangenheit. IV: L. Mitzler von Kolof, Friese und ihre literarische Zeitschriften. *Deutsche Warschauer Zeitung* 1916 nr 84, 87, 89. —

H. Życzyński: Badania nad historią estetyki i teorii literatury w Polsce. 1: Estetyka „Pamiętnika Warszawskiego" (1815-1822). *Pam. Lit*. R. 16 (1918). — L. Bernacki: Rozwój i zadania bibliografii polskiej. (Powst. 1919). *Ze skarbca kultury* 1953 z. 2 s. 51-54. — L. Bernacki: Adama Czartoryskiego G. Z. P. „Monitor" z r. 1764 i „Kalendarz Teatrowy" na r. 1780. *Exlibris* 1920. — S. Jankowski: „Kurier Polski" i jego imiennicy w przeszłości i dobie obecnej. *Kur. Pol*. 1922 nr 29. — J. Lewicki: Prasa polska XVIII w. jako czynnik pomocniczy przy powstaniu Komisji Edukacji Narodowej. *Kresy* (Wil.) 1923 nr 18-19. — W. Polański: Przesyłka gazet w Polsce w czasach przed wprowadzeniem znaczków pocztowych. *Nowy Filatelista* 1923 nr 1. — *Gaz. Warsz*. 1924 nr jubileuszowy. (Tu m.in.: J. Weyssenhoff: O „Gazecie Narodowej i Obcej"). — L. Bernacki: Wyimki z „Journal Littéraire de Varsovie" i „Annonces et Avis Divers de Varsovie". W: Teatr, dramat i muzyka za Stanisława Augusta. T. 1. Lw. 1925. — W. Hoyer: Zagadnienie wolnego handlu w literaturze i publicystyce polskiej końca XVIII w. *Roczn. Bibl. Wyższej Szkoły Handlowej w W-wie* 1925. —

S. Jarkowski: La Presse de Pologne 1661-1926. W-wa 1926. — K. Wojciechowski: Wiek Oświecenia. Lw. 1926 s. 67-106. — J. Dihm: Niemcewicz jako polityk i publicysta w czasie Sejmu Czteroletniego. Kr. 1928 *Prace Hist.-Lit*. 29 s. 98-126. — J. Korpała: Uwagi o polskiej prasie literackiej przed powstaniem listopadowym. *Silva Rerum* 1928. — T. Bil. (Biliński): „Wszystko to już było". Na marginesie „Wiadomości Brukowych". *Kur. Lit.-Nauk*. 1929 nr 40. — J. Ujejski: „Pamiętnikowi Warszawskiemu" pro memoria. Słów kilka o jego antenatach. *Pam. Warsz*. 1929 z. 1. — Wileńskie „Wiadomości Literackie" (1760). *Wiad. Lit*. 1929 nr 13. — G. Ost: Aus der Wiegenzeit der periodischen Presse in Westpreussen. *Mitteilungen d. Westpreussischen Geschichtsvereins* 1930 nr 2. — W. Piotrowicz: W nawiasie literackim. Wil. 1930. — B. Smuszkinowa: Wergiliusz w czasopismach wileńskich pierwszej połowy XIX w. *Księga Wergiliuszowa*. Wil. 1930 *Alma Mater Vilnensis. Bibl*. 1. —

T. Turkowski: Początki „Pamiętnika

Warszawskiego" w r. 1814. *Pam. Warsz.* 1931 z. 10/11. — E. RINGELBLUM: Żydzi w świetle prasy warszawskiej XVIII w. *Mies. Żydowski* 1932 t. 1 s. 489-518. — I. Z. TUROWSKA-BAROWA: Zabawy Przyjemne i Pożyteczne (1770-1777). Ze studiów nad literaturą stanisławowską. Kr. 1933 *Prace Hist.-Lit.* 40. [Rec.: E. P. (T. MIKULSKI). *Gaz. Warsz.* 1933 nr 178; C. ZGORZELSKI. *Ruch Lit.* 1935 nr 2]. — A. GRODEK: Ksiądz Piotr Świtkowski, statysta polski końca XVIII w. *Roczn. Dziejów Społ.-Gosp.* 1934 i odb. — K. DREWNOWSKI: Dziennikarstwo polskie za czasów powstania kościuszkowskiego. *Przegl. Hist.* 1935 z. 1. — S. SCHAUMANN: Die Danziger Presse in 19. Jahrhundert bis zur „Danziger Zeitung". *Zeitschr. d. Westpreussischen Geschichtsvereins* 1935 z. 72. — E. SŁABĘCKA: Dzieje „Gazety Wielkiego Księstwa Poznańskiego" w l. 1815-1865 z uwzględnieniem biografii redaktorów. *Kronika Miasta Poz.* 1935 nr 4. —

S. JARKOWSKI: Od „Merkuriusza" do „Merkuriusza" na szlaku 275 lat prasy polskiej. *Merkuriusz Pol. Ordynaryjny* 1936 nr 17. — Ł. KURDYBACHA: Wpływ kultury wileńskiej na Lwów w początkach XIX w. *Ateneum Wil.* 1936 s. 185-217. — H. GROSSBART: La Presse polonaise et la révolution 1789-1794. *Annales de la Révolution Française* t. 14 (1937). — S. JARKOWSKI: Die polnische Presse in Vergangenheit und Gegenwart. *Zeitungswissenschaftliche Monatsschr. f. Internationale Zeitungsforschung* R. 12 (1937) nr 8. — B. JAROCHOWSKI: Wielkopolska prasa codzienna 1796-1806. *Prasa* 1937 nr 11. — A. BAR: Zarys dziejów czasopiśmiennictwa polskiego do wybuchu powstania listopadowego. Katalog wystawy czasopism polskich od w. XVI do r. 1830. Kr. 1938.— T. STEIN: Vater der polnischen Publizistik. *Ostland* 1938 nr 23. — P. SMOLIK: Książka i czasopismo ilustrowane w Polsce w pierwszej połowie XIX w. *Grafika* 1938/1939 nr 2. — M. ROMANKÓWNA: „Pszczółka Krakowska" (1819-1822). Kr. 1939 *Bibl. Kr.* 101. — K. GRUNDMANN: Der Vater der Publizistik in Polen: L. Mitzler de Kolof (1711-1778). *Ostdeutsche Forschungen.* T. 12: *Deutsche Gestalter u. Ordner im Osten.* Poz. 1940 i odb. — R. GREIFF: Ein alter Warschauer Zeitungsband erzählt. Das „Warschauer-Intelligenzblatt" aus dem Jahre 1799. *Warschauer Kulturblatt* 1941 z 3 listopada. —

M. KAFEL: Początki polskiej prasy w zaborze pruskim. *Wieś* 1946 nr 10. — K. PIWARSKI: Dzieje Gdańska w zarysie. Gdańsk 1946. — A. BAR: Kumoszki na Parnasie. Kr. 1947 rozdziały: Plotkarski artykuł; Romantyczni antagoniści. — S. ŁOPATTO: „Dzieje Dobroczynności Krajowej i Zagranicznej". Pierwsze czasopismo w Polsce poświęcone zagadnieniu opieki społecznej. *Opieka Społ.* 1947 nr 2. — S. ŁEMPICKI: Publicystyka i prasa polskiego Oświecenia. *Płomień* 1947/48 nr 10. — H. RZADKOWSKA: Stosunek polskiej opinii publicznej do rewolucji francuskiej. W-wa 1948. — L. SOBOCIŃSKI: Prasa polska na Mazurach. Zarys dziejów od „Poczty Królewieckiej" do „Gazety Olsztyńskiej". *Prasa Pol.* 1948 nr 8/9-17/18. — J. KOTT: O nową syntezę polskiego Oświecenia. *Pam. Lit.* R. 41 (1950) z. 3/4; przedr.: *Przegl. Hist.* 1951; *Kołłątaj i wiek Oświecenia.* W-wa 1951; pt. Trwałe wartości literatury polskiego Oświecenia. (W-wa 1951). — T. MIKULSKI: Stan badań i potrzeby nauki o literaturze wieku Oświecenia. *Pam. Lit.* R. 41 (1950) z. 3/4; przedr.: O sytuacji w historii literatury polskiej. (W-wa 1951). — J. TRZYNADLOWSKI: W sprawie czasopiśmiennictwa polskiego do r. 1840. *Prace Polon.* S. VIII (1950). [Rec.: A. KNOT. *Bibliotekarz* 1953 nr 2]. —

K. ESTREICHER: „Zabawy Przyjemne i Pożyteczne". W: Estr. XXXIV (1951) z. 1. — W. KONOPCZYŃSKI: Wolność druku w Polsce za Stanisława Augusta. *Spr. PAU* 1951 nr 4 s. 302-305. — A. KOWALSKA: O felietonie „Gazety Warszawskiej" z l. 1816-1820. (Od „Spectatora" do „Pustelnika z Krakowskiego Przedmieścia"). *Prace Polon.* S. IX (1951) i odb. [Rec.: A. GRODZICKI. *Prasa Pol.* 1952 nr 3/4]. — J. LANKAU: Rozwój prasy warszawskiej w XVIII w. *Słowo Powsz.* 1951 nr 14. — B. LEŚNODORSKI: Dzieło Sejmu Czteroletniego (1788-1792). Wr. 1951. — B. LEŚNODORSKI, K. OPAŁEK: Nauka polskiego Oświecenia w walce o postęp. (W-wa) 1951. — F. MIEDZIŃSKI: „Gazeta Wielkiego Księstwa Poznańskiego". Przeglądamy pożółkłe od starości strony gazety z czasów Staszica. *Widnokrąg* (dod. do *Gaz. Poz.*) 1951 nr 24. — Z. BRODZKI: Towarzystwa naukowe dawnego Gdańska. *Problemy* 1952 nr 7. — J. GAWAŁKIEWICZ: Krasicki w czasopiśmie „Co tydzień". *Pam. Lit.* R. 43 (1952) z. 3/4. — A. KOWALSKA: Zapomniana satyra polityczna i społeczna czasów Królestwa Kongresowego. („Momus" i „Pot-pourri" Alojzego Żółkowskiego). *Prace Polon.* S. X (1952). — J. LENARTOWICZ: Działalność publicystyczna i dziennikarska ks. Józefa Mejera. *Prasa Pol.* 1952 z. 6/7.— J. SEMENKO: Prasa w w. XVIII. *Dziś i jutro* 1952 nr 9. —

A. GORIACZKO: Gazeta Narodowa i Obca. Wr. 1953 *IBL. Studia Hist.-Lit.* 12. — M. ŁYSAKOWSKI: „Dziennik Zdrowia dla

Wszystkich Stanów" (1801-1802). Z postępowych tradycji polskiego piśmiennictwa lekarskiego. *Służba Zdrowia* 1953 nr 24. — F. Biłos: Z postępowych tradycji prasy polskiej. Ks. Mejer — pierwszy jakobiński redaktor. *Nowy Świat* 1954 nr 21. — J. Chałasiński: Czasopisma naukowe warszawskie w czasach Królestwa Kongresowego (1815-1830). *Przegl. Nauk. Hist. i Społ.* t. 4 (1954). — J. Halpern: Historia prasy polskiej do r. 1864. Maszynopis powielany Wydz. Dziennikarstwa Uniw. Warsz. — R. Kaleta, M. Klimowicz: Prekursorzy Oświecenia. „Monitor" z r. 1763 na tle swoich czasów. Mitzler de Kolof, redaktor i wydawca. Wr. 1954 *IBL. Studia Hist.-Lit.* 20. — I. Mauer: „Gazety Śląskie dla Ludu Pospolitego". *Świat i Życie* 1954 nr 8. — Z. Skwarczyński: O działalności Kazimierza Kontryma na tle ruchu umysłowego i społecznego w Wilnie w l. 1812-1822. *Przegl. Nauk. Hist. i Społ.* t. 4 (1954). — K. Opałek: Myśl Oświecenia w Krakowie. Kr. 1955. — W. Giełżyński: Początki prasy codziennej w Królestwie Polskim. *Przegl. Nauk. Hist. i Społ.* t. 7 (1956), t. 8 (1958). — H. Lemke: Lorenz Mitzlers Anfänge in Polen. W: *Deutsch-slavische Wechselseitigkeit in sieben Jahrhunderten, Festschrift für E. Winter.* Berlin 1956 i odb. — E. Podgórska: Zagadnienia pedagogiczne w polskim czasopiśmiennictwie drugiej połowy XVIII w. *Studia Pedag.* t. 3 (1956) i odb. —

A. Kowalska: Pierwsza entuzjastyczna recepcja „Ballad i romansów" w prasie warszawskiej 1822 r. („Tygodnik Polski" — „Wanda" Brunona Kicińskiego). *Prace Polon.* S. XIII (1957). — J. Łojek: Pierwszy proces prasowy w Warszawie. *Kwart. Prasoznawczy* 1957 nr 1. — J. Łojek: „Poczta Królewiecka" Jana Dawida Cenkiera. *Tamże* 1957 nr 3. — A. Mycielski: Czasopisma warszawskie w l. 1796-1806 jako materiał pomocniczy historiografii polskiej tego okresu. *Spr. Wr. Tow. Nauk. S. A.* 12 (1957). — I. Próchnicki: Próba periodyzacji historii prasy polskiej. *Biuletyn Prasoznawczy* 1957 nr 2. — Z. Staniszewski: Pierwsze polskie czasopismo ogłoszeniowe „Warszawskie Extraordynaryjne Tygodniowe Wiadomości". *Roczn. Bibl.* 1957 z. 1/2, 1958 z. 1/2. [Rec.: W. Bieńkowski. *Prasa Współcz. i Dawna* 1958 nr 4; J. Rudnicka. *Przegl. Hum.* 1961 nr 5 s. 200]. —

I. Homola: Piotr Świtkowski i jego „Pamiętnik Historyczno-Polityczny". *Zesz. Nauk. Uniw. Jagiel. Wydz. Hist.* 1958 z. 3. [Rec.: J. Łojek. *Kwart. Prasoznawczy* 1958 nr 4; W. Bieńkowski. *Prasa Współcz. i Dawna* 1959 nr 1/2]. — F. Korpałowa: Katalog prasy krakowskiej od XVI w. do r. 1914 w zasobach Biblioteki Jagiellońskiej. *Prasa Współcz. i Dawna* 1958 nr 2. — F. Korpałowa: Wystawa prasy krakowskiej od gazet pisanych do r. 1914. *Tamże* 1958 nr 2. — J. Małłek: „Poczta Królewiecka" (1718-1720). *Komunikaty Mazursko-Warmińskie* 1958 nr 4; *Młoda Myśl* 1958 nr 1; *Warmia i Mazury* 1958 nr 4. — W. Polakowska: O „Pustelniku Londyńskim z ulicy Pikadilli", pierwszym czasopiśmie anglistycznym w Polsce. *Prace Polon.* S. XIV (1958). — I. Próchnicki: „Gazeta Rządowa" — organ prasowy rewolucji 1794 r. *Prasa Współcz. i Dawna* 1958 nr 2. — J. Rudnicka: W poszukiwaniu starych czasopism. *Pam. Lit.* R. 49 (1958) z. 4. — S. Salmonowicz: Chrystian Bogumił Steiner (1746-1814) jako publicysta i wydawca. *Prasa Współcz. i Dawna* 1958 nr 3. — Z. Skwarczyński: W szkole sentymentalizmu. „Tygodnik Wileński" z 1804 r. Łódź 1958 *Łódz. Tow. Nauk. Wydz. I* 34. [Rec.: Z. Libera. *Pam. Lit.* R. 52 (1961) z. 2]. — I. Stasiewicz: Dyskusja z „Rozprawą o naukach i sztukach" J. J. Rousseau w polskich czasopismach czasów stanisławowskich. *Studia i Materiały z Dziejów Nauki Pol.* T. 6 (1958) z. 2. — W. Szubert: Ze studiów nad czasopiśmiennictwem Królestwa Kongresowego, „Izys Polska". *Zesz. Nauk. Uniw. Łódz. Nauki Hum.-Społ.* S. I z. 8 (1958). — M. Tyrowicz: Zagadnienie elementów treściowych i układu redakcyjnego w czasopiśmiennictwie galicyjskim i krakowskim 1772-1831. *Prasa Współcz. i Dawna* 1958 nr 1. — M. Tyrowicz: Klasyfikacja źródeł do dziejów czasopiśmiennictwa i prasy. *Tamże* 1958 nr 4. —

E. Aleksandrowska: Zabawy Przyjemne i Pożyteczne, 1770-1777. Monografia bibliograficzna. Wr. 1959 *Książka w Dawnej Kulturze Pol.* 9 [Rec.: S. Dziki. *Zesz. Prasoznawcze* 1960 nr 1; J. Platt. *Roczn. Bibl.* 1960 z. 1/2]. — W. Bieńkowski: Jan Maj — założyciel i pierwszy redaktor „Gazety Krakowskiej" w l. 1796-1831. *Prasa Współcz. i Dawna* 1959 nr 1/2. — J. W. Gomulicki: Dwieście lat polskiej recenzji literackiej. *Nowe Książki* 1959 z. 24. — A. Kawecka-Gryczowa, K. Korotajowa, W. Krajewski: Drukarze dawnej Polski od XV do XVIII w. Z. 5: Wielkie Księstwo Litewskie. Wr. 1959 *Książka w Dawnej Kulturze Pol.* 10. — J. Łojek: Dochody z monopolu prasowego w Polsce XVIII w. *Prasa Współcz. i Dawna* 1959 nr 1/2. — J. Łojek: „Gazeta Warszawska" księdza Łuskiny. 1774-1793. W-wa 1959. — Z. Skwarczyński: Sprawa

chłopska w „Wiadomościach Brukowych". *Prace Polon.* S. XV (1959). —

E. Aleksandrowska: Materiały do życia i twórczości Antoniego Felicjana Nagłowskiego. W zbiorze: Miscellanea z doby Oświecenia. Wr. 1960 *Arch. Lit.* 5. — M. Dunajówna: Z dziejów toruńskiego czasopisma „Thornische Wöchentliche Nachrichten und Anzeigen" (1760-1772). Tor. 1960 *Tow. Nauk. w Tor. Prace Wydz. Filol.-Filoz.* 9 z. 2. [Rec.: J. Wojtowicz. *Zapiski Hist.* 1962 z. 2; R. W. Wołoszyński. *Przegl. Hist.* 1962 z. 2; S. Salmonowicz. *Studia i Materiały do Dziejów Wielkopol.* t. 8 (1963) z. 1]. — I. Homola-Dzikowska: „Pamiętnik Historyczno-Polityczny" Piotra Świtkowskiego 1782-1792. Kr. 1960 *Uniw. Jagiel. Studia i Rozprawy.* [Rec.: J. Jackl. *Nowe Książki* 1960 nr 17; C. Lechicki. *Zesz. Prasoznawcze* 1961 nr 1/2]. — I. Kaniowska-Lewańska: Literatura dla dzieci i młodzieży od początków do r. 1864. W-wa 1960 rozdz.: Rozwój czasopiśmiennictwa. — A. Kawecka-Gryczowa, K. Korotajowa, W. Krajewski: Drukarze dawnej Polski od XV do XVIII w. Z. 6: Małopolska — Ziemie Ruskie. Wr. 1960 *Książka w Dawnej Kulturze Pol.* 10. — J. Lankau: Prasa staropolska na tle rozwoju prasy w Europie. (1513-1729). Kr. 1960 rozdz. XI i XII. — C. Lechicki: Daty i fakty z dziejów prasy polskiej. (Cz. 1: Stulecia XVII i XVIII). *Zesz. Prasoznawcze* 1960 nr 2/3. — B. Leśnodorski: Polscy jakobini. W-wa 1960 *Studia i Materiały z Dziejów Pol. w Okresie Oświecenia* 3. — J. Łojek: Dziennikarze i prasa w Warszawie w XVIII stuleciu. W-wa 1960. [Rec.: L. Kukulski. *Nowe Książki* 1961 nr 1; M. Tyrowicz. *Zesz. Prasoznawcze* 1961 nr 1/2; J. Szczepaniec. *Pam. Lit.* R. 53 (1962) z. 2]. — M. Piszczkowski: Zagadnienia wiejskie w literaturze polskiego Oświecenia. Cz. 1. Kr. 1960. *PAN. Oddz. w Kr. Prace Komisji Hist.-Lit.* 6; Cz. 2. Wr. 1963 *Tamże* 9. — Z. Staniszewski, J. Szczepaniec: Ogłoszenia prasowe jako źródło wiedzy o książce w Polsce w XVIII w. *Ze skarbca kultury* 1960 z. 12. [Rec.: Z. Libera. *Przegl. Hum.* 1961 nr 4]. — I. Stasiewicz: Z problemów nauki okresu Oświecenia. Wr. 1960 *Monogr. z Dziejów Nauki i Techniki* 12. — Z. Ziembolewski: „Zabawki Literatów w Kompanii Pożytecznie Bawiących się". (Przemyśl 1790). *Nowiny Rzeszowskie* 1960 nr 37. —

I. Barowa: Polskie czasopisma satyryczne i humorystyczne od XVIII do XX w. *Biuletyn Bibl. Jagiel.* 1961 nr 1. — J. Dąbrowski: „Izys Polska". *Wiedza i Życie* 1961 nr 6. — J. Jasiński: Wykaz czasopism i kalendarzy polskich na Mazurach i Warmii z l. 1718-1939, znajdujących się w bibliotekach krajowych i zagranicznych. *Komunikaty Mazursko-Warmińskie* 1961 nr 2. — Z. Kempka: Czasopisma polskie z l. 1801-1850 w zbiorach Biblioteki Instytutu Badań Literackich. *Biuletyn Polon.* 1961 z. 10. — A. Kowalska: Warszawa literacka w okresie przełomu kulturalnego 1815-1822. (W-wa 1961) *Bibl. Syrenki.* — J. Łojek: Strusie króla Stasia. W-wa 1961. — F. Pepłowski: Słownictwo i frazeologia polskiej publicystyki Oświecenia i Romantyzmu. W-wa 1961 *IBL. Teoria i Hist. Lit.* 2. — G. Pianko: Rola czasopism z okresu Oświecenia w propagowaniu studiów nad antykiem. Cz. 1-2. *Meander* 1961 nr 9, 1962 nr 9. — E. Podgórska: Sprawa wychowania kobiet w znaczniejszych czasopismach polskich drugiej połowy XVIII w. *Rozpr. z Dziejów Oświaty* t. 4 (1961). — R. Rosiak: Prasa lubelska. *Kamena* 1961 nr 1-2. — J. Rudnicka: Stan i potrzeby badań nad polskim czasopiśmiennictwem XVII i XVIII w. *Przegl. Hum.* 1961 nr 5. — Z. Skwarczyński: Kazimierz Kontrym. Towarzystwo Szubrawców. Dwa studia. Łódź 1961 *Łódz. Tow. Nauk. Wydz. I* 48. — J. Szczepaniec: Monopol prasowy Stefana Łuskiny w Koronie w l. 1773-1793. *Ze skarbca kultury* 1961 z. 13. [Rec.: Z. Libera. *Przegl. Hum.* 1961 nr 4]. — M. Tyrowicz: Niektóre aspekty prasy polskiej w okresie rewolucyjnym 1794-1848. *Zesz. Prasoznawcze* 1961 nr 1/2. —

W. Giełżyński: Prasa warszawska 1661-1914. W-wa 1962. [Rec.: M. Czerwiński. *Przegl. Kult.* 1962 nr 13; B. Krzywobłocka. *Prasa Pol.* 1962 nr 5; I. Zaporowska. *Przegl. Hum.* 1963 nr 3; C. Lechicki. *Pam. Lit.* R. 55 (1964) z. 2]. — A. Kawecka-Gryczowa, K. Korotajowa: Drukarze dawnej Polski od XV do XVIII w. Z. 4: Pomorze. Wr. 1962 *Książka w Dawnej Kulturze Pol.* 10. — A. Kozanecki: Walka publicystyki drugiej połowy XVIII w. o usprawnienie transportu wodnego na terenie Rzeczypospolitej. *Roczn. Nauk.-Dydakt.* 1962 z. 14. — Z. Libiszowska: Opinia polska wobec rewolucji amerykańskiej w XVIII w. Łódź 1962 *Łódz. Tow. Nauk. Wydz. II* 44. — J. Rudnicka: Kilka piórek z białego kruka („Annonces et Avis Divers" z l. 1781-1784). *Ruch Lit.* 1962 z. 3. — S. Salmonowicz: Krystian Bogumił Steiner (1746-1814), toruński prawnik i historyk. Tor. 1962 *Roczn. Tow. Nauk. w Tor.* R. 65 z. 2. — Z. Skwarczyński: (Wstęp i oprac.) „Wiadomości Brukowe". Wybór artykułów. Wr. (1962) *BN* I, 178. [Rec.: A. Witkowska. *Nowe Książki* 1962 nr 22]. — C. Wycech:

Kościuszkowski „Przyjaciel Ludu". *Wieści* 1962 nr 10. —

B. GÓRSKA: Katalog czasopism XVI--XVIII w. w zbiorach Starych Druków Biblioteki Ossolineum. *Ze skarbca kultury* nr 15 (1963). — A. KAMIŃSKI: Polskie związki młodzieży (1804-1831). W-wa 1963. — D. KAMOLOWA: Bruno Kiciński i jego czasopisma. *Roczn. Historii Czasopiśmiennictwa Pol.* t. 3 (1963) z. 1. — J. KASPRZYK: Problematyka moralno-obyczajowa w tygodniku gdańskim „Der Freydenker" (1741-1743). *Zesz. Nauk. Uniw. M. Kopernika. Nauki Hum.-Społ.* z. 9 *Filol. Pol.* 1963 nr 4. — J. ŁOJEK: Prasa i opinia publiczna Warszawy przed powstaniem listopadowym. *Roczn. Historii Czasopiśmiennictwa Pol.* t. 3 (1963) z. 1. — J. M. MICHAŁOWSKI: Litografowany „Miesięcznik Warszawski", zapomniane pisemko stołeczne z 1818 r. *Tamże* t. 3 (1963) z. 1. — I. TUROWSKA-BAROWA: Polskie czasopisma o wsi i dla wsi od XVIII w. do 1960 r. Materiały bibliograficzno-katalogowe. W-wa 1963. — M. SZARAMA: Wolter w czasopismach stanisławowskich. Kr. 1963 *Zesz. Nauk. Uniw. Jagiel.* 76 *Prace Hist.-Lit.* 6. — J. KLEINER: („Zabawy Przyjemne i Pożyteczne"). W: Studia inedita. Oprac. J. Starnawski. Lubl. 1964. — G. PIANKO: Rola czasopism z okresu Oświecenia w propagowaniu studiów nad antykiem. Cz. 3-4: „Zabawy Przyjemne i Pożyteczne" 1770-1777. *Meander* R. 19 (1964) nr 5-6. — M. TYROWICZ: Zamojskie i lubelskie pisma agronomiczne W. Gutkowskiego. *Roczn. Lubel.* R. 5 1962 (1964). — J. SZCZEPANIEC: Monopol prasowy Tadeusza Włodka w Polsce w l. 1793-1796. *Ze skarbca kultury* z. 16 (1964). — J. ŁOJEK: Interesujące źródło niemieckie do dziejów prasy polskiej w końcu XVIII w.; Statystyka prasy polskiej okresu 1661-1831. *Roczn. Historii Czasopiśmiennictwa Pol.* t. 4 (1965) z. 1. — S. TRUCHIM: Pierwsze miesięczniki w Wielkim Księstwie Poznańskim. *Zesz. Nauk. Uniw. Łódz. S. I* 1965 z. 40. — S. PIETRASZKO: Doktryna literacka polskiego klasycyzmu. Wr. 1966 *IBL PAN. Studia z Okresu Oświecenia* 4.

Monitor

H. BIEGELEISEN: Żywot ks. jezuity Franciszka Bohomolca. *Album uczącej się młodzieży polskiej poświęcone J. I. Kraszewskiemu.* Lw. 1879 i nadb. — P. CHMIELOWSKI: Charakterystyka Ignacego Krasickiego. W: Studia i szkice z dziejów literatury polskiej. S. I. Kr. 1890 s. 238-242. — M. KAWCZYŃSKI: Studien zur Literaturgeschichte des XVIII. Jahrhunderts. Moralische Zeitschriften. Lipsk 1890. — M. OFFMAŃSKI: Znaczenie czasopisma „Monitor" dla umysłowego i moralnego rozwoju w Polsce XVIII w. *Przew. Nauk. i Lit.* 1893 i odb. — R. KOPPENS: Ze studiów nad znaczeniem czasopisma „Monitor" w drugiej połowie XVIII w. *Spr. I prywatnego Gimn. OO. Jezuitów w Bąkowicach pod Chyrowem za r. szk. 1894.* Przemyśl 1894; (c. d.) *jw. ... za r. szk. 1895.* — P. CHMIELOWSKI: Najdawniejsze nasze felietony. *Pam. Lit.* R. 1 (1902). — I. CHRZANOWSKI: Krasicki jako autor „Monitora" z r. 1772. *Tamże* R. 3 (1904); przedr. zmieniony w: Z dziejów satyry polskiej XVIII w. W-wa 1909. — ESTR. XXII (1908), 533. — F. M. KRČEK: Przyczynki do oceny krytycznej „Monitora" Bohomolcowego. Lw. 1910. — W. ORŁOWSKI: Satyra na łamach „Monitora" Bohomolcowego. *Bibl. Warsz.* 1912 t. 2. —

L. BERNACKI: Adama Czartoryskiego G.Z.P. „Monitor" z r. 1763 i „Kalendarz Teatrowy" na r. 1780. *Exlibris* 1920. — B. GUBRYNOWICZ: Na marginesie „Monitora". *Studia staropolskie. Księga ku czci A. Brücknera.* Kr. 1928. — W. STERNBACH: Dr Wawrzyniec Mitzler de Kolof a „Monitor". *Pam. Lit.* R. 26 (1929). — S. BEDNARSKI: Upadek i odrodzenie szkół jezuickich w Polsce. Kr. 1933. — L. BERNACKI: Materiały do życiorysu i twórczości Ignacego Krasickiego. *Pam. Lit.* R. 30 (1933). —

J. RUDNICKA: Ostatnie roczniki „Monitora" (1784-1785). *Tamże* R. 44 (1953) z. 2 i odb. — R. KALETA: „Monitor" z r. 1763 na tle swoich czasów. W: R. Kaleta, M. Klimowicz: Prekursorzy Oświecenia. Wr. 1954 *IBL. Studia Hist.-Lit.* 20. [Rec.: T. MIKULSKI: W kręgu oświeconych. W-wa 1960 s. 457-468]. — J. RUDNICKA: Z genealogii „Monitora" z r. 1763. *Pam. Lit.* R. 46 (1955) z. 4. — S. OZIMEK: Kto to był Theatralski? *Pam. Teatr.* 1956 nr 2/3. — Z. SINKO: „Monitor" wobec angielskiego „Spectatora". Wr. 1956 *IBL. Studia Hist.-Lit.* 31. [Rec.: W. BIEŃKOWSKI. *Prasa Współcz. i Dawna* 1958 nr 1; J. FIJAŚ. *Kultura i Społeczeństwo* 1958 nr 4]. — S. OZIMEK: Udział „Monitora" w kształtowaniu Teatru Narodowego (1765-1785). Wr. 1957 *Studia z Dziejów Teatru w Pol.* 2. [Rec.: J. W. GOMULICKI. *Nowe Książki* 1957 nr 24; S. DZIKI. *Prasa Współcz. i Dawna* 1958 nr 2; K. ZIENKOWSKA. *Acta Poloniae Historica* t. 2 (1959) s. 202-203; J. JACKL. *Pam. Teatr.* 1960 z. 1; J. W. GOMULICKI. *Roczn. Lit. 1957* (W-wa 1962) s. 196]. — E. ALEKSANDROWSKA: Johan Turesson Oxenstierna w Polsce. Z warsztatu bibliografa „Monitora" (1). *Pam. Lit.* R. 50 (1959) z. 3/4. —

P. Matuszewska: Z problematyki „Monitora". *Tamże* R. 50 (1959) z. 3/4. — E. Aleksandrowska: Wiersze siedemnastowieczne i saskie w „Monitorze". Z warsztatu bibliografa „Monitora" (2). *Tamże* R. 51 (1960) z. 4. — W. Henzel: Funkcje nazw osobowych i miejscowych w artykułach „Monitora". *Onomastica* 1960 nr 11. — A. Koronczewski: Polska terminologia gramatyczna. Wr. 1961 *PAN. Prace Językozn.* 23. — G. Pianko: Rola czasopism z okresu Oświecenia w propagowaniu studiów nad antykiem. Cz. 2: „Monitor" stanisławowski 1765-1785. *Meander* 1962 nr 9. — E. Aleksandrowska: Monitorowe „autopowtórzenia". Z warsztatu bibliografa „Monitora" (3). *Pam. Lit.* R. 54 (1963) z. 4. — J. Kleiner: Studia inedita. Oprac. J. Starnawski. Lubl. 1964. — E. Aleksandrowska: Materiały do życia i działalności literackiej Józefa Ignacego Boelckego. W zbiorze: Miscellanea z doby Oświecenia, 2. Wr. 1965 *Arch. Lit.* 9. — J. W. Gomulicki: Romans z „Monitora". *Stolica* 1965 nr 15/16. — M. Klimowicz: Początki teatru stanisławowskiego (1765-1773). W-wa 1965. — E. Aleksandrowska: Ostatnie lata „Monitora" w świetle „autopowtórzeń". Propozycje periodyzacyjne. *Prace o literaturze i teatrze ofiarowane Z. Szweykowskiemu.* Wr. 1966.

DRUKARSTWO I KSIĘGARSTWO

W XVIII w. najpoważniejszy ośrodek drukarsko-księgarski uformował się w Warszawie, rozwijając się najpełniej w okresie Oświecenia. Największe zasługi położyli wówczas świeccy drukarze mieszczańscy (często obcego pochodzenia). Potrafili zorganizować wielkie tłocznie na poziomie technicznym przodujących oficyn zachodnich, rozwinąć handel księgarski, nawiązać kontakty z drukarniami i księgarniami zagranicznymi, zgromadzić kapitał nakładowy, uruchomić nowoczesne środki reklamy oraz związać ze swą działalnością grono najwybitniejszych autorów. Duże zasługi mają w tym zakresie również mieszczańscy drukarze takich ośrodków prowincjonalnych, jak Kraków, Lwów, Gdańsk czy Toruń. Przy wydawaniu podręczników szkolnych zasłużyły się drukarnie akademickie. Mimo że w XVIII w. wciąż jeszcze największą ilość drukarń stanowiły zakłady kościelne (głównie zakonne), jednak, gorzej zorganizowane i wyposażone, nie odegrały głównej roli.

I. WARSZAWA

Drukarnia Pijarska. W 1682 i 1693 nabyli pijarzy zasłużoną drukarnię po-Elertowską oraz wszystkie jej przywileje na wydawanie druków urzędowych. Do 1717 była jedyną drukarnią warszawską, działała jeszcze w w. XIX. Znani z nazwiska są tylko nieliczni jej ks. ks. prefekci: Bonawentura Raciborski (1732), Walenty od św. Kunegundy (1734), Felicjan Piaskowski, Alojzy Pregler (1751-1761), Tarczewski, Filip Zdziebłowski (1781-1791), Szymon Bielski (od 1792). Wydawano tu głównie druki urzędowe i sejmowe, gazety, czasopisma, kalendarze, a nadto: dzieła naukowe, podręczniki szkolne, publicystykę i literaturę piękną (przede wszystkim autorów pijarskich). Przy drukarni istniała księgarnia.

Drukarnia Jezuicka. Założona w 1717. Początkowo działała na użytek wewnętrzny zakonu; od 1735 także na użytek publiczny (co stało się przyczyną długotrwałego konfliktu z pijarami). Prefektami drukarni byli ks. ks.: Stefan Puzyna, Antoni Kruszewski, Michał Juchniewicz, Karol Wyrwicz, Franciszek Bohomolec (od 1762). Wydawano tu druki urzędowe, gazety i czasopisma, dzieła naukowe i literackie, podręczniki szkolne, publicystykę, kalendarze i druki okolicznościowe. Po kasacie zakonu w 1773 drukarnia przeszła pod firmę Drukarni Nadwornej JKMci; funkcję jej dyrektora dożywotnio pełnił Bohomolec. Po jego śmierci w 1784 drukarnia przyjęła tytuł: Drukarnia Nadworna JKMci i Komisji Edukacji Narodowej, a prefekturę jej objął b. współpracownik Bohomolca, ks. Stanisław Matciński. W czasie insurekcji kościuszkowskiej działała jako Drukarnia Wydziału Instrukcji Rady Najwyższej Narodowej,

po powstaniu: Drukarnia Pojezuicka. Została zlikwidowana przez władze pruskie ok. 1797. Przy drukarni istniała księgarnia.

Drukarnia Misjonarzy. Założona w 1780. Tłoczyła dzieła religijne, naukowe, literackie, publicystyczne, podręczniki szkolne, czasopisma, a także druki urzędowe (w niewielkim zakresie). Prefektami jej byli ks. ks.: Wawrzyniec Zolski, Jan Kanty Górnicki (1793), Matulski, A. Faltynowski (od 1796). Przetrwała do lat sześćdziesiątych w. XIX. Przy drukarni prowadzono księgarnię.

Drukarnia Wawrzyńca Mitzlera de Kolof. Uruchomił ją Mitzler w 1756, głównie w celu tłoczenia w niej własnych czasopism „uczonych". Drukował również dzieła naukowe i publicystyczne, podręczniki szkolne, literaturę piękną i druki urzędowe. W 1765-1770 wydawał dzieła nakładem Societatis Litterariae ad Edendos Optimos Libros. W 1768 przekazał oficynę Korpusowi Kadetów, zastrzegając sobie dożywotnie jej kierownictwo (równocześnie przeniósł ją do pałacu Kazimierzowskiego). Od tego czasu wzmogła działalność, zwłaszcza w zakresie wydawnictw szkolnych. Po śmierci Mitzlera w 1778 kierownikiem drukarni kadeckiej został znany giser warszawski — Adam Gieryk Podebrański. W 1779-1783 drukarnia podupadła, nowy okres jej świetności zaczął się z objęciem jej zarządu przez Piotra Dufoura (w 1784). Pod dyrekcją Dufoura działała do likwidacji Korpusu Kadetów w 1794. Przy drukarni istniała księgarnia, prosperująca najlepiej w okresie Mitzlerowskim.

Drukarnia Michała Grölla. Gröll był najwybitniejszym drukarzem i księgarzem polskim okresu Oświecenia. Działalność księgarską rozpoczął w 1756 w Dreźnie, nawiązując też wówczas kontakty z polskim rynkiem wydawniczo-księgarskim. W 1759 przeniósł się do Warszawy, utrzymując jeszcze przez pewien czas księgarnię drezdeńską. W 1763 otworzył księgarnię w Warszawie, kantor ogłoszeń i salę aukcyjną. Ożywioną działalność wydawniczą rozpoczął już wcześniej. Nie posiadając własnej drukarni, tłoczył swoje nakłady (czasopisma, dzieła naukowe i literackie) u pijarów (do 1770) i jezuitów (od 1770), a także w drukarniach lipskich i drezdeńskich. Własną, doskonale wyposażoną technicznie drukarnię uruchomił w 1778 (na Marywilu; w 1790 przeniesiona na Długą, w 1794 na Leszno). Tłoczył dzieła naukowe i literackie, czasopisma, podręczniki, publicystykę, kalendarze i druki urzędowe. Wydawał najwybitniejszych autorów polskich, posiadał największą ilość przywilejów wydawniczych, a jego druki odznaczały się starannością wykonania i estetycznym wyglądem. W 1795 przekazał drukarnię swemu zięciowi J. C. G. Ragoczemu, pod którego firmą czynna była jeszcze w w. XIX (na Rynku Starego Miasta). Działalność księgarską i nakładową prowadził do śmierci w 1798. Utrzymywał ożywione kontakty z firmami księgarskimi Niemiec, Francji i Holandii; na terenie kraju posiadał liczne księgarnie lub składy księgarskie. Sprzedawał też książki na kontraktach w Dubnie, Mińsku i Nowogródku. Od 1774 ogłaszał w kalendarzach centralny rejestr wydawnictw polskich. Po jego śmierci księgarnię prowadził syn, Karol. W 1806 nabył ją z licytacji Józef Zawadzki i prowadził wspólnie z Józefem Węckim, nawiązując do najlepszych tradycji założyciela.

Drukarnia Piotra Dufoura. Piotra Dufoura, b. drukarza i księgarza Akademii Francuskiej, sprowadził do Warszawy A. K. Czartoryski. Korzystając z jego opieki, Dufour założył w 1775 własną drukarnię, doskonale zorganizowaną i zaopatrzoną, którą prowadził do śmierci (1796). Tłoczył, częściowo własnym nakładem, utwory dramatyczne (w specjalnej serii wydawniczej *Teatr Polski*), powieści, dzieła naukowe, publicystykę, czasopisma i gazety, druki okolicznościowe i urzędowe. Zajął się zwłaszcza wydawaniem przekładów z literatury francuskiego Oświecenia. Obok drukarni prowadził księgarnię. Ok. 1785 utrzymywał filię księgarską w Łowiczu. Po śmierci Dufoura

księgarnię i drukarnię prowadził Tomasz Lebrun (do śmierci w 1804), a następnie przeszły one w posiadanie Antoniego Lesznowskiego, redaktora *Gazety Warszawskiej* (do 1820).

Drukarnia muzyczna Engla. W 1773-1776 czynna była w Warszawie drukarenka muzyczna Engla, kompozytora i muzyka, przybyłego tu z Lipska w 1772 (pracował jako kapelmistrz najpierw na dworze Stanisława Augusta, potem w Kolegiacie Św. Jana). Tłoczył nuty przy pomocy czcionek ruchomych, wydoskonalonych przez lipskiego drukarza J. G. I. Breitkopfa, co było dużą nowością w Polsce.

Drukarnia Stefana Baccigalupiego. Stefan Baccigalupi, korzystając z poparcia bankiera warszawskiego Piotra Blanka, założył w 1784 Drukarnię Loterii Genueńskiej Komisji Skarbu Koronnego, w której tłoczył druki loteryjne. W okresie Sejmu Czteroletniego wydawał również teksty oper włoskich. Na początku 1793 Baccigalupi wydzierżawił oficynę ks. Karolowi Malinowskiemu (redaktorowi *Korespondenta*), w którego posiadaniu znajdowała się do połowy 1796, po czym przeszła na własność H. Wyżewskiego.

Drukarnia Nowa Piotra Zawadzkiego. W 1777 Zawadzki założył w Warszawie odlewnię czcionek, która zyskała wkrótce opinię najlepszej w kraju. Odlewał m. in. czcionki nutowe oraz winiety i ozdoby drukarskie. Drukarnię uruchomił w 1789. Tłoczył czasopisma, gazety, kalendarze, dzieła naukowe i publicystyczne, druki okolicznościowe i urzędowe. Przy drukarni utrzymywał księgarnię. Po śmierci Zawadzkiego w 1796 przedsiębiorstwo prowadziła wdowa Magdalena. Uległo likwidacji w 1808.

Drukarnia Wolna Jana Potockiego. Założył ją znany pisarz i orientalista w 1788 i oddał pod zarząd Antoniego Czarniawskiego, b. współpracownika Dufoura. Ogłaszała głównie publicystykę związaną z obradami Sejmu Czteroletniego, literaturę i czasopisma. Działała do 1793.

Drukarnie Tadeusza Mostowskiego. Pierwszą drukarnię uruchomił Mostowski w styczniu 1792. Wychodziła w niej *Gazeta Narodowa i Obca* (której Mostowski był współredaktorem), broszury polityczne, powieści, druki ulotne. Kierownikiem oficyny był Stanisław Szymański. Po likwidacji *Gazety* (w sierpniu 1792) drukarnia przeszła pod zarząd Karola Eisbacha (prowadził ją jeszcze w 1793).

W 1802-1806 i 1815-1820 posiadał Mostowski doskonale zorganizowaną i wyposażoną (m. in. w pierwsze w Polsce „didoty") drukarnię przy Nowolipiu. Tłoczyła głównie dzieła naukowe i literackie (m. in. słynną serię *Wybór Pisarzów Polskich*), współpracowała z warszawskim Towarzystwem Przyjaciół Nauk. Z końcem 1820 stała się własnością dotychczasowego jej pracownika — Onufrego Łątkiewicza.

Drukarnia Tadeusza Podleckiego. Założona w 1791 w celu tłoczenia wydawanych przez Podleckiego czasopism. Drukowała nadto publicystykę związaną z obradami Sejmu Czteroletniego. W okresie Targowicy uzyskał Podlecki (2 stycznia 1794) zezwolenie na wydawanie druków urzędowych Komisji Policji Koronnej — od tego momentu do wybuchu powstania oficyna nosiła nazwę Drukarni Komisji Policji Koronnej. W czasie powstania tłoczyła redagowaną przez właściciela gazetę.

Drukarnia Józefa Mejera. Istniała w Warszawie mała drukarenka, w której wychodziła *Gazette de Varsovie* (1791-1793). W 1793 prowadził ją Wojciech Krompt, od końca tegoż roku dzierżawił ks. Józef Mejer (wspólnie z Janem Ciszewskim). Drukował gazety (m. in. powstańczą *Gazetę Obywatelską*).

Drukarnia Tadeusza Włodka. Działała w 1794-1796. Tłoczył w niej Włodek *Gazetę Krajową*. W czasie insurekcji oficynę i gazetę (pt. *Gazeta Wolna War-*

szawska) przejął Antoni Lesznowski; wróciły do Włodka w lutym 1795 (do połowy lipca 1796).

Drukarnia Józefa Dziarkowskiego, właściciela słynnej kawiarni patriotycznej, jakobina, członka władz powstańczych — czynna była w okresie insurekcji kościuszkowskiej. Tłoczyła pisma urzędowe i publicystyczne.

Drukarnia Jabłońskiego. W czasie powstania działała także prasa drukarska Jabłońskiego, używana do odbijania miedziorytów. Tłoczyła prace sztycharskie właściciela i innych.

Wśród nowo założonych drukarń warszawskich w początkach w. XIX na uwagę zasługują nadto:

Drukarnia Wiktora Dąbrowskiego. Założona w 1805 i prowadzona przez założyciela do śmierci (1818), następnie objęta przez jego syna Stanisława. Tłoczyła dzieła literackie i naukowe (m. in. pracę W. Skorochoda Majewskiego „O Sławianach..." w 1816. Wg K. W. Wójcickiego — Majewski miał założyć w Warszawie w 1815 pierwszą w Słowiańszczyźnie drukarnię sanskrycką).

Drukarnia Rządowa. Uruchomiona w 1809 staraniem ministra sprawiedliwości Feliksa Łubieńskiego. W 1811 włączono doń resztki drukarni pojezuickiej wraz z dawną kadecką.

Drukarnia Brunona Kicińskiego. Działała w 1816-1823. Drukowała liczne czasopisma wydawane, redagowane lub inicjowane przez Kicińskiego, a także dzieła literackie autorów współczesnych i dawnych (m. in. Trembeckiego).

Drukarnia Natana Glücksberga, protoplasty zasłużonej rodziny księgarzy polskich. Działalność w Warszawie rozpoczął Natan Glücksberg w 1804 od prowadzenia przejętej po zmarłym bracie wypożyczalni książek francuskich; w 1809 miał już księgarnię, w 1817 rozpoczął ożywioną działalność jako nakładca dzieł literackich. W 1818 tytułował się „księgarzem i typografem Królewskiego Uniwersytetu Warszawskiego", choć drukarnię wyposażoną w czcionki francuskie i prasę lipską uruchomił dopiero z początkiem 1819 (zob. też niżej: Krzemieniec).

W tymże czasie rozpoczęły w Warszawie działalność pierwsze zakłady litograficzne. W 1818 pracowała na Miodowej litografia naukowa Aleksandra Chodkiewicza (tłoczył w niej m.in. J. Siestrzyński i J. Lelewel). Pierwszą zawodową litografię prowadził L. Letourne. W 1819 działał szkolny zakład litograficzny Instytutu Litografii oraz zakład Sztabu Kwatermistrzostwa Generalnego.

Prócz księgarzy powiązanych z miejscowymi oficynami drukarskimi — działały ówcześnie księgarnie reprezentujące firmy prowincjonalne lub zagraniczne (np. Kornów), a nadto liczni księgarze-nakładcy oraz księgarze rozprowadzający książki cudze.

II. OŚRODKI PROWINCJONALNE

Berdyczów. W 1760-1844 prowadzili tu drukarnię karmelici. Wydawali wiele poważnych dzieł w językach: łacińskim, polskim i ruskim; ponadto: druki okolicznościowe, religijne, kalendarze. W 1767 ukazała się tutaj najpiękniejsza — obok „Sielanek polskich" Grölla — polska książka ilustrowana w. XVIII: „Ozdoby ukraińskich krajów" G. Trześniewskiego.

Białystok. W 1795 uruchomił Drukarnię Rządową w Białymstoku Jan Jakub Daniel Kanter, przyjmując tytuł nadwornego drukarza Nowo-Wschodnich Prus. Konkurował z bazyliańską oficyną w Supraślu. W 1800 przeniósł się do Kwidzynia, a warsztat objął Jan Appelbaum. Tłoczono tu polskie i niemieckie druki urzędowe, pod koniec XVIII w. (w 1798?) gazetę *Neu-Ostpreussisches Intelligenz-Blatt* (mutacja

polska: *Nowo-Wschodnich Prus Doniesienie*). W 1804 kupiec białostocki Aron nabył oficynę supraślską i przeniósł ją do Białegostoku.

B r a n i e w o. W 1697 nabyli jezuici braniewscy dawną drukarnię Jana Saxa (od 1589) i utrzymywali ją do 1773. Powiększyła się znacznie w 1744 przez przyłączenie do niej zlikwidowanej w Oliwie oficyny cysterskiej. Wydawała druki w językach: łacińskim, niemieckim i polskim, na użytek kolegium, biskupstwa warmińskiego oraz całej katolickiej Warmii.

B y d g o s z c z. W 1814 wychodziły tu polskie dzieła ekonomiczne w drukarni Grünauera.

C h e ł m n o. W 1764-1772 działała w Chełmnie Drukarnia Misjonarzy. Tłoczyła na zamówienie mecenasów, autorów i nakładców warszawskich.

C z ę s t o c h o w a. Od ok. 1628 pracowała w Częstochowie Drukarnia Paulinów. Wydawano w niej dzieła teologiczne, kazania, panegiryki (głównie autorstwa zakonników).

E l b l ą g. W 1697 Samuel Preuss nabył prosperującą tam od początku wieku drukarnię i prowadził do swej śmierci (1731). Po nim przejęli ją synowie: Chrystian Kasper (1731-1738) i Samuel Gottlieb (1738-1753). Przez małżeństwo wdowy po tym ostatnim z Janem Gottliebem Nohrmanem znajdowała się w 1754-1795 w posiadaniu Nohrmana.

W 1785 konkurencyjną oficynę uruchomił Fryderyk Traugott Hartmann, w 1795 odkupił wraz z przywilejami drukarnię Nohrmana i przyłączył do własnej. Prowadził firmę do 1833.

Obie drukarnie pracowały na użytek gimnazjum elbląskiego, miejscowego towarzystwa naukowego (założonego w 1721) i rady miejskiej. Tłoczyły w językach: łacińskim, niemieckim, polskim.

G d a ń s k. W XVIII w. działały tu dwie duże drukarnie. Jedną, założoną w 1538 przez Franciszka Rhodego, prowadził w 1695-1719 Jan Zachariasz Stoll; w 1720-1724 — Jan Daniel i wdowa po nim, następnie jej drugi mąż, Tomasz Jan Schreiber (1724-1778). W 1765 założył nową drukarnię syn Schreibera — Karol Ludwik; po jego śmierci (1772) powiększyła przedsiębiorstwo ojca. W 1778-1780 prowadzili ją spadkobiercy, po czym nabył ją księgarz Dawid Ludwik Wedel i utrzymywał do 1805. Drukarnia obsługiwała Gdańskie Gimnazjum Akademickie i radę miejską. Tłoczyła dzieła naukowe, religijne (katolickie i protestanckie), publicystykę i podręczniki.

Od 1605 działała konkurencyjna drukarnia, założona przez Wilhelma Guillemothanusa. W 1713-1722 była własnością Izraela Müllera. Następnie prowadzili ją: Jan Jakub Preuss (1733-1743), Gotfryd Hartmann (ok. 1744 - ok. 1761), Jan Fryderyk Bartels (1762-1771), Jan Emmanuel Fryderyk Müller starszy (1771-1781), wdowa po nim (1782-1784) i Jan Emmanuel Fryderyk Müller młodszy (do 1805). Tłoczyła pisma katolickie i różnowiercze, podręczniki szkolne, dzieła naukowe i inne.

G r o d n o. W 1775 Antoni Tyzenhauz założył tu drukarnię. Działała pod nazwami: Drukarnia JKMci, Drukarnia Nadworna, Drukarnia Skarbowa. Czynna była jeszcze w 1796. W 1788-1792 dzierżawił ją (lub nią zarządzał) drukarz hebrajski Baruch Romm (tłoczyła wówczas i pisma hebrajskie). Między 1796 a 1799 przeniesiono oficynę do Wilna i przekazano na użytek diecezji. Największy rozkwit drukarni przypada na lata rządów Tyzenhauza, dużą aktywność przejawiała także w okresie obu sejmów grodzieńskich (1784, 1793).

Ok. 1794 prywatny warsztat założył Jan Jasieński; w 1802 nabyła go z licytacji Akademia Wileńska.

W 1786-1789 ukazywały się w Grodnie druki rosyjskie dla starowierów.

Od 1775 (?) pracowała tam także odlewnia czcionek Zymela Nochima, zaopatrująca w „gładkie" czcionki drukarnie wileńskie, a także warszawskie. Pod zarządem syna i wnuka (Zymelów Nochimowiczów) działała jeszcze w w. XIX.

J a r y s z ó w (pow. Mohylów) — zob. Tulczyn.

K a l i s z. Działała tu Drukarnia Jezuicka, nabyta w 1632 od Wojciecha Gedeliusza. Po kasacie zakonu przeszła na własność Komisji Edukacji Narodowej, która do 1781 dzierżawiła ją eks-jezuicie Wiktorowi Wardawskiemu. 1 grudnia 1781 drukarnię przemianowano na Prymasowską, i w tym charakterze działała do 1794; po czym przewieziono ją do Łowicza i połączono z tamtejszą Drukarnią Prymasowską. Drukowała dzieła religijne, ponadto: naukowe, podręczniki szkolne, pisma okolicznościowe i urzędowe oraz kalendarze.

W 1798 — ok. 1815 drukował tu pisma okolicznościowe i kalendarze K. W. Mehwald, b. drukarz leszczyński.

K a m i e n i e c P o d o l s k i. W 1798 założono w Kamieńcu Drukarnię Rządu Gubernialnego. Pracowała głównie w w. XIX (tłoczyła po polsku i rosyjsku).

K r a k ó w. Posiadał w XVIII w. kilka drukarń. Najaktywniejszą była Drukarnia Akademicka. Powstała z drukarń: Piotrkowczyków (1676) i Cezarych (1731); w drugiej połowie XVIII w. powiększyła ją założona w 1748 Drukarnia Biskupia, działająca następnie przy Seminarium Biskupio-Akademickim. Drukarnia Akademicka (od 1781 zwana Drukarnią Szkoły Głównej Koronnej, od 1796: Szkoły Głównej Krakowskiej) początkowo wydawała głównie dzieła religijne, kalendarze i druki okolicznościowe; w okresie działalności Komisji Edukacji Narodowej: dzieła naukowe, podręczniki szkolne, publicystykę.

W 1712 właścicielem zasłużonej drukarni Schedlów został księgarz Ignacy Antoni Hebanowski. Po jego śmierci prowadziła przedsiębiorstwo wdowa Barbara i jej kolejni mężowie: Jakub Matyaszkiewicz (1719-1733) i Dominik Sierakowski (ok. 1740-1746). W 1749 właścicielem drukarni został Fabian Sebastian Hebanowski (do 1762), następnie prowadził ją zięć poprzedniego, Kazimierz Jakowski (1765-1777), Jan Nepomucen Dziedzicki (1777-1779) i wdowa, Anna Dziedzicka (do początków w. XIX). Oficyna produkowała niewiele, głównie kalendarze, druki dewocyjne i okolicznościowe. Przy drukarni istniała księgarnia; Fabian Sebastian Hebanowski posiadał nadto filie księgarskie w Lublinie i Warszawie.

Ok. 1740 nową tłocznię uruchomił Michał Józef Antoni Dyaszewski. W 1758 wydzierżawił ją, a w 1761 wykupił Stanisław Stachowicz. Pod jego firmą działała do 1792, po czym przeszła na własność b. współpracownika drukarni Gröblów — Jana Maja, który prowadził ją jeszcze w w. XIX, podejmując wiele ambitnych edycji czasopism, dzieł naukowych, literackich i publicystycznych. Równocześnie prowadził księgarnię.

Najwybitniejszym księgarzem i drukarzem krakowskim okresu Oświecenia był Ignacy Gröbel. Księgarstwem zajmował się od 1770, w 1777 występował jako „bibliopola JKMci i Akademii Krakowskiej", drukarnię założył w 1781 i prowadził do śmierci (1790). Następnie prowadzili ją spadkobiercy: syn, Antoni Ignacy; wdowa po nim, Tekla; oraz jej drugi mąż, Józef Matecki (1807-1819). W 1824 przedsiębiorstwo przeszło w posiadanie Józefa Czecha. Gröblowie wydawali wiele wartościowych pism literackich i naukowych, czasopisma, publicystykę, druki okolicznościowe. Posiadali też dobrze prosperujące księgarnie w Krakowie i innych miastach. W księgarni Gröblowskiej od 1797 przez lat 20 pracował zasłużony księgarz i historyk krakowski, Ambroży Grabowski (po czym otworzył własną księgarnię).

K r z e m i e n i e c. Wg Ohijenki — działała tu w 1789-1822 polska oficyna drukarska, wydająca podręczniki szkolne (?).

Drukarnię przy Liceum Krzemienieckim założył T. Czacki w 1811 (wg J. S. Bandtkiego i M. Rollego; Estr. notuje wcześniejsze druki wydane w Krzemieńcu na użytek Liceum). W 1818 na wezwanie władz licealnych znany księgarz warszawski Natan Glücksberg uruchomił tu na nowo drukarnię i księgarnię, przyjmując tytuł „drukarza i księgarza Liceum Wołyńskiego". Kierownictwo księgarni, drukarni (a następnie powstałej przy niej odlewni czcionek) powierzył Natan już w 1818 synowi Krystianowi Teofilowi, po nim prowadził je drugi syn, Leon. Drukarni przysługiwało prawo wydawania książek naukowych „szkołom przez Uniwersytet Wileński do użycia wskazanych".

K w i d z y n. W 1773-1786 utrzymywał tu drukarnię b. księgarz i wydawca królewiecki, Jan Jakub Kanter. W 1789 nabyli ją bracia założyciela: Daniel Krzysztof i Filip Krzysztof; w 1800 odkupił ją syn Jana Jakuba — Jan Jakub Daniel, dotychczasowy drukarz białostocki, i prowadził do 1813. Tłoczono tu druki łacińskie, niemieckie i polskie (modlitewniki, podręczniki do nauki języka polskiego, kalendarze, druki urzędowe, gazety i czasopisma).

L e s z n o. W XVIII w. działała w Lesznie drukarnia Presserów. Założył ją w 1717 Michał Wawrzyniec Presser i utrzymywał do 1756, tłocząc po polsku, niemiecku i łacinie książki „podręczne", czasopisma „uczone", dzieła naukowe, kalendarze i in. Po nim prowadził oficynę Wawrzyniec Presser i jego spadkobiercy: syn — Jan Samuel oraz wdowa po nim, która umierając w 1795 ofiarowała drukarnię kościołowi ewangelickiemu Św. Krzyża. Odkupił ją w roku następnym Karol Wilhelm Mehwald i w 1798 wywiózł do Kalisza, a potem do Poznania.

L u b l i n. Od 1683 drukarnię w Lublinie prowadzili jezuici. Po kasacie zakonu przeszła w posiadanie Komisji Edukacji Narodowej, przyjmując nazwę Drukarni JKMci i Rzeczypospolitej. Do 1781 była przez Komisję wydzierżawiana, po czym przeszła w posiadanie zakonu trynitarzy (do 1814). Tłoczyła głównie pisma treści religijnej, podręczniki szkolne, kalendarze, druki urzędowe, a także dzieła literackie i naukowe. Najlepiej rozwijała się pod zarządem trynitarzy. Następnie działała jako Drukarnia Rządowa.

W 1813 założył tu drugą drukarnię Jan Karol Pruski (w 1810-1811 zarządzał drukarnią trynitarzy) i prowadził do 1823; w 1816-1817 drukował czasopisma.

W 1816-1836 działała nadto w Lublinie oficyna Kazimierza Szczepańskiego.

L w ó w. Poważnym ośrodkiem drukarstwa XVIII-wiecznego był Lwów. W 1642-1773 czynna była drukarnia jezuitów, tłocząca druki dewocyjne i panegiryki, ponadto podręczniki szkolne, dzieła naukowe i literackie.

W 1713-1783 działała Drukarnia Bractwa Św. Trójcy. Wydawała dzieła religijne, literackie i druki kościelne.

Ok. 1735 drukarnię i „sprzedaż książek" uruchomił Paweł Józef Golczewski. Czynna była do ok. 1751. Wydawała kalendarze, druki okolicznościowe i dewocyjne.

W 1753-1765 tłoczyła dzieła religijne i panegiryki oficyna znanego rytownika lwowskiego, Jana Filipowicza. Do 1774 prowadzili ją następnie franciszkanie, pomnażając produkcję rozprawkami uczniów szkół własnych, jezuickich i pijarskich.

Drukarnię Szlichtynów założył w 1755 Jan Szlichtyn i prowadził do ok. 1770. Przez dwa następne lata występowała pod firmą „dziedziców" założyciela, po czym do 1774 kierował nią syn Łukasz (w 1775 dzierżawił lubelską drukarnię pojezuicką), w 1775-1776 firmowali ją znowu „dziedzice". W 1777-1785 zarząd oficyny przejął drugi syn założyciela, Kazimierz. Tłoczono tu dzieła literackie, religijne, okolicznościowe i kalendarze.

Dysponowano lichym materiałem drukarskim; wartość estetyczna druków była niewielka.

Drukarnię Pillerów uruchomił w 1772 Antoni Piller. Po jego śmierci (1780) tłocznię prowadzili: wdowa, Józefa (do 1786), synowie: Tomasz (od 1787) i Józef Jan (od 1790), następnie spadkobiercy tego ostatniego. Pillerowie posiadali przywileje na druki urzędowe i czasopisma. Wydawali nadto: podręczniki szkolne, dzieła naukowe, literaturę piękną, kalendarze, druki dewocyjne i okolicznościowe. Wyposażenie techniczne tłoczni dorównywało drukarni Grölla. Drukowali po polsku, niemiecku i francusku. Prowadzili także księgarnię i papiernię (w Szkle).

W 1796-1808 działała nadto drukarnia G. W. Wichmana. Tłoczyła w językach: polskim, łacińskim, niemieckim i francuskim. Ok. 1811 uruchomił drukarnię Józef Schnayder.

Łowicz. W 1760 prymas Władysław Aleksander Łubieński założył tu Drukarnię Prymasowską, działającą do końca stulecia i w wieku następnym. Tłoczyła głównie dzieła religijne i druki okolicznościowe, nadto pisma naukowe i literackie. (Por. też: Kalisz).

Machnówka (pow. Berdyczów) — zob. Tulczyn.

Minkowce (pow. kamieniecki). Od końca XVIII w. działała tu prywatna drukarnia właściciela miasteczka, szlachcica-oryginała Ignacego Marchockiego. Produkowała głównie księgi rachunkowe, papiery herbowe, ogłoszenia (pierwsze znane druki datowane: 1797). Od 1824 kierownikiem drukarni był Józef Wagner, b. pracownik drukarni uniwersyteckiej w Warszawie, po śmierci Marchockiego (1829) odkupił oficynę i wywiózł (do Dunajowca lub Kamieńca).

Mińsk Litewski. W końcu XVIII w. bazylianie prowadzili w Mińsku drukarnię. Znane są druki z 1790 i 1791 (dzieła z zakresu literatury prawno-ustrojowej i pięknej).

Mohylew. W 1616 — ok. 1771 działała tu drukarnia prawosławnego Bractwa Objawienia Pańskiego (tłoczyła w języku cerkiewnosłowiańskim). W 1774 pierwszy biskup mohylewski, kreowany przez Katarzynę II, Stanisław Bohusz Siestrzeńcewicz, uruchomił w Mohylewie Drukarnię Biskupią (od 1781: Arcybiskupią), działającą jeszcze w w. XIX. Tłoczyła po polsku, rosyjsku i łacinie.

Nieśwież. Tradycje drukarskie Nieświeża sięgają w. XVI. Po długiej przerwie odnowił je założeniem drukarni w 1750 Michał Kazimierz Radziwiłł. Po roku przekazał ją miejscowym jezuitom; w 1774-1791 działała znowu pod firmą Radziwiłłów. Wydawano tu dzieła literackie i naukowe, podręczniki szkolne, katalogi zakonne, druki urzędowe i okolicznościowe.

Oliwa. W 1672-1744 drukowała tu na użytek katolickiej ludności Warmii (w językach: łacińskim, niemieckim i polskim) oficyna cystersów oliwskich. W 1744 stała się własnością jezuitów z Braniewa.

Pińsk. W 1729 istniała drukarnia przy kolegium jezuitów pińskich. Działała (prawdopodobnie) jeszcze w 1743.

Piotrków Trybunalski. W 1792-1801 działała drukarnia przy szkołach pijarskich. Tłoczyła książki szkolne i druki urzędowe.

Płock. W 1809 uruchomił tu drukarnię prefekturalną Rajmund Rembieliński, prefekt Departamentu Płockiego Księstwa Warszawskiego. Zarządzał nią drukarz Lentecki. Tłoczyła dzienniki, teksty i programy popisów szkolnych, pisma sądowe i dewocyjne. W latach 20-tych prowadził ją K. Kulig; współpracowała z Płockim Towarzystwem Przyjaciół Nauk, wydawała dzieła literackie i naukowe.

P o c z a j ó w. W 1735-1918 działała tu Drukarnia Bazylianów. W okresie stanisławowskim i na początku w. XIX wydawała obok druków ruskich także polskie, przeważnie o treści religijnej.

P o d h o r c e. Po 1760 założył tu drukarnię nadworną Wacław Rzewuski. W 1766 wytłoczyła „Carmen nuptiale Joanni Chodkiewicz et Ludovicae Rzewuska" Franciszka Leśniewskiego. Inne druki podhoreckie nie są znane. Oficynę odkupił przed 1772 Antoni Piller i przeniósł do Lwowa.

P o ł o c k. Drukarnię połocką założyli w 1787 tamtejsi jezuici i prowadzili do 1820, po czym przeszła na własność pijarów (do 1833). Wydawali podręczniki szkolne, dzieła naukowe i literackie, kalendarze i czasopisma. Tłoczyli w językach: polskim, łacińskim, francuskim, niemieckim i rosyjskim.

P o z n a ń. W 1689-1780 działała tu Drukarnia Akademii Lubrańskiego (powstała z oficyny ks. Wojciecha Laktańskiego). Tłoczyła głównie na własny użytek. Następnie prawdopodobnie przeszła w posiadanie Seminarium Duchownego.

Od 1677 czynna była nadto Drukarnia Jezuicka. Po kasacie zakonu otrzymał ją w dożywocie zasłużony eks-jezuita Józef Rogaliński, tytułowała się odtąd Drukarnią JKMci. 1 kwietnia 1781 prowadzenie oficyny odstąpił Rogaliński Komisji Edukacji Narodowej w zamian za dożywotnią pensję 1000 złp. Zarząd drukarni objął wówczas inny eks-jezuita — ks. Skibiński. Obok druków religijnych i panegirycznych tłoczyła podręczniki, dzieła naukowe i literackie. Po drugim rozbiorze rząd pruski odsprzedał ją z licytacji drukarzowi berlińskiemu Jerzemu Deckerowi, który od 1794 działał jako drukarz urzędowy, wydając niemiecką i polską gazetę informacyjną. W 1805 oficyna otrzymała tytuł „drukarni nadwornej". Właścicielami jej byli wówczas: syn Jerzego — Jerzy Jakub Decker, i jego zięć — Filip Rosentiel. Działała jeszcze w latach 20-tych.

Od 1792 tłoczyła nadto w Poznaniu (aż do 1808) oficyna Presserów, od 1815 — Karola Wilhelma Mehwalda (rządowe druki pruskie i kalendarze).

P r z e m y ś l. W 1754 drukarnię uruchomił tu drukarz krakowski Adam Klein (działała pod mecenatem biskupim). W 1757 nabyli ją jezuici i prowadzili do kasaty zakonu (od połowy 1762 do jesieni 1768 pozostawała pod prefekturą ks. Wojciecha Męcińskiego). Produkowała głównie druki kościelne, okolicznościowe, rzadziej naukowe.

W 1784 otworzył tu drukarnię Antoni Matyaszowski, występujący odtąd jako typograf biskupów rzymsko- i greckokatolickich w Przemyślu. Prowadził ją do ok. 1792, po nim — wdowa, Anna (do 1798). Od 1800 drukarnia była własnością J. Gołębiowskiego. Tłoczono tu obok druków kościelnych — dzieła naukowe, publicystyczne, kalendarze i podręczniki szkolne.

P u ł a w y. Pertraktacje o założenie drukarni w Puławach prowadzili Czartoryscy już w 1804 i 1823. Powstała jako drukarnia biblioteczna z początkiem 1828 i działała pod kierownictwem Karola Sienkiewicza do lutego 1831. Drukowała głównie: utwory literackie, oryginalne i tłumaczone, autorstwa Czartoryskich lub pisarzy z nimi związanych; katalogi biblioteczne; druki okolicznościowe. Od 1830 działał także zakład litograficzny. Główny skład wydawnictw puławskich znajdował się w administrowanej przez Narcyza Puchalskiego księgarni Czartoryskich w Warszawie.

R a w i c z. W 1759 drukował tu Józef Jan Hunoldt. Później miał oficynę w Rawiczu Karol Krüger, po nim Samuel Ludewig, następnie Karol Fryderyk Fritsch. Tłoczono w językach: polskim, łacińskim i niemieckim.

S a n d o m i e r z. Od 1716 tłoczyła tu druki religijne, okolicznościowe, kalendarze, podręczniki szkolne, dzieła literackie i naukowe — Drukarnia Jezuicka. Po kasacie zakonu prowadzili ją — jako Drukarnię Komisji Edukacji Narodowej — eks-jezuici. Działała do początków w. XIX.

Słonim. W 1777 prowadzili tu drukarnię dominikanie; w roku następnym działała pod firmą Michała Kazimierza Ogińskiego, tłocząc utwory właściciela i autorów związanych z jego dworem.

Supraśl. W 1695-1804 istniała w Supraślu Drukarnia Bazylianów. Największe znaczenie osiągnęła w drugiej połowie w. XVIII. Obok kalendarzy i druków dewocyjnych tłoczono w niej wówczas wiele wartościowych dzieł naukowych i literackich oraz publicystycznych.

Toruń. Działała tu drukarnia po-Neringowska, związana z radą miejską i gimnazjum. W XVIII w. prowadzili ją: Jan Konrad Rüger (1705-1708), Jan Chrystian Laurer (1708), następnie Jan Ludwik Nicolai (do 1744), Teofil Wätzold (1745-1750), Jan Jungmann (1750-1759), Chrystian Fryderyk Kunzen (1759-1762), Paweł Marek Bergmann (1762-1778), Karol Gottlob Gebhard (1778-1789) i Jan Adam Kimmel (1789-1806). Wychodziły stąd dzieła naukowe, podręczniki szkolne, czasopisma, gazety, druki okolicznościowe i religijne. Drukarnia była związana z ruchem innowierczym, największy rozkwit osiągnęła w w. XVIII.

Tulczyn (Jaryszów — Tulczyn — Machnówka). Od ok. 1790 do połowy lipca 1792 działała w Jaryszowie drukarnia dziedzica tego miasta — Waleriana Dzieduszyckiego, tłocząc druki na użytek Komisji Cywilno-Wojskowej Latyczowskiej. W lipcu 1792 oficynę wbrew woli właściciela przewieziono do Tulczyna, gdzie w 1792--1795 działała jako drukarnia nadworna Stanisława Szczęsnego Potockiego (na skutek interwencji Stanisława Augusta musiał ją jednak od Dzieduszyckiego odkupić). Publikowała głównie ustawy i rozporządzenia Konfederacji Targowickiej. Ok. 1795 Stanisław Szczęsny podarował drukarnię swemu krewnemu, Protowi Potockiemu, który przeniósł ją do Machnówki; rozpoczęła tam produkcję już w 1796. Działała jeszcze w 1813 (od bankructwa Prota Potockiego — pod zarządem Szymona Śleźnia, który w 1802 stał się jej właścicielem). Wyposażona była w czcionki polskie, francuskie, niemieckie i hebrajskie. Miała prawo używania tytułu Drukarni Akademickiej. Ok. 1805, w 1807 i 1813 wychodziły tu „korsarskie" wydania *Zabaw Przyjemnych i Pożytecznych* C. Godebskiego.

Wilno. Wileńska Drukarnia Akademicka działała od XVI w. W 1781-1795 występowała pod nazwą Drukarni Szkoły Głównej W. Ks. Litewskiego, w 1796-1803 — Drukarni Szkoły Głównej Wileńskiej, od połowy 1803 — Drukarni Uniwersytetu Wileńskiego. Do kasaty zakonu jezuitów w 1773 znajdowała się pod ich zarządem (w 1760-1763 obowiązki prefekta pełnił ks. Franciszek Paprocki), po czym królewski przywilej na dożywotnie jej prowadzenie otrzymał eks-jezuita Marcin Poczobut Odlanicki, z jego ramienia czas pewien kierował drukarnią Dawid Pilchowski. W 1802 przyłączono do niej nabytą z licytacji grodzieńską oficynę Jasieńskiego. W 1804 dzierżawił drukarnię ks. Rafał Daniłłowicz, w 1805 nabył ją Józef Zawadzki, przyjmując tytuł „typografa Uniwersytetu" i, korzystając z poparcia oraz pomocy finansowej A. K. Czartoryskiego, rozwinął ożywioną działalność drukarską i księgarską. W okresie Księstwa Warszawskiego nabył pozostałości po księgarni Grölla, otworzył księgarnie w Warszawie i Wilnie i wysunął się na czoło księgarzy polskich. Firma Zawadzkiego przetrwała w Wilnie do 1939.

Drukarnia Akademicka wydawała gazety, dzieła naukowe (głównie profesorów wileńskich), literackie, publicystyczne, religijne, podręczniki szkolne, druki urzędowe oraz okolicznościowe, kalendarze.

Od 1628 do likwidacji swego zakonu w 1839 utrzymywali w Wilnie drukarnię bazylianie. Tłoczyła w języku polskim, łacińskim i cerkiewnosłowiańskim druki religijne oraz okolicznościowe utwory panegiryczne. W drugiej połowie XVIII w. wypuściła sporo dzieł naukowych i literackich.

W 1754 powstała wileńska Drukarnia Pijarska, ufundowana przez ks. Macieja Dogiela, wybitnego historyka prawa. Urządzenia sprowadzono z Francji, produkcja jej stanęła od razu na wysokim poziomie. August III udzielił oficynie tytułu „Typographia Regia et Reipublicae". Działalność rozpoczęła od tłoczenia zbioru traktatów dyplomatycznych w opracowaniu Dogiela. Rozwijała się świetnie do trzeciego rozbioru; w 1816 pijarzy wydzierżawili ją Aleksandrowi Żółkowskiemu, pod którego zarządem dobrze się rozwijała. Zlikwidowano ją przed 1840. W XVIII w. tłoczyła dzieła naukowe i literackie, druki okolicznościowe i kalendarze.

Między 1796 a 1799 przeniesiona została do Wilna grodzieńska drukarnia po-Tyzenhauzowska. Od 1799 działała w Wilnie jako Drukarnia Diecezjalna; tłoczyła kazania, dzieła naukowe i literackie, kalendarze i czasopisma. Ok. 1805 biskup J. N. Kossakowski przekazał oficynę misjonarzom, pod ich zarządem działała do 1842.

W 1815 założył drukarnię drugi obok Zawadzkiego wybitny drukarz wileński z początków XIX w. — Antoni Marcinowski. Tłoczyła czasopisma i wydawnictwa Towarzystwa Typograficznego (1818-1822).

W s c h o w a. Z początkiem w. XVIII działała tu ewangelicka drukarnia Krzysztofa Wildego. W latach 80-ych wychodziły we Wschowie pod firmą „Drukarni JKMci Uprzywilejowanej" kancjonały ewangelickie (po polsku), książki „podręczne"i inne.

Z a m o ś ć. Od końca XVI w. działała w Zamościu Drukarnia Akademicka, rozwijając się najpełniej w pierwszej połowie w. XVII, w okresie późniejszym działalność jej stale malała, zwłaszcza po przekształceniu Akademii w liceum (w 1784). Czynna była jednak jeszcze w w. XIX. W XVIII w. tłoczono w niej dzieła naukowe, podręczniki szkolne, literaturę okolicznościową i religijną oraz sławne kalendarze.

Ż y t o m i e r z. Od ok. 1783 działała drukarnia przy Sądzie Żytomierskim. Tłoczyła sprawozdania z procesów i druki okolicznościowe (przed założeniem drukarni Liceum Krzemienieckiego pracowała na jego użytek). Po 1840 powiększyła się znacznie przez przejęcie warsztatu karmelitów berdyczowskich.

Do dziejów drukarstwa i księgarstwa polskiego należy niewątpliwie również działalność sławnej w r o c ł a w s k i e j f i r m y K o r n ó w. W 1732 Jan Jakub Korn założył we Wrocławiu księgarnię nakładową i przedsięwziął wydawanie podręczników języka polskiego i książek polskich. Kontakty polskie zacieśnił jeszcze bardziej jego syn, Wilhelm Bogumił, prowadzący przedsiębiorstwo od 1762. Wydawano Kochanowskiego, Krasickiego, Karpińskiego, słowniki polskie i in. Katalog nakładowy firmy z 1790 notował 250 pozycji polskich. Kornowie utrzymywali w Warszawie i Poznaniu stałe księgarnie, książki ich sprzedawano również we Lwowie. Własną drukarnię uruchomił dopiero w 1793 Jan Bogumił Korn; tłoczył przede wszystkim literaturę młodzieżową i podręczniki szkolne (m.in. na użytek szkół w Poznańskiem).

Drugim zagranicznym ośrodkiem książki polskiej w XVIII w. był Królewiec, zaspokajający religijno-kulturalne potrzeby okolicznej ludności polskiej wyznania ewangelickiego. Szczególnie zasłużyła się na tym polu firma Hartungów, typografów uniwersytetu królewieckiego. Tłoczyli polskie książki „podręczne", religijne i gospodarcze, znani byli zwłaszcza z licznych wydań popularnego „Nowego kancjonału pruskiego".

W opracowaniu powyższym nie uwzględniono licznie działających na polskim terytorium państwowym — za takie przyjęto terytorium sprzed pierwszego rozbioru — drukarń wyłącznie obcojęzycznych: hebrajskich, niemieckich i ruskich.

OPRACOWANIA (i materiały)

J. A. Załuski: Programma literarium. W-wa 1732. — G. A. Will: Nürnbergisches Gelehrten Lexicon. Cz. 1. Norymberga 1755-1758 s. 573. — Suplement do summariusza J.Mci Pana Dufoura przeciwko J. Mci Panu Gierykowi (1775). Bibl. Jagiel. Zbiór druków procesowych

z XVIII i XIX w. T. 1 z. 26. — A. Zamoyski: Zbiór praw sądowych. Cz. 1. W-wa 1778 art. XXV s. 80-82. — J. Bernoulli: Reisen... T. 6. Lipsk 1779-1780. Przekł. pol. w: Polska stanisławowska w oczach cudzoziemców. T. 1. Wyd. i oprac. W. Zawadzki. W-wa 1963 *Bibl. Pam. Pol. i Obcych.* — (P. Dufour): Noty... względem drukarni Królestwa Polskiego, a osobliwie znajdujących się w stołecznym mieście Warszawie, podane na sejmie w Grodnie r. 1784. (W-wa 1784); przedr. J. S. Bandtkie: Historia drukarń w Królestwie Polskim i Wielkim Księstwie Litewskim. T. 2. Kr. 1826 s. 234-246. — *Dzien. Handlowy* 1787 cz. 9 s. 497-505. — (F. K. Dmochowski): Urywek z bicza kręconego w Krakowie z okazji Zakusu nad zaciekami Wszechnicy Krakowskiej. W-wa 1789 s. 51-52, 57. — P. Dufour: Do Prześwietnych... Stanów o urządzeniu drukarń krajowych. (W-wa 1789). — Z Krymu 1790 r. moskiewskie dla Polaków życzenia. (W-wa 1791). (Tu na s. 26--28 mowa o wzbogaceniu się drukarza cudzoziemca — Dufoura). — Drukowany memoriał Dufoura na Sejm Czteroletni (z r. 1791 lub 1792). Arch. Główne Akt Dawnych (Teki Skimborowicza, Muz. Wilan., paczka 21 nr 2/59). — J. Albertrandi: Uwagi nad wolnością drukowania i sprzedaży ksiąg publicznej. B.m. (1792). — Instrukcje jurysdykcji marszałkowskiej. *Dzien. Handlowy* 1793 nr 9. —

J. S. Bandtkie: Historia drukarń krakowskich od zaprowadzenia druków do tego miasta aż do czasów naszych... Kr. 1815. — O księgarstwie w Polszcze. *Pam. Warsz.* t. 12 (1818) s. 455-480. — J. B. Rakowiecki: Prawda ruska, czyli prawda wielkiego księcia Jarosława Władymirowicza. T. 1. W-wa 1820 s. 198--199. — J. Lelewel: Bibliograficznych ksiąg dwoje. T. 1. Wil. 1823. — Wiadomość krótka o drukarniach poznańskich. *Weteran Poz.* 1825 s. 569-582. — J. S. Bandtkie: Historia drukarń w Królestwie Polskim i Wielkim Księstwie Litewskim. T. 1-3. Kr. 1826 (1825-1826). — A. Magier: Estetyka miasta stołecznego Warszawy. (Ukończ. ok. 1833). Wyd. H. Szwankowska, komentarz hist.-lit. J. W. Gomulickiego. Wr. 1963. — D. Zubrzycki: Historyczne badania o drukarniach polsko-ruskich w Galicji. Lw. 1836; wyd. 2 Lw. 1912. — J. Łukaszewicz: Obraz historyczno-statystyczny m. Poznania w dawniejszych czasach. T. 2. Poz. 1838. — M. G. Loeschin: Geschichte der Danziger Buchdruckerein. Gdańsk 1840. — S. J.: Niektóre drukarnie w Galicji. *Lwowianin* 1840 z. 1. — F. M. Sobieszczański: Rys historyczno-statystyczny wzrostu i stanu miasta Warszawy. *Bibl. Warsz.* 1848 t. 2. — S. Lisowski: Wiadomość historyczna o księgarniach i drukarniach warszawskich od najdawniejszych czasów aż do r. 1793. *Tamże* 1851 t. 3. — W. Przybylski: Księgarstwo wileńskie w ciągu ubiegłych 50 lat. *Gaz. Warsz.* 1856 nr 268-270. — A. Grabowski: Początki ikonografii naszej. *Bibl. Warsz.* 1857-1859. (O A. Gieryku Podebrańskim). —

F. M. Sobieszczański: Drukarstwo polskie. *Enc. powsz.* Orgelbranda. T. 7 (1861). — T. J. Stecki: Wołyń pod względem statystycznym, historycznym i archeologicznym. T. 1. Lw. 1864. — J. Bender: Geschichte des braunsberger Buchhandels und Bücherdrucks in früherer Zeit bis gegen Ende des vorigen Jahrhunderts, nebst bibliographischen Notizen über die in Braunsberg erschienenen Bücher. *Der Neuen Preussischen Provinzial--Blätter dritte Folge* 10 (1865) s. 421--478. — (E. Lambeck): Geschichte der Rothsbuchdruckerei in Thorn. Toruń 1868. — A. J. Rolle: Drukarnie na kresach multańskich. *Roczn. dla Archeologów* 1870 i odb. (Kr. 1872). — A. J. Rolle: Drukarnia i sztycharnia w Berdyczowie. *Tamże* 1871 i odb. (Kr. 1874). — J. Kołaczkowski: Słownik rytowników polskich tudzież obcych w Polsce zamieszkałych lub czasowo w niej przebywających. Lw. 1874. — W. Zawadzki: Literatura w Galicji (1772-1848). Lw. 1878; wyd. nast. w: Pamiętniki życia literackiego w Galicji. Oprac. A. Knot. Kr. (1961). — J. Bartoszewicz: O przedrukowaniu Voluminów Legum 1732. W: Studia historyczne i literackie. T. 1. Kr. 1880. — Estr. XVIII (1882), s. XXXV-XLII. (Tu alfabetyczny spis drukarń w Polsce XV-XVIII w.). — K. Estreicher: Tomasz Kajetan Węgierski (1755-1787). Lipsk 1883 s. 35-42. — Ż. Wywiałkowski: Czcionkarnie istniejące w dzielnicach ziem polskich. Kr. 1884. — E. Rastawiecki: Słownik rytowników polskich tudzież obcych w Polsce osiadłych lub czasowo w niej pracujących. Poz. 1886. — A. Benis: Ochrona praw autorskich w dawnej Polsce. *Pam. słuchaczy Uniw. Jagiel.* Kr. 1887 s. 419-503. — S. Siennicki: Dawna drukarnia Jasnej Góry Częstochowskiej (1628-1864). W-wa 1887. — S. Bednarski: Materiały do historii o drukarniach w Polsce, a mianowicie o drukarniach lwowskich i prowincjonalnych. T. 1-4. Lw. 1888-1892. [Rec.: H. Stankiewicz. *Kwart. Hist.* 1889 s. 487--488]. — J. Kołaczkowski: Wiadomości tyczące się przemysłu i sztuki dawnej w Polsce. Kr. 1888. — L. Królikowski: Kilka słów o sztuce drukarskiej w Polsce.

Poz. 1890. — A. J. ROLLE: Z powodu listów króla Stanisława Augusta do W. Dzieduszyckiego. *Kraj* 1891 s. 41 (o drukarni tulczyńskiej). — K. RÓŻYCKI: Die Kupferstecher Danzigs. Gdańsk 1893. — C. R. DREHER: Der Buchhandel und die Buchhändler zu Königsberg in Preussen im 18. Jahrhundert. *Arch. f. Geschichte d. Deutschen Buchhandel* 18 (1896) s. 149-219. — A. PAWIŃSKI: Michał Gröll — obrazek na tle epoki stanisławowskiej. Kr. 1896. (Dod. Z. WOLSKI: Spis wydawnictw wyszłych w Dreźnie, Lipsku i Warszawie nakładem lub czcionkami Michała Grölla... i odb. W-wa 1896). — *Wielka enc. powsz. ilustr.* T. 17/18 (1896) s. 130-136. — Geschichte des Buchdrucks... im Herzogtum Preussen. T. 1. Lipsk 1897. — J. K. KOCHANOWSKI: Dzieje Akademii Zamojskiej (1594-1784). Kr. 1899-1900 *Fontes et Commentationes Historiam Scholarum Superiorum in Polonia Illustrantes* 7 (s. III-V); przedr.: Drukarze zamojscy. Zamość 1918. —

S. ZAŁĘSKI: Jezuici w Polsce. T. 1-5. Lw.-Kr. 1900-1906. — W. GOMULICKI: Litografie polskie najpierwsze. *Enc. staropolska* Glogera. T. 3 (1902) i wyd. nast. — T. WIERZBOWSKI: Materiały do dziejów piśmiennictwa polskiego i biografii pisarzów polskich. T. 2. W-wa 1904 s. 120 n. — A. KRAUSHAR: Księgarze warszawscy i spory ich z introligatorami. Kartka historyczna z w. XVIII. *Przegl. Hist.* 1905. — A. MAŃKOWSKI: Dzieje drukarstwa i piśmiennictwa polskiego w Prusiech Zachodnich wraz ze szczegółową bibliografią druków polskich zachodniopruskich. *Roczn. Tow. Nauk. Tor.* R. 14 (1907), R. 16 (1909), R. 18 (1911). — A. H.: Drukarstwo w Polsce. *Wiad. Graficzne* 2 (1909) nr 3. — W. GOMULICKI: Opowiadania o Starej Warszawie. Wyd. 2 W-wa 1913; wyd. 3 oprac. J. W. Gomulicki. (W-wa 1960) *Bibl. Syrenki.* —

H. EISEMANN: Druck-und Zeitungswesen in Grodno. *Grodnoer Zeitung* 1916 i odb. — N. GĄSIOROWSKA: Wolność druku w Królestwie Kongresowym. 1815-1830. W-wa 1916. — W. SMOLEŃSKI: Mieszczaństwo warszawskie w końcu w. XVIII. W-wa 1917. — M. OPAŁEK: Imci Pan K. B. Pfaff, bibliopola lwowski. *Gaz. Poranna* (Lw.) 1920 nr 5166. — A. MAŃKOWSKI: Drukarstwo i piśmiennictwo polskie w Kwidzynie. *Zapiski Tow. Nauk. Tor.* t. 5 (1920/22). — A. MAŃKOWSKI: Drukarstwo i piśmiennictwo polskie w Oliwie. *Tamże* t. 5 (1920/22) s. 130-132. — J. CHOŁODECKI: Półtorawiecze zakładu typograficznego Piller-Neuman we Lwowie. Lw. 1922. — M. RULIKOWSKI: Literatura polska lub Polski dotycząca z zakresu grafiki. Wyd. 2 przejrzane i uzup. W-wa 1922. — J. GALEWSKI: Dzieje sztuki drukarskiej miasta Poznania aż do 1815. *Przegl. Graficzny i Papierniczy* R. 4 (1923). — J. JAKUBOWSKI: Tomasz Makowski, sztycharz i kartograf nieświeski. W-wa 1923. — A. MAŃKOWSKI: Z porozbiorowych dziejów drukarstwa i piśmiennictwa polskiego w Toruniu. *Zapiski Tow. Nauk. w Tor.* t. 6 (1923/25). — L. ABRAMOWICZ: Cztery wieki drukarstwa w Wilnie (1525-1925). Zarys historyczny. Wil. 1925. [Rec.: H. ŁOWMIAŃSKI. *Ateneum Wil.* t. 3 (1926); Z. MOCARSKI. *Ruch Lit.* 1926 s. 154-155]. — L. BERNACKI: Teatr, dramat i muzyka za Stanisława Augusta. T. 1-2. Lw. 1925. — I. OHIJENKO: Istorija ukraińskoho drukarstwa. T. 1-2. Lw. 1925. —

M. MAKARENKO: Ornamentacija ukraińskoj knyhy XVI-XVIII st. *Ukraińska Knyha XVI-XVII-XVIII st.* Kijów 1926. — S. I. MASŁOW: Etiudy z istorii ukraińskych starodrukiw. *Tamże.* Kijów 1926. — S. I. MASŁOW: Ukrainische Druckkunst des 16. bis 18. Jahrhunderts. *Gutenberg Jahrbuch* 1 (1926). — K. HATACIŃSKI, K. PIEKARSKI: Sygnety polskich drukarzy, księgarzy i nakładców. Zbiór podobizn i oryginalnych odbić zebranych przez... Z. 1-2. Kr. 1926-1927. — W. BUDKA: Papiernia Przysuska w 1777 r. *Przegl. Bibl.* 1928 s. 53-64. — R. KOTULA: Bibliografia polskich druków lwowskich XVI-XVIII w. Lw. 1928. — W. KSIATKOWSKI: 325 lat drukarstwa kaliskiego. Kalisz 1928. — A. MAŃKOWSKI: Z historii drukarni klasztornej w Oliwie. *Przegl. Graficzny i Papierniczy* t. 9 (1928) s. 130-132. — M. OPAŁEK: Bibliopole lwowscy. Lw. 1928. — M. OPAŁEK: 130 lat wśród książek. Lwowscy antykwarze Iglowie 1795-1928. Lw. 1928. — J. CZARNECKI (T. TURKOWSKI): Wilno w dziejach książki polskiej. Wil. 1928. — B. BOGUSŁAWSKA: Kongregacja towarzyszy kunsztu drukarskiego w Krakowie w XVII i XVIII w. W-wa 1929. — R. MIENICKI: Jan Piotr Dworzecki-Bohdanowicz, korektor drukarni Uniwersytetu Wileńskiego, zapomniany heraldyk (1773-1840). Wil. 1929. Odb. z: *Księga pam. ku uczczeniu 350 rocznicy założenia Uniwersytetu Wileńskiego.* [Rec.: Z. WD. *Mies. Heraldyczny* 1931 s. 46]. —

L. LEWENSTAM: Litografie warszawskie. *Grafika* 1931 z. 3. — A. MAŃKOWSKI: Die polnische Presse in Danzig. Ein geschichtlicher Überblick. *Unsere Heimat* 13 (1931). — J. MUSZKOWSKI: Antykwa polska Adama Pułtawskiego. *Grafika* 1931 z. 6. — H. JESSEN: 200 Jahre W. G. Korn.

Wr. 1932. — J. Mayer: O stemplu na książki żydowskie z r. 1775. *Lwowskie studia biblioteczne*. Lw. 1932 s. 87-99. — T. Turkowski: Archiwum księgarni Zawadzkich w Wilnie. W-wa 1932. — J. Czarnecki (T. Turkowski): Rzut oka na historię książki wileńskiej. *Przegl. Bibl.* 1932 i odb. — K. Lück: (Niemcy jako drukarze, nakładcy i księgarze w dziejach Polski). *Deutsche Aufbaukraft in d. Entwicklung Polens*. T. 5. Plauen 1934. — Z. Mocarski: Książka w Toruniu do r. 1793. Zarys dziejów. *Dzieje Torunia* Tor. 1934 i odb. [Rec.: T. Mikulski. *Pam. Lit.* R. 32 (1935) z. 3/4; M. Rulikowski. *Nowa Książka* 1935; A. Kawecka-Gryczowa. *Przegl. Bibl.* 1936]. — J. Muszkowski: Buchdruckerkunst in Polen und polnische Type. *Gutenberg Jahrbuch* 9 (1934). — J. Nieć: Drukarnia klasztoru O.O. Bazylianów w Poczajowie. *Przegl. Bibl.* 1935 s. 229-234. — T. Turkowski: Materiały do dziejów literatury i oświaty na Litwie i Rusi. Z archiwum drukarni i księgarni Józefa Zawadzkiego w Wilnie z l. 1805-1865 zebrał... T. 1-2. Wil. 1935 *Źródła i Materiały Hist. Wydz. III Tow. Przyj. Nauk w Wil.* 2. — J. Czarnecki (T. Turkowski): Rozwój księgarstwa w Wilnie po rozbiorach (1795-1915). *Przegl. Księg.* 1935 nr 25. —

Z. Mocarski: Stan badań polskiego drukarstwa i stan badań polskiego księgarstwa nakładowego. *Księga referatów IV Zjazdu Bibliotekarzy Polskich w Warszawie*. W-wa 1936. — Z. Mocarski: Szkoła drukarska prof. Patra w Gdańsku (1711-1724). *Przegl. Graficzny, Wydawniczy i Papierniczy* 1936 s. 116 n., 124 n.; 1937 s. 12 n. — J. Muszkowski: Życie książki. W-wa 1936 rozdz. 5; wyd. 2 Kr. 1951. — J. Nieć: Drukarnie na Wołyniu. *Oriens* 4 (1936). — L. Zalewski: Drukarnia jezuitów w Lublinie. *Księga referatów IV Zjazdu Bibliotekarzy Polskich w Warszawie*. W-wa 1936. — Ł. Kurdybacha: Księgarnia I. A. Hebanowskiego we Lwowie, 1704-1715. Lw. 1937. — S. Antonowycz: Korotkyj istoricznyj narys Poczaiwśko Uspinśkoi Ławry. Krzemieniec 1938 s. 49-55. — K. Świerkowski: Z dziejów książki warszawskiej. *Kronika W-wy* 1938 nr 2-3 i odb. (W-wa 1939). — P. Smolik: Ilustracja w dawnej książce polskiej do końca XVIII w. *Grafika* 1938/39 nr 1. — P. Smolik: Książka i czasopismo ilustrowane w Polsce w pierwszej połowie XIX w. *Tamże* 1938/1939 nr 2. — A. Bochnak: Przywilej Stanisława Augusta dla Ignacego Gröbla oraz szyld jego drukarni w Krakowie. *Silva rerum* 1939 z. 3. — J. Dobrzycki: Adam Gieryk Podebrański, sztychator, typograf i bibliopola J. Kr. Mości, ostatni alchemik Krakowa. *Tamże* 1939 z. 3 s. 50-57; z. 6 s. 138. [Rec.: W. Olszewicz. *Tamże* 1939 z. 6]. —

K. Świerkowski: Dufour Piotr. *Pol. słownik biogr.* T. 5 (1946). — B. Kocowski: Zarys dziejów drukarstwa na Dolnym Śląsku. Wr. 1948. — J. Nowak-Dłużewski: Blaski i cienie polskiego drukarstwa i księgarstwa. *Przegl. Księgarski* 1948 nr 24. — K. Pollack: Księgarstwo i drukarstwo warszawskie. *Rzeczpospolita* 1948 nr 11. [Uzup.: Tradycje warszawskiego księgarstwa i drukarstwa. *Przegl. Księgarski* 1949 nr 2]. — T. Przypkowski: Balcewiczowski typ ekslibrisu w połowie w. XVIII. *Spr. PAU* 1948 nr 8 s. 387-388. — J. Muszkowski: Jan Siestrzyński, pierwszy litograf polski. W-wa 1949 *Wiedza Powsz.* — J. Nowak-Dłużewski: Drukarstwo i księgarstwo czasów stanisławowskich. *Przegl. Księgarski* 1949 nr 4. — K. Świerkowski: 10 wieków książki. Łódź 1949. —

E. Chwalewik: Jan Filipowicz — rytownik i drukarz. *Studia nad książką poświęcone pamięci K. Piekarskiego*. Wr. 1951. — J. Grycz: Z dziejów i techniki książki. Wr. 1951. — W. Konopczyński: Wolność druku w Polsce za Stanisława Augusta. *Spr. PAU* 1951 nr 4. — T. Mikulski: Adresaci „Listów" Krasickiego. *Zesz. Wr.* 1952 z. 1; przedr. w: W kręgu oświeconych. W-wa 1960. — Z. Staniszewski: Wiersze „Grölowskie". *Ze skarbca kultury* 1952 z. 1. — J. Szczepaniec: O pracach nad historią drukarstwa warszawskiego za Stanisława Augusta. *Tamże* 1952 z. 1. — R. Kaleta, M. Klimowicz: Prekursorzy Oświecenia. „Monitor" z r. 1763 na tle swoich czasów. Mitzler de Kolof — redaktor i wydawca. Wr. 1953 *IBL. Studia Hist.-Lit.* 20. — M. Promfiołek: Drukarstwo polskie na Śląsku. *Dziś i jutro* 1953 nr 12. — J. Szczepaniec: „Teatr Polski" Piotra Dufoura. *Ze skarbca kultury* 1955 z. 1. —

K. Budzyk: Drukarze urzędowi Rzeczypospolitej Polskiej; Pijarzy przeciwko jezuitom. Kartka z dziejów drukarstwa warszawskiego. W: Studia z zakresu nauk pomocniczych i historii literatury polskiej. T. 1. Wr. 1956. — J. Pachoński: Zmierzch sławetnych. Z życia mieszczan w Krakowie w XVII i XVIII w. Kr. 1956. — A. Więcek: Polscy artyści Wrocławia w w. XVIII. W-wa 1956. — P. Gdula: Drukarnie lubelskie. *Annales Univ. M. Curie-Skłodowska. Sectio F, vol. 8 (1953)*. Lubl. 1957. — B. Golka, M. Kafel, Z. Kłos: Z dziejów drukarstwa polskiego. W-wa 1957. — J. Lechicka: Z zagadnień Oświecenia na Pomorzu. Tor. 1957 *Roczn.*

Tow. Nauk. w Tor. R. 60 za r. 1955 z. 1. — J. Obłąk: Wykaz polskich druków na Warmii za l. 1800-1939. *Komunikaty Mazursko-Warmińskie* 1957 nr 1-2. [Uzup.: W. Chojnacki. *Tamże* 1958 nr 1; J. Obłąk. *Tamże* 1958 nr 3]. — M. Przywecka-Samecka: Dzieje drukarstwa muzycznego do końca XVIII w. *Druga Konferencja Naukowa Komisji Bibliografii i Bibliotekarstwa Wr. Tow. Nauk. Wr. 3-5 XI 1954.* Wr. 1957 *Prace Bibliogr. i Bibliotekoznawcze* 4 (i odb.). — F. Sawicka: Rys historyczny polskich publikacji pamiątkowych oraz omówienie projektu bibliografii polskich ksiąg i wydawnictw pamiątkowych z l. 1800-1914. *Spr. Wr. Tow. Nauk. S. A* 12 (1957) s. 45 n. — J. Szczepaniec: (Głos w dyskusji). *Druga Konferencja Naukowa Komisji Bibliografii i Bibliotekoznawstwa*... jw. s. 140-144. — J. Szczepaniec: Obowiązkowy egzemplarz biblioteczny w Polsce w drugiej połowie XVIII w. *Roczn. Zakładu Nar. im. Ossol.* t. 5 (1957). Por. *Spr. Wr. Tow. Nauk.* t. 10 1955 (1957). — J. Szczepaniec: Reedycje tytułowe druków w Polsce w XVIII w. Zarys problematyki i bibliografia. *Ze skarbca kultury* 1957 z. 1. —

H. Kunstmann: Der Nürnberger Michael Gröll als polnischer Buchdrucker und Verleger. *Die Welt d. Slaven* 3 (1958) z. 3 i odb. — J. Łojek: Bestsellery warszawskie w końcu XVIII w. *Stolica* 1958 nr 5; przedr. w: Strusie króla Stasia. (W-wa 1961) *Bibl. Syrenki.* — M. Pelczarowa: Z dziejów oficyn drukarskich w Gdańsku (w. XVI-XVIII). *Roczn. Gdań.* R. 15 (1958). [Rec.: L. Jarzębowski. *Zapiski Hist.* t. 24 (1958/59)]. — Z. Staniszewski: Michał Gröll. *Słownik biogr. pracowników książki pol.* Zeszyt próbny. Łódź 1958. — J. Szczepaniec: Drukarnia Mitzlerowska Korpusu Kadetów w Warszawie w l. 1778-1783. *Roczn. Bibl.* 1958 z. 1/2. —

A. Banach: Polska książka ilustrowana 1800-1900. (Kr.) 1959. — E. Cieślak: Miasto wierne Rzeczypospolitej. W-wa 1959. (Tu m.in. o drukarniach Gdańska). — A. Jędrzejowska, M. Pelczarowa: Polskie piśmiennictwo w gdańskich oficynach drukarskich (XVI-XVIII w. Wybrane zagadnienia). *Szkice z dziejów Pomorza.* T. 2: *Pomorze nowożytne.* W-wa 1959. — A. Kawecka-Gryczowa, K. Korotajowa, W. Krajewski: Drukarze dawnej Polski od XV do XVIII w. Z. 5: Wielkie Księstwo Litewskie. Wr. 1959 *Książka w Dawnej Kulturze Pol.* 10. — W. A. Kempa: Pierwszy historyk drukarstwa polskiego i jego dzieło. (Jan Daniel Hoffmann). *Księgarz* 1959 nr 9/10. — K. Kubik: Profesor Paweł Pater, pionier kształcenia technicznego w Gdańsku. *Gdańskie Gimnazjum Akademickie.* Gdynia 1959. — H. Pfeiffer, K. Świerkowski: Glücksberg Natan. *Pol. słownik biogr.* T. 8 (1959). — J. Szczepaniec: Korsarstwo wydawnicze w Polsce doby Oświecenia. *Spr. Wr. Tow. Nauk. S. A* 14 (1959). — J. Szczepaniec: Spór Posera z Dufourem o „Powieści moralne" Marmontela. *Roczn. Bibl.* 1959 z. 3/4. — A. Śnieżko: Glücksberg Krystian Teofil. *Pol. słownik biogr.* T. 8 (1959). —

K. Estreicher: Grabowski Ambroży. *Tamże.* T. 8 (1960). — T. Frączyk: Drukarnia biblioteczna w Puławach. *Rozpr. i Spr. Muz. Nar. w Kr.* t. 6 (1960) i odb. — A. Kawecka-Gryczowa, K. Korotajowa, W. Krajewski: Drukarze dawnej Polski od XV do XVIII w. Z. 6: Małopolska — Ziemie Ruskie. Wr. 1960 *Książka w Dawnej Kulturze Pol.* 10. — Z. Libera: Z problemów życia kulturalnego w Polsce XVIII w. *Przegl. Hum.* 1960 nr 1. — J. Łojek: Dziennikarstwo i prasa w Warszawie w XVIII w. (W-wa) 1960. [Rec.: J. Szczepaniec. *Pam. Lit.* R. 53 (1962) z. 2]. — J. Pachoński: Gröbel Antoni Ignacy. *Pol. słownik biogr.* T. 8 (1960). — J. Pachoński: Gröbel Ignacy. *Tamże.* T. 8 (1960). — J. Platt: Tadeusz Mostowski jako wydawca. Z problemów „polskich Didotów". *Ze skarbca kultury* 1960 z. 12. Por. *Spr. Wr. Tow. Nauk. S. A* t. 14 (1959). — R. Rosiak: 400 lat drukarstwa lubelskiego. *Kalendarz Lubel.* R. 3 (1960) s. 143-147. — J. Siniarska-Czaplicka: Nowy przyczynek do dziejów papierni w Jeziornie. *Przegl. Papierniczy* R. 16 (1960) nr 11. — J. Siniarska-Czaplicka: Znaki wodne papierni Mazowsza 1750-1850. Łódź 1960. — Z. Staniszewski: Estetyka polskiego druku książkowego XVIII w. Zarys problematyki. *Ze skarbca kultury* 1960 z. 12. — Z. Staniszewski, J. Szczepaniec: Ogłoszenia prasowe jako źródło wiedzy o książce w Polsce w. XVIII. *Tamże* 1960 z. 12. — A. Więcek: Strachowscy. Z dziejów ilustratorstwa śląskiego XVIII w. Wr. 1960. [Rec.: I. Rylska. *Roczn. Sztuki Śląskiej* t. 2 (1963)]. —

W. Chojnacki: Z dziejów drukarstwa polskiego w Królewcu. *Komunikaty Mazursko-Warmińskie* 1961 nr 1 i odb. — J. W. Gomulicki: Trzysta lat książki o Warszawie (1643-1944). *Z dziejów książki i bibliotek w Warszawie.* W-wa 1961. — A. Nikliborc: Les Manuels du français publiés en Pologne au XVIIIe siècle. *Rozpr. Komisji Jęz. Wr. Tow. Nauk.* t. 3 (1961) s. 151-178. — A. Nikliborc: Osiemnastowieczny import książki francuskiej do Polski przez Kornów. *Śląski Kwart. Hist. Sobótka* 1961 nr 2. —

J. Pachoński: Hebanowski Fabian Sebastian. *Pol. słownik biogr.* T. 9 (1961). — W. Parkott: Czytelnictwo wśród mieszczaństwa warszawskiego na przełomie XVIII i XIX w. *Z dziejów książki i bibliotek w Warszawie.* W-wa 1961. — R. Rosiak: Narodziny drukarstwa i prasy na Lubelszczyźnie. *Kamena* 1961 nr 1. — J. Szczepaniec: Monopol prasowy Stefana Łuskiny w Koronie w l. 1773-1793. *Ze skarbca kultury* 1961 z. 13. — H. Szwejkowska: Ruch wydawniczy i typograficzny w Polsce w dobie Oświecenia. W: Książka drukowana XV-XVIII w. Wr. 1961. —

K. Bielska: Drukarstwo kaliskie, jego dzieje i dorobek do upadku Rzeczypospolitej. *Roczn. Bibl.* 1962 z. 3/4. — A. Kawecka-Gryczowa, K. Korotajowa: Drukarze dawnej Polski od XV do XVIII w. Z. 4: Pomorze. Wr. 1962 *Książka w Dawnej Kulturze Pol.* 10. — J. Pachoński: Drukarze, księgarze i bibliofile krakowscy 1750-1815. Kr. 1962. — J. Reychman: Z dziejów książki XVII i XVIII w. Raptularze i poliglotyczne zbiory epigramatów. *Przegl. Bibl.* 1962 z. 1. — E. Ringelblum: Z dziejów książki i drukarstwa żydowskiego w Polsce w drugiej połowie XVIII w. Tłum. z żydowskiego B. Mark, A. Rutkowski. *Biuletyn Żydowskiego Instytutu Hist.* 1962 nr 41. — J. Szczepaniec: Towarzysze kunsztu drukarskiego w Warszawie drugiej połowy XVIII w. w świetle aktów wyzwolenia i opinii pracodawców. *Roczn. Bibl.* 1962 z. 3/4. — D. J. Welsh: „At the Sign of the Poets": Gröll's Printing-House in Warsaw. *The Slavonic and East European Review* t. 41 (1962) nr 96. — R. Cybulski: Księgarstwo polskie na początku XIX w. *Księgarz* 1963 nr 3. — L. Gocel: Przypadki Jej Królewskiej Mości Książki. Wr. 1963. — A. Lemański: Oficyna Kantera w Kwidzynie i jej druki polskie w l. 1772-1793. *Komunikaty Mazursko-Warmińskie* 1963 nr 4. — W. Mincer: Wawrzyńca Puttkamera projekt założenia drukarni w Wilnie w r. 1823. *Zesz. Nauk. Uniw. M. Kopernika w Tor., Nauki Hum.-Społ.* z. 7 1962 (1963). — F. Pepłowski: Z zagadnień edytorstwa oświeceniowego. *Pam. Lit.* R. 54 (1963) z. 3. — H. Oprawko, J. Szczepaniec: Materiały do działalności wydawniczej naczelnych władz powstańczych 1794 r. w Warszawie. *Ze skarbca kultury* z. 16 (1964). — S. Dahl: Dzieje książki. Pierwsze wydanie polskie znacznie rozszerzone. Wr. 1965. — J. Łojek: Series librorum prohibitorum z 1793 r. *Przegl. Hum.* 1965 nr 3.

FOLKLORYSTYKA

Zainteresowanie dla pieśni ludowej polskiej i ruskiej pojawia się w w. XVII (sporadycznie już w w. XVI) i znajduje wyraz przede wszystkim w tzw. liryce mieszczańskiej. Pieśń ludowa staje się modna w drugiej połowie XVII w., poświadcza to W. Potocki, A. Korczyński; wspomnieć trzeba, że na dworze Jana III znajdowała się — nie znana z imienia — śpiewaczka Kaczorowska, która specjalizowała się w wykonywaniu tekstów ludowych.

Silne przenikanie kulturowe obserwujemy w czasach saskich. W rękopisach pierwszej połowy XVIII w. spotykamy zapisy pieśni ludowych polskich i ruskich — pomieszane z tekstami nieludowymi. Zainteresowanie się pieśnią ludową jest w dużym stopniu rezultatem mody na wiejskość i rodzimość. Obok tego występuje drugi istotny czynnik awansu: akcje misyjne na wsi wymagały przystosowania wykładu nauk religijnych do chłopskiej tradycji. Są to główne źródła zainteresowania się folklorem, a równocześnie źródła stylizacji poetyckich.

W tych okolicznościach formuje się pierwszy etap rozwoju folklorystyki polskiej (XVII-XVIII w.) — jest to folklorystyka estetyczna. Pod koniec XVIII w. kształtują się zręby folklorystyki naukowej.

W ciągu rozwojowym folklorystyki estetycznej pojawiły się dość wcześnie funkcje utylitarne: rozpoznanie ludowego języka poetyckiego służyło celom praktycznym rozpowszechniania prawd społecznych lub religijnych. Metodą tą od XVII w. posługiwali się twórcy stylizacji religijnych, od drugiej połowy XVIII w. — twórcy świeckich pieśni dla ludu.

Zależność zbieractwa i stylizacji jest charakterystyczną cechą pierwszego okresu rozwoju, objawiła się w okresie nasilenia mody na rodzimość i ludowość, tj. w czasach saskich.

W zakresie stylizowanej pieśni religijnej ośrodkiem zainteresowania staje się grupa pieśni o Bożym Narodzeniu, ogólniej: grupa kolęd. Akcję zbieracką w tym kręgu gatunkowym podjęto już w pierwszej połowie XVIII w., jej rezultatem były dodatki kolędowe do kancjonałów:

Kancjonał pieśni nabożnych według obrządku Kościoła Ś. Katolickiego etc. Kr. (1721). (Kancjonał nie odszukany, znany z recenzji E. Oloffa: Polnische Liedergeschichte. Gdańsk 1744 s. 268 n.);

Kantyczki pieśni nabożnych według obrządków Kościoła Świętego Katolickiego na uroczystości całego roku. Z przydatkiem nowych pieśni, osobliwie o Bożyw (!) Narodzeniu. (Kr.) 1767. (Pieśni nowe w tym kancjonale — jak głosi informacja — zostały „zebrane w roku 1756"). Przedr.: Kancjonał, albo pieśni nabożne. Kr. 1794. U schyłku wieku ukazało się wyd. osob. dodatku: Pieśni rozmaite o Bożym Narodzeniu. (Kr.) b.r.

Stylizowane kolędy (także ludowe parafrazy) spotykamy we współczesnych zbiorach rękopiśmiennych.

Tradycję XVIII-wiecznych zbieraczy podjął ks. M. M. Mioduszewski, który wykorzystał też (obok innych źródeł) znajdujące się w tych zbiorach teksty do wydań:

Pastorałki i kolędy z melodiami. Kr. 1843;

Dodatek do Pastorałek i kolęd. Lipsk 1853.

Na przełomie XVII i XVIII w. kształtuje się zbieractwo świeckiej poezji ludowej i jarmarcznej. Na tym tle wyodrębnia się zbieractwo specjalistyczne. Dwa najstarsze — znane dziś — zbiorki jednolite (ludowe przyśpiewki erotyczne, najpewniej mazowieckie) zestawił przed 1730 A. Kępski. Oba zbiorki znane są dziś tylko z odpisów dokonanych przez J. Ogrodzkiego. Odpis pierwszego („Pieśni wiejskie") pochodzi z 1730, drugiego („Pieśni mazowieckie") — z 1731. Odpisy zachowały się w rkpsie Bibl. Czart. sygn. 783.

Nie dochował się pierwodruk pierwszego drukowanego zbioru jednolitego, a jedynie jego odpis, sporządzony przez anonimowego kopistę po 1806, oraz rozszerzony przedruk pt. „Śpiewki wiejskie krakowskie" (Kr. ok. 1820-1825). Kopia rękopiśmienna powtarza najpewniej tytuł pierwodruku, brzmi on tu:

Krakowiak w swojej postaci, czyli śpiewki wiejskie krakowskie. Centuria I. Wydrukowane nakładem Konserwatorów Dobrego Gustu w Kolnie 1754 (w rzeczywistości prawdopodobnie druk krakowski). Kopia zachowała się w rkpsie Bibl. Uniw. Warsz. Zbiory nabyte 173.

W zbiorach mieszanych drugiej połowy XVIII w. pojawiają się liczne zapisy przyśpiewek (ten gatunek pieśni ludowej zbiera też młody J. Lelewel w 1801). Forma przyśpiewki najczęściej wykorzystywana jest przez parafrazy literackie i patriotyczne stylizacje. Moda na przyśpiewkę — zwłaszcza moda na krakowiaki — jest cechą szczególną polskiej prefolklorystyki estetycznej. Z tego nurtu tradycji korzysta „śpiewogra" W. Bogusławskiego — J. Stefaniego „Krakowiacy i górale".

Model stylizacji ludowej wykorzystuje doświadczenia literatury w. XVII (gwara mazurska, język polsko-ruski), obejmuje lirykę, dramat, ulotne formy satyryczne. W XVIII w. — dzięki amatorskiemu zbieractwu — wzbogaca się znajomość polskiego folkloru lirycznego i zwiększa stopień autentyzmu w stylizacjach. W czasach saskich zbieraczami i stylizatorami jednocześnie są D. Rudnicki i A. Kępski.

W drugiej połowie wieku nurt zainteresowań folklorystycznych nieco słabnie, a odrodzi się w ostatnim dwudziestoleciu, formującym podstawy późniejszego zwrotu

do literatury ludowej w Romantyzmie. Do grupy pisarzy korzystających z różnych form ludowej stylizacji należą wówczas: W. Bogusławski, F. Bohomolec, C. Czaplic, F. Karpiński, F. Kniaźnin, H. Kołłątaj, J. Przybylski, S. Szymański (?), S. Trembecki, anonimowi twórcy poezji ulotnej, szczególnie poezji patriotycznej. Stylizacje pojawiają się też wśród tekstów śpiewanych lub wygłaszanych na festynach „fetach" (np.: Przyjęcie Najjaśniejszego Pana Stanisława Augusta Króla Polskiego... w Siedlcach roku 1783. W-wa b.r.)

J. Przybylski w „Wyżynku" oraz H. Kołłątaj w „Liście do Jana Maja" (zob.: X. Hugona Kołłątaja Korespondencja listowna z Tadeuszem Czackim. T. 1. Kr. 1844 s. 26 n.) formułowali idee odnowy poezji polskiej w oparciu o rodzimy folklor.

Pod wpływem ogólnego zwrotu europejskiego, przede wszystkim pod wpływem oddziaływania Osjana i rozwoju badań etnohistorycznych (zob. Czacki T., Jabłonowski J. A., Naruszewicz A. S., Potocki J.), kształtują się warunki przekształcenia folklorystyki estetycznej w naukową. Walor ludowej pieśni jako źródła historycznego dostrzegał I. Krasicki, ludowych pieśni historycznych poszukiwał sekretarz Naruszewicza, M. Nielubowicz, podobne badania terenowe próbują przeprowadzać Kołłątaj i Czacki. Europejskie znaczenie miały badania Potockiego. W ludowej pieśni historycznej poszukuje się materiału do badania epoki pierwotnej, której relikty — zdaniem badaczy — przetrwały w żywej tradycji ludowej.

Kołłątaj w „Liście do Jana Maja" (pisanym w więzieniu w Ołomuńcu 15 lipca 1802) sformułował dojrzały program etnografii polskiej. List miał charakter memoriału o konieczności przeprowadzenia badań przygotowawczych do podręcznika dziejów narodowych. Program etnografii stanowi jedna część memoriału. Kopię listu przekazał Kołłątaj 13 marca 1803 Czackiemu, który przedstawił ów memoriał na zebraniu Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Warszawie. Ten ostatni fakt, ustalony przez P. Chmielowskiego i przyjęty przez innych badaczy, kwestionuje J. Michalski. Po raz pierwszy list ogłoszony został w *Pamiętniku Warszawskim* 1810 t. 2 s. 27-42.

W pierwszych dziesięcioleciach XIX w. zaczątki naukowej folklorystyki kształtują się w związku z rozwojem badań nad historią Polski i Słowian — poważną rolę odegrało tu warszawskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk, w którym począwszy od inauguracyjnej mowy J. Albertrandiego (23 listopada 1800), istnieje przekonanie o potrzebie badania żywej tradycji.

W 1800-1818 ukazuje się sporo prac słowianoznawczych, nawiązują się bliższe kontakty między uczonymi słowiańskimi.

W 1818 wychodzi rozprawa K. Brodzińskiego „O klasyczności i romantyczności", oparta na poglądach Herdera i inicjująca dyskusję o nowym kierunku literatury. W tym samym roku przynaglany przez swego protektora, A. J. Czartoryskiego, Zorian Dołęga Chodakowski (A. Czarnocki) ogłasza rozprawę „O Słowiańszczyźnie przed chrześcijaństwem", która odegrała doniosłą rolę w ugruntowaniu badań folklorystycznych i słowianoznawczych.

OPRACOWANIA

L. S. Korotyński: Piętnastoletni Joachim Lelewel jako pierwszy zbieracz piosenek ludu w r. 1801. *Księga pam. na uczczenie setnej rocznicy urodzin A. Mickiewicza*. T. 1. W-wa 1899. — L. S. Korotyński: Zbiorek pieśni ludowych J. Lelewela. *Prawda. Księga zbior. dla uczczenia 25-letniej działalności A. Świętochowskiego*. Lw. 1899. — P. Chmielowski: Metodyka historii literatury polskiej. W-wa 1900 s. 40 n. — W. Dropiowski: Pierwsze ślady zajęcia się twórczością ludową w literaturze polskiej XIX w. *Spr. Gimn. w Rzeszowie za r. 1900*. Rzeszów 1900. — W. A. Francew: Polskoje sławianowiedienije konca XVIII i pierwoj czetwierti XIX stoletija. Praga 1906. — I. W. Jagić: Istorija sławianskoj fiłołogii. Petersb. 1910 s. 138 n. — A. Brückner: Jana hr. Potockiego prace i zasługi naukowe. W-wa 1911. — K. Sochaniewicz: Kołłątaj jako pierwszy metodyk etnografii. *Lud* R. 18 (1912) s. 122 n. — S. Dob-

rzycki: Kolędy polskie i czeskie, ich wzajemny stosunek. Poz. 1930. [Rec.: M. Szyjkowski. *Slavia* t. 10 (1931/32) s. 174-177]. — A. Kutrzebianka: Rozwój etnografii i etnologii w Polsce. Kr. 1949. — A. Bukowski: Regionalizm kaszubski. Poz. 1950. — J. Michalski: Kołłątaj a Warszawskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk. *Pam. Lit.* R. 42 (1951) z. 3/4. — M. K. Azadowskij: Istorija russkoj folkłoristiki. Moskwa 1958 s. 278 n. — H. Batowski: Historia polityczna jako tło początków filologii słowiańskiej. *Z polskich studiów slawistycznych.* T. 4. W-wa 1958. — R. Górski: Ludoznawstwo epoki Mickiewicza. *Ludowość u Mickiewicza.* W-wa 1958. — A. Bukowski: Folkloryści kaszubscy XVIII, XIX i XX w. *Literatura Lud.* 1959 nr 1/2. — R. Górski: Pierwsi badacze Mazowsza. *Tamże* 1960 nr 1. — A. Pozdniejew: Polskie pieśni w rękopiśmiennych śpiewnikach rosyjskich XVII--XVIII w. Z rosyjskiego przełożył i do druku przysposobił C. Hernas. *Pam. Lit.* R. 53 (1962) z. 2. — C. Hernas: Wiek prefolklorystyki polskiej. 1700-1800. *Tamże* R. 54 (1963) z. 2. [Rec.: J. W. Gomulicki. *Rocz. Lit.* 1963 (W-wa 1965) s. 188-189]. — C. Hernas: W kalinowym lesie. T. 1: U źródeł folklorystyki polskiej. W-wa 1965. — J. Maślanka: Poprzednicy Chodakowskiego. Badania ludoznawcze w l. 1800-1818. W: Zorian Dołęga Chodakowski. Wr. 1965 *PAN. Oddz. w Kr. Prace Komisji Hist.-Lit.* 13. — *Słownik folkloru polskiego.* Red. J. Krzyżanowski. (W-wa) 1965.

KOMISJA EDUKACJI NARODOWEJ (1773—1794)

Komisja Edukacji Narodowej powołana została 17 października 1773 przez sejm delegacyjny, na wniosek Joachima Chreptowicza, podkanclerzego litewskiego, i Ignacego Kurzenieckiego, posła pińskiego. Istniała do 31 maja 1792, kiedy to konfederacja targowicka utworzyła na jej miejsce dwie odrębne Komisje Edukacyjne: Koronną i Litewską, skasowane z kolei przez Sejm Grodzieński 24 listopada 1793, który powołał znowu wspólną Komisję Edukacyjną Obojga Narodów. Działalność nowej Komisji została przerwana przez wybuch powstania kościuszkowskiego i upadek państwa.

W skład Komisji Edukacji Narodowej wchodziło początkowo 8 komisarzy (4 przedstawicieli senatu i 4 delegatów sejmu). Byli nimi: Ignacy Massalski, Michał Poniatowski, August Sułkowski, Joachim Chreptowicz, Ignacy Potocki, Adam Kazimierz Czartoryski, Andrzej Zamoyski i Antoni Poniński. W 1776 skład Komisji rozszerzono do 12 osób, powołując: Andrzeja Mokronowskiego, Jacka (Hiacynta) Małachowskiego, Franciszka Bielińskiego i Stanisława Poniatowskiego. W 1777-1792 na miejsce członków, którzy zmarli lub ustąpili ze swego stanowiska, król powołał do Komisji: Michała Mniszcha, Stanisława Szczęsnego Potockiego, Macieja Garnysza, Antoniego Małachowskiego, Michała Radziwiłła, Ignacego Przebendowskiego, Feliksa Oraczewskiego, Kaspra Cieciszowskiego, Antoniego Lanckorońskiego, Juliana Ursyna Niemcewicza i Ludwika Gutakowskiego. W skład targowickiej Komisji Edukacyjnej Koronnej weszli: Wojciech Skarszewski, Krzysztof Hilary Szembek, Józef Ankwicz, Antoni Raczyński, Aleksander Nowicki, Grzegorz Wykowski, Jędrzej Reptowski, Kazimierz Mieczkowski; z członków Komisji Litewskiej znamy jedynie Józefa Kossakowskiego i Józefa Łopacińskiego. Do nowej Komisji, powołanej przez Sejm Grodzieński, należeli: Michał Poniatowski, Ignacy Massalski, Joachim Chreptowicz, Michał Radziwiłł, Stanisław Poniatowski, Wojciech Skarszewski, Stanisław Woyna, Mikołaj Wolski, Dawid Pilchowski, Jędrzej Gawroński i Hieronim Stroynowski.

Komisja Edukacji Narodowej była pierwszą w Europie naczelną państwową władzą oświatową. Bazę materialną jej działalności stanowiły dobra po zniesionym w 1773 przez Klemensa XIV zakonie jezuitów, zarządzane początkowo przez komisje sądownicze i rozdawnicze, a od 1776 bezpośrednio przez Komisję.

Działalność właściwej Komisji Edukacji Narodowej podzielić można na trzy okresy: 1) 1773-1776, 2) 1777-1783, 3) 1783-1792.

W okresie pierwszym Komisja skoncentrowała swą działalność na pracach ustawodawczych i programowych oraz na opracowywaniu podręczników, czym zajęło się powołane w 1775 Towarzystwo do Ksiąg Elementarnych.

Pracom Komisji przewodniczył w tych latach Ignacy Massalski. Członkowie jej byli wówczas przekonani, że wystarczy opracować dobre programy szkolne i wzorowe podręczniki, a szkolnictwo stanie na odpowiednim poziomie. Wychodząc z tego założenia, wydano „Przepis dla szkół parafialnych" (1774), „Przepis na szkoły wojewódzkie" (1774), wskazówki dla właścicieli pensji męskich i żeńskich, rozpisano konkursy na prospekty podręczników, a Towarzystwo do Ksiąg Elementarnych przystąpiło do ich opracowywania. Kraj podzielony został na 6 departamentów szkolnych — dla Korony: wielkopolski, mazowiecki, małopolski oraz ruski z ukraińskim; dla Litwy: wileński i białoruski. Na czele każdego departamentu stanął jeden z komisarzy. Komisarze lub wybrani przez nich zastępcy przeprowadzali wizytacje szkół w podległych im departamentach. Szkoły średnie dzieliły się w tym okresie na wojewódzkie i powiatowe.

W okresie drugim Komisja, na czele której stanął Michał Poniatowski, przekonawszy się, że nie wystarczą same podręczniki i programy, przystąpiła z inicjatywy Hugona Kołłątaja do reformy Akademii Krakowskiej (1777), a później i Wileńskiej, chcąc stworzyć z nich przede wszystkim ośrodki kształcenia nauczycieli szkół średnich. Jednocześnie podjęto opracowywanie ustaw Komisji i organizowanie stanu akademickiego. Okres ten zamyka się wydaniem w 1783 „Ustaw Komisji Edukacji Narodowej dla stanu akademickiego i na szkoły w krajach Rzeczypospolitej przepisanych", poprzedzonym ogłoszeniem ich w 1781 jako „Projektu".

Ustawy Komisji postawiły na czele szkolnictwa polskiego dwie Szkoły Główne: Koronną w Krakowie i Wielkiego Księstwa Litewskiego w Wilnie. Każda ze Szkół Głównych składała się z dwu Kolegiów: Fizycznego, ze szkołami: fizyczną, matematyczną i lekarską, oraz Moralnego (szkoły prawa, teologii i literatury). Na czele każdego Kolegium stał prezes. Przy Szkołach Głównych powstały zakłady naukowe, jak: ogród botaniczny, obserwatorium astronomiczne, szpital kliniczny, prosektorium, laboratorium chemiczne, gabinety przyrodniczo-mineralogiczne, fizyczne, anatomiczne itp., wreszcie biblioteka uniwersytecka.

Chcąc zyskać nauczycieli dla szkół średnich, przy Szkole Głównej Koronnej utworzono w 1780 Seminarium Kandydatów Stanu Akademickiego, którego rektorem został Antoni Popławski. Seminarium to nie spełniło pokładanych w nim nadziei i w 1783 zostało zlikwidowane. Zastąpił je system stypendiów i specjalnych egzaminów dla kandydatów. Przyszli chirurdzy, czyli felczerzy, utrzymywani na koszt miast, zamieszkiwali w osobnych bursach. Ze szkołami teologicznymi związane były seminaria duchowne akademicko-diecezjalne.

Szkołom Głównym „Ustawy" podporządkowywały szkoły wydziałowe, a tym z kolei podwydziałowe. Korona została podzielona na 6 wydziałów: 5 terytorialnych (wielkopolski z siedzibą w Poznaniu, małopolski — w Lublinie, mazowiecki — w Warszawie, wołyński — w Krzemieńcu, ukraiński — w Winnicy) i 1 pijarski, obejmujący wszystkie szkoły pijarskie w Koronie.

Na Litwie powstały wydziały: litewski (siedziba — Grodno), nowogródzki, żmudzki (Kroże) i poleski (Brześć Litewski).

Zależność szkół wydziałowych i podwydziałowych od Szkół Głównych wyrażała się w tym, że Szkoły Główne dostarczały nauczycieli szkołom niższego stopnia, wysyłały do nich wizytatorów generalnych, wreszcie rektor Szkoły Głównej sprawował władzę sądowniczą nad wszystkimi członkami stanu akademickiego na podległym sobie terytorium. Poza tym każde zgromadzenie szkolne posiadało dość dużą auto-

nomię, rozszerzoną jeszcze przez poprawki wprowadzone do „Ustaw" w 1790. Członków zgromadzeń akademickich obowiązywało prowadzenie wspólnego życia oraz strój podobny do stroju księży diecezjalnych.

„Ustawy" zawierały też ramowy program szkół średnich. Dzieliły je pod względem organizacyjnym na szkoły pełne, mające 6 profesorów i 7-letni kurs nauki, oraz szkoły niepełne o 3-5 profesorach, z 6-letnim kursem nauki. Wszystkie szkoły miały w zasadzie realizować ten sam program. W szkołach o 6 nauczycielach dwie pierwsze klasy miały swoich osobnych profesorów. Klasy wyższe miały nauczycieli kierunkowych, wykładających pewne grupy przedmiotów (wymowa, matematyka, fizyka, nauka moralna i prawo). W szkołach niżej zorganizowanych był jeden nauczyciel dla klasy I i II, pozostali łączyli po dwie grupy przedmiotowe.

Ramowy program nauczania zawarty w „Ustawach" bliżej określały opracowane przez Towarzystwo do Ksiąg Elementarnych podręczniki, nie zdołano jednak opracować ich dla wszystkich przedmiotów, stąd w nauczaniu niektórych z nich występowała wielka dowolność.

Komisja w zasadzie zajmowała się przede wszystkim szkolnictwem średnim, przeznaczonym dla młodzieży szlacheckiej i mieszczańskiej. Szkół średnich akademickich, tj. zależnych bezpośrednio od Komisji, było w Koronie 17, na Litwie 19. Prócz tego istniały szkoły zakonne, obowiązane do realizowania programów Komisji, było ich w Koronie 26, na Litwie 10.

W programie szkół średnich Komisji przeważały przedmioty matematyczno-przyrodnicze, traktowane w sposób jak najbardziej praktyczny. Prócz tego wielki nacisk kładziono na naukę moralną i prawo, wykładane w duchu fizjokratów francuskich. Językiem wykładowym był polski, łacina została wyraźnie odsunięta na dalszy plan.

Szkolnictwo niższe pozostało nadal w rękach Kościoła. Komisja jedynie zachęcała duchowieństwo i szlachtę do zakładania szkółek parafialnych, opracowała dla nich programy i elementarz oraz poddała je kontroli swoich wizytatorów. Liczba szkółek doszła pod koniec działalności Komisji do 800. Przyczyniła się do takiego jej wzrostu działalność utworzonych przez Sejm Wielki komisji cywilno-wojskowych (1789). Komisja podjęła również próbę utworzenia seminariów dla nauczycieli szkół parafialnych (w Wilnie i Łowiczu), a Grzegorz Piramowicz opracował dla ich użytku doskonały przewodnik metodyczny: „Powinności nauczyciela" (1787).

Działalność Komisji przerwał wybuch wojny polsko-rosyjskiej 1792 i dojście do władzy konfederacji targowickiej. Utworzone w 1792 Komisje Edukacyjne Litewska i Koronna odznaczyły się jedynie grabieżą funduszu edukacyjnego. Dzięki energicznej akcji Jana Śniadeckiego i Marcina Poczobuta, wspieranych przez króla i ambasadora rosyjskiego Sieversa, udało się pod koniec 1793 uzyskać uchwałę Sejmu Grodzieńskiego, przywracającą wspólną Komisję dla Korony i Litwy. Prawo pt. „Komisja Edukacyjna Obojga Narodów na Sejmie Grodzieńskim r. 1793 w formie rządu opisana" zawierało wiele punktów wyjętych z projektów opisu Komisji, opracowywanych w okresie Sejmu Czteroletniego przez Kołłątaja i innych postępowych działaczy, i dawało nowej Komisji szerokie uprawnienia.

Wybuch powstania kościuszkowskiego i upadek niepodległego państwa polskiego nie pozwoliły nowej Komisji wykorzystać przyznanych jej prerogatyw.

TOWARZYSTWO DO KSIĄG ELEMENTARNYCH (1775–1792)

Towarzystwo do Ksiąg Elementarnych, powołane do życia 10 lutego 1775, było fachowym organem doradczym Komisji Edukacji Narodowej. Głównym jego zadaniem — opracowywanie podręczników szkolnych. Jego też dziełem były w dużej mierze „Ustawy" Komisji, ono również rozpatrywało raporty Szkół Głównych i wi-

zytatorów generalnych. Zebraniom Towarzystwa przewodniczyć miał jeden z członków Komisji. W latach 1775-1791 był nim najczęściej Ignacy Potocki (doraźnie robili to i inni), w 1792 — Julian Ursyn Niemcewicz. Obowiązki sekretarza Towarzystwa do 1787 pełnił Grzegorz Piramowicz, później Franciszek Zabłocki, choć formalnie tytuł sekretarza zachował Piramowicz. Ostatnie posiedzenie odbyło się 19 kwietnia 1792.

Zwyczajnymi członkami Towarzystwa byli: Jan Albertrandi, Józef Bogucicki, Paweł Czempiński, Jędrzej Gawroński, Szczepan Hołłowczyc, Adam Jakukiewicz, Grzegorz Kniażewicz, Józef Koblański, Hugo Kołłątaj, Onufry Kopczyński, Szymon L'Huillier, Feliks Łojko, Antoni Popławski, Kazimierz Narbutt, Julian Ursyn Niemcewicz, Chrystian Pfleiderer, Stefan Roussel, Sebastian Sierakowski, Józef Wybicki, Franciszek Zabłocki; honorowymi: Jan Dubois de Jancigny, Piotr Samuel Dupont de Nemours, Scypion Piattoli.

Towarzystwo w ciągu 17 lat swej działalności odbyło 631 posiedzeń i wydało 30 książek przeznaczonych bądź dla uczniów, bądź dla nauczycieli, a mianowicie (podajemy je w układzie chronologicznym):

Wypisy z autorów klasycznych do nauk w szkołach narodowych stosowane na kl. I, 1777.
O. Kopczyński: Gramatyka dla szkół narodowych na klasę I, 1778.
O. Kopczyński: Przypisy do Gramatyki, 1778.
S. L'Huillier (tłum. J. Gawroński): Arytmetyka dla szkół narodowych, 1778.
A. Popławski: Moralna nauka dla szkół narodowych na I i II klasę, 1778.
A. Popławski: Przypisy do Moralnej nauki, 1778.
M. Furgault (tłum. G. Piramowicz): Dykcjonarz starożytności dla szkół narodowych, 1779.
J. Koźmiński: Dictionarium Latino-Polonicum ad usum publicarum in Regno Poloniae scholarum, 1779.
S. L'Huillier (tłum. J. Gawroński): Geometria dla szkół narodowych, cz. 1, 1780.
O. Kopczyński: Gramatyka dla szkół narodowych na kl. II, 1780.
O. Kopczyński: Przypisy do Gramatyki, 1780.
Wypisy z autorów klasycznych do nauk w szkołach narodowych stosowane na kl. II, 1780.
Toż na kl. III, 1780.
S. L'Huillier (tłum. J. Gawroński): Geometria dla szkół narodowych, cz. 2, 1781.
J. K. Skrzetuski: Historia powszechna dla szkół narodowych na kl. III, 1781.
J. K. Skrzetuski: Przypisy do Historii powszechnej na kl. III, 1782.
S. L'Huillier: Algebra dla szkół narodowych, 1782.
O. Kopczyński: Gramatyka dla szkół narodowych na kl. III, 1783.
J. M. Hube (tłum. J. Koc): Wstęp do fizyki dla szkół narodowych, 1783.
Dykcjonarz historyczny i geograficzny dla rozumienia autorów tak łacińskich, jako też z łacińskiego na polski tłomaczonych, osobliwie zaś klasycznych i sławnych naszego wieku poetów służący, na język polski przełożony, 1784.
O. Kopczyński: Układ gramatyki dla szkół narodowych z dzieła już skończonego wyciągniony, 1785.
Elementarz dla szkół parafialnych narodowych..., 1785.
K. Kluk: Botanika dla szkół narodowych, 1785
W. Skrzetuski: Historia powszechna dla szkół narodowych na kl. IV, dzieje greckie zawierająca, 1786.
A. Popławski: Moralna nauka dla szkół narodowych na kl. III, 1787.
I. Zaboroski: Logarytmy dla szkół narodowych, 1787.

G. Piramowicz: Powinności nauczyciela..., 1787.
K. Kluk: Zoologia, czyli zwierzętopismo dla szkół narodowych, 1789.
J. M. Hube: Fizyka dla szkół narodowych, cz. 1: Mechanika, 1792.
G. Piramowicz: Wymowa i poezja dla szkół narodowych, cz. 1, 1792.

BIBLIOGRAFIE

A. Karbowiak: Materiały do dziejów Komisji Edukacji Narodowej. *Muzeum* 1905. — J. Lewicki: Bibliografia druków odnoszących się do Komisji Edukacji Narodowej. *Tamże* 1907 i odb. (Lw. 1908). [Rec.: L. Janowski. *Kwart. Hist.* 1909; S. Krzemiński. *Przegl. Bibl.* 1909 s. 137-145]. — T. Wierzbowski: Komisja Edukacji Narodowej 1773-1794. Monografia historyczna. T. 1: A. Opracowania i źródła drukowane. B. Źródła archiwalne. W-wa 1911. [Rec.: T. Czapczyński. *Pam. Lit.* R. 11 (1912) s. 340]. — A. Jobert: La Commission d'Éducation Nationale en Pologne (1773-1794). Son oeuvre d'instruction civique. Paryż 1941 s. 1-24. — J. Poplatek: Badania naukowe nad dziejami Komisji Edukacji Narodowej w l. 1939-1949. *Przegl. Powsz.* 1951 nr 7/8.

ŹRÓDŁA (wydania zebrane)

G. Piramowicz: Mowy miane w Towarzystwie do Ksiąg Elementarnych w l. 1776-1788. Wyd. W. Wisłocki. Kr. 1889 *Bibl. Pedag. Tow. Nauczycieli Szkół Wyższych* 2. — Raporty szkoły wydziałowej warszawskiej, składane Szkole Głównej Koronnej w l. 1782-1789. Wyd. T. Wierzbowski. W-wa 1901 *Komisja Edukacji Narodowej i jej szkoły w Koronie, 1773--1794* 1. — Raporty szkoły podwydziałowej łęczyckiej, składane Szkole Głównej Koronnej w l. 1778-1787. Wyd. T. Wierzbowski. W-wa 1902 *Tamże* 2. — Raporty szkoły podwydziałowej płockiej, składane Szkole Głównej Koronnej w l. 1778-1789. Wyd. T. Wierzbowski. W-wa 1903 *Tamże* 3. — Raporty szkoły podwydziałowej pułtuskiej, składane Szkole Głównej Koronnej w l. 1778-1789. Wyd. T. Wierzbowski. W-wa 1903 *Tamże* 4. — Raporty szkoły podwydziałowej rawskiej, składane Szkole Głównej Koronnej w l. 1775-1790. Wyd. T. Wierzbowski. W-wa 1904 *Tamże* 5. — Raporty szkoły podwydziałowej węgrowskiej, składane Szkole Głównej Koronnej w l. 1775-1790. Wyd. T. Wierzbowski. W-wa 1903 *Tamże* 6. — Raporty szkoły wydziałowej poznańskiej, składane Szkole Głównej Koronnej w l. 1777-1789. Wyd. T. Wierzbowski. W-wa 1905 *Tamże* 7. — Raporty szkoły podwydziałowej kaliskiej, składane Szkole Głównej Koronnej w l. 1778-1790. Wyd. T. Wierzbowski. W-wa 1907 *Tamże* 8. — Raporty szkół podwydziałowych toruńskiej, trzemeszeńskiej i wschowskiej, składane Szkole Głównej Koronnej w l. 1777-1790. Wyd. T. Wierzbowski. W-wa 1910 *Tamże* 9. — Raporty szkół niższych i o szkołach parafialnych, 1776-1793. Wyd. T. Wierzbowski. W-wa 1908 *Tamże* 23. — Raporty generalnych wizytatorów z r. 1774. Wyd. T. Wierzbowski. W-wa 1906 *Tamże* 24. — Raporty generalnych wizytatorów z l. 1774-1782. Wyd. T. Wierzbowski. W-wa 1907 *Tamże* 25. — Raporty generalnych wizytatorów z r. 1783. Wyd. T. Wierzbowski. W-wa 1910 *Tamże* 26. — Raporty generalnych wizytatorów z r. 1784. Wyd. T. Wierzbowski. W-wa 1911 *Tamże* 27. — Raporty generalnych wizytatorów z r. 1785. Wyd. T. Wierzbowski. W-wa 1914 *Tamże* 28. — Raporty generalnych wizytatorów z r. 1786. Wyd. T. Wierzbowski. W-wa 1914 *Tamże* 29. — Protokoły posiedzeń Komisji Rozdawniczej Koronnej, 1774-1776. Wyd. T. Wierzbowski. W-wa 1912 *Tamże* 35. — Protokoły posiedzeń Towarzystwa do Ksiąg Elementarnych, 1775-1792. Wyd. T. Wierzbowski. W-wa 1908 *Tamże* 36. — Protokoły posiedzeń Komisji Edukacji Narodowej, 1773-1777. Wyd. T. Wierzbowski. W-wa 1910 *Tamże* 37. — Protokoły posiedzeń Komisji Edukacji Narodowej, 1778-1780. Wyd. T. Wierzbowski. W-wa 1913 *Tamże* 38. — Protokoły posiedzeń Komisji Edukacji Narodowej, 1781-1785. Wyd. T. Wierzbowski. W-wa 1915 *Tamże* 39. —

Wychowanie obywatelskie i oświata powszechna. Z pism współpracowników Komisji Edukacji Narodowej dla seminariów nauczycielskich i wychowania ułożył W. Osterloff. W-wa b.r.; wyd. 2 Łódź 1920 *Skarbnica Pedag.* 2. — Adama Czartoryskiego i Ignacego Potockiego projekty organizacji szkolnictwa. Wyd. S. Kot. *Epoka wielkiej reformy*. Lw. 1923.— Pierwiastkowe przepisy pedagogiczne Komisji Edukacji Narodowej z l. 1773-1776. Wyd. Z. Kukulski. Lubl. 1923. — Ustawodawstwo szkolne za czasów Komisji Edukacji Narodowej. Oprac. J. Lewicki. Kr. 1925. — Komisja Edukacji Narodowej. Wybór źródeł. (Pisma Komisji i o Komisji). Wyd. i oprac. S. Tync. Wr. (1954) *BN* I, 126. — A. Popławski: Pisma pedagogiczne. Wyd. i oprac. S. Tync. Wr. 1957 *Bibl. Klasyków Pedagogiki. Pisma Pol.* — Komisja Edu-

kacji Narodowej i kształcenie młodzieży. Wyd. i oprac. Z. Florczak, L. Pszczołowska w: Ludzie Oświecenia o języku i stylu. T. 2. W-wa 1958. — G. Piramowicz: Powinności nauczyciela oraz wybór mów i listów. Oprac. K. Mrozowska. Wr. (1958) *BN* I, 171; wyd. 2 Wr. (1959). — Reforma programu szkolnego Komisji Edukacji Narodowej. Wybór tekstów. Wyd. i oprac. J. Lubieniecka. W-wa (1962).

OPRACOWANIA

Działalność ogólna

Monografie i zarysy monograficzne: J. I. Kraszewski: Komisja Edukacyjna, jej prace i zasługi na polu wychowania publicznego. *Na pamiątkę stuletniej rocznicy ustanowienia Komisji Edukacji Narodowej*. Lw. 1873. — H. Galle: Komisja Edukacyjna. *Enc. wych*. T. 6 (1904). — H. Galle, S. Krzemiński: Komisja Edukacyjna. *Wielka enc. powsz. ilustr*. T. 37/38 (1905). — H. Witkowska: Komisja Edukacji Narodowej. W-wa 1905. — S. Krzemiński: Komisja Edukacyjna. W-wa 1908 *Książki dla Wszystkich* 406. — S. Kot: Komisja Edukacji Narodowej, 1773-1794. Kr. 1923. — A. Jobert: La Commission d'Éducation Nationale en Pologne (1773-1794). Son oeuvre d'instruction civique. Paryż 1941. [Rec.: H. Pohoska. *Kwart. Hist*. 1948]. — S. Tync: (Wstęp do) Komisja Edukacji Narodowej. Wybór źródeł. Wr. (1954) *BN* I, 126.

L. Rogalski: Komisja Edukacyjna. *Enc. powsz*. Orgelbranda. T. 15 (1864). — B. Zarański: Komisja Edukacji Narodowej a Rada Szkolna Krajowa, rozważane w głównym kierunku reformy wychowania publicznego. *Roczn. Tow. Nauk. Kr*. poczet 3 t. 18 (1870) i odb. — *Na pamiątkę stuletniej rocznicy ustanowienia Komisji Edukacji Narodowej*. Lw. 1873. — A. G. Bem: Z dziejów oświaty. *Prawda* 1883. (O „Ustawach" KEN z 1783). — J. T. Lubomirski: Dupont de Nemours. *Enc. wych*. T. 3 (1885). — W. Smoleński: Kuźnica Kołłątajowska. Studium historyczne. 1: Kanonik Jezierski. W-wa 1885; wyd. 3 W-wa 1949. — W. Smoleński: Żywioły zachowawcze i Komisja Edukacyjna. *Ateneum* 1889 t. 2; przedr. w: Pisma historyczne. T. 2. Kr. 1901. — J. Leniek: Kandydaci stanu akademickiego. Przyczynek do dziejów szkolnictwa z czasów Komisji Edukacyjnej. *Spr. Dyr. c.k. Wyższego Gimn. w Tarnopolu za r. szk. 1891*. Tarnopol 1891. —

T. Mandybur: Ignacy Krasicki a reformy Komisji Edukacyjnej. *Księga pam. ... L. Ćwiklińskiego*. Lw. 1902. — K. Lutosławski: System oświecenia publicznego stworzony przez Komisję Edukacji Narodowej. *Muzeum* 1904. — A. Potocki: Wychowawcze zadania ogółu. Lw. 1907. — A. Potocki: O Komisji Edukacji Narodowej. *Mies. Pedag*. 1908 nr 4. — K. M. Morawski: Ignacy Potocki a Komisja Edukacyjna 1773-1788. *Bibl. Warsz*. 1909 t. 4. — S. Żelazowski: L'Instruction publique et la Commission d'Éducation Nationale en Pologne. Paryż 1910. — K. M. Morawski: August Sułkowski a Komisja Edukacyjna. *Kwart. Hist*. 1911 z. 1. — Z. Kukulski: Krasicki a Komisja Edukacyjna. *Bibl. Warsz*. 1913 t. 3. — Z. Szybalska: Głosy społeczeństwa w kwestii wychowania i nauki z czasów Komisji Edukacyjnej. *Muzeum* 1916 i odb. — L. Skoczylas: Znaczenie Ustaw Komisji Edukacji Narodowej. Lw. 1917. —

S. Kot: Geneza Komisji Edukacji Narodowej. *Spr. PAU* 1919 nr 6. Wersja franc.: La Genèse de la Commission de l'Éducation Nationale. *Bulletin de l'Académie de Sciences et Lettres. Classe d'Histoire et de Philosophie. 1919-1920*. Cz. 2 1922. — T. Wierzbowski: Szkoły parafialne w Polsce i na Litwie za czasów Komisji Edukacji Narodowej. Kr. 1921 *Prace Monogr. z Dziejów Wych. i Szkolnictwa w Pol*. 1. — J. Lewicki: Geneza Komisji Edukacji Narodowej. *Przegl. Pedag*. 1922 z. 4 i odb. (W-wa 1923 *Bibl. Filomacka* 7). — T. Bielecki: Współcześni o Komisji Edukacji Narodowej. *Przegl. Współcz*. t. 7 (1923) nr 19. — I. Chrzanowski: Posiew Komisji Edukacyjnej. W-wa 1923; przedr. w: Literatura a naród. Lw. 1936. — *Epoka wielkiej reformy. Studia i materiały do dziejów oświaty w Polsce XVIII w*. (Red. S. Łempicki). Lw. 1923. — W. Kucharski: W sto pięćdziesiątą rocznicę utworzenia Komisji Edukacji Narodowej i śmierci Stanisława Konarskiego. Lw. 1923. — Z. Kukulski: (Wstęp do) Pierwiastkowe przepisy pedagogiczne Komisji Edukacji Narodowej z l. 1773-1776. Lubl. 1923. — J. Lewicki: Ustawodawstwo szkolne Komisji Edukacyjnej (1773-1794). *Przegl. Pedag*. 1923 z. 2-3; wyd. nast.: Komisja Edukacji Narodowej w świetle ustawodawstwa szkolnego. W-wa 1923. (Tekst skróc. i popr.); (wstęp do) Ustawodawstwo szkolne za czasów Komisji Edukacji Narodowej. Kr. 1925. — F. Majchrowicz: Wielka reforma szkolna ks. Stanisława Konarskiego i Komisji Edukacji Narodowej. Lw. 1923. — W. Zaracki (W. Osterloff): W 150 rocznicę. Stanisław Konarski (1700-1773) i Komisja Edukacji Narodowej (1773-1794). Łódź 1923. —

S. Kot: La Réforme de l'instruction publique en Europe au XVIIIe siècle et la Commission d'Éducation Nationale en Pologne. Kr. 1924. — H. Pohoska: Sprawa oświaty ludu w dobie Komisji Edukacji Narodowej. Kr. 1925 *Prace Monogr. z Dziejów Wych. i Szkolnictwa w Pol.* 6. — J. Popławski: Ustanowienie i znaczenie Komisji Edukacji Narodowej. Poz. b.r. —

K. Bartoszewicz: Feliks Oraczewski, inicjator Komisji Edukacyjnej, oraz „Filantropi" krakowscy. W: Szkice i portrety literackie. T. 1. Kr. 1930. — S. Truchim: Dożywotni czy czasowi członkowie Komisji Edukacji Narodowej. *Dzien. Poz.* 1931 nr 79. — S. Truchim: Augusta Sułkowskiego projekt organizacji szkolnictwa w Polsce. W-wa 1932. — M. Łodyński: Zagadnienie dubletów w reformie bibliotecznej Komisji Edukacji Narodowej. Kr. 1934. [Rec.: A. Łysakowski. *Kwart. Hist.* 1936]. — A. Jobert: Une Correspondance polonaise de Condillac. *Revue d'Histoire Moderne* t. 11 (1936) s. 414-433. — A. Schletz: Współpraca misjonarzy z Komisją Edukacji Narodowej (1773-1794). Przyczynek do historii kultury i oświaty w Polsce. Kr. 1946. [Rec.: S. Truchim. *Myśl. Współcz.* 1947 z. 5; J. Michalski. *Przegl. Hist.* 1948 s. 339-342]. — Ł. Kurdybacha: Zasługi Komisji Edukacji Narodowej dla bibliotekarstwa. *Książka i Kultura* 1947 nr 10. — S. Truchim: Wzajemne stosunki pijarów i Komisji Edukacji Narodowej. Autoreferat z pracy spalonej w czasie powstania warszawskiego. *Spr. z Czynności i Posiedzeń Łódz. Tow. Nauk. za I półr. 1947* R. 2 nr 1 (3) i odb. (Łódź 1947). — J. Hulewicz: Opinia publiczna wobec Komisji Edukacji Narodowej. *Studia z dziejów kultury polskiej*. W-wa 1949. — Ł. Kurdybacha: Kuria rzymska wobec Komisji Edukacji Narodowej w l. 1773-1783. Kr. 1949 *Arch. Komisji do Dziejów Oświaty i Szkolnictwa w Pol. PAU* 7. Por. Stosunek Kurii Rzymskiej do Komisji Edukacji Narodowej w l. 1773-1783. *Spr. PAU* 1948 nr 5. [Rec.: J. Hulewicz. *Kwart. Hist.* 1949 s. 236-239]. — J. Lechicka: Wybicki i Komisja Edukacji Narodowej. *Zapiski Tow. Nauk. w Tor.* t. 15 (1949). — W. Błachut: Oświata ludu w projektach Komisji Edukacyjnej. *Problemy* 1951 nr 6. — Ł. Kurdybacha: (Głos w dyskusji). *Kołłątaj i wiek Oświecenia.* W-wa 1951 s. 241-250. — M. Klimowicz: Krasicki wobec Komisji Edukacji Narodowej. *Zesz. Wr.* 1952 nr 1. — J. Poplatek: Udział b. jezuitów w Komisji Edukacji Narodowej. (Powst. przed 1955). Rkps w Wyd. Apostolstwa Modlitwy w Kr. — S. Truchim: Uwagi na marginesie genezy organizacji szkolnej i nadzoru pedagogicznego za czasów Komisji Edukacji Narodowej. *Studia Pedag.* t. 2 (1955). — K. Mrozowska: Walka o nauczycieli świeckich w dobie Komisji Edukacji Narodowej na terenie Korony. Wr. 1956 *Monogr. Pedag.* 5. [Rec.: S. Truchim. *Kwart. Pedag.* 1957 nr 2]. Por. Działalność pierwszych nauczycieli świeckich w dobie Komisji Edukacji Narodowej. *Spr. PAU* 1952; Nauczyciele świeccy w dobie Komisji Edukacji Narodowej na terenie Korony. *Studia Pedag.* t. 2 (1955). — H. Pohoska: Wizytatorowie generalni Komisji Edukacji Narodowej. Lubl. 1957 *Tow. Nauk. KUL. Źródła i Monogr.* 45. [Rec.: W. Ertel. *Nasza Przeszłość* t. 9 (1954)]. Por. Wizytatorowie Komisji Edukacji Narodowej. *Spr. PAU* 1936 nr 10. —

K. Mrozowska: Grzegorz Piramowicz jako sekretarz Towarzystwa do Ksiąg Elementarnych (1775-1787). *Studia i Materiały z Dziejów Nauki Pol.* t. 6 S. A z. 2 (1958). — B. Leśnodorski: Szkoły Komisji Edukacji Narodowej i czołowe prądy Oświecenia. *Kultura Świecka w Dziejach Narodu* 1959 s. 146-160. — J. Lubieniecka: Towarzystwo do Ksiąg Elementarnych. W-wa 1960 *PAN. Monogr. z Dziejów Oświaty* 4. — S. Tync: Komisja Edukacji Narodowej — dziełem Oświecenia. *Zesz. Nauk. Uniw. Wr. S. A* nr 25 *Nauki Pedag. i Psychologia* 4 (1960). — J. Ender: Sprawy oświatowe w okresie Sejmu Czteroletniego. *Rozpr. z Dziejów Oświaty* t. 4 (1961). — M. Łodyński: Wpływ wytycznych Komisji Edukacji Narodowej na państwową politykę biblioteczną Księstwa Warszawskiego i Królestwa Polskiego (1807-1831). *Z dziejów książki i bibliotek w Warszawie.* W-wa 1961. — H. Pohoska: Pijarzy wizytatorami Komisji Edukacji Narodowej. *Nasza Przeszłość* t. 15 (1962).

Działalność dydaktyczna i wychowawcza

F. K. Nowakowski: O elementarzu Komisji Edukacyjnej. Lw. 1871. — J. Leniek: Obchód stuletni odsieczy wiedeńskiej, urządzony przez szkoły w Koronie i Litwie z polecenia Komisji Edukacji Narodowej. *Czas* 1883. — J. W. Dawid: Nauka o rzeczach. W-wa 1892 s. 191-207. — A. Karbowiak: O książkach elementarnych na szkoły wojewódzkie z czasów Komisji Edukacji Narodowej. *Muzeum* 1893 i odb. — T. Mandybur: Nauka historii w szkołach Komisji Edukacyjnej w Polsce. *Tamże* 1894. — A. Karbowiak: Wychowanie fizyczne Komisji

Edukacji Narodowej w świetle historii pedagogii. *Tamże* 1901-1902 i odb. (Lw. 1902). — A. Karbowiak: System dydaktyczno-pedagogiczny Komisji Edukacji Narodowej. *Przegl. Hist.* t. 1 (1905) i odb. — S. Koprowicz: Wychowanie religijno-moralne w szkołach Komisji Edukacji Narodowej. *Spr. Gimn. IV Kr.* i odb. (Kr. 1905). — A. Karbowiak: Edukacja i instrukcja moralna w szkołach Komisji Edukacji Narodowej. *Dwutyg. Katechetyczny* 1906. — A. Karbowiak: Pierwiastek patriotyczny w pedagogice Komisji Edukacji Narodowej. *Muzeum* 1906. — A. Karbowiak: Pedagogika Komisji Edukacji Narodowej w świetle systemów pedagogicznych XVIII w. *Przew. Nauk. i Lit.* 1907 z. 3 n. — J. Lewicki: Geografia za czasów Komisji Edukacji Narodowej. Przyczynki do dziejów wychowania i oświaty w Polsce. *Dod.* 6 do *Muzeum* 1910 i odb. — A. Karbowiak: Edukacja i instrukcja moralna i religijna Komisji Edukacji Narodowej. *Rodzina i Szkoła* 1911, marzec. — Z. Szybalska: Praca Komisji Edukacji Narodowej nad językiem polskim. *Wychowanie w Domu i Szkole* 1911 t. 2 i odb. — P. Dąbkowski: Nauka prawa w szkołach wydziałowych i podwydziałowych Komisji Edukacyjnej (1773-1794). Lw. 1915. — Szydelski: Komisja Edukacji Narodowej a wychowanie religijne młodzieży. *Mies. Katechetyczny* 1917. —

W. Osterloff: Elementarz Komisji Edukacji Narodowej. *Szkoła Powsz.* 1920. — S. Tync: Nauka moralna w szkołach Komisji Edukacji Narodowej. Kr. 1922. — L. Bykowski: Zajęcia praktyczne w przepisach Komisji Edukacyjnej. *Epoka wielkiej reformy.* Lw. 1923. — J. Ciemniewski: Stanowisko Komisji Edukacji Narodowej w kwestii wychowania młodzieży. *Tamże.* — Z. Iwaszkiewiczowa: Nauczanie arytmetyki w szkołach Komisji Edukacji Narodowej. *Tamże.* — W. Statkiewicz: System wychowania kobiet według Komisji Edukacji Narodowej. *Przegl. Pedag.* 1924 z. 4. — T. Bieliński: Wychowanie wojskowe w szkołach Komisji Edukacji Narodowej. Kr. 1926. — M. Węglewicz: J. A. Komeńskiego „Didactica magna" i system szkolny Komisji Edukacji Narodowej. W-wa 1927. — Z. Kukulski: Elementarz dla szkół parafialnych narodowych z r. 1785. Lubl. 1930. [Rec.: A. Knot. *Kwart. Hist.* 1931 t. 2 s. 74-75]. —

H. Regenwetter: Ideały Komisji Edukacji Narodowej w świetle współczesnych teorii pedagogicznych. *Roczn. I Gimn. Męskiego Tow. Żydowskich Szkół Średnich w Łodzi za r. szk. 1930/31* i odb. (Łódź 1932). — J. H. Duninówna: Pedagogika Komisji Edukacji Narodowej i jej współpracowników a pedagogika niemiecka XVIII w. Lw. 1933. — J. Kołodziejczyk: L'Activité éditrice de la Commission de l'Éducation Nationale dans le domaine des sciences naturelles. *La Pologne au VII*[e] *Congrès International des Sciences Historiques.* T. 2. W-wa 1933 s. 73-84. — J. Kołodziejczyk: Nauki przyrodnicze w działalności Komisji Edukacji Narodowej. W-wa 1936 *Arch. Nauk Biolog. Tow. Nauk. Warsz.* t. 5 z. 2. — J. Reychman: Niedoszły projekt z czasów Komisji Edukacji Narodowej. Nauczanie języka tureckiego w Kamieńcu Podolskim. *Przegl. Powsz.* t. 210 (1936) nr 4. — Ł. Kurdybacha: Staropolski ideał wychowawczy. Lw. 1938 *Prace Hist.-Kult.* 4 (rozdz. 6-7). [Rec.: H. Barycz. *Przegl. Hist.* t. 36 (1946)].—

J. Fierich: Nauki rolnicze w szkołach średnich Komisji Edukacji Narodowej. Kr. 1950 *PAU. Arch. Komisji do Dziejów Oświaty i Szkolnictwa w Pol.* 8. Por. *Spr. PAU* 1949 nr 2. — T. Czeżowski: Kilka danych o dziejach logiki w pracach Komisji Edukacji Narodowej. *Myśl Filoz.* 1952 nr 2. — J. Lubieniecka: Przedmioty matematyczno-przyrodnicze w programie Towarzystwa do Ksiąg Elementarnych. *Rozpr. z Dziejów Oświaty* t. 2 (1959). — J. Lubieniecka: (Wstęp do) Reforma programu szkolnego Komisji Edukacji Narodowej. Wybór tekstów. W-wa (1962). — Z. Nanowski: Retoryka i poetyka w szkołach Komisji Edukacji Narodowej. *Rozpr. z Dziejów Oświaty* t. 5 (1962). — W. Szyszkowski: Walka o język polski w szkołach Komisji Edukacji Narodowej. *Roczn. Nauk.-Dydaktyczne Wyższej Szkoły Pedag. w Kr.* nr 12 (1962).

Zob. też: II. Oświecenie w Polsce 2 B, 3 A, G; oraz: Albertrandi J., Bieliński F., Chreptowicz J., Czartoryski A. K., Hube J. M., Kamieński A., Kluk K., Koblański J., Kołłątaj H., Kopczyński O., Mniszech M. J., Narbutt K., Oraczewski F., Pilchowski D., Piramowicz G., Poczobut Odlanicki M., Popławski A., Potocki I., Rogaliński J., Zabłocki F.

KUŹNICA KOŁŁĄTAJOWSKA (1789—1792)

Nazwę tę nadali przeciwnicy polityczni grupie publicystów i działaczy z okresu Sejmu Czteroletniego, skupionych wokół osoby Hugona Kołłątaja dla organizowania planowej propagandowej akcji politycznej, popierającej reformatorską działalność

Sejmu. Miejscem zebrań był dom Kołłątaja „na Szolcu" (przy ówczesnej ul. Czerniakowskiej nr hipot. 3007), leżący w nabytej (25 czerwca 1789) od spadkobierców Kajetana Sołtyka posiadłości, zwanej potocznie „pasztetem" (lub „pasztetami").

Pierwszą próbą zawiązania zespołu publicystycznego, podjętą m.in. przez przyszłych filarów Kuźnicy — Kołłątaja i Franciszka Ksawerego Dmochowskiego, było Towarzystwo Krytyczne, założone wiosną 1789 dla wsparcia walki Jana Śniadeckiego z grupą profesorów Szkoły Głównej Koronnej forytowanych ponad zasługi przez ówczesnego jej rektora, Feliksa Oraczewskiego. Po śmierci „Wulkana gromów Kuźnicy" — Franciszka Salezego Jezierskiego (14 lutego 1791), najbardziej czynnego i radykalnego z jej członków, stanowisko sekretarza zespołu objął Dmochowski. Prócz nich stałymi współpracownikami Kuźnicy byli: Rafał Kołłątaj, Józef Mejer — współredaktor *Dziennika Handlowego*, Florian Jelski, Tomasz Maruszewski, Ignacy i Tomasz Szczurkowscy, Kazimierz Konopka — sekretarz kancelarii Kołłątaja, poseł na sejm Antoni Trębicki i Piotr Grossmani. Część członków angażowała się bezpośrednio w pracy pisarskiej (H. Kołłątaj, Jezierski, Dmochowski, Mejer, Jelski i Trębicki); inni poprzez dostarczanie materiałów i opracowywanie pewnych zagadnień uczestniczyli w autorstwie dzieł anonimowej publicystyki zbiorowej; niektórzy odznaczyli się jako czynni działacze, uprawiający nawet uliczne formy agitacji i propagandy. Oprócz stałych miała Kuźnica współpracowników przygodnych (m.in. Juliana Ursyna Niemcewicza, Jana Śniadeckiego, Franciszka Zabłockiego). Pisma rozpowszechniano przy pomocy odpisów lub druku (często z fikcyjnie podanym miejscem: Wrocław, Sambor, Chełmno). Były to rozprawy, powieści, tłumaczenia z francuskiego bądź też pisma ulotne: satyry, pamflety, epigramaty („zagadki") i paszkwile. Utwory puszczane w obieg w wersji rękopiśmiennej były przepisywane w pewnej ilości egzemplarzy przez utajonych kopistów. Nie jest wykluczone, że wykonywali oni pracę wspólnie, w jednym, zakonspirowanym miejscu. Formy kolportażu pism Kuźnicy były wymyślne; wybitniejszym osobistościom wysyłano je pocztą lub podrzucano na ławach sejmowych, albo też do powozów, którymi poruszali się po mieście. Ogólny program polityczny dyktował Kołłątaj, którego poglądy zawarte w „Listach Anonima" (1788-1789) i „Prawie politycznym narodu polskiego" (1789) przyjmuje się za credo zespołu. W niektórych kwestiach (jak np. miejska i włościańska) poglądy członków różniły się niekiedy znacznie.

W 1791 z inicjatywy Kuźnicy powstało Towarzystwo Przyjaciół Konstytucji 3 Maja, w którym sekretariat objął Trębicki.

Kuźnica jako określony wyżej zespół zakończyła swą działalność w lipcu 1792, gdy jej przywódcy, uchodząc przed prześladowaniami Targowicy, udali się na emigrację. Stosunek Kołłątaja do zawiązanego w Warszawie wiosną 1793 i działającego następnie w insurekcji kościuszkowskiej tzw. klubu jakobinów, do którego weszło kilku członków Kuźnicy (Maruszewski, Mejer, Jelski i Konopka) — jakkolwiek przeciwnicy nadali im nazwę „hugonistów" od jego imienia — nie jest dotychczas wyjaśniony. Z tego też względu zagadnienie publicystycznej działalności politycznej jakobinów stanowi w historii zagadnienie odrębne.

OPRACOWANIA

Monografie i próby monograficzne

W. Smoleński: Kuźnica Kołłątajowska. Studium historyczne. *Ateneum* 1884 t. 1-3; wyd. osob. Kr. 1885; przedr. w: Pisma historyczne. T. 2. Kr. 1901; wyd. nast. ze wstępem Ż. Kormanowej. W-wa 1949. [Rec.: BD. *Kuźnica* 1949 nr 20; Z. Cybulska. *Nowe Drogi* 1949 z. 3; Z. L. *Wiad. Hist.* 1949 nr 3]. — B. Leśnodorski: (Wstęp i oprac.) Kuźnica Kołłątajowska. Wybór źródeł. Wr. (1949) *BN* I, 130.

M. Czacki: Wspomnienia z r. 1788 po 1792. Poz. 1862. — M. Zaleski: Pamiętniki. Poz. 1879 s. 172-173. — R. Pilat: O literaturze politycznej Sejmu Cztero-

letniego (1788-1792). *Przegl. Pol.* 1871-1872 i osob. Kr. 1872. — W. Kalinka: Sejm Czteroletni. T. 2. Lw. 1881. — W. Smoleński: Publicyści anonimowi z końca XVIII w. *Przegl. Hist.* t. 14 (1912) i odb. — M. Janik: Hugo Kołłątaj. Monografia. Lw. 1913. — A. Skałkowski: Towarzystwo Przyjaciół Konstytucji 3 Maja. Poz. 1930. — J. Nowak: Satyra polityczna Sejmu Czteroletniego. Kr. 1933 *Prace Hist.-Lit.* 41. — W. Berent: Diogenes w kontuszu. W-wa 1937; wyd. nast. W-wa 1950. — E. Giergielewicz: Atmosfera ideologiczna Sejmu Czteroletniego. (Studium nad publicystyką sejmową). *Spr. z Posiedzeń Tow. Nauk. Warsz. Wydz. II* t. 31 (1938) i odb. —

T. Czapczyński: Hugo Kołłątaj. (W-wa) 1948 *Wiedza Powsz.* — H. Rzadkowska: Stosunek polskiej opinii publicznej do rewolucji francuskiej. W-wa 1948 *Bibl. Hist.* — B. Leśnodorski: U źródeł myśli politycznej Hugona Kołłątaja. *Pam. Lit.* R. 41 (1950) z. 3/4. — W. Łukaszewicz: Hugo Kołłątaj — w dwusetną rocznicę urodzin (1750-1812). *Prace Polon.* S. VIII (1950). — J. Ziomek: Hugo Kołłątaj w czasie Sejmu Czteroletniego. *Pam. Lit.* R. 41 (1950) z. 3/4. — J. Ziomek: Kuźnica Kołłątajowska. *Kuźnica* 1950 nr 12.—

C. Bobińska: Oświecenie polskie. Cz. 2: Staszic i Kuźnica Kołłątajowska. *Wiedza i Życie* 1951 nr 3. — A. Korta: Hugo Kołłątaj. *Nowe Drogi* 1951 nr 1; *Przegl. Hist.* 1951; przedr. w: *Kołłątaj i wiek Oświecenia.* W-wa 1951. — B. Leśnodorski: Dzieło Sejmu Czteroletniego (1788-1792). Wr. 1951. — B. Leśnodorski: Postępowe tradycje polskiego Oświecenia. *Myśl Współcz.* 1951 nr 6/7. — T. Mikulski: Kuźnica Kołłątajowska „na Szolcu" Czerniakowska 3007. *Nowa Kultura* 1951 nr 43; przedr. rozszerz. i popr. w: Ze studiów nad Oświeceniem. W-wa 1956. — J. Ziomek: (Wstęp do) F. S. Jezierski: Wybór pism. (W-wa) 1951. — J. Ziomek: Współtwórcy Konstytucji 3 Maja. *Życie Lit.* 1952 nr 9. — W. Bortkowski: Satyryczne zagadki Sejmu Czteroletniego. *Wiedza i Życie* 1953 nr 5. — K. Opałek: Prawo natury u polskich fizjokratów. W-wa 1953. — Z. Rewski: Kołłątajowski „pasztet" na Solcu. *Stolica* 1953 nr 43. — B. Suchodolski: Nauka polska w okresie Oświecenia. W-wa 1953; wyd. nast. w: Studia z dziejów polskiej myśli filozoficznej i naukowej. W-wa 1958 *Monogr. z Dziejów Nauki i Techniki* 8. — B. Leśnodorski: (Wstęp do) H. Kołłątaj: Listy Anonima i Prawo polityczne narodu polskiego. T. 1. W-wa 1954. —

J. Wojnar-Sujecka: Ideologia F. S. Jezierskiego. *Z dziejów polskiej myśli filozoficznej i społecznej.* T. 2: Wiek XVIII. Oświecenie. W-wa 1956. — J. Wojnar-Sujecka: F. S. Jezierski. Zarys poglądów. W-wa 1956. — B. Leśnodorski: Polscy jakobini. (W-wa) 1960 *Studia i Materiały z Dziejów Pol. w Okresie Oświecenia* 3 (rozdz. VII: Kołłątaj w l. 1792-1794). — E. Rabowicz: „Wydania" rękopiśmienne „Kata Krakowskiego". W zbiorze: Miscellanea z doby Oświecenia. Wr. 1960 *Arch. Lit.* 5 (s. 415-416). — I. Homola-Dzikowska: „Pamiętnik Historyczno-Polityczny" Piotra Świtkowskiego, 1782-1792. Kr. 1960 *Uniw. Jagiel. Studia i Rozpr.* (s. 195 n.).

Zob. też: Kołłątaj H.

OBIADY CZWARTKOWE (ok. 1770—1788)

Obiady czwartkowe Stanisława Augusta, zwane też „mądrymi obiadami" lub po prostu „czwartkami", były to biesiady literacko-naukowe, odbywane w czwartkowe popołudnia na Zamku warszawskim (wg tradycji w Sali Rady, w inwentarzu z 1808 zwanej też Jadalną), później niekiedy w Łazienkach. Rozpoczęły się ok. 1770 i stanowiły kontynuację zebrań o podobnym charakterze, organizowanych przez Adama Kazimierza Czartoryskiego w Pałacu Błękitnym w pierwszych latach panowania Poniatowskiego. Wzór wzięto z paryskich salonów literackich; w odróżnieniu od tych ostatnich — „obiady" gromadziły jednak wyłącznie mężczyzn, co umożliwiało podejmowanie poważniejszych dyskusji politycznych i naukowych, swobodniejszą od salonowej konwersację oraz lekturę frywolnych wierszy, wkładanych niekiedy w postaci druczków „desertowych" pod serwety gości. Część utworów czytanych na „obiadach" ogłaszały *Zabawy Przyjemne i Pożyteczne* (od 1771), pełniąc w ten sposób funkcję nieoficjalnego organu „czwartków". Utwory nie publikowane oprawiano w osobne kodeksy (tzw. „litteraria" Stanisława Augusta; część z nich ogłosił S. Tomkowicz: Z wieku Stanisława Augusta. T. 1-2. Kr. 1882). Najświetniejszymi dla „obiadów"

były lata *Zabaw*, okres późniejszy przyniósł powolne, lecz stałe obniżanie się poziomu. Ośmieszone wierszami Węgierskiego („Organy", II w. 32-34, IV w. 21-26; „Do ks. Węgierskiego"), parokrotnie przerywane — najostrzejszy kryzys przeżyły w 1782, kiedy przestał bywać u stołu nawet Trembecki, nie uczestniczył w nich I. Potocki, a w Warszawie mówiło się, że „mądry obiad skasowano" (S. K. Potocki: Banialuka, w. 112) — wygasnąć miały na krótko przed Sejmem Czteroletnim (jakkolwiek i w czasie Sejmu, i jeszcze w latach grodzieńskich odbywały się u króla spotkania naukowe i literackie).

W 1771 na „czwartkach" zrodziła się inicjatywa utworzenia Towarzystwa Przyjaciół Kilku (z uczestników „obiadów"), wydającego arkuszami „Historię państw starożytnych" (T. 1. W-wa 1772). 11 czerwca 1772 czytał w tym gronie J. P. (I. Potocki?) projekt „O ustanowieniu porządku w nauce prawa cywilnego i o założeniu zgromadzenia prawnych ludzi", a wkrótce potem jego część drugą, „O prawach politycznych i prawach fundamentalnych"; w lipcu 1774 Ignacy Krasicki prezentował pierwszą redakcję „Myszeidy", a w sześć lat później „Wojnę chocimską" (lipiec 1780). Najczęstszym lektorem wierszy, a potem „Historii" był A. Naruszewicz, „naczelnik" Towarzystwa (wg Wybickiego), autor „Historii Jana Karola Chodkiewicza", której pomysł zrodził się na jednym z posiedzeń czwartkowych. Często czytali tam swe utwory: Stanisław Trembecki, Wojciech Jakubowski, Celestyn Czaplic, czasem — sam król, częściej podsuwał innym tematy, a nawet plany utworów (np. ody na zniesienie zakonu jezuitów). W tym Towarzystwie miano również dyskutować pierwsze projekty tzw. Kodeksu Zamoyskiego.

Skład gości nie był stały, zmieniał się nadto w różnych okresach. W jednym przyjęciu brało zazwyczaj udział ok. 10-12 biesiadników. Portrety najczęstszych lub najwybitniejszych spośród nich wymalował z polecenia króla L. Marteau; stanowiły następnie ozdobę Sali Żółtej (12 litografował w 1829 K. Minter; spis wszystkich podał E. Rastawiecki; napisy pod nie, zachowane w rkpsie Bibl. Czart., ułożył Naruszewicz). Wg tych wizerunków, jak i tradycji — do grupy tej należeli: Franciszek Bohomolec, Joachim Chreptowicz, Celestyn Czaplic, Jędrzej Gawroński, Wojciech Jakubowski, Stanisław Konarski, Ignacy Krasicki, Sebastian Lachowski, Michał Mniszech, Andrzej Mokronowski, Ignacy Nagurczewski, Adam Naruszewicz, Andrzej Ogiński, Jacek Ogrodzki, Grzegorz Piramowicz, Walerian Piwnicki, Stanisław Poniatowski, Antoni Portalupi, Ignacy Potocki, Wojciech Strzelecki, Krzysztof Hilary Szembek, Piotr Jacek Śliwicki, Stanisław Trembecki i Karol Wyrwicz. Nadto (wg tradycji) uczestniczyć mieli w „czwartkach", na ogół tylko sporadycznie, m.in.: Marceli Bacciarelli, Józef Bielawski, Wojciech Bogusławski, Mateusz Czarnek, Adam Kazimierz Czartoryski, Franciszek Karpiński, Antoni Korwin Kossakowski, Feliks Łojko, Ludwik Marteau, Dominik Merlini, Kazimierz Nestor Sapieha, Wincenty Skrzetuski, Franciszek Smuglewicz, Michał Stadnicki, Józef Szymanowski, Zygmunt Vogel, Tomasz Kajetan Węgierski, Franciszek Ksawery Woyna, Józef Wybicki, Franciszek Zabłocki i Andrzej Zamoyski.

Z tradycji „czwartków" Stanisława Augusta wyrosły w początkach w. XIX czwartkowe obiady literackie Wincentego Krasińskiego.

OPRACOWANIA (i materiały)

A. Michniewski: Do czwartku. *Zabawy Przyjemne i Pożyteczne* 1772 t. 12 cz. 1; przedr. J. Kott w: Poezja polska wieku Oświecenia. W-wa 1954, wyd. 2 W-wa 1956. — (I. Potocki?): Pamiętnik pierwszy. (W-wa) 1772 (notatka na odwrocie k. tyt.).— A. Naruszewicz: (Przedmowa do) Historia Jana Karola Chodkiewicza... T. 1. W-wa 1781. — S. Trembecki: Listy. T. 1. Wyd. i oprac. J. Kott, R. Kaleta. Wr. 1954 s. 182, 211-212 (listy z 1781 i 1782). — Stanisław August Poniatowski: Mémoires... Poz. 1862; w wyd. nast. t. 2. Petersb. 1915 (część egz. t. 2 dat.: Leningrad 1924) s. 210. — Polska stanisławowska w oczach cudzoziemców. T. 1. Oprac. W. Zawadz-

ki. W-wa 1963 *Bibl. Pam. Pol. i Obcych.* — (K. Hebdowski): Do Prześwietnego Towarzystwa Przyjaciół Nauk. W-wa 1801 s. 47. — J. Wybicki: Pamiętniki. (Powst. przed 1822). Poz. 1840; wyd. nast. (m.in.): Życie moje. Oprac. A. M. Skałkowski. Kr. (1927) *BN* I, 106 (s. 142-144). — F. Karpiński: Pamiętniki. (Ukończ. 1822). Poz. 1844 i wyd. nast. — F. Skarbek: Rys zasług naukowych śp. księcia Adama Czartoryskiego. *Roczn. Tow. Warsz. Przyj. Nauk* t. 18 (1825) s. 266. — J. U. Niemcewicz: Pamiętniki czasów moich. (Powst. 1823-1838). Wersja 1 (wyd. J. Dihm): T. 1. W-wa 1957 *Bibl. Pam. Pol. i Obcych*; wersja 2: Paryż 1848 i wyd. nast. — K. Tańska-Hoffmanowa: Obiad czwartkowy. Opis wyjęty z nie znanych dotąd pamiętników. *Rozrywki dla Dzieci* 1828 i wyd. nast., m.in. przedr.: I. Kotowa w: Listy Elżbiety Rzeczyckiej. Kr. (1927) *BN* I, 99; J. W. Gomulicki w: Iskry z popiołów. (W-wa) 1959. —

A. Magier: Estetyka miasta stołecznego Warszawy. (Ukończ. ok. 1833). Wyd. H. Szwankowska. Komentarz hist.-lit. oprac. J. W. Gomulicki. Wr. 1963. — W. P. (Pol): Obrazy z przeszłości. Obiad czwartkowy. *Przyj. Ludu* 1838/39 nr 15, 17, 19; przedr. S. Wasylewski w: Przypadki króla Jegomości. Opowieści ludzi współczesnych. Lw. 1920, wyd. nast.: Lw. 1922, Kr. 1957. — J. U. Niemcewicz: Żywoty znacznych w XVIII w. ludzi. (Powst. przed 1840). Wyd. A. M. Kurpiel. Kr. 1904. — J. K. Radecki: Obiad czwartkowy. *Dzien. Domowy* 1844 nr 20. — E. Rastawiecki: Słownik malarzów polskich. T. 2. W-wa 1851 („Marteau"). — K. W. Wójcicki: Warszawa i jej społeczność w początkach naszego stulecia. *Bibl. Warsz.* 1874 i odb. (W-wa 1875 s. 67--68). — S. Tomkowicz: Nieco o dowcipach, żartach i poezjach okolicznościowych na dworze Stanisława Augusta. W: Z wieku Stanisława Augusta. T. 2. Kr. 1882. — W. Smoleński: Towarzystwa naukowe i literackie w Polsce w. XVIII. *Ateneum* 1887 t. 3 i odb.; przedr. w: Pisma historyczne. T. 2. Kr. 1901. —

W. Tatarkiewicz: Rządy artystyczne Stanisława Augusta. W-wa 1919. — S. Wasylewski: Na dworze króla Stasia. Lw. 1919; wyd. 4 Kr. 1957. — L. Bernacki, T. Czapelski: Obiad czwartkowy. W-wa 1925. — Sigma: Królikarnia. *Tęcza* 1928 nr 2. — T. Mańkowski: Galeria Stanisława Augusta. Lw. 1932. — I. Z. Turowska-Barowa: Zabawy Przyjemne i Pożyteczne (1770-1777). Ze studiów nad literaturą stanisławowską. Kr. 1933 *Prace Hist.-Lit.* 40. — A. Jobert: Les Jeudis littéraires. W: La Commission d'Éducation Nationale en Pologne (1773--1794). Son oeuvre d'instruction civique. Paryż 1941 s. 126-128. —

J. Kott: Nieznane wiersze polskiego Oświecenia. *Twórczość* 1951 nr 3. — Ł. Kurdybacha: Dzieje kodeksu Andrzeja Zamoyskiego. (W-wa) 1951. — B. Leśnodorski, K. Opałek: Nauka polskiego Oświecenia w walce o postęp. (W-wa) 1951. — J. Michalski: Z dziejów Towarzystwa Przyjaciół Nauk. W-wa 1953 s. 18. — R. Kaleta: (Przypisy do) Nie masz zgody. Trzy satyry z wieku Oświecenia. Wr. 1957 (druczek bibliofilski) s. 25. — K. Zbyszewski: Obiady czwartkowe. *Wiadomości* (Londyn) 1958 nr 24. — E. Aleksandrowska: Zabawy Przyjemne i Pożyteczne, 1770-1777. Monografia bibliograficzna. Wr. 1959 *Książka w Dawnej Kulturze Pol.* 9. — S. Pietraszko: Doktryna literacka polskiego klasycyzmu. Wr. 1966 *IBL PAN. Studia z Okresu Oświecenia* 4. — R. Kaleta: Poezje desertowe wieku Oświecenia. (W maszynopisie).

PIEŚŃ LEGIONÓW (1797)

Inne tyt.: Jeszcze Polska nie zginęła; Marsz, marsz Dąbrowski; Mazurek Dąbrowskiego; Pieśń legionów polskich we Włoszech.

Pieśń legionów — obecny hymn narodowy Polski — powstała w obozie legionowym w Reggio w lipcu 1797. Tekst pod wpływem nastroju patriotycznego napisał („w pośpiechu") Józef Wybicki, dostosowując go do znanej ówcześnie melodii mazurka ludowego. Wielu historyków i publicystów przypisywało błędnie melodię pieśni Michałowi Kleofasowi Ogińskiemu, utożsamiając ją ze znanym do 1939 tylko z tytułu (w rzeczywistości odmiennym) utworem muzycznym jego autorstwa: „Wojenny marsz legionów polskich we Włoszech", przysłanym przez Ogińskiego Dąbrowskiemu w kwietniu tegoż roku. Pierwszą publikację tekstu przynieść miał nie zachowany nr 1 pisanej gazety legionowej *Dekada* (Mantua 1799). Pierwszą harmonizację (na fortepian) ułożył

Wojciech Sowiński (ogł. przy tekście pol. i przekł. franc. G. Fulgence'a, w dod. do: L. Chodźko: Histoire des légions polonaises en Italie. Paryż 1829).

Tekst pierwotny (inc.: Jeszcze Polska nie umarła...) zachował się w autografie w zbiorach wnuka poety, E. Rożnowskiego. Faksymile autografu (w 24 odbitkach) sporządził w 1885 B. Kraszewski i rozesłał po bibliotekach polskich; z takiej odbitki ogłosił go J. Horoszkiewicz (Echa minionych lat. T. 1. Lipsk 1889), następnie *Kur. Lw.* (dod. lit.) 1892 nr 41-42, po czym z odbitki Bibl. Ossol. — L. Finkel (1894) razem z reprodukcją faksymile (za nim A. M. Skałkowski w 1948 i J. Willaume w 1963 — zob. Opracowania). Autograf zawierał 6 zwrotek i różnił się od 9-zwrotkowej wersji śpiewanej w kraju (już od 1798), w której 5 początkowych zwrotek, przejętych z tekstu Wybickiego, ale wygładzonych stylistycznie (inc.: Jeszcze Polska nie zginęła...; refren: Z ziemi włoskiej do Polski... — zamiast: Do Polski z ziemi włoski...), uzupełniono 4 nowymi. Tą krajową wersją „Mazurka" witał Poznań Dąbrowskiego 6 listopada 1806 (ogł. ją K. W. Wójcicki pt. Pieśń legionistów polskich z 1798, w zbiorze: Pieśni ojczyste. W-wa 1830; przedr. J. Willaume). Nie przyjęła się ona jednak na stałe. „Pieśń" miała w swych dziejach szereg przeróbek, będących wyrazem przeobrażania się zewnętrznej jej formy pod wpływem zmieniających się sytuacji politycznych (stosunkowo najtrwalsza okazała się melodia). Już tekst śpiewany w legionach, najbliższy słowom Wybickiego, miał parę wariantów treściowych, podyktowanych odmienną sytuacją po pokoju w Campo Formio, po bitwie pod Trebbią czy po utworzeniu II Legii Naddunajskiej. Podobny charakter miało w okresie Księstwa Warszawskiego usunięcie zwrotek trzeciej (ze względu na zawarty w Tylży sojusz rosyjsko-francuski) i szóstej (wspomnienie nie sprzyjającego Napoleonowi Kościuszki). Pierwodruki „Pieśni" ogłoszone w Księstwie ukazały się nieco wcześniej (W-wa 1806): 1) jako druk ulotny, 2) w *Kalendarzu kieszonkowym patriotycznym na rok 1807 z zagadkami* — pt. „Piosnka patriotyczna", i przynosiły tekst jeszcze 6-zwrotkowy (choć wygładzony jw.). W Księstwie, pełniąc nadal funkcję przede wszystkim pieśni wojennej, awansował „Mazurek" do rangi pieśni narodowej, śpiewanej publicznie w czasie podniosłych uroczystości państwowych. W zmienionym klimacie politycznym Królestwa Kongresowego rolę tę przejął „Hymn na rocznicę ogłoszenia Królestwa Polskiego" Alojzego Felińskiego. Renesans popularności przyniosło „Pieśni" powstanie listopadowe: od bitwy pod Grochowem (25 lutego 1831) została powszechnie uznanym polskim hymnem narodowym, tłumaczonym na wiele języków europejskich (angielski, czeski, francuski, łużycki, niemiecki, bułgarski). Pod jej wpływem powstał w 1834 hymn słowacki (ze słowami Samuela Tomášika, podniesiony w 1849 do godności hymnu ogólnosłowiańskiego, obecnie uznany za hymn państwowy Socjalistycznej Federacyjnej Republiki Jugosławii), chorwacki (1835), górnołużycki (1840) i ukraiński (1876). W kraju pełnił „Mazurek" rolę hejnału bojowego (1846, 1863, 1905) i zarazem „pokrzepiciela serc". Specjalnie zasłużył się w zmaganiach z naporem niemczyzny na Śląsku, Pomorzu, Mazurach i Warmii. W czasie I wojny światowej kilka pieśni spełniało łącznie funkcję hymnu polskiego, równocześnie od 1914 toczył się w prasie spór różnych ugrupowań politycznych na temat jego wyboru. Nie rozstrzygnęła go konstytucja z 17 marca 1921. Oficjalnym hymnem państwowym ogłosił „Mazurek" dopiero okólnik Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego z 15 października 1926, ustalając również obowiązujący 4-strofkowy (jak w Księstwie) tekst (powtórzył go okólnik Min. Spraw Wewnętrznych z 26 lutego 1927 i — wraz z harmonizacją na fortepian — okólnik Min. Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego z 2 kwietnia t. r.). W czasie II wojny światowej był „Mazurek" nadal hymnem narodu i wszystkich polskich formacji wojskowych, walczących na różnych frontach. Władze Polski Ludowej również uznały go za hymn państwowy (okólnikiem Ministra Oświaty z 20 czerwca 1948).

Osobną sprawą, związaną z dziejami „Mazurka", jest obfita literatura patriotyczna czerpiąca z jego tradycji, od komediooper L. A. Dmuszewskiego począwszy, poprzez pieśni powstań, śpiewniki ludowe, trawestacje pierwszej brygady Legionów z 1915, aż do poezji ostatniej wojny.

Prócz wymienionych wyżej edycji — ukazywał się wielokrotnie w postaci tajnych lub jawnych druków ulotnych, w czasopismach, śpiewnikach i zbiorach, w kraju i za granicą.

Dokładniejszą bibliografię wydań tekstu oryginalnego i jego przekładów podano w haśle: Wybicki J., Twórczość poz. 35.

OPRACOWANIA

Archiwum Wybickiego. T. 1: 1762-1801. Wyd. i oprac. A. M. Skałkowski. Gdańsk 1948. — J. Drzewiecki: Pamiętniki 1772-1815. Wyd. S. Pawlicki. Kr. 1891. — J. H. Dąbrowski: Pamiętnik wojskowy legionów polskich we Włoszech. (Powst. przed 1818). Wyd. E. Raczyński. Poz. 1864 *Pamiętniki z XVIII w.* 3. — L. Chodźko: Histoire des légions polonaises en Italie sous le commandement du général Dombrowski. Paryż 1829. — S. Witwicki: Wieczory pielgrzyma. T. 1. Paryż 1837. — L. Chodźko: La Pologne historique, littéraire, monumentale et illustrée. T. 1. Paryż 1839-1841 s. 210. — J. N. Janowski: Notatki autobiograficzne 1803-1853. Wyd. M. Tyrowicz. Wr. 1950. — K. Koźmian: Pamiętniki. T. 3. Kr. 1865 s. 370. — S. Barzykowski: Historia powstania listopadowego. T. 2. Poz. 1883. — J. Horoszkiewicz: Echa minionych lat. T. 1. Lipsk 1889 s. 35-37. — L. Finkel: „Pieśń legionów". Lw. (1894); wyd. 2 Kr. (1910). —

Źródło pierwotne „Pieśni legionów". *Tydzień* 1905 s. 388 n. — T. Korzon: Uzdrowienie Kościuszki i sprawa legionów. *Tyg. Ilustr.* 1906 t. 1 nr 9-12. — L. S. Korotyński: Poeci legioniści. Wybór ich poezji. W-wa (1907) s. 11. — A. Poliński: Dzieje muzyki polskiej w zarysie. W-wa (1907). — T. Korzon: O „mazurek" Dąbrowskiego. *Tyg. Ilustr.* 1911 t. 1 nr 1. [Polemika: L. Finkel: Kiedy powstała „Pieśń legionów"? *Tamże* 1911 t. 1 nr 4; T. Korzon: Kiedy powstała „Pieśń legionów"? Odpowiedź na wnioski prof. Ludwika Finkla. *Tamże* 1911 t. 1 nr 7]. — A. Niemojewski: „Mazurek Dąbrowskiego" i jego związki rodzinne w świecie pieśni. *Tamże* 1911 t. 1 nr 7. — A. Niemojewski: Autor pieśni „Hej Slované". *Tamże* 1911 t. 1 nr 9. — W. Orłowski: Pieśń legionistów „Jeszcze Polska nie zginęła". Jej powstanie i historia. *Przegl. Powsz.* t. 111 (1911) i odb. — A. Hajdecki: Jak i kiedy powstała „Pieśń legionów". *Czas* 1912 nr 594. — A. M. Skałkowski: O kokardę legionów. Lw. 1912. — M. Smolarski: Poezja legionów. Kr. 1912. — S. Askenazy: O „Pieśni legionów". *Kur. Warsz.* 1913 nr 87. — W. Orłowski: Dotychczasowe badania nad powstaniem „Pieśni legionów". *Bibl. Warsz.* 1913 t. 1 i odb. — C. Jankowski: Polski hymn narodowy. *Przegl. Warsz.* 1914 nr 2. — J. Lorentowicz: Polska pieśń niepodległa. Zarys literacki. *Nowa Gaz.* 1916; *Czas* 1916 nr 628; wyd. osob. W-wa 1917. — A. Niemojewski: Hymn narodowy Polski. *Myśl Niepodległa* 1916 nr 72. — T. Nocznicki: Polska pieśń wolności. *Wyzwolenie* 1917 nr 50. — W. Rogowicz: Polska pieśń niepodległa. *Tyg. Ilustr.* 1917 nr 12. —

S. Askenazy: Napoleon a Polska. T. 2. W-wa 1918. — W. Korotyński: „Mazurek Dąbrowskiego". *Kur. Warsz.* 1918 nr 1. — H. Mościcki: Twórca pieśni „Jeszcze Polska nie zginęła". W-wa 1918 *Bibl. Uniw. Lud. i Młodzieży Szk.* 213. — (A. Niemojewski): Hymn narodowy. *Myśl Niepodległa* 1921 nr 549. — I. Chrzanowski: „Pieśń legionów". (W setną rocznicę śmierci Wybickiego). *Głos Narodu* 1922 nr 67-71; *Tyg. Ilustr.* 1922 nr 12-13; wyd. osob.: Nasz hymn narodowy. Lw. 1922; przedr. w: Literatura a naród. Lw. 1936; *Szkice z historii literatury polskiej. Epoka porozbiorowa.* Londyn 1947. [Rec.: A. Brückner. *Książka* 1922 nr 8/12; S. Papée. *Dzien. Poz.* 1922 nr 71]. — J. (Leński) Leszczyński: Z ziemi włoskiej do Polski. *Trybuna Komunistyczna* 1922 nr 47/48. — B. Winiarski: O hymnie narodowym. *Kur. Poz.* 1922 nr 4. — S. Dobrzycki: Wiekopomne dzieło Wybickiego. *Tamże* 1923 z 16 października. — J. Gołąbek: „Jeszcze Polska nie zginęła" wśród Słowian. *Przegl. Hum.* 1924 z. 4. —

A. M. Skałkowski: Józef Wybicki. 1: 1747-1795. *Roczn. Hist.* t. 2 (1926) i odb. (Poz. 1927). — *Dzien. Urzędowy Ministerstwa Spraw Wewnętrznych* 1927 nr 1-2 poz. 60. — *Dzien. Urzędowy Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publ.* 1927 poz. 191, 1928 poz. 90. — L. Kamieński: Pierwsza wersja dzisiejszej melodii do „Pieśni legionów". *Spr. Poz. Tow. Przyj. Nauk 1928* 1929 nr 1. — S. Łukasik: Rumunia a Polska w XIX w. Kr. 1929. —

P. Moss: Jeszcze Polska nie zginęła. *Kur. Pol.* 1929 nr 278, 280. — M. Kukiel: Legiony i hasła powstańcze. *Polska, jej dzieje i kultura.* T. 3. W-wa b.r. — S. Zetowski: Studia do pieśni powstaniowej. 1: Marsz czy mazur Dąbrowskiego? *Przegl. Hum.* 1931 z. 1/2. — S. Zetowski: Stulecie naszego hymnu narodowego. *Ilustr. Kur. Codz.* 1931 nr 198. — S. Zetowski: „Jeszcze Polska..." — marsz czy mazurek? *Muzyka* 1932 grudzień. — S. Zetowski: Z badań muzykologicznych. Pleszew 1932. — W. Berent: Nurt. W-wa 1934; wyd. nast. W-wa 1956. — W. Berent: Zmierzch wodzów. W-wa (1939). — W. Poźniak: Do genezy polskiego hymnu narodowego. *Śpiewak* 1939 nr 2/3 i odb. — F. B. C.: Historia polskiego hymnu narodowego. *Ogniwo Przyjaźni* (Glasgow) 1941 nr 16. — R. Lang: Wódz spod Gniezna, Bydgoszczy i Tczewa. *Wolna Polska* 1943 nr 28. — H. Batowski: Hymn wszechsłowiański. *Życie Słowiańskie* 1946 nr 1. — Z. Jachimecki: „Jeszcze Polska" i „Hej Slované". *Tamże* 1946 nr 1. — W. Baluch: Polska pieśń zwycięska. *Śpiewak* 1947 nr 1. — J. Garbaczowska: „Jeszcze Polska nie umarła..." W 150-lecie naszego hymnu narodowego. *Dzien. Pol.* 1947 nr 36. — J. Garbaczowska: „Mazurek Dąbrowskiego" — manifest Polski nowej. *Dzien. Powsz.* 1947 nr 38. — T. Mikulski: Nad tekstami Kniaźnina. I. Wr. 1947 *Prace Wr. Tow. Nauk. S. A* 3; przedr. w: W kręgu oświeconych. W-wa 1960 s. 294-296. — H. Mościcki: Ludzie wolni są braćmi. Kr. 1947. — W. Borowy: O poezji polskiej w w. XVIII. Kr. 1948. — *Dzien. Urzędowy Ministerstwa Oświaty* 1948 poz. 150. — J. Ekkert: Pieśń legionów polskich we Włoszech — „Jeszcze Polska nie zginęła". *Teki Hist.* (Londyn) t. 6 (1953) nr 3-4. — F. H. Gentzen: Deutschland und Polen. Lipsk 1956. — C. Chowaniec: „Jeszcze Polska nie zginęła". *Syrena* (Paryż) 1957 nr 7. — L. H. Morstin. *Przekrój* 1957 nr 662/664. [Polemika: Skąd Basia w „Mazurku Dąbrowskiego"? *Tamże* 1958 nr 665; E. K. (Knobloch): Basia... ale nie Chłapowska. *Odra* 1958 nr 1; E. Knobloch. *Kamena* 1959 nr 2]. — W. Ledóchowski: (O rękopisie „Jeszcze Polska nie umarła"). *Wiadomości* (Londyn) 1960 nr 2. [Uzup.: M. Kukiel. *Tamże* 1960 nr 2; W. Ledóchowski. *Tamże* 1960 nr 20]. — D. Passent: Filozofia hymnu, czyli świętość narodowa nr 1. *Polityka* 1960 nr 15. [Sprostowanie: *Życie Lit.* 1960 nr 19]. — J. Reiss: „Jeszcze Polska nie zginęła". *Mała enc. muzyki.* W-wa 1960. — J. Lechicka: Józef Wybicki. Życie i twórczość. Tor. 1962 *Roczn. Tow. Nauk. w Tor.* 66. — A. Polakowska: Będziem Polakami. *Literackie przystanki nad Wartą.* Poz. 1962. — J. Rogowski: Poezja przedpowstaniowa. *Mówią wieki* 1962 nr 12. — J. Willaume: „Jeszcze Polska..." W: S. Russocki, S. K. Kuczyński, J. Willaume: Godło, barwy i hymn Rzeczypospolitej. W-wa 1963 *Bibl. Wiedzy Hist.* [Rec.: A. Gieysztor. *Nowe Książki* 1964 nr 16; S. Kieniewicz. *Kwart. Hist.* 1964 nr 3; J. W. Gomulicki. *Roczn. Lit. 1963* (W-wa 1965) s. 195-196].

PUŁAWY

W XVII w. były Puławy rezydencją wybitnego mecenasa — Stanisława Herakliusza Lubomirskiego, później jego córki, Elżbiety Sieniawskiej. W 1731 przeszły w dziedzictwo Czartoryskich jako posag poślubionej wojewodzie ruskiemu, Augustowi Czartoryskiemu, Marii Zofii z Sieniawskich, 1° voto Denhoffowej (przez to małżeństwo zyskali również Czartoryscy warszawski Pałac Błękitny). Dwór Czartoryskich w Puławach stał się poważnym ośrodkiem ruchu politycznego (centrum stronnictwa Familii) i kulturalnego, konkurując w pierwszej połowie wieku z Białymstokiem Branickich.

W epoce stanisławowskiej dwór Adama Kazimierza, kontynuatora reformatorskich poczynań swojego ojca (wojewody ruskiego) i stryja Michała (kanclerza wielkiego litewskiego), stał się drugim co do znaczenia i wielkości po dworze panującego ośrodkiem kulturalnym. Rezydencje Czartoryskich: w Pałacu Błękitnym w Warszawie, później także w Powązkach (1771-1780) — były ogniskiem literatury współpracującym, potem rywalizującym z Zamkiem w przyciąganiu utalentowanych ludzi i oddziaływaniu na ich twórczość. Tam stawiał pierwsze kroki na drodze „szczęścia" dworskiego Adam Naruszewicz; dowodem wzajemnego przenikania wpływów królewskich i powązkowskich była również początkowa twórczość Stanisława Trembeckiego.

W pierwszym okresie rządów Stanisława Augusta wywierał Czartoryski wpływ na politykę literacką epoki nie tylko jako mecenas, ale i jako komendant Korpusu Kadetów, teoretyk poezji i dramatu oraz komediopisarz.

Do 1782 generał ziem podolskich przebywał w Puławach tylko sporadycznie (np. w lecie 1777 w czasie dłuższej wizyty Stanisława Augusta). Na stałe przeniósł się do tej nadwiślańskiej rezydencji wraz z całym dworem, poróżniony z królem, dopiero po śmierci dotychczasowego jej właściciela (wojewoda ruski zmarł 4 kwietnia 1782). Puławy stały się wówczas główną rezydencją rodową; już w 1785 podjęto restaurację pałacu, w 1788 budowę Domku Greckiego, a w 1790 — pałacu Marynki, przeznaczonego dla córki Marii. Inicjatorką wszelkich poczynań artystycznych w Puławach była żona Adama Kazimierza — Izabela z Flemmingów. Ulubioną siedzibą księcia — austriackiego generała feldcechmistrza — była również leżąca za kordonem Sieniawa.

Podejmowali Czartoryscy w Puławach wielu pisarzy, uczonych i artystów, którzy przebywali tam już to jako goście (Józef Szymanowski, Wojciech Mier), już to mieszkali stale, pełniąc funkcje nauczycieli domowych i publicznych (w szkole puławskiej), urzędników, projektując i wykonując zakrojone na wielką skalę przedsięwzięcia architektoniczne, malarskie, rzeźbiarskie czy ogrodnicze (m.in.: F. D. Kniaźnin, F. Zabłocki (?), J. Koblański; filologowie klasyczni: Niels Iversen Schow i G. E. Groddeck; ekonomista P. S. Dupont de Nemours; matematyk S. L'Huillier; malarz J. P. Norblin; architekci Joachim Hempel i Ch. P. Aigner; ogrodnik angielski J. Savage). Niektórzy pisarze pełnili okresowo funkcje sekretarzy generała ziem podolskich. Kniaźnin uczył nadto dzieci Czartoryskich pisania wierszy oraz poprawiał poezje księcia i księżny (rękopisy z jego poprawkami zachowane w Bibl. Czart. sygn. Ew. 739 nr 5). Często przebywał w Puławach J. U. Niemcewicz (początkowo w charakterze adiutanta Czartoryskiego jako dowódcy wojsk litewskich). Odwiedzali rezydencję sojusznicy polityczni księstwa z lat 80-tych: Stanisław Szczęsny Potocki, Seweryn Rzewuski, Franciszek Ksawery Branicki, Ignacy i Stanisław Kostka Potoccy, oraz sąsiedzi: Grzegorz Piramowicz, proboszcz pobliskiego Kurowa, czy Jan Paweł Woronicz, proboszcz w Kazimierzu Dolnym (1800-1803). Dwór puławski stał się wówczas głównym ośrodkiem polskiego sentymentalizmu (w architekturze towarzyszył mu klasycyzm i neogotyk, w ogrodownictwie styl angielski). Trzeba podkreślić, że modną czułostkowość starano się tam podporządkować hasłom patriotycznym. Literatura Puław pozostawała na usługach nowego kursu polityki, upatrującego jedyny ratunek dla zagrożonej niepodległości Rzeczypospolitej w czynie orężnym. Dlatego poeci puławscy nakazywali rodakom ofiarność obywatelską na cele wojskowe, starali się obudzić w nich ducha rycerskiego, przypominali im przy każdej nadarzającej się sposobności (w stulecie odsieczy wiedeńskiej lub z okazji darowania Rzeczypospolitej regimentu i 24 armat przez St. Sz. Potockiego) bohaterskie czyny przodków, zachęcając czytelników i słuchaczy do odnowienia tradycji rycerskich ku ratunkowi ojczyzny. Z Puław wychodziły w obieg dumy historyczne i pieśni żołnierskie; melodie do tych ostatnich, a nieraz i słowa, komponowała sama Izabela. Wielki wpływ na oddziaływanie ideologii puławskiej wywarł dworski teatr Puław. Dość przypomnieć reprezentacje opery Kniaźnina „Matka Spartanka" 16 czerwca i 19 listopada 1786 (w czasie puławskich zjazdów opozycji antykrólewskiej) oraz wywołany przez nie ruch literacki.

W czasie Sejmu Wielkiego pozostawały Puławy na usługach ideologii stronnictwa patriotycznego; uchwalenie Konstytucji 3 Maja czczono tam podniosłymi uroczystościami, a na manewrach pod Gołębiem śpiewano pieśń Czartoryskiej „Hej, hej, rycerze..."

Świetny rozwój rezydencji przerwał pogrom dokonany przez wojsko rosyjskie w 1794. Po trzecim rozbiorze Puławy znalazły się w zaborze austriackim. W 1796 podjęła

Czartoryska ich odbudowę i rozbudowę. Wkrótce, w warunkach likwidacji państwa i dworu królewskiego, stały się najważniejszym dworskim ośrodkiem polskiego życia kulturalnego i ogniskiem myśli patriotycznej, przyciągającym rozproszonych przez wypadki polityczne pisarzy i artystów. W 1801 z inicjatywy Czartoryskiej wybudowano tam wg projektów Aignera (kamień węgielny położono już w 1798) tzw. Świątynię Sybilli (na wzór świątyni Westy w Tivoli) — pierwsze polskie muzeum pamiątek narodowych i sztuki; w 1809 zaś — Domek Gotycki. Zbiory wywoływały zachwyty współczesnych i stały się tematem lub podnietą utworów literackich (np. Woronicza i Niemcewicza). Kajetan Koźmian napisał emfatyczne zdanie: „Umarła Rzeczpospolita, zostały Puławy." Po wstąpieniu na tron rosyjski Aleksandra I Czartoryscy głosili ideę niepodległości Polski w powiązaniu z Rosją; jesienią 1805 witali w Puławach Aleksandra jako przyszłego króla Polski przedstawiciele arystokracji z trzech zaborów. W 1809 weszły Puławy w skład Księstwa Warszawskiego; w 1810 gościł w nich Wielki Książę Warszawski, a Czartoryscy uczestniczyli w polityce Księstwa. Po przegranej Napoleona dwór Czartoryskich przeniósł się do Sieniawy (Puławy znalazły się w Królestwie Kongresowym) i znaczenie Puław zaczęło gasnąć, choć w dalszym ciągu dbali Czartoryscy o tę rezydencję, upiększali dalszymi budowlami i zbiorami (w 1818 bibliotekę puławską pomnożyły zbiory Tadeusza Czackiego z Porycka, jednocześnie przeszedł do Puław bibliotekarz porycki, Łukasz Gołębiowski). Czartoryscy troszczyli się również o okoliczne wsie; interesowali się ich zabudową, krzewili zamiłowanie do ogrodnictwa, zakładali szkółki elementarne, Izabela pisała książki dla dzieci wiejskich i ludu. Po śmierci Adama Kazimierza, w 1823, dwór Czartoryskich wrócił do Puław. Od lutego 1828 działała tu Drukarnia Biblioteczna (pod kierownictwem Karola Sienkiewicza).

Stąd wyruszył w swą podróż po Słowiańszczyźnie Adam Czarnocki (Zorian Dołęga Chodakowski). Urzędnikami puławskimi byli: Feliks Bernatowicz, Hipolit Błotnicki, Antoni Hoffmann, Karol Sienkiewicz, Ignacy Tański; a częstymi gośćmi: Kajetan Koźmian, Ludwik Kropiński, Józef Lipiński, Tadeusz Matuszewicz, Franciszek Dzierżykraj Morawski, Tadeusz Mostowski, Klementyna z Tańskich Hoffmanowa. Przebywała tam najczęściej Maria Wirtemberska (od 1788) oraz Adam Jerzy — głowa rodu.

Kres działalności Puław jako dworskiego ośrodka kultury położyła klęska powstania listopadowego (w czasie powstania — 3 marca 1831 — wyrodny wnuk i syn, ks. Adam Wirtemberski, ostrzeliwał rezydencję, gdzie przebywały wówczas babka i matka). Czartoryscy wyemigrowali, dobra ich uległy konfiskacie na rzecz rządu carskiego. Zbiory puławskie zostały ukryte, następnie wywiezione do galicyjskich dóbr Czartoryskich, a stamtąd do Hotelu Lambert w Paryżu. W drugiej połowie XIX w. wróciły do Polski i stworzyły podstawę Muzeum Czartoryskich w Krakowie.

OPRACOWANIA

Dziennik przybycia i bytności króla Jmci Stanisława Augusta w Puławach w sierpniu i wrześniu 1777 r. (Z rękopismów księcia S. Lubomirskiego, marszałka wielkiego koronnego). *Kółko Domowe* t. 5 (1865) s. 37-40. — Listy księżny Izabeli z Flemingów Czartoryskiej do starszego syna, księcia Adama. Zebrała S. Duchińska. Kr. 1891. — U. z Ustrzyckich Tarnowska: Wspomnienia damy polskiej z XVIII w. Wyd. W. T. (Tarnowski): Archiwum Wróblewieckie. Z. 1. Poz. 1869 s. 109-119. — J. U. Niemcewicz: Puławy. Poema w czterech pieśniach. (Powst. 1802). *Przegl. Poz.* 1855; wyd. J. Kallenbach. Brody 1907 *Arcydzieła Pol. i Obcych Pisarzy* 61. — A. Amborski: Opis Puław z przyległymi okolicami. Rkps z 1829 Bibl. PAN Kr. sygn. 582 (W). — A. Kretowicz: Puławy. Lw. 1831. [Rec.: K. Słotwiński: Uwagi nad pisemkiem... *Czasop. Nauk. od Zakładu Nar. im. Ossol. Wyd.* 1831 z. 2 s. 131-138]. — *Kur. Warsz.* 1831 nr 85 s. 417. — K. Tańska-Hoffmanowa: Opisy różnych okolic Królestwa Polskiego. Puławy. W: Wybór pism. T. 5. Wr.

1833. — K. Koźmian: Pamiętniki. T. 1-2. Poz. 1858. — F. M. Sobieszczański: Puławy. *Enc. powsz.* Orgelbranda. T. 21 (1865). —
A. Kuczyński: Puławy (Nowa Aleksandria) i ich okolice. *Tyg. Ilustr.* 1877 nr 4. — L. Dembowski: Moje wspomnienia. T. 1. (Powst. przed 1878). Petersb. 1898. — S. Grzegorzewska: Dziesięć dni w Puławach w r. 1828. (Powst. przed 1878). *Przegl. Pol.* t. 127 (1898) i odb. — L. Dębicki: Puławy (1762--1830). Monografia z życia towarzyskiego, politycznego i literackiego. T. 1-4. Lw. 1887-1888. T. 5 w maszynopisie Ossol.; fragm.: Poeci w Puławach. *Gaz. Lw.* 1888 nr 49-55. — W. Jankowski: Puławy. Lw. 1909 *Wyd. Macierzy Pol.* 91. — A. Kraushar: Izabella ks. Czartoryska w swojej Sybilli puławskiej. W: Okruchy przeszłości. W-wa 1913. — Z. Ameisenowa: Księga zwiedzających Świątynię Sybilli w Puławach. Jej historia i dekoracja. *Przegl. Bibl.* 1930 s. 310-327. — K. Buczek: Biblioteka puławska w czasie walk powstania listopadowego. *Silva rerum* 1930 z. 10/12. — J. Koller: Salon w Puławach. *Tęcza* 1930 nr 52. — M. Kukiel: Banicja księcia Adama i katastrofa Puław. *Kwart. Hist.* 1930 t. 1 z. 4 i odb. — S. Wasylewski: Sybilla z Puław. W: Twarz i kobieta. Poz. 1930; wyd. nast. Kr. 1960. —
S. Wolski: Polskie Ateny. *Stolica* 1948 nr 45. — Z. Libera: Klasycyzm i sentymentalizm w literaturze stanisławowskiej. *Wszechnica Radiowa* 1950 skrypt 14. — J. Maciejewski: Z zagadnień literatury stanisławowskiej. *Prace Polon.* S. X (1952). — C. Witkowski: Karta z dziejów Muzeum Czartoryskich. *Wiedza i Życie* 1952 nr 6. — B. Król: Teatry na wolnym powietrzu w Polsce w XVIII w. *Pam. Teatr.* 1955 z. 2. — E. Rostworowski: Sprawa aukcji wojska na tle sytuacji politycznej przed Sejmem Czteroletnim. W-wa 1957. — A. Aleksandrowicz: Działalność literacka i społeczna Izabeli z Flemingów Czartoryskiej. *Kamena* 1958 nr 3-4. — A. Aleksandrowicz: Niemcewicz w Puławach. *Kamena* 1958 nr 18; przedr. rozszerz. *Roczn. Lubel.* t. 3 (1960) i odb. — A. Jendrysik: (Wstęp do) F. D. Kniaźnin: Utwory dramatyczne. W-wa 1958 *Teatr Pol. Oświecenia.* — A. Aleksandrowicz: Wokół Domku Gotyckiego w Puławach. *Kamena* 1959 nr 8-9. — G. Frydrychowicz: Stanisław Kłokocki. W kręgu Puław. *Pam. Lit.* R. 50 (1959) z. 3/4. — T. S. Jaroszewski, J. Kowalczyk: Artyści w Puławach w XVIII w. w świetle ksiąg metrykalnych parafii Włostowice. *Biuletyn Historii Sztuki* t. 21 (1959) nr 2. — Z. Żygulski (junior): Jubileuszowa Wystawa Puławska 1809-1959. Świątynia Sybilli i Dom Gotycki. Kr. 1959. — T. Frączyk: Drukarnia Biblioteczna w Puławach. *Rozpr. i Spr. Muz. Nar. w Kr.* t. 6 (1960) i odb. — R. Kaleta: „Spartanka", nieznany poemat Stanisława Trembeckiego. W zbiorze: Miscellanea z doby Oświecenia. Wr. 1960 *Arch. Lit.* 5. — Puławy. Praca zbiorowa. (Red. S. Lorentz). W-wa (1962) *Teka Konserwatorska* 5. — A. Ryszkiewicz: Teatr Jana Piotra Norblina. *Pam. Teatr.* 1962 z. 1. — Z. Żygulski (junior): Dzieje zbiorów puławskich. (Świątynia Sybilli, Domek Gotycki). *Rozpr. i Spr. Muz. Nar. w Kr.* t. 7 (1962) i odb. — T. Frączyk: Puławy w życiu i twórczości L. Kropińskiego. *Roczn. Komisji Hist.-Lit.* t. 2 (1964). — R. Kaleta: Kult Jana Sobieskiego w służbie koncepcji politycznych przed Sejmem Czteroletnim (w maszynopisie).

TEATR DWORSKI

Terminem teatr dworski określamy zarówno teatry zakładane w rezydencjach magnackich i szlacheckich, jak i liczne zespoły „théâtre de société", grające w salonach stołecznych. Wzorem ich był „Théâtre des Petits Cabinets" madame de Pompadour, w którym obok amatorów mogli występować artyści zawodowi. Należy tu także zaliczyć tzw. teatr poddańczy, odegrał on bowiem ważną rolę w rozwoju teatru narodowego i łączy się ściśle z życiem sceny dworskiej. Teatr poddańczy powstał pod wpływem teorii Rousseau głoszącej, że jedynie aktor dziecięcy, nie zepsuty cywilizacją, może zgodnie z naturą oddawać na scenie szlachetne uczucia i czyny bohaterów pozytywnych Oświecenia. Powstały awangardowe teatry „des petits comédiens", obok pantomimy grające dramy, tragedie i opery. W duchu tych tendencji zaczęto na dworach magnackich i szlacheckich zakładać szkoły aktorskie, baletowe i muzyczne, przeznaczone dla dzieci oficjalistów i poddanych chłopów. W wyniku tej działalności

teatr polski XVIII w. otrzymał wielu uzdolnionych artystów. Teatry dworskie istniały w Polsce niemal w każdej rezydencji magnackiej, bogatszym dworze szlacheckim; w każdym parku budowano teatry „zielone", letnie. Największą rolę w życiu teatralnym czasów stanisławowskich odegrały następujące teatry dworskie: Radziwiłłów w Nieświeżu, Słucku i Białej, Wacława Rzewuskiego w Podhorcach, Jana Klemensa Branickiego w Białymstoku, Augusta Sułkowskiego w Rydzynie, Antoniego Tyzenhauza w Grodnie, Czartoryskich w Puławach i Sieniawie, Michała Kazimierza Ogińskiego w Słonimiu i Siedlcach, Aleksandra Michała Sapiehy w Różanej i Dereczynie.

I

Teatr Radziwiłłów w Nieświeżu. W zamku znajdowała się od 1748 sala teatralna; w letniej rezydencji Albie i w położonej blisko Nieświeża Konsolacji były dwa teatry sezonowe. Od 1758 istnieje już oddzielny „komedyhauz" w mieście. W okresie od 1746 do 1752 Urszula Radziwiłłowa wystawiała tu swoje utwory. Jako aktorzy występowali członkowie rodziny, dworzanie i kadeci, pod kierownictwem Jakuba Fryczyńskiego. Po 1756, dzięki zabiegom ks. Michała „Rybeńku", z dorywczego teatr przekształca się w stały, nadworny, zaczynają się pojawiać aktorzy zawodowi. Wystawiane są obok polskich komedie francuskie (Molière'a i in.). W 1750 zaczęto kształcić muzyków. W 1759 powstaje szkoła baletowa złożona z 8 dzieci, którą prowadził baletmistrz A. Putini, później M. Dupré. W 1746-1761 zanotowano ogółem 187 przedstawień, najliczniejsze były w 1755-1757 (w ciągu trzech lat — 58). Po śmierci Michała „Rybeńku" w 1762 objął rządy w Nieświeżu ks. Karol „Panie kochanku". Od 1764 do 1777 teatr był nieczynny z powodu banicji księcia. W 1783-1785 występuje tu zespół „aktorów narodowych" z Warszawy, pod kierunkiem Leona Pierożyńskiego (K. Owsiński, J. Jasiński i in.). Repertuar nieznany. Istnieje w Nieświeżu stała orkiestra i balet. Był również balet i teatr złożony z dzieci kształconych w szkole baletowej, którą w 1780 prowadził baletmistrz Łojko (wykształcony przez Radziwiłła w Wenecji). Obok muzyków i tancerzy zwracał Radziwiłł uwagę na kształcenie aktorów dramatycznych spośród oficjalistów i poddanych. 17 września 1784 grano przed Stanisławem Augustem „Agatkę" — operę, do której libretto napisał Maciej Radziwiłł, a muzykę nadworny kompozytor nieświeski Jan Dawid Holland, dekoracje malował malarz wileński Ottosielski; balet „Orfeusz i Eurydyka" przygotowali Petinelli i Łojko. Aktorzy rekrutowali się w większości z poddanych chłopów. Po 1784 Radziwiłł zatrzymał aktorów z trupy Pierożyńskiego: Stanisława Zakrzewskiego i Mariannę Wernerównę, jako pedagogów. Repertuar nieświeski w l. 1783-1785 nie ustępował zapewne warszawskiemu. Po upadku antrepryzy Pierożyńskiego w 1786 istniał w Nieświeżu balet i orkiestra, zlikwidowane ostatecznie przez ks. Dominika w 1809.

Teatry Hieronima Radziwiłła w Słucku i Białej były filią nieświeskiego. Wymieniano aktorów, śpiewaków, muzyków i pedagogów. Niewielki drewniany „komedyhauz" w Słucku mieścił się w ogrodzie pałacowym nad rzeką. Wzniesiono go w 1758, a w 1768 był już w ruinie. Teatr powstał w 1751, grali w nim kadeci, przyjezdni aktorzy i śpiewacy. Wystawiano komedie niemieckie, włoskie opery i marionetki. W 1756 przyjeżdża baletmistrz Putini, później Dupré. Kształcą oni kadetów i dzieci mieszczan słuckich. Teatr podupadł po śmierci Hieronima Radziwiłła, w 1760.

Teatr w Białej działał jeszcze za czasów stanisławowskich. „Komedyhauz" wybudowano tu w pałacu w 1754. W ogrodzie powstał w 1758 drugi teatr. Grano m.in. po polsku „Sganarela" Molière'a. Istniał również teatr cieni. Po śmierci Hieronima dobra i teatr przejął Michał „Rybeńku" i w 1761 wybudował nową komedialnię. Teatr ten

grał jeszcze w 1780, kiedy to w styczniu dawano tu komedie z okazji ślubu Ksawerego Massalskiego z Józefą Radziwiłłówną. Dla właściciela teatru w Białej, Hieronima Radziwiłła (podkomorzego w. lit., przyrodniego brata Karola „Panie kochanku"), pisał komedie Michał Mackiewicz (w 1785 komedię „Pan Podstoli").

Teatr Wacława Rzewuskiego w Podhorcach. Działał od 1754, tworząc ważny pomost do epoki stanisławowskiej. Grano w nim komedie i tragedie do 1767. W nadbudowanym przed 1732 drugim piętrze pałacu mieściła się sala, którą w 1754 przystosowano dla potrzeb teatru. Istniała scena przenośna i dekoracje Łukasza (?) Smuglewicza. Nie wiadomo, jakie zespoły grały w Podhorcach i jaki był repertuar — poza tym, że wystawiano komedie i tragedie Wacława Rzewuskiego, zapewne w wykonaniu domowników. (Np. 20 października 1759 „Natrętów", 21 października 1759 „Żółkiewskiego", 30 maja 1759 „Dziwaka"). Jakub Słowacki, dziadek poety, pokojowy hetmana, miał zaznaczony w kontrakcie obowiązek recytowania tragedii i komedii. W 1767, po wywiezieniu Rzewuskich do Kaługi, teatr upada.

Teatr Jana Klemensa Branickiego w Białymstoku. „Opernhauz" został wybudowany obok pałacu w 1749-1766, kiedy to po ślubie hetmana z siostrą Stanisława Augusta, Izabelą Poniatowską (1749), rezydencja w Białymstoku stała się żywym ośrodkiem życia teatralnego. Okres największego rozwoju teatru to lata 1750-1771 (zamyka go śmierć hetmana). Grały w Białymstoku zespoły włoskie operowe i baletowe. Występowała słynna śpiewaczka Antonina Bernasconi i Katarzyna Regina Mingotti. W maju 1767 Branicki zaangażował najlepsze siły ze zlikwidowanej przez Stanisława Augusta włoskiej opery komicznej w Warszawie, m.in. Katarzynę Ristorini. Repertuar mało znany. Inwentarz teatru z 1772 wyliczając „papiery muzyczne" podaje: „Operów różnych sztuk 19, baletów różnych sztuk 41 i sztuk różnych 122" (komedii i operetek). W 1766 grano operę komiczną „Il Cavaliere per amore" (G. Petrosellini — N. Piccini). Dawano także przedstawienia francuskie, np. w 1761 komedię Ph. Destouches'a „Le Tambour nocturne" w wykonaniu fraucymeru hetmanowej. Słynny był balet białostocki i pantomima dziecięca w stylu dell'arte. W balecie i orkiestrze występowało wielu poddanych i oficjalistów, specjalnie do tego celu kształconych. Po śmierci Branickiego zespoły zlikwidowano, ruch teatralny zamarł. Odbywały się tylko rzadkie występy różnych zespołów amatorskich i zawodowych. Np. 28 lipca 1785 z inicjatywy hetmanowej Tyszkiewiczowej czytano „Wesele Figara". W 1808 budynek teatru odnowiono. Od 18 września do 4 października 1808 grał tam warszawski Teatr Narodowy (W. Bogusławski), w 1814 zespół Kaspra Kamińskiego, w 1813 i 1817 teatr wileński Macieja Każyńskiego. Ok. 1830 budynek rozebrano.

Teatr Augusta Sułkowskiego w Rydzynie. Salę teatralną wybudował w zamku ojciec Augusta, Aleksander Józef, a być może — jeszcze poprzedni właściciele Rydzyny, Leszczyńscy (przed 1704). Pierwsze przedstawienia były dziełem Augusta. Teatr istniał w 1765-1786; szczytowy okres rozwoju to l. 1770-1774. Grali dworscy oficjaliści, a może i rodzina Sułkowskich. Był plan stworzenia stałego zespołu. Debiutowali tu wybitni później aktorzy warszawscy: Jakub Hempiński, pisarz książęcej kancelarii, oraz Barbara Sierakowska i Karolina Gronowiczowa, dworki Ludwiki z Mniszchów Sułkowskiej. Reżyserem teatru był kapitan wojsk koronnych Hoesse. W 1771 ukończono budowę teatru w Pomarańczarni (w parku otaczającym zamek). Dekoratorem został Feliks Seyfried. Repertuar podany przez H. Ehrenberga i L. Bernackiego liczy 63 pozycje. Grano 1 komedię Shakespeare'a, sztuki Voltaire'a i Lessinga, przeróbki Sheridana, Goldoniego, komedie Marivaux, Destouches'a, Schrödera, operę Mozarta itp. (nie wiadomo, w jakim języku). Teatr w Rydzynie odwiedzały wędrowne zespoły niemieckie. Według świadectwa Bogusławskiego, grano tam komedie Boho-

molca. W 1774 Sułkowski zawiózł swój zespół do Warszawy, gdzie zaczął występować na scenie publicznej.

Teatr Antoniego Tyzenhauza w Grodnie. Tyzenhauz wystawił w Grodnie „osobny i znakomity budynek" teatralny. Przed 1770 założył przy teatrze szkołę dramatyczną i baletową dla dzieci wiejskich. Zespół grał najpierw pantomimy i operetki, później komedie. W 1770 sprowadził Tyzenhauz słynnego baletmistrza Franciszka Ledoux, później Ludwika Petinellego, którzy utworzyli dziecięcy „corps de ballet". Wykształciły się tam wybitne talenty (Magdalena Weselska). Zespół liczył w 1776 osób 76, znikomy procent stanowili w nim cudzoziemcy. Większość śpiewaczek, śpiewaków, muzyków i tancerzy — to poddani chłopi, nazywani często tylko imionami. Na lata 1776-1777 przypada szczytowy okres rozwoju teatru. W 1778 zdobywają popularność w jego wykonaniu: „Balet wieśniacki", „Quartette dudarskie", „Balet piekarski". Wkrótce zasłynął w Europie (primadonny: M. Sitańska, M. Malińska, tancerze: M. Rymiński, Holnicki, J. Waliński i Brzeziński). W 1785 szkoła teatralna została przez spadkobierców Tyzenhauza sprzedana Stanisławowi Augustowi i przeniesiona do Warszawy; stała się podstawą stołecznego baletu. W tymże roku zespół grodzieński z Ledoux na czele (60 dzieci) wystawił w Warszawie balet „Hilas i Sylwia". Repertuar teatru grodzieńskiego nieznany. W budynku tego teatru grywały później różne zespoły aktorskie. W czasie sejmu 1784 występował tam W. Bogusławski.

Teatr Michała Kazimierza Ogińskiego w Słonimiu i Siedlcach. Słonim stał się siedzibą Ogińskiego w latach 70-tych. Już w 1771 wystawiano tu operę autorstwa właściciela „Filozof zmieniony" oraz pierwszą polską operę komiczną „Dzieci opuszczone". W 1780 zaczęto budować „opernhauz" za zamkiem nad rzeką, według planów architekta Innocenzo Maraino. Mieścił on ok. 2000 osób. Był typowym teatrem rokokowym w stylu włoskim, dysponował skomplikowanymi maszynami. Życie teatralne i muzyczne zaczęło się tu bujniej rozwijać po 1775, osiągając szczyt rozkwitu ok. 1780; po 1788 widać powolny upadek. Gościł w Słonimiu Stanisław August (13 września 1784) i oglądał operę J. M. Sedaine'a, „Le Déserteur" (muzyka — P. A. Monsigny), z baletem. Po drugim rozbiorze ośrodek upadł, Ogiński wyjechał za granicę, budynek uległ powolnej ruinie w 1797-1804. Od ok. 1781 do 1792 istniała w Słonimiu szkoła baletowa, złożona z dzieci oficjalistów i poddanych (przeniesiona później do Telechan), szkoła muzyczna (opisywana przez A. Naruszewicza) i aktorska. W 1788 Ogiński wysłał swoich tancerzy do Warszawy, gdzie 14 lutego odtańczyli balet „Rybacy". Baletmistrzem był Franciszek Szlancowski. Kierownictwo tego ośrodka teatralnego sprawował z ramienia hetmana Stanisław Woyniłłowicz, autorem i pomocnikiem w pracach literackich był Ignacy Lachnicki. Istniały zespoły włoskie, polskie i prawdopodobnie francuskie. Repertuar mało znany. Grano opery włoskie i francuskie następujących kompozytorów: G. Paisiello, E. R. Duni, A. E. Grétry, P. A. Monsigny, N. Jomelli, G. Sacchini, P. Guglielmi, Ch. W. Gluck. Charakter repertuaru muzycznego zbliża ośrodek słonimski do szkoły mannheimskiej. W języku polskim wystawiono opery: „Zośka" S. Szymańskiego (?), „Filozof zmieniony" Ogińskiego (1771), „Dzieci opuszczone" (1771), „Telemach" (muz. G. Toeschi, 1780), „Kondycje stanów" (1781) oraz również Ogińskiego „Mocy świata" (1781) i „Pola Elizejskie" (1781). Z tragedii i komedii — „Alzyrę" i „Mariannę" Voltaire'a w przekładzie Lachnickiego (1786).

W Siedlcach przebywała żona Ogińskiego Aleksandra z Czartoryskich, 1° voto Sapieżyna. Rezydencja ta posiadała własną scenę. W 1783 w dniach 20-25 lipca grano „Rozmowy pasterzów i pasterek" w czasie fety na cześć króla. W 1786 „Cyganów" F. D. Kniaźnina (muzyka — M. K. Ogiński), w 1791 „Matkę Spartankę" tegoż autora, a w 1797 „Osadę szczęśliwą". Był tu także teatr na łodziach.

T e a t r C z a r t o r y s k i c h w P u ł a w a c h i S i e n i a w i e. W teatrze puławskim grywano przy różnych okazjach. Były tam dwa teatry. Jeden „na kępie", wzniesiony na wzór amfiteatru Łazienkowskiego, drugi zimowy, w pałacu obok Sali Białej. Na planie ogrodu puławskiego z 1760 J. Z. Deybla widoczny jest „teatr zielony". W 1780 istniał w nie zmienionej postaci. Repertuar początkowego okresu nieznany. W późniejszym inicjatorką i reżyserką przedstawień była Izabela Czartoryska. W 1777, w czasie wizyty Stanisława Augusta, dawano przedstawienia, festyny, występowała trupa francuska. Grali, jak świadczy ikonografia, również poddani chłopi. Teatr puławski wystawiał przede wszystkim opery P. Metastasia oraz utwory dramatyczne nadwornego poety F. D. Kniaźnina. Izabela grała role matek (np. Jawnuty w „Cyganach" Kniaźnina). W 1783-1788 wystawiano sielankę Kniaźnina „Troiste wesele", w 1786 operę „Matka Spartanka" tegoż autora (z muzyką kapelmistrza puławskiego, Wincentego Lessla). Wśród innych amatorów występowała też księżna z synami (Teona — księżna, Likanor — książę Adam Jerzy, Kliton — książę Konstanty, Telezylla — Aleksandra Narbuttówna, Leucyppe — pani Dembowska, Helot — pan Rembieliński). Istnieją wiadomości o wystawianiu sztuk Kniaźnina: „Anakreon, krotofila we 3 aktach", „Marynki, krotofila w 1 akcie", „Zosiny, sielanka w 1 akcie", „Temistokles, tragedia w 5 aktach" (tłum. z Metastasia). Pisał także dla sceny puławskiej A. K. Czartoryski („Koczyk pomarańczowy, komedia w 1 akcie", tłum. z franc.). Przedstawiano żywe obrazy. W 1802-1804 przebywał tam stale J. P. Norblin, który narysował kilka scen z nie zidentyfikowanych utworów, granych w teatrze „na kępie". Być może, były to „Marynki", „Zosiny" lub „Troiste wesele".

Wiadomo, iż teatr w Sieniawie istniał w początkach w. XIX. W 1817 pisał dla niego komedie F. Bernatowicz.

T e a t r A l e k s a n d r a M i c h a ł a S a p i e h y w R ó ż a n e j i D e r e c z y n i e. We wspaniałym pałacu różańskim (pow. słonimski), rezydencji Sapiehów, istniał już prawdopodobnie przed 1765 zespół teatralny, liczący ok. 60 osób. Założył tu Sapieha największą w Polsce szkołę muzyczną, operową i baletową, złożoną z dzieci poddanych. Przy „opernhauzie" mieszkał w 1770 Włoch Cipriani, kapelmistrz i kompozytor. Byli także muzycy miejscowi. J. U. Niemcewicz oglądał tu operetkę Rousseau „Le Devin de village", a Stanisław August 12 września 1784 — balet „La Clémence de Titus". Według Niemcewicza, Sapieha utrzymywał „teatr francuski i polski, złożony z wychowanych w jego szkole dzieci wieśniackich". Tu występował baletmistrz Maciej Pręczyński, wychowanek Branickiego z Białegostoku. Ofiarował on Stanisławowi Augustowi synopsę opery „L'Arbre enchanté" P.L. Moline'a (12 września 1784). Repertuar tego teatru nieznany. Pewne pojęcie o wcześniejszym okresie daje spis książek biblioteki pałacowej (z 1761). Są tu: „Les Parodies du Nouveau Théâtre Italien", „Théâtre Italien du Ghérardi", „Le Nouveau Théâtre Français" t. 9 i „Le Théâtre de mr. de Lope"; z polskich autorów — komedie Bohomolca i Radziwiłłowej (ed. z 1754). W 1786 Sapieha sprzedał swój pałac (Żydowi, który założył tam fabrykę sukna), a sam przeniósł się do Dereczyna, gdzie istniał teatr jeszcze w 1796.

II

Spośród innych teatrów dworskich, które odegrały pewną rolę w życiu teatralnym okresu Oświecenia albo też organizatorami ich byli wybitni pisarze epoki, wymienić należy: teatr Antoniego Jabłonowskiego w Racocie, gdzie reżyserem i autorem był Józef Wybicki, teatr Jerzego Mniszcha w Dukli, Ignacego Krasickiego w Lidzbarku Warmińskim (Heilsbergu), Izabeli z Czartoryskich Lubomirskiej w Łańcucie.

T e a t r   A n t o n i e g o   J a b ł o n o w s k i e g o   w   R a c o c i e   p o d   K o ś c i a n e m. W 1774 Antoni Jabłonowski, wojewoda poznański, odziedziczył Racot, gdzie wybudował pałacyk, urządził ogród angielski i teatr. Corocznie zjeżdżał z Ukrainy ze swoim dworem i córkami na kilka miesięcy do Racotu, który stawał się wtedy ośrodkiem życia towarzyskiego okolicy. Pisze *Przyjaciel Ludu*: ,,Między innymi urządzano w niej [Racocie] teatrzyk, na którym amatorowie grali małe sztuki dramatyczne, umyślnie dla tego teatrzyku robione przez sławnego Józefa Wybickiego, właściciela pobliskich Manieczek". Wybicki wystawił tam swego ,,Kmiotka" ok. Wielkanocy 1787; grał w nim też dwie role: chłopa Macieja i Kaczały. W Racocie bywali ks. J. Poniatowski, M. Wielhorski, T. Kościuszko i inni. Grano tam jeszcze po 1793.

T e a t r   J e r z e g o   A u g u s t a   W a n d a l i n a   M n i s z c h a   w   D u k l i, z   f i l i ą   w   G a j c z y n i e. Urządzony przez Mniszcha dla jego żony, Marii Amalii z Brühlów, działał w 1774-1777. Mieścił się w osobnym budynku obok pałacu, wystawionym prawdopodobnie ok. 1765. Występowali tu amatorzy, wśród których rej wodziła Józefa Amalia Potocka, żona Stanisława Szczęsnego, córka Jerzego Augusta. W zespole grywał również Stanisław Szczęsny Potocki, Adam Moszczeński i inni, w sumie 23 panie i 38 panów. Repertuar wraz z tekstami (16 sztuk) ocalił sekretarz tego teatru w rękopisie pt. ,,Zbiór komedii granych na theatrum w Dukli w pałacu JOJMCI pana Jerzego Wandalina hrabi z Wielkich Kończyc i Ossownicy Mniszcha, kasztelana krakowskiego" (rkps Bibl. PAN Kr. sygn. 250). Zawiera on tylko sztuki polskie, m.in.: ,,Natręci" J. Bielawskiego, ,,Panna na wydaniu" A. K. Czartoryskiego, ,,Arlekin na świat urażony", ,,Małżeństwo z kalendarza", ,,Staruszka młoda" i ,,Staruszkiewicz" F. Bohomolca, komedie T. Lipskiego: ,,Żona poczciwa" i ,,Mąż poczciwy". Po śmierci Mniszcha (1778) nowy właściciel, Jan Ossoliński, kontynuował podobno przedstawienia ok. 1780.

T e a t r   I g n a c e g o   K r a s i c k i e g o   w   L i d z b a r k u   W a r m i ń s k i m (H e i l s b e r g u). W swojej rezydencji na zamku heilsberskim założył Krasicki teatr (w ,,dawnej piekarni"), zapewne pod koniec lat 70-tych XVIII w. Grywali w nim dworzanie i służba Biskupa Warmińskiego. Istniała na zamku niewielka, ale doborowa orkiestra, koncertująca jako ,,Tafelmusik" i po sztukach wystawianych z uroczystych okazji. Na cześć swoich gości wystawiał Krasicki komedie francuskie i niemieckie. Najprawdopodobniej grano również polskie komedie, przede wszystkim Krasickiego. Teatr ten istniał do 1795, tj. do końca pobytu Krasickiego na Warmii.

T e a t r   I z a b e l i   z   C z a r t o r y s k i c h   L u b o m i r s k i e j   w   Ł a ń c u c i e. W 1792 Izabela Lubomirska osiadła w Łańcucie w towarzystwie licznego dworu, w którym prym wiedli emigranci francuscy. Grywano tu tzw. żywe obrazy, komedie francuskie, m.in. madame de Genlis i, jak wynika ze spisu kostiumów, ,,Pigmaliona" Rousseau oraz ,,Szelmostwa Skapena" Molière'a. Głównym punktem programu były słynne parady Jana Potockiego, których repertuar podaje ,,Recueil des parades représentées sur le Théâtre de Łańcut dans l'année 1792", W-wa 1793 (,,Gil amoureux", ,,Le Calendrier des vieillards", ,,Le Comédien bourgeois", ,,Voyage de Cassandre aux Indes", ,,Cassandre homme des lettres", ,,Cassandre démocrate"). W dwa lata później ukazała się jego ,,Comédie mêlée d'ariettes — les Bohémiens d'Andalousie", najpewniej również grana w Łańcucie, bowiem w spisie kostiumów tego teatru obok strojów arlekińskich, prawdopodobnie do parad, figurują także stroje hiszpańskie, które mogły służyć do ,,Cyganów z Andaluzji". Łańcut posiadał również orkiestrę. W 1816, po śmierci Izabeli, Alfred Potocki kontynuował przedstawienia teatralno-muzyczne. W 1823 grano jeszcze operę Webera ,,Freischütz" (premiera: 1821), po czym zwolniono muzyków.

III

Oprócz wymienionych działało na terenie dawnej Polski wiele dworskich teatrów. Stan badań jest tu bardzo nikły. Wymieniamy według porządku alfabetycznego te miejscowości, o których zachowały się drobne wzmianki lub fragmentaryczne charakterystyki.

Arkadia koło Nieborowa — teatr Heleny Radziwiłłowej, założony ok. 1800 według planów Henryka Ittara. Grali amatorzy. Zanotowano 1 przedstawienie w 1809.

Boreml na Wołyniu — u Franciszka Czackiego 27 lutego 1787 wystawiono sztukę „Przesąd dziecinny poprawiony" na imieniny żony Czackiego, Kunegundy z Sanguszków.

Dęblin — w zachodnim skrzydle pałacu Michała Jerzego Mniszcha znajdowała się sala teatralna w stylu Pomarańczarni.

Dubno — w teatrzyku zamkowym ks. Michał Jerzy Lubomirski protegował teatr amatorski. Są wiadomości o przedstawieniach w 1784. W 1787 wystawiono komedię „Heureusement" M. A. Rochon de Chabannes'a.

Horochów na Wołyniu — na cześć Michala Wielhorskiego grano w 1777 „L'Hommage des dieux" Ludwiki de la Pujade.

Izdebno, pow. błoński — teatr dworski Szymanowskich, w 1801 grano sztuki I. Tańskiego.

Janów, pow. wiłkomierski (dziś Jonawa) — teatr domowy biskupa Józefa Kazimierza Kossakowskiego. W 1784 odbywały się tam przedstawienia komedii właściciela.

Kobylepole w Poznańskiem — teatr dworski Stanisława Mycielskiego. Grała „młoda familia" Mycielskich. Istniał przy końcu w. XVIII i w początkach XIX.

Kraków — teatr biskupa Kajetana Sołtyka w pałacu pod Krzysztoforami. 3 marca 1766 grał po francusku „Zairę" Voltaire'a i komedię M. A. Legranda „La Double épreuve". Zachował się afisz podający nazwiska aktorów, m.in. występowali: Wielopolska, Morstinowa, Wielopolski, Skotnicki, Gołuchowski, Przebendowski, Poniński. Wystawił nadto granego przez pokojowych „Harpagona" Molière'a.

Krystynopol pod Sokalem — teatr Franciszka Salezego Potockiego; w 1761-1773 wystawiał balety i opery.

Krysowice, pow. mościcki — w 1788 na cześć hr. Mniszech amatorzy grali „Prologue" Ludwiki de la Pujade.

Lwów — za czasów saskich był teatr prywatny Wacława Rzewuskiego. W 1800 scenę amatorską organizował Jan Nepomucen Kamiński, w 1800-1809 Szczęsny Starzewski.

Łabunie koło Zamościa — w pałacu Zamoyskich była sala teatralna wybudowana w 1744.

Międzyrzec w Lubelskiem — Steccy przed i po 1822 utrzymywali teatr amatorski, wystawiali opery.

Mińsk — Jan Chodźko dawał przedstawienia amatorskie w początkach XIX w. W 1812 grano jego utwór „Litwa oswobodzona".

Nieborów koło Łowicza — w rezydencji Michała Hieronima Radziwiłła znajdował się amfiteatr ogrodowy w parku, zrekonstruowany przez Gerarda Ciołka w 1948.

Niezdów w Lubelskiem — od końca XVIII w. do 1817 istniał teatr prywatny Aleksandra Lubomirskiego.

Otwock — w rezydencji marszałka w. kor. Franciszka Bielińskiego istniał teatr „zielony", na wzór puławskiego.

P a w ł ó w koło Wilna — teatr poddańczy Pawła Brzostowskiego. 24 grudnia 1790 wystawił operę „Oszczerca poprawiany", w 1793 sztukę „Osada wiejska, czyli sąsiedztwo dobrane".

P e k a ł ó w na Wołyniu — teatr Aleksandra Chodkiewicza w początkach XIX w.

R a d o m y ś l w Kijowskiem — w pałacu metropolity Jasona Smogorzewskiego odbywały się przedstawienia amatorskie w 1782-1786.

R a d z i e j o w i c e w Warszawskiem — teatr w pałacu Krasińskich ok. 1816.

R a j k o w c e na Podolu — u Onufrego Morskiego, kasztelana kamińskiego; w 1782 na cześć A. K. Czartoryskiego i jego towarzyszy (m. in. J. U. Niemcewicza) odbyło się przedstawienie „Bliźniąt" J. F. Regnarda w przekładzie Czartoryskiego.

R o m a n ó w na Wołyniu — Jan Kazimierz Iliński, starosta żytomierski (zm. 1781), i jego syn, Józef August (1763-1844), założyli świetną orkiestrę z poddanych chłopów (ok. 100 osób). Po 1780 sprowadzili operę włoską z Petersburga. Później grała tu opera niemiecka. Ilińscy wystawiali również sztuki polskie. Teatr istniał do ok. 1819.

R z e p i c h o w o w Nowogrodzkiem — w 1783-1785 występował balet Tyzenhauza pod kierunkiem Ledoux.

S i e l c e pod Warszawą — rezydencja Michałostwa Mniszchów. 7 września 1788 odbyło się tam wielkie widowisko na cześć Stanisława Augusta: wystawiano komedię „Les Amours d'été" P. Piis, P. Barré i „Les Amours de Bastien et Bastienne", paradę Mme de Favart, Gaetaniego, Harny.

S ł a w u t a na Wołyniu — teatr Sanguszków, czynny w 1783, 1784.

S u c h a — istniał teatr zamkowy.

S z k ł ó w w Mohylewskiem — teatr gen. Zoricza, faworyta Katarzyny II; grał po francusku, włosku i rosyjsku ok. 1780-1795. Np. 26 maja 1780 wystawiono pantomimę „Double mariage de Arlequin". Dawała tam nadto przedstawienia trupa polska Jana Szymańskiego.

Ś w i s ł o c z w Białostockiem — w początkach XIX w. teatr amatorski Wincentego Tyszkiewicza, męża Teresy, synowicy Stanisława Augusta. Występy amatorów i zespołów wędrownych.

T u c z y n na Wołyniu — pod koniec XVIII w. odbywały się przedstawienia amatorskie u wojewody Michała Walewskiego.

T u l c z y n — Stanisław Szczęsny Potocki zbudował „opernhauz" w 1787. Repertuar nieznany. Zachowany inwentarz biblioteki teatralnej (z 1803) zawiera aż 70 tytułów sztuk w języku polskim. W l. ok. 1803-1808 kierownictwo teatru sprawował Antoni Żmijowski (vel Żmijewski), były antreprener teatru w Kamieńcu Podolskim, przyszły — w Żytomierzu. Grywali tam zapewne w 1806-1807 warszawscy aktorzy, Szczurowscy.

W e r k i, woj. wileńskie — teatr marszałka Stanisława Jasińskiego, czynny do 1782, a także w początkach w. XIX.

W i ś n i o w i e c — teatr Michała Jerzego Mniszcha, umieszczony w prawym skrzydle pałacu, widownia na kilkaset osób. W maju 1787 grał dla Stanisława Augusta, powracającego z podróży kaniowskiej. Przedstawiano balety, komedie polskie i francuskie, m.in.: „Kawę" Czartoryskiego i „Syna marnotrawnego" Voltaire'a.

Z a b o r z e w Wileńskiem — teatr Alojzego Bujnickiego, czynny do śmierci właściciela, tj. do ok. 1830. Grywano opery pod kierunkiem kompozytora i wykonawcy — Roszkowskiego, marszałka połockiego. Orkiestry użyczał wojewoda połocki, Tadeusz Żaba, z dóbr Łużek. Wystawiono operę Beaumarchais'go „Axur" (tłum. W. Bogusławski, muzyka — A. Salieri).

IV
TEATRY „DE SOCIÉTÉ" W WARSZAWIE

Spośród licznie działających na terenie Warszawy teatrów „de société" — o niektórych tylko dochowały się pewne wiadomości. Na przełomie czasów saskich i stanisławowskich wybitną rolę odegrał teatr Barbary z Duninów Sanguszkowej, w Pałacu Saskim. Grywali domownicy i goście księżny, która prowadziła salon na wzór francuski. Bywała u niej elita ówczesnej Warszawy: Stanisław August, magnateria, literaci (I. Krasicki, W. Jakubowski). Wystawiano komedie i tragedie w języku francuskim. 20 sierpnia 1764 Bernardin de Saint-Pierre zanotował wystawienie „Ifigenii" Racine'a z udziałem swoim, nauczyciela domowego Sanguszków Cezara Pyrrhysa de Varille, Ludwiki d'Aloy, Hieronima Sanguszki, Józefa Kantego Ossolińskiego i in. — w obecności Stanisława Augusta, wówczas jeszcze stolnika. Ten sam zespół odegrał „Ifigenię" wcześniej (14 sierpnia 1764) u Marii Radziwiłłowej, w pałacu przy ul. Długiej (dzisiejszy Inst. Sztuki PAN). Z tego salonu wywodzili się późniejsi organizatorzy teatrów „de société": Ludwika d'Aloy, Karolina z Gozdzkich Sanguszkowa (2° voto księżna de Nassau) i in.

Istnieją informacje z 1765 o działalności zespołu amatorskiego pod kierunkiem Alojzego Fryderyka Brühla. Występowali w nim: A. K. Czartoryski z żoną, Ludwika Maria Zamoyska z Poniatowskich (siostra króla), i in. 17 stycznia 1765, na urodziny króla, grano francuską komedię u wojewody wileńskiego Michała Kazimierza Ogińskiego, a 4 marca, z okazji imienin Kazimierza Poniatowskiego, ten sam zespół wystąpił u Kazimierza Sułkowskiego.

W Pałacu Saskim, prawdopodobnie u Ludwiki d'Aloy, od 1767 dawał francuskie przedstawienia zespół pod dyrekcją kapitana Bréhana du Fournet. Występowali w nim obok dam warszawskich Ludwiki d'Aloy i jej siostry (Urszuli Cecylii Potockiej), obaj Heykingowie (Karl Heinrich i Wilhelm Alexander) i brat Repnina. Tu zaczął swoją karierę w Polsce słynny „animator" teatrów „de société", kawaler Józef de Maisonneuve.

Teatr prymasa Gabriela Podoskiego w malarni, zbudowanej w Ogrodzie Saskim w 1762, działał w 1769-1771. Podoski organizował przy pomocy córki swojej faworyty madame Oemingen, pani Weyrauchowej, i jej męża teatr francuski, w którym oprócz arystokratycznej młodzieży grali: były przedsiębiorca teatralny Albani, sekretarz prymasa—Bonneau, nauczyciel Szkoły Rycerskiej du Frocy, małżeństwo Duhamelowie oraz część odprawionych przez Repnina w 1769 aktorów francuskich z trupy Rousselois. Orkiestrą dyrygował znany później kapelmistrz — Giuseppe Pasqua. U Podoskiego występowali, prawdopodobnie za zgodą i pośrednictwem Augusta Moszyńskiego, zwolnieni przez Stanisława Augusta w marcu 1767 aktorzy polscy. Tu najprawdopodobniej debiutował późniejszy aktor sceny warszawskiej, Kazimierz Owsiński.

W Pałacu Saskim, w mieszkaniu Józefa Bratkowskiego i pod jego dyrekcją, przedstawiała komedie i tragedie trupa dziecięca (théâtre des petits comédiens) w 1769-1770.

W 1770 organizowała przedstawienia w swoim salonie słynna piękność — Maria Teresa z Ossolińskich Potocka. Występował w nich m.in. G. Benoit, rezydent pruski.

Teatr Magdaleny z Lubomirskich Sapieżyny, kanclerzyny w. lit., założycielki sceny pałacowej w Różanej, otworzony w 1778 w pałacu na Nowym Mieście. Występowały w nim córki księżny, Helena z Przezdzieckich Radziwiłłowa, Maurycy Glaire, kawaler de Maisonneuve, Franciszek Ksawery Woyna i Jerzy Wielhorski. Grywano komedie, tragedie i opery.

Ok. 1780 urządził u siebie teatr amatorski Alojzy Fryderyk Brühl, znany już wcześniej reżyser przedstawień salonowych na terenie Warszawy. Wystawiał m.in. własne komedie niemieckie i francuskie.

Podobno w hotelu Rydzyna przy ul. Trębackiej, posiadającym salę teatralną, dawały przedstawienia w 1774-1776 amatorskie zespoły mieszczańskie.

Miał także salę teatralną pałac Augusta Sułkowskiego — Nowy Sułków.

Znany był również teatr Karoliny z Gozdzkich Sanguszkowej, późniejszej księżny de Nassau (od 1780). Mieścił się w pałacu Gozdzkich, tzw. Aleksandrii. Istniał zapewne od 1775. Miała się tam odbyć polska prapremiera „Wesela Figara" w grudniu 1785, co nie jest zgodne z prawdą, bo pałac spłonął w styczniu 1777.

Teatr byłego antreprenera warszawskiego Karola Tomatisa i jego żony, tancerki Katarzyny Gattai, w pałacu Królikarni czynny był w czasie Sejmu Czteroletniego.

Teatr Stanisława Augusta na Zamku. Obok teatrów „zielonych" w rezydencjach podwarszawskich, np. w Młocinach, czynnych od 1765, już od początku panowania Stanisława Augusta musiały się odbywać przedstawienia na Zamku. W 1774/ /75 odbywały się tam przedstawienia francuskich oper komicznych. Ok. 1770 istnieją sale w Pałacu Kazimierzowskim i na Zamku Ujazdowskim. W 1776 powstała na Zamku „komedialnia" w dawnej kaplicy saskiej. Grywały w niej osoby z najbliższego otoczenia króla: Alojzy Fryderyk Brühl, Franciszek Ksawery Woyna, Karolina z Gozdzkich Sanguszkowa i in. Zespół ten odegrał, prawdopodobnie na Zamku, po raz pierwszy w Polsce „Wesele Figara" Beaumarchais'go (26 grudnia 1785).

Pierwszy teatr dworski na terenie Łazienek powstał ok. 1781. Widnieje on na planie parku Łazienkowskiego z 1786. Był to tzw. Mały Teatr (le Petit Théâtre). Znajdował się w pobliżu dzisiejszej Kordegardy. W 1795 został zamieniony na skład rzeźb, rozebrano go ok. 1799. Drugim teatrem królewskim w Łazienkach był amfiteatr ze sceną na sztucznej wyspie, wzniesiony w 1785 z inicjatywy Marcina Jerzego Lubomirskiego. Postawiono tam drewniane „ławki dla publiczności do przypatrywania się pantominom". Odnowiono go w 1788 przed uroczystościami ku czci Jana III. Rozebrany został ok. 1790 i na miejsce drewnianego zbudowano kamienny amfiteatr według planów Chrystiana Kamsetzera. Przetrwał do dziś jako ciekawy zabytek architektury teatralnej. Trzecim teatrem dworskim w Łazienkach był teatr w Pomarańczarni, dzieło Ludwika Merliniego. Otwarto go 6 września 1788 sztuką Ch. Collé „La Partie de chasse de Henri IV", odegraną przez amatorów (Julia z Lubomirskich Potocka, księżna Helena de Ligne z Massalskich, Woyna, Maisonneuve). Po niej nastąpiły kuplety ks. Renaud i S. Trembeckiego, komedia Molière'a „George Dandin" (7 września) i balet „Rybaki". 14 września, w czasie słynnego Karuzelu, odegrano A. Naruszewicza „Kantatę w dzień inauguracji statui Jana III" (muzyka — Maciej Kamieński). Śpiewali aktorzy zawodowi: Dominik Kaczkowski, Magdalena Sitańska, Magdalena Jasińska i in. Od 12 czerwca do 8 września 1791 grała tu trupa Wojciecha Bogusławskiego, z powodu przebudowy Teatru Narodowego przy placu Krasińskich. Występy finansował król. L. Bernacki podaje fragmentaryczny repertuar wszystkich trzech teatrów Łazienkowskich w 1791. Grali aktorzy zawodowi — przeważnie komedie francuskie, opery komiczne i balety. Po śmierci króla spadkobiercą Łazienek został ks. Józef Poniatowski, później Teresa Tyszkiewiczowa, która w 1817 sprzedała teatr w Pomarańczarni Aleksandrowi I.

Po utracie niepodległości zmalała ilość teatrów „de société" na terenie Warszawy. W 1799-1806 życie teatralne zogniskowało się wokół pani Henriette de Vau-

b a n (przyjaciółki ks. Józefa) i jej męża. Grano przede wszystkim komedie francuskie, m.in. J. C. Dorata „La Feinte par amour", Beaumarchais'go „Le Barbier de Séville". W skład zespołu wchodziła elita ówczesnej Warszawy, m.in.: Sewerynowa Potocka, Izabela Czartoryska z córką, Ludwik Radziwiłł, emigranci francuscy. Występy odbywały się w Pałacu Radziwiłłowskim, po 1806 towarzystwo przeniosło się do pałacu Pod Blachą.

Przedstawiali a m a t o r z y u M i c h a ł o w e j L u b o m i r s k i e j, a także w p a ł a c u M a ł a c h o w s k i e g o, posiadającym scenę głęboką, jak w zawodowym teatrze.

K a r o l i n a z S a p i e h ó w S o ł t y k o w a próbowała w 1802 organizować polskie przedstawienia (28 kwietnia wyst. „Horacjuszy" Corneille'a w przekł. L. Osińskiego). Inicjatywa jej została wykpiona przez towarzystwo z pałacu Pod Blachą, i impreza upadła. Za przykładem Sołtykowej wystawiano w Teatrze Narodowym siłami amatorskimi polskie sztuki (np. 13 sierpnia 1806 „Bigos hultajski" J. Drozdowskiego).

Za czasów Księstwa Warszawskiego przedstawienia teatrów „de société" były coraz rzadsze, urządzano je czasem w Teatrze Narodowym. Z okresu Królestwa Kongresowego zachowało się tylko kilka wiadomości o p r z e d s t a w i e n i a c h o r g a n i z o w a n y c h p r z e z T o w a r z y s t w o D o b r o c z y n n o ś c i w 1823. Grano francuskie komedie i polskie przekłady, najpierw w Pałacu Saskim, później we własnym gmachu na Krakowskim Przedmieściu.

Istnieją wiadomości o amatorskich przedstawieniach w 1830 inicjowanych przez a k a d e m i k ó w w T e a t r z e N a r o d o w y m. Grano składanki z różnych tragedii, widowiska patriotyczne, sztuki S. Jachowicza („Polki w Paryżu") itp.

OPRACOWANIA

M o n o g r a f i e i o p r a c o w a n i a o g ó l n i e j s z e

W. Bogusławski: Dzieje Teatru Narodowego. W: Dzieła dramatyczne. T. 4. W-wa 1821; t. 8, 10. W-wa 1823. — (Dr. Titius): Rys historyczny przedstawień teatralnych, mianowicie w języku polskim, na Litwie. *Wizerunki i Roztrząsania Nauk*. Poczet II t. 18 (1840). — K. Estreicher: Teatra w Polsce. T. 1-2. Kr. 1873; wyd. 2 W-wa 1953. (T. 4.): Indeks. Oprac. E. Szwankowski, W. Zawadzki. (W-wa 1956). [Rec.: zob. III. Literatura polska okresu Oświecenia 3 D]. — H. Ehrenberg: Das Posener Theater in Südpreussischer Zeit. *Zeitschr. d. Historischen Gesellschaft f. d. Provinz Posen* 1894. — M. Rulikowski: Teatr polski na Litwie 1784-1906. Wil. 1907. —

Z. Jachimecki: Historia muzyki polskiej. W-wa 1920; wyd. nast. Kr. 1951. — S. Windakiewicz: Teatr polski przed powstaniem sceny narodowej. Kr. 1921. — L. Bernacki: Teatr, dramat i muzyka za Stanisława Augusta. T. 1-2. Lw. 1925. [Rec.: zob. III. Literatura polska okresu Oświecenia 3 D]. — L. Simon: List-recenzja Karola Estreichera. *Scena Pol.* 1930 nr 20. — L. Simon: Teatr ks. Radziwiłłów w Nieświeżu za czasów Augusta III. *Teatr* R. 3 (1931). — L. Simon: Widowiska amatorskie w Warszawie w pierwszych trzech dziesięcioleciach w. XIX. *Scena Pol.* 1931 nr 14. — L. Simon: Dykcjonarz teatrów polskich, czynnych od czasów najdawniejszych do r. 1863. W-wa 1935. — A. Miller: Teatr polski i muzyka na Litwie jako strażnice kultury Zachodu (1745-1865). Wil. 1936. — S. Dąbrowski: Teatr hetmański w Białymstoku w XVIII w. Białystok 1938. [Rec.: M. Rulikowski. *Nowa Książka* 1939 nr 6]. — M. Aleksandrowiczowa: Wołyń i jego teatr. *Comoedia* 1939 nr 4. —

B. Król: Teatr w starej Pomarańczarni w Łazienkach. *Pam. Teatr.* 1952 z. 2/3. — K. Wierzbicka: Ze studiów nad teatrem poddańczym w Polsce. Powstawanie teatrów poddańczych. *Tamże* 1953 z. 1. — W. Zawadzki: Relacje cudzoziemców o Wojciechu Bogusławskim i teatrze jego epoki. *Tamże* 1954 z. 3-4. — B. Król: Teatry na wolnym powietrzu w Polsce XVIII w. *Tamże* 1955 z. 2. — R. Wołoszyński: Krasicki w ruchu teatralnym polskiego Oświecenia. (Wstęp do) I. Krasicki: Komedie. (W-wa 1956) *Teatr Pol. Oświecenia*. — B. Król: Zarys dziejów teatrów i zespołów polskich w Rydzynie i Warszawie w czasie dyrekcji Sułkowskich

w l. 1774-1776. (Wstęp do) Warszawski teatr Sułkowskich. Dokumenty z l. 1774--1785. Przygotował M. Rulikowski. Wr. 1957 *Materiały do Dziejów Teatru w Pol.* 5. [Rec.: Z. Wołoszyńska. W zbiorze: Miscellanea z doby Oświecenia. Wr. 1960 *Arch. Lit.* 5]. — A. Jendrysik: (Wstęp do) F. D. Kniaźnin: Utwory dramatyczne. Wybór. (W-wa 1958) *Teatr Pol. Oświecenia.* — A. Kotwicki: Teatr na Wyspie w Łazienkach. *Teatr* 1958 nr 11. — W. Zawadzki: Relacje cudzoziemców o polskim teatrze XVIII i początku XIX w. *Przegl. Hum.* 1958 nr 4. — A. Kotwicki: Teatr w Łazienkach w Pomarańczarni. *Teatr* 1959 nr 18.— B. Król: Les Théâtres du Parc Łazienki de Varsovie. *Théâtre en Pologne* (W-wa) 1959 nr 14. —

A. Stender-Petersen: Die Dramen, insbesondere die Komödien der Fürstin Radziwiłł. Zur Geschichte der polnischen Magnatenbühne. I. *Zeitschr. f. Slavische Philologie* 1960 nr 2. — A. Ciechanowiecki: Michał Kazimierz Ogiński und sein Musenhof zu Słonim. Kolonia 1961. [Rec.: J. Gołos. *Muzyka* 1963 nr 3]. — B. Król-Kaczorowska: Łazienkowski teatr w Pomarańczarni. W-wa 1961. [Rec.: A. Ryszkiewicz. *Pam. Teatr.* 1962 z. 3/4]. — A. Sajkowski: Z dziejów teatru nieświeskiego (1746-1762). *Pam. Teatr.* 1961 z. 3. Por. *Spr. Poz. Tow. Przyj. Nauk. 1959* 1961 nr 1. — A. Stender-Petersen: Die Komödien von Vaclav Rzewuski. Zur Geschichte der polnischen Magnatenbühne. II. *Zeitschr. f. Slavische Philologie* 1961 nr 2. — K. Wierzbicka: O teatrze Radziwiłłowskim i innych teatrach magnackich XVIII w. (Posłowie do) Teatr Urszuli Radziwiłłowej. (W-wa 1961) *Teatr Pol. Oświecenia.* [Rec.: A. Sajkowski. *Pam. Teatr.* 1962 z. 3/4]. — B. Majewska-Maszkowska: Teatr w Łańcucie. *Pam. Teatr.* 1962 z. 3/4. — J. Majerowa: (Wstęp do) W. Rzewuski: Tragedie i komedie. (W-wa 1962) *Teatr Pol. Oświecenia.* — A. Ryszkiewicz: Teatr Jana Piotra Norblina. *Pam. Teatr.* 1962 z. 1. — A. Sajkowski: Hieronim Radziwiłł i jego teatr. Biała Podlaska i Słuck. *Tamże* 1962 z. 3-4. — E. Szwankowski: Teatr Rzeczypospolitej szlacheckiej. (Rozdz.: Teatr dworski; Teatr magnacki; Łazienkowskie teatry królewskie). *Reflektorem na Scenę Pol.* z. 1 (1962). — R. Kaleta: (Wstęp do) J. Wybicki: Utwory dramatyczne. (W-wa 1963) *Teatr Pol. Oświecenia.* — M. Klimowicz: Początki teatru stanisławowskiego (1765-1773). W-wa 1965. — J. Prosnak: Opera polska w teatrach magnackich XVIII w. *Muzyka* 1965 nr 1. [Uzup.: *Tamże* 1965 nr 2]. — A. Sajkowski: Od Sierotki do Rybeńki. W kręgu Radziwiłłowskiego mecenatu. (Poz. 1965).

W a ż n i e j s z e p r z y c z y n k i i f r a g m e n t a r y c z n e i n f o r m a c j e ź r ó d ł o w e

B i a ł a: R. Kaleta: Turniej paszkwilancki z okazji odsłonięcia pomnika Jana III Sobieskiego w Łazienkach. *Przegl. Hum.* 1962 nr 1 s. 136-137. —

B i a ł y s t o k: *Roczn. Teatru Nar.* 1808 s. 25-26. — L. A. Dmuszewski, A. Żółkowski: Dykcjonarzyk teatralny. Poz. 1808 s. 37. —

J a n ó w: J. (K.) Kossakowski: Pamiętniki... 1738-1788. Wyd. A. Darowski. W-wa 1891 s. 171. —

K r a k ó w: M. Pawlik: Katalog księgozbioru, rękopisów, dyplomów, rycin, map, atlasów, fotografii, jako też osobliwych dyplomów, adresów itp. pozostałych po śp. Józefie Ignacym Kraszewskim. Lw. 1888 s. 509. — Od Redakcji. *Pam. Teatr.* 1955 z. 1 s. 116-117 (afisz teatru). —

Ł a b u n i e: J. Kowalczyk: Sala teatralna pałacu w Łabuniach. *Pam. Teatr.* 1958 z. 3-4. —

Ł a ń c u t: B. Gubrynowicz: (S. Windakiewicz: Teatr ludowy w dawnej Polsce. Rec.). *Pam. Lit.* R. 1 (1902) s. 651. — L. Kukulski. *Program Teatru Dramatycznego m. st. Warszawy.* W-wa 1958. — L. Kukulski: List do redakcji. *Dialog* 1958 nr 10. [Polemika: J. Wiśniewski. *Pam. Teatr.* 1959 z. 4 s. 592]. — Z. Raszewski: Kaprys Jana Potockiego. *Program Teatru Dramatycznego m. st. Warszawy.* W-wa 1958. — R. Sobol: Z dziejów teatru Potockich w Tulczynie. *Pam. Teatr.* 1966. —

N i e ś w i e ż: M. Rulikowski: Poprzedniczka „Krakowiaków i górali". *Życie Teatru* 1924 nr 7-10 i odb. [Rec.: E. Kucharski. *Pam. Lit.* R. 21 (1924/25)]. — L. Simon: Z dziejów teatru nieświeskiego. *Ruch Lit.* 1932 nr 3. — C. Mayzel: Gdy książę Radziwiłł gościł króla polskiego. *Kur. Lit.-Nauk.* 1934 nr 38. —

P e k a ł ó w: A. Andrzejowski: Ramoty starego Detiuka o Wołyniu. T. 2-3. Wilno 1861 (t. 2 s. 79-80, t. 3 s. 346). —

P o d h o r c e: L. Rzewuski: Kronika podhorecka. 1706-1779. Kr. 1860.— *Słownik geogr.* T. 8. W-wa 1887 s. 398. —

P u ł a w y: L. Dębicki: Puławy. T. 4. Lw. 1888 s. 299. —

R a c o t: J. Ł. (Łukaszewicz): Racot. *Przyj. Ludu* 1836 t. 3 s. 194. —

R a d o m y ś l: L. Simon: Repertuar te-

atrów w Polsce za czasów Stanisława Augusta. *Pam. Lit.* R. 26 (1929) s. 265. —

Radziejowice: J. Krasiński: Pamiętniki od r. 1790-1831. Poz. 1877. —

Rajkowce: J. U. Niemcewicz: Pamiętniki czasów moich. T. 1. (Powst. 1823-1825). W-wa 1957 *Bibl. Pam. Pol. i Obcych* (s. 128). —

Romanów: K. Olszewski: Zapomniany protektor teatru (Józef A. Iliński). *Listy z Teatru* R. 3 (1948) nr 24. —

Rydzyna: *Kur. Warsz.* 1852 nr 57. — N. Pajzderski: Teatr w Rydzynie. U kolebki sceny naszej. *Kur. Poz.* 1925 nr 325. —

Sielce: K. Estreicher: Teatr i repertuar. *Kalendarz Ungra* 1863 s. 114. —

Sławuta: L. Simon: Repertuar teatrów w Polsce za Stanisława Augusta. *Pam. Lit.* R. 26 (1929) s. 265. —

Słonim: J. U. Niemcewicz: Pamiętniki czasów moich. T. 1. (Powst. 1823--1825). W-wa 1957 *Bibl. Pam. Pol. i Obcych* (s. 113-117). — L. Simon: Repertuar..., jw. s. 266. —

Szkłów: *Kur. Warsz.* 1855 nr 40. —

Tuczyn: A. Andrzejowski: Ramoty starego Detiuka o Wołyniu. T. 1. Wil. 1861 s. 116, 117, 125, 127. —

Tulczyn: *Kur. Warsz.* 1849 nr 289. —

Warszawa: J. Heine: List z 4 stycznia 1777. Rkps Bibl. Pol. w Paryżu sygn. 64 s. 109. — J. Krasiński: Pamiętniki od r. 1790-1831. Poz. 1877 s. 31-32. — A. Nakwaska: Ze wspomnień wojewodziny Nakwaskiej. (Powst. ok. 1840). *Kronika Rodz.* 1891. — K. Estreicher: „Wesele Figara" w Polsce. B.m.r. Odb. z *Czasu.* — W. Hahn: O pierwszym przedstawieniu „Wesela Figara" w Polsce. *Kur. Lw.* 1914 nr 83. — W. Zawistowski. *Tyg. Ilustr.* 1922 s. 681. — K. Wierzbicka: Warszawska prapremiera „Wesela Figara". *Program Teatru Nar.* (W-wa 1954). — B. Król: Projekt teatru Victora Louis'a dla Zamku Warszawskiego. *Pam. Teatr.* 1958 z. 3/4. — A. Jendrysik: Premiera „Mariage de Figaro" w Polsce. *Przegl. Hum.* 1959 nr 3. — W. Zawadzki: „Wesele Figara". W: P. Beaumarchais: Wesele Figara. W-wa 1959. — J. Łojek: „Scytowie" na Wyspie w Łazienkach. W: Strusie króla Stasia. (W-wa 1961) *Bibl. Syrenki.* —

Wiśniowiec: Z pamiętników Adama Raczyńskiego, majora wojsk polskich. *Ateneum* 1898 t. 2 s. 312. —

TEATR PUBLICZNY W WARSZAWIE (1765—1827)

1765—1773

Inicjatorem i głównym twórcą teatru publicznego w Warszawie był Stanisław August. Już 3 grudnia 1764 zawarta została roczna umowa między dworem a Włochem — Karolem Tomatisem (oraz jego współudziałowcem Kazimierzem Czempińskim) na zorganizowanie od Wielkanocy 1765 sceny francuskiej, opery włoskiej i baletu. Umowę odnowiono 13 września 1765 na lat dziesięć, włączając do przedsiębiorstwa także scenę polską. Dwór ze swej strony dostarczyć miał urządzony budynek, dekoracje oraz zapewnić subwencje. Pierwszą siedzibą teatru został wydzierżawiony od dworu saskiego budynek tzw. operalni przy ul. Królewskiej.

W kwietniu 1765 przybył z Paryża 16-osobowy zespół aktorów francuskich pod dyrekcją L. F. de Villiersa. Wchodzili doń m.in.: protegowana przez Diderota aktorka Jodin oraz późniejszy antreprener Louis Montbrun. Na inaugurację teatru publicznego (8 maja) zespół wystawił opery komiczne: „Les Deux chasseurs et la laitière" oraz „Le Peintre amoureux de son modèle" (L. Anseaume — E. R. Duni). Pierwsza, spolszczona w 1779 przez Jana Baudouina, zyska znaczną popularność w repertuarze sceny narodowej.

W początku lipca przybył 30-osobowy zespół włoskiej opery buffo, baletu i orkiestry. Wyróżniali się śpiewacy: Catterina Ristorini i Michele del Zanca. 7 sierpnia zespół rozpoczął występy przyjętą z wielkim uznaniem operą „La Buona figliuola puta" (C. Goldoni — N. Piccini). Ta sama opera w polskiej przeróbce W. Bogusławskiego („Czekina, albo cnotliwa panienka") odegrana zostanie na inaugurację antrepryzy Bogusławskiego w 1783.

Od pierwszej chwili opera dominowała nad znacznie słabszym, ustawicznie kryty-

kowanym zespołem komedii francuskiej. Dwór zobowiązał Tomatisa do skompletowania lepszej trupy. Z końcem października rozwiązano zespół de Villiersa (od 8 maja do 21 października dał 36 przedstawień, głównie oper komicznych), wcielając część aktorów do nowo przybyłej z dworu wiedeńskiego trupy J. Rousselois. Zreorganizowana scena francuska stała się poważnym konkurentem sceny włoskiej. Repertuar przedstawiony w ciągu dwóch najbliższych sezonów zawierał komedie Molière'a, Regnarda, Destouches'a, Dancourta, La Chausséego, Marivaux, dramy Voltaire'a (sztuki w większości „przestosowane" później dla sceny rodzimej) oraz tragedie Corneille'a, Racine'a i Voltaire'a (przejęte do repertuaru polskiego dopiero po 1800).

Otwarcie sceny polskiej wymagało zebrania i wyszkolenia aktorów oraz przygotowania sztuk odpowiadających polityce oświeceniowo zorientowanego dworu. W czerwcu 1765 informował *Monitor* (nr 27) o powstających sztukach. Na otwarcie sceny 19 listopada odegrano komedię Józefa Bielawskiego „Natręci". W zorganizowaniu i utrzymywaniu sceny pomagali królowi: A. K. Czartoryski, F. Bohomolec oraz I. Krasicki. Funkcję reżysera pełnił Bielawski, a następnie Tadeusz Lipski (zarazem autor trzech wystawionych w 1766 komedii). W czerwcu 1765 kuratorem i kontrolerem z ramienia dworu wszystkich spraw teatralnych został August Moszyński (aż do 1784). Od lutego 1766 administracją sceny polskiej kierował Józef Szubalski.

Od premiery drugiej polskiej sztuki, „Małżeństwo z kalendarza" (4 marca 1766), na czołowego autora wysunął się Bohomolec. Do końca marca 1767 odegrano następujące jego komedie: „Marnotrawca" (3 czerwca), „Staruszkiewicz" (8 lipca), „Staruszka młoda" (23 września), „Ceremoniant" (2 listopada), „Pijacy" (24 lutego).

Z publikacji teatralnych ukazały się: artykuły *Monitora* z cyklu „Apologie du théâtre" (1765 nr 27, 50; 1766 nr 63-64), polemika Theatralskiego (1766 nr 65) oraz dygresje teatralne w przekładzie „Historii nauk wyzwolonych" Carlencasa.

Wszystkie trzy sceny wraz z baletem (w grudniu 1765 weszli doń: tancmistrz Picq i primabalerina Binetti) wchodziły w skład przedsiębiorstwa Tomatisa, uprzywilejowanego generalnego dyrektora widowisk królewskich. Skandale i intrygi środowiska teatralnego (główną ich bohaterką była faworyta, a następnie żona antreprenera — tancerka Gattai) oraz nadużycia finansowe doprowadziły do zerwania przez dwór antrepryzy już w październiku 1766 (z decyzją prowadzenia jej przez Tomatisa do Wielkanocy). 24 grudnia 1766 zawarto nową, ośmioletnią umowę z Varèsem, pełnomocnikiem pułkownika Affligio. Jednak na skutek nie sprzyjających okoliczności politycznych umowa ta uległa anulacji, a królewski teatr publiczny zawiesił swą działalność w dniu zakończenia antrepryzy Tomatisa (21 marca 1767).

Okres konfederacji radomskiej i barskiej nie był jednak białą kartą w życiu teatralnym stolicy. Większość zespołu Rousselois pozostała w Warszawie, występując do 1769 pod protektoratem ambasadora Repnina w saskiej operalni. Zespół polski (któremu kasa królewska wypłacała jeszcze w 1768 zaległe pensje) występował przypuszczalnie w tzw. malarni w Ogrodzie Saskim (pod opieką prymasa Podoskiego, następnie Moszyńskiego). Działały nadto teatry dworskie, a od 5 kwietnia 1769 scena Korpusu Kadetów (otwarta komedią Stanisława Mycielskiego „Junak"). Poza kadetami występowały na niej polskie zespoły amatorskie z kręgu dworu Czartoryskich. W 1771 wyszła drukiem odegrana u kadetów komedia Czartoryskiego „Panna na wydaniu", poprzedzona przedmową, mającą duże znaczenie jako wykład norm i postulatów dla sceny narodowej oraz teorii adaptacji tekstów obcych. W 1773 grano na scenie kadeckiej komedię Czartoryskiego „Dumny".

1774—1778

Po przerwie starania o prowadzenie widowisk publicznych w Warszawie rozpoczął w końcu 1773 wiedeński aktor i przedsiębiorca, Józef Kurz-Bernardon. Z pomocą

finansową Franciszka Ryxa przebudował dla potrzeb teatru salę w Pałacu Radziwiłłowskim na Krakowskim Przedmieściu (budynek operalni saskiej został w 1772 rozebrany). Występy rozpoczęto 30 kwietnia 1774 operą ,,L'Amore artigiano" (C. Goldoni — F. L. Gassmann). W przedsiębiorstwie Kurza obok opery włoskiej, sceny niemieckiej i baletu (pod dyrekcją G. A. Sacco) przewidziana była także scena polska, która już 1 maja rozpoczęła działalność. 11 czerwca t. r. sejm delegacyjny zatwierdził popierany przez A. Ponińskiego i O. Stackelberga projekt przyznający Augustowi Sułkowskiemu ekskluzywny przywilej na prowadzenie wszelkiego rodzaju widowisk publicznych w pałacu Nowy Sułków przy Nowym Świecie — co anulowało automatycznie umowę z Kurzem i odbierało królowi możliwość ingerowania w sprawy teatru. Sułkowski zrezygnował z otwarcia teatru we własnym pałacu i w celu korzystania z gotowych urządzeń w Pałacu Radziwiłłowskim zawarł 21 lipca 1774 (wespół z Ponińskim) spółkę teatralną z Ryxem, nominalnym dzierżawcą sali teatralnej i — jako wierzyciel Kurza — właścicielem jej urządzeń. Spółka przejęła istniejący zespół aktorski poprzednika, do którego wszedł również Kurz (z zastrzeżeniem pensji w wypadku zaniechania występów).

Jesienią 1774 rozpoczęły się występy opery włoskiej buffo (primo mezzo-carattere: Domenico Guardasoni), sceny niemieckiej i polskiej oraz baletu. Z grupy aktorów polskich z 1765-1767 pozostał jedynie Karol Świerzawski; w skład zespołu nowego weszli m.in.: Tomasz i Agnieszka Truskolascy, Kazimierz Owsiński (od 1775) oraz aktorzy rydzyńscy: Jakub Hempiński, Barbara Sierakowska i Karolina Gronowiczowa. Ta grupa stanowić będzie przez długie lata trzon zespołu polskiego.

W spółce Sułkowski — Ryx od początku wynikały spory w kwestiach finansowych. W kwietniu 1775 tylko osobista interwencja Stackelberga zapobiegła procesowi między wspólnikami. Nowa umowa z 18 kwietnia 1775 (na miejsce Ponińskiego wszedł Antoni Sułkowski) nie rozwikłała nieporozumień. Poprzez Ryxa oddziaływał na sprawy teatru Stanisław August, dążący do odebrania przywileju Sułkowskim (pismem z 10 czerwca 1775 upoważnił Ryxa do odkupienia przywileju). 1 lipca Ryx wystąpił ze spółki, nie uchylając pretensji o wniesione wkłady i poprzez swoich stronników wpływając w dalszym ciągu na działalność przedsiębiorstwa. W tymże miesiącu wymówili czterej aktorzy niemieccy; w sierpniu operzyści włoscy odwoływali się do króla ze skargą na Antoniego Sułkowskiego, a większość aktorów polskich (wszyscy wybitniejsi, łącznie ze sprowadzonymi z Rydzyny) odmówiła dalszej pracy w teatrze. Od 1 września do 14 października scena polska była nieczynna.

W kryzysowej sytuacji wydzierżawili Sułkowscy przedsiębiorstwo Kurzowi; jednym z warunków umowy zawartej z nim 1 października było uregulowanie roszczeń Ryxa. Żyrantem kontraktu został generał rosyjski A. de Romanius (14 października). Antrepryza Kurza poprawiła chwilowo sytuację (dotychczasowy skład zespołu powiększyła w październiku niemiecka trupa Ch. Schulza), jednak już w styczniu 1776 z powodu niewypłacalności Kurz dostał się do aresztu. Ryx wykupił wówczas uprawnienia Romaniusa, przy poparciu urzędu marszałkowskiego zmusił Sułkowskich do ustępstw i w połowie kwietnia objął rządy teatru. 26 października 1776 sejm zatwierdził przekazanie przywileju Ryxowi; w rok później potwierdził przywilej Ryxa osobnym dokumentem Stanisław August, zastrzegając jednocześnie, że sprawy teatru należą do kompetencji władzy królewskiej.

W okresie powyższych rozgrywek teatr nie przerywał działalności. Dużym wydarzeniem repertuarowym były występy włoskiej opery serio, rozpoczęte 29 lutego 1776 przedstawieniem ,,Didone abbandonata" (P. Metastasio — P. Anfossi) z udziałem pary śpiewaków: C. Bonafini i G. Compagnucci. Następne premiery: ,,Il Demofoonte" (P. Metastasio) i ,,Orfeo ed Euridice" (R. Calzabigi — Ch. W. Gluck).

Dawał je wzmocniony nowymi śpiewakami zespół Guardasoniego. Działał do wiosny 1777.

21 marca 1776 odbył się pożegnalny występ trupy niemieckiej, z którą nie odnowiono kontraktów. Lansowała ona w 1774-1776 przede wszystkim dramę mieszczańską. Wystawiono pierwsze sztuki G. E. Lessinga: „Minna von Barnhelm", „Emilia Galotti", „Miss Sara Sampson", „Die Juden". Z utworów G. Stephaniego drama „Der Desertör aus Kindesliebe" zyskała popularność w polskim przekładzie Bernarda („Zbieg z miłości ku rodzicom").

Miejsce niemieckiej zastąpiła w 1776-1778 nowa scena francuska (od 8 września 1776 występował zespół pod dyrekcją Hamona, do którego 22 października dołączyła trupa przybyła z dworu Fryderyka II). Wystawiano m.in.: P. Beaumarchais'go „Le Barbier de Séville" i „Eugènie", D. Diderota „Le Père de famille", W. Shakespeare'a „Romeo et Juliette" (17 sierpnia 1778, w adaptacji Ducisa?).

Niekorzystnie odbiły się rządy Ryxa na rozwoju sceny polskiej (jego zdaniem — deficytowej). Już w 1776 rozpatrywany był projekt Moszyńskiego: utrzymywania jej na zasadzie subskrypcji. W maju-czerwcu 1777 zespół przerwał przedstawienia — przetrwał ostatecznie głównie dzięki opiece i finansowej pomocy króla. Na przełomie 1777-1778 rozważano możliwość odebrania Ryxowi przywileju, dyskutowany był projekt utworzenia nowej spółki. Ostatecznie Ryx przywilej zatrzymał, wydzierżawiając przedsiębiorstwo L. Montbrunowi na przeciąg lat trzech (7 kwietnia 1778). Antrepryza Montbruna objęła scenę polską i francuską oraz balet pod dyrekcją Daniela Curtza (opery włoskiej od 1777 w Warszawie nie było). W kierownictwie teatru brali udział Piotr Gaillard i Michał Bisesti; opiekę nad sceną polską powierzył król Moszyńskiemu i Franciszkowi Ksaweremu Woynie.

Pomyślnie rozwijająca się działalność Montbruna przerwana została na początku września 1778 przez niespodziewaną utratę sali w Pałacu Radziwiłłowskim, o którą upomniał się — z upływem kolejnego kontraktu dzierżawnego — powracający do kraju Karol Radziwiłł. Montbrun zbankrutował, Ryx zmuszony został do podjęcia budowy gmachu teatralnego (w myśl ustawy sejmowej przyznającej mu przywilej). W życiu warszawskiego teatru publicznego nastąpiła roczna przerwa.

Scena polska w 1774-1778 początkowo nawiązywała do repertuaru z 1766-1767 i sceny kadeckiej, ale już w pierwszym sezonie doszły nowe sztuki Bohomolca („Czary", „Monitor") i Czartoryskiego („Gracz", „Bliźnięta", w 1777: „Mniejszy koncept niż przysługa"). Z autorów nowych najważniejszymi byli: Jan Baudouin („Demokryt" 1775, „Dziedzic" 1776, „Świętoszek zmyślony" 1777, „Roztargniony" 1778), Feliks Oraczewski („Pieniacz" — 13 lutego 1775, największy sukces roku: 16 przedstawień; „Polak cudzoziemiec w Warszawie" 1778), Antoni Michniewski („Teresa, albo tryumf cnoty" 1775, „Tryumf łaskawości" 1776, „Ludwika, albo miłość stateczna" 1776, „Trzewiki morderowe" 1776). Szczególny sukces osiągnęły w 1777 przedstawienia „Bewerleya" T. Moore'a (wg J. B. Saurina, w przekładach F. Barssa i K. N. Sapiehy). Ważnym wydarzeniem było wystawienie 11 lipca 1778 pierwszej polskiej opery „Nędza uszczęśliwiona" z muzyką M. Kamieńskiego, pierwszej autorskiej pracy Wojciecha Bogusławskiego (wg „komedyjki do śpiewania" Bohomolca), który zadebiutował właśnie jako aktor w sztuce F. K. Woyny „Zmyślona niewierność".

Z wydawnictw teatralnych ukazały się: „Briefe eines Gelehrten aus Wilna" W. Mitzlera de Kolof (1775-1776) oraz *Journal Littéraire de Varsovie* (maj 1777 —kwiecień 1778).

1779 — 1784

11 marca 1779 położono kamień węgielny pod budowę teatru (wg projektu B. Solariego) przy pl. Krasińskich. Budowę ukończono 1 września, sala mieściła ok. 800

widzów. 7 września inaugurowano działalność teatru komedią „Amant, autor i sługa" (Cérou — Bogusławski) i operą komiczną „Bednarz" (N. M. Audinot — Baudouin). Nowym przedsiębiorcą teatru został M. Bisesti, dyrektorem — P. Gaillard. Antrepryza objęła jedynie scenę polską i balet kierowany przez G. A. Sacco. Dopiero w maju 1780 zaangażowano przybyły z Petersburga zespół opery włoskiej (buffo) niejakiego Mattei (z wyróżniającym się basem — G. Brocchi). Wystawił m.in. opery: „La Frascatana" (F. Livigni — G. Paisiello), „L'Italiana in Londra" (D. Cimarosa), „La Scuola de'gelosi" (C. Mazzola — A. Salieri; wszystkie spolszczone w 1782 przez Bogusławskiego). Występował do czerwca 1781.

Niespodziewane odejście do Lwowa Truskolaskich i Owsińskiego w lipcu 1780 zachwiało egzystencją sceny polskiej. 14 stycznia 1781 Bisesti ogłosił bankructwo (chroniąc się u karmelitów). Scena nie przerwała jednak przedstawień. Za rezygnację z należnego odszkodowania udzielono aktorom pozwolenia na kontynuację działalności pod własnym zarządem w formie Zrzeszenia Aktorów Narodowych (z obowiązkiem płacenia 15 dukatów od przedstawienia właścicielowi przywileju). Dyrekcję Zrzeszenia sprawowali: P. Gaillard i kasjer Bernard (17 stycznia — 7 kwietnia 1781), następnie również A. Moszyński (24 maja 1781 — kwiecień 1783).

Obok Zrzeszenia występowała początkowo opera włoska, a od 16 kwietnia 1781 do czerwca 1783 — zorganizowana przez Constantiniego (do spółki z Morellim i Marchinim) scena niemiecka, wystawiając m. in. „Hamleta" wg F. L. Schrödera (4 sierpnia 1781) i „Clavigo" J. W. Goethego (4 sierpnia 1782).

Od 1 maja 1783 antreprenerem sceny polskiej, niemieckiej i baletu był Marcin Jerzy Lubomirski; dyrekcję teatru sprawował Bogusławski, który po powrocie do Warszawy ze Lwowa w marcu 1782 wysunął się na czoło w zespole polskim.

Następną antrepryzę sceny polskiej rozpoczął 7 września Bogusławski (zawarłszy spółkę z Constantinim i baletmistrzem Curtzem). W listopadzie sprowadził Truskolaskich i Owsińskiego; w styczniu 1784 występował z częścią zespołu podczas kontraktów w Dubnie. Antrepryzę zakończył 7 czerwca niepowodzeniem finansowym. Curtz przyłączył swój balet do sprowadzonego przez Ryxa w kwietniu zespołu opery włoskiej (buffo i serio) Francesca Zappo, która działała z przerwami do końca lutego 1787. Część aktorów polskich wyjechała na prowincję. Bogusławski uzyskał od Stanisława Augusta pozwolenie na występy podczas sejmu w Grodnie (październik-listopad 1784). W grudniu dał parę przedstawień w Warszawie, po czym występował w Dubnie (styczeń 1785), następnie przeniósł się z zespołem do Wilna.

Od czasu otwarcia nowego gmachu znacznie powiększył się zastęp autorski. Sam Bogusławski dostarczył scenie w 1778-1784 18 utworów, tłumaczeń z oper włoskich, komedii i dram, m.in.: „Ślub modny" (1779), „Szkoła kobiet", „Mieszczki modne" (1780), „Uczciwy winowajca" (1783). Ze sztuk F. Zabłockiego wystawiono m.in.: „Zabobonnika" (4 kwietnia 1781), „Fircyka w zalotach" (16 czerwca 1781), „Doktora lubelskiego" (1781), „Amfitriona" (1782), „Ojca dobrego" (1782). Inne ważne premiery: „Syn marnotrawny" S. Trembeckiego (1779) i „Kulig" J. Wybickiego (1783).

W 1779 ukazało się 10 pierwszych tomów teatralnej serii wydawniczej P. Dufoura oraz *Kalendarz Teatrowy*. Wystawiony w tym roku „Autor komedii" Bohomolca był pierwszym głosem krytycznym przeciw nasilającym się w repertuarze tendencjom rozrywkowym i uleganiu gustom widowni, kosztem rezygnacji z określonych założeń dydaktycznych.

1785—1789

Po wyjeździe zespołu Bogusławskiego występowała w Warszawie jedynie opera włoska i zespół sceny niemieckiej Constantiniego; antreprenerem teatru został ponownie Lubomirski. 19 czerwca 1785 premierą „Sarmatyzmu" wznowiono działalność sceny

polskiej. Z wybitniejszych aktorów pozostał K. Świerzawski, wkrótce dołączyli aktorzy z teatru krakowskiego z Aleksandrem Okońskim. Współpraca Lubomirskiego z Ryxem zakończyła się już w listopadzie ostrym zatargiem. Równocześnie Lubomirski kierował królewskim teatrem nadwornym, sprowadził przejęty przez króla potyzenhauzowski zespół ,,tancerzy narodowych'' wyszkolonych przez baletmistrza Franciszka Ledoux (rozpoczął występy 16 października 1785; na początku 1788 powiększyła go grupa tancerzy teatru słonimskiego). Teatr nadworny przejął również pozostałą w stolicy resztę baletu warszawskiego. Odtąd teatr publiczny korzystał sporadycznie z występów baletu nadwornego (do sierpnia 1790).

Z początkiem stycznia 1786 Bogusławski zawarł z Ryxem umowę na występy swego zespołu w Warszawie (od maja), która nie została jednak zrealizowana. Ryx nie odkupił dekoracji i kostiumów wileńskich, zabrał natomiast większość zakontraktowanych aktorów, rozbijając Bogusławskiemu zespół. Z Bogusławskim pozostali: Jakub Hempiński, Petronela Drozdowska (debiut w 1784 w Grodnie), Salomea Desznerówna (debiut w 1778 w Warszawie). Wśród aktorów przybyłych w czerwcu 1786 z Wilna znajdowali się: Marianna Nowicka, Józef Nowicki, Franciszka Pierożyńska (debiut 1779), Marunowska. Miesiąc wcześniej przyłączyli się do warszawskiej sceny: Agnieszka Truskolaska, Leon Pierożyński, Magdalena Jasińska. W tymże roku zadebiutowali śpiewacy: Magdalena Sitańska i Dominik Kaczkowski. W 1787 przyłączył się do zespołu Owsiński. Przedsiębiorstwo teatralne prowadził wówczas Ryx z Gaillardem. Poza wznowieniami repertuarowymi z lat poprzednich pojawiło się sporo nowych premier, m.in. ,,Sarmatyzm'', ,,Arlekin Mahomet'' (1786) i ,,Król w kraju rozkoszy'' (1787) Zabłockiego, sztuki Jana Drozdowskiego, Grzegorza Broniszewskiego, Józefa Kossakowskiego. Grano także ,,Wesele Figara'' (17 grudnia 1786, przedtem w Wilnie — 8 maja) i ,,Czynsz'' Karpińskiego (1789).

Działał, kilkakrotnie odnawiany i uzupełniany, zespół opery włoskiej (we wrześniu 1786 weszli doń śpiewacy: Giorgia Banti i Sartorini); podczas wizyty króla w Krakowie w czerwcu 1787 występowała tam grupa operzystów warszawskich pod kierownictwem Domenica Toniolego (z grupy F. Zappo). Od maja 1789 występowała przybyła z Pragi wyróżniająca się grupa operzystów Domenica Guardasoniego, wystawiająca pierwsze w Warszawie opery heroiczne: ,,Axur, re d'Ormus'' (P. Beaumarchais — A. Salieri) i ,,L'Arbore di Diana'' (L. Da Ponte — V. Martin y Solar). Polską inscenizację ,,Axura'' (24 września 1793) uznał Bogusławski za ważny moment w dziejach rywalizacji sceny polskiej z włoską.

W 1789-1790 dał kilka przedstawień kierowany przez Mateusza Witkowskiego Teatr Narodowy z Dzieci.

1790 – 1794

Na początku 1790 na wezwanie Stanisława Augusta wrócił do Warszawy Bogusławski; zrazu zawarł umowę z Ryxem tylko do końca marca, następnie przedłużył ją o miesiąc, ostatecznie za sprawą królewską ustalił ją na dłużej. (Ryx był przedmiotem ataków opinii publicznej za zamknięcie sceny polskiej w czasie sejmu; 9 grudnia 1788 Stanisław Kublicki wniósł na sejm wniosek o zniesienie przywileju teatralnego, uchwalony ustawą z 4 czerwca 1791, znoszącą wszelkie monopole).

14 lutego 1790 wileński zespół zainaugurował występy operetką ,,Ogrodniczka zmyślona'' (W. Bogusławski — P. Anfossi). W sierpniu król przyłączył swój balet do przedstawień polskich. (Latem 1791 królewski balet został rozwiązany, po czym Bogusławski sam zaangażował tancerzy). W maju 1791 powrócili z Krakowa Owsiński i Maciej Każyński; w kwietniu dołączyły A. Truskolaska i Marunowska, 3 czerwca zadebiutowała córka Truskolaskiej, Józefa. W kwietniu 1793 zaangażowani zostali: M. Jasińska, D. Kaczkowski, Jan Nepomucen Szczurowski; we wrześniu — Jan Ryłło.

Od czerwca do sierpnia 1791 z powodu remontu gmachu zespół występował w udzielonych gościnnie przez króla Łazienkach.

Początkowo wystawiał Bogusławski wyłącznie komedie, dramy, opery i operetki grane już w latach poprzednich w Warszawie lub Wilnie. We wrześniu 1790 — zapewne w związku z obecnością zespołu opery Guardasoniego — odebrano scenie polskiej prawo wystawiania sztuk muzycznych (Bogusławski nie honorował jednak długo tego zakazu). Na plan pierwszy wysunęły się dramy; duży sukces odniosły spolszczone przez Bogusławskiego w 1790: „Lanassa", „Taczka occiarza", „Emilia Galotti". Od premiery „Powrotu posła" Niemcewicza (15 stycznia 1791) zaznaczyło się nasilenie sztuk aktualno-politycznych, jak: „Dowód wdzięczności narodu" Bogusławskiego (15 września), „Szlachcic mieszczaninem" Wybickiego (25 listopada), „Rokoszanie, czyli książę de Montmouth" Zabłockiego (17 stycznia 1792), „Kazimierz Wielki" Niemcewicza (3 maja). Władzom targowickim naraził się Bogusławski „Henrykiem VI na łowach" (8 września 1792). Ustanowiona cenzura sztuk i kontrola przedstawień zabroniła w styczniu 1793 wystawienia przepolszczonych sztuk Voltaire'a: „Tryumwirat" (przez F. Gawdzickiego) i „Brutus". 1 marca 1794 odbyła się premiera „śpiewogry" Bogusławskiego: „Cud mniemany, czyli krakowiacy i górale". Zawarte w niej piosenki spełniły rolę pobudek powstańczych. W dniu wybuchu powstania (17 kwietnia) teatr przerwał działalność. 10 lipca gmach teatru i Sala Radziwiłłowska przekazane zostały na lazarety. 29 września Najwyższa Rada Narodowa podjęła uchwałę o potrzebie reaktywowania teatru publicznego, wyznaczając na ten cel subwencję (6000 zł). 11 października otwarto teatr przedstawieniem „Pustelnik na wyspie Formentera" (A. F. Kotzebue — Bogusławski).

Po szturmie na Pragę Bogusławski z większością zespołu udał się do Lwowa.

W 1790-1794 z zespołów obcych działały w Warszawie opera włoska i scena niemiecka. Po rozwiązaniu zespołu Guardasoniego (wiosną 1791) nową (słabą) trupę operzystów włoskich sprowadził Pellatti (występowała od 9 kwietnia 1792 do 30 maja 1793).

W wyniku zniesienia wyłącznego przywileju teatralnego Jan Marwani otworzył drugą scenę publiczną w odrestaurowanej sali Pałacu Radziwiłłowskiego, a w październiku 1792 — sprowadziwszy ze Lwowa niemiecki zespół F. H. Bulli — rozpoczął występy. Latem 1793 przedsiębiorstwo tej sceny przejął Bulla i do wiosny 1794 występował na zmianę z zespołem Bogusławskiego w teatrze przy pl. Krasińskich. Wystawiono m.in.: Shakespeare'a „Makbet" (w adaptacji G. Stephaniego, 13 lipca 1793), „König Lear" (9 września 1793), F. Schillera „Don Carlos, Infant von Spanien" (14 września 1793), operę Mozarta „Die Zauberflöte" (27 lipca 1793).

1795—1799

Z początkiem 1795 tancerz Holnicki (z dawnego baletu Tyzenhauza) zorganizował zespół baletowy, występujący z francuską trupą Volange'a.

Od 1 lutego do 5 lipca działał zebrany z pozostałych w Warszawie aktorów zespół Owsińskiego.

26 sierpnia przedstawieniem komedii „Kotek zgubiony" (N. Carmontelle — Bogusławski) i rosyjskiej operetki „Wiejskie święto" zainaugurował występy dwujęzyczny zespół Bonawentury Tuczemskiego (wchodzili doń m.in.: J. Hempiński, P. Drozdowska, S. Desznerówna; od 20 września — balet Holnickiego).

Jesienią tegoż roku T. Truskolaski zorganizował pod swym kierownictwem drugą polską scenę występującą najpierw w Pałacu Radziwiłłowskim, a od początku 1796 w teatrze przy pl. Krasińskich. Z dawnych aktorów do zespołu weszli: K. Świerzawski, A. Okoński, B. Promieński. Rywalizacja obu scen polskich zakończyła się 23 lutego 1796 rozwiązaniem antrepryzy Tuczemskiego. Część jego aktorów i balet (rozwiązany

przy końcu listopada) przyłączyły się do sceny Truskolaskiego. Latem 1797 wyjeżdżał Truskolaski na gościnne występy do Poznania, Gdańska i Łowicza. Przy końcu roku kierownictwo sceny objęła Agnieszka Truskolaska (po śmierci męża) i prowadziła zespół do 7 lipca 1799. Występował do marca 1799 (z przerwami) w Pałacu Radziwiłłowskim, później w gmachu teatru przy pl. Krasińskich.

W 1796 dawała przedstawienia w języku niemieckim dziecięca trupa M. Witkowskiego. 1 maja 1797 rozpoczął działalność niemiecki zespół J. C. Olhorsta, rok później zastąpił go zespół F. Küblera.

Czteroletnia antrepryza Truskolaskich utrzymała ciągłość polskiego teatru w Warszawie w trudnym okresie historycznym. W repertuarze wśród wznowień z okresu przedrozbiorowego grano: „Cyrulika sewilskiego", „Wesele Figara", „Henryka VI na łowach"; ważniejszymi premierami były: opera „Wdzięczność dla pana, czyli wesele wiejskie" (J. Drozdowski — J. Stefani, 1796), „Scytowie" (Voltaire — Drozdowski, 1799), „Sowizdrzał, czyli rycerze z przypadku" (T. Corneille — Zabłocki, 1799), „Hamlet" (wg J. F. Ducisa — M. Horodyski, 1799). Zadebiutowali wówczas m.in.: Antoni Zieliński (1796), Franciszka Leszczyńska, Marcin Szymanowski, Alojzy F. Żółkowski (1797).

1799—1806

31 sierpnia 1799 przedstawieniem opery Ch. L. Martiniego „Drzewo Diany" (L. Da Ponte — J. N. Kamiński) otworzył Bogusławski nową, 15-letnią antrepryzę w Warszawie. Połączony zespół aktorski liczył ok. 30 osób. Współpracowali z teatrem: dyrektor orkiestry J. Elsner oraz dekoratorzy A. Smuglewicz (do 1804) i J. B. Plersch (1803-1809). W 1800 podjął Bogusławski cykliczne występy gościnne w Poznaniu, Kaliszu i Łowiczu; w 1801 uzyskał na trzy lata przywilej od rządu pruskiego na dawanie widowisk polskich w miastach Prus Południowych.

W dzień Nowego Roku 1801 podczas warszawskiego przedstawienia sztuki „Otto z Wittelsbach" rozrzucono w teatrze wiersz o zakamuflowanej treści patriotycznej. W wyniku represji Bogusławski pozbawiony został na kilka miesięcy prawa występowania na scenie.

W 1802-1803 (do kwietnia) zespół polski z powodzeniem konkurował z przybyłą operą włoską (sukcesem była premiera „Zaczarowanego fletu" 29 stycznia 1802). W 1803 dołączył Bogusławski do swej sceny zespół baletowy Ledoux (rozwiązany w lutym 1805). W 1804 prowadził walkę konkurencyjną z niemieckim przedsiębiorcą K. Döbbelinem, starającym się o wyłączne prawo na widowiska teatralne w stolicy, i uzyskał 3-letnią koncesję na prowadzenie także sceny niemieckiej, która działała w Pałacu Radziwiłłowskim od 3 listopada 1801 do maja 1806; we wrześniu-październiku 1805 występowała w Poznaniu. Od końca 1805 do maja 1808 występował Bogusławski z zespołem baletowym F. Szlancowskiego.

Do końca rządów pruskich (listopad 1806) pierwsze w repertuarze miejsce pod względem ilościowym utrzymywały komedie i komedioopery. Wznawiano wartościowe pozycje okresu przedrozbiorowego, przeważały jednak komedie rozrywkowe pisane na doraźny użytek teatru (m.in. przez L. A. Dmuszewskiego, W. Pękalskiego, A. F. Żółkowskiego). Stopniowo coraz więcej miejsca zajmowały dramy (głównie A. F. Kotzebuego) i melodramy. Do ważniejszych przedstawień operowych należały: „Porwanie z seraju" i „Flet czarnoksięski" Mozarta (spolszczony przez Bogusławskiego) (1800, 1802), F. A. Hoffmeistera „Telemak" (1803), P. Wintera „Przerwana ofiara" (1802), oraz L. Cherubiniego „Lodoiska" (1804). Największym powodzeniem — po „Krakowiakach i góralach" — cieszyło się wznowienie „Axura" (115 przedstawień do 1814). Z ważniejszych tragedii wystawiono: P. Corneille'a „Cyda" (1801) i „Horacjuszy" (1802) w przekładach L. Osińskiego; J. Racine'a „Brytannika" (1802) i „Bajazeta"

(1803) w przekładach J. Kruszyńskiego; Shakespeare'a „Hamleta" (1806) w przekładzie Bogusławskiego wg Schrödera, „Otella" (1801) oraz „Króla Leara" (1805) w przekładach Osińskiego wg Ducisa. Przedstawienie „Zbójców" Schillera (pt. „Rabusie") w 1803 spotkało się z ostrą krytyką.

Opinią najlepszych aktorów sceny polskiej cieszyli się: Bogusławski, Żółkowski — „pierwszy komik", Bonawentura Kudlicz (debiut 1801), L. A. Dmuszewski (debiut 1800), J. N. Szczurowski, M. Szymanowski, Michał Pawłowicz (występował 1800-1804). Z aktorek: A. Truskolaska (do 1803), J. Truskolaska-Ledóchowska (przerwa w występach: 1801-1805), Rozalia Bogusławska (występowała 1802-1808), F. Leszczyńska-Wagnerowa, Joanna Gamalska-Szczurowska, P. Drozdowska. Z śpiewaczek: Zofia Petrasch-Dmuszewska (występowała 1801-1807), Konstancja Pięknowska-Dmuszewska (debiut 1802), Karolina Stefani (występowała 1802-1803).

Od 1801 ukazywały się recenzje teatralne w *Nowym Pamiętniku Warszawskim*, od listopada 1802 w *Gazecie Warszawskiej*, a od 1803 w *Gazecie Korespondenta Warszawskiego*.

1806—1814

Z zakończeniem rządów pruskich ustały istniejące dotąd ograniczenia cenzuralne, co przyniosło nasilenie repertuaru historyczno-patriotycznego. Kontrolę nad widowiskami sprawowało jednak ministerstwo policji Księstwa Warszawskiego; w kwietniu 1811 zabroniło wystawienia „Powrotu posła" Niemcewicza.

Historyczna sytuacja Księstwa nie sprzyjała rozwojowi teatru. Pewne ożywienie nastąpiło w związku z przybyciem do Warszawy w końcu 1807 dworu Fryderyka Augusta: przyjazd ten uczczono wystawieniem 5 grudnia „Karola Wielkiego i Witykinda" T. Łubieńskiej (z muzyką Elsnera).

W maju 1808 wskutek pogłębiających się trudności finansowych Bogusławski zamierzał złożyć kierownictwo teatru w ręce Zrzeszenia Aktorów, co zaogniło antagonizmy w zespole. Rezultatem pretensji aktorów było powołanie komisji (pod przewodnictwem Wielopolskiego), upoważnionej do ingerowania w wewnętrzne sprawy przedsiębiorstwa. W tymże roku przeprowadzono remont gmachu (z subwencji rządowych). W 1809 teatr okresowo przerwał przedstawienia. Od lipca do października scena warszawska dała 54 przedstawienia w wyzwolonym Krakowie. Na początku 1810 zadłużony Bogusławski postanowił zrzec się antrepryzy, postulując (w piśmie do prefekta F. Nakwaskiego) przejęcie teatru przez rząd lub magistrat, utworzenie rządowej dyrekcji teatralnej oraz otwarcie szkoły dramatycznej. Dekret Fryderyka Augusta z 14 kwietnia 1810 przedłużył antrepryzę Bogusławskiego na dalsze 4 lata, polecając równocześnie utworzenie dyrekcji rządowej oraz wypłacanie rocznej subwencji (36 tys. zł., co stanowiło ok. 1/6 budżetu teatru). We wrześniu 1810 Dyrekcja Rządowa rozpoczęła działalność, pierwszym jej prezesem został Niemcewicz. Na dyrektora orkiestry, obok Elsnera, powołano Karola Kurpińskiego. Mimo tych zmian Bogusławski nie zdołał przezwyciężyć kryzysu — sytuacja kraju wpływała ujemnie na frekwencję w teatrze, poza tym w zespole istniała silna opozycja wobec polityki Bogusławskiego.

1 maja 1811 nastąpiło otwarcie Szkoły Dramatycznej, a 4 czerwca uroczysta inauguracja roku szkolnego. W drugiej połowie roku kierownictwo teatru, w zastępstwie chorego Bogusławskiego, sprawował Dmuszewski. Bogusławski opracował wówczas projekt reorganizacji życia teatralnego w stolicy (postulował utworzenie trzech oddzielnych teatrów: narodowo-klasycznego, operowego i popularnego).

Sezon 1811/12 należał do pomyślniejszych, po czym (wskutek klęski Napoleona) nastąpił nowy wzrost trudności. Subwencję wypłacano nieregularnie, w 1813 przerwała działalność Dyrekcja Rządowa. Opozycyjna grupa w zespole (Kudlicz, Elsner, Kur-

piński) domagała się zmiany kierownictwa. W styczniu 1814 Bogusławski zapowiedział złożenie antrepryzy z upłynięciem terminu 4-letniej umowy. 10 lutego wznowiła prace Dyrekcja Rządowa w odnowionym składzie, z Józefem Lipińskim jako prezesem. 30 kwietnia Bogusławski złożył dyrekcję, a kierownictwo teatru objęło tymczasowo Zrzeszenie Aktorów.

W okresie tym przewagę w repertuarze miały komedie, komedioopery oraz dramy i melodramy (ilość dram wzrosła od 1810). Wystawiano nadto sztuki aktualne politycznie: Dmuszewskiego „Okopy na Pradze" (14 czerwca 1807), F. Wężyka „Rzym oswobodzony, czyli powrót wojowników" (21 grudnia 1809), Żółkowskiego „Wkroczenie do Litwy" (19 lipca 1812) i „Carowie moskiewscy w niewoli" (25 września 1812). Z tragedii klasycznych wystawiono: „Ifigenię w Aulidzie" Racine'a (1807), „Cynnę" Corneille'a (tłum. L. Osiński, 1808), „Saula" V. Alfieriego (tłum. Bogusławski, 1809) oraz „Makbeta" Shakespeare'a (wg F. L. Schrödera (?) tłum. S. Regulski, 1812). Ważniejszymi premierami operowymi były: „Pałac Lucypera" K. Kurpińskiego (1811), „Dwa słowa" N. Dalayraca (1808), „Kopciuszek" N. Isouarda (1811), „Leszek Biały" Elsnera (1809). Z nowych komedii powodzenie w latach następnych zdobyły: „Szarlatan" Żółkowskiego i „Szkoda wąsów" Dmuszewskiego (1814).

W zespole aktorskim nie nastąpiły większe zmiany, poza śmiercią pierwszej śpiewaczki Z. Petrasch-Dmuszewskiej (1807) i odejściem R. Bogusławskiej (1808). W tymże roku weszła do zespołu Karolina Drozdowska-Elsnerowa.

W Szkole Dramatycznej kształciło się 12 uczniów. W 1812 i 1813 odbyły się ich popisy; w lipcu 1814 objęło pracę w teatrze 9 absolwentów Szkoły.

Prasa warszawska w dalszym ciągu zamieszczała recenzje i wzmianki o przedstawieniach. Żywszą polemikę wywołało przedstawienie „Rzymu oswobodzonego" Wężyka oraz wznowienie (12 września 1810) „Władysława pod Warną" Niemcewicza.

Od 1809 zaczęły wychodzić *Roczniki Teatru Narodowego Warszawskiego* (pierwszy za 1808).

Przez cały okres antrepryzy Bogusławskiego zespół wyjeżdżał corocznie latem na gościnne występy do Poznania (1800-1810), Kalisza (1800-1811), Łowicza (1799-1807). Jednorazowo występował w Białymstoku (wrzesień-październik 1808), Krakowie (13 lipca — 8 października 1809) i Gdańsku (14 sierpnia — 12 września 1811).

1814—1825

Od 1 maja do 10 lipca 1814 teatrem zarządzało Zrzeszenie Aktorów pod przewodnictwem Dmuszewskiego, Kudlicza i Kurpińskiego. 10 lipca antrepryzę przejął na następnych lat 11 Ludwik Osiński (odkupiwszy — przy pomocy zorganizowanego przez Elsnera towarzystwa akcyjnego — inwentarz teatralny Bogusławskiego).

4 lutego 1814 otwarto ponownie Szkołę Dramatyczną. Wykłady „dramatyki praktycznej" po Bogusławskim przejął Kudlicz. W maju rozpoczęła się kampania krytyczna Towarzystwa Iksów, zmierzająca do zmiany profilu repertuarowego teatru. Osiński solidaryzując się z Iksami zainicjował nowy kierunek, polegający na ograniczeniu dramy i lansowaniu tragedii klasycystycznej. W 1817 ta polityka repertuarowa załamała się, a w 1818 stanowczą przewagę odzyskała ciesząca się popularnością widowni drama.

W 1816 przeprowadził Osiński remont teatru. 20 sierpnia 1818 otrzymał od Komisji Spraw Wewnętrznych i Policji prawo wyłączności wystawiania sztuk polskich, a 23 marca 1819 — prawo pobierania 1/4 dochodu od wszelkich widowisk obcych organizowanych w Warszawie. Od 1818 prowadził obok polskiej własną scenę francuską i balet (pod kierunkiem L. Thierry'ego i H. A. Debraya). Ok. 1820 nastąpiły zaostrzenia cenzuralne.

W 1821 prezesem Dyrekcji Rządowej został Aleksander Rożniecki, szef tajnej policji Królestwa. W tymże roku powstało Konserwatorium Muzyczne pod kierownictwem

Elsnera. 19 listopada 1822 dekret namiestnika J. Zajączka ustalił status prawny teatru i określił kompetencje dyrekcji; 10 grudnia 1822 weszły w życie „Ustawy teatru", określające jego ustrój i wewnętrzny regulamin. Opracowała je komisja pod przewodnictwem Bogusławskiego. W 1823 powołany został Komitet dla Kontroli Przychodów i Wydatków Teatru (na czele z S. Staszicem). 23 września tegoż roku został zawarty między rządem Królestwa a antreprenerem „układ o połączeniu pod jedną administracją teatrów narodowego i francuskiego" (na lat 5); na prowadzenie obu scen Osiński otrzymał 120 tys. zł subwencji (w tym 70 tys. na francuską), a nadto 50 tys. na pokrycie niedoborów. W 1817 i w 1823-1824 organizował Osiński wyjazdy teatru do Poznania, Kalisza i Płocka. Wskutek stałych niedoborów finansowych 30 czerwca 1825 zrezygnował z antrepryzy.

Mimo klasycystycznych upodobań Osińskiego i wspierającej go krytyki — w okresie tym nadal przewagę utrzymały komedioopery, dramy i melodramy (poza eksperymentalnymi latami 1816-1818). Ważniejsze tragedie wprowadzone na scenę: „Barbara Radziwiłłówna" A. Felińskiego (1816), „Ludgarda" L. Kropińskiego (1818), „Atalia" (1816) i „Andromacha" (1823) Racine'a, „Fiesco" (1818), „Dziewica Orleańska" (1818) oraz „Intryga i miłość" (1823) Schillera. W 1818 wystawiono po raz pierwszy operę Rossiniego — „Tankred" (tłum. K. Brodziński). Z dram największe powodzenie zdobyły: „Puszcza pod Hermansstadt" (premiera w 1810), „Machabeusze" (1820), „Upiór" (1821), „Ofiara Abrahama" (1821) i „Inez de Castro".

Głównymi dostawcami komedii byli w dalszym ciągu Dmuszewski, Żółkowski, Pękalski i Kudlicz.

W tym też czasie wystawiono pierwsze na scenie warszawskiej komedie Aleksandra Fredry (pierwszą — „Pan Geldhab" — 7 października 1821). Od 16 czerwca 1816 „Krakowiaków i górali" Bogusławskiego zastąpił w repertuarze „Zabobon, czyli krakowiacy i górale" J. N. Kamińskiego (z muzyką Kurpińskiego). (Sztukę Bogusławskiego przywróci scenie, z aktualnymi piosenkami, powstanie listopadowe — 5 grudnia 1830).

Nastąpiły znaczne zmiany w zespole aktorskim. Odeszli ze sceny: K. Drozdowska-Elsnerowa (1821), A. F. Żółkowski (1822), K. z Pięknowskich Dmuszewska (1823), Józef Nacewicz (1821). Zespół zasilili: Zofia z Brzoskich Kurpińska (debiut 1814), Aniela Nacewiczówna (debiut 1817, od 1820 rywalka Ledóchowskiej), Leontyna Żuczkowska (1823), Katarzyna z Rutkowskich Aszpergerowa (od 1815), aktor i kompozytor operetek Józef Damse (od 1814), Ignacy Werowski (od 1815), tancerka Julia Mierzyńska (debiut 1816, od 1823 dyrektorka baletu), Wojciech Szymanowski (syn Marcina), Józef Polkowski, Wojciech Piasecki (od 1821). Gościnnie występowali Antoni Benza (1816-1822) i Antoni Fiszer (1815-1817). 1 lipca 1824 odszedł z teatru Elsner; samodzielną dyrekcję orkiestry i opery objął Kurpiński.

Przedstawienia teatralne były omawiane w prasie warszawskiej, szczególnie żywo w okresie akcji Iksów (1815-1819). Toczyły się także ostre polemiki o właściwą ocenę zasług Bogusławskiego (zaczęte 2 lutego 1816 recenzją z „Dwóch Klingsbergów"), o program teatru narodowego (luty-kwiecień 1817), o Schillerowskiego „Fiesca" (listopad 1818).

W 1820-1823 Bogusławski wydał 12 tomów swych „Dzieł dramatycznych"; w t. 1 i 4 zamieścił „Dzieje Teatru Narodowego".

1825—1827

Od 15 lipca 1825 do 30 czerwca 1827 kierownictwo teatru sprawował Komitet (Dmuszewski, Kudlicz, Kurpiński) wyłoniony przez Zrzeszenie Aktorów. Rząd odebrał teatrowi subwencję i prawo pobierania podatku od widowisk obcych; za korzystanie z inwentarza Zrzeszenie płaciło Osińskiemu 10% z dochodów.

Do ważniejszych pozycji repertuarowych należały dalsze premiery komedyj Fredry. Powodzeniem cieszyły się dramy i melodramy. Wśród nowych oper wystawiano od 1825 „Cyrulika sewilskiego" i „Włoszkę w Algierze" Rossiniego oraz „Wolnego strzelca" Webera.

19 listopada 1825 namiestnik Zajączek położył kamień węgielny pod budowę nowego gmachu teatralnego wg projektu A. Corazziego (budowę ukończono we wrześniu 1832).

Na początku 1826 prezes Dyrekcji Rządowej Teatrów, Rożniecki, ustanowił drugi komitet nadzorczy złożony z 7 osób (pod przewodnictwem Bogusławskiego). Wywołało to konflikty i rozłam w zespole, a w konsekwencji zlikwidowanie Zrzeszenia. W 1827 inwentarz teatralny Osińskiego nabył rząd, co spowodowało pełną etatyzację instytucji i dało rządowi możność bezpośredniego kierowania teatrem. 12 czerwca 1827 minister spraw wewnętrznych T. Mostowski wydał nowe przepisy organizacji teatru narodowego (weszły w życie 1 lipca). Władzą naczelną pozostała Dyrekcja Rządowa podlegająca Komisji Rządowej Spraw Wewnętrznych i Policji; kierować instytucją mieli dwaj wyznaczeni przez rząd dyrektorzy oraz przydany im do pomocy i kontroli Komitet Artystów złożony z 3-5 osób. Teatr otrzymał wyłączne prawo dawania widowisk polskich w Warszawie. Pierwszymi dyrektorami mianowano Osińskiego i Dmuszewskiego.

20 listopada odbył się ostatni występ i pożegnanie z publicznością Bogusławskiego. Już w 1826 zeszli ze sceny Dmuszewski i Mierzyńska, w 1827 F. Leszczyńska-Wagnerowa; w latach najbliższych — Marcin Szymanowski (1830) i Ledóchowska (1833).

OPRACOWANIA

(J. Heine): Teatr Narodowy 1765-1766. Raporty szpiega. Przeł. i oprac. M. Klimowicz; wstęp Z. Raszewski. W-wa 1962 (druk bibliof.). [Rec.: S. Durski. *Przegl. Hum.* 1962 nr 6]. — J. K. W.: Moje postrzeżenia nad teatrem. O stanie teatru polskiego. *Nowy Pam. Warsz.* t. 3 (1801) nr 7. — (L. A. Dmuszewski): Krótka kronika teatru polskiego. *Roczn. Teatru Nar. Warsz. od 1 I 1813 do 1 I 1814.* W-wa 1814; przedr. L. Bernacki: Teatr, dramat i muzyka za Stanisława Augusta. T. 1. Lw. 1925. — x.x.x.: Rzut oka na teatr polski. *Tyg. Pol.* 1819 t. 2. — W. Bogusławski: Dzieje Teatru Narodowego. W: Dzieła. T. 1. W-wa 1820. T. 4. W-wa 1821; wyd. osob. Przemyśl 1884. — E. Murray: Observations sur l'art dramatique. T. 1-2. Rkps Bibl. Jagiel. sygn. 6010. — S. L. Jaszowski: Dzieje krótkie teatrów polskich. *Czasopism Nauk. Księgozbioru Publ. im. Ossol.* 1830 z. 2. — (K. Kurpiński): Krótki rys teatru narodowego od r. 1818. W-wa 1831. — A. Wejnert: O najdawniejszych zabawach i widowiskach teatralnych w Warszawie do r. 1778. W: Starożytności warszawskie. T. 2. W-wa 1849. — K. W. Wójcicki: Pierwsze otwarcie Teatru Polskiego w Warszawie. Józef Bielawski i jego komedie. *Dzien. Warsz.* 1856 nr 18-22. — K. Skibiński: Pamiętnik aktora (1786-1858). Wyd. M. Rulikowski. W-wa 1912. — J. I. Kraszewski: Studia nad epoką Stanisława Augusta Poniatowskiego, a w szczególności nad teatrem. *Przegl. Europejski* 1863 t. 4. — K. Estreicher: Teatra w Polsce. T. 1-3. Kr. 1873-1879; wyd. nast. fotoofs. W-wa 1953. (T. 4): Indeks. Oprac. E. Szwankowski, W. Zawadzki. (W-wa 1956). [Rec.: zob. III. Literatura polska okresu Oświecenia 3 D]. — A. Tyszyński: Komedia polska w XVIII w. W: Wizerunki polskie. W-wa 1875. — K. W. Wójcicki: Warszawa i jej społeczność w początku naszego wieku. W-wa 1875. — M. Chomiński: Notaty z ok. 1885. Rkps Inst. Sztuki PAN W-wa. — J. Heppen: Teatr warszawski przed pół wiekiem. *Kłosy* 1885 t. 1. — K. W. Wójcicki: Teatr warszawski za dyrekcji L. Osińskiego (1814-1820). *Bibl. Warsz.* 1885 t. 2. — Wł. Bogusławski: Teatr w Warszawie. *Tyg. Ilustr.* 1890 nr 49. — S. Schnür-Pepłowski: U kolebki teatru. Ustęp z dziejów sceny warszawskiej. 1765-1777. *Przew. Nauk. i Lit.* 1894 i odb. (Lw. 1895). [Rec.: K. Estreicher. *Kwart. Hist.* 1895 s. 538 n.]. — S. Schnür-Pepłowski: Teatr Bogusławskiego. Ustęp z dziejów sceny polskiej. 1778-1794. *Świat* 1895 i odb. (Lw. 1896). — Wł. Bogusławski: Bogusławski i jego scena. *Album Teatr. Roczn. Poświęcony Sprawom Teatr.*

i Artyst. T. 1. W-wa 1897. — P. Chmielowski: Nasza literatura dramatyczna. T. 1. Petersb. 1898. —

K. Ciołkosz: Teatr Narodowy w Warszawie, za dyrekcji L. Osińskiego w l. 1814-1830. *Spr. I Dyr. c.k. Wyższej Szkoły Realnej w Tarnowie za r. szk. 1903/04.* Tarnów 1904. — W. Czajewski: Szkice teatralne. I: Pierwsze afisze teatralne. II: Pierwszy komik sceny polskiej. Łódź 1907. — W. Tokarz: Zakaz wystawienia „Powrotu posła" na scenie Księstwa Warszawskiego. *Kalendarz Ilustr. na r. 1914.* W-wa (1913) s. 69-77; przedr. w: Rozprawy i szkice. T. 1. W-wa 1959.— M. Rulikowski: Otwarcie teatru w Warszawie 1765. *Sfinks* 1915 z. 7-8 i odb. — M. Rulikowski: Dawne gmachy i sale teatralne w Warszawie. W-wa 1918. — L. Bernacki: Teatr, dramat i muzyka za Stanisława Augusta. T. 1-2. Lw. 1925. [Rec.: zob. III. Literatura polska okresu Oświecenia 3 D]. — L. Galle: Wojciech Bogusławski i repertuar teatru w pierwszym okresie jego działalności (do r. 1794). Ze słowem wstępnym B. Gubrynowicza. W-wa (1925). [Rec.: zob. jw.]. — W. Rapacki: Sto lat sceny polskiej w Warszawie. W-wa 1925. [Rec.: M. Rulikowski. *Życie Teatru* 1925 nr 1-2]. —

K. Beylin: Plotki i ploteczki z czasów teatru Bogusławskiego w Warszawie. *Scena Pol.* 1929 z. 14. — W. Brumer: Służba narodowa Wojciecha Bogusławskiego. W-wa 1929. — A. Ch.: Za króla Stasia. *Scena Pol.* 1929 z. 14. — *Festival du Théâtre Polonais à Varsovie en commémoration de Wojciech Bogusławski, créateur du théâtre national (1760-1829). Du 27 juin au 28 juillet 1929.* W-wa 1929. — Ku uczczeniu setnej rocznicy zgonu W. Bogusławskiego. Wystawa teatralna. Katalog. (Przedm. M. Tretera). (W-wa 1929). [Omów.: E. Wrocki: Eksponaty muzyczne wystawy teatralnej w r. 1929 w Warszawie. W-wa 1930]. — J. Reiss: Do dziejów teatru za Stanisława Augusta w Polsce. *Pam. Lit.* R. 26 (1929) s. 606. — L. Simon: Geneza Teatru Rozmaitości. *Scena Pol.* 1929 nr 19-21. — L. Simon: Repertuar teatrów za czasów Stanisława Augusta. *Pam. Lit.* R. 26 (1929) s. 242. — E. Świerczewski: Wojciech Bogusławski i jego scena. Zarys biograficzny. W setną rocznicę zgonu. W-wa 1929. [Rec.: L. Simon. *Ruch Lit.* 1929 nr 5]. —

W. Brumer: Teatry warszawskie podczas powstania listopadowego. *Teatr* R. 2 (1929/30) nr 3. — H. Szletyński: Teatr polski do Bogusławskiego włącznie. W: Korespondencyjny kurs teatralny dla kierowników i reżyserów ludowych zorganizowany przez Związek Teatrów Ludowych. Z. 1-9. W-wa 1929-1930. (Na prawach rękopisu). — L. Simon: Teatr warszawski za powstania listopadowego. *Scena Pol.* 1930 nr 23-24 i odb. — W. Brumer: Z dziejów powstania drugiego teatru w Warszawie przed stu laty. *Teatr* 1931 nr 5. — K. Estreicher: Materiały do historii teatru w Polsce. List-recenzja. *Scena Pol.* 1931 z. 20. — M. Rulikowski: Le Théâtre polonais de l'origine jusqu'à l'époque du Romantisme. *Le Théâtre en Pologne* 1931 z. 1. — L. Simon: Aktor a opinia publiczna za Stanisława Augusta. *Scena Pol.* 1931 nr 4-7. — J. Lorentowicz: Zarys dziejów teatru w Polsce. *Wiedza o Pol.* T. 2. W-wa (1932) i w odb. zbior.: *Literatura i teatr polski.* W-wa 1932. — L. Simon: Teatr francuski w Warszawie za czasów Królestwa Kongresowego. Lw. 1932. — M. Treter: Teatr a sztuki plastyczne. Uwagi o scenografii polskiej. *Sztuki Piękne* 1932 nr 10, 12 i odb. (W-wa 1933). — K. Beylin: Plotki i ploteczki o czasach teatru Bogusławskiego w Warszawie. (Oparte na raportach szpiega Mackrotta z l. 1819-1830). *Program Teatru Nowego im. H. Modrzejewskiej w Poz.* Poz. 1933. — W. Brumer: Burza na scenie narodowej (1775). *Teatr* 1934 nr 2. — B. Korzeniewski: „Drama" w warszawskim Teatrze Narodowym podczas dyrekcji L. Osińskiego (1814-1831). W-wa 1934 *Studia z Zakresu Historii Lit. Pol.* 11. [Rec.: zob. III. Literatura polska okresu Oświecenia 3 D]. —

M. Krywoszejew: Ustrój teatrów w Polsce i ich samowystarczalność (1765-1934). W-wa 1935. — L. Simon: Dykcjonarz teatrów polskich, czynnych od czasów najdawniejszych do r. 1863. W-wa 1935. [Rec.: W. Brumer. *Pam. Lit.* R. 32 (1935) s. 626; M. Rulikowski. *Ruch Lit.* 1935 nr 3; polemika: L. Simon, M. Rulikowski. *Tamże* 1936 nr 7/8]. — K. Estreicher: Historia sceny warszawskiej do r. 1850. *Pam. Lit.* R. 33 (1936) z. 4 i odb. (Lw. 1937). — L. Simon: U kolebki sceny publicznej. *Tamże* R. 33 (1936); *Księga referatów Zjazdu Nauk. im. I. Krasickiego.* Lw. 1936. — H. Eile: Teatr warszawski w dobie powstań 1794, 1831, 1863. W-wa 1937. [Rec.: J. Kuroczycki. *Scena Pol.* 1937 nr 1/4; B. Korzeniewski. *Tamże* 1938 nr 2/3; M. Rulikowski. *Nowa Książka* 1938 nr 1]. — B. Korzeniewski: O poglądach na grę aktorów za Stanisława Augusta. *Spr. Tow. Nauk. Warsz. Wydz. I* 1939 i odb. — M. Rulikowski: Teatr warszawski od czasów Osińskiego (1825-1915). Lw. (1939) *Wiedza o Teatrze* 1. —

Z. NIESIOŁOWSKA-ROTHERTOWA: Poezja i teatr w Warszawie w czasie powstania. (1794). *Skarpa Warsz.* 1946 nr 15. — M. OCHOROWICZ: Dawne czasy — dawny teatr. „Arlekin Mahomet albo Taradajka latająca". *Scena i Widownia Warsz.* 1946 nr 2. — M. RULIKOWSKI: Shakespeare na scenach polskich. *Teatr* 1946 nr 5. — M. RULIKOWSKI: Pogrzebana nauka. *Tamże* 1946 nr 6/7. — B. BARANOWSKI, J. PIĄTKOWSKI: Czasy stanisławowskie. *Łódź Teatr.* 1947/48 nr 1. — K. OLSZEWSKI: Położenie aktorów za Stanisława Augusta. *Listy z Teatru* 1949 nr 28. — K. WIERZBICKA: Życie teatralne w Warszawie za Stanisława Augusta. W-wa 1949 *Bibl. Hist. im. T. Korzona* 28. [Rec.: R. WASITA. *Przegl. Powsz.* 1950 nr 7/8; E. SZWANKOWSKI. *Kwart. Hist.* 1950/51 t. 1/2; K. WIERZBICKA: W odpowiedzi E. Szwankowskiemu. *Kwart. Hist.* 1952 s. 156--159]. — K. WIERZBICKA: Publiczność teatralna w Warszawie za Stanisława Augusta. *Scena Wr.* 1950 nr 3. —

E. SZWANKOWSKI: Warszawa stanisławowska. *Kołłątaj i wiek Oświecenia.* W-wa 1951. — K. WIERZBICKA: Źródła do historii teatru warszawskiego od r. 1762 do r. 1833. Cz. I: Czasy stanisławowskie. Wr. 1951. Cz. II: 1795-1833. Wr. 1955. [Rec.: W. NATANSON. *Teatr* 1952 nr 8; J. LIPIŃSKI. *Pam. Teatr.* 1956 z. 2/3]. —

K. BEYLIN: Teatr Narodowy w raportach Mackrotta z l. 1819-1821. *Pam. Teatr.* 1952 z. 2/3. — P. BIEGAŃSKI: O powstaniu Teatru Wielkiego w Warszawie. *Tamże* 1952 z. 2/3. — S. DĄBROWSKI: Teatralia na wystawie wieku Oświecenia. *Teatr* 1952 nr 3. — K. KONARSKI: Teatr warszawski w dobie saskiej. *Pam. Teatr.* 1952 z. 2/3. — Z. KRAWCZYKOWSKI: Teatr W. Bogusławskiego na tle epoki. *Program Państw. Teatrów Dramatycznych w Kr. Teatr im. J. Słowackiego.* („Król i aktor" R. Brandstaettera). Kr. 1952. — E. SZWANKOWSKI: Teatr warszawski XVIII i XIX w. na tle przemian gospodarczo-społecznych. *Pam. Teatr.* 1952 z. 2/3. [Rec.: K. WIERZBICKA. *Tamże* 1953 z. 1; E. SZWANKOWSKI: Odpowiedź. *Tamże* 1953 z. 1]. — K. WIERZBICKA: Teatralia w archiwum Jabłonny. *Tamże* 1952 z. 2/3. — K. WIERZBICKA: Z dziejów aktorstwa w czasach stanisławowskich. *Tamże* 1952 z. 2/3. —

K. BEYLIN: Teatry warszawskie w raportach Mackrotta z lat 1822-1830. *Tamże* 1953 z. 2. — S. DĄBROWSKI: Historia sceny polskiej. (W-wa 1953). (Centr. Zarząd Teatrów. Maszynopis powiel.). — B. KRÓL: Publiczne sale teatralne Warszawy w latach 1774-1776. *Pam. Teatr.* 1953 z. 2. — J. PAWŁOWICZOWA: Teatr Oświecenia w „Pamiętniku Teatralnym". (Rocznik 1952). *Pam. Lit.* R. 44 (1953) z. 2. — J. PROSNAK: Teatr operowy dawnej Warszawy. *Przegl. Kult.* 1953 nr 1. — I. TURSKA: Nieznane dzieło Noverre'a. *Teatr* 1953 nr 6/7. — K. WIERZBICKA: Historia sceny polskiej. Cz. 1-2. W-wa 1953-1955. —

S. DĄBROWSKI: Antrepryza Montbruna w 1778 r. *Pam. Teatr.* 1954 z. 3/4. — S. DĄBROWSKI: Niedole aktorów w XVIII wieku. *Tamże* 1954 z. 3/4. — B. KRÓL: Działalność teatralna Jana Bogumiła Plerscha. *Tamże* 1954 z. 3/4. — B. KORZENIEWSKI: Komedia dell'arte w Warszawie. *Tamże* 1954 z. 3/4. — J. LIPIŃSKI: W. Bogusławski w polskiej krytyce teatralnej z l. 1814-1819. (Warszawa i Wilno). *Tamże* 1954 z. 3/4. — S. MROZIŃSKA: Ze studiów nad kostiumem w polskim teatrze Oświecenia. *Tamże* 1954 z. 3/4. — K. OLSZEWSKI: Inscenizacje na dworze Augusta II Sasa. *Tamże* 1954 z. 3/4. [(Od redakcji): Do dziejów teatru polskiego za Augusta III. *Tamże* 1954 z. 3/4]. — H. SZLETYŃSKI: Szkoła dramatyczna W. Bogusławskiego. *Tamże* 1954 z. 3/4. — E. SZWANKOWSKI: Teatr W. Bogusławskiego w l. 1799-1814. Wr. 1954 *Materiały do Dziejów Teatru w Pol.* 1. [Rec.: zob. III. Literatura polska okresu Oświecenia 3 D]. — A. SZYFMAN: Ocalony rękopis i znalezione listy Noverre'a. *Pam. Teatr.* 1954 z. 3/4. — K. WIERZBICKA: Warszawska scena narodowa na przełomie (1795-1799). *Tamże* 1954 z. 3/4. — W. ZAWADZKI: Relacje cudzoziemców o Wojciechu Bogusławskim i teatrze jego epoki. *Tamże* 1954 z. 3/4. —

J. LIPIŃSKI: Aktor i scena w recenzjach teatralnych Towarzystwa Iksów. *Tamże* 1955 z. 2. — Z. RASZEWSKI: O historii teatru w dziesięcioleciu. Osiągnięcia i postulaty. *Tamże* 1955 z. 2. — S. DĄBROWSKI, S. STRAUS: (Wstęp do) W. Bogusławski: Cud mniemany, czyli krakowiacy i górale. Wr. (1956) *BN* I, 162. [Rec.: J. W. GOMULICKI. *Nowe Książki* 1957 nr 11]. — A. KOWALSKA: „Momus" Alojzego Żółkowskiego (1820-1821). Karta z dziejów prasy i sceny warszawskiej. (W-wa 1956). [Rec.: S. DURSKI. *Pam. Teatr.* 1958 z. 3/4]. — B. KORZENIEWSKI: Teatr francuski w Warszawie za Augusta III. *Pam. Teatr.* 1956 z. 1. — B. KRÓL: Antoni Smuglewicz — malarz teatralny. *Tamże* 1956 z. 2/3. — B. KRÓL: Budynek operalni saskiej w Warszawie. *Tamże* 1956 z. 4. — E. SZWANKOWSKI: Alojzy Żółkowski (ojciec). W-wa 1956. — K. WIERZBICKA: Jeszcze o warszawskich projektach Noverre'a. *Pam. Teatr.* 1956 z. 1. —

M. RULIKOWSKI: Warszawski Teatr

Sułkowskich. Dokumenty z l. 1774-1785. Oprac., wstępem (pt. Zarys dziejów teatrów i zespołów polskich w Rydzynie w l. 1774-1776) i komentarzem opatrzyła B. Król. Wr. 1957 *Materiały do Dziejów Teatru w Pol.* 5. [Rec.: Z. Wołoszyńska: Wokół antrepryzy teatralnej Sułkowskich. Krytyczna analiza publikacji „Warszawski Teatr Sułkowskich" i uzupełnienia archiwalne. W zbiorze: Miscellanea z doby Oświecenia. Wr. 1960 *Arch. Lit.* 5]. — B. Król: Józef Kurz-Bernardon w Warszawie. *Pam. Teatr.* 1957 z. 1. — Z. Raszewski: Porcelanowa arlekinada. *Tamże* 1957 z. 1. — K. Beylin: Tajemnice Warszawy. Z lat 1822-1830. W-wa 1958 (wyd. 2). — Z. Hübner: Bogusławski, człowiek teatru. W-wa 1958. [Rec.: S. Gąssowski. *Nowe Książki* 1958 nr 11; E. Szwankowski. *Teatr i Film* 1958 nr 8; *Mówią wieki* 1959 nr 2]. — B. Król: Budynek Teatru Narodowego (1779--1833). *Pam. Teatr.* 1958 z. 1. — W. Zawadzki: Relacje cudzoziemców o polskim teatrze XVIII i początku XIX w. *Przegl. Hum.* 1958 nr 4. [Rec.: A. W. (Wróblewski). *Teatr* 1959 z. 22]. — J. Wiśniewski: Historia teatru polskiego w czasopismach z r. 1957. *Pam. Teatr.* 1958 z. 1 s. 157-158. —

K. Wierzbicka: Teatr Wojciecha Bogusławskiego. *Kultura i Społeczeństwo* 1959 nr 1. — J. Wiśniewski: Historia teatru polskiego w czasopismach. 1 VII 1958 — 31 XII 1958. (Teatr Oświecenia). *Pam. Teatr.* 1959 z. 4. — K. Beylin: Teatrzyki ogródkowe i ich przodkowie. *Dialog* 1960 nr 7. — J. Jackl: Z badań nad teatrem czasów saskich. *Pam. Teatr.* 1960 z. 1. — J. Lewański: Teatr, dramat i muzyka za Stanisława Augusta. (W świetle nowych źródeł). *Tamże* 1960 z. 1. — J. Lipiński: „Narcyz zakochany sam w sobie". (Z. A. Duport w Warszawie). *Tamże* 1960 z. 1. — J. Lipiński: Zapomniana aktorka. (Rozalia Bogusławska 1787--1866). *Tamże* 1960 z. 1. —

P. Biegański: Teatr Wielki w Warszawie. W-wa 1961. [Rec.: E. Szwankowski. *Pam. Teatr.* 1962 z. 3/4]. — Z. Bobrowski: Budynki użyteczności publicznej w Polsce wieku Oświecenia. W-wa 1961 *Studia i Materiały do Teorii i Historii Architektury i Urbanistyki* 3. (Rozdz. 5: Budynki teatrów i redut). — Z. Grot: Powstanie i rozwój polskiej sceny narodowej w okresie Oświecenia. *Spr. Poz. Tow. Przyj. Nauk. 1952/54* nr 1 (1961). — R. Kaleta: Dyrektor Teatru Narodowego u furty kapucynów. *Pam. Teatr.* 1961 z. 1. — A. Kowalska: Warszawa literacka w okresie przełomu kulturalnego 1815-1822. (W-wa 1961) *Bibl. Syrenki.* — B. Król-Kaczorowska: Nieznany projekt dekoracji Sacchettiego. *Pam. Teatr.* 1961 z. 1. — J. Rudnicka: Repertuar teatru warszawskiego w l. 1781-1783. Uzupełnienia do „Repertuaru utworów scenicznych" L. Bernackiego. *Tamże* 1961 z. 1. — E. Szwankowski: Początki dyrekcji L. Osińskiego w Teatrze Narodowym. *Tamże* 1961 z. 1. — J. Wiśniewski: Historia teatru polskiego w czasopismach z r. 1959. (Teatr Oświecenia). *Tamże* 1961 z. 1. — J. Wiśniewski: Historia teatru polskiego w czasopismach z r. 1960. (Teatr Oświecenia). *Tamże* 1961 z. 3. —

M. Klimowicz: Repertuar teatru warszawskiego w l. 1765-1767. *Tamże* 1962 z. 2.— M. Klimowicz: Początki teatru stanisławowskiego. Zespoły Villiersa i Rousselois. *Tamże* 1962 z. 3/4. — E. Szwankowski: Teatr Rzeczypospolitej szlacheckiej. (Rozdz.: Scena narodowa, Działalność W. Bogusławskiego). *Reflektorem na Scenę Pol.* z. 1 (1962). — J. W. (Wiśniewski): Historia teatru polskiego w czasopismach z r. 1961. Notatki bibliograficzne. (Teatr Oświecenia). *Tamże* 1962 z. 2. — M. Klimowicz: Z dziejów włoskiej opery komicznej w Warszawie w l. 1765--1767. *Acta Univ. Wr.* 13. *Prace Literackie* V (1963). [Rec.: J. W. Gomulicki. *Roczn. Lit. 1963* (W-wa 1965) s. 199--200]. — M. Klimowicz: Kształtowanie się i źródła polskiej doktryny teatralnej w l. 1765-1767. *Pam. Lit.* R. 54 (1963) z. 3. [Rec.: J. W. Gomulicki, jw.]. — J. Lipiński: Józefa Ledóchowska. W-wa 1963. — Z. Raszewski: Staroświecczyzna i postęp czasu. O teatrze polskim (1765--1865). W-wa 1963. [Rec.: zob. III. Literatura polska okresu Oświecenia 3 D]. — E. Szwankowski: Teatr polski XIX i XX w. L. 1799-1939. (Rozdz.: Teatr W. Bogusławskiego, Teatr Narodowy za dyrekcji L. Osińskiego). *Reflektorem na Scenę Pol.* 1963. — K. Wierzbicka-Michalska: Teatr warszawski za Sasów. Wr. 1963 *Studia z Dziejów Teatru w Pol.* 4. [Rec.: M. Klimowicz. *Pam. Teatr.* 1965 z. 1]. — M. Klimowicz: Początki teatru stanisławowskiego (1765-1773). W-wa 1965. [Rec.: J. Łojek. *Kultura* 1965 nr 39]. — Za króla Sasa. *Pam. Teatr.* 1965 z. 1 i odb. (Tu m.in.: M. Klimowicz: Teatr Augusta III w Warszawie, Komedia dell' arte w Warszawie; B. Król-Kaczorowska: U Dworu...; M. Kwiatkowski: Przyczynek do dziejów operalni; J. Lewański: Komedia dell' arte, Miscellanea z czasów saskich; Z. Raszewski: Teatr w kamienicy Kromlofowskiej, Za króla Sasa; Redakcja: Komedia dell'arte w Warszawie. Zestawienie odszukanych argumentów warszawskich).

TEATRY PUBLICZNE PROWINCJONALNE

Rozwój teatru warszawskiego w dobie Oświecenia przyczynił się w dużym stopniu do zwiększenia zainteresowania teatrem w całej Polsce. W wielu miastach prowincjonalnych obserwujemy próby organizowania stałych scen publicznych.

KRAKÓW

Teatr krakowski powstał z inicjatywy Feliksa Oraczewskiego. Twórcą i pierwszym kierownikiem teatru był Mateusz Witkowski, któremu 17 października 1781 magistrat krakowski udzielił zezwolenia na dawanie widowisk za opłatą 50 złp. miesięcznie. Teatr otwarto ok. 20 października 1781, przedstawienia odbywały się w Pałacu Spiskim, a aktorzy krakowscy na wzór warszawskich przyjęli nazwę „Aktorowie Narodowi". W zespole grali oprócz Mateusza Witkowskiego m.in. Mateusz Esmond i Józef Nowicki. Od 12 marca 1782 do końca sezonu teatr prowadził Esmond, a w sezonie 1782/83 dyrektorami byli: tenże Esmond i Wincenty Henkowski. W sezonie 1783/84 Esmond prowadził teatr tylko do 7 lutego 1784, a następnie do 23 lipca 1784 dyrektorem był Józef Nowicki. W sezonie 1784/85 koncesję uzyskali prawie równocześnie Mateusz Witkowski i Józef Srokowski. Po długich kłótniach i układach — do końca sezonu dotrwał tylko Srokowski. Wzmagająca się konkurencja działającego w tym czasie teatru niemieckiego J. Hilverdinga oraz kłopoty finansowe spowodowały, że pierwszy zespół krakowski rozproszył się latem 1785. W 1785 i 1786 polskich widowisk w Krakowie nie było.

14 sierpnia 1787 starosta brzegowski Jacek Kluszewski wynajął od magistratu i przebudował teatr w Pałacu Spiskim. Zastrzegł też sobie prawo wyłącznego prowadzenia teatru w Krakowie. Odtąd Kluszewski dzierżawił teatr krakowski aż do 1830. W sezonach 1787/88 i 1788/89 utrzymywał tylko włoski zespół operowy; w 1787 odmówił występów zespołowi lubelskiemu Andrzeja Mierzyńskiego. Dopiero od listopada 1789 zaangażował aktorów polskich — część zespołu warszawskiego, która przyjechała do Krakowa po rozwiązaniu przedstawień przez Franciszka Ryxa. W 1789-1796 przedstawienia polskie odbywały się, ale bardzo nieregularnie. Wiadomo, że występowali w tym czasie m.in.: Franciszka Pierożyńska, Kazimierz Owsiński, Maciej Każyński, Magdalena Jasińska, Dominik Kaczkowski i Jan Szczurowski. W 1796 po zajęciu miasta przez wojska austriackie teatr polski przestał istnieć. W tymże roku władze zorganizowały teatr niemiecki, który objął Karol Wothe. Równocześnie zaczął się ubiegać o prawo prowadzenia widowisk Jacek Kluszewski i po bankructwie niemieckiego dyrektora uzyskał 16 listopada 1798 koncesję teatralną na 10 lat, pod warunkiem, że będzie wystawiał niemieckie sztuki. Kluszewski odrestaurował i otworzył nowy teatr przy pl. Szczepańskim 1 stycznia 1799. Teatrem kierował Franciszek Horschelt, przedstawienia polskie odbywały się rzadko i były tylko tolerowanym dodatkiem przy teatrze niemieckim. W 1805 Kluszewski przedłużył swój przywilej teatralny na następne 20 lat i uzyskał zezwolenie na dawanie polskich widowisk raz w tygodniu. Przedstawienia te do 1809 reżyserował Szymon Niedzielski. Wystawiono wtedy m.in. „Henryka VI na łowach" oraz „Krakowiaków i górali" W. Bogusławskiego. W 1809 po oswobodzeniu Krakowa przez wojska polskie przybył tu z częścią zespołu warszawskiego Bogusławski i od 13 sierpnia do 8 października t. r. dał 54 przedstawienia cieszące się ogromnym powodzeniem. Po odjeździe Bogusławskiego Kluszewski zorganizował nowy zespół polski, kłopoty finansowe nie pozwoliły mu jednak na regularne dawanie przedstawień i spowodowały zamknięcie teatru w kwietniu 1810. W lipcu 1810 Szymon Niedzielski objął dyrekcję nad pozostałą grupą aktorów, a że Kluszewski żądał za wynajęcie sali teatralnej zbyt wysokiego czynszu, rozpoczęto przedstawienia w prywatnym domu Rychtera przy ul. Szewskiej. Oprócz Niedzielskiego grali tu m.in. Walenty Kratzer i Antoni Benza. Teatr ten, zwany „kilkułokciowym", działał w lipcu

i sierpniu 1810. Od listopada 1810 Kluszewski otworzył ponownie swój teatr — dyrekcję objął Benza, a po nim (w 1811) Niedzielski. O działalności teatru w 1812-1817 niewiele wiadomo. W lutym i marcu 1813 grał tu ze swoim zespołem Kasper Kamiński, a w 1814 byli na gościnnych występach Jan i Joanna Szczurowscy. W 1817 Kluszewski sprowadził z Królestwa dobry zespół wędrowny pod dyrekcją Karola Bauera, który przez dwa sezony (od 20 czerwca 1817 do 1819) dawał przedstawienia. W zespole grali m.in.: Franciszek Żebrowski, Jan Aśnikowski, Leon Rudkiewicz. Bauer obok sztuk nikłej wartości pokazał w Krakowie także repertuar klasyczny (,,Don Carlos'' i ,,Maria Stuart'' F. Schillera) i przeróbki Shakespeare'a (,,Hamlet'', ,,Makbet''). W sezonie 1819/20 z mniejszym powodzeniem teatr krakowski prowadził Leon Rudkiewicz. Od 13 sierpnia do 25 października 1820 w Krakowie grał zespół teatru lwowskiego pod dyrekcją Jana Nepomucena Kamińskiego, pokazując prawie tu nie znany repertuar operowy. Od listopada 1820 dyrekcję teatru krakowskiego objął Kazimierz Skibiński i wprowadził prawdziwie wartościowy repertuar — tragedie Shakespeare'a (w przeróbkach) i A. Felińskiego, Voltaire'a, G. Lessinga, komedie R. Sheridana, Molière'a, Bogusławskiego, opery K. Kurpińskiego, L. Cherubiniego.

LWÓW

Pierwsze widowiska polskie zawdzięczał Lwów aktorom warszawskim — Agnieszce i Tomaszowi Truskolaskim oraz Kazimierzowi Owsińskiemu, którzy przybyli tu w lipcu 1780 z częścią zespołu warszawskiego i rozpoczęli przedstawienia w odrestaurowanym przez Truskolaskiego amfiteatrze w ogrodzie Jabłonowskich. W 1781 do Truskolaskiego przyłączył się ze swym zespołem lubelskim Leon Pierożyński. Kłopoty finansowe i konkurencja z uprzywilejowanym w mieście teatrem niemieckim (istniejącym tu od 1776) zmuszają Truskolaskiego do opuszczenia Lwowa w listopadzie 1783. W okresie jego dyrekcji występowali okresowo m.in.: Wojciech Bogusławski, Franciszka Pierożyńska, Kazimierz Owsiński, Salomea Deszner. W połowie 1784, po zamknięciu sceny narodowej w Warszawie, grała przez pewien czas we Lwowie część aktorów warszawskich. W 1784, 1786, 1787 i 1789 przyjeżdżali na krótko aktorzy z Lublina. Na karnawał 1787 przybył do Lwowa ze swym wileńskim zespołem Bogusławski i choć jedną trzecią dochodów z widowisk musiał oddawać przedsiębiorcy teatru niemieckiego, pobyt jego uwieńczony był sukcesem artystycznym i materialnym. W 1793-1794 dyrekcję teatru objął Dominik Morawski (w jego zespole grali m.in.: Marianna Morawska, Andrzej Mierzyński, Józef Nacewicz).

W styczniu 1795 przybył znów Bogusławski, złączył swój zespół z aktorami Morawskiego i objął nad wszystkimi dyrekcję. Równocześnie uzyskał pozwolenie rządu na dawanie polskich przedstawień w miejscowym teatrze niemieckim, mieszczącym się w gmachu pofranciszkańskim. Okres konkurencji teatru polskiego i niemieckiego zakończyły układy między Bogusławskim a Henrykiem Bullą (przedsiębiorcą teatru niemieckiego), i w październiku 1795 Bogusławski objął administrację oraz dyrekcję obu teatrów. Sceny niemieckiej zrzekł się w 1798. Przedstawienia polskie prowadził do 7 maja 1799, kiedy to z całym zespołem lwowskim przeniósł się do Warszawy. W czasie swej dyrekcji we Lwowie zbudował w 1796 nowy letni amfiteatr w ogrodzie Jabłonowskich i odrestaurował teatr zimowy. W repertuarze sceny lwowskiej znalazły się wtedy takie pozycje, jak: ,,Krakowiacy i górale'', ,,Spazmy modne'', ,,Iskahar król Guaxary'' Bogusławskiego oraz ,,Hamlet'' w przeróbce F. Schrödera. W zespole grali m.in.: Magdalena Jasińska, Dominik Kaczkowski, Andrzej i Karolina Rutkowscy, Jan Szczurowski, Kazimierz Owsiński, Franciszka Pierożyńska.

Od maja 1799 prawdopodobnie nie było polskich przedstawień we Lwowie, ponieważ po wyjeździe Bogusławskiego istniał zakaz ich dawania. W czerwcu 1800 J. N. Kamiński zorganizował kilkanaście polskich przedstawień amatorskich, ale działalność

jego spotkała się z zakazem rządowym. Od ok. 1804 do 1809 działał we Lwowie polski teatr amatorski w domu Stanisława Wronowskiego.

W 1807 występowali gościnnie (zapewne w teatrze niemieckim) polscy śpiewacy Jan i Joanna Szczurowscy.

W maju 1809, po wkroczeniu do Lwowa armii polskiej, przybył ze swoim zespołem z Odessy Jan Nepomucen Kamiński, a także jego brat Kasper. Z inicjatywy Kaspra od 27 maja 1809 zespół ten rozpoczął cykl przedstawień polskich w teatrze miejskim. Widowiska trwały do października 1809, kiedy do miasta wkroczyły wojska austriackie, a Kasper Kamiński musiał opuścić Galicję. Jan Nepomucen został z zespołem we Lwowie. Dzięki jego energicznym zabiegom gubernator Piotr Goess cofnął zakaz dawania polskich przedstawień i udzielił Kamińskiemu pozwolenia na urządzanie ich w teatrze niemieckim (kilka razy w miesiącu). Mimo dużych trudności w latach następnych (germanizatorska polityka władz, oddawanie trzeciej części dochodu przedsiębiorcy niemieckiemu) Kamiński zdołał utrzymać byt sceny polskiej we Lwowie, zabezpieczyć jej prawną egzystencję i stopniowo zwiększyć ilość i regularność spektakli. Od 1809 Kamiński kierował teatrem lwowskim aż do 28 marca 1842. Był także aktorem, reżyserem i kierownikiem artystycznym tej sceny. Wykształcił niewielki, ale dobry, zgrany zespół aktorski, w którym występowali m.in.: Antoni Benza, Jan Nepomucen Nowakowski, Witalis Smochowski, Apolonia Kamińska. W repertuarze okresu dyrekcji Kamińskiego było dużo obcych tragedii klasycznych (Racine, Voltaire, Goethe, Schiller), a także wiele utworów polskich — komedie A. F. Żółkowskiego, L. A. Dmuszewskiego, tragedie A. Felińskiego, F. Wężyka, L. Kropińskiego. Ważnym wydarzeniem artystycznym tego okresu sceny lwowskiej była premiera „Zabobonu, czyli krakowiaków i górali" J. N. Kamińskiego, z muzyką K. Kurpińskiego (22 listopada 1816). Wkrótce potem odbyła się prapremiera „Intrygi na prędce" — debiutu komediopisarskiego Aleksandra Fredry (10 marca 1817). W 1820 dla podratowania finansów zespół lwowski pod dyrekcją Kamińskiego wyjechał na gościnne występy do Krakowa i grał tam od 13 sierpnia do 25 października, osiągając duże powodzenie.

WILNO

Podobno już w 1777-1784 wędrowne zespoły polskie i niemieckie grywały tu dorywczo. W 1780 magistrat wileński próbował zorganizować w mieście teatr stały i udzielił koncesji na organizowanie przedstawień Franciszkowi Ryxowi, który, choć posiadał ten przywilej przez lat 10, jednak z niego nie korzystał. W lutym 1785 do Wilna przybył Wojciech Bogusławski i otrzymał od magistratu zgodę na dawanie przedstawień. Zespół Bogusławskiego grał w specjalnie przebudowanym i powiększonym teatrze w Pałacu Oskierczyńskim aż do końca 1789, latem tylko na krótko wyjeżdżając do Grodna, a przy końcu roku do Dubna. Magistrat wileński, rozumiejąc znaczenie antrepryzy Bogusławskiego, udzielał mu wiele ulg w opłatach za widowiska. W okresie tym grali w Wilnie wybitni aktorzy: Salomea Deszner, Magdalena Jasińska, Franciszka Pierożyńska, Jakub Hempiński, Andrzej Mierzyński. W początkach 1790 prosto z Dubna Bogusławski na rozkaz króla przeniósł się z całym zespołem wileńskim na stałe do Warszawy. Po jego wyjeździe magistrat odebrał Ryxowi przywilej z 1780, wziął teatr pod swój zarząd, i odtąd przez najbliższe lata wydzierżawiał przybywającym do Wilna zespołom salę w Pałacu Oskierczyńskim, pobierając przeważnie opłatę 36 zł za trzy przedstawienia.

Już w tymże roku 1790 występował tam prawdopodobnie zespół pod dyrekcją Bonawentury Tuczemskiego. W następnych latach grały w Wilnie zespoły: Kazimierza Żółkiewskiego (od października do grudnia 1791), Dominika Morawskiego (od stycznia do kwietnia 1792), Antoniego Żukowskiego (w maju i czerwcu 1792), Kazimierza Żółkiewskiego i Kwaśniewskiego (od końca 1792 do kwietnia 1793). W listopadzie

1794 „daje komedie i balety" zespół pod kierunkiem Macieja Pręczyńskiego. W 1795 prowadziła przedstawienia Żółkiewska.

Wiosną 1796 przybył do Wilna ze swym zespołem Dominik Morawski. Wydzierżawił i przebudował na teatr Pałac Radziwiłłów i rozpoczął antrepryzę, którą prowadził do swej śmierci w czerwcu 1801. W okresie tym Morawski uczynił ze sceny wileńskiej „pierwszą po warszawskiej". Dobierał zdolnych aktorów (grali m.in. Andrzej Mierzyński i Salomea Deszner), umiejętnie układał repertuar wystawiając dużo sztuk aktualnych, zarządzał teatrem energicznie, nie dopuszczając do ingerencji zespołów cudzoziemskich bez swej zgody. Po śmierci Morawskiego aktorzy jego zespołu utworzyli Kompanię Aktorów Polskich i występowali pod tą nazwą od czerwca do września 1801. We wrześniu dyrekcję teatru objęła żona Morawskiego — Marianna. Okres jej kierownictwa (do 1805) był bardzo korzystny dla sceny wileńskiej i przyczynił się do dalszego jej ustabilizowania. W 1802 Morawska wystarała się o 5-letni przywilej wyłączności grania w języku polskim w Wilnie (również zespoły cudzoziemskie nie mogły grać bez jej zgody). Repertuar sceny wileńskiej z tego okresu — zarówno w dramacie, jak i w operze — nadążał za warszawskim. W pełni powodzenia w listopadzie 1805 Morawska sprzedała swą antrepryzę (z wszystkimi przywilejami i obowiązkami dzierżawnymi) Maciejowi Każyńskiemu. Przejął on także jej zespół i dołączył doń swoich aktorów z Mińska, wśród których znajdowali się Kazimierz Skibiński i Ignacy Werowski. Odtąd aż do 1820 Każyński był związany z losami teatru wileńskiego. Od 1805 do 1816 był dyrektorem tej sceny, a od 1816 jako właściciel budynku teatralnego uczestniczył w zyskach z przedstawień. Za czasów jego dyrekcji scena wileńska odznaczała się dobrym poziomem i urozmaiconym repertuarem. Od 15 grudnia 1810 do 10 czerwca 1811, konkurując z Każyńskim, prowadziła przedstawienia w sali ratusza Morawska, uzyskawszy na to pozwolenie gubernatora wojennego, Kutuzowa. W 1816-1820 scenę wileńską prowadziło Towarzystwo Aktorów, mające charakter spółki akcyjnej, kierowniczą funkcję sprawowała tzw. Dyrekcja Teatralna, złożona z wileńskich działaczy kulturalnych (należeli do niej m.in.: A. Chrepowicki, A. Chreptowicz, J. Chodźko, J. Frank, A. Bécu, L. Borowski). W zespole aktorskim grali m.in.: Kazimierz i Józefa Skibińscy, Jan i Józefa Szymkajłowie. Ważnymi wydarzeniami artystycznymi tych lat były występy gościnne Bogusławskiego w 1816 i 1817 oraz Józefy Ledóchowskiej w 1818 i 1819. W 1816-1823 teatr wileński odwiedzał Adam Mickiewicz.

LUBLIN

Już w 1778 i 1781 występował w Lublinie zespół Leona Pierożyńskiego. Od sierpnia do listopada 1783 organizowali tam przedstawienia Tomasz i Agnieszka Truskolascy, potem z resztą ich zespołu podobno znowu grywał Pierożyński. W końcu 1783 przybył do Lublina z grupą aktorów warszawskich Andrzej Mierzyński, od magistratu uzyskał zgodę na dawanie przedstawień i za 80 czerw. zł rocznie wynajął salę w domu Jana Makarewicza przy ul. Korce (tj. Królewskiej). W gmachu tym, zwanym „komedialnią", grywał Mierzyński ze swoim zespołem stale do 1787, wyjeżdżając tylko na krótko do Lwowa (w 1784, 1786 i 1787) i Dubna (1786). Dobry zespół aktorski (byli w nim m.in. Andrzej i Karolina Rutkowscy) umożliwiał wystawianie szeregu ciekawych pozycji operowych, np. „Axur król Ormus" A. Salieriego, „Fraskatanka" G. Paisiella, „Nędza uszczęśliwiona" M. Kamieńskiego.

Po Mierzyńskim (jeszcze w 1787) dyrekcję teatru lubelskiego objęli: Józef Harasimowicz, Wojciech Jasiński i Pierożyński — nie wiadomo jednak, na jak długo. Następnie grały w Lublinie zespoły pod dyrekcją: Harasimowicza, Jasińskiego i Kaczkowskiego (w 1791), Kaczkowskiego (od maja do października 1792) i Jana Szymańskiego (1795). W latach następnych prawdopodobnie nie było w Lublinie polskich przedsta-

wień. Dopiero w październiku 1809, a potem w 1813 odwiedził miasto ze swym zespołem Kasper Kamiński. Wiadomo też, że do 1820 odwiedziły Lublin nadto wędrowne zespoły: Karola Bauera w 1815 i Józefa Hensla w lecie 1816.

GRODNO

Jesienią 1784 przybył do Grodna, za poparciem króla, Wojciech Bogusławski ze swoim warszawskim zespołem. Dawał tu przedstawienia trzy razy w tygodniu dla licznie przybyłej na sejm publiczności do końca listopada 1784. Zyskawszy powodzenie Bogusławski w 1785-1789 co roku odwiedzał latem Grodno (z Wilna). Nie były to jednak jedyne widowiska w tym czasie — wiadomo np., że w 1786 grali tam aktorzy z dawnego teatru dworskiego w Nieświeżu. W 1791-1793 (z przerwami na krótkie wyjazdy do Wilna) prowadził w Grodnie przedstawienia Dominik Morawski, wystawiając m.in. „Powrót posła" Niemcewicza i „Henryka VI na łowach" Bogusławskiego. W 1793 kierownictwo nad teatrem i widowiskami w Grodnie objął marszałek w. kor. Michał Jerzy Mniszech; uporządkował on administrację teatralną, ustalił ceny biletów i regulamin teatralny, a także wprowadził pierwszą na Litwie cenzurę sztuk.

12 października 1793 uzyskał koncesję teatralną Maciej Każyński i prowadził przedstawienia do wiosny 1794. W początkach 1795 grał tu zespół Jana Szymańskiego, ale już w sierpniu t. r. przybył do Grodna Dominik Morawski, przejął aktorów Szymańskiego i dawał z nimi przedstawienia do wiosny 1796. W latach następnych polskich widowisk publicznych prawdopodobnie w Grodnie nie było. W 1801-1802 znowu występował ze swoim zespołem Każyński. W 1802 grał także krótko Szymański. W czerwcu t. r. Salomea Deszner uzyskała od Aleksandra I prawo prowadzenia teatru w Grodnie przez lat 10 i prowadziła go aż do swej śmierci w 1806. Równocześnie działał tam zespół konkurencyjny pod dyrekcją Szymańskiego. Desznerowa uzyskała także 6-letni przywilej wystawiania sztuk w całej guberni grodzieńskiej — wyjeżdżała więc z zespołem do okolicznych miast, m.in. do Zelwy (1803) i Słonimia (1804). Szymański przetrwał na stanowisku dyrektora teatru w Grodnie prawdopodobnie do ok. 1808. W latach następnych najczęściej miasto odwiedzał zespół pod dyrekcją Kaspra Kamińskiego (w styczniu 1815, w lipcu 1817 i w styczniu 1818). W 1817 dawał także przedstawienia Józef Hensel. Od 1820 kierownictwo teatru grodzieńskiego objął ponownie Szymański.

MIŃSK LITEWSKI

Już ok. 1778 był w Mińsku jakiś polski zespół wędrowny. W 1787 prowadził tu teatr Dominik Morawski, który potem połączył się z Kazimierzem Żółkiewskim jako wspólnikiem, spółka ta jednak wkrótce zakończyła się kłótnią i zerwaniem. We wrześniu 1788 dyrektorem był znowu Żółkiewski. Od listopada 1790 do marca 1792 prowadził przedstawienia Antoni Żukowski. W następnych latach prawdopodobnie polskich widowisk w Mińsku nie było — aż do 1797, kiedy występował tu ze swoim zespołem Maciej Każyński. Tenże Każyński z dużym powodzeniem prowadził tu stały teatr w 1802-1805. W 1805 odwiedził kilka miast guberni mińskiej (Biesienkiewicze, Chotów, Połock i Witebsk), podobno dawał nawet przedstawienia w Moskwie. W zespole Każyńskiego grał m.in. Kazimierz Skibiński, tutaj też debiutował Ignacy Werowski.

W latach następnych grały w Mińsku zespoły: Andrzeja Rutkowskiego (1808), Żukowskiego (1811), znowu Rutkowskiego (1812), Kaspra Kamińskiego i Żukowskiego (koniec 1816) i Kamińskiego (1818). W lecie 1818 odwiedził Mińsk zespół operowy teatru wileńskiego pod kierownictwem Skibińskiego. Od 1818 do 1820 teatr miński prowadził znowu Żukowski.

ŻYTOMIERZ

Już w 1805 występował podobno w Żytomierzu zespół pod dyrekcją Krupskiego i Zygmunta Fijałkowskiego. W 1808 dawał przedstawienia w wynajętym na ten cel

prywatnym domu — Łotocki. W tymże roku przybył tu Antoni Żmijowski, najął dom po Łotockim i odtąd prowadził stały teatr w Żytomierzu do 1833 (z wyjątkiem 1811-1813, kiedy grał z żytomierskim zespołem w Kamieńcu Podolskim). Ok. 1815 Żmijowski przeniósł się z zespołem ze starego gmachu do specjalnie zbudowanego i urządzonego obszernego budynku przy ul. Berdyczowskiej, którego dzierżawę objął magistrat żytomierski.

KAMIENIEC PODOLSKI

Założycielem teatru w Kamieńcu Podolskim był Antoni Żmijowski, który w 1798 uzyskał u gubernatora Gudowicza pozwolenie na dawanie tu przedstawień. Wynajął wówczas i przerobił na teatr dom kapituły unickiej. Kontrakt podpisał na 3 lata (zobowiązując się wypłacić w tym czasie 225 rubli w trzech ratach), ale prawdopodobnie nie wytrwał tak długo. Po nim w 1800, również na 3 lata, teatr wynajął Łotocki, ale i on prawdopodobnie wcześniej wyjechał. W 1803 odwiedził Kamieniec ze swym zespołem Jan Nepomucen Kamiński, który był tu też krótko w 1805. Również w 1805 przybył do Kamieńca Kasper Kamiński i ze składek szlachty oraz urzędników guberni podolskiej urządził teatr przy pl. Ormiańskim. Budynek ten w 1806 przeszedł na własność publiczną i odtąd tzw. opieka publiczna wynajmowała go antreprenerom. W 1807 występowali tam Jan i Joanna Szczurowscy. W 1809-1810 w teatrze kamienieckim grał zespół amatorski. W 1811 przybył ze swym zespołem z Żytomierza Antoni Żmijowski, wynajął teatr za 200 rubli i grał do 1813. Od stycznia 1813 do stycznia 1814 teatr dzierżawiła i prowadziła przedstawienia Zofia Olszewska, a od stycznia 1814 do października 1822 Józef i Bogumiła Moszyńscy. Uzyskali oni monopol na przedstawienia w Kamieńcu, toteż byli zabezpieczeni od konkurencji innych zespołów. W okresie 1814-1822 Moszyński powinien był albo sam prowadzić przedstawienia z własnym zespołem, albo wynajmować teatr zespołom wędrownym. Podobno jednak często swych obowiązków nie wypełniał, toteż rada obywatelska miasta ok. 1819 powierzyła kierownictwo teatru Sewerynowi Malinowskiemu, który po ustąpieniu Moszyńskiego objął i prowadził teatr aż do 1837.

ODESSA

W 1805 grał tam podobno zespół pod dyrekcją Krupskiego i Zygmunta Fijałkowskiego. Od 1805 do wiosny 1809 stały teatr polski w Odessie prowadził Jan Nepomucen Kamiński.

POZNAŃ

Rząd pruski wyraźnie sprzeciwiał się utworzeniu stałych scen polskich zarówno w Poznaniu, jak też w niedalekim Kaliszu i faworyzował działające tam teatry niemieckie. Mimo to trwały ciągłe próby utworzenia teatru polskiego w tych miastach i prawie co roku grały tam zespoły polskie.

Zapoczątkowanie polskich widowisk publicznych w Poznaniu łączy się z osobą Wojciecha Bogusławskiego, który w 1782 uzyskał przywilej na przedstawienia teatralne w tym mieście. Nie mogąc osobiście zająć się organizacją teatru poznańskiego, Bogusławski powierzył ją Józefowi Srokowskiemu. Ten zorganizował 8-osobową grupę aktorów, z którymi Bogusławski 7 listopada 1782 zawarł umowę na okres 6 miesięcy, a następnie w grudniu t. r. spisał roczny układ z poznańskim magistratem, który za roczną opłatą 50 czerw. zł pozwolił zespołowi grać w sali dawnego kolegium jezuitów przy ul. Gołębiej. Zespół Srokowskiego występował do kwietnia 1783, a może i trochę dłużej. W następnych latach polskich widowisk w Poznaniu prawdopodobnie nie było.

Jesienią 1794 przywilej na widowiska teatralne w Poznaniu otrzymał popierany przez władze pruskie aktor niemiecki, Karol Konrad Döbbelin. Teatr przez niego

prowadzony funkcjonował jednak tak źle, że godził się on ze względów finansowych na sporadyczne przyjazdy zespołów polskich. Już w sierpniu 1795 w teatrze niemieckim grał polski zespół pod dyrekcją Józefa Nowickiego. W 1796 nie zidentyfikowany bliżej Kamiński próbował założyć stały teatr polski w Poznaniu, ale ze względu na trudności czynione mu przez władze zrezygnował z tego zamierzenia. W czerwcu i lipcu 1797 występował w mieście zespół Tomasza Truskolaskiego (grali w nim m.in. Agnieszka Truskolaska i Karol Świerzawski). W czerwcu 1800 przybył tu z warszawskim zespołem Bogusławski, a osiągnąwszy duże powodzenie, podjął starania o generalny przywilej na widowiska polskie i niemieckie w Poznaniu, jednak spotkał się z odmową władz.

W 1801 Bogusławski odkupił od Truskolaskiej przywilej królewski na przedstawienia w miastach Prus Południowych. Odtąd w 1801-1803 i 1805-1810 (od połowy czerwca do połowy lipca) grali w Poznaniu aktorzy teatru warszawskiego. Zespół Bogusławskiego do 1807 występował w budynku dawnej ujeżdżalni Geislera, a od 1807 w sali Hotelu Saskiego. Wartościowy repertuar, a także dobra gra aktorów warszawskich spowodowały, że od 1805 powierzono Bogusławskiemu również organizację widowisk niemieckich. Mimo to niepowodzenia finansowe zmusiły go po 1810 do przerwania wyjazdów do Poznania.

Od grudnia 1810 do lutego 1811 grał w mieście zespół pod dyrekcją Kaspra Kamińskiego; w latach następnych brak wiadomości o przedstawieniach polskich. Po 1815 rząd pruski w dalszym ciągu sprzeciwiał się utworzeniu w Poznaniu stałej polskiej sceny i nie powiodły się starania o nią Bogusławskiego i Jana Milewskiego. Zespoły polskie występowały w dalszym ciągu dorywczo. Od 28 sierpnia 1815 do 8 kwietnia 1816 grał pod kierownictwem Milewskiego zespół utworzony przez Bogusławskiego. Od połowy czerwca do połowy lipca 1816 zespół ten znowu występował w Poznaniu (na zmianę z zespołem niemieckim). W czerwcu i lipcu 1817 ponownie przybyli tu aktorzy warszawscy (tym razem pod kierunkiem Ludwika Osińskiego). W marcu, a także w czerwcu i lipcu 1818 występował znowu zespół Milewskiego (wystawiono wtedy po raz pierwszy w Poznaniu „Barbarę Radziwiłłównę" A. Felińskiego). W 1819 bez powodzenia starali się o koncesję na występy w Poznaniu — Jan Kochanowski i Wincenty Raszewski. Bogusławskiego wraz z częścią zespołu teatru warszawskiego gościł Poznań jeszcze w czerwcu-lipcu 1823.

KALISZ

W lipcu 1800 przybył do Kalisza — zaproszony przez społeczeństwo miasta — Wojciech Bogusławski, postawił na placu należącym do probostwa szpitala Św. Ducha przy Przedmieściu Warszawskim drewniany budynek teatralny i przez cały sierpień tego roku dawał w nim cieszące się ogromnym powodzeniem przedstawienia. Magistrat kaliski odmówił mu wtedy prawa zbudowania murowanego budynku teatralnego. W 1801 Bogusławski przybył już wiosną, wydzierżawił poprzedni plac od jego aktualnego właściciela, Sokolnickiego, i wybudował tam z tzw. muru pruskiego nowy budynek (służył on zespołom polskim aż do 1817); latem znowu grał tu ze swoim zespołem. W tymże roku nabył Bogusławski od Agnieszki Truskolaskiej koncesję uprawniającą go do corocznych występów w Kaliszu. Odtąd w 1801-1805 i 1808-1809 (w lipcu i sierpniu) grał w Kaliszu doskonały zespół warszawski. W sierpniu 1810 występowali tu także aktorzy pod kierunkiem Kaspra Kamińskiego, a w czerwcu 1811 znowu Bogusławski. W 1812, 1813, 1814 i 1816 dawał w Kaliszu przedstawienia Karol Bauer (który uzyskał na nie pozwolenie na 6 lat), a od 18 czerwca do 23 sierpnia 1815 grał z zespołem zorganizowanym przez Bogusławskiego — Jan Milewski. W 1817, 1818 i 1819 (wtedy od lutego do lipca) w sali Hotelu Polskiego Woelffla występował Milewski już z własnym zespołem. Bogusławski z częścią zespołu teatru warszawskiego gościł tu jeszcze w lipcu-sierpniu 1823.

Ważną rolę w ówczesnym życiu teatralnym odgrywały okresowe wyjazdy teatrów stałych do różnych miast prowincjonalnych. Dzięki nim teatr polski docierał do małych ośrodków, przyczyniał się do ożywienia ich życia kulturalnego, pobudzając do zainteresowania teatrem i przygotowywania miejscowych przedstawień. Do 1820 najwięcej wyjazdów na prowincję organizował teatr warszawski (pod dyrekcją Wojciecha Bogusławskiego, a potem Ludwika Adama Dmuszewskiego) i teatr wileński (za dyrekcji Bogusławskiego, a następnie Macieja Każyńskiego).

Bogusławski z zespołem warszawskim odwiedzał: w 1783 — Dubno, w 1784 — Dubno i Grodno, w 1799 — Łowicz, w 1800 — Poznań, Kalisz i Łowicz, a od 1801, posiadając przywilej dawania przedstawień w miastach Prus Południowych, grał co roku w Poznaniu (1801-1803 i 1805-1810), Kaliszu (1801-1805, 1808-1809 i 1811) i Łowiczu (1801-1803 i 1805-1807). Poza tym występował Bogusławski z zespołem warszawskim w Białymstoku (1808), Krakowie (1809) i Gdańsku (1811), a w 1823 i 1824 w Poznaniu, Kaliszu i Płocku (z grupą objazdową teatru warszawskiego). Ludwik Osiński w 1817 kierował aktorami warszawskimi w Poznaniu.

Podczas swej dyrekcji w Wilnie Bogusławski wyjeżdżał co roku do Grodna (1785-1789) i do Dubna (1786-1789). Inni dyrektorzy teatru wileńskiego także odwiedzali miasta prowincjonalne. Maciej Każyński w 1806 grał z zespołem w Połocku, Oświeju i Witebsku, w 1807 w Oświeju i Połocku (był nawet wtedy także w Petersburgu), w 1809 w Libawie, Mitawie, Rydze i Połocku, w 1814 w Libawie i Rydze, w 1815 w Białymstoku i Zelwie, w 1816 w Zelwie, w 1817 w Białymstoku i Świsłoczy, a w 1819 w Świsłoczy i Zelwie. W 1811 Marianna Morawska ze swoim drugim zespołem wileńskim odwiedziła Libawę, Mitawę i Rygę. W 1818 do Mińska wyjechała na gościnne występy część zespołu wileńskiego pod dyrekcją Kazimierza Skibińskiego.

Poza tym działały na prowincji liczne wędrowne zespoły teatralne. Dyrektorzy ich wykazywali nieraz dużą ruchliwość i oprócz większych ośrodków teatralnych odwiedzali także wiele miast mniejszych.

Kasper Kamiński zaglądał ze swym zespołem nie tylko do Krakowa, Lublina, Grodna, Poznania, Kalisza, Mińska i Kamieńca Podolskiego. W 1811 był w Bydgoszczy, Toruniu i Gnieźnie, w 1812 w Płocku i Łowiczu, w 1813 w Bydgoszczy, w 1814 w Bydgoszczy, Białymstoku i Brześciu Litewskim, w 1815 w Kijowie, w 1817 w Białymstoku.

Józef Nowicki był pierwszym antreprenerem, który dawał w Gdańsku polskie przedstawienia (w styczniu 1793). Tenże Nowicki w 1795 grał w Poznaniu, a od 1 sierpnia 1796 posiadał przywilej królewski na występy w miastach Prus Południowych. W 1796 był w Łowiczu; w 1797 organizował pierwsze polskie widowiska we Wrocławiu. Zapewne ten sam Nowicki prowadził też zespół w 1802 w Białymstoku.

Tomasz Truskolaski ze swą kompanią aktorów warszawskich grał nie tylko w Lublinie, Lwowie i Poznaniu, ale w 1797 występował także w Gdańsku i Łowiczu (w sierpniu t. r. przejął od Józefa Nowickiego przywilej na występy w Prusach Południowych).

Karol Bauer występował w Krakowie, Kaliszu i Lublinie, a także w Radomiu (1811) i Płocku (1813 i 1815).

Jan Milewski grał nie tylko w Poznaniu i Kaliszu, ale także w 1816 w Pyzdrach i Gnieźnie (tu dwukrotnie) oraz w 1817 w Płocku.

Andrzej Rutkowski był dyrektorem w 1808 w Mińsku Litewskim, Połocku, Mohylewie i Witebsku.

Józef Hensel w 1814 i 1815 odwiedził Łomżę, a w 1816 Lublin.

Antoni Żmijowski w 1805 i 1816 prowadził przedstawienia w Kijowie.

Jan Szymański w 1803 grał z zespołem w Świsłoczy i Zelwie.

Jan Nepomucen Kamiński w 1803 odwiedził ze swym zespołem Dubno i Kamieniec Podolski.

Poza tym prowadzili przedstawienia: Łotocki w sezonie 1803/04 w Kijowie, Maciej Każyński w 1805 w Witebsku, Jan i Joanna Szczurowscy w 1807 w Dubnie, Teodor Bogusławski w 1808 w Płocku, Andrzej Mierzyński w 1810 w Płocku, Jezierski w 1814 w Płocku, Franciszek Wyrwalski w 1815 w Płocku, Andrzej Łękawski w 1816 w Kijowie, Jan Brzeziński w 1818 w Bydgoszczy i Wincenty Raszewski w 1819 w Łowiczu.

OPRACOWANIA

Opracowania ogólne

(L. A. Dmuszewski): Krótka kronika teatru polskiego. *Roczn. Teatru Nar. Warsz. od 1 I 1813 — 1 I 1814.* W-wa (1814); przedr. L. Bernacki: Teatr, dramat i muzyka za Stanisława Augusta. T. 1. Lw. 1925. — W. Bogusławski: Dzieje Teatru Narodowego. W: Dzieła dramatyczne. T. 4. W-wa 1821. Wyd. osob. Przemyśl 1884. — S. L. Jaszowski: Dzieje krótkie teatrów polskich. *Czasopism Nauk. Księgozbioru Publ. im. Ossol.* 1830 z. 2.— K. Skibiński: Pamiętnik aktora (1786-1858). Wyd. M. Rulikowski. W-wa 1912. — K. Estreicher: Teatra w Polsce. T. 1-3. Kr. 1873-1879; wyd. nast. W-wa 1953. (T. 4): Indeks. Oprac. E. Szwankowski, W. Zawadzki. (W-wa 1956). [Rec.: T. Mikulski. *Teatr* 1953 nr 16; Z. Raszewski. *Pam. Teatr.* 1953 z. 4]. — L. Bernacki: Teatr, dramat i muzyka za Stanisława Augusta. T. 1-2. Lw. 1925. [Rec.: zob. III. Literatura polska okresu Oświecenia 3 D]. — L. Simon: Dykcjonarz teatrów polskich, czynnych od czasów najdawniejszych do r. 1863. W-wa 1935. [Rec.: W. Brumer. *Pam. Lit.* R. 32 (1935) s. 626; M. Rulikowski. *Ruch Lit.* 1935 nr 3]. — S. Krzesiński: Koleje życia, czyli materiały do historii teatrów prowincjonalnych. Wstęp i oprac. S. Dąbrowski. W-wa 1957. [Rec.: Z. Wilski. *Pam. Teatr.* 1960 z. 1].

Kraków

K. Estreicher: Teatr krakowski. *Roczn. Kr.* t. 1 (1898) i odb. [Rec.: K. Bąkowski. *Kwart. Hist.* 1901 s. 223-224]. — K. Bąkowski: Teatr krakowski 1780-1815. Kr. 1907 *Bibl. Kr.* 37. — A. Bar: Kraków w XIX w. T. 2: Dzieje teatrów krakowskich. Kr. 1932. — A. Brayer: Z dziejów teatru krakowskiego. (150-lecie Starego Teatru). *Listy z Teatru* 1949 nr 35. — A. Brayer: Teatr Wolnego Miasta Krakowa (1815-1846). Kr. 1952. — S. Dąbrowski: Teatr frontowy Bogusławskiego w 1809 r. *Pam. Teatr.* 1954 z. 3/4. — A. Lewicka-Kamińska: Nieznany afisz krakowski z r. 1796. Przyczynek do dziejów teatru. *Biul. Bibl. Jagiel.* R. 9 (1957) nr 1. — B. Król-Kaczorowska: Sebastiana Sierakowskiego projekty teatrów krakowskich. *Pam. Teatr.* 1962 z. 1. — Z. Raszewski: Staroświecczyzna i postęp czasu. O teatrze polskim 1765-1865. W-wa 1963. [Rec.: zob. III. Literatura polska okresu Oświecenia 3 D]. — E. Szwankowski: Teatr polski XIX i XX w. L. 1799-1939. (Rozdz.: Rozwój teatru krakowskiego). *Reflektorem na Scenę Pol.* 1963.

Lwów

S. (Schnür-) Pepłowski: Teatr polski we Lwowie (1780-1881). T. 1. Lw. 1889. [Rec.: K. Estreicher. *Czas* 1889 nr 117; B. Czernik. *Kwart. Hist.* 1890; Z. Kaczkowski. *Gaz. Nar.* 1892 nr 28; L. Bernacki. *Pam. Lit.* R. 9 (1910) s. 267-280].— S. (Schnür-) Pepłowski: Wojciech Bogusławski we Lwowie (1795-1799). *Bibl. Warsz.* 1895 t. 1. — S. (Schnür-) Pepłowski: Galiciana 1778-1812. *Przew. Nauk. i Lit.* 1896 i odb. — L. Bernacki: Jan Nepomucen Kamiński (1777-1855). Materiały do biografii Kamińskiego i dziejów teatru polskiego we Lwowie. *Stulecie Gazety Lwowskiej. 1811-1911.* T. 1. Lw. 1911 s. 14-70 i odb. — M. Kukiel: Bogusławski we Lwowie. *Tyg. Ilustr.* 1911 t. 1 nr 23. — W. Hahn: Do historii teatru lwowskiego w l. 1797-1799 i 1813. *Pam. Lit.* R. 13 (1914/15) s. 342 n. — H. Cepnik, W. Kozicki: Scena lwowska (1780-1929). Lw. 1929. — J. Fritz: Kłopoty teatralne Lwowa w XVIII w. W: Studia lwowskie. Lw. 1932 i odb. — E. Szwankowski: Teatr polski XIX i XX w. L. 1799-1939. (Rozdz.: Teatr lwowski za dyrekcji J. N. Kamińskiego). *Reflektorem na Scenę Pol.* 1963.

Wilno

(Dr. Titius): Rys historyczny przedstawień teatralnych, mianowicie w języku polskim, na Litwie. *Wizerunki i Roztrząsania Nauk.* Poczet II t. 17-19 (1840). — P. Chmielowski: Bogusławski w Wilnie 1816 r. *Echo Muzyczne i Teatr.* 1883 nr 1-3; wyd. rozszerz. w: Nasza historia dramatyczna. T. 1. Petersb. 1898 s. 141-

-165. — M. Rulikowski: Teatr polski na Litwie 1784-1906. *Kur. Litewski* 1907 i odb. — W. Hahn: Bogusławski w Wilnie w r. 1817. *Ruch Lit.* 1931 nr 4. — A. Miller: Teatr polski i muzyka na Litwie jako strażnice kultury Zachodu (1745-1865). Studium z dziejów kultury polskiej. Wil. 1936. [Rec.: L. Simon. *Scena Pol.* 1937 nr 1/2, 1938 nr 1]. — M. Aleksandrowiczowa: Dzieje teatru wileńskiego. *Wilno i ziemia wileńska.* T. 2. Wil. 1937 i odb. (Wil. 1938). — S. Kaszyński: Uwagi o teatrze wileńskim w czasach Mickiewicza (1816-1823). *Prace Polon.* S. XIII (1957) i odb. [Rec.: Z. Wilski. *Pam. Teatr.* 1960 z. 2].

Lublin

S. Dąbrowski: Teatr w Lublinie i teatry w Lubelskiem (1860-1880). *Pam. Lubel. Tow. Przyj. Nauk w Lubl.* 1929 i odb. — J. Riabinin: Teatr i zabawy w Lublinie za Stanisława Augusta. *Głos Lubel.* 1932 nr 115-117, 119, 121, 124-126. — S. Dąbrowski: Kryzys teatru lubelskiego w 1783. *Tamże* 1933 nr 168.

Poznań

v.W.rz.y.: Posen. *Allgemeines Theater Lexicon.* T. 4. Lipsk 1842. — W. Koryzna (R. Fijałkowski): Pamiętnik sceny narodowej w Wielkopolsce do r. 1888. Poz. 1888. — H. Ehrenberg: Das Posener Theater in südpreussischer Zeit. *Zeitschr. d. Historischen Gesellschaft f. d. Provinz Posen* 1894. — M. Laubert: Das Posener Theater 1815-1847. W: Studien zur Geschichte der Provinz Posen in der ersten Hälfte des neunzehnten Jahrhunderts. Poz. 1908. — F. Pohorecki: Wielkopolska a Teatr Narodowy. *Kur. Poz.* 1925 i odb. — F. Pohorecki: O początkach sceny polskiej w Poznaniu. *Kronika Miasta Poz.* 1931 nr 1. — S. Dąbrowski: Z dziejów teatru niemieckiego i polskiego w Prusach Południowych po r. 1793. *Wici Wielkopol.* 1935 nr 9. — Z. Grot: Dzieje sceny polskiej w Poznaniu 1782-1869. Poz. 1950. [Rec.: W. Jakóbczyk. *Przegl. Zach.* 1951 nr 11/12; S. Dąbrowski. *Teatr* 1952 nr 10; S. Straus. *Pam. Teatr.* 1952 z. 2/3]. — Z. Raszewski: Dawne teatry Poznania. *Pam. Teatr.* 1953 z. 1. — Z. Raszewski: Najdawniejsza scena teatralna Poznania. *Przegl. Zach.* 1953 nr 7/8.

Kalisz

K. Stefański: Teatr w Kaliszu. Kartki z przeszłości. Kalisz 1936. [Rec.: M. Rulikowski. *Teatr* 1937 nr 11-12; L. Simon. *Scena Pol.* 1937 nr 1/4]. — S. Kaszyński: Z wstępnych badań nad dziejami sceny kaliskiej. (W. Bogusławski w Kaliszu 1800-1815). *Prace Polon.* S. XI (1955). — S. Kaszyński: Dzieje teatru kaliskiego. *Osiemnaście wieków Kalisza.* Poz. 1961 *Studia i Materiały do Dziejów M. Kalisza i Regionu Kaliskiego* 2. — S. Kaszyński: Dzieje sceny kaliskiej (1800-1914). Łódź 1962.

Gdańsk

K. Różycki: Przyczynek do dziejów teatru polskiego w Gdańsku. *Dzien. Poz.* 1894 nr 43; *Gaz. Tor.* 1894 nr 57. — O. Rub: Die dramatische Kunst in Danzig von 1615 bis 1893. Gdańsk 1894. — L. Simon: Z dziejów teatru polskiego w Gdańsku. *Roczn. Gdań.* 1932 i odb. (Gdańsk 1933). — S. Dąbrowski: Pierwsze występy aktorów warszawskich w Gdańsku w 1793. *Przegl. Bydgoski* 1935 z. 1-2 i odb. — T. Witczak: Teatr i dramat staropolski w Gdańsku. Przegląd historyczno-materiałowy. Gdańsk 1959 *Bibl. Gdań.* 8. [Rec.: M. Witkowski. *Nowe Książki* 1960 nr 13]. — J. Pyrzakowska: Zawodowy teatr gdański w epoce Oświecenia. *Gdań. Zesz. Hum.* 1961 nr 1/2.

Inne teatry prowincjonalne i wędrowne

E. A. Hagen: Geschichte des Theaters in Preussen. *Neue Preussische Provinzial Blätter* 10-12 2 F. 1-6 (1850-1854); wyd. osob. Królewiec 1854. — A. von Jung: Istorija Kijewskogo tieatra 1800-1857. *Kijewskij tielegraf* 1860 nr 83. — J. Prusinowski: Teatr w Żytomierzu od 1808 do 1864. *Tyg. Powsz.* 1881 nr 42, 43. — M. Rolle: Seweryn Malinowski. Kartka z dziejów sceny polskiej na wschodnich kresach. *Przegl. Pol.* 1896 i odb. — A. Prusiewicz: Teatr polski w Kamieńcu Podolskim. *Ruś* 1911 z. 1. — L. Neubaur: Das Theaterwesen in Elbing während des 18. Jahrhunderts. *Mitteilungen d. Westpreussischen Geschichtsvereins* 12 (1915). — I. Stadniczeńko: Przedstawienie „Króla Lira" w Toruniu w pierwszej połowie XVIII w. *Tyg. Tor.* 1924 nr 10-14. — L. Simon: O teatrze w Płocku w l. 1808-1830. *Scena Pol.* 1930 nr 18. — S. Dąbrowski: Z dziejów teatru niemieckiego i polskiego w Prusach Południowych. *Wici Wielkopol.* 1935 nr 9. — S. Dąbrowski: Z dziejów teatru płockiego. *Życie Mazowsza* 1935 nr 12. — B. T. Sartori-Naumann: Dreihundert Jahre berufständisches Theater in Elbing. Gdańsk 1936. — S. Dąbrowski: Pierwsza directrissa grodzieńskiego teatru, Salomea Deszner. *Nasza Scena* (Grodno) 1937/38

nr 4 i odb. — S. DĄBROWSKI: Teatr hetmański w Białymstoku w XVIII w. Białystok 1938. — Z. RASZEWSKI: Dzieje teatru polskiego we Wrocławiu do końca w. XIX (1797-1900). *Zesz. Wr.* 1952 nr 2. — Z. RASZEWSKI: Z tradycji teatralnych Pomorza, Wielkopolski i Śląska. Wr. 1955 *Studia z Dziejów Teatru w Pol.* 3. [Rec.: J. MACIEJEWSKI. *Pam. Teatr.* 1956 z. 1]. — Z. WILSKI: Antrepryza Kaspra Kamińskiego 1809-1827. *Pam. Teatr.* 1962 z. 1.

TOWARZYSTWO IKSÓW (1815—1819)

Towarzystwo Iksów tworzyła grupa pisarzy wysoko postawionych w hierarchii polityczno-społecznej Królestwa Polskiego, bywalców warszawskiego salonu literackiego Mostowskich (przy ul. Przeskok), zorganizowana w stały zespół recenzentów teatralnych, którego celem było — przez kształtowanie publicznej opinii teatralnej — podniesienie poziomu przedstawień i repertuaru. Recenzje przedstawień dramatycznych i operowych, pisane kolejno przez poszczególnych członków Towarzystwa i dyskutowane na wspólnych zebraniach, ogłaszano następnie na łamach dodatków do *Gazety Korespondenta Warszawskiego* i *Gazety Warszawskiej* (od 13 maja 1815 do 11 maja 1819, z półroczną przerwą w drugiej połowie 1817). Począwszy od trzeciej recenzji zespołu (z przedstawienia „Sieroty chińskiego" Voltaire'a) podpisywano je wspólnym kryptonimem X lub XX (skąd nazwa Towarzystwa), nie ujawniając nazwisk członków. Przewodniczącym Towarzystwa był Tadeusz Antoni Mostowski, sekretarzami: Jan Maksymilian Fredro i Józef Lipiński (protokoły zebrań z okresu 14 kwietnia — 4 czerwca 1815 pisane były przez nich), później Józef Ignacy Kossakowski, inicjatorem — Adam Jerzy Czartoryski, pozostałymi członkami: Maria z Czartoryskich Wirtemberska, Zofia z Czartoryskich Zamoyska, Julian Ursyn Niemcewicz, Józef Sierakowski, Kajetan Koźmian, Tadeusz Matuszewicz, Michał Wyszkowski, Ludwik i Stanisław Platerowie, Franciszek Morawski. Sympatykami (m.in.): Stanisław Kostka Potocki i Ludwik Osiński.

W poglądach hołdowało Towarzystwo (w większości) estetyce klasycystycznej, wzorując się na krytyce francuskiej (głównie na J. F. Laharpie i J. L. Geoffroy). Niektórzy jednak jego członkowie — zwolennicy i znawcy również literatury angielskiej, niemieckiej czy włoskiej (Morawski, Wirtemberska, Niemcewicz, Czartoryski i Fredro), propagowali także estetykę bardziej nowatorską, przychylną sztuce Shakespeare'a i prądom romantycznym. Recenzje Iksów wywołały w prasie szereg wystąpień opozycyjnych (m.in. Wojciecha Bogusławskiego i Ludwika Adama Dmuszewskiego), grupa najbardziej zaciętych przeciwników zorganizowała się nawet w 1817 w tzw. Towarzystwo Przyjaciół Prawdy. W obronie Iksów, nie odpowiadających z zasady na krytyki, występowali (pod różnymi kryptonimami) ich zwolennicy.

W maju 1819 Towarzystwo Iksów zaniechało swej działalności — powodem było zapewne pogłębienie się wewnętrznych różnic estetycznych członków i zarysowujący się już kryzys poetyki klasycystycznej. Trwałym dorobkiem Towarzystwa w dziedzinie polskiej krytyki teatralnej były pozostawione przez nich doświadczenia i wzory (m.in. w terminologii recenzji).

OPRACOWANIA (i wydania tekstów)

Próby monograficzne: H. BIEGELEISEN: Towarzystwo Iksów. (Ustęp z dziejów krytyki w literaturze polskiej). *Bibl. Warsz.* 1885 t. 4. — J. LIPIŃSKI: (Wstęp i oprac.) Recenzje teatralne Towarzystwa Iksów 1815-1819. Wr. 1956 *Materiały do Dziejów Teatru w Pol.* 4. [Rec.: T. DREWNOWSKI: Iksy, czyli salon literacki XIX-wiecznej Warszawy. *Dialog* 1957 nr 7; S. PAPÉE. *Teatr* 1957 nr 4; dz. (S. DZIKI). *Prasa Współcz.* 1958 nr 4].

F. S. DMOCHOWSKI: Wspomnienia od 1806 do 1830 r. W-wa 1858 s. 191-199; wyd. nast. oprac. Z. Libera. W-wa 1959 *Bibl. Pam. Pol. i Obcych* (s. 344). — K. KOŹMIAN: Pamiętniki. T. 3. Kr. 1865 s. 244, 392-394; wyd. 2 W-wa 1907. —

A. E. Koźmian: Wspomnienia. T. 1. Poz. 1867 s. 146 n. — F. Hoesick: Teatr warszawski za dyrekcji Osińskiego. *Bibl. Warsz.* 1885 t. 2. — T. Grabowski: Ludwik Osiński i ówczesna krytyka literacka. Kr. 1901 s. 71-73. — P. Chmielowski: Dzieje krytyki literackiej w Polsce. W-wa 1902 s. 134. — H. Galle: Towarzystwo Iksów (1814-1819). *Sto lat myśli pol.* T. 2 (1907). — B. Gubrynowicz: Z dziejów Towarzystwa Iksów w Warszawie. *Kur. Warsz.* 1914 nr 1. — T. Grabowski: Krytyka literacka w Polsce w epoce pseudoklasycyzmu. Kr. 1918. — M. Szyjkowski: Dzieje nowożytnej tragedii polskiej. Typ pseudoklasyczny (1661-1871). Kr. 1920. — M. Szyjkowski: Dzieje nowożytnej tragedii polskiej. Typ szekspirowski. Kr. 1923. — B. Korzeniewski: „Drama" w warszawskim Teatrze Narodowym podczas dyrekcji L. Osińskiego (1814-1831). W-wa 1934 *Studia z Zakresu Historii Lit. Pol.* 11 — M. Kotlarczyk: Iksy. *Logeion* (Łuck) 1936. — A. Bar: Kumoszki na Parnasie. Kr. 1947 s. 92 n. — M. Dziewisz, S. Kaszyński, Z. Macużanka, Z. Szprokoff: Obóz klasyków. *Prace Polon.* S. IX (1951). — J. Lipiński: Wojciech Bogusławski w polskiej krytyce teatralnej z l. 1814-1819. (Warszawa i Wilno). *Pam. Teatr.* 1954 z. 3/4. — J. Lipiński: Aktor i scena w recenzjach teatralnych Towarzystwa Iksów. *Tamże* 1955 z. 2 i nadb. — A. Kowalska: Przedmickiewiczowska krytyka krytyki Iksów. Wokół sporu o Bogusławskiego (1816-1819). *Zeszyty Nauk. Uniw. Łódz. S. I Nauki Hum.* z. 3 (1956). — Z. Sudolski: Inedita w. XIX w zbiorach Skimborowicza. 1: „Wyrok" — wiersz na Józefa Lipińskiego; 2: Wiersz Franciszka Salezego Dmochowskiego. *Pam. Lit.* R. 47 (1956) z. 3. — A. Kowalska: Warszawa literacka w okresie przełomu kulturalnego 1815-1822. (W-wa 1961) *Bibl. Syrenki.* [Rec.: W. Billip. *Pam. Lit.* R. 54 (1963) z. 4]. — E. S. Brynskij: Wozniknowienije i naczało diejatielnosti „Obszczestwa Iksow". (K istorii polskoj tieatralnoj i litieraturnoj kritiki 1815-1819 gg). *Iz istorii russko-sławianskich litieraturnych swiaziej XIX w.* Moskwa-Leningrad 1963.

TOWARZYSTWO PRZYJACIÓŁ NAUK (1800—1832)

Inne nazwy: Towarzystwo Warszawskie Przyjaciół Nauk; od 1808: Towarzystwo Królewskie Przyjaciół Nauk lub Warszawskie Towarzystwo Królewskie Przyjaciół Nauk.

Powstało w listopadzie 1800 w Warszawie (pod zaborem pruskim), jako stowarzyszenie uczonych i pisarzy, w celu organizowania nauki polskiej i życia umysłowego, ratowania od zagłady języka, literatury i tradycji narodowej oraz przyczynienia się do rozwoju gospodarczego kraju. Powstałe legalnie (zatwierdzone reskryptem króla pruskiego z 1 lipca 1802), zmuszone było do ostrożnego formułowania swych zadań (lojalizm niektórych jednak wystąpień publicznych, zwłaszcza J. Albertrandiego, wykraczał poza konieczność).

Zaczątkiem TPN były zebrania w salonie Stanisławostwa Sołtyków. Nazwę, program działania, pierwszy skład członków oraz władze (prezesa i sekretarza) ustalono na zebraniach 16 i 23 listopada. 30 listopada odbyła się pierwsza normalna sesja Towarzystwa, a 9 maja 1801 — pierwsza sesja publiczna (z ogłoszeniem tematów konkursowych).

Na podstawie doświadczeń dwuletniej działalności — 30 października 1802 spisano pierwszą ustawę, która w najważniejszych punktach przetrwała do końca istnienia instytucji. Poza sprecyzowaniem celów różnicowała skład Towarzystwa na członków czynnych (maksimum — 60; mogły nimi zostać osoby wyróżniające się działalnością naukową, literacką, gospodarczą lub nauczycielską), przybranych, honorowych (wybieranych najczęściej z racji ich majątku lub stanowiska) oraz dopuszczonych (z młodzieży); ustanawiała 3 urzędników: prezesa (wybieranego na 4 lata), sekretarza (dożywotniego) i kasjera; określała procedurę wyboru członków i urzędników; dzieliła Towarzystwo na 5 wydziałów (1: filozofii, 2: matematyki, fizyki, chemii, nauk lekarskich, historii naturalnej i ekonomiki, 3: historii oraz dziejów praw i geografii; 4: wymowy, „wierszopistwa i przyjemnych sztuk", 5: „języków rodu słowiańskiego"); oraz sankcjo-

nowała dotychczasowe formy działalności: zebrania normalne i publiczne („w pruskiej Warszawie jedyne obok teatru miejsce, gdzie rozbrzmiewała publicznie mowa polska"), konkursy, przedsięwzięcia wydawnicze itp. 8 czerwca 1804 uchwalono nową ustawę, określającą dokładniej wymagania stawiane członkom, dodającą urząd bibliotekarza oraz zmieniającą ilość wydziałów z 5 na 3 (1: matematyczny, 2: filozoficzny, 3: historii, literatury, języków, szczególniej słowiańskich, i sztuk wyzwolonych). Z braku dostatecznej ilości członków dwa pierwsze wydziały połączyły się w Dział Umiejętności, pozostałe nazwano Działem Nauk. Każdy z działów otrzymał prezesa i sekretarza. Ustawa ta obowiązywała do 1814. W międzyczasie wprowadzono parę przepisów uzupełniających. W 1805 uregulowano sposób wprowadzania członków nowych (na wzór Akademii Francuskiej); w 1806 ustanowiono plenipotentów „dla traktowania w interesach cywilnych" Towarzystwa; w 1808 wprowadzono stałą administrację dla kierowania jego majątkiem (miało już wówczas własną siedzibę w ofiarowanej przez Staszica kamienicy na Kanoniach, od 1823 — Pałac Staszica, a nadto znaczne zbiory biblioteczne i inne).

Novum ustawy z 1814 stanowi pominięcie instytucji członków dopuszczonych i wprowadzenie po raz pierwszy formalnie członków-korespondentów (krajowych i zagranicznych). W ostatnich latach uchwalono kilka zmian organizacyjnych. Reformie poddano najczynniejszy wówczas Dział Umiejętności — wg projektu specjalnej deputacji (w osobach: Ludwik Plater, Józef Karol Skrodzki, Fryderyk Skarbek), przyjętego 27 grudnia 1826 (podział na 14 sekcji, do przynależności i pracy w jednej z nich obowiązany był każdy z członków).

Projekt nowej organizacji Działu Nauk (opracowany przez Wojciecha Szweykowskiego, Kazimierza Brodzińskiego, Feliksa Bentkowskiego, Ksawerego Szaniawskiego, Joachima Lelewela i Edwarda Czarneckiego; przyjęty 16 maja 1827) przewidywał 12 sekcji skupionych w 3 grupach: I. Nauki Właściwe; II. Nauki Piękne; III. Sztuki Piękne. Zobowiązywał nadto do kontaktów z zagranicznymi, w szczególności słowiańskimi, towarzystwami naukowymi.

Zasięg oddziaływania TPN w pierwszych latach nie wykraczał w zasadzie poza obszar zaboru pruskiego, kontaktowało się ono jednak od początku z ośrodkiem krzemienieckim i wileńskim. Później nawiązało ściślejsze kontakty z resztą kraju, a także z Polakami zajmującymi się nauką i kulturą za granicą (w Kazaniu, Charkowie, Paryżu, Londynie czy Tuluzie). Pod wpływem TPN powstało Towarzystwo Literackie we Lwowie (1815), Towarzystwo Naukowe Krakowskie (1816), Towarzystwo Przyjaciół Nauk w Lublinie (1818) i Płocku (1820).

Członkami Towarzystwa była większość ówcześnie czynnych uczonych i twórców, zwłaszcza z tzw. „obozu klasyków" (w 1831 powołano na członka Adama Mickiewicza). Od początku zapraszano do Towarzystwa uczonych i literatów z krajów słowiańskich (W. Anastasiewicza, G. R. Dierżawina, J. Dobrovskiego, N. M. Karamzina i in.), w ostatnich latach także z innych krajów (F. R. Chateaubrianda, J. W. Goethego, A. Humboldta, G. Cuviera i in.).

Godność prezesów sprawowali kolejno: Jan Albertrandi (1800-1808), Stanisław Staszic (1808-1825), Julian Ursyn Niemcewicz (1826-1831); sekretarzy: Franciszek Ksawery Dmochowski (1800-1802), Józef Kalasanty Szaniawski (1802-1804), Ludwik Osiński (1804-1814), Edward Czarnecki (1814-1824) i Łukasz Gołębiowski (1824-1831). Prezesi Działu Umiejętności: Michał Bergonzoni (1805-1819), Aleksander Chodkiewicz, Arnold i Ludwik Platerowie; Działu Nauk: Stanisław Kostka Potocki (1818-1821), Niemcewicz (1821-1825) i Adam Prażmowski (po wyjeździe Niemcewicza na emigrację pełnił też obowiązki prezesa Towarzystwa). W pierwszym okresie jednym z głównych działaczy był Tadeusz Czacki.

Z prac TPN szczególnie głośne były „pochwały" Ignacego Krasickiego (przez F. K. Dmochowskiego) i Józefa Szymanowskiego (przez S. K. Potockiego), czytane na posiedzeniach w 1801; rozprawa Jana Śniadeckiego o Koperniku (1802); rozprawy J. P. Woronicza o pieśniach narodowych (1803 i 1805); rozprawa I. Potockiego o reformacji (1805). Największym sukcesem pracy zbiorowej było ustalenie ortografii polskiej przez powołaną w 1827-1829 specjalną deputację (W. A. Szweykowski, K. Brodziński, L. Osiński, J. Kruszyński i F. Bentkowski), z którą współpracował najaktywniej Józef Mroziński (jako czynny wojskowy armii Królestwa nie mógł być członkiem TPN). Wiele cennych przedsięwzięć naukowych nie doprowadzono do końca (opracowania „dykcjonarza jeograficznego ojczystych krain", „dykcjonarza obyczajów i zwyczajów polskich", „biografii sławnych Polaków" i in.). Prace Towarzystwa drukowały częściowo *Roczniki Warszawskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk* (wychodzące nieregularnie w 1802-1830, t. 1-21); specjalny dział poświęcony Towarzystwu prowadził *Nowy Pamiętnik Warszawski* (1801-1805); o bieżących pracach i imprezach informowała prasa codzienna. Zasługą TPN było również gromadzenie zbiorów bibliotecznych i innych oraz wspomaganie różnych przedsięwzięć naukowych i wydawniczych.

Słabą stronę Towarzystwa stanowiły jego podstawy materialne. Zasadniczym źródłem dochodu miały być składki, z początku dobrowolne, w 1807 uchwalono składkę stałą, w latach ostatnich było ich kilka kategorii w zależności od dochodów członków. Głównie opierało się jednak Towarzystwo na ofiarności jednostek, które obdarowywały je zbiorami, zapisami lub finansowały imprezy dokonywane pod egidą TPN. Do najhojniejszych należeli: Staszic, Aleksander Sapieha, Franciszek Ksawery Bohusz, Niemcewicz. W czasie koronacji Mikołaja I (1829) uzyskano obietnicę pewnej stałej subwencji ze skarbu Królestwa.

Dzieje TPN były silnie związane z dziejami politycznymi kraju. Ledwie tolerowane w czasach pruskich, w Księstwie Warszawskim awansowało do roli Towarzystwa Królewskiego (dyplomem Fryderyka Augusta z 30 kwietnia 1808). Rząd Księstwa wezwał je do pisania historii najnowszej i do współpracy przy tłumaczeniu kodeksu Napoleona; odbywane wówczas sesje publiczne stawały się nieraz manifestacjami patriotycznymi (np. sesja z 22 grudnia 1809, zorganizowana „w zamiarze oddania czci zwycięskiemu wojsku"). W Królestwie Polskim uzyskało Towarzystwo potwierdzenie dyplomu królewskiego i w pierwszych latach prowadziło jawną działalność narodową, czcząc narodowe uroczystości żałobne (J. Poniatowskiego, T. Kościuszki, C. Godebskiego, H. Dąbrowskiego), wydając i inspirując prace o tematyce narodowej („Śpiewy historyczne"). Po 1820 wróciło do apolityczności (jak w czasach pruskich), niemniej nie uniknęło szykan ze strony władz, a zwłaszcza cenzury. Najdotkliwszą stanowiło skonfiskowanie wydrukowanych „Dzieł" Staszica i zniszczenie nakładu „Rodu ludzkiego". W czasie powstania listopadowego odbyło Towarzystwo 3 maja ostatnie posiedzenie publiczne z odczytaniem rozprawy Brodzińskiego „O narodowości Polaków"; ostatnie posiedzenie TPN miało miejsce 13 listopada 1831. 21 listopada władze rosyjskie zajęły gmach i zbiory, a następnie — mimo starań rządu paskiewiczowskiego o utrzymanie Towarzystwa — pismem z 18 kwietnia 1832 uznały TPN za rozwiązane. Powiadomienie publiczne o likwidacji ogłoszono 6 marca 1833. Część zbiorów wywieziono jako łup wojenny w głąb cesarstwa.

Zachowane Archiwum TPN znajduje się w Arch. Głównym Akt Dawnych.

Ustawy i uzupełnienia do nich miały następujące wydania: W-wa 1802, W-wa 1805, W-wa 1810, W-wa 1814, W-wa 1829. Przedr.: A. Kraushar w: Towarzystwo Warszawskie Przyjaciół Nauk. T. 1-4. Kr. 1900-1905; N. Cwietajew w: Car Wasilij Szujskij. T. 2 ks. 2. W-wa 1902.

OPRACOWANIA

Monografie i próby monograficzne

A. Kraushar: Towarzystwo Warszawskie Przyjaciół Nauk. 1800-1832. Monografia historyczna osnuta na źródłach archiwalnych. T. 1-9. Kr.-W-wa 1900-1911. [Rec.: P. Chmielowski. *Pam. Lit.* R. 2 (1903) s. 313; A. Brückner. *Kwart. Hist.* 1908 s. 486-491; E. Kołodziejczyk: Słowianofilstwo Warszawskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk (1800-1832). *Świat Słowiański* 1909 t. 2 s. 201-214]. — M. Offmański: Dzieje Warszawskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk. W-wa 1907. (Oparte ściśle na dziele Kraushara). — R. Przelaskowski: Warszawskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk. 1800-1832. W-wa 1932. — B. Suchodolski: Rola Towarzystwa Warszawskiego Przyjaciół Nauk w rozwoju kultury umysłowej w Polsce. W-wa 1951. [Rec.: J. Michalski. *Życie Nauki* 1952 nr 1/2; E. Rostworowski. *Przegl. Powsz.* 1952 nr 4; A. Kłoskowska. *Nauka Pol.* 1953 nr 1]. — J. Michalski: Z dziejów Towarzystwa Przyjaciół Nauk. W-wa 1953.

(K. Hebdowski): Do Prześwietnego Towarzystwa Przyjaciół Nauk. W-wa 1801. — Ks. H. Kołłątaja korespondencja z T. Czackim. (Powst. przed 1813). Wyd. F. Kojsiewicz. T. 2. Kr. 1844. — J. Zawadzki: Do Towarzystwa Królewskiego Przyjaciół Nauk. (Z Wilna 27 stycznia 1819). Ogł. T. Turkowski: Materiały do dziejów literatury i oświaty na Litwie i Rusi. T. 1. Wil. 1935 s. 350-354. — J. B. Ostrowski. *Nowa Polska* 1831 z 19 i 23 maja; przedr. A. Kraushar jw., t. 8 s. 74 n. — A. Magier: Estetyka stołecznego miasta Warszawy. (Ukończ. ok. 1833). Wyd. H. Szwankowska. Komentarz hist.-lit. oprac. J. W. Gomulicki. Wr. 1963. —

J. U. Niemcewicz: Pamiętniki czasów moich. Cz. 3. (Powst. 1835-1838). Paryż 1848; wyd. nast. w: t. 2. W-wa 1957 *Bibl. Pam. Pol. i Obcych.* — K. Koźmian: Pamiętniki. T. 2. Poz. 1858. — F. Skarbek: Wspomnienia o Warszawskim Towarzystwie Przyjaciół Nauk. *Roczn. Tow. Nauk. Kr.* poczet 3 t. 4 (1860) i odb. — M. Baliński: Pamiętniki o Janie Śniadeckim. T. 1-2. Wil. 1865. — K. W. Wójcicki: Społeczność Warszawy w początkach naszego stulecia. W-wa 1877. — S. Tomkowicz: Przyczynek do historii początków Romantyzmu w Polsce. *Arch. do Dziejów Lit. i Oświaty w Pol.* t. 1 (1878) i odb. — L. Gadon: Z życia Polaków we Francji. Rzut oka na 50-letnie koleje Towarzystwa Historycznego w Paryżu. Paryż 1883. — W. Smoleński: Towarzystwa naukowe i literackie w Polsce w. XVIII. *Ateneum* 1887 t. 3 i odb. — N. Cwietajew: Warszawskoje obszczestwo lubitielej nauk i jewo dom. *Warszawskije uniwiersitietskije izwiestija* t. 9 (1899). — A. Kraushar: Projekt utworzenia za czasów pruskich w mieście Warszawie Towarzystwa Historycznego i czasopisma periodycznego pt. Zbiór materiałów do historii polskiej. Lw. 1903. — A. Kraushar: Satyra na Towarzystwo Przyjaciół Nauk z r. 1803. *Kur. Warsz.* 1905 nr 1. — J. Bieliński: Stosunki Towarzystwa Przyjaciół Nauk z Królewskim Uniwersytetem Warszawskim. *Przegl. Hist.* t. 15 (1912). — J. Kucharzewski: Epoka paskiewiczowska. Losy oświaty. W-wa 1914. — A. Kraushar: Uczeni angielscy w gronie Tow. Warsz. Przyj. Nauk. W: Echa przeszłości. W-wa 1917. —

A. Kraushar: Goethe i Humboldt jako członkowie Towarzystwa Warszawskiego Przyjaciół Nauk. Tamże s. 467 n. [Rec.: W. Hahn. *Pam. Lit.* R. 17/18 (1920) s. 170]. — M. Szyjkowski: Julian Ursyn Niemcewicz w Czechach. *Przegl. Współcz.* t. 52 (1935) nr 155; przedr. w: Polskie peregrynacje do Pragi i Karlowych Warów. Od Augusta Mocnego do Adama Mickiewicza. Bydgoszcz 1936. —

Z. Klemensiewicz: Miłośnictwo języka w dziejach polszczyzny. *Jęz. Pol.* 1945 z. 1; przedr. w: W kręgu języka literackiego i artystycznego. W-wa 1961. — Z. Libera: Pisarze liberalizmu polskiego. *Spr. z Posiedzeń Tow. Nauk. Warsz. Wydz. I* 1949 s. 83-87. — P. Biegański: Pałac Staszica, siedziba Towarzystwa Naukowego Warszawskiego. W-wa 1951. [Rec.: B. Leśnodorski: Z dziejów Pałacu Staszica. *Życie Nauki* 1952 nr 1/2]. — J. Michalski: Kołłątaj a Warszawskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk. *Pam. Lit.* R. 42 (1951) z. 3/4. — J. Michalski: Rzut oka na dzieje Warszawskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk (1800-1832). *Zeszyty Wr.* 1951 nr 1 i odb. — A. Ryszkiewicz: Sprawy artystyczne w działalności Towarzystwa Warszawskiego Przyjaciół Nauk (1800--1832). *Materiały do Studiów i Dyskusji* 1951 nr 6 i nadb. — J. Siwkowska: „Grammatykalne" sprawy zeszłowiecznej Warszawy. Panna Tańska układa synonimy. *Poradnik Język.* 1951 z. 9-10; c.d.: Jeszcze o synonimach. *Tamże* 1952 z. 6. — B. Suchodolski: U źródeł postępowych tradycji nauki w Polsce. *Myśl Współcz.* 1951 nr 6/7. — T. Modelski: Ossolineum i czeskie Muzeum Narodowe. (Pierwsze związki i zawiązki). *Roczn. Zakładu Nar. im. Ossol.* t. 4 (1953). — B. Sucho-

DOLSKI: Nauka polska w okresie Oświecenia. (W-wa) 1953; wyd. nast. w: Studia i materiały z dziejów polskiej myśli filozoficznej i naukowej. Wr. 1958 *PAN. Monogr. z Dziejów Nauki i Techniki* 8. — J. MICHALSKI: Spór o koncepcję Słownika Lindego. *Studia i Materiały z Dziejów Nauki Polskiej* t. 2 (1954). — J. SIWKOWSKA: „Grammatykalne" sprawy zeszłowiecznej Warszawy. Z prac nad słownikiem polskim w Towarzystwie Warszawskim Przyjaciół Nauk w l. 1800-1830. *Poradnik Język*. 1954 z. 8, 10. — F. PRZYŁUBSKI: Opowieść o Lindem i jego Słowniku. W-wa 1955 *Wiedza Powsz.* — H. DYMNICKA: Program sumarycznego opracowania materiałów źródłowych do dziejów Warszawskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk (1800-1832). *Kwart. Hist. Nauki i Techniki* R. 3 (1958) nr 1. — B. PLENKOWSKA, Z. SIDOROWICZ: Księgozbiór byłego Towarzystwa Naukowego Warszawskiego. *Studia i Materiały z Dziejów Nauki Pol. S. A* t. 6 z. 6 (1962). — J. GÓRSKI: Warszawskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk a polska ekonomia l. 1800--1830. W: Polska myśl ekonomiczna a rozwój gospodarczy 1807-1830. W-wa 1963. — J. MAŚLANKA: Zorian Dołęga Chodakowski. Wr. 1965 *PAN Oddz. w Kr. Prace Komisji Hist.-Lit.* 13.

TOWARZYSTWO SZUBRAWCÓW (1817—1822)

Towarzystwo Szubrawców działające w Wilnie w 1817-1822 było zrzeszeniem intelektualnym liberałów wileńskich, rekrutujących się z zawodowej inteligencji wileńskiej i oświeconego ziemiaństwa. Postawiło sobie za cel wspólną literacką i publicystyczną działalność na łamach pisma satyrycznego *Wiadomości Brukowe*, wydawanego już od sierpnia 1816 — najpierw jako prywatna i nieperiodyczna impreza Ignacego Emanuela Lachnickiego, a od 16 grudnia jako wydawnictwo periodyczne Kazimierza Kontryma.

Towarzystwo powołane zostało do życia przez 12 członków-założycieli na zebraniu 23 lutego 1817, w wyniku starań Kontryma o zapewnienie *Wiadomościom* stałego zespołu współpracowników. 11 maja wyłoniono komisję w składzie: Kontrym (Poklus), Kazimierz Strawiński i Michał Balicki — w celu ułożenia kodeksu szubrawskiego, przyjętego w podstawowym brzmieniu 30 czerwca (ogł. *Rozmaitości*, dod. do *Gaz. Korespondenta Warsz.*; 1818 nr 37, 39, 41, 43, 44, 47, i *Pam. Lw.* 1818), a w ostatecznym 7 lutego 1819 (ogł. *Tyg. Wil.* 1819 i odb.). W przyjętych zasadach organizacji naśladowało Towarzystwo loże masońskie (z których rekrutowała się większość zrzeszonych), nadając jej jednak charakter żartobliwy (w ceremoniale posiedzeń, tytułach godności i urzędów, pseudonimach zaczerpniętych z bałamutnej XVI-wiecznej mitologii litewskiej Jana Łasickiego). Kodeks dzielił członków na urbanów (działających w mieście członków rzeczywistych, przybierających pseudonimy, o stałej liczbie 40 osób, w wieku od 25 lat wzwyż) i rustykanów: I rzędu (członków honorowych, mogących uczestniczyć z doradczym głosem w zebraniach i ubiegać się o urbanię) i II rzędu (członków korespondentów z prowincji lub też z miasta, lecz zbyt jeszcze młodych, by uzyskać urbanię). Zasłużonych członków wyróżniano tylko honorowym tytułem dygnitarza, wyjątek stanowił tytuł fundatora, dający również prerogatywy władzy (nosił go Kazimierz Strawiński — Bibolus). Organ wykonawczy stanowili urzędnicy wybierani w głosowaniu tajnym na okres prenumeratorski, w kolejności urzędu: prezydent, mówca, strażnik porządkowy, sekretarz i redaktor, mający zastępców pomocników. Urząd prezydenta pełnił do swej śmierci (18 listopada 1818) Jakub Szymkiewicz — Perkunas, epizodycznie Michał Roemer — Okopirnos-Szubravissimus, a od 17 stycznia 1819 Jędrzej Śniadecki — Sotwaros. „Witajnikiem I rzędu" był Leon Borowski — Pergrubius, a także, łącząc ten urząd ze „strażnictwem łopaty", Michał Baliński — Auszlawis; „witajnikiem II rzędu" i zastępcą „strażnika łopaty" Ignacy Szydłowski — Gulbi. Sekretarzem był Józef Karczewski — Ziemiennik, a redaktorem *Wiadomości* Jan Bogusław Rychter — Sejmi. Do członków-założycieli liczyli się dru-

karze: Józef Zawadzki — Sweytestix i Antoni Marcinowski — Patelo. Należeli do Towarzystwa nadto (m.in.): Jan Chodźko — Wayżgantos, Ignacy Chodźko — Wirszajtos, Antoni Gorecki — Wapru, Franciszek Grzymała — Gurcho, Tadeusz Bułharyn — Derfintos, Józef Sękowski, Tomasz Zan — Goniglis i (w trzech nawrotach) Wawrzyniec Puttkamer — Krumieniu, Pradziu, Wapru II. Sympatykami Szubrawców byli: Franciszek Zabłocki, Gerard Maurycy Witowski i Józef Maksymilian Ossoliński.

Wiele utworów „szubrawskich" ukazywało się również w *Tygodniku Wileńskim*, którego współredaktorem był Michał Baliński.

Towarzystwo przestało istnieć na początku czerwca 1822, w wyniku zakazu cenzury dalszego wydawania *Wiadomości Brukowych* i skonfiskowania przez policję papierów „szubrawskich" (nie ukazał się przypadający na 10 czerwca nr 288).

OPRACOWANIA (i wydania tekstów)

Monografie i zarysy monograficzne

Z. Horodyński: Towarzystwo Szubrawców. *Przew. Nauk. i Lit.* 1882 i odb. (Lw. 1883). — J. Bieliński: Szubrawcy w Wilnie (1817-1822). Zarys historyczny. Wil. 1910. [Rec.: H. Mościcki. *Bibl. Warsz.* 1911 t. 2; L. Janowski. *Pam. Lit.* R. 12 (1913), przedr. w: W promieniach Wilna i Krzemieńca. Wil. 1932 s. 187-193]. — Z. Skwarczyński: Kazimierz Kontrym. Towarzystwo Szubrawców. Dwa studia. Łódź 1961 *Łódz. Tow. Nauk. Wydz. I* 48. [Rec.: Z. Libera. *Roczn. Lit. 1961* (W-wa 1962) s. 180-181; A. Witkowska. *Pam. Lit.* R. 54 (1963) z. 3]. — Z. Skwarczyński: (Wstęp i oprac.) „Wiadomości Brukowe". Wybór artykułów. Wr. (1962) *BN* I, 178. [Rec.: A. Witkowska. *Nowe Książki* 1962 nr 22].

Materiały do dziejów literatury i oświaty na Litwie i Rusi (1805-1863). T. 1-2. Wyd. i oprac. T. Turkowski. Wil. 1935-1937. — M. Czarnocki: Krótka wiadomość o tajnych towarzystwach uczniów Uniwersytetu Wileńskiego do ich rozwiązania w r. 1824. Wyd. H. Mościcki. *Roczn. Tow. Przyj. Nauk w Wil. za r. 1907* t. 1 (1908); przedr. w: Z filareckiego świata. W-wa 1924. — M. Mochnacki: Powstanie narodu polskiego 1830-1831. Paryż 1834; wyd. nast. w: Dzieła. T. 2. Poz. 1863 s. 215. — J. Przecławski. *Tyg. Petersb.* 1836 nr 68. — J. I. Kraszewski: Literatura w Wilnie w początkach XIX w. *Tamże* 1837 nr 30. — M. Baliński: Życie Jędrzeja Śniadeckiego. W: J. Śniadecki: Dzieła. T. 1. W-wa 1840 s. 67. — S. Morawski: Kilka lat młodości mojej w Wilnie. (Powst. przed 1848). Wyd. i oprac. M. Czartkowski, H. Mościcki. W-wa 1924; wyd. nast. W-wa 1959 *Bibl. Pam. Pol. i Obcych.* — Jan ze Śliwina (A. H. Kirkor): Przechadzki po Wilnie i okolicach. Wil. 1858 s. 176. — W. Syrokomla: Zarys życia Jana Bogusława Rychtera, byłego sekretarza „Wiadomości Brukowych" wileńskich. W: J. B. Rychter: O lnie towarowym litewskim. Wyd. 2 Wil. 1859. — L. Rogalski: Michał Baliński. *Tyg. Ilustr.* 1864 t. 1. — M. Malinowski: Księga wspomnień. (Powst. przed 1865). Wyd. J. Tretiak. Kr. 1907. — K. Kaczkowski: Wspomnienia. T. 1. (Powst. przed 1867). Lw. 1876 s. 86. — Szubrawcy. *Enc. powsz.* Orgelbranda. T. 24 (1867). — L. Zienkowicz: Wizerunki polityczne literatury polskiej. T. 1. Lipsk 1867 s. 87. — P. Chmielowski: Towarzystwo Szubrawców i Jędrzej Śniadecki. *Tyg. Ilustr.* 1878 t. 1 nr 107-114. — R. Ottman: Przyczynek do historii Szubrawców na podstawie notat i papierów po M. Balińskim. *Reforma* 1882 nr 75-81; *Tyg. Ilustr.* 1882 t. 1 nr 339. — Dr Szeliga (J. Bieliński): Bibliografia czasopism wileńskich (1805-1860). *Wiad. Bibliogr. Warsz.* 1882-1886. — P. Chmielowski: Liberalizm i obskurantyzm na Litwie i Rusi (1815-1823). *Ateneum* 1883 t. 1-2; wyd. osob. W-wa 1898. — W. Smoleński: Towarzystwa naukowe i literackie w Polsce w. XVIII. *Ateneum* 1887 t. 3 i odb. — C. Jankowski: Powiat oszmiański. T. 1-4. Petersb. 1896-1900. — K. Bartoszewicz: Księgi humoru polskiego. T. 3. Petersb. 1897. — J. Tretiak: Młodość Mickiewicza. T. 1. Petersb. 1898. — A. Kraushar: Znachor. W-wa 1903. — H. Galle: Towarzystwo Szubrawców. *Sto lat myśli pol.* T. 2 (1907). — A. Wrzosek: (Wstęp do) J. Śniadecki: Pisma satyryczne. T. 3. W-wa 1908 *Bibl. Dzieł Wyborowych* 363. — B. Limanowski: Stanisław Worcell. Kr. 1910 rozdz. 4. — A. Wrzosek: Jędrzej Śniadecki. Życiorys i rozbiór pism. T. 1-2. Kr. 1910. — W. Ciechanowski: Czasopisma polskie na Litwie. *Kwart. Litewski*

t. 2-3 (1910-1911) i odb. — J. Kucharzewski: Czasopiśmiennictwo polskie w XIX w. W-wa 1911. — S. Małachowski-Łempicki: Wolnomularstwo na ziemiach dawnego Wielkiego Księstwa Litewskiego 1776-1822. Wil. 1930. — W. Piotrowicz: W nawiasie literackim. Szkice z zagadnień kultury, literatury i teatru. Wil. 1930 s. 79-84. — Z. Jabłońska-Erdmanowa: Oświecenie i Romantyzm w stowarzyszeniach młodzieży wileńskiej. Wil. 1931. — M. Dunajówna: Tomasz Zan. Lata uniwersyteckie. Wil. 1933. — J. Kleiner: Mickiewicz. T. 1. Lw. 1934; wyd. 2 Lubl. 1948 s. 54 n. — M. Znatowicz-Szczepańska: Listy do miłego przyjaciela. *Przegl. Współcz.* t. 50 (1934) nr 151. — S. Pietraszko: Profesor wśród „szubrawców". *Problemy* 1951 nr 10. — S. Żółkiewski: Spór o Mickiewicza. Wr. 1952. — B. Krzywobłocka: Prezes Towarzystwa Szubrawców. *Świat* 1953 nr 19 s. 18. — Z. Mitzner: Tradycja satyry polskiej i zadania satyry w Polsce Ludowej. *Twórczość* 1953 nr 6 s. 190. — Z. Skwarczyński: O działalności Kazimierza Kontryma na tle ruchu umysłowego i społecznego w Wilnie w l. 1812--1822. *Przegl. Nauk. Hist. i Społ.* t. 4 (1954). — A. Kowalska: „Świstek Krytyczny" Potockiego a „Wiadomości Brukowe". (W sprawie genealogii „Wiadomości Brukowych"). *Prace Polon.* S. XII (1955). — Z. Makowiecka, K. Kostenicz: Nieznany spis pseudonimów szubrawskich. W zbiorze: Miscellanea z okresu Romantyzmu. Wr. 1956 *Arch. Lit.* 1. — Z. Skwarczyński: Poprzednicy filomatów. *Pam. Lit.* R. 47 (1956) z. 1. — E. Kipa: (Wstęp do) S. K. Potocki: Podróż do Ciemnogrodu. Wr. (1959) *BN* I, 154. — Z. Skwarczyński: Sprawa chłopska w „Wiadomościach Brukowych". *Prace Polon.* S. XV (1959). — A. Witkowska: (Wstęp do) Wybór pism filomatów. Wr. (1959) *BN* I, 77 (s. XXXVIII--XLV). — R. Cybulski: Towarzystwo Szubrawców. *Mówią wieki* 1960 nr 5. — A. Kowalska: Warszawa literacka w okresie przełomu kulturalnego 1815-1822. (W-wa 1961) *Bibl. Syrenki.* — W. R. Rzepka: Z zagadnień nazewnictwa stylistycznego Szubrawców. *Językoznawca* 1961 nr 6. — A. Witkowska: Rówieśnicy Mickiewicza. Życiorys jednego pokolenia. (W-wa 1962) s. 27-32. [Rec.: zob. II. Oświecenie w Polsce 1]. — A. Kamiński: Polskie związki młodzieży (1804-1831). W-wa 1963. [Rec.: zob. jw.]. — Z. Skwarczyński: Tadeusz Bułharyn a wileńskie Towarzystwo Szubrawców. *Łódz. Tow. Nauk. Spr. z Czynności i Posiedzeń Nauk.* R. 17 (1963) nr 8.

UNIWERSYTET WARSZAWSKI (1816—1831)

Zaczątkiem Uniwersytetu Warszawskiego były powstałe w czasach Księstwa Warszawskiego: Szkoła Prawa i Administracji (1808) oraz Szkoła Lekarska, zwana inaczej Akademickim Wydziałem Lekarskim (1809). W tym samym okresie planowano utworzenie Wydziału Filozoficznego. Po powstaniu Królestwa Kongresowego inicjatorem utworzenia uniwersytetu w Warszawie był minister Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego S. K. Potocki. W 1815 za zgodą Aleksandra I powołał delegację mającą zająć się organizacją uczelni. W końcu listopada 1816 został wydany akt fundacyjny. W styczniu 1817 utworzono Radę Ogólną. Na czele jej stanął S. Staszic; weszli do niej: M. Bacciarelli, J. W. Bandtkie, A. Dąbrowski, J. A. Dziarkowski, J. Lipiński, A. Prażmowski, J. Sierakowski, W. Surowiecki i W. A. Szweykowski. Po czynnościach przygotowawczych dokonano wyboru rektora (został nim Szweykowski). 14 maja 1818 odbyła się uroczysta inauguracja Uniwersytetu.

Rada Ogólna opracowała „Urządzenie wewnętrzne Uniwersytetu Królewsko-Warszawskiego" będące pierwszym jego statutem (wg projektów Bandtkiego i Dziarkowskiego). „Urządzenie" zostało zatwierdzone przez Potockiego 15 kwietnia 1818, nie uzyskało jednak sankcji królewskiej. W 1821 komisja na zlecenie ministra Stanisława Grabowskiego przedstawiła poprawiony projekt „Urządzenia", przyjęty 2 września 1821. Faktycznie i on nie wszedł w życie. Sprawę podjęto raz jeszcze w 1829. Nowy projekt organizacji przedłożono Mikołajowi I w czasie jego pobytu w Warszawie. Zatwierdził on jednak tylko nadanie Uniwersytetowi nazwy Aleksandrowski. Do sprawy statutu wróciły władze powstańcze, ale i one nie doprowadziły jej do końca. Faktycznie więc jedyną podstawą prawną działalności Uniwersytetu był statut z 1818.

Miał on charakter liberalny. Wśród zadań uczelni wymieniał pracę dydaktyczną oraz naukowo-badawczą. Warunkiem przyjęcia na studia czynił świadectwo dojrzałości. Uniwersytet miał prawo nadawania dwu stopni naukowych: magisterium, będącego dowodem „usposobienia do posług krajowych", i doktoratu, stanowiącego świadectwo zdatności do pracy naukowej. Posiadanie stopnia magistra było warunkiem dopuszczenia do odpowiednich stanowisk w administracji państwowej, szkolnictwie, sądownictwie oraz do praktyki lekarskiej, a doktorat był warunkiem objęcia katedry uniwersyteckiej.

Autonomia Uniwersytetu była ograniczona już statutem z 1818: rektora obieranego na 4 lata miał zatwierdzać król, dziekanów — Komisja Oświecenia, profesorów powoływać miała częściowo Rada Ogólna, częściowo Komisja. W miarę nasilania się reakcji politycznej w Królestwie autonomię tę ograniczano coraz bardziej. Aż do powstania nie dopuszczono do nowych wyborów rektora (w 1831 został nim J. K. Skrodzki). W 1823 powołano Kuratorię Jeneralną Królestwa Polskiego (Dozór Szkolny), której zadaniem było czuwanie nad „czystością obyczajów młodzieży", porządkiem nauk i moralnością nauczycieli. (Kuratorem generalnym został senator Dawid Oebschelwitz, od maja 1830 J. M. Fredro; inspektorem generalnym Uniwersytetu — dotychczasowy profesor filozofii, Zubelewicz, od 1826 J. K. Krzyżanowski). Doprowadziło to do poddania młodzieży i wykładowców nadzorowi policyjnemu, do tępienia organizacji studenckich oraz swobodniejszej myśli naukowej. Uważając religię za narzędzie szerzenia prawomyślności politycznej, rozciągnięto kontrolę nad spełnianiem praktyk religijnych przez młodzież i grono nauczające. Mimo przedsięwziętych środków młodzież tworzyła tajne organizacje, a po wybuchu powstania zorganizowała gwardię honorową, walczącą pod dowództwem profesora K. Lacha Szyrmy.

Obok Kuratorii Generalnej czynnikiem hamującym swobodę Uniwersytetu stała się po 1820 Komisja Rządowa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego (z ministrem Grabowskim na czele). Bezpośrednim zwierzchnikiem Uniwersytetu został dyrektor wychowania Józef Kalasanty Szaniawski.

Na mocy „Urządzenia Wewnętrznego" Uniwersytet składał się z 5 wydziałów: Teologicznego, Prawa i Administracji, Lekarskiego, Filozoficznego oraz Nauk i Sztuk Pięknych. Na czele wydziałów stali wybierani na 3 lata dziekani.

W y d z i a ł T e o l o g i c z n y posiadał katedry: 1) Pisma Św. i Nauk Pomocniczych, 2) Historii Kościoła, 3) Prawa Kościelnego, 4) Teologii Dogmatycznej, 5) Teologii Moralnej, 6) Teologii Pasterskiej. Spośród profesorów wybijali się: W. A. Szweykowski (prof. teologii pasterskiej) i P. Szymański (prof. biblistyki).

W y d z i a ł P r a w a składał się z: 1) Katedry Nauk Przygotowawczych, 2) Katedry Pandektów, 3) Katedry Prawa Polskiego Dawnego i Historii Prawa Polskiego, 4) Katedry Prawa Cywilnego Obecnie Obowiązującego, 5) Katedry Prawa Kryminalnego, Postępowania Cywilnego i Kryminalnego i Konstytucji, 6) Katedry Prawa Kanonicznego, 7) Katedry Ekonomii Politycznej, Prawa Administracyjnego, Prawa Policyjnego i Nauki Finansowej, 8) Katedry Nauki Handlu, Prawa Handlowego i Statystyki, 9) Katedry Technologii, Rolnictwa i Leśnictwa (do 1819). Najwybitniejszymi profesorami Wydziału byli: J. W. Bandtkie (historyk prawa polskiego) i F. Skarbek (ekonomista).

Na W y d z i a l e L e k a r s k i m powstałym z dawnej Szkoły Lekarskiej istniały katedry: 1) Anatomii Teoretycznej i Praktycznej oraz Porównawczej, 2) Farmacji, Farmakologii, Chemii Policyjnej i Prawnej, 3) Fizjologii i Dietetyki, 4) Patologii Ogólnej, Historii Medycyny i Propedeutyki, 5) Materii Lekarskiej, Toksykologii i Formularza, czyli Receptury, 6) Chirurgii Teoretycznej (samodzielna katedra od 1825), 7) Chirurgii Operacyjnej, 8) Patologii i Terapii Szczegółowej, 9) Położnictwa, Chorób Ciężarnych, Położnic i Nowo narodzonych, 10) Chorób Epizootycznych, Medycyny Prawnej i Po-

licji Lekarskiej (od 1825). Profesorowie wybitniejsi: J. Mile (fizjolog), M. Roliński (anatom), J. B. Freyer (materia lekarska).

Wydział Filozoficzny powstał w 1817 (do 1818 był złączony osobą wspólnego dziekana — A. Dąbrowskiego — z Wydziałem Nauk i Sztuk Pięknych). Dziekanem Wydziału Filozoficznego został M. Szubert. Studenci mogli uzyskiwać magisteria z zakresu filozofii właściwej, matematyki i nauk przyrodniczych. Studia na wszystkich trzech kierunkach trwały 3 lata. Wydział kilkakrotnie opracowywał plany studiów dla poszczególnych kierunków, wyznaczając dla każdego obowiązujące wykłady i egzaminy. Wysłuchanie niektórych wykładów na Wydziałach Filozoficznym oraz Nauk i Sztuk Pięknych (z zakresu matematyki elementarnej, fizyki, chemii ogólnej, filozofii fundamentalnej, historii powszechnej, literatury polskiej, języka greckiego i łacińskiego oraz starożytności i religii) i zdanie z nich egzaminów obowiązywało od 1823 studentów wszystkich wydziałów, dając im tytuł licencjata filozofii i upoważniając do dalszych studiów w obranym kierunku. Studentów chcących zostać nauczycielami obowiązywał jeszcze kurs pedagogiki.

Wydział posiadał następujące katedry: 1) Filozofii, 2) Algebry Wyższej i Rachunku Różniczkowego i Całkowego, 3) Matematyki Elementarnej, 4) Geometrii Opisującej, 5) Mechaniki Analitycznej, 6) Mechaniki Praktycznej, 7) Astronomii i Mechaniki Niebieskiej. Profesorowie nauk matematycznych tworzyli osobny oddział Wydziału (A. Dąbrowski, A. Krzyżanowski, A. Frączkiewicz, K. Garbiński, R. Skolimowski, S. Janicki, F. Armiński).

W Oddziale Fizycznym i Nauk Przyrodniczych istniały katedry: 8) Fizyki (J. K. Skrodzki), 9) Chemii Ogólnej i Przemysłowej, czyli Stosowanej (M. A. Kitajewski, po nim M. A. Pawłowicz), 10) Botaniki i Leśnictwa (M. Szubert), 11) Zoologii (F. P. Jarocki), 12) Mineralogii i Geologii (Pawłowicz, po nim F. J. Hoffman). Wyróżniali się spośród profesorów: Szubert, Armiński, Kitajewski.

Wydział Nauk i Sztuk Pięknych ukonstytuował się w 1818. Dziekanem został F. Bentkowski. Wydział składał się z dwu oddziałów: Nauk Pięknych i Sztuk Pięknych.

Oddział Nauk Pięknych posiadał katedry: 1) Literatury Łacińskiej i Greckiej oraz Starożytności (A. E. Zinserling, S. Ciampi, A. Jacob, A. Ernest, F. A. Woelke); w 1820 otwarto Seminarium Filologiczne, mające za zadanie kształcenie nauczycieli języków klasycznych, 2) Języka Polskiego i Literatury (K. Brodziński od 1822), 3) Literatury Porównawczej (L. Osiński od 1818), 4) Języka i Literatury Rosyjskiej (K. Werbusz), 5) Historii Powszechnej (F. Bentkowski), 6) Bibliografii i Bibliotekarstwa (J. Lelewel do 1821, A. T. Chłędowski). Najwybitniejszym spośród profesorów był Brodziński. Wielki rozgłos ze względu na swą piękną formę miały wykłady Osińskiego.

Oddział Sztuk Pięknych składał się z trzech odrębnych instytucji: I. Szkoła Sztuk Pięknych z katedrami: 1) Malarstwa (A. Blank, A. Brodowski i K. Varenne), 2) Perspektywy i Optyki (Z. Vogel, A. Gołoński), 3) Rzeźbiarstwa (P. Maliński), 4) Sztycharstwa (J. G. F. Krathlow); II. Szkoła Budownictwa i Miernictwa z katedrami: 1) Architektury (P. Aigner, M. Kado, W. Ritschel), 2) Miernictwa i Niwelacji (J. Colberg); III. Szkoła Inżynierii Cywilnej Dróg i Mostów, przekształcona później w Szkołę Przygotowawczą do Instytutu Politechnicznego (A. Lange). Przy Oddziale istniała nadto Katedra Teorii Muzyki (J. Elsner). Największe zasługi położył wychowawca wielu wybitnych rzeźbiarzy Maliński, dobrym wykładowcą był też Vogel.

Uniwersytet posiadał szereg zakładów naukowych, w ich liczbie: ogród botaniczny, gabinet botaniczno-plastyczny, obserwatorium astronomiczne, gabinet zoologiczny, gabinet mineralogiczny, laboratorium chemiczne, gabinet chemiczny, gabinet instrumentów matematycznych, gabinet instrumentów, modeli i rysunków architektonicznych,

muzeum sztuk pięknych (dzielące się na gabinet wzorów gipsowych, gabinet numizmatyczny i starożytnych osobliwości), gabinet starożytności (połączony później z gabinetem numizmatycznym), gabinet farmaceutyczny, gabinet materii lekarskiej, gabinet chirurgiczny, gabinet anatomiczny, a także kliniki: terapeutyczną, chirurgiczną i położniczą, przy której istniała szkoła akuszerek.

Przy Wydziale Teologicznym zorganizowano w 1823 Seminarium Główne. Wykładać w nim mieli profesorowie teologii oraz inni wykładowcy mianowani przez biskupa. Poza seminarzystami na wykłady prowadzone w Seminarium mogli uczęszczać i inni studenci teologii. Z chwilą jego powstania Wydział Teologiczny stracił właściwie rację bytu. Utrzymano go jedynie dla nadawania stopni naukowych w zakresie teologii, do czego nie było uprawnione Seminarium. Stworzenie Seminarium było jednym z przejawów dążenia Komisji Rządowej Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego do rozbicia Uniwersytetu na szkoły mniejsze, bardziej uległe władzom. Z podobnych tendencji wyrosło Seminarium Pedagogiczne.

Instytucją naukową, która bardzo wcześnie odłączyła się od Uniwersytetu, była biblioteka. Zaczątek jej stanowiły zbiory Liceum Warszawskiego oraz biblioteki przy Sądzie Apelacyjnym. W 1818 oddano bibliotekę pod zarząd profesora bibliografii, dając mu do pomocy dwu podbibliotekarzy. W tymże roku została uznana za publiczną, a na dyrektora jej powołano S. B. Lindego. Pomocnikiem jego był J. Lelewel, następnie A. T. Chłędowski. Z biblioteką związany był zbiór rycin (kustosz: J. Piwarski).

Po upadku powstania listopadowego Uniwersytet Warszawski został zamknięty dekretem cesarskim z 19 listopada 1831, a znaczną część jego zbiorów wywieziono do Rosji.

W ciągu 13 lat swego istnienia Uniwersytet wydał 1254 dyplomów (w tym 34 doktorskie). Do jego wybitnych uczniów należeli m.in.: J. Czyński, K. Gaszyński, J. Gołuchowski, W. Heltman, A. Idźkowski, J. N. Janowski, A. Jełowicki, H. Kajsiewicz, Z. Krasiński, S. Krępowiecki, D. Magnuszewski, M. Mochnacki, J. Waga, A. Wielopolski i L. Zejszner. Mimo krótkiego czasu swego istnienia położył znaczne zasługi dla rozwoju kultury polskiej w kraju i na emigracji. Wielu jego wychowanków objęło później katedry Szkoły Głównej Warszawskiej, w perspektywie historycznej fakt ten stał się niejako symbolem ciągłości rozwoju życia naukowego w Warszawie.

OPRACOWANIA (i źródła)

Monografie i próby monograficzne

J. Bieliński: Królewski Uniwersytet Warszawski (1817-1831). Zarys historyczny. *Bibl. Warsz.* 1903 t. 2. — J. Bieliński: Królewski Uniwersytet Warszawski (1816-1831). T. 1-3. W-wa 1907-1912.

F. K. Szaniawski: O Szkole Prawa i Nauk Administracyjnych w Warszawie. *Pam. Warsz.* t. 3 (1815). — Obraz historyczno-statystyczny byłego Uniwersytetu. *Przyj. Ludu* 1845 nr 49. — J. Bieliński: Związki akademickie w Warszawie. *Kwart. Hist.* t. 18 (1904). — W. A. Francew: K istorii kafiedry sławianowiedienija w Warszawskom... Uniwiersitietie. *Nowyj sbornik statjej po sławianowiedieniju.* Petersb. 1905. — J. Bieliński: Stosunki Królewskiego Uniwersytetu z Cesarskim Wileńskim. *Znad Wilii i Niemna.* Wil. 1906. — W. W. Jesipow: Matieriały k istorii impieratorskogo Warszawskogo Uniwiersitieta. T. 1-2. W-wa 1913-1915. — S. Kutrzeba: Uniwersytety warszawskie. Odczyt wygłoszony na uroczystym zebraniu profesorów Uniwersytetu Jagiellońskiego 15 listopada 1915 r. jako w dniu ponownego otwarcia uniwersytetu w Warszawie. Kr. 1915. — M. Handelsman: Założenie Uniwersytetu w Warszawie. W setną rocznicę inauguracji. Zamość 1918. — S. Kot: Historia wychowania. T. 2. W-wa 1924; wyd. 2 Lw. 1934. — S. Koelichenówna: Ustanowienie Kuratorii Jeneralnej Królestwa Polskiego. *Przegl. Hist.* t. 26 (1926). — T. Manteuffel: Centralne władze oświatowe na terenie b. Królestwa Kongresowego 1807-1915. W-wa 1929. —

W. Benedyktowicz, W. Kronman-Czajkowa: Uniwersytet Warszawski 1808-1818-1958. Przewodnik po wystawie. W-wa 1958. — R. Gerber: U początków Uniwersytetu Warszawskiego

Roczn. Uniw. Warsz. t. 1 (1958). — S. Kieniewicz: Z dziejów Uniwersytetu Warszawskiego. *Uniwersytet Warszawski 1808-1818-1958.* W-wa 1958; *Roczn. Uniw. Warsz.* t. 1 (1958). — Księga protokołów Rady Ogólnej Uniwersytetu Warszawskiego 1817-1819. Wyd. i objaśnieniami opatrzył R. Gerber. W-wa 1958 *Źródła do Historii Uniw. Warsz.* 1. [Rec.: T. Nowacki. *Przegl. Hist.-Oświat.* R. 3 (1960) nr 2]. — M. Łodyński: Materiały do dziejów państwowej polityki bibliotecznej w Księstwie Warszawskim i Królestwie Polskim (1807-1831). Wr. 1958 *Książka w Dawnej Kulturze Pol.* 8. (Tu m.in. materiały do dziejów biblioteki Uniw. Warsz.). — W. Stummer: Biblioteka Uniwersytecka w Warszawie. *Uniwersytet Warszawski 1808-1818-1958.* W-wa 1958. — B. Suchodolski: Dziejowe oblicze Uniwersytetu Warszawskiego. *Przegl. Hum.* 1958 nr 3.—

M. Kamieński: Zarys dziejów Obserwatorium Warszawskiego (1815-1945). *Studia i Materiały z Dziejów Nauki Pol.* t. 6 S. C z. 3 (1959). — Z. Skubała, Z. Tokarski: Les Universités polonaises. W-wa 1959. Wersja ang. W-wa 1959. Wersja ros. W-wa 1960. — M. Bogacz: Akademicy Warszawy. Z dziejów organizacji studenckich w XIX w. W-wa 1960. — T. Oracki: Mazurzy i Warmiacy jako profesorowie Uniwersytetu Warszawskiego w l. 1818-1831. *Komunikaty Mazursko-Warmińskie* 1961 nr 4. — A. Kamiński: Polskie związki młodzieży (1804-1831). W-wa 1963. [Rec.: zob. II. Oświecenie w Polsce 1]. — *Studia z dziejów Wydziału Prawa Uniwersytetu Warszawskiego.* W-wa 1963. (Tu m.in.: B. Leśnodorski: Szkoła Prawa i Nauk Administracyjnych w Księstwie Warszawskim; W. Sobociński: Wydział Prawa w Uniwersytecie Warszawskim (1816-1831) i w Szkole Głównej (1862-1869)). [Rec.: H. Chmarska. *Kwart. Hist.* 1964 nr 4]. — *Z dziejów polonistyki warszawskiej.* W-wa 1964. (Tu m.in.: Z. Libera: Tradycje polonistyki w Warszawie; Z kronik uniwersyteckich (1818-1944); M. Brahmer: Ludwik Osiński; Z. Libera: Kazimierz Brodziński; S. Makowski: Feliks Bentkowski). — T. Sado-Wiśniewska: Farmacja w Królewskim Uniwersytecie Warszawskim. *Farmacja Pol.* 1965 nr 11.

HASŁA OSOBOWE

A

ADAMCZEWSKI JAKUB (1763–1812)

Krypt.: J. A.

Tłumacz, dramatopisarz, redaktor.

Ur. w 1763 w Poznańskiem. Pracował w kancelarii koronnej w czasie kanclerstwa A. S. Młodziejowskiego, A. Okęckiego i M. Garnysza, później w wydziale wojskowym (Komisji Wojskowej Obojga Narodów ?). W 1794 podpisał akces do powstania kościuszkowskiego. Po rozbiorach zajął się pracami literackimi i redaktorskimi; współpracował z F. K. Dmochowskim w redakcji *Nowego Pamiętnika Warszawskiego* (1801-1805), uczestniczył w drukarsko-wydawniczej działalności T. Mostowskiego (1802-1806) kierując korektą *Wyboru pisarzów polskich* oraz zasilając swoim piórem serie wydawnicze: *Wybór Powieści Moralnych i Romansów* i *Wybór Podróży*... Dla *Gazety Warszawskiej* tłumaczył wiadomości z dzienników obcych. W okresie Księstwa Warszawskiego powrócił do służby urzędniczej. W 1807 został regentem kancelarii Komisji Rządzącej, w rok później — Rady Stanu i Rady Ministrów. Współpracując od 1799 z teatrem warszawskim, wszedł w 1811 do Dyrekcji Rządowej Teatru Narodowego. Pełnił również funkcję rządowego cenzora sztuk teatralnych (przed A. Glińskim ?). Członek lóż wolnomularskich: Świątynia Mądrości (1805) i Świątynia Izis (1811). Po dziewięciomiesięcznej ciężkiej chorobie (gruźlica) zmarł 20 czerwca 1812 w Warszawie.

TWÓRCZOŚĆ

1. Stary bezżeniec, czyli skutki bezżeństwa w starości. Komedia w 3 aktach z francuskiego. Wyst. W-wa 1799.

Autorstwo wg L. A. Dmuszewskiego.

2. Abbé de l'Épée, czyli nauczyciel głuchych i niemych. Komedia historyczna w 5 aktach. Wyst. W-wa luty (?) 1802. Wyd. W-wa 1802 pt. L'Abbé de l'Épée — instytutor głuchych i niemych.

Wg. J. N. Bouilly: L'Abbé de l'Épée.

3. Dziwactwa fortuny, czyli młody filozof. Komedia w 5 aktach. Wyst. W-wa 1802.

Autorstwo ustalił E. Szwankowski za *Gaz. Warsz.* Sztukę tę tłum. również K. Hebdowski (wyst. 12 maja 1805).

Wg J.M. Loaisel de Tréogate: La Bizarrerie de la fortune.

4. Tom Dżon w Londynie. Komedia w 5 aktach z francuskiego tłumaczona. Wyst. W-wa 20 listopada 1803.

Autorstwo ustalił Szwankowski, jw. poz. 3.
Wg P. J. B. Desforges: Tom Jones à Londres.

5. Bankructwo partacza. Komedia w 1 akcie z francuskiego tłumaczona. Wyst. W-wa 22 października 1805. Fragm. ogł. Dykcjonarzyk teatralny. Poz. 1808.

Autorstwo wg L. A. Dmuszewskiego.
Wg A. L. D. Martainville: La Banqueroute du savetier à propos de bottes. Sztukę tę przerabiał również A. Żółkowski.

6. Nurzahad i Szeredin, czyli człowiek nieśmiertelny. Melodrama w 3 aktach, po francusku napisana przez L. E. Caignez, przełożona na język polski przez J. A. 1805 w Warszawie. Rkps Ossol. sygn. 5122/I. Wyst. W-wa 8 grudnia 1805 z muzyką J. Elsnera i baletem

Szlancowskiego. Inny tyt.: Nurzahad, czyli nieśmiertelność i bogactwa.

Tyt. oryginału: Nourjahad et Chérédin, ou l'immortalité à l'épreuve.

7. Potajemne małżeństwo. Opera komiczna w 2 aktach, z włoskiego tłumaczona, z muzyką sławnego Cimarosa. Wyst. W-wa 27 grudnia 1805.

Autorstwo wg M. Karasowskiego.

8. Frozyna, czyli siedm razy jedna. Komedioopera w 1 akcie J. B. Radata przerobiona na język polski i powiększona przez..., z muzyką p. Stefaniego. Wyst. W-wa 21 lutego 1806. Wyd. W-wa 1806.

Tyt. oryginału: Phrosine, ou la dernière venue.

9. Opera komiczna. Opera w 1 akcie z francuskiego p. Ségur tłumaczona, z muzyką Della-Maria. Wyst. W-wa 2 maja 1806. Fragm. ogł. Dykcjonarzyk teatralny. Poz. 1808 oraz *Gaz. Warsz.* 1806 nr 36 i *Gaz. Korespondenta Warsz.* 1806 nr 36.

Autorstwo wg M. Karasowskiego.

10. Kochanek przebrany, czyli obrót garderobianki. Komedia w 1 akcie z francuskiego p. (N.) Gersin tłumaczona. Wyst. W-wa 27 grudnia 1806.

Autorstwo wg Estr. I (1872).

11. Helena, księżna (księżniczka) Taraskony. Opera historyczna w 3 aktach z francuskiego tłumaczona, z muzyką Méhula. Wyst. W-wa 4 października 1807. Fragm. ogł. Dykcjonarzyk teatralny. Poz. 1808.

Autorstwo wg L. A. Dmuszewskiego.
Wg J. N. Bouilly: Hélène.

12. Ślepowron, czyli pojedynek po omacku. Komedia w 1 akcie z francuskiego tłumaczona. Wyst. W-wa 21 lutego 1808.

Autorstwo wg *Roczn. Teatru Nar. Warsz. od 1 stycznia 1808 — 1 stycznia 1809.* (W-wa 1809).

13. Suknia balowa pana Gramont (de Grammont). Komedia w 1 akcie z francuskiego. Wyst. W-wa 11 marca 1808.

Autorstwo jw. poz. 12.

14. Urojenie i rzeczywistość. Opera w 1 akcie z francuskiego tłumaczona, z muzyką J. Elsnera. Wyst. W-wa 22 kwietnia 1808.

Autorstwo jw. poz. 12.

15. Papirius, czyli ciekawość dawnych kobiet. Operokomedia w 1 akcie z francuskiego przerobiona przez..., z muzyką J. Stefaniego. Wyst. W-wa 15 maja 1808. Wyd. W-wa 1808 i 1810.

Wg sztuki N. Gersin; por. Estr. I (1959), 24.

16. Achilles. Opera heroiczna we 2 aktach, z włoskiego tłumaczona, pierwszy raz w przytomności... Fryderyka Augusta, króla saskiego... na teatrze warszawskim przez artystów polskich śpiewana, 3 grudnia 1808. Przekładanie... Muzyka F. Päera, dekoracje J. Plerscha. Wyd. (W-wa 1808, dwa wyd.).

Szwankowski podaje inną datę dzienną wystawienia: 6 grudnia.

17. Zmyślony Stanisław (Zmyślony Stanisław Leszczyński). Komedia w 3 aktach z francuskiego A. V. Pineux-Duval tłumaczona. Wyst. W-wa 1 stycznia 1811.

Autorstwo jw. poz. 12.
Tyt. oryginału: Le Faux Stanislas.

Drobne utwory ogł. w czasopismach: *Nowy Pam. Warsz.* (1801-1805) i *Pam. Warsz.* (1809).

P r z e k ł a d y

1. L. La Fontaine: Dziennik zdrowia dla wszystkich stanów wydany przez... T. 1-4. W-wa 1801-1802.

Tłumacza wskazał Estr. I (1959), 24.

2. A. F. Kotzebue: Najpamiętniejszy rok życia A. Kotzebue przez niego samego opisany. T. 1-2. W-wa 1802.

Tłumacza wskazał Estr. I (1959), 24.

3. F. Pétis de La Croix: Tysiąc dni i jeden. Powieści perskie (tłumaczone na język francuski) przez..., a na polski przez... Wyd. w: *Wybór Powieści Moralnych i Romansów.* T. 4-12. W-wa 1804-1805 i wyd. osob.: t. 1-3. W-wa 1805.

4. S. F. de Genlis: Matki rywalki, czyli dwie matki jednego dziecięcia. T. 1-3. W-wa 1805. Wyd. nast.: Lubl. 1819.

Szereg drobniejszych przekładów ogł. nadto w seriach T. Mostowskiego: *Wybór Powieści Moralnych i Romansów.* T. 1-20. W-wa 1804-1805 i wyd. tyt. W-wa 1815 oraz *Wybór Podróży Znakomitszych Naokoło Ziemi i w Różne jej Strony, czyli Geografia Historyczna.* T. 1-12. W-wa 1805-1806.

OPRACOWANIA

Akty powstania Kościuszki. T. 3. Wyd. W. Dzwonkowski, E. Kipa, R. Morcinek. Wr. 1955. — A. G. (Gliński): Nekrolog. *Gaz. Warsz.* 1812 nr 50. — (L. A. Dmuszewski): Krótka kronika teatru polskiego. *Roczn. Teatru Nar. Warsz. od 1 stycznia 1813 do 1 stycznia 1814.* (W-wa 1814). Przedr. L. Bernacki: Teatr, dramat i muzyka za Stanisława Augusta. T. 1. Lw. 1925 s. 385-409. — J. Elsner: Summariusz moich utworów muzycznych. Przeł. K. Lubomirski 1855. Oprac. A. Nowak-Romanowicz.

Kr. 1957 *Źródła Pamiętnikarsko-Lit. do Dziejów Muzyki Pol.* 4. — W. Sowiński: Les Musiciens polonais et slaves anciens et modernes, dictionnaire biographique... Paryż 1857; toż w jęz. pol.: Słownik muzyków polskich dawnych i nowoczesnych... Paryż 1874. — K. W. Wójcicki: Cmentarz Powązkowski pod Warszawą. T. 3. W-wa 1858. — M. Karasowski: Rys historyczny opery polskiej. W-wa 1859. — K. W. Wójcicki. *Enc. powsz.* Orgelbranda. T. 1 (1859). — F. S. Dmochowski: O wydawnictwie warszawskim od początku bieżącego stulecia do r. 1840. *Przegl. Europejski Nauk., Lit. i Artyst.* t. 3 1863. — P. Chmielowski. *Wielka enc. powsz. ilustr.* T. 1/2 (1890). — S. Małachowski-Łempicki: Wykaz polskich lóż wolnomularskich i ich członków w l. 1738-1821. Kr. 1929. — B. Korzeniewski: „Drama" w warszawskim teatrze narodowym za dyrekcji Ludwika Osińskiego. W-wa 1934. — I. Turowska-Barowa. *Pol. słownik biogr.* T. 1 (1935). — K. Michałowski: Opery polskie. Kr. 1954 *Materiały do Bibliografii Muzyki Pol.* t. 1. — E. Szwankowski: Teatr Wojciecha Bogusławskiego w l. 1799-1814. Wr. 1954 *Materiały do Dziejów Teatru w Polsce* t. 1. — J. Lipiński: Oprac. wyd.: Recenzje teatralne Towarzystwa Iksów. Wr. 1956 *Materiały do Dziejów Teatru w Polsce* t. 4 (tu Adamczewski występuje pod błędnym imieniem Jan). — A. Papierzowa: Libretta oper polskich z l. 1800-1830. Kr. 1959. [Rec.: S. Durski. *Pam. Teatr.* 1961 z. 1]. — J. Platt: Tadeusz Mostowski jako wydawca. Z problemów „Polskich Didotów". *Ze skarbca kultury* 1960 z. 1.

ALBERTRANDI JAN CHRZCICIEL (1731–1808)

Inna forma nazwiska: Albertrandy.

Pseud. i krypt.: Antykiewicz; Jeden z tegoż Towarzystwa; Nieukolubski; Ten, który pierwotne tłumaczenie przed 40 laty wykonał; X. A. S. J.; X. A. Soc. Jesu; X. I. A. N. K. K. W.; X. J. A.; X. J. A. S. J.

Historyk, tłumacz, poeta, publicysta, bibliotekarz.

Ur. 7 grudnia 1731 w Warszawie; syn Franciszka (?), pułkownika artylerii króla sardyńskiego, rodem z Piemontu, osiadłego za Augusta II w Polsce. Uczył się w kolegium jezuickim w Warszawie. 14 sierpnia 1748 wstąpił do jezuitów. Nowicjat odbył w Wilnie (1748-1750), po czym studiował filozofię w Nieświeżu (1750-1753). W r. szk. 1753/54 uczył języka francuskiego w kolegium zakonnym w Płocku, w następnym — był prefektem studentów i nauczycielem francuskiego w Collegium Nobilium i Seminarium Szyszkowskiego w Wilnie. W 1755/56 uczył w kolegium pińskim; tamże odbył trzyletnie studia teologiczne, zakończone w 1761 w Warszawie. W 1761-1763 wykładał w warszawskim kolegium zakonnym język hebrajski; równocześnie pracował przy sporządzaniu katalogów w Bibliotece Załuskich. W 1764 odwołany do Połocka, gdzie 15 sierpnia 1765 złożył poczwórne śluby zakonne. W tymże roku został wychowawcą wnuka prymasa, Feliksa Łubieńskiego; miał nadto pracować w kancelarii prymasowskiej. Od 1767 obowiązki wychowawcy Łubieńskiego łączył z pracą nauczycielską w Collegium Nobilium. W 1770 wydawał i redagował *Zabawy Przyjemne i Pożyteczne, Wybór Ekonomicznych Wiadomości* i *Zbiór Wiadomości Gospodarskich.* Pod koniec 1770 wyjechał ze swym wychowankiem przez Wiedeń do Włoch (Sieny i Rzymu). Tam w połowie 1771 wystąpił z zakonu, pozostając księdzem. Po powrocie do Polski w 1773 zbliżył się do króla, który powierzył mu funkcję konserwatora medali starożytnych. Od 1774 pełnił obowiązki lektora królewskiego (choć oficjalną nominację na to stanowisko otrzymał dopiero 25 września 1777), wkrótce został również kustoszem gabinetu rycin. Prócz tego pracował w kancelarii kanclerza Młodziejowskiego. Od 1775 do 1787 uczestniczył w pracach Towarzystwa do Ksiąg Elementarnych, z przerwą na okres: październik 1777 — listopad 1784, który spędził za granicą. W 1782-1784 przebywał w Rzymie i Neapolu, skąd przywiózł 110 tomów materiałów historycznych. Na sejmie 1776 nobilitowany, przez co uzyskał dostęp do wyższych godności kościelnych. W tymże roku otrzymał beneficjum w Stawiszynie,

a w 1785 koadiutorię kanonii przy kolegiacie warszawskiej, w 1787 kanonię gnieźnieńską. W 1787-1789 porządkował w Gnieźnie archiwum kapitulne. W sierpniu 1789 wyjechał w charakterze sekretarza i kapelana poselstwa Jerzego Potockiego do Szwecji; zatrzymał się w Berlinie, gdzie został powołany na członka akademii berlińskiej. Do Warszawy wrócił w lipcu 1790, przywożąc 70 tomów odpisów i streszczeń archiwalnych. Tu czekała na niego już od stycznia posada bibliotekarza królewskiego. W połowie 1794 został również archiwistą królewskim. Wrogi wobec insurekcji kościuszkowskiej, po jej upadku „wsławił się" ekshumacją powieszonych targowiczan i wygłoszonymi na egzekwiach kazaniami. W 1795 mianowany oficjałem archidiakonatu warszawskiego, pod koniec tegoż roku otrzymał godność biskupa zenopolitańskiego (konsekracja odbyła się 26 stycznia 1796 w Warszawie). Był także kanonikiem warmińskim. W 1799 został oficjałem gnieźnieńskim, a następnie generalnym wikariuszem i biskupem sufraganem warszawskim. Od władz pruskich otrzymał urząd wizytatora szkół warszawskich i cenzora ksiąg polskich. Był jednym z założycieli i dwukrotnie wybieranym prezesem Towarzystwa Przyjaciół Nauk (1800 i 1805). 3 maja 1807 dokonał aktu poświęcenia orłów narodowych wojsk Księstwa Warszawskiego. Posiadał medal „Merentibus" i order Św. Stanisława. Zmarł 10 sierpnia 1808 w Warszawie.

TWÓRCZOŚĆ

1. Felix, faustus, fortunatusque ut dies hic eveniat natalis Illmo Excell. Dno Jos. Andr. Comiti in Załuskie Załuski... votis omnibus Regium Collegium Varsaviense adprecatur etc. 1762. B. m. (1762).

Druk anonimowy.

2. Refertissimam beatitatis diem qua — Celsiss. S. R. J. Princeps Josephus Jabłonowski... — datus est atque primum in lucem editus, Collegium Varsav. celebrat. S. J. B. m. (1762).

Druk anonimowy.

3. Ad Celsissimum Principem Stanislaum Lubomirium... Collegium Varsoviense Soc. Jesu. B. m. (1766-1767).

Wiersz łac., franc. i pol.

4. Dactyliothecae... Stanislai Augusti gemmarumque cavo aut convexo opere insignium indiculus, confectus anno 1785. Z autografu dawnej Bibl. Fundacji W. Baworowskiego, Lw., ogł. Z. Batowski: Katalog zbioru gemm króla Stanisława Augusta przez... *Wiad. Numizmatyczno-Archeol.* 1902 t. 4 nr 1.

5. (Katalog Biblioteki Królewskiej). T. 1-11. Powst. 1790-1791.

Rkps w Bibl. Uniw. w Kijowie.

6. Uwagi nad wolnością drukowania i sprzedaży ksiąg publicznej. B. m. (1792).

Data zrekonstruowana na podstawie anonsów *Gaz. Warsz.*

7. Inwentarz Archivi de Varsovie. Powst. 1794-1795. Autograf Bibl. PAU Kr. sygn. 3A zaginął w 1939 w W-wie; kopia T. Wierzbowskiego z Arch. Głównego Akt Dawnych spłonęła w 1944; zrekonstruował go P. Bańkowski: Zrekonstruowany inwentarz Archiwum Stanisława Augusta z l. 1794/95. W książce: Archiwum Stanisława Augusta. Cz. 2. W-wa 1958 s. 147-306.

8. Opisy medalów królów polskich wraz z wykładem okoliczności, które stały się powodem ich wybicia. Rkps z XVIII w. w Bibl. PAN Kr. sygn. 2 (A).

9. Stanislai Augusti Regis nummi Regni Poloniae. Katalog nie ukończony. Autograf w Bibl. PAN Kr. sygn. 258.

10. Bibliotheca Polona Stanislai Augusti R. P. Inwentarz sporządzony w 1796. Rkps z XVIII w. Arch. Główne Akt Dawnych (Arch. Wilan. sygn. 139).

11. Varsavia cum circumjacentibus regionibus in clientelam Smi et Pot-mi Regis Friderici Wilhelmi concedentibus et sacramenti religione sese obstringentibus ordinis ecclesiastici universi mentem sequentibus, expressit. B. m. (1796).

12. Musaei Nummorum ex remotiore antiquitate superstitum quod venale prostat Varsaviae, compendiaria descriptio unde in eius notitiam empturi deveniant. Addita est Mantissa nummorum recentioris aevi. W-wa 1799.

13. Mowa na pierwszym posiedzeniu Tow. Warsz. Przyj. Nauk miana... d. 23 listopada 1800 r. *Roczn. Tow. Warsz. Przyj. Nauk* t. 1 (1802) i odb.

Toż w jęz. franc. W-wa 1801; toż w jęz. łac. W-wa 1801.

14. Mowa na publicznym posiedzeniu Tow. Warsz. Przyj. Nauk miana... d. 9

maja 1801. *Roczn. Tow. Warsz. Przyj. Nauk* t. 1 (1802) i odb.

15. Mowa przy odnowieniu zwykłych posiedzeń Tow. Warsz. Przyj. Nauk miana... d. 18 paźdz. 1801. *Roczn. Tow. Warsz. Przyj. Nauk* t. 1 (1802) i odb.

16. O Muzach, rzecz czytana na publicznym posiedzeniu Tow. Warsz. Przyj. Nauk... d. 12 grudnia 1801. *Roczn. Tow. Warsz. Przyj. Nauk* t. 1 (1802) i odb.

Toż w jęz. łac. W-wa 1801 (dwa wyd.).

17. Mowa na trzecim posiedzeniu Tow. Warsz. Przyj. Nauk miana... d. 15 maja 1802. *Roczn. Tow. Warsz. Przyj. Nauk* t. 1 (1802) i odb.

17a. Myśli o sposobach wydoskonalenia i zbogacenia ojczystego języka. Wygł. 1805. Ogł. A. Kraushar: Tow. Warsz. Przyj. Nauk. T. 1. Kr. 1900 s. 365-375.

18. Zabytki starożytności rzymskich w pieniądzach, pospolicie medalami zwanych, czasów rzeczypospolitej i szesnastu pierwszych cesarzów, zbioru śp. Stanisława Augusta króla polskiego, postrzeżone i krótkim wykładem objaśnione... Czytane na posiedzeniu publicznym. Ksiąg dwoje. *Roczn. Tow. Warsz. Przyj. Nauk* t. 3 (1805) — t. 5 (1808) i odb. (Ks. 2 pt. Świadectwa starożytnej historii, mianowicie rzymskiej, z medalów familii rzymskich cesarzów aż do Kommodusa).

19. Mowa na obchód uroczystości ustalenia Tow. Przyj. Nauk, czytana na posiedzeniu Tow. Warsz. Przyj. Nauk d. 10 listopada. W-wa 1808.

20. Katechizm mniejszy i większy. Dzieło śp. ... z rękopisu należącego do biblioteki Uniw. Wileńskiego pierwszy raz na jaw ogłoszony. Wil. 1817. Wyd. nast.: wyd. 2 Wil. 1825; Berdyczów 1825; wyd. 3 Wil. 1830; Wil. 1851; wyd. 4 Wil. 1856.

21. Panowanie Henryka Walezjusza i Stefana Batorego, królów polskich. Wyjęte z rękopismów... biskupa zenopolitańskiego przez Żegotę Onacewicza. T. 1-2. W-wa 1823. Wyd. nast.: wyd. 2 (z dołączeniem pamiętników historii Stefana Batorego dotyczących) Kr. 1849; wyd. 3 Kr. 1860; wyd. 4 Kr. 1861.

Fragmenty przedr. I. Szydłowski: Przykłady stylu polskiego... T. 1. Wil. 1827.

Rkps znajdował się w Bibl. Uniw. Wil.

22. Panowanie Kazimierza, Jana Alberta i Aleksandra Jagiellończyków, królów polskich i w. książąt litewskich. Wyjęte z rękopismów... bpa zenopolit. Wydał Żegota Onacewicz. T. 1-2. W-wa 1827.

Na karcie tyt. części egzemplarzy t. 1 rok wyd. 1826.

Rkps znajdował się w Bibl. Uniw. Wil.

23. Dwadzieścia sześć lat panowania Władysława Jagiełły, króla polskiego. Wyd. E. Raczyński. Wr. 1845 (1844).

Rkps z pocz. XIX w. w Bibl. Jagiel. sygn. 3600.

24. Kazania i nauki z rękopismów pośmiertnych. W-wa 1858.

25. Panowanie Mieczysława I i jego następców do r. 1296. Rkps z pocz. XIX w. w Bibl. Jagiel. sygn. 3561.

26. O wpływie nauki Lutra na stan oświecenia w Polsce. Nie wyd.

Informacja L. Osińskiego.

27. Wiadomość o portretach polskich znajdujących się w hrab. Brahe w Skög Kloster w Uplandii. Nie wyd.

Ponadto pisał listy pasterskie i pisma w sprawie Kościoła.

Wg Estr. autorstwa Albertrandiego ma być także t. 3 dzieła: Gabinet medalów polskich, wydanego w całości przez E. Raczyńskiego pod nazwiskiem Ł. Gołębiowskiego. Zob. Gołębiowski Ł., Twórczość poz. 10.

Artykuły, rozprawy i drobne utwory ogł. w czasopismach: *Astrea* (1823), *Dzien. Wil.* (tu: Opisanie medalu S. Konarskiego. 1817), *Księga Świata* (tu: Wyjątki z opisu podróży do Szwecji. 1859-1860, 1863), *Monitor* (1768 nr 36, 1769 nr 54), *Pam. Warsz.* (tu: O początkach Warszawy. 1809 t. 1), *Roczn. Tow. Warsz. Przyj. Nauk* (1802-1808), *Tyg. Wil.*, *Zabawy Przyjemne i Pożyteczne* (1770, 1772, 1773, 1774, 1776), *Zbiór Wiadomości Gospodarskich* (1770 t. 1).

Przekłady

1. F. A. Schmidt: Dzieje Królestwa Polskiego krótko lat porządkiem opisane. Na język polski przełożone, poprawione i przydatkiem panowania Augusta III pomnożone. W-wa 1766. Wyd. 2 rozszerzone: T. 1-2. Lw. 1846.

Wyd. 1 dedykowane A. K. Czartoryskiemu.

2. Ph. Macquer: Dzieje rzeczypospolitej rzymskiej, od założenia Rzymu aż do cesarzów, krótko porządkiem lat opisane. Z francuskiego języka na polski przełożone przez ks. J. Albertrandego, od którego przydane są obszerne przypiski nie tylko samę historię, ale też geografią dawną Rzymian, obyczaje, rządy, obrządki, igrzyska, ofiary, urzędy etc. objaśniające. T. 1-2. W-wa 1768. Wyd. 2 W-wa 1806.

3. D. Defoe: Przypadki Robinsona Kruzoe. Z angielskiego języka na francuski przełożone i skrócone od p. Feutry, teraz oj-

czystym językiem wydane. T. 1-2. W-wa 1769. Wyd. 2 Lw. 1774 (dwa warianty).

Dedykowane J. Łubieńskiej.

4. M. Sarbiewski: O przezacnej Łubieńskich rodowitości (oraz) Votum ad Virginem Claromontanam (przekł. pol.). Wyd. w: M. Sarbiewski: Opera posthuma. W-wa 1769 s. 300-307.

5. J. Andrès: O początkach, postępie i stanie obecnym literatury.

Wg L. Osińskiego.

Liczne przekłady Albertrandiego znajdują się w czasopismach i wydawnictwach zbior.: *Wybór Ekonomicznych Wiadomości z Ksiąg Najprzedniejszych Zagranicznych*. T. 1. W-wa 1770 (tu m.in.: tłum. z Formanoire'a, Justiego, *Recueil d'une Société à Berne*, *Journal Économique de France*), *Zabawy Przyjemne i Pożyteczne* (1770 t. 1-2; tu m.in. z Fryderyka II, J. L. Gresseta, G. Lytteltona, E. Montagu, Ch. Montesquieu, J. B. Rousseau).

Prace edytorskie i redakcyjne

1. *Wybór Ekonomicznych Wiadomości z Ksiąg Najprzedniejszych Zagranicznych*. T. 1. W-wa 1770. (Redakcja).

Informacja F. K. Dmochowskiego, *Nowy Pam. Warsz.* 1803; Estr. XXXIII, 417.

2. *Zabawy Przyjemne i Pożyteczne* 1770 t. 1-2. (Redakcja).

3. *Zbiór Wiadomości Gospodarskich*. T. 1. W-wa 1770. (Redakcja).

4. G. F. Commendone: Pamiętniki o dawnej Polsce z czasów Zygmunta Augusta, obejmujące listy J. F. Commendoni do Karola Boromeusza. Z biblioteki Barberyńskiej zebrał... Z rękopismów włoskich i łacińskich wytłumaczył J. Krzeczkowski. Wiadomość o życiu Commendoniego tudzież potrzebne sprostowania i objaśnienia dodał M. Malinowski. T. 1-2. Wil. 1847-1851.

5. Relacje nuncjuszów apostolskich i innych osób o Polsce od roku 1548 do 1690. Zebrał..., wyd. E. Rykaczewski. T. 1-2. Berlin 1864.

6. Listy Kromera. Wyd. S. Żukowski. *Dzien. Wil.* 1815-1816. (Zebrał J. Albertrandi).

7. Listy S. Hozjusza. Nie wyd.

Listy i materiały

1. Do J. A. Załuskiego z 1763. Rkps Bibl. Nar. sygn. 3263.

2. Do L. Ricci z 1770. Ogł. Ł. Kurdybacha. *Przegl. Powsz.* 1932 t. 195.

3. Do Stanisława Augusta z 25 października 1783. Z autografu Bibl. PAN Kr. sygn. 1 (A/c) ogł. L. Bernacki. *Pam. Lit.* R. 25 (1928) s. 596-598.

4. Korespondencja z P. Kicińskim z 1789-1790. Fragm. ogł.: K. W. Wójcicki. *Muzeum Dom.* 1836 s. 326 nn.; K. W. Wójcicki: Archiwum domowe. W-wa 1856 s. 135-177; W. Olszewicz: Biblioteka króla Stanisława Augusta. *Przegl. Bibl.* 1931 z. 1 i odb. s. 11-15.

5. Korespondencja ze Stanisławem Augustem z 1793-1797. Autografy w Arch. Głównym Akt Dawnych (Arch. Jabłonny sygn. XIII/4, XIII/3a). Wyjątki ogł. P. Bańkowski: Archiwum Stanisława Augusta. W-wa 1958.

6. Do niewiadomych adresatów 2 listy z 1798 i 1802. Ogł. T. Wierzbowski: Materiały do dziejów piśmiennictwa polskiego. T. 2. W-wa 1904.

7. Do T. Mostowskiego z listopada 1800. Ogł. A. Kraushar: Tow. Warsz. Przyj. Nauk. T. 1. Kr. 1900 s. 132.

8. Do S. Trembeckiego z 18 czerwca 1801. Z autografu ogł. A. Kraushar: Tow. Warsz. Przyj. Nauk. T. 1. Kr. 1900 s. 133; przedr. E. Woroniecki. *Bibl. Warsz.* 1913 t. 1 s. 471; przedr. J. Kott, R. Kaleta w książce: S. Trembecki: Listy. T. 2. Wr. 1954.

9. Do A. K. Czartoryskiego z 28 grudnia 1801; do S. B. Lindego z 18 czerwca 1801. Z rkpsów wykorzystał i fragm. ogł. J. Michalski: Spór o koncepcję Słownika Lindego. *Studia i Materiały z Dziejów Nauki Pol.* t. 2 1954.

Rkpsy w Bibl. PAN Kr. sygn. 714; Bibl. Czart. sygn. Ew. 589 (Arch. Dom. 21).

10. Do Jana Śniadeckiego 6 listów z 1801-1803. Z rkpsów Bibl. Jagiel. sygn. 3098 ogł. M. Chamcówna w książce: Jan Śniadecki: O Koperniku. Wr. (1955) BN I, 159. (Tu także 4 listy od Jana Śniadeckiego).

11. Do L. Osińskiego z 1804. Rkps Bibl. Jagiel. sygn. 6233 III.

12. Do S. B. Lindego b. d. Rkps Bibl. Jagiel. sygn. 3468.

13. 92 listy od różnych osób z 1765-1805, m. in. od A. K. Czartoryskiego, I. Czartoryskiej, J. D. Janockiego, P. Kicińskiego, A. S. Młodziejowskiego, G. Piramowicza, S. Poniatowskiego, I. Potockiego, Jana Śniadeckiego. Rkpsy w Bibl. PAN Kr. sygn. 1 (A/a).

14. Listy od różnych osób z 1771-1801, m. in. od L. Ricci i K. Koryckiego z 1771, od I. Bykowskiego z 2 lutego 1805. Rkpsy w Bibl. Kórn. sygn. 1296

VIII 14. List od I. Bykowskiego ogł. T. Mikulski: Ze studiów nad Oświeceniem. W-wa 1956.

15. Od A. E. Viscontiego z 3 września 1782 i in. Rkps Bibl. Kórn. sygn. 1296.

Tu nadto (na k. 190) dyplom nominacyjny na bibliotekarza królewskiego.

16. Od A. Naruszewicza z 21 września 1782 pt. Pro memoria J. X. Albertrandi do Rzymu. Ogł.: L. Bernacki. *Pam. Lit.* R. 25 (1928) s. 603-605; J. Platt: Korespondencja Adama Naruszewicza. Wr. 1959; A. Schletz. *Nasza Przeszłość* t. 10 1959.

Autograf w Bibl. PAN Kr. sygn. 1 (A/b).

17. Od F. Karpińskiego z ok. 20 sierpnia 1801. Ogł.: S. Pigoń: Małoduszność „śpiewaka Justyny". *Myśl Nar.* 1937 nr 35; T. Mikulski, R. Sobol: Korespondencja Franciszka Karpińskiego. Wr. 1958 *Arch. Lit.* t. 4.

Autograf w Bibl. PAN Kr. sygn. 713 (W).

18. Od H. Stroynowskiego z 1805. Ogł. A. Kraushar: Tow. Warsz. Przyj. Nauk. T. 1. Kr. 1900.

19. Series librorum prohibitorum. Raport z rewizji księgarń warszawskich, dat. 2 stycznia 1793. Z rkpsu Bibl. Czart. sygn. 3388 ogł. J. Łojek. *Przegl. Hum.* 1965 nr 3.

Spuścizna rękopiśmienna po Albertrandim zachowana nadto w: Arch. Głównym Akt Dawnych (Arch. Jabłonny sygn. A/105); Bibl. Kórn. sygn. 1299, 1310--1313, 1315, 1316; Bibl. PAN Kr. sygn. 1 (A/d, e); Bibl. Akad. Nauk USRR Lw. sygn. 1075/III; Ossol. sygn. 5973/III; Bibl. Uniw. Warsz. sygn. 162 a.

OPRACOWANIA

Korespondencja A. Naruszewicza 1762--1796. Oprac. i wyd. J. Platt. Wr. 1959. — L. Osiński: Krótki rys życia i zasług J. W. Albertrandego. *Gaz. Warsz.* 1808 nr 66. — F. Łubieński: Pochwała J. Albertrandego. *Rocz. Tow. Warsz. Przyj. Nauk* t. 13 (1820). — K. A. Vieilh de Boisjoslin: Biographie universelle... Paryż 1826-1831. — I. Chodynicki: Dykcjonarz uczonych Polaków. T. 1. Lw. 1833. — A. Jocher: Obraz bibliograficzno-historyczny literatury i nauk w Polsce. T. 1. Wil. 1840 s. 286. — *Przyj. Ludu* 1840 t. 7. — F. Bentkowski: (Dwadzieścia sześć lat panowania Władysława Jagiełły. Rec.). *Bibl. Warsz.* 1845 t. 3. — E. Raczyński: Wstęp do wyd.: Dwadzieścia sześć lat panowania Władysława Jagiełły. Wr. 1845. (Tu biografia Albertrandiego). — F. Łubieński: Pamiętnik. Powst. przed 1848. Streścił i oprac. W. Chomętowski. W-wa 1876; wyd. 2 W-wa 1890. — J. Bartoszewicz. *Dzien. Warsz.* 1854. — Albertrandy i nieznane jego rękopisma. *Księga Świata* 1859 cz. 2 s. 143-149. — K. W. Wójcicki. *Enc. powsz.* Orgelbranda. T. 1 (1859). — J. Brown: Biblioteka pisarzów asystencji polskiej Tow. Jezusowego. *Przegl. Poz.* 1861 t. 32; wyd. osob. Poz. 1862. — E. Kierski. *Tyg. Ilustr.* 1863 VIII. — *Opiekun Dom.* 1863. — *Enc. kościelna* Nowodworskiego. T. 1 (1873). — K. Liske: Cudzoziemcy w Polsce. Lw. 1876 s. 233, 281. — L. Dębicki: Puławy. T. 3. Lw. 1888 rozdz. 5. — P. Chmielowski. *Wielka enc. powsz. ilustr.* T. 1/2 (1890). — A. Kraushar: Tow. Warsz. Przyj. Nauk. T. 1-4, 7-9. Kr. 1900-1911.— S. Krzemiński. *Sto lat myśli pol.* T. 1 (1906). — I. Baranowski: Biblioteka Załuskich w Warszawie. W-wa 1912 s. 32, 70. —

M. Loret: Polskie pielgrzymstwo naukowe w Rzymie od XVI-XVIII w. *Nauka Pol.* 1929 s. 172-173. — M. Loret: Życie polskie w Rzymie w XVIII w. Rzym (1930). — W. Olszewicz: Biblioteka króla Stanisława Augusta. *Przegl. Bibl.* 1931 z. 1 i odb. — M. Szyjkowski: Polská účast v českém národním obrození. Cz. 1. Praga 1931 s. 17. — J. Ujejski: Dzieje polskiego mesjanizmu do powstania listopadowego włącznie. Lw. 1931. — Ł. Kurdybacha: Ks. Albertrandy jako pedagog. Karta z dziejów myśli wychowawczej XVIII w. *Przegl. Powsz.* 1932 t. 195. — S. Bednarski: Upadek i odrodzenie szkół jezuickich w Polsce. Kr. 1933. — Z. Leśnodorski: Lucjan w Polsce. Kr. 1933 *Prace Hist.-Lit.* nr 43. [Rec.: A. Brückner. *Pam. Lit.* R. 30 (1933)]. — I. Z. Turowska-Barowa: Zabawy Przyjemne i Pożyteczne (1770-1777). Ze studiów nad literaturą stanisławowską. Kr. 1933 *Prace Hist.-Lit.* nr 40. — K. Chodynicki. *Pol. słownik biogr.* T. 1 (1935). — S. Kościałkowski: Historiografia polska w dobie Naruszewicza i jego szkoły. Wil. 1937. — W. Wąsik: Zagadnienie wartości kultury w Polsce w wieku Oświecenia. *Kultura i Wychowanie* 1938 z. 3. — H. Barycz: Podróże polskie do Neapolu w wiekach XV-XVIII. *Przegl. Współcz.* 1939 t. 68 nr 1; przedr. w: Spojrzenia w przeszłość polsko-włoską. Wr. 1965. — A. Jobert: La Commission d'Éducation Nationale en Pologne (1773--1794). Son oeuvre d'instruction civique. Paryż 1941. —

T. Mańkowski: Genealogia sarmatyzmu. W-wa 1946 s. 27. — R. Kaleta:

Poezja antytargowicka i jakobińska. *Pam. Lit.* R. 41 (1950) z. 3/4 i odb. — J. Kott: Nieznane wiersze polskiego Oświecenia. *Twórczość* 1951 nr 3. — J. Michalski: Kołłątaj a Warszawskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk. *Pam. Lit.* R. 42 (1951) z. 3/4. — A. Ryszkiewicz: Sprawy artystyczne w działalności Tow. Warsz. Przyj. Nauk (1800-1832). *Materiały do Studiów i Dyskusji z Zakresu Teorii i Historii Sztuki...* 1951 nr 6. — B. Suchodolski: U źródeł postępowych tradycji nauki w Polsce. *Myśl Współcz.* 1951 nr 6/7. — J. Fabre: Stanislas-August Poniatowski et l'Europe des Lumières. Paryż 1952. — R. Kaleta, M. Klimowicz: Prekursorzy Oświecenia. „Monitor" z roku 1763 na tle swoich czasów; Mitzler de Kolof, redaktor i wydawca. Wr. 1953 *IBL. Studia Hist.-Lit.* t. 20. — J. Michalski: Z dziejów Tow. Przyj. Nauk. W-wa 1953. — B. Suchodolski: Nauka polska w okresie Oświecenia. (W-wa) 1953; przedr. w: Studia z dziejów polskiej myśli filozoficznej i naukowej. Wr. 1958 *Monografie z Dziejów Nauki i Techniki* t. 8. — J. Kott, R. Kaleta: Przypisy do wyd.: S. Trembecki: Listy. T. 2. W-wa 1954 s. 135-136. — M. H. Serejski: Zarys historii historiografii polskiej (od połowy XVIII w. do r. 1860). Cz. 1. Łódź 1954. — E. Rzadkowska: Encyklopedia i Diderot w polskim Oświeceniu. Wr. 1955 *IBL. Studia Hist.-Lit.* t. 24. — P. Bańkowski: Archiwum Stanisława Augusta. W-wa 1958. — E. Aleksandrowska: Zabawy Przyjemne i Pożyteczne 1770-1777. Monografia bibliograficzna. Wr. 1959 *Książka w Dawnej Kulturze Pol.* t. 9. — A. Schletz: Ksiądz J. Albertrandi w latach 1731-1795. *Nasza Przeszłość* t. 10 (1959). — S. Hubert: Poglądy na prawo narodów w Polsce czasów Oświecenia. Wr. 1960 *Prace Wr. Tow. Nauk. S. A* nr 66. — J. Lubieniecka: Towarzystwo do Ksiąg Elementarnych. W-wa 1960 *Monografie z Dziejów Oświaty* t. 4. — I. Stasiewiczówna: Z problemów nauki okresu Oświecenia. Wr. 1960 *Monografie z Dziejów Nauki i Techniki* t. 12. — S. Szenic: Larum na traktach Warszawy. (W-wa 1960). — W. Giełżyński: Prasa warszawska 1661-1914. W-wa 1962. — S. Hrabec, F. Pepłowski: Wiadomości o autorach i dziełach cytowanych w „Słowniku" Lindego. W-wa 1963. — J. Łojek: Series librorum prohibitorum z 1793 r. *Przegl. Hum.* 1965 nr 3.

Zob. też: Towarzystwo Przyjaciół Nauk.

ALEKSANDROWICZ TOMASZ WALERIAN (zm. 1794)

Inna forma nazwiska: Alexandrowicz.

Tłumacz, dyplomata.

Syn Marcina Aleksandrowicza z przydomkiem rodowym Witold, chorążego bracławskiego, i Heleny z Bachmińskich. Kształcił się w akademii rycerskiej w Lunéville. Już za Augusta III miał być (wg S. Uruskiego) pułkownikiem i szambelanem królewskim. W 1764 wyznaczony przez Senatus Consilium na posła do Stambułu (z misją uzyskania notyfikacji na elekcję Stanisława Augusta), obdarzony kluczem szambelańskim i orderem rosyjskim Św. Anny. Na wpuszczenie legacji do Turcji czekał na granicy do 7 marca 1766. Poselstwo zakończył już w listopadzie t. r. W czasie jego trwania (11 października) ustanowił w Stambule „szkołę polską, z czterech młodzieńców dla uczenia się języków orientalnych złożoną", której był następnie protektorem. Po powrocie do kraju uzyskał urząd podkomorzego nadwornego. W 1775 został po Kazimierzu Karasiu kasztelanem wiskim i marszałkiem dworu Stanisława Augusta (był nim przez następnych lat 20). W t. r. wziął w wieczystą dzierżawę królewszczyznę Koszowatą w Kijowszczyźnie. W 1777 wykupił starostwo łosickie i ożenił się z Marcjanną Ledóchowską, wojewodzianką czernihowską (w 1792 rozwiedziony).

W 1779 został kasztelanem, a w 1789 — wojewodą podlaskim. W 1780-1784 był członkiem Rady Nieustającej (zasiadał w Departamencie Sprawiedliwości). Jako marszałek dworu towarzyszył królowi w podróżach, m.in. do Wiśniowca (1781), do Nieświeża (1785) i do Kaniowa (1787). W 1792 nabył wielkie dobra na Podlasiu (Konstantynów). Był oddanym regalistą. Konstytucję 3 Maja podpisał, ale nie należał do jej zwolenników. Na Sejmie Grodzieńskim (1793) przyjął przewodnictwo w Departamencie przywróconej Rady Nieustającej oraz w Komisji Wojskowej. Zmarł 29 września 1794 w Warszawie (w czasie insurekcji kościuszkowskiej).

TWÓRCZOŚĆ

1. Uwagi nad teraźniejszym stanem Porty Ottomańskiej. Powst. 1766. Nie wyd.

Inform. *Pol. słownik biogr.*

Przekłady

1. P. Corneille: Herakliusz. Tragedia z francuskiego na polski wytłomaczona. Jaśnie Wielmożnej Annie z Rzewuskich Humieckiej, miecznikowej koronnej... dedykowana. (Lw.) 1749.

W „Przestrodze do czytelnika" wykład teorii przekładania.

2. Kleomira, albo igrzysko fortuny na cudownych szczęścia i nieszczęścia granicach fundowane, najprzód francuskim, potem angielskim językiem do druku przez pewną damę w roku 1449 podane, a na polski tłumaczone przez rzetelnego i prawdziwego podściwych Polaków syna. W-wa 1754.

Dedyk. Augustowi III i jego żonie, Marii Józefie. Na s. 314-346: Tragedia Arselin i Kleomira. W tekście i przypisach uwagi teoretyczne o teatrze.

Listy i materiały

1. Do Stanisława Augusta. Rkpsy Bibl. Czart. sygn. 654, 699.

2. Akta poselstwa do Turcji. Rkpsy Bibl. Czart. sygn. 624-626.

3. Diariusz legacji JW. Imćpana Tomasza Aleksandrowicza, podkomorzego nadwornego i posła extraordynaryjnego do Porty Ottomańskiej, w r. 1766 odprawionej. Rkps Ossol. sygn. 1615/III.

OPRACOWANIA

Jul. B. (Bartoszewicz). *Enc. powsz.* Orgelbranda. T. 1 (1859). — J. Bartoszewicz: Pogląd na stosunki Polski z Turcją i Tatarami. W-wa 1860 s. 145. — B. Zaleski: Stosunki Polski z Portą Ottomańską na początku panowania Stanisława Augusta. *Roczn. Tow. Hist.-Lit. w Paryżu za r. 1869.* — W. Smoleński: Szkoła orientalna w Stambule. *Kwart. Hist.* 1887; przedr. w: Pisma historyczne. T. 2. Kr. 1901. — *Wielka enc. powsz. ilustr.* T. 1 (1890). — T. Korzon: Wewnętrzne dzieje Polski za Stanisława Augusta. T. 3, 4, 6. Kr. 1896-1898. — W. Smoleński: Ostatni rok Sejmu Wielkiego. Kr. 1896; wyd. 2 Kr. 1897. — S. Uruski: Rodzina. Herbarz szlachty polskiej. T. 1. W-wa 1904. — W. Konopczyński. *Pol. słownik biogr.* T. 1 (1935). — W. Konopczyński: Polska a Turcja 1683-1792. W-wa 1936. — J. Reychman: Życie polskie w Stambule w XVIII w. W-wa 1959. — S. Durski: T. Aleksandrowicz — zapomniany prekursor teatru Oświecenia. *Prace Polon.* S. XVI (1960). — S. Pietraszko: Doktryna literacka polskiego klasycyzmu. Wr. 1966 *IBL. Studia z Okresu Oświecenia* 4.

ANCUTA JAN (druga poł. XVIII w.)

Inna forma nazwiska: Ańcuta.

Krypt.: J. A.

Poeta.

Pochodził z Litwy; syn Adama Antoniego, od 1771 sędziego grodzkiego brzeskolitewskiego (od 1779 ziemskiego), i Anieli z Wołodkiewiczów. W latach siedemdziesiątych przebywał w Warszawie, gdzie zadebiutował jako poeta, dostając się od razu pod wpływ poezji T. K. Węgierskiego, któremu już od 1787 przypisywano najlepsze wiersze Ancuty. W 1788-1790 był sekretarzem sejmowym z prowincji litewskiej (nominowany 8 października 1788), a w 1789 sekretarzem Komisji Skarbowej Wielkiego Księstwa Litewskiego. W czasie Targowicy mieszkał w pałacu Saskim. W 1794 zgłosił akces do insurekcji kościuszkowskiej. Powstanie przebył w stolicy; pod koniec 1796 znalazł się w Petersburgu. Dalsze losy nieznane.

TWÓRCZOŚĆ

1. Na dniu rocznicy szczęśliwej koronacji Najjaśniejszego Pana do... Józefa Judyckiego strażnika w. ... oda od życzliwego sługi J. A. Roku 1777 dnia 25 9bra w Wilnie. (Wil. 1777).

Egz. w Bibl. PAN w Gdańsku sygn. 788/56.

Autorstwo niepewne, wg hipotezy E. Rabowicza.

2. Suplement „Przewodnikowi warszawskiemu" przez innego autora wydany

w tymże roku 1779. Rkps (kopia) w Arch. Hist. w Kijowie zbiór 228 rejestr 2 nr 14, mikrofilm w posiadaniu E. Rabowicza. Fragm. ogł. J. W. Gomulicki. *Nowe Książki* 1957 nr 22; *Stolica* 1962 nr 6-7.

Poemat uzupełniający poemat Czyża (zob. Czyż J., Twórczość poz. 3). Przypisywany też Kossakowskiemu (zob. Kossakowski A., Twórczość poz. 7).

3. (Wiersz w obronie sławy ,,ślicznej Antosi"). Powst. ok. 1779. Rkpsy: Bibl. Kórn. sygn. 1619 s. 34-36 pt. Odpis na też same; Bibl. Nar. nr akc. 5396 pt. Ancuta do Anulki Rogozińskiej.

Odpowiedź na wiersz Czyża: Doniesienie przyjacielowi, wywołująca z kolei wierszowaną replikę Czyża (zob. Czyż J., Twórczość poz. 4, 5).

4. Bigos z wierszów. Rkpsy: Bibl. Jagiel. sygn. 6180; Bibl. Nar. nr akc. 5396; Bibl. Pol. w Paryżu sygn. 111. Fragm. ogł. J. W. Gomulicki. *Nowe Książki* 1960 nr 1.

Mylnie przypisywany też Naruszewiczowi.

5. Nie masz zgody. Fragm. z rkpsu Bibl. KUL sygn. 403 ogł. J. Kott, S. Lorentz: Warszawa wieku Oświecenia. W-wa 1954; całość — R. Kaleta w druczku bibliofilskim: Nie masz zgody. Trzy satyry z wieku Oświecenia. Wr. 1957.

Inne rkpsy: Arch. Główne Akt Dawnych (Zbiory Branickich z Suchej sygn. 209/249 s. 55 — z zaznaczeniem autorstwa Ancuty); Bibl. Jagiel. sygn. 6899 (pt. Prognostyk zgody cesarza z Prusakiem); Bibl. Nar. nr akc. 5401; Muz. Nar. Kr. sygn. 478.

6. Powinszowanie imienin panu Kazimierzowi (inc.: Żonkić nie trzeba ani pięknych dziwek...). Rkps Bibl. Jagiel. sygn. 7042 s. 339. Fragm. (bez wskazania autora) z rkpsu Bibl. PAN Kr. sygn. 613 ogł. J. Kott, S. Lorentz: Warszawa wieku Oświecenia. W-wa 1954.

7. Skarga Kupidyna. Z rkpsu Bibl. PAN Kr. sygn. 615 ogł. J. Kott: Poezja polskiego Oświecenia. Antologia. W-wa 1954, wyd. 2 W-wa 1956.

8. Zła para. Rkps Bibl. Nar. nr akc. 5396.

Wierszami Ancuty wg J. W. Gomulickiego mają być nadto wiersze przypisywane T. K. Węgierskiemu i F. Zabłockiemu: Bielany, W poniedziałek Zielonych Świąt, Do przyjaciela na wsi, List z Warszawy do przyjaciela siedzącego na wsi, Na bal księcia Marcina Lubomirskiego, Spacer nocny po Warszawie, Spędzenie czasu.

B. Erzepki za rkpsem Bibl. Kórn. sygn. 1619 przypisuje Ancucie wiersz Wróble (lub: Dwa wróble), znany jako utwór Węgierskiego (Teki B. Erzepkiego, rkps Bibl. Raczyńskich).

Odpisy niektórych wierszy Ancuty w papierach L. Bernackiego w Ossol. sygn. 7070/II teka 43.

OPRACOWANIA

Gaz. Warsz. 1788 nr 82. — Diariusz Sejmu... 1788. T. 2. W-wa (1789) s. 313. — W. Wielądko: Heraldyka, czyli opisanie herbów. T. 1 cz. 1. W-wa 1792 s. 289. — J. U. Niemcewicz: Pamiętniki czasów moich. T. 2. Powst. 1823-1838. Wyd. J. Dihm. W-wa 1957 *Bibl. Pam. Pol. i Obcych.* — J. N. Bobrowicz: Herbarz polski K. Niesieckiego powiększony dodatkami późniejszych autorów. T. 2. Lipsk 1839 s. 29-30. — T. Korzon: Wewnętrzne dzieje Polski za Stanisława Augusta. T. 3. Kr. 1897 s. 228, 297. — A. Boniecki: Herbarz polski. T. 1. W-wa 1899. — W. Tokarz: Insurekcja warszawska. Lw. 1934; wyd. 2 W-wa 1950. — R. Kaleta: Rozkład feudalizmu w Polsce w świetle nieznanej satyry bibliograficznej. *Pam. Lit.* R. 44 (1953) z. 2 s. 635. — J. W. Gomulicki: Żywoty pań swawolnych polskiego Oświecenia. *Nowe Książki* 1957 nr 22. — R. Kaleta: Przypisy w druczku bibliofilskim: Nie masz zgody. Trzy satyry z wieku Oświecenia. Wr. 1957 s. 17 n. — J. W. Gomulicki: Bigos J. Ancuty. *Nowe Książki* 1960 nr 1. — E. Rabowicz: Polonika oświeceniowe w ZSRR. W zbiorze: Miscellanea z doby Oświecenia. Wr. 1960 *Arch. Lit.* t. 5. — J. W. Gomulicki: Oświecenie. *Roczn. Lit. 1957* (W-wa 1962) s. 190. — E. Rabowicz: Literackie kontakty Trembeckiego z Mierem. *Pam. Lit.* R. 53 (1962) z. 4; wyd. nast. popr. w: Stanisław Trembecki w świetle nowych źródeł. Wr. 1965 *IBL PAN. Studia z Okresu Oświecenia* t. 3. — J. W. Gomulicki: Bale księcia Marcina. *Stolica* 1962 nr 6-7. — J. W. Gomulicki: Piękna dusza od teatynów. *Stolica* 1962 nr 49. — J. W. Gomulicki: Komentarz historycznoliteracki do wyd.: A. Magier: Estetyka miasta stołecznego Warszawy. Wr. 1963. — Z. Raszewski: Staroświecczyzna i postęp czasu. (W-wa 1963). — E. Rabowicz: Galeria portretów literackich polskiego Oświecenia (w przygotowaniu).

ANDRZEJOWSKI ANTONI (1785–1868)

Pseud.: Stary Detiuk.

Botanik, geolog, pamiętnikarz, powieściopisarz.

Ur. 1785 w Warkowiczach na Wołyniu; syn Łukasza, ubogiego szlachcica, kasjera banku Prota Potockiego, i matki z Sobińskich. Wychowywał się na dworze kasztelanowej Bierzyńskiej w Ludwipolu, później u wojewody sieradzkiego Michała Walewskiego, w czasie gdy ojciec jego kolejno był tam rządcą majątku i marszałkiem dworu. Kształcił się w Korcu, w Tuczynie (pod kierunkiem F. Szopowicza) i w Międzyrzeczu Koreckim. Po śmierci ojca w 1801 został wysłany przez Aleksandra Chodkiewicza na studia do Wilna. Tam pod kierunkiem Jędrzeja Śniadeckiego studiował nauki przyrodnicze i malarstwo u J. Oleszkiewicza. Studia przyrodnicze kontynuował w Liceum Krzemienieckim, gdzie następnie objął stanowisko adiunkta przy katedrze botaniki i zoologii. Nadto uczestniczył w pracach Towarzystwa Młodzianów Gimn. Wołyńskiego Kształcących się w Porządnym Mówieniu i Pisaniu. W 1816, 1818, 1822-1825 i 1830 podróżował dla badania flory Podola i Ukrainy. Po likwidacji Liceum Krzemienieckiego pracował w 1832-1839 jako asystent profesora W. Bessera w Kijowie. W 1839-1856 wykładał nauki przyrodnicze w liceum Bezborodki w Nieżynie w guberni czernihowskiej. Po przejściu na emeryturę zamieszkał w Niemirowie, potem w Stawiszczach u Aleksandra Branickiego, gdzie zakładał ogrody botaniczne i oddawał się pracy pisarskiej. Był członkiem Towarzystwa Warsz. Przyjaciół Nauk i moskiewskiego Towarzystwa Badaczów Natury. Zmarł 12 grudnia 1868 w Stawiszczach.

TWÓRCZOŚĆ

1. Czackia. Rodzaj rośliny. *Ćwiczenia Nauk.* (*Oddział Mat.-Fiz.*) 1818 t. 2. Toż w jęz. franc. pt. Czackia, genre déterminé et décrit par... Krzemieniec 1818.

2. Uwiadomienie dla miłośników botaniki. (Krzemieniec 1820). (Wyjątki z *Pam. Farmaceutycznego Wil.* t. 2 nr 1. Współautor: W. Besser).

3. Rys botaniczny krain zwiedzonych w podróżach pomiędzy Bohem i Dniestrem, od Zbruczy aż do Morza Czarnego, odbytych w latach 1814, 1816, 1818 i 1822. Wil. 1823.

C. d. zob. poz. 4.

4. Rys botaniczny krain zwiedzonych w podróżach w latach 1823 i 1824 między Bohem a Dniestrem aż do ujścia rzek w morze odbytych. Ciąg drugi. T. 1-2. Wil. 1830.

Por. poz. 3.

5. Nauka wyrazów botanicznych dla łatwości determinowania roślin, czyli zastosowania do nich opisów. Z najlepszych autorów krótko zebrana i porządkiem abecadła ułożona. Krzemieniec 1825.

6. Słownik roślin Grekom starożytnym znanych i na polski język przełożonych. *Dzien. Wil.* 1827 t. 2 i odb. (Współautor: W. Besser).

7. Ramoty starego Detiuka o Wołyniu. Fragm. ogł. *Pismo zbior. wil.* 1859 cz. 2 s. 1-115; całość wyd. osob. t. 1-4. Wil. 1861-1862. Wyd. nast.: t. 1-3 (wyd. F. Rawita-Gawroński). Wil. 1914; toż Wil. 1921; fragm. przedr. R. Kaleta: Anegdoty i sensacje obyczajowe wieku Oświecenia w Polsce. W-wa 1958.

8. Ramoty starego Detiuka. Powieści z dziejów ojczystych. Seria II. T. 1-2. Kr. 1866.

Tu powieści: Synowie Władysława Hermana; Dobiesław.

9. Flora Ukrainy, czyli opisanie roślin dziko rosnących w Ukrainie przeddnieprowej i w sąsiednich z nią okolicach Wołynia, Podola i guberni cherzońskiej. W-wa 1869. (Cz. 2 zaginęła w rękopisie).

Drobne rozprawy ogł. w czasopismach: *Ćwiczenia Nauk.* (1818), *Dzien. Wil.* (1827), *Niewiasta* (1860), *Pam. Farmaceutyczny Wil.* (1820), *Pam. Warsz.*, *Pismo zbior. wil.* (1859).

Ponadto inne rozprawy naukowe z dziedziny botaniki i geologii. Niektóre z nich ogł. w czasopismach: *Bulletin de la Société des Naturalistes de Moscou* (1850, 1853), *Nouveaux mémoires de la Société des Naturalistes de Moscou* (t. 2).

Rkpsy treści botanicznej i geologicznej w Bibl. PAN Kr. sygn. 1497; Bibl. Jagiel. sygn. 4332 (tu autorstwo Andrzejowskiego wątpliwe).

L i s t y

1. Do T. Wasilewskiego 2 listy z 1828. Rkps Ossol. sygn. 4364/II.

2. Do P. Zawadzkiego z 25 marca 1835. Autograf znajdował się w Arch. Zawadzkich, Wil.

OPRACOWANIA

J. I. Kraszewski: Ikonotheka. Zbiór notat o sztuce i artystach w Polsce. *Teka Wil.* 1858 nr 3. — F. M. Sobieszczański. *Enc. powsz.* Orgelbranda. T. 1 (1859). — A. Moszyński: Kilka słów z powodu dzieła „Ramoty starego Detiuka". *Przegl. Europejski* 1862 t. 1 s. 148-154. — A. Kremer: Żywoty przyrodników krajowych. Żywot A. Andrzejowskiego. *Spr. Komisji Fizjograficznej za r. 1868.* Kr. 1869 i odb. — Nekrolog. *Kijewlanin* 1869 nr 1. — F. M. Sobieszczański: A. Andrzejowski. *Tyg. Ilustr.* 1869 t. 1 nr 77. — J. Waga: Biografia A. Andrzejowskiego. B. m. 1869. — N. W. Gerbel: Gimnazija wysszich nauk i licej kniazia Bezborodko. Petersb. 1881. — W. Ikonnikow: Biograficzeskij słowar profiessorow i priepodawatielej... Uniwier. S. Władimira (1834-1884). Kijów 1884. — W. K. Guldman: Podolskaja gubiernija. Kamieniec Podolski 1889. — *Wielka enc. powsz. ilustr.* T. 3/4 (1890/1891). — M. Rolle: Ateny wołyńskie. Lw. 1898 s. 111-112; wyd. nast. Lw. 1923 s. 90. — A. Kraushar: Tow. Warsz. Przyj. Nauk. T. 5-6. Kr. 1904. — Russkij biograficzeskij słowar. Petersb. 1903-1913. — E. Berezowska: A. Andrzejowski. *Ziemia* 1913 nr 17. — F. Rawita-Gawroński: Wstęp do wyd.: Ramoty starego Detiuka o Wołyniu. T. 1. Wil. 1914; toż Wil. 1921. — M. Danilewiczowa. *Pol. słownik biogr.* T. 1 (1935). — J. Czernecki: Mały król na Rusi. Kr. 1939 s. 159, 372, 467. — L. Janowski: Słownik bio- bibliograficzny dawnego Uniwersytetu Wileńskiego. Wyd. pod kierunkiem R. Mienickiego. Wil. 1939.

B

BAKA JÓZEF (1707—1780)

Krypt.: X. J. B. S. J. Miss.

P o e t a, p i s a r z r e l i g i j n y.

Ur. 18 marca 1707 na Litwie; syn Adama, szlachcica herbu Massalskich, skarbnika mścisławskiego i właściciela dóbr ziemskich w Mińszczyźnie. Kształcił się u jezuitów i w 1723 (16 marca) wstąpił do ich zakonu. Studia ukończył w 1736 w Wilnie. Studiował retorykę, filozofię i teologię, ale stopnia naukowego nie zdobył. Uczył gramatyki i retoryki prawdopodobnie w Dyneburgu. Śluby zakonne złożył 15 sierpnia 1740. W 1740-1746 pracował w Wilnie i w Mińsku jako misjonarz. W tym czasie otrzymał od ojca hojny dar pieniężny i wsie Śliżyn i Januszkowice. W pobliżu Śliżyna w Błoniu założył Bakańską Misję i był jej superiorem (od 1746/47). W 1768 został katechetą przy kościele Św. Kazimierza w Wilnie, kaznodzieją Bractwa Dobrej Śmierci i prefektem Kongregacji Mieszczan. Odtąd mieszkał w Wilnie aż do 1780, po czym wyjechał do Warszawy. Zmarł 2 maja 1780 w Warszawie.

TWÓRCZOŚĆ

1. Nabożeństwo do Ś. Jana Franciszka Regisa, wyznawcy i misjonarza S. J., i do innych świętych w kościele błońskim Ks. Ks. Misjonarzów S. J. W. J. Panu Adamowi Bakowi... ofiarowane. Wil. 1744.

Druk anonim.

2. Wielki obrońca upadłej grzeszników przed Bogiem sprawy abo gorliwy o zbawienie dusz ludzkich misjonarz Ś. Jan Franciszek Regis S. J. wyznawca, pod imieniem Antoniego Borzęckiego życie swe do naśladowania i uwagi z niego do wykonania... podający. Wil. 1755.

Druk anonim.

3. Uwagi rzeczy ostatecznych i złości grzechowej przy nabożnych aktach, modlitwach i tekstach różnych. (Wil.) 1766. (Tu cz. 1 pt. Uwagi różne rzeczy ostatecznych; cz. 2 pt. Uwaga śmierci wszystkim stanom służąca. — Wyd. bez nazwiska autora).

Wyd. nast.: Cz. 2 pt. Uwagi o śmierci niechybnej wszystkim pospolitej wierszem wyrażone... Wil. 1766; wyd. 2 pt. Uwagi o śmierci niechybnej... Wyd. R. Korsak. Wil. 1807; wyd. 3 W-wa 1828; wyd. 4 pt. Baka odrodzony. Uwagi o śmierci niechybnej wszystkim pospolitej. Wyd. W. Syrokomla. Wil. 1855.

Fragm. cz. 1 przedr. S. Estreicher: Nieznane wiersze ks. Baki. *Pam. Lit.* R. 33 (1936) s. 841-856.

Unikat ed. 1 był w Bibl. Uniw. Wil.

4. Nabożeństwo codzienne chrześcijańskie... B. m. r. (XVIII w.). Wyd. nast.: wyd. J. Legowicz. Wil. 1808 (tu dodany wiersz: Rozmyślanie o śmierci, czyli popielec).

Wiele wierszy Baki przedr.: Pienia święte i rymy pobożne z rozmaitych pisarzów. Wil. 1801; Magazyn duchowny ku zasileniu duszy. Poczajów 1810 (od s. 59).

Humorystyczne naśladownictwa poezji Baki pisali m. in.: R. Korsak, L. Borowski, W. Syrokomla, J. Lemański.

OPRACOWANIA

Kur. Litewski 1762, 5 lutego. — *Gaz. Warsz.* 1780 nr 46, suplement. — (L. Borowski): Porównanie życia Szurłowskiego i Baki na wzór Plutarcha. *Tyg. Wil.* 1820 t. 9-10; przedr. K. Bartoszewicz: Księgi humoru polskiego. T. 3. Petersb. 1897. — J. I. Kraszewski: Ksiądz Baka S. J. W książce: Wędrówki literackie, fantastyczne i historyczne. (II). Wil. 1839; przedr. skrócony w wyd.: Baka odrodzony. Wil. 1855. — D. Chodźko: Leon Borowski. Wspomnienie. *Athenaeum* 1847 t. 1 s. 143. — J. Bartoszewicz: Ksiądz Baka. *Księga Świata.* Cz. 1. W-wa 1851 s. 63-65. — J. Bartoszewicz: Kościoły warszawskie. W-wa 1855 s. 147. — *Gaz. Warsz.* 1855 nr 223. — W. Syrokomla: Wstęp do wyd.: Baka odrodzony. Wil. 1855. — E. Felińska: Pamiętniki z życia. T. 2. Wil. 1856 s. 241; t. 3. Wil. 1856 s. 204-206. Fragm. przedr. J. W. Gomulicki: Pochwała księdza Baki. *Nowe Książki* 1959 nr 18. — W. Syrokomla: Mińsk. *Teka Wil.* 1857 s. 118-120. — J. Bartoszewicz. *Enc. powsz.* Orgelbranda. T. 2 (1860). — M. Baliński: Dawna Akademia Wileńska. Petersb. 1862 s. 209. — J. Brown: Biblioteka pisarzów asystencji polskiej Tow. Jezusowego. *Przegl. Poz.* 1862 t. 33; wyd. osob. Poz. 1862. — N. *Enc. kościelna* Nowodworskiego. T. 1 (1873). — P. Chmielowski. *Wielka enc. powsz. ilustr.* T. 5/6 (1891). — J. Bieliński: Uniwersytet Wileński (1579-1831). T. 2-3. W-wa 1899-1900. — J. Nitowski: Pierwsze wydanie „Uwag" ks. Baki. *Pam. Lit.* R. 1 (1902). — L. Korotyński. *Kur. Warsz.* 1903 nr 189. — H. P. *Podręczna enc. kościelna.* T. 3/4 (1904). —

K. Estreicher. *Pol. słownik biogr.* T. 1 (1935). — S. Estreicher: Nieznane wiersze ks. Baki. *Pam. Lit.* R. 33 (1936); odb. Lw. 1937. — Estr. XXXII (1938), 117-118. — W. Borowy: Ksiądz Baka. *Tyg. Powsz.* 1946 nr 51/52; przedr. w książce: O poezji polskiej w. XVIII. Kr. 1948. [Rec.: S. Żółkiewski. *Kuźnica* 1948 nr 25]. — B. Baranowski, W. Lewandowski, J. S. Piątkowski: Upadek kultury w Polsce w dobie reakcji katolickiej (XVII-XVIII w.). W-wa 1950 s. 177. — R. Kaleta: „Poselstwo do Rzymu". *Zeszyty Wr.* 1952 nr 1 i odb. — M. Piszczkowski: Zagadnienia wiejskie w literaturze polskiego Oświecenia. Cz. 1. Kr. 1960 *PAN. Oddz. w Kr. Prace Komisji Hist.-Lit.* nr 6. — K. Krejčí: Heroikomiczna geneza „Eugeniusza Oniegina" i „Pana Tadeusza". Cz. 1. *Pam. Lit.* R. 54 (1963) z. 2. — K. Krejčí: Heroikomika v básnictví Slovanů. Praga 1964. — C. Hernas: W kalinowym lesie. T. 1: U źródeł polskiej folklorystyki. W-wa 1965.

BANDTKIE JERZY SAMUEL (1768—1835)

Inna forma nazwiska: Bandtke.

Pseud. i krypt.: B.; Bezimienny z Wrocławia; Briefträger Hess; G. S. B.; Georg Hess listonosz.

Historyk, językoznawca, leksykograf, bibliograf, edytor.

Ur. 24 listopada 1768 w Lublinie; syn Jana Samuela, osiadłego w tym mieście kupca pochodzenia niemieckiego, i Anny Marii z Noacków; brat Jana Wincentego. W 1779 zamieszkał u stryja Jana Jerzego, szewca we Wrocławiu, i uczęszczał tam do Gim-

nazjum Św. Elżbiety. Mimo trudności materialnych złożył w 1787 egzamin dojrzałości i wyjechał na dwa lata do Halle, potem na rok do Jeny, dla studiów teologicznych, historycznych i filologicznych. Po studiach był w 1790 krótko guwernerem u pastora Nürnbergera pod Wrocławiem, potem przez osiem lat u kasztelana Piotra Ożarowskiego w Brzozie (pow. kozienicki). W okresie tym bywał w Warszawie, Dreźnie, Berlinie i Petersburgu; nawiązał stosunki z A. K. Czartoryskim, T. Czackim i uczonymi rosyjskimi. W 1798 został nauczycielem języka polskiego w Gimnazjum Św. Elżbiety we Wrocławiu. Jako tłumacz przysięgły języka polskiego wizytował na zlecenie władz pruskich szkoły warszawskie; w okresie tym przeciwdziałał tendencjom germanizatorskim rządu pruskiego. W 1804 (2 lutego) został rektorem Szkoły Św. Ducha we Wrocławiu i bibliotekarzem przy kościele bernardyńskim. W 1810 odbył podróż do Lublina, Krakowa i Puław. Za staraniem Czartoryskiego otrzymał stanowisko bibliotekarza i profesora bibliografii w Krakowie, objął je w 1811 (4 września) i zatrzymał do końca życia, mimo różnych propozycji z Wrocławia, Warszawy i Wilna. W tymże roku otrzymał doktorat h.c. Uniwersytetu Jagiellońskiego. Wykładał również językoznawstwo słowiańskie i numizmatykę. Był trzykrotnie dziekanem na Uniwersytecie (1814/15, 1816/17, 1831/32), a w 1820 został senatorem Rzeczypospolitej Krakowskiej. W 1818 (25 listopada) zaślubił swą stryjeczną siostrę Zuzannę Dorotę. Zmarł 11 czerwca 1835 w Krakowie.

TWÓRCZOŚĆ

1. Über den Bauernstand in Polen. Wr. 1802. Przedr. zob. poz. 3.

2. Heinrich II, Erzbischof von Gnesen. Wr. 1802. Przedr. zob. poz. 3.

3. Historisch-kritische Analecten zur Erläuterung der Geschichte des Ostens von Europa. Wr. 1802 (tu m. in. przedr. poz. 1, 2).
Przekł. pol.: rkps Bibl. PAN Kr. sygn. 1387.

Dedykacja M. Ożarowskiej.
Por. Skrzetuski W., Twórczość poz. 7.

4. Nowy elementarz polski z obrazkami zawierający różne do pojęcia dzieci stosowne wiadomości, powieści i nauki moralne, wypisy z historii naturalnej i wiersze wyborne z celniejszych autorów ojczystych. Wr. 1803. Wyd. nast.: wyd. 2 Wr. 1808 (ze zmienionym tyt.); wyd. 3 Wr. 1824.

5. Verzeichniss der alten Lastendienste etc. des polnischen Landmannes nach Naruszewicz. Wr. 1805.

6. Evaluations-Tabelle der Polnischen und Lithauischen Münzen nebst ihrem Werthe nach dem Münzfuss von 1766... aus des Grafen T. Czacki... Werke von den Lithauischen und Polnischen Rechten... B. m. 1806.

Podpisane krypt.: G. S. B.
Toż w wersji pol. rozszerzonej zob. poz. 9 wyd. 3.

7. Słownik dokładny języka polskiego i niemieckiego do podręcznego używania dla Polaków i Niemców ułożony. T. 1-2. Wr. 1806.

8. Gramatyka polska dla Niemców chcących się nauczyć języka polskiego, z dołączeniem etymologicznego słownika. Polnische Grammatik für Deutsche, welche die polnische Sprache gründlich erlernen wollen, nebst einem kleinen etymologischen Wörterbuche. Wr. 1808. Wyd. nast.: wyd. 2 Wr. 1815; wyd. 3 Wr. 1818; wyd. 4 Wr. 1824.

Tytuł wyd. 3 i 4 tylko w jęz. niem.

9. Krótkie wyobrażenie dziejów Królestwa Polskiego. T. 1-2. Wr. 1810. Wyd. nast.: wyd. 2 „wydanie powtórne i poprawne" pt. Dzieje Królestwa Polskiego. T. 1-2. Wr. 1820; wyd. 3 „znacznie pomnożone" pt. Dzieje narodu polskiego. T. 1-2. Wr. 1835 (tu także wersja pol. poz. 6).

Przekł. czeski fragm.: pt. Krakov za Kazimíra Velkégo. Tłum. J. Jireček. W książce: Obrazy z rak. zemí. 1853 s. 832-834.

Przekł. ros.: P. Gajewski: Istorija gosudarstwa polskogo. T. 1-2. Petersb. 1830.

10. Über die gräfliche Würde in Schlesien. Eine Erörterung, was die in den alten Urkunden Schlesiens und Polens vorkommenden Grafen, Comites und Baronen bedeuten, nebst der Erklärung der meisten in den alten Urkunden des XII, XIII und XIV Jahrhunderts vorkommenden Würden und Aemter. Ein Beitrag zur Kenntniss der Geschichte Schlesiens und zur genealogischen Nachforschung der Familien aller schlesischen Herrn Grafen und dem sämmtlichen Adel Schlesiens gewidmet. Wr. 1810.

11. De primis Cracoviae in arte typographica incunabulis. Dissertatio brevis... Kr. 1812.

12. Nowy słownik kieszonkowy niemiecko-polsko-francuski. Neues Taschenwörterbuch der deutschen, polnischen und französichen Sprache. T. 1-2. Wr. 1813. Wyd. nast.: Wr. 1820; Wr. 1823; Wr. 1828; „nowa edycja zupełnie poprawiona" Wr. 1839.

Przeróbka słownika A. M. Trotza. Cz. 3 słownika; cz. 1 i 2 wyd. brat, Jan Wincenty. Zob. BANDTKIE STĘŻYŃSKI J. W., Twórczość poz. 1, 3.

13. Historia drukarń krakowskich od zaprowadzenia druków do tego miasta aż do czasów naszych, wiadomością o wynalezieniu sztuki drukarskiej poprzedzona. Kr. 1815.

14. Uwagi nad językiem czeskim, polskim i teraźniejszym rosyjskim. *Pam. Warsz.* 1815 styczeń.

Przekł. ros.: Zamieczanija o jazykach bogiemskom, polskom i nyniesznim rossijskom. B. m. r.

15. Constitutio liberae urbis Cracoviae et territorii eius. Wyd. Kr. 11 września 1818.

Tekst łac. pióra J. S. Bandtkiego.

16. Wiadomości o języku polskim w Szląsku i o polskich Szlązakach. *Mrówka Poz.* 1821 t. 1-2; przedr. *Rozmaitości* (Lw.) 1823; wyd. osob. B. Olszewicz. Wr. 1945; wyd. B. Olszewicz, W. Taszycki. Wr. 1952.

17. Historia Biblioteki Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie. Kr. 1821. Druk z rękopiśmiennymi recenzjami i uwagami w Bibl. PAN Kr. sygn. 1812 (rkpsy).

18. Nowy słownik francusko-polski, ułożony z najlepszych i najnowszych słowników. Wr. 1824.

19. Ojcze nasz, Modlitwa Pańska z rozmaitych rękopismów i druków starożytnych w języku polskim i innych dialektach słowiańskich. Wr. 1825.

20. Historia drukarń w Królestwie Polskim i Wielkim Księstwie Litewskim, jako i w krajach zagranicznych, w których polskie dzieła wychodziły. T. 1-3. Kr. 1826 (1825-1826).

Jest to przeróbka dziełka: J. D. Hoffmann: De typographiis... Gdańsk 1740.

21. Wiersz niemiecki (bez tyt.) Georga Hessa listonosza. B. m. 1826; toż ... z Krakowa. B. m. r. (z podpisem: Der Briefträger Hess); toż ... z Krakowa na r. 1825. B. m. r.

22. De Psalterio Davidico trilingui, Latine, Germanice et Polonice codice manuscripto, qui extat in bibliotheca Canonicorum Regularium ad S. Florianum in Austria Superiori. *Roczn. Tow. Nauk. Kr.* i odb. Kr. 1827 (tyt. łac., tekst pol.). Toż pt. Wiadomość o najstarszym może psałterzu polskim, w bibliotece W. W. Kanoników Laterańskich w klasztorze Św. Floriana niedaleko miasta Lintz w Wyższej Austrii. Kr. 1827 (wyd. anonimowe, identyczne poza kartą tyt. z poprzednim).

23. De Quartensibus seu semigrossis Polonicis. *Index Lectionum in Univ. Jagel.* 1830/1831 i odb. Kr. 1831.

24. Historia prawa niemieckiego w Polsce. Nie wyd. Autor przekazał rkps J. Rzesińskiemu.

25. Historia polska. Rkps Ossol. sygn. 1554/I.

26. Zbiór historii Starego Testamentu. Rkps Ossol. sygn. 1554/I.

Rozprawy znajdują się w zbiorach i czasopismach: *Der Breslauer Erzähler, Dzien. Warsz.* (1825-1829), *Geschichte der Stadtbuchdruckerei in Breslau* (Wr. 1804), *Hallische Literarische Zeitung, Index Lectionum in Univ. Jagel., Miscellaneorum Cracoviensium Fasciculus* (red. 1814-1815; tu: De septem Missalibus Cracoviensibus 1814 t. 1; De Missali Norimbergensi. 1815 t. 2), *Miscellanea Cracoviensia Nova* (1829), *Monatsschrift von und für Schlesien, Mrówka Poz.* (1821), *Necrolog der Deutschen, Pam. Kr. Nauk i Sztuk Pięknych* (współred. 1830), *Pam. Warsz.* (1809-1810), *Pam. Warsz.* (1815-1821), *Roczn. Tow. Nauk. Kr., Rozmaitości Nauk.* (współred. 1828-1831), *Schlesien ehedem und jetzt, Schlesische Provinzial Blätter* (od 1799).

Prace edytorskie

1. A. M. Fredro: Przysłowia mów potocznych albo przestrogi obyczajowe, radne i wojenne. Przedrukowane podług edycji warszawskiej r. 1769. Wr. 1802. Wyd. nast.: Wr. 1809.

2. Zbiór rozmów IMĆ Pani de Genlis. Wr. 1804.

3. J. A. Comenius: Świat malowany rzeczy widocznych pod zmysły podpadających, w czterech językach, czyli wszelkich rzeczy na świecie i działań ludzkich wyobrażenia i wymienienie po łacinie, po polsku, po francusku i po niemiecku. Wr. 1805.

4. W. Węgierski: Kronika zboru ewangelickiego krakowskiego. Wyd. 1817. (Z rękopisu).

5. Jakub Parkoszowic z Żórawicy: Antiquissimus de orthographia Polonica libellus. Poz. 1830.

6. Listy Jana Sobieskiego. Wyd. A. Z. Helcel. Kr. 1860; wyd. nast. oprac. L. Kukulski. W-wa 1962.

J. S. Bandtkie przepisał (lub polecił przepisać) z oryginałów w archiwum oławskim, wówczas przechowywanym we Wrocławiu; odpisy te w Bibl. PAN Kr. sygn. 81, 83.

Listy i materiały

1. Do G. E. Grodka 5 listów z 1802-1814. Rkps Bibl. Jagiel. sygn. 3097.

2. Do J. Koeglera z Wrocławia z 5 października 1807. Ogł. W. Roszkowska. *Przegl. Zach.* 1955 nr 9/12.

3. Do S. K. Potockiego. Rkps Arch. Główne Akt Dawnych (Arch. Wilan. sygn. 268/I-III) zawierający Listy rządowych osób w czasie Księstwa Warszawskiego do S. Potockiego z 1807-1813.

4. Do J. Lelewela z 1809-1821. Rkps Bibl. Jagiel. sygn. 4170. List z 22 grudnia 1820 ogł. M. Łodyński: Materiały do dziejów państwowej polityki bibliotecznej w Księstwie Warszawskim i Królestwie Polskim (1807-1831). Wr. 1958 *Książka w Dawnej Kulturze Pol.* t. 8.

5. Do J. Dobrovskiego z 1810-1827. Wyd. W. A. Francew: Korespondence J. Dobrovského. Cz. 2. Praga 1906.

6. List z 1811. Rkps Bibl. Jagiel. sygn. 6233.

7. Do J. M. Ossolińskiego z 1811-1821. Rkps Ossol. sygn. 179-196/I.

8. Do A. K. Czartoryskiego z 24 grudnia 1812. Rkps Bibl. Czart. (Arch. Dom. nr 597).

9. Do S. K. Potockiego. Rkps Arch. Główne Akt Dawnych (Arch. Wilan. sygn. 271) zawierający Listy do S. Potockiego ministra W. R. i O. P. w sprawach tegoż Wydziału od 1814 do 1820 pisane.

10. Do Jana Śniadeckiego z 1815, 1818. Rkps Bibl. Jagiel. sygn. 3131.

11. Do J. Kuropatnickiego z 1816. Rkps Bibl. Jagiel. sygn. 3694.

12. Do W. Surowieckiego z 1 kwietnia 1817; od W. Surowieckiego z 6 stycznia 1817; do S. B. Lindego z 1823. Wyd. T. Wierzbowski: Materiały do dziejów piśmiennictwa polskiego. T. 2. W-wa 1904.

13. Korespondencja z A. Czarnockim z 1817-1818. Ogł. Gieszkowski. *Pam. Nauk.* (Kr.) 1837 t. 3.

14. Do i od J. M. Ossolińskiego z 1818. Wykorzystał B. Czernik. *Pam. Lit.* R. 1 (1902).

15. Do V. Hanki z 1819-1834 i b. d. 12 listów oraz 6 listów od Hanki. Ogł. W. A. Francew: Piśma ku W. Gankie. W-wa 1905.

16. Do F. Bentkowskiego fragm. listu z 11 czerwca 1820. Z rkpsu Bibl. Nar. sygn. 7512 ogł. J. Korpała: Materiały dotyczące życia i twórczości K. Brodzińskiego. W zbiorze: Miscellanea z l. 1800-1850. Wr. 1963 *Arch. Lit.* t. 7.

17. Do J. U. Niemcewicza z 1829. Ogł. A. Kraushar: Tow. Warsz. Przyj. Nauk. T. 7. W-wa 1905.

18. Do S. Borkowskiego z 1829. Rkps Ossol. sygn. 6524/II.

19. Listy. Rkps PAN Kr. sygn. 80 (2).

20. Od różnych osób, m. in. od A. K. Czartoryskiego z 1802, od J. M. Ossolińskiego z 1816-1820, od F. Széchenyiego z 1818, od J. Lelewela z 1820. Rkps Bibl. Jagiel. sygn. 1874. Listy od Lelewela z 1 czerwca i 15 grudnia 1820 ogł. M. Łodyński, jw. poz. 4 s. 77-80.

21. Od Jana Śniadeckiego z 1814. Ogł. A. Grabowski: Ojczyste spominki. T. 2. Kr. 1845.

22. Od B. Kopitara z 19 sierpnia 1818. Wyd. J. V. Jagić w: Istoczniki dla istorii sławianskoj fiłołogii. T. 2. Petersb. 1897 *Sbornik Otdielenija russkogo jazyka i słowiesnosti Impieratorskoj Akadiemii Nauk* t. 62.

23. Akt chrztu. *Wiek* 1887 nr 46.

24. Autobiografia. Powst. 24 lipca 1826. Ogł. *Kwart. Nauk.* 1835 t. 2 s. 364-370.

25. Papiery osobiste J. S. Bandtkiego w rkpsach Bibl. Jagiel. sygn. 278 I.

Bibliografię twórczości podają: K. G. Nowack: G. S. Bandtke. *Schlesische Privinzial Blätter* 1836, listopad i odb. — W. A. Francew: Korespondence J. Dobrovského. Cz. 2. Praga 1906.

OPRACOWANIA

Materiały do dziejów państwowej polityki bibliotecznej w Księstwie Warszawskim i Królestwie Polskim (1807-1831). Wyd. i oprac. M. Łodyński. Wr. 1958 *Książka w Dawnej Kulturze Pol.* t. 8. — J. Zawadzki do ks. A. K. Czartoryskiego (list z 29 V 1813). Wyd. T. Turkowski: Materiały do dziejów literatury i oświaty na Litwie i Rusi. T. 1. Wil. 1935 s. 79 nn. — J. M. Ossoliński:

Listy... do Ambrożego Grabowskiego 1813-1826. Wyd. B. Horodyski. Wr. 1950. — Listy o literaturze polskiej. IV. *Pszczółka Kr.* 1821 t. 4 s. 50-65. (Rec. „Historii Biblioteki Jagiel."). [Polemika: J. M. Ossoliński: Uwagi nad recenzją „Historii Biblioteki"... Poz. 1821, przedr. w książce: Wiadomości historyczno-krytyczne do dziejów literatury polskiej. T. 3 cz. 2. Kr. 1822 s. 294 nn.; (K. Trojanowski). *Mrówka Poz.* 1821 t. 4 s. 249--254]. — K. A. Vieilh de Boisjoslin: Biographie universelle... Paryż 1826--1831. — (A. Z. Helcel): J. S. Bandtkie w stosunku do społeczności i literatury polskiej. *Kwart. Nauk.* 1835 t. 2. — K. G. Nowack: G. S. Bandtke. *Schlesische Provinzial Blätter* 1836, listopad i odb. (tu szczegółowa bibliografia). — (M. Wiszniewski). *Gaz. Kr.* 1836 nr 19; A. Z. Helcel: Odpowiedź na ogłoszony w „Gaz. Kr." artykuł. *Dod. do Gaz. Kr.* 1836. — (Wiadomość o życiu i pismach J. S. Bandtkiego). *Wizerunki i Roztrząsania Nauk.* 1842. — J. Lelewel: J. S. Bandtke. W książce: Rozbiory dzieł... Poz. 1844 s. 48-56, 117-122. — K. W. Wójcicki: Wycieczka do Krakowa w maju 1858. *Pismo zbior. J. Ohryzki.* T. 1. Petersb. 1859. — K. W. Wójcicki. *Enc. powsz.* Orgelbranda. T. 2 (1860). — A. Grabowski: Wspomnienia. Powst. przed 1868. T. 2. Kr. 1909. — K. Kantecki: Bandtkie w Krakowie. *Gaz. Lw.* 1877 nr 46. — W. A. Maciejowski. *Rozpr. AU Wydz. Hist.-Filoz.* t. 6 (1887) s. 54. — *Ottův slovník naučný.* T. 3. Praga 1890. — P. Chmielowski. *Wielka enc. powsz. ilustr.* T. 5/6 (1891). — A. Kraushar: Tow. Warsz. Przyj. Nauk. T. 1, 3, 7, 8. Kr. 1900-1905. — P. Chmielowski. *Album biogr. zasłużonych Polaków i Polek w. XIX.* T. 1. W-wa 1901. — H. Kopia: Powołanie J. S. Bandtkiego na katedrę historii powszechnej w Wilnie. *Pam. Lit.* R. 2 (1903). — W. A. Francew: Korespondence Josefa Dobrovského. Cz. 2. Vzájemné dopisy Josefa Dobrovského a Jiřího Samuele Bandtkého z let 1810-1827. Praga 1906. [Rec.: E. Wagner. *Časopis Musea Království Českého* 1908 s. 142-145; J. Jakubiec. *Listy filologické* 1909 s. 64--71]. — W. A. Francew: Polskoje sławianowiedienije konca XVIII i pierwoj czetwierti XIX st. Praga 1906 s. 137-167. — S. Krzemiński. *Sto lat myśli pol.* T. 2 (1907). —

W. Konczyńska: Zarys historii Biblioteki Jagiellońskiej. Kr. 1923. — Schlesische Bibliographie. T. 1-3. Wr. 1927. — W. Bobkowska: Nowe prądy w polskim szkolnictwie ludowym w początku XIX w. Kr. 1928. — T. E Modelski: Sprawa powołania J. Lelewela na katedrę historii w Wilnie. *Ateneum Wil.* 1929 z. 3/4 s. 490-512, i odb. — K. Dobrowolski: Listy J. Lompy do J. I. Kraszewskiego. Kat. 1931 s. XII, LVII. — M. Szyjkowski: Polská účast v českém národním obrození. Cz. 1. Praga 1931. — T. Lehr--Spławiński: Polnische Sprachpflege in Vergangenheit und Gegenwart. *Slavische Rundschau* 1933. — H. Barycz: Stosunki Litwy z Uniwersytetem Krakowskim w czasach porozbiorowych. *Pam. VI Powsz. Zjazdu Historyków Pol.* 1935 s. 295-300. — H. Barycz: W setną rocznicę zgonu uczonego. Zasługi Bandtkiego dla nauki polskiej. *Warsz. Dzien. Nar.* 1935 nr 17; wyd. osob. Kat. 1935 *Instytut Śląski. Komunikat* nr 35. — A. Birkenmajer. *Pol. słownik biogr.* T. 1 (1935). — W. Ogrodziński: Związki duchowe Śląska z Krakowem na przełomie wieków XVIII i XIX. Kat. 1935 s. 25-27. — H. Barycz: J. S. Bandtkie a Śląsk. Z dziejów pierwszych zainteresowań się nauki polskiej Śląskiem. Kat. 1936 *Instytut Śląski. Odczyty i Rozprawy* nr 21. — W. Kühne: Polnische Bekenntnisse zu deutschen Menschen und zum deutschen Geist. *Mitteilungen der Deutschen Akademie zur Wissenschaftlichen Erforschung und Pflege des Deutschtums* 1936 z. 2 s. 201-210. [Rec.: K. Bittner. *Germanoslavica* 1936 s. 343]. — M. Tobiasz: Pionierzy odrodzenia narodowego na Śląsku (1763-1890). Kat. 1937 s. 11. — M. Szyjkowski: Die polnischen Wiegendrucke. *Slavische Rundschau* 1940. —

Ag.: Książka, poprzedniczka Lompy. *Kuźnica* 1945 nr 9 s. 5. — B. Olszewicz: Wstęp do wyd.: Wiadomości o języku polskim w Śląsku i o polskich Ślązakach. Wr. 1945. — E. Maleczyńska: Polskie tradycje naukowe i uniwersyteckie Wrocławia. Wr. 1946 s. 59-62. — W. Ogrodziński: Dzieje piśmiennictwa śląskiego. Kat. 1946. — H. Waniczkówna: J. S. Bandtkie. *Śląsk* 1946 nr 1 s. 22-23. — H. Barycz: J. S. Bandtkie, jego osobowość i rola w rozwoju kultury narodowej. (Odczyt wygł. na otwarciu Bibl. im J. S. Bandtkiego w Cieplicach dn. 8 czerwca 1947). *Zaranie Śląskie* 1947 z. 4 i odb. Kat. 1948. — H. Barycz: Dziejowe związki Polski z Uniwersytetem Karola w Pradze. *Przegl. Zach.* 1948 półr. I s. 349. — W. Bobkowska: Pruska polityka szkolna na ziemiach polskich w latach 1793-1806. W-wa 1948. [Rec.: H. Pohoska. *Kwart. Hist.* 1948 z. 3/4]. — K. Lewicki: Sprawa powołania J. S. Bandtkiego na stanowisko dyrektora Biblioteki Jagiellońskiej w r. 1810/1811. *Sobótka* 1950 s. 172-183. — *Pierwsza konferencja*

metodologiczna historyków polskich. Przemówienia. Referaty. Dyskusje. T. 2. W-wa 1953 s. 197, 227. — W. Roszkowska: Nieznany list J. S. Bandtkiego. *Przegl. Zach.* 1955 nr 9/12. — M. Przywecka-Samecka: J. S. Bandtkiego niedoszłe wydanie opisu Śląska i Wrocławia B. Stenusa. *Zeszyty Nauk. Uniw. Wr. S. A* nr 4 *Bibliotekoznawstwo* 2 Wr. 1956 i nadb. — A. Rombowski: J. S. Bandtkiego wrocławska karta biblioteczna. *Zeszyty Nauk. Uniw. Wr. S. A* nr 4 *Bibliotekoznawstwo* 3 Wr. 1956 i nadb. — K. W. Heck: J. S. Bandtkie. *Ludzie dawnego Wrocławia.* Wr. 1959. — L. Kukulski: Wprowadzenie. W książce: Jan Sobieski: Listy do Marysieńki. W-wa 1962. — M. Przywecka-Samecka: The Unpublished Edition of B. Stenus's Description of Silesia and of Wrocław prepared by J. S. Bandtkie. *Comptes-Rendus de la Société des Sciences et des Lettres de Wrocław.* T. 9 1954 (Wr. 1962). — H. Barycz: Wśród gawędziarzy, pamiętnikarzy i uczonych galicyjskich. Studia i sylwety z życia umysłowego Galicji XIX w. T. 2. Kr. 1963. — S. Hrabec, F. Pepłowski: Wiadomości o autorach i dziełach cytowanych w „Słowniku" Lindego. W-wa 1963. — K. Mrozowska: Historia Uniwersytetu Jagiellońskiego w l. 1795-1850. *Dzieje Uniwersytetu Jagiellońskiego w l. 1764-1850.* T. 2 cz. 1. Kr. 1965 *Univ. Jagellonica* t. 21. — A. Nikliborcowa: Wrocławska edycja przekładów dzieł pani de Genlis. (Maszynopis).

BANDTKIE STĘŻYŃSKI JAN WINCENTY (1783–1846)

Inna forma nazwiska: Bandtke.

Krypt.: J. W. B.

Historyk prawa, edytor, leksykograf.

Ur. 14 lipca 1783 w Lublinie; syn Jana Samuela, osiadłego w tym mieście kupca pochodzenia niemieckiego, i Anny Marii z Noacków; brat Jerzego Samuela. Od 1794 kształcił się w prywatnej szkole polsko-niemieckiej w Lublinie, potem w Gimnazjum Św. Elżbiety we Wrocławiu. W 1803-1806 studiował prawo na uniwersytecie w Halle i był tam przez dwa lata lektorem języka polskiego. W 1806 przybył do Warszawy i tu został aplikantem („referendariuszem") przy regencji. Od 1807 pracował jako asesor przy sądzie apelacyjnym. W 1808 mianowany pisarzem aktowym, czyli notariuszem przy sądzie apelacyjnym w Warszawie, rok później pisarzem aktowym Księstwa Warszawskiego. Funkcję tę pełnił w czasach Królestwa Kongresowego i później, zrzekł się jej dopiero w 1843, kiedy został radcą stanu i wszedł do Komisji Rządowej Sprawiedliwości. Działalność pedagogiczną rozpoczął w 1808 w Szkole Prawa i Administracji, łącząc zajęcia wykładowcy i dyrektora. Należał do organizatorów założonego w 1816 Uniwersytetu Warszawskiego; do 1831, czyli do momentu jego likwidacji, był dziekanem Wydziału Prawa. W obydwu uczelniach wykładał prawo rzymskie, a od 1825 również prawo polskie. Od 1811 był członkiem korespondentem (od 1812 zwyczajnym) Towarzystwa Przyjaciół Nauk, od 1816 członkiem korespondentem Krakowskiego Towarzystwa Naukowego. W 1816 mianowany również honorowym członkiem Uniwersytetu Wileńskiego. W 1814 uniwersytet w Królewcu przyznał mu tytuł doktora praw. W 1819 otrzymał dziedziczne szlachectwo z przydomkiem Stężyński. Wolnomularz IV stopnia; członek lóż: Rycerze Gwiazdy i Świątynia Minerwy. Zmarł 7 lutego 1846 w Warszawie.

TWÓRCZOŚĆ

1. Nowy słownik kieszonkowy polsko-niemiecko-francuski. Nouveau dictionnaire de poche polonois, allemand et françois. Neues Taschenwörterbuch der polnischen, deutschen und französichen Sprache. (A-Z). Wr. 1805 (wyd. anonimowe). Wyd. nast.: t. 1. Wr. 1807 (tyt. franc. nieco zmieniony: Nouveau dictionnaire portatif polonois, allemand et françois); „nowa edycja poprawiona" Wr. 1820 (z przedmową podpisaną krypt. J. W. B.); toż Wr. 1827 (dwa wyd. ?); toż Wr. 1834.

Przeróbka słownika A. M. Trotza.

Poz. ta stanowi cz. 1 poz. 3; cz. 3 słownika napisał brat Jana Wincentego — Jerzy Samuel. Zob. Bandtkie J. S. Twórczość poz. 12.

2. De studio juris Polonici... Candidato dissertatio. Wr. 1806. Ostatni rozdział tej pracy w wersji pol. nieco rozszerzony pt. Nauka prawodawstwa i prawnictwa polskiego — wyd. jako rozdz. 3 w książce: F. Bentkowski: Historia literatury polskiej. T. 2. W-wa 1814.

3. Nouveau dictionnaire portatif françois-polonois et allemand. Nowy słownik kieszonkowy francusko-polsko-niemiecki. T. 2 (A-K) — 3 (L-Z). Wr. 1807 (w t. 2 przedmowa podpisana: Jan W. Bandtkie). Wyd. nast.: „nowa przejrzana i poprawna edycja" t. 2-3. Wr. 1811 (z przedr. przedmowy); „nowa edycja poprawiona" t. 1-2. Wr. 1820; toż Wr. 1827 (?); „nowa edycja zupełnie poprawiona" Wr. 1838.

Por. poz. 1.

4. Vindiciae Juris Romani Justinianei. Wr. 1808.

5. Obrona Jana Zamoyskiego. *Otwarcie Szkoły Nauk Prawa i Administracji w Warszawie.* W-wa 1811 s. 16-52 i odb.

6. Zbiór rozpraw o przedmiotach prawa polskiego. W-wa 1812.

7. Dissertatio historicojuridica. Wyd. zob. Prace edytorskie poz. 1.

8. Uwagi o potrzebie nauki prawa w naszym kraju w szczególności, a o użytku onejże w ogólności. W-wa 1814.

9. Lineamenta Juris Romani ad ordinem Institutionum Justiniani Imperatoris digesta. W-wa 1816. Wyd. nast.: W-wa 1841.

10. Przemowa o urządzeniach naukowych teraźniejszych. *Commentationes in consessu professorum Universitatis literariae Regiae Varsaviensis recitatae.* W-wa 1817.

11. Memoriał... o prawie hipotecznym z r. 1818. Wyd. J. J. Litauer. W-wa 1915.

12. O poważaniu dawniejszym w Polszcze prawników uczonych przemowa... przy udzielaniu doktoratu prawa Wincentemu Kraińskiemu d. 10 lutego 1825. W-wa 1825.

13. O Macieju Śliwnickim i księdze prawa powszechnego z woli Zygmunta I przezeń ułożonej. *Posiedzenia publ. Król.-Warsz. Uniw.* W-wa 1825 i odb.; wyd. osob. W-wa 1825.

14. Bibliografia prawa polskiego od najdawniejszych czasów do r. 1823. Kr. 1825.

Rkps Bibl. Jagiel. sygn. 4917. Rkps 5760 zawiera tę samą bibliografię przygotowaną do druku, częściowo w korektach, pt. Historia bibliografii prawa polskiego napisana przed r. 1830 przez...

15. Historia prawa polskiego napisana i wykładana przed r. 1830 w b. Warszawskim Aleksandryjskim Uniwersytecie... W-wa 1850.

16. Prawo prywatne polskie napisane i wykładane przed r. 1830 w b. Warszawskim Aleksandryjskim Uniwersytecie. W-wa 1851.

Rkps: Prawo polskie. Wykłady, Bibl. Jagiel. sygn. 6044 II.

17. Rozprawy o prawie i sądownictwie karzącym i o urzędach w dawnej Polsce. Z rękopisów śp. ... wydał August Heylman. W-wa 1868.

Tu m. in. parę rozpraw poprzednio ogłoszonych.

Ponadto pisał mowy pol. i łac. zamieszczane w sprawozdaniach i programach Uniw. Warsz. Mowę „przy dyspucie publicznej i promocji doktorskiej Romualda Hubego" (1829) i kilka innych pism uniwersyteckich ogł. *Studia z Dziejów Wydziału Prawa Uniw. Warsz.* W-wa 1963.

Rozprawy znajdują się nadto w czasopismach i wydawnictwach zbior.: *Album literackie* (1848), *Bibl. Warsz.* (tu: Co stanowi prawnika. 1846 t. 3; O urzędzie woźnego. 1858 t. 3), *Dzien. Wil.*, *Pam. Warsz.* (1815-1821).

Prace edytorskie

1. Ius Culmense cum appendice privilegiorum et jurium selectorum municipalium et dissertatione historicojuridica exhibitum, cura... W-wa 1814.

2. M. Gallus: Chronicon ad fidem codicum, qui servantur in Pulaviensi tabulario... Adami principis Czartoryscii... denuo recensuit, ex mandato Regiae Societatis Philomathicae Varsaviensis, vitamque S. Stanislai, atque inventarium ecclesiae metropolitanae Gnesnensis, adiecit J. V. Bandtkie. W-wa 1824.

3. J. Ostroróg: Monumentum... pro Reipublicae ordinatione. W-wa 1831. (Wraz z przekładem pol. H. Kownackiego).

4. Ius Polonicum, codicibus veteribus manuscriptis et editionibus quibusque collatis. W-wa 1831.

Listy i materiały

1. Do S. Staszica z 18 kwietnia 1812. Wyd. A. Kraushar: Tow. Warsz. Przyj. Nauk. T. 3. W-wa 1902.

2. Do J. Zawadzkiego z 13 stycznia 1815, 29 lipca 1815 i 15 marca 1816; do Banku Polskiego z 28 października 1839. Wyd. T. Turkowski: Materiały do dziejów literatury i oświaty na Litwie i Rusi. T. 1. Wil. 1935 s. 273-275.

3. Do J. Lelewela z 17 lutego oraz 4 i 24 grudnia 1818. Ogł. M. Łodyński: Materiały do dziejów państwowej polityki bibliotecznej w Księstwie Warszawskim i Królestwie Polskim (1807-1831). Wr. 1958 *Książka w Dawnej Kulturze Pol.* t. 8 s. 21-22.

4. Zespół aktów kancelarii J. W. Bandtkiego. Rkpsy Arch. Wojew. i Miasta W-wy.

OPRACOWANIA

K. A. Vieilh de Boisjoslin: Biographie universelle... Paryż 1826-1831. — J. Lelewel: Rozprawy J. W. Bandtkie o przedmiotach prawa polskiego. W: Rozbiory dzieł. Poz. 1844 s. 206 nn. — F. Bentkowski: Wiadomość o życiu J. Bandtkie Stężyńskiego. *Bibl. Warsz.* 1846 t. 1. — W. A. Maciejowski: (Nekrolog J. W. Stężyńskiego Bandtkie). *Bibl. Warsz.* 1846 t. 1. — K. W. Wójcicki: Życiorysy znakomitych ludzi. T. 1. W-wa 1850; przedr. w: Cmentarz Powązkowski pod Warszawą. T. 1. W-wa 1855. — K. W. Wójcicki. *Enc. powsz.* Orgelbranda. T. 2 (1860). — (E. Kierski): J. W. Bandtkie Stężyński. *Tyg. Ilustr.* 1864 nr 243. — *Enc. wych.* T. 1 (1881). — A. Niemirowski: Hipotekariusze. *Kłosy* 1888 t. 46 nr 1179. — *Ottův slovník naučný*. T. 3. Praga 1890. — W. Andrychiewicz. *Wielka enc. powsz. ilustr.* T. 5/6 (1891). — S. Kutrzeba. *Album biogr. zasłużonych Polaków i Polek w. XIX.* T. 2. W-wa 1903. — J. Bieliński: Królewski Uniwersytet Warszawski (1816-1831). T. 1-3. W-wa 1907-1912. — S. Krzemiński. *Sto lat myśli pol.* T. 2 (1907). — A. Suligowski: Bibliografia prawnicza pol. XIX i XX w. W-wa 1911 (tu błędne przypisanie J. W. niektórych prac J. S.). — J. J. Litauer: Memoriał J. W. Bandtkiego o prawie hipotecznym z r. 1818. W-wa 1915. — Z. Klarnerówna: Słowianofilstwo w literaturze polskiej lat 1800 do 1848. W-wa 1926. — S. Kutrzeba. *Pol. słownik biogr.* T. 1 (1935). — J. Ender. *Śląsk* 1947 nr 8/9. — A. Vetulani: Dzieje historii prawa w Polsce. Kr. 1948 *PAU. Historia Nauki Pol. w Monografiach* t. 17 a. — S. Salmonowicz: Krystian Bogumił Steiner (1746-1814), toruński prawnik i historyk. Tor. 1962 *Roczn. Tow. Nauk. w Tor.* R. 65 (1960) z. 3. — *Studia z Dziejów Wydziału Prawa Uniw. Warsz.* W-wa 1963.

BARSS FRANCISZEK (1760—1812)

Prawnik, publicysta, tłumacz.

Ur. 18 lutego 1760 w Warszawie; syn Pawła (z mieszczańskiej rodziny Barszczów), sekretarza królewskiego oraz pisarza sądów biskupich poznańskich i warszawskich, i Franciszki z Gawdzickich. Otrzymawszy staranne wykształcenie pracował w palestrze warszawskiej jako obrońca sądowy niezamożnych. W czasie Sejmu Czteroletniego przygotowywał oskarżenie w procesie Adama Ponińskiego, potem brał udział w organizowaniu zjazdu przedstawicieli miast polskich i rozwijał jako współpracownik J. Dekerta agitację w interesie mieszczan. W 1790 został nobilitowany. Należał do Towarzystwa Przyjaciół Konstytucji Rządowej. Był deputatem wydziału warszawskiego i plenipotentem (w sejmie) miast prowincji wielkopolskiej. Uczestniczył w pracach komisji koronnej przygotowującej tzw. Kodeks Stanisława Augusta. W 1792 schronił się przed Targowicą do Wiednia, następnie brał udział w pracach nad przygotowaniem powstania. W lutym 1794 znalazł się w Paryżu, gdzie najpierw na własną rękę, potem jako poseł Kościuszki i przedstawiciel Rady Najwyższej Narodowej zabiegał u władz rewolucyjnych o pomoc dla Polski. Po ostatnim rozbiorze, działając pod firmą tzw. Agencji, jako przedstawiciel reprezentacji narodowej utworzonej przez emigrantów w Mediolanie, a pozostającej w opozycji do poczynań bardziej radykalnej Deputacji, agitował w Paryżu za utworzeniem polskiej reprezentacji politycznej na emigracji i legionów. W 1798 zamieszkał u niego i zrazu ulegał jego wpływom Kościuszko, który jednak w 1799 odszedł od jego koncepcji politycznych. W 1802 Barss przeniósł się do Włoch, gdzie później został komisarzem wojskowym przy wicekrólu Eugeniuszu Beauharnais. W 1812 wyruszył z korpusem włoskim na Moskwę i w wyprawie tej zaginął bez wieści.

TWÓRCZOŚĆ

1. Przymówienie się w sprawie... instygatorów Obojga Narodów i ich donoszącego... Wojciecha Turskiego, szambelana Jego Królewskiej Mości, przeciwko W. Adamowi Łodzia Xciu Ponińskiemu, podskarbiemu wielkiemu koronnemu. (W-wa 1790).

Autorstwo wg rkpsu nr 283 s. 622 w Aktach M. St. W-wy w Arch. Głównym Akt Dawnych; Estr. przypisuje je W. Turskiemu.

2. Głos jegomości pana plenipotenta miast prowincji Wielkopolskiej imieniem miast Koron. i W. X. Lit. z zlecenia współ plenipotentów miany na ratuszu miasta stołecznego Warszawy, w czasie przyjmowania prawa miejskiego przez JW. Stanisława Małachowskiego... dnia 29 kwietnia r. 1791 w egzekucji prawa pod dniem 18 miesiąca i roku tegoż jednomyślną Najjaśn. Stanów Rzeczypospolitej zgodą dla uszczęśliwienia ludu ustanowionego. Wygł. 1791. Wyd. b. m. r. Przedr.: *Materiały do dziejów Sejmu Czteroletniego*. T. 4. Wr. 1961.

3. Mowa na zebraniu wydziałowym miast wydziału warszawskiego z 10-13 sierpnia 1791. Ogł. (A. Balewicz w): Diariusz zgromadzeń miejscowego miasta Warszawy i wydziałowego miast Rzeczypospolitej... W-wa (1791). Przedr. jw. poz. 2.

4. La Russie officieuse. Paryż (1799).

R. Pilat przypisywał mu nadto autorstwo broszury: Bezstronne uwagi nad mową J. W. Jezierskiego... B. m. (1790). Zob. Baudouin de Courtenay J., Twórczość poz. 23.

Przekłady

1. Mowy za czterema stanami: kupieckim, rolniczym, żołnierskim i ludzi uczonych. Który z nich jest krajowi pożyteczniejszy, a zatym pierwszy do łask i szczególniejszej monarchów opieki. Przełożone z francuskiego przez... W-wa 1775.

2. Zdanie moje o pojedynkach, czyli list oficjera francuskiego do jednego z swoich przyjaciół. Przełożone z francuskiego przez... W-wa 1776.

3. E. Moore: Bewerlej, czyli gracz angielski. Tragedia w 5 aktach. W-wa 1777. Wyd. nast.: wyd. J. Pawłowiczowa: Drama mieszczańska. W-wa 1955 *Teatr Polskiego Oświecenia*.

Barss przełożył prozą z przeróbki franc. wierszowanej B. J. Saurina, który dokonał jej na podstawie franc. przekł. prozą D. Diderota.

Listy i materiały

1. Do I. Potockiego z 1783-1784. Rkps w Arch. Głównym Akt Dawnych (Arch. Wilan. sygn. 279b/II).

2. Listy. W: Listy znakomitych Polaków wyjaśniające historię legionów. Kr. 1831.

3. Do S. Małachowskiego z 1797. *Przegl. Hist.* t. 6 1908 s. 80.

4. Do J. Wybickiego (28), J. Wielhorskiego (5) i H. Dąbrowskiego (3) z 1797-1801. Także list od Wybickiego z 1797. Ogł. A. M. Skałkowski: Archiwum Wybickiego. T. 1-2. Gdańsk 1948-1950.

Tu częściowo przedr. z poz. 2.

5. Od H. Kołłątaja. Ogł. L. Siemieński w książce: Listy H. Kołłątaja pisane z emigracji w r. 1792, 1793 i 1794. T. 1-2. Poz. 1872.

6. Od H. Kołłątaja z 21 września i 17 października 1794. Fragm. ogł. W. M. Kozłowski: Kościuszko, Kołłątaj i rewolucja francuska. *Kwart. Hist.* 1898 s. 837 nn.

7. Od F. K. Dmochowskiego z 1796. Ogł. W. Smoleński: Emigracja polska w l. 1795-1797. *Przegl. Hist.* t. 11 1910 i odb. W-wa 1911.

8. Myśli do prospektu rozdziału VI-go księgi I-ej o właścicielach placów i gruntów miejskich. Wyd. S. Borowski: Kodeks Stanisława Augusta. W-wa 1938 s. 163-165.

OPRACOWANIA

J. Wybicki: Życie moje. Wyd. A. M. Skałkowski. Kr. (1927) *BN* I, 106. — C. Biernacki. *Enc. powsz.* Orgelbranda. T. 2 (1860). — W. Smoleński. *Wielka enc. powsz. ilustr.* T. 5/6 (1891). — W. Smoleński: F. Barss. *Upominek. Książka zbior. na cześć E. Orzeszkowej*. Kr. 1893. — A. Kraushar: Barss, palestrant warszawski, i jego misja polityczna we Francji. *Przew. Nauk. i Lit.* 1902; odb. Lw. 1903. — W. Smoleński: Emigracja polska w latach 1795-1797. *Przegl. Hist.* t. 11 1910 i odb. W-wa 1911. — M. Kukiel: Próby powstańcze po trzecim rozbiorze 1795-7. Kr. 1911. — A. M. Skałkowski: O kokardę legionów. Lw. 1912. — W. Smoleński: Mieszczaństwo warszawskie w końcu wieku XVIII. W-wa 1917. — S. Askenazy: Napoleon a Polska. T. 2-3. W-wa 1919. — A. M. Skałkowski. *Pol. słownik biogr.* T. 1 (1935). — A. Jobert: La Commission d'Éducation Nationale en Pologne (1773-1794). Son oeuvre d'instruction civique. Paryż 1941. —

B. Suchodolski: Idee społeczne doby stanisławowskiej. W-wa 1948 s. 215. — H. Rzadkowska: Stosunek polskiej opinii publicznej do rewolucji francuskiej. W-wa 1948 *Bibl. Hist.* — A. M. Skałkowski: Oprac. wyd.: Archiwum Wybickiego. T. 1-2. Gdańsk 1948-1950. — C. Bobiń-

SKA: Szkice o ideologach polskiego Oświecenia. Kołłątaj i Staszic. Wr. 1952 *IBL. Studia Hist.-Lit.* t. 10. — W. ŁUKASZEWICZ: Targowica i powstanie kościuszkowskie. (W-wa 1953). — J. PAWŁOWICZOWA: Wstęp do wyd.: Drama mieszczańska. W-wa 1955 *Teatr Polskiego Oświecenia*. [Rec.: Z. GOLIŃSKI. *Pam. Lit.* R. 48 (1957) z. 1; T. MIKULSKI. *Roczn. Lit. 1955*. W-wa 1956; przedr. w książce: W kręgu oświeconych. W-wa 1960]. — G. SINKO: Wstęp do wyd.: Angielski dramat mieszczański XVIII w. Wr. (1955) *BN* II, 95. — Z. KACZMARCZYK, B. LEŚNODORSKI: Historia państwa i prawa Polski od poł. XV w. do r. 1795. W-wa 1957. — J. REYCHMAN: Życie polskie w Stambule w XVIII w. W-wa 1959. — I. HOMOLA-DZIKOWSKA: „Pamiętnik Historyczno-Polityczny" P. Świtkowskiego. Kr. 1960. — B. LEŚNODORSKI: Polscy jakobini. W-wa 1960 *Studia i Materiały z Dziejów Polski w Okresie Oświecenia* t. 3. — J. WOLIŃSKI, J. MICHALSKI, E. ROSTWOROWSKI: Oprac. wyd.: *Materiały do dziejów Sejmu Czteroletniego*. T. 2-5. Wr. 1959-1964. — J. LECHICKA: J. Wybicki. Życie i twórczość. Tor. 1962 *Roczn. Tow. Nauk. w Tor.* R. 66 z. 1. — J. KOCZNUR: F. Barss. *Palestra* 1964 nr 1.

BAUDOUIN DE COURTENAY JAN (1735–1822)

Krypt.: B. de C.; J. B.; J. B. de C.; J. B. de C. K. R.

D r a m a t o p i s a r z, t ł u m a c z, p u b l i c y s t a, l e k a r z.

Ur. prawdopodobnie w 1735; syn Franciszka (i Elżbiety z Lupich ?). Ojciec, pokątny lekarz i alchemik, pochodzenia francuskiego, służył różnym magnatom, w Warszawie osiadł w 1737. Jan uczył się przez siedem lat w kolegium (prawdopodobnie jezuickim). Następnie przebywał na Pomorzu, gdzie ok. 1760 ożenił się z Katarzyną Wauer. Trudnił się handlem i lichwą, ok. 1780 obracał kwotą „kilku tysięcy czerwonych złotych". Współpracował z Hieronimem Radziwiłłem, który w 1775 podarował mu dworek z ogrodem w jurydyce Grzybów. Przez dłuższy czas zajmował się interesami prymasa Poniatowskiego. Miał „wrodzoną skłonność" do teatru, lecz nie zrobił spodziewanej kariery, częściowo dlatego, że jego interesy wyrobiły mu złą sławę. Już w 1775 na krótko „w Prochowni osadzony" (za zniewagę instygatora), w 1779 był oskarżony o mienianie pieniędzy „bawarskich" (prawdopodobnie fałszywych), aresztowany i zwolniony za kaucją. W 1781 za udział w aferze Rozrażewskiego (o sfałszowanie weksla na 50 000 dukatów) zasądzono go na rok domu poprawczego. Mimo złej opinii wystawił w Teatrze Narodowym wiele swoich przeróbek i przekładów. Jako tłumacz debiutował zapewne w 1775, a w 1784 był „oficjalistą" w Teatrze Narodowym. Uważał się za nauczyciela najwybitniejszego tragika, K. Owsińskiego. Ok. 1787 wyjechał do Paryża, gdzie zetknął się z mesmeryzmem i poznał F. A. Mesmera. W tym roku podpisywał się już „konsyliarz nadworny J. K. M." (w 1791 „sekretarz J. K. M."). Podczas Sejmu Czteroletniego był wedle wyrażenia Piattolego „cheville ouvrière" redakcji czasopisma *Journal Hebdomadaire de la Diète*, wydawanego w porozumieniu z królem przez Jana Potockiego. Ogłaszał wówczas broszury polityczne, za które Jacek Jezierski zaskarżył go wiosną 1790 do trybunału. Wyrok (12 niedziel wieży i wysoka grzywna w srebrze) był prawdopodobnie skasowany w wyższej instancji na prośbę króla, za wstawiennictwem Piattolego. Te lata stanowiły najpomyślniejszy okres w jego życiu, jednak nie otrzymał wówczas nobilitacji ani indygenatu, choć ok. 1780 zaczął się podpisywać „Baudouin de Courtenay". Miało to oznaczać pokrewieństwo z Baldwinem I (Baudouin I de Courtenay), który ok. 1204 koronował się na cesarza łacińskiego Bizancjum. (Rodzice i rodzeństwo podpisywali się bez przydomka). W 1792 na zlecenie ambasady rosyjskiej przełożył paszkwil na Konstytucję 3 Maja („Uwagi nad rewolucją polską"). W 1797 twierdził, że Katarzyna II przyrzekła mu za usługi oddane Rosjanom dobrą posadę w zarządzie Litwy, dokąd zamierzał się przenieść. Został jednak w Warszawie, gdzie znów trudnił się interesami. W 1815 („kawaler krzyża francuskiego") otrzymał emeryturę jako były dworzanin.

Wówczas także pisał dla Teatru Narodowego. W ostatnich latach życia zajął się wyłącznie mesmeryzmem. Wychował siedmioro dzieci. (Językoznawca Jan Ignacy Niecisław Baudouin de Courtenay był jego prawnukiem). Zmarł w Warszawie 2 marca 1822.

TWÓRCZOŚĆ

1. Demokryt. Komedia w 5 aktach. Wyst. W-wa 17 stycznia 1775 (pt. Demokryt zakochany). Wyd. (W-wa 1775).

Dedykowane I. Czartoryskiej.
Wg J. F. Regnard: Démocrite amoureux.
Druk anonimowy. Na autorstwo Baudouina wskazał F. Bentkowski, za nim L. Bernacki.

2. Dziedzic. Komedia w 5 aktach... Wyst. W-wa jesień 1776. Wyd. W-wa 1777.

Dedykacja: „Do łaskawego publicum".
Wg J. F. Regnard: Le Légataire universel.

3. Świętoszek zmyślony. Komedia w 5 aktach... umyślnie dla teatru warszawskiego z Moliera przełożona i do obyczajów narodowych z niektórymi odmianami przystosowana. Wyst. W-wa kwiecień 1777. Wyd. W-wa 1777 (z przedmową). Wyd. nast. zob. Wyd. zbior. poz. 1.

Wg Molière: Tartuffe, ou l'imposteur.

4. Roztargniony. Komedia w 5 aktach... Wyst. W-wa 1777. Wyd. (W-wa) 1778.

Wg J. F. Regnard: Le Distrait.
Druk anonimowy. Na autorstwo Baudouina wskazał F. Bentkowski, za nim L. Bernacki.

5. Skąpiec. Komedia w 5 aktach z francuskiego p. Molière na polski język przetłumaczona. Wyst. W-wa 1777. Wyd. W-wa 1778.

Wg Molière: L'Avare.
Druk anonimowy. Na autorstwo Baudouina wskazał L. Bernacki.

6. Pigmalion w posągu Galatei zakochany. Scena liryczna... Wyst. W-wa 1777 (?). Wyd. W-wa b. r.

Wg J. J. Rousseau: Pygmalion.

7. Bednarz. Opera krotofilna w 1 akcie, tłumaczona z francuskiego, tj. do kraju z niektórymi odmianami przystosowana... a pierwszy raz grana 7 września r. 1779 przy otwarciu nowego teatru. Powst. maj 1778(?). Wyd. W-wa 1779. Wyd. nast. zob. Wyd. zbior. poz. 1. (Muzyka: F. J. Gossec).

Rkps Ossol. sygn. 10597/I (odpis z r. 1793).

Dedykowane O. M. Stackelbergowi.
Wg N. M. Audinot: Le Tonnelier.

8. Kaffa. Komedia w 1 akcie. Wyd. W-wa 1779 (przed 11 września). Toż wyd. tyt.: Kawa. Komedia. Nakładem autora. W-wa 1779. Wyd. nast. oprac. Z. Wołoszyńska: Komedia obyczajowa warszawska. T. 1. W-wa 1960 *Teatr Pol. Oświecenia*.

Wg J. B. Rousseau: Le Café.
Druk anonimowy. Autorstwo domniemane; „Kawę" przypisał Baudouinowi L. Bernacki bez podania dowodu.

9. Powrót niespodziany. Komedia w 1 akcie. Wyst. W-wa 1779. Wyd. W-wa 1779 (przed 11 września). Wyd. nast. oprac. Z. Wołoszyńska, jw. poz. 8.

Wg J. F. Regnard: Le Retour imprévu.
Druk anonimowy. Autorstwo domniemane; Estr. XII, 412 wymienia jako autora Baudouina, a Estr. I (1870), 391, 411 — M. Żaboklickiego.

10. Dwóch strzelców i mleczarka. Opera w 1 akcie, z francuskiego, na teatrze warszawskim przez aktorów JKMci reprezentowana. Wyst. W-wa 1779. Wyd. W-wa 1781. Fragm. przedr. w zbiorku: Piosnki i arie z różnych operów i komedii zebrane. W-wa 1801. (Muzyka: E. R. Duni. W 1804 W. Lessel dorobił nową muzykę).

Wg L. Anseaume: Les Deux chasseurs et la laitière.
Druk anonimowy. Na autorstwo Baudouina wskazał F. Bentkowski, za nim L. Bernacki.

11. Dwaj skąpcy. Opera krotofilna w 2 aktach, przerobiona przez J. B. stosownie do narodu i muzyki oryginalnej JMci p. de Grétry. Wyst. W-wa 1780. Wyd. W-wa 1782.

Tekst znajdował się w rkpsie Bibl. Potockich w Raju sygn. 39.

Wg Ch. G. Fenouillot de Falbaire: Les Deux avares.

12. Mąż oszukany. Komedia we 3 aktach. Grana na teatrze warszawskim. Wyst. i wyd. W-wa 1780.

Wg Molière: George Dandin, ou le mari confondu.
Druk anonimowy. Autorstwo domniemane. Na Baudouina wskazał Estr. XII, 412, za nim, ze znakiem zapytania, L. Bernacki.

13. Wieszczka Urzella albo to, co się damom podoba. Komedia w 4 aktach, przeplatana ariami i stosownie do kraju i teatru warszawskiego... wolnym wierszem z francuskiego napisana. Wyst. W-wa 21 kwietnia 1782. Wyd. W-wa 1783. (Muzyka: E. R. Duni. W 1806 muzykę dorobił J. Elsner).

Wg Ch. S. Favart: La Fée Urgèle.

14. Burmistrz poznański. Komedia w 5 aktach, zrobiona dla Teatru Narodowego i na dniu dorocznym szczęśliwej koronacji N. P. 25 listopada 1782 r. pierwszy raz grana. Wyd. W-wa b. r. Wyd. nast.: oprac. J. Pawłowiczowa: Drama miesz-

czańska. W-wa 1955 *Teatr Pol. Oświecenia.*

Dedykacja M. A. Lubomirskiej z grafów Hadyków, podpisana kryptonimem L. M. J. (Lubomirski Marcin Jerzy).

Wg Collot d'Herbois: Le Paysan Magistrat (będącego przeróbką sztuki P. Calderona: El Alcade de Zalamea).

Druk anonimowy. Estr. I (1870), 367 przypisał błędnie „Burmistrza" A. Brühlowi; Bernacki M. J. Lubomirskiemu; Z. Raszewski rozszyfrował źródło obce sztuki i wysunął przekonywającą hipotezę autorstwa Baudouina.

15. Portret mówiący. Operetka. Wyst. W-wa 1782. Nie wyd. (Muzyka: A. E. Grétry).

Wg L. Anseaume: Le Tableau parlant.

Autorstwo Baudouina przyjął L. Bernacki za L. A. Dmuszewskim (Spis wszystkich oper).

16. Fabrykant londyński, czyli rozpacz szczęśliwa. Drama w 5 aktach, napisana po francusku przez pana de Falbaire a przełożona na polski język, z ostawioną sceną w Londynie... Wyst. W-wa 28 marca (?) 1784. Wyd. W-wa 1784. (Z przedmową do K. Owsińskiego). Wyd. nast. zob. Wyd. zbior. poz. 1.

Wg Ch. G. Fenouillot de Falbaire: Le Fabricant de Londres.

17. List dedykacyjny do Wojciecha i Anny Suchodolskich (dat. 30 czerwca 1786) zamieszczony na czele druku przełożonej z L.S. Merciera przez J. Łopuskiego dramy pt. Zenewal. W-wa 1786.

Baudouina jako autora anonimowej dedykacji i wydawcę „Zenewala" wskazał Z. Raszewski.

18. Diabla wrzawa, czyli dwoista przemiana. Z muzyką Gaetano. Wyst. W-wa 18 listopada 1787.

Wg M. J. Sedaine: Le Diable à quatre, ou la double métamorphose.

Autorstwo Baudouina przyjął L. Bernacki za L. A. Dmuszewskim (Spis wszystkich oper).

19. Pieśń na pochwałę Jana Sobieskiego, króla polskiego, z okoliczności wystawionego mu posągu przy obchodzie rocznicy zwycięstwa pod Wiedniem nad Turkami odniesionego. Dnia 14 września 1788. Na notę piosnki w Figaro. W-wa (1788). Przedr. R. Kaleta: Karuzel. *Pam. Lit.* R. 42 (1951) z. 3/4 s. 945-948.

20. Poparcie „Uwag nad życiem Jana Zamoyskiego" z roztrząśnieniem pism, które się z ich powodu zjawiły. (W-wa) 1788.

Druk anonimowy. Na autorstwo wskazują szczegóły autobiograficzne ze s. 75. Baudouina jako autora wysunął W. Konopczyński.

21. Bezstronne uwagi ogólne nad stanem rolniczym i miejskim z powodu przyszłej rządu narodowego formy. W-wa 1789. Przedr. fragm.: K. Zathey: Fragment anonimowej broszury politycznej z okresu Sejmu Czteroletniego. *Ze skarbca kultury* 1951 z. 1; *Materiały do dziejów Sejmu Czteroletniego.* T. 1. Wr. 1955.

Autorstwo sporne: R. Pilat przypisuje J. Wybickiemu, W. Smoleński Baudouinowi. Estr. i wydawcy z 1955 podkreślają hipotetyczny charakter tych ustaleń.

22. Ciąg dalszy uwag ogólnych nad stanem rolniczym i miejskim. (W-wa 1789). Przedr.: *Materiały do dziejów Sejmu Czteroletniego*, jw. poz. 21.

Autorstwo przypisał Baudouinowi W. Smoleński; Estr. i wydawcy z 1955 wysuwają wątpliwości.

23. Bezstronne uwagi nad mową J. W. Jezierskiego... mianą na sejmie dnia 15 grudnia 1789 przeciwko mieszczanom. B. m. (1790). Przedr.: *Materiały do dziejów Sejmu Czteroletniego.* T. 2. Wr. 1959.

Druk anonimowy. R. Pilat przypisuje autorstwo F. Barssowi, G. Korbut i W. Smoleński Baudouinowi. Autorstwo Baudouina potwierdziły prace K. Zienkowskiej i Z. Raszewskiego.

24. Raul Sinobrody. Opera heroiczna w 3 aktach z muzyką A. E. Grétry. Wyst. W-wa 2 lutego 1805.

Wg J. M. Sedaine: Raoul Barbe-Bleue.

Autorstwo Baudouina ustala E. Szwankowski za Estr.

25. Testament, czyli tajemnice w zamku Udolfa. Drama w 5 aktach z francuskiego tłumaczone przez J. B. de C.K.R. Powst. przed 22 listopada 1805. Wyd. zob. Wyd. zbior. poz. 1.

Rkps Ossol. sygn. 5030/I (z XIX w.).

Wg franc. przeróbki powieści A. Radcliffe. Toż przeł. Szymanowski (wyst. W-wa 22 listopada 1805).

26. Stary aktor. Komedia w 1 akcie. Wyst. W-wa 24 stycznia 1806.

Wg L. B. Picard: Le Vieux comédien.

Autorstwo Baudouina ustala E. Szwankowski za *Gaz. Warsz.*

27. Wieża z Neusztadt. Opera w 3 aktach z muzyką M. Dalayrac. Wyst. W-wa 16 grudnia 1806.

Wg B. J. Marsollier des Vivetières: Léhéman ou la Tour de Neustadt.

Autorstwo Baudouina ustala E. Szwankowski za L. A. Dmuszewskim i M. Karasowskim.

28. Ryszard Lwie Serce. Opera w 3 aktach z muzyką A. E. Grétry. Wyst. W-wa 14 kwietnia 1809.

Wg J. M. Sedaine: Richard Coeur-de-Lion.

Autorstwo Baudouina ustala E. Szwankowski za *Roczn. Teatru Narodowego.*

29. Drabinka jedwabna. Opera w 1 akcie z francuskiego Planard z muzyką P. Gavaux. Wyst. W-wa 25 marca 1810.

Autorstwo Baudouina ustala E. Szwankowski za *Gaz. Warsz.*; wg L. A. Dmuszewskiego i M. Karasowskiego autorem był W. Pękalski.

30. Rzut oka na mesmeryzm, czyli system wzajemnych wpływów i skutków, objaśniający teorią i praktykę magnetyzmu zwierzęcego, z wyszczególnieniem rąk pociągów i substytutów udzielających płyn magnetyczny, z nauki samego Mesmera i najsławniejszych uczniów jego krótko zebrany. W-wa 1820.

31. Odpowiedź na recenzję Rzutu oka na mesmeryzm. W-wa 1821.

32. Głębsze uważanie mesmeryzmu, czyli część teorii praktycznej magnetyzmu zwierzęcego, opartej na fizyce Mesmerowskiej, czyli systemacie wzajemnych wpływów ciał świat składających. Z krótkim rysem sztuki lekarskiej i jej zawodności oraz z odpowiedzią na zarzuty przeciwko magnetyzmowi. W-wa 1821.

33. Odpowiedź na krytykę na Głębsze uważanie mesmeryzmu w Gazecie Literackiej nr 12. W-wa 1821.

34. Dokończenie mesmeryzmu, czyli cała tajemnica magnetyzmu zwierzęcego odbyta w katechiźmie, wystawującym dokładnie działanie magnetyzmu, i w innych ważnych postrzeżeniach wyciągniętych z akt magnetyzmu... z ryciną magnetyzmu, jak go sobie Chińczycy wystawują. W-wa 1821.

Utwory dramatyczne wyliczone powyżej stanowią prawdopodobnie tylko część jego twórczości. Tradycyjnie przyznawano Baudouinowi jeszcze autorstwo dwóch sztuk: Kowal. Opera krotofilna w 2 aktach z francuskiego... (wyst. W-wa: 1780, wyd. W-wa 1782) oraz Mieszczanin szlachcic. Komedia w 5 aktach z francuskiego p. Molière... (wyst. W-wa 1781, wyd. W-wa 1782). Autorstwo to zakwestionowała J. Rudnicka (na rzecz K. Wichlińskiego) i Z. Raszewski (Staroświecczyzna i postęp czasu...). Ostatnio jednak Raszewski rozważa możliwość, że mimo podpisu Wichlińskiego Baudouin mógł te sztuki napisać (zob. Wstęp do Wyd. zbior.).

Ponadto pozostawił Baudouin jeszcze liczne, nie odszukane prace na tematy lekarskie (m. in. rozprawę doktorską, napisaną dla któregoś z uniwersytetów niemieckich), niektóre drukowane.

P r z e k ł a d y

1. Établissements concernant les lois de change faits par les États Confédérés de la République de Pologne assemblés en Diète et insérés dans les Actes publics du Grode de Varsovie le 13 avril 1775. Traduits exactement et littéralement de l'original polonais. W-wa 1775.

Wyd. jako cz. 2 i przekł. franc. broszury: Ustanowienia względem praw wekslowych od Stanów Skonfederowanych Rzeczypospolitej na sejmie zgromadzonych uczynione i do metryki grodu warszawskiego podane dnia 13 kwietnia 1775. W-wa 1775.

2. A. d'Altesty: Uwagi nad rewolucją polską. Z francuskiego. B. m. 1792.

3. C. W. Hufeland: Sztuka przedłużenia życia ludzkiego. Przez K. W. Hufeland w niemieckim języku napisana, a na polski... przełożona. Cz. 1-2. W-wa 1800--1801.

4. O. Kopczyński: Version libre des vers latins au Congrès de Vienne. (W-wa 1815).

5. O. Kopczyński: Version libre et en même temps fidèle des vers latins faits par le père Kopczyński et traduits par ... Adressés à S. M. l'Empereur de toutes les Russies, lorsqu'il visitait ses vastes provinces, au nom des piaristes. B. m. (1816).

Ponadto przekład wiersza H. A. Ossenfeldera ogł. *Zabawy Przyjemne i Pożyteczne* 1776 t. 14 cz. 1 s. 93-95 (przedr. Z. Staniszewski. *Ze skarbca kultury* 1952 z. 2).

W y d a n i a z b i o r o w e

1. Utwory dramatyczne. Oprac. M. Wielanier, wstęp Z. Raszewskiego. W-wa 1966 *Teatr Pol. Oświecenia*.

Z a w a r t o ś ć: Twórczość poz. 3, 7, 16, 25.

L i s t y i m a t e r i a ł y

1. Do S. Szczęsnego Potockiego dat. W-wa 20 września 1792. Rkps Ossol. sygn. 6851/I s. 113 (odpis).

2. Do F. Ryxa (z końca 1792). Rkps Arch. Gł. Akt Dawnych (Arch. Kameralne sygn. 1590).

3. Do Stanisława Augusta (z Petersburga ok. 1797). Rkps Arch. Gł. Akt Dawnych (Arch. Królestwa Pol. sygn. 363 k. 290).

4. Do J. Lelewela z 1814. Rkps Bibl. Jagiel. sygn. 4435.

5. (Inc.:) Jaśnie Oświecona Komisjo. Stawam przed Jaśnie Oświeconym Sądem... (W-wa 1779).

Tekst skargi złożonej przed sądem sejmowym przeciw J. Szmulowiczowi.

OPRACOWANIA

(L. A. Dmuszewski): Krótka kronika teatru polskiego 1765-1807. *Roczn. Teatru Nar.* ... (W-wa 1814); przedr. L. Ber-

nacki: Teatr, dramat i muzyka za Stanisława Augusta. T. 1. Lw. 1925 s. 385-409. — F. Bentkowski: Historia literatury polskiej. T. 1. W-wa 1814 s. 543, 559. — Recenzje teatralne Towarzystwa Iksów, 1815-1819. Oprac. J. Lipiński. W-wa 1956 *Materiały do Dziejów Teatru w Polsce* t. 4. — L. A. Dmuszewski: Spis wszystkich oper granych w polskim języku na teatrach warszawskich od założenia polskiej sceny do miesiąca października 1820 roku. *Tyg. Muzyczny* 1820; przedr. M. Karasowski: Rys historyczny opery polskiej. W-wa 1859 s. 353-355. — K. Surowiecki: Tłumaczenie tajemnic nowej wiary objawionej Polakom przez J. Baudouin Francuza w kilku pisemkach, szczególniej w tytułowanym: Głębsze uważanie mesmeryzmu... Dane ze strony chrześcijańsko-katolickich religiantów. W-wa 1822. — (Nekrolog). *Dzien. Wil.* 1823 t. 1 s. 362. — L. Gąsiorowski: Zbiór wiadomości do historii sztuki lekarskiej w Polsce od czasów najdawniejszych aż do najnowszych. T. 3. Poz. 1854 s. 328. — *Enc. powsz.* Orgelbranda. T. 2 (1860). — R. Pilat: O literaturze politycznej Sejmu Czteroletniego (1788-1792). *Przegl. Pol.* 1871, listopad — 1872, styczeń-luty; odb. Kr. 1872. — S. Kośmiński: Słownik lekarzów polskich. W-wa 1884. — P. Chmielowski. *Wielka enc. powsz. ilustr.* T. 7/8 (1892). — W. Smoleński: Publicyści anonimowi z końca wieku XVIII. *Przegl. Hist.* 1912 t. 14; odb. W-wa 1912 s. 11-16. — W. Smoleński: Jan Dekert, prezydent starej Warszawy, i sprawa miejska podczas Sejmu Wielkiego. W-wa 1912. — W. Smoleński: Mieszczaństwo warszawskie w końcu wieku XVIII. W-wa 1917. —

J. Ujejski: Antoni Malczewski. W-wa 1921 s. 94 nn. — L. Bernacki: Teatr, dramat i muzyka za Stanisława Augusta. T. 1-2. Lwów 1925. — L. Galle: Wojciech Bogusławski i repertuar teatru polskiego w pierwszym okresie jego działalności (do roku 1794). W-wa 1925. — L. Zembrzuski: *Pol. słownik biogr.* T. 1 (1935). — W. Olszewicz: O polskich przekładach J. J. Russa. Notatka bibliograficzna. *Pam. Lit.* R. 33 (1936). — W. Konopczyński: Wśród błędów. *Przegl. Powsz.* 1950 nr 7-8. — C. Bobińska: Społeczno-ekonomiczne idee polskiego Oświecenia. *Kołłątaj i wiek Oświecenia.* W-wa 1951; toż *Przegl. Hist.* 1951. — R. Kaleta: Karuzel. *Pam. Lit.* R. 42 (1951) z. 3/4 i odb. — E. Rostworowski: Hugo Kołłątaj wobec zagadnienia obywatelskiej siły zbrojnej (1784-1793). *Przegl. Hist.* 1951 s. 346. — K. Zathey: Fragment anonimowej broszury politycznej z okresu Sejmu Czteroletniego. *Ze skarbca kultury* 1951 z. 1. — C. Bobińska: Szkice o ideologach polskiego Oświecenia. Kołłątaj i Staszic. Wr. 1952 *IBL. Studia Hist.-Lit.* t. 10. — K. Grzybowski: Dwa nurty polskiej myśli konstytucyjnej. *Kwart. Hist.* 1952 s. 48. — K. Michałowski: Opery polskie. Kr. 1954 *Materiały do Bibliografii Muzyki Pol.* t. 1. — E. Szwankowski: Teatr Wojciecha Bogusławskiego w latach 1799-1814. Wr. 1954 *Materiały do Dziejów Teatru w Polsce* t. 1. — Z. Raszewski: „Burmistrz poznański". Notatka bibliograficzna. *Pam. Teatr.* 1954 z. 3/4. — J. Pawłowiczowa: Wstęp do wyd.: Drama mieszczańska. W-wa 1955 *Teatr Pol. Oświecenia.* — J. Prosnak: Kultura muzyczna Warszawy XVIII wieku. Kr. 1955 *Studia i Materiały do Dziejów Muzyki Pol.* t. 2. [Rec.: J. Jackl. *Pam. Teatr.* 1956 z. 2/3 s. 440-463]. — A. Nowak-Romanowicz: Józef Elsner. Monografia. Kr. 1957 *Studia i Materiały do Dziejów Muzyki Pol.* t. 4. — J. Kott: O Baudouinie, księdzu Marku i polskim „Świętoszku". *Program Teatru im. S. Jaracza.* (Łódź) 1959. — A. Papierzowa: Libretta oper polskich z lat 1800-1830. Kr. 1959. [Rec. S. Durski. *Pam. Teatr.* 1961 z. 1]. — K. Kosiński: Drogi staropolskiej literatury politycznej. *Przegl. Hum.* 1961 nr 1. — J. Rudnicka: Repertuar teatru warszawskiego w latach 1781-1783. *Pam. Teatr.* 1961 z. 1. — Z. Raszewski: „Burmistrz poznański". W: Staroświecczyzna i postęp czasu. W-wa 1963. — Z. Raszewski: Życie J. Baudouin. Tamże. — K. Zienkowska: Jacek Jezierski, kasztelan łukowski, 1722-1805. W-wa 1963. — Z. Raszewski: Wstęp; M. Wielanier: Oprac. wyd.: Utwory dramatyczne. W-wa 1966 *Teatr Pol. Oświecenia.*

BEHNKE JAN (1739–1791)

Inne formy nazwiska: Behncke; Behnka.

T ł u m a c z i w y d a w c a p i e ś n i r e l i g i j n y c h.

Ur. 23 czerwca 1739 w Rynie pod Giżyckiem na Mazurach. Studiował teologię w Królewcu. W 1757 był współrektorem szkoły w Stargardzie (gdańskim), od 1761 — rektorem. W 1764 — rektor szkoły w Bytowie, w 1765 — pastor gminy polsko-ewange-

lickiej w Garczegorzu i Nowej Wsi (k. Lęborka). Od 1768 był pastorem w Charbrowie i Roszycach. W 1775 został nadto z ramienia synodu lęborskiego inspektorem szkolnym i kościelnym. Zmarł w 1791.

TWÓRCZOŚĆ

Przekłady

1. Zbiór nowy pieśni świątecznych gdańskich, na 2 części podzielony. Królewiec 1780.

Współtłumacz i wydawca: J. G. Guzowiusz. Zob. Guzowiusz J. G., Przekłady poz. 6.

2. Zbiór nowy dogmatycznych i moralnych pieśni gdańskich. T. 1-3. Gdańsk 1781-1783.

Współtłumacz i wydawca jw. Zob. jw. (poz. 8).

Zob. też Prace edytorskie. Wiele z przeł. przez Behnkego pieśni weszło następnie do „Pieśnioksięgu" K. C. Mrongowiusza.

Prace edytorskie

1. Przydatek trzeci do Kancjonału Prusko-Polskiego, zawierający w sobie pieśni w Rogalskim Kancjonale Niemieckim znajdujące się. Gdańsk 1781.

Weszły tu także własne przekł. Behnkego oraz przedr. przekładów Guzowiusza, J. Głodkowskiego ze Szczytna i J. C. Schwartza z Iławy.

OPRACOWANIA

J. K. Sembrzycki: Krótki przegląd literatury ewangelicko-polskiej Mazurów i Szlązaków od r. 1670. Nawsie-Cieszyn 1888 s. 23. — Müller: Die evangelischen geistlichen Pommerns von der Reformation bis zu Gegenwart. T. 2: Der Regierungsbezirk Köslin. Szczecin 1912 s. 248. — *Krzysztof Celestyn Mrongowiusz 1764-1855. Księga pam.* Red. W. Pniewski. Gdańsk 1933. — A. Gryczowa: Zarys dziejów piśmiennictwa polskiego w Prusach Wschodnich. W-wa 1946 s. 50. — *Strażnica Ewangelicka* 1955 nr 4. — Z. Florczak, L. Pszczołowska: Objaśnienia do: Ludzie Oświecenia o języku i stylu. T. 2. W-wa 1958. — T. Oracki: Słownik biograficzny Warmii, Mazur i Powiśla od poł. XV w. do 1945 r. (W-wa) 1963.

BENIOWSKI MAURYCY AUGUST (1746—1786)

Inne formy nazwiska: Beniowsky, Benyowski, Benyowszky, Bieniowski.

Pamiętnikarz.

Ur. w 1746 w słowackiej wiosce Verbova w ówczesnym Królestwie Węgierskim; syn Samuela, pułkownika austriackiego, pochodzenia węgierskiego, i Róży z Revayów. Wychowywał się w Wiedniu. W 1767 wstąpił do Akademii Morskiej w Hamburgu. Następnie przebywał w Słowacji w majątku Oczkó, skąd z powodu dokonanego zabójstwa w 1768 uciekł do Polski. Tu związał się z konfederatami barskimi. Aresztowany jako „rebeliant" barski, ranny, zbiegł do Spiskiej Soboty na Spiszu polskim, gdzie wkrótce ożenił się z Zuzanną Hönsch, córką rzeźnika. Po wyzdrowieniu powrócił do konfederacji, występował w niej pod pseudonimem „hr. Hadika". W 1769 brał udział w obronie Żwańca pod dowództwem F. Pułaskiego, potem przeszedł wraz z nim granicę turecką pod Chocimiem. Po powrocie do Polski został wzięty w okolicach Żydaczowa do niewoli rosyjskiej. Wieziony w głąb Rosji, uciekł z Kazania do Petersburga, ale został ponownie aresztowany i zesłany do Bolszerecka na Kamczatce (12 września 1770). Tam zorganizował bunt i z grupą zesłańców uciekł 12 maja 1771 korwetą „Św. Piotr i Św. Paweł" wzdłuż wybrzeży Japonii i Chin do Makao. W lipcu 1772 przybył do Francji, skąd w marcu 1773 udał się jako dowódca wyprawy na podbój Madagaskaru (w stopniu pułkownika w służbie francuskiej). Po trzech latach gubernatorstwa został odwołany do Francji. Otrzymał wówczas krzyż Św. Ludwika, a 14 czerwca 1778 stopień generała majora. W sierpniu 1778, uzyskawszy amnestię za zabójstwo, przeszedł do służby austriackiej i w stopniu pułkownika w 11 pułku huzarów węgierskich walczył w wojnie o sukcesję bawarską. W sierpniu 1779 ofiarował służby Ameryce, jednak nie przyjęty, wrócił w 1780 do Europy. Osiadł na Węgrzech i próbował bez powodzenia urzeczywistnić swe projekty handlu morskiego w państwie austriackim. W tym czasie uzyskał tytuł hrabiego. W 1781-1782 starał się, znów bez-

skutecznie, wejść do służby amerykańskiej. Dzięki pomocy Beniamina Franklina, Johna H. Magellana i finansistów amerykańskich zorganizował własną wyprawę na Madagaskar. Przybył tam w lipcu 1785 i rozpoczął organizowanie własnego państwa. Zginął 24 maja 1786 w walce z wojskami francuskimi na Madagaskarze.

TWÓRCZOŚĆ

1. Pamiętniki w jęz. franc. Rkps pisany obcym pismem, z własnoręcznymi poprawkami Beniowskiego, został zdeponowany w British Museum w Londynie przez W. Nicholsona, tłumacza angielskiego pierwodruku. Pełny tekst franc. nie wyd. Tekst w red. J. H. Magellana wyd. Noël pt. Voyages et mémoires... T. 1-2. Paryż (1791). Wyd. nast.: Paryż 1803; oprac. N. A. Kubalski pt. Vie et aventures... Tours 1853 *Bibl. des Écoles Chrétiennes* 2-e Série; toż Tours 1856; toż Tours 1858; Tours 1860; toż nowe wyd. Tours 1863; część dalszą oprac. N. A. Kubalski pt. Voyages dans l'Océan Pacifique... Tours 1854 *Bibl. des Écoles Chrétiennes* 2-e Série.

Przekł. pol.: (L. Bernatowicz): Historia podróży i osobliwszych zdarzeń sławnego Maurycego-Augusta hrabi Beniowskiego. Przekł. z jęz. franc. T. 1-4. W-wa 1797; toż wyd. tyt. W-wa 1806. Wyd. nast.: t. 1-4. W-wa 1802; Poz. 1886; fragm. przedr. *Przew. Nauk. i Lit.* 1886-1887; pt. Dziennik podróży i zdarzeń... Cz. 1-4. Kr. 1898 *Czytelnia Pol.* 11-14; W-wa 1907; Kr. 1909.

Tłumacz wg B. Orłowskiego: Najnowsza biografia Beniowskiego. *Ateneum Pol.* 1908.

Przekł. ang.: W. Nicholson: Memoirs and Travels. T. 1-2. Londyn 1790. Wyd. nast.: Dublin 1790; Londyn 1898; Londyn 1904.

Przekł. niem.: J. R. Forster. Berlin 1790; wyd. nast.: t. 1-2. Tybinga 1791; t. 1-2. Lipsk 1791; Berlin 1806 *Magazin von Merkwürdigen Neuen Reisebeschreibungen* 3. — L. D. Ebeling, J. P. Ebeling. T. 1-2. Hamburg 1791; wyd. nast.: t. 1-2. Hamburg 1797 *Neuere Geschichte der See- und Landreisen*; t. 1-2. Reutlingen 1796.

Pol. słownik biogr. wymienia ponadto wyd.: Berlin 1807; Wiedeń 1816; Stuttgart b.r. Inne jeszcze wydania podaje L. Finkel.

Przekł. holend.: T. 1-4. Haarlem 1791-1792; t. 1-2. Amsterdam b. r.

Przekł. słowacki: S. Čerňanski. Bratysława (Preszburg) 1808.

Przekł. szwedzki.: S. Ödmann. Sztokholm 1791.

Przekł. węgierski: M. Jókai: Életrajza, saját emlékiratai és útleirásai. T. 2-3. Budapeszt 1888.

W t. 1 i 4 życiorys Beniowskiego przez Jókaia. Finkel wspomina o węgierskim przekładzie wierszem z 1793 i edycji: Peszt 1892; *Pol. słownik biogr.* o dwóch wyd. 1880.

Listy

1. Do K. Pułaskiego z 20 sierpnia 1772. *Czas* 1854 nr 191.

2. Do B. Franklina z 25 września 1777, 23 listopada, 9 i 24 grudnia 1781, 13 stycznia 1782; do Kongresu Kontynentalnego przed 13 grudnia 1779, przed 15 i 26 czerwca 1780; do G. Waszyngtona z 18 marca i 13 maja 1782; od G. Waszyngtona z 18 marca i 27 kwietnia 1782; do gen. Steubena z 24 marca 1782. Wyd. L. Orłowski: Maurycy August Beniowski. W-wa 1961 s. 244-273 (w oryg. franc. i łac. oraz przekł. pol.; tu także korespondencja żony Beniowskiego).

3. Do G. Waszyngtona z 28 marca i 18 kwietnia 1782; do Kongresu Kontynentalnego z 1782. Wyd. W. M. Kozłowski: Beniowski w Ameryce. *Bibl. Warsz.* 1903 t. 2 s. 162-167.

4. List z Madagaskaru z 1788. Wyd. Deiches (E. Łuniński): Z życia Beniowskiego. *Nowa Reforma* 1891 nr 67.

OPRACOWANIA

Correspondance du général Casimir Pulaski avec Claude de Rulhière, 1774-1778. Wyd. Paryż 1948. — J. Cook: A Voyage to the Pacific Ocean. T. 1-3. Londyn 1784. — A. Rochon: Voyages à Madagascar, à Maroc et aux Indes Orientales. Paryż 1792. — G. Berg: Pobieg grafa Bieniowskogo iz Kamczatki wo Franciju. *Syn otieczestwa* 1821 nr 27. — (G. Berg): Zapiski kancelarista Riumina o prikluczenijach jego s Bieniowskim. *Siewiernyj archiw* 1822 nr 5-7; odb. Petersb. 1823; przedr. w książce: Pamiatniki nowoj russkoj istorii. T. 3. Petersb. 1873.— J. Kopeć: Dziennik podróży. Wr. 1837 i wyd. nast. — M. Beniowski. *Przyj. Ludu* R. 5 1838 nr 25. — G. Landelle: Le Dernier des Flibustiers. Le roi des rois. Paryż 1857-1858. — K. W. Wójcicki. *Enc. powsz.* Orgelbranda. T. 3 (1860). — S.: Beniowski M. według moskiewskich i angielskich źródeł. *Dzien. Lit.* 1865 nr 57-59. — A. S. Sgibniew: Bunt Bieniowskogo w Kamczatkie. *Russkaja starina* 1874. — Z. Librowicz: Polacy w Syberii. Kr. 1884. — P. Jaksa Bykowski: Awanturnicy XVIII w. *Przew. Nauk. i Lit.* 1886-1887. — O-wicz: Jubileusz zgonu Beniowskiego. *Kraj*

1886 nr 34. — E. PUFFKE: Maurycy August Beniowski, jego żywot oraz przygody z czasu pobytu na Kamczatce. Poz. 1886. — I. RADLIŃSKI: Awanturnik z XVIII w. *Wędrowiec* 1886, I. — M. JÓKAI: Életrajza, saját emlékiratai és útleirásai. T. 1-4. Budapeszt 1888-1891. — ANTONI J. (A. J. ROLLE): Polonica. Materiały do dziejów Polski w pismach rosyjskich (1700-1862). *Rozpr. AU Wydz. Hist.-Filoz.* t. 25 (1891). — DEICHES (E. ŁUNIŃSKI): Z życia Beniowskiego. *Nowa Reforma* 1891 nr 67. — J. JANKÓ: A gróf Benyovszky — irodalom anyagáról elzö közlemény. *Századok* 1891; wyd. osob. Peszt 1891. — B. KARPIŃSKI. *Wielka enc. powsz. ilustr.* T. 7/8 (1892). — B. JAROSZEWSKA: Beniowski w świetle nowszych badań. *Ateneum* 1894 t. 2. — A. KRAUSHAR: Konfederaci barscy na Syberii 1774. Kr. 1895. — H. CURZON: Un Épisode de l'histoire de Madagascar au XVIIIe siècle. Beniowski d'après des documents inédits. *Revue Hebdomadaire* 1896, 27 czerwca. —

P. CULTRU: De colonia in insulam Delphinam vulgo Madagascar a barone M. A. de Beniowszky deducta. Paryż 1901. — I. RADLIŃSKI: Odkrycia geograficzne Beniowskiego. W książce: Przeszłość w teraźniejszości. T. 1. W-wa 1901. — L. THALLOCZY: Gróf Benyovszky Móricz Haditengerészti és kereskedelem Politikai Tervei. *Magyar Gazdasagtörtenelmi Szemle* 1901. — W. M. KOZŁOWSKI: Beniowski w Ameryce. *Bibl. Warsz.* 1903 t. 2. — S. PASFIELD OLIVER: Wstęp, noty i bibliografia do wyd.: Memoirs and Travels. Londyn 1904. — P. CULTRU: Un Empereur de Madagascar au XVIIIe siècle — Benyowsky. Paryż 1906. [Rec.: B. ORŁOWSKI: Najnowsza biografia Beniowskiego. *Ateneum Pol.* 1908, I]. — J. A. P.: (Pamiętniki. Rec.). *Bluszcz* 1909 s. 18. —

T. E. MODELSKI: Beniowski i jego pamiętniki z czasów konfederacji barskiej. *Kwart. Hist.* 1914. — T. E. MODELSKI: Uwięzienie hr. Beniowskiego i bar. Jungburga na Spiszu w r. 1768. *Przew. Nauk. i Lit.* 1917. — W. Z. WAYDA: Beniowski w Ameryce. *Kwart. Hist.* 1926 z. 1. — M. JANIK: Dzieje Polaków na Syberii. Kr. 1928 s. 63-67. — A. TRETIAK: Beniowski w Anglii. *Przegl. Współcz.* 1929 t. 29 nr 6. — W. Z. WAYDA: Pułaski w Ameryce. W-wa 1930. — W. KONOPCZYŃSKI: Kazimierz Pułaski. Kr. 1931. — S. ZIELIŃSKI: Mały słownik pionierów polskich kolonialnych i morskich. W-wa 1931. — S. ZIELIŃSKI: Słownik biograficzny podróżników i eksploratorów polskich. *Morze* 1932 nr 1. — W. KONOPCZYŃSKI: Przegląd źródeł do konfederacji barskiej. *Kwart. Hist.* 1934 s. 542-543 i odb. — T. E. MODELSKI. *Pol. słownik biogr.* T. 1 (1935). — M. LEPECKI: M. A. hr. Beniowski, zdobywca Madagaskaru. Lw. 1938; wyd. 2 (W-wa 1961). — W. POBÓG-MALINOWSKI: Polacy na Syberii. *Przegl. Współcz.* 1938 t. 66 nr 7. —

A. JEFFIMOW: Iz istorii wielikich russkich gieograficzeskich otkrytij. Moskwa 1950. — E. DVOICHENKO-MARKOV: Beniamin Franklin and Count M. A. Beniowski. Filadelfia 1955. — Z. MŁYNARSKI: Konfederaci barscy w powstaniu Pugaczowa. *Kwart. Instytutu Pol.-Radzieckiego* 1956 nr 3/4. — L. ORŁOWSKI: M. A. Beniowski. W-wa 1961. [Rec.: M. FLESZER. *Polish Perspectives* 1962 nr 3]. — S. MAKOWSKI: Pamiętnik M. A. Beniowskiego jako źródło poematu Słowackiego. *Przegl. Hum.* 1962 nr 4.

BENISŁAWSKA Z RYKÓW KONSTANCJA (1747—1806)

Poetka.

Ur. 6 stycznia 1747. Pochodziła z Ryków (pierwotnie von Rück), niezamożnej szlachty inflanckiej. Odebrała staranne wykształcenie. Wcześnie wyszła za mąż za Piotra Benisławskiego, stolnika, a od 1776 podkomorzego inflanckiego, konsyliarza królewskiego i właściciela obszernych posiadłości ziemskich. Tradycja głosi, że powiła dwadzieścia dwoje dzieci, ale wychowała tylko ośmioro. Administrowała mężowskim majątkiem, który za jej sprawą powiększył się znacznie (klucz majątków w Witebszczyźnie). Prowadziła działalność filantropijną, rozpoczęła budowę szpitala dla ubogich w Zosołach. Zmarła 8 listopada 1806, pochowana w kościele w Posiniu (w Witebskiem).

TWÓRCZOŚĆ

1. Pieśni sobie śpiewane od Konstancji z Ryków Benisławskiej, stolnikowej Księstwa Inflantskiego, za naleganiem przyjaciół z cienia wiejskiego na jaśnią wydane. Wil. 1776. Wyd. nast.: oprac. T. Brajerski i J. Starnawski. Lubl. 1958 *Tow. Nauk.*

KUL. Komisja Badań nad Literaturą Katolicką t. 1.

Poszczególne wiersze i fragm. wierszy przedr.: W. Dawid: Zapoznane rymy. *Niwa* 1891 nr 2; W. Borowy: Od Kochanowskiego do Staffa. Antologia liryki polskiej. Lw. 1930 i wyd. nast.; W. i S. Miłaszewscy, J. Rembieliński: Chór wieków. (Antologia). W-wa 1936; W. Borowy: O poezji polskiej w w. XVIII. Kr. 1948; M. Grydzewski: Wiersze polskie wybrane przez... Londyn 1949; T. Jodełka: Polska poezja maryjna. (Antologia). Niepokalanów 1949; A. Paluchowski: Matka Boska w poezji polskiej. T. 2: Antologia. Lubl. 1959.

2. Nabożeństwo przez pewną damę. (Książka do nabożeństwa).

Autorstwo niepewne. Informacja J. Starnawskiego.

Bibliografię podaje J. Starnawski w wyd.: Pieśni sobie śpiewane, jw.

OPRACOWANIA

J. Sowiński: O uczonych Polkach. W-wa 1821 s. 75. — A. Bartoszewicz. *Enc. powsz.* Orgelbranda. T. 3 (1860). — L. R. (K. Estreicher): Polki literatki. *Niewiasta* 1860 nr 8. — W. Dawid: Zapoznane rymy. *Niwa* 1891 nr 2. [Polemika: C. Jankowski: W sprawie „Pieśni sobie śpiewanych" stolnikowej Benisławskiej. *Niwa* 1891 nr 29]. — (W. Dawid): Zapomniane rymy. *Przegl. Polit., Społ. i Lit.* 1891 nr 1632. — C. Jankowski: K. z Ryków Benisławska. Sylwetka poetki z XVIII w. *Słowo* 1891 nr 29; przedr.: *Tyg. Ilustr.* 1893 t. 1 nr 177-181; przedr. w książce: Na marginesie literatury. Kr. 1906. — A. Pietkiewicz. *Wielka enc. powsz. ilustr.* T. 7/8 (1892). — I. Chrzanowski: Poezja polska za czasów Stanisława Augusta. *Dzieje literatury pięknej w Polsce AU.* Cz. 1. Kr. 1918 s. 302; toż wyd. 2 Kr. 1935 s. 330; włączone do rozprawy: Poezja stanisławowska. W: Studia i szkice. T. 1. Kr. 1939 *Prace Hist.-Lit.* nr 51. — I. Kotowa: Wstęp do: K. z Tańskich Hoffmanowa: Listy Elżbiety Rzeczyckiej. Kr. (1927) *BN* I, 99 s. IX-X. — I. Kotowa. *Pol. słownik biogr.* T. 1 (1935). — W. Borowy: Ze studiów nad literaturą XVIII w.: K. Benisławska. *Spr. PAU* 1945 nr 8 s. 202-208; wyd. rozszerzone w książce: O poezji polskiej w wieku XVIII. Kr. 1948; przedr. w wyd.: Pieśni sobie śpiewane. Lubl. 1958. [Rec.: S. Żółkiewski. *Kuźnica* 1948 nr 25]. — W. Borowy: Polski wiersz trzynastozgłoskowy a badania M. Dłuskiej. *Spr. z Posiedzeń Komisji Jęz. Tow. Nauk. Warsz.* 1952; przedr. w książce: Studia i rozprawy. T. 2. Wr. 1952. — W. Kubacki: Żeglarz i pielgrzym. W-wa 1954 s. 53-54, 175. — J. Starnawski: Dane biograficzne. Bibliografia. W wyd.: Pieśni sobie śpiewane. Lubl. 1958 *Tow. Nauk. KUL. Komisja Badań nad Literaturą Katolicką* t. 1. — A. Paluchowski: Matka Boska w poezji czasów stanisławowskich i okresu romantyzmu. W zbiorze: Matka Boska w poezji polskiej. T. 1: Szkice o dziejach motywu. Lubl. 1959. — T. Brajerski: O języku pieśni K. Benisławskiej. Lubl. 1961 *Tow. Nauk. KUL. Rozprawy Wydz. Hist.-Filol.* nr 22. Por. *Spr. Tow. Nauk. KUL* 1958 z. 7. [Rec.: J. W. Gomulicki. *Roczn. Lit. 1961* (W-wa 1962) s. 167-168].

BENTKOWSKI FELIKS JAN (1781—1852)

Pseud. i krypt.: F. B.; Niebylski; X. J.

Historyk literatury, językoznawca, archiwista.

Ur. 27 maja 1781 w Lubartowie (woj. lubelskie); syn Józefa (oficjalisty Józefa Sanguszki oraz Karola Sapiehy) i Marianny z Nowickich. Kształcił się w szkołach pijarskich i pojezuickich w Warszawie. W 1797 został nauczycielem domowym u Ignacego Tiede, plenipotenta w Skierniewicach arcybiskupa I. Krasickiego. Wykształcenie średnie uzupełniał w Instytucie Pedagogicznym w Sulechowie nad Odrą (Züllichau), gdzie jednocześnie uczył języka polskiego w niższych klasach. Od 1802 studiował na uniwersytecie w Halle jako stypendysta rządu pruskiego; był tam także lektorem języka i literatury polskiej. W 1803 powołany na profesora języków starożytnych i niemieckiego w Liceum Warszawskim. Od września 1807 wykładał język i literaturę polską. 15 września 1809 mianowany profesorem literatury polskiej i powszechnej oraz powołany na stanowisko kierownika nauczania języka polskiego, stylu i literatury (kierownictwo nauczania języka i stylu przekazał w 1811 W. A. Szweykowskiemu). Od 1809 wykładał także historię Polski i historię powszechną, a w 1810 został kie-

rownikiem nauczania historii i geografii. W 1811 Towarzystwo do Ksiąg Elementarnych zleciło mu ułożenie podręcznika historii literatury polskiej dla klasy VI szkół wojewódzkich. W 1811-1817 kierował też biblioteką Liceum. Równocześnie pełnił obowiązki nauczyciela w domu Tomasza Ostrowskiego, pomagał S. B. Lindemu przy redagowaniu „Słownika języka polskiego" i współpracował (głównie jako recenzent) z *Hallische Allgemeine Literatur-Zeitung*. Ożenił się w 1812 z Emilią Zeydler. W 1813 powołany na członka warszawskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk. W 1816 uzyskał doktorat filozofii na Uniwersytecie Jagiellońskim (za „Historię literatury polskiej") i został członkiem-korespondentem Towarzystwa Naukowego Krakowskiego oraz opiekunem Towarzystwa Naukowego w Płocku. W 1815-1821 był redaktorem naczelnym *Pamiętnika Warszawskiego*.

4 lutego 1817 powołany na zastępcę, a 7 października t. r. na profesora historii powszechnej Uniwersytetu Warszawskiego; od 1821 był trzykrotnie dziekanem Wydziału Nauk i Sztuk. Założył przy Uniwersytecie Gabinet Numizmatyczny i pełnił obowiązki jego dyrektora. Od 1823 był też nauczycielem syna wielkiego księcia Konstantego. Należał do wolnomularstwa (w V stopniu); członek lóż: Rycerze Gwiazdy i Bracia Zjednoczeni na Wschodzie Warszawy. W 1833 emerytowany jako profesor, sprawował wówczas honorowy urząd sędziego pokoju. W 1838 został naczelnikiem Archiwum Głównego Królestwa Polskiego. Był członkiem redakcji i współpracownikiem *Biblioteki Warszawskiej* (od 1842). Zmarł 28 sierpnia 1852 w Warszawie.

TWÓRCZOŚĆ

1. O najdawniejszych książkach drukowanych w Polszcze, a w szczególności o tych, które Jan Haller w Krakowie wydał. W-wa 1812.

2. Historia literatury polskiej wystawiona w spisie dzieł drukiem ogłoszonych. T. 1-2. W-wa-Wil. 1814. Fragm. t. 1 przedr. H. Markiewicz: Teoria badań literackich w Polsce. Wypisy. T. 1. (Kr. 1960).

Red. pierwsza tomu 1 pt. O literaturze polskiej. Powst. ok. 1810. Rkps Bibl. Czart. sygn. 3265.

Rozdział 3 tomu 2 pt. Nauka prawodawstwa i prawnictwa polskiego — napisał J. W. Bandtkie.
Uzupełnienia podają: A. T. Chłędowski: Spis dzieł polskich opuszczonych lub źle oznaczonych w Bentkowskiego „Historii literatury polskiej". *Pam. Lw.* 1818 i odb. Lw. 1818; J. G. Styczyński: Do historii literatury polskiej mały dodatek. *Dzien. Wil.* 1818, 1819, 1821, 1822.

3. Wstęp do historii powszechnej. W-wa 1821.

4. Rys nauk historycznych dla słuchaczów akademickich. Wyd. 1821.

Informację podaje *Pol. słownik biogr.*

5. O znakach przecinkowych w piśmie, czyli znakach pisarskich. *Rozprawy i wnioski o ortografii polskiej przez Deputacją od Król. Tow. Warsz. Przyj. Nauk wyznaczoną.* W-wa 1830 i odb.

6. Spis medalów polskich lub z dziejami krainy polskiej stycznych, w Gabinecie Król. Aleks. Uniwersytetu w Warszawie znajdujących się, tudzież ze zbiorów i pism rozmaitych lub podań zebrany i porządkiem lat ułożony. W-wa 1830.

7. O orderach. Wyd. 1834.

Informację podaje *Pol. słownik biogr.* Por. też poz. 8.

8. O nagrodach i znakach honorowych w Polszcze od najdawniejszych czasów do 1835 r. Wiadomości historyczne z polecenia Komisji Rządowej Spr. Wewn. Duch. i Ośw. Publ. zebrane... z dołączeniem rysunków (32 tablic kolorowanych). Rkps Bibl. PAN Kr. sygn. 1414.

Por. podobną poz. 7.

9. Spis ksiąg obejmujących czynności i pisma dawnej Metryki Koronnej, a w części i Metryki Litewskiej, tudzież wszelkich akt do dawnej Polski ściągających się, od r. 1800 stopniowo przyłączonych itd. z dodaniem przybytków ... od r. 1838-40 pozaciąganych uzupełniony. W-wa 1840 (dwa wyd.).

10. Spis akt dawnych w głównym Archiwum Królestwa Polskiego w Warszawie znajdujących się, dodatkiem przybytków ... uzupełniony. W-wa 1840.

Artykuły znajdują się w czasopismach i księgach zbior.: *Allgemeine Encyclopädie d. Wissenschafte und Künste* (Lipsk), *Allgemeine Literatur-Zeitung* (Halle, 1806-1820), *Bibl. Warsz.* (członek red. od 1842; art. 1845-1849), *Dzien. Warsz.* (1825), *Gaz. Korespondenta Warsz. i Zagr.* (tu: Odpowiedź na uwagi nad pismem o Historii literatury polskiej, w nrze 10 Gazety Korespondenta Warszawskiego

umieszczone. 1814 nr 13), *Gaz. Por.* (ok. 1834), *Kur. Warsz.* (1823), *Nowy Pam. Warsz.* (1805), *Pam. Warsz.* (1810), *Pam. Warsz.* (red. 1815-1821; tu m. in. O księgarstwie w Polszcze. 1818, przedr. w art.: Początki księgarstwa powszechnego. *Przegl. Księgarski* 1928 nr 26; Spis rzeczy zawartych w XXI tomach Pamiętnika Warszawskiego. 1821 t. 21), *Patriota* (1830), *Pädagogische Bibliothek* (Gotha, przed 1825), *Piśmiennictwo Kraj.* (ok. 1840), *Posiedzenie Publ. Król. Uniw. Warsz.* (tu: Co jest oświata i jaki naród oświeconym nazwać można. 1818; Żywot i prace uczone ks. W. Skrzetuskiego. 1827), *Roczn. Tow. Warsz. Przyj. Nauk* (tu: Wiadomość o życiu i pismach W. Surowieckiego. T. 21 1827).

Ponadto z rkpsu niektóre materiały Bentkowskiego ogł. T. Sterzyński: Materiały do dziejów księgarstwa w Polsce. *Przegl. Księgarski* 1930 nr 8-11, 14, 16-17.

Przekłady

1. J. F. Lullin de Chateauvieux: Rękopism nadesłany z Wyspy Św. Heleny niewiadomym sposobem. Przełożony na polskie z francuskiego egzemplarza wydanego w Londynie u P. Murray 1817 r. Dodane jest zdanie o tymże piśmie. W-wa 1817.

Przekład przypisywano również K. Brodzińskiemu i K. Stronczyńskiemu.

2. F. P. G. Guizot: Dzieje cywilizacji europejskiej od upadku cesarstwa rzymskiego zachodniego do rewolucji francuskiej. W-wa 1842.

Prace edytorskie

1. F. Gedike: Wypisy dla poczynających się uczyć języka łacińskiego do użycia Polaków przystosowane. W-wa 1806. Wyd. nast. pt. Wypisy z rozmaitych pisarzy dla poczynających się uczyć języka łacińskiego. Wyd. 2 poprawne. W-wa 1809.

2. S. B. Linde: Słownik języka polskiego. T. 1-6. W-wa 1807-1814.

Bentkowski współpracował przy redagowaniu, poprawiał tekst i prowadził korektę tomu 1.

3. J. P. Woronicz: Sybilla. Poema historyczne we 4 pieśniach z ryciną z wizerunkiem świątyni Sybilli. Lw. (W-wa) 1818.

Na karcie tyt. pseud. wydawcy: Niebylski.

4. Encyklopedia obrazowa systematyczna, z 226 tablic, wizerunków i ich objaśnienia złożona, do wszelkiego dzieła encyklopedycznego za objaśnienia służąca. Według wydania Herdera w Fryburgu pt. Systematische Ritter-Galerie zur Allgem. Deutschen Real-Encyclopedie oder Conversations-Lexikon. W-wa 1835. Wyd. nast.: W-wa 1837; W-wa 1838.

Bentkowski stał na czele redakcji.

Listy

1. Do S. B. Lindego z 1809. Rkps Bibl. Nar. sygn. 2674.

2. Do Jana Śniadeckiego z 26 lutego 1814. Ogł. M. Baliński: Pamiętniki o Janie Śniadeckim. T. 2. Wil. 1865 s. 396-398.

3. Do Jana Śniadeckiego z 1814, 1826. Rkps Bibl. Jagiel. sygn. 3131.

4. Do S. K. Potockiego. Rkpsy z 1814-1820 Arch. Główne Akt Dawnych (Arch. Wilan. sygn. 271).

5. Do A. J. Czartoryskiego z Warszawy z 19 maja 1815 wraz z adresem do cara Aleksandra I. Rkps Bibl. Czart. sygn. 5476.

6. Do J. Lelewela 10 listów z 1815-1825. Rkps Bibl. Jagiel. sygn. 4435.

7. Do Komisji Wyznań i Oświecenia z 1817. Ogł. T. Wierzbowski: Materiały do dziejów piśmiennictwa polskiego. T. 2. W-wa 1904.

8. Do A. Osińskiego 2 listy z 1819. Ogł. S. Vrtel-Wierczyński. *Pam. Lit.* R. 10 (1911) s. 85-86.

9. Do A. K. Czartoryskiego. Rkps Bibl. Czart. sygn. Ew. 589 (Arch. Dom. 21) pt. Korespondencja A. K. Czartoryskiego. T. 1. A-G.

10. Do W. Ostrowskiego z 19 lutego 1834. Ogł. W. Hahn. *Pam. Lit.* R. 14 (1916).

11. Do J. i A. Zawadzkich z 1837-1840. Ogł. T. Turkowski: Materiały do dziejów literatury i oświaty na Litwie i Rusi. T. 2. Wil. 1937 s. 249-250, 258-260, 264-267, 273.

12. Do A. J. Czartoryskiego. Rkps Bibl. Uniw. Warsz. sygn. 2795 (Pol. F. XVIII 8).

13. Korespondencja z różnymi osobami, m. in. listy od J. S. Bandtkiego, K. Brodzińskiego, F. Wężyka. Rkps Bibl. Nar. sygn. 7512. Fragm. wyd. zob. poz. 14.

14. Od K. Brodzińskiego 5 listów z 1818, 1821, 1824 i 1827; od J. S. Bandtkiego fragm. listu z 11 czerwca 1820; od F. Wężyka z 7 stycznia 1821. Ogł. J. Korpała: Materiały dotyczące życia i twórczości K. Brodzińskiego. W zbiorze: Miscellanea z lat 1800-1850. Wr. 1963 *Arch. Lit.* t. 7.

Z rkpsów Bibl. Nar. sygn. 7512 i Arch. Główne Akt Dawnych (Arch. Tow. Przyj. Nauk sygn. 27).

15. Od J. U. Niemcewicza z 1829. Ogł. A. Kraushar: Tow. Warsz. Przyj. Nauk. T. 7. Kr. 1906.

16. Program historii powszechnej. Ogł. T. Wierzbowski, jw. poz. 7; ogł. J. Bieliński: Królewski Uniwersytet Warszawski. T. 2. W-wa 1912.

17. Autobiografia. Ogł. J. Bieliński, jw. poz. 16.

OPRACOWANIA

J. Śniadecki: List do S. B. Lindego z 5/17 stycznia 1814 (oraz) Uwagi nad historią literatury polskiej. Powst. 1814. Wyd. M. Baliński: Pamiętniki o Janie Śniadeckim. T. 2. Wil. 1865 s. 384-396. (Odpowiedź zob. Listy poz. 2). — X. J.: Uwagi nad pismem, które wyszło pod tytułem: Historia literatury polskiej... T. 1. *Dod. do Gaz. Korespondenta Warsz. i Zagr.* 1814 nr 10. [Odpowiedź. *Tamże* nr 13]. — (Historia literatury polskiej. T. 1. Rec.). *Allgemeine Literatur-Zeitung* (Halle) 1814 nr 72 s. 569-576. — (Historia literatury polskiej. T. 2. Rec.). *Ergänzungsblätter zur Allgemeinen Literatur-Zeitung* (Halle) 1814 nr 124 s. 985--992.— (Historia literatury polskiej. T. 1. Przekł. rec.). *Pam. Lw.* 1818 t. 2 s. 183--194. — (O najdawniejszych książkach drukowanych w Polszcze... Przekł. rec.). *Pam. Lw.* 1818 t. 3 s. 35-38. — J. M. Ossoliński: List w przedmiocie historii literatury polskiej. *Dzien. Warsz.* 1825 t. 2. — K. Brodziński: (Wiadomość o życiu i pismach W. Surowieckiego. Rec. Powst. ok. 1827). Wyd. Z. J. Nowak w: K. Brodziński: Pisma estetyczno-krytyczne. T. 2. Wr. 1964. —

Raporty Mackrotta z 1828. Fragm. ogł. T. Syga, S. Szenic: Maria Szymanowska i jej czasy. W-wa 1960 s. 466--467. — A. Mickiewicz: O krytykach i recenzentach warszawskich. W: Poezje. T. 1. Petersb. 1829 i wyd. nast.; przedr. m. in. w: Pisma estetyczno-krytyczne. Oprac. H. Życzyński. Kr. (1924) *BN* I, 79. — J. Sosnowski: List do Zofii. *Tyg. Petersb.* 1837 nr 2. (Dot. Historii literatury polskiej). — H. Skimborowicz: F. Bentkowski i Adrian Krzyżanowski. *Gaz. Warsz.* 1852 nr 227-236. — K. W. Wójcicki: Cmentarz Powązkowski pod Warszawą. T. 2. W-wa 1856. — F. S. Dmochowski: Wspomnienia od 1806 do 1830 r. W-wa 1858 s. 127-130; wyd. nast.: Poz. 1887; (W-wa) 1959 *Bibl. Pam. Pol. i Obcych.* — K. W. Wójcicki. *Enc. powsz.* Orgelbranda. T. 3 (1860). — K. W. Wójcicki: F. Bentkowski. *Tyg. Ilustr.* 1860 t. 2 nr 49. — E. Heleniusz (E. Iwanowski): Wspomnienia lat minionych. T. 1. Kr. 1876 s. 94. — B. Chlebowski: J. F. Bentkowski. *Przegl. Pedag.* 1882 t. 1; przedr. w: Pisma. T. 4. W-wa 1912 s. 255-272. — Dutkiewicz. *Enc. wych.* T. 2 (1882). — *Wielka enc. powsz. ilustr.* T. 7/8 (1892). — I. Chrzanowski. *Sto lat myśli pol.* T. 1 (1906). — J. Bieliński: Królewski Uniwersytet Warszawski (1816-1831). T. 1-3. W-wa 1907-1912. —

T. Grabowski: Krytyka literacka w Polsce w epoce pseudoklasycyzmu. Kr. 1918. — H. Życzyński: Badania nad historią estetyki i teorii literatury w Polsce. I. Estetyka „Pamiętnika Warszawskiego" (1815-1822). *Pam. Lit.* R. 16 (1918). — M. Handelsman: Zagadnienia teoretyczne historii. W-wa 1919 s. 45-53. — S. P. Koczorowski: Coup d'oeil sur l'histoire de la bibliographie en Pologne. Paryż 1925 s. 16 nn. — J. Korpała: Bibliografia polska przed Karolem Estreicherem. *Silva Rerum* 1927. — J. Korpała: Dzieje drugiej edycji „Historii literatury polskiej" Bentkowskiego. *Silva Rerum* 1928 i odb. — M. Szyjkowski: Polská účast v českém národním obrození. Cz. 1. Praga 1931. — S. P. Koczorowski. *Pol. słownik biogr.* T. 1 (1935).— T. Turkowski: Materiały do dziejów literatury i oświaty na Litwie i Rusi. T. 1. Wil. 1935 s. 257, 270, 281, 294. — K. Wiskowaty: Polnische Enzyklopädien. *Slavische Rundschau* 1937. —

W. Bobkowska: Pruska polityka szkolna na ziemiach polskich w latach 1793--1806. W-wa 1948 s. 262. — T. Mikulski: Historia literatury wobec zagadnień księgoznawstwa. *Studia nad książką poświęcone pamięci K. Piekarskiego.* Wr. 1951 i odb. — W. Ostrowski: Sebastian Sierakowski — szermierz postępowej myśli urbanistycznej. *Myśl Współcz.* 1951 nr 8. — J. Korpała: Zarys dziejów bibliografii w Polsce. Wr. 1953 *Książka w Dawnej Kulturze Pol.* t. 5. — J. Michalski: Nie zrealizowane plany naukowe Lindego. *Pam. Lit.* R. 50 (1959) z. 3/4 s. 353 nn. — S. Pigoń: Początki pracy badawczej nad dziejami literatury polskiej. *Ruch Lit.* 1960 nr 1-2. — S. Makowski: O najdawniejszych podręcznikach historii literatury polskiej. (Z polskich tradycji metodycznych). *Polonistyka* 1961 nr 2. — A. Kowalska: Warszawa literacka w okresie przełomu kulturalnego 1815-1822. (W-wa 1961) *Bibl. Syrenki.* — R. Skręt: Kazimierz Brodziński jako historyk literatury. Kr. 1962 *PAN. Oddz. w Kr. Prace Komisji Hist.-Lit.* nr 3. — W. Giełżyński: Prasa warszawska 1661-1914. W-wa 1962. —

J. Korpała: Materiały dotyczące życia i twórczości Kazimierza Brodzińskiego. W zbiorze: Miscellanea z l. 1800-1850. Wr. 1963 *Arch. Lit.* t. 7. — S. Makowski: F. Bentkowski. 1781-1852. *Z dziejów polonistyki warszawskiej*. W-wa 1964.

BERNATOWICZ FELIKS ALEKSANDER GEISZTOWT (1786—1836)

Właściwe nazwisko: Bern.

Pseud. i krypt.: Autor „Pojaty"; F. B.

Powieściopisarz i komediopisarz.

Ur. 18 maja 1786 w Kownie; syn Jakuba, rotmistrza województwa trockiego, i Wiktorii z Baranowiczów. Okres dzieciństwa spędził w Opuszatej w powiecie mariampolskim, do szkół uczęszczał w Wilnie. Po śmierci ojca został wysłany przez stryja Tomasza, stolnika witebskiego, do Liceum Krzemienieckiego. Następnie dostał się na dwór Czartoryskich w Sieniawie jako sekretarz księcia generała ziem podolskich. Z jego polecenia bywał często za granicą, zwiedził Wiedeń, Monachium, Drezno. W 1823, po śmierci A. K. Czartoryskiego, przeniósł się wraz z dworem do Puław, gdzie pełnił funkcję bibliotekarza. Dla amatorskich badań etnograficznych i archeologicznych odbył podróż po Litwie. W 1831 był w Warszawie, w 1832 objął redakcję rządowego *Dziennika Powszechnego*. Potem (1833) wyjechał do Drezna, stamtąd do Paryża. Przez krótki czas przebywał również w Poznaniu. W 1834 wrócił do Warszawy. Rok później popadł w obłąkanie. Zmarł 7 września 1836 w Łomży (nekrologi w *Rozmaitościach* (Lw.) i *Kur. Warsz.* (1836) oraz F. K. Prek podają: 5 września).

TWÓRCZOŚĆ

1. Rozległość. Komedia we 2 aktach, napisana dla teatru sieniawskiego... w listopadzie 1817. Rkps Bibl. Czart. sygn. 2458/2.

Podpisana krypt.: F. B.

2. Bezżeniec w kłopotach. Komedia w 3 aktach. Wyst. Lw. (?) ok. 1818.

3. Nierozsądne śluby. Listy dwojga kochanków na brzegach Wisły mieszkających, przez F. B. zebrane. T. 1-2. W-wa 1820.

4. Pojata, córka Lezdejki, albo Litwini w XIV wieku. Romans historyczny. Fragm. ogł.: *Kur. Warsz.* 1826 nr 36; *Rozmaitości* (Lw.) 1826 nr 10. Całość wyd. osob. t. 1-4. W-wa 1826. Wyd. nast.: „nowe poprawne" Puławy 1829; wyd. 3 Wil. 1839; wyd. 4 Wil. 1846; Lw. 1877; Poz. 1877; t. 1-2. Tarnów 1881 *Bibl. Uniwersalna Arcydzieł Pol. i Obcych* z. 8-9; *Gaz. Pol.* (Chicago) 1884 i odb. Chicago 1885; t. 1-4 z przedmową T. Jeske-Choińskiego. W-wa 1898 *Bibl. Dzieł Wyborowych* nr 26-29; wyd. skrócone, skrócił Nagroda (N. Rouba). Wil. 1900; Poz. 1904; *Rodzina* (Kr.-Mikołów) 1907 i odb. Mikołów (1908?) *Wyd. Dzieł Lud. K. Miarki*; wyd. skrócone Mińsk 1908; *Rola* (Kr.) 1910 nr 1-47; *Przyjaciel* (Wil.) 1910; Złoczów 1911 *Bibl. Powsz.* t. 822-831; *Przegl. Ilustr.* (Kr.) 1914; *Nowy Świat* (Nowy Jork) 1924; Poz. (1928); *Ogniwa* (Nowy Jork) 1958-1959.

Przeróbki: E. Deryng: Pojata, córka Lezdejki, czyli Wilno w XIV w. Dramat... w 3 odsłonach z prologiem i muzyką. Wil. 1854. — S. Helman: Pojata, córka Lezdejki, albo Litwini w XIV wieku.— J. T.: Trojdan, ofiarnik Znicza, czyli połączenie Litwy z Polską. Dramat w 5 oddziałach. Rkps Ossol. sygn. 11405/II.

Przekł. ang.: wg wzmianki G. Korbuta.

Przekł. franc.: A. G. P. F. Letourneur: Pojata ou la Lithuanie au XIVe siècle. Imité du polonais. T. 1-2. Paryż 1833 (dwa wyd.).

Przekł. niem.: P. H. W. Schnaase: Pojata, die Tochter Lezdeiko's, oder die Lithauer im vierzehnten Jahrhundert. T. 1-4. Lipsk 1834.

Przekł. ros.: P. Gajewski. 1832. (Informacja Estr.).

5. Nałęcz. Romans z dziejów polskich. T. 1-3. W-wa 1828. Wyd. nast.: Lw. 1848; Lw. 1877; Tarnów 1890; *Goniec i Iskra* (Lw.) 1898 nr 1-24.

Przekł. niem.: P. H. W. Schnaase: Nalencz. Ein Roman aus der polnischen Geschichte. T. 1-2. Lipsk 1834.

6. Adam na Klewaniu i Żukowie książę Czartoryski, generał ziem podolskich. *Pam. Warsz. Umiejętności Moralnych i Literatury* 1830 t. 2 s. 300-308. Toż wyd. F. K. Prek: Wizerunki znakomitych ludzi w Polszcze z dołączeniem krótkiego każdej osoby żywota. Z. 2. Kr. 1830.

7. Powódź. *Noworocznik pol. płci pięknej poświęcony*. 1833. Wyd. nast.: zob. poz. 9; *Lwowianin* 1839 z. 2 — 1840 z. 3; *Ka-*

lendarz Poz. na r. 1878. Poz. 1877 s. 103-157; wyd. osob. Kr. 1900; na podstawie pierwodruku wyd. W. Kubacki w aneksie do: Twórczość F. Bernatowicza. Wr. 1964 *PAN. Oddz. w Kr. Prace Komisji Hist.-Lit.* nr 12.

8. Reginka z Sieciechowa. Wyd. zob. poz. 9. Wyd. nast.: wyd. F. S. Dmochowski. *Czytelnia najnowszych powieści rozmaitego rodzaju i przedmiotu.* T. 7. W-wa 1834; wyd. osob. W-wa 1908; *Naród Pol.* (Chicago) 1909 nr 27-29.

9. Powieści z podań ludu i obyczajów krajowych. W-wa 1834. Wyd. nast.: Poz. 1878.

Zawartość: poz. 7, 8.

10. Szczęście z przypadku. Nie wyd. (Powiastka).

11. Madonna albo niemy zakochany. T. 1-3. Nie ukończone i nie wyd.

12. Opisanie przygód z buldogiem. Nie wyd.

13. Skargi i użalenia na niejakiego pana K. Nie wyd.

14. Historia literatury polskiej. Nie wyd.

15. Władysław III Warneńczyk. Powieść. Nie ukończona.

Informacja: *Kur. Pol.* 1830 nr 46, 126.

16. Halszka z Ostroga. Tragedia. Nie ukończona.

Informacja jw.

Drobne utwory ogł. w czasopismach: *Pam. Warsz. Umiejętności Moralnych i Literatury* (1830), *Dzien. Powsz.* (red. 1832).

Zob. też: Błotnicki H., Przekłady poz. 3.

Listy

1. Do J. Węckiego z 29 lipca 1814; do i od J. Zawadzkiego z 1815-1817. Wyd. T. Turkowski: Materiały do dziejów literatury i oświaty na Litwie i Rusi. T. 1. Wil. 1935 s. 111-134.

2. List z Puław z 4 czerwca 1823. Rkps Ossol. sygn. 535/III.

3. Do J. Lelewela z 1829. Rkps Bibl. Jagiel. sygn. 4435.

4. Do I. Czartoryskiej. Rkps Bibl. Czart. sygn. Ew. 624 (Arch. Dom. nr 56).

5. Do przyjaciela. Fragm. wyd. K. Kotowski. *Bibl. Warsz.* 1860 t. 2 s. 22-23.

6. Do F. Ksawerego Preka. Rkps Ossol. sygn. 897/II.

Rkpsy wymienia K. Kotowski. *Bibl. Warsz.* 1860 t. 2 s. 26-27.

OPRACOWANIA

(Nierozsądne śluby. Rec.). *Wanda* 1820 t. 1. — O literaturze romansów w ogólności i w szczególności o polskich tego rodzaju płodach z przyłączeniem uwag nad romansem polskim mającym tytuł „Nierozsądne śluby". *Astrea* 1821 t. 1 nr 1. — (Pojata. Rec.): (F. S. Dmochowski). *Bibl. Pol.* 1826 t. 1 s. 19-33, 49-61, 108-119; J. K. O. (Ordyniec). *Rozmaitości Warsz.* 1826 nr 13. — S. B.: O romansach Walter Scotta. *Dzien. Wil.* 1827. — S. i A. P.: „Nałęcz", romans historyczny przez autora „Pojaty", porównany z powieścią „Kazimierz Wielki" przez pana Bronikowskiego napisaną. *Gaz. Pol.* 1829 nr 174, 175, 177, 178; przedr.: *Polska krytyka literacka (1800-1918). Materiały.* T. 1. W-wa 1959. — *Gaz. Kr.* 1829 nr 56. — T. S. *Gaz. Pol.* 1830 nr 12. — (Nałęcz. Rec.). *Czasop. Nauk. od Zakładu Nar. im. Ossol. Wyd.* 1832 z. 2 s. 63-64. — *Pam. Emigracji* 1832/33 cz. 2. — (Powieści z podań ludu i obyczajów krajowych. Rec.). *Rozmaitości* (Lw.) 1835 nr 30. — T. B. *Tyg. Petersb.* 1835 nr 49. — G. P.: Kilka słów o F. Bernatowiczu. *Gaz. Kr.* 1835 nr 209. — J. I. Kraszewski: O polskich romansopisarzach. *Wizerunki i Roztrząsania Nauk.* 1836 nr 11; przedr. w: Wybór pism. Oddział X: Studia i szkice literackie. Oprac. P. Chmielowski. W-wa 1893 s. 13-14. — (Nekrologi:) P. W. *Kur. Warsz.* 1836 nr 243; *Rozmaitości* (Lw.) 1836 nr 40; *Kronika Emigracji Pol.* 1837 t. 5 s. 136-137. —

M. Grabowski: Literatura romansu w Polsce. W: Literatura i krytyka. T. 2. Wil. 1840. — S. Ciemniewski: F. Bernatowicz, autor „Pojaty". *Przegl. Nauk.* 1844 t. 1 nr 7. — H. Sk. (Skimborowicz): Wiadomość o rękopismach autora „Pojaty". *Przegl. Nauk.* 1844 t. 3 nr 23. — J. Bartoszewicz: (Wspomnienie). *Dzien. Warsz.* 1852 nr 130. — T. Nekanda (K. W. Wójcicki): Mój pamiętnik literacki. *Dzien. Warsz.* 1853 nr 315. — (K. W. Wójcicki): (Rec. przeróbki dram. „Pojaty" E. Derynga). *Dzien. Warsz.* 1854 nr 106. — F. K. Prek: Czasy i ludzie. (Dziennik z lat 1818-1856). Wyd. H. Barycz. Wr. 1959. — K. Kotowski: O życiu i pismach autora „Pojaty". *Bibl. Warsz.* 1860 t. 2 s. 1-27. — K. W. Wójcicki. *Enc. powsz.* Orgelbranda. T. 3 (1860). — K. W. Wójcicki: O powieści. *Kłosy* 1868 nr 132. — S. Tarnowski: Romans polski w początku XIX w. *Przegl. Pol.* 1871, luty; odb. Kr. 1871. — K. W. Wójcicki: Ostatni klasyk. W-wa 1872 s. 81. — P. Ch. (Chmielowski): F. Bernatowicz. *Złota przędza.* T. 2.

W-wa 1885. — T. JESKE-CHOIŃSKI: Historyczna powieść polska. *Niwa* 1888 t. 34; wyd. osob. W-wa 1899. — P. CHMIELOWSKI. *Wielka enc. powsz. ilustr.* T. 7/8 (1892). — W. HAHN: Przyczynek do genezy „Marii Stuart" Słowackiego. *Ateneum* 1894 t. 1 s. 292-293; odb. W-wa 1894 s. 33-34. — ŁOMŻYNIANIN: Dwa groby na cmentarzu w Łomży. *Biesiada Lit.* 1898 nr 42. — P. CHMIELOWSKI. *Album biogr. zasłużonych Polaków i Polek w. XIX.* T. 1. W-wa 1901. — K. WOJCIECHOWSKI: Bernatowicza „Nierozsądne śluby" jako pierwszy objaw werteryzmu w Polsce. *Pam. Lit.* R. 3 (1904) z. 1 s. 208-223. — K. WOJCIECHOWSKI: Werter w Polsce. Lw. 1904. — K. WOJCIECHOWSKI: Przyczynek do dziejów reakcji przeciw wszechwładztwu uczucia po r. 1820. *Pam. Lit.* R. 4 (1905). — G. KORBUT. *Sto lat myśli pol.* T. 3 (1907). — W. BOROWY: Ignacy Chodźko. Kr. 1914 *Prace Hist.-Lit.* nr 4. — A. Ł.: „Pojata, córka Lezdejki" na scenie wileńskiej (przeróbka dram. Derynga). *Świat* 1915 nr 11. —

K. WOJCIECHOWSKI: Dwa romanse walterskotowskie, J. U. Niemcewicza „Jan z Tęczyna" i F. Bernatowicza „Pojata". *Przew. Nauk. i Lit.* 1919. — K. WOJCIECHOWSKI: Historia powieści w Polsce. Lw. 1925. — A. BRONARSKI: Stosunki intelektualne polsko-szwajcarskie w ciągu wieków. *Przegl. Współcz.* 1931 t. 38 nr 112/113 s. 354. — M. MITERZANKA: Działalność pedagogiczna Adama ks. Czartoryskiego, generała ziem podolskich. W-wa 1931 s. 253. — J. KRZYŻANOWSKI: Z dziejów walterskotyzmu polskiego. *Przegl. Współcz.* 1933 t. 44 nr 130; przedr. pt. O walterskotyzmie polskim. W setną rocznicę śmierci Waltera Scotta. W książce: W świecie romantycznym. Kr. 1961 *Bibl. Studiów Lit.*; przekł. ang. pt. Scott in Poland. *The Slavonic and East European Review* 1933 t. 12 nr 34. — A. BAR. *Pol. słownik biogr.* T. 1 (1935). — T. SIVERT: F. Bernatowicz. *Kur. Lit.-Nauk.* 1936 nr 40. — L. JANOWSKI: Słownik bio-bibliograficzny dawnego Uniwersytetu Wileńskiego. Wyd. pod kierunkiem R. Mienickiego. Wil. 1939. —

Z. SINKO: Powieść angielska osiemnastego wieku a powieść polska lat 1764--1830. W-wa 1961 *IBL. Hist. i Teoria Literatury* t. 6. — W. KUBACKI: Zapomniany powieściopisarz romantyczny (F. Bernatowicz). *Życie Lit.* 1962 nr 5; przedr. w: Lata terminowania. Kr. (1963). — I. K. GORSKIJ: Polskij istoriczeskij roman i problema istorizma. Moskwa 1963. — M. JASIŃSKA: Autentyzm i „literackość" a wiedza powieściowego narratora. *Pam. Lit.* R. 54 (1963) z. 1 s. 21. — W. KUBACKI: Twórczość F. Bernatowicza. Wr. 1964 *PAN. Oddz. w Kr. Prace Komisji Hist.-Lit.* nr 12. [Rec.: A. KLIMOWICZ. *Nowe Książki* 1964 nr 12; J. MAŚLANKA. *Ruch Lit.* 1965 z. 4].

BIAŁKOWSKI ANTONI (1788—1852)

Pamiętnikarz.

Ur. 13 czerwca 1788 w Poznaniu; syn Józefa, właściciela (lub dzierżawcy) niewielkiego majątku pod Poznaniem. 14 listopada 1806 wstąpił jako ochotnik do 4 (późniejszego 12) pułku piechoty armii Księstwa. 4 stycznia 1807 awansowany na podporucznika. Walczył pod Tczewem, Gdańskiem i Frydlandem. Po wojnie stacjonowany w garnizonach w Rawiczu i Toruniu. 13 września 1808 mianowany porucznikiem 3 batalionu 12 pułku piechoty. W 1809 odznaczył się w obronie Torunia; po Jankowicach (ranny) przebywał krótko w niewoli. 15 sierpnia odznaczony złotym krzyżem Virtuti Militari. Od listopada 1809 do maja 1811 przebywał w załodze Krakowa (31 grudnia 1810 awansowany na kapitana), następnie wraz z pułkiem w Modlinie (do grudnia 1811), potem w Warszawie (do maja 1812). W kampanii 1812 walczył (m.in.) pod Smoleńskiem, Możajskiem i Berezyną; odznaczony krzyżem kawalerskim Virtuti Militari. Do Warszawy wrócił 24 grudnia 1812; po parotygodniowej kuracji połączył się z pułkiem i wziął udział w kampanii 1813 (walczył m.in. pod Drezdnem i Lipskiem); 19 października po doszczętnym zniszczeniu kompanii grenadierskiej 3 baonu (którą dowodził) ledwie uszedł z życiem. Przy reorganizacji korpusu polskiego wszedł w skład 3 (czy 4) kompanii gwardii honorowej polskiej (w grudniu 1813). W 1814 był we Francji. Podczas odwrotu do kraju wyznaczony do eskorty honorowej towarzyszącej zwłokom ks. Józefa Poniatowskiego. 13 lutego 1815 wszedł w skład 3 pułku piechoty liniowej Królestwa Kongresowego. 11 kwietnia 1819 awansowany na majora; 24 maja 1829 na podpułkownika. W 1830 otrzymał znak honorowy za 23-letnią służbę oficerską.

Wziął udział w powstaniu listopadowym: od 19 czerwca 1831 dowodził 18 pułkiem piechoty liniowej (II płocki); 19 sierpnia awansował na pułkownika. Po upadku powstania skorzystał z amnestii; od 1832 przebywał w majątku rodziców swej żony, Franciszki z Wójcickich, na Podlasiu. Po śmierci żony nabył część wsi Droblin pod Leśną i tam osiadł. Słynął w okolicy jako niezrównany gawędziarz. Pamiętnik spisał na usilne nalegania swego szwagra, K. W. Wójcickiego. Zmarł nagle 30 stycznia 1852.

TWÓRCZOŚĆ

1. Pamiętnik starego żołnierza (1806-1814). Pisany długo, zredagowany ostatecznie ok. 1850. Wyd. W. Tokarz. W-wa 1903 (ze skrótami i opuszczeniem całego wstępu poświęconego Austerlitz i Jenie).

OPRACOWANIA

K. W. Wójcicki: Cmentarz Powązkowski pod Warszawą. T. 1. W-wa 1855. — W. Tokarz: Przedmowa do: Pamiętnik starego żołnierza. W-wa 1903. [Rec. wyd.: A. Rembowski. *Bibl. Warsz.* 1903 t. 3 s. 385-387; J. Kownacki. *Kwart. Hist.* 1904 s. 619-620]. — B. Gembarzewski: Wojsko polskie 1807-1814. W-wa 1905. — B. Gembarzewski: Rodowody pułków polskich i oddziałów równorzędnych od r. 1717 do r. 1831. W-wa 1925. — J. Z. Pachoński. *Pol. słownik biogr.* T. 2 (1936).

BIAŁOPIOTROWICZOWA Z GIEDROYCIÓW KUNEGUNDA (1793—1883)

Pseud.: Une Polonaise (Eine Polin); La tante d'un orphelin.

Publicystka, powieściopisarka, poetka.

Ur. 1 lutego 1793 w Bobcinie pod Nowogródkiem; córka Romualda Giedroycia, generała majora wojsk litewskich, i Karoliny z Borzymowskich; siostra Łucji (Rautenstrauchowej). Uczyła się w domu w Bobcinie. Podczas bytności Aleksandra I w Wilnie mianowana damą dworu jego żony. Dzięki przyjaźni ojca z Józefiną Beauharnais została także damą dworu cesarzowej francuskiej. W czasie odwrotu Napoleona spod Moskwy wysłana przez ojca z matką i rodzeństwem do Francji, przebywała do 1814 na dworze Józefiny w Malmaison. Po powrocie zamieszkała z rodzicami w Warszawie, bywała w salonach literackich i uczęszczała na wykłady uniwersyteckie Ludwika Osińskiego. Po śmierci ojca (1824) wyszła za mąż za kuzyna, Jerzego Białopiotrowicza, byłego kapitana wojsk Księstwa Warszawskiego, adiutanta jej ojca. W czasie powstania listopadowego agitowała na rzecz sprawy narodowej. Po upadku powstania wyjechała przez Kalisz do Paryża, gdzie zajęła się działalnością charytatywną wśród emigrantów i uczestniczyła w tajnej agitacji na rzecz bonapartystów. Za drugiego cesarstwa prowadziła niefortunne spekulacje giełdowe. Sparaliżowana w czasie komuny paryskiej, po śmierci męża i córki wróciła do kraju. Zmarła 24 kwietnia 1883 w Radzikowie pod Warszawą.

TWÓRCZOŚĆ

1. Hrabia Teodor, czyli Łazienki w Warszawie. (W-wa ok. 1826).

Estr. II (1961), 235: „Wytępione dla skandalicznej niemoralności".

2. Esquisses polonaises ou fragments et traits détachés pour servir à l'histoire de la révolution de Pologne actuelle. Par une Polonaise. (Wyd. i wstępem poprzedził L. Chodźko). Paryż 1831.

Przekł. niem. pt. Skizzenbuch aus den Tagen vor und während der polnischen Revolution vom Jahre 1830. Von einer Polin. Fürth 1832. Dwie karty tyt., na drugiej tyt.: Der Grossfürst Constantin wie er war...

3. Coup d'oeil sur l'état des orphelins en Russie présenté à S. M. l'Empereur de toutes les Russies Alexandre II. Par la tante d'un orphelin. Paryż 1860. (W jęz. franc. i ros.).

4. Wiersz z okazji zamachu z 4 kwietnia 1866. B. m. (1866).

5. Pamiętniki księżny G. *Lech* 1878 nr 34-50.

Listy i materiały

1. Korespondencja. Znajdowała się w zbiorach raperswilskich Bibl. Nar.; zniszcz. 1944.

2. List z 1823. Rkps Bibl. Jagiel. sygn. 6233 III.

3. Odezwa do A. J. Czartoryskiego z 1831. Wyd. A. Kraushar: Kunegunda z książąt Giedroyciów Białopiotrowiczowa. *Sfinks* 1909 t. 5; odb. W-wa 1909 *Miscellanea Hist.* t. 37.

4. Do W. Wielogłowskiego z 1856. Rkps. Bibl. PAN Kr. sygn. 1824 k. 25-26.

5. Do S. Goszczyńskiego 6 listów z 1861-1868. Rkps Bibl. Nar. sygn. 2952.

6. Do S. Buszczyńskiego 8 listów z 1868-1870 i do G. Darboy z 1868. Rkps Bibl. PAN Kr. sygn. 2064 t. 1.

7. List od A. Mickiewicza z 10 kwietnia 1851. Ogł. *Kłosy* 1886 t. 2 s. 246 i wyd. korespondencji poety.

OPRACOWANIA

Wspomnienia pośmiertne: *Dzien. Poz.* 1883 nr 100; *Kur. Paryski* 1883 nr 41. — Ł. z Giedroyciów Rautenstrauchowa: Kunegunda z książąt Giedroyciów Białopiotrowiczowa. (Wspomnienie rodzinne). *Kłosy* 1884 nr 970-974. — A. Kraushar: Kunegunda z ks. Giedroyciów Białopiotrowiczowa. *Sfinks* 1909 t. 5; odb. W-wa 1909 *Miscellanea Hist.* t. 37. — S. P. Koczorowski. *Pol. słownik biogr.* T. 2 (1936).

BIELAWSKI JÓZEF (1739–1809)

Komediopisarz, poeta.

Krypt.: J. B.

Ur. w 1739; wg J. U. Niemcewicza był synem Michała Józefa Massalskiego i nieznanej z nazwiska Żydówki. Pod koniec panowania Augusta III przebywał na dworze drezdeńskim. W 1764 nosił tytuł fligel-adiutanta buławy wielkiej W. Ks. Litewskiego, później występował jako generał-adiutant. Współpracował przy organizowaniu publicznej sceny polskiej w Warszawie, otwarto ją w dniu 19 listopada 1765 wystawieniem komedii jego autorstwa „Natręci". W styczniu 1766 usunął się chwilowo od współpracy z teatrem (po kłótni z A. Moszyńskim), już jednak latem tegoż roku zajmował się reżyserią następnej swej komedii, „Dziwaka". W jesieni wytoczono przeciwko niemu proces o uwiedzenie aktorki Leszczyńskiej z Milewskich, porzucił wówczas teatr ostatecznie. W 1768 oraz w 1781-1787 przebywał w Paryżu, skąd pisywał do Stanisława Augusta listy, zawierające głównie prośby o pomoc materialną. Od lipca do listopada 1796 bawił przy królu w Grodnie. Zmarł w 1809 w Warszawie „wśród okropnej nędzy".

W życiu literackim Warszawy (szczególnie w okresie Sejmu Czteroletniego) był popularnym przedmiotem wycieczek satyrycznych. W sławnych literackich pojedynkach z Bielawskim brali udział: T. K. Węgierski, S. Trembecki, B. Hulewicz, S. K. Potocki, M. Wyszkowski; pod jego nazwiskiem ogłaszać mieli wiersze: Trembecki, F. K. Dmochowski, O. Kopczyński i Niemcewicz (autorstwo tych utworów nastręcza jednak stale wątpliwości).

TWÓRCZOŚĆ

1. Na dzień imienin... Izabelli Czartoryskiej. (Wiersz). W-wa 1765.

2. Natręci. Komedia z rozkazu Najjaśniejszego Stanisława Augusta, króla polskiego... napisana i na widok publiczny dnia 19 listopada roku 1765 w Warszawie wystawiona. Wyd. W-wa (1766). Z dedyk. dla Stanisława Augusta.

Druk zawiera także „Prolog" oraz „Epilog", ten ostatni wydano nadto osob.: Epilog rzeczony przez aktora przy otwarciu Teatrum Polskiego przez komedią „Natrętów". (W-wa 1765).

Wg Molière: Les Fâcheux. Współautorem „Natrętów" miał być A. K. Czartoryski (por. L. Bernacki).

3. Dziwak. Komedia w 3 aktach na dzień 3 Augusta napisana i na Teatrum JKMci grana (19 sierpnia) R.P. 1766. Wyd. W-wa 1766 (z dedyk. dla Augusta Czartoryskiego). Fragm. przedr. J. Kott, S. Lorentz: Warszawa wieku Oświecenia. W-wa 1954.

4. Do Bonafini. (Wiersz). Powst. 1776. Ogł. J. Kott: Trembeciana. *Pam. Lit.* R. 41 (1950) z. 3/4.

5. Portret Jaśnie Oświeconemu Ksciu JMci Adamowi Czartoryskiemu... ofiarowany. *Zabawy Przyjemne i Pożyteczne* 1776 t. 12 cz. 1.

6. Très-bénignes remontrances aux auteurs du Journal de Paris. Paryż 1787.

7. Antidotum przeciw zbyt rozmnożonym w Warszawie paskwilom. B. m. (1790). Przedr. zob. poz. 25.

Pierwodr. w kodeksie rkps Bibl. Czart. sygn. 938, z listem dedyk. do Stanisława Augusta, z 17 marca 1790. List przedr. J. Nowak-Dłużewski: Satyra polityczna Sejmu Czteroletniego. Kr. 1933 s. 56; przedr. J. Kott, jw. poz. 4.

Wiersz był przypisywany S. Trembeckiemu i włączany od 1819 do zbiorowych edycji jego poezji. Autorstwo Bielawskiemu przypisuje J. Kott.

8. Satyra przeciw paskwilom. B. m. (1790). Toż pt.: Wiersz przez Józefa Bielawskiego (Co was dziś do pisania złych wierszy zniewala...). Przedr. zob. poz. 24, 25.

Wiersz był przypisywany Trembeckiemu, jw. poz. 7.

9. Odpis przez Bielawskiego. Powst. w styczniu 1791. Z rkpsu Bibl. Czart. sygn. 938 ogł. J. Kott, jw. poz. 4.

Odpowiedź na wiersz B. Hulewicza (?): Na piszących komedie (zob. HULEWICZ B., Twórczość poz. 7). Autorstwo wg J. Kotta.

10. Wiersz na dzień wielkich imienin Jego Królewskiej Mości. B. m. (1791).

11. Bielawski do Anonima. Wyd. w druczku zaczynającym się wierszem (B. Hulewicza?): Do szacownego poety Bielawskiego. Zgoda. B. m. (1791, wg T. Jendrysik; wg J. W. Gomulickiego 1792).

Wiersz przypisywany także S. Trembeckiemu. Ostatnio pod nazwiskiem tego ostatniego ogł. go J. W. Gomulicki (S. Trembecki: Wiersze wybrane. W-wa 1965 *Bibl. Poetów*).

Zob. też HULEWICZ B., Twórczość poz. 8.

11a. Anakreontyka przy odebraniu czaszy wina z pięknych rąk od J(aśnie) W(ielmożnej) H(ulewiczowej) P(isarzowej) W(łodzimierskiej) przez Józefa Bielawskiego. B. m. (1791, wg J. W. Gomulickiego). Wyd.nast.: *Tyg. Pol.* 1819 t. 3 s. 283, pod nazwiskiem S. Trembeckiego; począwszy od wyd. z 1819 wchodzi stale do wydań zbiorowych jego poezji (ostatnio pod jego nazwiskiem przedr. J. W. Gomulicki, jw. poz. 11).

Egz. pierwodruku w Bibl. Nar. sygn. 47059; odpis L. Bernackiego ze zniszcz. egz. Bibl. Krasiń. znajduje się w Ossol. sygn. 7070/II teka 43.

Autorstwu Bielawskiego przypisuje E. Rabowicz.

12. Bielawski do nieboszczyków, z których jednego zabił, a drugi jeszcze trochę ziewa. B. m. (1791, wg T. Jendrysik).

13. Bielawski do płci ślicznej. B. m. (1791).

14. Hymn do księżny Barbary z Duninów Sanguszkowej... świeżo zmarłej. B. m. (1791).

15. Na powrót J.O. Księżny Jmci Czartoryski, generałowy Ziem Podolskich. W-wa 1791.

16. Na powrót J.O. Księżny Jmci z Książąt Czartoryskich Lubomirski, marszałkowy w. koronnej. W-wa 1791.

17. Rzeź humańska. Poema. Powst. ok. 1791.

Tekst nie znany, wzmiankuje o tym utworze Ode B. Hulewicz ad Julum Niemcewicz de meritis Bielavi (przypisy). Zob. HULEWICZ B., Twórczość poz. 9.

18. Spustoszenie Polski od Moskali. Poema poświęcone sławie stanów sejmujących pod laską JW. Jmci Pana Stanisława Nałęcza Małachowskiego... B. m. 1791.

19. Na dzień 6 grudnia. B. m. 1791.

20. Dzień 17 stycznia 1792. B. m. (1792). Egz. w Bibl. IBL W-wa.

21. Wiersz na śmierć Gustawa III, króla szwedzkiego. Berdyczów (1792).

22. Dzień Trzeci Maja 1792 roku. Berdyczów 1792.

23. Pienie weselne na zaślubiny... Tadeusza Czackiego z Barbarą Dembińską... 24 maja 1792. (W-wa 1792).

24. Wiersz przez Józefa Bielawskiego. B. m. (1792); przedr. zob. poz. 25.

Zawartość: Wiersz (inc.: Bierz, Trembecki, twe pióro nieśmiertelnej sławy..., mylnie przypisywany Trembeckiemu, jw. poz. 7); poz. 8.

Egz. w kodeksie rkps Bibl. Czart. sygn. 938.

25. Zbiór wierszy Józefa Bielawskiego. B. m. (ok. 1792).

Zawartość: poz. 24, 7, 8 oraz: Trzy piosnki pięknościom ofiarowane (rkps w Bibl. Tow. Przyj. Nauk w Poz. sygn. 179).

26. Okrucieństwo paryskie. B. m. (1793).

27. Odcięcie Bielawskiego. Z rkpsu Bibl. Jagiel. sygn. 1924/4 ogł. J. Nowak-Dłużewski: Poezja powstania kościuszkowskiego. Kielce 1946 s. 82; przedr. J. Kott, jw. poz. 4; pod nazwiskiem S. Trembeckiego przedr. J. W. Gomulicki, jw. poz. 11.

Odpowiedź na wiersz J. U. Niemcewicza: Do Józefa Bielawskiego zacięcie (1794).

28. Triumf Warszawy pod naczelnictwem Tadeusza Kościuszki w dn. 17 i 18 kwietnia r. 1794. B. m. (1794).

29. Do uzbrojonego ludu pod dowództwem Tadeusza Kościuszki dn. 24 maja 1794. B. m. (1794). Przedr. J. Nowak-Dłużewski, jw. poz. 27.

30. Wiersz na zaślubiny... Izabelli Grabowskiej... z... Walentym Sobolewskim... B. m. (1795).

Druk nie notowany przez Estr.; inform. E. Rabowicz.

31. Gdzie mię unoszą konie spienione... Powst. Tykocin, lipiec 1796. Z autografu Bibl. PAN Kr. sygn. 2665I ogł. E. Rabowicz: Stanisław Trembecki w świetle nowych źródeł. Wr. 1965 *IBL. Studia z Okresu Oświecenia* 3.

32. Prośba do Najjaśniejszego Pana (Ojcem polskiego teatru zwany...). Powst. Grodno, 1 sierpnia 1796. Z autografu ogł. E. Rabowicz, jw.

33. Zgoda W. JPani Mariannie z Potockich Szymanowskiej ofiarowana przez Józefa Bielawskiego. (W Grodnie, dnia 30 września 1796). B. m. (1796).

Druk nie notowany przez Estr., egz. w Bibl. PAN Kr. w kodeksie rkps sygn. 2665I. Inform. E. Rabowicz.

34. Hymn do Apollina, napisany na cześć Repnina z okazji jego choroby, przez Józefa Bielawskiego. (W październiku 1796). B. m. (1796).

Druk nie notowany przez Estr., egz. i inform. jw.

Autorstwo tradycyjnie przypisywane S. Trembeckiemu (od edycji jego poezji z 1819), pod jego nazwiskiem ogł. ostatnio utwór J. W. Gomulicki, jw. poz. 11. Bielawskiemu przypisuje autorstwo E. Rabowicz.

35. Oda do Marysi (Marianny z Potockich Szymanowskiej?) przez Józefa Bielawskiego. Powst. Grodno 1796 (?). Z autografu ogł. E. Rabowicz, jw. poz. 31.

36. Wierszyk do panny Tekli. Powst. 1796 (wg E. Rabowicza; wg J. W. Gomulickiego: w lub po 1791). Ogł. pod nazwiskiem S. Trembeckiego (ale ze znakiem zapytania) *Tyg. Wil.* 1815; począwszy od wyd. z 1819 wchodzi stale do wydań zbiorowych jego poezji (ostatnio pod jego nazwiskiem przedr. J. W. Gomulicki, jw. poz. 11).

Autorstwu Bielawskiego przypisuje E. Rabowicz.

37. Bukiet na imieniny J. W. Grabowskiej, generałowej inspektorowej, starościnie dąbskiej... ofiarowany. W-wa b. r.

38. Pienie radości na ocalenie zdrowia... Ludwiki z Rzewuskich hr. Chodkiewiczowej... W-wa b. r.

39. Wiersz różę oddając 25 sierpnia JW. Jmci Pani Ludwice Żyberkowej, wojewodzinie brzeski litewskiej, powiedziany. B. m. r.

40. Zachwycenie J.B. pięknym oczom ofiarowane. B. m. r.

41. Obraz życia Józefa Bielawskiego, niegdyś generała-adiutanta buławy wielkiej W. Ks. Litewskiego. (W-wa 1806).

Autorstwo niepewne.

Autografy wierszy Bielawskiego znajdują się w Bibl. PAN Kr. sygn. 2665I; odpisy wierszy Bielawskiego i przypisywanych Bielawskiemu zebrał L. Bernacki (rkps Ossol. sygn. 7070/II teka 43) i B. Erzepki (rkps Bibl. Racz. sygn. 1326 s. 34-40).

L i s t y

1. Do Stanisława Augusta 4 listy z 1766. Z rkpsu Arch. Główne Akt Dawnych (Arch. Jabłonny sygn. A/178a-b) ogł. K. Wierzbicka w: Źródła do historii teatru warszawskiego. Cz. 1. Wr. 1951.

2. Do Stanisława Augusta z 3 kwietnia 1768, 9 lutego 1781, 25 października 1786 i 3 czerwca 1787. Z rkpsów Bibl. Czart. sygn. 711, 722, 699 ogł. L. Bernacki: Teatr, dramat i muzyka za Stanisława Augusta. T. 2. Lw. 1925 s. 401-404.

3. Do I. Potockiego z 1783-1784. Rkps Arch. Główne Akt Dawnych (Arch. Wilan. sygn. 279b/II). Fragm. listu z 15 czerwca 1784 cyt. K. M. Morawski: Z wieku Łazienek. Kr. 1913 s. 143.

4. Do Stanisława Augusta z 20 lutego 1790. Rkps jw. (Arch. Kameralne sygn. 1600).

5. Do Stanisława Augusta z 17 marca 1790. Wyd. zob. Twórczość poz. 7.

6. Do Stanisława Augusta z lipca 1796; kopia listu do L. Chodkiewiczowej. Rkps Arch. Główne Akt Dawnych (Arch. Królestwa Pol. sygn. 363). List do króla ogł. E. Rabowicz, jw. Twórczość poz. 31.

7. Od S. K. Potockiego bruliony listów b. d. Rkpsy jw. (Arch. Wilan. sygn. 249).

OPRACOWANIA

J. Heine: Teatr Narodowy 1765-1766. Raporty szpiega. Podpatrzył i opisał... Przeł. i oprac. M. Klimowicz; Wstęp Z. Raszewski. W-wa 1962. (Druk bibliofilski z okazji dziesięciolecia „Pam.

Teatr."). — J. U. Niemcewicz: Pamiętniki 1804-1807. Dziennik drugiej podróży do Ameryki. Wyd. W. Wisłocki. Lw. 1873 s. 115. — K. W. Wójcicki: Cmentarz Powązkowski pod Warszawą. T. 3. W-wa 1858. — K. W. Wójcicki. *Enc. powsz.* Orgelbranda. T. 3 (1860). — A. Tyszyński: Komedia polska w XVIII wieku. W książce: Wizerunki polskie. W-wa 1875 s. 176-179. — K. Estreicher: Wstęp do wyd.: T. K. Węgierski: Pisma wierszem i prozą. Lw. 1882 s. XXIII. — A. Bełcikowski: Ze studiów nad literaturą polską. W-wa 1886 s. 218-220. — P. Chmielowski. *Wielka enc. powsz. ilustr.* T. 7/8 (1892). — B. Kąsinowski: Wstęp do wyd.: F. Zabłocki: Zabobonnik. Brody 1906 *Arcydzieła Pol. i Obcych Pisarzy* 43-44 s. 4.— B. Kielski: O wpływie Moliera na rozwój komedii polskiej. *Rozpr. AU Wydz. Filol.* t. 42 (1907) s. 168-170; odb. Kr. 1906 s. 40-42. — I. Górski: Kościuszko w literaturze polskiej XVIII wieku. *Przew. Nauk. i Lit.* 1914-1915. — M. Rulikowski: Otwarcie teatru w Warszawie. *Sfinks* 1915 i odb. — L. Bernacki: Teatr Stanisława Augusta. *Przegl. Warsz.* 1924 t. 2; przedr. w: Teatr, dramat i muzyka za Stanisława Augusta. T. 2. Lw. 1925 s. 382 nn. — *Pol. słownik biogr.* T. 2 (1936). —
H. Rzadkowska: Stosunek polskiej opinii publicznej do rewolucji francuskiej. W-wa 1948 *Bibl. Hist.* — K. Wierzbicka: Życie teatralne w Warszawie za Stanisława Augusta. W-wa 1949. — J. Kott: Trembeciana. 2. Bielawski i „Bielawscy". *Pam. Lit.* R. 41 (1950) z. 3/4 i odb. — K. Wierzbicka: Teatralia w Archiwum Jabłonny. *Pam. Teatr.* 1952 z. 2/3. — S. Ozimek: Udział „Monitora" w kształtowaniu się teatru narodowego. Wr. 1957 *Studia z Dziejów Teatru w Polsce* t. 2. — A. Lewański: Teatr, dramat i muzyka za Stanisława Augusta w świetle nowych źródeł. *Pam. Teatr.* 1960 z. 1. — M. Klimowicz: Repertuar teatru warszawskiego w latach 1765-1767. *Pam. Teatr.* 1962 z. 2. — J. W. Gomulicki: Komentarz historycznoliteracki do wyd.: A. Magier: Estetyka miasta stołecznego Warszawy. Wr. 1963. — T. Jendrysik: Benedykt Hulewicz w okresie Sejmu Czteroletniego. Praca magisterska. Wr. 1963 (maszynopis w Bibl. Katedry Lit. Pol. Uniw. Wr.). — M. Klimowicz: Kształtowanie się i źródła polskiej doktryny teatralnej w latach 1765-1767. *Pam. Lit.* R. 54 (1963) z. 3. — J. W. Gomulicki: Wstęp i komentarz do: S. Trembecki: Wybór wierszy. W-wa 1965 *Bibl. Poetów.* — M. Klimowicz: U początków teatru stanisławowskiego, 1765-1774. W-wa 1965.— E. Rabowicz: Stanisław Trembecki w świetle nowych źródeł. Wr. 1965 *IBL. Studia z Okresu Oświecenia* t. 3.

BIELIŃSKI FRANCISZEK (1742—1809)

Inna forma nazwiska: Biliński.

Pseud.: Bezimienny autor.

P i s a r z p e d a g o g i c z n y.

Ur. w 1742; syn Michała, wojewody chełmińskiego, i Tekli z Pepłowskich; synowiec Franciszka, marszałka wielkiego koronnego. Otrzymał w domu staranne wykształcenie. W 1757 został starostą garwolińskim i osieckim, w 1762 starostą czerskim, był nadto starostą sztumskim. W 1763 posłował do Francji. Po powrocie ożenił się z Krystyną Sanguszkówną i zaczął zabiegać o powiększenie dóbr. Jako jeden z pierwszych nawiązał kontakt z Komisją Edukacji Narodowej, przedstawiając swoje projekty reformy szkolnictwa. W 1776 powołany do jej grona, zajął się porządkowaniem funduszu edukacyjnego. W 1782-1784 — konsyliarz Rady Nieustającej, od 1784 — pisarz wielki koronny. W 1787-1790 przebywał we Włoszech. W powstaniu kościuszkowskim pełnił funkcję komisarza porządkowego stężyckiego; 22 sierpnia mianowano go generalnym komisarzem Wojsk Rzeczypospolitej ze stopniem generała majora. Zmarł w 1809 w Warszawie.

Ojciec Tekli Łubieńskiej.

TWÓRCZOŚĆ

1. Sposób edukacji w XV listach opisany, które do Komisji Edukacji Narodowej od bezimiennego autora były przesyłane. R. P. 1775. (W-wa 1775). Wyd. nast.: wyd. S. Siedlecki. Kr. 1888 *Bibl. Pedag. Tow. Naucz. Szkół Wyższych* t. 1; fragm. przedr.: S. Tync: Komisja Edukacji Naro-

dowej. Wr. (1954) *BN* I, 126; Z. Florczak, L. Pszczołowska: Ludzie Oświecenia o języku i stylu. T. 2. W-wa 1958; J. Lubieniecka: Reforma programu szkolnego Komisji Edukacji Narodowej. Wybór tekstów. W-wa (1962).

Brulion trzynastu listów datowanych: 1773, w Bibl. PAN Kr. sygn. 666.

Listy i materiały

1. Recueil des avant-propos... (Notatki z podróży do Włoch 1787-1790). Rkps Bibl. Jagiel. sygn. 4279.

2. Raport z podróży do Włoch przesłany Stanisławowi Augustowi w styczniu 1788. Rkps Bibl. Czart. sygn. 732 k. 81-86.

3. List od Stanisława Augusta z 22 kwietnia 1788. Rkps jw., k. 43.

OPRACOWANIA

Akty powstania Kościuszki. T. 1-3. Wyd. S. Askenazy, W. Dzwonkowski, E. Kipa, R. Morcinek. Kr. 1917-Wr. 1955. — (T. Kościuszko): Rozkazy i listy Kościuszki do generała Orłowskiego w r. 1794 skierowane. Wyd. A. M. Skałkowski. Poz. 1925. — F. M. Sobieszczański. *Enc. powsz.* Orgelbranda. T. 3 (1860). — P. Chmielowski. *Enc. wych.* T. 2 (1882). — T. Żychliński: Złota księga szlachty polskiej. R. 5. Poz. 1883; R. 7. Poz. 1885. — (S. Siedlecki): Wstęp do wyd.: Sposób edukacji w XV listach opisany. Kr. 1888. — P. Chmielowski. *Wielka enc. powsz. ilustr.* T. 7/8 (1892). — J. W. Dawid: Nauka o rzeczach. W-wa 1892 s. 192-194 i wyd. nast. — A. Karbowiak: Pedagogika Komisji Edukacji Narodowej w świetle systemów pedagogicznych XVIII wieku. *Przew. Nauk. i Lit.* 1907. —

P. Czaplewski: Senatorowie świeccy, podskarbiowie i starostowie Prus Królewskich. *Roczn. Tow. Nauk. w Tor.* *1919-1921*. Tor. 1921. — S. Łempicki: Mecenat kulturalny w Polsce. (Problem i postulaty). *Studia staropolskie. Księga ku czci A. Brücknera*. Kr. 1928 s. 293. — M. Loret: Życie polskie w Rzymie w XVIII wieku. Rzym 1930. — A. Brückner: Dzieje kultury polskiej. T. 3. Kr. 1931; wyd. nast. W-wa 1956. — S. Kot: Historia wychowania. Wyd. 2. T. 2. Lw. 1934 s. 62-65. — Ł. Kurdybacha: Stosunki literacko-kulturalne polsko-gdańskie w XVIII w. *Spr. Tow. Nauk. we Lw.* R. 16 (1936) z. 3. — I. Turowska-Barowa. *Pol. słownik biogr.* T. 2 (1936).— E. Suchan: Historyczny zarys organizacji szkolnictwa elementarnego w Polsce od Komisji Edukacji Narodowej po dobę obecną. Brześć n. Bugiem 1937 s. 44. — H. Barycz: Podróże polskie do Neapolu w wiekach XV-XVIII. *Przegl. Współcz.* 1939 t. 68 nr 1 s. 99-101; przedr.: Spojrzenia w przeszłość polsko-włoską. Wr. 1965. — A. Jobert: La Commission d'Éducation Nationale en Pologne (1773-1794). Son oeuvre d'instruction civique. Paryż 1941. — J. Fabre: Stanislas-Auguste Poniatowski et l'Europe des Lumières. Paryż 1952. — S. Tync: Wstęp do: Komisja Edukacji Narodowej. Wr. (1954) *BN* I, 126. — E. Rzadkowska: Encyklopedia i Diderot w polskim Oświeceniu. Wr. 1955 *IBL. Studia Hist.-Lit.* t. 24. — Z. Florczak, L. Pszczołowska: Objaśnienia do: Ludzie Oświecenia o języku i stylu. T. 2. W-wa 1958 s. 473. — W. Dworzaczek: Genealogia. W-wa 1959. — S. Hubert: Poglądy na prawo narodów w Polsce czasów Oświecenia. Wr. 1960 *Prace Wr. Tow. Nauk. S. A* nr 66. — B. Leśnodorski: Polscy jakobini. W-wa 1960 *Studia i Materiały z Dziejów Polski w Okresie Oświecenia* t. 3 s. 528. — J. Lubieniecka: Towarzystwo do Ksiąg Elementarnych. W-wa 1960 *Monografie z Dziejów Oświaty* t. 4.

BIELSKI JAN (1714—1768)

Pedagog, dramatopisarz.

Ur. 8 marca 1714 w Wielkopolsce. 14 sierpnia 1730 wstąpił do zakonu jezuitów w Krakowie. Studiował w zakonie retorykę, filozofię i teologię. Następnie był profesorem w kolegiach jezuickich w Lublinie (rok w infimie), Lwowie (rok w poetyce), Rawie (rok w humaniorach), Kaliszu (dwa lata w retoryce) i w Poznaniu (dziesięć lat w retoryce). W swych pismach pedagogicznych i tragediach pisanych na użytek teatrów konwiktowych propagował poglądy o konieczności wychowania młodzieży w duchu przydatności obywatelskiej. Zmarł 10 grudnia 1768 w Poznaniu.

TWÓRCZOŚĆ

1. Pro institutione grammatica Emmanuelis Alvari oratio... habita Calissii per... Kalisz 1746.

2. Zeyfadyn, król Ormuzu. Tragedia, gdy J. W. Imci Pana Władysława z Szołdr Szołdrskiego, generała wielkopolskiego, pierwszy raz po objęciu generalskiego

urzędu szkoły kaliskie witały, na widok dana... 1747 dnia 24 lipca. ... Kalisz 1747. Wyd. 2 Lubl. 1750.

Rkps znajdował się w Bibl. Krasińskich sygn. 3342; zniszcz. 1944.

W przedmowie wystąpienie przeciw S. Konarskiemu w sprawie tragedii „Otto".

3. Pro scholis publicis studiorumque in illis ratione oratio... habita Posnaniae per... ibidem in scholis Kaliscianis publicum artis rhetoricae professorem. Poz. 1747.

4. Tytus Japończyk. Tragedia prześwietnym W. Imciów państwa Jędrzeja i Marianny Wyssogotów Zakrzewskich, podczaszych i surogatorów poznańskich imieniem zaszczycona... na widok dana roku 1748 dnia 24 lutego... Poz. 1750. Wyd. 2 Lubl. 1750.

5. Konstantyn Wielki, pierwszy chrześcijański cesarz. Tragedia. Wyst. Poz. 1751.

Rkps znajdował się w Bibl. Uniw. Wil. sygn. 3.XIV.5/43.

6. Kazanie na pogrzebie W. JMć P. Józefa hr. Lipskiego, kasztelana łęczyckiego, miane w Lublinie dnia 30 czerwca 1753 r. B. m. r.

7. Mowa o wolności polskiej. 1754. Nie wyd.

Informacja: *Pol. słownik biogr.*

8. Apoloniusz, Chrystusów rycerz. Tragedia prześwietnym JW. Imci P. Teodora hr. z Iwanowic Koźmińskiego, wojewodzica kaliskiego, na Swarzędzu, Dubinie, Jutrosinie etc. pana imieniem zaszczycona... na widok dana roku 1755 dnia 8 lutego... Poz. 1755.

9. Divus Stanislaus Kostka, parvus juvenis, magnus sanctus... Poz. 1756.

Przekł. pol. S. J. Ossolińskiego pt. Św. Stanisław Kostka, niedojrzały w lata, dojrzały w świątobliwość młodzieniec... Poz. 1756.

10. Pochwała pogrzebna nieśmiertelnej pamięci JWP Imci Pana Jakuba z Kościelca na Działyniu Działyńskiego, wojewody malborskiego, murzynowskiego starosty, którą w archikatedralnym gnieźnieńskim kościele miał... roku 1757 dnia 15 lutego. Poz. 1757.

11. Mowa na pochwałę zmarłej Marii Józefy, królowej polskiej, miana w Poznaniu. Poz. 1757.

12. Widok Królestwa Polskiego ze wszystkimi województwami, księstwy i ziemiami, monarchami i monarchiniami, jako też monarchów tychże i monarchiń prawami, Rzeczypospolitej stanami i tychże stanów urzędami i uroczystymi sejmików, sejmów, senatu, rad, związków, okazywań, pospolitego ruszenia, sądów, skarbu, wojsk, w pokoju i w wojnie zabawami. W krótkim zgoła a rzeczywistym duchownego i świeckiego rządu opisie, rodowitym językiem polskim szkolnej polskiej szlachetnej młodzi wystawiony. T. 1-2. Poz. 1763 (dwa wyd.). Wyd. nast.: Poz. 1873.

Jest to podręcznik historii i geografii Polski. Zawarta w nim krytyka stosunków panujących w niektórych kolegiach wywołała protest akademików poznańskich, zamojskich i krakowskich, wyrażony w pamfletach: Manifest ... przeciwko twierdzeniom ubliżającym przywilejom i godności akademii w dziele ks. Jana Bielskiego S. J. pod tytułem „Widok Królestwa Polskiego" (1764) i Objaśnienie „Widoku historycznego..." (1764) Andrzeja Lipiewicza, rektora Akademii Poznańskiej. Bielski nie poddał się atakom akademików i cenzury, odpowiedział Remanifestem (1764) i do końca życia uczył historii i geografii według własnego podręcznika.

13. Aleksy, cesarz wschodni. Tragedia, czyli miłości przedziwnej i wierności śliczny dowód na dniu ślubnego związku... Poz. 1764.

Dedykacja Teodorowi i Joannie Koźmińskim.

14. Niewinność zwycięża potwarzy, czyli Leo VI cesarz. Tragedia. Wyst. Wil. 1765.

15. Stanislai I, Poloniae Regis, Magni Ducis Lithuaniae etc. etc. Lotaringiae et Barri Principis Benefici laudatio funebris habita Posnaniae in Templo PP. S. J. ... Stanisława I, Polskiego Króla, W. Książęcia Litewskiego etc. etc. Lotaryńskiego i Barskiego Książęcia Dobroczynnego pogrzebowa pochwała miana w Poznaniu w kościele ks. Jezuitów przy obchodzie pogrzebowym za tegoż Króla Imci przez ... roku 1766. Poz. 1766. (Tekst pol. i łac.). Przedr. w zbiorze: Mowy wyborne po większej części z starożytnych mówców i dziejopisów zebrane. T. 2. Wil. 1784 s. 342-423.

16. Gratulatio Illustrissimo ac Reverendissimo Domino Andreae Stanislao Kostka Młodziejowski... reddita a Collegio Posnaniensi. Poz. 1768.

17. Powitanie Franciszka Lanckorońskiego na starostwo rawskie wjeżdżającego. B. m. r.

18. Żywot Stanisława Karnkowskiego, arcybiskupa gnieźnieńskiego. B. m. r.

Ponadto nie wydane utwory J. Bielskiego w rkpsie pt. Mowy, dialogi i wiersze Kolegium Poznańskiego. Bibl. PAN Kr. sygn. 729.

Prace edytorskie

1. Ćwiczenia krasomowsko-prawnego przez prześwietną młódź krasomowską Collegium Poznańskiego S. J. wyprawionego księga I. Staraniem... Poz. 1757 (dwa wyd.).

Zbiór dialogów dramatycznych.

OPRACOWANIA

J. D. Janocki: Polonia litterata nostri temporis. Cz. 1. Wr. 1750 s. 7-8. — J. D. Janocki: Lexicon... Cz. 1. Wr. 1755 s. 11. — Catalogus primus Collegii Posnaniensis a. 1761. Rkps Arch. Romanum S. J. Pol. 34 f. 102 nr 23. — J. A. Załuski: Biblioteka historyków, prawników, polityków i innych autorów polskich. Powst. 1768. Wyd. J. Muczkowski. Kr. 1832. — A. Jocher: Obraz bibliograficzno-historyczny literatury i nauk w Polsce. T. 1. Wil. 1840. — Trębicki. *Bibl. Warsz.* 1843. — K. Estreicher: Rys ogólny piśmiennictwa dramatycznego polskiego od r. 1750 do 1800. *Dzien. Lit.* 1853 nr 39. — F. M. Sobieszczański. *Enc. powsz.* Orgelbranda. T. 3 (1860). — J. Brown: Biblioteka pisarzów asystencji polskiej Tow. Jezusowego. *Przegl. Poz.* 1861 t. 32; wyd. osob. Poz. 1862. — W. Chomętowski: Dzieje teatru polskiego od najdawniejszych czasów do 1750 r. W-wa 1870. — S. Załęski: Jezuici w Polsce. T. 3. Lw. 1902. — *Podręczna enc. kościelna.* T. 3/4 (1904). — M. Szyjkowski: Dzieje nowożytnej tragedii polskiej. Typ pseudoklasyczny. Kr. 1920. — L. Bernacki: Teatr, dramat i muzyka za Stanisława Augusta. T. 2. Lw. 1925. — S. Bednarski: Upadek i odrodzenie szkół jezuickich w Polsce. Kr. 1933. — L. Simon: Dykcjonarz teatrów w Polsce. W-wa 1935. — S. Bednarski. *Pol. słownik biogr.* T. 2 (1936). — J. Fabre: Stanislas-Auguste Poniatowski et l'Europe des Lumières. Paryż 1952. — B. Natoński: Wypisy ze źródeł jezuickich i uwagi. (Maszynopis w posiadaniu redakcji).

BIELSKI SZYMON (1745—1825)

Krypt.: X. S. B. Scholarum Piarum.

Historyk, tłumacz, edytor.

Ur. 17 września 1745 w Jazowsku w woj. krakowskim. Kształcił się u pijarów w Podolińcu na Spiszu, do zakonu wstąpił w 1766. Po studiach uczył przez dwadzieścia lat wymowy, historii i geografii w szkołach pijarskich w Łowiczu, Łukowie, Chełmie, Radomiu, Drohiczynie, Międzyrzeczu i Szczuczynie. W 1792 został prefektem drukarni i biblioteki zakonnej w Warszawie. Przyjaźnił się z F. K. Dmochowskim. W 1817 powrócił do pracy w szkolnictwie i wykładał w Kolegium Konarskiego na Żoliborzu, a w 1825 w Kolegium Głównym w Warszawie. Był członkiem Towarzystwa Przyjaciół Nauk. Zmarł w końcu grudnia 1825 w Warszawie.

TWÓRCZOŚĆ

1. Arytmetyka praktyczna krótkim i łatwym sposobem przez pytania dla wygody i używania szkolnej młodzi zebrana. W-wa 1775. Wyd. nast.: pt. Arytmetyka... dla wygody i używania gospodarskiego zebrana. W-wa 1775; W-wa 1793; W-wa 1806; W-wa 1811; W-wa 1813; W-wa 1815.

2. Wiadomość o życiu i pismach ks. Krzysztofa Kluka, proboszcza ciechanowieckiego. Wyd. anonim. w: K. Kluk: Zoologia, czyli zwierzętopismo, dla szkół narodowych. W-wa 1800 i odb. Przedr. w: K. Kluk: Roślin potrzebnych... utrzymanie... T. 1. W-wa 1808; K. Kluk: Zwierząt domowych i dzikich... historii naturalnej początki... T. 1. W-wa 1809.

3. Vita et scripta quorundam e Congregatione Clericorum Regularium Scholarum Piarum in provincia Polona professorum, qui operibus editis patriae et ecclesiae proficuis nomen suum memorabile fecerunt. W-wa 1812.

Oparte na materiałach Pomorzkanta (zob. Pomorzkant A. J., Twórczość poz. 3).

Przekłady

1. I. Kant: Projekt wieczystego pokoju. Rozwaga filozoficzna... Z języka francuskiego przełożona z nowymi autora dodatkami. Drukowana w Królewcu r. 1796. W-wa 1797.

2. (L. Mayeul de Chaudon?): Historia Kościoła powszechnego z dzieła francuskiego pt. Les Éléments de l'histoire ecclésiastique. W-wa 1809. Wyd. nast.: W-wa 1811; W-wa 1812; W-wa 1819; W-wa 1839; W-wa 1842.

Tłumaczył ponadto dzieła C. Fleury i P. Letourneaux.

Prace edytorskie

1. Catalogus librorum Bibliothecae Collegii Regii Varsaviensis Clericorum Regularium Scholarum Piarum. W-wa 1796.

2. Wybór różnych gatunków poezji z rymotwórców polskich dla użytku młodzieży. T. 1-3. W-wa 1806-1807. Wyd. nast. cz. 1: W-wa 1807; „edycja druga pomnożona" W-wa 1811; „edycja druga pomnożona" W-wa 1814; W-wa 1818; wyd. tyt. W-wa 1820. Wyd. nast. cz. 2: W-wa 1812 (dwa wyd.); W-wa 1820. Wyd. nast. cz. 3: W-wa 1814; W-wa 1820.

S. Bielski dobierał wzory, F. K. Dmochowski je oceniał, O. Górski napisał teorię.

3. Pieśni narodowe z różnych autorów polskich zebrane. W-wa 1812. Wyd. nast.: W-wa 1818.

Materiały

1. Kwity i rachunki wystawione przez Bielskiego jako prefekta Drukarni Pijarskiej władzom powstańczym 1794 r. Ogł. H. Oprawko, J. Szczepaniec. *Ze skarbca kultury* z. 16 (1964).

OPRACOWANIA

(Nekrologi): *Dzien. Wil.* 1826; *Kur. Warsz.* 1826 nr 8. — C. Biernacki. *Enc. powsz.* Orgelbranda. T. 3 (1860). — *Enc. kościelna* Nowodworskiego. T. 2 (1873). — F. Krupiński. *Wielka enc. powsz. ilustr.* T. 7/8 (1892). — C. *Podr. enc. kościelna.* T. 3/4 (1904). — H. Struve: Historia logiki jako teorii poznania w Polsce. Wyd. 2. W-wa 1911. — S. Harassek: Kant w Polsce przed r. 1830. Kr. 1916 *Prace Hist.-Lit.* nr 8 s. 56-57, 60. — S. Szczotka. *Pol. słownik biogr.* T. 2 (1936). — S. Truchim: Rola pijarów w rozwoju szkolnictwa Księstwa Warszawskiego. *Zesz. Nauk. Uniw. Łódz.* S. I: *Nauki Hum.-Społ.* z. 7 1957. — H. Oprawko, J. Szczepaniec: Materiały do działalności wydawniczej naczelnych władz powstańczych 1794 r. w Warszawie. *Ze skarbca kultury* z. 16 (1964).

BŁOTNICKI HIPOLIT (1792–1886)

Krypt.: B.; H. B.

Poeta, tłumacz.

Ur. w 1792 w Tulczynie; syn Ignacego, chorążego grabowieckiego, instygatora konfederacji targowickiej, i matki z Terleckich. Zagrożonego chorobą, w dzieciństwie oddano do kapucynów w Kunie, potem do bazylianów w Barze. Chodził do gimnazjum w Winnicy i w Krzemieńcu, ale szkół nie ukończył. Po krótkiej praktyce u adwokata wstąpił w 1814 na uniwersytet w Wilnie, gdzie po studiach pod kierunkiem G.E. Grodka uzyskał stopień kandydata filozofii. W 1820-1821 był guwernerem Juliusza Słowackiego, potem krótko — urzędnikiem w kancelarii Kuratorii Wileńskiej. W 1822 wyjechał do Rosji na stanowisko kancelisty w Ministerstwie Oświaty. Po powrocie z Petersburga osiadł w Puławach przy A. J. Czartoryskim jako osobisty sekretarz księcia. Towarzyszył księciu w podróżach zagranicznych. Po powstaniu, w którym brał udział w randze kapitana-adiutanta i uczestniczył w tworzeniu legii litewsko-ruskiej, wyjechał z Czartoryskim przez Kraków do Paryża i tam spędził resztę życia jako wychowawca synów księcia i jego zaufany sekretarz. W 1833 uczestniczył w organizowaniu Związku Jedności Narodowej. Należał do emigracyjnego Towarzystwa Historyczno-Literackiego. Zmarł 24 lutego 1886 w Paryżu.

TWÓRCZOŚĆ

1. Pochwała tabaki. Wiersz. *Dzien. Wil.* 1817 t. 1 s. 18-20; wyd. osob. b. m. r. (ok. 1817). Przedr.: K. Bartoszewicz: Księgi humoru polskiego. T. 3. Petersb. 1897; P. Hertz: Zbiór poetów polskich XIX w. Ks. 1. W-wa 1959.

2. Towarzystwo Dobroczynności Dam Polskich. Paryż 1866.

Wiadomość o 30-letniej działalności Towarzystwa.

Dołączone zawiadomienie o wencie.

Drobne utwory znajdują się w czasopismach wileńskich z 1815-1822, m. in.: *Dzien. Wil.* i *Tyg. Wil.* (tu w 1816 t. 1 s. 407-409; t. 2 s. 62-63: trawestacje pieśni Horacjusza). Przedr. je częściowo K. Bartoszewicz, jw. poz. 1.

Przekłady

1. O. Goldsmith: Historia starego inwalida. *Tyg. Wil.* 1816 nr 23.

2. O. Goldsmith: Wikary wekfildzki. Powieść... z angielskiego wytłumaczona... T. 1-2. W-wa 1825.

3. V. Hugo: Hernani, czyli honor kastylijski. Dramat wystawiony na teatrze franc. d. 25 lutego 1830 r., wytłumaczony na język polski przez S. B. Puławy 1830.
Estr. rozwiązał krypt. S. B. (Bernatowicz); Wędkiewicz: S (Sienkiewicz K.) B (Błotnicki H.). Por. też Sienkiewicz K., Przekłady poz. 8.

4. Przekład Herodota z r. 1842. Rkps.
Informacja: Estr. II (1961), 387.

Listy i materiały

1. Korespondencja, kalendarzyki i osobiste notatki oraz autobiografia dyktowana L. Gadonowi. Rkpsy Bibl. Czart. (Arch. Dom.). Tu m. in. pod sygn. Ew. XVII/473: listy od J. U. Niemcewicza. Fragm. z 24 czerwca i 29 grudnia 1839 cytuje A. Aleksandrowicz: Julian Ursyn Niemcewicz w Puławach. *Roczn. Lubel.* t. 3 1960 s. 149.

2. Do J. Lelewela 23 listy z 1822. Rkps Bibl. Jagiel. sygn. 4435.

3. Korespondencja z A. Klewańskim z 1832-1842. Rkps Bibl. Czart. sygn. Ew. 3212.

4. Do A. E. Koźmiana 4 listy z 1859-1860. Rkps Bibl. PAN Kr. sygn. 2040 t. 1.

5. Od A. Mickiewicza 7 listów z 22 marca 1833, 28 maja i 25 sierpnia 1853, 12 maja 1854 i b. d., z czerwca i 11 czerwca 1855. Wyd. wielokrotnie, m. in. w: A. Mickiewicz: Dzieła. T. 15-16. W-wa 1955.

6. List od F. Chopina z 12 grudnia 1846. Ogł. F. Hoesick: Chopiniana. T. 1. W-wa 1912 s. 314. Wyd. wielokrotnie, m. in.: wyd. B. E. Sydow w książce: F. Chopin: Korespondencja. T. 2. W-wa 1955 s. 221.

7. List od A. J. Czartoryskiego z 1853. Rkps Ossol. sygn. 12165/II.

8. Projekt wznowienia Towarzystwa Przyjaciół Nauk. Dwie redakcje: z 1844 i 1845. Rkps. Bibl. Czart. sygn. 5326.

OPRACOWANIA

A. Krosnowski: Almanach historique ou souvenir de l'émigration polonaise. Paryż 1837-1838 s. 23. — A. Andrzejowski: Ramoty starego Detiuka o Wołyniu. T. 1-3. Wil. 1861 i wyd. nast. — E. Heleniusz (E. Iwanowski): Wspomnienia lat minionych. T. 2. Kr. 1876 s. 315. — L. Gadon: Z życia Polaków we Francji. Paryż 1883. — A. E. Odyniec: Wspomnienia z przeszłości opowiadane Deotymie. W-wa 1884 s. 175 nn. — L. Gadon: Książę Adam Czartoryski podczas powstania listopadowego. Przyczynek do charakterystyki oparty na własnych jego pismach. *Przegl. Pol.* 1891, maj-październik; odb. Kr. 1892. — P. Chmielowski. *Wielka enc. powsz. ilustr.* T. 7/8 (1892). — F. Hoesick: Życie Juliusza Słowackiego na tle współczesnej epoki (1809-1849). T. 1. Kr. 1896 s. 56-57, 97, 101-106. — K. Bartoszewicz: Księgi humoru polskiego. T. 3. Petersb. 1897. — L. Gadon: Mickiewicz i Jakub Krawiec. *Z ziemi pagórków leśnych, z ziemi łąk zielonych. Książka zbior.* W-wa 1899. — L. Gadon: Emigracja polska. T. 1. Kr. 1901 s. 179. —
M. Handelsman: Francja—Polska. T. 1. W-wa 1926 s. 238. — J. Ślósarczyk: August Czartoryski, książę-salezjanin. W-wa 1932 s. 31-66. — W. Ogrodziński: Polskie przekłady Horacego. *Commentationes Horatianae.* T. 2. Kr. 1935 i odb. — M. Kukiel. *Pol. słownik biogr.* T. 2 (1936). — L. Janowski: Słownik bio- bibliograficzny dawnego Uniwersytetu Wileńskiego. Wyd. pod kierunkiem R. Mienickiego. Wil. 1939. — S. Wędkiewicz: V. Hugo et la Pologne. *Bulletin du Centre Polonais de Recherches Scientifiques de Paris* 1953 nr 11 s. 76-90. — P. Hertz: H. Błotnicki. W: Zbiór poetów polskich XIX w. Ks. 1. W-wa 1959. — M. Strzałkowa: Adam Klewański (1763-1843). Kr. 1960 *PAN Oddz. w Kr. Komisja Hist.-Lit. Prace Monograficzne* nr 7. — Z. Sinko: Powieść angielska XVIII w. a powieść polska l. 1764-1830. W-wa 1961 *IBL. Historia i Teoria Literatury* t. 6.

BOBROWSKI MICHAŁ (1784–1848)

Krypt.: Ks. M. B. K. K. B. U. P. N. P. S.

Biblista, filolog słowiański, pamiętnikarz.

Ur. 8 listopada 1784 (wg Korbuta i Janowskiego w 1785) we wsi Wólka na Podlasiu; syn Cyryla, proboszcza unickiego, pochodzącego ze szlachty podlaskiej, i Anny z Krupskich. Uczył się w szkole parafialnej w Kleszczelach i w kolegium pijarów w Drohiczynie. Od 1803 uczęszczał do gimnazjum w Białymstoku, ukończył je ze srebrnym medalem w 1806. W 1808 wstąpił do Seminarium Głównego w Wilnie. Dodatkowo

studiował na uniwersytecie filologię, matematykę, historię naturalną i języki. W 1811 uzyskał dyplom magistra filozofii i nauk wyzwolonych, w 1812 magistra teologii. Wakacje spędzał zwykle w klasztorze bazylianów w Supraślu i tam odnalazł Kodeks Supraślski (rękopis z XI wieku zawierający przekład Biblii na język starocerkiewnosłowiański). W 1814-1817 wykładał na Uniwersytecie Wileńskim Pismo Św. W 1815 otrzymał święcenia kapłańskie; dwa lata później został kanonikiem kapituły brzeskiej. W 1817, na zlecenie władz uniwersyteckich, w celu podniesienia kwalifikacji naukowych i zapoznania się z organizacją uczelni zagranicznych wyjechał do Austrii, Włoch, Francji i Niemiec. Poza biblistyką studiował slawistykę i orientalistykę. Wróciwszy w 1822 przez Puławy do Wilna wznowił wykłady Pisma Św. uzupełniając je seminarium z archeologii biblijnej i języka arabskiego. W 1823 (5 lipca) uzyskał doktorat teologii i nominację na profesora zwyczajnego (23 września). Posądzony o solidaryzowanie się z filaretami, został w 1824 usunięty z uniwersytetu przez Nowosilcowa i zesłany do klasztoru w Żyrowicach. Po dwóch latach uzyskał amnestię i został przywrócony do praw profesora, z zakazem jednak wygłaszania publicznych kazań i zajmowania administracyjnych stanowisk uniwersyteckich. Zakaz ten uchylono w 1827. Na uniwersytecie wykładał dalej egzegezę i archeologię biblijną, a w Seminarium Głównym — język starocerkiewnosłowiański. W tym czasie został członkiem Rady Seminarium Głównego, Komitetu Cenzury, zarządzającym kapitulnymi majątkami, proboszczem kościoła Św. Mikołaja i dziekanem wileńskim. Po likwidacji uniwersytetu i Seminarium Głównego (1832 i 1833), w okresie walki z unitami, został zdegradowany do stanowiska proboszcza w Szereszowie w powiecie prużańskim. W 1837 przeszedł na prawosławie; po likwidacji unii podniesiono go do godności „sobornego protojereja" i dziekana prużańskiego. Był członkiem Rzymskiej Akademii Starożytności, Moskiewskiego Towarzystwa Historii i Starożytności Rosyjskich oraz Towarzystw Azjatyckich, Paryskiego i Londyńskiego. Zmarł 21 września 1848.

TWÓRCZOŚĆ

1. Wyobrażenie Boga w pierwszej z porządku księdze Mojżesza podane. Rzecz na publicznym posiedzeniu Ces. Wil. Uniw. dnia 30 czerwca 1823... miana. *Dzieje Dobroczynności Kraj. i Zagr.* 1823 t. 2 nr 7; odb. Wil. 1823.

2. Kazanie w dzień pogrzebu śp. ks. J. K. Chodaniego dnia 21 lipca 1823 r. miane. Wil. 1823; toż w książce: K. Chodani: Nauka chrześcijańskiej katolickiej religii. Wil. 1823.

3. Mowa na uroczystym obchodzie żałobnego nabożeństwa za duszę śp. Piusa VII miana w kościele katedr. Wil. d. 8 października 1823. Wil. 1823.

4. Przemowa. Wyd. w książce: A. Dowgird, M. Herburt, M. Bobrowski: Zbiór mów żałobnych na pogrzebie śp. ks. F. N. Golańskiego S. P. ... mianych w kościele akademickim Św. Jana w Wilnie. Połock 1824.

5. Kazanie w dzień Opieki św. Józefa dn. 27 kwietnia 1824. Rkps Bibl. Czart. (Kuratoria Wil. teka nr 45).

6. Gramatyka języka słowiańskiego. Powst. 1826-1828. Rkps znajdował się w Bibl. Zamoyskich; zniszcz. 1944.

7. Nekrolog ks. Platona Sosnowskiego. Wil. 1828.

8. Wspomnienia o znakomitych profesorach Wileńskiej Akademii i Uniwersytetu. Wygł. 1828. Ogł. *Alma Mater Vilnensis* z. 8 (1929).

9. Krótki katechizm dla młodzi rzym.-kat. wyznania, uczącej się w naukowych zakładach w Rosji... Wil. 1834. Wyd. nast.: Wil. 1845; Wil. 1846.

Wyd. anonimowe.

10. Materiały do historii drukarń słowiańskich na Litwie. Zebrał... 1846. Nie wyd.

Informacja: Estr. I (1870), 121.

11. Rzeczy większej wagi w podróży z Wilna do Austrii i Włoch nadarzające się. Wyd. Dobrianski: Opisanije rukopisnogo otdielenija Wilenskoj Publ. Bibl. Wypusk 5. Wil. 1906.

Artykuły i fragm. dzieł znajdują się w czasopismach: *Dzieje Dobroczynności Kraj. i Zagr.* (1823), *Dzien. Wil.* (1822 nn.; tu: Wiadomość o rękopiśmie dawnej kroniki dalmatyckiej. 1823 t. 2 s. 369-382).

Rkpsy znajdowały się w Bibl. Zamoyskich.

Przekłady

1. M. Sowicz: Uwagi nad nieumiejętnością języka słowiańskiego literalnego w Dalmacji. Wil. 1826.

2. J. Jahn: Archeologia biblica. (T. 1). Wil. 1829; t. 2. Wil. 1836.

Przeróbka z niem. na łac.

Listy i materiały

1. Do J. Dobrovskiego, A. J. Czartoryskiego, S. Malewskiego, A. Dobrowolskiego, J. Lelewela, I. Daniłowicza, P. I. Köppena i in. adresatów oraz dokumenty. Wyd. W. A. Francew: Polskoje sławianowiedienije konca XVIII i pierwoj czetwierti XIX st. Praga 1906. (Tu również wiadomość o innych wyd. listów).

2. Do J. Lelewela 11 listów z 1819-1829. Rkpsy Bibl. Jagiel. sygn. 4435. Fragm. listu z 28 lutego 1824 ogł. *Pam. Tow. Lit. im. A. Mickiewicza* R. 1 (1887) s. 148-149.

OPRACOWANIA

Enc. powsz. Orgelbranda. T. 3 (1860).— P. Jankowski: Protojerej M. Bobrowskij. *Litowskije jeparchialnyje wiedomosti* 1864; przekł. pol. *Słowo* 1928 nr 179--182. — M. Malinowski: Księga wspomnień. Powst. przed 1865. Wyd. J. Tretiak. Kr. 1907 s. 48. — P. Jankowski: Driewniaja charatiejnaja psałtyr'... *Litowskije jeparchialnyje wiedomosti* 1866. — P. Jankowski: Biografija zamieczatielniejszych diejatielej po sochranieniju russkoj narodnosti mieždu unijatami. I. Protojerej Michaił Bobrowskij. *Chołmskij miesiaczesłow* 1867. — M. Kojałowicz: Istorija wossojedinienija zapadno-russkich unijatow. Petersb. 1873. — *Enc. kościelna* Nowodworskiego. T. 2 (1873). — John of Dycalp (P. Jankowski): Wspomnienia szkolne i uniwersyteckie. *Kłosy* 1884. — P. O. Bobrowskij: Sud'ba suprasłskoj rukopisi. *Žurnał Ministierium Narodnogo Proswieszczenija* i odb. Petersb. 1887. — P. O. Bobrowskij: Michaił Kiryłłowicz Bobrowskij (1785-1848), uczonyj sławist-orientalist. *Russkaja starina* 1888; odb. Petersb. 1889. — P. Žukowicz: O profiessorach bogosłowskogo fakultieta wilenskogo uniwiersitieta. Petersb. 1888. — P. O. Bobrowskij: Pieriepiska i uczenoje putieszestwije M. K. Bobrowskogo. Petersb. 1889. — P. O. Bobrowskij: K biografii M. K. Bobrowskogo. Petersb. 1890. — I. Filewicz: Wopros o wossojedinienii zapadno-russkich unijatow. *Warszawskije uniwiersitietskije izwiestija* 1891 nr 7. — P. Chmielowski. *Wielka enc. powsz. ilustr.* T. 7/8 (1892). — J. Cieplak: Ks. M. Bobrowski, profesor Uniwersytetu Wileńskiego. *Charitas. Księga zbior.* Petersb. 1894 s. 329-346. — J. Bieliński: Uniwersytet Wileński (1579-1831). T. 2-3. Kr. 1899-1900. — H. Mościcki: (L. Tur: Uniwersytet Wileński i jego znaczenie. Lw. 1903. Rec.). *Kwart. Hist.* 1903 s. 425--427.— W. A. Francew: Polskoje sławianowiedienije konca XVIII i pierwoj czetwierti XIX st. Praga 1906 s. 257-332. — H. Mościcki: Wilno i Warszawa w „Dziadach" Mickiewicza. W-wa 1908 s. 99, 184-185. —

W. Charkiewicz: Placyd Jankowski. Wil. 1928 *Bibl. Prac Polon. Wyd. Koła Polonistów Słuchaczów USB* nr 1. — I. Ohijenko: Starodruki i rękopisy cyrylickie w bibliotece hr. J. Ossolińskiego w r. 1818. *Przew. Bibl.* 1928 nr 18. — W. Charkiewicz: Bez steru i busoli. Sylwetka ks. prof. M. Bobrowskiego. *Alma Mater Vilnensis* z. 8 (1929); odb. Wil. 1929. [Rec.: Tiersakowiec. *Zapisky Czynu sw. Wasilija* 1930 t. 3 z. 3/4 s. 711-715]. — M. Szyjkowski: Polská účast v českém národním obrození. Cz. 1. Praga 1931. — J. Oko: Seminarium filologiczne Godfryda Ernesta Grodka. Wil. 1933 *Rozpr. i Materiały Wydz. I Tow. Przyj. Nauk w Wil.* t. 4 z. 3. [Rec.: A. Knot. *Kwart. Hist.* 1935 s. 692--693]. — M. Szyjkowski: Wileńscy filomaci w Pradze. *Pam. Lit.* R. 32 (1935) s. 210-211. — U. Tałoczka: Da sprawy nacyjanalnasci prafesara M. Babrouskaha. Kałośce 1935 s. 226-230. — W. Charkiewicz. *Pol. słownik biogr.* T. 2 (1936). — M. Szyjkowski: Polskie peregrynacje do Pragi i Karlowych Warów. Od Augusta Mocnego do Adama Mickiewicza. (Bydgoszcz) 1936. [Rec.: K. Wiskowaty. *Slavische Rundschau* 1937 s. 41]. — L. Janowski: Słownik bio-bibliograficzny dawnego Uniwersytetu Wileńskiego. Wyd. pod kierunkiem R. Mienickiego. Wil. 1939. — H. Barycz: Dziejowe związki Polski z Uniwersytetem Karola w Pradze. *Przegl. Zach.* 1948 półr. I s. 349.

BOCKSHAMMER JAN CHRYSTIAN (1733—1804)

Kaznodzieja, tłumacz, wydawca.

Ur. 27 maja 1733 w Cieszynie; syn Jana Chrystiana, nauczyciela. Kształcił się w Cieszynie, od 1752 studiował na uniwersytecie w Jenie. W 1757 został nadwornym kaznodzieją protestanckim w Goścu, a w 1764 pastorem i seniorem w Twardogórze, gdzie m. in. poświęcił się pracy przekładowej i wydawniczej. Zmarł w 1804 w Twardogórze.

TWÓRCZOŚĆ

1. Erster Unterricht in dem christlichen Glauben. Powst. przed 1770. Wyd. 1772.
Toż w jęz. pol. pt. Nauka o wierze oraz okolicznościowe kazania. Wyd. 1770; wyd. 2 1774.

Przekłady

1. Sarganck: Historia pasyjna. Wyd. 1765.
2. Ernest: Christliche Disciplin aus dem Lateinischen. Wyd. 1773.
3. J. K. Lavater: Sittenbüchlein für das Gesinde. Wr. 1773.
4. A. J. Pomorzkant: Rede bei dem Leichenbegängnisse des Durchlauchtigsten Fürsten und Herrn August Sulkowski... gehalten zu Reissen den 28-ten Febr. 1786. Aus dem Pohlnischen übersetzt... Wr. 1786.
5. R. Ładowski: Naturgeschichte des Königreichs Pohlen aus dem Pohlnischen übersetzt. Graz-Salzburg 1793.

Prace edytorskie

1. S. Dambrowski: (Postylla chrześcijańska, tj.) Kazania albo wykłady porządne świętych ewangeliej. Wyd. 2. Brzeg 1772. Wyd. nast.: Brzeg 1789; Wr. 1797; Brzeg 1798; Brzeg 1810; wyd. 6 Brzeg 1824.
2. Kancjonał zawierający w sobie pieśni chrześcijańskie..., na Śląsku zwyczajne... z starodawnych jako i świeżo przetłumaczonych i złożonych zebrane. Brzeg 1776. Wyd. nast.: „edycja wtora" Brzeg 1779; pt. Kancjonał zawierający w sobie pieśni chrześcijańskie porządkiem słusznym tak z starodawnych, jako i świeżo przetłumaczonych i złożonych zebrane, z przydatkiem modlitw, także z sumariuszem katechizmowym i rejestrami potrzebnymi... Brzeg (1780); wyd. 6 Brzeg 1790. Do r. 1848 — 19 edycji. Przedmowę przedr. Z. Florczak, L. Pszczołowska: Ludzie Oświecenia o języku i stylu. T. 2. W-wa 1958.

W układzie kancjonału pomagali pastorzy: J. W. Zasadius (Sassadiusz) z Sycowa i J. Chuć (Kutsch) z Byczyny. Chuć przerobił nadto kancjonał Bockshammera i wydał go pt. Pieśnioksiąg, czyli Kancjonał ewanielicki dla Boga czczenia. Brzeg b. r.; wyd. 2 Oleśnica 1836.

OPRACOWANIA

G. Fuchs: Reformation und Kirchengeschichte des Fürstenthums Oels. Wr. 1779 s. 224-225. — J. J. Kausch: Nachrichten über Polen. T. 1. Graz 1793 s. 286. Przekł. pol.: Wizerunek narodu polskiego. Tłum. W. Zawadzki w zbiorze: Polska stanisławowska w oczach cudzoziemców. T. 2. W-wa 1963 *Bibl. Pam. Pol. i Obcych*. — J. K. Sembrzycki: Krótki przegląd literatury ewang.-polskiej. Nawsie-Cieszyn (1888) s. 10 nn. — J. Londzin: Uzupełnienie do Bibliografii druków polskich. *Spr. jubileuszowe gimn. w Cieszynie* 1922 s. 84. — W. Ogrodziński. *Pol. słownik biogr.* T. 2 (1936). — W. Ogrodziński: Dzieje piśmiennictwa śląskiego. Kat. 1946. — R. Bossman: Ältere polnische Gesangbücher in Schlesien. Kurytyba 1952. — W. Chojnacki: Polskie kancjonały na Śląsku. *Roczn. Bibl.* 1958 z. 3/4. — Z. Florczak, L. Pszczołowska: Objaśnienia do: Ludzie Oświecenia o języku i stylu. T. 2. W-wa 1958 s. 562.

BOELCKE JÓZEF IGNACY (zm. 1786)

Redaktor, tłumacz.

Pochodził z Wielkopolski; w 1763 był lektorem dialektyki w poznańskiej Akademii Lubrańskiego i nosił tytuł „sekretarza JKMci". W 1772 przybył do Warszawy i rozpoczął pracę w kancelarii „do expedycji zagranicznej" kanclerza wielkiego koronnego A. S. Młodziejowskiego. W 1775 towarzyszył Młodziejowskiemu „do wód". Po śmierci ojca w 1776 przebywał czas pewien w Wielkopolsce dla uporządkowania spraw majątkowych. Od października 1776 do lipca 1777 zatrudniony przy demarkacji granicy z Pru-

sami. Od 1 sierpnia 1777 był sekretarzem Gabinetu Stanisława Augusta, który niejednokrotnie ratował go w opresjach finansowych (spłacając jego długi). Ok. 1782 ożenił się z córką Ignacego Niemiery, urzędnika sądowego ziemi warszawskiej. Jako tłumacz, autor i redaktor uczestniczył w wielkiej imprezie wydawniczej P. Dufoura, jaką była polska edycja biograficzno-historycznego słownika L. Mayeul de Chaudona; przygotowywał wydanie „Dykcjonarza sławnych Polaków". W styczniu 1784 otrzymał z rąk króla przywilej na „pisanie, drukowanie i wydawanie" *Monitora*. Zmarł w 1786 (po długiej chorobie, nie pozwalającej mu dokończyć rozpoczętych prac).

TWÓRCZOŚĆ

1. (L. Mayeul de Chaudon): Nowy dykcjonarz historyczny, albo historia skrócona wszystkich ludzi, którzy się wsławili cnotą, mądrością, rozumem, przemysłem, męstwem, wynalazkiem, błędami etc. od początków świata aż do naszych czasów... Po francusku od towarzystwa uczonych ludzi ułożony, a z francuskiego na polski język, podług najnowszej edycji w Kaen, Rotomagu i Paryżu r. 1779 przez... sekretarza Gabinetu JKMci przełożony, przydatkiem zaszłych odmian i wielu artykułów nowych powiększony. T. 1 cz. 1-2 — t. 7 cz. 1-2. W-wa 1783-1787. Fragm. przedr. *Monitor* 1785 nr 13 (wraz z pochwałą wydawnictwa).

Wyd. dedyk. Stanisławowi Augustowi i Szkole Rycerskiej. Jest to pierwsze i jedyne wyd. „Nowego dykcjonarza" (W. Konopczyński błędnie inform., że pierwsze wyd. w przekładzie Boelckego ukazało się już w 1779).

T. 8 słownika (cz. 1-2) pt. Dopełnienie Dykcjonarza historycznego albo historii skróconej wszystkich ludzi... — tłumaczył już po śmierci Boelckego Wincenty Roch Karczewski (wyd. W-wa 1787-1788).

Prace edytorskie i redakcyjne

1. Adorea D. Casimiro, regio genere et virtute principi, Regni Poloniae, et Magni Ducatûs Lithuaniae patrono, recurrente annuae solennis diei festo, in Mariano Academiae Posnaniensis oratio, praesente amplissimorum hospitum corona, ore facundo..., in inclyta Academia Posnaniensi dialectices auditoris, Sacrae Regiae Maiestatis secretarii... Poz. (1763).

2. (L. Mayeul de Chaudon): Nowy dykcjonarz historyczny, albo historia skrócona wszystkich ludzi... T. 1 cz. 1-2 — t. 7 cz. 1-2. W-wa 1783-1787. Zob. Twórczość poz. 1.

3. *Monitor*. W-wa (1784 lub 1785). Redakcja hipotetyczna.

4. Dykcjonarz historyczny sławnych Polaków. Przygotowywany do wyd., nie ukończ. T. 1 zaginął, t. 2 znajduje się w rkpsie Ossol. sygn. 46/III.

Zawiera m. in. biografie pióra A. Naruszewicza i nie publikowane ówcześnie wiersze I. Krasickiego.

Listy i materiały

1. Pro memoria, złożone Stanisławowi Augustowi w 1779; podanie do Komisji Ekonomicznej i Pro memoria; 3 listy do króla; kopia memoriału do internuncjusza papieskiego K. H. Szembeka z grudnia 1783 (w sprawie „Dykcjonarza sławnych Polaków"); prospekt układu „Nowego dykcjonarza historycznego sławnych ludzi" dołączony do listu do króla ze stycznia 1784; projekt lub kopia przywileju królewskiego na wydawanie *Monitora*, udzielonego Boelckemu w styczniu 1784. Ogł. E. Aleksandrowska. W: Miscellanea z doby Oświecenia, 2. Wr. 1965 *Arch. Lit.* t. 9. (Tu również inform. o innych papierach Boelckego lub jego dotyczących).

OPRACOWANIA

W. Konopczyński: Nasze pierwsze „wcielenie". *Kur. Warsz.* 1936, 9 stycznia. — W. Konopczyński. *Pol. słownik biogr.* T. 2 (1936). — M. Klimowicz: „Pamiątka Andrzejowi Mokronowskiemu" — nieznany wiersz Krasickiego. *Pam. Lit.* R. 48 (1957) z. 3 i odb. — P. Matuszewska: Z problematyki „Monitora". *Pam. Lit.* R. 50 (1959) z. 3/4. — M. Rymszyna: Gabinet Stanisława Augusta. W-wa 1962 *Studia i Materiały z Dziejów Polski w Okresie Oświecenia* t. 5. — E. Aleksandrowska: Monitorowe „autopowtórzenia". Z warsztatu bibliografa „Monitora" (3). *Pam. Lit.* R. 54 (1963) z. 4. — E. Aleksandrowska: Materiały do biografii i działalności literackiej J. I. Boelckego. W zbiorze: Miscellanea z doby Oświecenia, 2. Wr. 1965 *Arch. Lit.* t. 9. — E. Aleksandrowska: Ostatnie lata „Monitora" w świetle „autopowtórzeń". Propozycje periodyzacyjne. *Prace o literaturze i teatrze ofiarowane Z. Szweykowskiemu.* Wr. 1966.

BOGUCICKI JÓZEF JAN KANTY NEPOMUCEN (1747—1798)

Teolog, historyk Kościoła.

Ur. w 1747 w Bogucicach koło Buska; syn Kazimierza Berka Lewkowicza, karczmarza, pochodzenia żydowskiego. Nowe nazwisko otrzymał w 1758 przy chrzcie rodziny. W roku następnym immatrykulował się w Akademii Krakowskiej, w 1764 został bakałarzem nauk wyzwolonych, a w 1767 uzyskał doktorat filozofii. Prowadząc wykłady z filozofii w Akademii, równocześnie studiował prawo i teologię. W zimie 1769 wyświęcony na księdza. W 1771 uzyskał bakalaureat obojga praw i seniorat bursy prawniczej. W 1773 wysłany na studia nad językiem greckim do Rzymu, gdzie w 1775 doktoryzował się z teologii. Odbył podróż do Grecji. W Rzymie zaprzyjaźnił się z H. Kołłątajem, po powrocie do kraju w 1778 został członkiem Towarzystwa do Ksiąg Elementarnych. W 1780 powołany na profesora historii Kościoła, dyrektora Szkoły Wydziałowej i sekretarza Szkoły Głównej Koronnej (1780-1782). Stojąc po stronie Kołłątaja w jego sporze z kapitułą krakowską, naraził się biskupowi K. Sołtykowi i utracił na pewien okres probostwo w Mucharzu i Igołomii. W 1784-1785 — generalny wizytator szkół koronnych. Ostrą krytyką średniowiecznego kleru na publicznej sesji akademickiej w 1787 naraził się na prześladowania, którym przeciwstawił się ówczesny rektor F. Oraczewski. W czasie insurekcji (25 marca 1794) wszedł do Krakowskiej Komisji Porządkowej. Po powstaniu złożył podanie do władz uniwersyteckich o zwolnienie z katedry, które otrzymał dopiero w 1797, po odbyciu wraz z Janem Śniadeckim misji do Wiednia w sprawie utrzymania uczelni. Osiadł wówczas na probostwie w Igołomii. Zmarł 26 grudnia 1798 w Igołomii.

TWÓRCZOŚĆ

1. Conclusiones theologicae de scriptura sacra et traditionibus pro disputatione lunari mense Martis absolvenda expositae. B. m. (1766).

2. Cultus Duliae B. Isaiae Bonerio... Kr. 1767.

3. Conclusiones theologicae ex cursu morali, menti D. Thomae Angelici et Eccl. Doct. conformes... Obiectis satisfaciente M. ... Kr. 1767.

4. Laudatio funebris... Domini J. M. Marciszowski. Kr. 1773.

5. Kazania o niektórych chrześcijańskiej religii prawdach... r. 1778 powiedziane. W-wa 1779.

6. Oratio... cum in eadem Regni schola, Universitatis Cracoviensi... studiorum reformatio introduceretur. (Kr. 1780).

7. Historia Kościoła. Powst. 1780 i nast. Nie ukończona. Zachował się fragm. pt. Uwagi nad niektórymi znakomitszymi dziejami trzeciej epoki religii chrześcijańskiej w XV w. Kościoła przypadłymi. Z rkpsu Bibl. Jagiel. sygn. 1102 ogł. J. Muczkowski. *Dwutygodnik Lit.* 1842 (ze skreśleniami cenzury).

Uwagi te stanowiły podstawę jego prelekcji z r. 1787.

8. Assertiones ex historiae ecclesiasticae saeculo primo selectae... dubiis et obiectionibus faciente satis M. M. Fiałkowski... in Collegio Theologico Scholae Principis Regni Poloniae... Wygł. 3 lipca 1781. Wyd. Kr. (1781).

Listy i materiały

1. Do I. Potockiego z 6 września 1780. Rkps Arch. Gł. Akt Dawnych (Arch. Wilan. sygn. 279a 14).

2. Do H. Kołłątaja 3 listy z 1780, 1781 i b. d. (1784?) oraz list od Kołłątaja b. d. (1785?). Rkpsy Arch. Gł. Akt Dawnych (tzw. Metryka Litewska dz. IX t. 76, 96, 78 i 119).

3. Do J. Przybylskiego z 31 maja 1786. Rkps Bibl. Jagiel. sygn. 148/I.

4. Do F. Oraczewskiego (z lipca 1787). Rkps (kopia) Arch. Gł. Akt Dawnych (tzw. Metryka Litewska dz. IX t. 98).

5. Prospekt wykładów Bogucickiego z historii kościoła, w prospektach wykładów Szkoły Głównej Koronnej z 1786-1792. Ogł. M. Chamcówna: Uniwersytet Jagielloński w dobie Komisji Edukacji Narodowej. Szkoła Główna Koronna w okresie wizyty i rektoratu H. Kołłątaja 1777-1786. Wr. 1957 *PAN. Monografie z Dziejów Nauki i Techniki* t. 2 s. 347-354.

Różne materiały dotyczące Bogucickiego zachowały się w Bibl. Jagiel. sygn.

1102 i w Arch. Akt Dawnych M. Kr. sygn. 417 oraz Teki Grabowskiego sygn. E 65.

OPRACOWANIA

Korespondencja Jana Śniadeckiego. Listy z Krakowa. T. 1: 1780-1787. Wyd. L. Kamykowski. Kr. 1932. — J. S. Bandtkie: Historia Biblioteki Uniw. Jagiel. Kr. 1821 s. 148-151. — J. Muczkowski: J. K.N. Bogucicki. W książce: Rozmaitości historyczne i bibliograficzne. Kr. 1845 s. 7 nn. — C. Biernacki. *Enc. powsz.* Orgelbranda. T. 3 (1860). — W. Smoleński: Przewrót umysłowy w Polsce wieku XVIII. Kr. 1891 i wyd. nast. — P. Chmielowski. *Wielka enc. powsz. ilustr.* T. 9/10 (1893). — K. Rudnicki: Biskup Kajetan Sołtyk 1715-1788. Kr. 1906 s. 202. — M. Janik: Hugo Kołłątaj. Lw. 1913 s. 18, 34, 62. — K. Bartoszewicz: Feliks Oraczewski, inicjator Komisji Edukacyjnej. W książce: Szkice i portrety literackie. T. 1. Kr. 1930 s. 252-253. — W. Ogrodziński: Związki duchowe Śląska z Krakowem na przełomie wieków XVIII i XIX. Kat. 1935 s. 11. — M. Skorzepianka: Feliks Oraczewski, rektor krakowskiej Szkoły Głównej. Kr. 1935 s. 101. — H. Barycz. *Pol. słownik biogr.* T. 2 (1936). — A. Jobert: La Commission d'Éducation Nationale en Pologne (1773-1794). Son oeuvre d'instruction civique. Paryż 1941. — T. Glemma: Wydział teologiczny Uniwersytetu Jagiellońskiego w latach 1795-1847. Kr. 1949. — Ł. Kurdybacha: Kuria rzymska wobec Komisji Edukacji Narodowej w latach 1773-1783. *Arch. Komisji do Dziejów Oświaty i Szkolnictwa w Polsce.* Kr. 1949 i odb. — M. Chamcówna: Dyskusja nad katedrą literatury w Szkole Głównej Koronnej. *Pam. Lit.* R. 41 (1950) z. 3/4. — M. Klimowicz: Krasicki wobec reformy Akademii Krakowskiej. *Zeszyty Wr.* 1952 nr 1 s. 155. — T. Mikulski: Bogusławski, „ubogi student z Krakowa". *Pam. Teatr.* 1955 z. 1; przedr. w książce: Ze studiów nad Oświeceniem. W-wa 1956. — K. Opałek: Myśl Oświecenia w Krakowie. Kr. (1955). — M. Chamcówna: Uniwersytet Jagielloński w dobie Komisji Edukacji Narodowej. Szkoła Główna Koronna w okresie wizyty i rektoratu H. Kołłątaja 1777-1786. Wr. 1957 *PAN. Monografie z Dziejów Nauki i Techniki* t. 2. — M. Chamcówna: Uniwersytet Jagielloński w dobie Komisji Edukacji Narodowej. Szkoła Główna Koronna w l. 1786-1795. Wr. 1959 *PAN. Monografie z Dziejów Nauki i Techniki* t. 9. — J. Lubieniecka: Towarzystwo do Ksiąg Elementarnych. W-wa 1960 *PAN. Monografie z Dziejów Oświaty* t. 4. — M. Chamcówna: Epoka wielkiej reformy. *Dzieje Uniwersytetu Jagiellońskiego w l. 1765-1850.* T.2 cz. 1. Kr. 1965 *Univ. Jagellonica* t. 21/2.

BOGUSŁAWSKI JÓZEF KONSTANTY (1754—1819)

Krypt.: K. B.

Historyk, prawnik, publicysta, tłumacz, poeta.

Ur. 9 grudnia 1754. Od 1764 kształcił się u pijarów w Złoczowie, Podolińcu, Rzeszowie, Warszawie i Krakowie. Złożywszy u nich śluby zakonne uczył wymowy w kolegium w Międzyrzeczu na Wołyniu, potem prawa natury i narodów w konwikcie warszawskim. W Warszawie układał mowy dla posłów sejmowych i „wydawał" gazetę pisaną. W 1788 uzyskał w Wilnie doktorat teologii, w 1789 został profesorem w Szkole Głównej W. Ks. Litewskiego; wykładał teologię i historię Kościoła. Eksklaustrował się i otrzymał probostwo w Podbrzeziu oraz kanonię inflancką. Już jako emeryt (od 1803) pełnił różne obowiązki uniwersyteckie; był m. in. parokrotnie dziekanem oddziału nauk moralnych i politycznych, wizytował szkoły wileńskie. W 1808 wszedł do kapituły wileńskiej. Od 1785 był masonem; należał do lóż: Przesąd Zwyciężony, Świątynia Minerwy i Gorliwy Litwin na Wschodzie Wilna (od 1813). Zmarł 14 marca 1819 w Wilnie.

TWÓRCZOŚĆ

1. O doskonałym prawodawctwie. W-wa 1786.

2. Życia sławnych Polaków krótko zebrane... Tom 1. W-wa 1788. Wyd. 2: t. 1-2. Wil. 1814.

3. Oratio de utilitate atque praestantia studii theologici adversus quosdam illius vituperatores, pro restauratione praelectionum in Principe Schola Magni Ducatus Lithuaniae habita... B. m. 1789.

4. Pieśni w dzień nabożeństwa rolniczego. Wil. 1802.

5. Do... ks. J. N. Korwina Kossakowskiego... w dzień imienin 1802. (Wil.) 1802. (Wiersz).

6. Do... Xcia A. Czartoryskiego... od Muz Słowiańskich z okoliczności pisanego listu od tego książęcia kuratora do Uniw. Wil. d. 14 lutego 1803. Wyd. b.m. 1803.

7. Kazanie na pogrzebie... ks. J. z Korwinów Kossakowskiego... Wil. 1808.

8. Pour la fête de S. M. l'Impératrice et la Reine Louise-Marie le 25 août l'an 1812 au public de Vilna. Wygł. 1812. Wyd. b. m. r.

9. De studio theologiae sacrae aeque laicis ac ecclesiasticis viris necessario dissertatio... Wil. 1814.

10. De coniungendis cum nobilitate literis, dissertatio... Wil. 1814.

11. Wiersz na odjazd Najjaśn. Imperatora wszech Rosji Aleksandra I z miasta guberńskiego Wilna. B. m. r.

12. Wiersze na portret Aleksandra I w sali ratusza miasta guberńskiego Wilna. B. m. r.

Nadto ogł. dwa wiersze w *Zabawach Przyjemnych i Pożytecznych* 1776 (do A. K. Czartoryskiego i S. Konarskiego). Zob. także Prace edytorskie poz. 1.

Przekłady

1. J. L. Gresset: Wiersz o osobności... Z franc. przestosowany. Wil. 1802.

2. D. I. Iuvenalis: Wiersz o żądzach ludzkich... Z łac. przetłumaczony. Wil. 1802.

3. K. Warszewicki: Dwie mowy pogrzebowe. Kr. 1858.

Prace edytorskie

1. Mowy i wiersze moralne autorów klasycznych... T. 1-2. Wil. 1801. Wyd. nast.: Wil. 1806-1807.

Tu parę mów i wierszy autorstwa Bogusławskiego.

Listy i materiały

1. Listy i dokumenty wolnomularskie. Rkps Bibl. PAN Kr. sygn. 144. Fragm. z 1787-1788 ogł. S. Małachowski-Łempicki: Dzieje wolnego mularstwa w Krakowie 1755-1822. Kr. 1929 *Bibl. Kr.* nr 69 s. 21-28.

2. Do Stanisława Augusta z Wilna z 7 maja 1792. Rkps Bibl. Czart. sygn. 919 s. 281-283.

OPRACOWANIA

Korespondencja listowna H. Kołłątaja z T. Czackim... Wyd. F. Kojsiewicz. T. 2. Kr. 1844-1845 s. 397. — N. *Pam. Warsz.* 1816 nr 15 s. 368-372. — I. Chodynicki: Dykcjonarz uczonych Polaków. T. 1. Lw. 1833 s. 39-40. — J. Frank: Pamiętniki. Powst. 1823-1842. Tłum. i wyd. W. Zahorski. Wil. 1913, t. 1 s. 68, t. 3 s. 309. — S. B. Jundziłł: Pamiętniki życia. Powst. ok. 1835-1840. Wyd. A. M. Kurpiel. Kr. 1905 jako odb. z *Arch. do Dziejów Literatury i Oświaty w Pol.* t. 13 (1914). — E. Nowakowski. *Enc. powsz.* Orgelbranda. T. 3 (1860). — M. Baliński: Dawna Akademia Wileńska. Petersb. 1862 s. 329-330, 365. — M. Baliński: Pamiętniki o Janie Śniadeckim. T. 1. Wil. 1865 s. 460-461. — *Enc. kościelna* Nowodworskiego. T. 2 (1873). — P. Chmielowski. *Wielka enc. powsz. ilustr.* T. 9/10 (1893). — Sbornik matieriałow dla istorii proswieszczenija w Rossii. T. 1-3. Petersb. 1893-1898. — A. Bućkiewicz: O b. wyższych zakładach naukowych w Wilnie i Krzemieńcu... Rkps Bibl. PAN Kr. sygn. 1062, t. 2 s. 68, 122. — J. Bieliński: Uniwersytet Wileński (1579-1831). T. 1-3. Kr. 1899--1900. — S. Grabski: Zarys rozwoju idei społeczno-gospodarczych w Polsce od pierwszego rozbioru do r. 1831. *Przegl. Pol.* 1902 t. 144-146; wyd. osob. t. 1. Kr. 1903 s. 261-266. — C. S. *Podręczna enc. kościelna.* T. 5/6 (1905). — J. Kurczewski: Kościół zamkowy, czyli katedra wileńska. Cz. 2-3. Wil. 1910-1916. — W. Zahorski: Przyczynek do dziejów wileńskiej loży masońskiej. *Litwa i Ruś* 1912 t. 1 z. 3 s. 155. —

L. Uziębło: Omal nie zapomniani. *Tyg. Ilustr.* 1919 t. 2 nr 40/41. — L. Janowski: Historiografia Uniwersytetu Wileńskiego. Cz. 1. Wil. 1922 s. 91-92, 96. — *Księga pam. ku uczczeniu 350 rocznicy założenia i 10 wskrzeszenia Uniw. Wil.* T. 1-2. Wil. 1929. — S. Małachowski-Łempicki: Wolnomularstwo na ziemiach dawnego W. Ks. Litewskiego 1776-1822. Wil. 1930. — W. Worotyński: Seminarium Główne w Wilnie. Powstanie i pierwszy okres dziejów (1803--1816). Wil. 1935. — C. Falkowski. *Pol. słownik biogr.* T. 2 (1936). — W. Wąsik: Zagadnienie wartości kultury w Polsce w wieku Oświecenia. *Kultura i Wych.* 1938 z. 3 s. 234-236. — L. Janowski: Słownik bio- bibliograficzny dawnego Uniwersytetu Wileńskiego. Wyd. pod kierunkiem R. Mienickiego. Wil. 1939. — A. Jobert: La Commission d'Éducation Nationale en Pologne (1773-1794). Son oeuvre d'instruction civique. Paryż

1941. — B. Leśnodorski: Dzieło Sejmu Czteroletniego (1788-1792). Wr. 1951. — K. Opałek: Prawo natury u polskich fizjokratów. W-wa 1953. — B. Suchodolski: Nauka polska w okresie Oświecenia. (W-wa) 1953; przedr. w: Studia z dziejów polskiej myśli filozoficznej i naukowej. Wr. 1958 *Monografie z Dziejów Nauki i Techniki* 8. — W. Wąsik: Historia filozofii polskiej. T. 1. W-wa 1958 s. 227, 262. — E. Aleksandrowska: Zabawy Przyjemne i Pożyteczne 1770-1777. Monografia bibliograficzna. Wr. 1959 *Książka w Dawnej Kulturze Pol.* t. 9. — J. Lubieniecka: Towarzystwo do Ksiąg Elementarnych. W-wa 1960 *Monografie z Dziejów Oświaty* 4. — I. Stasiewiczówna: Z problemów nauki okresu Oświecenia. Wr. 1960 *Monografie z Dziejów Nauki i Techniki* 12. — W. Konopczyński: Polscy pisarze polityczni XVIII w. (do Sejmu Czteroletniego). W-wa 1966.

BOGUSŁAWSKI WOJCIECH (1757—1829)

Pseud. i krypt.: Autor „Fraskatanki"; Autor „Mieszczek modnych"; Autor „Ślubu modnego"; R. W... B...

Dramatopisarz, teoretyk i historyk teatru.

Ur. 9 kwietnia 1757 we wsi Glinno pod Poznaniem; syn Leopolda Andrzeja z Bogusławic h. Świnka, regenta ziemskiego poznańskiego, i Anny Teresy z Linowskich. W 1769 kształcił się u pijarów w Warszawie; 20 listopada 1770 immatrykulowany w Akademii Krakowskiej; w roku następnym uczył się w Szkołach Nowodworskich. Potem przebywał zapewne na dworze biskupa krakowskiego K. Sołtyka. We wrześniu 1775 wstąpił jako kadet pułkowy do gwardii pieszej litewskiej; pominięty w awansie wystąpił z wojska 24 lutego 1778 (w stopniu podchorążego). W tym samym roku (po 9 kwietnia) debiutował jako aktor, śpiewak operowy i autor dramatyczny na scenie teatru publicznego w Warszawie. Przygotowaniem libretta opery „Nędza uszczęśliwiona" do muzyki warszawskiego kompozytora M. Kamieńskiego (wystawionej 11 lipca 1778) zainicjował polską twórczość operową opartą na motywach ludowych. Wiosną 1781 przeniósł się do teatru lwowskiego. Powrócił w marcu 1782, wszedł do kierującego wówczas sceną polską Zrzeszenia Aktorów Narodowych i wkrótce zajął w nim czołową pozycję. 14 listopada t. r. odbył się poświęcony mu „jako założycielowi opery narodowej" — benefis. W 1783 uzyskał przywilej na teatr polski w Poznaniu powierzając jego dyrekcję J. Srokowskiemu.

1 maja 1783 mianowany został dyrektorem zespołu sceny polskiej w przedsiębiorstwie M. J. Lubomirskiego; z końcem miesiąca wyjeżdżający z kraju antreprener powierzył mu także dyrekcję zespołów obcych. We wrześniu t. r. otworzył do spółki z D. Curtzem i G. Constantinim własną antrepryzę i prowadził ją — z przerwami — aż do aresztowania F. Ryxa z powodu procesu Dogrumowej w styczniu 1785 (od kwietnia 1784 bez D. Curtza). W sierpniu 1784 udał się za Stanisławem Augustem do Nieświeża, jesienią zorganizował występy podczas sejmu w Grodnie, a w styczniu 1785 w Dubnie (był tam z zespołem po raz pierwszy już w roku poprzednim). W lutym przeniósł się z większością zespołu do Wilna, gdzie przy końcu karnawału zainaugurował występy „Fircykiem w zalotach". W okresie wileńskim 1785-1789 organizował stałe wyjazdy do Grodna i Dubna, a jednorazowo (1787) także do Lwowa. W lutym 1790, na wezwanie Stanisława Augusta, objął ponownie scenę warszawską i, wystawiając sztuki polityczne, związał ją z działalnością stronnictwa patriotycznego. Za rządów Targowicy kilkakrotnie popadał w konflikt z władzami, m.in. z powodu wystawienia „Henryka VI na łowach". W listopadzie 1792 wystawił pierwszą na scenie narodowej tragedię — „Meropę" Voltaire'a, zaś w roku następnym — pierwszą operę serio we własnym przekładzie („Axur" z muzyką A. Salierego).

W 1794 należał do sprzysiężenia; wystawienie 1 marca „Krakowiaków i górali" spełniło ważną rolę agitacyjną u progu insurekcji. 18 kwietnia podpisał Akt powstania;

powołany został do Deputacji Indagacyjnej i Deputacji Rewizyjnej. 11 października, na polecenie Rady Najwyższej Narodowej, wznowił przerwane powstaniem przedstawienia. 4 listopada, w dniu rzezi Pragi, opuścił Warszawę wysławszy uprzednio większość ocalałego majątku teatralnego i osobistego do rodziny pod Jędrzejów. W 1795 rozpoczął przeszło czteroletnią działalność teatralną we Lwowie. W tym okresie (1797) wystawił po raz pierwszy „Hamleta" we własnym przekładzie; nawiązał też wówczas współpracę z J. Elsnerem, który — po przeniesieniu się do Warszawy — z jego inicjatywy podjął ważne dla rozwoju opery, wiersza, a nawet języka badania nad wersyfikacją polską. W maju lub początku czerwca 1799 powrócił do Warszawy, a sprowadziwszy ze Lwowa zespół i urządzenia teatralne, rozpoczął występy 31 sierpnia. Teatrem warszawskim kierował przez następne 14 lat (do 30 kwietnia 1814). W 1801 za kolportaż ulotki z patriotycznym powinszowaniem noworocznym naraził się na restrykcje ze strony władz pruskich; prezydent kamery warszawskiej Hoym wydał zarządzenie zabraniające Bogusławskiemu występów pod karą więzienia. Dzięki wstawiennictwu gubernatora Warszawy gen. Köhlera u ministra Prus Południowych Vossa — niewątpliwie za sprawą wpływowych kół wolnomularskich — Fryderyk Wilhelm III anulował zakaz Hoyma pismem z 11 kwietnia 1801. Bogusławski powrócił na scenę w czerwcu podczas występów w Poznaniu. Latem udał się na kurację do Warmbrunn (Cieplice). W 1802 po raz pierwszy wystawił „Zaczarowany flet" Mozarta we własnym przekładzie; inicjował też nowe przekłady tragedii Corneille'a i Racine'a. Okresowo kierował także scenami niemieckimi; po raz pierwszy już w latach lwowskich (1795-1799). W l. 1800-1802 złożył cztery kolejne podania o przywilej exclusionis na teatr niemiecki i polski w Prusach Południowych; w czerwcu 1802 przyjęty w Poznaniu przez Fryderyka Wilhelma III otrzymał od niego przywilej na 10 lat (dotychczas kierował teatrem na podstawie trzyletniej koncesji) na prowadzenie teatru we wszystkich językach, zwalniający go od wszelkich opłat na terenie Prus Południowych (jednak bez prawa wyłączności). W 1804-1806 kierował sceną niemiecką w Warszawie. W latach swej ostatniej dyrekcji warszawskiej prowadził żywą działalność teatru objazdowego. Na podstawie dorywczo uzyskiwanych koncesji zespół jego występował w Poznaniu (1800-1803, 1805-1806, 1808-1810), Kaliszu (1800-1805, 1808-1809, 1811), Łowiczu (1799-1803, 1805-1806), Białymstoku (1808), Krakowie (1809) i Gdańsku (1811). Wykazał również szereg inicjatyw w dziedzinie budownictwa teatralnego; za jego sprawą i przy czynnej współpracy przebudowywano dwukrotnie Teatr Narodowy (1791, 1808), na własny koszt przebudował teatr we Lwowie i w tymże mieście wystawił amfiteatr (1796); w Poznaniu przebudował prowizoryczny teatr w Ujeżdżalni w 1800, w Kaliszu zbudował najpierw (czy też odremontował) drewniany budynek teatralny, na miejscu którego wzniósł w 1801 własny budynek z pruskiego muru. Z początkiem 1810, z powodu nasilających się trudności finansowych, wystąpił z propozycją przejęcia teatru w Warszawie przez rząd lub magistrat miasta; dekret Fryderyka Augusta z 14 kwietnia t. r. przedłużał jego antrepryzę na dalsze 4 lata, polecając przy tym utworzenie Dyrekcji Rządowej Teatrów (rozpoczęła działalność we wrześniu) i wyznaczając teatrowi subwencję, m.in. na zorganizowanie Szkoły Dramatycznej, którą otwarto w maju 1811. Pod koniec 1811 opracował „Projekt nowego urządzenia widowisk narodowych", w którym postulował utworzenie w stolicy trzech oddzielnych teatrów.

W 1814 przekazał dyrekcję teatru swemu zięciowi, L. Osińskiemu, pozostając nadal w zespole jako aktor, doradca i współorganizator. Kontynuował przedstawienia objazdowe występując w Kaliszu (1815, 1823), Poznaniu (1816, 1823; zamierzał tu objąć dyrekcję teatru), Wilnie (1816, 1817) i Płocku (1823). W 1822 przewodniczył komisji układającej „ustawy teatru narodowego". Od wiosny 1826 do lipca 1827 stał na czele Rady Teatralnej, powołanej do współpracy z Komitetem Kierowniczym Teatru. 20 listopada 1827 wystąpił ostatni raz na scenie w komedii „Koszyk wiśni".

Należał do grona wolnomularzy. Przyjęty do loży Doskonałe Milczenie na Wschodzie Dubna (przypuszczalnie już w 1778, równocześnie z zaangażowaniem się do teatru), należał następnie do loży Świątynia Izis na Wschodzie Warszawy (rozwiązanej w 1795), po powrocie do Warszawy (przed styczniem 1805) do loży Pod Złotym Lichtarzem, od 1805 do loży Świątynia Mądrości, gdzie otrzymał III stopień (mistrza); następnie, od 1808 aż do delegalizacji lóż w 1821, do ponownie otwartej loży Świątynia Izis. Dwukrotnie wysuwano jego kandydaturę do Towarzystwa Przyjaciół Nauk (1808, 1818).

Ok. 1824 zamieszkał z żoną Karoliną Wilhelminą Augustą z Sigmundów we wziętym w wieczystą dzierżawę Jasieniu (pow. brzeziński). Ze związku z Franciszką Pierożyńską, żoną Leona Pierożyńskiego, miał synów: Leopolda, Teodora, Wojciecha, i córkę Rozalię (ur. 1787, późniejszą Osińską), matką syna Stanisława (ur. 1804) była Konstancja Pięknowska, późniejsza Dmuszewska, zaś córki Zofii — nieznana z nazwiska Aniela. Dzieciom pochodzącym z nielegalnych związków dał własne nazwisko. Zmarł 23 lipca 1829 w Warszawie.

TWÓRCZOŚĆ

1. Nędza uszczęśliwiona. Opera w 2 aktach pierwszy raz grana na teatrze warszawskim 11 lipca 1778. Wyd. W-wa 1778. Wyd. nast. pt. Nędza uszczęśliwiona. Najpierwsza oryginalna polska opera w 2 aktach z muzyką Macieja Kamieńskiego, zob. poz. 82, t. 12.

Rkps znajdował się w Bibl. Krasiń. sygn. 4791 i Bibl. Teatrów Warsz. sygn. 706. Autograf partytury Kamieńskiego (wyciąg fortepianowy) znajduje się w zbiorach Warsz. Tow. Muz.; uwerturę ogł. J. Prosnak: Kultura muzyczna Warszawy XVIII w. Kr. 1955. (Dod. muzyczny s. 103-107).

Wg kantaty F. Bohomolca pod tym samym tytułem.

2. Amant, autor i sługa. Komedia w 1 akcie z francuskiego, p. Ceron (!) przetłumaczona. Wyst. i wyd. W-wa 1778. Wyd. nast. zmienione zob. poz. 82, t. 5.

Rkps Ossol. sygn. 11129/I (odpis z XIX w.).

Wg Cerou: L'Amant, auteur et valet.

3. Dla miłości zmyślone szaleństwo. Opera we 2 aktach z włoskiego tłumaczona, pierwszy raz na teatrze warszawskim dnia 25 września 1779 roku przez aktorów polskich grana. W-wa 1779. (Muzyka: A. M. Sacchini).

Wg T. Mariani: Il Finto pazzo per amore.

4. Ślub modny. Komedia w 5 aktach z francuskiego tłumaczona przez autora „Mieszczek modnych". Wyst. W-wa 1779; wyd. W-wa 1780. Wyd. nast.: wyd. 2 W-wa 1783; pt. Przekory miłosne, zob. poz. 82, t. 11.

Wg Molière: Le Dépit amoureux.
Dedykowane Stanisławowi Augustowi.

5. Miłość rzemieślnicza. Powst. przed 1780 (?); wyst. W-wa 22 kwietnia 1787 (pt. Miłostki rzemieślnicze).

Rkps znajdował się w Bibl. Teatrów Warsz. sygn. 756.

Wg C. Goldoni: L'Amore artigiano.

6. Mieszczki modne. Komedia w 5 aktach. Wyst. W-wa 1780; wyd. W-wa 1780. Wyd. nast. zmienione zob. poz. 82, t. 6.

Wg F. C. Dancourt: Les Bourgeoises à la mode.

7. Szkoła kobiet. Komedia w 5 aktach p. Molière z francuskiego przerobiona przez autora „Ślubu modnego". Wyst. W-wa 1780; wyd. W-wa 1781. Wyd. nast. zmienione zob. poz. 82, t. 7.

Wg Molière: L'École des femmes.

8. Fraskatanka, czyli dziewczyna zalotna. Opera we 3 aktach z muzyką sławnego Jana Paisiello, z włoskiego przełożona. Wyst. W-wa 13 lipca 1782; wyd. W-wa 1782.

Rkps znajdował się w Bibl. Teatrów Warsz. sygn. 104.

Wg F. Livigni: La Frascatana.

9. Czekina albo cnotliwa panienka. Opera z włoskiego tłumaczona we 3 aktach, z muzyką sławnego p. Piccini. Wyst. W-wa 1782; wyd. W-wa 1783. Wyjątki przedr.: Piosnki i arie z różnych operów i komedii zebrane. W-wa 1801.

Rkps znajdował się w Bibl. Teatrów Warsz. sygn. 100, 889.

Wg C. Goldoni: La Buona figliuola puta.

10. Szkoła zazdrosnych. Opera we 2 aktach, z muzyką sławnego p. Antoniego Salieri, z włoskiego języka przez autora „Fraskatanki" przetłumaczona. Wyst. i wyd. W-wa 1782.

Rkps znajdował się w Bibl. Teatrów Warsz. sygn. 771.

Wg C. Mazzola: La Scuola de'gelosi.

11. Włoszka w Londynie. Opera we 2 aktach z muzyką JP. Dominika Cymarosa, z włoskiego przetłomaczona. Wyst. W-wa 1782; wyd. W-wa 1783. Wyjątki przedr.: Rozrywka w smutku, czyli piosnki i arie... W-wa 1796.

Rkps znajdował się w Bibl. Teatrów Warsz. sygn. 748.

Wg L' Italiana in Londra (autor libretta nieznany).

12. Don Juan albo ukarany libertyn. Opera we 3 aktach, z włoskiego tłumaczona, z muzyką JMci pana Joachima Albertini. Wyst. W-wa 23 lutego 1783; wyd. W-wa 1783.

Rkps znajdował się w Bibl. Teatrów Warsz. sygn. 94, 736.

Wg Don Giovanni (autor libretta nieznany).

13. Kotek zgubiony. Komedia w 1 akcie, z francuskiego tłumaczona. Wyst. W-wa 31 marca 1783; wyd. W-wa 1783. Wyd. 2 Lw. b. r. (XVIII w.).

Wg N. Carmontelle: Le Chat perdu.

Przekł. ros.: G. Kalinowskij: Propadszyj kot. Małaja komiedija w 1 diejstwii pieriewiediena s polskogo jazyka... Petersb. 1791.

14. Uczciwy winowajca. Drama w 5 aktach z francuskiego tłumaczone. Wyst. W-wa 10 kwietnia 1783; wyd. W-wa 1783. Wyd. nast. zmienione zob. poz. 82, t. 5.

Rkps Ossol. sygn. 10727/I (odpis z XIX w.).

Wg Ch. G. Fenouillot de Falbaire: L'Honnête criminel.

15. Wieśniaczka u dworu. Opera we 2 aktach z włoskiego tłumaczona. Wyst. W-wa 19 października 1783; wyd. W-wa 1785. (Muzyka: A. Sacchini).

Wg La Contadina in corte (autor libretta nieznany).

16. Troje bliźniąt, czyli podobieństwo nadzwyczajne. Wyst. W-wa 16 listopada 1783; wyd. pt. Trzej bracia bliźnięta. Komedia w 4 aktach z francuskiej niewiadomego autora przełożona, zob. poz. 82, t. 12.

Rkps znajdował się w Bibl. Teatrów Warsz. sygn. 88; znajduje się w Ossol. sygn. 5101/I i 10085/I (odpisy z XIX w.).

Wg Colalto: Les Trois jumeaux vénitiens. (Źródłem tej sztuki jest komedia Goldoniego: I Due gemelli veneziane).

17. Mąż podejrzliwy albo awanturki nocne. Wyst. W-wa 21 grudnia 1783.

Rkps pt. Mąż podejrzliwy, czyli awantura nocna. Komedia w 5 aktach — znajdował się w Bibl. Zamoyskich sygn. 759.

Wg B. Hoadly: The Suspicious Husband.

Estr. za F. Bentkowskim wskazuje jako autora D. Garricka, a J. Baudouina de Courtenay jako tłumacza,' Bernacki za L. A. Dmuszewskim rozstrzyga autorstwo przeróbki na rzecz Bogusławskiego.

18. Człowiek, jakich mało na świecie. Komedia w 3 aktach. Wyst. i wyd. W-wa 1784. Wyd. nast. zmienione zob. poz. 82, t. 10.

Wg Gernevalde: Monsieur de St. Charles, ou l'homme comme il y en a peu.

19. Ogrodniczka zmyślona. Opera. Wyst.: Wil. 1785; W-wa 14 lutego 1790. (Muzyka: P. Anfossi).

Rkps znajdował się w Bibl. Teatrów Warsz. sygn. 106, 682.

Wg opery: La Finta giardiniera (autor libretta nieznany).

20. Zaffira, czyli niewolnica stateczna. Opera. Wyst.: Wil. 1788; W-wa 22 lutego 1790.

Rkps znajdował się w Bibl. Teatrów Warsz. sygn. 672.

Wg P. Guglielmi (?), G. Gazzaniga (?): Zaffira.

21. Filozofowie wrzekomi (Filozofowie mniemani), czyli mędrzec oszukany. Opera. Wyst.: Wil. 1788; W-wa 18 kwietnia 1790. (Muzyka: J. Paisiello).

Rkps znajdował się w Bibl. Teatrów Warsz. sygn. 103, 711.

Wg G. Bertati: I Filosofi immaginari. Autorstwo Bogusławskiego domniemane (wg Estr. I (1870), 400).

22. Lanassa, czyli wdowa Malabaru. Wyst. W-wa 7 września 1790; wyd. pt. ... Tragedia w 5 aktach po francusku przez Lemierre napisana, po niemiecku przez Plümicke na dramę przerobiona, a z tej na polski język przełożona, zob. poz. 82, t. 10.

Rkps znajdował się w Bibl. Teatrów Warsz. sygn. 78, 1284.

Wg A. M. Lemierre: La Veuve du Malabar, ou l'empire des coutumes; K. M. Plümicke: Lanassa.

23. Epilog w dzień rocznego obchodu szczęśliwego na tron wyniesienia Najjaśniejszego Pana, powiedziany przez JP. W. Bogusławskiego, dyrektora Teatru Narodowego, na końcu tragedii „Lanassa", która pierwszy raz w przytomności JKMci dnia 7 września reprezentowana była 1790. (W-wa 1790).

Jest to rzadki dziś druczek ulotny; jeden z egzemplarzy znajduje się w rkpsie Bibl. Czart. sygn. 39552 II.

24. Taczka przedającego ocet i musztardę, czyli cnota w grubej łachmanie. Wyst. W-wa 23 października 1790; wyd. pt. Taczka occiarza. Komedia w 3 aktach z francuskiej p. Mercier przełożona, zob.

poz. 82, t. 8. Wyjątki w zbiorkach: Rozrywka w smutku... W-wa 1796; Piosnki i arie... W-wa 1801; fragm. pt. Piosnka na nutę Wenecjanki z komedii „Taczka otciarza" na żądanie publiczności wydrukowana. Wyd. osob. b. m. r.; toż przedr. J. Prosnak: Kultura muzyczna Warszawy XVIII wieku. Kr. 1955 s. 257 (wraz z melodią powtórzoną za O. Kolbergiem: Krakowskie, cz. II nr 489).

Wg L. S. Mercier: La Brouette du vinaigrier.

25. Emilia Galotti. Tragedia w 5 aktach. Wyst. W-wa 21 listopada 1790; wyd. zob. poz. 82, t. 3.

Wg J. G. E. Lessing: Emilia Galotti.

26. Dowód wdzięczności narodu. Komedia we 2 aktach, przystosowana do uroczystości obchodu szczęśliwego na tron wybrania Najjaśniejszego Pana, a na dopełnienie komedii „Powrót posła" napisana. Wyst. W-wa 15 września 1791; wyd. W-wa 1791. Wyd. nast.: W-wa (Kr.) 1792; (W-wa) 1952 *Bibl. Świetlicowa „Czytelnika"*.

Dedykowana J. U. Niemcewiczowi.

27. Sługa panią. Opera w 2 aktach, z muzyką Jana Paesiello (!) z włoskiego przełożona. Wyst. W-wa 30 października 1791; wyd. zob. poz. 82, t. 10.

Wg P. Mililotti: La Serva fatta padrona.

28. Henryk VI na łowach. Komedia we 3 aktach z powieści angielskiej napisana. Wyst. W-wa 8 września 1792; wyd. W-wa 1792 (pięć wyd., w tym cztery „korsarskie"). Wyd. nast.: W-wa 1793; Łuck 1802; Kr. 1807; wyd. zmienione zob. poz. 82, t. 5; oprac. Z. Wołoszyńska. Wr. (1964) *BN* I, 153. Wyjątki przedr. w zbiorkach: Rozrywka w smutku... W-wa 1796; Piosnki i arie... W-wa 1801.

Rkps znajdował się w Bibl. Teatrów Warsz. sygn. 243; znajduje się w Bibl. Jagiel. sygn. 2828. w Ossol. sygn. 10652/I, pt. Wykradziona, czyli dobry sługa wynagrodzony przez Henryka VI (odpis XIX-wieczny), w Bibl. Miej. w Bydgoszczy.

Wg R. Dodsley: The King and the Miller of Mansfield.

Przekł. ros.: N. Sosiński: Gienrich Szestyj na ochotie. Komiedija w 4 diejstwijach iz anglijskoj istorii. Pieriewod s inostrannogo... Moskwa 1811.

29. Eleonora, czyli skutki przebaczenia niewiary małżeńskiej. Tragedia miejska w 4 aktach, z niemieckiej niewiadomego autora przerobiona. Wyst. W-wa 23 września 1792; wyd. zob. poz. 82, t. 11.

Rkps w Ossol. sygn. 11132/I (odpis z XIX w.).

Wg F. J. Ziegler: Eulalia Meinau, oder die Folgen der Wiedervereinigung.

Sprawa autorstwa Bogusławskiego niejasna. „Eleonora" wyst. 23 września 1792 była (wg afisza) dziełem A. Lesznowskiego; brak wzmianek o dalszych przedstawieniach sztuki. Tymczasem Bogusławski włączył tekst „Eleonory" do swoich Dzieł dramatycznych także z datą 1792. Albo więc posiadał własną wersję przeróbki sztuki Zieglera, albo też przez nieuwagę i błąd pamięci przypisał sobie tekst Lesznowskiego.

30. Szkoła obmowy. Komedia w 5 aktach, z angielskiej Ryszarda Sheridana przerobiona. Wyst. W-wa 17 stycznia 1793; wyd. zob. poz. 82, t. 1.

Wg R. Sheridan: The School for Scandal.

31. Figiel za figiel. Komedia w 3 aktach z francuskiej Fryderyka grafa Brühla przełożona. Wyst. W-wa 20 kwietnia 1793; wyd. zob. poz. 82, t. 4.

Odpis z XIX w. w Ossol. sygn. 11092/I.

Wg A. F. Brühl: Le Soupçonneux.

32. Pustelnik na wyspie Formentera, czyli wspaniały rozbójnik. Drama w 4 aktach. Wyst. W-wa 7 września 1793; wyd. zob. poz. 82, t. 9.

Rkps znajdował się w Bibl. Teatrów Warsz. sygn. 1291; znajduje się w Ossol. sygn. 5092/I i 10061/I (odpisy z XIX w.).

Wg A. F. Kotzebue: Der Eremit auf Formentera.

33. Axur, król Ormus. Opera heroiczna w 5 aktach, z muzyką Antoniego Salieri, z francuskiej de Beaumarchais na włoski język przerobiona, a z tego na polski przełożona. Wyst. W-wa 24 września 1793; wyd. zob. poz. 82, t. 9.

Wg P. A. Beaumarchais: Tarare.

34. Cud mniemany, czyli Krakowiacy i górale. Opera w 4 aktach (albo.:... w 2 aktach; ... w 3 aktach). Z muzyką J. Stefaniego. Wyst. W-wa prawdopodobnie 1 marca 1794; wyd. Berlin 1841 (wg Bernackiego wyd. P. Grzywiński). Wyd. nast.: Kr. 1865 (wg Estr. przerobił J. K. Turski); Lw. (1885) *Bibl. Mrówki* nr 217; na podstawie kopii A. Grabowskiego wyd. E. Kucharski. Kr. 1923 *Bibl. Pisarzy Pol. i Obcych* 6; W-wa 1947; b. m. 1947; oprac. J. Kijas. Kr. 1949 *Bibl. Arcydzieł Poezji i Prozy* nr 76 (tu również fragmenty Dziejów Teatru Narodowego, por. poz. 81), toż wyd. 2 Kr. 1951; oprac. Z. Libera. W-wa 1952; oprac. S. Pietraszko. Wr. 1954 *Nasza Bibl.*, toż wyd. 2 Wr. 1956, toż wyd. 3 popr. Wr. 1960; tekst wg autoryzowanego odpisu z 1796 przygotował M. Rulikowski, oprac. S. Dąbrowski i S. Straus. Wr. (1956) *BN* I, 162.

Śpiewka Bardosa z I odsłony była drukowana pod nazwiskiem J. U. Niemcewicza pt. Biedny student (także w prze-

kładzie niemieckim pt.: Der arme Student). Fragment tej piosenki: Nie mądry, kto wśród drogi, ogł. *Korespondent Nar. i Zagr.* 1794 nr 32 z 22 kwietnia. Wyjątki z arii Bardosa były drukowane w zbiorkach: Rozrywka w smutku, czyli piosnki i arie... W-wa 1796; Piosnki i arie z różnych operów i komedii zebrane. W-wa 1801; Pieśnik wolnomularski na użytek wspaniałego Wielkiego Wschodu... przez Br. T. Wolańskiego. Wr. 1818 (z aktu II sceny 8).

Rkps znajdował się w Bibl. Teatrów Warsz. sygn. 679 (odpis M. Rulikowskiego zachowany w Bibl. Instytutu Sztuki PAN), 680. Znajduje się w Bibl. Akad. Nauk. USRR we Lw. Zbiory Baworowskich sygn. 933/II (odpis z pocz. XIX w.). Rękopis partytury w Bibl. Warsz. Tow. Muz.

Tekst ulegał zmianom. Współcześni przypisywali autorstwo J. U. Niemcewiczowi lub H. Kołłątajowi. Wg W. Hahna H. Kołłątaj może być autorem końcowych kupletów, ponieważ w jego papierach z ok. 1805 znaleziono kilka z nich, różnych, z wyjątkiem jednego — w stosunku do wersji drukowanej w 1841. T. Mikulski odnalazł odpis kupletów sporządzonych ręką F. Karpińskiego (Bibl. Czart., Arch. Dom. sygn. XVII/1947). Ważniejsze warianty okolicznościowe piosenek z „Cudu mniemanego" opublikowali: W. Brumer: Służba narodowa Wojciecha Bogusławskiego. W-wa 1929, oraz S. Dąbrowski, S. Straus we Wstępie do wyd. z 1956.

W oparciu o „Cud mniemany" opracował Bogusławski późniejsze wersje utworu: 1) Scena patriotyczna z „Krakowiaków". Wyst. W-wa 4 czerwca 1809. Druk. *Gaz. Warsz.* dod. 2 do nr 45 z 6 VI 1809, oraz 2) Przygotowanie na przyjęcie monarchy, czyli Krakowiaki. Opera w 2 aktach. Wyst. W-wa 12 czerwca 1810; fragm. druk. w *Gaz. Warsz.* nr 48 z 16 VI 1810, przedr. E. Szwankowski: Teatr W. Bogusławskiego, 1799-1814. Wr. 1954 *Materiały do Dziejów Teatru w Pol.* t. 1 s. 111-114.

J. N. Kamiński napisał dalszy ciąg „Cudu mniemanego", zob. Kamiński J. N., Twórczość poz. 12.

35. Rzecz rzadka (Piękność z uczciwością złączona rzecz rzadka). Opera w 2 aktach z włoskiego tłumaczona, z muzyką sławnego Martini (V. Martin y Solar). Wyst. W-wa 1794. Wyjątki w zbiorku: Rozrywka w smutku... W-wa 1796.

Rkps znajdował się w Bibl. Teatrów Warsz. sygn. 107, 138, 712.

F. Bentkowski i L. A. Dmuszewski podają tytuł: Piękność z uczciwością. Estr.: Rzecz rzadka, czyli piękność złączona z cnotą.

Wg L. Da Ponte: Una Cosa rara, ossia bellezza ed onesta.

36. Antreprener w kłopotach. Opera z muzyką Cimorosa (!). Wyst.: Lw. 1796; W-wa 1799.

Rkps znajdował się w Bibl. Teatrów Warsz. sygn. 754.

Wg G. M. Diodati: L'Impresario in angustie.

37. Zoe, czyli skutki ambicji i miłości. Drama w 3 aktach. Wyst.: Lw. 1796; W-wa 12 listopada 1799.

Rkps Ossol. sygn. 5095 (odpis z XIX w.), tu podane nazwisko Bogusławskiego jako tłumacza, podobnie w tyt. nie istniejącego dziś tekstu z Bibl. Teatrów Warsz. sygn. 1265. Istniała wcześniejsza wersja pióra F. Zabłockiego wyst. w r. 1791.

Wg L. S. Mercier: Zoe.

38. Hamlet, królewicz duński. Tragedia w 5 aktach Shakespeara, z niemieckiej, podług poprawy Schroedera przełożona. Wyst. Lw. 1797; wyd. zob. poz. 82, t. 4.

Autograf z datami cenzury 1799, 1800, 1815 znajdował się w Bibl. Zamoyskich sygn. 764.

39. Herminia, czyli Amazonki. Heroiczno-komiczna opera w 2 aktach z muzyką Józefa Elsnera. Wyst. Lw. lipiec 1797; wyd. zob. poz. 82, t. 12.

Wyjątki w zbiorku: Piosnki i arie... W-wa 1801. Arię z I aktu „Prawda jest gorzką potrawą" przedr. J. Prosnak, jw. poz. 24 s. 256-257 (wraz z melodią powtórzoną za O. Kolbergiem: Krakowskie, cz. II nr 465). Scenę 8 aktu II, opuszczoną w wyd. z 1823, ogłosił z autografu E. Szwankowski w rozprawie: Odnaleziony autograf Bogusławskiego. *Pam. Teatr.* 1956 z. 1 s. 209-211.

Autograf śpiewanych fragmentów opery wraz z nutami w Bibl. Nar. sygn. 6319 t. 1-2.

40. Iskahar, król Guaxary. Melodrama w 3 aktach z muzyką Józefa Elsnera. Wyst. Lw. 1797; wyd. zob. poz. 82, t. 7.

Rkps Ossol. sygn. 10547/I (odpis z XIX w.).

Sztuka wg M. Smolarskiego napisana pod wpływem „Alzyry" Voltaire'a.

41. Spazmy modne, czyli tegowieczne małżeństwo. Komedia w 3 aktach. Wyst. Lw. 1797; wyd. zob. poz. 82, t. 2.

Rkps Ossol. sygn. 10704/I i 10686/I.

42. Kantata śpiewana na teatrze lwowskim przez aktorów polskich w dzień uroczystości obchodu instalacji JW. Kajetana Ignacego Gozdawa na Kitkach Kickiego, arcybiskupa lwowskiego... z muzyką JPana Stefani. Lw. 1798.

43. Sydney i Zuma. Melodrama w 3 aktach z muzyką J. Elsnera. Wyst.: Lw. lato 1798; W-wa 1799.

Źródło nieznane.

44. Pustelnicy, czyli miłość na doświadczeniu. Opera komiczna w 3 aktach z niemieckiego tłumaczona, z muzyką p. Henneberg. Wyst. W-wa 6 października 1799.

Wg J. E. Schikanedera.

45. Król Teodor w Wenecji. Opera w 2 aktach z włoskiego tłumaczona, z muzyką sławnego Paisiello. Wyst. W-wa 1799.

Rkps znajdował się w Bibl. Teatrów Warsz. sygn. 152, 713.

Wg G. Casti: Il Re Teodoro in Venezia.

46. Święto braminów słońca. Opera heroiczno-komiczna w 2 aktach z niemieckiego tłumaczona, z muzyką J. P. Müllera. Wyst. W-wa 23 listopada 1800.

Tekst znajdował się w Bibl. Teatrów Warsz. sygn. 755.

Wg F. Huber: Das Sonnenfest der Braminen.

47. Sułtan Wampun, czyli nieroztropne życzenia. Opera komiczna w 2 aktach (wg E. Szwankowskiego na podstawie afisza; natomiast K. Michałowski i A. Papierzowa podają: opera w 3 aktach), z muzyką J. Elsnera. Wyst. W-wa 1800. Wyjątki druk. w: Śpiewy i arie teatralne i światowe. T. 1. W-wa 1816.

Rkps znajdował się w Bibl. Teatrów Warsz. sygn. 689. Rkps partytury w Bibl. Nar.

Współautor: A. Gliński.

Wg A. F. Kotzebue: Sultan Wampun oder die Wünsche.

48. Otto do spektatorów śmierci swojej. B. m. (przed 1 stycznia 1801). Przedr. W. Brumer: Nieznany wiersz W. Bogusławskiego. *Ruch Lit.* 1929 nr 4 s. 126-127 oraz w książce: Służba narodowa Wojciecha Bogusławskiego. W-wa 1929 s. 79-80.

Autograf w Bibl. Instytutu Sztuki PAN.

Wiersz powstał jako powinszowanie noworoczne w formie epilogu do tragedii tłum. przez A. Glińskiego: Otto z Wittelsbach. Zob. GLIŃSKI A. Przekłady poz. 9.

49. Powtórzone wesele. Drama w 5 aktach z niemieckiej p. de Kotzebue przełożona. Wyst. W-wa 1801; wyd. zob. poz. 82 t. 12.

Wg A. F. Kotzebue: Die silberne Hochzeit.

50. Flet czarnoksięski, czyli tajemnice Izys. Wielka opera w 2 aktach z niemieckiego p. Szikander (!) tłumaczona... z muzyką sławnego Mozarta. Wyst. W-wa 29 stycznia 1802. Arię Sarastra (Zoroastra) z II aktu ogł. T. Wolański: Pieśnik wolnomularski na użytek wspaniałego Wielkiego Wschodu Narodowego. Wr. 1818.

Tekst znajdował się w Bibl. Teatrów Warsz. sygn. 8.

Wg J. E. Schikaneder, J. G. Giesecke: Die Zauberflöte.

51. Przerwana ofiara. Opera we 2 aktach z muzyką Piotra Winter, z niemieckiej przełożona. Wyst. W-wa 5 listopada 1802; wyd. zob. poz. 82, t. 7.

Wg F. Hubera.

52. Duchowidz, czyli w czepku się rodził. Opera komiczna w 2 aktach Perinet, z muzyką p. Müller. Wyst. W-wa 26 grudnia 1802.

Wg J. Perinet: Das Neusonntagskind.

53. Dwaj Klingsbergowie, czyli jaki ojciec, taki syn. Komedia w 4 aktach z niemieckiej Augusta Kotzebue przełożona. Wyst. W-wa 1802; wyd. zob. poz. 82, t. 3.

Wg A. F. Kotzebue: Die beiden Klingsberg.

54. Telemak, królewicz Itaki. Opera wielka heroiczno-komiczna w 2 aktach z niemieckiego Szikaneder tłumaczona, z muzyką F. A. Hoffmeister. Wyst. W-wa 15 marca 1803.

Tekst znajdował się w Bibl. Teatrów Warsz. sygn. 717.

Wg J. E. Schikaneder: Der Königssohn aus Ithaka.

55. Palmira, królewna perska. Opera heroiczno-komiczna w 3 aktach z włoskiego tłumaczona, z muzyką sławnego Salieri (wg afisza, wg M. Karasowskiego z muzyką P. Anfossi). Wyst. W-wa 6 stycznia 1804.

Źródło nieznane.

56. Dwa dni trwogi, czyli woziwoda paryski. Opera w 3 aktach z muzyką Cherubiniego, z francuskiej pana Bouilly przełożona. Wyst. W-wa 7 kwietnia 1804; wyd. zob. poz. 82, t. 2.

Wg J. N. Bouilly: Les Deux journées.

57. Lodoiska. Opera heroiczno-komiczna w 3 aktach z muzyką Cherubiniego, z niemieckiej przerobiona. Wyst. W-wa 2 grudnia 1804; wyd. zob. poz. 82, t. 6.

Wg C. F. Loraux (na podstawie powieści J. B. Louvet de Couvray: Aventures du chevalier de Faublas).

58. Mąż pustelnik (Spowiedź, czyli mąż pustelnik). Komedia w 1 akcie z niemieckiej pana de Kotzebue przełożona. Wyst. W-wa 5 grudnia 1805; wyd. zob. poz. 82, t. 1.

59. Maria Montalban. Opera heroiczna w 4 aktach z niemieckiego tłumaczona, z muzyką p. Winter. Wyst. W-wa 21 grudnia 1805.

Wg K. M. Plümicke (?).

Opera stanowi dalszy ciąg „Lanassy"; por. poz. 22.

60. Miłość dziecinna, czyli noga drewniana (Noga drewniana, czyli miłość dziecinna). Opera w 1 akcie z muzyką Piotra Gaveaux z francuskiego Demoustiego przełożona. Wyst. W-wa 6 marca 1808; wyd. zob. poz. 82, t. 9.

Wg Ch. A. Demoustier: L'Amour filial.

61. Dziewczyna dezerter. Komedia w 1 akcie z niemieckiego p. de Kotzebue tłumaczona. Wyst. W-wa 12 maja 1808.

62. Genowefa, królewna szkocka. Opera w 2 aktach z muzyką Szymona Mayer z włoskiej przełożona. Wyst. W-wa 21 lutego 1809; wyd. zob. poz. 82, t. 4.

Wg S. Rossi: Ginevra di Scozia.

63. Saul. Tragedia w 5 aktach tłumaczona z włoskiego. Wyst. W-wa 12 listopada 1809; wyd. zob. poz. 82, t. 1.

Wg V. Alfieri: Saul.

64. Kamilla. Opera w 3 aktach z muzyką Ferdynanda Päer, z francuskiej pana Marsollier przerobiona. Wyst. W-wa 14 października 1810; wyd. zob. poz. 82, t. 3.

Wg B. J. Marsollier des Vivettières: Camille ou le Souterrain.

65. Sardzino, czyli uczeń miłości. Opera heroiczno-komiczna w 2 aktach z włoskiego tłumaczona, z muzyką Ferdynanda Päer. Wyst. W-wa 14 marca 1811; wyd. zob. poz. 82, t. 11.

Źródło nieznane.

66. Józef w Egipcie. Opera w 3 aktach z muzyką Mehula, z francuskiej pana Duval przełożona. Wyst. W-wa 27 lutego 1812; wyd. zob. poz. 82, t. 1.

Wg A. V. Pineux-Duval: Joseph.

67. Dramaturgia, czyli nauka sztuki scenicznej, dla Szkoły Teatralnej napisana przez Wojciecha Bogusławskiego... w Warszawie 1812.

Fragmenty druk.: *Gaz. Teatr.* 1843 nr 16, 17, 19-23, 29, 30, 33, 39; ogł. Wł. Bogusławski w książce: S. G. Kozłowski: Albert, wójt krakowski. W-wa 1887. Cz. 2 pt. Mimika. Z odpisu wyd. i oprac. J. Lipiński, T. Sivert. (W-wa 1965).

Autograf będący w posiadaniu rodziny oraz odpisy zaginęły w czasie drugiej wojny światowej. (Zob. H. Szletyński: Bogusławski i szkolnictwo teatralne. *Pam. Teatr.* 1954 z. 3/4, s. 364-367). Ostatnio odnaleziony odpis części 2 znajduje się w Bibl. Inst. Sztuki PAN).

Rkps — wg relacji B. Korzeniewskiego — składał się z trzech części: pierwsza, „O widowiskach w ogólności", oparta była na artykułach z Wielkiej Encyklopedii; druga, traktująca o różnych rodzajach mimiki, oparta była na dziele J. Engla (Ideen zu einer Mimik, 1785-1786); trzecia, „O wymowie, czyli deklamacji", najpewniej także nie była oryginalna, jednak nie rozpoznano dotąd jej źródła zapożyczenia.

68. Jedna godzina małżeństwa. Opera w 1 akcie z muzyką Dalayrac, z francuskiej Pana Étienne przełożona. Wyst. W-wa 17 października 1813; wyd. zob. poz. 82, t. 8.

Wg Ch. G. Étienne: Une Heure de mariage.

69. Nadyr, czyli Thamas Kouli-Kan. Tragedia w 5 aktach z francuskiej Pana Buisson przełożona. Wyst. W-wa 1813; wyd. zob. poz. 82, t. 6.

70. Kobiety. Komedia w 3 aktach z francuskiej Demoustier przełożona. Wyst. W-wa 20 lutego 1814; wyd. zob. poz. 82, t. 9.

Rkps Ossol. sygn. 10694/I.

Wg Ch. A. Demoustier: Les Femmes.

71. Familia szwajcarska. Opera w 3 aktach z muzyką Józefa Weigl, z niemieckiej przełożona. Wyst. W-wa 27 stycznia 1815; wyd. zob. poz. 82, t. 5.

Oryginał francuski nieznany. Bogusławski oparł się na niemieckim tłumaczeniu I. F. Castellego pt. Die Schweizerfamilie.

72. Koncert przerywany. Opera w 1 akcie, z muzyką Bertona, z francuskiej Pana Marsollier przełożona. Wyst. W-wa 26 listopada 1816; wyd. zob. poz. 82, t. 6.

Wg B. J. Marsollier des Vivettières: Le Concert interrompu.

73. Junius. Tragedia w 5 aktach z francuskiej Pana Monvel przełożona. Wyst. W-wa 7 lutego 1817; wyd. zob. poz. 82, t. 8.

Wg J. M. Boutet de Monvel: Junius.

74. Janek i Stefanek. Opera komiczna w 3 aktach. Wyst. W-wa 11 grudnia 1817, z muzyką J. Nicolo (N. Isouard).

Wg Ch. G. Étienne: Jeannot et Colin (na podstawie powieści Voltaire'a).

Autorstwo Bogusławskiemu przypisują: E. Wrocki (Eksponaty muzyczne wystawy teatralnej w r. 1929. W-wa 1930 s. 6) i J. Lipiński (Recenzje teatralne Towarzystwa Iksów. W-wa 1959 *Materiały do Dziejów Teatru w Pol.* t. 4 s. 291). Toż przeł. L. Osiński, wyst. W-wa 1822 (zob. Osiński L., Przekłady poz. 24).

75. Kobieta dotrzymująca sekretu. Komedia w 1 akcie z angielskiej Pani Centlivre przerobiona. Wyst. W-wa 1817; wyd. zob. poz. 82, t. 3.

Wg Z. Centlivre: The Wonder, a Woman Keeps a Secret.

76. Miłość i tajemnica. Komedioopera w 1 akcie z francuskiej Pana Pain przełożona. Wyst. W-wa 1817; wyd. zob. poz. 82, t. 4.

Wg M. J. Pain: Amour et mystère, ou Leque est mon cousin?

77. Czary bez czarów. Opera krotofilna w 2 aktach z muzyką Nicolo de Malte (Nicolo Isouard), z francuskiej przełożona. Wyst. W-wa 1 stycznia 1819; wyd. zob. poz. 82, t. 10.

Wg A. Creuzé de Lesser, J. F. Roger: Le Magicien sans magie.

78. Nic nadto, czyli dwa parawany. Opera krotofilna w 1 akcie z muzyką Boyeldieu, z francuskiej Józefa Pain przełożona. Wyst. W-wa 5 lutego 1819; wyd. zob. poz. 82, t. 2.

Wg M. J. Pain: Rien de trop, ou les Deux paravents.

79. Ojciec familii. Drama w 5 aktach z francuskiej Diderota przełożona. Wyst. W-wa w lutym 1819; wyd. zob. poz. 82, t. 2.

Rkps znajdował się w Bibl. Teatrów Warsz. sygn. 1317.

Wg D. Diderot: Le Père de famille.

80. Fanszetka, czyli Sabaudzka dziewczyna z szałamajką. Komedioopera w 3 aktach z muzyką p. Himmel, z francuskiej p. p. Bouilli i Pain przełożona. Wyst. W-wa 1820; wyd. zob. poz. 82, t. 8.

Wg J. N. Bouilly, M. J. Pain: Fanchon la vielleuse.

81. Dzieje Teatru Narodowego. Wyd. zob. poz. 82, t. 1 (cz. I) oraz t. 4 (cz. II) i odb.; wyd. nast.: Przemyśl 1884; wyd. fotoof. z posłowiem S. W. Balickiego (W-wa 1965); fragm. ogł.: E. Kucharski. W-wa 1923 (w wyd. poz. 34) oraz J. Kijas. Kr. 1949 *Bibl. Arcydzieł Poezji i Prozy* nr 76 (w wyd. poz. 34), toż wyd. 2 Kr. 1951.

82. Dzieła dramatyczne. T. 1-3. W-wa 1820; t. 4-6. W-wa 1821; t. 7-12. W-wa 1823.

Zawartość t. 1: poz. 81, 63, 30, 66, 58; t. 2: poz. 79, 41, 56, 78; t. 3: poz. 25, 53, 64, 75; t. 4: poz. 81, 38, 31, 62, 76; t. 5: poz. 14, 28, 71, 2; t. 6: poz. 69, 6, 57, 72; t. 7: poz. 40, 7, 51, 83; t. 8: poz. 73, 24, 80, 68; t. 9: poz. 32, 70, 33, 60; t. 10: poz. 22, 18, 77, 27; t. 11: poz. 29, 4, 65, 84; t. 12: poz. 49, 16, 39, 1.

Prawie każda sztuka poprzedzona została notką biograficzną o autorze obcego źródła lub też o kompozytorze; przy pozycjach oryginalnych lub za takie podanych Bogusławski w miejsce notki zamieścił np. „Powody napisania komedii Spazmy modne" (t. 2), „Powody napisania melodramy Iskahar" (t. 7). Ponadto, po tekście każdej sztuki zamieścił autor swoje własne „uwagi" na temat danej pozycji; niektóre z „uwag" wykraczają poza temat omawianej sztuki, np. „Uwagi nad operą Józef w Egipcie" (t. 1) są „uwagami nad operą w ogólności".

Każdy z dwunastu tomów zawiera też umieszczoną na końcu biografię jednego aktora: 1. K. Owsińskiego; 2. A. Truskolaskiej; 3. T. Truskolaskiego; 4. B. Sierakowskiej; 5. K. Świerzawskiego; 6. S. Desznerówny (kolportowaną także w osobnej nadbitce: Życie Salomei Deszner. W-wa 1821); 7. A. Mierzyńskiego; 8. M. Jasińskiej; 9. J. Hempińskiego; 10. F. Pierożyńskiej; 11. D. Kaczkowskiego; 12. P. Drozdowskiej.

83. Duch sprzeciwieństwa. Komedia w 1 akcie z francuskiej Dufresny przełożona. Wyst. W-wa 29 marca 1822; wyd. zob. poz. 82, t. 7.

Rkps Bibl. Ossol. sygn. 11184/I.

Wg C. R. Dufresny: L'Esprit de contradiction.

84. Wymuszone zezwolenie. Komedia w 1 akcie z francuskiej Guyot de Merville przełożona. Wyst. W-wa 1823; wyd. zob. poz. 82, t. 11.

Rkps znajdował się w Bibl. Teatrów Warsz. sygn. 434; znajduje się w Ossol. sygn. 11177/I.

Wg M. Guyot de Merville: Le Consentement forcé.

85. Wolny strzelec, czyli kule zaczarowane. Opera romantyczna w 3 aktach, po niemiecku... napisana. Muzyka K. Weber. Tłomaczona i podłożona pod muzykę przez... W-wa 1825. Wyst. W-wa 4 lipca 1826. Fragm. wyd.: Śpiew polski z opery Freischütz... W-wa 182...

Wg J. F. Kind: Der Freischütz.

86. Dama biała. Opera komiczna w 3 aktach z muzyką (F.) A. Boieldieu. Wyst. W-wa 23 sierpnia 1827.

Tekst znajdował się w Bibl. Teatrów Warsz. sygn. 32 (z nazwiskiem W. Bogusławskiego).

Wg A. E. Scribe: La Dame blanche.

W zbiorach rkpsów pod nazwiskiem Bogusławskiego figurują nadto następujące utwory dramatyczne:
Hariadan Barbarossa, wielki admirał turecki. Drama w 3 aktach tłumaczona z francuskiego z dzieł St. Victor... Rkps Arch. Hist. w Kijowie sygn. 150 (J. Lipiński wymienia tę sztukę, wyst. 27 listopada 1814, pod nazwiskiem Iwaszkiewicza). —
Aktorowie dworu. Dramat w 3 aktach przez Karola Wartenburga. Z niemieckiego przełożył... Rkps Ossol. sygn. 10876/I.

Wg Estr. i E. Wrockiego (jw. poz. 74) Bogusławski przełożył libretta oper G. A. Rossiniego: Cyrulik sewilski (1825) i Włoszka w Algierze (1825, wespół z K. Brodzińskim), a także opery D. F. E. Aubera: Mularz i ślusarz (wg tekstu A. E. Scribe'a).

W y d a n i a z b i o r o w e

1. Dzieła dramatyczne. T. 1-3. W-wa 1820; t. 4-6. W-wa 1821; t. 7-12. W-wa 1823. Zob. Twórczość, poz. 82.

L i s t y o t w a r t e

1. Ostrzeżenie wszystkim drukarzom i bibliopolom w Koronie i W. X. Lit. W-wa 7 marca 1794. *Gaz. Krajowa* Dod. do

nrów 19 i 20 z 8 i 11 marca 1794. Przedr. L. Bernacki: W. Bogusławskiego „Teatr Narodowy", w książce: Teatr, dramat i muzyka za Stanisława Augusta. T. 2. Lw. 1925 s. 146-147.

Bogusławski ogłosił tu tekst uzyskanego od Stanisława Augusta przywileju na wydanie utworów dramatycznych z lat 1789-1794 i wymienił tytuły sztuk, które miały wejść do projektowanego, a nie zrealizowanego zbioru.

2. List do „Gazety Warszawskiej". (W sprawie benefisu dla K. Świerzawskiego). *Gaz. Warsz.* Dod. do nru 31 z 19 kwietnia 1803. Przedr. E. Szwankowski: Teatr W. Bogusławskiego, 1799-1814. Wr. 1954 *Materiały do Dziejów Teatru w Pol.* t. 1 s. 99.

3. List do Redaktora „Gazety Warszawskiej" z 6 maja 1807. (Sprostowanie w sprawie autorstwa transparentu J. B. Plerscha do „Andromedy"). *Gaz. Warsz.* Dod. do nru 44 z 2 czerwca 1807. Przedr. B. Król: Działalność teatralna J. B. Plerscha. *Pam. Teatr.* 1954 z. 3-4 s. 172-173 przypis.

4. Doniesienie teatralne zawierające projekt organizacji Szkoły Dramatycznej, z 6 marca 1811. *Gaz. Korespondenta* Dod. do nru 20 z 9 marca 1811. Przedr. H. Szletyński: Szkoła Dramatyczna W. Bogusławskiego. *Pam. Teatr.* 1954 z. 3-4 s. 348-350.

5. List do JPana Werowskiego, artysty dramatycznego. *Gaz. Korespondenta* nr 66 z 19 sierpnia 1815. Przedr. J. Lipiński: W. Bogusławski w polskiej krytyce teatralnej z lat 1814-1819. *Pam. Teatr.* 1954 z. 3/4 s. 272; oraz: Recenzje teatralne Towarzystwa Iksów 1815-1819. Wr. 1956 *Materiały do Dziejów Teatru w Pol.* t. 4 s. 527.

6. Polemika z Iksem w sprawie recenzji ze sztuki: Dwaj Klingsbergowie. *Gaz. Korespondenta* nr 10 z 3 lutego 1816. Przedr. J. Lipiński: W. Bogusławski w polskiej krytyce teatralnej..., jw. s. 276-278 i 279-280; oraz: Recenzje teatralne Towarzystwa Iksów..., jw. s. 421-424 i 426-427.

Korespondencja i materiały

1. Do ojca, Leopolda Bogusławskiego, z 22 stycznia 1769. Autograf w Arch. Muz. Nar. w W-wie (Teki Bogusławskich sygn. 461). Ogł. E. Świerczewski: W. Bogusławski i jego scena. W-wa 1929 s. 227-228; oraz fragm. S. Dąbrowski i S. Straus: Kronika życia i działalności W. Bogusławskiego. *W. Bogusławski.* W-wa 1954 s. 55 (w obu publikacjach podano błędną datę roczną: 1762 zamiast 1769).

2. Do Stanisława Augusta 2 listy z 1784 (koniec lipca — pocz. sierpnia) i z kwietnia 1791. Fotokopie ogł. L. Bernacki: Teatr, dramat i muzyka za Stanisława Augusta. T. 2. Lw. 1925 ilustr. Teksty: M. Rulikowski. *Teatr* 1929 nr 10; oraz (list pierwszy) Z. Grot: Dzieje sceny polskiej w Poznaniu. Poz. 1950.

3. Do Stanisława Augusta list z 12 sierpnia 1784 podpisany „aktorowie polscy" — najprawdopodobniej pióra W. Bogusławskiego. Ogł. K. Wierzbicka: Z dziejów aktorstwa w czasach stanisławowskich. *Pam. Teatr.* 1952 z. 2/3 s. 138-139.

4. Do nieznanego adresata 3 listy z 8 kwietnia, 25 kwietnia i 9 maja 1796. Ogł. K. Wierzbicka: Źródła do historii teatru warszawskiego. Cz. 2. Wr. 1955 s. 223-228.

Wydanie zawiera ponadto także różne inne materiały do działalności teatralnej Bogusławskiego z lat 1795-1833.

5. Do nieznanego adresata we Lwowie z 26 lipca 1799. Ogł. S. Schnür-Pepłowski. *Tyg. Ilustr.* 1895 nr 33.

6. Do Tomaniewicza 11 listów z okresu od 9 sierpnia do 6 grudnia 1799. Odpisy w Ossol. sygn. 1855/II. Ogł. S. Schnür-Pepłowski. *Tyg. Ilustr.* 1895 nr 33-40.

7. Do pruskich władz Poznania z 1800. Fragm. zacytował S. Trando: Teatr Bogusławskiego w Wielkopolsce. Rkps w Seminarium Hist. Lit. Pol. Uniw. Poz. nr 53 s. 118 (powst. 1938).

8. Do Aleksandra Chodkiewicza 3 listy z 20 marca 1800, 18 czerwca 1811 i 21 maja 1815. Ogł. J. Got. *Pam. Teatr.* 1961 z. 2.

9. Do Kłossowskiego 7 listów z okresu od 26 lipca 1802 do 3 września 1806. Ogł. K. Wierzbicka, jw. poz. 4.

10. Do córki, Rozalii Osińskiej z 24 sierpnia 1808. Autograf w Arch. Muz. Nar. w W-wie (Teki Bogusławskich sygn. 391).

11. Do Jana Łuszczewskiego z 13 września 1808. Ogł. E. Szwankowski: Teatr W. Bogusławskiego 1799-1814. Wr. 1954 s. 84.

Wydanie zawiera ponadto różne inne materiały do działalności teatralnej Bogusławskiego w okresie wymienionym w tyt.

12. Do Januarego Tłuchowskiego z 15 kwietnia 1809. (List wysłany wraz z wykazem repertuaru od 1 marca 1808). Ogł. J. Timoszewicz. *Pam. Teatr.* 1962 z. 1.

13. Do Hilarego Siemianowskiego z 29 czerwca 1809. Odpis w Ossol. sygn.

1855/II. Ogł. S. Schnür-Pepłowski. *Tyg. Ilustr.* 1895.

14. Do Ludwika Osińskiego 3 listy z 1815 i 1823 z Poznania i Kalisza. Streszcz. i fragm. ogł. S. Dąbrowski. *Echo Kaliskie Ilustr.* 1936 nr 308-310; przedr. S. Kaszyński: Dzieje sceny kaliskiej. Łódź 1962 aneks.

15. Do Józefa Radoszewskiego (?) z 14 lipca 1819 oraz bilet na prenumeratę Dzieł dramatycznych. Ogł. E. Szwankowski. *Pam. Teatr.* 1954 z. 3/4.

16. Do Jana Krukowieckiego z 25 marca 1820. Ogł. J. Timoszewicz. *Pam. Teatr.* 1960 z. 1.

17. Do A. Węgorzewskiej z 27 listopada 1820. Ogł. M. Witkowski. *Pam. Teatr.* 1954 z. 3/4.

18. Do Ludwika Osińskiego 2 listy z Płocka z 28 maja i 4 czerwca 1823 oraz fragm. listu z 7 lipca 1823 z Poznania. Ogł. S. Dąbrowski. *Życie Mazowsza* 1935 nr 12.

19. Do I. Werowskiego, fragm. listów z 1827. Ogł. L. Simon. *Teatr* 1935 nr 8/9.

20. Od Tomasza Truskolaskiego z 12 października 1783. Ogł. S. Dąbrowski: Niedole aktorów w XVIII wieku. *Pam. Teatr.* 1954 z. 3/4.

21. Od Tomaniewicza z 26 października 1799. Autograf w Arch. Muz. Nar. w W-wie (Teki Bogusławskich sygn. 386).

22. Od Józefa Poniatowskiego z 10 października 1811. Ogł. K. Wierzbicka, jw. poz. 4.

23. Testament. Powst. 1 stycznia 1823. Ogł. E. Szwankowski. *Pam. Teatr.* 1958 z. 1.

24. Inwentarz dobytku pozostałego po W. Bogusławskim sporządzony przed 29 września 1829. Ogł. W. Rudź. *Pam. Teatr.* 1960 z. 1.

25. Inwentarz garderoby aktorskiej W. Bogusławskiego. Ogł. Z. Raszewski: Staroświecczyzna i postęp czasu. W-wa 1963

INDEKS TYTUŁÓW

(L—Listy otwarte, T—Twórczość, U—Uwagi po Twórczości)

OPRACOWANIA

Zarysy monograficzne

L. Galle: W. Bogusławski i repertuar teatru polskiego w pierwszym okresie jego działalności (do roku 1794). W-wa 1925. [Rec.: J. Kotarbiński w książce: Ze świata ułudy. W-wa 1926; J. Mazarski. *Ruch Lit.* 1926 nr 2]. —

E. Świerczewski: W. Bogusławski i jego scena. Zarys biograficzny. W-wa 1929. [Rec.: J. Kossowski. *Echo Tyg.* 1929 nr 23; J. Pański. *Wiad. Lit.* 1929 nr 38; L. Simon. *Ruch Lit.* 1929 nr 5 s. 152-154; *Droga* 1929 nr 3; *Gaz. Warsz.* 1929 nr 198; *Kur. Warsz.* 1929 nr 119]. —

Z. Hübner: Bogusławski — człowiek teatru. W-wa 1958. [Rec.: S. Gąssowski. *Nowe Książki* 1958 nr 11; E. Szwankowski. *Teatr i Film* 1958 nr 8; *Mówią wieki* 1959 nr 2].

Pamiętniki

(J. Ch. F. Schulz): Reise eines Liefländers von Riga nach Warschau. Berlin 1795. Przekł. pol. J. I. Kraszewskiego pt. Polska w roku 1793 według podróży... Drezno 1870; toż pt. Podróże Inflantczyka. Oprac. W. Zawadzki. W-wa 1956.— J. G. Seume: Einige Nachrichten über die Vorfälle in Polen im Jahre 1794... Lipsk 1796. — J. G. Seume: Mein Sommer im Jahre 1805. Berlin 1806. — K. Marszycki: Z pamiętnika 1809-1814. Wyd. C. Jankowski: Powiat oszmiański. T. 1. Petersb. 1896 s. 368-369. — Anegdoty prawdziwe o Rożnieckim. (W-wa ok. 1831). — J. Krasiński: Pamiętniki... od roku 1790-1831. Poz. 1877. — J. U. Niemcewicz: Pamiętniki czasów moich. Powst. 1823-1838. Wyd. wersji II: Paryż 1848; wyd. wersji I: t. 1-2. W-wa 1957 *Bibl. Pam. Pol. i Obcych.* — A. Lewald: Seydelmann und das deutsche Schauspiel. Aneks. Stuttgart 1835. — J. D. Ochocki: Pamiętniki... T. 3. Powst. przed 1837. Wilno 1857 s. 79-82; wyd. nast. W-wa 1910. — S. Witwicki: Wieczory pielgrzyma. Z. 1. Paryż 1837; wyd. nast. Paryż 1844; Lipsk 1866. — A. Na-

KWASKA: Wspomnienia z czasów pruskich i Księstwa Warszawskiego. Powst. ok. 1840. Fragm. ogł. *Gaz. Warsz.* 1852 nr 197-219. — K. KOŹMIAN: Pamiętniki... obejmujące wspomnienia od r. 1780 do 1815. T. 2. Poz. 1858; t. 3. Kr. 1865. — K. SKIBIŃSKI: Pamiętnik aktora (1786--1858). Oprac. M. Rulikowski. W-wa 1912. — F. S. DMOCHOWSKI: Wspomnienia od r. 1806 do 1830. W-wa 1858; wyd. nast. oprac. Z. Libera. W-wa 1958 *Bibl. Pam. Pol. i Obcych.* — A. ANDRZEJOWSKI. Ramoty starego Detiuka o Wołyniu. T. 1-4. Wil. 1861-1862 i wyd. nast. — A. E. KOŹMIAN: Wspomnienia. T. 1-2. Powst. przed 1864. Poz. 1867. — K. KACZKOWSKI: Wspomnienia. T. 1. Powst. przed 1867. Wyd. W-wa 1876. — J. FALKOWSKI: Obrazy z życia kilku ostatnich pokoleń w Polsce. T. 1-5. Poz. 1877-1887; fragm. wyd. nast. pt. Księstwo Warszawskie. Obrazy... T. 1-2. W-wa 1906 *Bibl. Dzieł. Wyborowych* nr 420-421.

Biografie i przyczynki biograficzne

(Nekrolog). *Kur. Warsz.* 1829 nr 195.— (L. A. DMUSZEWSKI): (Życiorys W. Bogusławskiego). W książce: S. Bogusławski: Stara romantyczka. W-wa 1838. — (Życiorys). *Świat Demokratyczny* 1838. — *Květy* 1840 nr 47-52.— J. ELSNER: Summariusz moich utworów muzycznych. Powst. 1840-1849. Oprac. A. Nowak-Romanowicz. Kr. 1957 *Źródła Pamiętnikarsko-Lit. do Dziejów Muzyki Pol.* t. 4. — K. W. WÓJCICKI: Życiorysy znakomitych ludzi. T. 2. W-wa 1851. — K. W. WÓJCICKI: Cmentarz Powązkowski pod Warszawą. T. 1. W-wa 1855. — W. SOWIŃSKI: Les Musiciens polonais et slaves anciens et modernes, dictionnaire biographique... Paryż 1857; toż w jęz. pol. pt. Słownik muzyków polskich dawnych i nowoczesnych... Paryż 1874. — K. W. WÓJCICKI. *Enc. powsz.* Orgelbranda. T. 3 (1860). — K. W. WÓJCICKI. *Tyg. Ilustr.* 1860 t. 2 nr 58. — J. CZARNECKI: J. G. Seume. Lw. 1889 s. 61-62.— W. RAPACKI. *Wielka enc. powsz. ilustr.* T. 9/10 (1893). — (K. RÓŻYCKI?): Wspomnienie o W. Bogusławskim, twórcy polskiego teatru. *Gwiazdka Niedz.* 1895 nr 6. — WŁ. BOGUSŁAWSKI: Bogusławski i jego scena. *Album teatralne — Rocznik poświęcony sprawom teatralnym i artystycznym.* T. 1. W-wa 1897. — WŁ. BOGUSŁAWSKI. *Album biogr. zasłużonych Polaków i Polek w. XIX.* T. 1. W-wa 1901. — M. LAUBERT: Ein Konflikt Adalbert von Bogusławski's mit den südpreussischen Behörden. *Historische Monatsblätter f. d. Provinz Posen* 1908 nr 5. — S. MAŁACHOWSKI-ŁEMPICKI: Wolnomularstwo za okupacji pruskiej (1795-1807). *Wiedza i Życie* 1928 z. 3. — S. MAŁACHOWSKI-ŁEMPICKI: W. Bogusławski wolnomularzem. *Ruch Lit.* 1929 nr 3 s. 69--71. — M. RULIKOWSKI: W. Bogusławski posesorem. *Kur. Warsz.* 1929 nr 197. — M. RULIKOWSKI: Kiedy urodził się Bogusławski? *Teatr* 1929 nr 10. — L. SIMON: Dwa etaty teatralne Bogusławskiego z l. 1783 i 1784. *Ruch Lit.* 1929 nr 6. — T. W.: Jak poszedł na loterię pałac ojca sceny polskiej. *Kur. Poz.* 1929 nr 360. — L. SIMON: Z ostatnich lat W. Bogusławskiego. *Teatr* 1935 nr 8/9. — B. KORZENIEWSKI: Nieznany Bogusławski. *Tamże* 1936 nr 1. — M. RULIKOWSKI: W. Bogusławski (9 IV 1757 — 23 VII 1829). *Program uroczystości odsłonięcia pomnika W. Bogusławskiego w Warszawie 27 IX 1936.* (W-wa 1936). — L. SIMON. *Pol. słownik biogr.* T. 2 (1936). — A. NOWACZYŃSKI: Urodził się w Glinnie. W książce: Warta nad Wartą. Poz. 1937. — J. MŁODZIEJOWSKI: O dom Bogusławskiego. *Ilustr. Kur. Pol.* 1947 nr 335. — F. JAŚKOWIAK: Dom W. Bogusławskiego uratowany. *Ziemia* 1948 t. 27 s. 140-143. — S. DĄBROWSKI, S. STRAUS: Kronika życia i działalności W. Bogusławskiego. *W. Bogusławski.* (W-wa 1954). — E. SZWANKOWSKI: Kłopoty wydawnicze W. Bogusławskiego. *Pam. Teatr.* 1954 z. 3/4. — M. WITKOWSKI: Nieznany list Bogusławskiego z r. 1820. *Tamże.* — T. MIKULSKI: Bogusławski, „ubogi student z Krakowa". *Tamże* 1955 z. 1; przedr. w książce: Ze studiów nad Oświeceniem. W-wa 1956. — E. CSATÒ: W. Bogusławski. *Enc. współcz.* T. 1. W-wa 1957 s. 194-195. — J. LIPIŃSKI: W. Bogusławski kandydatem do Warszawskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk. *Pam. Teatr.* 1958 z. 3/4. — E. SZWANKOWSKI: Testament W. Bogusławskiego. *Tamże* 1958 z. 1. — W. DWORZACZEK: Genealogia. W-wa 1959 s. 45--49, oraz tablice IX i X części opisowej. — W. RUDŹ: Dobytek W. Bogusławskiego w świetle inwentarza z 1829. *Pam. Teatr.* 1960 z. 1. — J. TIMOSZEWICZ: Nieznany list W. Bogusławskiego. *Tamże.* — J. GOT: Trzy listy W. Bogusławskiego do A. Chodkiewicza. *Tamże* 1961 z. 2. — S. HRABEC, F. PEPŁOWSKI: Wiadomości o autorach i dziełach cytowanych w „Słowniku" Lindego. W-wa 1963.

Charakterystyki ogólne

K. ESTREICHER: Dramatycy polscy. J. Ungra *Kalendarz warsz. popul.-nauk. na r. przestępny 1864.* W-wa 1864. — WŁ. BOGUSŁAWSKI: W. Bogusławski. W książce: S. G. Kozłowski: Albert, wójt krakowski.

W-wa 1887. — L. Schiller: W. Bogusławski. *Teatr* 1919 z. 6. — W. Hahn: W. Bogusławski w setną rocznicę śmierci. *Wiedza i Życie* 1929 z. 8/9. — J. Lorentowicz: W. Bogusławski o sobie. *Teatr* 1929 nr 9. — L. Simon: Czyn W. Bogusławskiego a polska tradycja teatralna. *Scena Pol.* 1929 z. 14. — *Ku uczczeniu setnej rocznicy zgonu W. Bogusławskiego. Wystawa teatralna.* Katalog z 8 rycinami. W-wa 1929. (Przedmowa M. Tretera). [Rec.: E. Wrocki: Eksponaty muzyczne wystawy teatralnej w r. 1929 w Warszawie. W-wa 1930]. — (Art. z okazji stulecia śmierci W. Bogusławskiego): W. Filochowski. *Gaz. Warsz.* 1929 nr 209; J. Lorentowicz. *Dzien. Pol.* 1929 nr 194; *Epoka* 1929 nr 197, 199; *Kur. Poz.* 1929 nr 336; *Rzeczpospolita* 1929 nr 197; *Świat* 1929 nr 29, 30. — Żywot i trud W. Bogusławskiego. *Scena Pol.* 1929 z. 14. — (Przedstawienie ku czci Bogusławskiego w Teatrze Narodowym. W-wa 2 sierpnia 1929. Rec.): *Epoka* 1929 nr 211; *Gaz. Warsz.* 1929 nr 224; *Głos Prawdy* 1929 nr 201; *Kur. Pol.* 1929 nr 212; *Kur. Por.* 1929 nr 202, 213; *Rzeczpospolita* 1929 nr 203. — H. Szletyński: Teatr polski do Bogusławskiego włącznie. W książce: Korespondencyjny kurs teatralny dla kierowników i reżyserów ludowych, zorganizowany przez Związek Teatrów Ludowych. Z. 1-9. W-wa 1929-1930. (Na prawach rękopisu). — J. Lorentowicz: Zarys dziejów teatru w Polsce. *Wiedza o Polsce.* T. 2. W-wa (1932) s. 461-465, i w odb. zbior. pt. Literatura i teatr polski. W-wa (1932). — W. Brumer: W. Bogusławski — artysta teatru. *Droga* 1936 nr 9. — B. Korzeniewski: Pochwała teatru Bogusławskiego. *Pion* 1936 nr 41. — S. Piasecki: Ku czci Bogusławskiego. (Widowisko Wincentego Rapackiego w przeróbce Leona Schillera). *Prosto z mostu* 1936 nr 43. — M. Rulikowski: W. Bogusławski (9 IV 1757—23 VII 1829). *Program uroczystości odsłonięcia pomnika W. Bogusławskiego w Warszawie 27 IX 1936.* (W-wa 1936). — L. Schiller: Nasz Bogusławski. *Teatr* 1936 nr 1. — Boy (T. Żeleński): (Rec. sztuki W. Rapackiego: Bogusławski i jego scena). W: Krótkie spięcia. (Wrażeń teatralnych seria szesnasta). W-wa 1938 (1937). —

(m. o.): „Przeciwnościom nigdy nie ulegać". (Słowo o W. Bogusławskim). *Scena i Widownia Warsz.* 1946/47. — L. Schiller: Nasz Bogusławski. *Łódź Teatr.* 1946/47 nr 3; przedr. w książce: Teatr ogromny. Oprac. Z. Raszewski. W-wa 1961 s. 173-177. — Z. Krawczykowski: W. Bogusławski. *Scena Wr.* 1950 nr 3. — H. Szletyński: „Wykształciciel sceny narodowej". *Tamże.* — A. Czermiński: Ojciec teatru narodowego. *Sprawy i Ludzie* (dod. do *Gaz. Robot.*) 1951 nr 48. — J. Z. Jakubowski: Teatr epoki Oświecenia w walce o reformy społeczne i wyzwolenie narodowe. *Teatr* 1951 nr 6. — Z. Krawczykowski: Teatr W. Bogusławskiego na tle epoki. *Program Państw. Teatrów Dramatycznych w Krakowie. Teatr im. J. Słowackiego.* Król i aktor R. Brandstaettera. Kr. 1952. — K. Wierzbicka: W. Bogusławski. *Program Państw. Teatru Polskiego. Teatr Kameralny.* Król i aktor R. Brandstaettera. W-wa 1952. — E. Szwankowski: W. Bogusławski. *Program Państw. Teatru Nowego.* Henryk VI na łowach. Łódź 1952/53. — S. Dąbrowski: Historia sceny polskiej. (W-wa 1953). (Centralny Zarząd Teatrów. Maszynopis powiel.). — J. Koprowski: Wykształciciel sceny krajowej. *Program Państw. Teatru Nowego.* Spazmy modne. Łódź 1953. — M. Bechczyc-Rudnicka: O życiu i dziele W. Bogusławskiego. *Program Państw. Teatru im. J. Osterwy.* Szkoła kobiet. Lubl. 1953. — *W. Bogusławski.* W-wa 1954. (Tu: Z. Krawczykowski: Ojciec sceny narodowej; S. Dąbrowski, S. Straus: Kronika życia i działalności W. Bogusławskiego). [Rec.: J. Czajkowski. *Pam. Teatr.* 1955 z. 1; W. Zawadzki. *Teatr* 1955 nr 4]. — J. Pini-Suchodolska: O W. Bogusławskim. *Teatr* 1959 nr 2. — K. Wierzbicka-Michalska: Teatr W. Bogusławskiego. *Kultura i Społeczeństwo* 1959 s. 152-155. — W. Filler: Przypomnienie Bogusławskiego. *Teatr* 1962 nr 18.

Działalność teatralna

Prace ogólne: K. Estreicher. Teatra w Polsce. T. 1-3. Kr. 1873-1879; wyd. 2 fotoofsetowe. W-wa 1953. — L. Bernacki: Teatr, dramat i muzyka za Stanisława Augusta. T. 1-2. Lw. 1925. [Rec.: M. Rulikowski. *Pam. Lit.* R. 22/23 (1925/26) i odb.; L. Simon. *Pam. Lit.* R. 26 (1929)]. — L. Simon: Dykcjonarz teatrów polskich czynnych od czasów najdawniejszych do roku 1863. W-wa 1935. — K. Michałowski: Opery polskie. Kr. 1954 *Materiały do Bibliografii Muzyki Pol.* t. 1. — E. Szwankowski: Teatr W. Bogusławskiego w latach 1799-1814. Wr. 1954 *Materiały do Dziejów Teatru w Polsce* t. 1. [Rec.: W. Zawadzki. *Teatr* 1955 nr 4; J. Kelera. *Pam. Lit.* R. 47 (1956) z. 1]. — J. Prosnak: Kultura muzyczna Warszawy XVIII wieku. Kr. 1955 *Studia i Materiały do Dziejów Muzyki Pol.* t. 2. [Rec.: J. Jackl. *Pam. Teatr.* 1956 z. 1-2]. — K. Wierzbicka: Źródła do historii teatru warszawskiego. Cz. 2

(1795-1833). Wr. 1955. — J. LIPIŃSKI: Recenzje teatralne Towarzystwa Iksów, 1815-1819. Wr. 1956 *Materiały do Dziejów Teatru w Polsce* t. 4. — S. STRAUS: Bibliografia źródeł do historii teatru w Polsce. Wr. 1957. [Rec.: P. GRZEGORCZYK. *Pam. Teatr.* 1961 z. 3]. — A. PAPIERZOWA: Libretta oper polskich z lat 1800-1830. Kr. 1959. [Rec.: S. DURSKI. *Pam. Teatr.* 1961 z. 1].

Warszawa: K. W. WÓJCICKI: Warszawa i jej społeczność w początkach naszego stulecia. *Bibl. Warsz.* 1879 t. 1, 2, 4 i odb. — WŁ. BOGUSŁAWSKI: Teatr w Warszawie. *Tyg. Ilustr.* 1890 nr 49. — S. SCHNÜR-PEPŁOWSKI: Teatr Bogusławskiego (lata 1778-1794). *Świat* 1895 nr 6-8, 10-12. — W. TOKARZ: Warszawa przed wybuchem powstania 17 kwietnia 1794 roku. Kr. 1911. — J. KOTARBIŃSKI: Z dziejów dramatu i komedii w teatrach warszawskich. W-wa 1924. — W. RAPACKI: Sto lat sceny polskiej w Warszawie. W-wa 1925. [Rec.: J. KOTARBIŃSKI: Ze świata ułudy. W-wa 1926]. — W. TOKARZ: Deputacja Indagacyjna. *Rozpr. PAU S. II* t. 42 (1928). — W. BRUMER: Budżet teatralny W. Bogusławskiego w 1801 r. *Tyg. Ilustr.* 1929 nr 21. — W. BRUMER: Służba narodowa W. Bogusławskiego. W-wa 1929. [Rec.: L. SIMON. *Pam. Lit.* R. 27 (1930)]. — M. RULIKOWSKI: Dwa listy Bogusławskiego do króla. *Teatr* 1929 nr 10. — L. SIMON: Dwa etaty teatralne Bogusławskiego z lat 1783 i 1784. *Ruch Lit.* 1929 nr 6. — K. BEYLIN: Plotki i ploteczki o czasach teatru Bogusławskiego w Warszawie. (Oparte na raportach szpiega Mackrotta z lat 1819-1830). *Program Teatru Nowego im. H. Modrzejewskiej w Poz.* Poz. 1933. — B. KORZENIEWSKI: „Drama" w warszawskim Teatrze Narodowym podczas dyrekcji L. Osińskiego (1814-1831). W-wa 1934 *Studia z Zakresu Historii Lit. Pol.* nr 11. — W. TOKARZ: Insurekcja warszawska. Lw. 1934; wyd. 2 W-wa 1950. — M. KRYWOSZEJEW: Ustrój teatrów w Polsce i ich samowystarczalność (1765-1934). W-wa 1935. — R. WITKOWSKI: Król pruski trudzi się teatrem pana Bogusławskiego. *Dzien. Poz.* 1936 nr 261. —

M. RULIKOWSKI: Przeszłe teatry w Warszawie (cz. II). *Teatr* 1948 nr 1/2. — K. WIERZBICKA: Życie teatralne w Warszawie za Stanisława Augusta. W-wa 1949. [Rec.: E. SZWANKOWSKI. *Kwart. Hist.* 1950/51 z. 1/2 s. 191-194; K. WIERZBICKA: W odpowiedzi E. Szwankowskiemu. *Tamże* 1952 z. 1 s. 156-159]. — J. Z. JAKUBOWSKI: Teatr epoki Oświecenia w walce o reformy społeczne i wyzwolenie narodowe. *Teatr* 1951 nr 6. — E. SZWANKOWSKI: Teatr warszawski XVIII i XIX wieku na tle przemian gospodarczo-społecznych. *Pam. Teatr.* 1952 z. 2/3. — K. WIERZBICKA: Teatralia w Archiwum Jabłonny. *Tamże.* — S. DĄBROWSKI: Historia sceny polskiej. (W-wa 1953). (Centralny Zarząd Teatrów. Maszynopis powiel.). — W. ŁUKASZEWICZ: Targowica i powstanie kościuszkowskie. W-wa 1953. — S. DĄBROWSKI: Niedole aktorów w XVIII wieku. *Pam. Teatr.* 1954 z. 3/4. — B. KRÓL: Działalność teatralna J. B. Plerscha. *Tamże.* — J. LIPIŃSKI: W. Bogusławski w polskiej krytyce teatralnej z lat 1814-1819. (Warszawa i Wilno). *Tamże.* — H. SZLETYŃSKI: Szkoła dramatyczna W. Bogusławskiego. Z korespondencji W. Bogusławskiego. Nota bibliograficzna. *Tamże.* — W. ZAWADZKI: Relacje cudzoziemców o W. Bogusławskim i teatrze jego epoki. *Tamże.* — J. LIPIŃSKI: Aktor i scena w recenzjach teatralnych Towarzystwa Iksów. *Tamże* 1955 z. 3/4. — A. KOWALSKA: Przedmickiewiczowska krytyka krytyki Iksów. *Zeszyty Nauk. Uniw. Łódzkiego. S. I* z. 3. Łódź 1956. — B. KRÓL: Antoni Smuglewicz — malarz teatralny. *Pam. Teatr.* 1956 z. 2-3. — J. W. GOMULICKI: Stanisław Kostka Potocki jako antagonista W. Bogusławskiego. *Przegl. Hum.* 1957 nr 2. — W. ZAWADZKI: Relacje cudzoziemców o polskim teatrze XVIII i początku XIX wieku. *Tamże* 1958 nr 4. — B. LEŚNODORSKI: Polscy jakobini. W-wa 1960 *Studia i Materiały z Dziejów Polski w Okresie Oświecenia* t. 3. — A. KOWALSKA: Warszawa literacka w okresie przełomu kulturalnego 1815-1822. W-wa 1961 *Bibl. Syrenki.* — E. SZWANKOWSKI: Początki dyrekcji L. Osińskiego w Teatrze Narodowym. *Pam. Teatr.* 1961 z. 1.

Prowincja: JAN ZE ŚLIWINA (A. H. KIRKOR): Przechadzki po Wilnie i jego okolicach. Wil. 1857; wyd. 2 poprawione i uzup. Wil. 1859. — K. KANTECKI: Dyrektor w kłopotach. *Gaz. Lw.* 1877 nr 85 nn.; toż pt. Kłopoty dyrektora teatru. *Kur. Poz.* 1882; przedr. w książce: Szkice i opowiadania. Poz. 1883. — P. CHMIELOWSKI: Wojciech Bogusławski w Wilnie 1816 r. *Echo Muzyczne i Teatr.* 1883 nr 1-3; wyd. rozszerzone w książce: Nasza literatura dramatyczna. T. 1. Petersb. 1898 s. 141-165. — S. (SCHNÜR-) -PEPŁOWSKI: Teatr polski we Lwowie (1780-1881). (T. 1). Lw. 1889. — H. EHRENBERG: Das Posener Theater in südpreussischer Zeit. *Zeitschrift der Historischen Gesellschaft für die Provinz Posen* 1894 s. 27. — S. SCHNÜR-PEPŁOWSKI:

W. Bogusławski we Lwowie (1795-1799). *Bibl. Warsz.* 1895 t. 1. — M. Rulikowski: Teatr polski na Litwie 1784-1906. *Kur. Litewski* 1907. — M. Laubert: Das Posener Theater 1815-1847. W książce: Studien zur Geschichte der Provinz Posen in der ersten Hälfte des XIX Jahrhunderts. Poz. 1908. — M. Kukiel: Bogusławski we Lwowie. *Tyg. Ilustr.* 1911 t. 1 nr 23. —

S. Wasylewski: Historie lwowskie. Lw. 1921; wyd. zmienione pt. Bardzo przyjemne miasto. Poz. (1929). — F. Pohorecki: Bogusławski w Poznaniu w r. 1807. *Dział Kultury i Sztuki* (dod. do *Kur. Poz.*) 1926 nr 351. — F. Pohorecki: U kolebki sceny polskiej w Poznaniu. *Kur. Poz.* 1928 nr 1. — K. Stefański: Teatr w Kaliszu. *Ziemia Kaliska* 1930/ /1931; wyd. osob. Kalisz 1936. [Rec.: M. Rulikowski. *Teatr* 1937 nr 11/12; L. Simon. *Scena Pol.* 1937 nr 1/4]. — W. Hahn: W. Bogusławski w Wilnie w r. 1817. *Ruch Lit.* 1931 nr 4. — F. Pohorecki: O początkach sceny polskiej w Poznaniu. *Kronika M. Poz.* 1931. — Z. Grot: Namiestnik A. Radziwiłł a teatr polski w Poznaniu. *Kronika M. Poz.* 1932. — L. Simon: Z dziejów teatru polskiego w Gdańsku. *Roczn. Gdański* 1932 s. 245-249. — S. Dąbrowski: Z dziejów teatru niemieckiego i polskiego w Prusach Południowych po roku 1793. *Wici Wielkopol.* 1935 nr 9. — S. Dąbrowski: Z dziejów teatru płockiego. *Życie Mazowsza* 1935 nr 12. — S. Dąbrowski: Listy W. Bogusławskiego. *Echo Kaliskie Ilustr.* 1936 nr 308-310. — A. Miller: Teatr polski i muzyka na Litwie jako strażnica kultury Zachodu (1745-1865). Wil. 1936. [Rec.: L. Simon. *Scena Pol.* 1937 nr 1/2, 1938 nr 1]. — M. Alexandrowicz: Dzieje teatru wileńskiego. Wil. 1938. —

K. Olszewski: Zainteresowania teatralne filomatów. *Listy z Teatru* 1948 nr 18. — Z. Grot: Dzieje sceny polskiej w Poznaniu 1782-1869. Poz. 1950 *Bibl. Kroniki M. Poz.* nr 13-14. [Rec.: S. Straus. *Pam. Teatr.* 1952 z. 2/3]. — L. Prorok: Lata poznańskie ojca teatru polskiego W. Bogusławskiego. *Widnokrąg* (dod. do *Gaz. Poz.*) 1952 nr 2. — Z. Raszewski: Dawne teatry Poznania. *Pam. Teatr.* 1953 z. 1. — S. Dąbrowski: Teatr frontowy Bogusławskiego w 1809 roku. *Tamże* 1954 z. 3/4. — S. Kaszyński: Z wstępnych badań nad dziejami sceny kaliskiej. (W. Bogusławski w Kaliszu 1800-1815). *Prace Polon.* S. XII (1955). — B. Król: Teatry na wolnym powietrzu w Polsce w XVIII wieku. *Pam. Teatr.* 1955 z. 2. — Z. Raszewski: Z tradycji teatralnych Pomorza, Wielkopolski i Śląska. Wr. 1955 *Studia z Dziejów Teatru w Polsce* t. 3. [Rec.: J. Maciejewski. *Pam. Teatr.* 1956 z. 1.]. — S. Kaszyński: Uwagi o teatrze wileńskim w czasach Mickiewicza (1816-1823). *Prace Polon.* S. XIII (1957). — S. Kaszyński: Kaliskie wakacje teatralne W. Bogusławskiego. (Rozważania nad repertuarem i widownią). *Zeszyty Nauk. Uniw. Łódzkiego. S. I* z. 13. Łódź 1959. — S. Kaszyński: Dzieje teatru kaliskiego w Kaliszu. W zbiorze: *XVIII wieków Kalisza.* T. 2. Kalisz 1960. — S. Kaszyński: Dzieje sceny kaliskiej 1800-1914. Łódź 1962 *Łódz. Tow. Nauk. Wydz. I.*

Twórczość

Krakowiacy i górale: W. Hahn: Bogusławski czy Kołłątaj? W sprawie autorstwa „Cudu, czyli Krakowiaków i górali". *Pam. Lit.* R. 11 (1912) i odb. — E. Kucharski: Bogusławskiego „Cud, czyli Krakowiaki i górale". *Tamże* R. 13 (1914 /15) i odb. — L. Schiller: Krakowiacy i górale. *Czas* 1915 nr 209. — E. Kucharski: Wstęp do wyd.: Cud mniemany, czyli Krakowiacy i górale. Kr. 1923 *Bibl. Pisarzy Pol. i Obcych* 6. — M. Rulikowski: Poprzedniczka „Krakowiaków i górali". *Życie Teatru* 1924 nr 7-10 i odb. — L. Bernacki: W. Bogusławskiego „Cud mniemany, czyli Krakowiacy i górale". W książce: Teatr, dramat i muzyka za Stanisława Augusta. T. 2. Lw. 1925 s. 137-146. — W. Brumer: Z dziejów „Cudu mniemanego" W. Bogusławskiego. *Życie Teatru* 1925 nr 19, 20, 22; odb. uzup. W-wa 1925. — L. Simon: Teatr warszawski za powstania listopadowego. *Scena Polska* 1930 nr 23-24; odb. uzup. W-wa 1931. — Z. Nowakowski: Pożegnanie Wilna. W: Geografia serdeczna. W-wa 1931. — (Z. Nowakowski): Inscenizacja „Krakowiaków i górali" W. Bogusławskiego i J. N. Kamińskiego. *Program Teatru Artystów.* W-wa (1932). — W. Tokarz: Na premierze „Krakowiaków i górali". *Kur. Warsz.* 1933 nr 50 wiecz.; przedr. w: Rozprawy i szkice. T. 1. W-wa 1959. — Z. Nowakowski: Basso profondo. Premiera „Krakowiaków i górali" w roku 1794. *Prosto z mostu* 1935 nr 44. —

H. Eile: Cud mniemany, czyli Krakowiacy i górale. *Łódź Teatr.* 1946/47 nr 3. — S. Śreniowski: Insurekcja 1794 r. *Tamże.* — (Rec. teatr.:) E. Csatò. *Dzien. Łódzki* 1946 nr 341; H. Eile: O datę premiery. Z okazji wystawienia w Łodzi „Krakowiaków i górali". *Kuźnica* 1946 nr 48; Z. Kałużyński. *Wieś* 1946 nr 50-51; J. Kott: „Krakowiacy i górale" w Teatrze Wojska Polskiego. *Kuźnica*

1946 nr 50, toż przedr. w książce: Jak wam się podoba. W-wa 1955; E. Csatò: Na marginesie Schillerowskiej inscenizacji „Krakowiaków". *Teatr* 1947 nr 1/2; Z. Kałużyński. *Odrodzenie* 1947 nr 1; J. K.: W służbie sztuki i przyjaźni. *Teatr* 1947 nr 12; J. Kawecki. *Dziś i jutro* 1947 nr 6; J. D. S. *Odnowa* 1947 nr 2; J. Słotwiński: U Leona Schillera. *Teatr* 1947 nr 1/2; I. Korzyniewska (Filozofówna): Państwowy Teatr Wojska Polskiego w Łodzi — w Czechosłowacji. *Polonistyka* 1948 nr 1; toż *Łódź Teatr*. 1947/48 nr 4; przedr. *Dziesięciolecie Państw. Teatru im. S. Jaracza w Łodzi* 1945-1955. (Łódź 1955); Z. Kwieciński. *Odra* 1948 nr 23. — P. Czyżowa: O widowiskach ludowych Schillera. *Wieś* 1949 nr 4. — J. Kijas: Oprac. wyd.: Cud mniemany... Kr. 1949 *Bibl. Arcydzieł Poezji i Prozy* nr 76; toż wyd. 2 Kr. 1951. — E. Csatò: Aktualność „Krakowiaków i górali". *Program Państw. Teatru Nar.* W-wa 1950. — M. Rulikowski: Co wiemy i czego nie wiemy o „Krakowiakach i góralach". *Tamże*. — W. Taszycki: Język ludowy w „Krakowiakach i góralach". W. Bogusławskiego. *Pam. Lit.* R. 42 (1951) z. 2 i odb. — Z. Libera: Oprac. wyd.: Cud mniemany ... W-wa 1952. — M. Piszczkowski: Kwestia chłopska i chłopi w teatrze polskiego Oświecenia. *Pam. Teatr.* 1952 z. 2/3. — E. Csatò: Bogusławski na scenach Polski Ludowej. *Tamże* 1954 z. 3/4. — T. Mikulski: Piosenka z „Krakowiaków i górali" w papierach Karpińskiego. *Tamże*. — L. Schiller: Prolog i epilog do „Cudu mniemanego" W. Bogusławskiego. *Tamże*. — S. Pietraszko: Oprac. wyd.: Cud mniemany... Wr. 1954 *Nasza Bibl.*; toż wyd. 3 Wr. 1960. —

E. Csatò: Schillerowskie inscenizacje „Krakowiaków i górali". *Program Państw. Teatru im. S. Jaracza*. Łódź 1955. — L. Schiller: Krakowiacy... *Tamże*. — (Rec. teatr.:) M. Boruta. *Słowo Powsz.* 1955 nr 144; J. Cegiełła. *Kronika* 1955 nr 5; A. Grodzicki. Łódzcy „Krakowiacy". *Życie Warsz.* 1955 nr 91; L. Jabłonkówna. *Teatr* 1955 nr 18; T. Sivert. *Przegl. Kult.* 1955 nr 35; M. Czanerle. *Teatr* 1956 nr 2; A. W. Kral. *Tamże*. — E. Csatò: O niektórych powojennych inscenizacjach Schillera. *Pam. Teatr.* 1955 z. 3-4; przedr. w książce: Dwie strony rampy. W-wa 1956 s. 307-335. — B. Kilkowska: O Schillerowskiej inscenizacji „Krakowiaków i górali". *Tamże* 1955 z. 3-4. — S. Dąbrowski, S. Straus: Oprac. wyd.: Cud mniemany... Wr. (1956) *BN* I, 162. [Rec.: J. W. Gomulicki. *Nowe Książki* 1957 nr 11]. — T. Witczak: Do losu piosenek z „Krakowiaków i górali" W. Bogusławskiego. *Pam. Teatr.* 1958 z. 1. — W. Poźniak: Krakowiacy i górale. W książce: J. Stefani: Melodie z opery „Krakowiacy i górale"... Na fortepian oprac. W. Raczkowski. Kr. 1959. — Z. Raszewski: Krakowiaki i górale. W książce: Staroświecczyzna i postęp czasu. W-wa 1963. — C. Hernas: Narodowa poetyka „Krakowiaków i górali" Glossy do tekstu. *Pam. Teatr.* 1966.

Inne utwory i opracowania ogólne: K. Brodziński: Polska literatura dramatyczna. Powst. przed 1830. Wyd. w: Pisma. T. 5. Poz. 1873. — K. W. Wójcicki: Warszawa, jej życie umysłowe i ruch literacki w ciągu lat trzydziestu (od 1800 do 1830). W-wa 1880. — S. Schnür-Pepłowski: Z autografów Bogusławskiego. *Przew. Nauk. i Lit.* 1895.— B. Kielski: O wpływie Moliera na rozwój komedii polskiej. *Rozpr. AU Wydz. Filol.* t. 42 (1907); odb. Kr. 1906. — E. Kubalski: Z dziejów krakowskiej muzyki. (Czasy Rzplitej Krakowskiej). Kr. 1906 *Tow. Miłośników Historii i Zabytków M. Kr.* — W. Tarnawski: O polskich przekładach dramatów Szekspira. Kr. 1914. —

Z. Jachimecki: Historia muzyki polskiej w zarysie. W-wa 1920. — E. Kucharski: W. Bogusławskiego „Spazmy modne". *Pam. Lit.* R. 22/23 (1925/26). — W. Brumer: Nieznany wiersz W. Bogusławskiego. *Ruch Lit.* 1929 nr 4. — F. Ilešić: Slovenački prijevod jedne poljske pisme. Belgrad 1929. — S. Niewiadomski: W. Bogusławski i opera polska. *Dzien. Pol.* 1929 nr 194. — A. Zagórski: Graf Brühl — Bogusławski — A. Fredro. *Teatr* 1929 nr 9. — K. Bartoszewicz: Napoleon w rymach polskich. Od 1806-1812. W książce: Szkice i portrety literackie. T. 1. Kr. 1930 s. 289-291. — S. Niewiadomski: W. Bogusławski i opera polska. *Muzyka* 1930 nr 3. — M. Mleczkówna: Ludwik Sebastian Mercier w Polsce XVIII w. *Ruch Lit.* 1932 nr 5. — T. Terlecki: W. Bogusławski — pisarz. *Droga* 1936 nr 9. —

M. Rulikowski: Shakespeare na scenach polskich. *Teatr* 1946 nr 5. — W. Hahn: Prapremiera „Hamleta" we Lwowie w r. 1797. *Tamże* 1947 nr 4/5.— Z. Krawczykowski: „Henryk VI na łowach" na tle epoki. *Scena Wr.* 1950 nr 3. — (Henryk VI na łowach. Rec. teatr.:) Amerykański teatrolog o „Henryku VI na łowach". *Scena Wr.* 1950 nr 4; J. Kott. *Gaz. Robot.* 1950 nr 107, przedr. w książce: Jak wam się podoba. W-wa 1955; Jaszcz (J. A. Szczepański). *Trybuna Ludu*

1950 nr 150, 1951 nr 46; E. Csatô: Notatki z Łodzi. *Teatr* 1953 nr 8; A. Demkowska. *Głos Robot.* 1953 nr 44; M. J. (Jagorzewski). *Express Ilustr.* 1953 nr 39; Z. Nowicki: Historia nieco romantyczna. *Głos Robot.* 1953 nr 44; Jaszcz (J. A. Szczepański). *Trybuna Ludu* 1953 nr 87.— Z. Libera: Wstęp do wyd.: Dowód wdzięczności narodu. (W-wa) 1952 *Bibl. Świetlicowa „Czytelnika”*. — (Dowód wdzięczności narodu. Rec. teatr.:) L. Goliński. *Trybuna Ludu* 1952 nr 161; O. Porycki. *Przegl. Powsz.* 1952 nr 7/8. — (Mieszczki modne. Rec. teatr.:) (bb). *Słowo Tygodnia* (dod. do: *Słowo Ludu*) 1952 nr 17; B. Bartoszewicz: Po 130 latach. *Tamże* nr 26; Mieszczki modne, czyli dyplomowy egzamin. *Głos Robot.* 1954 nr 113. — E. Csatò: Adaptacje sceniczne. *Teatr* 1953 nr 24. — S. Reczek: O nazwiskach bohaterów komedii polskiej XVIII wieku. *Pam. Lit.* R. 44 (1953) z. 3/4 i odb. — S. Kaszyński: „Spazmy modne” na scenach polskich. *Program Państw. Teatru Nowego.* Łódź 1953. — T. Mikulski: „Spazmy modne” W. Bogusławskiego. *Program Państw. Teatru im. S. Jaracza Ateneum.* W-wa 1954. — (Spazmy modne. Rec. teatr.:) Z. Chyliński: Spazmy już niemodne, ale śmiechu godne. *Głos Robot.* 1953 nr 239; M. J. (Jagorzewski). *Express Ilustr.* 1953 nr 68; J. Koprowski: Bogusławski na ziemi łódzkiej. *Głos Robot.* 1953 nr 237; J. Koprowski: Spazmy modne... *Tamże* nr 247; A. Grodzicki. *Teatr* 1954 nr 8; *Przegl. Kult.* 1954 nr 2. — (Szkoła kobiet. Rec. teatr.:) E. Grzybowski. *Kultura i Życie* (dod. do: *Sztandar Ludu*) 1953 nr 31; A. Liberda. *Przegl. Kult.* 1955 nr 10. —
E. Csatò: Bogusławski na scenach Polski Ludowej; Aneks. Wykaz utworów W. Bogusławskiego granych w 10-leciu. *Pam. Teatr.* 1954 z. 3/4. [Sprostowanie: H. Szletyński. *Tamże* 1955 z. 1]. — J. Prokop: „Taczka occiarza” Merciera i jej recepcja w teatrze Bogusławskiego. *Tamże.* — T. Strumiłło: Szkice z polskiego życia muzycznego XIX w. Kr. 1954 *Małe Monogr. Muzyczne* t. 5. — E. Rzadkowska: Encyklopedia i Diderot w polskim Oświeceniu. Wr. 1955 *IBL. Studia Hist.-Lit.* t. 24. — H. Feicht: Mozart w Polsce na przełomie XVIII i XIX w. (W-wa 1956). — E. Szwankowski: Odnaleziony autograf W. Bogusławskiego. (Opery „Amazonki”). *Pam. Teatr.* 1956 z. 1. — J. Jackl: Mozartiana. *Tamże* 1957 z. 1. — A. Nowak-Romanowicz: Józef Elsner. Monografia. Kr. 1957 *Studia i Materiały do Dziejów Muzyki Pol.* t. 4. — P. N. Bierkow: Russko-polskije litieraturnyje swjazi w XVIII w. Moskwa 1958. — J. Rudnicka: Relacje o warszawskich przedstawieniach „Henryka VI na łowach” z 1792 r. *Pam. Teatr.* 1960 z. 1. — Z. Wołoszyńska: Wstęp do wyd.: Komedia obyczajowa warszawska. T. 1. W-wa 1960 *Teatr Pol. Oświecenia.* — Z. Żygulski: O najdawniejszych przedstawieniach „Hamleta”. *Zesz. Nauk. Uniw. Wr. S. A* nr 24 *Germanica Wratislaviensis* IV 1960 i odb. — R. Łużny: Bohomolec i Bogusławski w Rosji. (Z dziejów powiązań literackich polsko-rosyjskich doby Oświecenia). *Slavia Orientalis* 1961 nr 2.— M. Piszczkowski: Zagadnienia wiejskie w literaturze polskiego Oświecenia. Cz. 2. Wr. 1963 *PAN. Oddz. w Kr. Prace Komisji Hist.-Lit.* nr 9. — Z. Wołoszyńska: Wstęp i oprac. wyd.: Henryk VI na łowach. Wr. (1964) *BN* I, 153. [Rec.: W. Natanson. *Teatr* 1965 nr 21].

BOHOMOLEC FRANCISZEK (1720–1784)

Pseud. i krypt.: Daniel Bobinson; Dzisiejkiewicz; F. B.; F. B. S. J.; Galantecki; J. U. P. Z.; Jeden Zakonnik S. J.; Jeden Zakonnik Societatis Jesu; Lubożoński; Ludziolubski; M. Z. S. W.; Murmiłowski; N. N.; N** N***; Ochotnicki; Odziański; Pokutnicki; Pośrzednicki; Poznajewski; Prożniak nie Teskniący; Staroświat; Śmiałecki; Szkolnicki; Theosebes; Uczciwski.

Komediopisarz, poeta, publicysta, tłumacz, wydawca.

Ur. 29 stycznia 1720 na Białorusi, w województwie witebskim; syn Pawła Józefa, starosty dworzyskiego, i Franciszki z Cedrowskich. Kształcił się w Wilnie u jezuitów. Wstąpiwszy w 1737 do ich zakonu, studiował filozofię w Akademii Wileńskiej. Po kilkuletniej praktyce nauczycielskiej został wysłany do Rzymu i tam w 1747-1749 studiował teologię i retorykę. Po powrocie do kraju wykładał retorykę polsko-łacińską w Akademii Wileńskiej, po czym przeniesiony do Warszawy, mianowany został nauczycielem wymowy w Gimnazjum Zaluscianum, a w roku następnym (1752) w je-

zuickim Collegium Nobilium, gdzie szczególnie ożywił teatr szkolny. Od 1762 był prefektem Drukarni Jezuickiej, po kasacie zakonu kierował nią dalej jako Drukarnią Nadworną. W 1761-1773 redagował i wydawał *Wiadomości Uprzywilejowane Warszawskie* i *Kurier Warszawski* (do 1773), a w 1765-1768 kierował wraz z I. Krasickim redakcją *Monitora*. Z listów Heinego (zob. Opracowania) wynikałoby, że Krasicki współpracował z nim również przy układaniu komedii „na theatrum". Przy finansowym poparciu J. A. Jabłonowskiego zainicjował wydawnictwo *Zbiór dziejopisów polskich* (1764-1768) oraz tekstów poetów staropolskich. W końcu życia otrzymywał pensję od króla. Majątek swój (trzy tysiące dukatów) zapisał testamentem dla ubogich w Warszawie. Zmarł 24 kwietnia 1784.

TWÓRCZOŚĆ

1. Supellex latinitatis ex Phraseologia P. Francisci Wagner S. J. ad usum scholarum eiusdem Societatis collecta... Wil. 1751. Wyd. nast.: Kalisz 1754; Lw. 1756; Wil. 1757; Wil. 1768; Kalisz 1772; Połock 1795.

Bohomolec dodał frazeologię polską i polski słowniczek.

2. De lingua Polonica colloquium. (W-wa) 1752.

Przekł. pol.: Z. Florczak, L. Pszczołowska: Ludzie Oświecenia o języku i stylu. T. 1. W-wa 1958.

Por. poz. 12.

3. Pro ingeniis Polonorum oratio habita Varsaviae in Gymnasio Soc. Jesu. W-wa (1752). Przedr. zob. poz. 20.

Przekł. pol. M. Plezi w książce: B. Suchodolski: Nauka polska w okresie Oświecenia. W-wa 1953.

Dedykowane Janowi Sapieże.

4. Ubaldo Mignonio Schol. Piar. Noctium Sarmaticarum auctori praeceptori suo suavissimo Varmius Exetesticus. (W-wa) 1752. Przedr. zob. poz. 20.

5. Applausus Illustrissimo et Excellentissimo Domino D. Josepho Ursino Dowoyna Sołłohob... fasces ritu solenni capessenti datus a Collegio Vitebscensi S. J. Wil. 1753. Przedr. pt. Oratio de laudibus Jos. Sołłohob, zob. poz. 20.

Druk anonimowy.

6. Figlacki, polityk teraźniejszej mody. Komedia I. Wyst. w teatrze Collegium Nobilium S. J. W-wa zapusty 1753. Wyd. zob. poz. 14 t. 1.

Autograf tej i innych komedii Bohomolca znajdujący się w Bibl. Uniw. Warsz. spłonął w 1944. Odpis z XIX w. w Ossol. sygn. 11083/I.

7. Cezar w Egipcie. Tragedia. Wyst. w teatrze Collegium Nobilium S. J. W-wa 19 czerwca 1753. Wyd. zob. Prace edytorskie poz. 1.

8. Figlacki, polityk teraźniejszej mody. Komedia II. Wyst. w teatrze Collegium Nobilium S. J. W-wa dni przedzapustne 1754. Wyd. zob. poz. 14 t. 1. Wyd. nast. zob. Wyd. zbior. poz. 3.

Fragm. przedr.: K. Bartoszewicz: Księgi humoru polskiego. T. 2. Petersb. 1897 s. 88-100; *Szopka* 1923 nr 31-32.

Wg Molière: Les Fourberies de Scapin.

9. Nieroztropność swym zamysłom szkodząca. Komedia. Wyst. w teatrze Collegium Nobilium S. J. W-wa koniec lipca 1754. Wyd. zob. poz. 14 t. 1.

Wg Molière: L'Étourdi.

10. Epistola Theosebis respondens ad scriptum Augusti Titel, magistri Jenensis, sub titulo: Exhortatio ad excutiendum Romani pontificis iugum quod in msc. missum fuit ad magnates Poloniae anno 1754. B. m. r. Wyd. nast.: b. m. 1755; zob. poz. 20.

11. Lizymach. Tragedia. Wyd. zob. Prace edytorskie poz. 1.

Wg C. La Rue: Lysimachus.

12. Rozmowa o języku polskim najprzód po łacinie napisana... Teraz z przydatkiem i odmianą na polski język przełożona przez Ksawerego Leskiego... Wyd. zob. Prace edytorskie poz. 1. Wyd. osob. W-wa 1758; przedr.: W. Taszycki w: Obrońcy języka polskiego, wiek XV-XVIII. Wr. (1953) *BN* I, 149; Z. Florczak, L. Pszczołowska, jw. poz. 2.

Nowa redakcja poz. 2; będąca wg T. Mikulskiego (Walka o język polski w czasach Oświecenia) wkładem autorskim Bohomolca, nie tłumacza.

13. Urażający się niesłusznie o przymówki. Komedia. Wyst. w teatrze Collegium Nobilium S. J. W-wa dni zapustne 1755. Wyd. zob. poz. 14 t. 1. Wyd. nast. zob. Wyd. zbior. poz. 3. Fragm. przedr. Z. Florczak, L. Pszczołowska, jw. poz. 2, t. 2.

Odpis z XIX w. w Bibl. Jagiel. sygn. 2985.

14. Komedie. Wyst. W-wa Collegium Nobilium S.J. 1753-1760. Wyd.: t. 1-5.

W-wa 1755-1760. Wyd. nast.: t. 1-3. Lubl. 1757-1758; t. 1-3. Lw. 1758; t. 1-5. W-wa 1772-1775 (dedyk. J. Fontanie).

Zawartość t. 1 (1755): Dedyk. I. Ciecierskiemu; Przedmowa; poz. 6, 8, 9, 13; Ojciec nieroztropny (wg Ch. Porée: Pater amore vel odio erga liberos excaecatus. Przeróbka pt. Pieszczoty rodziców, w rkpsie Bibl. USRR Akad. Nauk Lw., dawny rkps Ossol. sygn. 4788). —
T. 2 (1756): Dedyk. P. Zaleskiemu; Przedmowa; Arlekin na świat urażony (wyd. nast. zob. Wyd. zbior. poz. 3; odpis z druku w Bibl. PAN Kr. sygn. 250; por. poz. 45);
Dziedzic chytry (wyd. osob.: Dziwak oszukany. B. m. r. — wyd. tyt. z wyd. 1773; wg Molière: Monsieur de Pourceaugnac);
Natrętnicy (wg Molière: Les Fâcheux);
Pan do czasu (wg Molière: Le Bourgeois gentilhomme);
Filozof panujący (wyd. osob. b. m. r.; wg C. F. Le Jay: Damocles, sive Philosophus regnans). —
T. 3 (1757): Dedyk. P. Bohomolcowi; Dziwak (odpis z XIX w. w Ossol. sygn. 10945/I);
Chełpliwiec (wg C. Goldoni: Il Bugiardo, P. Corneille: Le Menteur; inną wersją autorską komedii: Junak, zob. t. 4);
Paryżanin polski (wyd. nast. zob. Wyd. zbior. poz. 3; fragm. przedr.: K. Bartoszewicz, jw. poz. 8 s. 121-128; Z. Florczak, L. Pszczołowska, jw. poz. 2 t. 2. Wg L. Holberg: Jean de France);
Figlacki, kawaler z księżyca (wg C. Goldoni: L'Adulatore, Ch. Porée: Liberi in deligendo vitae institute coacti, lub wg farsy: Arlequin l'empereur dans la lune);
Rada skuteczna (odpis z druku w Bibl. PAN Kr. sygn. 250; wg Molière: Le Mariage forcé). —
T. 4 (1758): Dedyk. K. Łuskinie; Statysta mniemany (wg A. D. Bruèys: L'Important de la cour);
Mędrkowie (wg Molière: Les Femmes savantes);
Junak (inną wersją komedii: Chełpliwiec, zob. t. 3);
Ubogi hardy (wg C. Goldoni: La Castalda);
Ubogi pokorny. —
T. 5 (1760): Dedyk. I. i M. Czosnowskim; Myśliwy (wg T. M. Plautus: Pseudolus);
Bliźnięta (wg T. M. Plautus: Maenechmi, C. Goldoni: I Due gemelli veneziane);
Kłopoty panów (odpis w Ossol. sygn. 9759/I; wg Cerceau: Les Incommodités de la grandeur);
Przyjaciele stołowi (wg T. M. Plautus: Mostelaria et Trinummus);
Kawalerowie modni (wyd. nast. zob. Wyd. zbior. poz. 3; fragm. przedr. Z. Florczak, L. Pszczołowska, jw. poz. 2 t. 2; wg Molière: Les Précieuses ridicules).

15. Rozmowa filozofa z politykiem o trojakim w Polszcze młodzi wychowaniu. W-wa 1756.

Dedykowane Anastazji Tarnowskiej.

Wyd. pod nazwiskiem ucznia, J. A. Tarnowskiego. Autorstwo wątpliwe. Bohomolcowi przypisują Naruszewicz (Życie sławnych Polaków, rkps Ossol. sygn. 608/I k. 9) i S. Tync (Nauka moralna w szkołach Komisji Edukacji Narodowej. Kr. 1922 s. 67). Estr. za autora uznaje Tarnowskiego, a S. Bednarski (Upadek i odrodzenie szkół jezuickich w Polsce, s. 138) — I. Nagurczewskiego.

16. Gratulatio restitutae post attentatum parricidium incolumitatis Ludovici XV... nomine Collegii Nobilium Varsaviensis S. J. dicta a Thadaeo de Burzyn Burzynski... W-wa (1757). Przedr. zob. poz. 20.

Dedykowane F. C. Broglie.

17. Najjaśniejszym Królewicom Jchmciom Ksaweremu i Karolowi powracającym z wojny pruskiej na zimę do Warszawy (Collegium Nobilium S. J.). B. m. 1757. (Wiersz).

Druk anonimowy.

18. Mowa po śmierci Najjaśniejszej Królowej Polskiej Marii Józefy. Dzieło... B. m. (1758). Przedr. w zbiorze: Mowy wyborne. T. 1. Wil. 1784.

19. Żal po śmierci Królowej naszej Marii Józefy. Colleg. Nobilium Varsav. Soc. J. 1758. (Bez osob. tyt.).

20. Orationes. W-wa 1763.

Zawartość: Dedyk. J. D. Janockiemu; poz. 3, 4, 16, 5; Gratulatio Hier. Szeptycki; Josepho And. Załuski, qui libros Coll. Nob. S. J. obtulit; Oratio de laudibus Sanct. Mariae; poz. 10.

21. Małżeństwo z kalendarza. Komedia w 3 aktach. Wyst. w Teatrze Narodowym. W-wa 4 marzec 1766. Wyd. W-wa 1766. Wyd. nast.: W-wa (1775); zob. Wyd. zbior. poz. 4.

Odpis z wyd. z 1766 w Bibl. PAN w Kr. sygn. 250.

Przekł. ros.: A. A. (A. I. Apuchtin): Brak po kalendariu. Komiedija w 3 diejstwijach. Pieriewiediena s polskogo jazyka... Petersb. 1779 (z przedmową tłumacza). Wyst. Moskwa, Pietrowskij tieatr, lipiec-sierpień 1784.

22. Marnotrawca. Komedia. Wyst. W-wa 3 czerwca 1766. Wyd. W-wa (1766).

Wg Ph. N. Destouches: Le Dissipateur ou l'Honnête friponne.

Przekł. ros.: A. A. (A. I. Apuchtin): Mot, ili Rastoczitiel. Komiedija w 5 diejstwijach. Pieriewiediena s polskogo jazyka... Petersb. 1778 (z przedmową W. Rubana).

23. Staruszkiewicz. Komedia w 3 aktach. Wyst. W-wa 8 lipca 1766. Wyd. W-wa 1766.

Przekł. ros.: A. A. (A. I. Apuchtin): Iz odnoj czriezwyczajnosti w druguju, ili u Sujewierowa drugaja swad'ba. Komiedija w 3 diejstwijach. Pieriewiediena s polskogo jazyka... Moskwa 1792.

24. Staruszka młoda. Komedia w 3 aktach. Wyst. W-wa 23 września 1766. Wyd. W-wa 1766.

25. Ceremoniant. Komedia w 3 aktach. Wyst. W-wa 2 listopada 1766. Wyd. W-wa 1767.

26. Nadgroda cnoty. Komedia. Wyst. W-wa 2 lutego 1767. Wyd. W-wa (1767).

Wg Voltaire'a: Le Café, ou L'Écossaise. M. Smolarski i L. Galle mylnie podawali jako źródło: Nanine.

Autorstwo nie rozstrzygnięte. Bohomolcowi przypisuje tę komedię *Kolęda na rok 1778* i L. A. Dmuszewski. S. Bielski, a za nim L. Bernacki przypisują jej autorstwo A. Moszyńskiemu. J. Kott wyklucza autorstwo Moszyńskiego, powątpiewając jednak w autorstwo Bohomolca.

27. Monitor. Komedia w 1 akcie. W-wa 1767. Wyst. W-wa 1774. Wyd. nast.: K. Bartoszewicz, jw. poz. 8, s. 129-150; zob. Wyd. zbior. poz. 4.

28. Pijacy. Komedia w 3 aktach. Wyst. W-wa 24 lutego 1767. Wyd. W-wa 1767. Wyd. nast. zob. Wyd. zbior. poz. 4. Fragm. przedr. K. Bartoszewicz, jw. poz. 8, s. 100-120.

29. Pan dobry. Komedia w 3 aktach. Wyst. W-wa wiosna 1767. Wyd. W-wa 1767. Wyd. nast. zob. Wyd. zbior. poz. 4.

30. Wdowa. Komedia w 3 aktach. W-wa (1767).

Istniało zapewne jeszcze inne wyd. osob. z datą 1768.

31. Nędza uszczęśliwiona. Kantata. W-wa 1770. Druk zaginiony. Tekst z autografu wyd. L. Bernacki: Teatr, dramat i muzyka za Stanisława Augusta. T. 2. Lw. 1925.

Por. poz. 37.

32. Opisanie krótkie państwa tureckiego. W-wa 1770.

Dedykowane K. Karasiowi.

Oparte na następujących dziełach: P. Ricaut: The Present State of the Ottoman Empire. Londyn 1668; przekł. pol. pt. Monarchia turecka. Słuck 1678; Lipsk 1727. — G. B. Mably: Droit public de l'Europe fondé sur les traités. Amsterdam 1748. — G. Réal de Curban: La Science du gouvernement, ouvrage de morale, de droit et de politique. Paryż 1761-1765. — K. Wyrwicz: Geografia czasów teraźniejszych. T. 1. W-wa 1768.

33. Paryżanin polski. Komedia we 3 aktach. W-wa 1771. Wyd. 2 W-wa 1779. Wyst. W-wa 1779.

Przeróbka komedii szkolnej, zob. poz. 14 t. 3.

34. Czary. Komedia w 3 aktach. Wyst. W-wa 1774. Wyd. (W-wa) 1775. Wyd. nast. zob. Wyd. zbior. poz. 4.

35. Życie Jana Zamoyskiego. W-wa 1775. Wyd. nast.: wyd. tyt. W-wa 1795; wyd. T. Mostowski: Życia sławnych Polaków. T. 2. W-wa 1805 *Wybór Pisarzów Pol.*; wyd. F. S. Dmochowski: Żywoty sławnych Polaków. T. 3. W-wa 1830; wyd. J. N. Bobrowicz. Lipsk 1837; wyd. K. J. Turowski. Kr. 1860 *Bibl. Pol.* S. IV z. 16-17.

Bohomolec przerobił i wydał z rkpsu jako własne — dzieło R. Heidensteina: De vita Joannis Zamoscii.

36. Życie Jerzego Ossolińskiego. T. 1-2. W-wa 1777. Wyd. nast.: wyd. T. Mostowski: Życia sławnych Polaków. T. 3. W-wa 1805 *Wybór Pisarzów Pol.*; wyd. J. N. Bobrowicz. Lipsk 1838; wyd. K. J. Turowski. Kr. 1860-1861 *Bibl. Pol.* S. V z. 1-5.

T. 2 zawiera listy i dokumenty dotyczące J. Ossolińskiego, por. Prace edytorskie poz. 12.

37. Nędza uszczęśliwiona. Opera w 2 aktach. (Tekst Bohomolca rozszerzył W. Bogusławski. Muzyka M. Kamieńskiego). Wyst. W-wa 11 lipca 1778. Wyd. W-wa 1778. Wyd. 2 w książce: W. Bogusławski: Dzieła dramatyczne. T. 12. W-wa 1823.

Por. poz. 31.

38. Autor komedii. Komedia w 3 aktach. Wyst. i wyd. W-wa 1779. Wyd. nast. zob. Wyd. zbior. poz. 4.

39. Do Imci Grzegorza Łyszkiewicza, prezydenta warszawskiego, na jego przysłowie „kurdesz nad kurdeszami". (W-wa 1779 — wg T. Mikulskiego; wg J. W. Gomulickiego: 1780. Dwa nakłady). Przedr. wielokrotnie (pt. Kurdesz nad kurdeszami, Pieśń kurdeszowa i in.), m. in. w: *Piosnki i arie, czyli dodatek do Rozrywki w smutku*... W-wa 1797; *Magazyn wesołych i moralnych zabaw.* T. 1. Wil. 1812; K. W. Wójcicki: Życiorysy znakomitych ludzi. T. 1. W-wa 1850; W. Pol: Pamiętniki JP. Benedykta Winnickiego. T. 3. Petersb. 1855; O. Kolberg: Lud. Mazowsze. T. 2. Kr. 1886; K. Bartoszewicz: Księgi humoru polskiego. T. 2. Petersb. 1897; I. Chrzanowski: Historia literatury niepodległej Polski. Wyd. 10. W-wa 1930; J. Tuwim: Polski słownik pijacki i antologia bachiczna. W-wa 1935, toż wyd. 2 W-wa 1959; J. Kott: Poezja polskiego Oświecenia. Antologia. W-wa 1954, toż wyd. 2 W-wa 1956. Wyd. kryt. T. Mikulski: „Kurdesz nad kurdeszami". Zagadnienie tekstu i autorstwa. *Pam. Lit.* R. 50 (1959) z. 1; toż przedr. w książce: W kręgu oświeconych. W-wa 1960.

Druki z XVIII w. anonimowe. Autorstwo, długi czas sporne, na rzecz Bohomolca rozstrzygnął ostatecznie T. Mikulski.

40. Do bizuna. (Oda). B. m. r. (dwa wyd. anonimowe z XVIII w.; wg Estr. wyd. 1 z 1779). Wyd. nast.: Kr. 1871; Kr. 1888;

Warta 1889 nr 786. Szereg przedr. w antologiach m. in.: K. Bartoszewicz, jw. poz. 39; J. Kott, A. Ważyk: Wiersze, które lubimy. Antologia. W-wa 1951.

Autorstwo wątpliwe, przypisywane również A. Naruszewiczowi i F. Zabłockiemu.

41. Prostota cnotliwa. Opera pasterska w 3 aktach. (Muzyka M. Kamieńskiego). W-wa 1779. Wyst. W-wa 1779, 1781.

42. Do J. O. Książęcia Jegomości Krasickiego, biskupa warmińskiego. W-wa 1780 (po 23 września). (Wiersz).

43. Pieśń po szklaneczce do piosneczki. Wyd. jako „Pieśń druga" w druku: Na wesele książęcia de Nassau z księżną z Gozdzkich Sanguszkową. 2do. Pieśń druga jednejże ręki, co Kurdesz nad kurdeszami. W-wa 1780 (po 23 września).

Druk znany tylko z anonsów księgarskich. Wiersz pierwszy autorstwa A. Naruszewicza, drugi to zapewne: Pieśń po szklaneczce do piosneczki; przedr. pt. Do wina, w wyd. 5 zbioru: Rozrywki ucieszne, dowcipne i pożyteczne. Wil. 1797. Ponadto tekst ze zbioru J. G. Styczyńskiego ogł. pt. Pochwała wesołości. *Dzien. Wil.* 1817 t. 5 s. 562; przedr. J. Tuwim w: Polski słownik pijacki..., jw. poz. 39.

44. Podejrzliwi. Komedia w 3 aktach. W-wa 1781. Wyst. W-wa 2 sierpnia 1781.

Autorstwo wg L. Bernackiego.

45. Nieszczęśliwe przypadki Panfila. Komedia w 4 aktach. Przekład z francuskiego. (W-wa) 1783.

Nowa redakcja Arlekina na świat urażonego, dokonana przez T. Osękowskiego, zob. poz. 14 t. 2.

Drobne utwory ogł. w czasopismach: *Annonces et Avis Divers de Varsovie* (tu: Do J. Księcia Marcina Lubomirskiego. 1782, lipiec), *Monitor* (1765-1768, przypuszczalnie i 1773-1775), *Zabawy Przyjemne i Pożyteczne* (1775). Zob. również Prace edytorskie i redakcyjne. Przedr. także w wielu publikacjach późniejszych, zob. poz. 39, 40.

Bernacki przypisywał nadto autorstwu Bohomolca komedię w 3 aktach: Honorarium, czyli nadgroda patronowi. W-wa 1780. Zaprzeczył temu J. Jackl.

P r z e k ł a d y

1. Listy różne ku chwalebnej ciekawości i chrześcijańskiemu zbudowaniu służące, z Azji, Afryki i Ameryki od misjonarzów S. J. w rozmaitych językach pisane, teraz... po polsku przełożone. T. 4. W-wa 1767.

Dedykowane M. Żmijowskiemu.

T. 1-3 tłum. z franc. Michał Juniewicz.

2. J. Mniszech: Uwagi z doświadczenia, czyli opisanie dokładne torfu. W-wa 1771. (Tłum. z franc.).

3. S. H. Lubomirski: Księgi trzecie pobożne. Wyd. zob. Prace edytorskie poz. 10.

4. J. F. La Harpe: Historia o podróżach... skrócona, zawierająca odkrycie krajów dawniej nieznajomych oraz obyczaje, religię, rząd i handel obywatelów. T. 1. W-wa 1783. Wyd. nast.: W-wa 1795.

Dedykowane Stanisławowi Augustowi.

T. 2-3 tłum. K. Wróblewski, t. 4 — W. Magier.

Liczne drobne przekłady, m. in.: ze *Spectatora*, ogł. *Monitor* (1765-1768).

P r a c e e d y t o r s k i e i r e d a k c y j n e

1. Zabawki poetyckie niektórych kawalerów Akademii Szlacheckiej Warszawskiej Soc. Jesu w krasomowskiej sztuce ćwiczących się. W-wa 1754. Wyd. nast.: W-wa 1758.

Tu m. in. Twórczość poz. 7, 11, 12. Czterowiersze przedr. L. Bernacki pt. Tetrasticha na twarzyczki malowane. *Pam. Lit.* R. 25 (1928) s. 599-600.

Bohomolec poprawił prace swoich uczniów i dodał kilka własnych utworów.

2. Zabawki oratorskie niektórych kawalerów... Wil. 1755. Wyd. nast.: W-wa 1759; W-wa 1768; W-wa 1779; Wil. 1783; Wil. 1786; Wil. 1796.

Udział Bohomolca, jw. poz. 1.

3. *Kurier Warszawski*; *Wiadomości Uprzywilejowane Warszawskie*; *Wiadomości Warszawskie*. W-wa 1761-1773.

Pismo wychodziło od 3 stycznia 1761 do 1 stycznia 1774. Numery wychodzące w sobotę nosiły tyt. *Kurier Warszawski*, a we środę — *Wiadomości Uprzywilejowane Warszawskie*, które od 1763 nosiły już skrócony tytuł *Wiadomości Warszawskie*. W tymże roku wprowadził Bohomolec nowy system liczbowania pisma: *Kurier* otrzymywał numery nieparzyste, a *Wiadomości* parzyste. Od 1765 wychodziły dwa razy w tygodniu już tylko *Wiadomości Warszawskie*. W redakcji współpracował Stefan Łuskina.

4. Rozrywki ucieszne i dowcipne z przydatkiem wielu nowych zabawnych historyjek. W-wa 1763. Wyd. nast.: W-wa 1768; wyd. zmienione b. m. (między 1770 a 1774); wyd. 3 zmienione Wil. 1777; wyd. 4 znacznie pomnożone Wil. 1780, toż wyd. 5 Wil. 1797; Sandomierz b. r. (XVIII w.); Sandomierz 1780; tekst zupełnie odmienny b. m. r. (XVIII w.).

Wyd. z 1768 dedykowane T. Szczepańskiemu.

5. Zbiór dziejopisów polskich. T. 1-4. W-wa 1764-1768.

Z a w a r t o ś ć t. 1: Kronika Marcina Bielskiego niegdyś w Krakowie drukowana, teraz znowu z doprowadzeniem aż do Augusta III przedrukowana. W-wa 1764. (Z przedmową Bohomolca). — T. 2: Kronika Macieja Stryjkowskiego niegdyś w Królewcu drukowana, teraz znowu z przyda-

niem historii państwa rosyjskiego przedrukowana. (W-wa) 1766. —

T.3: Kronika Marc. Kromera przekł. M. Błażewskiego. (W-wa) 1767. —

T.4: Kronika Sarmacjej Europejskiej Aleks. hr. Guagnina przekł. M. Paszkowskiego. (W-wa) 1768.

6. *Monitor*. W-wa 1765-1768.

Pismo wychodziło od 21 marca 1765 wg planu redakcyjnego ułożonego przez I. Krasickiego. Bohomolec był współredaktorem od początku wydawania pisma do końca 1768. W latach późniejszych (1773-1775) przypuszczalnie jeszcze współpracował z *Monitorem*.

7. J. Kochanowski: Rymy wszystkie. W-wa 1767. Wyd. 2 W-wa 1768.

8. M. Sarbiewski: Opera posthuma. W-wa 1769.

Z dedykacją i niektórymi tłumaczeniami Bohomolca.

9. J. Kryszpin: Stateczność umysłu albo nauka polityczna o statecznej cierpliwości podczas złych czasów. W-wa 1769.

10. S. H. Lubomirski: Księgi moralne, polityczne i pobożne. W-wa 1771 (dwa wyd.).

Tu Bohomolca: wstęp, oprac. i przekł. Ksiąg pobożnych, por. Przekłady poz. 3.

11. S. Orzechowski: Żywot i śmierć Jana Tarnowskiego. W-wa 1773. Wyd. nast.: wyd. T. Mostowski: Życia sławnych Polaków. T. 1. W-wa 1805 *Wybór Pisarzów Pol.*; wyd. F. S. Dmochowski: Żywoty sławnych Polaków. T. 1. W-wa 1830; wyd. J. N. Bobrowicz. Lipsk 1837; wyd. K. J. Turowski. Sanok 1855 *Bibl. Pol.*

12. Listy i dokumenty dotyczące Jerzego Ossolińskiego. Wyd. zob. Twórczość poz. 36 t. 2.

13. A. M. Fredro: Przysłowia.

Informuje Korbut.

Wydania zbiorowe

1. Komedie (konwiktowe). Zob. Twórczość poz. 14.

2. Komedie na teatrum JKMci wyprawowane. W-wa 1767.

Pod wspólną kartą tytułową i dedykacją do A. Moszyńskiego zszyto tu kilka komedii o oddzielnej paginacji, zapewne więc jest to wyd. tyt. komedii wydanych osobno. Zachowane egzemplarze posiadają różne zestawy różnych komedii.

3. Komedie konwiktowe. Oprac. i wstępem poprzedził J. Kott. Teksty oprac. J. Jackl. W-wa 1960 *Teatr Pol. Oświecenia.*

Zawartość: Figlacki, polityk teraźniejszej mody; Figlacki, kawaler z księżyca; Arlekin na świat urażony; Urażający się niesłusznie o przymówki; Paryżanin polski; Kawalerowie modni.

4. Komedie na teatrum. Oprac. i wstępem poprzedził J. Kott. Teksty oprac. J. Jackl. W-wa 1960 *Teatr Pol. Oświecenia.*

Zawartość: Małżeństwo z kalendarza; Pijacy; Pan dobry; Monitor; Czary; Autor komedii.

Listy i materiały

1. Do króla Stanisława Augusta z 1773 i bez daty. Ogł. W. Wisłocki. *Przew. Bibliogr.* 1883 s. 146-147; przedr. *Pam. Lit.* R. 25 (1928) s. 601-602.

2. Do A. K. Czartoryskiego. Rkps Bibl. Czart. sygn. 782.

3. List w zbiorze autografów C. Walewskiego. Rkps Bibl. PAN Kr.; odpis w Tekach L. Bernackiego, rkps Ossol. sygn. 7070/II t. 43.

4. Dwa artykuły do *Monitora*, powst. 1766, nie wykorzystane w piśmie. Ogł. L. Bernacki. *Pam. Lit.* R. 30 (1933) s. 424-427.

5. Trzy rachunki drukarskie z 7 sierpnia 1770, od sierpnia 1773 do listopada 1774, z 6 sierpnia 1774. Ogł. Z. Staniszewski: Rachunki drukarskie F. Bohomolca. *Ze skarbca kultury* 1958 z. 2.

6. Dwa rachunki drukarskie z 1771. Ogł. J. Platt: Korespondencja Adama Naruszewicza, 1762-1796. Wr. 1959.

7. Rachunek drukarski ks. F. Bohomolca. Ogł. L. Bernacki. *Pam. Lit.* R. 25 (1928) s. 602.

8. Testament z 9 stycznia 1781. Ogł. J. Szczepaniec w zbiorze: Miscellanea z doby Oświecenia (2). Wr. 1965 *Arch. Lit.* 9.

Bibliografię podają: L. Simon: Bibliografia dramatu polskiego 1750-1939. Rkps w Instytucie Sztuki PAN W-wa. — J. Jackl: Bibliografia utworów dramatycznych F. Bohomolca. W wyd.: Komedie na teatrum, zob. Wyd. zbior. poz. 4.

INDEKS TYTUŁÓW

(Cz — Czasopisma, E — Prace edytorskie i redakcyjne, P — Przekłady, T — Twórczość, Z — Wydania zbiorowe)

OPRACOWANIA

Pro ingeniis Polonorum oratio. *Journal Littéraire de Pologne* 1754 t. 1 s. 259-260. — *Kur. Warsz.* 1761 nr 47. — J. Heine: Teatr Narodowy 1765-1766. Raporty szpiega. Podpatrzył i opisał.... Przeł. i oprac. M. Klimowicz; Wstęp Z. Raszewski. W-wa 1962 (druk bibliofilski). — *Wiad. Warsz.* 1766 nr 19. — *Gaz. Warsz.* 1783 nr 37 *Supl.* — (Nekrologi): *Gaz. Warsz.* 1784 nr 34; *Magazyn Warsz.* 1784 cz. 2 s. 498. — *Gaz. Warsz.* 1785 nr 16 (o testamencie F. Bohomolca). — J. K. W.: Moje postrzeżenia nad teatrem. O stanie teatru polskiego. *Nowy Pam. Warsz.* 1801 t. 3 nr 7 s. 117. — (L. A. Dmuszewski): Krótka kronika teatru polskiego. *Roczn. Teatru Nar. Warsz. od 1 I 1813 do 1 I 1814.* W-wa 1814; przedr. L. Bernacki: Teatr, dramat i muzyka za Stanisława Augusta. T. 1. Lw. 1925. — W. Bogusławski: Dzieje Teatru Narodowego. W: Dzieła dramatyczne. T. 1. W-wa 1820. — L. Osiński: O pierwiastkowej dramatyce w Polszcze. *Sybilla Nadwiślańska* 1821 nr 3; przedr. K. W. Wójcicki: Teatr starożytny w Polsce. T. 1. W-wa 1841. — W. Bogusławski: Uwagi nad operą „Nędza uszczęśliwiona". W: Dzieła..., jw. T. 12. W-wa 1823. — (W sprawie testamentu Bohomolca). *Kur.*

Warsz. 1824 nr 84. — Ł. Gołębiowski: O dziejopisach polskich, ich duchu, zaletach i wadach. W-wa 1826 s. 236. — *Gaz. Pol.* 1827 nr 154. — S. Jaszowski: Dzieje krótkie teatrów polskich. *Czasopism Nauk. Księgozbioru Publ. im. Ossol.* 1830 z. 2. — I. Chodynicki: Dykcjonarz uczonych Polaków. T. 1. Lw. 1833. — *Gaz. Codz.* 1834 s. 790. — S. Witwicki: Wieczory pielgrzyma. T. 1. Paryż 1837 i wyd. nast. — F. Bohomolec. *Przyj. Ludu* 1837/38 nr 51 s. 405-406. — (O „Paryżaninie polskim"). *Gaz. Lw.* 1843 nr 97. — K. W. Wójcicki: Życiorysy znakomitych ludzi. T. 1. W-wa 1850. — A. Batowski: Reinhold Heidenstein i F. Bohomolec, pisarze żywota Jana Zamoyskiego, kanc. i hetm. w. k. *Dzien. Lit.* 1853 nr 43-52; wyd. osob. Lw. 1854. [Rec.: *Bibl. Warsz.* 1855 t. 3 s. 353-366]. — K. Estreicher: (O „Paryżaninie polskim"). *Dzien. Lit.* 1853 nr 97. — W. Szymanowski: List od redakcji. *Dzien. Warsz.* 1855 nr 47. — K. W. Wójcicki: Cmentarz Powązkowski pod Warszawą. T. 2. W-wa 1856. — K. Estreicher: F. Bohomolec, pisarz komedii i wydawca „Monitora". *Rozmaitości* (Lw.) 1858 nr 6-10. — M. Karasowski: Rys historyczny opery polskiej. W-wa 1859 s. 189, 194, 207. — E. Nowakowski. *Enc. powsz.* Orgelbranda. T. 3 (1860). — J. Brown: Biblioteka pisarzów asystencji polskiej Tow. Jezusowego. *Przegl. Poz.* 1861 t. 32; wyd. osob. Poz. 1862. — J. I. Kraszewski: Studia nad epoką Stanisława Augusta Poniatowskiego, a w szczególności nad teatrem. I. Ksiądz F. Bohomolec jezuita. *Przegl. Europejski* 1863 t. 6 s. 4-25. — K. W. Wójcicki: F. Bohomolec. *Tyg. Ilustr.* 1863 t. 8 nr 202 s. 305. — W. Chomętowski: Dzieje teatru polskiego od najdawniejszych czasów do 1750 r. W-wa 1870 s. 135-136. — A. Tyszyński: Komedia polska w XVIII wieku. *Bibl. Warsz.* 1870 t. 3 s. 403-404. — W. K. *Enc. kościelna* Nowodworskiego. T. 2 (1873). —

A. Weinert: 100-letni jubileusz pierwszej opery polskiej. *Bibl. Warsz.* 1878 t. 4 s. 410-422. — H. Biegeleisen: Żywot ks. jezuity Bohomolca. *Album uczącej się młodzieży polskiej poświęcone J. I. Kraszewskiemu.* Lw. 1879 i nadb. — F. Łagowski. *Enc. wych.* T. 2 (1882). — A. Bełcikowski: Pierwszy sceniczny pisarz polski. *Ateneum* 1885 t. 1 s. 385-420; przedr. w książce: Ze studiów nad literaturą polską. W-wa 1886. — W. Smoleński: Towarzystwa naukowe i literackie w Polsce XVIII w. *Ateneum* 1887; przedr. w: Pisma historyczne. T. 2. Kr. 1901. — P. Chmielowski. *Wielka enc. powsz. ilustr.* T. 9/10 (1893). — S. Schnür-Pepłowski: U kolebki teatru. (Ustęp z dziejów sceny warszawskiej. 1765-1777). *Przew. Nauk. i Lit.* 1894. — R. Koppens: Znaczenie czasopisma „Monitor" w drugiej połowie XVIII w. *Spr. Prywatnego Gimn. OO. Jezuitów w Bąkowicach pod Chyrowem za r. szk. 1894.* Przemyśl 1894; c.d. jw. ... *za r. szk. 1895.* — L. Malinowski: O języku komedii F. Bohomolca. *Rozpr. AU Wydz. Filol.* t. 24 (1895). (Por. *Spr. AU* 1893 s. 75-78). [Rec.: F. Krček. *Kwart. Hist.* 1897 s. 826-828]. — M. Offmański: Znaczenie czasopisma „Monitor" dla umysłowego i moralnego rozwoju w Polsce w XVIII w. *Przew. Nauk. i Lit.* 1895 s. 73-84, 177-182. — K. Bartoszewicz: Księgi humoru polskiego. T. 2. Petersb. 1897. — H. Łopaciński: Kto był autorem „Pieśni kurdeszowej"? *Wisła* 1897 t. 11. —

P. Chmielowski: Najdawniejsze nasze felietony. *Pam. Lit.* R. 1 (1902). — Z. Gloger: Kurdesz. *Enc. staropol.* T. 3. W-wa 1902 s. 120 i wyd. nast. — F. Paczosa: Ks. F. Bohomolec S. J., życie i dzieła. *Spr. Dyrekcji c.k. Gimn. w Jaśle za r. szk. 1904.* Jasło 1904. — W. Strusiński: Komedie ks. F. Bohomolca w stosunku do teatru francuskiego i włoskiego. *Pam. Lit.* R. 4 (1905). — L. Bernacki: „Kłopoty panów", komedia ks. F. Bohomolca. *Tamże* R. 5 (1906); przedr. rozszerzony w książce: Teatr, dramat i muzyka za Stanisława Augusta. T. 2. Lw. 1925. — I. Chrzanowski. *Podręczna enc. kościelna.* T. 5/6 (1906). — B. Kąsinowski: Wstęp do wyd.: F. Zabłocki: Zabobonnik. Brody 1906 *Arcydzieła Pol. i Obcych Pisarzy* t. 43-44. — B. Kielski: O wpływie Moliera na rozwój komedii polskiej. *Rozpr. AU Wydz. Filol.* t. 42 (1907); odb. Kr. 1906. — F. M. Krček: Przyczynki do oceny krytycznej „Monitora" Bohomolcowego. Lw. 1910. — S. Dobrzycki: Notatki do dziejów języka polskiego literackiego. *Prace Filol.* 1911 t. 7. — W. Orłowski: Satyra na łamach „Monitora" Bohomolcowego. *Bibl. Warsz.* 1912 t. 2.— W. Janowski: Twórca polskiej literatury dramatycznej. *Złoty Róg* 1913 nr 45. — I. Chrzanowski: O komediach Aleksandra Fredry. Kr. 1917. [Rec.: E. Porębowicz. *Pam. Lit.* R. 15 (1917) s. 358-372]. — (Figlacki. Rec. teatr.) *Głos* 1918 nr 340; W. Zawistowski. *Pro arte et studio* 1918 z. 15. —

M. Szyjkowski: Dzieje komedii polskiej w zarysie. Kr. 1921. — J. Gołąbek: Komedie konwiktowe ks. F. Bohomolca w zależności od Moliera. *Rozpr. PAU Wydz. Filol.* t. 60 (1922) i odb. (Por. *Spr. PAU* 1919 nr 8). [Rec.: J. K.

Przegl. Powsz. 1922 t. 155/156 s. 264--265]. — A. Maciesza: Dr med. Paweł Czenpiński. *Epoka wielkiej reformy.* Lw. 1923. — A. Stender-Petersen: Die Schulkomödien des Paters F. Bohomolec S. J. Heidelberg 1923. [Rec.: S. Windakiewicz. *Przegl. Współcz.* 1923 t. 7 nr 18 s. 132-136; J. Zaleski. *Pam. Lit.* R. 22/23 (1925/26) s. 702]. — L. Galle: W. Bogusławski i repertuar teatru polskiego w pierwszym okresie jego działalności (do 1794). W-wa 1925. — L. Bernacki: Teatr, dramat i muzyka za Stanisława Augusta. T. 1-2. Lw. 1925. [Rec.: M. Rulikowski. *Pam. Lit.* R. 22/23 (1925/26) s. 707-739 i odb.]. — S. Łukasik: Le Prince A. C. Czartoryski et la renaissance du théâtre national en Pologne au XVIIIe siècle. *La Revue de Pologne* 1925/26 nr 1/2. — K. Wojciechowski: Wiek Oświecenia. Lw. 1926 s. 148-177. — B. Gubrynowicz: Na marginesie „Monitora". *Studia staropolskie. Księga ku czci A. Brücknera.* Kr. 1928 s. 126-127. — L. Simon: „Podejrzliwi", komedia Bohomolca. *Ruch Lit.* 1928 nr 4; przedr. w art.: Repertuar teatrów w Polsce za czasów Stanisława Augusta. *Pam. Lit.* R. 26 (1929). — L. Simon: Czyn W. Bogusławskiego a polska tradycja teatralna. *Scena Pol.* 1929 z. 4. — M. Śliwińska: Duchowieństwo a sprawa włościańska za Stanisława Augusta. *Przegl. Powsz.* 1929 t. 183 s. 145 nn. — M. Loret: Życie polskie w Rzymie w XVIII wieku. Rzym (1930). —

S. Bednarski: Upadek i odrodzenie szkół jezuickich w Polsce. Kr. 1933. — L. Bernacki: Materiały do życiorysu i twórczości I. Krasickiego. *Pam. Lit.* R. 30 (1933) — R. 31 (1934). — S. Łukasik: La France et la Pologne à travers les siècles jusqu'à la Grande Révolution. Paryż 1933. — I. Z. Turowska-Barowa: Zabawy Przyjemne i Pożyteczne (1770-1777). Ze studiów nad literaturą stanisławowską. Kr. 1933 *Prace Hist.-Lit.* nr 40. — B. Lekszycki: W 150-lecie śmierci pierwszego polskiego komediopisarza. *Dzien. Poz.* 1934 nr 295. — L. Simon: Arlekinada. Karta z dziejów twórczości dramatycznej ks. F. Bohomolca. *Pam. Lit.* R. 31 (1934). — L. Simon: Ze studiów nad Bohomolcem. „Komedie na teatrum J. K. Mci wyprawowane". *Ruch Lit.* 1934 nr 6 s. 179-181. — L. Winniczukówna: Terencjusz w Polsce. *Spr. z Posiedzeń Tow. Nauk. Warsz. Wydz. I* 1934 z. 1. — J. Łempicka: Do rodowodów postaci w „Panu Tadeuszu". *Pam. Lit.* R. 32 (1935). — L. Simon: Dykcjonarz teatrów polskich. W-wa 1935. — S. Bednarski. *Pol. słownik biogr.* T. 2 (1936). — S. Jarkowski: Od Merkuriusza do Merkuryusza na szlaku 275 lat prasy polskiej. XII. Monitor. *Merkuriusz Pol. Ordynaryjny* 1936 nr 17. — B. Nadolski: Epoka stanisławowska wobec polskiego Renesansu. *Księga referatów Zjazdu Nauk. im. I. Krasickiego.* Lw. 1936. (Dyskusja *tamże* s. 710). — L. Simon: U kolebki sceny publicznej. *Tamże.* — I. Turowska-Barowa: Echa orientalne w literaturze stanisławowskiej. *Prace hist.-lit. Księga zbior. ku czci I. Chrzanowskiego.* Kr. 1936. — M. Brahmer: Literatura włoska w Polsce. *Przegl. Współcz.* 1937 t. 62 nr 7 s. 31. — W. Konopczyński: Konfederacja barska. T. 2. W-wa 1938. — S. Windakiewicz: Poezja ziemiańska. Kr. 1938 s. 244-257. —

A. Jobert: La Commission d'Éducation Nationale en Pologne (1773-1794). Son oeuvre d'instruction civique. Paryż 1941. — A. E. Balicki: Tym razem przeciw Molierowi! *Listy z Teatru* 1947 nr 13. — W. Borowy: Patriarcha teatru warszawskiego. *Książka i Kultura* 1947 nr 7/8 s. 8-10; wyd. rozszerzone w książce: O poezji polskiej w wieku XVIII. Kr. 1948; przedr. w książce: Studia i rozprawy. T. 1. Wr. 1952. — M. Piszczkowski: Idylla pańsko-chłopska w literaturze polskiej. *Księga pam. ... J. Kleinera.* Łódź 1949. — K. Wierzbicka: Życie teatralne w Warszawie za Stanisława Augusta. W-wa 1949. — J. Kott: O nową syntezę polskiego Oświecenia. *Pam. Lit.* R. 41 (1950) z. 3/4; toż *Przegl. Hist.* 1951; przedr. *Kołłątaj i wiek Oświecenia.* W-wa 1951; pt. Trwałe wartości literatury polskiego Oświecenia. (W-wa 1951). — T. Mikulski: Stan badań i potrzeby nauki o literaturze wieku Oświecenia. *Pam. Lit.* R. 41 (1950) z. 3/4; przedr.: *O sytuacji w historii literatury polskiej.* (W-wa 1951); przedr. w książce: Ze studiów nad Oświeceniem. W-wa 1956. — G. Sinko: Próby dramatyczne Józefa Andrzeja Załuskiego. *Pam. Lit.* R. 41 (1950) z. 3/4. — J. Z. Jakubowski: Teatr epoki Oświecenia w walce o reformy społeczne i wyzwolenie narodowe. *Teatr* 1951 nr 6. — T. Mikulski: Walka o język polski w czasach Oświecenia. *Pam. Lit.* R. 42 (1951) z. 3/4 i odb.; przedr. w książce: Ze studiów nad Oświeceniem. W-wa 1956. — T. Mikulski: Gość w Heilsbergu; Adresaci listów Krasickiego. *Zeszyty Wr.* 1952 nr 1; przedr. w książce: W kręgu oświeconych. W-wa 1960. — R. Sobol: Ignacy Krasicki w walce o język narodowy. *Zeszyty Wr.* 1952 nr 1. — S. S. Sowietow: Do zagadnienia języka polskich poematów satyrycznych w. XVIII. *Tamże,* —

M. PISZCZKOWSKI: Kwestia chłopska i chłopi w teatrze polskiego Oświecenia. *Pam. Teatr.* 1952 z. 2/3. [Rec.: J. PAWŁOWICZ: Teatr Oświecenia w „Pamiętniku Teatralnym". *Pam. Lit.* R. 43 (1952) z. 1/2]. — F. WEBER: Jezuici a upadek kultury w okresie kontrreformacji w Polsce. *Wiedza i Życie* 1952 nr 7 s. 637. —

R. KALETA, M. KLIMOWICZ: Prekursorzy Oświecenia. Monitor z roku 1763 na tle swoich czasów; Mitzler de Kolof, redaktor i wydawca. Wr. 1953 *IBL. Studia Hist.-Lit.* t. 20. — B. SUCHODOLSKI: Nauka polska w okresie Oświecenia. (W-wa) 1953; przedr. w: Studia z dziejów polskiej myśli filozoficznej i naukowej. Wr. 1958 *PAN. Monografie z Dziejów Nauki i Techniki* t. 8. — J. SZCZEPANIEC: Teodor Osękowski — nieznany tłumacz „Panfila". *Ze skarbca kultury* 1953 z. 2. — W. TASZYCKI: Wstęp do wyd.: Obrońcy języka polskiego, wiek XV-XVIII. Wr. (1953) *BN* I, 146. — M. PISZCZKOWSKI: Franciszek Bohomolec i jego komedie. *Pam. Słowiański* 1954 z. 1 s. 36-38. — J. PROSNAK: Kultura muzyczna Warszawy XVIII w. Kr. 1955 *Studia i Materiały do Dziejów Muzyki Pol.* t. 2 s. 145-153. [Rec.: J. JACKL. *Pam. Teatr.* 1956 z. 2/3]. — E. RZADKOWSKA: Encyklopedia i Diderot w polskim Oświeceniu. Wr. 1955 *IBL. Studia Hist.-Lit.* t. 24. — K. WYKA: Wstęp do: A. Fredro: Pisma wszystkie. T. 1. W-wa 1955. [Rec.: J. JACKL. *Pam. Teatr.* 1958 z. 2]. — J. LEWAŃSKI: Ze studiów nad Molierem w teatrze staropolskim. *Pam. Teatr.* 1956 s. 537-630. — Z. GOLIŃSKI: „Teatr polskiego Oświecenia". *Pam. Lit.* R. 48 (1957) z. 1 s. 185-187. — S. OZIMEK: Udział „Monitora" w kształtowaniu teatru narodowego (1765-1785). Wr. 1957 *Studia z Dziejów Teatru w Polsce* t. 2. — Z. RASZEWSKI: Porcelanowa arlekinada. *Pam. Teatr.* 1957 z. 1. — J. ŁOJEK: „Gazeta Warszawska" ks. Łuskiny, 1774-1793. W-wa 1959 s. 18-22. — T. MIKULSKI: „Kurdesz nad kurdeszami". Zagadnienie tekstu i autorstwa. *Pam. Lit.* R. 50 (1959) z. 1; przedr. w książce: W kręgu oświeconych. W-wa 1960. (Por. *Spr. PAU* 1951 nr 3). [Rec.: J. W. Gomulicki. *Roczn. Lit. 1958-1960* (W-wa 1964) s. 222-223]. — P. MATUSZEWSKA: Z problematyki „Monitora". *Pam. Lit.* R. 50 (1959) z. 3/4. — J. NOWAK-DŁUŻEWSKI: O datę startową polskiego Oświecenia. *Przegl. Hum.* 1959 nr 1. — T. TATARKIEWICZOWA: O polskich teoretykach przekładów w XVIII w. i na przełomie XIX w. *Tamże* 1959 nr 4. —

J. KOTT: Bohomolec albo o początkach komedii Oświecenia. W wyd.: Komedie konwiktowe. W-wa 1960 *Teatr Pol. Oświecenia*. [Rec.: B. DANEK. *Nowa Kultura* 1960 nr 7; S. TREUGUTT. *Przegl. Kult.* 1960 nr 12; M. WITKOWSKI. *Nowe Książki* 1960 nr 8; A. STENDER-PETERSEN. *Pam. Teatr.* 1961 z. 3; J. W. GOMULICKI. *Roczn. Lit. 1958-1960* (W-wa 1964) s. 237]. — J. ŁOJEK: Dziennikarze i prasa w Warszawie w XVIII w. W-wa 1960. — M. PISZCZKOWSKI: Zagadnienia wiejskie w literaturze polskiego Oświecenia. Cz. 1. Kr. 1960 *PAN. Oddz. w Kr. Prace Komisji Hist.-Lit.* nr 6. — Z. WOŁOSZYŃSKA: Wstęp do wyd.: Komedia obyczajowa warszawska. T. 1. W-wa 1960 *Teatr Pol. Oświecenia*. — J. KOTT: Bohomolec w terminie u Moliera. *Księga pam. ku czci S. Pigonia*. Kr. 1961. — R. ŁUŻNY: Bohomolec i Bogusławski w Rosji. (Z dziejów powiązań literackich polsko-rosyjskich doby Oświecenia). *Slavia Orientalis* 1961 nr 2. — W. GIEŁŻYŃSKI: Prasa warszawska 1661-1914. W-wa 1962. — M. KLIMOWICZ: Repertuar teatru warszawskiego w latach 1765-1767. *Pam. Teatr.* 1962 z. 2. — W. MITZNER: Historia pewnej kamieniczki, czyli Kurdesz nad kurdeszami. *Widnokręgi* 1962 nr 5. — E. ALEKSANDROWSKA: Monitorowe „autopowtórzenia". Z warsztatu bibliografa „Monitora" (3). *Pam. Lit.* R. 54 (1963) z. 4. — S. HRABEC, F. PEPŁOWSKI: Wiadomości o autorach i dziełach cytowanych w „Słowniku" Lindego. W-wa 1963. — M. KLIMOWICZ: Kształtowanie się i źródła polskiej doktryny teatralnej w l. 1765-1767. *Pam. Lit.* R. 54 (1963) z. 3. — Z. RASZEWSKI: Staroświecczyzna i postęp czasu. O teatrze polskim 1765-1865. W-wa 1963. — C. HERNAS: W kalinowym lesie. T. 1: U źródeł polskiej folklorystyki. W-wa 1965. — M. KLIMOWICZ: Początki. teatru stanisławowskiego 1764-1774. W-wa 1965. — J. SZCZEPANIEC: Testament F. Bohomolca i jego losy do 1794 r. W. Miscellanea z doby Oświecenia, 2. Wr. 1965. *Arch. Lit.* t. 9.

BOHOMOLEC JAN CHRZCICIEL (1724—1795)

Filozof, matematyk.

Ur. 27 stycznia 1724 na Białorusi, w województwie witebskim; syn Pawła Józefa, starosty dworzyskiego, i Franciszki z Cedrowskich, brat Franciszka. 21 sierpnia 1739 wstąpił do zakonu jezuitów. Po studiach zakonnych (retoryce, filozofii i teologii) był

przez dwa lata słuchaczem matematyki i astronomii u profesora J. Steplinga na uniwersytecie praskim. Uczył początkowo wymowy i etyki w warszawskim jezuickim Collegium Nobilium, potem (przez lat trzynaście) matematyki i filozofii. Przez sześć lat pełnił też funkcję prefekta studiów, a przez rok rekolekcjonisty. Po kasacie zakonu 1773 — proboszcz skaryszewski i praski. Był nadto nauczycielem domowym Pawła Bielińskiego, pisarzewicza w. kor. Przeciwnik powstania kościuszkowskiego, sądzony przez Sąd Kryminalno-Wojskowy i skazany na „rekolekcje" u bonifratrów oraz konfiskatę majątku. Zmarł w 1795.

TWÓRCZOŚĆ

1. Odpowiedź na zarzuty względem przeznaczenia Boskiego. W-wa 1766. Wyd. nast.: wyd. M. Małopolski. W-wa 1861.

2. Prognostyk zły czy dobry komety roku 1769 i 1770. Albo natura i koniec komet, z przydatkiem opisania krótkiego obrotów niebios i rejestru tak komet, jako też przypadków znaczniejszych od potopu świata aż do tego roku. W-wa 1770.

3. Diabeł w swojej postaci z okazji pytania „Jeśli są upiory", ukazany przez ... W-wa 1772. Wyd. nast.: W-wa 1773 (dwa wyd. tyt.: jedno z datą na karcie tyt.; drugie b. d.).

Na odwrocie karty tyt. dedykacja dla I. Nagurczewskiego.

Jest to cz. 1 poz. 5.

4. Responsio ad censuram libri de natura et potestate daemonis. Data anno 1773. W-wa 1775.

Odpowiedź na pismo polemiczne dominikanów ruskich pt. Diabeł przeciwko diabłu.

5. Diabeł w swojej postaci albo o upiorach, gusłach, wróżkach, losach, czarach. Z przydatkiem o ukazywaniu się duchów i odpowiedzią na zarzuty przeciwko pierwszej części czynione, przez... W-wa 1777 (cz. 2 i 3 poz. 3). Wyd. nast. cz. 3: pt. Przydatek do książki Diabeł w swojej postaci o ukazywaniu się duchów przez... W-wa 1777; pt. Upiór ukraiński. W-wa 1789; pt. Półdiablę wenecki albo Czarownica poleska. Brzeg 1789; Brzeg 1799.

Listy i materiały

1. Prośba ks. J. Ch. Bohomolca... do Króla i Najj. Skonf. Rzplitej Stanów. B. m. r.

2. Do przyjaciela, „który był plebanem praskim", b. d. Ogł. *Tyg. Ilustr.* 1862 t. 6 nr 164.

3. Do J. Bohomolca. Wyd.: Clar. et Mag. viri Josephi Stepling litterarum commercium. Wr. 1783.

4. Testament z 1 stycznia 1788 i inne papiery. Rkps Arch. Głównego Akt Dawnych (W-wa — Ekonomiczne sygn. 1223).

OPRACOWANIA

Catalogus primus et secundus Collegii Varsaviensis S. J. a. 1767. Rkps Arch. Romanum S. J. (Lith. 32 A f. 4 nr 2). — J. Kitowicz: Pamiętniki. Powst. XVIII w. Wyd. W. Zawadzki. T. 3. Lw. 1882 *Bibl. Pol.* t. 31 s. 36, i wyd. nast. — E. Nowakowski. *Enc. powsz.* Orgelbranda. T. 3 (1860). — O. Kolberg: Lud. S. VII cz. 3. Kr. 1874 s. 291-337. — W. Smoleński: Przewrót umysłowy w Polsce w. XVIII. Kr. 1891 i wyd. nast. — P. Chmielowski. *Wielka enc. powsz. ilustr.* T. 9/10 (1893). — I. Matuszewski: Diabeł w poezji. Wyd. 2. W-wa 1899 s. 237. — H. Łopaciński: Przyczynek do historii plagiatów w piśmiennictwie polskim. *Pam. Lit.* R. 1 (1902). — M. Szyjkowski: Dzieje polskiego upiora przed wystąpieniem Mickiewicza. *Rozpr. AU Wydz. Filol.* t. 55 (1917). — J. Tuwim: Czary i czarty polskie. W-wa 1924; wyd. nast. W-wa 1960 s. 90-93. — S. Bednarski: Upadek i odrodzenie szkół jezuickich w Polsce. Kr. 1933. — S. Bednarski. *Pol. słownik biogr.* T. 2 (1936). — J. Birn: Język francuski w Polsce w epoce saskiej. *Studia z dziejów kultury polskiej.* W-wa 1949. — B. Baranowski: Procesy czarownic w Polsce w XVII i XVIII w. Łódź 1952 s. 64. — W. Łukaszewicz: Targowica i powstanie kościuszkowskie. (W-wa 1953). — B. Suchodolski: Nauka polska w okresie Oświecenia. (W-wa) 1953; przedr. w: Studia z dziejów polskiej myśli filozoficznej i naukowej. Wr. 1958 *PAN. Monografie z Dziejów Nauki i Techniki* t. 8. — R. Kaleta: Data powstania I części „Powązek" S. Trembeckiego. *Pam. Lit.* R. 47 (1956) s. 164. — B. Leśnodorski: Polscy jakobini. W-wa 1960 *Studia i Materiały z Dziejów Polski w Okresie Oświecenia* t. 3 s. 323. — S. Hrabec, F. Pepłowski: Wiadomości o autorach i dziełach cytowanych w „Słowniku" Lindego. W-wa 1963. — B. Natoński: Wypisy ze źródeł jezuickich i uwagi. (Maszynopis w posiadaniu redakcji).

BOHUSZ FRANCISZEK KSAWERY MICHAŁ (1746–1820)

Pseud. i krypt.: WETERAN ŚWIATŁY, DAWNIEJSZY DYGNITARZ W. X. L.; XIĄDZ X. B. P. K. W. P. W. T. S. G. W. X. X. S. T. i O. P. D.

Publicysta, historyk, pamiętnikarz.

Ur. 1 stycznia 1746 w powiecie wiłkomierskim; syn Józefa Antoniego, miecznika wileńskiego, i Wiktorii ze Świętorzeckich. Kształcił się w Wilnie u jezuitów i w 1761 wstąpił do ich zakonu. Studia prawne, teologiczne i filozoficzne odbył w Akademii Wileńskiej, będąc równocześnie nauczycielem języka francuskiego w kolegium grodzieńskim oraz przełożonym konwiktu. Przez pewien czas studiował w Rzymie. Po kasacie zakonu proboszcz jezniendziński i wiłkomierski. W 1777-1778 odbył z A. Tyzenhauzem podróż po Śląsku, Czechach, Austrii, Niemczech, Francji, Holandii i Anglii. Po powrocie zamieszkał w Wilnie. W 1781 został prałatem i biskupem koadiutorem wileńskim, piastował również godność prałata oszmiańskiego. W 1780-1782 prezydent trybunału cywilnego. Równocześnie zajmował się wychowaniem Franciszka Sapiehy. W 1790-1791 podróżował do Austrii, Włoch i Szwajcarii. W 1792 aresztowany przez targowiczan, jako przeciwnik ich rządów. W kwietniu 1794 za udział w spisku J. Jasińskiego został ponownie uwięziony i wywieziony do Smoleńska. Do Wilna wrócił w 1795, zwolniony za poręką biskupa J. N. Kossakowskiego. W 1803 był wizytatorem generalnym szkół litewskich. W 1804 przeniósł się do Warszawy, gdzie sprawował urząd sędziego pokoju („III cyrkułu"), poświęcił się pracy naukowej i filantropii. Kawaler orderu Św. Stanisława; od 1804 przybrany, a od 1807 czynny członek Towarzystwa Przyjaciół Nauk; członek honorowy Uniwersytetu Wileńskiego. Zmarł 4 kwietnia 1820 w Warszawie.

TWÓRCZOŚĆ

1. Memoriał ... do JWW. Delegatów na wysłuchanie rachunków Komisji Skarbu Litewskiego. W-wa 1782.

2. O początkach narodu i języka litewskiego, rozprawa... na publicznym posiedzeniu... Tow. Warsz. 1806 r. d. 12 grudnia czytana. W-wa 1808. Wyd. nast.: *Roczn. Tow. Warsz. Przyj. Nauk* t. 6 (1810).

3. Dodatek przez... do książki pod tytułem: Poprawa błędów w ustnej i pisanej mowie polskiej, przez Onufrego Kopczyńskiego napisanej. W-wa 1808.

4. Plan do historii narodowej z r. 1809. Wyd. A. Kraushar: Tow. Warsz. Przyj. Nauk. T. 3. W-wa 1902.

5. O budowli włościańskiej, trwałej, ciepłej, taniej, od ognia bezpiecznej i do kraju naszego przystosowanej. Dziełko z umieszczeniem w nim rozbioru rozpraw odpowiednich w tymże przedmiocie przesłanych Królewsko-Warszawskiemu Towarzystwu Przyjaciół Nauk. W-wa 1811. Wyd. nast.: *Roczn. Tow. Warsz. Przyj. Nauk* t. 9 (1816) i odb.

6. Zdanie sprawy przez... o próbie uczynionej w Wilanowie co do nowego sposobu budowania (z cegły surowej) na posiedz. Publ. Tow. Król.-Warsz. Przyj. Nauk d. 30 kwiet. 1811. *Roczn. Tow. Warsz. Przyj. Nauk* t. 9 (1816) i odb.

7. Prośba za ubogimi do żebractwa przywiedzionymi, aby ich nie zamykano. W-wa 1817.

8. Spominka o Antonim Tyzenhauzie napisana dla J. U. Niemcewicza w miesiącu wrześniu 1819. *Tyg. Wil.* 1820 i odb.

9. Dziennik podróży. Nie wyd. Fragm. z rkpsu bibl. J. Szczytta w Tabołkach wyd. pt. Diariusz wojażu ks. K. Bohusza. *Kronika Rodz.* 1885; Dziennik podróży z 1777-1778 i 1790-1791, z rkpsu Bibl. Uniw. w W-wie wyd. A. Kraushar, przyznając go błędnie autorstwu Staszica: Dziennik podróży ks. Stanisława Staszica. T. 1-2. W-wa 1903. Kopia z XVIII w. dziennika z 1777-1778, 1790-1791, w rkpsie Bibl. Jagiel. sygn. 3562.

10. Historia konfederacji barskiej. T. 1-3. Rkps zaginiony.

Inform. przedmowa w rkpsie Bibl. Jagiel. sygn. 3562.

Artykuły Bohusza znajdują się w czasopismach: *Pam. Warsz.* (tu: Ks. Bohusza odpowiedź względem początków narodu litewskiego. 1817 grudzień), *Roczn. Tow. Warsz. Przyj. Nauk* (tu: Życie lite-

rackie ks. M. Poczobuta. T. 9 1816; Pochwała J. Chreptowicza. T. 10 1817), *Tyg. Wil.*

Przekłady

1. J. Vernet: Filozof bez religii uważany w towarzystwie. T. 1-2. Wil. 1786.

2. Kodeks Napoleona Księstwu Warszawskiemu artykułem 69-tym ustawy konstytucyjnej roku 1807 dnia 22 lipca za prawo cywilne podany. Z niektórymi odmianami na Sejmie Warszawskim w roku 1809 od Najjaśniejszego Pana... Fryderyka Augusta, dekretem roku tegoż 1809 dnia 18 marca potwierdzonymi... Z przyłączeniem: Słowniczka wyrazów pewnych polskich odpowiadających francuskim; Tablicy odległości od stołecznego miasta Warszawy miast departamentowych tudzież odległości miast powiatowych od miasta departamentowego tymczasowie obrachowanej, póki urzędowa nie wyjdzie, tablicy ogólnej tytułów, działów i oddziałów; na koniec tablicy materii w tej księdze prawa znajdujących się. W-wa 1810.

3. P. M. Vergilius: Ziemiaństwo. (Przekł. litewski). Rkps zaginiony.

Inform. jw. Twórczość poz. 10.

Prace edytorskie

1. Sumaryjny wypis akt kapituły katedr. wileńskiej od r. 1501 do r. 1783 października 22. Z rkpsu Bohusza wyd. Bibl. Publ. Wil. 1895. Rkps.

Listy i materiały

1. Do Stanisława Augusta z 3 września 1778 i 2 czerwca 1792. Ogł. I. Turowska-Barowa. *Roczn. Bibl.* R. 5 1961 z. 1/4.

2. Do A. J. Czartoryskiego z 1808. Ogł. L. Dębicki: Puławy. T. 3. Lw. 1888 s. 38-39.

3. Testament. *Dzieje Dobroczynności Kraj. i Zagr.* 1820 t. 1 s. 452.

OPRACOWANIA

J. N. Kossakowski: Pamiętnik życia mojego zaczęty w Rzymie r. 1782. Wyd. J. Weyssenhoff. *Bibl. Warsz.* 1895 t. 2. — W. Gralichowski: Do autora Dodatku do Poprawy błędów w ustnej i pisanej mowie polskiej. (Uwagi nad dziełem X. Bohusza...). Poz. 1809. — *Dzieje Dobroczynności Kraj. i Zagr.* 1820 t. 1 s. 452. — *Tyg. Wil.* 1820 nr 160. — J. Kossakowski: Rys prywatnego i publicznego życia F. K. Bohusza. *Roczn. Tow. Warsz. Przyj. Nauk* t. 17 (1824). — K. A. Vieilh de Boisjoslin: Biographie universelle. Paryż 1826-1831. — J. Lelewel: Uwagi nad rozprawą K. Bohusza „O początkach narodu i języka litewskiego". W książce: Rozbiory dzieł. Poz. 1844 s. 1 nn. — E. Nowakowski. *Enc. powsz.* Orgelbranda. T. 3 (1860). — J. Brown: Biblioteka pisarzów asystencji polskiej Tow. Jezusowego. *Przegl. Poz.* 1861 t. 32; wyd. osob. Poz. 1862. — W. K. *Enc. kościelna* Nowodworskiego. T. 2 (1873). — L. Dębicki: Puławy. T. 3. Lw. 1888 rozdz. 1. — P. Chmielowski. *Wielka enc. powsz. ilustr.* T. 9/10 (1893). — *Sbornik matieriałow dla istorii proswieszczenija w Rossii.* T. 1-3. Petersb. 1893-1898. — J. Bieliński: Uniwersytet Wileński (1579-1831). T. 3. Kr. 1900 s. 378. — A. Kraushar: Tow. Warsz. Przyj. Nauk. T. 1-5. Kr. 1900-1904. — A. Kraushar: Wstęp do wyd.: Dziennik podróży ks. S. Staszica. T. 1-2. W-wa 1903. — J. Kurczewski: Kościół zamkowy, czyli katedra wileńska. Cz. 1. Wil. 1908 s. 288; cz. 3. Wil. 1916 s. 1 nn. — H. Mościcki: Dzieje porozbiorowe Litwy i Rusi. T. 1. Wil. 1913. — H. Mościcki: Generał Jasiński i powstanie kościuszkowskie. W-wa (1917). —

H. Mościcki: Pod znakiem Orła i Pogoni. Wyd. 2. Lw. 1923 s. 207. — S. Łoza: Kawalerowie orderu Św. Stanisława. W-wa 1925 s. 64. — W. Smoleński: Spory o przekład polski Kodeksu Napoleona. W: Studia historyczne. W-wa 1925 s. 232. — C. Leśniewski: Bohusz — nie Staszic. *Przegl. Hist.* 1927 s. 385 nn. — W. Szajnocha: Stanisław Staszic jako geolog. Dopełnienie. *Stanisław Staszic 1755-1826. Księga zbior.* Lubl. 1928 s. 224. — M. Brensztejn: Dionizy Paszkiewicz. Pisarz polsko-litewski na Żmudzi w pierwszej połowie XIX w. Wil. 1934 s. 34. — L. Brożek: Śląsk w pamiętnikach Staszica. *Zaranie Śląskie* 1935 z. 4 s. 290-292. — W. Konopczyński: Konfederacja barska. T. 1-2. W-wa 1936-1938. — H. Mościcki: *Pol. słownik biogr.* T. 2 (1936). — H. Barycz: Podróże polskie do Neapolu w wiekach XV-XVIII. *Przegl. Współcz.* 1939 t. 68 nr 1; przedr. w: Spojrzenia w przeszłość polsko-włoską. Wr. 1965. — R. Kaleta: Poezja antytargowicka i jakobińska. *Pam. Lit.* R. 41 (1950) z. 3/4. — C. Kudzinowski: Bohusz, pierwszy lituanista polski. *Spr. Poz. Tow. Przyj. Nauk* 1952 (wyd. 1954) nr 1. — I. Turowska-Barowa: F. K. Bohusza „Dziennik podróży" i dwa listy do króla. *Roczn. Bibl.* R. 5 1961 z. 1/4.

BORCH MICHAŁ JAN (1751—1810)

Pseud. i krypt.: L'AUTEUR DE LA MINÉRALOGIE SICILIENNE; MICHAŁ B.; M... B...; M. B. A.

Poeta, dramatopisarz, tłumacz, mineralog.

Ur. w 1751; syn Jana Jędrzeja, podkanclerzego wielkiego koronnego (później kanclerza), właściciela dóbr warklańskich w Inflantach Polskich, i Ludwiki z Zyberków. Otrzymał wychowanie francuskie, wcześnie wstąpił do wojska i w 1773 dostał chorągiew husarską. W 1772 objął starostwo lucyńskie. W 1776-1777 zwiedził Włochy, Sycylię i Maltę (jako rycerz maltański), używając w podróży zagranicznej tytułu generała majora. Powróciwszy do kraju procesował się z matką o spadek po ojcu. W 1781 został oboźnym litewskim, w 1783 — hrabią cesarstwa rzymskiego. Czuł się niezależny jako posiadacz olbrzymich dóbr w Inflantach i szantażował Stanisława Augusta groźbą przejścia na służbę Rosji, z którą miał stałe kontakty polityczne, lub Austrii. W 1786 posłował na sejm, w 1787 został wojewodą bełskim. W czasie Sejmu Czteroletniego opowiadał się za stronnictwem reformy. W 1791, niezadowolony z rozdawnictwa wakansów inflanckich, złożył województwo bełskie, wycofał się z życia politycznego i osiadł w swych dobrach w Warklanach w powiecie rzeżyckim, gdzie oddał się gromadzeniu zbiorów przyrodniczych i książek. Był żonaty z Eleonorą Browne, córką generała wojsk rosyjskich i gubernatora ryskiego. Zmarł w 1810 w Warklanach.

TWÓRCZOŚĆ

1. Ode... pour la séance publique du premier d'Avril de la conversation galante de Monsieur le prince di Campofranco... Palermo 1777. (Tyt. i tekst franc. i przekł. włoski). Wyd. nast. W-wa b. r.

Przekł. włoski: A. A. Gentile. Wyd. razem z tekstem franc., jw. Palermo 1777.

2. Lettres sur la Sicile et sur l'île de Malthe... écrites en 1777. Pour servir de supplément au voyage en Sicile et à Malthe de Monsieur Brydonne. T. 1-2. Turyn 1782.

Przekł. niem.: F. A. C. Werthes. Bern 1785.

3. Lythologie sicilienne ou Catalogue raisonné de toutes les pierres de la Sicile propres à embellir le cabinet d'un amateur. Neapol 1777.

4. Lythologie sicilienne, en connaissance de la nature des pierres de la Sicile, suivie d'un discours sur la Catcara de Palerme. Rzym 1778.

Dedykowane papieżowi Piusowi VI.

5. Minéralogie sicilienne docimastique et métallurgique, ou Connaissance de tous les minéraux que produit l'île de Sicile, avec les détails des mines et des carrières et l'histoire des travaux anciens et actuels de ce pays. Suivie de la minérhydrologie sicilienne, ou la description de toutes les eaux minérales de la Sicile. Turyn 1780.

6. Lettres sur les truffes du Piémont, écrites en 1780. Mediolan 1780.

7. Głos JW Imci Pana... oboźnego WXLit. jako posła z Księstwa Inflanckiego w izbie poselskiej w dniu 28 octobra a. 1786 miany. B. m. (1786).

8. Victor Amédée. Tragédie en 5 actes et en vers, par l'auteur de la Minéralogie sicilienne. W-wa 1789.

9. La Stanislaïde ou l'Heureuse délivrance de Stanislas II roi de Pologne. Poème. W-wa 1791.

Dedykowane Stanisławowi Augustowi.

10. Histoire de la vie de George de Browne, comte de Saint-Empire, gouverneur général de Livonie et d'Esthonie. Ryga 1794.

Autorstwo błędnie przypisywane również hr. O. E. Medemowi.

Przekł. niem.: L. Schubert: Leben des Reichsgrafen Georg v. Browne, General-Gouverneur von Liefland und Esthland. Aus dem Französischen, mit einer Vorrede. Ryga 1795.

11. Jardin sentimental du château de Warkland dans le Comté de Borch en Russie Blanche. (W-wa) 1795.

12. La Fidélité récompensée. Rzym b. r.

13. Vers françois pour l'académie des pasteurs hereniens. Palermo. (Tyt. i tekst franc. i przekł. włoski). Wyd. nast.: W-wa b. r.

Przekł. włoski: S. Crescimanno. Wyd. razem z tekstem franc.,. jw. Palermo. Wyd. nast. W-wa b. r.

Drobne wiersze franc. Borcha ogł. *Journal Polonais* (1770 z. 2, 3).

P r z e k ł a d y

1. M. Ch. Wieland: Obéron. Poème en 12 chants, traduit de l'allemand. Bazyleja 1798.

P r a c e e d y t o r s k i e

1. G. Forsyth: Uwagi nad chorobami, wadami i uszkodzeniami wszelkiego gatunku drzew owocowych i do budowy zdatnych, z sposobem ich leczenia. Odkrytym i używanym przez Gwilhelma Forsyth, ogrodnika króla Imci angielskiego w Kensington. W-wa 1791.

L i s t y

1. Wyjątki listów do Stanisława Augusta. Ogł. B. Zaleski: Korespondencja krajowa Stanisława Augusta z l. 1784-1792. *Roczn. Tow. Hist.-Lit. w Paryżu. Rok 1870-1872.* Poz. 1872 i odb.

2. Autografy setek listów w Bibl. Czart. sygn. 655, 696-697, 722.

3. Prośba o dymisję do Stanisława Augusta z 1791. Rkps Bibl. Jagiel. sygn. 6147/1.

OPRACOWANIA

J. Bartoszewicz. *Enc. powsz.* Orgelbranda. T. 4 (1860). — *Kur. Warsz.* 1861 nr 301. — J. Majer: Literatura fizjografii ziemi polskiej. *Roczn. Tow. Nauk. Kr.* t. 7 (1862) s. 104 i odb. — *Roczn. Tow. Hist.-Lit. w Paryżu. Rok 1870-1872.* Poz. 1872 s. 328 nn. — G. Manteuffel: Inflanty Polskie. Poz. 1879 s. 79, 127. — (O bibliotece Borchów w Warklanach). *Kraj* 1887 s. 35. — G. Manteuffel: Warklany. *Słownik geogr.* T. 12 (1892). — W. Smoleński. *Wielka enc. powsz. ilustr.* T. 9/10 (1893). — G. Manteuffel: Cywilizacja, literatura i sztuka w odwiecznej kolonii zachodniej nad Bałtykiem. *Przew. Nauk. i Lit.* 1895 s. 965 nn.; odb. Lw. 1896 s. 58 nn. — G. Manteuffel: O starodawnej szlachcie krzyżacko-rycerskiej na kresach inflanckich. *Mies. Heraldyczny* 1911 i odb. Lw. 1912 s. 17. — K. Koziorowski: Materiały do dziejów mineralogii w Polsce. *Poradnik dla samouków.* T. 5: *Mineralogia i petrografia.* W-wa 1925. — T. Turkowski. *Pol. słownik biogr.* T. 2 (1936). — S. Hrabec, F. Pepłowski: Wiadomości o autorach i dziełach cytowanych w „Słowniku" Lindego. W-wa 1963.

BORKOWSKI STANISŁAW JAN NEPOMUCEN KAJETAN DUNIN (1782—1850)

L i t e r a t, w y d a w c a, m i n e r a l o g.

Ur. 3 maja 1782 w Rudzie w Galicji; syn Jerzego herbu Łabędź i Józefy z Olizarów. Kształcił się we Lwowie, potem w akademii górniczej we Freibergu. W Paryżu zdobywał wiedzę z zakresu chemii i współpracował z francuskimi czasopismami naukowymi. W 1811 ożenił się z Rozalią Izabelą Skarbek Michałowską. W 1815-1816 odbył podróż po Włoszech. W 1817 został podkomorzym dworu austriackiego i członkiem stanów galicyjskich. Osiadłszy w swym majątku w Galicji inicjował utworzenie Towarzystwa Rolniczego Galicyjskiego i Galicyjskiej Kasy Oszczędności, fundował stypendia i jako jeden z pierwszych uwolnił swych chłopów od pańszczyzny. Kulturze zasłużył się jako opiekun bibliotek Ossolińskich i Uniwersyteckiej we Lwowie oraz jako pierwszy wydawca „Psałterza floriańskiego". Utrzymywał kontakt z wybitnymi uczonymi i pisarzami obcymi i polskimi, m. in. z J. Kopitarem, Jędrzejem Śniadeckim i J. U. Niemcewiczem. Był członkiem Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Warszawie (od 1821) i Towarzystwa Naukowego Krakowskiego, Akademii Umiejętności w Monachium (od 1818), Akademii Sztuk Wyzwolonych w Wiedniu, Towarzystwa Mineralogicznego w Jenie, Towarzystw Rolniczych w Wiedniu, Warszawie i Dreźnie, Towarzystwa do Zachęcania Przemysłu Narodowego w Paryżu. Zmarł 29 grudnia 1850 we Lwowie.

TWÓRCZOŚĆ

1. Mémoire sur la sodalité du Vésuve, présenté à l'Académie le 28 Octobre, Paryż (ok. 1816). Inne wyd. *Journal de Physique.*

P r z e k ł. a n g.: T. Thomson.
Informacja: *Pol. słownik biogr.*

2. Geognostische Beobachtungen in der Gegend von Rom. Wyd. Leonhard. *Taschenbuch f. d. gesammte Mineralogie f. 1816.* i odb. Wiedeń 1817.

3. Podróż do Włoch w latach 1815 i 1816. W-wa 1820. Rkps w jęz. niem. w Ossol. sygn. 9650/III.

4. Postrzeżenia gospodarczo-rolnicze w podróży do Baden w lecie 1821. Nie wyd.

Informacja: *Pol. słownik biogr.*

5. O obowiązkach bibliotekarza. Rzecz napisana w r. 1827 z powodu uporządkować i otworzyć się mającej Biblioteki Imienia Ossolińskich. Wyd. Lw. 1829 (w 150 egz.). Wyd. jubileuszowe: wyd. Z. Mocarski. Poz. 1929.

6. Zur Geschichte des ältesten polnischen Psalters zu St. Florian bei Linz. Genannt der Psalter der Königin Margarethe. Eine Antwort auf die Kritik in den Jahrbüchern der österreichischen Literatur, Band 67, Jahrgang 1834, Seite 154. Wiedeń 1835.

7. Uwagi nad przyczynami, które wpływ mają największy na rozwinięcie się władz umysłowych człowieka.

Informacja G. Korbuta.

8. Miscellanea i pisma literackie. Rkpsy były w zbiorach Bibl. Uniw. Lw.

9. Dziennik podróży do Niemiec. Rkps jw. poz. 8.

Artykuły i rozprawy umieszczał w czasopismach: *Czasopism Nauk. Księgozbioru Publ. im. Ossol.* (1829), *Journal des Mines* (1809), *Journal de Physique, Chimie et d'Histoire Naturelle* (1809), *Rozmaitości* (Lw.), *Schweigers Journal f. Chemie u. Physik, Taschenbuch f. die gesammte Mineralogie* (Leonharda).

P r a c e e d y t o r s k i e

1. Psałterz królowej Małgorzaty, pierwszej małżonki Ludwika I, króla polskiego i węgierskiego, córki króla czeskiego i cesarza Karola IV, najstarszy dotąd znany pomnik piśmiennictwa polskiego. Wiedeń 1834.

L i s t y

1. 12 listów z 1825, 1826 i b. d. wśród korespondencji T. Wasilewskiego. Rkpsy Ossol. sygn. 4364/II.

2. Do G. Pawlikowskiego 3 listy z 1825-1829. Rkps Ossol. sygn. 12164/II.

3. Do J. U. Niemcewicza 3 listy z 1829-1830. Wyd. A. Kraushar: Tow. Warsz. Przyj. Nauk. T. 7. W-wa 1905 s. 378-379, 471 i 478.

4. Do nieznanego adresata z 1829. Rkps Ossol. sygn. 12033/III.

5. Do S. Staszica oraz Wniesienie do Komisji Skarbowej z 8 czerwca 1828. Rkps Ossol. sygn. 544/III.

6. List bez daty. Rkps Ossol. sygn. 5819/III.

7. List od J. S. Bandtkiego z 1829. Rkps. Ossol. sygn. 6524/II.

OPRACOWANIA

F. Stroński: Wspomnienia S. hr. Dunin Borkowskiego. *Gaz. Lw.* 1851 nr 12, 46 (dod. tyg.). — *Enc. powsz.* Orgelbranda. T. 4 (1860). — W. Nehring: Iter Florianense. Poz. 1871. — W. Nehring: Psalterii Florianensis partem Polonicam ad fidem codicis recensuit. Poz. 1883 s. VI nn. — W. Nehring: Altpolnische Sprachdenkmäler. Berlin 1886 s. 100, 102-103. — P. Chmielowski. *Wielka enc. powsz. ilustr.* T. 9/10 (1893). — J. S. Dunin Borkowski: Genealogia żyjących utytułowanych rodów polskich. Lw. 1895 s. 153-154. — A. Kraushar: Tow. Warsz. Przyj. Nauk. T. 2, 4, 5, 7, 8. Kr. 1901-1906. — J. S. Dunin Borkowski: Almanach błękitny. Genealogia żyjących rodów polskich. Lw. (1908) s. 232-233. — W. Hahn: S. Dunin Borkowskiego „O obowiązkach bibliotekarza". *Przew. Bibliogr.* 1926 s. 245-247. — A. Jędrzejowska: Biblioteka Uniwersytecka we Lwowie. Lw. 1926 s. 6. — L. Bernacki: Geneza i historia Psałterza floriańskiego. Lw. 1927 s. 7-8. — K. Maślankiewicz, S. Wierczyński. *Pol. słownik biogr.* T. 2 (1936).

BOROWSKI FRANCISZEK (1712—ok. 1790)

K a z n o d z i e j a, t e o r e t y k k a z n o d z i e j s t w a, f i l o z o f.

Ur. 17 lipca 1712 w Prusach. 3 lutego 1730 wstąpił do zakonu jezuitów w Krakowie. Po dwuletnim nowicjacie, w latach szk. 1731/32 — 1733/34 studiował filozofię w Lublinie. Następnie uczył w kolegiach zakonnych we Lwowie (1734/35), Sandomierzu (1735/36 — 1736/37) i Lublinie (1737/38). Studia teologiczne rozpoczął w Krakowie w r. szk. 1738/39 i kontynuował przez następne trzy lata w Poznaniu. Tamże 16 czerwca

1742 wyświęcony na księdza. Po odbyciu „trzeciej probacji zakonnej" w Jarosławiu (1742/43) oddał się niemal wyłącznie zawodowi kaznodziejskiemu. Był kaznodzieją kościoła Św. Barbary w Krakowie (1743/44), tamże kaznodzieją domu Św. Szczepana i prefektem biblioteki (1744/45), kaznodzieją i prefektem biblioteki w Sandomierzu (1745/46 — 1746/47), kaznodzieją katedralnym w Krasnymstawie (1747/48 — 1748/49) i Łucku (1749/50 — 1750/51, w tym ostatnim roku szk. pełnił tam również funkcję prefekta biblioteki). Od jesieni 1751 do jesieni 1765 (poza rocznym pobytem w Sandomierzu, w 1757/58, na stanowisku duchownego domu) przebywał jako kaznodzieja odświętny i trybunalski w Lublinie. Następne dwa lata spędził na stacji misyjnej w Mużyłowie k. Lwowa, gdzie zajmował się prawdopodobnie przygotowaniem wydania kazań. „Jeden z pierwszych kształcicieli naszego kaznodziejstwa". W 1767/68 — 1768/69 był doradcą rektora w Przemyślu. Następnie aż do kasaty zakonu przebywał we Lwowie, na stanowisku duchownego domu i syndyka akademii.

Po kasacie został proboszczem we Freudenbergu (Radostawie, pow. reszelski), potem — kanonikiem koadiutorem warmińskim. Przebywał często w Warszawie, pośrednicząc w załatwianiu spraw między kapitułą warmińską a nuncjaturą. Zmarł ok. 1790.

TWÓRCZOŚĆ

1. Kazanie przy powitaniu J.O. Trybunału Koronnego, w kościele lubelskim d. 19 kwietnia 1755 r. B. m. r.

2. Kazanie przy dziękczynieniu Panu Bogu za wybór Augusta III za króla polskiego. Miane w kolegiacie lubelskiej d. 8 sierpnia 1756 r. B. m. r.

3. Kazanie na koronacji cudownej Matki Boskiej w Rzeszowie, Roku Pańskiego 1763, dnia 9 września. Lubl. (1769).

4. Kazania na niedziele. T. 1. Lw. (1769) (z przedmową); toż wyd. tyt.: Kazania o czterech ostatecznych rzeczach człowieka, miewane w adwencie. Lw. (1769) (bez przedmowy).

W obu wyd. aprobata dat.: Lubl. 1 sierpnia 1765, imprimatur: 2 grudnia 1769.

W przedmowie — wykład stosowanego przez autora sposobu głoszenia i wydawania kazań. Odnotowywane wyd.: Kazania adwentowe. Lw. 1758, z przedmową o sposobie głoszenia kazań — prawdopodobnie w ogóle nie istniało. Estr. XIII (1894), 281 nie opisał go dokładnie, powoływał się tylko na bliżej sobie nieznany egz. w Drohobyczu.

5. Kazanie przy dokończeniu uroczystej kanonizacji świętego Józefa z Kopertynu, Zakonu Św. Franciszka Conventualium. Dnia 19 września r. 1768 w Przemyślu... miane. B. m. (1769). Przedr. G. Ostrowski w: Znakomitości nowej ozdoby Kościoła katolickiego rzymskiego... w pochwałach św. z Kopertynu Józefa, kapłana Zakonu Św. Franciszka. B. m. 1769 (kazanie X zbioru; autorstwa Borowskiego jest tam także kazanie VIII).

6. Dysertacja o prawdzie moralnej. *Zabawy Przyjemne i Pożyteczne* 1775 t. 11 cz. 1 s. 128-146.

7. Dysertacja o nieśmiertelności duszy. *Zabawy Przyjemne i Pożyteczne* 1775 t. 11 cz. 1 s. 195-206.

8. Mowy za prawem Chrystusowym, zawierające w sobie główniejsze dowody i fundamenta religii objawionej, przeciwko niewiernym wieku teraźniejszego. Wil. 1776.

9. O wzajemnych obowiązkach panów i pospólstwa. Kazanie na uroczystość orderową ś. Stanisława biskupa, patrona Korony Polskiej. W-wa 1787.

OPRACOWANIA

Catalogus personarum et officiorum Provinciae Polonae Societatis Jesu ex anno 1731 in annum 1773. Rkps Arch. Romanum S. J. (Polonia 46). — Catalogus primus collegii Leopoliensis Societatis Jesu anno 1770. Rkps jw. (Polonia 42). — Korespondencja Ignacego Krasickiego. T. 1-2. Wyd. Z. Goliński, M. Klimowicz, R. Wołoszyński. Wr. 1958. — A. Jocher: Obraz bibliograficzno-historyczny literatury i nauk w Polsce. T. 3. Wil. 1840 s. 442. — *Słownik biograficzny powszechny*. W-wa 1857. — E. N. *Enc. powsz.* Orgelbranda. T. 4 (1860). — J. Brown: Biblioteka pisarzów asystencji polskiej Towarzystwa Jezusowego. *Przegl. Poz.* t. 32 (1861) i wyd. osob. Poz. 1862. — P. Chm. (Chmielowski). *Wielka enc. powsz. ilustr.* T. 9 (1893). — J. S. Pelczar: Zarys dziejów kaznodziejstwa w kościele katolickim. Cz. 2: Kaznodzieje polscy. Kr. 1896; wyd. 2 uzup.: Zarys dziejów kaznodziejstwa w Polsce. Kr. 1917. — S. Załęski: Jezuici w Polsce. T. 3. Lw.

1902. — (Ch.). *Podręczna enc. kościelna.* T. 5/6 (1905). — S. Bednarski. *Pol. słownik biogr.* T. 2 (1936). — T. Oracki: Słownik biograficzny Warmii, Mazur i Powiśla od poł. XV w. do 1945 r. (W-wa) 1963. — B. Natoński: Wypisy ze źródeł jezuickich i uwagi. (Maszynopis w posiadaniu redakcji).

BOROWSKI LEON (1784–1846)

Pseud.: Kr.; Leon B; Pergrubius.

Krytyk literacki, poeta, tłumacz.

Ur. 27 czerwca 1784 w pow. pińskim. Wychowywał się u wojewodziny mścisławskiej Zofii Chomińskiej. Uczył się w szkole wydziałowej w Postawach (woj. wileńskie), następnie w 1801-1803 studiował na uniwersytecie w Wilnie. W 1803 uzyskał dyplom kandydata filozofii; od 1805 był buchalterem w biurze zarządu uniwersytetu. W 1805 należał do Towarzystwa Nauk Pięknych, następnie do założonego przez J. Lelewela Towarzystwa Nauk i Umiejętności. Od 1807 uczył wymowy i poezji w gimnazjum w Świsłoczy, od 1811 — w Wilnie, gdzie należał wówczas do pierwszego w Wilnie towarzystwa filomackiego. W 1816 uzyskał tytuł magistra filozofii. Od 1814 po śmierci Euzebiusza Słowackiego miał zlecone wykłady na uniwersytecie, od 1818 jako adiunkt. W 1821 objął katedrę literatury jako profesor nadzwyczajny, od 1823 był już profesorem zwyczajnym. Należał do masonerii (sekretarz loży Gorliwy Litwin) oraz do Towarzystwa Szubrawców (pod pseudonimem Pergrubius); sprawował tam urząd „witajnika pierwszego rzędu". Współpracował z *Wiadomościami Brukowymi* (1819-1821), *Dziennikiem Wileńskim* (1815-1826) i *Tygodnikiem Wileńskim* (1804, 1815-1820). Po zamknięciu w 1832 uniwersytetu został cenzorem, do 1842 wykładał nadto homiletykę i historię literatury polskiej w wileńskiej Akademii Duchownej. Zmarł 4 kwietnia 1846 w Wilnie.

TWÓRCZOŚĆ

1. Wierszowana dedykacja P. Dubińskiemu, burmistrzowi m. Wilna. Wyd. w książce: J. Baka: Uwagi o śmierci niechybnej. Wil. 1807. Przedr. K. Bartoszewicz: Księgi humoru polskiego. T. 3. Petersb. 1897.

2. O życiu i pismach Euzebiusza Słowackiego. *Dzien. Wil.* 1815 t. 1 s. 20-28. Przedr. w: E. Słowacki: Dzieła. T. 1. Wil. 1824. Wyd. 2 Wil. 1827.

3. Prolog i epilog do komedioopery J. U. Niemcewicza „Jan Kochanowski w Czarnym Lesie". W-wa 1817.

4. Porównanie życia Szurłowskiego i Baki na wzór Plutarcha. *Tyg. Wil.* 1820 t. 9 s. 14-24, 33-42. Przedr. K. Bartoszewicz, jw. poz. 1.

5. Uwagi nad poezją i wymową pod względem ich podobieństwa i różnicy, z ćwiczeniami w niektórych gatunkach stylu. *Dzien. Wil.* 1820 t. 1, 2, 3; wyd. osob. Wil. 1820. Fragmenty przedr. I. Szydłowski: Przykłady stylu polskiego... T. 1. Wil. 1827.

6. Opisanie publicznych i prywatnych bibliotek w miasteczku Persztelach w parafii taworajskiej. *Wiad. Brukowe* 1821 nr 221, 239, 244. Przedr. K. Bartoszewicz, jw. poz. 1.

7. Retoryka dla szkół powiatowych przez pytania i odpowiedzi. Wil. 1824.

8. The Legend of Iona with Other Poems, by Walter Peterson, Edinburgh 1814 in 8vo, tj. Iona. Legenda z innymi poezjami ... *Dzien. Wil.* 1824 t. 2.

Rozbiór poematu.

9. Oda na jubileusz Uniwersytetu Wileńskiego. 1828.

10. Historia literatury polskiej od początków aż do wieku złotego Zygmunta. Wygł. 1838. Wyd. K. W. Wójcicki. *Album lit. Pismo zbior. poświęcone dziejom i literaturze krajowej.* T. 1. W-wa 1848 s. 215-292.

11. Rys teorii i literatury sztuk krasomówczych. Nie wyd.

Informacja G. Korbuta (także o poz. 12 i 13 oraz poz. 6 Przekładów).

12. Krytyczne rozbiory celniejszych pisarzów. Nie wyd.

13. Wiadomości o życiu i pracach uczonych Grodka. Nie wyd.

Artykuły i utwory umieszczał nadto w czasopismach: *Dzien. Wil.* (tu: Rozbiór

komedii Niemcewicza „Samolub". 1815 t. 2 s. 82-99; Leszek i Goworek, śpiewak oryginalny. 1817 t. 1 s. 425; Uwagi nad „Monachomachią" Krasickiego. Krytyczne opracowanie 1 pieśni. 1818 t. 2 s. 284-299, 471-486; O wpływie obcych wzorów starożytnych i nowych na ukształtowanie smaku. 1826 t. 1 s. 275-290), *Tyg. Wil.* (1804, 1815-1820), *Wiad. Brukowe* (1819-1821; tu m.in.: Boginie. 1819 nr 116; Scena w szpitalu wariatów, na poddaszu, w mieszkaniu poety bohatyrskiego. 1819 nr 119), *Wizerunki i Roztrząsania Nauk.* (tu: O Filipie Kallimachu Buonaccorsim. 1841 t. 21 s. 25-102).

Parę artykułów Borowskiego z *Wiad. Brukowych* przedr. Z. Skwarczyński w wyd.: Wiadomości Brukowe. Wybór artykułów. Wr. (1962) *BN* I, 178.

P r z e k ł a d y

1. Molière: Skąpski. (1806).

2. J. Milton: Allegro i Penseroso. *Dzien. Wil.* 1819 t. 1. Wyd. również w dod. do rozpr.: Uwagi nad poezją i wymową..., zob. Twórczość poz. 5.

3. G. G. Byron: Żale Tassa. *Dzien. Wil.* 1820. Wyd. również jw.

4. Lukrecjusz: De rerum natura. Fragm. w jęz. pol. wyd. jw.

5. Molière: Kobiety filozofki. Komedia w 5 aktach. Wil. 1826. (Przeróbka).

6. M. Cervantes: Don Kichot. Tłum. 1842. Nie wyd.

Drobne przekłady umieszczał w czasopismach: *Dzien. Wil.* (tu: J. Delille: Kominek. 1816 t. 3 s. 17; C. Garve: O poznawaniu zdolności umysłowych u młodzieży. 1826 t. 1 s. 65-84), *Znicz* (tu: G. G. Byron: Mazepa. Fragm. końcowy pt. Koń stepowy. 1835).

P r a c e e d y t o r s k i e

1. A. P. Terentius: Adelphi, czyli bracia. Komedia do użytku szkół przystosowana przez J. Henryka Augusta Schultze, rektora osterrodzkiego, przedrukowana z encyklopedii dla szkół klasycznych łacińskich pisarzy przez Leona B. Wil. 1813.

Edycję Borowskiemu przypisał Estr. I (1870) 138.

2. P. N. Ovidius: Metamorphoseon, tj. Przeobrażenia ksiąg piętnaście, przekładania Jakuba Żebrowskiego. Wyd. 2 dokonane z pierwszej edycji w 4-ce, ogłoszonej drukiem w Krakowie u Fr. Cezarego R. P. 1636. Wil. 1821.

Przypisywaną Borowskiemu edycję „Jerozolimy wyzwolonej" T. Tassa — na rzecz M. Malinowskiego uchylił R. Pollak.

L i s t y

1. Do M. Zawadzkiego z 10 grudnia 1807; do J. Zawadzkiego z 1808-1809. Wyd. T. Turkowski: Materiały do dziejów literatury i oświaty na Litwie i Rusi. T. 1. Wil. 1935 s. 210.

2. Do J. Korzeniowskiego z 1826. Rkps Bibl. Nar. sygn. 2669.

3. Do A. Mickiewicza z 7 listopada 1828. Wyd. W. Mickiewicz: Korespondencja A. Mickiewicza. T. 2. Paryż 1872 s. 61-62; wyd. nast.: T. 3. Paryż 1876 s. 99.

4. Korespondencja z M. Grabowskim w zbiorze z 1835-1848. Rkps Bibl. Kórn. (Zbiór K. Podwysockiego nr 32).

OPRACOWANIA

I. Chodźko: Próby nowego dykcjonarza. Powst. 1816-1822. Wyd. Wil. 1860; przedr. w: Pisma. T. 11. Wil. 1875 s. 6-7, 11. — Archiwum Filomatów. Cz. 1: Korespondencja 1815-1825. T. 1-5. Wyd. J. Czubek. Kr. 1913. — S. B. Jundziłł: Zbiór ułamkowych wiadomości o osobach i zakładach naukowych w dawniejszym i obecnym stanie Wil. Uniw. Powst. 1829. Fragm. wyd. (A. H. Kirkor): Obrazki litewskie. Ze wspomnień tułacza Sobarri. Poz. 1874 s. 191. — John of Dycalp (P. Jankowski): Wspomnienia szkolne i uniwersyteckie. Powst. 1836. Ogł. *Kłosy* 1844 t. 1. — S. B. Jundziłł: Pamiętniki życia. Powst. ok. 1835-1840. Wyd. A. M. Kurpiel. Kr. 1905 jako odb. z *Arch. do Dziejów Literatury i Oświaty w Polsce* t. 13 (1914). — D. Chodźko: L. Borowski. Wspomnienia. *Athenaeum* 1847 t. 1. — D. Chodźko: Wspomnienia o L. Borowskim. *Przyj. Ludu* 1847 t. 14 cz. 2 nr 28-32. — K. W. Wójcicki: Przypis w wyd.: Historia literatury polskiej... *Album lit. Pismo zbior. poświęcone dziejom i literaturze krajowej.* T. 1. W-wa 1848 s. 215. — John of Dycalp (P. Jankowski): Kilka wspomnień uniwersyteckich. Wil. 1849; wyd. nowe uzup. Wil. 1854 s. 68, 173. — A. Tyszyński. Rozbiory i krytyki. T. 3. Petersb. 1854 s. 471-473. — Jan ze Śliwina (A. H. Kirkor): Przechadzki po Wilnie i jego okolicach. Wil. 1856; wyd. 2 uzup. Wil. 1859. — I. Chodźko: Dwie konwersacje z przeszłości. Wil. 1857; wyd. nast. Wil. 1872; przedr. w: Pisma. T. 10. Wil. 1875 s. 86, 119. — *Enc. powsz.* Orgelbranda. T. 4 (1860). — A. Tyszyński: O pisarzach historii literatury polskiej. Powst. 1866. Wyd. P. Chmielowski w: Pisma krytyczne. T. 2. Kr. 1904 s. 74-75. — M. Kamiński: L. Bo-

rowski. *Tyg. Ilustr.* 1867 t. 2 nr 411. — A. E. Odyniec: Listy z podróży. *Kronika Rodz.* 1867; wyd. osob. T. 1. W-wa 1875; wyd. 2 W-wa 1884. — A. E. Odyniec: Wspomnienia z przeszłości. *Kronika Rodz.* 1879-1883; wyd. osob. pt. Wspomnienia z przeszłości opowiadane Deotymie. W-wa 1884 s. 95 nn. — P. Chmielowski: Powieść obyczajowa. Pierwsze dziesięciolecie (1830-1840). *Księga jubileuszowa... J. I. Kraszewskiego.* W-wa 1880 s. 4. — P. Chmielowski. *Enc. wych.* T. 2 (1882). — O. Ślizień: Wspomnienia. Powst. 1882. Rkps Muz. Mickiewicza, W-wa; fragm. ogł. L. Finkel pt. Z pamiętników Ottona Śliźnia. *Pam. Tow. Lit. im. A. Mickiewicza.* R. 2 (1888); toż przedr. H. Mościcki: Z filareckiego świata. W-wa 1924. — T. Dobszewicz: Wspomnienia z czasów, które przeżyłem. Kr. 1883 s. 90. — T. Ziemba: Mickiewicz pod wpływem profesorów wileńskich. *Bibl. Warsz.* 1883 t. 1 s. 338-342. —

J. Tretiak: Mickiewicz w Wilnie i Kownie. T. 1-3. Lw. 1884; przedr. w książce: Młodość Mickiewicza. T. 1-2. Petersb. 1898. — P. Chmielowski: Józef Ignacy Kraszewski. Kr. 1888 s. 24-25, 28-29. — L. Dębicki: Puławy (1762-1830). T. 3. Lw. 1888 s. 139 nn. — W. Mickiewicz: Żywot Adama Mickiewicza. T. 1. Poz. 1890 s. 32. — P. Chmielowski. *Wielka enc. powsz. ilustr.* T. 9 (1893). — A. Bućkiewicz: O b. wyższych zakładach naukowych w Wilnie i Krzemieńcu. Powst. przed 1895. Rkps Bibl. PAN Kr. sygn. 1062 t. 3. — F. Hoesick: Życie Juliusza Słowackiego na tle współczesnej epoki (1809-1849). T. 1. Kr. 1896-1897. — J. Kallenbach: Adam Mickiewicz. T. 1. Kr. 1897 i wyd. nast. — P. Chmielowski: Liberalizm i obskurantyzm na Litwie i Rusi (1815-1823). W-wa (1898) s. 56-57. — L. Uziębło: Profesor L. Borowski. *Księga pam. ... A. Mickiewicza.* T. 2. W-wa (1898) s. 251-256. — J. Bieliński: Uniwersytet Wileński (1579-1831). T. 1-3. Kr. 1899-1900. — P. Chmielowski: Adam Mickiewicz. W-wa 1901 s. 55-57. — T. Grabowski: Ludwik Osiński i ówczesna krytyka literacka. Kr. 1901 s. 53-54. — F. Hoesick. *Album biogr. zasłużonych Polaków i Polek w. XIX.* T. 1. W-wa 1901. — E. Pawłowicz: Wspomnienia znad Wilii i Niemna. Lw. 1901 s. 11. — P. Chmielowski: Dzieje krytyki literackiej w Polsce. W-wa 1902. — L. Uziębło: Dla mistrza poetów. *Tyg. Ilustr.* 1903 t. 1 nr 11. — W. Mann: Wincenty Pol. T. 1. Kr. 1904 s. 165-166. — B. Chlebowski: *Sto lat myśli pol.* T. 2 (1907). — L. Janowski: Lata uniwersyteckie Słowackiego. Lw. 1909 (Dod. do *Muzeum*). — J. Bieliński: Szubrawcy w Wilnie (1817-1822). Wil. 1910 s. 92-93, 193. — J. Kallenbach: Przypis w wyd.: A. Mickiewicz: Nieznane poezje (1817-1823). Kr. 1910 s. 391. — J. Iwaszkiewicz: Litwa w r. 1812. Kr. 1912 s. 359. — M. Straszewski: Dzieje filozoficznej myśli polskiej w okresie porozbiorowym. T. 1. Kr. 1912 s. 420-422.— T. Grabowski: Krytyka literacka w Polsce w epoce pseudoklasycyzmu. Kr. 1918 s. 471 nn. —

R. Pollak: Borowski czy Malinowski wydał przekład w r. 1826. W wyd.: „Goffred" Tassa-Kochanowskiego. Poz. 1922 s. 255. — H. Życzyński: Wstęp do wyd.: Pisma estetyczno-krytyczne Adama Mickiewicza. Kr. (1924) *BN* I, 79 s. XIII-XIV. — S. Helsztyński: Polskie przekłady Miltona i Pope'a. *Pam. Lit.* R. 25 (1928). — S. Pigoń: Historia jednego konkursu do katedry wymowy i poezji. (1816). *Księga pam. ku uczczeniu 350 rocznicy założenia i 10 wskrzeszenia Uniw. Wil.* T. 1. Wil. 1929; przedr. w książce: Z ogniw życia i literatury. Wr. 1961. — Z. Jabłońska Erdmanowa: Oświecenie i romantyzm w stowarzyszeniach młodzieży wileńskiej na początku XIX w. Wil. 1931. — F. Hoesick: L. Borowski. W: Książki i ludzie. Felietony literackie. W: Pisma zbiorowe. S. II t. 7. W-wa b. r. — T. Turkowski: Materiały do dziejów literatury i oświaty na Litwie i Rusi. T. 1. Wil. 1935 s. 10-11, 20, 27. — S. Pigoń. *Pol. słownik biogr.* T. 2 (1936). — S. Witkowski: Sądy o Homerze w Polsce na przełomie XVIII i XIX wieku. *Munera philologica L. Ćwikliński... oblata.* Poz. 1936 s. 424-426. — L. Janowski: Słownik. bio- bibliograficzny dawnego Uniwersytetu Wileńskiego. Wyd. pod kierunkiem R. Mienickiego. Wil. 1939. — J. Kleiner: Mickiewicz. T. 1. Dzieje Gustawa. Wyd. 2. Lubl. 1948. — W. Kubacki: Pierwiosnki polskiego romantyzmu; „Zima miejska". *Zesz. Wr.* 1948 nr 2; przedr. w: Pierwiosnki polskiego romantyzmu. Kr. 1949. — W. Kubacki: Kłopoty z genezą „Hymnu na Zwiastowanie". *Kuźnica* 1949 nr 5; przedr. w: Pierwiosnki polskiego romantyzmu, jw. — W. Kubacki: „Monachomachia" przed sądem potomności. W-wa 1951. — M. Dernałowicz, K. Kostenicz, Z. Makowiecka: Kronika życia i twórczości Mickiewicza. Lata 1798-1824. W-wa 1957. — Z. Skwarczyński: W szkole sentymentalizmu. „Tygodnik Wileński" z 1804 r. Łódź 1958 *Łódzkie Tow. Nauk. Wydz. I* nr 34. [Rec.: Z. Libera. *Pam. Lit.* R. 52 (1961) z. 2]. —

Z. Skwarczyński: Kazimierz Kontrym. Towarzystwo Szubrawców. Dwa studia. Łódź 1961 *Łódzkie Tow. Nauk. Wydz. I* nr 48. — Z. Skwarczyński: Wstęp do wyd.: Wiadomości Brukowe. Wybór artykułów. Wr. (1962) *BN* I, 178. — A. Kamiński: Polskie związki młodzieży (1804--1831). W-wa 1963. — K. Krejčí: Heroikomiczna geneza „Eugeniusza Oniegina" i „Pana Tadeusza". Cz. 1. *Pam. Lit.* R. 54 (1963) z. 2. — K. Krejčí: Heroikomika v básnictví Slovanů. Praga 1964.

BORUSŁAWSKI JÓZEF (1739–1837)

Zniekształcona forma nazwiska: Boruwlaski.

Pamiętnikarz.

Ur. w listopadzie 1739 na Pokuciu k. Halicza, w rodzinie szlacheckiej. Zachował przez całe życie wzrost cztero-pięcioletniego dziecka. Po śmierci ojca przebywał u Janowej Tarnowskiej, chorążyny halickiej, następnie — u Anny Humieckiej, miecznikowej koronnej, która obwoziła go po dworach krajowych i zagranicznych (w 1755 byli w Wiedniu, następnie w Lunéville, w Wersalu, w Holandii). Maleńki wzrost, a przy tym inteligencja i oczytanie zdobyły mu wielką popularność. Zakochawszy się w pannie respektowej Humieckiej — Izalinie Barbontan, zmuszony był opuścić dwór opiekunki. Po uzyskaniu od Stanisława Augusta (za protekcją K. Poniatowskiego) rocznej pensji (120 dukatów) ożenił się z panną Barbontan.

W listopadzie 1780 opuścił wraz z żoną Warszawę i udał się (przez Kraków) do Wiednia, a następnie przez Niemcy do Anglii, gdzie przybył w marcu 1782. Zarabiał na życie rodziny (miał troje normalnych dzieci) występami w cyrkach i na jarmarkach. Po wydaniu pamiętników zyskał powodzenie i zamożność i osiadł w hrabstwie Durham. Przyjaźnił się ze znakomitym malarzem Wiliamem Collinsem; odwiedził go J. U. Niemcewicz. Żona po dorośnięciu dzieci wróciła wraz z nimi do Polski. Zmarł 5 września 1837 w Durham. Pochowany w katedrze w Nine-Altars.

TWÓRCZOŚĆ

1. Mémoires du célèbre nain, Joseph Boruwlaski (!), gentilhomme polonois, contenant un récit fidelle (!) et curieux de sa naissance, de son éducation, de son mariage et de ses voyages. Écrits par lui-même en françois et traduit du françois en anglais par de Carrières. Londyn 1788.

Do tekstu pamiętników włączył listy miłosne (autentyczne?) pisane do I. Barbontan. Zob. Listy i materiały poz. 1.

Przekł. pol. fragm.: *Przyj. Ludu* R. 5 (1838) nr 11-16.

Przekł. ang.: H. de Carrières: Memoirs of the Celebrated Dwarf Joseph Boruwlaski (!) a Polish Gentelman. Translated from the Original French... Londyn 1788. Wyd. nast.: Kelso 1801; Durham 1820.

Przekł. niem.: Ch. A. Wichmann: Leben des bekannten Zwerges Joseph Boruwlaski (!), eines polnischen Edelmanns. Aus dem Englischen. Lipsk 1790.

Listy i materiały

1. Do I. Barbontan. Wyd. zob. Twórczość poz. 1.

Przekł. pol. fragm.: S. Wasylewski. Wyd. w: Romans prababki. Lw. 1920, toż wyd. nast. Kr. (1958) s. 86-88; przedr. B. Merwin w: Polskie listy miłosne od XV do XIX w. Poz. 1922 s. 70-72.

2. Listy angielskie Borusławskiego i wiersze na jego cześć. Rkps Bibl. Czart. sygn. 2798.

OPRACOWANIA

Correspondance de Mme de Geoffrin. Wyd. Paryż 1875 s. 388, 395 i in. — K. A. Vieilh de Boisjoslin: Biographie universelle... Paryż 1826-1831. — J. Borusławski. *Przyj. Ludu* R. 5 (1838) nr 11.— *Rozmaitości* (Lw.) 1845 nr 24. — K. Wł. W. (Wójcicki). *Enc. powsz.* Orgelbranda. T. 4 (1860); przedr. *Wielka enc. powsz. ilustr.* T. 9 (1893). — L. Siemieński: Karzeł J. Borusławski i jego pamiętniki. *Kółko Domowe* 1863/64 t. 3 s. 193-203. — A. Kraushar: Drobiazgi historyczne. T. 1. Petersb. 1891. — E. Hutten-Czapski: Spis rycin przedstawiających portrety przeważnie polskich osobistości w zbiorze E. hr. Hutten-Czapskiego. Kr. 1901 s. 38. — S. Wasylewski: Dama z karzełkiem. W: Romans prababki. Lw. 1920; wyd. nast. Kr. (1958). — S. Wasylewski. *Pol. słownik biogr.* T. 2 (1936).

BRATKOWSKI STANISŁAW (1791—1871)

Pseud. i krypt.: Longinus; Un réfugié polonais; S. B.; S. B...; S... B...; St. B.; Wydawca Dziennika Aweniońskigo.

Poeta, powieściopisarz, dramatopisarz, publicysta.

Ur. w 1791 w woj. łęczyckim, pochodził z rodziny ziemiańskiej. Kształcił się w Piotrkowie, potem był kancelistą w Komisji Rządowej Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego w Warszawie. Brał udział w powstaniu listopadowym jako podintendent przy głównej armii (od lutego 1831). Od lipca 1831 należał do Towarzystwa Patriotycznego. Po powstaniu wyemigrował do Francji, przebywał w Lyonie, Awinionie, Poitiers, Nantes i Paryżu. W 1733-1835 i od 1864 był członkiem Towarzystwa Demokratycznego, równocześnie współpracował z Komitetem Narodowym. Wydawał czasopisma: *Polacy we Francji* (1832), *Tydzień* (1834), *Dziennik Aweniοński* (1839); współpracował z *Demokratą Polskim* (od 1838). W 1866 — prezes Zebrania Narodowego Wszystkich Wyznań, w 1868 — sekretarz gminy polskiej Batignolles-Clichy. Zmarł w styczniu 1871 w Paryżu.

TWÓRCZOŚĆ

1. Bielany. Wiersz pisany w pierwszych dniach wiosny. W-wa 1826. Fragm. przedr. P. Hertz: Zbiór poetów polskich XIX w. Ks. 1. W-wa 1959.

2. Na zgon wiekopomnej pamięci Aleksandra I. W-wa (ok. 1826).

3. Pan Władysław. Romans oryginalny. W-wa 1826.

4. Rozpamiętywanie chrześcijanina na zakończenie jubileuszu. W-wa 1826.

5. Pieśni narodowe i sielanki. W-wa 1827. Stąd wiersz: Hrubieszanin o Staszicu — przedr. P. Hertz, jw. poz. 1.

6. Helena i Kazimierz. Romans treści narodowej. W-wa 1828.

7. Sonety i różne wiersze w upominku dla Polek na rok 1829. Przez S... B... W-wa 1828. Kilka wierszy przedr.: J. Tuwim: Księga wierszy polskich XIX w. T. 1. W-wa 1954, toż wyd. 2 W-wa 1956; P. Hertz, jw. poz. 1.

Tu m. in.: Reduta u wód. (Satyra z 1824); Hieronim Radziejowski. (Fragm. dramatu).

8. Ja i on. Komedia oryginalna ze śpiewkami w 1 akcie... grywana w Teatrze Rozmaitości. W-wa 1830.

9. Teoria pisania listów dla młodych Polek. W-wa 1830. (Por. poz. 32).

10. Piosnki narodowe. (W-wa 1831). Stąd wiersze: Kosa spod Racławic; Kościuszko — przedr. P. Hertz, jw. poz. 1.

11. Akademik warszawski. Wyst. W-wa 1 stycznia 1831.

Rkps pt. Przeciw wiatru.

12. Les Krakuses, Cavalerie Polonaise. Par un réfugié polonais. Lyon 1831. (Powieść).

13. Dévouement des femmes polonaises à la cause nationale dans la Révolution du 29 XI 1830. Par un réfugié polonais, dédié aux dames de Bergerac. Mont-de-Marsan 1833.

14. Prawo, porządek publiczny. Poitiers 1834 (dwa wyd.).

15. Discours à l'assemblée des Polonais du dépôt de Poitiers réunis pour célébrer la mémoire de Lafayette. Poitiers 1834.

16. Soirées d'hiver de Poitiers. Paryż 1835.

Estr. II (1961), 502 notuje: „(powieści?)".

17. Kilka myśli dla Polski przez wydawcę Dziennika Aweniońskiego. Nantes 1840.

18. Fragmenta o przyszłości Polski. Nantes 1840.

19. Le Premier retour. Épisode du martyrologue de l'année 1833, en 5 actes et 6 tableaux. Paryż 1845. Wyd. 2 Anrenis 1848.

20. Olek le réfugié. Livre dédié aux proscrits de tous les pays. Paryż 1845.

21. La Pologne en 1830, esquisse des moeurs. *Breton* 1846, 27 i 28 marca; odb. Nantes 1846.

22. Le Czar et ses réformes en Pologne. Par un réfugié polonais. Nantes 1846.

23. Anniversaire (16-me) de la révolution polonaise célébré à Nantes le 29 novembre 1846. Discours prononcé par ... Nantes (1846).

24. La Famille. Pièce en 5 actes en prose. Nantes 1856.

25. Améliorations sociales. Wyd. 1856?

26. Grâce et joie. Essai sur la charité. Nantes i Paryż 1857.

27. Gmina i szkoła wiejska w Polsce po zniesieniu pańszczyzny. Paryż 1860.

28. Dwie pieśni na chwałę Bożą: I. Na podziękowanie Bogu. II. Do Boga. Po ogłoszeniu całej Polski w stanie oblężenia w miesiącu październiku 1861. (Paryż ok. 1861?). (Wyd. anonimowo).

29. Do Boga: III. Po zamknięciu kościołów w Polsce. IV. Prośba do Boga chrześcian i izraelitów Polaków. (Wiersz). Rachunek sumienia. (Prozą). Paryż (ok. 1862). (Wyd. anonimowo).

30. Études historiques sur l'ancienne législation polonaise, concernant les Israélites, d'après les statuts royaux et les constitutions des diètes, de 1264-1788. Paryż (1866).

31. Littérature épistolaire des femmes en Pologne au XIXe siècle. Étude littéraire de... lue en conférence à Paris le 17 décembre 1867 par Pierre Plauszewski, ancien élève de l'École Nat. Pol. Son entrée en matière. Lettre de l'auteur à M. Vincent Mazurkiewicz. Paryż 1868.

32. Rady dla młodych Polek z okoliczności pisania listów. Poz. 1871. (Por. poz. 9).

Ponadto utwory ogł. w pismach: *Demokrata Polski* (Paryż 1838-1862), *Dzien. Aweniońśki* (1839), *Dzien. Poz.*, *Pielgrzym Polski* (z. pt. *Kościuszko*, 1833), *Polacy we Francji* (1832), *La Propagande Polonaise* (1846), *Scènes politiques de la révolution polonaise* (1832), *Tydzień* (1834).

P r z e k ł a d y

1. J. Lelewel: Entrevue diplomatique à Wierzbna, colonie voisine de Varsovie. *Scènes politiques de la révolution polonaise* (Awinion) 1832 nr 4-6 i nadb.

Por. Prace edytorskie poz. 1.

2. La Pologne contemporaine. Hymnes du Réveil. Monument religieux et patriotique de XIXe siècle, traduction en prose par... Traduction de quatre hymnes en vers, par Auguste Sour. Paryż 1863.

Tu m. in. przekł. Boże, coś Polskę...

P r a c e e d y t o r s k i e i r e d a k c y j n e

1. J. Lelewel: Delegowani w Wierzbnie dnia 2 grudnia 1830 r. ... jako dokument historyczny ogłosił drukiem... Awinion 1832.

Por. Przekłady poz. 1.

2. *Scènes politiques de la révolution polonaise* (Lyon, nr 1-3, Awinion, nr 4-6 1832).

3. *Polacy we Francji.* (Awinion) 1832.

Pismo cytowane również jako *Dziennik Aweniońśki* lub *Tygodnik Aweniońśki*. Każdy numer miał inny tytuł: nr 1 (1 listopada) *Kościuszko*, nr 2/3 (5 listopada) *Henryk Dąbrowski*, nr 4/5 (15 listopada) *Kiliński*, nr 6/7/8 (29 listopada) *Wysocki* i *Szlegel.*

4. Rys ogólny jednorocznych dziejów tułactwa polskiego w Zakładzie Awenijońskim od lut. 1832 do lut. 1833 na zebraniu ogólnym części tegoż Zakładu d. 6 lut. 1833 uchwal., podp. i podany do druku. Wyd. ... 1833.

L i s t y

1. Do S. Goszczyńskiego 2 listy z 1869. Rkps Bibl. Nar. sygn. 2952.

Inne rkpsy i listy znajdowały się w zbiorach raperswilskich i batignolskich Bibl. Nar.; zniszcz. 1944.

OPRACOWANIA

A. Krosnowski: Almanach historique ou souvenir de l'émigration polonaise. Paryż 1837-1838 s. 32. — *Enc. powsz.* Orgelbranda. T. 4 (1860). — (B. Zaleski): (Nekrolog). *Roczn. Tow. Hist.-Lit. w Paryżu. Rok 1870-1872.* Poz. 1872 s. 584 nn. — P. Chmielowski. *Wielka enc. powsz. ilustr.* T. 9/10 (1893). — L. Gadon: Emigracja polska. T. 3 Kr. 1902. — J. Zakszewski: Czasopiśmiennictwo polskie na emigracji. Wydawnictwa Awiniońskie (1832-1833). *Przegl. Hist.* 1907 t. 4; odb. W-wa 1908. — H. Więckowska. *Pol. słownik biogr.* T. 2. (1936). — J. W. Gomulicki: S. Bratkowski. W: J. Tuwim: Księga wierszy polskich XIX w. T. 1. W-wa 1954; toż wyd. 2 W-wa 1956. — P. Hertz: S. Bratkowski. W książce: Zbiór poetów polskich XIX w. Ks. 1. W-wa 1959. — Z. Sinko: Powieść angielska osiemnastego wieku a powieść polska lat 1764-1830. W-wa 1961 *IBL. Historia i Teoria Literatury* t. 6.

BRODZIŃSKI ANDRZEJ KSAWERY (1786—1812)

P o e t a, t ł u m a c z.

Ur. 26 września 1786 w Lipnicy Murowanej, w pow. bocheńskim (lub w Królówce ?); syn Jacka, rządcy dóbr hrabiego Moszyńskiego, i Franciszki z Radzikowskich, brat Kazimierza. Początkowo uczęszczał do szkółki wiejskiej, od 1796 do szkoły głównej

potem do gimnazjum w Tarnowie, gdzie zarabiał częściowo na własne utrzymanie jako instruktor młodszych kolegów. W 1804 zaczął studia filozoficzne na Uniwersytecie Jagiellońskim, lecz przerwał je po śmierci ojca. Przyjaźnił się z Wincentym Reklewskim. W 1805 był sekretarzem starosty Dąmbskiego w Wojniczu. Pod koniec 1806 powrócił na uniwersytet w Krakowie, a w kwietniu 1807 przeniósł się do liceum we Lwowie. Tam 26 maja 1809 wstąpił jako ochotnik do 16 pułku piechoty Księstwa Warszawskiego. W 1811 w stopniu podporucznika był adiutantem placu w Szkłowie. Poległ w bitwie nad Berezyną 29 listopada 1812.

TWÓRCZOŚĆ

1. Ludgarda. Tragedia. Powst. 1805. Rkps Bibl. Krasińskich, sygn. 3094; zniszcz. 1944.

2. Zabawki wierszem. Kr. 1807. Wyd. 2 tyt. Kr. 1808. (Tu niektóre wiersze Kazimierza Brodzińskiego i Wincentego Reklewskiego).

3. Różne poezje z 1809-1811. Zob. Przekłady poz. 2.

4. Zbiór wierszy z papierów B. Gubrynowicza. Rkps Bibl. Nar. sygn. 7199.

Zawiera obok wierszy druk. poprzednio (poz. 3 i 2 przekł.) także wiersze nie ogł.

Drobne utwory znajdują się w czasopismach: *Gaz. Lit.* (tu: Mazurek. 1821 nr 3), *Pam. Warsz.* (tu m.in.: Polak powstający r. 1808. 1820 t. 18 s. 85-87), *Rozmaitości* (Lw.; tu: Żebrak. 1824 nr 13).

Szereg wierszy A. Brodzińskiego przedr. w antologiach: J. Tuwim: Księga wierszy polskich XIX w. T. 1. W-wa 1954, toż wyd. 2 W-wa 1956; S. Czernik, J. Huszcza, J. Saloni: Księgi humoru polskiego. Łódź 1958; P. Hertz: Zbiór poetów polskich XIX w. Ks. 1. W-wa 1959.

Przekłady

1. Tomasz a Kempis: O naśladowaniu Chrystusa. Przekł. 1805. Nie wyd.

Informacja: *Pol. słownik biogr.*; Estr II (1961), 525.

2. F. Schiller: Dziewica Orleańska. Trajedia romantyczna z Szyllera polskim wierszem przełożona przez... wystawiona pierwszy raz na Teatrze Narodowym w miesiącu grudniu 1820. Z dodaniem różnych poezji tłumacza. Przekł. między 1809 a 1811. Prolog ogł. *Pam. Warsz.* 1820 t. 18 s. 213-226; akt I scena 1 ogł. *Rozmaitości* (Lw.) 1821 nr 84; całość wyd. W-wa 1821.

Rkps w Ossol. sygn. 10584/I, odpis Prologu w Bibl. Uniw. Wil. sygn. 935.

W *Pam. Warsz.* w podtytule Prologu: „Przekład Andrzeja Brodzińskiego i Ludwika Osińskiego".

Ponadto w czasopismach drobne przekłady z S. Gessnera, A. Hallera i Ch. E. Kleista.

Listy

1. Do siostry, F. Szotarskiej. Rkps Bibl. Jagiel. sygn. 5628.

2. 12 listów od brata, K. Brodzińskiego, z 1807-1809. Wyd. L. Bernacki z papierów pośmiertnych R. Pilata: Nieznane listy Brodzińskiego z czasów szkolnych. *Pam. Lit.* R. 5 (1906); wg spalonych autografów.

Kopie w Ossol. sygn. 4601/I.

OPRACOWANIA

K. Brodziński: Wstęp do wyd.: Dziewica Orleańska. W-wa 1821; przedr. A. Łucki w wyd.: K. Brodziński: Pisma estetyczno-krytyczne. T. 1. W-wa 1934. — (Dziewica Orleańska. Rec.). *Gaz. Lit.* 1821 nr 1-3. — K. Brodziński: Wspomnienia mojej młodości. Powst. ok. 1833. Wyd. H. Skimborowicz. *Przegl. Nauk.* 1844 t. 4; wyd. J. Tretiak. Kr. 1901; wyd. A. Łucki. Kr. (1928) *BN* I, 113. — K. W. Wójcicki. *Enc. powsz.* Orgelbranda. T. 4 (1860). — Teresa Jadwiga (Papi): Andrzej i Kazimierz Brodzińscy. *Przyjaciel Dzieci* 1874 nr 50. — Z. Horodyński: Brodzińskiego lata szkolne. *Kwart. Hist.* 1888 i odb. — P. Chmielowski. *Wielka enc. powsz. ilustr.* T. 9/10 (1893). — J. Michalski. *Sto lat myśli pol.* T. 2 (1907). — Z. Przyrembel: O pieśniarzach-żołnierzach w roku 1812 poległych. *Dzien. Kijowski* 1912 nr 232. — M. Szyjkowski: Schiller w Polsce. Kr. 1915. — B. Gubrynowicz: A. Brodziński. (Biografia i charakterystyka literacka). *Księga pam. ku czci B. Orzechowicza.* T. 1. Lw. 1916; przedr. w książce: Studia literackie. W-wa 1935. — M. Szyjkowski: Gessneryzm w poezji polskiej. *Rozpr. AU Wydz. Filol.* t. 53 (1916) s. 215-218. — B. Gubrynowicz: Kazimierz Brodziński. Życie i dzieła. Cz. 1 (1791-1821). Lw. 1917. — M. Szyjkowski: Edwarda Younga „Myśli nocne" w poezji polskiej. *Rozpr. AU Wydz. Filol.* t. 55 (1917) s. 56-57. —

T. PARNOWSKI: Nieznana tragedia A. Brodzińskiego. *Ruch Lit.* 1930 nr 2 s. 44-46. — Z. CIECHANOWSKA. *Pol. słownik biogr.* T. 2 (1936). — J. W. GOMULICKI: A. Brodziński. W książce: J. Tuwim: Księga wierszy polskich XIX w. T. 1. W-wa 1954; toż wyd. 2 W-wa 1956. — P. HERTZ: A. Brodziński. W książce: Zbiór poetów polskich XIX w. Ks. 1. W-wa 1959. — W. A. KEMPA: Wiersze żołnierzy tułaczy. *Mówią wieki* 1959 nr 5. —

BRODZIŃSKI KAZIMIERZ (1791—1835)

Pseud. i krypt.: B.; B...; I.; K. B.; K. B......; K. B. SIERŻANT ARTYLERII; K. BR.; K. BR. POR. AR.; K. BRODZ.; K. Uwaga; K. z KR.; KAZIMIERZ BR.; KAZIMIERZ Z KRÓLÓWKI.

Poeta, tłumacz, historyk literatury i teoretyk, krytyk literacki, publicysta.

Ur. 8 marca 1791 w Królówce koło Bochni; syn Jacka, rządcy, a później dzierżawcy w dobrach hr. Moszyńskiego, i Franciszki z Radzikowskich. W 1797 rozpoczął naukę w wiejskiej szkółce (niemieckiej) w Lipnicy Murowanej; w 1800 przeszedł do szkoły w Tarnowie, a po trzech latach do gimnazjum. W 1804/05 uczył się w gimnazjum w Krakowie. Po śmierci ojca (1804) przebywał od 1805 u macochy w Rajbrodzie i u stryja, proboszcza w Wojniczu. W 1806-1809 uczęszczał do gimnazjum w Tarnowie, kształcąc się zarazem samodzielnie w zakresie literatury polskiej i niemieckiej. Po ukończeniu szkoły wstąpił w Krakowie (20 lipca 1809) do 12 kompanii artylerii pieszej wojsk Księstwa Warszawskiego. Związał się wówczas przyjaźnią z swoim dowódcą, kapitanem Wincentym Reklewskim. We wrześniu 1809 został sierżantem. Stacjonując przez półtora roku w Krakowie, uczęszczał na wykłady uniwersyteckie. W 1811-1812 należał do załogi twierdzy modlińskiej. Brał udział w kampanii 1812, awansując 1 listopada do stopnia drugiego porucznika w Batalionie Posiłkowym Artylerii. Po bitwie nad Berezyną wrócił pieszo do Krakowa, gdzie ponownie wstąpił do wojska i uczestniczył w kampanii 1813. Ranny pod Lipskiem, po kilkumiesięcznej niewoli pruskiej przebywał u krewnych w Poznaniu, Swadzimiu i Sulikowie nad Pilicą. W 1814 osiadł w Warszawie, gdzie kolejno był: zastępcą kancelisty w Dyrekcji Edukacji Publicznej (16 wrzesień 1814 — 24 styczeń 1815), aplikantem Ministerium Spraw Wewnętrznych (15 luty 1815 — 4 kwiecień 1816), archiwistą Komisji Likwidacyjnej (4 kwiecień 1816 — 7 luty 1820). Zaraz po przybyciu do Warszawy wstąpił do loży Świątynia Izis, której mistrzem był L. Osiński. W masonerii doszedł do piątego stopnia wtajemniczenia (kawalera szkockiego), piastując urząd mówcy loży; w 1819 został sekretarzem Wielkiego Wschodu.

28 kwietnia 1819 mianowany nauczycielem literatury w Szkole Dramatycznej, a 29 grudnia t.r. — sekretarzem Dyrekcji Rządowej Teatru Narodowego (stanowisko to piastował do 1821). Od 1815 był współpracownikiem *Pamiętnika Warszawskiego,* od 1820 członkiem redakcji, a od 1822 współredaktorem (z J. K. Skrodzkim i F. Skarbkiem). W 1818-1822 był nauczycielem stylu i literatury polskiej w seminarium żoliborskim zgromadzenia pijarskiego, od września 1818 do lipca 1822 nauczycielem tychże przedmiotów w konwikcie pijarskim, a od 1818 do 1820 uczył literatury polskiej w szóstej klasie Szkoły Wojewódzkiej Ks. Ks. Pijarów. 4 lutego 1821 został członkiem przybranym Towarzystwa Przyjaciół Nauk (w 1823 wybrany członkiem czynnym). 3 września 1821 otrzymał nominację na zastępcę profesora literatury polskiej w Liceum Warszawskim; 18 lutego 1822 mianowano go lektorem, a następnie profesorem nadzwyczajnym literatury polskiej Uniwersytetu Warszawskiego. Od 16 grudnia t. r. był I sekretarzem Uniwersytetu. Uzyskawszy doktorat filozofii (10 października 1824 ?), został 21 lipca 1826 profesorem stałym, a 3 grudnia 1829 profesorem radnym (członkiem Rady Uniwersyteckiej). Urlopowany (od 12 marca 1824 do 1 lutego 1825) na

wyjazd za granicę dla poratowania zdrowia, udał się do Pragi, gdzie zawarł znajomość z V. Hanką, J. Jungmannem, J. Kollárem i F. Čelakovskim; następnie przebywał we Włoszech, odbył kilkumiesięczną kurację w Karlsbadzie, zwiedził Szwajcarię i Paryż. W 1826 ożenił się — po kilkuletnich staraniach — z Wiktorią Holly, córką ziemianina spod Warszawy. 20 listopada 1828 został członkiem Towarzystwa Naukowego w Krakowie; 11 listopada 1830 powołany na stanowisko sekretarza przy kuratorze z równoczesnym uwolnieniem od obowiązków sekretarza Uniwersytetu.

W czasie powstania listopadowego rozwinął działalność patriotyczną, m. in. jako członek redakcji powstańczego *Kuriera Polskiego* i *Nowej Polski*. Od kwietnia 1831 pracował nad reorganizacją oświaty, w lipcu otrzymał nominację na generalnego wizytatora szkół. Po upadku powstania i zamknięciu Uniwersytetu został 25 grudnia 1832 zwolniony z zajmowanych dotąd posad i emerytowany. W 1833 dłuższy czas przebywał w Krakowie; po powrocie do Warszawy redagował w 1834 noworocznik *Jutrzenkę*, a w 1834-1835 *Magazyn Powszechny*. W maju 1835 wyjechał na kurację do Karlsbadu. W drodze powrotnej do kraju zmarł w Dreźnie 10 października 1835.

TWÓRCZOŚĆ

1. Wiersze wczesnomłodzieńcze z 1806-1809, nie publikowane za życia poety, zachowane w korespondencji rodzinnej. Niektóre ogł.: F. S. Dmochowski. *Bibl. Warsz.* 1870 t. 3; L. Bernacki: Nieznane listy Brodzińskiego. *Pam. Lit.* R. 5 (1906); B. Gubrynowicz: Z młodych lat Brodzińskiego. *Pam. Lit.* R. 9 (1910); A. Łucki: K. Brodzińskiego nieznane poezje. Kr. 1910; A. Łucki: Młodość K. Brodzińskiego. *Rozpr. Wydz. Filol. AU* t. 47 (1910); B. Gubrynowicz: K. Brodziński. Życie i dzieła. Cz. 1. Lw. 1917; Z. Ciechanowska: Materiały i notatki do twórczości K. Brodzińskiego. *Zeszyty Nauk. Uniw. Jagiel.* nr 5 *Filologia* z. 1. Kr. 1955.

Całość zob. Wyd. zbior. poz. 13 Poezje t. 2.

Tu m. in.: Do łez; Dziadek i dzieci; Elegia syna w domu ojcowskim; Elegia. Pożegnanie z J. K.; Żal na śmierć utonionego przyjaciela.

2. Wiersze wczesnomłodzieńcze wyd. w książce: A. Brodziński: Zabawki wierszem. Kr. 1807 (wyd. tyt.: Kr. 1808). Wyd. nast.: zob. Wyd. zbior. poz. 13 Poezje t. 1.

Tu: Nadgrobek grobarzowi; Nadgrobek rycerzowi; Nadgrobek kochance; Złoto; Jabłko i kij; Darmo co się tknę...

3. Wiersze młodzieńcze z 1809-1814 nie publikowane za życia poety. Wyd. jw. poz. 1, a nadto zob. Wyd. zbior. poz. 10 (Sielanka Stanisław).

Tu m. in.: Do wojsk polskich; List o wojskowości 1809 r.; Duma pod drzewami na Rynku Krakowskim; Całunek; Kwiatosława; Bogdan i Miłko; Krakowiaki.

4. Oda w dzień urodzin Napoleona Wielkiego... Dnia 15 sierpnia 1809 roku w Krakowie. Kr. 1809. Wyd. nast.: zob. Wyd. zbior. poz. 10; poz. 13 Poezje t. 1.

Egz. unikat. wyd. 1 w Ossol. sygn. 1.617/I. Podobiznę druku ogł. B. Gubrynowicz: K. Brodziński. Życie i dzieła..., jw. poz. 1.

5. Wiersz dnia 8 marca 1813 napisany. Kr. 1813. Wersję z zaginionego rkpsu pt. Na odejście do Saksonii, ogł. A. Łucki: Młodość K. Brodzińskiego..., jw. poz. 1. Wyd. nast. wg pierwodruku: zob. Wyd. zbior. poz. 10; poz. 13 Poezje t. 1.

6. Dziennik wojskowy z 1813. Całość wyd. A. Łucki: K. Brodzińskiego nieznane pisma prozą. *Arch. do Dziejów Literatury i Oświaty w Pol.* t. 12 (1910). Fragm. ogł.: zob. Wyd. zbior. poz. 1 t. 10; poz. 5; wyd. J. Tretiak i A. Łucki, zob. poz. 70; wybór partii wierszowanych, zob. Wyd. zbior. poz. 13 Poezje t. 2.

7. Wiersz na wprowadzenie zwłok księcia Józefa Poniatowskiego, naczelnego wodza wojsk polskich, przez toż wojsko z Francji wracające. W Warszawie, dnia 9 września 1814. Wersja I: W-wa 1814 (dwa wyd.). Wersja II: *Pam. Warsz.* 1819 t. 2. Wersja III: zob. poz. 37 t. 1 i przedr. I. Chrzanowski. *Sto lat myśli pol.* T. 3 (1907). Wyd. nast.: zob. Wyd. zbior. poz. 10 (wg pierwodruku); poz. 13 Poezje t. 1 (wg wersji III).

Toż w wyd. „korsarskim": Wiersze na pogrzebie i wprowadzenie zwłok księcia Józefa Poniatowskiego... B. m. r. (tekst zniekształcony).

W rkpsie Bibl. Jagiel. sygn. 1058: Muzyka do elegii... ułożona przez J. Elsnera.

8. Bajki: Koguty; Kura; Sowa; Badacz; Mrówka i pszczoła; Sosienki; Indyk; Sroka; Pijany, tłumaczenie. *Pam. Warsz.* 1814-1817. Trzy z tych bajek przedr.

A. Łucki: K. Brodzińskiego nieznane poezje..., jw. poz. 1, i w Wyd. zbior. poz. 10. Osiem pierwszych zob. Wyd. zbior. poz. 13 Poezje t. 1.

9. Wiersze z 1814-1821 nie publikowane za życia poety. Fragm. ogł.: A. Łucki, jw. poz. 1; B. Gubrynowicz, jw. poz. 1; Z. Ciechanowska, jw. poz. 1; Całość zob. Wyd. zbior. poz. 13 Poezje t. 2.

Tu m. in.: Na śmierć księcia J. Poniatowskiego; Wiersz na wyprowadzenie zwłok księcia J. Poniatowskiego z Warszawy do Krakowa; Wiersz na Górach Olbrzymich; Wiersze wolnomularskie.

10. Śpiew w czasie obchodu uroczystości Ś.·. Jana przez W.·. Wschód Narodowy pod Wschodem Warszawy. Dnia 14 miesiąca czwartego R.·. P.·. Ś.·. 5815, czyli ery zwyczajnej dnia 24 czerwca 1815. (Muzyka: A. Weynert). B. m. (1815). Wyd. nast.: przedr. S. Załęski: O masonii w Polsce. T. 1. Kr. 1908; zob. Wyd. zbior. poz. 13 Poezje t. 1.

Fragm. z odpisu A. Grabowskiego ogł. A. Łucki: K. Brodzińskiego nieznane poezje..., jw. poz. 1.

11. Wiersz obrzędowy w święto imienia N.·. i N.·. B.·. Ludwika Osińskiego, mistrza Katedry Ś.·. i D.·.□ Świątyni Izys d.·. 25 m.·. 6-go R.·. P.·. Ś.·. 5815 w tejże □ śpiewany i deklamowany. (Muzyka K. Kurpińskiego). Powst. przed 15 sierpnia. Wyd. W-wa 1815. Wyd. nast.: wyd. I. Chodźko: Obrazy litewskie. Seria VI. Wil. 1862, toż w Pismach. T. 2. Wil. 1880 (wersja inna niż w pierwodruku); wyd. I. Chrzanowski. *Sto lat myśli pol.* T. 3 (1907) (wg pierwodruku); zob. Wyd. zbior. poz. 10 (jw.); poz. 13 Poezje t. 1 (jw.).

Fragm. ogł.: *Gaz. Warsz.* 1817 nr 103; *Tyg. Muz.* 1820 dod. do nru 23; zob. poz. 37 t. 1 (tu jako osobny wiersz pt. Światło i cnota; toż przedr.: zob. Wyd. zbior. poz. 6 t. 1; poz. 7; poz. 13 Poezje t. 1).

12. Wiersz na obchód żałobny po N.·. i N.·. B.·. Józefie Orsettim, pierwszym wielkim doz.·. W.·. W.·. Polskiego, członku N.·. Kapituły, Mówcy□.·. Kapitularnej, członku Ś.·. i D.·.□.·. Ś.·. Izys w Warszawie w dniu 16 M. VIII. R.·. P.·. Ś.·. 5815. (Muzyka K. Kurpińskiego). Powst. przed 16 października. Wersja I: wyd. (W-wa 1815). Wyd. nast.: wyd. S. Małachowski-Łempicki: Wolnomularskie utwory Brodzińskiego. *Pam. Lit.* R. 29 (1932); zob. Wyd. zbior. poz. 13 Poezje t. 1. Wersja II: pt. Wiersz żałobny. *Pam. Warsz.* 1817 t. 8; pt. Pogrzeb przyjaciela, zob. poz. 37 t. 1. Wyd. nast.: zob. Wyd. zbior. poz. 1 t. 1; poz. 6 t. 1.

13. Oda z okoliczności ukończenia Słownika Lindego. Powst. 1815. Wersja I zob. poz. 37 t. 2. Wyd. nast.: zob. Wyd. zbior. poz. 5; poz. 13 Poezje t. 1. Wersja II: zob. Wyd. zbior. poz. 1 t. 1. W Wyd. zbior. poz. 6 t. 1 — tekst kombinowany.

14. Piękne sztuki. Scena. Powst. przed 1816. *Roczn. Teatru Nar. Warsz. od 1 stycznia 1816 do 1 stycznia 1817.* W-wa b. r. Wyd. nast. zmienione: zob. poz. 37 t. 2; zob. Wyd. zbior. poz. 1 t. 1; poz. 5; poz. 6 t. 1; poz. 13 Poezje t. 1.

15. Hymn do Boga na dziesięć głosów we dwóch chórach, ułożony na użytek Szkoły Rządowej Muzyki... (Muzyka J. Elsnera). W-wa (między 1815-1820). Wyd. nast.: zob. Wyd. zbior. poz. 13 Poezje t. 1.

Inną wersję z autografu ogł. Z. Ciechanowska, jw. poz. 1.

16. Kalmora, czyli prawo ojcowskie Amerykanów. Opera w 2 aktach heroiczno-pasterska, oryginalnie napisana z powieści amerykańskiej. (Muzyka K. Kurpińskiego). Powst. po 1815. Wyst.: W-wa 10 marca 1820. Fragm. ogł.: *Tyg. Pol.* 1820 t. 1; *Tyg. Muzyczny* 1820 t. 1 nr 3; W. Marrené (Morzkowska). *Muzeum* 1881 t. 2 s. 420; B. Gubrynowicz: K. Brodziński. Życie i dzieła..., jw. poz. 1, s. 305-309. Całość z rkpsu wyd. C. Zgorzelski w zbiorze: Miscellanea z lat 1800-1850. Wr. 1963 *Arch. Lit.* t. 7.

Rkps Ossol. sygn. 11311/I (dwie kopie, jedna z datą: 1822).

17. Kantata w dniu obchodu imienin B.·. L.·. Osińskiego M.·. □ .·. Ś.·. Izys, d. 26 M.·. VI R.·. P.·. Ś.·. 5816. (Muzyka K. Kurpińskiego). Powst. przed 26 sierpnia. Wyd. (W-wa 1816). Druk zaginiony, fragm. z niego przedr. P. Chmielowski: Studia i szkice z dziejów literatury polskiej. Seria II. Kr. 1886. Wersja zmieniona pt. Radość. Kantata, wyd. zob. poz. 37 t. 1. Wyd. nast. zob. Wyd. zbior. poz. 1 t. 1; poz. 5; poz. 6 t. 1; poz. 13 Poezje t. 1.

18. Oda... przy oddaniu złotego medalu W. J. Ks. Onufremu Kopczyńskiemu. *Gaz. Korespondenta Warsz. i Zagr.* 1816 nr 97. Przedr.: *Pam. Warsz.* 1817 t. 7; w broszurze: Uroczystość oddania medalu złotego Jmci ks. O. Kopczyńskiemu... (W-wa) 1817. Wersja II: pt. Przy oddaniu medalu Kopczyńskiemu, wyd. zob. poz. 37 t. 1. Wyd. nast.: *Polihymnia* 1827 t. 3; wyd. A. M. Pieńkiewicz: Wybór poezji pisarzów polskich. T. 3. Wil. 1835; zob. Wyd. zbior. poz. 13 Poezje t. 1. Wersja III: pt. Przy oddaniu medalu Kopczyńskie-

mu, wyd. zob. Wyd. zbior. poz. 1 t. 1 (z autografu). Wyd. nast.: zob. Wyd. zbior. poz. 2; poz. 5; poz. 6 t. 1; poz. 10.

19. Poezja. Do Dafny. Fragmenty poematu. Fragm. 1-4 ogł. *Pam. Warsz.* 1816 t. 4 s. 85-91, 456-464; 1819 t. 1 s. 22-26; 1821 t. 20 s. 179-184. Fragm. 4 ogł. *Roczn. Tow. Król. Warsz. Przyj. Nauk* t. 15 (1822) s.109-114. Fragm. 3: *Wianek. Noworocznik na r. 1836* s. 279-285.

Fragm. 1-4 i dalsze z kopii F. S. Dmochowskiego wyd. zob. Wyd. zbior. poz. 1 t. 1, 2; poz. 5; poz. 6 t. 1; poz. 13 Poezje t. 1. „Wyjątek z poematu pt. Poezja" zob. Wyd. zbior. poz. 10.

20. Wiersz ofiarowany N.·. N.·. B.·. Wilczewskiemu Jerzemu w dzień imienin d. 24 kwietnia 1817. (W-wa 1817). Egz. unikat w Arch. Główne Akt Dawnych (Arch. Wilan.). Wyd. nast. zob. Wyd. zbior. poz. 13 Poezje t. 1. Wersja II: pt. Prawdziwa wesołość. *Pam. Warsz.* 1821 t. 19; zob. poz. 37 t. 2. Wyd. nast.: *Polihymnia* 1827 t. 3; zob. Wyd. zbior. poz. 1 t. 1; poz. 5; poz. 6 t. 1; poz. 8 i 9.

21. Dobranoc Wiesławowi. *Pam. Warsz.* 1817 t. 7. Wyd. nast.: wyd. zmienione *Tyg. Pol.* 1820 t. 1; wyd. zmienione, zob. poz. 37 t. 1; *Polihymnia* 1827 t. 3; zob. Wyd. zbior. poz. 1 t. 1; poz. 2; poz. 5; poz. 6 t. 1; wyd. B. Herbaczewski. W-wa b. r. *Bibl. Pol.* nr 3 (razem z poz. 32); zob. Wyd. zbior. poz. 13 Poezje t. 1.

22. Kantata w dzień uroczystości instalacyjnej W.·. W.·. Urzędników W.·. W.·. Królestwa Polskiego R.·. P.·. Ś.·. 5817 m. III. 4. Powst. w maju 1817. Wyd. (W-wa 1817). Druk zaginiony. Z kopii rękopiśmiennej wyd. zob. Wyd. zbior. poz. 13 Poezje t. 1. Fragm. wyd.: P. Chmielowski, jw. poz. 17; S. Małachowski-Łempicki, jw. poz. 12. Wersja II: pt. Geniusz i praca. Śpiew z deklamacjami w święto imienin S. Potockiego..., w rkpsie Bibl. Jagiel. sygn. 4610/I.

23. Wiersz czytany na posiedzeniu Ś.·. i D.·. □ Ś.·. Jana pod osobnym nazwiskiem Świątynia Izys dnia 30 czerwca 1817 roku. Wyd. pt. Wolność, wiara, światło, z rkpsu Bibl. Jagiel. sygn. 4610/I, S. Małachowski-Łempicki, jw. poz. 12. Wyd. nast.: zob. Wyd. zbior. poz. 13 Poezje t. 2. Fragm. ogł. S. Załęski, jw. poz. 10 i A. Łucki: K. Brodzińskiego nieznane poezje..., jw. poz. 1.

Nieco zmieniony fragm. wiersza ogł. Brodziński jako osobny utwór pt. Trzy dziedzictwa. *Pam. Warsz.* 1820 t. 18. Wyd. nast.: zob. poz. 37 t. 1; zob. Wyd. zbior. poz. 13 Poezje t. 1.

24. Śpiew na obchód uroczystości imienia P.·. i N.·. B.·. Karola Woydy, Mistrza Katedry Ś.·. i D.·. □ Ś.·. Jana pod osobnym nazwiskiem Astrea, w dniu 5-tym m. IX. R.·. P.·. Ś.·. 5817 odbytej. (Muzyka J. Elsnera). Powst. przed 17 listopada 1817. Wyd. (W-wa 1817). Wyd. nast.: wyd. S. Małachowski-Łempicki, jw. poz. 12; zob. Wyd. zbior. poz. 13 Poezje t. 1. Fragm. ogł. S. Załęski, jw. poz. 10.

Wg B. Gubrynowicza utwór ten przerobiony na wiersz pt. Wartość czynów ludzkich (tekst przeróbki nieznany).

25. Wiersze z przedmową o wersyfikacji z 1817-1818 wyd. w książce: J. Elsner: Rozprawa o metryczności i rytmiczności języka polskiego. W-wa 1818. Niektóre z tych wierszy przedr.: *Pam. Warsz.* 1820 t. 1; zob. poz. 37 t. 1, 2; *Polihymnia* 1827 t. 3; zob. Wyd. zbior. poz. 1 t. 1, 2; poz. 2; poz. 5; poz. 6 t. 1; poz. 7; poz. 10. Wszystkie wiersze wyd. zob. Wyd. zbior. poz. 13 Poezje t. 1.

Wyd. nast. przedmowy: zob. Wyd. zbior. poz. 1 t. 10.

Tu m. in.: Mikon i Filis; Matka i dziecię (inc.: Matka troskliwa i miła...); Gołąbki; Tęschna; Brat i siostra; Praca.

26. Mowa... na przewiezienie ciała T. Kościuszki w □ Świątyni Izys na Wsch. Warszawy 25 maja 1818 r. (w jęz. franc.). Fragm. wyd. S. Małachowski-Łempicki, jw. poz. 12. Skrót w przekł. pol. pt. Przemówienie do Zeltnera, wyd. zob. Wyd. zbior. poz.1 t. 10; poz. 6 t. 7.

Rkps (franc.) w Bibl. Jagiel.

27. O klasyczności i romantyczności tudzież o duchu poezji polskiej. *Pam. Warsz.* 1818 t. 10 s. 356-381 (pt. Uwagi nad duchem poezji polskiej), s. 516-540 (pt. O romantyczności i klasyczności tudzież...), t. 11 s. 23-45, 117-148, 347-399; toż *Rozmaitości* (Lw.) 1818 nr 15-18, 21, 1819 nr 13, 15-16, 23-24, 26, 28, 31. Wyd. nast.: zob. Wyd. zbior. poz. 1 t. 5; poz. 3; poz. 6 t. 3; wyd. osob. Lw. 1893 *Bibl. Powsz.* nr 69-70, toż Złoczów 1927; oprac. P. Chmielowski. Brody 1904 *Arcydzieła Pol. i Obcych Pisarzy* t. 23; W-wa 1917 *Nowa Bibl. Mrówki* nr 2; oprac. A. Łucki. Kr. (1920) *BN* I, 10, toż wyd. 2 przejrzane. Kr. (1921), toż wyd. 3. Kr. (1925), toż wyd. 4. Kr. (1929); oprac. B. Gubrynowicz wg wyd. z 1818. W-wa (1923) *Wielka Bibl.* nr 48; zob. Wyd. zbior. poz. 12 t. 1; oprac. A. Bar. Kr. 1946; Kr. 1946 *Bibl. Arcydzieł Lit. Pol.*; oprac. J. Kulczycka-Saloni. W-wa 1948 *Bibl. Pisarzy Pol. i Obcych* 30 (razem z poz. 32); fragm przedr. w zbiorze: *Polska krytyka literacka (1800-1918). Ma-*

teriały. T. 1. W-wa 1959; zob. Wyd. zbior. poz. 13 Pisma estetyczno-krytyczne t. 1.

28. Pieśni rolników polskich. Powst. 1818-1821. (Cykl 9 wierszy: Ojciec do syna; Chorągiewka; Matka do syna; Kochanka; Jadący do wojska; Rolnik; Nabożeństwo; Do Boga przed bitwą; Gospodyni). Cz. 1 cyklu tworzą cztery wiersze ogł. w *Tyg. Pol.* 1818 t. 2 s. 60-62, 107-110 pod nagłówkami: Śpiewy wojenne rolników (dla dwóch pierwszych) i Pieśni wojenne rolników polskich. Wyd. 2 zmienione tych wierszy wraz z pięcioma nowymi, w wyraźnie wyodrębnionym cyklu: Pieśni rolników polskich, zob. poz. 37 t. 2. Wyd. nast.: zob. Wyd. zbior. poz. 1 t. 3 (tu bezpodstawne poszerzenie cyklu); poz. 5; Paryż (1868) *Bibl. Lud. Pol.* z. 10 (razem z poz. 32); Wyd. zbior. poz. 6 t. 1 (poszerzenie cyklu); Lw. 1882 *Bibl. Mrówki* t. 155; oprac. I. Grabowski. Kijów 1918 *Bibl. Lud. Pol.* nr 4; Wyd. zbior. poz. 13 Poezje t. 1.

Poszczególne wiersze przedr.: *Dzien. Warsz.* 1826 t. 4; *Bard Oswobodzonej Polski* 1830 t. 1; Wyd. zbior. poz. 7; poz. 8 i 9; poz. 10.

29. Kurs wymowy i poezji dla szkół żoliborskich. Powst. 1818. Rkps zaginiony.

Informacja: F. S. Dmochowski. *Bibl. Warsz.* 1870 t. 3.

30. Listy o polskiej literaturze. *Pam. Warsz.* 1820 t. 16-17. Wyd. nast.: zob. Wyd. zbior. poz. 1 t. 8; poz. 3; poz. 6 t. 6; poz. 12 t. 1; poz. 13 Pisma estetyczno-krytyczne t. 1.

31. Pieśni do Mszy Świętej... księdzu Szczepanowi Hołowczycowi... ofiarowane. (Muzyka J. Elsnera). W-wa 1820. Toż wyd. w książce: J. Elsner: Msza polska. W-wa 1820 i odb. (tu parę pieśni w zmienionej wersji); częściowy przedruk tego wyd. w książce: J. Elsner: Msza święta w ojczystym języku na trzy głosy... W-wa (po 1820). Redakcja II cyklu z dod. pieśni wstępnej w rkpsie Bibl. Jagiel. sygn. 6122. Tekst ten wyd.: zob. Wyd. zbior. poz. 1 t. 2; poz. 5; poz. 6 t. 1 pt. Śpiewy przy ofierze Mszy świętej.

Trzy pieśni wg pierwodruku wyd. zob. Wyd. zbior. poz. 10; cały cykl z dod. pieśni wstępnej z red. II wyd. zob. Wyd. zbior. poz. 13 Poezje t. 1.

32. Wiesław. Sielanka krakowska.

Wersja I: *Pam. Warsz.* 1820 t. 16, t. 18 (z podtyt.: Powieść).

Wersja II: wyd. zob. poz. 37 t. 1 (z podtyt.: Sielanka krakowska w pięciu pieśniach). Wyd. nast.: *Polihymnia* 1827 t. 3; oprac. W. Jankowski. Brody 1905 *Arcydzieła Pol. i Obcych Pisarzy* t. 30; fragm. wyd. I. Chrzanowski. *Sto lat myśli pol.* t. 3 (1907); oprac. S. Vrtel-Wierczyński. Bydgoszcz 1922 *Wielka Bibl.* nr 11, toż z objaśnieniami S. Furmanika W-wa 1925 *Wielka Bibl.* S. II nr 5, toż W-wa 1928, toż W-wa 1929, toż W-wa 1931.

Wyd. nie zidentyfikowane, oparte w większości o wersję II: Leszno 1844; *Kalendarz W. M. Krakowa na r. 1844.* Kr. 1844; Holsztyn (1845); Kr. 1850; *Toaletowy kalendarzyk damski.* Lw. 1852; Wyd. zbior. poz. 5; Petersb. 1857; Bochnia 1858; Leszno 1859; Poz. 1867 (razem z przekł. niem.); Paryż (1868) *Bibl. Lud. Pol.* z. 10 (razem z poz. 28); Lw. 1871 *Bibl. Mrówki* t. 29, toż Lw. 1876; Lw. 1881; oprac. M. Gawalewicz. W-wa 1886; Lw. 1887; Kr. 1891; W-wa 1892; Złoczów 1894 *Bibl. Powsz.* nr 400, toż Złoczów (1902); oprac. S. Pallan. Tarnów 1895; W-wa 1905; oprac. H. Galle. W-wa 1907 *Wybór Pisarzy Pol. dla Domu i Szkoły* nr 5, toż wyd. 2 W-wa 1917; W-wa 1907 *Biblioteczka Nar.* 9, toż wyd. nowe W-wa 1911; W-wa 1910 *Bibl. Uniw. Lud. i Młodzieży Szk.* 145, toż wyd. 2 W-wa (1914), toż wyd. nowe W-wa (1918), toż W-wa 1928, toż W-wa 1930; Kr. 1910; W-wa 1910 *Bibl. Poetyczna* nr 2; W-wa 1911 *Książki dla Wszystkich* 539.

Wersja III: autograf Bibl. Jagiel. sygn. 6122. Wyd. wg autografu: zob. Wyd. zbior. poz. 1 t. 1 (tekst zniekształcony); poz. 6 t. 1 (tekst jw.); wyd. B. Gubrynowicz. *Księga pam. ku uczczeniu 250 rocznicy założenia Uniw. Lw.* Lw. 1912; zob. Wyd. zbior. poz. 10; oprac. Z. Kamocki. Lw. 1919 *Bibl. Klasyków Pol.* nr 1; Lw. 1921 *Bibl. Arcydzieł Pisarzy Pol.* 1; oprac. J. Pyrek. Tarnów (1921) *Pol. Bibl. Szk.* nr 4; W-wa 1922 *Bibl. Arcydzieł Lit.* nr 4; Włocławek 1924; oprac. B. Janusz. Lw. (1925) *Bibl. Arcydzieł* I, 1; oprac. H. Sawicz. Przemyśl-W-wa (1925) *Książnica Pisarzy Pol. i Obcych* 5; W-wa 1925 *Bibl. Szk.* nr 5; oprac. P. Lewiczewski. Tarnów 1926 *Bibl. Kryt. Arcydzieł Lit. Pol.* nr 39, toż Kr. 1947; W-wa 1926; W-wa 1928; oprac. R. Wydżga. Łódź 1928 *Bibl. Klasyków Pol.* nr 3; oprac. A. Krzesiciel. Poz. 1933 *Bibl. Tow. Czytelni Lud.* nr 7; oprac. B. Herbaczewski. W-wa b. r. *Bibl. Pol.* nr 3 (razem z poz. 21); oprac. M. Romankówna. Kr. 1946 *Bibl. Arcydzieł Poezji i Prozy* nr 6, toż wyd. 2 Kr. 1947, toż wyd. 3 Kr. 1948, toż wyd. 4 Kr. 1949; W-wa 1947 *Bibl. Uniw. Lud.* nr 145 (wyd. 8); Kr. 1948; na podstawie autografu oprac. A. Bar.

Kr. 1948; oprac. J. Kulczycka-Saloni. W-wa 1948 *Bibl. Pisarzy Pol. i Obcych* 30 (razem z poz. 27); Kr. 1949; oprac. Z. Żabicki. W-wa 1952 *Mała Biblioteczka „Książki i Wiedzy“* 42; zob. Wyd. zbior. poz. 13 Poezje t. 1.

Podobiznę autografu wyd. B. Gubrynowicz: Kazimierz Brodziński. Życie i dzieła..., jw. poz. 1.

Przeróbki sceniczne: J. Ściborski: Wiesław, czyli obraz ludu nadwiślańskiego. Narodowe dziełko sceniczne w 4 aktach... grane pierwszy raz na Teatrze Lwowskim dn. 17 lipca 1850. Lw. 1859. – K. Ostrowski: Wiesław. Sielanka krakowska. W jeden akt przerobił... Dod. do *Czasu* 1860 t. 18 i odb.; przedr. *Dzien. Poz.* 1860 nr 176-180; wyd. nast.: Lw. 1870; Paryż 1880; Poz. 1900; (Kr. 1947).

Przekł. bułgarski: C. Kesjakow. Sofia 1922.

Przekł. czeski: J. Soukop. Brno 1875.

Przekł. niem.: J. Colberg (Kolberg). *Polnische Miscellen* (W-wa) 1826 z. 2. – K. A. Schoenke. Poz. 1867 (tekst pol. i niem.). — J. Kornicki. *Spr. Dyr. Gimn. w Tarnowie za r. szk. 1882/83* i odb. Tarnów 1883.

Przekł. ros.: fragm.: W. Bieniediktow, w książce: N. Gierbiel: Poezija Sławian. Petersb. 1871 s. 424-425.

33. Myśli o dążeniu polskiej literatury. *Pam. Warsz.* 1820 t. 18. Wyd. nast. zob. Wyd. zbior. poz. 1 t. 8; poz. 3; poz. 6 t. 6; poz. 12 t. 1; poz. 13 Pisma estetyczno-krytyczne t. 1.

34. Erotyki ogł. w 1820-1821 w *Tyg. Pol.*, *Pam. Warsz.* i poz. 37 t. 1, 2. Wyd. nast. niektórych wierszy: *Polihymnia* 1827 t. 3; zob. Wyd. zbior. poz. 1 t. 1, 3; poz. 5; poz. 6 t. 1; poz. 8 i 9; poz. 10; wyd. Z. Ciechanowska, jw. poz. 1. Całość zob. Wyd. zbior. poz. 13 Poezje t. 1.

Tu m. in.: Do Niny (inc.: Albo ty myśl...); Do Zosi (inc.: Z wiosną się ziemia...); Pamiątka; Żal pasterza; Do skowronka; Rozłączenie.

35. Głos do uczniów konwiktu ks. ks. pijarów w Warszawie przy końcu roku szkolnego 1820/21. *Popis publiczny uczniów konwiktu warszawskiego ks. ks. pijarów na Żoliborzu.* W-wa (1821).

36. Fraszki z 1821, 10 utworów (m. in.: Kara poety; Disharmonia; Junak; Patriotyzm; Żółtaczka) ogł. *Pam. Warsz.* 1821 t. 19 i poz. 37 t. 2. Poszczególne fraszki wyd. w: Wyd. zbior. poz. 1 t. 3; poz. 5; poz. 6 t. 1; poz. 10. Całość zebrana w Wyd. zbior. poz. 13 Poezje t. 1.

37. Pisma. T. 1-2. W-wa 1821.

Wyd. nast. zebranych tu wierszy zob. Wyd. zbior. poz. 1 t. 1; poz. 2; poz. 5; poz. 6 t. 1; poz. 7; poz. 8 i 9; poz. 10; poz. 13 Poezje t. 1.

Zawartość: poezje oryginalne i tłum. z 1814-1821, częściowo już publikowane w czasopismach i drukach ulotnych.

T. 1: tu m. in. wiersze: Legionista; Ptaszyna; Duma nad grobem; Żołnierz nad rzeką Moskwą w r. 1812; Oldyna, duma galicyjska; Staś i Halina; Twórczość poz.: 7, 11 (fragm.), 12, 17, 18, 21, 23 (fragm.), 25 (wybór), 32, 34 (wybór); Przekłady poz.: 3 (wybór), 6, 13, 15, 16 (wybór), 18, 20, 21 (wybór), 30 (wybór) oraz drobniejsze (Pieśni Trubadura Jordy; Pieśń Teobalda króla Nawarry). —

T. 2: tu m. in. wiersze: W dzień żałobnej rocznicy księcia Józefa Poniatowskiego; Do Boga (inc.: Dla Ciebie jeszcze...); Twórczość poz.: 13, 14, 20, 25 (wybór), 28, 34 (wybór), 36 (wybór); Przekłady poz.: 3 (wybór), 12, 16 (wybór), 17, 19, 21 (wybór), 22, 30, 31 (wybór).

Przekł. czeski wiersza „Legionista”: F. L. Čelakovský. *Čechoslav* 5 1824 s. 9-10; przedr. w książce: Spisy básní. 1847 s. 372-374.

38. O kursie krytycznej historii literatury polskiej. Dat. 3 czerwca 1821. Wyd. A. Łucki: K. Brodzińskiego nieznane pisma prozą..., jw. poz. 6. Wyd. nast.: wyd. z autografu J. Bieliński: Królewski Uniwersytet Warszawski. T. 3. W-wa 1912.

39. Wiersze z 1821-1830 nie publikowane za życia poety. Fragmenty ogł.: *Tyg. Lit.* (Poz.) 1842; W.A. Francew: K. Brodzinskij i Czechi. *Kijewskij sbornik poświaszczennyj T. D. Florinskomu.* Kijów 1904 i odb.; S. Kossowski: Brodzińskiego tłumaczenia pieśni ludowych. Lw. 1906; A. Łucki: K. Brodzińskiego nieznane poezje..., jw. poz. 1; zob. Wyd. zbior. poz. 10; B. Gubrynowicz: Garść szczegółów do biografii i twórczości K. Brodzińskiego. *Pam. Lit.* R. 21 (1924/25); Z. Ciechanowska, jw. poz. 1. Zebranie całości zob. Wyd. zbior. poz. 13 Poezje t. 2.

Tu m. in.: O wesołości; Czelakowskiemu; Do Wacława Hanki w Pradze.

40. Listy o literaturze. *Pam. Warsz.* 1822 t. 1 s. 8-24. Przedr.: *Niwa* 1876 t. 10 s. 268-277; zob. Wyd. zbior. poz. 12 t. 1; poz. 13 Pisma estetyczno-krytyczne t. 1.

41. Rozkład rocznego kursu historii krytycznej literatury polskiej z dn. 12 marca 1822. Wyd. T. Wierzbowski: Materiały do dziejów piśmiennictwa polskiego. T. 2. W-wa 1904.

42. Wstęp do krytycznej historii literatury polskiej. Odczyt wygłoszony na posiedzeniu Warsz. Tow. Przyj. Nauk 17 kwietnia 1822. Wyd. zob. Wyd. zbior. poz. 6 t. 3. Przedr. H. Markiewicz: Teoria badań literackich w Polsce. Wypisy. T. 1. Kr. 1960.

Por. poz. 47.

43. Rozprawa o elegii. Fragm. *Pam. Warsz.* 1822 t. 2; całość wyd. W-wa 1822. Wyd. nast.: *Roczn. Tow. Król. Warsz. Przyj. Nauk* 1823 t. 16; zob. poz. 61; zob. Wyd. zbior. poz. 1 t. 5; poz. 3; poz. 6 t. 5; poz. 12 t. 1; poz. 13 Pisma estetyczno-krytyczne t. 1 (pt. O elegii).

44. Rozprawa o satyrze. Wygłoszona 25 listopada 1822. Fragm. *Pam. Warsz.* 1823 t. 4; całość *Roczn. Tow. Król. Warsz. Przyj. Nauk* 1823 t. 16 i wyd. osob. W-wa 1823. Wyd. nast.: zob. poz. 61; zob. Wyd. zbior. poz. 1 t. 5; poz. 3; poz. 6 t. 5; poz. 12 t. 1; poz. 13 Pisma estetyczno-krytyczne t. 1 (pt. O satyrze).

45. Krótki kurs literatury polskiej dla szkół. Powst. 1822. Rkps zaginiony.

Inform. jw. poz. 29.

46. Wiersze z 1822-1829 ogł. w *Pam. Warsz.* 1822-1823, *Roczn. Tow. Król. Warsz. Przyj. Nauk* 1822-1828, *Bibl. Pol.* 1826, *Melitele* 1829 i *Rozmaitości Warsz.* 1829. Niektóre wyd. nast.: zob. Wyd. zbior. poz. 1 t. 1; poz. 2; poz. 5; poz. 6 t. 1; poz. 8 i 9; poz. 10. Zebranie całości zob. Wyd. zbior. poz. 13 Poezje t. 1.

Tu m. in.: Na zgon ks. Adama Czartoryskiego; Wiersz pisany na Alpach; Do obłoku w górach; Pobyt na górach karpackich.

47. Literatura polska. Odczyty w Uniwersytecie Warszawskim, rozpoczęte d. 10 października 1822 r., ukończone w lipcu 1823 — dopełniane do r. 1830. Z rkpsów autora i notat jego zebrane przez F. S. Dmochowskiego. Wyd. zob. Wyd. zbior. poz. 6 t. 3, 4, 5 (razem z poz. 42). Fragm. autoryzowany o F. D. Kniaźninie ogł. F. S. Dmochowski w przedmowie do: Dzieła F. D. Kniaźnina. T. 1. W-wa 1828; przedr.: zob. Wyd. zbior. poz. 12 t. 2; poz. 13 Pisma estetyczno-krytyczne t. 2.

Wyd. z fragmentów brulionu z Bibl. Jagiel. sygn. 4610. R. Skręt odnalazł w Bibl. Uniw. Warsz. (sygn. prowizor. 13) notatki z wykładów Brodzińskiego spisane w 1827/28 przez A. Fijałkowskiego.

48. O idylli pod względem moralnym. *Posiedzenie publiczne Król. Warsz. Uniw.... odbyte 16 lipca 1823 r.* W-wa b. r.; toż *Pam. Warsz.* 1823 t. 6. Wyd. nast.: wyd. I. Chrzanowski. *Sto lat myśli pol.* T. 3 (1907); zob. Wyd. zbior. poz. 12 t. 1; poz. 13 Pisma estetyczno-krytyczne t. 1.

49. Programma kursu krytycznej historii literatury polskiej na rok 1823-1824. Z rkpsu wyd. J. Bieliński, jw. poz. 38.

50. Dwór w Lipinach. Fragmenty. Powst. 1824-1825. Wyd. F. S. Dmochowski. *Bibl. Warsz.* 1870 t. 3 i odb. W-wa 1871. Wyd. nast.: wyd. A. Łucki: Epos szlacheckie K. Brodzińskiego. *Pam. księga... J. Tretiaka.* Kr. 1913 i odb. Kr. 1912; zob. Wyd. zbior. poz. 10; poz. 13 Poezje t. 2.

51. Powieści dla dzieci. Ogł. *Rozrywki dla Dzieci* 1824-1826.

Wyd. nast.: zob. Wyd. zbior. poz. 1 t. 7; poz. 6 t. 8.

Tu m. in.: Rozpacz i ufność; Dziedzic Jodłowa; Kłosy czerwone; Boduena gorliwość i pokora; Kłopot.

52. Program na rok szkolny 1825/26 z 9 października 1825. Wyd. T. Wierzbowski, jw. poz. 41.

53. Kurs estetyki czytany w byłym Uniwersytecie Warszawskim. (Ułomki). (1825-1827). Wyd. zob. Wyd. zbior. poz. 6 t. 6 (razem z rozprawą O egzaltacji i entuzjazmie z poz. 61).

54. Kurs literatury. O stylu i wymowie. (Ułomki). Wygłoszony w 1825-1831. Fragmenty pt. Uwagi pojedyncze o stylu polskim; Rzecz o wymowie u dawnych Polaków i in. wyd. zob. Wyd. zbior. poz. 1 t. 8, 10 i poz. 3; tekst obszerniejszy — zob. wyd. zbior. poz. 6 t. 5.

55. O powołaniu i obowiązkach młodzieży akademickiej. Rzecz czytana na publicznym posiedzeniu Król. Uniw. dnia 15 lipca 1826. *Posiedzenie publiczne Król. Warsz. Uniw... odbyte dnia 15 lipca 1826 r.* W-wa (1826); toż wyd. osob. (W-wa 1826). Wyd. nast.: zob. Wyd. zbior. poz. 6 t. 8; poz. 11.

56. Artykuł nadesłany z powodu pism o poezji w „Gazecie Polskiej" umieszczonych. *Gaz. Korespondenta Warsz. i Zagr.* 1827 nr 71-72. Cz. 1 przerobiona pt. Recenzenci i estetycy, wyd. zob. Wyd. zbior. poz. 6 t. 7. Całość z pierwodruku wyd. B. Gubrynowicz: Artykuł Brodzińskiego o Mickiewiczu. *Pam. Tow. Lit. im. A. Mickiewicza* R. 5 (1891). Wyd. nast.: zob. Wyd. zbior. poz. 12 t. 2; poz. 13 Pisma estetyczno-krytyczne t. 1.

57. O życiu i pismach Franciszka Karpińskiego. Rzecz czytana na posiedzeniu publicznym Warsz. Tow. Przyj. Nauk 30 kwietnia 1827. Tekst skrócony: *Rozmaitości Warsz.* 1827 nr 18; tekst pełny: *Roczn. Tow. Król. Warsz. Przyj. Nauk* 1828 t. 20; przedruk zmieniony zob. poz. 61. Wyd. nast.: zob. Wstęp do wyd. F. Karpiński: Dzieła. W-wa 1830 i nast.; zob. Wyd. zbior. poz. 1 t. 6; poz. 4; poz. 6 t. 5; poz. 12 t. 2; poz. 13 Pisma estetyczno-krytyczne t. 2.

58. O romansach historycznych Bronikowskiego. Rozprawa czytana na posiedzeniu Warsz. Tow. Przyj. Nauk 5 marca 1828. Wyd. A. Kraushar: Tow. Warsz. Przyj. Nauk. T. 7. Kr. 1905. Wyd. nast.: zob. Wyd. zbior. poz. 12 t. 2; poz. 13 Pisma estetyczno-krytyczne t. 2.

59. O życiu i pismach Józefa Lipińskiego. Rzecz czytana na posiedzeniu publicznym Warsz. Tow. Przyj. Nauk 12 grudnia 1828. *Pam. Warsz. Umiejętności Czystych i Stosowanych* 1829 t. 1 s. 149-162; przedruk skrócony: *Rozmaitości Warsz.* 1829 nr 10; przedruk pełny: *Roczn. Tow. Król.-Warsz. Przyj. Nauk* 1830 t. 21. Wyd. nast.: zob. Wyd. zbior. poz. 1 t. 6; poz. 4; poz. 6 t. 5; poz. 12 t. 2; poz. 13 Pisma estetyczno-krytyczne t. 2 (wyd. wg autografu Bibl. Kórn. sygn. 1210).

60. O Fabianie Birkowskim. *Roczn. Tow. Król.-Warsz. Przyj. Nauk* 1830 t. 21; toż zob. poz. 61. Wyd. nast.: zob. Wyd. zbior. poz. 1 t. 6; poz. 4; poz. 6 t. 5; poz. 12 t. 2; poz. 13 Pisma estetyczno-krytyczne t. 2.

61. Pisma rozmaite. T. 1. W-wa 1830.

Więcej tomów nie wyszło.

Zawartość: pierwodruki rozpraw: O krytyce; O exaltacji i entuzjazmie (wyd. nast.: zob. Wyd. zbior. poz. 1 t. 5; poz. 3; poz. 6 t. 5, 6, 8; poz. 12 t. 2; poz. 13 Pisma estetyczno-krytyczne t. 1); oraz poz. 57; 44; 60; 43.

62. O łagodzeniu języka polskiego. *Rozprawy i wnioski o ortografii polskiej przez Deputacją od Król. Tow. Warsz. Przyj. Nauk wyznaczoną*. W-wa 1830. Wyd. nast.: zob. Wyd. zbior. poz. 1 t. 10; poz. 6 t. 8.

63. Zdanie sprawy Deputacji przy złożeniu Towarzystwu Król. Warsz. Przyj. Nauk rozpraw i wniosków dotyczących się ustalenia pisowni polskiej. Wyd. jw. poz. 62. Wyd. nast.: jw. poz. 62.

64. Mowa miana przez Profesora... przy wprowadzeniu uczniów Uniwersytetu składających Gwardię Narodową w mury tegoż Uniwersytetu. *Polak Sumienny* 1830 nr 7 i wyd. osob. (W-wa 1830). Wyd. nast.: I. Chrzanowski. *Sto lat myśli pol.* T. 3 (1907); zob. Wyd. zbior. poz. 11.

65. O stanie i duchu literatury polskiej za Stanisława Augusta, za Księstwa Warszawskiego i w teraźniejszych czasach. Rozprawa czytana na posiedzeniu Warsz. Tow. Przyj. Nauk w 1830. Rkps zaginął. Tekst wyd. (całość czy fragm.?) zob. Wyd. zbior. poz. 6 t. 4 pt. Uwagi o duchu i dążności pisarzy i krytyków od upadku kraju do 1829 r.; A. Kraushar: Tow. Warsz. Przyj. Nauk. T. 4. W-wa 1905 (fragm.); zob. Wyd. zbior. poz. 12 t. 2; poz. 13 Pisma estetyczno-krytyczne t. 1.

66. Wiersze z czasu powstania 1830-1831 ogł. współcześnie w czasopismach: *Patriota*, *Kur. Pol.*, *Nowa Polska*, *Dzien. Powsz. Krajowy*, *Kur. Warsz.*, *Gaz. Pol.*, *Bard Oswobodzonej Polski*, *Podchorąży*, *Złodziej Polityczny*, *Zjednoczenie*, *Goniec Krak.*, *Zbiór pism rozmaitych w czasie Powstania Narodu Pol. wychodzących*, oraz zachowane w rękopisach. Stąd kilka wierszy wyd.: J. Horoszkiewicz: Wspomnienia 1830-1831. Lipsk 1880 z. 1; I. Chrzanowski. *Sto lat myśli pol.* T. 3 (1907). Większy zespół wyd.: A. Łucki: K. Brodzińskiego nieznane poezje..., jw. poz. 1 i w Wyd. zbior. poz. 10. Zebranie całości zob. Wyd. zbior. poz. 13 Poezje t. 1, 2.

Tu m. in.: Do gospodarza; Do Boga na nutę „O Boże dobry, usłysz nasze modły"; Mazur na nutę Dąbrowskiego; Do broni, Sarmaci!; Do Polek na Nowy Rok; Rok 1830; Pobudka; Do Boga przed bitwą 25 lutego; Nagrobki.

67. O narodowości Polaków... Rozprawa czytana na sesji Tow. Przyj. Nauk d. 3 maja 1831. B. m. r. (dwa wyd.). Wyd. nast.: W-wa 1831; W-wa (faktycznie: Lw.) 1833; z przedmową J. B. Zaleskiego. Paryż 1850 (razem z poz. 75); Paryż 1861 (razem jw.); Paryż (1867, razem jw.); Lw. 1878 *Bibl. Mrówki* t. 52 (razem jw.); Poz. 1880; wyd. I. Chrzanowski. *Sto lat myśli pol.* T. 3 (1907); oprac. W. Reindel. W-wa 1917 *Biblioteczka Nar.* nr 73; oprac. B. Gubrynowicz wg wyd. 1831. W-wa (1923) *Wielka Bibl.* nr 49 (razem jw.); zob. Wyd. zbior. poz. 11; Złoczów 1928 *Bibl. Powsz.* nr 1129-1130 (razem jw.).

Przekł. franc.: Discours sur la nationalité polonaise. *Bulletin Polonais* 1900 nr 143.

68. Wiersze z 1831-1835 nie publikowane za życia poety. Fragmenty wyd.: *Młoda Polska* (Paryż) 1838 nr 14; *Bibl. Warsz.* 1841 t. 2 s. 659; zob. Wyd. zbior. poz. 6 t. 1; A. Łucki: K. Brodzińskiego nieznane poezje..., jw. poz. 1; zob. Wyd. zbior. poz. 10. Zebranie całości zob. Wyd. zbior. poz. 13 Poezje t. 2.

Tu m. in.: Dnia 9 września 1831 r.; Do Niemcewicza, pisane w Ursynowie; Polak w piekle; zob. nadto poz. 69.

69. Rocznica. Poemat opisujący obchód pierwszej rocznicy upadku powstania listopadowego. Powst. 1832. Wyd. A. Łucki: K. Brodzińskiego nieznane poezje..., jw. poz. 1 (wg odpisu A. Pługa); wyd. nast.: zob. Wyd. zbior. poz. 10; poz. 13 Poezje t. 2 (wg odpisu N. Kickiej w Bibl. Kórn. sygn. 2620).

70. Wspomnienia mojej młodości. Powst. ok. 1833. Wyd. H. Skimborowicz. *Przegl. Nauk.* 1844 t. 4. Wyd. nast.: *Orędownik Nauk.* 1844-1845 (przedr.); *Przegl. Poz.* 1852 t. 14 (nie druk. przedtem fragm.); oprac. J. Tretiak. Kr. 1901 (tu także fragm. poz. 6); B. Gubrynowicz: Nieznany urywek z K. Brodzińskiego „Wspomnień mojej młodości". *Pam. Lit.* R. 4 (1905) (nie druk. fragm.); oprac. A. Łucki. Kr. (1928) *BN* I, 113 (tu także fragm. poz. 6); A. Knot w: Galicyjskie wspomnienia szkolne. (Kr. 1955).

71. Fraszki ogł. w *Jutrzence* 1834 s. 15-44, zbiór 92 fraszek. Kilkadziesiąt przedruk.: L. Wasiutyński. *Bibl. Warsz.* 1865 t. 3; zob. Wyd. zbior. poz. 1 t. 3; poz. 6 t. 1; poz. 10. Poszczególne przedrukowywane w czasopismach i Wyd. zbior. poz. 7, poz. 8 i 9. Całość (z wyj. będących przekładami) zebrana w Wyd. zbior. poz. 13 Poezje t. 1.

Tu m. in.: Do Hanny (inc.: Ty niegdyś jedna...); Do przyjaciela (inc.: Kochaliśmy się niegdyś...); Profesoryzm; Do Jana Kochanowskiego; Różne losy; Do Muzy (dwa utwory); Do chmury; Moje wiersze.

72. Wyjątek z pisma pod tytułem: Piękność i wzniosłość. *Jutrzenka* 1834. Wyd. nast.: pt. Piękność i wzniosłość, zob. Wyd. zbior. poz. 1 t. 7; poz. 3; poz. 12 t. 2; *Polska krytyka literacka*, jw. poz. 27; zob. Wyd. zbior. poz. 13 Pisma estetyczno-krytyczne t. 1.

73. Wiersze z 1834-1835 ogł. w *Jutrzence* 1834 i w Wyborze poezji z pisarzów polskich... A. M. Pieńkiewicza. (T. 3. Wil. 1835). Wyd. nast. niektórych wierszy zob. Wyd. zbior. poz. 1 t. 1, 3; poz. 5; poz. 6 t. 1; poz. 7; poz. 8 i 9; poz. 10. Zebranie całości zob. Wyd. zbior. poz. 13 Poezje t. 1.

Tu m. in.: Pieśń do wietrzyka; Pieśń; Śpiewka; Dziadek; Matka i dziecię (inc.: Dokądże ta woda płynie?...).

74. Żywoty: Kopernik; Sarbiewski; Krasicki; Petrarka; Tasso; Szekspir; Milton; Dryden; Walter Scott; Goethe; Szyller; Tieck; Newton; Hufeland; Lineusz; Galileusz; Lawater. *Magazyn Powsz.* 1834--1835. Wyd. nast.: zob. Wyd. zbior. poz. 1 t. 6; poz. 4; poz. 6 t. 8; poz. 12 t. 2 (tu 12 żywotów); poz. 13 Pisma estetyczno-krytyczne t. 2 (tu 11 żywotów).

75. Posłanie do braci wygnańców. Powst. 1835. Wyd. S. Witwicki pt. Poselstwo z ziemi ucisku do synów jej w rozproszeniu. Z przedmową J. B. Zaleskiego. Paryż 1838. Wyd. nast.: pt. Posłanie do braci wygnańców. Z przedmową J. B. Zaleskiego. Paryż 1850 (razem z poz. 67); Paryż 1861 (razem jw.); (Paryż 1867, razem jw.); Lw. 1878 *Bibl. Mrówki* t. 52 (razem jw.); oprac. B. Gubrynowicz. W-wa (1923) *Wielka Bibl.* nr 59 (razem jw.); W-wa 1924; Złoczów 1928 *Bibl. Powsz.* nr 1129-1130 (razem jw.).

Autograf w arch. rodziny Zaleskich w Paryżu.

76. Synonimy polskie. Wyd. zob. Wyd. zbior. poz. 1 t. 9. Wyd. nast. zob. Wyd. zbior. poz. 6 t. 7.

77. Wiersze nie publikowane za życia poety, nie oznaczone czasowo. Niektóre wyd.: zob. Wyd. zbior. poz. 1 t. 1; A. Łucki: K. Brodzińskiego nieznane poezje..., jw. poz. 1; Z. Ciechanowska, jw. poz. 1. Zebranie całości zob. Wyd. zbior. poz. 13 Poezje t. 2.

Tu m. in.: Sierota i czas; Skąpiec; Krzywousty pielgrzymujący; Pieśń wojenna; Kochanka do konika; Do sąsiada; Wspomnienie Krakowa; Do moich piosenek.

78. Szczęśliwe oszukanie. Komedyjka.

Inform. D. C. Chodźki z not.: „nie wiadomo, czy oryginalna, czy tłumaczona, czy wierszem napisana, czy prozą".

79. Wydział sądowy w piekle. Brulion poematu heroikomicznego (autograf) w Bibl. Nar. (BOZ sygn. 1376).

Artykuły i utwory ogł. Brodziński w czasopismach: *Bard Oswobodzonej Polski* (1830); *Bibl. Pol.* (1825); *Ćwiczenia Nauk.* (tu m. in.: Uwagi nad Barbarą, trajedią oryginalną A. Felińskiego. 1818 t. 1); *Dzien. Powsz. Kraj.* (tu m. in.: Odpowiedź Ostrowskiemu. 1830 nr 134); *Dzien. Warsz.* (1826-1827); *Flora* (1822); *Gaz. Korespondenta Warsz. i Zagr.* (tu m. in.: Pożegnanie krakowiaków dnia 7 maja. 1811 nr 39; Do Towarzystwa Dobroczynności. 1815 nr 9; Oda. 1816 nr 97); *Gaz. Kr.* (tu m. in.: Cnota jest piękna i wesoła... 1818 nr 1; Do Izby Prawodawczej Wolnej Rzeczypospolitej Krakowa dn. 10 XII 1824. 1824 nr 100; O tańcach polskich. 1831 nr 236-242); *Gaz. Lit.* (1821-1822, tu m. in.: rec. Dziewicy Orleańskiej. 1821 nr 1-3); *Gaz. Pol.* (1830-1831); *Gaz. Warsz.* (1817); *Goniec Kr.* (tu m. in.: Na dzień Zmartwychwstania Pańskiego r. 1831. 1831 nr 94); *Jutrzenka. Noworocznik na r. 1834*; *Kalendarz na rok 1824.* (W-wa 1824); *Kur. Pol.* (1831, tu m. in.: Nieprzyjaciele imienia Polski... (art.) — nr 389; Prośba do Sejmu — nr 410; Święta sprawa nasza — nr 421; Nagrobek J. Małachowskiemu, Nagrobek K. Plichcie — nr 535; Konstytucja 3-go Maja — nr 494; Odezwa Rządu Narodowego — nr 554, 556); *Kur. Warsz.* (1829-1835);

Magazyn Powsz. (1834-1835, tu m. in.: Dobry uczynek. 1834 nr 1; Moc zastanowienia. Powieść. 1834 nr 2; Myśli. 1834 nr 5-7, 11-12, 15; Zarozumiałość. 1835 nr 56; Diament. 1835 nr 59); *Melitele* (1829); *Nowa Polska* (1831, tu m. in.: List do Redaktora „Nowej Polski“, nr 9); *Orzeł Biały* (1819-1820; tu m. in.: Do Pustelnika z Krakowskiego Przedmieścia z powodu ostatniego artykułu jego o sztukach dramatycznych. 1819 t. 2); *Pam. dla Płci Pięknej* (1830); *Pam. Nauk.* (*Oddz. Lit.*) (1819 t. 1, tu m. in.: Oldyna. Sielanka galicyjska; Pieśń żołnierza nad rzeką Moskwą; Chłopek); *Pam. Warsz.* (od 1815 współpraca; od 1820 członek redakcji; od 1822 redaktor; tu m. in.: Wiadomość o Wincentym Reklewskim. 1815 t. 1; List do... Aleksandra hr. Chodkiewicza. 1815 t. 2; Żal matki. 1815 t. 3; Ofiara. Sielanka. 1816 t. 5; Duma nad grobem. 1816 t. 5; Żal za polskim językiem. 1818 t. 12; Pole raszyńskie. 1819 t. 13; Oda do sprawiedliwości. 1819 t. 14; Pamiątka po dobrej matce przez Młodą Polkę, rec. 1819 t. 15; Do J. (ózefa) B.(rykczyńskiego). Podczas odjazdu do Włoch. 1820 t. 17; Dar natury. 1821 t. 19; Miłość i obojętność. 1821 t. 21; „Dykcjonarz poetów polskich" Juszyńskiego, rec. 1821 t. 21; „Groby w dniu śmierci Tadeusza Kościuszki" E. Lubomirskiego, rec. 1822 t. 1; O Twardowskim i Fauście. 1822 t. 1; O poezji ludu litewskiego. 1822 t. 3; List o miękkości i twardości języka polskiego. 1823 t. 4); *Pam. Warsz. Umiejętności Czystych i Stosowanych* (1829); *Patriota* (1830); *Podchorąży* (1830); *Polak Sumienny* (1830-1831; tu m. in.: Pieśń Gwardii Narodowej w czasie uczty danej obrońcom ojczyzny w Warszawie dn. 12 czerwca 1831 r. 1831 nr 169); *Polihymnia* (1827 t.3); *Roczn. Tow. Król. Warsz. Przyj. Nauk* (1822-1830); *Roczn. Teatru Nar. Warsz.* (1817); *Rozmaitości* (Lw., 1818-1819; tu m. in. przedruki z *Pam. Warsz.*, *Tyg. Pol.*); *Rozmaitości Warsz.* (1827-1829); *Rozrywki dla Dzieci* (1824-1826); *Tyg. Pol.* (1819-1820, tu m. in.: O pieśniach ludu niemieckiego i angielskiego, autorstwo Brodzińskiego domniemane, ballady w tekście tłum. B. Kiciński. 1819 t. 4); *Tyg. Pol. i Zagr.* (1818-1820); *Zjednoczenie* (1830-1831); *Złodziej Polityczny* (1830-1831).

Po śmierci Brodzińskiego szereg jego utworów z rkpsów ogł.: czasopisma: *Wianek. Noworocznik na r. 1836*; *Dzwonek* 1857 nr 2; *Bibl. Warsz.* 1865 t. 3, 1870 t. 3; *Kłosy* 1865 nr 5; *Biesiada Lit.* 1910 nr 34; wymieniane powyżej w Twórczości publikacje J. Bielińskiego, P. Chmielowskiego, I. Chrzanowskiego, Z. Ciechanowskiej, B. Gubrynowicza, A. Kraushara, A. Łuckiego, S. Małachowskiego-Łempickiego, A. M. Pieńkiewicza, S. Załęskiego, oraz Wydania zbiorowe (zob. niżej).

Wiersze Brodzińskiego przedrukowywano w wielu antologiach, m. in.: F. L. Čelakovský: Všeslovanské počáteční čtení. Praga 1850; W. Borowy: Od Kochanowskiego do Staffa. Antologia liryki polskiej. Lw. 1930 i wyd. nast.; J. Kott, A. Ważyk: Wiersze, które lubimy. Antologia. W-wa 1951; J. Tuwim: Księga wierszy polskich XIX w. T. 1. W-wa 1954 i wyd. nast.; P. Hertz: Zbiór poetów polskich XIX w. Ks. 1. W-wa 1959; C. Zgorzelski: Ballada polska. W-wa (1962) *BN* I, 177.

Rkpsy pism Brodzińskiego w Arch. Głównym Akt Dawnych, Bibl. Czart., Bibl. Jagiel., Bibl. Kórn., Bibl. Nar., Bibl. PAN w Kr., Bibl. Pol. w Paryżu, Ossol., Wojew. Arch. Państw. w Kr. i in. Szczegółowe informacje o rkpsach podają: C. Zgorzelski: Nad tekstami Brodzińskiego. *Pam. Lit.* R. 48 (1957) z. 4; C. Zgorzelski, Z. J. Nowak: Wstępy i komentarze do: Wyd. zbior. poz. 13.

P r z e k ł a d y

1. H. M. Williams: Hymn napisany wśród Alpów. Powst. 1811. Ogł. A. Grabowski: Cuda natury. Kr. 1811. Wyd. nast.: A. Łucki: Młodość K. Brodzińskiego. *Rozpr. AU Wydz. Filol.* t. 47 (1910).

2. F. Schiller: Wyjątek z tragedii Maria Sztuart wolno tłumaczonej z Szylera (akt III sc. 1, 3, 4). Powst. po 1815. *Pam. Warsz.* 1822 t. 1. Wyd. nast.: zob. Wyd. zbior. poz. 6 t. 2.

3. F. Schiller: Kassandra. *Pam. Warsz.* 1816 t. 6; Pegaz w jarzmie. *Tamże* 1819 t. 1; Obchód zwycięstwa. *Tamże* 1819 t. 15; Geniusz. *Tamże* 1820 t. 17; Poeci starożytni. *Tamże*; O teatrze pod względem moralności. *Tamże* 1821 t. 20; Szczęście. *Tamże*; Żal Cerery. *Tamże*. Wyd. nast. niektórych przekładów oraz nowe przekłady (Alfred i Malwina; Do młodzieńca udającego się na nauki filozoficzne) zob. Twórczość poz. 37 t. 1, 2. Wyd. nast. poszczególnych przekładów: zob. Wyd. zbior. poz. 1 t. 2, 7; poz. 3; poz. 5; poz. 6 t. 2; poz. 12 t. 1.

4. L. Da Ponte: Don Juan. Libretto do opery W. A. Mozarta. Wyst. W-wa 7 lutego 1817.

5. Tankred. Libretto wg tragedii Voltaire'a do opery G. A. Rossiniego. Wyst. W-wa luty 1818.

6. J. Macpherson: Baraton, duma Osjana. *Pam. Warsz.* 1818 t. 11. Wyd. nast.: zob. Twórczość poz. 37 t. 1; zob. Wyd. zbior. poz. 1 t. 2; poz. 5; poz. 6 t. 2.

7. Napoleon sam przez siebie odmalowany. Tłumaczenie z francuskiego. W-wa 1818.

8. Włoszka w Algierze. Libretto do opery G. A. Rossiniego.

Inform. D. C. Chodźko. Współtłumaczem miał być W. Bogusławski (dat. 1825).

9. F. Raynouard: Templariusze. Trajedia w 5 aktach. Wyst.: W-wa 13 kwietnia 1819. Fragm. ogł. *Tyg. Pol.* 1819 t. 2; całość: W-wa 1819 (z przedmową tłumacza). Wyd. nast.: zob. Wyd. zbior. poz. 1 t. 4; poz. 5; poz. 6 t. 2.

10. F. Grillparzer: Safo. Tragedia w 5 aktach... przełożona z niemieckiego (prozą). Wyst.: W-wa 1819. Z rkpsu teatral. wyd. zob. Wyd. zbior. poz. 6 t. 2.

Por. poz. 26.

11. A. F. Kotzebue: Wolny mularz. Komedia w 1 akcie. W-wa 1819. Wyd. nast.: zob. Wyd. zbior. poz. 6 t. 2.

12. E. D. Parny: Pieśni Madagaskaru, z francuskiego, z prozy... przełożone. Pieśń V i X ogł. *Pam. Nauk.* (*Oddz. Lit.*) 1819 t. 1; całość: W-wa 1819. Wyd. nast.: zob. Twórczość poz. 37 t. 2; zob. Wyd. zbior. poz. 5; poz. 6 t. 2.

Przekł. czeski fragm.: B. Klatovský. *Jindy a nyní* 1833 I 126.

13. Tibullus: Elegia Do pokoju. *Pam. Warsz.* 1818 t. 12, toż zob. Twórczość poz. 37 t. 1; Elegia do Bacha. *Pam. Warsz.* 1822 t. 2. Wyd. nast.: zob. Wyd. zbior. poz. 1 t. 2; poz. 5; poz. 6 t. 2.

14. O poetycznej literaturze niemieckiej. Wyjęte z francuskiej „Minerwy" (paźdz. 1818), z uwagami tłumacza nad poezją polską. *Pam. Warsz.* 1819 t. 13. Wyd. nast.: zob. Wyd. zbior. poz. 12 t. 1; poz. 13 Pisma estetyczno-krytyczne t. 1.

15. Radosław. Duma historyczna morlacka. *Pam. Warsz.* 1819 t. 14. Wyd. nast.: zob. Twórczość poz. 37 t. 1; zob. Wyd. zbior. poz. 1 t. 2; poz. 2; poz. 6 t. 1.

16. Antologia grecka, epigramaty. Ogł.: *Tyg. Pol.* 1819; zob. Twórczość poz. 37 t. 1, 2 (14 epigramatów); zob. Wyd. zbior. poz. 1 t. 3 (28 epigramatów). Wyd. nast.: zob. Wyd. zbior. poz. 5; poz. 6 t. 2.

17. J. F. Ducis: Abufar. Tragedia we 4 aktach. Fragm. ogł. *Pam. Nauk.* (*Oddz. Lit.*) 1819 t. 1; całość zob. Twórczość poz. 37 t. 2 i wyd. osob. W-wa 1821. Wyd. nast.: zob. Wyd. zbior. poz. 1 t. 4; poz. 5; poz. 6 t. 2.

18. M. K. Sarbiewski: Amfion. *Pam. Warsz.* 1820. Wyd. nast.: zob. Twórczość poz. 37 t. 1; Wyd. zbior. poz. 1 t. 2; poz. 5; poz. 6 t. 2.

19. Myśli wschodnie. Ogł.: *Pam. Warsz.* 1820; zob. Twórczość poz. 37 t. 2. Wyd. nast.: zob. Wyd. zbior. poz. 1 t. 3; poz. 5; poz. 6 t. 2.

20. Stół królewski. Powieść historyczna czeska. *Pam. Warsz.* 1820. Wyd. nast.: zob. Twórczość poz. 37 t. 1; Wyd. zbior. poz. 1 t. 2; poz. 2; poz. 5; poz. 6 t. 1.

21. J. W. Goethe: Płocha; Nawrócona; Pasterz. Wyd. zob. Twórczość poz. 37 t. 1, 2. Wyd. nast.: zob. Wyd. zbior. poz. 1 t. 3; poz. 5 (wybór); poz. 6 t. 1.

22. J. Kolberg: Geniusz przyjaźni. Wyd. zob. Twórczość poz. 37 t. 2. Wyd. nast.: zob. Wyd. zbior. poz. 5.

23. Zdanie Francuzów o lordzie Byronie. (Z niem. *Tygodn. Lit.* nr 58, 96). *Pam. Warsz.* 1821 luty. Wyd. nast.: zob. Wyd. zbior. poz. 12 t. 1.

24. Obyczaje Francuzów. Z podróży Lady Morgan. *Pam. Warsz.* 1821 kwiecień. Wyd. nast.: zob. Wyd. zbior. poz. 12 t. 1.

25. O Towarzystwie Wolnych Mularzy. Z niemieckiego A. D. R. E. s. v. *Pam. Warsz.* 1821 t. 19.

26. F. Grillparzer: Safo. Ułomek przekładu wierszem (akt III, sc. 1, 3, 4; akt V, sc. 1, 2, 3). *Pam. Warsz.* 1821 t. 20. Wyd. nast.: zob. Wyd. zbior. poz. 6 t. 2. Inne fragmenty ogł.: B. Gubrynowicz. *Pam. Lit.* R. 15 (1917) oraz Z. Ciechanowska w Dodatku do pracy Literatura niemiecka w Polsce w pierwszych latach romantyzmu. *Prace hist.-lit. Księga zbior. ku czci I. Chrzanowskiego.* Kr. 1936.

Por. poz.10.

27. W. Scott: Poema ostatniego barda w sześciu pieśniach. *Pam. Warsz.* 1821 t. 21.

28. Ch. M. Wieland: List do młodego poety. *Pam. Warsz.* 1821 t. 21. Wyd. nast.: zob. Wyd. zbior. poz. 1 t. 6; poz. 12 t. 1.

29. J. W. Goethe: Cierpienia młodego Wertera. T. 1-2. W-wa 1822 (data cenzury: 24 września 1821). Wyd. nast.: Lw. 1904 *Bibl. Powsz.* nr 472-473; Złoczów (1928).

30. J. G. Herder: Sfinks. Powieść grecka. *Pam. Warsz.* 1821 t. 20; Śmierć i niewola, wyd. zob. Twórczość poz. 37 t. 2; Flora i kwiaty. *Pam. Warsz.* 1822 t. 2; Laska proroka. *Melitele* 1829. Wyd. nast. i nowe przekłady: Człowiek i cień (prozą i wierszem); Myśl i gąsienica; Młodzieniec uratowany; Kruk Noego — zob. Wyd. zbior. poz. 1 t. 2, 3, 7. Wyd. nast. niektórych przekładów: zob. Wyd. zbior. poz. 5; poz. 6 t. 2, 8.

31. Ph. E. Chasles: O poezji i poetach angielskich. Z dziennika „Revue encyclopédique". *Pam. Warsz.* 1822 styczeń-luty. Wyd. nast.: zob. Wyd. zbior. poz. 12 t. 1.

32. Pieśni ludu: serbskie, słowackie, czeskie, morawskie, ruskie, małoruskie, morlackie, litewskie, estońskie, norweskie, greckie, nowogreckie, sycylijskie. Zbiór, poprzedzony Listem do redaktora „Dziennika Warszawskiego" O pieśniach ludu. *Dzien. Warsz.* 1826 t. 4. Poszczególne pieśni ogł. poprzednio: *Tyg. Pol. i Zagr.* 1818, 1819 t. 4; *Pam. Warsz.* 1820 t. 17, 1821 t. 20; zob. Twórczość poz. 37 t. 1, 2. Wyd. nast. poszczególnych pieśni i zbiorów: *Pam. dla Płci Pięknej* 1830 t. 1-2; zob. Wyd. zbior. poz. 1 t. 3 (wraz z listem); poz. 2; poz. 5; poz. 6 t. 1 (wraz z listem).
List wyd. nadto: zob. Wyd. zbior. poz. 12 t. 2; *Polska krytyka literacka (1800--1918). Materiały.* T. 1. W-wa 1959.

33. J. Kochanowski: Elegie... z łacińskiego przełożone. W-wa 1829 (z przedmową tłumacza). Fragm. ogł. poprzednio *Dzien. Warsz.* 1826 t. 3-4 (elegie V-X). Wyd. nast.: zob. Wyd. zbior. poz. 1 t. 2; Sanok 1856 *Bibl. Pol.* z. 98; zob. Wyd. zbior. poz. 6 t. 2; zob. zbiór Rymy łacińskie J. Kochanowskiego przekładania K. Brodzińskiego i L. Kondratowicza. Kr. 1882.
Przedmowę wyd. nadto A. Łucki, zob. Wyd. zbior. poz. 12 t. 2.

34. C. Garve: O opinii publicznej. *Goniec Kr.* 1831 nr 204-205. Wyd. nast.: zob. Wyd. zbior. poz. 1 t. 7; poz. 3.

35. Treny Jeremiasza (z hebrajskiego). Przekł. 1831.

Inform. A. Łuckiego we wstępie do Wyd. zbior. poz. 10. Fragmenty (pt. Z Jeremiasza; Modlitwa Jeremiasza) w rkpsach Bibl. Kórn. sygn. 2620 (odpisy).

36. J. W. Goethe: Uczeń czarnoksiężnika. *Jutrzenka* 1834. Wyd. nast.: zob. Wyd. zbior. poz. 1 t. 2; poz. 5; poz. 6 t. 2.

37. Hiob. Na osnowie Pisma Świętego. *Jutrzenka* 1834. Wyd. nast.: zob. Wyd. zbior. poz. 1 t. 1 (pieśni 1-19, 24, 144, 145, 150); poz. 5; poz. 6 t. 2.

38. Sawitry. Ustęp z poematu sanskryckiego (Mahabharata). *Jutrzenka* 1834. Wyd. nast.: zob. Wyd. zbior. poz. 1 t. 7.

39. T. Derome: Dzieje Starego i Nowego Testamentu, czyli wybór przekładów i nauki z Pisma Świętego. T. 1-2. W-wa 1837. Wyd. nast.: W-wa 1841; W-wa 1843; Trzemeszno 1843; W-wa 1848; W-wa 1850; W-wa 1853; W-wa 1859; W-wa 1860; W-wa 1861; W-wa 1862; W-wa 1865.

40. Sulamitka (z hebrajskiego). Wyd. zob. Wyd. zbior. poz. 1 t. 1. Wyd. nast.: zob. Wyd. zbior. poz. 5; poz. 6 t. 2.

41. Z Eddy skandynawskiej. Fragmenty. Wyd. zob. Wyd. zbior. poz. 1 t. 2. Wyd. nast.: zob. Wyd. zbior. poz. 5; poz. 6 t. 2.

42. J. Kochanowski: Epigramata łacińskie (przekład 11 epigramatów). Wyd. zob. Wyd. zbior. poz. 1 t. 3. Wyd. nast.: zob. Wyd. zbior. poz. 5; poz. 6 t. 2.

43. F. J. P. Ancillon: Uwagi o charakterze osiemnastego wieku. Wyd. zob. Wyd. zbior. poz. 1 t. 6.

44. F. J. P. Ancillon: Zesłanie Mojżesza. Wyd. zob. Wyd. zbior. poz. 1 t. 7.

Skrócony przedr. z pierwodruku w czasopiśmie.

45. Z podań słowiańskich: Kamień królewski. Powieść słowiańska; Krzemomysł. Powieść czeska. Wyd. zob. Wyd. zbior. poz. 2. Wyd. nast.: zob. Wyd. zbior. poz. 5; poz. 6 t. 1.

Por. poz. 15, 20.

46. I. Kant: O uczuciu piękności i wzniosłości. Wyd. A. Łucki: K. Brodzińskiego nieznane pisma prozą. *Arch. do Dziejów Lit. i Oświaty w Pol.* t. 12 (1910). Wyd. nast.: zob. Wyd. zbior. poz. 12 t. 2.

Drobne przekłady ogł. nadto w czasopismach jw. (Twórczość), m. in. Ch. Millevoye: Drzewo śmierci. *Tyg. Pol.* 1819 t. 3; Z Klopstocka. *Tamże* 1820 t. 2; Do Tebanów. Oda z Sarbiewskiego. *Pam. Warsz.* 1820 t. 16; Życie nasze. Z Boecjusza. *Pam. Warsz.* 1823 t. 6; Do słońca. Z Osjana. *Pam. dla Płci Pięknej* 1830 t. 2; Myśl z Szyllera. *Jutrzenka* 1834. Zob. również Twórczość poz. 37.

P r a c e e d y t o r s k i e

1. F. Schiller: Dziewica Orleańska. Trajedia romantyczna z Szyllera polskim wierszem przełożona przez Andrzeja Brodzińskiego... Z dodaniem różnych poezji

tłumacza. W-wa 1821 (z Przedmową wydawcy).

Przedr. Przedmowy: zob. Wyd. zbior. poz. 12 t. 1; poz. 13 Pisma estetyczno-krytyczne t. 2.

2. *Jutrzenka. Noworocznik.* W-wa 1834.

Redaktor i współwydawca (z S. Janickim).

Wydania zbiorowe

1. Dzieła. Wydanie zupełne i pomnożone pismami dotąd drukiem nie ogłoszonymi. Wyd. D. C. Chodźko. T. 1-10. Wil. 1842-1844.

Zawartość t. 1 (1842): Poezje oryginalne i naśladowania (m. in. Wiesław; Dobranoc Wiesławowi). —

T. 2 (1842): Poezje oryginalne i naśladowania.—

T. 3 (1843): List do Redaktora *Dzien. Warsz.*; Pieśni serbskie; Pieśni słowackie; Pieśni litewskie; Pieśni czeskie; Pieśń morawska; Pieśń estońska; Pieśń ruska; Pieśń małorosyjska; Pieśni greckie; Pieśni nowogreckie; Pieśń galicyjska; Pieśń norweska; Pieśń morlacka; Pieśń sycylijska; Pieśń trubadura Jordi; Pieśń Teobalda; Śpiewki rozmaite; Pieśni rolników; Przekłady; Myśli wschodnie; Z antologii greckiej; Epigramata oryginalne; Epigramata łacińskie z Jana Kochanowskiego; Zdania rozmaite.—

T. 4 (1843): Trajedie: Templariusze; Abufar.—

T. 5 (1842): Rozprawy naukowe: O klasyczności i romantyczności; O krytyce; O satyrze; O elegii; O exaltacji i entuzjazmie.—

T. 6 (1843): O życiu i pismach F. Karpińskiego; O życiu i pismach J. Lipińskiego; O F. Birkowskim; Żywoty; O J. P. Woroniczu; O Reklewskim; Przekłady.—

T. 7 (1843): Powieści, parabole i rozmaite badania filozoficzno-krytyczne. Oryginalne i tłumaczone.—

T. 8 (1844): Rozprawy różne o polskiej literaturze; Uwagi o stylu polskim itd., itd. O tańcach polskich. Zamieszczano tu nadto błędnie rozprawę F. Wężyka: O poezji w ogólności (przedr. zob. poz. 3, poz. 6 t. 6).—

T. 9 (1844): Synonimy.—

T. 10 (1844): Rzecz o wymowie u dawnych Polaków; Rozprawa o łagodzeniu języka polskiego; Zdanie sprawy Deputacji przy złożeniu Tow. Król. Warsz. Przyj. Nauk rozpraw i wniosków dot. się ustalenia pisowni polskiej; D. C. Chodźko: Wzmianka o życiu i pismach K. Brodzińskiego.

2. Poezje. Petersb. 1853 *Skarbczyk Poezji Pol.* t. 1.

3. O literaturze. Wyd. K. J. Turowski. Sanok 1856 *Bibl. Pol.* z. 88-93. Wyd. nast.: Ostrów (po 1856).

4. Życiorysy niektórych poetów i uczonych. Wyd. K. J. Turowski. Sanok 1856 *Bibl. Pol.* z. 94-95.

5. Poezje oryginalne i tłumaczone. Wyd. K. J. Turowski. Sanok 1856 *Bibl. Pol.* S. I t. 34 z. 99-104. Wyd. nast. Sanok 1858.

Z przedr. z t. 10 poz. 1 rozprawy D. C. Chodźki: Wzmianka o życiu i pismach K. Brodzińskiego.

6. Pisma. Wydanie zupełne poprawne i dopełnione z nie ogłoszonych rękopismów staraniem J. I. Kraszewskiego. T. 1-8. Poz. 1872-1874.

Zawartość t. 1 (1872): Poezje oryginalne i naśladowania (tu błędnie włączone utwory J. B. Zaleskiego: Dziewica i Charon; Sen Polikarpa). —

T. 2 (1872): Przekłady i naśladowania; Dramata: Templariusze; Abufar; Wolny mularz; Maria Stuart; Safo.—

T. 3 (1872): O klasyczności i romantyczności; Literatura polska. Odczyty w Uniw. Warsz. Epoka I, II.—

T. 4 (1872): Literatura polska. Epoka III, IV, V.—

T. 5 (1873): Literatura polska (dokończenie); Kurs literatury. O stylu i wymowie (ułamki); Dodatki: O elegii, O satyrze, O krytyce.—

T. 6 (1873): Kurs estetyki (ułamki); Listy o polskiej literaturze.—

T. 7 (1874): Synonimy polskie; Rozprawy, przemówienia, odczyty itp.; Urywki filozoficzno-moralne.—

T. 8 (1874): Rozprawy, przemówienia, odczyty itp.; Rozmaitości, m. in. O exaltacji i entuzjazmie (toż w t. 6); O powołaniu i obowiązkach młodzieży akadem.; Zdanie sprawy Deputacji...

Wydanie niekompletne i niekrytyczne. W t. 6 dołączone: Od wydawcy.

7. Wybór poezji. W-wa 1909 *Bibl. Uniw. Lud. i Młodzieży Szk.* nr 108.

8. Wybór poezji. Ze wstępem i objaśnieniami P. Chmielowskiego. W-wa 1912 *Książki dla Wszystkich* nr 564.

Zawartość: Sielanki; Poezje liryczne; Poezje dydaktyczne; Fraszki, czyli epigramaty.

9. Wybór poezji. Ze wstępem i objaśnieniami P. Chmielowskiego. W-wa (ok. 1915) *Biblioteczka Nar.* nr 53.

Wydanie różni się od poz. 8 wstępem i formatem.

10. Wybór poezji. Oprac. A. Łucki. Kr. (1921) *BN* I, 34. Wyd. 2 Kr. 1925.

11. Mowy i pisma patriotyczne oraz o powołaniu i obowiązkach młodzieży akademickiej. Oprac. I. Chrzanowski. Kr. (1926) *BN* I, 94.

12. Pisma zebrane. Wyd. A. Łucki. T. 1-2. Pisma estetyczno-krytyczne. W-wa 1934 (1933) *Bibl. Pisarzy Pol. 2-ej Poł. XVIII i 1-ej Ćwierci XIX W.*

13. Dzieła. Pod redakcją S. Pigonia.

Poezje. T. 1-2. Oprac. i wstępem poprzedził C. Zgorzelski. Wr. 1959.

Zawartość t. 1: Utwory wydane za życia poety: Cz. I Poezje z l. 1809-1821: 1. Wiersze okolicznościowe (1809-1821); 2. Wiersze refleksyjno-dydaktyczne (1814-1821); 3. Wiersze ero-

tyczne, sielankowe, dumy i dumki (1815-1821); 4. Wiersze patriotyczne i religijne (1818-1821). Cz. II Poezje z l. 1821-1835: 1. Wiersze z l. 1822-1829; 2. Wiersze z czasu powstania (1830--1831); 3. Wiersze z l. 1832-1835; 4. Fraszki i epigramaty (1821-1834). Dodatek: l. Wiersze młodzieńcze (przed r. 1809); 2. Fragmenty w „Rozprawie" Elsnera.—

T. 2: Utwory nie wydane za życia poety: l. Wiersze wczesnomłodzieńcze (sprzed 1809); 2. Wiersze z l. 1809-1814; 3. Wiersze z l. 1814--1821; 4. Wiersze z l. 1821-1830; 5. Wiersze z l. 1831-1835; 6. Wiersze nie oznaczone czasowo; 7. Fraszki i aforyzmy; 8. Fragmenty i ułamki; 9. Utwory wątpliwej autentyczności.

Pisma estetyczno-krytyczne. T. 1-2. Oprac. i wstępem poprzedził Z. J. Nowak. Wr. 1964.

Zawartość t. 1: (I. Rozprawy i artykuły krytyczne); (II. Rozprawy o rodzajach literackich); (III. Pisma estetyczne). —

T. 2: I. Żywoty; II. Recenzje; III. Polemiki; IV. Varia; V. Dodatek. Pisma przypisywane Brodzińskiemu.

W przygotowaniu dalsze tomy Dzieł, mające zawierać: poezje przekładane, dramaty oryginalne i tłumaczone, pisma prozą.

Listy i materiały

1. Do stryjecznej siostry, Szczęsnej Szotarskiej 18 listów z 1807-1820. Wyd. A. Łucki: Listy K. Brodzińskiego do stryjecznej siostry, Szczęsnej. *Przew. Nauk. i Lit.* 1906. Podobiznę jednego listu wyd. B. Gubrynowicz: Kazimierz Brodziński. Życie i dzieła. Cz. 1. Lw. 1917.

2. Do brata, Andrzeja Brodzińskiego 12 listów z 1807-1809. Wyd. L. Bernacki z papierów pośm. R. Pilata: Nieznane listy Brodzińskiego z czasów szkolnych. *Pam. Lit.* R. 5 (1906). Odpisy R. Pilata ze spalonego autografu w Ossol. sygn. 4601/I.

3. Do J. Krasnosielskiego z 1812, do A. J. Czartoryskiego z 1829, do W. Ostrowskiego z 1829. Wyd. B. Gubrynowicz. *Pam. Lit.* R. 20 (1923).

4. Do Ambrożego Grabowskiego 6 listów z lat 1812-1814, do F. Słotwińskiego 2 listy z 1814, do nieznanego adresata z 1822 (A. Chłędowskiego?), do J. Lelewela 4 listy z lat 1825-1830, do nie wymienionego adresata z 1826, do K. Tańskiej z 1826, do Ł. Gołębiowskiego 4 listy z lat 1833--1835, do Łąckich z 1834, do Brodowskiego bez daty, do rektora W. A. Szweykowskiego z 5 października b. r. Wyd. A. Łucki: K. Brodzińskiego nieznane pisma prozą. *Arch. do Dziejów Lit. i Oświaty w Polsce* t. 12 (1910).

5. Do Szotarskiego z 1813. Wyd. K. W. Wójcicki: Życiorysy znakomitych ludzi. W-wa 1850.

6. Do różnych osób z 1817-1835: do K. Urmowskiego z 8 listopada 1817; do F. Bentkowskiego 5 listów z 1818, 1821, 1824, 1827; do F. K. Kurowskiego z 7 września 1820; do W. A. Szweykowskiego z 19 grudnia 1820; do E. Czarnockiego z 8 lutego 1821; do L. Osińskiego 2 listy z 1823, 1831; do J. Bowringa z 4 listopada 1823; do żony 8 listów z 1826, 1829/30, 1833, 1835; do Wincentego Majewskiego z 9 czerwca 1831; do gen. J. Skrzyneckiego z 12 czerwca 1831. Ogł. J. Korpała w zbiorze: Miscellanea z lat 1800-1850. Wr. 1963 *Arch. Lit.* t. 7.

Z rkpsów: Arch. Gł. Akt Dawnych (Arch. Tow. Przyj. Nauk sygn. 18/152, 27); Bibl. Czart. sygn. 3935; Bibl. Jagiel. sygn. 6233, 7840, nr akc. 303/54; Bibl. Nar. sygn. 2674, 7512, BOZ sygn. 1241; zbiory prywatne L. Gocla i J. Korpały.

7. Do X. Janowskiego z 1821. Wyd. *Czas* 1856 nr 112; przedr. K. W. Wójcicki: Cmentarz Powązkowski... T. 2. W-wa 1856.

8. Do Komisji Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego z 1822. Wyd. T. Wierzbowski: Materiały do dziejów piśmiennictwa polskiego. T. 2. W-wa 1904.

9. Do S. B. Lindego z 1823. *Exlibris* 1920.

10. Do N. N. z 2 lipca 1824 z Karlowych Warów. Ogł. F. L. Čelakovský w zbiorze: Všeslovanské počáteční čtení. Praga 1850 s. 29.

11. Brulion nie dokończonego listu do nieznanego adresata z podróży do Włoch w r. 1824. Wyd. C. Zgorzelski. *Pam. Lit.* R. 48 (1957) z. 4 s. 589-590.

12. Do F. Armińskiego z Genewy z 1824. Wyd. *Wieniec. Pismo zbior. ofiarowane S. Jachowiczowi.* T. 1. W-wa 1857.

13. Do rektora W. A Szweykowskiego z Szwajcarii z 1824; do niewiadomego adresata 4 listy z Szwajcarii z 1824. Wyd. F. S. Dmochowski pt. Listy Polaka zwiedzającego Szwajcarię w r. 1824. *Bibl. Pol.* 1825; przedr. *Kronika Rodz.* 1870.

14. Do F. Skarbka. Tu m. in. list z 1824, zawierający Sąd o powieści L. Kropińskiego „Julia i Adolf". Wyd. B. Gubrynowicz. *Księga pam. ku uczczeniu 250-ej rocznicy założenia Uniw. Lw.* Lw. 1912.

Przedr. Sądu o powieści zob. Wyd. zbior. poz. 12 t. 2.

15. Do F. L. Čelakovskiego z 1824 i 1825. Wyd. W. A. Francew: K. Brodzinskij i Czechi. *Kijewskij sbornik poświaszczennyj T. D. Florinskomu.* Kijów 1904 i odb.

16. Do J. U. Niemcewicza z 14 grudnia 1825. Wyd. B. Gubrynowicz: Garść szczegółów do biografii i twórczości K. Brodzińskiego. *Pam. Lit.* R. 21 (1924/25).

17. 2 listy z 1826: do K. Tańskiej i nieznanego adresata (Bentkowskiego?), w tym drugim Uwagi nad planem powieści Tańskiej „Jan Kochanowski w Czarnolesie". Wyd. S. Morawiecki: Korespondencja Klementyny z Tańskich Hoffmanowej. *Przegl. Lit.* (Kr.) 1897 nr 13/14-15/16; wyd. nast. z autografu zob. Wyd. zbior. poz. 12 t. 2.

18. Do A. E. Odyńca z 1828. Wyd. J. Korpała: Za kulisami młodej Warszawy literackiej przed powstaniem listopadowym. *Pam. Lit.* R. 28 (1931) i odb.

19. Do Ł. Gołębiowskiego z 7 lipca 1828. Rkps Ossol. sygn. 6524/II.

20. Do S. Witwickiego list i 2 bileciki z 1829, do A. Goreckiego bilecik bez tyt. i daty. Wyd. A. Łucki: Nieznane listy K. Brodzińskiego do S. Witwickiego i A. Goreckiego. *Pam. Lit.* R. 22/23 (1925/26).

21. Do V. Hanki z Marienbadu z 14 sierpnia 1830. Wyd. S. Vrtel-Wierczyński. *Ruch Lit.* 1929 nr 2.

22. Do gen. J. Mrozińskiego 3 listy z 1830. Wyd. B. Gubrynowicz: Nieznane listy K. Brodzińskiego. *Pam. Lit.* R. 3 (1904).

23. Do Ł. Gołębiowskiego 4 listy z 1833, 1835. Wyd. S. Gołębiowski: Pamiętnik o życiu Łukasza Gołębiowskiego wydany przez jego syna. W-wa 1852.

24. Do A. Z. Helcla z 1835. Wyd. B. Gubrynowicz: Kazimierz Brodziński 1830--1835, przyczynek do biografii i charakterystyki. *Spr. Czytelni Akademickiej za r. 1890/91* i odb. Lw. 1892; toż w książce: Studia literackie. W-wa 1935.

25. Do S. Witwickiego. Fragm. ogł. *Roczn. Emigracji Pol.* 1836.

26. Do gen. J. Mrozińskiego. Wyd. K. Kantecki: Z autografów Biblioteki Poturzyckiej. *Przegl. Nauk. i Lit.* 1878; *Myśl Nar.* 1935 t. 2.

27. List przedśmiertny. Fragm. ogł. S. Witwicki: Wieczory pielgrzyma. T. 2. Paryż 1837-1842; toż wyd. nast. Paryż 1844-1845.

28. Listy do K. Brodzińskiego i o Brodzińskim z 1813-1821: od stryja P. T. Brodzińskiego z 22 grudnia 1813; list brata P. Brodzińskiego do S. Szotarskiej z 1818/19; fragm. listu J. S. Bandtkiego do F. Bentkowskiego z 11 czerwca 1820; list F. Wężyka do Bentkowskiego z 7 stycznia 1821. Ogł. J. Korpała, jw. poz. 6.
Z rkpsów: Bibl. Jagiel. sygn. 5628, nr akc. 303/54; Bibl. Nar. sygn. 7512.

29. Od J. Bowringa 2 listy z 1823. Ogł. A. Kraushar: John Bowring, poeta angielski, i K. Brodziński. *Księga pam. ku czci B. Orzechowicza.* T. 1. Lw. 1916.

30. Metryka urodzenia, świadectwo moralności z 1823 oraz szereg pism urzędowych tyczących się pracy pisarza i jego kariery naukowej. Dokumenty przechowywane u p. J. Starowieyskiej. Zob. C. Zgorzelski: Spis dokumentów odnoszących się do życia Brodzińskiego przechowywanych u J. Starowieyskiej w Sosnowcu. *Pam. Lit.* R. 48 (1957) z. 4 s. 586-588. Zlecenie Komisji Rządowej Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego z 11 marca 1824 dla Rady Warsz. Uniw. w sprawie wyjazdu Brodzińskiego za granicę, ogł. J. Korpała, jw. poz. 6.

31. Dokumenty urzędowe, m. in. o zatrudnieniu Brodzińskiego (3 z Komisji Rządowej Spraw Wewnętrznych i Policji z 1816 i 1819; 1 z Komisji Likwidacyjnej z 1820; 3 od księży pijarów z 1823); Memoriał o obowiązkowości słuchania wykładów języka polskiego i inne. Ogł. J. Bieliński: Królewski Uniwersytet Warszawski (1816-1831). T. 3. W-wa 1912 s. 445-448; częściowo przedr. je B. Gubrynowicz: K. Brodziński. Życie i dzieła..., jw. poz. 1 s. 185, 286, 284 (tu mylnie podana data „29 grudnia 1814" zamiast „1819"), 187, 350. Niektóre oryginały w zbiorze J. Starowieyskiej (zob. poz. 30).

32. Autobiografia. Powst. 1823. Wyd. K. W. Wójcicki, jw. poz. 7. (W życiorysie pijara K. Kamińskiego). Przedr. K. Arabażin: Kazimir Brodzinskij i jego litieraturnaja diejatielnost' (1791-1835). Kijów 1891; J. Tretiak w wyd.: Wspomnienia mojej młodości. Kr. 1901; J. Bieliński: Królewski Uniwersytet Warszawski, jw. poz. 31.

B i b l i o g r a f i ę twórczości podają: D. C. Chodźko, zob. Wyd. zbior. poz. 1. — F. S. Dmochowski: O życiu i pismach K. Brodzińskiego. *Bibl. Warsz.* 1870 t. 3 i odb. W-wa

1871. (Tu: Spis utworów Brodzińskiego z 1815-1834 ułożony przez samego Brodzińskiego; niektóre pisma nie odszukane). — Uzupełnienia podają: B. GUBRYNOWICZ: Kazimierz Brodziński. Życie i dzieła..., jw. poz. 1. — A. ŁUCKI: Młodość K. Brodzińskiego. *Rozpr. AU Wydz. Filol.* t. 47 (1910). — C. ZGORZELSKI, zob. Wyd. zbior. poz. 13 Poezje (Komentarz do t. 1-2). — Z. J. NOWAK, zob. Wyd. zbior. poz. 13 Pisma estetyczno-krytyczne (Komentarz do t. 1-2).

INDEKS TYTUŁÓW

(Cz — Czasopisma, E — Prace edytorskie, L — Listy, P — Przekłady, T — Twórczość, Z — Wydania zbiorowe. Duże litery po skrócie Cz — pierwsze litery tytułów czasopism)

OPRACOWANIA

Monografie i zarysy monograficzne

D. C. Chodźko: Wzmianka o życiu i pismach Kazimierza Brodzińskiego. Wyd. w: Dzieła. T. 10. Wil. 1844 i odb. Wil. 1845; przedr. w wyd.: Poezje oryginalne i tłumaczone. Sanok 1856. — F. S. Dmochowski: O życiu i pismach K. Brodzińskiego. *Bibl. Warsz.* 1870 t. 3 i odb. W-wa 1871. — A. Bełcikowski: K. Brodziński. Studium literackie. Lw. 1875; przedr. w książce: Ze studiów nad literaturą polską. W-wa 1886; toż *Ruch Lit.* 1894 nr 1-9. — W. Marrené (Morzkowska): K. Brodziński. Studium. *Muzeum* 1881 t. 2 i odb. [Rec.: AGE. *Nowiny* 1881 nr 268; P. Chmielowski. *Ateneum* 1881 t. 4; K. Kaszewski. *Bibl. Warsz.* 1881 t. 4] — K. Arabażin: K. Brodzinskij i jego litieraturnaja diejatielnost' (1791-1835). Kijów 1891. [Rec.: A. Pypin: K. Brodzinskij. *Wiestnik Jewropy* 1891 t. 5; toż wyd. osob. Petersb. 1894; P. Chmielowski. *Kwart. Hist.* 1893; J. Łoś. *Kraj* 1893 nr 42; M. Murko. *Archiv für Slavische Philologie* R. 15 (1893)]. — A. Chlebowska: O życiu i pismach K. Brodzińskiego. W-wa 1898; wyd. 2 W-wa 1913. — F. Łagowski: K. Brodziński i jego dzieła. W-wa 1901 *Książki dla Wszystkich* nr 45. —

B. Gubrynowicz: Ze studiów nad życiem i pismami K. Brodzińskiego. *Księga pam. ku uczczeniu 250 rocznicy założenia Uniw. Lw.* ... Lw. 1912 i odb. Kr. 1913.— B. Gubrynowicz: K. Brodziński. Życie i dzieła. Cz. 1 (1791-1821). Lw. 1917. [Rec.: A. Fischer. *Gaz. Lw.* 1917 nr 121-123; S. Zdziarski. *Przegl. Powsz.* 1917 t. 137]. — A. Łucki: Wstęp do wyd.: Wybór poezji. Kr. (1921) *BN* I, 34 i wyd. nast. Kr. (1925). — B. Gubrynowicz: K. Brodziński 1830-1835. W: Studia literackie. W-wa 1935.

R. Skręt: K. Brodziński jako historyk literatury. W-wa 1962 *PAN Prace Komisji Hist.-Lit.* nr 3. [Rec.: Z. J. Nowak. *Pam. Lit.* R. 54 (1963) z. 3].

Opracowania biograficzne

Nowości warszawskie. *Kronika Codz.* 1823 nr 69. — „Otrzymaliśmy smutną wiadomość z Drezna..." *Gaz. Codz.* 1835 nr 1259. — „W połowie ostatniego miesiąca października... K. Brodziński zakończył życie..." *Tyg. Emigracji Pol.* (Paryż) 1835 cz. 7. — H. Skimborowicz: Wspomnienie o K. Brodzińskim. *Przyj. Ludu* 1836 nr 18. — Ambr. Gr. (Grabowski): Kilka słów dodatkowych do artykułu o K. Brodzińskim w nr 18 Przyj. Ludu. *Przyj. Ludu* 1836 nr 22. — K. z L. L. (Lewocka): Wspomnienie o Kazimierzu z Królówki. *Piśmiennictwo Kraj.* 1840 oddz. 2 nr 45. — K. Brodziński. *Przyj. Ludu* 1846/47 nr 14-15. — K. W. Wójcicki: K. Brodziński. W: Życiorysy znakomitych ludzi. T. 1. W-wa 1850. — L. Siemieński: Żywot K. Brodzińskiego. Kr. 1851; przedr. w: Dzieła. T. 8. W-wa 1882. [Rec.: Piśmiennictwo. *Przegl. Poz.* 1852 t. 14]. — S. Witwicki: Przejezdny. W: Gadu-gadu. Lipsk 1852. — K. W. Wójcicki: Ksiądz Kajetan Kamiński. W: Cmentarz Powązkowski pod Warszawą. T. 2. W-wa 1856 s. 134-141. — F. S. Dmochowski: Wspomnienia od 1806 do 1830 r. W-wa 1858 i wyd. nast. — K. Wł. W. (Wójcicki). *Enc. powsz.* Orgelbranda. T. 4 (1860). — L. Siemieński: Ustęp z życia K. Brodzińskiego. *Po ziarnie. Zbiorek pam.* Wil. 1861. — J. R. (K. W. Wójcicki): Słówko o życiu i zasługach Kazimierza z Królówki. *Przyj. Dzieci* 1861 nr 4. — b. a.: K. Brodziński. *Gwiazdka Cieszyńska* 1862

nr 34-35. — Z. Kaplińska: K. Brodziński. *Czytelnia Niedzielna* 1862 s. 401-410. — K. W. Wójcicki: K. Brodziński (Wspomnienie). *Kalendarz wyd. przez I arsz. Tow. Dobroczynności.* W-wa 1863. — (G. Czernicki): K. Brodziński. *Opiekun Dom.* 1865 nr 21-24, 26. — K. Koźmian: Ludwik Osiński. W: Pamiętniki. T. 3. Kr. 1865 s. 355 nn. — A. Grabowski: Wspomnienia. Powst. przed 1868. T. 1-2. Wyd. S. Estreicher. Kr. 1909. — E. Skrodzki: Sic transit gloria mundi. Wspomnienie o Kazimierzu z Królówki. *Tyg. Ilustr.* 1869 nr 77. — K. W. Wójcicki: K. Brodziński. (Wspomnienie). *Kłosy i kwiaty.* Kr. 1869. — A. K. Kisielewski: K. Brodziński. *Opiekun Dom.* 1872 nr 3/4-5,8-10/11. — R. (K. W. Wójcicki): Wspomnienia z życia K. Brodzińskiego. *Kłosy* 1872 nr 383. — A. E. Odyniec: Ostatnie chwile K. Brodzińskiego. Z opowiadań Deotymie. *Wiek* 1873 nr 143-148. — W. K. Stattler: Przypomnienie starych znajomości. *Kłosy* -1873 nr 434-435. — K. W. Wójcicki: Kawa literacka w Warszawie (r. 1829--1830). W-wa 1873. — Teresa Jadwiga (Papi): Andrzej i Kazimierz Brodzińscy. *Przyj. Dzieci* 1874 nr 50. — K. W. Wójcicki: K. Brodziński. *Kalendarz Krakowski na r. 1875.* Kr. 1874. — Kaźmirz Brodziński ur. 1791, um. 1835. *Dzwonek* (Tarnów) 1875 nr 2-5. — K. Brodziński. *Świat* 1876 nr 22. — K. W. Wójcicki: Warszawa, jej życie umysłowe i ruch literacki w ciągu lat trzydziestu (od 1800 do 1830 r.). *Bibl. Warsz.* 1878 t. 2; 1879 t. 1-3; odb. W-wa 1880. — P. Chmielowski. *Enc. wychowania.* T. 2. (1882). — M. P.: Kilka słów o działalności nauczycielskiej K. Brodzińskiego. *Bluszcz* 1882 nr 13-15. — Z. Morawska: Gawędka o K. Brodzińskim. *Wieczory Rodz.* 1883 nr 22-23. — F. Mroczko: K. Brodziński. Życiorys. *Wieniec* 1883 nr 3-5. — A. E. Odyniec: Wspomnienia z przeszłości. K. Brodziński. *Kronika Rodz.* 1883 nr 5-6; przedr. w książce: Wspomnienia z przeszłości opowiadane Deotymie. Lw. 1884. —

K. Brodziński. *Złota przędza.* T. 1. W-wa 1884. — S. Duchińska: K. Brodziński. *Tyg. Mód i Powieści* 1885 nr 34-37. — P. Chmielowski: K. Brodziński wolnomularzem. *Ateneum* 1886 t. 3. — Z. Hordyński: Brodzińskiego lata szkolne. *Kwart. Hist.* 1888 i odb. [Rec.: S. T. (Tarnowski): Kronika literacka. *Przegl. Pol.* 1887/88 t. 3]. — I. Chodźko: Obrazy litewskie. W: Pisma... T. 2. Wil. 1888. — E. Jelinek: Brodziński i Czelakowski. *Przegl. Lit. Dod. do Kraju* (Petersb.) 1888 nr 18. — *Ottův slovník naučný.* T. 3. Praga 1890. — B. Gubrynowicz: K. Brodziński 1830-1835. Przyczynek do biografii i charakterystyki. *Spr. Czytelni Akademickiej za r. akad. 1890/91.* Lw. 1891 i odb. Lw. 1892. — P. Chmielowski. *Wielka enc. powsz. ilustr.* T. 9 (1893). — K. Brodziński. *Krakus* 1893 nr 19-21.— W. A. Francew: K. Brodzinskij i Czechi. *Kijewskij sbornik poświaszczennyj T. D. Florinskomu.* Kijów 1904 i odb. [Rec.: S. Kossowski. *Pam. Lit.* R. 4 (1905)]. — A. Kraushar: Tow. Warsz. Przyj. Nauk 1800--1832. Monografia historyczna. T. 6-9. Kr. 1905-1911.— S. Grzymała: Sieroca dola Brodzińskiego. *Biesiada Lit.* 1906 nr 8-14. — J. Bieliński: Królewski Uniwersytet Warszawski (1816-1831). T. 1-3. W-wa 1907-1912. — I. Chrzanowski. *Sto lat myśli pol.* T. 3. W-wa 1907. — S. Askenazy: Łukasiński. T. 1-2. W-wa 1908. — Orpion (N. Hirszband): Groby Polaków w Dreźnie. *Ateneum* 1908 t. 1. — S. Załęski: O masonii w Polsce. T. 1. Kr. 1908. — A. Łucki: Młodość K. Brodzińskiego. *Rozpr. AU* t. 47 (1910) i odb. Por. *Spr. AU* 1909 nr 7. [Rec.: A. E. Balicki: Kronika literacka. *Przegl. Pol.* 1910/11 t. 2; A. Drogoszewski: Piśmiennictwo. *Bibl. Warsz.* 1910 t. 4]. — B. Gubrynowicz: Z młodych lat K. Brodzińskiego. *Pam. Lit.* R.9 (1910). — B. Gubrynowicz: Z tułaczki żołnierskiej K. Brodzińskiego. *Kur. Warsz.* 1910 nr 1. — W. Jankowski: W loży masońskiej. Kartka z życia i twórczości K. Brodzińskiego. Lw. 1910 *Bibl. Powsz.* 798-799. [Rec.: Dr St. Z. *Gaz. Warsz.* 1910 nr 205]. — J. Tretiak: Bohdan Zaleski. T. 1. Kr. 1911. — A. Kraushar: Z ostatnich i pozgonnych chwil K. Brodzińskiego (r. 1835). Notatka archiwalna. *Bluszcz* 1915 nr jubileuszowy; przedr. w: Echa przeszłości. Szkice, wizerunki i wspomnienia historyczne. W-wa 1917. — A. Kraushar: John Bowring, poeta angielski, i K. Brodziński. Kartka z roku 1823. *Księga pam. ku czci B. Orzechowicza.* T. 1. Lw. 1916 i odb. — J. Maciejowski: K. Brodziński. W-wa 1918. —

B. Gubrynowicz: Garść szczegółów do biografii i twórczości K. Brodzińskiego. *Pam. Lit.* R. 21 (1924/25). — W. Barbasz: Romantyczne powstanie. *Filomata* 1930 nr 24. — A. Bronarski: Stosunki intelektualne polsko-szwajcarskie w ciągu wieków. *Przegl. Współcz.* 1931 nr 112-113. — J. Korpała: K. Brodziński wobec powstania listopadowego. *Kur. Lit.-Nauk.* 1931 nr 42. — W. Charkiewicz: K. Brodziński. *Słowo* 1935 nr 278. — I. Chrzanowski: W stuleciu zgo-

nu apostoła narodowości. *Kur. Poz.* 1935 nr 469. — Królówka, wieś rodzinna K. Brodzińskiego. W setną rocznicę zgonu K. Brodzińskiego. *Koło Krajoznawcze Uczniów Gimn. Państw. w Bochni. Orli Lot* 1935 nr 9-10 i odb. — M. Szyjkowski: K. Brodziński w Pradze. *Kur. Warsz.* 1935 nr 316. — M. Szyjkowski: K. Brodziński na progu śmierci. *Kur. Warsz.* 1935 nr 281. — M. Szyjkowski: W stulecie śmierci. K. Brodziński w Czechach. *Slavia Occidentalis* 1935 t. 14 i odb.; przedr. w: Polskie peregrynacje do Pragi i Karlowych Warów od Augusta Mocnego do Adama Mickiewicza. Bydgoszcz 1936; toż przedr. pt. Polacy w Karlowych Warach. *Przegl. Zach.* 1948. [Rec.: R.: Wśród nowych książek. *Kur. Lit.-Nauk.* 1935 nr 36]. — Z. Ciechanowska. *Pol. słownik biogr.* T. 2 (1936). — A. Bar: Starania Brodzińskiego o doktorat filozofii. *Tydzień Kult.-Lit.* dod. do *Głosu Narodu* 1937 nr 52. — M. Szyjkowski: K. Brodziński w Marienbadzie. *Kur. Warsz.* 1937 nr 240. — J. Bystroń: Literaci i grafomani warszawscy. W-wa 1938. —

K. Dąbrowska: Brodziński wraca do kraju. *Zwierciadło Polski i Świata*, dod. do *Słowa Pol.* (Wr.) 1947 nr 38. — J. Korpała: Pierwszy polski historyk literatury. *Dzien. Pol.* 1947 nr 279. — T. Śmiełowski: Wielki Polak i przyjaciel młodzieży. *Świat* 1947 nr 47. — H. Weryński: Artylerzysta — poeta — profesor. *Polska Zbrojna* 1947 nr 245. — H. Barycz: Dziejowe związki Polski z uniwersytetem Karola w Pradze. *Przegl. Zach.* 1948. — J. W. Gomulicki: K. Brodziński. W: J. Tuwim: Księga wierszy polskich XIX w. T. 1. W-wa 1956. — C. Zgorzelski: Spis dokumentów odnoszących się do życia Brodzińskiego przechowywanych u J. Starowieyskiej w Sosnowcu. *Pam. Lit.* R. 48 (1957) z. 4 s. 586-588. — P. Hertz: K. Brodziński. W: Zbiór poetów polskich XIX w. Ks. 1. W-wa 1959. — J. Krzyżanowski: K. Brodziński. W: *Polska krytyka literacka (1800-1918). Materiały.* T. 1. W-wa 1959. — F. German: Chopin i literaci warszawscy (Kr. 1960). — P. Hertz: Brodziński. W: Domena polska. W-wa 1961. — J. Korpała: Nieznane materiały dotyczące życia i twórczości K. Brodzińskiego. W zbiorze: Miscellanea z l. 1800--1850. Wr. 1963 *Arch. Lit.* t. 7. — Z. Libera: K. Brodziński 1791-1835. *Z dziejów polonistyki warszawskiej.* W-wa 1964.

Opracowania twórczości

(Rec. libretta „Don Juana"). *Gaz. Korespondenta Warsz.* 1817 nr 12; przedr. J. Lipiński: Recenzje teatralne Tow. Iksów. W-wa 1958 *Materiały do Dziejów Teatru w Pol.* t. 4. — Nowe dzieło. *Tyg. Pol. i Zagr.* 1818 t. 1. — (Rec. libretta „Tankreda"). *Gaz. Korespondenta Warsz.* 1819 nr 14; przedr. J. Lipiński. jw. — (Rec. „Wolnego mularza" z Kotzebuego). *Gaz. Korespondenta Warsz.* 1819 nr 32; przedr. J. Lipiński jw. — Poezja. *Gaz. Lit.* 1822 nr 10-11. — (F. S. Dmochowski): Uwagi nad teraźniejszym stanem, duchem i dążnością poezji polskiej. *Bibl. Pol.* 1825 t. 1. — M. Grabowski: Myśli o literaturze polskiej. *Dzien. Warsz.* 1828 nr 36. — E. K.: Wiadomości naukowe. *Gaz. Pol.* 1830 nr 124. — M. Mochnacki: (Pisma rozmaite. Rec.). *Kur. Pol.* 1830 nr 145; przedr. w: Pisma. Lw. 1910 s. 244-256. — J. B. Ostrowski: Co są prawidła. *Powsz. Dzien. Kraj.* 1830 nr 130; przedr. A. Łucki w wyd.: Pisma estetyczno-krytyczne. T. 2. W-wa 1934. — ***: Wiadomości warszawskie. O recenzji Pism Brodzińskiego przez J. B. O. *Gaz. Pol.* 1830 nr 129. — Nowiny i wiadomości naukowe. *Pam. dla Płci Pięknej* 1830 t. 2 poszyt 4. — O poezjach K. Brodzińskiego. *Rozmaitości Warsz.* 1830 nr 47. — Wiadomości naukowe. O poezjach K. Brodzińskiego. *Gaz. Pol.* 1830 nr 286. — J. L. Z.: Jeszcze słów kilka z powodu rozpraw K. Brodzińskiego. *Kur. Pol.* 1830 nr 213.— (S. Goszczyński): Nowa epoka poezji polskiej. *Powsz. Pam. Nauk i Umiejętności* 1835 t. 1; przedr. w: Dzieła zbiorowe. T. 3. Lw. 1911. — J. M. D. Szotarski: Wzmianka o K. Brodzińskim i jego pismach. *Roczn. Emigracji Pol.* Paryż 1836. — S.: O K. Brodzińskim i jego pismach słów kilka. *Przyj. Ludu* 1837 nr 46-48. — J. M. Wiślicki: Pisma ulotne. *Światowid* 1837 t. 2 s. 1. — J. I. Kraszewski: O literaturze periodycznej. *Tyg. Petersb.* 1838 s. 555. — H. Skimborowicz: Piśmiennictwo dziennikarsko-gazeciarskie. *Wizerunki i Roztrząsania Nauk.* 1838 t. 10 s. 140. —

E. Ziemięcka: Poezje i Kazimierz z Królówki. *Pierwiosnek. Noworocznik.* W-wa 1841. — A. Mickiewicz: Kurs drugoletni (1841-2) literatury słowiańskiej. Paryż 1842 (wykład 29, 33) i wyd. nast. — S. Red. Przegl. Nauk. (H. Skimborowicz): Ku czci Brodzińskiego. *Przegl. Nauk.* 1842 nr 16. — J. I. Kraszewski: Słówko o K. Brodzińskim. *Athenaeum* 1844 t. 6; przedr. w: Wybór pism. T. 10. W-wa 1894. — H. Skimborowicz: K. Brodziński i jego własnoręczne pamiętniki, życie i dzieła wydane w Wilnie. *Przegl. Nauk.* 1844 nr 19. — E. Ziemięcka: Rozbiór dzieł K. Brodzińskiego. *Pielgrzym* 1844 t. 2. — E. (E. Estkow-

SKI): Zdanie K. Brodzińskiego o polskim języku. *Pismo dla Nauczycieli Ludu* 1845 nr 9/10. — Kronika literacka. *Bibl. Warsz.* 1845 t. 1. — „Jeden z młodych filozofów..." *Orzeł Biały* 1847 nr 6. — J. B. ZALESKI: Wstęp do wyd.: Mowa O narodowości Polaków i Posłanie do braci wygnańców. Paryż 1850; przedr. w: J. B. Zaleski: Korespondencja. T. 2. Lw. 1901; przedr. *Przew. Nauk. i Lit.* 1901. — (K. ESTREICHER): Rys ogólny piśmiennictwa dramatycznego polskiego. *Dzien. Lit.* 1854 nr 20. — T. NEKANDA (K. W. WÓJCICKI): Mój pamiętnik. *Dzien. Warsz.* 1854 nr 48-51, 53-55. — S.: Pisarze polscy. K. Brodziński. *Gwiazdka Cieszyńska* 1857 nr 4-6. — K. MECHERZYŃSKI: O pismach K. Brodzińskiego. *Bibl. Warsz.* 1859 t. 2. — M. KARASOWSKI: Rys historyczny opery polskiej. W-wa 1859. — (J. I. KRASZEWSKI): Wiadomości bieżące. Pisma K. Brodzińskiego. *Gaz. Pol.* 1862 nr 200. — L. WASIUTYŃSKI: Fraszki nie wydane K. Brodzińskiego. *Bibl. Warsz.* 1865 t. 3. — XIĄDZ WOJCIECH Z MEDYKI (W. MICHNA): K. Brodziński, uczony Polak i wierszopis. *Dzwonek* 1866 nr 14; (O „Wiesławie"). *Dzwonek* 1866 nr 18. — F. H. LEWESTAM: Literatura polska w XIX w. *Kłosy* 1867 nr 98. — F. S. DMOCHOWSKI: Wykład literatury i estetyki K. Brodzińskiego czytany w b. Uniwersytecie Warszawskim od r. 1823 do 1830. *Bibl. Warsz.* 1869 t. 4. — F. S. DMOCHOWSKI: Listy K. Brodzińskiego zwiedzającego Szwajcarię w r. 1824. *Kronika Rodz.* 1870 nr 22-23. — Fr. S. D. (DMOCHOWSKI): Odnalezione poezje K. Brodzińskiego. *Bibl. Warsz.* 1871 t. 1.—M. Sk.: (O „Wiesławie"). *Przyj. Dzieci* 1871 nr 23-24. —

A. BEŁCIKOWSKI: Romantyczność przed Mickiewiczem. (Ustęp z większej całości). *Wieniec* 1872 nr 4-10; toż w książce: Ze studiów nad literaturą polską. W-wa 1886. — W. KOROTYŃSKI: Bibliografia. *Wieniec* 1872 nr 83. — K. W. WÓJCICKI: Ostatni klasyk. Wspomnienie z pierwszej połowy naszego stulecia. *Bibl. Warsz.* 1872 t. 1. — K. W. WÓJCICKI: Piśmiennictwo krajowe i zagraniczne. *Bibl. Warsz.* 1872 t. 4. — R. PILAT: Przegląd krytyczny. *Przew. Nauk. i Lit.* 1873. — T. HODI (J. TOKARZEWICZ): Krytyka nasza w w. XIX. *Kłosy* 1873 nr 431-433. — Silva Rerum. *Kronika Rodz.* 1874 nr 22. — W. (K. W. WÓJCICKI): Piśmiennictwo krajowe i zagraniczne. *Bibl. Warsz.* 1874 t. 3. — S. TOMKOWICZ: Przyczynek do historii początków rozwoju romantyzmu w Polsce. *Arch. do Dziejów Literatury i Oświaty w Polsce* t. 1 (1878) i odb. — P. CHMIELOWSKI: Poezja w wychowaniu. Wil. 1881. — Autor „Wiesława". *Przyj. Dom.* 1882 nr 5-16. — R. PLENKIEWICZ: O K. Brodzińskim. *Wiek* 1882 nr 117. [Rec.: J. KOTARBIŃSKI. *Prawda* 1882 nr 12]. — Rozbiory i sprawozdania. (O „Wiesławie"). *Ateneum* 1884 t. 1. — G. KOHN: Jakie są właściwie zasługi K. Brodzińskiego? Studium. *Rocznik* (Przemyśl) 1884/85. — F. SURYN: Sielankopisarze polscy. *Tyg. Powsz.* 1884 nr 1-4. — S. DUCHIŃSKA: K. Brodziński. Odczyt publiczny w Paryżu dnia 16 maja 1885 roku. Paryż 1885. — M. G. (GAWALEWICZ): W 50 rocznicę zgonu K. Brodzińskiego. *Tyg. Powsz.* 1885 nr 42. — Pięćdziesięcioletnia rocznica śmierci K. Brodzińskiego. *Kur. Pol. w Paryżu* 1885 nr 35. — E. SCHNOBRICH: Schiller w Polsce. *Ateneum* 1885 t. 4. — A. ZIPPER: Franciszek Grillparzer. (O przekładzie „Safony"). *Przew. Nauk i Lit.* 1885. — P. CHMIELOWSKI: K. Brodziński. W: Studia i szkice z dziejów literatury polskiej. S. II. Kr. 1886. [Rec.: R. PILAT. *Kwart. Hist.* 1887]. — M. GAWALEWICZ: O śpiewaku „Wiesława". W wyd.: Wiesław. W-wa 1886; przedr. w: Sylwetki i szkice literackie. Kr. 1888. — Wrażenia literackie. (O „Wiesławie"). *Ateneum* 1886 t. 3. — A. G. BEM: Echa mesjanistyczne w literaturze polskiej. *Prawda* 1888 nr 11-12; przedr. w: Studia i szkice literackie. W-wa 1904. — W. MARRENÉ (MORZKOWSKA): Lud w poezji i powieści. *Bibl. Warsz.* 1888 t. 4. — P. PARYLAK: Mieszaniny językowe. Brodziński o wyrazach obcych. *Szkoła* 1889. — Z. HORDYŃSKI: Mickiewicz i Brodziński. *Pam. Tow. Lit. im. A. Mickiewicza* R. 4 (1890). [Rec.: J. TRETIAK. *Kwart. Hist.* 1892]. —

B. GUBRYNOWICZ: Artykuł Brodzińskiego o Mickiewiczu. *Pam. Tow. Lit. im. A. Mickiewicza* R. 5 (1891) i odb. Lw. 1892. — B. GUBRYNOWICZ: K. Brodziński 1830-1835. Przyczynek do biografii i charakterystyki. *Spr. Czytelni Akademickiej za r. akad. 1890/91*. Lw. 1891 i odb. Lw. 1892. [Rec.: (B.). *Przegl. Polit., Społ. i Lit.* 1891 nr 281; F. KONARSKI. *Gaz. Lw.* 1892 nr 71; Z. HORDYŃSKI. *Kwart. Hist.* 1894]. — K. Brodziński. *Tyg. Ilustr.* 1891 nr 63. — P. CHMIELOWSKI: Charakterystyki literackie pisarzów polskich. X. K. Brodziński. Złoczów 1894 *Bibl. Powsz.* nr 431-432; wyd. nast.: Złoczów 1903. — M. KONOPNICKA: Luźne kartki. (O aforyzm Brodzińskiego). *Kraj* 1894 nr 25. — M. B. KRZYWDA (B. SOKALSKI): O „Wiesławie" K. Brodzińskiego. Lw. 1894; wyd. nast. Lw. (1900 ?). — S. TARNOWSKI: Studia do historii literatury polskiej. Wiek XIX.

Rozprawy i sprawozdania. T. 2. Kr. 1896. — F. Próchnicki: O czytaniu ważniejszych utworów literackich przez uczniów szkół średnich. *Spr. Dyrekcji c. k. Gimn. V we Lw. za r. szk. 1897.* Lw. 1897. — S. O. (Ostrowski): Typy i sylwetki niewieście w poezjach Brodzińskiego. *Bluszcz* 1898 nr 37-39. — P. Chmielowski: Nasza krytyka literacka w w. XIX. *Bluszcz* 1899 nr 20. — A. Szycówna: Rodzice i dzieci w poezjach Brodzińskiego. *Tyg. Pol.* 1899 nr 33. — H. Kopia: Z praktyki szkolnej. Tatarzy w „Wiesławie". *Muzeum* 1903. — J. Tretiak: Wstęp do wyd.: Wspomnienia mojej młodości. Kr. 1901. [Rec.: B. Gubrynowicz. *Pam. Lit.* R. 1 (1902)]. — S. Zdziarski: Pierwiastek ludowy w poezji polskiej XIX w. W-wa 1901. — P. Chmielowski: Dzieje krytyki literackiej w Polsce. W-wa 1902. — H. Kopia: Notatki do Brodzińskiego. *Pam. Lit.* R. 1 (1902). — wi (S. Zdziarski): Z piśmiennictwa i sztuki. *Tydzień* 1902 nr 21. — St. Z. (Zdziarski): Zapiski bibliograficzne. *Przegl. Powsz.* 1902 t. 73. — P. Chmielowski: Nieco o „sońskich śpiewakach i nadsońskich fletach". *Ogniwo* 1903 nr 11. — P. Chmielowski: Wstęp do wyd.: O klasyczności i romantyczności. Brody 1904 *Arcydzieła Pol. i Obcych Pisarzy* t. 23. — A. Grzymała-Siedlecki: Od Brodzińskiego do Reymonta. *Nowa Reforma* 1904 nr 297. — B. Gubrynowicz: Nieznane listy K. Brodzińskiego. *Pam. Lit.* R. 3 (1904). — K. Jarocki: Idee historiozoficzne Woronicza, a mesjanizm polski. *Pam. Lit.* R. 3 (1904). — T. Wierzbowski: Materiały do dziejów piśmiennictwa polskiego. T. 2. W-wa 1904. — K. Wojciechowski: Werter w Polsce. Lw. 1904. —

W. Barewicz: Fryderyk Schiller i tzw. romantyka polska przed Mickiewiczem. Lw. 1905. — B. Gubrynowicz: Nieznany urywek z K. Brodzińskiego „Wspomnienia mojej młodości". *Pam. Lit.* R. 4 (1905). — W. Jankowski: Wstęp do wyd.: Wiesław. Brody 1905. — A. Stodor (A. Cehak): Drobne poezje K. Brodzińskiego do r. 1818. Przyczynek do charakterystyki poety. Stanisławów 1905. [Rec.: I. Chrzanowski. *Książka* 1905 nr 5; S. Kossowski. *Pam. Lit.* R. 4 (1905)]. — W. A. Francew: Polskoje sławianowiedienije konca XVIII i pierwoj czetwierti XIX st. Praga 1906. — A. Łucki: Listy K. Brodzińskiego do stryjecznej siostry, Szczęsnej. *Przew. Nauk. i Lit.* 1906. — S. Kossowski: Brodzińskiego tłumaczenia pieśni ludowych. Przyczynek do dziejów zajęcia się twórczością ludową w literaturze polskiej. *Spr. Tow. Prywatnego Gimn. Żeńskiego za r. 1906.* Lw. 1906 i odb. — R. Pilat: Nieznane listy Brodzińskiego z czasów szkolnych. *Pam. Lit.* R. 5 (1906). — J. Ciembroniewicz: Śpiewak „Wiesława" K. Brodziński. Lw. 1907 *Bibl. Macierzy Pol.* nr 40. — T. Grabowski: Krytyka literacka w czasach romantyzmu (1818-1830). *Bibl. Warsz.* 1909 t. 4. — H. Galle: K. Brodziński w świetle nowych odkryć. *Kur. Warsz.* 1910 nr 258. — H. G. (Galle): O śpiewaku „Wiesława". *Tyg. Ilustr.* 1910 nr 37. — A. Karbowiak: K. Brodziński na niwie wychowawczo-oświatowej. W: Szkice historyczno-pedagogiczne. *Przyczynki do Dziejów Wychowania i Oświaty w Polsce.* Lw. 1910. (Dod. 6 do *Muzeum*). [Rec.: A. Szycówna. *Wychowanie w Domu i Szkole* 1911 t. 2]. — A. Łucki: Przedmowa i oprac. wyd.: Nieznane poezje. Kr. 1910. [Rec.: A. E. Balicki. *Przegl. Pol.* 1910/11 t. 2; A. Drogoszewski. *Bibl. Warsz.* 1910 t. 4; M. Kridl. *Książka* 1910 s. 59; W. Gostomski. *Książka* 1911 nr 6]. — A. Łucki: K. Brodzińskiego nieznane pisma prozą. Przedmowa. *Arch. do Dziejów Lit. i Oświaty w Polsce* t. 12 (1910). [Rec.: B. Gubrynowicz. *Pam. Lit.* R. 10 (1911)]. — A. Śliwiński: Maurycy Mochnacki. Lw. 1910. —

W. Jankowski: Kilka objaśnień do „Nieznanych poezji" K. Brodzińskiego. W książce: Trzy notatki. Śniatyń 1911. [Rec.: M. Kridl. *Książka* 1912 nr 3; S. Zdziarski. *Książka* 1912 nr 5]. — S. Pigoń: O „Księgach narodu i pielgrzymstwa polskiego" A. Mickiewicza. Kr. 1911 *Prace Hist.-Lit.* nr 1. — J. Tretiak: Bohdan Zaleski. T. 1. Kr. 1911. — P. Chmielowski: Przedmowa do wyd.: Wybór poezji. W-wa 1912 *Książki dla Wszystkich* nr 564. — M. Wiśniewski: Wizja w zakończeniu „Nieboskiej komedii" i epilog „Irydiona" w związku z poglądami Brodzińskiego. *Spr. c. k. Gimn. z Polskim Językiem Wykładowym w Kołomyi za r. szk. 1911/12.* Kołomyja 1912 i odb.; toż: *Księga pam. ku uczczeniu setnej rocznicy urodzin Z. Krasińskiego.* T. 1. Lw. 1912. — A. Łucki: Epos szlacheckie K. Brodzińskiego. *Pam. księga... J. Tretiaka.* Kr. 1913 i odb. Kr. 1912. [Rec.: M. Kridl. *Książka* 1913 nr 11; M. Kridl. *Bibl. Warsz.* 1913 t. 3]. — M. Szyjkowski: Osjan w Polsce na tle genezy romantycznego ruchu. *Rozpr. AU* t. 52 (1913) i odb. Kr. 1912. — I. Chrzanowski: Mowa Brodzińskiego „O narodowości Polaków" na tle współczesnej ideologii narodowej. *Roczn. Tow. Nauk. Warsz.* R. 7 (1914) i odb. W-wa 1915; przedr. w książce: Z epoki romantyzmu. Kr. 1918. — T. Grabowski: K. Brodziński i współczesna krytyka lite-

racka. (Streszczenie). *Spr. AU* t. 19 (1914) nr 5. — A. Łucki: Autograf „Posłania do braci wygnańców". *Pam. Lit.* R. 13 (1914/15). — M. Szyjkowski: Schiller w Polsce. Kr. 1915. — S. Harassek: Kant w Polsce przed r. 1830. Kr. 1916 *Prace Hist.-Lit.* nr 8. [Rec.: A. Brückner. *Pam. Lit.* R. 17/18 (1920)]. — C. Pęcherski: Brodziński a Herder. Kr. 1916 *Prace Hist.-Lit.* nr 7. [Rec.: Z. Ciechanowska. *Na przełomie* 1917 nr 1]. — A. Brückner. *Pam. Lit.* R. 17/18 (1920). — B. Gubrynowicz: Z nieznanych autografów K. Brodzińskiego. *Pam. Lit.* R. 15 (1917). — I. Grabowski: Przedmowa do wyd.: Pieśni rolników. Kijów 1918. — T. Grabowski: Krytyka literacka w Polsce w epoce pseudoklasycyzmu. Kr. 1918. — H. Życzyński: Badania nad historią estetyki i teorii literatury w Polsce. I. Estetyka „Pamiętnika Warszawskiego" (1815-1822). *Pam. Lit.* R. 16 (1918). — J. Łoś: Wiersze polskie w ich dziejowym rozwoju. W-wa 1920. — A. Łucki: Wstęp do wyd.: O klasyczności i romantyczności. Kr. (1920) *BN* I, 10.— S. Rygiel: K. Brodzińskiego projekt gromadzenia muzykaliów. *Exlibris* 1920. — M. Szyjkowski: Dzieje nowożytnej tragedii polskiej. Typ pseudoklasyczny. 1661-1831. Kr. 1920. — H. Życzyński: Brodziński i Mickiewicz wobec „Laokoona" Lessinga. (Streszczenie). *Spr. Tow. Nauk. we Lw.* R. 1 (1921) nr 3; całość *Arch. Tow. Nauk. we Lw.* T. 1. Lw. 1924 i odb. [Rec.: I. Chrzanowski. *Przegl. Warsz.* 1922 nr 9]. — I. Chrzanowski: Historia literatury polskiej. *Przegl. Warsz.* 1922 nr 5. — B. Gubrynowicz: O sztukę narodową. (Na marginesie programu „Ponowy"). *Ponowa* 1922 nr 4. — Z. Ciechanowska: K. Brodzińskiego przekład ballady morlackiej Goethego. *Pam. Lit.* R. 20 (1923). — Z. Ciechanowska: Źródła artykułu K. Brodzińskiego „O pieśniach ludu niemieckiego i angielskiego" (1819) i zawarte w nim przekłady poezji Herdera i Goethego. *Tamże.* — B. Gubrynowicz: Z nieznanej korespondencji K. Brodzińskiego. *Tamże.* — J. Kleiner: K. Brodziński jako naśladowca Matthissona. *Tamże.* — M. Szyjkowski: Dzieje nowożytnej tragedii polskiej. Typ szekspirowski. Kr. 1923. — S. Baczyński: Literatura piękna Polski porozbiorowej. Lw. 1924. — K. Perić: K. Brodziński i serbska pieśń ludowa. (Streszczenie). *Spr. Tow. Nauk we Lw.* R. 4 (1924) nr 1; całość *Arch. Tow. Nauk. we Lw.* T. 1 1924 i odb. — B. Gubrynowicz: Garść szczegółów do biografii i twórczości K. Brodzińskiego. *Pam. Lit.* R. 21 (1924/25). — K. Wojciechowski: Werter w Polsce. Wyd. 2 Lw. 1925. — A. Łucki: Nieznane listy K. Brodzińskiego do Stefana Witwickiego i Antoniego Goreckiego. *Pam. Lit.* R. 22/23 (1925/1926). — I. Chrzanowski: Wstęp do wyd.: Mowy i pisma patriotyczne. Kr. (1926) *BN* I, 94. — Z. Klarnerówna: Słowianofilstwo w literaturze polskiej lat 1800 do 1848. W-wa 1926. — J. Korpała: K. Brodziński i P. J. Szafarzyk. *Kur. Lit.-Nauk.* 1926 nr 24. — G. Korbut: Brodzińskiego „Na zabór bibliotek". *Ruch Lit.* 1927 nr 3. — H. Życzyński: Charakterystyka poezji K. Brodzińskiego. *Pam. Lubelski* 1927/30. — Z. Ciechanowska: K. Brodziński jako pierwszy tłumacz Goethego w Polsce. *Pam. Lit.* R. 25 (1928) i odb. [Rec.: R. *Kur. Lit.-Nauk.* 1929 nr 32]. — J. Korpała: Kraszewski jako wydawca pism Brodzińskiego. *Silva Rerum* 1928 z. 1/2 i odb. — J. Korpała: Brodziński i Chopin. *Głos Narodu.* Kr. 1928 nr 79. — A. Łucki: Wstęp do wyd.: Wspomnienia mojej młodości. Kr. (1928) *BN* I, 113. — R. Wydżga: Wstęp do wyd.: Wiesław. Łódź 1928 *Bibl. Klasyków Pol.* nr 3. — W. Hahn: Przekład niemiecki wiersza K. Brodzińskiego „Matka i dziecię". *Ruch Lit.* 1929 nr 10. — J. Korpała: Brodziński i cenzura. *Tamże* 1929 nr 8. — J. Korpała: Brodziński i Kraszewski. *Kur. Lit.-Nauk.* 1929 nr 43. — M. Korzennik: Szymon Szymonowicz w oświetleniu Brodzińskiego i Mickiewicza. *Kur. Lit.-Nauk.* 1929 nr 20. — A. Łucki: Jakiego Brodzińskiego znamy. *Ruch Lit.* 1929 nr 3. — T. Zieliński: Włościaństwo w literaturze polskiej. *Wiedza i Życie* 1929 nr 7 i odb. —

K. Bartoszewicz: Napoleon w rymach polskich. Od 1806-1812. W: Szkice i portrety literackie. T. 1. Kr. 1930. — L. Ogińska: „Wiesław" K. Brodzińskiego. W-wa 1930. — T. Sinko: Nasz przyjaciel Maro. *Przegl. Współcz.* 1930 t. 35 nr 102. — Wychowanie w utworach Tołstoja i pamiętnikach Brodzińskiego. *Przeszłość.* Poz. 1930. — S. Pigoń: Jan Kochanowski w sądach romantyków. *Pam. Zjazdu Nauk. im. J. Kochanowskiego w Kr. 8 i 9 czerwca 1930 r.* Kr. 1931; przedr. w: Studia literackie. Kr. 1951 *Literatura — Sztuka — Krytyka. Bibl. Nauk.* nr 16. — J. Korpała: Za kulisami młodej Warszawy literackiej przed powstaniem listopadowym. *Pam. Lit.* R. 28 (1931) i odb. — M. Szyjkowski: Polská účast v českém národním obrození. Cz. 1. Praga 1931. — J. Ujejski: Dzieje polskiego mesjanizmu do powstania listopadowego włącznie. Lw. 1931. — Z. Ciechanowska: Die Anfänge der Goethe-Kenntnis in Polen. *Germanoslavica* 1931/32-

1932/33. — Z. Ciechanowska: Twórczość Goethego a romantyzm polski. *Spr. PAU* 1932 nr 10. — S. Małachowski-Łempicki: Wolnomularskie utwory Brodzińskiego. *Pam. Lit.* R. 29 (1932) i odb. [Rec.: M. Kridl. *Wiad. Lit.* 1933 nr 20]. — G. Korbut: K. Brodziński a Franciszek Salezy Dmochowski. *Ruch Lit.* 1933 nr 10. — A. Krzesiciel: Wstęp do wyd.: Wiesław. Poz. 1933. — T. Mikulski: Ród Zoilów, rzecz z dziejów staropolskiej krytyki literackiej. Kr. 1933 *Prace Hist.-Lit.* nr 42. [Rec.: J. Birkenmajer. *Przegl. Powsz.* 1933 t. 200; A. Brückner. *Pam. Lit.* R. 30 (1933)]. — S. Pigoń: Wznowienia literackie. *Roczn. Lit. 1933.* — Z. Szmydtowa: Studium o K. Brodzińskim. *Ruch Lit.* 1933 nr 5/6. — A. Łucki: Oprac. wyd.: Pisma estetyczno-krytyczne. W-wa 1934 *Bibl. Pisarzy Pol. 2-ej Połowy XVIII w. i 1-ej Ćwierci XIX w.* 1. — S. Pigoń: Czy nie Brodziński? *Ruch. Lit.* 1934 nr 4. — R.: Wśród nowych książek. *Kur. Lit.-Nauk.* 1934 nr 17. — H. Życzyński: Brodziński jako teoretyk sielanki. *Prąd* 1934 t. 27 i odb. Lubl. 1935. —

M. Asanka-Japołł: Pamięci autora „Wiesława". *Światowid* 1935 nr 20. — Brodziński o Żydach. *Warsz. Dzien. Nar.* 1935 nr 62. — R. Dobrzyniecki: Wiersze o mowie polskiej. Parkosz — Brodziński — Cyprian K. Norwid. *Kur. Lit.-Nauk.* 1935 nr 37. — J. Z.: Brodziński o Żydach. (Przypomnienie w setną rocznicę śmierci pisarza). *Myśl Nar.* 1935 nr 31. — Kto dzisiaj czyta Brodzińskiego. *Warsz. Dzien. Nar.* 1935 nr 139. — (Lub): Przed stu laty zmarł autor „Wiesława". Stulecie śmierci K. Brodzińskiego. *Ilustr. Kur. Codz.* 1935 nr 109. — J. Pietrzycki: Ten, który godził klasyków z romantykami. W 100-lecie zgonu K. Brodzińskiego. *Kur. Lit.-Nauk.* 1935 nr 40. — Stulecie zgonu K. Brodzińskiego. *Światowid* 1935 nr 43. — Z. Ciechanowska: Literatura niemiecka w Polsce w pierwszych latach romantyzmu. (Materiały). *Prace hist.-lit. Księga zbior. ku czci I. Chrzanowskiego.* Kr. 1936. — K. Georgijević: Srpskohrvatska narodna pjesma u poljskoj književnosti. W: Studija iz uporedne istorije slovenskih književnosti. Belgrad 1936. — L. Kamykowski: Sielanka polska. (Zasadnicze linie rozwoju i kwestia dalszych badań). *Prace hist.-lit.*, jw. — W. Kühne: Polnische Bekenntnisse zu deutschen Menschen und zum deutschen Geist. *Mitteilungen der Deutschen Akademie zur Wissenschaftlichen Erforschung und Pflege des Deutschtums* II 1936 z. 2. [Rec.: K. Bittner. *Germanoslavica* 1936]. — S. Witkowski: Sądy o Homerze w Polsce na przełomie XVIII i XIX w. *Munera philologica L. Ćwikliński oblata.* Poz. 1936. — C. Zgorzelski: O wierszach mylnie przypisywanych K. Brodzińskiemu. *Pam. Lit.* R. 24 (1938). — I. Chrzanowski: Kult przeszłości narodowej w literaturze polskiej. (Odczyt). W: Studia i szkice. T. 1. Kr. 1939 *Prace Hist.-Lit.* nr 51. — S. Windakiewicz: Epika polska. Kr. 1939. —

A. Bar: Wstęp do wyd.: O klasyczności i romantyczności. Kr. (1946). — A. Bar: Kumoszki na Parnasie. Kr. 1947. — A. Bar: Wstęp do wyd.: Wiesław. Kr. 1948. — W. Borowy: O poezji polskiej w XVIII w. Kr. 1948.— J. Kulczycka-Saloni: Wstęp do wyd.: O klasyczności i romantyczności. Wiesław. W-wa 1948 *Bibl. Pisarzy Pol. i Obcych* 30. — A. J. Mikulski: Niemieckie przekłady „Wiesława". *Spr. PAU* 1948 nr 9. — M. Romankówna: Wstęp do wyd.: Wiesław. Wyd. 3 Kr. 1948; toż wyd. 4 Kr. 1949. — C. Zgorzelski: Duma, poprzedniczka ballady. Tor. 1949 *Tow. Nauk w Tor. Prace Wydz. F.* T. 2. z. 2. — M. Dziewisz, S. Kaszyński, Z. Macużanka, Z. Szprokoff: Obóz klasyków. *Prace Polon.* S. IX (1951). — L. Przemski: Edward Dembowski jako krytyk i historyk literatury. *Twórczość* 1951 nr 7. — Z. Żabicki: Posłowie do wyd.: Wiesław. W-wa 1952. — M. Straszewska: Czasopisma literackie w Królestwie Pol. w l. 1832-1848. Cz. 1-2. Wr. 1953-1959 *IBL. Studia Hist.-Lit.* t. 22-23. — Z. Ciechanowska: Materiały i notatki do twórczości K. Brodzińskiego. *Zeszyty Nauk. Uniw. Jagiel.* nr 5 *Filologia* z. 1 (1955). — I. Bajerowa: Lingwistyczne pisma K. Brodzińskiego. *Zeszyty Nauk. Wyższej Szk. Pedag. w Katowicach* 1956. — J. Lipiński: Wstęp do wyd.: Recenzje teatralne Towarzystwa Iksów. W-wa 1956 *Materiały do Dziejów Teatru w Polsce* t. 4. — Z. J. Nowak: Nad tekstami K. Brodzińskiego. *Zeszyty Nauk. Wyższej Szk. Pedag. w Katowicach* 1956.— A. Nowak-Romankówna: Józef Elsner. Monografia. Kr. 1957 *Studia i Materiały do Dziejów Muzyki Pol.* t. 4. — C. Zgorzelski: Ze studiów nad tekstami Brodzińskiego. *Pam. Lit.* R. 48 (1957) z. 4. [Sprostowanie: M. Witkowski: Właśnie „Fryol". *Pam. Lit.* R. 49 (1958) z. 3]. — C. Zgorzelski: Wstęp, komentarz i oprac. wyd. Poezji K. Brodzińskiego. T. 1-2. Wr. 1959. [Rec.: R. Skręt. *Pam. Lit.* R. 51 (1961) z. 3]. — W. Billip: Mickiewicz w krytyce literackiej przed r. 1830. *Przegl. Hum.* 1959 nr 3. — W. Maciąg: Sielanka — poezja prawdomówna. *Życie Lit.* 1960 nr 33 (o „Wiesławie"). — S. Pigoń: Początki pracy badawczej nad

dziejami literatury polskiej. *Ruch. Lit.* 1960 z. 1-2. — A. Goriaczko-Borkowska: Z zagadnień galicyjskiego słowianofilstwa. *Zeszyty Nauk. Uniw. Wr. S. A* nr 32 *Prace Lit.* II 1961. — A. Kowalska: Warszawa literacka w okresie przełomu kulturalnego 1815-1822. W-wa 1961 *Bibl. Syrenki.* — W. Kubacki: Do Matki Polki. *Przegl. Hum.* 1961 nr 3. — R. Skręt: O źródłach wykładów uniwersyteckich K. Brodzińskiego. *Księga pam. ku czci S. Pigonia.* Kr. 1961. — W. Giełżyński: Prasa warszawska 1661-1914. W-wa 1962. — J. Korpała: K. Brodziński na tle walk romantyków z klasykami przed wystąpieniem A. Mickiewicza. *Spr. z Posiedzeń PAN Oddz. w Kr.* 1962 z. 1. — Z. J. Nowak: Brodzinsciana. *Zeszyty Nauk. Wyższej Szk. Pedag. w Katowicach* 1962.— Z. J. Nowak: Nad pismami estetyczno-krytycznymi K. Brodzińskiego. *Spr. z Posiedzeń PAN Oddz. w Kr.* 1962 z. 1. — S. Wasylewski: Życie polskie w XIX w. Kr. 1962. — C. Zgorzelski: Sumienie obywatelskie poezji Brodzińskiego. *Munera Litteraria. Księga ku czci R. Pollaka.* Poz. 1962. — J. Korpała: Nieznane materiały dotyczące życia i twórczości K. Brodzińskiego. W zbiorze: Miscellanea z lat 1800-1850. Wr. 1963 *Arch. Lit.* t. 7. — M. Piszczkowski: Zagadnienia wiejskie w literaturze polskiego Oświecenia. Cz. 2. Wr. 1963 *PAN Oddz. w Kr. Prace Komisji Hist.-Lit.* nr 9. — C. Zgorzelski: „Kalmora" K. Brodzińskiego. W zbiorze: Miscellanea z lat 1800-1850. Wr. 1963 *Arch. Lit.* t. 7.— J. Mayer: Dwa nieznane wiersze K. Brodzińskiego. Komunikat. *Spr. Wr. Tow. Nauk.* t. 17 A (1962, wyd. 1964). — Z. J. Nowak: Wstęp, komentarz i oprac. wyd.: Pisma estetyczno-krytyczne K. Brodzińskiego. T. 1-2. Wr. 1964. [Rec. wyd.: A. Witkowska. *Nowe Książki* 1965 nr 11]. — E. Adler: J. G. Herder i oświecenie niemieckie. W-wa 1965. — C. Hernas: W kalinowym lesie. T. 1: U źródeł folklorystyki polskiej. W-wa 1965.

BRODOWSKI SAMUEL (zm. przed 1776)

Historyk wojskowości, prawnik.

Pochodził z rodziny szlacheckiej herbu Łada. Ok. 1736 wstąpił do wojska. W 1750 był porucznikiem audytorem w regimencie pieszym Królewicza JMci Fryderyka (późniejszym 2 regimencie pieszym koronnym) w Poznaniu. W 1767 służył w stopniu majora w regimencie pieszym buławy polnej koronnej (późniejszym 8 regimencie pieszym) w Kamieńcu Podolskim; w rollach tego regimentu z 1773 nie był już notowany. Ostatnie lata życia miał spędzić „w Podhorcach u boku swego dobrodzieja hetmana Wacława Rzewuskiego" — spędził je zatem albo w Podhorcach, albo u boku Rzewuskiego, tj. w Siedliskach, gdyż po powrocie z Kaługi hetman do Podhorzec nie wrócił. Zmarł najpóźniej w 1775.

TWÓRCZOŚĆ

1. Corpus iuris militaris Polonicum, w którym się znajdują artykuły wojenne hetmańskie, autoritate Sejmu Walnego Koronnego r. 1609 za Króla JMci Zygmunta III w Warszawie aprobowane, i żeby każdemu do wiadomości przyjść mogły, a żołnierze wojsk Prześwietnej Rzpltej Polskiej tym lepiej się znali na powinności swojej, drukiem publikowane, refleksjami z teorii i praktyki wojennej tudzież z konstytucji koronnych polskich i z artykułów wojennych cudzoziemskich zebranymi objaśnione oraz z addytamentem różnych ustaw wojennych, sposobu pospolitego ruszenia, deklaracjów radomskich, uniwersałów królewskich i kancelarii wojennej, w języku polskim i niemieckim do druku podane. Elbląg 1753. Tyt. niem.: Königliches polnisches Krieges-Recht...

Cz. 2 dzieła pt.: Cancelaria wojenna, albo miscellanea regimentowe, zebrane dla pożytku powszechnego. Tyt. niem.: Kriegs-Cantzeley, oder Regiments-Instrumente...

Dedyk. J. K. Branickiemu i W. Rzewuskiemu hetmanom.

2. Corpus iuris militaris Lithuanicum. Nie wyd.

Inform. Estr. XIII (1894), 354.

3. Buława sławna w obozie i senacie. Z rkpsów podhoreckich oprac. i wyd. Ż. Pauli pt.: Żywoty hetmanów Królestwa Polskiego i Wielkiego Księstwa Litewskiego. Z materiałów po... Lw.-Stanisławów-Tarnów 1844. Wyd. 2 Lw.-Stanisławów-Tarnów 1850.

Przekłady

1. L. A. Khevenhüller: Ars militaris, to jest krótkie zebranie wszelkich operacji

wojennych tak w polu, jako i w fortecach praktykowanych, z którego każdy sprawny oficjer łatwo widzieć może, czego się w okazji trzymać i wystrzegać powinien. Z niemieckiego języka na polski przetłumaczone przez... z rozkazu Andrzeja Stanisława Kostki na Załuskach Załuskiego... Elbląg 1750. Wyd. nast.: Kr. 1750 (dwa wyd.); Elbląg 1753.

Dedyk. Józefowi Potockiemu i J. K. Branickiemu.

2. Wyłożenie moralnych przymiotów i powinności stanu wojskowego, dla młodzi zacnie urodzonej i wychowanej, która się do tego stanu zabiera. Z niemieckiego przetłumaczone. W-wa 1780.

Prace edytorskie

1. Artykuły wojenne powagą Rzplitej, królów polskich i hetmanów W.X.Lit. różnymi czasy ustanowione, z rozkazu J.O. Książęcia JMci Michała V. Kazimierza Radziwiłła... przedrukowane w Nieświeżu... a teraz po uczynionej ścisłej rewizji i argumentacji drukiem powtórzone. Elbląg 1755.

Dedyk. M. K. Radziwiłłowi.

OPRACOWANIA

F. Bentkowski: Historia literatury polskiej. T. 1-2. W-wa 1814. — *Enc. powsz.* Orgelbranda. T. 4 (1860). — K. Górski: Historia piechoty polskiej. Kr. 1893 s. 260, 262. — A. Hniłko. *Pol. słownik biogr.* T. 2 (1936). — S. Kutrzeba: Polskie ustawy i artykuły wojskowe od XV do XVIII w. Kr. 1937 *PAU. Arch. Komisji do Historii Wojskowości w Pol.* 3 (Wstęp).

BRONIKOWSKI ALEKSANDER AUGUST FERDYNAND (1787–1834)

Powieściopisarz.

Ur. 28 lutego 1787 w Dreźnie; syn Jana Piotra, generała-adiutanta elektora saskiego, i Krystyny von Thiele, należącej do wpływowego rodu saskiego. Kształcił się w domu pod kierunkiem matki, która dobierała mu najlepszych nauczycieli domowych zarówno w dziedzinie języków klasycznych, jak i dziejów nowożytnych. W 1799, w dwunastym roku życia, wstąpił do armii pruskiej, do pułku Wartensleben-Thiele, który stacjonował w Brzegu na Śląsku. W 1802 został przeniesiony z garnizonem do Erfurtu, gdzie należał do oficerskiego kółka literackiego, interesującego się poezją romantyczną. W 1805 przeniósł się z pułkiem do Warszawy, a w 1806 do Wrocławia. Tam, po rozbiciu armii pruskiej przez Napoleona, dostał się do niewoli francuskiej. Zwolniony w 1811 z wojska pruskiego w stopniu porucznika, wstąpił w 1812 do Legii Nadwiślańskiej, skąd w 1813 już jako kapitan został przeniesiony do sztabu marszałka Victora. Za bitwy pod Lipskiem i Hanau odznaczony Legią Honorową. Do października 1814 służył w armii francuskiej, po czym przez dwa lata przebywał w Paryżu, a następnie w Dreźnie. Wkrótce wyjechał jednak do Warszawy, gdzie 13 maja 1817 wstąpił do nowo formowanego pułku ułanów gwardii w stopniu kapitana, a już 20 czerwca awansował do rangi majora. W 1823, zniechęcony zatargami z wielkim księciem Konstantym, podał się do dymisji. Po otrzymaniu ostatecznego zwolnienia podróżował po Polsce, zwiedzając pamiątki historyczne. W 1824 wrócił do Drezna i poświęcił się pracy literackiej i publicystycznej, współpracując z drezdeńskim czasopismem *Abendzeitung*. Pisał tylko po niemiecku, podkreślał jednak swą łączność z polską narodowością. W 1828 został honorowym członkiem Towarzystwa Warszawskiego Przyjaciół Nauk. W 1829 poznał A. Mickiewicza i A. E. Odyńca. W 1830 przeniósł się do Halberstadtu, w 1831 do Berlina i Magdeburga, wreszcie powrócił do Drezna, gdzie dostał się do więzienia za długi. Zmarł 21 stycznia 1834 w Dreźnie.

TWÓRCZOŚĆ

1. Pierwsze utwory, prawdopodobnie wiersze, wyd. F. M. Cramer: Weihgeschenke von Freunden an Freunde. Erfurt 1804.

2. Der gallische Kerker. Erzählung. *Abendzeitung* 1824 nr 172-235; wyd. osob. t. 1-2 Drezno 1827 jako: Schriften. T. 5-6.

Przekł. pol.: A. Krzyżanowski pt. Jana Kazimierza Wazy więzienie we Francji. Powieść historyczna z XVII w. T. 1-2. W-wa 1828 *Powieści Historyczne*. Oddział II. Wyd. nast.: t. 1-2. W-wa 1904 *Powieści Historyczne* t. 4-5. (W t. 2 błędna data wyd. na okładce i błędny podtytuł: „powieść historyczna z XVI wieku").

Przekł. franc.: M. Loève-Weimars pt. Claire Hébert, histoire du temps de Louis XIII. T. 1-3. Paryż 1828.

Przekł. szwedzki: Johann Kasimir Vasa, eller franska fångenskapen. T. 1-2. Sztokholm 1832.

3. Der Mäusethurm am Goplo-See. Eine sarmatische Sage aus der ersten Hälfte des neunten Jahrhunderts. *Abendzeitung* 1824 nr 284-307; wyd. osob. Drezno 1827 jako: Schriften. T. 8.

Przekł. pol.: J. F. Królikowski pt. Mysza wieża na jeziorze Gople. Powieść sarmacka z pierwszej połowy IX w. Cz. 1-2. W-wa 1827. — E. W. Kainko pt. Mysza wieża wśród jeziora Gopła. Powieść słowiańska. Wr. 1827. Wyd. nast.: Lw. 1877; Tarnów 1890 (dod. do czasop. *Pogoń*); wstępem poprzedził T. J. Choiński. W-wa 1903.

4. Das Schloss am Eberfluss. *Abendzeitung* 1825 nr 2, 64-294; wyd. osob. Drezno 1827 jako: Schriften. T. 7.

Przekł. pol.: J. K. Ordyniec pt. Zawieprzyce. Powieść historyczna. W-wa 1828. — E. Marchwic pt. Zamek Zawieprzycki. Wil. 1827 *Zbiór Powieści i Romansów*. Wyd. nast.: Wil. 1829 *Powieści i Romanse z Dzieł Celniejszych Pisarzów Tłumaczone* t. 6; Tarnów 1893 (dod. do czasop. *Pogoń*) (wg Estr.; wg L. Ratha — wyd. 1890).

5. Moina. Sage und Erzählung zugleich aus unlängst verflossener Zeit. *Abendzeitung* 1825 nr 24-49; wyd. osob. Drezno 1827 jako: Schriften. T. 9.

Przekł. pol.: E. W. Kainko pt. Moina. Powieść z niedawno upłynionego czasu. Wr. 1828. Wyd. nast.: Wr. 1831 *Zbiór Powieści i Romansów*; W-wa 1831; pt. Powieści historyczne: Moina. Lw. 1879 *Bibl. Powieści, Podróży, Pamiętników, Opowiadań Hist.* (razem z poz. 7).

Przekł. ang.: pt. Moina, or the Fortune of the Family Poniatowski. Londyn 1847.

Przekł. franc.: M. Loève-Weimars pt. Stanislas Poniatowski. Paryż 1830 *Romans Polonais*.

Przekł. ros.: pt. Stanisław Poniatowski ili siekrietnyje istoriczeskije sobytija XVIII wieka... Pieriewod iz francuzskogo. Cz. 1-2. Moskwa 1832.

6. Die Prätendenten. Szenen aus den frühern Jahren des XVIII Jh. *Abendzeitung* 1825 nr 112-127. Wyd. książkowe pod zbior. tyt. Darstellungen aus vergangener Zeit. T. 2. Halberstadt 1829 jako: Sammlung neuer Schriften. T. 2; toż Lipsk 1837; toż Lipsk 1844 (?).

7. Kazimierz der Grosse, Piast. Novelle. T. 1-2. Drezno 1826 (1825).

Przekł. pol.: A. Krzyżanowski pt. Kazimierz Wielki i Esterka. Powieść historyczna z XIV w. T. 1-2. W-wa 1828 *Powieści Historyczne*. Oddział I. Wyd. nast.: pt. Powieści historyczne: Kazimierz Wielki i Esterka. Lw. 1879 (razem z poz. 5); W-wa 1903. — Przekł. A. Gajeckiego. Rkps Ossol. sygn. 3781/I.

8. Hippolyt Boratyński. Drezno 1825-1826 jako: Schriften. T. 1-4.

Przekł. pol.: M. Malinowski, tłum. 1827. — J. K. Ordyniec pt. Hipolit Boratyński. Romans historyczny. T. 1-6. W-wa 1828-1829. Wyd. nast.: przejrzane i uzup. przez K. Kaszewskiego. W-wa 1867; toż W-wa 1875 *Bibl. Najcelniejszych Utworów Lit. Europejskiej. Lit. Pol.*; W-wa 1904.

Przekł. ang.: W. Krasiński pt. The Court of Sigismund Augustus, or Poland in the XVI Century... done into English by a Polish Refugee. T. 1-3. Londyn 1834.

Przekł. franc. pt. Hyppolyte Boratyński ou la Pologne au temps de Sigismond-Auguste II. T. 1-5. Paryż 1825-1828.

Przekł. włoski: L. Carrara pt. Ippolito Boratynski. T. 1-2. Florencja 1836-1837.

9. Er und Sie. Ein Mährchen neuerer Zeit. *Abendzeitung* 1826 nr 43-56; wyd. osob. t. 1-2. Lipsk 1827 (1826).

10. Die Geschichte Polens von den ältesten Zeiten bis auf unsere Tage. T. 1-3. Drezno 1827. Wyd. nast.: t. 1-4. Drezno 1827-1832 *Allgemeine Historische Taschenbibliothek für Jedermann* cz. 13.

Przekł. norweski: pt. Polens historia. Öfversättning. Christianstadt (Oslo) 1832.

11. Erzählungen. Lipsk 1828.

Zawartość: 1. Die drei Vettern; 2. Der verhängnisvolle Abend.

12. Der Grimmenstein. Erzählung. T. 1-2. Berlin 1828.

13. Das Hospizium des Bernhardberges. Novelle. Lipsk 1828 *Taschenbibliothek zu ges. Vergnüg. für d. J.1828.* s. 81-191. Wyd. nast. pod zbior. tyt. Darstellungen aus vergangener Zeit. T. 1. Halberstadt 1829 jako: Sammlung neuer Schriften. T. 1; toż Lipsk 1837; toż Lipsk 1844 (?).

Przekł. ang.: 1834. Informacja: Estr. II (1961), 539.

14. Olgierd und Olga oder die Polen im elften Jh. T. 1-3. Drezno 1828 jako:

Schriften. T. 10-12; t. 4-5. Drezno 1832 jako: Schriften. T. 13-14. Wyd. nast.: t. 1-2. Drezno 1832 (Estr. przypuszcza, że wyszły i dalsze tomy).

Przekł. pol. pt. Olgierd i Olga, czyli Polska w jedenastym wieku. Wolne tłomaczenie... T. 1-5. Wr. 1829-1833 *Zbiór Powieści i Romansów.* Wyd. nast.: t. 1. Wr. 1834; całość t. 1-2. Lw. 1878 (1877).

Przekł. franc.: M. Loève-Weimars pt. Le Serf, ou la Pologne au XIe siècle. T. 1-3. Paryż 1830 *Romans Polonais.*

15. Der Ehrenpunkt. Wyd. pod zbior. tyt. Darstellungen aus vergangener Zeit. T. 1. Halberstadt 1829 jako: Sammlung neuer Schriften. T. 1; toż Lipsk 1837; toż Lipsk 1844(?).

Przekł. ang.: 1834. Informacja jw. poz. 13.

16. Die Grube zu Höckendorf. Wyd. jw. poz. 15 t. 3.

Przekł. ang.: 1834. Informacja jw. poz. 13.

17. Pleurs. Wyd. jw. poz. 15 t. 2.

Przekł. ang.: 1834. Informacja jw. poz. 13.

18. Der Wahltag. Wyd. jw. poz. 15 t. 3.

Przekł. pol.: J. K. Ordyniec pt. Elekcja. W-wa 1829. Wyd. nast.: W-wa 1877 *Bibl. Najcelniejszych Utworów Lit. Europejskiej. Lit. Pol.*; wyd. A. Kaczurba. Przemyśl 1882 *Bibl. Uniwersalna Arcydzieł Pol. i Obcych*; W-wa 1904.

Przekł. ang.: 1834. Informacja jw. poz. 13.

19. Polen im XVII Jh. oder Johannes der Dritte Sobieski und sein Hof. T. 1-5. Halberstadt 1829-1831 jako: Sammlung neuer Schriften. T. 4-8. Wyd. nast.: toż Lipsk 1837; toż Lipsk 1844 (?).

Przekł. pol.: pt. Polska w XVII wieku, czyli Jan III Sobieski i dwór jego. T. 1-5. W-wa 1830-1831; pt. Jan III i dwór jego, czyli Polska w XVII w. T. 1-5. Wr. 1830-1832 *Zbiór Powieści i Romansów* t. 7-11; wyd. A. Kaczurba. Lw. 1883 *Bibl. Powieści, Pam. i Podróży*; Przemyśl 1883 *Bibl. Uniwersalna Arcydzieł Pol. i Obcych.*

Przekł. ang.: W. Krasiński (?). Londyn 1834. Informacja jw. poz. 13.

Przekł. norweski: pt. Polen i sjuttonde århundradet eller Johannes den Tredje Sobieski och Hans Hof. Linköping 1832-1833.

20. Der Fall der Bourbons älterer Linie, dessen Ursachen und Folgen. Halberstadt 1830.

21. Sieben Sylvesterabende. Lebensgeschichte eines alten Mannes in sieben Abschnitten. *Abendzeitung* 1830 nr 65--82. Wyd. nast.: w książce zbior. *Almanach der Novellen und Sagen.* T. 2. Halberstadt 1831; toż w wyd. nast. (tytułowym): *Novellen Almanach a. d. J. 1836.* T. 2. Lipsk.

22. Der Ursprung des Lotto. Eine genuesische Volkssage. *Almanach der Novellen und Sagen.* T. 1. Halberstadt 1831. Wyd. nast. (tyt.): *Novellen Almanach...*, jw. T. 1.

23. Wenige Worte eines Polen an seine Mitbrüder gerichtet. Wyd. 1831. (Broszura).

24. Beate. Aus einer alten Chronik ohne Titelblatt. T. 1-3. Lipsk 1832 jako: Sammlung neuer Schriften. T. 11-13; toż Lipsk 1837.

25. Die Frauen von Neidschütz. Novelle. T. 1-2. Lipsk 1832 jako: Sammlung neuer Schriften. T. 9-10; toż Lipsk 1837.

26. Veit, ein Beitrag zu den Denkwürdigkeiten peinlicher Gerichtspflege. T. 1-3. Lipsk 1832 jako: Sammlung neuer Schriften. T. 14-16; toż Lipsk 1837.

27. Die Frauen von Koniecpolskie. T. 1-3. Drezno 1832 jako: Schriften. T. 15-17; t.4 Drezno 1835 jako: Schriften. T. 18.

28. Eugenia. T. 1-3. Drezno 1833 jako: Schriften. T. 19-21.

29. Die Magyaren. Cz. 1-2. Lipsk 1833--1834 jako: Sammlung neuer Schriften. T. 17-23; toż Lipsk 1837.

Zawartość cz. 1: Das Verlobungsfest zu Murany. T. 1-4; cz. 2: Balthasar und Anna. T. 1-3.

Przekł. duński cz. 1: J. P. F. Petersen pt. Magyarerne. Forste Afdelning — Trolovelfesfesten i Murany. T. 1-4. Kopenhaga 1834.

30. Die Briten in der deutschen Hauptstadt. Erzählung. Lipsk 1834 jako: Sammlung neuer Schriften. T. 27; toż Lipsk 1837.

31. Novellen. T. 1-3. Lipsk 1834 jako: Sammlung neuer Schriften. T. 24-26; toż Lipsk 1837.

Zawartość t. 1: Der Schreibfehler. Monsieur le Marquis; t. 2: Der Kynast; t. 3: Die beiden Antonine.

32. Die Windsbraut. Letzte Novelle. Lipsk 1834 jako: Sammlung neuer Schriften. T. 28; toż Lipsk 1837.

Estr. notuje nadto pozycję: Trzy dni z życia kokietki. Powieść przerobiona z... Wr. 1852.

Wydania zbiorowe

1. Schriften. T. 1-21. Drezno-Lipsk 1825-1835.

Zawartość: t. 1-4 (1825-1826): Twórczość poz. 8; t. 5-6 (1827): 2; t.7 (1827): 4; t. 8 (1827): 3; t. 9 (1827): 5; t. 10-14 (1828-1832): 14; t. 15-18 (1832-1835): 27; t. 19-21 (1833): 28.

2. Sammlung neuer Schriften. T. 1-16. Halberstadt 1829-1832; t. 17-28. Lipsk 1833-1834. Wyd. nast.: Lipsk 1837.

Zawartość: t. 1-3 (1829): Darstellungen aus vergangener Zeit, t. 1-3 (tu w t. 1: Twórczość poz. 13, 15; w t. 2: 17, 6; w t. 3: 16, 18); t. 4-8 (1829--1831): 19; t. 9-10 (1832): 25; t. 11-13 (1832): 24; t. 14-16 (1832): 26; t. 17-23 (1833-1834): 29; t. 24-26 (1834): 31; t. 27 (1834): 30; t. 28 (1834): 32.

Estr. II (1961), 539 przypuszcza, że t. 1-3 (Darstellungen) miały jeszcze wyd. osob.: Lipsk 1844. Z wyd. Sammlung neuer Schriften z r. 1837 Estr. odnalazł tylko tomy: 4-8, 11, 16, 25.

Listy

1. Do króla saskiego z 6 stycznia 1817. Wyd. T. Żychliński: Złota księga szlachty polskiej. R. 2. Poz. 1880 s. 38-39.

2. Do K. A. Böttigera z 4 listopada 1825. Wyd. L. Rath: Aleksander A. F. Bronikowski. Lw. 1937 *Badania Lit.* t. 9.

3. Do Tow. Przyj. Nauk z 1828; do J. U. Niemcewicza z 1829. Wyd. A. Kraushar: Tow. Warsz. Przyj. Nauk. T. 7. W-wa 1905 s. 452, 470-471.

4. Do J. von Wartensleben z 24 stycznia 1829. Wyd. T. Wierzbowski: Materiały do dziejów piśmiennictwa polskiego. T. 2. W-wa 1904 s. 227-230.

5. Do J. Lelewela 2 listy z 1830. Rkps Bibl. Jagiel. sygn. 4435.

6. 2 listy z 1831. Rkps w Universitätsbibliothek w Lipsku, Kestnersammlung, Polonica.

Bibliografię twórczości podaje: L. Rath: A. A. F. Bronikowski, jw.

OPRACOWANIA

Monografia: L. Rath: Aleksander A. F. Bronikowski. Rozdział z dziejów powieści polskiej. Lw. 1937 *Badania Lit.* t. 9.

A. G...i: Powieści A. Bronikowskiego. *Gaz. Pol.* 1827 nr 12. — (Kazimierz Wielki i Esterka. Rec.). *Gaz. Pol.* 1828 nr 30. — Z. Krasiński: List o literaturze polskiej. *Revue Universelle* 1828, luty. — J. Lelewel: Die Geschichte Polens, von Aleksander von Bronikowski. *Dzien. Warsz.* 1828 t. 12 s. 14-33; przedr. w: Polska, dzieje i rzeczy jej. T. 18. Poz. 1865. — List o literaturze. *Gaz. Pol.* 1829 nr 86. — S. i A. P.: „Nałęcz" romans historyczny przez autora „Pojaty", porównany z powieścią „Kazimierz Wielki" przez pana Bronikowskiego napisaną. *Gaz. Pol.* 1829 nr 174, 175, 177, 178; przedr. w zbiorze: *Polska krytyka literacka (1800-1918). Materiały.* T. 1. W-wa 1959. — K. Brodziński: O romansach historycznych. Czyt. 5 marca 1828. Wyd. A. Kraushar: Tow. Warsz. Przyj. Nauk. T. 7. Kr. 1905 s. 56 nn. — (Olgierd und Olga. Rec.). *Czasop. Nauk. od Zakładu Nar. im. Ossol. Wyd.* 1834 z. 2. — J. I. Kraszewski: O polskich romansopisarzach. *Wizerunki i Roztrząsania Nauk.* 1836 t. 11. — K. W. Wójcicki. *Enc. powsz.* Orgelbranda. T. 4 (1860). — E. Kierski: A. Bronikowski. *Tyg. Ilustr.* 1864 nr 254. — S. Tarnowski: Romans polski w początku XIX w. *Przegl. Pol.* 1871, luty; odb. Kr. 1871. — K. W. Wójcicki: Ostatni klasyk. *Bibl. Warsz.* 1872 t. 1-2; wyd. osob. W-wa 1872 s. 81-82. — K. Kaszewski: Wstęp do wyd.: Hipolit Boratyński. (Przekład J. K. Ordyńca). W-wa 1875. — P. Chmielowski: A. Bronikowski. *Złota przędza.* T. 2. W-wa 1885. — P. Chmielowski. *Wielka enc. powsz. ilustr.* T. 9/10 (1893). — T. Wierzbowski: Materiały do dziejów piśmiennictwa polskiego i biografii pisarzów polskich. T. 2. W-wa 1904 s. 227-230. —

J. Krzyżanowski: Z dziejów walterskotyzmu polskiego. *Przegl. Współcz.* 1933 t. 44 nr 130; przedr. pt. O walterscotyzmie polskim. W książce: W świecie romantycznym. (Kr. 1961) *Bibl. Studiów Lit.*; toż w jęz. ang. pt. Scott in Poland. *The Slavonic and East European Review* 1933 nr 34. — L. Rath: A. Bronikowski. Próba syntezy w setną rocznicę śmierci. *Ruch Lit.* 1934 nr 1. — L. Rath: Powstanie listopadowe w powieści A. Bronikowskiego. *Pion* 1935, listopad. — M. Gembarzewski: Poprzednicy „Conrada". *Prosto z mostu* 1935 nr 14 s. 4. — T. Turkowski: Materiały do dziejów literatury i oświaty na Litwie i Rusi. T. 1. Wil. 1935 s. 286, 295-299. — A. Bar. *Pol. słownik biogr.* T. 2 (1936). — W. Kühne: A. Bronikowski und W. Scott. Ein Beitrag zur Geschichte der Romantik. *Zeitschrift für Slavische Philologie* 1936 s. 283-315. — W. Wiewiórowa: A. Bronikowski — Polak piszący po niemiecku. *Przegl. Zach.* 1952 nr 11-12.

BRONISZEWSKI GRZEGORZ (druga poł. XVIII w.)

Pseud.: Autor komedii „Kochanek bez serca".

Dramatopisarz.

Daty życia i pochodzenie nieznane. Wiadomo jedynie, że w 1786-1787 należał do zespołu aktorów sceny polskiej w Warszawie i dostarczał sztuk dla jej repertuaru. Jednym z dowodów uznania dla niego było obdarowanie go przez „prześwietne publicum" kwotą 50 czerw. zł na trzecim kolejnym przedstawieniu jego komedii „Kochanek bez serca" (24 lutego 1787). Jako wzięty aktor komiczny stał się poważnym konkurentem K. Świerzawskiego, a protektor tego ostatniego, F. Ryx (wg sugestii W. Bogusławskiego) — przyczynił się do szybkiego opuszczenia przezeń sceny warszawskiej. Jeszcze raz pojawia się nazwisko Broniszewskiego jako autora granej w 1795 (podczas antrepryzy B. Tuczemskiego) komedii „Ciekawość nieuważna".

TWÓRCZOŚĆ

1. Natura mistrzynią. Komedia. Wyst. W-wa 1786.

Autora i datę wystawienia wskazał *Roczn. Teatru Nar. Warsz.*

2. Filut postrzeżony. Komedia oryginalna we 3 aktach... Wyst. i wyd. W-wa 1786.

3. Kochanek bez serca, czyli guwernantka zalotna. Komedia w 3 aktach, oryginalna... Wyst. W-wa 18 lutego 1787. Wyd. W-wa 1787.

Wyd. poprzedza wstęp: Do Prześwietnego Publicum warszawskiego.

4. Dobra żona (Bodaj żona). Komedia oryginalna w 3 aktach. Wyst. W-wa 31 marca 1787.

Autorstwo wg afisza.

5. Wet za wet (czyli darmo nic). Komedia oryginalna we 3 aktach... Wyst. W-wa 9 kwietnia 1787. Wyd. W-wa 1787. Wyd. nast.: Komedia obyczajowa warszawska. Oprac. Z. Wołoszyńska. T. 2. W-wa 1960 *Teatr Pol. Oświecenia.*

6. Wiele czyni ten, co musi. Komedia w 3 aktach. Wyst. W-wa 3 czerwca 1787.

Autorstwo wg afisza.

7. Wszystko albo nic. Komedia oryginalna w 3 aktach. Wyst. W-wa 5 sierpnia 1787.

Autorstwo wg afisza. Wg L. Bernackiego (t. 2, s. 318) źródłem sztuki mogła być powieść Marmontela: Tout ou rien.

8. Ciekawość nieuważna. Komedia oryginalna w 3 aktach. Wyst. W-wa 1795. Rkpsy sztuki znajdowały się w Bibl. Teatr. Warsz. sygn. 295 i 2482.

Autora wskazał *Roczn. Teatru Nar. Warsz.*

9. Arlekin krotofilny. Komedia. Wyst. W-wa 1795.

Autorstwo wątpliwe; Broniszewskiemu przypisał tę sztukę L. Bernacki (t. 2 s. 281 i 348), ale chyba na podstawie mylnie odczytanego zapisu w Krótkiej kronice teatru polskiego. Natomiast powołując się na to samo źródło, przekonywająco odebrał Broniszewskiemu na rzecz F. Dobrowolskiego autorstwo sztuki pt. Odmiana we śnie (wyst. i wyd. W-wa 1795), przypisanej Broniszewskiemu przez Estr. (XIII, 360 i XXIII, 256).

OPRACOWANIA

W. Bogusławski: Wiadomość o Karolu Świerzawskim. W: Dzieła dramatyczne. T. 5. W-wa 1821 s. 345. — (L. A. Dmuszewski): Krótka kronika teatru polskiego. *Roczn. Teatru Nar. Warsz.* (W-wa 1814). — L. Bernacki: Teatr, dramat i muzyka za Stanisława Augusta. T. 1-2. Lw. 1925. — Z. Wołoszyńska: Wstęp i notka biograficzna do wyd.: Komedia obyczajowa warszawska. T. 1-2. W-wa 1960 *Teatr Pol. Oświecenia.*

BRÜHL ALOJZY FRYDERYK JÓZEF (1739-1793)

Krypt.: A. F. G. V. B. G. F. Z. M. D. K. P.; A. F. Gr. v. B.

Dramatopisarz, poeta, wojskowy.

Ur. 21 czerwca 1739 w Dreźnie; syn Henryka, ministra Augusta III, i Marii Anny z hr. Kolowrath. Kształcił się w domu, następnie na uniwersytetach w Lipsku i Lejdzie. W 1750 mianowany starostą warszawskim. Po przeniesieniu się do Polski (w 1757) otrzymał chorągiew pancerną; w 1758 posłował na sejm z ziemi zakroczymskiej. Walczył w wojnie siedmioletniej. W 1760 ożenił się z Marią Klementyną Potocką, wo-

jewodzianką kijowską, po czym osiadł w Młocinach. Tegoż roku posłował od króla do Wiednia, a w 1762 do Petersburga. Od 1761 — cześnik wielki koronny, od 1763 — generał artylerii koronnej. W 1766 założył szkołę artyleryjską, w której w oparciu o dużą wiedzę fachową kształcił nowe kadry wojskowe. W tymże roku otrzymał dowództwo partii (dywizji) małopolskiej i stopień generała lejtnanta. Należał do masonerii, w 1766 był mistrzem loży Cnotliwy Sarmata, w 1773 wizytatorem wolnomularstwa polskiego. W czasie konfederacji barskiej przebywał przeważnie w Dreźnie. W 1780-1782 członek Rady Nieustającej (w Departamencie Wojskowym). Po śmierci syna i drugiej swej żony, Marianny z Potockich, 1°v. Sołłohubowej, odsprzedał urzędy i posiadłości polskie, ożenił się z Józefą z hr. Schaffgotsch i osiadł w Pförten (Brody, woj. zielonogórskie). Pisał po francusku i niemiecku. Zmarł 27 stycznia 1793 w drodze do Berlina.

TWÓRCZOŚĆ

1. Le Mari corrigé. Comédie en prose et en 1 acte. Pförten 1771.

Wersja pol.: Mąż poprawiony. Komedia w 1 akcie. Wyst. W-wa 1775. Wyd. W-wa (ok. 1774) (wg L. Bernackiego). Inny tyt.: Małżonek poprawiony.

Wersja niem.: Der gebesserte Ehemann. Wyst. W-wa 1774. Wyd. Nordhausen 1780. Domniemani tłumacze: J. H. Rohm lub G. K. Böttger.

2. L'Arrivé du seigneur. Comédie en prose et en 1 acte. Pförten 1772.

Wersja pol.: Przyjazd pana. Komedia w 1 akcie. Wyst. i wyd. W-wa 1775.

Wersja niem.: Die Ankunft des Herrn. Wyst. i wyd. W-wa 1774.

3. Der seltsame Spiegel. Ein Lustspiel in 1 Aufzuge. Die Veranlassung zu diesem Stücke hat ein Mährchen in der Tausend und einen Nacht gegeben. Wyst. W-wa (scena niem.) 12 listopada 1775. Wyd. Drezno 1786. Wyd. nast. zob. poz. 15 t. 3.

4. Powinności korpusu artylerii koronnej... Przyjęte na Komisji Wojskowej, czytane i podpisane na sesji 6 maja 1774. W-wa 1775. Wyd. nast. W-wa 1790.

5. Artykuły wojskowe artylerii koronnej podane przez... Czytane i podpisane na Sesji Delegacyjnej d. 6 maja 1774 r., a na tymże Sejmie od Skonfederowanych Stanów Rzeczypospolitej Polskiej aprobowane. W-wa 1775.

6. Levisson. (Komedia). Wyst. W-wa (scena niem.) 1774.

7. Le Soupçonneux. Comédie en 3 actes. W-wa 1776.

Wersja pol.: W. Bogusławski: Figiel za figiel. Komedia w 3 aktach. Wyst. W-wa 20 kwietnia 1793. Wyd. w: W. Bogusławski: Dzieła dramatyczne. T. 4. W-wa 1821.

Wg Le Grand: L'Aveugle clair voyant.

8. Das Findelkind. Ein Lustspiel in 5 Aufzügen. Wyst. W-wa 8 maja 1781. Wyd. zob. poz. 15 t. 1.

Wersja pol.: Podrzutek, czyli dziecię znalezione. Komedia w 5 aktach, z niemieckiego wyłożona przez J.G. Wyst. W-wa 22 września 1781. Wyd. W-wa 1782.

9. Den ganzen Kram und das Mädchen darzu. Ein Lustspiel in 1 Aufzuge. Wyst. W-wa 20 czerwca 1781. Wyd. zob. poz. 15 t. 2.

10. Osorio. (Drama). Wyst. W-wa (scena niem.) 24 lipca 1781.

11. Die Contribution oder die Brandschatzung. Ein Lustspiel in 5 Aufzügen. Wyst. W-wa 30 lipca 1781. Wyd. zob. poz. 15 t. 1 (pt. Die Brandschatzung).

12. Der Sehende blinde Vater. (Komedia). Wyst. W-wa 4 października 1781.

13. Der Bürgermeister. Ein Original-Lustspiel in 5 Aufzügen. Wiedeń 1785. Wyd. nast. zob. poz. 15 t. 3.

Wersja pol.: Prezydent miasta. Drama w 5 aktach. Wyst. W-wa 11 maja 1803.

Estr. I (1870) 367 łączył utwór „Der Bürgermeister" z wystawionym w 1782 „Burmistrzem poznańskim", przypisując mylnie tę ostatnią sztukę autorstwu Brühla.

14. Die kindliche Liebe. Ein Lustspiel in 3 Aufzügen aus den „Délassements d'un homme sensible" des Mr. (F.Th.M.) Arnauld entliehen. Wyd. zob. poz. 15 t. 2 i osob. Drezno 1785.

15. Theatralische Belustigungen von A. F. Gr. v. B. T. 1-5. Drezno 1785-1790.

Zawartość t. 1 (1785): Vorrede; poz. 8; poz. 11; Das entschlossene Mädchen. Ein Drama in 1 Aufzuge. —

T. 2 (1785): Ein jeder reitet sein Steckenpferd. Ein Lustspiel in 5 Aufzügen; poz. 14; Die Rache. Ein Lustspiel in 2 Aufzügen; poz. 9. —

T. 3 (1786): poz. 13; poz. 3; Bald klein, bald gross. Ein Feen-Lustspiel in 1 Aufzuge; Der eiserne Mann. Ein Lustspiel in 1 Aufzuge. —

T. 4 (1788): poz. 17; Erst geprüft. Ein Lustspiel in 1 Aufzuge. (Por. też poz. 16). —

T. 5 (1790): Kein Dienst, auch dem Geringsten geleistet, bleibt unbelohnt. Ein Lustspiel in 4 Aufzügen; Skizze der rauhen Sitten unserer Vorältern. Ein Lustspiel in 5 Aufzügen; Die würdige Mutter. Aus dem Französischen, nach dem Ritter Nerciat umgearbeitet. Ein Lustspiel in 5 Aufzügen; poz. 18.

Egz. „Theatralische Belustigungen" jest rzadkością biblioteczną. W zbiorach polskich znajduje się tylko t. 3.

16. So zieht man dem Betrüger die Larve ab. Ein Lustspiel in 5 Aufzügen. Drezno 1787, toż podane w spisie rzeczy tomu 4 poz. 15, nie objęte jednak paginacją tomu (w Sächsische Landesbibliothek w Dreźnie druk oprawiony razem z t. 4).

Tekst komedii poprzedzony dwoma listami Brühla (z Warszawy z 18 września i 29 listopada 1786) do wydawcy niemieckiego S.

17. Die Erbschaft oder das wunderliche Testament. Ein Lustspiel in 5 Aufzügen. Wyd. zob. poz. 15 t. 4 i osob. Drezno 1788.

18. Edelmuth stärker als Liebe. Ein Lustspiel in 1 Aufzuge. Wyd. zob. poz. 15 t. 5.
Wersja pol.: Wspaniałomyślność większa niż miłość. Komedia w 2 aktach. Wyst. W-wa 10 września 1809 (wznowienie). Rkps znajdował się w Bibl. Teatrów Warsz. sygn. 212, 416.

19. Figiel wiarusa. Komedia w 1 akcie. Rkps Ossol. sygn. 11152/I (odpis z XIX w.).

Przekłady

1. F. J. Kinsky: Elementarz służby wojskowej, tłumaczony..., z niektórymi odmianami i przydatkami stosownie do służby naszej. W-wa 1787.

Wydania zbiorowe

1. Theatralische Belustigungen von A. F. Gr. v. B. T. 1-5. Drezno 1785-1790. Zob. Twórczość poz. 15.

Listy

1. Do Anny Potockiej z 1767. Rkps Bibl. Jagiel. sygn. 6147/1.

2. Do Antoniego Sułkowskiego z 1775. Wyd. M. Rulikowski, B. Król: Warszawski Teatr Sułkowskich... Wr. 1957 *Materiały do Dziejów Teatru w Polsce* t. 5 s. 162-163.

3. Do E. Wodzickiego z 1779. Rkps Ossol. 11664/II.

4. Do S., wydawcy niemieckiego, z 18 września i 29 listopada 1786. Wyd. zob. Twórczość, poz. 16.

5. Prośba do króla i Nieustającej Rady. B. m. r.

OPRACOWANIA

J. Kitowicz: Pamiętniki do panowania Augusta III i... Stanisława Augusta. Powst. XVIII w. Wyd. Poz. 1840 i wyd. nast. — Polska stanisławowska w oczach cudzoziemców. T. 1. Oprac. W. Zawadzki. W-wa 1963 *Bibl. Pam. Pol. i Obcych*. — M. Starzeński: Na schyłku dni Rzeczypospolitej. Kartki z pamiętnika Michała Starzeńskiego (1757-1795). Wyd. H. Mościcki. W-wa 1914. — W. Bogusławski: Brühl. W: Dzieła dramatyczne. T. 4. W-wa 1821 s. 162-163. — S. Bukar: Pamiętniki. Powst. po 1845. Wyd. J. I. Kraszewski. Drezno 1871 *Bibl. Pam. i Podróży po Dawnej Polsce* t. 5; wyd. nast. W-wa (1913) *Bibl. Dzieł Wyborowych*. — J. Bartoszewicz: F. Brühl. *Dzien. Warsz*. 1851 nr 76; przedr. w książce: Panowie niemieccy na dworze Stanisława Augusta. W-wa 1852. — J. Bartoszewicz. *Enc. powsz*. Orgelbranda. T. 4 (1860). — Listy Jana de Witte. Wyd. S. Krzyżanowski. Kr. 1868. — *Allgemeine Deutsche Biographie*. Lipsk 1876. — K. Kantecki: Jenerał artylerii koronnej. *Kur. Poz*. 1882 nr 182-183; przedr. w: Szkice i opowiadania. Poz. 1883. — W. Smoleński: Przewrót umysłowy w Polsce w. XVIII. Kr. 1891; wyd. 3 W-wa 1949. — W. Smoleński. *Wielka enc. powsz. ilustr*. T. 9/10 (1893). — K. Górski: Historia artylerii polskiej. W-wa 1902. — T. Korzon: Dzieje wojen i wojskowości w Polsce. T. 1-3. Kr. 1912. — H. Mościcki: Generał Jasiński i powstanie kościuszkowskie. W-wa (1917). — A. Hniłko: Najmłodszy porucznik. *Żołnierz Pol*. 1925 nr 24. — A. Hniłko: Generał A. F. Brühl jako wychowawca żołnierza polskiego. *Bellona* 1926 t. 23 z. 3. — A. Hniłko: Pierwsze manewry. *Polska Zbrojna* 1928 nr 79. — J. Giergielewicz: Zarys historii korpusów inżynierów w epoce Stanisława Augusta. W-wa 1933. — W. Konopczyński: Konfederacja barska. T. 1-2. W-wa 1936-1938. — A. Hniłko. *Pol. słownik biogr*. T. 3 (1937). — A. Jendrysik: Premiera „Mariage de Figaro" w Polsce. *Przegl. Hum*. 1959 nr 3. — D. Ciepieńko-Zielińska: Królewięta na Tulczynie. W-wa 1962 *Światowid*. — Z. Raszewski: Staroświecczyzna i postęp czasu. O teatrze polskim 1765-1865. W-wa 1963.

BRYKCZYŃSKI JÓZEF (1797–1823)

Pseud. i krypt.: Bywalski; J. B.

Poeta, tłumacz, felietonista.

Ur. w 1797 w Ossie, pow. opoczyński; syn Antoniego, szambelana Stanisława Augusta, i matki z Karśnickich. Kształcił się u pijarów na Żoliborzu, potem od 1815 studiował prawo na Uniwersytecie Warszawskim i ukończył je w 1817. W tymże roku został sekretarzem Komisji dla Uregulowania Handlu i Żeglugi. 21 stycznia 1817 otrzymał order Św. Stanisława. Należał do loży masońskiej Braci Polaków Zjednoczonych, gdzie sprawował obowiązki zastępcy mówcy. W czasie gdy katedra języka i literatury polskiej Uniwersytetu Warszawskiego nie była jeszcze obsadzona, starał się, ale bez powodzenia, o stanowisko prywatnego docenta literatury polskiej. Wraz z B. Kicińskim i T. Morawskim redagował *Tygodnik Polski i Zagraniczny* (1818-1819), *Kronikę drugiej połowy 1819 r.* i *Orła Białego* (1819-1820). W końcu 1820 wyjechał w celach zdrowotnych do Włoch. Na wieść o rewolucji w Neapolu bezskutecznie próbował się tam udać, po czym wyjechał do Francji i Anglii. Z powodu jego przekonań rewolucyjnych policja uniemożliwiła mu powrót do kraju, zamieszkał więc w Paryżu. Zmarł w kwietniu 1823 w Paryżu.

TWÓRCZOŚĆ

1. Kantata na obchód uroczystości przez Wielki Wschód Polski pod sterem Najwsp.∴ i Najpotęż.∴ Wielkiego Mistrza Wielkiego Wschodu Polskiego B.∴ Stanisława Kostki Potockiego, odbytej z powodu zaprowadzenia w Świątyni prac Wolno-Mularskich portretu Najjaśniejszego Aleksandra I, Cesarza Wszech Rosji, Króla Polskiego przez spraw.∴ i dos.∴ □∴ Braci Polaków Zjednoczonych wystawionego. Śpiewana d. 18 Miesiąca VI R.∴ P.∴ Ś.∴ 5819, czyli ery zwyczajnej dnia 18 sierpnia 1819 roku. B. m. (1819). (Muzyka J. Elsnera).

2. Bard polski. Wyd. 1819. (Ma być współautorem z T. Morawskim).

Artykuły, felietony i drobne utwory ogł. w czasopismach: *Gaz. Codz. Nar. i Obca* (1818-1819), *Kronika drugiej poł. 1819* r. (1819), *Orzeł Biały* (1819, 1820), *Pam. Lw.* (1817), *Pam. Warsz.* (1820), *Tyg. Pol. i Zagr.* (1818-1819, tu m. in. felieton Kawa Pod Kopciuszkiem. 1818 t. 1, fragm. przedr. A. Kowalska: „Momus" Alojzego Żółkowskiego. W-wa 1956 aneks), *Tyg. Pol.* (1819-1820, tu m. in. przypisywane K. Brodzińskiemu art.: Rzut oka na pieśni ludu u starożytnych Greków. 1819 t. 3; O francuskich pieśniach ludu. 1820 t. 1), *Wanda* (1820).

Przekłady

1. J. Racine: Pieniacze. Komedia w 5 aktach. W-wa 1820.

2. A. Feliński: Barbara Radziwiłłówna. Paryż 1823 *Chefs-d'oeuvre du théâtre polonais* t. 23. (Przekł. franc.).

3. (Katarzyna II): La Fête du jour de nom. Comédie en 5 actes et en prose traduite du polonais. Paryż 1823 *Chefs d'oeuvre du théâtre polonais* t. 23. (Przekł. franc.).

Współtłumacz: G. de Baer. Autorem przekł. pol. był zapewne M. Kleofas Ogiński.

4. J. Macpherson: Pieśni Osjana. Rkps. Fragm. ogł.: *Pam. Lw.* 1817; *Tyg. Pol. i Zagr.* 1818-1819; *Tyg. Powsz.* 1878.

Ponadto przekł. z A. Tassoniego w *Tyg. Pol. i Zagr.* (Wiadro porwane).

OPRACOWANIA

K. A. Vieilh de Boisjoslin: Biographie universelle... Paryż 1826-1831. — Herbarz rodzin szlacheckich Królestwa Polskiego. W-wa 1853. — F. S. Dmochowski: Wspomnienia od 1806 do 1830 roku. W-wa 1858 s. 164-165; wyd. nast. W-wa 1959 *Bibl. Pam. Pol. i Obcych.* — F. S. Dmochowski: Znakomici literaci z okresu od 1800 do 1830 r. 3. *Kłosy* 1871 t. 12 s. 375 nn.; przedr. w: Wspomnienia..., jw. W-wa 1959 *Bibl. Pam. Pol. i Obcych.* — (Życiorys J. Brykczyńskiego). *Tyg. Powsz.* 1877 nr 52-1878 nr 2. — K. W. Wójcicki: Warszawa, jej życie umysłowe i ruch literacki w ciągu lat trzydziestu (od 1800 do 1830 r.). *Bibl. Warsz.* 1878 t. 2, 1879 t. 1-3; odb. W-wa 1880 s. 97-99. — S. Konopacki: Pamiętniki. Powst. przed 1884. Wyd. J. A. Święcicki. T. 2. W-wa 1899 *Bibl. Dzieł Wyborowych* nr 91 s. 52-56, 127, 128, 137. — P. Chmielowski. *Wielka enc. powsz. ilustr.* T. 9/10 (1893). — T. Wierzbowski: Materiały do dziejów piśmiennictwa polskiego. T. 2.

W-wa 1904 s. 189-190. — J. Bieliński: Królewski Uniwersytet Warszawski. T. 3. W-wa 1912 s. 419. — M. Szyjkowski: Osjan w Polsce na tle genezy romantycznego ruchu. *Rozpr. AU Wydz. Filol.* t. 52 (1913) s. 87-88; odb. Kr. 1912. — B. Gubrynowicz: Kazimierz Brodziński. Życie i dzieła. Cz. 1 (1791-1821). Lw. 1917 s. 225-227. — J. Korpała: Za kulisami młodej Warszawy literackiej przed powstaniem listopadowym. *Pam. Lit.* R. 28 (1931). — *Mies. Heraldyczny* 1931 s. 45. — M. Brykczyńska. *Pol. słownik biogr.* T. 3 (1937). — A. Kowalska: „Momus" Alojzego Żółkowskiego. W-wa 1956 aneks. — A. Kowalska: Warszawa literacka w okresie przełomu kulturalnego 1815-1822. W-wa 1961 *Bibl. Syrenki.* — W. Giełżyński: Prasa warszawska 1661--1914. W-wa 1962. — A. Kamiński: Polskie związki młodzieży (1804-1831). W-wa 1963. — Z. J. Nowak: Komentarz do: K. Brodziński. Pisma estetyczno-krytyczne. T. 2. Wr. 1964.

BRZOSTOWSKI PAWEŁ KSAWERY (1739—1827)

Pseud. i krypt.: Jeden domowy przyjaciel; P. X. B. R. W. X. L. K. O. P.

Publicysta, tłumacz.

Ur. 30 marca 1739 w Mosarzu w woj. wileńskim; syn Józefa, pisarza w. litewskiego, i Ludwiki z Sadowskich. Wyświęcony na księdza; w 1755 otrzymał kanonię wileńską. W 1758-1762 studiował teologię w Rzymie. Po powrocie do kraju został mianowany w 1762 pisarzem w. litewskim i wybrany przez kapitułę deputatem do trybunału litewskiego. W 1767 nabył dobra Merecz koło Wilna i realizując ambitne zamiary reformatorskie zorganizował w swym majątku — nazwanym przez niego później Pawłowem — „rzeczpospolitą włościańską", nadając chłopom wolność, a władzę przekazując w ręce gminy. Sejm zatwierdził ten akt w 1791. W 1760-1780 był hojnym mecenasem literatury i wydawnictw wileńskich (subsydiował m. in. „Logikę" K. Narbutta i tłumaczenie historii Polski P. J. Solignaca). W 1774 otrzymał referendarstwo wielkie litewskie. W czasie Targowicy i insurekcji przebywał za granicą; po trzecim rozbiorze sprzedał swe dobra i opuścił kraj. Wojny we Włoszech skłoniły go do powrotu. Osiadł początkowo w Turgielach w pobliżu Pawłowa, potem w Rukojniach pod Wilnem na probostwie. Działał jako mecenas, filantrop, fundator kościołów oraz zajmował się wydaniem swych pism. Zmarł 17 listopada 1827 w Rukojniach.

TWÓRCZOŚĆ

1. List... pisany do JW Imć Pana S. Brzostowskiego... w roku 1767, 12 dnia miesiąca października z Wilna. B. m. r.

Przekł. łac.: Epistola ad fratrem suum S. Brzostowski... Wil. 1767.

2. Ustawy stosujące się do dobrego porządku i powinności osiadłych ludzi w dobrach Pawłowie, czyli Mereczu, przepisane roku 1769. Wil. 1771. Wyd. nast.: Wil. 1791; przedr. S. Kutrzeba, A. Mańkowski: Polskie ustawy wiejskie XV--XVIII w. Kr. 1938 *Arch. Komisji Prawniczej* t. 11; przedr. S. Inglot: Próby reform włościańskich w Polsce XVIII w. Wybór źródeł. Wr. 1952 s. 245-269.

3. Lekarstwa dla wygody gospodarzy w Pawłowie mieszkających. Wil. 1770.

4. Kazanie o powinnościach poddanych ku królowi. Wil. 1771.

5. Obrona plebana, czyli rozstrząśnienie i zbicie zarzutu mu uczynionego z okazji pisma odeń wydanego o rolnictwie. Przełożona z włoskiego. Powst. Pawłów, 26 lipca 1775. B. m. r.

Por. Przekłady poz. 4.

6. Wiadomość genealogiczna o domie Brzostowskich od wejścia z Polski do Litwy. B. m. 1776. Wyd. nast.: Wil. 1818.

Toż w jęz. łac. pt. Domus Brzostowski. Rzym 1796.

Toż w jęz. franc. pt. Généalogie de la maison Brzostowski. Rzym 1797.

7. Wieśniaczka. W-wa 1786.

Wyd. bez nazwiska autora. Utwór wywołany powieścią M. Krajewskiego „Podolanka wychowana w stanie natury" i polemizującym z nią „Listem Sandomierzanki do Podolanki". Zob. Krajewski D. M. T. Twórczość poz. 3, 4.

8. Listy anonima opisujące komisją wolnych włościan pawłowskich z dziedzicem swoim J. W. księdzem Brzostowskim... Adresowane do Grebla bibliopoli krakowskiego, z powodu wyszłej w drukarni jego

książki w r. 1788, O poddanych polskich. Powst. 1788 lub 1789. B. m. (1790). Przedr. S. Inglot, jw. poz. 2, s. 270-280; *Materiały do dziejów Sejmu Czteroletniego*. T. 1. Wr. 1955.

Autorstwo sporne. S. Inglot wysunął hipotezę o autorstwie J. Wybickiego.

9. Pawłów od r. 1767-1795 od jednego przyjaciela domowego opisany. Wil. 1811.

Jest to część zamierzonego przez autora wydania zbiorowego.

10. Rozmyślanie na wsi w Turgielach. Wil. 1811.

Zamierzone jw. poz. 9.

11. Kościoły, malowania znaczniejsze w Rzymie, w niektórych miastach włoskich, niemieckich, francuskich, polskich, podług opisania innych ode mnie uważane. Wil. 1811.

Zamierzone jw. poz. 9.

Wspomnienia Brzostowskiego ogł. m. in. w art.: Wspomnienia dawnych Polaków. *Pielgrzym z Tęczyna* (dod. *Muzy Nadwiślańskiej*) 1823 t. 1.

Przekłady

1. J. Ciapiński: Oda na szczęśliwą koronację Najjaśniejszego Pana Stanisława Augusta napisana w łacińskim języku... na polski język przełożona r. 1764 w Wilnie. B. m. r.

2. Nauka dla nowych spowiedników z włoskiego języka na polski wytłumaczona. Cz. 1-2. Wil. 1765-1766. Wyd. 2 Berdyczów 1774.

3. B. Gracian: Człowiek uniwersalny z francuskiego przełożony r. p. 1765. Wil. b. r.

4. H. L. Duhamel du Monceau: Dzieło o rolnictwie... po francusku napisane, na polski język przetłumaczone. T. 1. Wil. 1770; t. 2. Wil. 1773.

Przedmowę tłumacza przedr. Z. Florczak, L. Pszczołowska: Ludzie Oświecenia o języku i stylu. T. 1. W-wa 1958.

Prace edytorskie

1. Zebranie z listów papieskich... dla nauki panien WW. Zakonnych... Przez Konstantyna Brzostowskiego w roku pańskim 1710 wydane, a teraz kosztem i staraniem... przedrukowane. B. m. r. (2 poł. XVIII w.).

2. Zabawki przystojnego człeka. B. m. r.

Listy

1. Do Kazimierza Nestora Sapiehy z 7 grudnia 1790. *Gaz. Nar. i Obca* 1790.

2. Do J. Zawadzkiego z 1809. Wyd. T. Turkowski: Materiały do dziejów literatury i oświaty na Litwie i Rusi. T. 1. Wil. 1935 s. 148-151.

OPRACOWANIA

Polska stanisławowska w oczach cudzoziemców. T. 1-2. Oprac. W. Zawadzki. W-wa 1963 *Bibl. Pam. Pol. i Obcych*. —*Dzien. Wil.* 1828. — J. Bartoszewicz. *Enc. powsz.* Orgelbranda. T. 4 (1860). — W. Syrokomla: Wycieczki po Litwie w promieniach od Wilna. T. 2. Wil. 1860 s. 41 nn. — M. Baliński: Pamiętniki o Janie Śniadeckim. T. 2. Wil. 1865 s. 460 nn. — *Enc. kościelna* Nowodworskiego. T. 3 (1874). — W. Smoleński. *Wielka enc. powsz. ilustr.* T. 9/10 (1893). — J. Obst: Rzeczpospolita pawłowska. *Litwa i Ruś* 1913 s. 129-145. — J. Kurczewski: Kościół zamkowy, czyli katedra wileńska. Cz. 3. Wil. 1916. — T. Turkowski: Materiały do dziejów literatury i oświaty na Litwie i Rusi. T. 1. Wil. 1935. — T. Turkowski. *Pol. słownik biogr.* T. 3 (1937). — A. Jobert: La Commission d'Éducation Nationale en Pologne (1773-1794). Son oeuvre d'instruction civique. Paryż 1941. — J. Ziomek: Hugo Kołłątaj w czasie Sejmu Czteroletniego. *Pam. Lit.* R. 41 (1950) z. 3/4 i odb. — E. Rostworowski: Reforma pawłowska P. K. Brzostowskiego (1767--1785). *Przegl. Hist.* 1953 z. 1/2. — Z. Florczak, L. Pszczołowska: Ludzie Oświecenia o języku i stylu. T. 2. W-wa 1958 s. 83. — S. Hrabec, F. Pepłowski: Wiadomości o autorach i dziełach cytowanych w „Słowniku" Lindego. W-wa 1963.

BUCZYŃSKI WINCENTY (1789—1853)

Krypt.: D. W. A...; X. W. B.

Teolog, filozof, krytyk literacki.

Ur. 17 marca 1789 na Białorusi. W 1805-1807 odbył nowicjat u jezuitów w Połocku. Po uzyskaniu magisterium filozofii i doktoratu teologii uczył do 1820 w szkołach jezuickich przy Akademii Połockiej retoryki, potem w samej Akademii wykładał prawo

naturalne narodów, ekonomię polityczną i statystykę. W 1818-1820 współpracował z *Miesięcznikiem Połockim*, którego był jednym z założycieli. Po 1820 przez dwadzieścia jeden lat uczył filozofii w kolegiach jezuickich w Tarnopolu, Grazu, Linzu, Namur, potem przez osiem lat teologii w Innsbrucku i od 1848 w Lowanium. W 1843 jako wizytator zakonu reorganizował szkolnictwo jezuickie. Zmarł 29 marca 1853 w Lowanium.

TWÓRCZOŚĆ

1. Nad uwagami Jana Styczyńskiego o „Pułtawie", poemacie bohatyrskim ks. N. Muśnickiego S. J., uwagi. *Dzien. Wil.* 1817 t. 5 s. 610-648 (podpis. krypt.: X. W. B.). Wyd. osob. pt. Rozbiór wiadomości pomieszczonych w recenzji poematu „Pułtawa". Połock 1818 (podpis. krypt.: D. W. A...).

Na odpowiedź Styczyńskiego ogł.: Na zarzuty J. Styczyńskiego przeciw obronie poematu ks. N. Muśnickiego pt. „Pułtawa". *Mies. Połocki* 1818 nr 2 s. 113-132.

2. Rozprawa historyczna o słuszności wyroku, którym zakon templariuszów został zniesiony. *Mies. Połocki* 1818 nr 9 s. 1-15.

3. Ćwiczenie się w nabożeństwie do Najświętszego Jezusowego Serca. Lw. 1838. Wyd. 2 Poz. 1854.

4. Institutiones doctrinae religionis, in quibus principia philosophica ad veritates religionis applicantur conscriptae. Wiedeń 1842.

5. Institutiones philosophicae conscriptae. T. 1-3. Wiedeń 1843-1844.

Pisał ponadto kazania, rozprawy i uwagi w jęz. pol. i łac., m. in. w *Mies. Połockim*.

Przekłady

1. K. Toul: Nauki tyczące się prawd wiary i powinności chrześcijańskich, wydane w języku francuskim dla pożytku wiernych wszelkiego stanu, na polski język przełożone. Lw. 1842.

Listy

1. Do W. Wielogłowskiego 2 listy z 1842. Rkps Bibl. PAN Kr. sygn. 1834 k. 3-6.

OPRACOWANIA

J. G. Styczyński: Odpowiedź... ks. Buczyńskiemu. *Dzien. Wil.* 1817 t. 6 s. 610-622. — *Enc. powsz.* Orgelbranda. T. 4 (1860). — J. Brown: Biblioteka pisarzów asystencji polskiej Tow. Jezusowego. *Przegl. Poz.* 1861 t. 32; wyd. osob. Poz. 1862. — P. Chmielowski. *Wielka enc. powsz. ilustr.* T. 9/10 (1893). — P. Chmielowski: Liberalizm i obskurantyzm na Litwie i Rusi (1815-1823). W-wa (1898) s. 38, 50-51. — J. Giżycki: Materiały do dziejów Akademii Połockiej i szkół do niej należących. Kr. 1905. — J. N. *Podręczna enc. kościelna.* T. 5/6 (1905). — S. Załęski: Jezuici w Polsce. T. 5 cz. 1-2. Kr. 1906. — R. Mienicki. *Pol. słownik biogr.* T. 3 (1937). — *Enciclopedia filosofica.* T. 1. Wenecja-Rzym 1957.

BUKAR SEWERYN (1773—1853)

Pamiętnikarz.

Ur. w 1773 w Kijowie; syn Adama, sędziego ziemskiego żytomierskiego, właściciela Januszpola na Podolu, i Konstancji z Pacanowskich. W 1783-1790 kształcił się w Szkole Rycerskiej, po czym służył w wojsku koronnym jako podporucznik artylerii. W 1792 przeszedł całą kampanię pod dowództwem Kościuszki. Po bitwie pod Zieleńcami odznaczono go krzyżem Virtuti Militari, po Dubience awansowano na porucznika. Po przerwaniu kampanii podał się z innymi do dymisji i pojechał z Kościuszką do Warszawy. Jesienią 1792 osiadł na Podolu; po włączeniu tych ziem do Rosji manifestował swą lojalność wobec władz, brał udział w delegacji Polaków do Petersburga i uzyskał tam awans na kapitana. W 1794 wystąpił ze służby wojskowej i gospodarował na wsi. Zmarł 24 marca 1853 w Ławrynowcach w powiecie zasławskim.

TWÓRCZOŚĆ

1. Kilkanaście lat pamiętniczych przeszłości mojej, czyli wspomnienia starego człowieka. Pisane od 28 czerwca 1845. Fragm. o Szkole Rycerskiej ogł. *Dzien. Warsz.* 1852 nr 231-234; fragm. wyd. J. I. Kraszewski jako dod. w książce: Pamiętniki Jana Duklana Ochockiego. T. 4. Wil.

1857; całość wyd. J. I. Kraszewski pt. Pamiętniki... z rękopismu po raz pierwszy ogłoszone. Drezno 1871 *Bibl. Pamiętników i Podróży po Dawnej Polsce* t. 5. Wyd. nast.: W-wa (1913) *Bibl. Dzieł Wyborowych*; fragm. wyd. osob. H. Mościcki pt. Szkoła Rycerska w Warszawie. W-wa 1918; fragm. przedr. J. Kott, S. Lorentz: Warszawa wieku Oświecenia. W-wa 1954 s. 86 i 98.

L i s t y

1. List z 1851. Rkps Ossol. sygn. 5997/II.

OPRACOWANIA

J. Bartoszewicz. *Dzien. Warsz.* 1853 nr 169. — S. Konopacki. *Dzien. Warsz.* 1853 nr 109. — J. Bartoszewicz. *Enc. powsz.* Orgelbranda. T. 4 (1860). — J. K. Plebański: O pamiętnikach historycznych wydanych przez J. I. Kraszewskiego. *Książka jubileuszowa... J. I. Kraszewskiego.* W-wa 1880 s. 494-498. — W. Smoleński. *Wielka enc. powsz. ilustr.* T. 9/10 (1893). — H. Mościcki: Dzieje porozbiorowe Litwy i Rusi. T. 1. Wil. 1913. — Z. Mann. *Pol. słownik biogr.* T. 3 (1937). — E. Rostworowski: Sprawa aukcji wojska na tle sytuacji politycznej przed Sejmem Czteroletnim. W-wa 1957 s. 56. — K. Mrozowska: Szkoła Rycerska Stanisława Augusta Poniatowskiego (1765-1794). Wr. 1961 *PAN. Monografie Pedag.* t. 8.

BYCHOWIEC JÓZEF WŁADYSŁAW (1778–1845)

F i l o z o f, t ł u m a c z, w o j s k o w y.

Ur. w 1778 w Chmielnicy, w pow. słonimskim. Do 1794 kształcił się w Szkole Głównej W. Ks. Litewskiego. W insurekcji był adiutantem gen. A. Chlewińskiego. Od 1796 studiował filozofię we Frankfurcie nad Odrą, w Getyndze i w Królewcu; tu słuchał wykładów Kanta. W 1806-1809 służył w armii francuskiej. W 1810-1811 pracował w ministerstwie sprawiedliwości w Warszawie. W 1812 wziął udział w wyprawie na Moskwę jako adiutant króla neapolitańskiego Joachima Murata. Potem, po krótkim pobycie w Warszawie, osiadł na stałe w Wilnie i poświęcił się studiom filozoficznym i pracy przekładowej. W 1816 bez powodzenia ubiegał się o katedrę filozofii w Uniwersytecie Warszawskim. Zmarł 5 lipca 1845 w Wilnie.

TWÓRCZOŚĆ

1. List o wojnie i przeznaczeniu żołnierza przez... świadka oczywistego przeszłej kampanii francuskiej 1809 r. przeciw Austriakom. Z Ems, 28 kwietnia 1809. B. m. (1809).

2. Słówko o filozofii z powodu mającej się zaprowadzić Szkoły Głównej w Warszawie. Przez... byłego kapitana. W-wa 1816.

3. List do J. W. Pradta, byłego arcybiskupa maechlinskiego, z okoliczności Rękopismu ze Św. Heleny. Przełożony z francuskiego przez autora. Dat. 10 sierpnia 1817. W-wa (1817).

4. Rzut oka na Rosją, pod względami historycznym, statystycznym, politycznym, moralnym, naukowym i gustu. Przez... b. kapitana. W-wa 1817.

5. Prospekt do dzieła pod napisem: Nauka o człowieku uważanym co do sprawności jego w życiu ze społecznymi ludźmi, czyli antropologia pod względem pragmatycznym. Grodno 1819.

Zapowiedziane dzieło nie ukazało się.

6. Rady dobrej matce, która pragnie usposobić swych synów do wychowania dobrego i wyższego oświecenia. Przez... b. kapitana. Wil. 1827. Wyd. nast.: Wil. 1843.

7. Rozprawa o B. Trentowskim. Rkps.

Wg *Pol. słownika biogr.*

8. Rozprawa o dziele J. E. Przecławskiego: Śmierć i odrodzenie. Rkps.

Informacja, jw.

Ponadto prace swe ogł. w czasopismach: *Orędownik Nauk.* (1844), *Tyg. Wil.* (tu: Dumania w czasie przechadzek samotnych. 1821 nr 22-23).

P r z e k ł a d y

1. I. Kant: Projekt wiecznego pokoju. Rozwaga filozoficzna. Królewiec 1796.

Estr. wymienia tylko przekład Sz. Bielskiego: Projekt wieczystego pokoju. W-wa 1797.

2. I. Kant: Spór filozofii z teologią, prawoznawstwem i medycyną. Powst. ok. 1796-1806.

Wg *Enc. powsz.* Orgelbranda.

3. I. Kant: Wyobrażenie do historii powszechnej we względzie kosmopolitycz-

nym. Królewiec 1799. Wyd. nast.: Wr. 1832.

4. Motywy do kodeksu Napoleona. T. 1-5. Tłum. między 1809-1812. Rkps.

Wg *Pol. słownika biogr.* i Estr. II (1961), 641.

5. Procedura cywilna. Rkps.

Informacja, jw.

6. K. Brose: Obraz niniejszego społecznego Europy stanu w całej jego obszerności oraz myśli do wewnętrznej poprawy, czyli odpowiedź na zapytania: Jakimi ludzie i narody być powinny? Jakimi są teraz w Europie? Jak do tego, czym być powinny, zbliżać się mogą?... Przekładania z niemieckiego na polski język. W-wa 1816.

7. A. H. Lafontaine: Dobroć i dowcip kobiet w miłości. Wil. 1820.

Estr. II (1874), 543 podaje: Dowcip kobiet w miłości, trzy romanse A. H. Lafontaine'a: Bartnik, Dom w lesie, czyli Anusia leśnika, Zięć. T. 1-2. Wil. 1828.

8. J. H. Campe: Wiadomości i prawidła dla młodzieży bez doświadczenia wychodzącej na świat i sposobiącej się do różnych powołań w społeczności. Krótki wyjątek z Teofrona... Wil. 1821.

9. W. Irwing: Galeria obrazów życia ludzkiego, czyli charaktery. Przez Amerykanina... T. 1-2. Wil. 1829.

10. G. Herder: Pomysły do filozofii dziejów rodzaju ludzkiego... Dzieło przełożone z języka niemieckiego z dodatkiem przedmowy i opisu życia autora. T. 1-3. Wil. 1838.

11. Sztuka zapobiegania chorobom. Rzecz krótka ułożona przez lekarzy niemieckich, pomnożona wstępem, wskazaniem przesądów miejscowych względem zachowania zdrowia, pomysłami do higieny religijnej i obszerniejszym wykładem przepisów higienicznych, z przydaniem rozprawy filozoficznej o mocy umysłu przez Kanta. Wil. 1843.

Nadto przekł. ogł.: *Dzien. Wil.* (tu: Filozofia Petrarcha. Wyjątek z „Archives littéraires". 1828 t. 3 s. 129-147) i *Rozmaitości* (Lw.; tu: (J. A. Ségur:) Panna Dzierzbicka, powieść z „Archives littéraires". 1828. Przekłady tejże powieści pod takim samym tytułem, może również pióra Bychowca, ukazały się też w *Tyg. Wil.* 1804 nr 21 i *Zabawach Przyjemnych i Pożytecznych* t. 5 1806).

OPRACOWANIA

F. Wigura: Iskierka z uderzenia się umysłów pryśniona, czyli nad Słówkiem o filozofii przez J. Bychowca napisanym kilka uwag. W-wa 1819. — *Enc. powsz.* Orgelbranda. T. 4 (1860). — P. Chmielowski. *Wielka enc. powsz. ilustr.* T. 9/10 (1893). — H. Struve: Wstęp krytyczny do filozofii. W-wa 1896; wyd. 3 W-wa 1903. — J. Bieliński: Uniwersytet Wileński. T. 2-3. Kr. 1899-1900. — H. Struve: Historia logiki jako teorii poznania w Polsce. W-wa 1911. — J. Bieliński: Królewski Uniwersytet Warszawski. (1816-1831). T. 3. W-wa 1912. — M. Straszewski: Dzieje filozoficznej myśli polskiej w okresie porozbiorowym. T. 1. Kr. 1912 s. 234 nn. — M. Harassek: Kant w Polsce przed rokiem 1830. Kr. 1916 *Prace Hist.-Lit.* nr 8. — J. Ujejski: Dzieje polskiego mesjanizmu do powstania listopadowego włącznie. Lw. 1931 s. 75, 76, 200. — Z. Ciechanowska: Literatura niemiecka a polska w XVIII w. Stan badań. *Pam. Lit.* R. 33 (1936); *Księga referatów Zjazdu Nauk. im. I. Krasickiego.* Lw. 1936 i odb. — J. Wepsięć. *Pol. słownik biogr.* T. 3 (1937). — L. Janowski: Słownik bio-bibliograficzny dawnego Uniwersytetu Wileńskiego. Wyd. pod kierunkiem R. Mienickiego. Wil. 1939. — B. Suchodolski: Filozofia polska w dobie rozkładu feudalizmu. *Myśl Filoz.* 1952 nr 1 s. 162; przedr. w: Studia z dziejów polskiej myśli filozoficznej i naukowej. Wr. 1958 *PAN. Monogr. z Dziejów Nauki i Techniki* t. 8. — Bibliografia filozofii polskiej 1750-1830. Red. A. Kadler. W-wa 1955. — W. Wąsik: Historia filozofii polskiej. T. 1. W-wa 1959. — T. Oracki: Słownik biograficzny Warmii, Mazur i Powiśla od połowy XV w. do 1945 r. (W-wa) 1963.

BYKOWSKI IGNACY JAXA (1750—po 1817)

Poeta, powieściopisarz, dramatopisarz, tłumacz, pamiętnikarz.

Ur. w 1750 w Piaciowszczyźnie pod Mińskiem; syn Macieja, podstolego bracławskiego, i Bogumiły z Świętorzeckich. Kształcił się u jezuitów w Mińsku, a od 1765 u pijarów w Witebsku. W 1766 przebywał u brata gospodarującego w majątku Zarwaniec w powiecie winnickim. Przeszedł następnie krótką praktykę palestrancką we

Włodzimierzu, po czym przeniósł się do Wołczyna, do brata Tadeusza, komisarza Czartoryskich. Po krótkim pobycie w Warszawie wstąpił do oddziału konfederatów barskich regimentarza warszawskiego J. Bachowskiego. Ranny po potyczce pod Huslewem (luty 1770), leczył się w Wołczynie. W 1772 dzięki protekcji Stanisława Augusta rozpoczął służbę w Siewskim Pułku Piechoty wojsk rosyjskich (w stopniu porucznika). Brał udział w wojnie tureckiej. Ok. 1775 w nadziei przejścia do armii polskiej „abszytował się". W 1778 przebywał w Wołczynie, gdzie zaprzyjaźnił się z F. D. Kniaźninem. W 1789 ożenił się z Antoniną Terlecką. W insurekcji kościuszkowskiej udziału nie brał. W 1803-1806 pragnął swą twórczością zainteresować Towarzystwo Przyjaciół Nauk. W 1806 przedstawiał swoje prace literackie do oceny F. Karpińskiemu. Zmarł po 1817.

TWÓRCZOŚĆ

1. Wieczory wiejskie. Cz. 1. W-wa 1787; cz. 2. W-wa 1788. Wyd. 2 W-wa 1790. Stąd wiersz: Szczęśliwe życie proboszcza w parafii, przedr. J. Kott: Poezja polskiego Oświecenia. W-wa 1954, wyd. 2 W-wa 1956.

2. Nocy wiejskie. Poema. W-wa 1788 (tu m. in. Przekłady poz. 7).

3. Pukiel Belindzie ustrzyżony i porwany. Poema. W-wa 1788. Wyd. nast. (prawdopodobnie) Wil. 1798.

Wg przeróbki J. F. Marmontela utworu A. Pope'a pt. The Rape of the Lock.

4. Saul. Tragedia wyjęta z Pisma Świętego. Lipsk (W-wa) 1789.

Wg utworu P. D. Hueta w przekładzie Voltaire'a.

5. Kwestia podana do rozwiązania, czyli dusza bardziej bywa wzruszona przez rozkosz, czyli też przez smutek? Mińsk 1790.

6. Wiersze. Wil. 1798 (wg Estr.; wg T. Turkowskiego: 1799).

7. Abukir. Powieść. Wil. 1799.

Zapewne przekł.

8. Klaudyna. Powieść. Wil. 1799.

Zapewne przekł.

9. Kościół sławy. Poema... wierszem polskim ułożone. Wil. 1799. Fragm. przedr. P. Hertz: Zbiór poetów polskich XIX w. Ks. 1. W-wa 1959.

Wg A. Pope: The Temple of Fame.

10. Nanina, czyli uprzedzenie zwyciężone. Komedia w 3 aktach... wierszem ułożona. Wil. 1799.

Wg Voltaire: Nanine.

11. Przepisy moralne dla moich dzieci. Wil. 1799.

12. Rozmyślania wieśniacze. Wil. 1799.

13. Waleria. Powieść. Wil. 1799.

Zapewne przekł.

14. Wiersz do Najj. Imperatora Pawła Piotrowicza. Wil. 1799.

15. ... mire. Powieść. Wil. 1799.

W źródle informacji luka w tyt. Zapewne przekł.

16. Demokryt, filozof grecki. Komedia. Wil. 1799. Wyd. nast. (?) pt. Demokryt, filozof grecki, mniemany wariat. Komedia w 3 aktach, wierszem. Wil. 1808.

Wg J. F. Regnard: Démocrite amoureux.

Estr. XIII, 479, notuje druk: Wil. 1799, tymczasem z pamiętnika Bykowskiego pisanego w 1806 wynika, że komedia ta nie była jeszcze wówczas drukowana.

17. Belizar. Tragedia. Wil. 1799. Rkps Bibl. Uniw. Warsz. sygn. 945.

Wg powieści J. F. Marmontela: Bélisaire.

Autor przerabiał utwór po lekturze F. Karpińskiego.

Wyd. kwestionowane, jw. poz. 16.

18. Sposób pewny sądzenia o guście. Wil. 1799. (Tytuł wg Estr.; w pamiętniku I. Bykowskiego: Sposób sądzenia o guście).

Wyd. kwestionowane, jw. poz. 16.

19. Zabawy z sobą samym. Wil. 1799.

Wyd. kwestionowane, jw. poz. 16.

20. Ścieżka do szczęścia mało komu znana. Powieść. Grodno 1803.

21. Adelaida. Tragedia. Powst. przed 1806. Nie wyd.

22. Alcyra. Drama (komedia). Powst. przed 1806. Nie wyd.

23. Armida, czyli fortele miłości. Opera wierszem. Powst. przed 1806. Nie wyd. (Przeróbka).

24. Królowa Bona. Drama (komedia). Powst. przed 1806. Nie wyd.

25. Palemon. Drama liryczne. Powst. przed 1806. Nie wyd.

26. Sędzia niesprawiedliwy. Drama. Powst. przed 1806. Nie wyd.

27. Śmierć Dydony. Opera wierszem. Powst. przed 1806. Nie wyd. (Przeróbka).

28. Śmierć Hektora. Tragedia. Powst. przed 1806. Nie wyd.

29. Śmierć Jasińskiego, czyli dobycie Pragi. Tragedia. Powst. przed 1806. Nie wyd.

30. Świątynia szczęścia. Powst. przed 1806. Nie wyd.

31. Trzy Gracje. Drama liryczne. Powst. przed 1806. Nie wyd.

32. Wenera z piany morskiej rodząca się. Opera oryginalnie przez... wierszem polskim napisana w 2 aktach. Powst. przed 1806. Wyd. Wil. 1808.

33. Westalka. Tragedia. Powst. przed 1806. Nie wyd.

34. Zbrodniarze po śmierci ukarani. Tragedia. Powst. przed 1806. Nie wyd.

35. Zoroaster. Tragedia. Powst. przed 1806. Nie wyd.

36. Zwodziciel. Komedia w 5 aktach. Powst. przed 1806. Nie wyd.

Przeróbka z oryginalnymi aryjkami Bykowskiego.

Może jest to przeróbka tłumaczenia A. Debolego komedii Katarzyny II: Obmanszczik, wystawiona w W-wie 23 kwietnia 1786 pt. Oszust, czyli oszukaniec. Komedia w 5 aktach? (Por. Z. Raszewski: Staroświecczyzna i postęp czasu. O teatrze polskim 1765-1865. W-wa 1963). Rkps przekładu Debolego znajduje się w Bibl. Czart. sygn. 1474.

37. Życie Ignacego Bykowskiego, porucznika wojsk rosyjskich, przez niego samego napisane w r. 1806. Wyd. T. Mikulski. *Pam. Lit.* R. 41 (1950) z. 3/4; przedr. w książce: Ze studiów nad Oświeceniem. W-wa 1956.

Autograf w Bibl. IBL W-wa.

W tym pamiętniku wyliczone m. in. tytuły poz. 21-36.

Przekłady

1. A. Sumorokow: Mścisław. Tragedia w 5 aktach... po rosyjsku napisana, a przez... na wiersz polski przełożona. Powst. ok. 1781. Wyd. W-wa 1788 (wg pamiętnika I. Bykowskiego wyd. 1787). Wyst. Wil. (?).

2. A. G. Contant d'Orville: Ema i Lemozow. Powieść rosyjska. Grodno 1787 (razem z poz. 3). Wyd. nast.: W-wa 1788 (razem z poz. 3); W-wa 1800; W-wa 1804.

Wyd. osob. anonim. Wyd. 1 nie notowane przez J. Rudnicką.

3. Poisson: Kokietka, czyli przypadki Irysy. Powieść moralna. Grodno 1787 (razem z poz. 2). Wyd. nast.: W-wa 1788 (razem z poz. 2); W-wa 1803.

4. F. T. Arnaud: Sydney i Wolsan. Powieść angielska. W-wa 1788. Wyd. nast.: W-wa 1792; Wil. 1799.

Wyd. 1 nie notowane przez J. Rudnicką.

5. A. G. Contant d'Orville: Dwie sułtanki. Powieść turecka. W-wa 1788.

Wyd. bez podania autora.

6. J. F. Marmontel: Nelson i P. Blanford: Powieść angielska. W-wa 1788. Wyd. nast.. Wil. 1799.

Wyd. 1 nie notowane przez J. Rudnicką.

Przekł. powiastki: L'Amitié à l'épreuve. Wyd. bez podania źródła.

7. A. Pope: List Heloizy do Abelarda. Wyd. zob. Twórczość poz. 2.

8. J. P. C. de Florian: Batchmendy. Powieść perska przez... do druku podana. Mińsk 1790.

9. Ch. R. Caumont de la Force: Gustaw Waza. Powieść szwedzka. W-wa 1797.

Wg pamiętnika oddane do druku w 1792; T. Mikulski przypuszcza tu pomyłkę pióra.

10. J. F. Marmontel: Fondroz i Adelaida. Powieść sabaudzka. Wil. 1799.

Wyd. bez podania źródła. Tyt. oryginału: La Bergère des Alpes.

11. A. Fantin-Des Odoards: Rewolucja francuska. T. 1. Powst. przed 1806. Nie wyd.

Informacja: zob. Twórczość poz. 37.

Listy

1. Do Stanisława Augusta z 16 kwietnia 1792, od tegoż z 25 kwietnia (1792), do J. Albertrandiego z 2 lutego 1805, do A. K. Czartoryskiego z 7 maja 1811. Wyd. T. Mikulski: Ze studiów nad Oświeceniem. W-wa 1956 s. 507-516.

OPRACOWANIA

Enc. powsz. Orgelbranda. T. 4 (1860). — P. Chmielowski: *Wielka enc. powsz. ilustr.* T. 9/10 (1893). — B. Gubrynowicz: Romans w Polsce za czasów Stanisława Augusta. Lw. 1904. — M. Szyjkowski: Myśl Jana Jakuba Rousseau w Polsce XVIII wieku. Kr. 1913. — M. Szyjkowski: Edwarda Younga „Myśli nocne" w poezji polskiej. *Rozpr. AU. Wydz. Filol.* t. 55 (1917) s. 20-72. — S. Helsztyński: Polskie przekłady Miltona i Pope'a. *Pam. Lit.* R. 25 (1928). — T. Turkowski. *Pol. słownik biogr.* T. 3 (1937). — W. Borowy: Kniaźniniana. *Pam. Lit.* R. 37 (1947). — T. Mikulski: Teofila Glińska. *Pam. Lit.* R. 41 (1950) z. 3/4 i odb.; przedr. w książce: Ze studiów nad Oświeceniem. W-wa 1956. —

T. Mikulski: Oprac. wyd.: Życie I. Bykowskiego. *Pam. Lit.* R. 41 (1950) z. 3/4 i odb.; przedr. w książce: Ze studiów nad Oświeceniem. W-wa 1956. — T. Mikulski: Z korespondencji Kniaźnina. *Pam. Lit.* R. 42 (1951) z. 3/4; przedr. jw. — E. Triller: Pierwsze polskie wydanie „Podróży kapitana Guliwera". *Ze skarbca kultury* 1953 z. 1. — P. N. Bierkow: Russko-polskije litieraturnyje swiazi w XVIII w. Moskwa 1958. — P. Hertz: I. Bykowski. W książce: Zbiór poetów polskich XIX w. Ks. 1. W-wa 1959. — Z. Raszewski: Staroświecczyzna i postęp czasu. O teatrze polskim 1765-1865. W-wa 1963. — J. Rudnicka: Ostatnio zidentyfikowane przekłady powieści francuskich w Polsce w. XVIII. *Pam. Lit.* R. 54 (1963) z. 3/4. — Z. Raszewski: Kto przetłumaczył „Oszusta"? *Tamże* R. 55 (1964) z. 2. — J. Rudnicka: Bibliografia powieści polskiej 1601-1800. Wr. 1964 *Książka w Dawnej Kulturze Pol.* t. 13. — J. Styczeń: Kształt sentymentalizmu w poezji I. Bykowskiego. *Acta Univ. Wr.* nr 30, *Prace Lit.* z. 6 (1964).

C

CARACCIOLI LOUIS ANTOINE de (1721—1803)

Pseud.: L'Auteur des „Caractères de l'amitié"; L'Auteur de la „Conversation avec soi-même"; L'Auteur de la „Jouissance de soi-même"; L'Auteur des „Lettres récréatives et morales".

Pedagog, pisarz pedagogiczny, polityczny i dewocyjny.

Ur. w 1721 w Paryżu; potomek rodziny neapolitańskiej. W 1739 wstąpił do zgromadzenia księży oratorianów, potem do kolegium w Vendôme. Odbył wiele podróży do Włoch i zyskał przychylne przyjęcie u papieży: Benedykta XIV i Klemensa XIII, oraz nawiązał znajomości w gronie kardynałów. Zaopatrzony przez nich w listy polecające, zwiedziwszy Niemcy zjawił się w 1754 w Warszawie. Wkrótce jako wychowawca synów Wacława Rzewuskiego, hetmana polnego koronnego, przeniósł się do Podhorzec i otrzymał rangę pułkownika wojsk polskich. Z wychowankami swymi podróżował w 1755-1759 do Austrii, Włoch i Francji. W 1761 osiedlił się początkowo na krótko w Tours, potem w Paryżu. Pozostawał nadal w dobrych stosunkach z Rzewuskimi, którzy zapewnili mu dożywotnią pensję. Odwiedził ich jeszcze w 1786 w Podhorcach w drodze do Lwowa, gdzie zbierał materiały do życiorysu cesarza Józefa II, następnie udał się do Wiednia. Napisał bardzo dużo dzieł francuskich, niewielkiej jednak wartości literackiej. Był autorem kilku biografii wybitnych osobistości ówczesnych, broszur politycznych i dzieł treści religijno-moralnej. Zmarł 29 maja 1803 w Paryżu.

TWÓRCZOŚĆ

(Wydana w okresie pobytu w Polsce, Polski dotycząca, mająca polskie tłumaczenia).

1. La Conversation avec soi-même. Rzym 1753-1754. Wyd. nast.: Liège 1759; 1760; Paryż 1760; Awinion 1761; Liège 1761; 1762.

2. Les Caractères de l'amitié. Rzym 1754; toż Paryż 1754. Wyd. nast.: Dunkierka 1760; Frankfurt 1760 (dwa wyd.); Paryż 1760; Frankfurt 1761 (dwa wyd.); Paryż 1766.

Przekł. pol.: F. Schwalben od św. Pawła: Przyjaźń prawdziwa podług jej przymiotów wyobrażona... Kr. 1789.

3. Le Véritable mentor ou l'Éducation de la noblesse. Wr. 1755. Wyd. nast.: Liège 1759 (trzy wyd.); Paryż 1759; Liège 1761; 1762; 1765; 1767.

Dedykowane W. Rzewuskiemu.

4. À. S. A. Mgr Załuski, prince évêque de Cracovie, à l'occasion de la nouvelle année 1758. B. m. r.

5. La Jouissance de soi-même. Paryż 1758. Wyd. nast.: Frankfurt 1759; Utrecht 1759; Amsterdam 1760; Frankfurt 1761; Liège 1761; 1764; 1765; 1766; 1767.

6. L'Univers énigmatique. Awinion 1759. Wyd. nast.: Frankfurt 1760.

Przekł. pol.: A. Cyankiewicz: Tajemnica świata. Kr. 1778 (dwa wyd.).

7. Le Livre à la mode. Vertefeuille. De l'imprimerie du printemps, au Perroquet. En Europe 100070060. (Paryż 1759). Wyd. nast. (W-wa 1768, razem z przekł. pol.).

Przekł. pol.: Książka modna. W Zielonoliściu, w drukarni wiosny pod Papugą. (W-wa 1768, razem z tekstem oryginalnym).

8. Le Tableau de la mort. Par l'auteur de la „Jouissance de soi-même". Frankfurt 1760 (dwa wyd.). Wyd. nast.: Frankfurt 1761.

9. Le Livre de quatre couleurs. Paryż 1760.

10. La Grandeur d'âme. Frankfurt 1761 (dwa wyd.). Wyd. nast.: Frankfurt 1763; 1768.

11. Le Langage de la raison. Liège 1763; Paryż 1763. Wyd. nast.: Liège 1764.

Przekł. pol.: A. Cyankiewicz: Głos rozumu. Kr. 1782 (dwa wyd.). Wyd. nast.: cz. 1 pt. Głos rozumu. Kr. 1785; cz. 2 pt. Głos religii. Kr. 1793.

12. Le Cri de la vérité contre la séduction du siècle. Florencja 1765; Paryż 1765 (dwa wyd.).

Przekł. pol.: P. Konitzer: Głos prawdy wołającej przeciwko dzisiejszym libertynom w rzeczach religii. Kalisz 1790.

13. Le Chrétien du temps confondu par les chrétiens des premiers siècles. Paryż 1766.

Przekł. pol.: P. Konitzer: Chrześcianin mody teraźniejszej zawstydzony przez chrześcian pierwiastkowych wieków. Kalisz 1793.

14. La Religion de l'honnête homme. Paryż 1766.

Przekł. pol.: B. Syruć: Religia poczciwego człowieka. Wil. 1769.

15. Lettres à une illustre morte, décédée en Pologne depuis peu de temps, ouvrage de sentiment où l'on trouve des anecdotes aussi curieuses qu'intéressantes. Par l'auteur des „Caractères de l'amitié". Paryż 1770. Wyd. nast.: Paryż 1771.

16. La Pologne telle qu'elle a été, telle qu'elle est, telle qu'elle sera. W-wa 1775; Paryż 1775.

Przekł. niem.: Pohlen wie es war, wie es ist, wie es werden wird. Paryż 1775.

17. Lettres intéressantes du pape Clément XIV. T. 1-2. Paryż 1775. Wyd. nast.: Paryż 1776 (osiem wyd.). T. 3. Paryż 1777 (cztery wyd.).

Przekł. pol.: K. Moszczyński: Listy papieża Klemensa XIV Ganganellego. T. 1-2. Kr. 1778-1779.

18. La Vie du pape Clément XIV. Amsterdam (Paryż) 1775.

Przekł. pol.: A. M. Prokopowicz: Życie papieża Klemensa XIV Ganganellego. (Kr.) 1778.

19. La Vie du comte Wenceslas Rzewuski, grand général et premier sénateur de Pologne. Liège 1782. Przedr. De La Platière: Galerie universelle des hommes. Paryż 1787.

Bibliografię całej obfitej twórczości Caracciolego podaje *Catalogue général des livres imprimés de la Bibliothèque Nationale*. T. 23. Paryż 1925.

OPRACOWANIA

J. D. Janocki: Lexicon derer itztlebenden Gelehrten in Polen. T. 2. Wr. 1755 s. 201. — F. M. Grimm: Correspondance littéraire, philosophique et critique. T. 4, 5, 6, 7. Paryż 1877-1882. — De la Platière: Galerie universelle des hommes. Paryż 1787. — *Bibliographie universelle*. T. 7. Paryż 1813. — *Biographie nouvelle*. T. 4. Paryż 1821. — M. Barbier: Dictionnaire des ouvrages anonymes et pseudonymes. T. 2. Paryż 1823. — J. M. Quérard: La France littéraire. T. 2. Paryż 1827. — S. Ciampi: Bibliografia critica. T. 1. Florencja 1834 s. 60. — *Athenaeum* 1845 s. 128. — Kronika podhorecka. Wyd. L. Rzewuski. Kr. 1860. — *Enc. powsz.* Orgelbranda. T. 4 (1860). — M. Tx. *La Grande encyclopédie*. T. 9 (Paryż b. r.). — *Enc. wych.* T. 2 (1882). — W. Smoleński: Przewrót umysłowy w Polsce w. XVIII. Kr. 1891; wyd. 3 W-wa 1949. — S. Kot: Rzeczpospolita polska w literaturze politycznej Zachodu. Kr. 1919 s. 232-235. — H. Waniczkówna. *Pol. słownik biogr.* T. 3 (1937). — J. Fabre: Stanislas-August Poniatowski et l'Europe des Lumières. Paryż 1952. — K. Głombiowski: Polska literatura polityczna na Śląsku od XVI do końca XVIII w. Studium z zakresu historii użytkowania książki. Kat. 1960 s. 140-141.

CHŁĘDOWSKI ADAM TOMASZ (1790–1855)

Krypt.: A. C.

Publicysta, bibliograf.

Ur. w 1790 w Jaworniku, pow. rzeszowski; syn Seweryna, szlachcica herbu Bończa, z tytułem barona Pfaffenhofen; brat Walentego. Studiował we Lwowie i w 1816-1819 redagował tam wspólnie z K. Łopuszańskim *Pamiętnik Lwowski*. W 1819 przeniósł się do Warszawy i został sekretarzem Dyrekcji Dróg i Mostów. W 1821 mianowany po J. Lelewelu bibliotekarzem Biblioteki Publicznej; powierzono mu także na uniwersytecie wykłady bibliografii, których jednak nie prowadził. Od lutego do czerwca 1822 redagował *Gazetę Literacką*. Ożenił się z Cecylią z Narbuttów. Przez kontakty z ministrem S. Grabowskim został wciągnięty do rządowej akcji wydawniczej i pod kierunkiem dyrektora wychowania J. K. Szaniawskiego wydawał w 1824-1828 *Monitora Warszawskiego*. W 1825-1827 był dyrektorem Drukarni Rządowej i urzędnikiem Dyrekcji Wychowania w Komisji Rządowej Wyznań i Oświecenia Publicznego. W 1825—referendarz nadzwyczajny Rady Stanu. Od 1829, początkowo z ramienia rządu, potem na własny koszt, wydawał *Powszechny Dziennik Krajowy*, przy którym skupili się propagatorowie powstania z L. Nabielakiem na czele. W czasie powstania powierzono mu dozór nad służbą pocztową i dziennikarską; w jego domu zbierał się tzw. „klub pani Chłędowskiej", skupiający radykalnych przeciwników władz powstańczych. Po upadku powstania wyemigrował do Francji i w Paryżu otworzył księgarnię francusko-niemiecką. W 1846-7—członek Towarzystwa Demokratycznego Polskiego. Z powodu choroby przeniósł się do syna Ludwika do Oberwerth (pod Koblencją). Zmarł w 1855 w Oberwerth.

TWÓRCZOŚĆ

1. Spis dzieł polskich opuszczonych lub źle oznaczonych w Bentkowskiego „Historii literatury polskiej", zebrany i drukiem ogłoszony. *Pam. Lw.* 1818 i odb. Lw. 1818.

2. O teatrze polskim. Lw. 1819.

Druk zapisany przez Estr. III (1962), 104 ze znakiem zapytania.

3. Rozmaitości literackie z r. 1825, 1826, 1827. T. 1-5. W-wa 1828.

Zbiór artykułów z *Monitora Warsz.* i *Powsz. Dzien. Kraj.*

Artykuły zamieszczał w czasopismach: *Gaz. Kr.*, *Gaz. Lit.* (1821-1822; red. od lutego do czerwca 1822), *Monitor Warsz.* (red. 1824-1828), *Pam. Lw.* (współred. 1816-1819; tu m. in.: O początkowych periodycznych pismach w języku polskim. 1816), *Pam. Warsz.*, *Powsz. Dzien. Kraj.* (wyd. i red. 1829-1831), *Pszczółka Kr.*, *Rozmaitości* (W-wa), *Tyg. Pol.* (W-wa).

Przekłady

1. A. Schmith: Dokładny wywód użyteczności sposobu leczenia przez kadzenia siarczane w rozmaitych ciężkich i uporczywych chorobach, wynalezionego przez lekarza Gales w Paryżu. Przez... lekarza lwowskiego. Lw. 1818.

Listy

1. Do S. B. Lindego z 1828. Wyd. T. Wierzbowski: Materiały do dziejów piśmiennictwa polskiego. T. 2. W-wa 1904.

OPRACOWANIA

Materiały do dziejów państwowej polityki bibliotecznej w Księstwie Warszawskim i Królestwie Polskim (1807-1831). Wyd. i oprac. M. Łodyński. Wr. 1958 *Książka w Dawnej Kulturze Pol.* t. 8. — A. Krosnowski: Almanach historique. Paryż 1837-1838. — L. Zienkowicz: Przegląd polityczny pisarstwa emigracji polskiej. T. 1. Paryż 1848 s. 77-78, 85--86. — F. M. Sobieszczański. *Enc. powsz.* Orgelbranda. T. 5 (1861). — L. Sapieha: Wspomnienia z lat od 1803 do 1863 r. Wyd. B. Pawłowski. Lw. 1914. — A. E. Koźmian: Pamiętniki z XIX wieku. T. 2. Poz. 1867 s. 449. — S. Goszczyński: Noc belwederska. Paryż 1870; wyd. nast.: W-wa 1915. — W. Zawadzki: Literatura w Galicji (1772-1848). Lw. 1877; wyd. nast.: wyd. A. Knot w: Pamiętniki życia literackiego w Galicji. Kr. 1961. — L. Dembowski: Moje wspomnienia. T. 1. Powst. przed 1878. Wyd. Petersb. 1898. — K. W. Wójcicki: Warszawa, jej życie umysłowe i ruch literacki w ciągu lat trzydziestu (od 1800 do 1831 r.). *Bibl. Warsz.* 1878 t. 2, 1879 t. 1-3; odb. W-wa

1880. — P. Chmielowski. *Wielka enc. powsz. ilustr.* T. 11/12 (1894). — K. Chłędowski: Pamiętniki. T. 1: Galicja (1843-1880). (Pisane od 1897). Wyd. A. Knot. Wr. 1951. — J. Bieliński: Królewski Uniwersytet Warszawski (1816-1831). T. 1-3. W-wa 1907-1912. — J. Kucharzewski: Maurycy Mochnacki. Kr. 1910. — A. Śliwiński: Maurycy Mochnacki. W-wa 1921. — K. Chłędowski: Józef Dzierzkowski i lwowski świat literacki. W książce: Z przeszłości naszej i obcej. Lw. 1935 s. 352-354. — Ł. Kurdybacha: Wpływ kultury wileńskiej na Lwów w początkach XIX w. *Ateneum Wil.* 1936. — M. Manteufflowa: Józef Kalasanty Szaniawski. Ideologia i działalność. 1815-1830. W-wa 1936. *Rozpr. Hist. Tow. Nauk. Warsz.* t. 16 z. 2. — M. Manteufflowa. *Pol. słownik biogr.* T. 3 (1937). — W. Giełżyński: Prasa warszawska 1661-1914. W-wa 1962. — A. Kamiński: Polskie związki młodzieży (1804-1831). W-wa 1963.

CHŁĘDOWSKI WALENTY (1797—1846)

Krypt.: A; W. Ch.

K r y t y k l i t e r a c k i, p u b l i c y s t a, t ł u m a c z, f i l o z o f.

Ur. 13 lutego 1797 w Jaśliskach koło Dukli; syn Seweryna, szlachcica herbu Bończa, z tytułem barona Pfaffenhofen; brat Adama Tomasza. Kształcił się najpierw w Przemyślu, potem na uniwersytecie we Lwowie. W 1817 zawiązał wśród młodzieży lwowskiej Towarzystwo Ćwiczącej się Młodzieży w Literaturze Ojczystej, które konspiracyjnie przetrwało do 1819. Współpracował z bratem Adamem przy redagowaniu *Pamiętnika Lwowskiego*, a od października 1819 sam pismo prowadził, od 1820 pod nazwą *Pszczoła Polska*. W 1821 przebywał krótko w Warszawie, gdzie był adiunktem honorowym przy Komisji Rządowej Wyznań i Oświecenia Publicznego. W 1822 wrócił do Lwowa i poślubił (w 1823) Samuelę Tchórznicką, właścicielkę Żelechowa. Od 1824 współpracował z *Rozmaitościami* (dod. do *Gazety Lwowskiej*), później również z *Dziennikiem Mód Paryskich*. W 1830 wydał własnym kosztem noworocznik *Haliczanin*. Podróżował dla ratowania zdrowia do kąpielisk zagranicznych: Karlsbadu, Berchtesgaden, Styrii i Triestu. W czasie podróży do Paryża w 1845 zetknął się z A. Mickiewiczem. Zmarł 23 grudnia 1846 we wsi Wietrzno koło Jasła.

TWÓRCZOŚĆ

1. Rozbiór uwag Philopolskiego (T. Dzieduszyckiego) nad „Janem z Tęczyna", powieścią historyczną J. U. Niemcewicza. Lw. 1825. Przedr. w zbiorze: *Polska krytyka literacka. (1800-1918)*. T. 1. W-wa 1959.

2. Listy do kumy. Rkps.
Informacja: *Pol. słownik biogr.*

3. Krytyka listów estetycznych Kremera. Rkps.
Informacja, jw. poz. 2.

Artykuły z dziedziny krytyki, estetyki, recenzje teatralne i poezje zamieszczał w czasopismach i wydawnictwach zbior.: *Album na korzyść pogorzelców*. (Red. J. Dunin Borkowski). Wiedeń-Lw. 1844, *Dzien. Mód Paryskich* (1840-1846), *Gaz. Kr.*, *Gaz. Lw.* (zwłaszcza w dod. *Rozmaitości* 1824-1846; tu m. in. Wspomnienie młodości. 1825 s. 235-237; Uwagi nad zdaniem P. W. z Oleska o sposobie sądzenia teatru lwowskiego. 1827; O tłumaczeniu. 1837), *Haliczanin*. T. 1-2. Lw. 1830 (wyd. i red.; tu m. in.: O filozofii, jej potrzebach i korzyściach; O poezji i poetach; Arystoteles, sędzia romantyczności; O samotności i jej wpływie na umysł i serce), *Pam. Lw.* (1818-1819; tu m. in. wolny przekład ballady J. F. Ratschkyego: Wyrok Bolesława. 1818; red. w końcu 1819), *Pszczoła Pol.* (red. 1820), *Roczn. Teatru Pol. we Lw.* (1823).

Dwie rozprawy z czasopism: Uwagi nad zdaniem P. W. z Oleska i Arystoteles, sędzia romantyczności — przedr. *Polska krytyka literacka*, jw. poz. 1.

P r z e k ł a d y

1. Nowy dziedzic. Opera komiczna w 2 aktach, z franc. przełożona w r. 1817. (Muzyka F. A. Boieldieugo). Rkps Ossol. sygn. 10045/I.

2. (K. G. S. Heun): Pierwsza i ostatnia miłość. Powieść Klaurena, przez... Lw. 1825.

3. (K. G. S. Heun): Najczystsza miłości ofiara. Powieść Klaurena, przez... Lw. 1826.

4. (K. G. S. Heun): Trzy dni z życia mojego. Powieść Klaurena, przez... Lw. 1826.

Szereg przekładów z poezji i prozy niem.: F. Schillera, Ch. Gellerta, F. Matthissona, J. G. Herdera, zamieszczał w czasopismach, jw. Twórczość.

Listy

1. List z 1830. Autograf Ossol. sygn. 5819/III

2. Do Kalasantego P. 5 listów z 1836-1843. Rkps Ossol. sygn. 5736/II.

3. Do T. Wasilewskiego z 1845. Rkps Ossol. sygn. 3230/II.

4. Od A. Bielowskiego 10 listów z 1840-1841. Rkps Ossol. sygn. 3457/II.

5. Od J. N. Kamińskiego b. d. Rkps Bibl. PAN Kr. sygn. 716 k. 34-36.

OPRACOWANIA

C. Wurzbach. *Biographisches Lexicon*. T. 2. Wiedeń 1857 s. 345-346. — F. M. Sobieszczański. *Enc. powsz.* Orgelbranda. T. 5 (1861).— K. Chłędowski: W. Chłędowski. *Tyg. Ilustr.* 1865 t. 2 nr 315. — W. Zawadzki: Literatura w Galicji (1772-1848). Lw. 1877, wyd. nast.: wyd. A. Knot w: Pamiętniki życia literackiego w Galicji. Kr. 1961. — P. Chmielowski. *Wielka enc. powsz. ilustr.* T. 11/12 (1894). — J. S. Dunin Borkowski: Genealogia żyjących utytułowanych rodów polskich. Lw. 1895 s. 695. — S. Schnür-Pepłowski: Z przeszłości Galicji. Wyd. 2 Lw. 1895. — S. Schnür-Pepłowski: Krwawa karta. Opowieść z przeszłości Galicji. Lw. 1896. — K. Chłędowski: Pamiętniki. T. 1: Galicja (1843-1880). (Pisane od 1897). Wyd. A. Knot. Wr. 1951. — B. Czarnik: W. Chłędowski u Mickiewicza w r. 1845. *Pam. Tow. Lit. im. A. Mickiewicza.* R. 6 (1898). — B. Czarnik: Spór literacki o „Jana z Tęczyna". *Pam. Lit.* R. 4 (1905)-R. 5 (1906). — H. Struve: Historia logiki jako teorii poznania w Polsce. W-wa 1911. — W. Bruchnalski. *Rozmaitości* (Lw.) 1912. — B. Czarnik: Bielowski i Chłędowski. *Stulecie Gaz. Lw.* T. 2. Lw. 1912 i odb. Lw. 1911. — M. Szyjkowski: Schiller w Polsce. Kr. 1915. — B. Korzeniowski: „Drama" w Warszawskim Teatrze Narodowym podczas dyrekcji L. Osińskiego (1814-1831). W-wa 1934 *Studia z Zakresu Historii Lit. Pol.* nr 11.— K. Chłędowski: W. Chłędowski. W książce: Z przeszłości naszej i obcej. Lw. 1935 s. 345-348. — Ł. Kurdybacha: Wpływ kultury wileńskiej na Lwów w początkach XIX w. *Ateneum Wil.* 1936. — B. Nadolski: Lwowskie czasopiśmiennictwo literackie w XIX w. *Księga referatów Zjazdu Nauk. im. I. Krasickiego.* Lw. 1936. — R. Skulski: Z dziejów polonistyki lwowskiej. *Pam. Lit.* R. 33 (1936). — M. Tyrowicz. *Pol. słownik biogr.* T. 3 (1937). — J. Krzyżanowski: W. Chłędowski. W zbiorze: *Polska krytyka literacka (1800-1918).* T. 1. W-wa 1959 s. 424. — T. Syga, S. Szenic: Maria Szymanowska i jej czasy. W-wa 1960 s. 191. — A. Kamiński: Polskie związki młodzieży (1804-1831). W-wa 1963.

CHODANI JAN KANTY (1769—1823)

Pseud.: Tłumacz książki „Wiersz o człowieku".

Teolog, kaznodzieja, tłumacz.

Ur. 15 października 1769 w Krakowie; syn Jakuba, ubogiego mieszczanina pochodzenia włoskiego, i Agnieszki. W 1782 wstąpił do zgromadzenia kanoników regularnych lateraneńskich w Krakowie, w 1783-1785 kształcił się w Kraśniku, następnie studiował w Krakowie filozofię, teologię, fizykę i matematykę. Po otrzymaniu święceń kapłańskich w 1793 uczył teologii w zgromadzeniu, był nadto przez osiem lat kaznodzieją przy katedrze krakowskiej, równocześnie zajmował się pracami literackimi. W 1804 uzyskał zwolnienie ze ślubów zakonnych. W 1805 przybył do Wilna, gdzie został kaznodzieją uniwersyteckim i doktoryzował się z teologii. W 1808 otrzymał na uniwersytecie katedrę teologii. W 1813 był zastępcą cenzora, a w 1815 cenzorem ksiąg w komitecie cenzury. W 1814 — wizytator szkolny. Od 1817 — dziekan oddziału nauk moralnych i politycznych. W 1819 został kanonikiem wileńskim, a nadto piastował szereg godności duchownych i uniwersyteckich. Zmarł 19 lipca 1823 w Wilnie.

TWÓRCZOŚĆ

1. Do JW. ks. Benedykta Trzebińskiego, kustosza katedr. krak., dn. 21 marca 1800. B. m. r. (Wiersz).

2. Cieniom JW. J. ks. Benedykta Trzebińskiego, kustosza katedr. krakowskiego... B. m. (1802). Wyd. anonimowo.

3. Natura i sztuka dążące wspólnie do uszczęśliwienia człowieka i ozdobienia świata, wiersz pisany w Kościelnikach, mieszkaniu letnim JW. hr. Wodzickich, r. 1802. Kr. b. r. Wyd. anonimowo.

4. Myśli względem poprawienia edukacji krajowej przez urządzenia przyzwoite szkół niższych. Powst. po 1817. Rkps był w Arch. Kuratorii Wil. nr 30.

5. Nauka chrześcijańskiej katolickiej religii we trzech częściach ułożona. Wil. 1823.

6. Kazania... z pozostałych po śmierci rękopismów wydane. Wil. 1828. Wyd. 2 pomnożone. T. 1-2. Wil. 1832.

Rozprawy umieszczał w czasopismach: *Dzien. Wil.* (tu: Rozprawa okazująca dążenie nauki Jezusa Chrystusa do dobra rodu ludzkiego. 1815 t. 2 s. 29-40), *Tyg. Wil.* (tu: Pierwsze zasady życia poczciwego człowieka. 1816 t. 2 s. 87-95).

Przekłady

1. Voltaire: Wiersz o człowieku przez Woltera z dodaniem Wiersza nad nieszczęściem Lizbony. Kr. 1795.

2. S. Gessner: Sielanki... Z niemieckiego oryginału na wiersz polski przerobione przez tłumacza książki „Wiersz o człowieku". Kr. 1800.

3. Voltaire: Henriada w pieśniach dziesięciu... Z francuskiego na wiersz polski przełożona. Kr. 1803.

4. F. J. Haydn: Stworzenie świata, z tekstem polskim. Wil. 1809.

5. A. K. Reyberger: Etyka chrześcijańska, czyli teologia moralna, do użycia szkolnego zastosowana. T. 1-3. Wil. 1821-1822 (w jęz. pol. i łac.). Wyd. nast.: Wil. 1847.

6. F. Giftschütz: Teologia pasterska. Wyd. P. Sosnowski. Wil. 1824.

7. G. Boccaccio: Powieści wierszem. Nie wyd.

Inform. Estr., również o poz. 8-13.

8. C. Garve: Nauka obyczajowa. Nie wyd.

9. G. E. Lessing: Natan mądry. Nie wyd. Rkps Bibl. Czart. sygn. IV 1967.

10. J. S. Maury: Wymowa kaznodziejska. Nie wyd.

11. K. Schmid: Historia biblijna. Nie wyd.

12. C. M. Wieland: Muzarion. Nie wyd.

13. C. M. Wieland: Oberon. Nie wyd.

Listy i materiały

1. Do A. J. Czartoryskiego, w korespondencji z 1804-1824. Rkps Arch. Kuratorii Wil. sygn. 108.

2. Do Rady Uniw. Wil. z 20 lutego 1820. Rkps Arch. Kuratorii Wil. sygn. 28.

3. Do A. J. Czartoryskiego z 8 lutego 1822, w którym donosi o napisaniu podręcznika szkolnego pt. Nauka wiary i obyczajów chrześcijańsko-katolickiej religii... Rkps Bibl. Czart. sygn. 5477.

4. Do Sz. Malewskiego 3 listy, wśród korespondencji Malewskiego. Rkps Arch. Kuratorii Wil. sygn. 111.

Ponadto rkpsy i materiały dotyczące Chodaniego znajdowały się w Arch. Państw. Wil.: rkpsy Okr. Szk. sygn. 4/1816, 67/1817, 62/1818, 51/1819, 46/1820, 71/1821, 51/1823, 3/1814, 78/1817, oraz w Arch. Kuratorii Wil. sygn. 121, 126.

OPRACOWANIA

O. L. (L. Osiński): „Henriada" Woltera na język polski przełożona. *Nowy Pam. Warsz.* 1803, październik, s. 100. — M. Bobrowski: Kazanie w dzień pogrzebu śp. X. J. K. Chodaniego, d. 21 lipca 1823 r. miane. Wyd. w przedmowie do: Nauka chrześcijańskiej katolickiej religii. Wil. 1823; wyd. osob. Wil. 1823. — (M. Malinowski): (Nekrolog). *Dzieje Dobroczynności Kraj. i Zagr.* 1823 nr 7 s. 300-303; nr 11 s. 289-301. — *Rozmaitości* (Lw.) 1823. — (J. Twardowski: Zagajenie publ. posiedzenia Uniw. Wil.). *Dzien. Wil.* 1823 t. 3 nr 5. — C. Biernacki. *Enc. powsz.* Orgelbranda. T. 5 (1861). — *Enc. kościelna* Nowodworskiego. T. 3 (1874). — P. Chmielowski. *Wielka enc. powsz. ilustr.* T. 11/12 (1894). — *Sbornik matieriałow dla istorii proswieszczenija w Rossii.* T. 3. Petersb. 1898. — J. Bieliński: Uniwersytet Wileński. T. 1-3. Kr. 1899-1900. — J. Kurczewski. *Podr. enc. kościelna.* T. 7/8 (1906). — M. Szyjkowski: Gessneryzm w poezji polskiej. *Rozpr. AU Wydz. Filol.* t. 53 (1916) i odb. Kr. 1914 s. 24-27. — M. Smolarski: Studia nad Wolterem w Polsce. Lw. 1918 *Arch. Nauk*

Wydawnictwa Tow. do Popierania Nauki Pol. dz. 1 t. 9 z. 5.
J. Lipski: Archiwum Kuratorii Wileńskiej ks. A. Czartoryskiego. Kr. 1926. (Tu informacja o korespondencji i materiałach dotyczących Chodaniego). — W. Worotyński: Seminarium Główne w Wilnie. Powstanie i pierwszy okres dziejów (1803-1816). Wil. 1935 s. 153 nn. [Rec.: W. Charkiewicz: Nowe tomy studiów teologicznych. *Słowo* 1935 nr 171; J. Poplatek. *Przegl. Powsz.* 1935 t. 208 s. 101; Vigilans. *Przegl. Wil.* 1935 nr 15/16 s. 2-7]. — Z. Ciechanowska: Literatura niemiecka a polska w XVIII w. Stan badań. *Pam. Lit.* R. 33 (1936); *Księga referatów Zjazdu Nauk im. I. Krasickiego.* Lw. 1936 i odb. — C. Falkowski. *Pol. słownik biogr.* T. 3 (1937). — L. Janowski: Słownik bio-bibliograficzny dawnego Uniwersytetu Wileńskiego. Wyd. pod kierunkiem R. Mienickiego. Wil. 1939. — S. Hrabec, F. Pepłowski: Wiadomości o autorach i dziełach cytowanych w „Słowniku" Lindego. W-wa 1963.

CHODKIEWICZ ALEKSANDER (1776–1838)

Pseud.: Autor „Katona".

Poeta, dramatopisarz, chemik, technolog.

Ur. 4 czerwca 1776 w Czarnobylu w Kijowszczyźnie; syn Jana Mikołaja, starosty żmudzkiego, i Ludwik iz Rzewuskich, hetmanówny w. kor. Używał tytułu hrabiowskiego. Kształcił się najpierw w domu, a od 1790 w Warszawie w prywatnym pensjonacie Marcina Nikuty. Walczył w powstaniu kościuszkowskim w stopniu majora, a następnie pułkownika. Po rozbiorach wystąpił z wojska i osiadł w Młynowie na Wołyniu. Obok zajęć literackich prowadził studia chemiczno-technologiczne oraz pomagał T. Czackiemu w pracy nad organizacją szkolnictwa. W 1807 wszedł do Komisji Edukacyjnej litewskiej. Bywał często w Wilnie i Warszawie. W swoim domu skupiał świat polityczny i literacki, F. Karpiński był jego doradcą literackim. Od 1804 — członek Towarzystwa Przyjaciół Nauk, jeden z najaktywniejszych jego działaczy i hojny mecenas. W 1809 prowadził z T. Czackim i K. Kniaziewiczem tajną działalność patriotyczną na Wołyniu i z tego powodu był śledzony przez policję rosyjską. W 1812 powołany na członka Komitetu Siły Zbrojnej Rządu Tymczasowego na Litwie. 13 lipca tegoż roku mianowany pułkownikiem, ufundował 18 pułk piechoty i został jego dowódcą. Brał udział w obronie Modlina, a po jego upadku, z powodu odmowy podpisania kapitulacji, dostał się do niewoli rosyjskiej. W Królestwie Polskim — szef sztabu dywizji gwardii (od 20 stycznia 1815); 2 grudnia 1818 zwolniony na własną prośbę, z awansem na generała brygady. 9 kwietnia 1819 został senatorem-kasztelanem, 17 października tegoż roku dekretem najwyższym pozbawiony tej godności za bardzo ostre wystąpienie (wywołane zatargiem osobistym) na sesji senatu (4 października) przeciwko w. ks. Konstantemu i łamaniu konstytucji Królestwa. W 1820 wybrany z Sandomierskiego posłem na sejm, należał do stronnictwa Kaliszan. Mason VII stopnia, członek wielu lóż krajowych (Świątynia Izis, Szkoła Sokratesa w Wilnie, Doskonała Tajemnica w Dubnie i Cnota Uwieńczona w Rafałówce). 8 lutego 1826 został aresztowany pod zarzutem skontaktowania polskiego Towarzystwa Patriotycznego z rosyjskim Towarzystwem Południowym i wysłany do Petersburga, gdzie przebywał na wolnej stopie. 7 grudnia 1827 poznał tam A. Mickiewicza. Po uwolnieniu mieszkał rok pod nadzorem policyjnym w Żytomierzu, po czym wrócił do Młynowa. Był członkiem wielu towarzystw naukowych (Akademii Nauk w Petersburgu od 1818, Uniwersytetu Wileńskiego od 1819, towarzystwa rolniczo-galwanicznego w Paryżu, mineralogicznego w Jenie i Petersburgu, farmaceutycznego w Wilnie i Petersburgu). Interesował się litografią, wydawał pierwsze litografowane pismo polskie — *Miesięcznik Warszawski* (1818). Żonaty był z Karoliną Teresą Walewską (od 1799), po rozwodzie — z Franciszką Ksawerą Szczeniowską. Zmarł 24 stycznia 1838 w Młynowie.

TWÓRCZOŚĆ

1. Kartago. Poema heroiczne w księgach 11. Powst. 1803. Wyd. księga 1-4. B. m. (1803). Autografy i rkpsy (bruliony i czystopisy) zachowane we fragm. w Muz. Nar. Kr. (Arch. Młynowskie sygn. VIII n 10.010, VIII n 10.011, VIII n 10.009, VIII n 7838).

W rkpsach warianty tytułu: Wzięcie Kartago, Zburzenie Kartagi. Szczegółowy opis materiałów oraz rekonstrukcję przebiegu pracy nad tym utworem i wszystkich okoliczności towarzyszących jego powstawaniu podaje R. Sobol: Franciszek Karpiński jako doradca literacki Aleksandra Chodkiewicza. W zbiorze: Miscellanea z doby Oświecenia. Wr. 1960 *Arch. Lit.* t. 5.

2. Mowa... przy otwarciu Wołyńskiego Gimnazjum dnia 1 października 1805 roku w Krzemieńcu miana. B. m. (1805). Przedr. A. Kraushar: Tow. Warsz. Przyj. Nauk. T. 1. W-wa 1900.

3. Katon. Trajedia w 5 aktach wierszem. Wil. 1809. Wyst. W-wa 18 lutego 1810. Wyd. nast. poprawione, zob. poz. 8.

Wg J. Addisona.

4. Wirginia. Tragedia w 5 aktach. Wyst. W-wa 9 kwietnia 1813. Wyd. zob. poz. 8.

5. Uwagi krytyczne nad poglądami kosmogonicznymi ks. Staszica. Powst. 1814. Wyd. A. Kraushar: Tow. Warsz. Przyj. Nauk. T. 3. W-wa 1902.

6. Teona. Trajedia w 3 aktach przez autora „Katona". Wyst. W-wa 1 marca 1816. Wyd. W-wa 1816.

Tu też przedr. rec. L. Osińskiego o utworze oraz: Uwagi nad sądem tym przez samego autora.

7. Chemia. T. 1-7. W-wa 1816-1820.

8. Pisma wierszem i prozą. T. 1. W-wa 1817; toż wyd. tyt.: Katon i Wirginia. Tragedie. W-wa 1817.

Z a w a r t o ś ć: poz. 3, 4.
Inne tomy nie wyszły.

9. Portrety wsławionych Polaków, rysowane na kamieniu przez Walentego Śliwickiego, z opisem ich życia przez... W-wa 1820.

10. Scenariusz do opery Elsnera „Jagiełło w Tęczynie". Egz. teatr. Bibl. Nar. sygn. 6316 a b; fragm. ogł. *Wanda* 1820 t. 1 s. 152. Wyst. W-wa 1 stycznia 1820.

11. Selino i Borys. Dramat. Nie wyd.

Informacja: *Pol. słownik biogr.*

12. Paulina. Powieść. T. 1-6. Nie wyd.

Informacja: Estr. III (1962), 137.

Pisał ponadto i tłumaczył powieści, wiersze oraz rozprawy z fizyki i chemii, parę z tych ostatnich wyd. osob. (zob. Estr., jw., 136-137).

Utwory umieszczał w czasopismach: *Mies. Warsz.* (1818). *Pam. Warsz.*, *Tyg. Pol.* (W-wa), *Tyg. Wil.*, *Wanda.*

P r z e k ł a d y

1. A. F. Kotzebue: Hiszpani w Peru albo śmierć Rolli. Tragedia... w 5 aktach. B. m. 1797.

2. R. Ch. G. de Pixérécourt: Małgorzata z Andegawii (Anjou), królowa angielska. Drama w 3 aktach. Wyst. W-wa 27 stycznia 1811.

3. A. F. Kotzebue: Kwakrowie, czyli moc wiary. Drama w 1 akcie. Wyst. W-wa 19 stycznia 1812.

L i s t y

1. Do F. Karpińskiego z 2 kwietnia 1803. Wyd. T. Mikulski, R. Sobol: Korespondencja F. Karpińskiego z lat 1763-1825. Wr. 1958 *Arch. Lit.* t. 4.

2. Do Jana Śniadeckiego 2 listy z 1807, 1810. Rkps Bibl. Jagiel. sygn. 3131.

3. Do nieznanego adresata z 15 listopada 1808; do J. Zawadzkiego 7 listów z 1809--1837. Ogł. T. Turkowski: Materiały do dziejów literatury i oświaty na Litwie i Rusi. T. 1. Wil. 1935 s. 152-153.

4. Do E. Czarneckiego z 1830. Ogł. A. Kraushar: Tow. Warsz. Przyj. Nauk. T. 7. W-wa 1905.

5. Od S. Trembeckiego 3 listy z 1795--1796. Ogł. J. Platt: Trembeciana. *Pam. Lit.* R. 47 (1956) z. 3.

6. Od F. Karpińskiego 5 listów z 1799--1812. Wyd. T. Mikulski, R. Sobol, jw. poz. 1.

7. Od W. Bogusławskiego 3 listy z 1800, 1811 i 1815. Ogł. J. Got. *Pam. Teatr.* 1961 z. 2.

8. Od Jędrzeja Śniadeckiego 2 listy. Rkps Bibl. Jagiel. sygn. 3157 (teka zawierająca korespondencję J. Śniadeckiego z lat 1807-1808). List z 16 października 1807 ogł. B. Skarżyński w wyd.: J. Śniadecki: Wybór pism naukowych i publicystycznych. (W-wa) 1952.

OPRACOWANIA

O... (L. Osiński): (Katon. Rec.). *Pam. Warsz.* 1809 t. 3 s. 255 nn. — X. (L. Osiński?): (Teona. Rec.). *Gaz. Korespondenta Warsz.* 1816 dod. do nru 19; toż w wyd.: Teona. Trajedia w 3 aktach. W-wa 1816 (razem z Uwagami nad sądem tym przez samego autora); przedr. J. Lipiński: Recenzje teatralne Towarzystwa Iksów. Wr.

1956 *Materiały do Dziejów Teatru w Polsce* t. 4. — K. A. Vieilh de Boisjoslin: Biographie universelle... Paryż 1826-1831. — K. W. Wójcicki: Życiorysy znakomitych ludzi. T. 1. W-wa 1850 s. 303. — K. W. Wójcicki: Cmentarz Powązkowski pod Warszawą. T. 3. W-wa 1858. — F. Kowalski: Wspomnienia. T. 1-2. Kijów 1859. — J. I. Kraszewski: Wieczory wołyńskie. *Dzien. Lit.* 1859 nr 6 nn.; wyd. osob. Lw. 1859 s. 18 nn. — J. Pankiewicz. *Enc. powsz.* Orgelbranda. T. 5 (1861). — M. Malinowski: Księga wspomnień. Powst. 1864. Wyd. J. Tretiak. Kr. 1907 *Źródła do Dziejów Polski Porozbiorowych* 3. — K. Koźmian: Pamiętniki. T. 3. Kr. 1865 s. 379-382. — K. W. Wójcicki: Warszawa i jej społeczność w początkach naszego stulecia. W-wa 1875 s. 106, 125. — K. W. Wójcicki: Warszawa, jej życie umysłowe i ruch literacki w ciągu lat trzydziestu (od 1800 do 1830 r.). *Bibl. Warsz.* 1878 t. 2, 1879 t. 1-3; odb. W-wa 1880 s. 49. — J. Falkowski: Obrazy z życia kilku ostatnich pokoleń w Polsce. T. 2. Poz. 1882 s. 141, 196. — P. Chmielowski, B. Znatowicz. *Wielka enc. powsz. ilustr.* T. 11/12 (1894). — J. Bieliński: Uniwersytet Wileński. T. 1-3. Kr. 1899-1900. — A. Kraushar: Tow. Warsz. Przyj. Nauk. T. 1-4, 7. Kr. 1900-1905. — S. Harassek: Kant w Polsce przed r. 1830. Kr. 1916 *Prace Hist.-Lit.* nr 8 s. 17. — W. Leppert: A. hr. Chodkiewicz. W książce: Rys rozwoju chemii w Polsce do roku 1830. W-wa 1917 s. 91-96. —

M. Szyjkowski: Dzieje nowożytnej tragedii polskiej. Typ pseudoklasyczny. 1661-1831. Kr. 1920. — H. Mościcki: Pod znakiem Orła i Pogoni. Szkice historyczne. Wyd. 2. Lw. 1923 s. 229, 231. — H. Więckowska: Opozycja liberalna w Królestwie Kongresowym. 1815-1830. W-wa 1925 *Rozpr. Hist. Tow. Nauk. Warsz.* t. 3 z. 2. — S. Małachowski-Łempicki: Kaliskie loże wolnomularskie. Kalisz 1928 s. 23-33. — S. Askenazy: Łukasiński. T. 1-2. W-wa 1929. — S. Małachowski-Łempicki: Wykaz polskich lóż wolnomularskich oraz ich członków w latach 1738-1821. Kr. 1929 s. 73. — S. Małachowski-Łempicki: Wolnomularstwo na ziemiach dawnego Wielkiego Księstwa Litewskiego. Wil. 1930 s. 101, 140. — J. Dobrzański: Z dziejów ruchu naukowego na Wołyniu w XIX w. 1. Zbiory naukowe. *Nauka Pol.* 1934 s. 119-120. — T. Turkowski: Materiały do dziejów literatury i oświaty na Litwie i Rusi. T. 1. Wil. 1935 s. 152 nn. — A. Miller: Teatr polski i muzyka na Litwie jako strażnice kultury Zachodu (1745-1865). Wil. 1936 s. 116, 144. — J. Nieć: Dział rękopisów w bibliotece Tow. Przyj. Nauk w Łucku. Archiwum Chodkiewiczów w Młynowie. *Archeion* 1936 s. 56. — T. Estreicher, H. Mościcki. *Pol. słownik biogr.* T. 3 (1937). — M. Kukiel: Wojna 1812 roku. T. 1. Kr. 1937 s. 102 nn. — S. Wasylewski: Chodkiewicz i Chodźkiewicz. *Tyg. Ilustr.* 1937 nr 30. — J. S. Bystroń: Literaci i grafomani z czasów Królestwa Kongresowego. 1815-1831. Lw. 1938. — J. Lipiński: Objaśnienia do: Recenzje teatralne Towarzystwa Iksów 1815-1819. Wr. 1956 *Materiały do Dziejów Teatru w Polsce* t. 4. — J. Platt: Trembeciana. Listy do A. Chodkiewicza. *Pam. Lit.* R. 47 (1956) z. 3. — J. W. Gomulicki. *Nowe Książki* 1957 nr 10 s. 604. — A. Nowak-Romanowicz: Józef Elsner. Monografia. Kr. 1957 *Studia i Materiały do Dziejów Muzyki Pol.* t. 4. — J. W. Gomulicki: Nekrolog znanej biblioteki. *Nowe Książki* 1958 nr 14. — R. Sobol: Franciszka Karpińskiego „Podróż w kraju zaczarowanym". *Pam. Lit.* R. 5 (1959) z. 3/4. — R. Sobol: Franciszek Karpiński jako doradca literacki A. Chodkiewicza. W zbiorze: Miscellanea z doby Oświecenia. Wr. 1960 *Arch. Lit.* t. 5. [Rec.: J. W. Gomulicki. *Roczn. Lit. 1958-1960* (W-wa 1964) s. 227-228]. — W. Giełżyński: Prasa warszawska 1661-1914. W-wa 1962. — T. Kalusiński: A. Chodkiewicz (1776-1838). *Chemik* 1962 nr 1. — J. M. Michałowski: Litografowany „Miesięcznik Warszawski", zapomniane pisemko stołeczne z 1818 r. *Roczn. Historii Czasopiśmiennictwa Pol.* t. 3 (1963) z. 1.

CHODŹKO IGNACY (1724–1792)

Pseud.: Euryklides Anapiusz Arkas.

D r a m a t o p i s a r z, s a t y r y k, t ł u m a c z.

Ur. 16 stycznia 1724 na Litwie. 8 września 1739 wstąpił do jezuitów w Wilnie, gdzie odbył dwuletni nowicjat. Następnie studiował retorykę w Słucku (1741/42) i filozofię w Akademii Wileńskiej (1742/43 — 1744/45). Potem uczył w klasach niższych kolegiów w Grodnie (1745/46 — 1746/47), Witebsku (1747/48) i Połocku (1748/49). W latach

szk. 1749/50 — 1750/51 studiował teologię w Połocku, w 1751/52 — 1752/53 w Rzymie. Został wówczas członkiem rzymskiej Arkadii (pod imieniem Euriclide Anapio). Po powrocie do kraju odbył „trzecią probację zakonną" w domu Św. Rafała w Wilnie (1753/54); w roku następnym pełnił obowiązki kaznodziei odświętnego w Akademii Wileńskiej. W r. szk. 1756/57 uczył retoryki w warszawskim kolegium na Starym Mieście i pisał kronikę domu warszawskiego; w roku następnym — kaznodzieja odświętny w Wilnie i profesor etyki. Wtedy też zapewne zdobył tytuł doktora filozofii. Od 1759/60 przez lat pięć pełnił urząd penitencjarza u Św. Piotra w Rzymie. W 1765/66—1766/67 był prokuratorem zakonnej asystencji polskiej (w Rzymie); w 1767/68 — prokuratorem prowincji litewskiej (w Warszawie). Od 10 stycznia 1768 do jesieni 1771 sprawował obowiązki rektora kolegium w Nowogródku. Następnie administrował domem profesorów (Św. Kazimierza) w Wilnie, gdzie zastała go kasata zakonu. Po kasacie do 1778 był prefektem szkoły powiatowej w Zodziszkach. Zgromadził znaczną bibliotekę. Zmarł w 1792.

TWÓRCZOŚĆ

1. Wzór szczerej przyjaźni, Damon i Fincja. Tragedia imieniem... Antoniego Sułkowskiego... zaszczycona... od prześwietnej, w krasomówskiej nauce i historii ćwiczącej się młodzi, w sali wielkiej szkół Societatis Jesu wyprawiona. Roku 1757, dnia 16 i 18 miesiąca lutego. W-wa 1757.

Dedyk. A. Sułkowskiemu.

2. Rozmowa Satyra z Anapiuszem Arkadem o polskich zwyczajach. Satyr. Powst. 1764. Z odpisu L. Kamykowskiego Bibl. PAN Kr. sygn. 6344 wyd. J. Pelc w zbiorze: Miscellanea z doby Oświecenia, 2. Wr. 1965 *Arch. Lit.* 9.

Utwór przesłany F. Bohomolcowi.

P r z e k ł a d y

1. Phaedrus: Fedra Augusta Cesarza Wyzwoleńca Bajek ksiąg pięć. Z łacińskiego na polski język, z przydatkiem not potrzebnych, przez... przetłumaczone, a Najjaśniejszej Komisji Edukacji Narodowej dla pożytku uczącej się młodzi, we trzech językach, ofiarowane. Wil. 1774.

Tekst łac., pol. i franc.

L i s t y

1. Do J. A. Załuskiego z 15 maja 1762, z Rzymu. Rkps Bibl. Nar. sygn. 3262 k. 62-63.

OPRACOWANIA

Catalogus personarum et officiorum provinciae Lithuanae Societatis Jesu ex anno 1739 in annum 1773. Rkpsy Arch. Romanum Soc. Jesu (Lithuanica 58, 59). — Catalogus primus Collegii Novogrodensis Societatis Jesu anno 1770. Rkps jw. (Lithuanica 32 f 77 nr 1). — J. I. KRASZEWSKI: Wilno od początków jego do r. 1750. T. 4. Wil. 1842 s. 321, 326. — D. CHODŹKO. *Teka Wil.* 1858. — J. BROWN: Biblioteka pisarzów asystencji polskiej Towarzystwa Jezusowego. *Przegl. Poz.* t. 32 (1861) i wyd. osob. Poz. 1862. — C. SOMMERVOGEL: Bibliothèque de la Compagnie de Jésus. T. 2. Bruksela-Paryż 1891 szp. 1152. —

S. BEDNARSKI: Upadek i odrodzenie szkół jezuickich w Polsce. Kr. 1933. — S. BEDNARSKI. *Pol. słownik biogr.* T. 3 (1937). — J. PELC: Oświeceniowa polemika ze staropolskim satyrem. W zbiorze: Miscellanea z doby Oświecenia, 2. Wr. 1965 *Arch. Lit.* 9. — W. ROSZKOWSKA: Polacy w rzymskiej „Arkadii" (1699-1766). *Pam. Lit.* R. 56 (1965) z. 3 i odb. — J. POPLATEK: Udział byłych jezuitów w Komisji Edukacji Narodowej. (Maszynopis Wydawnictwa Apostolstwa Modlitwy Kr.).— B. NATOŃSKI: Wypisy ze źródeł jezuickich i uwagi. (Maszynopis w posiadaniu redakcji).

CHODŹKO JAN BOREJKO (1777—1851)

Pseud.: AUTOR „PANA JANA ZE ŚWISŁOCZY"; J. C.; JAN CH......; JAN ZE ŚW.....; JAN ze ŚW....... HERBU KOŚCIESZA; JAN ZE ŚWISŁOCZY; WAJŻGANTOS.

P o e t a, p o w i e ś c i o p i s a r z, d r a m a t o p i s a r z, p r a w n i k.

Ur. 24 czerwca 1777 w Krzywiczach, pow. wilejski, woj. mińskie; syn Józefa, ziemianina, i Konstancji z Bujnickich. Kształcił się w domu, a od 1788 w Szkole Wydziałowej w Wilnie. Po ukończeniu nauki gospodarował w swych dobrach w Krzy-

wiczach i Parafianowie. W 1793 został obrany komisarzem cywilno-wojskowym powiatu oszmiańskiego, w 1795 asesorem sądu postawskiego, w 1798 podsędkiem, w 1808 podkomorzym powiatu wilejskiego, w 1811 prezydentem Sądu Głównego Departamentu Cywilnego w Mińsku. Był na terenie Mińska organizatorem życia kulturalnego i jednym z najbardziej wpływowych obywateli. Ożenił się z Klarą z Korsaków. W 1812 organizował administrację polską w Mińsku i wszedł do Rządu Tymczasowego. Po upadku Napoleona przebywał w Warszawie. Po amnestii w 1816 osiadł w Wilnie jako główny prokurator masy dóbr poradziwiłłowskich. Wolnomularz w stopniu (VII) kawalera różanego krzyża; założyciel loży Szkoła Sokratesa na Wschodzie Wilna (1818); mistrz katedralny lóż Pochodnia Północna na Wschodzie Mińska (1816) i Szkoła Sokratesa. Był członkiem Towarzystwa Szubrawców z pseudonimem Wajżgantos. Należał również do wielu organizacji lokalnych, m.in. do Towarzystwa Dobroczynności, Towarzystwa Pomocy Uczniom Uniwersytetu, Towarzystwa Typograficznego. Dbał o rozwój teatru i organizował przedstawienia amatorskie. Przez synów i kontakt z T. Zanem był bliski sprawom filomackim. W 1821 został powołany na członka honorowego Uniwersytetu Wileńskiego. W 1822 mianowany generalnym wizytatorem szkół guberni litewsko-wileńskiej, a w 1823 mohylewskiej i witebskiej. (Sekretarzem jego był Tomasz Zan). Jako członek tajnego Towarzystwa Patriotycznego, został w 1826 aresztowany i przewieziony do Warszawy, a potem do Petersburga. Wrócił do Wilna w 1830, lecz po wybuchu powstania został wraz z synem Józefem, przewidzianym na komendanta powstania w Wilnie, zesłany do miasta Perm′ pod Uralem. Wrócił stamtąd do zrujnowanego majątku, sprzedał go i osiadł jako dzierżawca w Janowszczyźnie, wkrótce jednak porzucił dzierżawę i zamieszkał u córki, Zofii Naborowskiej, w Rohowiczach. Zmarł 10 listopada 1851 w Mińsku.

TWÓRCZOŚĆ

1. Bolesław Krzywousty. Tragikomedia w 5 aktach. Wyst. Wil. 1804 i nn. Wyst. również W-wa i inne miasta. Nie wyd.

Rkpsy: Bibl. Nar. (Zbiory Raperswilskie sygn. 454; zniszcz. 1944), Bibl. Nar. (BOZ sygn. 974).

2. Krakus. Tragedia w 5 aktach. Powst. 1804. Fragm. ogł.: *Dzien. Wil.* 1816 t. 3 nr 17 s. 394-406; pt. Krakus, książę Polski. Tragedia oryginalnie napisana w roku 1804, dotąd drukiem nie ogłoszona. *Rubon* 1845 t. 5-1846 t. 7. Wyst. W-wa 25 lutego 1825.

Rkps Bibl. Nar. (BOZ sygn. 974a).

3. Litwa oswobodzona, czyli przejście Niemna. Komedia oryginalna wierszem w 1 akcie, do szczęśliwego odrodzenia się ojczyzny naszej zastosowana. Wyst. Mińsk 15 sierpnia 1812. Wyd. Mińsk 1812.

Kopia rkpsu była w Bibl. Nar. (Zbiory Raperswilskie sygn. 772; zniszcz. 1944).

4. Mowa Jana Chodźki, byłego prezydenta 2-go departamentu mińskiego, członka Wileńskiego Towarzystwa Dobroczynności, na sesji publicznej tegoż Towarzystwa dnia 16 grudnia 1817 roku miana. Wyd. w zbiorku: *Posiedzenie publiczne Wileńskiego Towarzystwa Dobroczynności, odbyte w Wilnie dnia 16 grudnia 1817 r.* Wil. b. r. s. 17-32.

Rkps był w Bibl. im. Wróblewskich Wil. sygn. 877.

5. Pan Jan ze Świsłoczy, kramarz wędrujący. Dziełko uznane przez Rząd Cesarskiego Wileńskiego Uniwersytetu za pożyteczne dla szkół parafialnych. Wil. 1821. Wyd. nast.: Wil. 1824; „wyd. 2" Wil. 1825; zob. poz. 15 t. 11-12.

Dwa pierwsze wydania bez wskazania nazwiska autora. Jest to przeróbka utworu M. L. de Jussieu: Simon de Nantua ou le marchand forain.

Przekł. litewski: J. Rupejko: Jonas isz Swisłoczes krominikas wędrawois... Wil. 1823. Wyd. nast.: pt. Jonas Iszwisłoczius kromininkas. Wil. 1860.

6. Pan Wojski. Powieść z końca XVIII wieku. *Tyg. Petersb.* 1830 nr 38-39, 42; odb. w zbiorku: Trzy powieści: Kufer i upiór, Pan Wojski, Waza etruska. Z Tygodnika Petersburskiego, r. 1830. Petersb. 1830. Wyd. nast.: zob. poz. 15 t. 1.

7. Pierwsza miłość, czyli pamiątka dziecinności. Komedioopera w 1 akcie. Wolny przekład z E. Scribe. Wyst. Perm′ 1831. Wyd. zob. poz. 15 t. 2.

8. Stary pan młody. Komedioopera we 2 aktach. Wolny przekład z pp. (E.) Scribe i Milesville (Mélesville). Wyst. Perm′ 1831. Wyd. zob. poz. 15 t. 2.

9. Panna na wydaniu. Komedia we 3 aktach, z jednoaktowego wodewilu E. Scribe naśladowano i zastosowano do obyczajów krajowych. Wyst. Perm' 1831. Wyd. zob. poz. 15 t. 4.

10. Kłamca prawdomówny. Komedia w 1 akcie. Przełożona z wodewilu francuskiego E. Scribe. Wyst. Perm' 1831. Wyd. zob. poz. 15 t. 4.

11. Dom zajezdny w Górach Pirenejskich. Komedioopera w 1 akcie napisana przez pp. (E.) Scribe i (Ch. G.) Delestre. Wolny przekład. Wyst. Perm' 1831. Wyd. zob. poz. 15 t. 6.

12. Niewiasta panem domu. Komedioopera w 1 akcie. Wolny przekład z francuskiego oryginału E. Scribe. Wyst. Perm' 1831. Wyd. zob. poz. 15 t. 6.

13. Pan bez lokaja, lokaj bez pana. Komedioopera w 1 akcie. Wolny przekład (z E. Scribe i L. E. Dupaty). Wyst. Perm' 1831. Wyd. zob. poz. 15 t. 8.

14. Bogaty spadek. Komedioopera w 1 akcie. Wolne tłumaczenie pp. (L. E.) Dupaty i (E.) Scribe. Wyst. Perm' 1831. Wyd. zob. poz. 15 t. 8.

15. Pisma rozmaite autora „Pana Jana ze Świsłoczy". T. 1-6. Wil. 1837; t. 7-11. Wil. 1841; t. 12. Wil. 1842.

Zawartość t. 1: Pani Kasztelanowa i jej sąsiedztwo. Powieści z końca XVIII wieku. T. 1: poz. 6; Państwo Cześnikostwo. —

T. 2: Teatr. Wolny przekład lub naśladowanie z pana Scribe i innych. T. 1: poz. 7, 8. —

T. 3: Pani Kasztelanowa... T. 2: Podróż do pani Kasztelanowej; Pani Kasztelanowa. —

T. 4: Teatr... T. 2: poz. 9; 10. —

T. 5: Pani Kasztelanowa... T. 3: Imieniny pani Kasztelanowej; Pani Starościna. —

T. 6: Teatr... T. 3: poz. 11, 12. —

T. 7: Pani Kasztelanowa... T. 7 (!, faktycznie: 4): Sejmiki; Mój stryjaszek. —

T. 8: Teatr... T. 4: poz. 13, 14. —

T. 9: Pani Kasztelanowa... T. 5: Interesa. —

T. 10: Powieści. Dokończenie Sąsiedztwa pani Kasztelanowej. T. 6: I. Henryczek; II. Koroniasz (!) w Wilnie; III. Święta Bożego Narodzenia w Litwie. —

T. 11-12: poz. 5.

16. Słownik przysłów, przypowieści, zdań obyczajowych i szczególniejszych obrotów mowy polskiej. Ze skrócenia słownika S. B. Lindego oraz z wyjątków późniejszych dzieł ułożony. Cz. 1-3. Powst. 1840. Nie wyd.

17. Wiadomości historyczno-statystyczne o diecezji rz.-katolickiej mińskiej. Cz. 1-2. Powst. ok. 1845. Rkps (kopia z autografu) Bibl. Jagiel. sygn. 6039. Fragm. ogł. pt. Zapiski śp. Jana Chodźki o niektórych kościołach na Litwie. *Pam. Religijno-Moralny* 1859 S. II t. 4 (tu opis kościołów w Krzywiczach i Nieświeżu).

18. Modlitwy sierot. Wil. 1858.

19. Malarz i przędziarka albo moc przyrodzenia. Drama w 3 aktach. Nie wyd. Rkps był w Bibl. im. Wróblewskich Wil. sygn. 878.

20. Nimfa Niemna. Komedia (?).

Artykuły i drobne utwory ogł. w czasopismach i wydawnictwach zbior.: *Athenaeum* (tu: Korespondencja literacka 1847-1848), *Dzieje Dobroczynności Kraj. i Zagr.* (tu m. in.: O szkółkach parafialnych i wiejskich. 1820 s. 315-326; Wspomnienie zmarłych członków Towarzystwa Wileńskiego Dobroczynności na publicznym posiedzeniu dnia 1 lipca 1821 r. 1821 s. 677-683). *Dzien. Wil.* (tu m. in.: O eksdywizjach, czyli o podziale sądowym majątku dłużnika dla wierzycieli. 1816 t. 4 s. 194-227), *Gaz. Tymczasowa Mińska* (1812), *Rubon* (tu m. in.: Góra Warhan. 1843 t. 3 s. 3-11; Odrywek z powieści: Brat i siostra. Rozmowy między książęciem O., jego małżonką i ks. Pafnucym kapelanem. 1845 t. 5 s. 123-135; Myśli o zakonach mniszych w powszechności. 1846 t. 7 s. 32-38; O trybie instrukcji publicznej w dawnym Wielkim Księstwie Litewskim po skasowaniu zakonu jezuickiego. Wyjątek z pamiętników nie ogłoszonych. 1846 t. 7 s. 38-46), *Tyg. Petersb.* (1830), *Wiad. Brukowe* (tu m. in.: Nowe doświadczenie magnetyczne. 1817 nr 7).

Przekłady

1. Teatr. Wolny przekład lub naśladowanie z pana Scribe i innych. zob. Twórczość poz. 7-14.

2. B. Żukowski: Dwie kartki z Historii powszechnej świata. Wyjątek z pisma ze Szwajcarii. *Rubon* 1843 t. 4 s. 41-49.

3. J. C. Lacordaire: Roztrząsania religijno-filozoficzne o najcelniejszych przedmiotach wiary ś. katolickiej. T. 1-4. Rkps powst. 1848.

4. Zbiór psalmów i modlitw używanych w brewiarzach kapłańskich katolickich. T. 1-4. Rkps.

Listy i materiały

1. Do I. Werowskiego z 1807, 1815, 1821. Ogł. S. Dąbrowski: Jan Chodźko do Ignacego Werowskiego. (Okruchy z dziejów sceny wileńskiej). *Comoedia* 1939 nr 5.

2. Mowy z 1811 i odezwy były w Bibl. im. Wróblewskich. Wil. rkps sygn. 877.

3. Raporty z wizytacji szkół były w Aktach Kuratorii Wil. rkps sygn. 347, 400 i w Arch. byłego Okręgu Nauk. Wil. rkps sygn. 10/1822, 20/1822, 36/1821, 64/1822, 67/1819.

4. Raporty z wizytacji szkół na Litwie i Białorusi. Rkps Bibl. Nar. (BOZ sygn. 1742).

Bibliografię twórczości podaje D. C. Chodźko: Jan Chodźko. Obrazek życiorysowy. *Teka Wil.* 1858 nr 5 i nadb.

OPRACOWANIA

A. Wierzejski: O eksdywizjach, list do Pana Prezydenta Chodźki. *Dzien. Wil.* 1817 t. 5 nr 27. [Polemika: M. Romer: Odpowiedź na list JW. Wierzejskiego. *Tamże* t. 5 nr 28]. — (Wiad. o członkostwie honorowym Uniw. Wil.). *Dzien. Wil.* 1821 t. 2 s. 229. — Opisy służbowe urzędników szkolnych z lat 1821-1822 i 1819-1825. Rkpsy były w Aktach Kuratorii Wil. sygn. 282, 283. — (Jan ze Świsłoczy. Rec.:) S. P. *Gaz. Lit.* 1821 nr 26; *Pam. Warsz.* 1822 t. 1 s. 59-62. — K. A. Vieilh de Boisjoslin: Biographie universelle. Paryż 1826-1831. — (Pisma rozmaite. Rec.). *Wizerunki i Roztrząsania Nauk.* 1837 t. 16 s. 113-142. — A. Szemesz: List ze wsi. Rozbiór powieści Jana Chodźki ze Świsłoczy Pani kasztelanowa. W książce: F. D. i L. T. (F. Dobkiewicz, L. Trynkowski, J. Krzeczkowski): Pisma rozmaite. T. 1. Wil. 1838. (Tu również omówienie komedii Panna na wydaniu). — M. Chodźko: Nowy dodatek do Polski odradzającej się. Paryż 1843 s. 221 nn. — (Nekrologi:) *Kur. Wil.* 1851 nr 967; O ludziach talentu nie docenionych m. in.: o J. Chodźce... w związku z jego niedawną śmiercią. *Dzien. Warsz.* 1852 nr 333. — Jan ze Śliwina (A. H. Kirkor): Przechadzki po Wilnie i jego okolicach. Wil. 1856; wyd. 2 uzup. Wil. 1859. — D. C. Chodźko: Jan Chodźko. Obrazek życiorysowy. *Teka Wil.* 1858 nr 5 s. 271-292. — E. Felińska: Pamiętniki z życia. S. II. T. 1. Wil. 1858. — *Enc. powsz.* Orgelbranda. T. 5 (1861). — G. Puzynina: Pamiętniki. Powst. przed 1869. Fragm. pt. W Wilnie i w dworach litewskich. Pamiętnik z lat 1815-1843. Wyd. A. Czartkowski, H. Mościcki. Wil. 1928. — A. Pług: Ignacy Chodźko i ogólna charakterystyka pism jego. *Kłosy* 1877 nr 619 s. 298. — A. Wernicki: Leonard Chodźko i jego prace. *Tyg. Pol.* 1880; odb. Lw. 1880 s. 2-3. — A. E. Odyniec: Wspomnienia z przeszłości opowiadane Deotymie. W-wa 1884 s. 101-102. — P. Chmielowski. *Wielka enc. powsz. ilustr.* T. 11/12 (1894). — C. Jankowski: Powiat oszmiański. Materiały do dziejów ziemi i ludzi. T. 1. Petersb. 1896. — P. Chmielowski: Liberalizm i obskurantyzm na Litwie i Rusi (1815-1823). W-wa (1898). — J. Bieliński: Uniwersytet Wileński. T. 2, 3. Kr. 1899-1900. — H. Galle. *Sto lat myśli pol.* T. 2 (1907). — K. Podernia: Wileńskie Towarzystwo Dobroczynności. W-wa 1907. — S. Askenazy: Łukasiński. T. 1-2. W-wa 1908. — J. Iwaszkiewicz: Litwa w roku 1812. Kr. 1912. — W. Borowy: Ignacy Chodźko. Kr. 1914 *Prace Hist.-Lit.* nr 4, s. 14-21 nn. —

L. Simon: J. Chodźki „Krakus". *Życie Teatru* 1926 nr 23. — S. Małachowski-Łempicki: Wolnomularstwo na ziemiach dawnego Wielkiego Księstwa Litewskiego. Wil. 1930. — H. Turska: Język J. Chodźki. Przyczynek do historii języka polskiego na obszarze północno-wschodnim Rzeczypospolitej. Wil. 1930 *Bibl. Prac Polon.* nr 3. [Rec.: H. Hleb-Koszańska. *Alma Mater Vilnensis* z. 9 (1930)]. — M. Dunajówna: Tomasz Zan. Wil. 1933 *Rozpr. i Materiały Wydz. I Tow. Przyj. Nauk w Wil.* t. 5 z. 1.— I. Zaleska Stankiewiczowa: Pensje żeńskie w Wilnie. Wil. 1935. — O. Hedeman: Szkoły walerianowskie ks. ks. pijarów łużeckich. Wil. 1937 s. 43-44. — T. Turkowski. *Pol. słownik biogr.* T. 3 (1937). — L. Janowski: Słownik bio-bibliograficzny dawnego Uniw. Wil. Wyd. pod kierunkiem R. Mienickiego. Wil. 1939. — M. Piszczkowski: Idylla pańsko-chłopska w literaturze polskiej. *Księga pam. ... J. Kleinera.* Łódź 1949. — M. Straszewska: Czasopisma literackie w Królestwie Polskim w latach 1832-1848. Cz. 2. Wr. 1959 *IBL. Studia Hist.-Lit.* t. 23. — Z. Skwarczyński: Kazimierz Kontrym. Towarzystwo Szubrawców. Dwa studia. Łódź 1961 *Łódzkie Tow. Nauk. Wydz. I* nr 48. — Z. Skwarczyński: Wstęp do wyd.: Wiadomości Brukowe. Wybór artykułów. Wr. (1962) *BN* I, 178.

CHOJECKI KAROL LUBICZ (ok. 1740—po 1791)

Pamiętnikarz.

Ur. ok. 1740. Jako żołnierz konfederacki bronił w 1768 oblężonego przez Rosjan Krakowa. Wzięty do niewoli, został zesłany na Syberię, gdzie przymusowo służył w pułku dragonów. Brał udział m.in. w tłumieniu powstania Pugaczewa. Bezskutecznie starał się wydostać z Rosji szukając w 1776 protekcji u A. K. Czartoryskiego i F. K. Branickiego, wreszcie uciekł przez Ukrainę. W Polsce znalazł przytułek u Jana Potockiego. Żonaty był z Salomeą z Aramowiczów. Zmarł po 1791.

TWÓRCZOŚĆ

1. Replika WW. JPP. Karola i Salomei z Aramowiczów Chojeckich... przeciwko WW. JPP. F. Chojeckiemu... Jankiewiczom, Tomkowiczom i dalszym. B. m. (1784).

2. Pamięć dzieł polskich, podróż i niepomyślny sukces Polaków. W-wa 1789. Wyd. nast.: pt. Polak konfederat przez Moskwę na Syberią zaprowadzony. Razem wiadomość o buncie Puhaczewa dnia 20 miesiąca 8-bra 1790. (Kr.) 1790; pt. Niewola Karola Lubicz Chojeckiego, 1768-1776. Chełmno 1864. *Sybir. Pamiętniki Polaków z pobytu na Sybirze* t. 1.
Przekł. ros.: Zapiski K. Chojeckogo, pod. W. B. Antonowicz. *Kijewskaja starina* 1883 i odb. Kijów 1883.

3. Kopia listu istotnego do przyjaciela, pisanego z uwagą nad przeciwnikami Konstytucji Trzeciego Maja i nad samą Konstytucją. B. m. (po 1791).

OPRACOWANIA

K. W. Wójcicki. *Enc. powsz.* Orgelbranda. T. 5 (1861). — W. Smoleński. *Wielka enc. powsz. ilustr.* T. 11/12 (1894). — M. Janik: Dzieje Polaków na Syberii. Kr. 1928. — W. Konopczyński: Konfederacja barska. T. 1-2. W-wa 1936-1938. — W. Konopczyński. *Pol. słownik biogr.* T. 3 (1937). — Z. Młynarski: Konfederaci barscy w powstaniu Pugaczewa. *Kwart. Instytutu Pol.-Radzieckiego* 1956 nr 3/4.

CHOMIŃSKI FRANCISZEK KSAWERY (zm. 1809)

Poeta, tłumacz, mówca sejmowy.

Syn Hilarego, chorążego oszmiańskiego herbu Lis, i Anny z Kopciów. Był za młodu porucznikiem petyhorskim, deputatem do trybunału i klientem domu Radziwiłłowskiego. W 1764 przeszedł do obozu Czartoryskich. W konfederacji litewskiej (barskiej) był w stopniu pułkownika regimentarzem pow. oszmiańskiego i zaufanym M. Kazimierza Ogińskiego, który używał go do wielu misji dyplomatycznych, połączonych z podróżami do Wiednia (w 1770), Niemiec, Włoch i Francji. Po upadku konfederacji przebywał do 1775 wraz z Ogińskim na emigracji w Bawarii, Francji i Włoszech. W 1775 sekretarzował jeszcze Ogińskiemu i prowadził jego interesy, potem związał się ze stronnictwem królewskim, współdziałał z A. Tyzenhauzem i J. Chreptowiczem. Jako starosta piński i w 1776-1790 brygadier Pińskiej Brygady Kawalerii Narodowej (II Litewskiej, zwanej też petyhorską) gościł u siebie w Pińsku w 1784 króla i A. K. Czartoryskiego. W 1780 i 1782 posłował na sejmy, a w 1784 został na sejmie w Grodnie marszałkiem izby poselskiej. Po marszałkostwie trybunału litewskiego (1786) i uzyskaniu stopnia generał-majora w I dywizji W. Ks. Litewskiego został w 1788 wojewodą mścisławskim. Ożenił się z Zofią Tyzenhauzową, rozwódką po podskarbim. Na Sejmie Czteroletnim występował za wzmocnieniem władzy królewskiej i należał do stronników Konstytucji. W 1793-1807 — marszałek guberni mińskiej. W 1797 podejrzany o spiskowanie, był więziony przez Rosjan. W okresie wojen napoleońskich należał do zwolenników polityki A. J. Czartoryskiego porozumienia z Rosją. Kawaler orderu Św. Stanisława. Zmarł 9 czerwca 1809 w Wilnie.

TWÓRCZOŚĆ

1. Mowa na pożegnanie Koła Wielkiego od... Pisarza Tryb. Gł. W. Ks. Lit. Repartacji Wileńskiej, Chorążyca powiatu Oszmiańskiego miana. R. 1763 dnia 5 września. B. m. r.

2. Mowa... Brygadiera Petyhorskiej Jazdy Nar. W. Ks. Lit. i Posła z powiatu Pińskiego w Izbie Senatorskiej dnia 21 Octobra... miana. (W-wa 1780).

3. Mowa... miana w Izbie Poselskiej po przeczytanej poprawie projektu pretensji Książąt Radziwiłłów. (W-wa 1780).

4. Mowa... miana w Izbie Poselskiej po przeczytanym projekcie wojskowym. W-wa (1780).

5. Mowa... miana 24 Octobr. po przeczytaniu w Izbie Poselskiej projektu do zaświadczenia Komisji Edukacyjnej. W-wa (1780).

6. Mowa... na sesji d. 27 Octobris r. 1780 miana po wziętym na deliberacją w Izbie Poselskiej projekcie pod tytułem: Deklaracja z Komisji Skarbu Litewsk. W-wa (1780).

7. Mowy... marszałka sejmowego. W-wa 1784.

Z tych dwie druk. osob.: 1) Mowa... kawalera orderu Ś. Stanisława. Po jednomyślnym jego na marszałkostwo wybraniu... (W-wa) 1784; 2) Mowa... Przy złączeniu Izby Poselskiej z Senatorską. R. 1784, miesiąca października 3 dnia miana. (W-wa) 1784.

8. Wiersze epigramatyczne z r. 1784. Ogł. w.: Diariusz bytności... Stanisława Augusta w Pińsku. *Bibl. Warsz.* 1860 t. 3 s. 258-260.

9. Mowa... wojewody mścisławskiego podczas Sejmu roku 1788 w materii o rządzie wojska miana. W-wa (1788).

10. Odpowiedź na Żydo-Swaros. W-wa 1792.

Druk anonimowy. Autorstwo wg I. Kozłowskiej.
W odpowiedzi na ten druk ukazał się wiersz autora „Żydoswaros" pt. Pojedynek literacki, czyli odpowiedź. B. m. r.

11. Ody. Wyd. zob. Przekłady poz. 4.

Drobne utwory ogł.: *Dzien. Wil.* (tu: Zagadki. I-VI; Szarada. 1806 s. 257-260; Oda o stałości umysłu w obojej doli. 1815 t. 1; Oda na zepsucie świata. 1815 t. 2).

Przez długi czas przyznawano nadto Chomińskiemu (Ł. Gołębiowski, H. Łopaciński) autorstwo wiersza F. Bohomolca: Do Jmci Pana Grzegorza Łyszkiewicza, prezydenta warszawskiego, na jego przysłowie „Kurdesz nad kurdeszami". Autorstwo to obalił T. Mikulski.

P r z e k ł a d y

1. Q. F. Horatius: Ody. Wil. 1765.

Ukazanie się drukiem tego przekładu zakwestionował W. Ogrodziński (Polskie przekłady Horacego. Kr. 1935 s. 82); nie znał go także z autopsji W. Hahn (Bibliografia Horacego w Polsce. Lubl. 1936 s. 6).

2. J. Racine: Fedra. Tragedia 1677 przez J. Rasyna napisana, 1801 przez zeszłego... na jęz. pol. przełożona, a 1807 na teatrze narodowym wileńskim wystawiona przez osoby składające Towarzystwo Dobroczynności wileńskiej, kosztem A. Chomińskiego, kapitana. W-wa 1818.

3. J. L. Gresset: Wiek złoty. *Dzien. Wil.* 1815 t. 2.

4. J. Delille: Człowiek wiejski albo georgiki francuskie. Wil. 1817. Wyd. nast.: Wil. 1818 (tu: przyłączone ody tegoż tłumacza); Wil. 1819; fragm. przedr. P. Hertz: Zbiór poetów polskich XIX w. Ks. 1. W-wa 1959 s. 985-986.

5. P. Corneille: Cynna. Rkps.

Informacja: *Pol. słownik biogr.*

L i s t y i m a t e r i a ł y

1. Do K. Radziwiłła. Rkps w Arch. Głównym Akt Dawnych (Arch. Ordynacji Nieświeskiej).

2. Doniesienia z Polski i inne akta. Rkpsy Archive des Affaires Étrangères. (Correspondance de Pologne).

3. Do Stanisława Augusta z 1764-1792. Rkpsy Bibl. Czart. sygn. 654, 655, 680, 699, 720, 721, 724, 732, 920.

4. Podanie do Stanisława Augusta z 1793 i brulion odpowiedzi. Rkps Bibl. PAN Kr. sygn. 7(A).

OPRACOWANIA

T. SAPIEŻYNA: Z pamiętnika konfederatki (1771-1773). Kr. 1914. — J. KITOWICZ: Pamiętniki. Powst. XVIII w. Wyd. Poz. 1841 i wyd. nast. — J. KOSSAKOWSKI: Pamiętniki. Powst. XVIII w. Wyd. A. Darowski. W-wa 1891. — J. U. NIEMCEWICZ: Pamiętniki czasów moich. Powst. 1823-1838. Wersję 1 wyd. J. Dihm. T. 1-2. W-wa 1957 *Bibl. Pam. Pol. i Obcych*; wersję 2 wyd. K. Niemcewicz. Paryż 1848 i wyd. nast. — K. A. VIEILH DE BOISJOSLIN: Biographie universelle... Paryż 1826-1831. — Ł. GOŁĘBIOWSKI: Domy i dwory. W-wa 1830 s. 122. — I. CHODŹKO: Dwie konwersacje z przeszłości. Wil. 1857; wyd. nast. Wil. 1872; przedr. w książce: Pisma. T. 10. Wil. 1875. — J. BARTOSZEWICZ. *Enc. powsz.* Orgelbranda. T. 5

(1861). — W. Smoleński. *Wielka enc. powsz. ilustr.* T. 11/12 (1894). — W. Smoleński: Ostatni rok Sejmu Wielkiego. Kr. 1896. — T. Korzon: Wewnętrzne dzieje Polski za Stanisława Augusta. Wyd. 2. T. 5. Kr. 1897 s. 205. — H. Łopaciński: Kto był autorem Pieśni Kurdeszowej? *Wisła* 1897 s. 759-760. — B. Dembiński: Polska na przełomie. W-wa (1913) s. 153. — H. Mościcki: Dzieje porozbiorowe Litwy i Rusi. T. 1. Wil. 1913. — H. Mościcki: Generał Jasiński i powstanie kościuszkowskie. W-wa (1917). — A. Wolański: Wojna polsko-rosyjska 1792 r. T. 2. Poz. 1922. — A. Załuska: Poezja opisowa Delille'a w Polsce. Kr. 1934 *Prace Hist.-Lit.* nr 44. [Rec.: T. Mikulski. *Pam. Lit.* R. 32 (1935)]. — W. Konopczyński. *Pol. słownik biogr.* T. 3 (1937). — W. Konopczyński: Konfederacja barska. T. 2. W-wa 1938. — P. Hertz: F. K. Chomiński. W: Zbiór poetów polskich XIX w. Ks. 1. W-wa 1959 s. 985. — T. Mikulski: „Kurdesz nad kurdeszami". Zagadnienie tekstu i autorstwa. *Pam. Lit.* R. 50 (1959) z. 1 s. 28-30; przedr. w książce: W kręgu oświeconych. W-wa 1960. — I. Kozłowska: Michał Hieronim Juszyński. Życie i twórczość. Powst. Wr. 1960. Praca magisterska, maszynopis w Bibl. Katedry Lit. Pol. Uniw. Wr. sygn. 240. — A. Ciechanowiecki: Michał Kazimierz Ogiński und sein Musenhof zu Słonim. Kolonia 1961 *Beiträge zur Geschichte Osteuropas* 2.

CHOTOMSKI FERDYNAND DIENHEIM (1797–1880)

Pseud.: Ziemianin polski.

P o e t a, t ł u m a c z, p u b l i c y s t a, l e k a r z.

Ur. 20 stycznia 1797 w Kokoszyńcach, pow. tarnopolskim; syn Stefana i Katarzyny z Kochanowskich. Kształcił się najpierw u bazylianów w Buczaczu, potem u pijarów na Żoliborzu. W 1812 wstąpił do 15 pułku piechoty Księstwa Warszawskiego, odbył kampanię napoleońską i dosłużył się rangi podporucznika (w 1813); pod Lipskiem dostał się do niewoli, z której powrócił w 1814. W 1815 wystąpił z wojska i pracował w Komisji Spraw Wewnętrznych i Policji, a następnie w Komisji Rządowej Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego. W 1818-1819 — współpracownik redakcji *Tygodnika Polskiego i Zagranicznego.* W 1821 (od lipca do grudnia) wydawał z E. Brockim *Pamiętnik Galicyjski.* W 1824-1830 był najpierw kuratorem szkół okręgu krakowskiego, potem inspektorem na Wydziale Prawa Uniwersytetu Warszawskiego. W czasie powstania listopadowego służył w gwardii narodowej straży bezpieczeństwa, następnie był w stopniu pułkownika szefem sztabu generała M. Rybińskiego. Po powstaniu wyemigrował do Francji, gdzie po studiach medycznych i uzyskaniu stopnia doktora (1842) wykonywał zawód lekarski w Paryżu; później był lekarzem przy kopalniach w Fiennes. Brał udział w politycznych sporach emigracyjnych, stając w obronie oskarżonego za okres powstania generała Rybińskiego. W 1857 wrócił do kraju i w 1858 objął posadę lekarza ordynacji zamoyskiej i szpitala w Szczebrzeszynie. W 1860 wyjechał do Włoch, gdzie zaciągnął się do wojsk Garibaldiego. Po dziesięcioletnim pobycie we Włoszech wrócił do kraju, ograbiony po drodze (w Austrii) ze wszystkich swych zbiorów i rękopisów. Należał do wielu towarzystw lekarskich (Stowarzyszenie Lekarzy Paryskich, Towarzystwo Lekarzy Warszawskie) i kulturalnych (Towarzystwo Historyczno-Literackie w Paryżu, Towarzystwo Antykwarskie w St. Omer, Towarzystwo Naukowe Krakowskie), zajmował się malarstwem, archeologią i literaturą. Ostatnie lata przeżył w obłąkaniu u syna, w majątku Gulczew pod Płockiem. Zmarł 22 października 1880 w Gulczewie.

TWÓRCZOŚĆ

1. Pulpit żywy... Naśladowanie Gresseta. W-wa 1817.

2. Trawestacja „Eneidy". Fragm. ogł.: *Tyg. Pol. i Zagr.* 1818-1819; *Dzien. Warsz.* 1828, 1829; *Wanda* 1828; fragm. z ks. VI. *Wieniec. Pismo zbior. ofiarowane S. Jachowiczowi.* T. 2. W-wa 1858. Trawestacja ukończona w 1860-1870. Fragm. ogł. K. W. Wójcicki: Kawa literacka w Warszawie (r. 1829-1830). W-wa 1873

s. 59; przedr. K. Bartoszewicz: Księgi humoru polskiego. T. 3. Petersb. 1897; przedr. A. Bar: Kumoszki na Parnasie. Kr. 1947 s. 273-274.

3. Opis ptaków Królestwa Polskiego. Z. 1-2. W-wa 1830. (Tyt. i tekst w jęz. pol., franc., niem.).

4. Thèse pour le doctorat en médecine, présentée à la Faculté de Méd. de Paris... Paryż 1842.

5. Odpowiedź panom Chełmickiemu i Zwierkowskiemu na broszurę ogłoszoną przez nich w Paryżu 20 lutego 1843 roku pod tytułem: Objaśnienia na urzędowych dowodach oparte, tyczące się przywłaszczenia władzy prezesa Rządu Narodowego. Paryż 1843.

6. List ziemianina polskiego do emigracji. Okólnik o komitecie narodowym polskim do kraju. (Paryż 1844). List drugi z datą 1845, wyd. 1846.

Wyd. anonimowo.

7. Do jenerała Rybińskiego w imieniu obecnych oficerów polsk. na obchodzie rocznicy bitwy pod Grochowem, dn. 25 lutego 1844. Paryż b. r.

8. Do jenerała Rybińskiego na zgromadzeniu wojskowych w rocznicę rewolucji, d. 29 listopada 1844. (Paryż) b. r.

9. Obrona Rybińskiego. Paryż 1845.

10. Jan Zahorowski. Powieść historyczna z czasów Jana Sobieskiego. (Wierszem). Paryż 1845. Wyd. 2 Paryż 1846.

11. Atlas, do krótkiego rysu chorób skórnych. Wykonany (własnoręcznie) przed 1858.

W 1858 darowany Tow. Lekarzy Warsz.

Artykuły i drobne utwory umieszczał w czasopismach: *Bibl. Warsz.*, *Dzien. Warsz.* (1828, 1829), *Goniec Kr.*, *Kur. Pol.* (W-wa), *Kur. Warsz.*, *Pam. Galicyjski* (współred. 1821), *Pam. Lw.* (1816), *Pszczoła Pol.* (Lw)., *Pszczółka Kr.*, *Revue des Deux Mondes* (tu: Recueil des antiquités slaves. Fragm.), *Rozmaitości* (Lw.), *Tyg. Pol. i Zagr.* (tu m. in.: Pojedynek. Poema komiczne. 1818-1819—autograf Ossol. sygn. 52801; Zaloty. Poema komiczne. 1818-1819), *Wanda* (1822-1828), *Wieniec* (1858).

Kilka jego wierszy z czasopism przedr.: K. Bartoszewicz, jw. poz. 2; P. Hertz: Zbiór poetów polskich XIX w. Ks. 1. W-wa 1959.

P r z e k ł a d y

1. Molière: Górno uczone kobiety. Komedia w 5 aktach. Lw. 1822. (Wierszem).

2. Sztuka zachowania zdrowia. Ułożona przez szkołę salernitańską. Tłumaczenie wierszem. W-wa 1858.

Wg Estr. autorem oryginału jest Jan z Mediolanu lub ks. Paga (ok. 1100 r.).

L i s t y i m a t e r i a ł y

1. Do W. Wielogłowskiego 6 listów z 1836-1843. Rkps Bibl. PAN Kr. sygn. 1838 k. 309-316.

2. List do Aleks. Grabowskiego z 1866. Rkps Bibl. Nar. sygn. 2917 k. 52-53.

3. Wiadomość o własnoręcznym liście marszałka Davout do jenerała dywizji wojsk pol. Amilkara Kosińskiego pisanym z obozu pod Rygą 1812. Rkps Ossol. sygn. 2386/II.

OPRACOWANIA

A. Krosnowski: Almanach historique ou souvenir de l'émigration polonaise. Paryż 1837-1838 s. 49. — *Enc. powsz.* Orgelbranda. T. 5 (1861). — K. W. Wójcicki: Kawa literacka w Warszawie (r. 1829-1830). W-wa 1873 s. 51-61. — F. K. (Krupiński): F. Dienheim-Chotomski. *Tyg. Ilustr.* 1881 t. 2 nr 302. — S. Kośmiński: Słownik lekarzów polskich. W-wa 1884. — P. Chmielowski. *Wielka enc. powsz. ilustr.* T. 11/12 (1894). — L. Zembrzuski: F. Dienheim ze Szczawina Chotomski. *Lekarz Wojskowy* 1936 nr 2. — L. Zembrzuski. *Pol. słownik biogr.* T. 3 (1937). — J. S. Bystroń: Literaci i grafomani z czasów Królestwa Kongresowego (1815-1831). Lw. 1938 s. 181-192. — A. Bar: Kumoszki na Parnasie. Kr. 1947 s. 273 nn. — A. Kowalska: Warszawa literacka w okresie przełomu kulturalnego 1815-1822. W-wa 1961 *Bibl. Syrenki.* — K. Krejčí: Heroikomika v básnictví Slovanů. Praga 1964.

CHREPTOWICZ JOACHIM LITAWOR (1729–1812)

Pseud.: Jeden z współziomków.

P u b l i c y s t a, p o e t a, t ł u m a c z.

Ur. 4 stycznia 1729 w Jasieńcu koło Nowogródka; syn Marcjana, starosty werbelskiego, i Reginy z Woynów. Kształcił się w domu w Szczorsach, potem u jezuitów w Akademii Wileńskiej i w Braniewie (trzy lata). Wróciwszy na Litwę, służył w cho-

rągwi husarskiej królewicza Karola. Od 1752 — stolnik nowogródzki. W 1753 był deputatem do trybunału litewskiego; od roku następnego posłował kilkakrotnie na sejmy, występując jako stronnik Familii. W czasie bezkrólewia — marszałek konfederacji nowogródzkiej; na sejmie koronacyjnym 1764 — sekretarz wielki litewski. W 1765 został marszałkiem trybunału litewskiego i otrzymał order Św. Stanisława. Przez małżeństwo z Konstancją Przeździecką, podkanclerzanką litewską (1766), związał się ściślej ze stronnictwem królewskim. W 1769, z okazji podróży do Paryża, pertraktował z polecenia Stanisława Augusta z ministrem Choiseulem i, pośrednio, z konfederatami barskimi. W 1770 prowadził dalsze negocjacje w Wiedniu. W roku następnym kandydował na posła do Wiednia, nie otrzymał, jednak tego stanowiska wobec sprzeciwu Rosji. 24 kwietnia 1773 mianowany podkanclerzym litewskim. Był jednym z twórców Komisji Edukacji Narodowej i komisarzem w departamencie szkół litewskich (do 1792). W swoich dobrach przeprowadzał szereg reform gospodarczych; zniósł poddaństwo i pańszczyznę w Szczorsach i Wiszniewie (1766); zgromadził bibliotekę w Szczorsach i uczynił je ośrodkiem życia literackiego regionu. Od 1776 współpracował z Andrzejem Zamoyskim przy układaniu kodeksu praw. Sprawował nadto szereg innych urzędów publicznych (komisarz menniczy, starosta starodubowski, horodniczy, a następnie starosta orszański, przewodniczący asesorii litewskiej). W 1784 gościł w Szczorsach Stanisława Augusta. W 1785 współpracował z *Magazynem Warszawskim* Piotra Świtkowskiego. Na Sejmie Czteroletnim przedstawił własny projekt reformy ustroju i występował jako rzecznik praw politycznych mieszczan. Po uchwaleniu Konstytucji powołany w czerwcu 1791 do Straży Praw na ministra spraw zagranicznych. 14 czerwca 1793 mianowany przez Targowicę kanclerzem wielkim litewskim, urząd ten złożył przed sejmem grodzieńskim. Wyjechał na kurację do Karlsbadu, a stamtąd do Rzymu. W czasie insurekcji przebywał w Wiedniu. W marcu 1795 bawił u króla w Grodnie i otrzymał od generał-gubernatora Repnina kuratorię nad zasekwestrowanymi dobrami Czartoryskich. Wkrótce potem — po rozdzieleniu majątku między synów — wyjechał do zaboru pruskiego i zamieszkał w Warszawie. Czynnie współpracował z Towarzystwem Przyjaciół Nauk. Zmarł 4 marca 1812 w Warszawie.

TWÓRCZOŚĆ

1. Réponse de la part du Roi aux Députés de la Délégation prononcée par... le 16 février 1774. B. m. r.

2. Zdanie JW. JP. ... na projekt pod tytułem: Powinności i władza departamentów w Radzie, na sesji sejmowej w r. 1776 d. 23 września dane. B. m. r.; toż W-wa 1776 (tu nieco inaczej sformułowano końcową część tyt.: ... na sesji sejmowej dnia 23 września 1776 miane).

3. Poezja. Wyd. w: I. Krasicki: Zbiór potrzebniejszych wiadomości. W-wa 1781 i wyd. nast. (Artykuł).

4. Odpowiedź tegoż. Powst. 1787. Wyd. w: F. Karpiński: Dzieła wierszem i prozą. T. 1. W-wa 1806 s. 348-350.

Odpowiedź na list poetycki F. Karpińskiego pt. List do J. L. C. P. W. Ks. L. (Joachima Litawora Chreptowicza Pisarza Wielkiego Księstwa Litewskiego) z Krasnegostawu. Karpiński napisał w r. 1787 dwa listy poetyckie do Chreptowicza, ogł. w: Dzieła..., jw. s. 346-348, 350-354.

5. Głos JW. Jmci Pana... na sesji sejmowej dnia 18 grudnia r. 1789. B. m. r.

6. Odezwa do publiczności. B. m. (1794).

7. Reprodukcja coroczna krajowa. Powst. ok. 1801. Wyd. w książce: J. Turgot: O składaniu się i podzielaniu majątków w społeczności. Tłum. S. Kłokocki. W-wa 1802.

8. O prawie natury, pismo oryginalne jednego z współziomków. Wyd. S. K. (Kłokocki). W-wa 1814.

9. Na obraz Rafaela. Wiersz łaciński.

Informacja G. Korbuta.

Artykuły i wiersze ogł. w czasopismach: *Magazyn Warsz.* (tu: List do edytora. 1785 t. 1 cz. 1; Wiadomość względem użytecznego i trwałego poprawiania łąk. 1785 t. 1 cz. 2), *Pam. Warsz.* (1809-1810).

Parę wierszy podpisanych nazwiskiem Chreptowicza zawiera rkps Bibl. PAN Kr. sygn. 2059 (Hymn do piękności; Dąb i trzcina; Wiersze, które Anglik jeden napisał). Wiersz pt. Portret Kiopka szpica

ogł. *Tyg. Wil.* 1818 t. 4 s. 112, przedr. J. W. Gomulicki. *Stolica* 1962 nr 36.

Przekłady

1. A. L. G. de Staël: (Inc.:) Nie żyje ten, swojego serca kto nie czuje... Powst. ok. 1790. Ogł. L. Bernacki: Nieznane wiersze Stanisława Trembeckiego. *Księga pam. ku czci O. Balcera.* T. 1. Lw. 1925. Rkps. Bibl. PAN Kr. sygn. 2059.

2. St. Julien: Rys życia Tadeusza Kościuszki. Fragm. *Dzien. Wil.* 1820 t. 1.

Miał nadto tłumaczyć odę J. Delille'a „O imaginacji" i ody Horacjusza.

Prace edytorskie

1. (T. Glińska): Szczorse. *Magazyn Warsz.* 1785 t. 1. cz. 1 s. 91-93.

2. (T. Glińska): Hymn Peruanów o śmierci, z prozy Inkasów pana Marmontela wyjęty i na wiersz przełożony. *Magazyn Warsz.* 1785 t. 1 cz. 1 s. 99-103.

Listy

1. Do J. A. Jabłonowskiego z 1774. Rkps Bibl. Czart. sygn. 1170.

2. Do A. Zamoyskiego (z 1776/7). Ogł. anonimowo *Gaz. Warsz.* 1817; przedr.: A. M. Skałkowski w dod. do wyd.: J. Wybicki: Życie moje. Kr. (1927) *BN* I, 106; A. M. Skałkowski: Archiwum Wybickiego. T. 1. Gdańsk 1948.

3. Do I. Potockiego. Rkps Arch. Główne Akt Dawnych (Arch. Wilan. sygn. 279 b/II — listy z lat 1783-1784).

4. Do Jana Śniadeckiego z 5 marca 1788. Ogł. M. Baliński we wstępie do wyd.: Jan Śniadecki: Dzieła. T. 1. W-wa 1839 s. 140.

5. Do Jana Śniadeckiego z 1807 i od niego 6 listów z 1788-1811; od M. Poczobuta Odlanickiego z 1787, 1803, 1805; od J. Sartorisa z 1787; autobiografia. Wyd. M. Baliński: Pamiętniki o Janie Śniadeckim. T. 1-2. Wil. 1865.

6. Do Jana Śniadeckiego. Rkpsy znajdowały się w zbiorach w Jaszunach k. Wilna, w tece obejmującej lata 1807-1810. Odpisy L. Kamykowskiego w Bibl. PAN Kr.

7. Do Radziwiłłów. Rkpsy Arch. Główne Akt Dawnych (Arch. Ordynacji Nieświeskiej).

8. Do Stanisława Augusta i od niego. Rkpsy w Bibl. Czart. sygn. 724.

9. Od M. Poczobuta Odlanickiego z 1768-1805. Wykorzystał i fragm. ogł. M. Baliński: Ks. Marcin Poczobut. *Teka Wil.* 1858 t. 5-6, toż przedr. rozszerzony w książce: Dawna Akademia Wileńska. Petersb. 1862. Poszczególne listy ogł.: S. Załęski: Jezuici w Polsce. T. 5 cz. I. Kr. 1906 s. 64-65; *Kronika Rodzinna* 1883 s. 362-371; *Nowy Pam. Warsz.* 1804 t. 16 s. 232-234.

10. Od H. Stroynowskiego z 1777-1805 36 listów. Rkps Bibl. Jagiel. sygn. 3514.

11. Od Jana Śniadeckiego z 1788, 1789, 1807-1808. Rkpsy Bibl. Jagiel. sygn. 3137, 3162, 3140, 3157.

12. Od Jana Śniadeckiego 4 listy z 1788-1805. Wyd. M. Chamcówna, S. Tync: Korespondencja J. Śniadeckiego. Listy z Krakowa. T. 2 (1787-1807). Wr. 1954.

13. Od Jana Śniadeckiego z 1792. Kopia znajdowała się w Bibl. Krasińskich sygn. 5146; zniszcz. 1944.

14. Od Jana Śniadeckiego. Rkpsy znajdowały się w zbiorach w Jaszunach k. Wilna, w tece obejmującej lata 1811-1814. Odpisy L. Kamykowskiego w Bibl. PAN Kr.

15. Od P. Méline'a. Rkps Bibl. Czart. sygn. 818.

16. Od W. Coxe'a (?). Rkps Bibl. Czart. sygn. 2725.

17. Raporty dla Stanisława Augusta z misji do Paryża. Rkpsy Bibl. Pol. Paryż sygn. 35.

Ponadto obszerna korespondencja z różnymi osobami znajdowała się w archiwum w Szczorsach, które w 1915 zostało wywiezione do Moskwy (obecnie częściowo zachowane w Bibl. Akad. Nauk USRR w Kijowie).

OPRACOWANIA

M. Matuszewicz: Pamiętniki. Powst. przed 1773. Wyd. A. Pawiński. W-wa 1876. — S. Lubomirski: Pamiętniki. (Z czasów konfederacji barskiej). Wyd. W. Konopczyński. Lw. 1925. — M. Zaleski: Pamiętniki... wojskiego Wielkiego Księstwa Litewskiego, posła na Sejm Czteroletni. Ze wstępem B. Zaleskiego. *Roczn. Tow. Hist.-Lit. w Paryżu za r. 1873-1878.* T. 2. Poz. 1879; wyd. osob. Poz. 1879. — J. Kossakowski: Pamiętniki. Powst. XVIII w. Wyd. M. Darowski. W-wa 1891. — Stanisław August Poniatowski: Mémoires du roi... Wyd. T. 1-2. Petersb. 1914-(1915). — *Materiały do dziejów Sejmu Czteroletniego.* Oprac. J. Woliński, J. Michalski, E. Rostworowski. T. 1-5. Wr. 1955-1964. — (Stanisław August Poniatowski): Zdanie o królu polskim. B. m. 1792; z rkpsu, pod nazwiskiem M. Wolskiego, wyd. B. Za-

leski pt. Obrona Stanisława Augusta. *Roczn. Tow. Hist.-Lit. w Paryżu. Rok 1867*. Paryż 1868. — Polska stanisławowska w oczach cudzoziemców. T. 1-2. Oprac. W. Zawadzki. W-wa 1963 *Bibl. Pam. Pol. i Obcych*. — J. Wybicki: Pamiętniki. Wyd. E. Raczyński. Poz. 1840; pt. Życie moje. Wyd. A. Skałkowski. Kr. (1927) *BN* I, 106. — N.: Wspomnienie pośmiertne. *Kur. Litewski* 1812 nr 21. — K. Bohusz. Pochwała pogrzebowa JW hr. Chreptowicza. *Roczn. Tow. Warsz. Przyj. Nauk* 1817 t. 10. — K. Brodziński: Literatura polska. (1822-1823). Wyd. w: Pisma. T. 4. Poz. 1872 s. 273-274. — J. U. Niemcewicz: Pamiętniki czasów moich. Powst. 1823-1838. Wersję 1 wyd. J. Dihm. T. 1-2. W-wa 1957 *Bibl. Pam. Pol. i Obcych*; wersję 2 wyd. K. Niemcewicz. Paryż 1848 i wyd. nast. — K. A. Vieilh de Boisjosslin: Biographie universelle... Paryż 1826-1831. — J. U. Niemcewicz: Żywoty znacznych w XVIII wieku ludzi. Wyd. A. M. Kurpiel. Kr. 1904. — J. Chreptowicz: Pamiętnik rodu Litaworów-Chreptowiczów od początku, jak wiadomość zasięga, do roku 1795. *Teka Wil.* 1858 s. 264-270; przedr. M. Baliński: Dawna Akademia Wileńska. Petersb. 1862 s. 515-518. — J. Bartoszewicz. *Enc. powsz*. Orgelbranda. T. 5 (1861). — M. Baliński: Pamiętniki o Janie Śniadeckim. T. 2. Wil. 1865. —

J. I. Kraszewski: Polska w czasie trzech rozbiorów. T. 2. Poz. 1874 i wyd. nast. — W. Kalinka: Sejm Czteroletni. T. 1-3. Lw. 1881-1888. — P. Chmielowski. *Enc. wych*. T. 2 (1882). — L. Dębicki: Puławy (1762-1830). T. 1. Lw. 1887. — Pamiętnik rodu Chreptowiczów. *Kronika Rodz*. 1891 s. 77-78. — C. F. von Baden: Brieflicher Verkehr. Heidelberg 1892. — W. Smoleński. *Wielka enc. powsz. ilustr*. T. 11/12 (1894). — K. Podernia: Wiadomość o rodzinie Chreptowiczów. W książce: C. Jankowski: Powiat oszmiański. Materiały do dziejów ziemi i ludzi. T. 1. Petersb. 1896 s. 277-299. — T. Korzon: Wewnętrzne dzieje Polski za Stanisława Augusta. Wyd. 2. T. 1-6. Kr. 1897-1898. — J. Bieliński: Uniwersytet Wileński (1579-1831). T. 1-3. Kr. 1899-1900.— L. Zalewski: Kto jest autorem artykułu o poezji, zawartego w „Zbiorze potrzebniejszych wiadomości" r. 1781? *Pam. Lit*. R. 6 (1907). — K. M. Morawski: Portrety polskie. Kr. 1913. — K. M. Górski: Franciszek Karpiński. W: Pisma literackie. Ze studiów nad literaturą polską XVII i XVIII wieku. W-wa 1913. — W. Konopczyński: Geneza i ustanowienie Rady Nieustającej. Kr. 1917. —

I. Chrzanowski: Poezja polska za czasów Stanisława Augusta. *Dzieje literatury pięknej w Polsce AU*. Cz. 1. Kr. 1918; toż wyd. 2 Kr. 1935; przedr. pt. Poezja stanisławowska. W: Studia i szkice. T. 1. Kr. 1939 *Prace Hist.-Lit*. nr 51. — J. Lewicki: Geneza Komisji Edukacji Narodowej. W-wa 1923 *Bibl. Filomacka* t. 7. — W. Bobkowska: Nowe prądy w polskim szkolnictwie ludowym w początku XIX w. Kr. 1928. — L. Kamykowski: Oprac. wyd.: Korespondencja J. Śniadeckiego. Listy z Krakowa. T. 1 (1780-1787). Kr. 1932. — W. Tokarz: Insurekcja warszawska. Lw. 1934; wyd. 2 W-wa 1950. — H. Życzyński: Kandydatura filomatów na tron polsko-litewski. *Prąd* 1935 t. 29. — W. Konopczyński: Konfederacja barska. T. 1-2. W-wa 1936-1938. — Ł. Kurdybacha: Stosunki literacko-kulturalne polsko-gdańskie w XVIII w. *Spr. Tow. Nauk. we Lw*. t. 16 (1936) z. 3. — E. Suchan: Historyczny zarys organizacji szkolnictwa elementarnego w Polsce od Komisji Edukacji Narodowej po dobę obecną. Brześć n/Bugiem 1937 s. 39-57. — J. Iwaszkiewicz: O dwóch Joachimach Chreptowiczach. *Ateneum Wil*. 1937 s. 565-576. — J. Iwaszkiewicz. *Pol. słownik biogr*. T. 3 (1937). — A. Jobert: La Commission d'Éducation Nationale en Pologne (1773-1794). Son oeuvre d'instruction civique. Paryż 1941. — A. Jobert: Magnats polonais et physiocrates français (1767-1774). Paryż 1941. —

T. Mikulski: Teofila Glińska. *Pam. Lit*. R. 41 (1950) z. 3/4 i odb.; przedr. w książce: Ze studiów nad Oświeceniem. W-wa 1956. — J. Ziomek: Hugo Kołłątaj w czasie Sejmu Czteroletniego. *Pam. Lit*. R. 41 (1950) z. 3/4 s. 711, i odb. — J. Fabre: Stanislas-Auguste Poniatowski et l'Europe des Lumières. Paryż 1952. — W. Łukaszewicz: Targowica i powstanie kościuszkowskie. (W-wa 1953). — M. Chamcówna, S. Tync: Oprac. wyd.: Korespondencja J. Śniadeckiego. Listy z Krakowa. T. 2 (1787-1807). Wr. 1954. — G. Frydrychowicz: Stanisław Kłokocki. W kręgu Puław. *Pam. Lit*. R. 50 (1959) z. 3/4 s. 304 nn. — M. Piszczkowski: Zagadnienia wiejskie w literaturze polskiego Oświecenia. Cz. 1. Kr. 1960 *PAN. Oddz. w Kr. Prace Komisji Hist.-Lit*. nr 6. — J. W. Gomulicki: Kiopek i jego przyjaciele. *Stolica* 1962 nr 36. — E. Rabowicz: Stanisław Trembecki w świetle nowych źródeł. Wr. 1965 *IBL. PAN. Studia z Okresu Oświecenia* t. 3. — W. Konopczyński: Polscy pisarze polityczni XVIII w. (do Sejmu Czteroletniego). W-wa 1966.

CHROMIŃSKI KAZIMIERZ (1759–1816)

Krypt.: KAZ. CHRO.; KAZ: CHRO:...; KAZ... CHROMIŃ... ZIEM... LUBELS...

Historyk literatury, poeta, publicysta.

Ur. w 1759 we wsi Chromna w Siedleckiem. Kształcił się w Warszawie, potem był urzędnikiem w Bibliotece Załuskich. Po rozbiorach uczył historii i prawa w szkole lubelskiej, od 1802 w liceum wileńskim, a od 1808 w gimnazjum w Świsłoczy, gdzie został prefektem szkoły i wicedyrektorem szkół guberni grodzieńskiej. Współpracował z *Tygodnikiem Wileńskim* (1804). Pod koniec życia osiadł w Warszawie. 13 listopada 1815 przedłożył Uniwersytetowi Wileńskiemu rozprawę doktorską „O literaturze polskiej wieku XVIII". Pracował nad słownikiem pisarzy polskich. Księgozbiór swój liczący ok. 3000 tomów przekazał Bibliotece Liceum Warszawskiego, a majątek zapisał na cele dobroczynne. Zmarł 7 lipca 1816 w Warszawie.

TWÓRCZOŚĆ

1. Wyłuszczenie praw, wolnego mieszkania i handlu Żydom w Warszawie pozwalających, z odpowiedzią na pisma magistratu warszawskiego przeciw Żydom r. 1789 wydane. B. m. r.

2. Widok praw. (W-wa) 1790.

3. Do Wnej Panny Marianny Stryjeńskiej... dnia 17 stycznia 1802. B. m. 1802.

4. O literaturze polskiej, mianowicie czasów Zygmuntowskich, to jest złotego wieku pisarzy. *Dzien. Wil.* 1806 t. 3-4; odb. pt. Rozprawa o literaturze polskiej. Wil. 1806.

5. Do Jaśnie Wielmożnego Jmci Ks. Ślepowron Kossakowskiego, biskupa wileńskiego... 16 maja 1806. B. m. r. (Wiersz).

6. Wiersz o zgonie JW. Jana Nepomucena Korwina Kossakowskiego, biskupa wileńskiego. Wil. 1808.

7. Do... J. Chrzciciela ze Stryjnej Stryjeńskiego, generała byłej gwardii konnej litewskiej... d. 24 czerwca 1815. B. m. r. (Wiersz).

8. O literaturze polskiej wieku XVIII. Rozprawa doktorska przedłożona 13 listopada 1815 Uniwersytetowi Wileńskiemu. Nie wyd.

Inform. rkps Bibl. Jagiel. sygn. 976.

Drobne utwory umieszczał w *Dzien. Wil.* (1806) i *Tyg. Wil.* (1804).

Przekłady

Przekłady z M. K. Sarbiewskiego. *Dzien. Wil.* (1806).

Listy i materiały

1. Do G. E. Grodka list z 1809. Rkps Bibl. Jagiel. sygn. 3097.

2. Od K. Kontryma z 1810, H. Stroynowskiego z 1803. Rkps Bibl. Nar. sygn. 2675/1.

3. Spis ksiąg po zeszłym nauczycielu J. Panu Chromińskim, uczyniony roku 1816. Rkps Bibl. Czart. sygn. 1896.

OPRACOWANIA

Wypis z protokołu posiedzeń Oddz. Literatury i Sztuk Pięknych Uniwersytetu Wileńskiego. Rkps Bibl. Jagiel. sygn. 976. — F. M. SOBIESZCZAŃSKI. *Enc. powsz.* Orgelbranda. T. 5 (1861). — L. J. ZIENKOWICZ: Wieczory Lacha z Lachów. Lipsk 1864 s. 154-155. — P. CHMIELOWSKI. *Wielka enc. powsz. ilustr.* T. 11/12 (1894). — I. CHRZANOWSKI. *Pol. słownik biogr.* T. 3 (1937) s. 448. — L. JANOWSKI: Słownik bio-bibliograficzny dawnego Uniwersytetu Wileńskiego. Wyd. pod kierunkiem R. Mienickiego. Wil. 1939. — T. TATARKIEWICZOWA: O polskich teoretykach przekładów w XVIII i na przełomie XIX w. *Przegl. Hum.* 1959 nr 4. — S. MAKOWSKI: O najdawniejszych podręcznikach historii literatury polskiej. (Z polskich tradycji metodycznych). *Polonistyka* 1961 nr 2.

CHRÓŚCIKOWSKI SAMUEL (1730–1799)

Inne formy nazwiska: CHROŚCIKOWSKI, CHRUŚCIKOWSKI.

Filozof, pisarz pedagogiczny, tłumacz.

Ur. 10 stycznia 1730 w Piaskach, w ziemi chełmskiej. W 1745 wstąpił do zgromadzenia pijarów i po czteroletnich studiach w szkołach pijarskich w Rzeszowie i Międzyrzeczu został nauczycielem w Warszawie, potem w Warężu. W 1754 wysłano go na trzy-

letnie studia do Rzymu. Po powrocie uczył w pijarskim Collegium Nobilium w Warszawie, potem w Międzyrzeczu, a w 1760-1768 ponownie w Collegium Nobilium. Następnie był przez cztery lata wicerektorem kolegium pijarskiego we Lwowie, potem przez dziesięć lat rektorem kolegium w Chełmie. Zmarł 16 października 1799 w Chełmie.

TWÓRCZOŚĆ

1. Powinności każdego człowieka w rozmowie mianej od kawalerów uczących się in Collegio Nobilium S. P. W-wa 1761; toż w książce: A. Wiśniewski: Rozmowy w ciekawych i potrzebnych, w filozoficznych i politycznych materiach, w Collegium Nobilium Warszawskim S. P. miane. T. 2. W-wa 1761. Wyd. nast.: W-wa 1766; W-wa 1769.

2. Fizyka doświadczeniami potwierdzona. Albo doświadczenia fizyczne przez kawalerów filozofii uczących się w Collegium Nobilium S. P. publicznie czynione, polskim zaś językiem napisane. W-wa 1764.

3. Filozofia chrześcijańska o początkach praw naturalnych przeciwko deistom, czyli teraźniejszego wieku mędrkom, dla kawalerów uczących się filozofii in Collegio Nobilium S. P. W-wa 1766.

4. De iure naturali et politico, philosophia moralis sive ethica, utrumque ius, et ea, quae ad illud spectant, complectens. Olim in Collegio Nobilium Varsaviensi S. P. iuventuti philosophiae operam danti tradita. W-wa 1770.

Przekł. franc. fragm.: *Journal Polonais* 1770 z. 4.

5. Napomnienia chrześcijańskie każdemu stanowi ludzi użyteczne. W-wa 1770.

6. Monumenta virtutis Venceslai Rzewuscii, palatini Cracoviensis, olim supremi exercituum regni ducis, literis pontificiis, regiis aliisque testimoniis confirmata, atque in unum collecta. Lubl. 1774.

7. Laudatissimum opus ab augustissimo ac potentissimo Iosepho II, imperatore Romanorum, Ungariae etc. etc. rege, Leopoli pridie Cal. Jul. anno 1783 in horto principis Jabłonowska palatinae Braclaviensis gestum, ad immortalem eiusdem memoriam carmine Polonico descriptum et Latino elegiaco redditum. Lw. 1783.

8. Ad illustrissimum dominum Ferdinandum Sacri Romani Imperii comitem de Harrach, carmen elegiacum in gratiarum actionem, quod pulveres nigros propriis impensis emptos, clerico Justiniano Ceipek ex ordine Scholarum Piarum multa aegritudine laboranti, liberalitate sua tamdiu offerret, donec hic pristinae incolumitati post biennium ferme restitueretur. Lw. 1784.

Przekłady

1. G. Bonnot de Mably: Rozmowy Focjona o związku obyczajności z polityką. W greckim języku od Nikoklesa zestawione, a teraz z francuskiego na polski język przetłumaczone. W-wa 1771.

2. J. A. Bianchi (pseud. J. Annutini): Matylda. Tragedia. Lw. 1783.

3. J. A. Bianchi (pseud. J. Annutini): Elżbieta, królowa luzytańska. Tragedia w 5 aktach. Rkps Arch. Główne Akt Dawnych (Zbiory Branickich w Suchej, 149 fol. s. 136).

OPRACOWANIA

Kur. Warsz. 1764, 1 września. — (De iure naturali et politico. Rec.). *Journal Polonais* 1770 z. 4. — A. Horányi: Scriptores Piarum Scholarum. T. 1. Buda 1808. — S. Bielski: Vita et scripta. W-wa 1812. — *Enc. powsz.* Orgelbranda. T. 5 (1861). — *Enc. kościelna* Nowodworskiego. T. 3 (1874). — *Enc. wych.* T. 2 (1882). — S. Dickstein: (Fizyka doświadczeniami potwierdzona. Rec.). *Przegl. Pedag.* 1883 s. 125-128. — W. Smoleński: Przewrót umysłowy w Polsce wieku XVIII. Kr. 1891 i wyd. nast. — *Wielka enc. powsz. ilustr.* T. 11/12 (1894). — S. G. *Podręczna enc. kościelna*. T. 7/8 (1906). — J. Lewicki: Bibliografia Komisji Edukacji Narodowej. Lw. 1908. — S. Tync: Nauka moralna w szkołach Komisji Edukacji Narodowej. Kr. 1922. — W. Konopczyński: Stanisław Konarski. W-wa 1926. — S. Szczotka. *Pol. słownik biogr.* T. 3 (1937). — W. Wąsik: Kartezjusz w Polsce. *Przegl. Filoz.* 1937 z. 4 s. 416-418. — A. Jobert: La Commission d'Éducation Nationale en Pologne (1773--1794). Son oeuvre d'instruction civique. Paryż 1941. — B. Suchodolski: Nauka polska w okresie Oświecenia. (W-wa) 1953; przedr. w: Studia z dziejów polskiej myśli filozoficznej i naukowej. Wr. 1958 PAN. *Monografie z Dziejów Nauki i Techniki* t. 8. — L. Chmaj: Kartezjanizm w Polsce w XVII i XVIII w. *Myśl Filoz.* 1956 z. 5. — W. Wąsik: Historia filozofii polskiej. W-wa 1959. — S. Hubert: Poglądy na prawo narodów w Polsce czasów Oświecenia. Wr. 1960 *Prace Wr. Tow. Nauk. S.A* nr 66.

CHRZĄSZCZEWSKI ANTONI ROBERT FELICJAN (1770–1851)

Krypt.: A.C.

Pamiętnikarz, tłumacz, poeta.

Ur. 6 czerwca 1770 w Pieczychwostach na Wołyniu; syn Józefa, dzierżawcy Pieczychwostów, a od 1782 Bezpiecznej i Zielonego Rogu na Ukrainie. Kształcił się w Humaniu, potem (do 23 maja 1791) — służył w kawalerii narodowej. W 1790-1791 mieszkał w Warszawie i był stałym korespondentem sejmowym Szczęsnego Potockiego; osobiście należał do zwolenników stronnictwa reformy. W tymże czasie ożenił się z Marią Kucharską. Nie przyjął ofiarowywanych mu przez konfederację targowicką stanowisk cywilnych i wojskowych. Przez pewien czas pełnił obowiązki lektora i sekretarza ociemniałego generała Bobra na Wołyniu. Na początku w. XIX (wg Markiewicza; wg Rollego wcześniej) przeniósł się na Ukrainę i został głównym rachmistrzem, a potem nadleśniczym w dobrach Potockich. W 1828, otrzymawszy emeryturę, osiadł w Smerdłykowie w powiecie humańskim. Po śmierci żony w 1847 przeniósł się do syna do Międzyrzeczki, gdzie zmarł w 1851.

Szwagier D. Bończy-Tomaszewskiego.

TWÓRCZOŚĆ

1. Odpowiedź na „Uwagi nad Jagiellonidą" umieszczone w numerze pierwszym „Pamiętnika Warszawskiego" r. 1819. *Pam. Warsz.* t. 14 (1819) s. 273-295. Przedr. W. Billip w: Mickiewicz w oczach współczesnych... Antologia. Wr. 1962 (aneks).

Pierwodruk pod krypt. A.C., Chrząszczewskiemu przypisał S. Goszczyński.

2. Rodowód Potockich aż do nowszych czasów, z ciekawymi dokumentami z archiwum tulczyńskiego, ułożony pracą i staraniem..., 1820. Rkps Bibl. Kórn. sygn. 1174.

3. Pamiętniki. Fragm. wyd. J. I. Kraszewski: Pamiętniki Jana Duklana Ochockiego. T. 4. Wil. 1857 s. 222-320. Toż wyd. 2. T. 4. W-wa 1882. Autograf całości znajduje się w Bibl. Kórn. Z. 1-4 sygn. 1154; kopia w Bibl. Czart. sygn. 2318 i w Ossol. sygn. 4754.

Nadto poezje i inne prace literackie Chrząszczewskiego zachowały się w rkpsach Bibl. Kórn. sygn. 1155 (autograf), 1257, 1274.

Przekłady

1. P. Piasecki: Kronika. Polski przekład wedle dawnego rękopismu, poprzedzony studium krytycznym nad życiem i pismami autora J. Bartoszewicza. Wyd. K. W. Wójcicki. Kr. 1870.

2. C. F. Pyrrhys de Varille: Treść historii politycznej narodu polskiego. Rkps Bibl. Kórn. sygn. 1150.

Przekł. z jęz. łac.

Listy

1. Do S. Sz. Potockiego z Warszawy z 1790-1791. Zbiór znajdował się w arch. tulczyńskim (oglądał go A. Rolle).

2. Listy z 1813-1846: do Wróblewskiego(?) z 1813; do K. Mickowskiego z 1817-1846 i b. d.; do G. Hołowińskiego z 1819-1827 i b. d.; do N. N. b. d. Rkps Bibl. Kórn sygn. 1257.

OPRACOWANIA

S. Goszczyński: Podróż mojego życia. Dat. 21 lutego 1859. Wyd. S. Pigoń. Wil. 1924. — W. Górski: O zbiorach naukowych pozostałych po śp. K. Podwysockim. Kr. 1872. — Dr Antoni J. (A. J. Rolle): Geneza „Marii" Malczewskiego. *Bibl. Warsz.* 1891 t. 1 s. 42-50. — P. Markiewicz, Dr Antoni J. (A. J. Rolle): Dyskusja. *Bibl. Warsz.* 1891 t. 3 s. 621-633. — W. Smoleński. *Wielka enc. powsz. ilustr.* T. 11/12 (1894). — A. Czartkowski: Pan na Tulczynie. Lw. 1925 *Gawędy o Dawnym Obyczaju* t. 6. — A. Bar. *Pol. słownik biogr.* T. 3 (1937). — J. Czernecki: Mały król na Rusi. Kr. 1939.

CIECIERSKI FAUSTYN (1760–1832)

Pamiętnikarz.

Ur. w 1760 na Warmii; syn Jana. Początkowo kształcił się w domu. W 1777 wstąpił do zakonu dominikanów. W Szkole Głównej W. Ks. Litewskiego uzyskał doktorat filozofii i teologii; uczył historii kościelnej, teologii i filozofii w szkołach dominikań-

skich: w Wierzbołowie, Zabiałach, Różanymstoku. Między 1790-1797 — jako prokurator zakonnej prowincji litewskiej — przebywał z niewielkimi przerwami w Wilnie. W 1794 uczestniczył w przygotowaniach do powstania w Wilnie. W 1797 wybrany przeorem konwentu dominikanów wileńskich. 20 września tego roku za udział w spisku patriotycznym (tzw. asocjacji wileńskiej) został uwięziony i zesłany na Syberię do kopalń nerczyńskich. Po czterech latach ułaskawiony, osiadł w Zabiałach, gdzie zajął się pracą pedagogiczną. Był kolejno przeorem: od 1809 w Zabiałach, od 1816 w Różanymstoku. Między 1818 a 1824 piastował godność prowincjała. Później osiadł w Poporciach; pod koniec życia był wizytatorem klasztorów dominikańskich. Zmarł w 1832 w Poporciach.

TWÓRCZOŚĆ

1. Pamiętnik. Wyd. A. Bielowski pt. Pamiętnik księdza Ciecierskiego, przeora dominikanów wileńskich, zawierający jego i towarzyszów jego przygody doznane na Sybirze w latach 1797-1801. Lw. 1865. (Dod. do *Tyg. Nauk.*).
Rkps Ossol. sygn. 2030/I.

2. (Dziennik wizytatora). *Archieograficzeskij sbornik.* T. 14. Wil. 1904. (Bez nazwiska autora).

3. Kronika domowa ks. dominikanów prowincji litewskiej. (Kontynuował tę kronikę). Rkps był w Bibl. Uniw. Wil.

Napisał ponadto kilka prac z dziedziny filozofii oraz dotyczących dziejów Litwy.

Listy

1. Korespondencja z J. Zawadzkim z 1809 Wyd. T. Turkowski: Materiały do dziejów literatury i oświaty na Litwie i Rusi. T. 1. Wil. 1935 s. 166-167.

OPRACOWANIA

A. Bielowski: Przedmowa do wyd.: Pamiętnik... Lw. 1865. — M. Janik: Dzieje Polaków na Syberii. Kr. 1928. — M. Miterzanka: Działalność pedagogiczna ks. A. Czartoryskiego. Kr. 1931. — T. Turkowski: Materiały do dziejów literatury i oświaty na Litwie i Rusi. T. 1. Wil. 1935 s. 24, 38, 412. — A. Miller: Pierwsza porozbiorowa konspiracja litewska. Spisek ks. Ciecierskiego, przeora dominikanów wileńskich (1796-1797). Studium historyczne. Kr. 1936. — J. Iwaszkiewicz. *Pol. słownik biogr.* T. 4 (1938). — W. Ogrodziński: Ignacy Pietraszewski, uczony „Warmijczyk" z Biskupca. Olsztyn 1960 s. 22-24. — T. Oracki: Słownik biograficzny Warmii, Mazur i Powiśla od połowy XV w. do 1945 r. (W-wa) 1963.

CIESZKOWSKI LUDWIK (ok. 1750— ok. 1810)

Znany pod imieniem: Anonim Podolanin.

Pamiętnikarz.

Ur. ok. 1750; syn właściciela dóbr ziemskich na Podolu, czynnego w konfederacji barskiej. W czasie sejmu delegacyjnego (1772-1775) pracował w kancelarii sejmowej. Związany był z Potockimi, Katarzyną Kossakowską, Gozdzkimi i ks. K. de Nassau. Czas jakiś trzymał dzierżawą wieś Smotryczówkę na Podolu. W 1794 jeździł (rzekomo) do T. Kościuszki z akcesem Podolan do insurekcji i wziął w niej udział (w stopniu wicebrygadiera?). Po powstaniu przebywał u Gozdzkich w kordonie austriackim. Żonaty był z Balbiną Mikorską, 1°v. Drewnowską (siostrą żony F. K. Dmochowskiego), i dzierżawił jakiś majątek na Podlasiu. Ok. 1806 opuścił żonę i osiadł na Podolu. Zmarł ok. lub po 1810.

TWÓRCZOŚĆ

1. Pamiętniki. Fragm. wyd.: pt. Z pamiętników Anonyma Podolanina. Wyd. J. I. Kraszewski w: Pamiętniki Jana Duklana Ochockiego. T. 4. Wil. 1857; pt. Pamiętnik Anonyma. I. Mikołaj Bazyli Potocki. *Gaz. Codz.* 1859 nr 247-248; *Dzien. Poz.* 1866 nr 214-232 (z przerwami); pt. Tadeusz Kościuszko. *Tyg. Nauk. i Lit.* 1866 nr 1. Całość: pt. Pamiętnik anegdotyczny z czasów Stanisława Augusta. Z rękopismu wyd. J. I. Kraszewski. Poz. 1867

Wyd. nast.: t. 1-3. W-wa 1906 *Bibl. Dzieł Wyborowych* 452-454. Fragm. pt. Józef hr. Gozdzki, przedr. *Wędrowiec* 1902 t. 2.

Pamiętnik, a raczej zachowana tylko jego część, nie był podpisany. Z ujawnionych w tekście szczegółów nazwisko autora rozwiązał siostrzeniec jego żony, F. S. Dmochowski.

2. Diariusz powstania krakowskiego w r. 1794. Soczynył... wycebryhadyr polskoho wojska, izdał s prymiczaniamy A. S. P. *Dopołnienija do Swodnoj galicko-russkoj lietopisi 1772 po 1800 g.* Lw. 1897 i odb. Lw. 1897.

Z treści poz. 1 wynika, że autor zostawił w rkpsach i inne pisma, jak: dziennik, pamiętnik historyczny r. 1792, życie Katarzyny II, cesarzowej rosyjskiej, opis Łańcuta.

OPRACOWANIA

F. S. Dmochowski: Wspomnienia od 1806 do 1830 r. W-wa 1858; wyd. nast. oprac. Z. Libera. W-wa 1959 *Bibl. Pam. Pol. i Obcych.* — J. I. Kraszewski: Przedmowa (do) Pamiętnik anegdotyczny z czasów Stanisława Augusta. Poz. 1867; przedr. w wyd. W-wa 1906 *Bibl. Dzieł Wyborowych* 452. [Rec.: *Dzien. Lit.* 1867 nr 4]. — E. Maliszewski: Bibliografia pamiętników polskich i Polski dotyczących. W-wa 1928.

CYANKIEWICZ JĘDRZEJ (ok. 1740—1825)

Filozof, tłumacz, poeta.

Ur. w Wadowicach nad Skawą zapewne ok. 1740, skoro w 1759 wpisał się do Akademii Krakowskiej. 12 października 1764 uzyskał stopień magistra nauk wyzwolonych i doktora filozofii. W 1796 doktoryzował się z teologii. W latach 1780-1782 uczył języka francuskiego w Szkole Przygłównej Krakowskiej (dawnej Św. Anny), w 1796/97 wykładał w Szkole Głównej Krakowskiej teologię moralną, a w 1797-1801 — dogmatykę. Przez pewien czas uczył też poetyki. Od 1798 był prefektem Seminarium Duchownego Akademicko-Diecezjalnego. Po 1803 osiadł na probostwie w Proszowicach w powiecie miechowskim, gdzie zmarł w 1825.

TWÓRCZOŚĆ

1. De corporum gravitate... pro loco in Minore Collegio Universitatis Cracoviensis obtinendo dissertatio. B. m. 1777.

2. Viro Venerando, Magnanimo, Probo, Illustrissimo Domino Leopoldo a Rüts, serenissimi Borussorum Regis exercituum, turmae peditum Generali Majori, Duci supremo legionis peditum, peditumque per inferiorem Silesiam generali inspectori Senatus populusque Cracius perenne gratae suae voluntatis monumentum migraturo offert anno 1795. B. m. r. (Wiersz).

3. Excellentissimo ac Illustrissimo Domino Joanni Nepomuceno ex S. J. R. comitibus Trautmansdorff, etc. in testimonium obsequiosae voluntatis regius magistratus Cracoviensis cum ordinibus applaudit. Idibus Februariis 1801. B. m. r. (Wiersz).

4. Celne rysy nauki chrześcijańskiej.

Dzieło wymienione w *Enc. powsz.* Orgelbranda, wg Estr. (XIV, 479) nie wyd.

Pisał ponadto inne łacińskie wiersze okolicznościowe, parę z nich ogł. w: A. Kopciński: Excellentia eruditae virtutis... Kr. 1764; F. Kolendowicz: De literarum librorumque... Kr. 1777; P. Rydulski: Lectio certa prodest dictum Senecae pro methodo discendi... Kr. 1777.

Przekłady

1. L. A. Caraccioli: Tajemnica świata... po francusku napisana, na ojczysty język przełożona... Kr. 1778 (dwa wyd.).

2. L. A. Caraccioli: Głos rozumu... z francuskiego przełożony. Kr. 1782 (dwa wyd.). Wyd. nast.: cz. 1 pt. Głos rozumu. Kr. 1785; cz. 2 pt. Głos religii. Kr. 1793.

3. J. Locke: Logika, czyli myśli... o rozumie ludzkim wyjęte... Kr. 1784.

4. A. Pope: Początki moralności, czyli wiersz filozoficzny o człowieku. Kr. 1788.

Listy

1. Listy Cyankiewicza w kodeksie rękopiśmiennym: Listy do sekretarza Szkoły Głównej z l. 1784/88. Rkps Bibl. Jagiel. sygn. 4041.

OPRACOWANIA

Enc. powsz. Orgelbranda. T. 6 (1860). — W. Smoleński: Nowa filozofia w Polsce. *Bibl. Warsz.* 1891 t. 2 s. 33. — P. Chmielowski. *Wielka enc. powsz. ilustr.* T. 13/14 (1894/95). — H. Struve: Wstęp krytyczny do filozofii. W-wa 1896; wyd. 3 W-wa 1903 s. 9. — H. Struve: Historia logiki jako teorii poznania

w Polsce. W-wa 1911. — J. Bieliński: Królewski Uniwersytet Warszawski. T. 3. W-wa 1912 s. 68. — M. Straszewski: Dzieje filozoficznej myśli polskiej. T. 1. Kr. 1912 s. 345. — S. Tync: Nauka moralna w szkołach Komisji Edukacji Narodowej. Kr. 1922 s. 108. — S. Helsztyński: Polskie przekłady Miltona i Pope'a. *Pam. Lit.* R. 25 (1928) s. 477. — L. Kamykowski: Przypis do listu w wyd.: Korespondencja J. Śniadeckiego. T. 1. Kr. 1932 s. 286. — T. Glemma: Wydział teologiczny Uniwersytetu Jagiellońskiego w latach 1795-1847. Kr. 1949. — M. Chamcówna: Dyskusja nad katedrą literatury w Szkole Głównej Koronnej. *Pam. Lit.* R. 41 (1950) z. 3/4. — B. Suchodolski: Nauka polska w okresie Oświecenia. (W-wa) 1953; przedr. w: Studia z dziejów polskiej myśli filozoficznej i naukowej. Wr. 1958 *PAN. Monografie z Dziejów Nauki i Techniki* t. 8. — M. Chamcówna, S. Tync: Przypis do listu w: Korespondencja Jana Śniadeckiego. T. 2. Wr. 1954 s. 244. — M. Chamcówna: Uniwersytet Jagielloński w dobie Komisji Edukacji Narodowej. Szkoła Główna Koronna w okresie wizyty i rektoratu Kołłątaja 1771-1786. Wr. 1957 *PAN. Monografie z Dziejów Nauki i Techniki* t. 2. — W. Wąsik: Historia filozofii polskiej. T. 1. W-wa 1958. — M. Chamcówna: Uniwersytet Jagielloński w dobie Komisji Edukacji Narodowej. Szkoła Główna Koronna w latach 1786-1795. Wr. 1959 *PAN. Monografie z Dziejów Nauki i Techniki* t. 9. — S. Hrabec, F. Pepłowski: Wiadomości o autorach i dziełach cytowanych w „Słowniku" Lindego. W-wa 1963.

CZACKI MICHAŁ (1753 lub 1755—1828)

Pseud.: Jeden z obywateli powiatu włodzimierskiego (?); W. Jan Odrowąż.

P u b l i c y s t a, f i l o z o f, p a m i ę t n i k a r z.

Ur. w 1753 lub 1755 w Porycku na Wołyniu; syn Feliksa (Szczęsnego), podczaszego koronnego, i Katarzyny z Małachowskich, siostry późniejszego marszałka Sejmu Czteroletniego; brat Tadeusza. W czasie konfederacji barskiej przebywał u stryja Franciszka w Gdańsku. Po pierwszym rozbiorze wrócił do rodziców i kształcił się pod kierunkiem jezuity F. Grodzickiego. W 1776 otrzymał po ojcu chorągiew pancerną. W 1777 studiował w Wiedniu. W 1780 był posłem czernihowskim na sejm, a w roku następnym otrzymał starostwo nowogródzkie. W 1785 został podczaszym koronnym. Na Sejmie Czteroletnim brał żywy udział w obradach jako poseł z ziemi czernihowskiej. Potem wyjechał za granicę i wrócił do kraju po trzecim rozbiorze. Osiadł w majątku Sielce w powiecie włodzimierskim, gdzie gościł emigrantów francuskich. Pod koniec życia mieszkał w Krzemieńcu. Zm. 28 grudnia 1828 w Sielcach.

TWÓRCZOŚĆ

1. Mowa... Czackiego, podczaszyca koronnego... delegowanego do Komisji Likwidacyjnej na sejmie ordynaryjnym dnia 20 8-bris 1780 miana. B. m.

2. Mowy na pogrzebie serca... Franciszka Czackiego. B. m. (po 13 lutego 1788).

3. Mowa... posła czernihowskiego dnia 3 miesiąca listopada 1788 miana. B. m. r.

W czasie Sejmu Czteroletniego wyd. osob. również inne mowy: dat. 15 listopada 1788 (ta wyd. również w przekł. franc.), 22 listopada 1788, 19 stycznia 1789, 23 stycznia 1789, 26 lutego 1789, 23 marca 1789, 27 marca 1789, 21 kwietnia 1789, 11 sierpnia 1789, 14 sierpnia 1789, 28 sierpnia 1789, 12 października 1789, 20 października 1789, 23 marca 1790, 8 czerwca 1790, 24 października 1791, 7 listopada 1791, 22 listopada 1791, 24 listopada 1791, 8 maja 1792.

4. Uwagi nad projektem o pomnożeniu dochodów publicznych. (W-wa ok. 1788).

5. Obrona Jana Zamoyskiego, kanclerza i hetmana w. kor. Zamość 1790 (26 lutego).

Autorstwo sporne; przypisywane również J. Owidzkiemu.

6. Refleksje nad reformą Żydów. W-wa (1790).

7. Warunek względem sejmików. B. m. r.

Projekt konstytucji przedłożonej sejmowi w r. 1790.

8. Wypis z ksiąg ziemskich powiatu włodzimierskiego r. 1790 m. novembr. 17 dnia. Doniesienie obywatelom przez... o czynach sejmu. B. m. r.

9. List Czackiego, podczaszego koronnego, do Prześwietnej Deputacji Konstytucyjnej. B. m. r.

10. Wiersz na pochwałę Antoniego Nowiny Złotnickiego, chorążego czerwonogrodzkiego... B. m. (1792).

Na autorstwo M. Czackiego naprowadza notatka bibliotekarza Bibl. Baworowskich, M. Wrażeja, umieszczona na egzemplarzu Ossol. sygn. XVIII-13344-III.

11. Kopia listu W. Jana Odrowąża do J. W. Potockiego, marszałka konfederacji targowickiej, z okoliczności pisanego listu z Dubna dnia 2 sierpnia do króla, datowanego ze Lwowa dnia 18 sierpnia 1792 roku. B. m. (po 1792).

12. Rozmowy nad Styksem. Powst. po 1792. B. m. r. (Broszura).

13. Sześciu nieboszczyków na brzegach Styksowych. Komedia w 1 akcie. B. m. 1794.

L. Bernacki nazywa ten utwór tragedią.

14. O prawie przyrodzonym, czyli o powinnościach i stosunkach człowieka moralnego. W-wa 1803.

15. Rzecz krótka nad pismem za Księgą Czarną, w imieniu bezstronnej publiczności przez jednego z obywateli powiatu włodzimierskiego. Krzemieniec 1817.

Autorstwo niepewne.

16. Rozprawa o rozwodach. Krzemieniec 1820.

17. Rozprawa o potrzebie metafizyki. W-wa 1821.

Wyd. anonimowo.

18. Wspomnienie z roku 1788 do roku 1792 przez naocznego świadka. Z pozostałych pamiętników... Ogł. F. Czacki (syn autora). *Dzien. Lit.* 1856; wyd. osob. pt. Wspomnienia z roku 1788 po 1792 przez... siostrzeńca marszałka sejmowego Małachowskiego. Poz. 1862. Fragm. przedr. R. Kaleta: Anegdoty i sensacje obyczajowe wieku Oświecenia w Polsce. W-wa 1958 s. 90.

Estr. błędnie przypisywał M. Czackiemu autorstwo „Rozmowy Solona z Kadym" (W-wa 1790) i „Fragmentu z rękopisma arabskiego".

B. m. (1791). Zob. KOSSAKOWSKI J. K., Twórczość poz. 14, 16.

OPRACOWANIA

Materiały do dziejów Sejmu Czteroletniego. Oprac. J. Woliński, J. Michalski, E. Rostworowski. T. 4. Wr. 1955. — S. KONOPACKI: List do Redakcji „Bibl. Warsz.", dat. 28 lutego 1857. *Bibl. Warsz.* 1857 t. 2 s. 299. — S. K. KOSSAKOWSKI: Monografie historyczno-genealogiczne niektórych rodzin polskich. W-wa 1859 s. 107-108. — K. W. WÓJCICKI. *Enc. powsz.* Orgelbranda. T. 6 (1861). — R. PILAT: O literaturze politycznej Sejmu Czteroletniego (1788-1792). *Przegl. Pol.* 1871, listopad — 1872, styczeń-luty; odb. Kr. 1872 s. 98-99. — W. SMOLEŃSKI. *Wielka enc. powsz. ilustr.* T. 13/14 (1894/95). — E. DEICHES: Sprawa żydowska w czasie Sejmu Wielkiego. Lw. 1891. — W. SMOLEŃSKI: Publicyści anonimowi z końca wieku XVIII. *Przegl. Hist.* 1912 t. 14; odb. W-wa 1912. — S. HARASSEK: Kant w Polsce przed rokiem 1830. Kr. 1916 *Prace Hist.-Lit.* nr 8. — L. BERNACKI: Teatr, dramat i muzyka za Stanisława Augusta. T. 2. Lw. 1925. — M. DEMBOWSKA. *Pol. słownik biogr.* T. 4 (1938). — H. RZADKOWSKA: Stosunek polskiej opinii publicznej do rewolucji francuskiej. W-wa 1948 *Bibl. Hist.* s. 30. — C. BOBIŃSKA: Szkice o ideologach polskiego Oświecenia. Kołłątaj i Staszic. Wr. 1952 *IBL. Studia Hist.-Lit.* t. 10. — B. SUCHODOLSKI: Filozofia polska w dobie rozkładu feudalizmu. *Myśl Filoz.* 1952 nr 1; przedr. w książce: Studia z dziejów polskiej myśli filozoficznej i naukowej. Wr. 1958 *PAN. Monografie z Dziejów Nauki i Techniki* t. 8. — E. ROSTWOROWSKI: Sprawa aukcji wojska na tle sytuacji politycznej przed Sejmem Czteroletnim. W-wa 1957. — I. HOMOLA DZIKOWSKA: Pamiętnik Historyczno-Polityczny Piotra Świtkowskiego. Kr. 1960.

CZACKI TADEUSZ (1765—1813)

Krypt.: T. C.

Twórca Liceum Krzemienieckiego, historyk, ekonomista, miłośnik i zbieracz ksiąg.

Ur. 28 sierpnia 1765 w Porycku na Wołyniu; syn Feliksa (Szczęsnego), podczaszego koronnego, i Katarzyny z Małachowskich. Kształcił się w domu rodzinnym pod kierunkiem jezuity F. Grodzickiego. W 1781 został praktykantem w sądach zadwornych w Warszawie. Studiował w tym okresie zbiory Biblioteki Załuskich, zbliżył się do J. Albertrandiego i A. Naruszewicza, wreszcie został powołany przez króla do uporządkowania części prywatnego archiwum królewskiego i Metryki Koronnej. W 1784 wszedł do Komisji Kruszcowej. W 1786-1792, jako starosta nowogródzki, pracował

w Komisji Skarbu Koronnego, w związku z czym odbył szereg podróży po kraju dla wykrycia nowych źródeł soli i dla zbadania spławności rzek. Własnym nakładem zapoczątkował prace przygotowawcze nad sporządzeniem hydrograficznej mapy Polski i Litwy. W pracach konstytucyjnych udziału nie brał, konstytucję majową, mimo zastrzeżeń, zaprzysiągł. W 1792 studiował zbiory biblioteki benedyktyńskiej na Łysej Górze. W tymże roku (24 maja) ożenił się z Barbarą Dembińską. W 1793 uczęszczał na wykłady w Szkole Głównej Koronnej i pomnażał swe zbiory biblioteczne. W czasie insurekcji 1794, którą biernie przeczekał w Krakowie, zajęto mu dobra na Wołyniu; odzyskał je, z prawem pobytu w granicach Rosji, od Pawła I. Posłując w 1797 do cara w imieniu szlachty ziem ruskich w sprawie uprawnień i przywilejów, otrzymał od Stanisława Augusta pozwolenie na wypożyczenie czasowe z królewskiego Archiwum Gabinetowego części archiwaliów dotyczących historii Polski, nad którą miał zamiar pracować. Drogą niewiadomą znalazła się w jego zbiorach w Porycku także część archiwaliów Metryki Koronnej. Był jednym z inicjatorów, założycieli i najbardziej aktywnych członków Towarzystwa Przyjaciół Nauk. W 1801 odbył podróż naukową do Królewca, w drodze powrotnej zwiedził bibliotekę kapitulną we Fromborku. W 1802 założył krótko istniejącą spółkę handlową — Towarzystwo Żeglugi. Współpracował z *Nowym Pamiętnikiem Warszawskim* (1801-1805) i *Dziennikiem Wileńskim* (1805-1806). W 1805 został wizytatorem szkół guberni wołyńskiej, podolskiej i kijowskiej. Uwieńczeniem jego działalności oświatowej było otwarcie 7 października 1805 Gimnazjum Wołyńskiego w Krzemieńcu (przemianowanego następnie na Liceum Krzemienieckie), pomnożenie (w 5 powiatach) szkół średnich i parafialnych oraz utworzenie sieci szkół zawodowych. W 1811 założył przy Liceum drukarnię zakładową. Prócz tego przyczynił się do powstania dwóch komisji sądowych egzekucyjnych dla odzyskania zagrabionych funduszów pojezuickich. W 1807 i 1808, podejrzany o konspiracyjną działalność antyrosyjską, był dwukrotnie aresztowany. Kawaler orderów Św. Stanisława (1787) i Orła Białego (1791). Zmarł 8 lutego 1813 w Dubnie.

TWÓRCZOŚĆ

1. Mowa miana w imieniu Komisji Kruszcowej do Stanisława Augusta 1785 r. 26 marca. B. m. (1785).

2. Odpowiedź na pismo Imci Pana Grumerta w kwestii, czy Imość Pan Zughöer może być umieszczony w liczbie posłów monarchów i czy, będąc umocowanym do sprawowania interesów Kurlandii książęcia w Polszcze, powinien podlegać jurysdykcji krajowej. W-wa 1787.

3. Refleksje nad uszkodzeniem dla krajów polskich wynikającym z zaniedbywania handlu, pochodzącego z mniej ważenia porzuconej nad Gdańskiem opieki. B. m. 1790.

4. Opis obrad sejmowych we 12-tu dniach miesiąca maja 1790. Rkps.

Informacja A. Osińskiego.

5. Usprawiedliwienie się... w materii kupna i reperacji pałacu dla posła rosyjskiego... podane d. 3 lutego 1791. (W-wa 1791).

6. Mowa... w czasie pierwszego zasiadania na Komisji Skarbu Kor. JW. Rocha z Głogowy Kossowskiego... miana 14 lutego 1791. (W-wa 1791).

7. Mowa w materii menniczej na sejmie 20 września 1791. W-wa b. r.

8. Mowa... w usprawiedliwieniu tabeli przychodów i wydatków od Komisji Skarbu Kor. d. 2 grudnia 1791 miana. (W-wa 1791).

9. O Konstytucji Trzeciego Maja 1791. Do J. WW. Zalewskiego, trockiego, i Matuszewica, brzeskolitewskiego, posłów. B. m. (1791).

Rkpsy w Bibl. PAN Kr. sygn. 181, 212.

Broszura przypisana Czackiemu i (niesłusznie) Mikołajowi Wolskiemu (zob. Estr. XXXIII, 301). Odpowiedź na nią wystosował F. K. Dmochowski.

10. Uwagi o handlu z Anglią, Portą Ottomańską i innymi narodami. Powst. w 1792. Fragm. pt. O handlu Polski z Portą Ottomańską, wyd. M. Wiszniewski: Pomniki historii i literatury polskiej. T. 2. Kr. 1835 s. 156-191. Wyd. nast. zob. Wyd. zbior. poz. 1 t. 3.

Informacja o rękopisie A. Osińskiego.

11. Obraz panowania Zygmunta Augusta ks. Adamowi Czartoryskiemu G. Z. P. 1798 roku przesłany. Wyd. M. Wiszniewski, jw. poz. 10, t. 3 s. 1-38. Wyd. nast. zob. Wyd. zbior. poz. 1, t. 3. Odpis A. Z. Helcla w Bibl. PAN Kr. sygn. 79

12. O litewskich i polskich prawach, o ich duchu, źrzódłach, związku i o rzeczach zawartych w pierwszym Statucie dla Litwy 1529 r. wydanym. T. 1-2. W-wa 1800--1801. Wyd. nast.: zob. Wyd. zbior. poz. 1, t. 1-2; wyd. K. J. Turowski. Kr. 1861 *Bibl. Pol.* z. 48-54.

Dedykowane A. K. Czartoryskiemu. Dedykację przedr. K. Sienkiewicz: Skarbiec historii polskiej. T. 2. Paryż 1840 s. 131-133.

Przekł. ros. fragm.: W. Anastasiewicz. *Ulej* 1811 t. 2 cz. 2 z. 11 s. 367-374.

13. O dziesięcinach w powszechności, a szczególniej w Polszcze i Litwie. Rzecz czytana na posiedzeniu Warsz. Tow. Przyj. Nauk. *Roczn. Tow. Warsz. Przyj. Nauk.* T. 1 (1802); odb. W-wa 1801. Wyd. nast.: wyd. 2 rozszerzone. Kr. 1802; wyd. 3 rozszerzone pt. Dysertacja o dziesięcinach. W-wa 1802; zob. Wyd. zbior. poz. 1, t. 3.

Przekł. franc.: A. Potocki pt. Des Dîmes en général et particulièrement.... W-wa 1801; wyd. nast. pt. Recherches sur les dîmes, trad. du polonais. W-wa 1804.

Przekł. ros.: W. Anastasiewicz. Rkps. (Informacja A. Osińskiego, s. 178).

14. Rozbiór dziejów narodu polskiego przez pierwszych dwóch pisarzów, Marcina Galla i Wincentego Kadłubka. *Nowy Pam. Warsz.* 1801 t. 1. Wyd. nast.: przedr. M. Wiszniewski, jw. poz. 10, t. 2 s. 192 nn.; zob. Wyd. zbior. poz. 1, t. 3.

15. O nazwisku Ukrainy i początku Kozaków. *Nowy Pam. Warsz.* 1801 t. 4. Wyd. nast.: przedr. M. Wiszniewski, jw. poz. 10, t. 2 s. 147-155; zob. Wyd. zbior. poz. 1, t. 3.

Przekł. ros.: W. Anastasiewicz. *Ulej* 1811 t. 1 cz. 1 z. 2 s. 118-134.

16. List o Koperniku. W-wa 1802.

17. Uwagi nad uwagami o dziesięcinach. W-wa 1803.

18. Mowa... miana na zjeździe duchowieństwa łuckiego obrządku łacińskiego d. 20 paźdz. 1803. B. m. r. Wyd. nast.: *Nowy Pam. Warsz.* 1804 t. 15 s. 327-343; *Biesiada Krzemieniecka.* Paryż 1859.

19. O gimnazjum w wołyńskiej guberni i innych dla obojej płci ustanowionych uczynione przedstawienie... r. 1803 w grudniu. B. m. r.

20. O stanie jeneralnym oświecenia guberni wołyńskiej i śrzodkach urządzenia i upowszechnienia nauk uczynione doniesienie 1804 r. Wyd. F. Kojsiewicz: Korespondencja listowna z T. Czackim H. Kołłątaja... T. 2. Kr. 1844.

21. List odpowiedni... do ks. L. S. Stroińskiego S. P. z dnia 29 marca 1804. (Poryck) b. r.

22. Rozprawa o prawie, które mają obywatele prowincji składających dawną Polskę do wolnego szynkowania piwa, miodu i gorzałki, i o przyczynie, dla której obywatele dawnej Rosji, nie mając tyle części dochodów, krzywdy nie ponoszą. B. m. (1805); toż *Dzien. Wil.* 1806.

Przekł. ros.: W. Anastasiewicz. Rkps. (Informacja A. Osińskiego, s. 183).

23. Mowa... d. 7 Octobr. 1805 przy otwarciu Gimnazjum Wołyńskiego w Krzemieńcu miana. B. m. 1805; toż *Dzien. Wil.* 1805; *Gaz. Lit. Wil.* 1806.

24. Do całego składu nauczycielów i młodzi szkolnej w wołyńskiej, kijowskiej i podolskiej guberniach (postanowienie względem uczczenia pamiątki M. W. Mniszcha) 11 marca 1806. B. m. r.

25. Odezwa do uczniów Gimnazjum Wołyńskiego 11 kwietnia 1806. B. m. r.

26. Mowa... o pożytkach z wychowania publicznego i domowego, przy kończeniu roku szkolnego w Gimnazjum Wołyńskim miana 1806 r. 20 lipca. (Krzemieniec 1806). Toż w *Dzien. Wil.*

Przekł. ros.: W. Anastasiewicz. *Pieriodiczeskoje soczinienije* 1806 nr 18.

27. Plan szkoły mechaniki praktycznej przy Gimnazjum Wołyńskim (26 lipca 1806). B. m. r.

28. Odezwa do uczniów Gimnazjum Wołyńskiego 28 grudnia 1806. B. m. r.

29. O Komisji Edukacji w Litwie. B. m. 1807.

Informacja L. Finkla (poz. 5647).

30. O Żydach. Wil. 1807. Wyd. nast.: wyd. 2 pt. O Żydach i Karaitach. *Dzien. Wil.* 1807 i odb.; przedr. M. Wiszniewski, jw. poz. 10, t. 2 s. 127-146, t. 3 s. 39--223; zob. Wyd. zbior. poz. 1, t. 3; wyd. K. J. Turowski. Kr. 1860 *Bibl. Pol.* z. 30, 44; Lw. b. r. *Bibl. Mrówki* t. 198-199.

Przekł. ros.: W. Anastasiewicz. Rkps. (Informacja A. Osińskiego, s. 189).

31. Odezwa do uczniów Gimnazjum Wołyńskiego po powrocie z Petersburga 22 lutego 1808. B. m. r.

32. Mowa przy dokończeniu biegu szkolnego w Gimnazjum Wołyńskim 1808. Rkps.

Informacja A. Osińskiego.

33. Ustanowienie szkoły ogrodniczej przy Gimnazjum Wołyńskim (22 lipiec 1809). B. m. r.

34. Czy prawo rzymskie było zasadą praw polskich i litewskich i czy z północnymi narodami mieliśmy wiele wspólnych praw i zwyczajów? Rozprawa czytana w Krzemieńcu na otwarcie r. szkoln. w Gimnazjum Wołyńskim. Wil. 1809. Wyd. nast. zob. Wyd. zbior. poz. 1, t. 3.

Przekł. ros.: W. Anastasiewicz. Rkps. (Informacja A. Osińskiego, s. 193).

35. O rzeczy menniczej w Polsce i Litwie. Powst. 1810. Wyd. M. Wiszniewski, jw. poz. 10, t. 1 s. 1-128, t. 2 s. 1-58. Wyd. nast. zob. Wyd. zbior. poz. 1, t. 3.

36. O Tatarach. *Dzien. Wil.* 1810. Przedr. M. Wiszniewski, jw. poz. 10, t. 2 s. 87--108. Wyd. nast. zob. Wyd. zbior. poz. 1, t. 3.

37. Do uczniów i nauczycielów Gimnazjum Wołyńskiego (z powodu śmierci J. Czecha, pierwszego rządcy tegoż Gimnazjum). Krzemieniec 2 grudnia 1810. B. m. r.

38. Tłumaczenie się... przed Komisją reskryptem najwyższym 23 września 1810 dla rozważenia różnych przedmiotów o Wołyńskim Gimnazjum ustanowioną, 18 grudnia 1810 w Żytomierzu podane. B. m. r.

39. O prawach mazowieckich. Rozprawa czytana w Krzemieńcu na zakończenie roku szkolnego 14 lipca 1811. Krzemieniec b. r. Wyd. nast.: M. Wiszniewski, jw. poz. 10, t. 4 s. 1-35; zob. Wyd. zbior. poz. 1, t. 3.

40. Odezwa do uczniów Gimnazjum Wołyńskiego i do zacnych ziomków, którzy dzieci swoje do tej szkoły oddają. Krzemieniec 16 lipca 1811. B. m. r.

41. Mowa... d. 30 styczn. 1812 w Kijowie (przy otwarciu gimnazjum) miana. Krzemieniec 1812.

Przekł. ros.: W. Anastasiewicz. *Ulej* 1812 z. 17.

42. Plan mapy jeneralnej. Ogł. A. Osiński: O życiu i pismach T. Czackiego. Krzemieniec 1816 s. 272-285; toż wyd. 2 Kr. 1851.

43. Wstęp do mowy pochwalnej Chreptowicza. Ogł. A. Osiński, jw. poz. 42, s. 404-405.

44. O Cyganach. Wyd. M. Wiszniewski, jw. poz. 10, t. 2 s. 59-86. Wyd. nast. zob. Wyd. zbior. poz. 1, t. 3.

Rkps z przypisami i poprawkami własnoręcznymi autora w Ossol. sygn. 2732/III.

45. O prawie chełmińskim. Wyd. M. Wiszniewski, jw. poz. 10, t. 2 s. 109-126. Wyd. nast. zob. Wyd. zbior. poz. 1, t. 3.

46. O statystyce Polski. Wyd. zob. Wyd. zbior. poz. 1, t. 3.

47. O źródłach praw, które miały moc obowiązującą w Polsce i w Litwie. Wyd. zob. Wyd. zbior. poz. 1, t. 3.

48. O urządzeniu rękodzielni. Rkps.

Informacja A. Osińskiego, również o poz. 49, 51-55.

49. O rokoszu szlachty pode Lwowem, 1537. Rkps.

50. Wstęp do historii polskiej. Ogł. A. Osiński, jw. poz. 42 s. 383-390. Przedr. M. H. Serejski w: Historycy o historii... W-wa 1963.

51. Ormianie. Rkps.

52. Prawo do miast kryminalne. Rkps.

53. O drożyźnie i środkach do jej zmniejszenia. Rkps.

54. Wyłuszczenie przedmiotów Komisji Sądowej Edukacyjnej. Rkps.

55. Wypisy z rozmaitych pisarzów ściągające się do dziejów narodowych. Rkps.

56. O szkołach powiatu włodzimierskiego. Rkps Bibl. Uniw. Wil. (Kuratoria Czart. sygn. 43).

Nadto wydał drukiem kilka obwieszczeń urzędowych, uniwersałów i uwiadomień. L. Finkel podaje informację o jeszcze paru innych pismach (poz. 4870, 5329).

Artykuły i rozprawy znajdują się w czasopismach: *Dzien. Handlowy* (tu: Raport o poszukiwaniach solnych za Stanisława Augusta od r. 1780. 1788 s. 476, 587, 678, 743), *Dzien. Wil.* (tu m. in.: Rzecz o dziełach elementarnych, a szczególniej o dziele Jana Śniadeckiego pt. Jeografia, czyli opisanie matematyczne i fizyczne ziemi. 1805 nr 2; Jak i kiedy Tatarowie zaczęli mieć u nas osady. 1816 nr 18), *Gaz. Nar. i Obca* (tu: Opisanie grobów dawnych królów polskich w Krakowie. 1791 nr 65-68), *Nowy Pam. Warsz.* (1801--1805); *Pam. Warsz.* (tu: Opisanie grobów dawnych królów polskich w Krakowie. 1819), *Roczn. Tow. Warsz. Przyj. Nauk* (1802).

Wydania zbiorowe

1. Dzieła... zebrane i wydane przez hr. E. Raczyńskiego. T. 1-3. Poz. 1843-1845. Wyd. nast. (tyt.) t. 1: Poz. 1844.

Zawartość t. 1-2: Twórczość poz. 12; t. 3: poz. 46, 13, 34, 30, 44, 36, 15, 10, 14, 35, 39, 45, 11, 47.

Listy i materiały

1. Do J. Przybylskiego z 1776-1800. Rkps Bibl. Jagiel. sygn. 148.

2. Do A. Piegłowskiego, superintendenta skarbu koronnego prowincji ruskiej, 21 listów z 1787-1792. Ogł. *Athenaeum* 1845 t. 6 s. 61-72; 1846 t. 1 s. 193-205.

3. Listy z 1787-1812 do różnych osób: S. Małachowskiego (1787), M. Poniatowskiego (1787), Stanisława Augusta (1792, 1797), A. Pstrokońskiego (1803), W. Borejki (1804), H. Kołłątaja (1805), P. Zawadowskiego (1807), Platera (1810), A. Osińskiego (1810), Miłoradowicza (1812), króla pruskiego (b. d.), Kurakina (b. d.), Wołynianek (b. d.). Ogł. A. Osiński: O życiu i pismach T. Czackiego. Krzemieniec 1816; toż wyd. 2 Kr. 1851.

Z tych list do Stanisława Augusta z 24 kwietnia 1797 z kopii w Bibl. Czart. sygn. 1180 ogł. we fragm. W. Olszewicz: Biblioteka króla Stanisława Augusta. *Przegl. Bibl.* 1931 z. 1 s. 47; z oryginału w Bibl. Czart. sygn. 1445 s. 165-166 ogł. P. Bańkowski: Archiwum Stanisława Augusta. W-wa 1958 s. 84-85. List do A. Osińskiego wyd. też osob. b.m.r.; przedr. *Noworocznik Lit.* (Petersb.) 1838.

4. Do F. Rudzkiego z 1788-1810 i b. d. 19 listów; do Piaseckiego z 1801-1808 i b. d. 14 listów; do Stanisława Augusta i odpowiedź. Rkps Bibl. Nar. sygn. 2809/1.

5. Do A. Naruszewicza z 1791 z opisem grobów królów polskich w Krakowie. Ogł. A. Grabowski: Kraków i jego okolice. Kr. 1830 s. 360-363. Fragm. przedr. J. A. Kosiński: Doskonały książkołap. Wizyta T. Czackiego w bibliotece dominikanów krakowskich. *Roczn. Bibl.* 1960 z. 1/2.

6. Do M. Wolskiego z 28 września i 3 grudnia 1792. Ogł. D. Chodźko. *Ondyna Druskienickich Źródeł* (Grodno) 1846 z. 8.

7. Do L. Kropińskiego z 1796-1802. Ogł. J. Bartoszewicz. *Dzien. Warsz.* 1854 nr 159, 160, 162, 170, 187.

Niektóre listy ogł. z rękopisu zapisanego w poz. 9.

8. Do S. B. Lindego z 1798, 1802-1804; do J. M. Ossolińskiego z 1798 i b. r.; od J. M. Ossolińskiego z 1803; do L. Kropińskiego b. r. Z rkpsów wykorzystał i drobne fragm. ogł. J. Michalski: Spór o koncepcję słownika Lindego. *Studia i Materiały z Dziejów Nauki Polskiej* t. 2. W-wa 1954.

Rkpsy: Bibl. Jagiel. sygn. 3468, 3472; Bibl. Czart. (Arch. Dom. sygn. 1109); Ossol. sygn. 783/I, 4962/II.

9. Do L. Kropińskiego 12 listów z 1800-1805; do NN 1 list z 1800; do W. Borejki 35 listów z 1804-1805. Rkps Ossol. sygn. 4962/II.

10. Do M. Molskiego 3 listy z 1801-1802; do M. Jurkowskiego 1 list z 1812. Ogł. T. Wierzbowski: Materiały do dziejów piśmiennictwa polskiego. T. 2. W-wa 1904. Fragm. przedr. M. Chamcówna w książce: J. Śniadecki: O Koperniku. Wr. (1955) *BN* I, 159.

11. Korespondencja z Janem Śniadeckim z 1801-1803. Ogł. M. Chamcówna, jw. poz. 10.

Tu 17 listów do Śniadeckiego, w tym 12 ogł. z rkpsu Bibl. Jagiel. sygn. 3102, 5 przedr. z książki: M. Baliński: Pamiętniki o Janie Śniadeckim. T. 2. Wil. 1865 (por. poz. 17).

12. Do Tow. Przyj. Nauk z 1802 i 1805. Ogł. A. Kraushar: Tow. Warsz. Przyj. Nauk. T. 1. Kr. 1900.

13. Do J. Skoczylasa Piaseckiego 2 listy z 1802, 1805; do Waxmana 2 listy b. d.; do W. Borejki 5 listów z 1805, 1810 i 1811. Ogł. E. Heleniusz (E. Iwanowski): Wspomnienia lat minionych. T. 1. Kr. 1876 s. 480 nn.

14. Do A. J. Czartoryskiego z 1803-1811. Ogł. w całości lub fragm. L. Dębicki: Z korespondencji naukowej Puław. *Bibl. Warsz.* 1885 t. 1; przedr. w książce: Puławy. T. 3. Lw. 1888 s. 94-109, tu także na s. 107 odpis A. J. Czartoryskiego na list Czackiego z 20 października 1810.

15. Do P. Maleszewskiego z 1803-1806. Rkpsy były w Bibl. b. Wyższej Szkoły Handlowej w W-wie.

16. Do J. Kruszyńskiego z 1804-1805. Ogł. K. W. Wójcicki: Cmentarz Powązkowski pod Warszawą. T. 1. W-wa 1855 s. 116-117.

17. Do Kudlickiego (instrukcja) z 1806; od A. J. Czartoryskiego z 1806 i do tegoż z 1808; do F. Biernackiego z 1810; do Jana Śniadeckiego. Wyd. M. Baliński: Pamiętniki o Janie Śniadeckim. T. 2. Wil. 1865 s. 234-238, 352-359.

Tu także listy od Śniadeckiego.

18. Korespondencja z Janem Śniadeckim z 1806-1811, 15 listów. Wyd. B. Gubrynowicz: Z nieznanej korespondencji Jana Śniadeckiego z T. Czackim. *Księga pam. ku uczczeniu 350 rocznicy założenia i 10 wskrzeszenia Uniw. Wil.* T. 1. Wil. 1929 s. 104-128, i odb.

19. Do J. Zawadzkiego z 31 maja, 18 sierpnia 1807, 9 kwietnia 1809, z 1811 i z końca 1811. Ogł. T. Turkowski: Materiały do dziejów literatury i oświaty na Litwie i Rusi. T. 1. Wil. 1935 s. 142-145.

20. Do L...iego z Porycka z 15 września 1809. (Dla nauczyciela jego syna). Ogł. H. Skimborowicz. *Przegl. Nauk.* 1842 t. 1 s. 263-270.

21. Do Rektora Uniwersytetu Wileńskiego z 1809-1811. Rkpsy w Bibl. Akademii Nauk USRR w Kijowie sygn. YH. 258 (c. ф. 165).

22. Do F. Biernackiego 2 listy z 1810, do A. J. Czartoryskiego 7 listów z 1811-1812. Wyd. K. Sienkiewicz: Skarbiec historii polskiej. T. 2. Paryż 1840.

23. Korespondencja listowna z T.Czackim H. Kołłątaja przedsięwzięta w celu urządzenia instytutów naukowych i pomnożenia oświecenia publicznego w guberniach wołyńskiej, podolskiej i kijowskiej. Z rkpsu wyd. F. Kojsiewicz. T. 1-4. Kr. 1844-1845. Fragm. przedr.: B. Leśnodorski w książce: H. Kołłątaj: Wybór pism politycznych. Wr. (1952) *BN* I, 140; K. Opałek w książce: H. Kołłątaj: Wybór pism naukowych. W-wa 1953.

24. Do N. Karamzina. Ogł. D. J. Wierzbicki. *Athenaeum* 1845 t. 5 s. 193-196.

25. Do G. E. Grodka. Ogł. *Przew. Nauk. i Lit.* 1876.

26. Korespondencja z A. K. Czartoryskim. Rkps Bibl. Czart. (Arch. Dom. Ew. XVII/1109).

27. Od F. Łubieńskiego z 22 marca 1789. Ogł. T. Korzon: Wewnętrzne dzieje Polski za Stanisława Augusta. T. 5. W-wa 1898 s. 9.

28. Od Stanisława Augusta (1792), Ch. Hohenzollerna (1801), Fryderyka Wilhelma (1802), N. Nowosilcowa (1802), H. Kołłątaja (1804, 1805), M. Murawiewa (1805), P. Zawadowskiego (1805, 1806), P. Stefanowicza (1808), A. J. Czartoryskiego (1809, 1812), N. Karamzina (1810), Alvenslebena (b. r.). Ogł. A. Osiński, jw. poz. 3.

29. Od J. M. Ossolińskiego z 23 kwietnia 1798. Z rkpsu Bibl. Czart. sygn. 968 ogł. *Przegl. Lw.* 1873 t. 5 s. 78-81.

30. Od J. Śniadeckiego z 1803-1806. Wyd. M. Chamcówna, S. Tync: Korespondencja Jana Śniadeckiego. Listy z Krakowa. T. 2. Wr. 1954. Fragm. przedr. M. Chamcówna, jw. poz. 10.

31. Od A. Czarnockiego z 8 lutego 1809. Rkps Bibl. Czart. sygn. 1181.

32. Raport do Komisji Skarbu Koronnego... z objazdu prowincji ruskiej w miesiącach czerwcu, lipcu i sierpniu 1787 r., podany w miesiącu marcu 1788 r. z dołączonymi uwagami o handlu polskim. Ogł. J. I. Kraszewski: Pierwsze prace T. Czackiego. *Athenaeum* 1846 t. 2.

33. Punkta, pod którymi pragnę mieć rękopisma JKMci powierzone mojej straży (1797). Oryginał w Arch. Głównym Akt Dawnych (Arch. Jabłonny. Korespondencja Stanisława Augusta sygn. XIII/3a k. 285-286); kopia w Bibl. Czart. sygn. 1180. Ogł. wg kopii W. Olszewicz, jw. poz. 3, s. 47-48; ogł. wg oryginału P. Bańkowski, jw. poz. 3, s. 85-87.

34. Reskrypt Jego Cesarskiej Mości Aleksandra I do JW. Tadeusza Czackiego... i ustawy dla Gimnazjum Wołyńskiego. Tłumaczył z ros. R. Strzelecki. (Wil. 1805); toż *Dzien. Wil.* 1805 t. 3. Przedr. A. Osiński, jw. poz. 3, s. 329-330.

35. Wyrok Aleksandra I z 20 lipca 1807. Ogł. A. Osiński, jw. poz. 3, s. 341-342.

36. Własnoręczny projekt testamentu. Rkps Ossol. sygn. 4962/II.

37. Notatka bibliograficzna. Ogł. K. Sienkiewicz, jw. poz. 22, s. 134-135.

OPRACOWANIA

Korespondencja Adama Naruszewicza, 1762-1796. Wyd. J. Platt. Wr. 1959. — (Kilka mów pogrzebowych na pogrzebie T. Czackiego). Krzemieniec 1813. — I. Potocki: Postrzeżenia... w dziele T. Czackiego „O litewskich i polskich prawach". *Pam. Warsz.* 1814-1815. — A. Osiński: O cierpieniach i śmierci Czackiego. *Pam. Warsz.* 1816 t. 4. — A. Osiński: O życiu i pismach T. Czackiego. Krzemieniec 1816; wyd. 2 Kr. 1851. — T. Czacki. *Pam. Lw.* 1816 t. 3. — J. U. Niemcewicz: Podróż na Wołyń i w Brzeskie w roku 1816. W książce: Podróże historyczne. Paryż 1858 s. 195 nn.— S. K. Potocki: Pochwała T.Czackiego. *Roczn. Tow. Warsz. Przyj. Nauk* t. 12 (1818); wyd. osob. W-wa 1817. —

A. MĘDRZECKI: Sprawdzenie twierdzenia Czackiego o pisarzach. *Pam. Warsz.* 1821 t. 20 s. 192. — Ł. GOŁĘBIOWSKI: O T. Czackim. *Rozrywki dla Dzieci* 1824. — J. LELEWEL: Bibliograficznych ksiąg dwoje. T. 2. Wil. 1826; wyd. fototypiczne. W-wa (1927). — J. LELEWEL: Rozbiór prac historycznych A. Naruszewicza i T. Czackiego czytany na publ. posiedzeniu 20 kwietnia r. 1826. *Rocz. Tow. Warsz. Przyj. Nauk* t. 19 (1827); przedr. w książkach: Rozbiory dzieł. Poz. 1844; Polska, dzieje i rzeczy jej. T. 17. Poz. 1865. — K. A. VIEILH DE BOISJOSLIN: Biographie universelle... Paryż 1826-1831. — A. JEŁOWICKI: Moje wspomnienia. T. 1-2. Paryż 1839.— T. Czacki. *Tyg. Lit.* R. 2 1839. — K. SIENKIEWICZ: Pisma nie wydane T. Czackiego. W książce: Skarbiec historii polskiej. T. 2. Paryż 1840 s. 121-131. — H. SKIMBOROWICZ: T. Czacki. *Przegl. Nauk.* 1842 t. 1 nr 7. — K. KACZKOWSKI: Odpowiedź na list pana Kwestarza Somnambula. *Athenaeum* 1845 t. 4 s. 201-264. — J. I. KRASZEWSKI: Pierwsze prace T. Czackiego. *Athenaeum* 1846 t. 2. — P. R.: List o T. Czackim (z Dubna 30 sierpnia 1829 r.). *Athenaeum* 1846 t. 6 s. 182-200. — K. KACZKOWSKI: O szkole krzemienieckiej i jej fundatorze T. Czackim. Wspomnienia o Krzemieńcu. *Gwiazda* 1847 nr 2, 1848 nr 3; wyd. nast. w: Wspomnienia. T. 1-2. Lw. 1876. — A. KOZIERADZKI: Wspomnienia z lat szkolnych 1820-1831. Powst. 1850-1854. Wyd. S. Kawyn. Wr. 1962. — S. GOŁĘBIOWSKI: Pamiętnik o życiu Ł. Gołębiowskiego. W-wa 1852. — M. BALIŃSKI: Jan Śniadecki i T. Czacki. W: Studia historyczne. Wil. 1856. — *Biesiada Krzemieniecka.* Paryż 1857-1861. — F. KOWALSKI: Wspomnienia. T. 1-2. Kijów 1859. —

E. HELENIUSZ (E. IWANOWSKI): Szczęsny Czacki. W: Kilka rysów i pamiątek. Poz. 1860 s. 367 nn. — K. J. TUROWSKI: Wiadomość o życiu i pismach T. Czackiego. W wyd.: O Żydach i o Karaitach. Kr. 1860 *Bibl. Pol.* z. 30, 44. — A. ANDRZEJOWSKI: Ramoty starego Detiuka o Wołyniu. S. I. T. 2. Wil. 1861 s. 122-169, 231-283; i wyd. nast. — M. BALIŃSKI. *Enc. powsz.* Orgelbranda. T. 6 (1861). — W. DUTKIEWICZ: Słowo o T. Czackim. *Gaz. Warsz.* 1861 i odb. — W. GROCHOWSKI: T. Czacki. *Tyg. Ilustr.* 1861 t. 1 nr 69-70. — M. BALIŃSKI: Pamiętniki o Janie Śniadeckim. T. 1-2. Wil. 1864-1865. — R. PILAT: Literatura polityczna Sejmu Czteroletniego. *Przegl. Pol.* 1871/72; odb. Kr. 1872. — T. ZIEMBA: T. Czacki i jego zasługi, zwłaszcza w dziejach naszego szkolnictwa. *Spr. c. k. Dyrekcji Gimn. przy Św. Annie w Kr. za r. szk. 1872.* Kr. 1872 i odb. — W. SPEKTATOR (K. WITTE): Krzemieniec. Przygody i wspomnienia studenta I klasy. Kr. 1873. — K. TAŃSKA (HOFFMANOWA): T. Czacki. W: Dzieła. T. 6. W-wa 1875 s. 371-382. — E. HELENIUSZ (E. IWANOWSKI): Wspomnienia lat minionych. T. 1. Kr. 1876 s. 480 nn. — H. MERCZYNG: Kołłątaja i Czackiego projekt urządzenia Gimnazjum Wołyńskiego i wszystkich innych szkół w guberni wołyńskiej. *Roczn. zbior. prac. nauk. na rok 1880*; odb. W-wa 1881. —

J. D. KARWICKI: O szkole krzemienieckiej. O T. Czackim. W: Szkice obyczajowe i historyczne. W-wa 1882 s. 49 nn. — T. KORZON: Wewnętrzne dzieje Polski za Stanisława Augusta. T. 1-4. Kr. 1882-1885 i wyd. nast. — M. T. ANTONOWSKIJ: Zapiski... uczonogo czełowieka starych wriemien. *Russkij archiw* 1885 nr 2. — P. CHMIELOWSKI. *Enc. wych.* T. 3 (1885). — L. DĘBICKI: Z korespondencji naukowej Puław. T. Czacki i szkoła krzemieniecka. *Bibl. Warsz.* 1885 t. 1; przedr. w książce: Puławy. T. 3. Lw. 1888. — ZAGRODZKI: Instrukcja Czackiego dla lekarza Liceum Krzemienieckiego. *Muzeum* 1887. — T. KUDRINSKIJ: Faddiej Czackij. *Kijewskaja starina* 1893, luty. — F. MAJCHROWICZ: T. Czacki i jego zasługi w dziedzinie wychowania publicznego. *Muzeum* 1894; wyd. osob. pt. T. Czacki i jego poglądy na sprawy wychowania publicznego. Lw. 1894. — A. BUĆKIEWICZ: O b. wyższych zakładach naukowych w Wilnie i Krzemieńcu. Powst. ok. 1895. Rkps Bibl. PAN Kr. sygn. 1062. — P. CHMIELOWSKI. *Wielka enc. powsz. ilustr.* T. 13/14 (1895). — P. CHMIELOWSKI: T. Czacki. Jego życie i działalność wychowawcza. Petersb. 1898 *Życiorysy Zasłużonych Polaków* nr 10. — J. P. KORNIŁOW: Graf P. W. Zawadowskij i T. Czackij. *Russkaja starina* 1898, I. — M. ROLLE: Ateny wołyńskie. Lw. 1898; wyd. 2 Lw. 1923. — P. W. DROPIOWSKI: Pierwsze ślady zajęcia się twórczością ludową w literaturze polskiej XIX w. *Spr. Dyrektora c. k. Wyższego Gimn. w Rzeszowie za r. szk. 1900.* Rzeszów 1900 i odb.— W. SMOLEŃSKI: Pisma historyczne. T. 2. Kr. 1901. — W. TOKARZ: Ostatnie lata H. Kołłątaja. T. 1. Kr. 1905 s. 26. — S. KRZEMIŃSKI. *Sto lat myśli pol.* T. 1 (1906). — A.: Zgon T. Czackiego a Żydzi. *Kwart. Poświęcony Badaniu Przeszłości Żydów w Polsce* 1912. — L. UZIĘBŁO: Szkoła krzemieniecka i stanowisko Czackiego w 1812 r. *Litwa i Ruś* 1912. —

A. BAUMFELD: Liceum Krzemienieckie

(w setną rocznicę zgonu T. Czackiego). *Nowe Tory* 1913. — Bełko: T. Czacki. *Praca* 1913 nr 63. — T. Charzewski: Hugo Kołłątaj a Liceum Krzemienieckie. *Bibl. Warsz.* 1913 t. 2. — Dąbkowski: T. Czacki jako prawnik. *Przegl. Prawa i Administracji* 1913. — Z. Kukulski: Działalność pedagogiczna T. Czackiego. *Wychowanie w Domu i Szkole* 1913, grudzień i odb. 1914.— Z. Kukulski: Mowa rabina poryckiego na śmierć T. Czackiego w imieniu Żydów tego miasta. *Pam. Lit.* R. 12 (1913). — F. Majchrowicz: Stanowisko T. Czackiego w dziejach wychowania narodowego w Polsce. *Muzeum* 1913. — A. J. Mikulski: Działalność oświatowa T. Czackiego. Poz. 1913. — A. J. Mikulski: T. Czacki. (W setną rocznicę zgonu). *Muzeum* 1913. — M. Rolle: T. Czacki i Krzemieniec. Lw. 1913 *Wyd. Macierzy Pol.* nr 102. — A. Wrzosek: T. Czacki jako numizmatyk. *Wiad. Numizmatyczno-Archeol.* 1913 nr 12. — M. Rolle: Z krzemienieckich wspomnień. W książce: In illo tempore. Brody 1914. — M. Dubiecki: T. Czacki filantropem. W: Obrazy i studia historyczne. Kijów 1916. — I. Kosmowska. T. Czacki jako jeden z twórców szkolnictwa polskiego (1765-1813). W-wa 1918. —

L. Janowski: W promieniach Wilna i Krzemieńca. Wil. 1923. — W. Bobkowska: Nowe prądy w polskim szkolnictwie ludowym w początku XIX w. Kr. 1928. — S. Łempicki: Mecenat kulturalny w Polsce. (Problem i postulaty). *Studia staropolskie. Księga ku czci A. Brücknera.* Kr. 1928. — W. Ogrodziński: Qua cura Thaddaeus Czacki et Hugo Kołłątaj studia classica in Gymnasio Volhyniensi foverint. *Eos* 1930/1931. — J. Dobrzański: Z dziejów ofiarności na cele oświaty na Wołyniu, Podolu i Ukrainie. *Nauka Pol.* 1931 s. 122-132. — Z. Jabłońska-Erdmanowa: Oświecenie i romantyzm w stowarzyszeniach młodzieży wileńskiej na początku XIX w. Wil. 1931. — W. Olszewicz: Biblioteka Króla Stanisława Augusta. *Przegl. Bibl.* 1931 z. 1 i odb. — M. Szyjkowski: Polská účast w českém národním obrození. Cz. 1. Praga 1931 s. 375. — B. Olszewicz: Kartografia polska w XVIII w. *Pol. Przegl. Kartograficzny* 1932 s. 252, 284-285. — T. E. Modelski: Adam Kazimierz Czartoryski i Joachim Lelewel. (Stosunki wzajemne 1808-1809). *Ateneum Wil.* 1933/1934. — W. Nowodworski: Koledzy i przyjaciele Joachima Lelewela z lat uniwersyteckich (1804-1808). *Księga pam. Koła Historyków Słuchaczy USB w Wil.* 1933 *Alma Mater Vilnensis Bibl.* z. 1. — M. Brensztejn: Dionizy Paszkiewicz. Pisarz polsko-litewski na Żmudzi w pierwszej połowie XIX w. Wil. 1934 s. 21, 82, 94. — J. Dobrzański: Z dziejów ruchu naukowego na Wołyniu w XIX wieku. *Nauka Pol.* 1934 s. 104-133. — K. Buczek: Prace kartografów polskich w Polsce za czasów Stanisława Augusta. *Prace Komisji Atlasu Hist. Polski* 1935 z. 3 s. 188, 237-241, 305. — J. Nieć: T. Czacki jako marynista. *Życie Krzemienieckie* 1935 s. 475-481, 507-512. — T. Turkowski: Materiały do dziejów literatury i oświaty na Litwie i Rusi. T. 1. Wil. 1935 s. 19-20. — W. Worotyński: Seminarium Główne w Wilnie. Powstanie i pierwszy okres dziejów (1803-1816). Wil. 1935 s. 57, 114, 172. [Rec.: W. Charkiewicz: Nowe tomy studiów teologicznych. *Słowo* 1935 nr 171; J. Poplatek. *Przegl. Powsz.* 1935 t. 208 s. 101; Vigilans. *Przegl. Wil.* 1935 nr 15 s. 2-7]. — K. Buczek: Przyczynki do dziejów Biblioteki Poryckiej. *Przegl. Bibl.* 1936 nr 4 s. 206-212; 1937 nr 1 s. 22-33. — K. Buczek: Z przeszłości biblioteki Muzeum ks. ks. Czartoryskich. *Przegl. Bibl.* 1936 nr 4 s. 187. — M. Danilewiczowa: Życie naukowe dawnego Liceum Krzemienieckiego. *Nauka Pol.* 1937 s. 58-101. — E. Suchan: Historyczny zarys organizacji szkolnictwa elementarnego w Polsce od Komisji Edukacji Narodowej po dobę obecną. Brześć n/Bugiem 1937 s. 72. — K. Wachowski: Zapiska Czackiego o osadach skandynawskich na Litwie w w. XII. *Przegl. Hist.* 1937/38 t. 14 s. 5. — A. Knot. *Pol. słownik biogr.* T. 4 (1938). — A. Jobert: La Commission d'Éducation Nationale en Pologne (1773-1794). Son oeuvre d'instruction civique. Paryż 1941. —

Z. Klemensiewicz: Miłośnictwo języka w dziejach polszczyzny. *Język Pol.* 1945 z. 1; przedr. w: W kręgu języka literackiego i artystycznego. W-wa 1961. — W. Bobkowska: Pruska polityka szkolna na ziemiach polskich w latach 1793-1806. W-wa 1948. — A. Vetulani: Dzieje historii prawa w Polsce. Kr. 1948 *PAU. Historia Nauki Pol. w Monografiach* t. 17 a. — Z. Libera: Pisarze liberalizmu polskiego. *Spr. z Posiedzeń Tow. Nauk. Warsz. Wydz. I* t. 42 (1949). — J. Michalski: Kołłątaj a Warsz. Tow. Przyj. Nauk. *Pam. Lit.* R. 42 (1951) z. 3/4. — J. Michalski: Z dziejów Tow. Przyj. Nauk. W-wa 1953. — J. Michalski: Spór o koncepcję słownika Lindego. *Studia i Materiały z Dziejów Nauki Polskiej* t. 2. W-wa 1954. — I. Fabiani-Madeyska: Odwiedziny Gdańska w XIX w. Gdańsk 1957. — P. Bańkowski: Archiwum Stanisława Augusta. W-wa 1958. — J. A. Kosiński: Dosko-

nały książkołap. Wizyta T. Czackiego w bibliotece dominikanów krakowskich. *Roczn. Bibl.* 1960 z. 1/2. — R. Skręt: Kazimierz Brodziński jako historyk literatury. Kr. 1962 *PAN. Oddz. w Kr. Prace Komisji Hist.-Lit.* nr 3. — S. Hrabec, F. Pepłowski: Wiadomości o autorach i dziełach cytowanych w „Słowniku" Lindego. W-wa 1963. — A. Kamiński: Polskie związki młodzieży (1804-1831). W-wa 1963. — T. Oracki: Słownik biograficzny Warmii, Mazur i Powiśla od poł. XV w. do 1945 r. (W-wa) 1963. — M. Plezia: Z zamierzeń edytorskich T. Czackiego. *Studia Źródłoznawcze* t. 8 (1963). — A. F. Grabski: Poglądy historyczne T. Czackiego. *Zesz. Nauk. Uniw. Łódz. S. I* 1964 z. 34. — M. Plezia: Michał Jurkowski i greka w Krzemieńcu, 1805-1830. Wr. 1964 *PAN. Oddz. w Kr. Prace Komisji Filologii Klas.* nr 5. — J. Reychman: Orient w kulturze polskiego Oświecenia. Wr. 1964. — C. Hernas: W kalinowym lesie. T. 1: U źródeł folklorystyki polskiej. W-wa 1965. — J. Maślanka: Zorian Dołęga Chodakowski, jego miejsce w kulturze polskiej i wpływ na polskie piśmiennictwo romantyczne. Wr. 1965 *PAN. Oddz. w Kr. Prace Komisji Hist.-Lit.* 13.

Zob. też: II. Oświecenie w Polsce 3 G: Liceum Krzemienieckie.

CZAPLIC CELESTYN (1723–1804)

Krypt.: C. C. L. W. K.; N. N. (?)

Poeta.

Ur. 6 kwietnia 1723. Pochodził z rodziny ruskiej Czapliców ze Szpanowa herbu Kierdeja; syn Ignacego, podstolego kijowskiego, i Franciszki z Piaskowskich. Kształcił się u pijarów w Międzyrzeczu i jezuitów w Ostrogu. Następnie przebywał na dworze i w obozie Antoniego Lubomirskiego. W 1743 został podczaszym kijowskim; odtąd zasiadał w licznych komisjach, był deputatem w trzech trybunałach i posłował na osiem sejmów (od 1752). Za sprawą Michała Czartoryskiego został sędzią grodzkim w Łukowie, a następnie podstarościm. W czasie bezkrólewia podpisał manifest 11 maja 1764 przeciw konwokacji, nie opuścił jednak miejsca w sądzie kapturowym, a na elekcji należał do redaktorów paktów konwentów Stanisława Augusta. Z ramienia Janusza Sanguszki był przez krótki czas surrogatorem grodu krzemienieckiego. 24 czerwca 1765 otrzymał podkomorstwo wołyńskie. Na sejmie 1766 piastował laskę marszałkowską. Za prace związane z tą funkcją król udekorował go orderem Św. Stanisława (w maju 1767). Przystąpił do konfederacji radomskiej, a na życzenie króla przyjął mandat koronny z Inflant na sejm 1767-1768, za co nagrodzono go starostwem dubieńskim w województwie bełskim. Do konfederacji barskiej nie należał, nie uczestniczył również w obradach sejmu rozbiorowego. Zasiadał w różnych sądach komisarskich; był komisarzem sądowo-edukacyjnym. Łowczym koronnym został 25 kwietnia 1773; kawalerem Orła Białego w 1775; w 1778-1780 wchodził w skład Rady Nieustającej. Zrażony niepowodzeniami w staraniach o podkanclerstwo koronne (w 1780) i województwo czernihowskie (1782) — w maju 1784 złożył godność łowczego. 31 grudnia 1788 z ramienia Sejmu Czteroletniego wszedł do Komisji Wojskowej Obojga Narodów.

Należał do uczestników obiadów czwartkowych. Przyjaźnił się z F. Bohomolcem. Żonaty był z Anną Drzewiecką, podkomorzanką krzemieniecką. Pod koniec życia zamieszkał w Warszawie przy ul. Senatorskiej w pałacu swego zięcia Antoniego Jabłonowskiego, kasztelana krakowskiego. Zmarł 3 maja 1804.

TWÓRCZOŚĆ

1. Czopowe i szelężne generalne. B. m. (1766).

Projekt sejmowy.

2. Historia, czyli dziwna awantura Olinda z Amaryllą, w różnych przypadkach ciekawa, z prozy na rym ułożona r. 1774. Lw. 1774.

3. Na Solec. (Wiersz). *Zabawy Przyjemne i Pożyteczne* 1774 t. 11 cz. 1; wyd. osob. b. m. r. Przedr. J. Kott: Poezja polskiego Oświecenia. Antologia. W-wa 1954, wyd. 2 W-wa 1956.

4. Zabawy. Quaeramus, seria, ludo. Cz. I. Poczajów 1787.

Druk anonim. Autorstwo domniemane wg sugestii J. W. Gomulickiego (zob. E. Aleksandrowska: Zabawy Przyjemne i Pożyteczne 1770-1777. Monografia bibliograficzna. Wr. 1959 s. 99).
Tu m. in. przekłady z Ch. F. Gellerta, J. La Fontaine'a i P. Metastasio. Wiele zebranych wierszy ogł. poprzednio pod krypt. N. N. *Zabawy Przyjemne i Pożyteczne* 1775 t. 12 cz. 2 s. 300-324.

5. Pieśń (Niech żyje zawsze ten luby kątek...). Ogł. z rkpsu Bibl. Jagiel. sygn. 6899 J. W. Gomulicki: „Tylko dla dorosłych". *Nowe Książki* 1958 nr 15.

Autorstwo przypisywane także F. Bohomolcowi i F. K. Woynie, zięciowi Czaplica.

6. Od Czaplica przywitanie króla. (Wiersz). Rkpsy: Bibl. Czart. sygn. 1684; Bibl. Uniw. Warsz. sygn. 209.4.2.16.

Utwór znany też pt. Pieśń czerniakowska.

Autografy różnych wierszy Czaplica w Bibl. Czart. sygn. 1.962; odpisy osiemnastowieczne tamże sygn. II 1962.

J. Bartoszewicz, a za nim W. Konopczyński przypisywali błędnie Czaplicowi autorstwo pieśni F. Bohomolca: Kurdesz nad kurdeszami.

L i s t y i m a t e r i a ł y

1. Do Stanisława Augusta. Rkps Bibl. Czart. sygn. 658 (w korespondencji króla z 1764-1766).

2. List z 1776. Rkps Bibl. Czart. sygn. 1192.

3. Excerpt z listu do A. Jabłonowskiego. Rkps Bibl. Czart. sygn. 681 (wśród korespondencji króla z 1780-1781).

4. Do I. Czartoryskiej z 2 stycznia 1781. Rkps Bibl. Czart. sygn. III 1961.

OPRACOWANIA

Diariusze sejmowe 1750-1758. Wyd. W. Konopczyński. W-wa 1937. — Diariusze sejmów 1764-1766. (W-wa 1764, W-wa 1766). — A. NARUSZEWICZ: Oczekiwanie pasterza na towarzyszów. Sielanka. *Zabawy Przyjemne i Pożyteczne* 1771 t. 3 cz. 1; toż w: Dzieła. T. 3. W-wa 1778 s. 58. — A. NARUSZEWICZ: Życiorys Czaplica. Rkps Bibl. Czart. sygn. 1748. — I. CHODYNICKI: Historia stołecznego królestw Galicji i Lodomerii miasta Lwowa. Lw. 1829 s. 417. — J. JAWORSKI: Kalendarz astronomiczno-gospodarski na rok zwyczajny 1858. W-wa (1857). — J. BARTOSZEWICZ. *Enc. powsz.* Orgelbranda. T. 6. (1861). — H. SCHMITT: Panowanie Stanisława Augusta. T. 2. Lw. 1869. — L. DĘBICKI: Puławy. T. 1. Lw. 1887 s. 147, 151, 171. — W. SMOLEŃSKI. *Wielka enc. powsz. ilustr.* T. 13/14 (1894/1895). — S. WASYLEWSKI: Na dworze króla Stasia. Lw. 1919; wyd. 4 Kr. 1957 s. 108-109. — I. Z. TUROWSKA-BAROWA: Zabawy Przyjemne i Pożyteczne (1770-1777). Kr. 1933 *Prace Hist.-Lit.* nr 40 s. 38-39. — W. KONOPCZYŃSKI. *Pol. słownik biogr.* T. 4 (1938). — J. W. GOMULICKI: „Tylko dla dorosłych". *Nowe Książki* 1958 nr 15. — E. ALEKSANDROWSKA: Zabawy Przyjemne i Pożyteczne 1770-1777. Monografia bibliograficzna. Wr. 1959 *Książka w Dawnej Kulturze Pol.* t. 9. — T. MIKULSKI: Kurdesz nad kurdeszami. Zagadnienie tekstu i autorstwa. *Pam. Lit.* R. 50 (1959) z. 1; przedr. w książce: W kręgu oświeconych. W-wa 1960 s. 213-217. — C. HERNAS: W kalinowym lesie. T 1: U źródeł folklorystyki polskiej. W-wa 1965.

CZARNEK MATEUSZ (ok. 1750—po 1815)

Krypt.: C. P. J. K. M.; M. C. S. J. K. M.; M. C. S. J. K. MCI.

T ł u m a c z, p o e t a.

Ur. ok. 1750; syn Walentego, chorążego bracławskiego, i Teresy Ogrodzkiej. Otrzymał staranne wykształcenie, znał języki i prawo. Dzięki protekcji swego dziada Jacka Ogrodzkiego, sekretarza w. koronnego, dostał się na dwór Stanisława Augusta i w 1771 był pokojowcem JKMci. W tymże czasie rozpoczął współpracę z *Zabawami Przyjemnymi i Pożytecznymi*. W 1772 — sekretarz legacji Andrzeja Ogińskiego, wojewody trockiego, do Wiednia; w 1777 jeździł z legacją Karola Boscamp Lasopolskiego do Stambułu. W 1774 rozpoczął pracę w Gabinecie królewskim jako kopista (?), w tym czasie pomagał Naruszewiczowi w porządkowaniu Archiwum Królewskiego i przepisywaniu materiałów historycznych; w 1779 awansował na sekretarza Gabinetu (do 1786). Jednocześnie przez 7 lat pełnił funkcję pisarza w Departamencie Interesów Cudzoziemskich Rady Nieustającej. 21 września 1782, po romantycznych perypetiach (osadzenie panny w klasztorze i interwencja króla), ożenił się z Marią Tłubicką, pułkownikówną koronną (zmarłą w 1792). W 1787 został szambelanem królewskim. Poseł ziemi łomżyńskiej

(gdzie miał dożywotnio królewszczyznę Piątnicę) na sejm 1788; komisarz porządkowy Komisji Cywilno-Wojskowej ziemi łomżyńskiej. W 1792 odznaczony orderem Św. Stanisława. Cieszył się zaufaniem króla, należał do jego stałych towarzyszy, miał uczestniczyć w obiadach czwartkowych. W 1794 przebywał w obozie Kościuszki jako informator królewski o przebiegu działań wojennych i nastrojach wojska. Jako agent Stanisława Augusta wpływał na postawę polityczną Jana Kilińskiego. Po rozbiorach mieszkał w Chąśnie pod Łowiczem, skąd zarządzał swymi dobrami (miał kilkanaście wsi w Krakowskiem, Łęczyckiem, Sandomierskiem, w powiecie sochaczewskim i trzy domy w Warszawie) oraz prawował się z rządem pruskim (a potem Księstwa Warszawskiego) o zwrot skonfiskowanej królewszczyzny Piątnicy. Dożył czasów Królestwa Kongresowego.

TWÓRCZOŚĆ

1. (Wiersze:) Do JMci Pana Antoniego Korwina Kossakowskiego, sekretarza JKMci. *Zabawy Przyjemne i Pożyteczne* 1773 t. 7 cz. 2; Wiersz żałobny na śmierć JMci Księdza Stanisława Konarskiego S.P. *Tamże* 1773 t. 8 cz. 1 (przedr. w cz. 2 pt. Oda na pochwałę...); Do wdzięczności z okazji mowy Jego Królewskiej Mości P.N.M. mianej za królobójcami dnia 2 sierpnia 1773, na dzień imienin J. W. J. Mć Pana Ogrodzkiego, sekretarza w.k., mego najukochańszego dziada i dobrodzieja. *Tamże* 1773 t. 8 cz. 2 s. 223-228 (utwór ogł. tylko w części egz. *Zabaw*).

Zob. Koblański J., Twórczość poz. 1.

Wiele wierszy Czarnka znajdowało się w zniszcz. w 1944 rkpsie Bibl. Nar. sygn. 262 (tzw. Litteraria).

Przekłady

1. A. A. J. Feutry: Kościół śmierci z francuskiego C. P. J. K. M. *Zabawy Przyjemne i Pożyteczne* 1771 t. 4 cz. 1.

2. Ch. Montesquieu: Duch, czyli treść praw, albo o stosowności, którą powinny mieć prawa z ustawą rządu każdego, obyczajami, położeniem kraju, religią, handlem etc. Z przydatkiem dociekania praw rzymskich względem sukcesji, praw francuskich i praw lennych. T. 1-2. Lipsk-Drezno 1777.

Przekł. nie podpisany; z dedyk. dla Stanisława Augusta. Por. poz. 3.

3. Ch. Montesquieu: Dzieła Pana de... Tom trzeci zawierający w sobie: Jego Pamiętnik, Miniaturę, Obronę księgi Ducha praw, Listy perskie, Uwagi nad przyczynami upadku Rzymian. (Drugi tyt.:) Pamiętnik o Panu de Montesquieu z Miniaturą, czyli rozłożeniem na części dzieła Ducha praw tudzież Listy perskie rzeczonego autora, w których ciekawe wyobrażenie perskich obyczajów i europejskich wydane. Cz. 1. Lipsk-Drezno 1778.

Przekł. nie podpisany, jw. poz. 2.

Tom zawiera tylko: Pamiętnik, Miniaturę i Obronę Ducha praw. Zapowiedziany w tyt. przekł. Listów perskich i Uwag nad przyczynami upadku Rzymian — jako cz. 2 — nie ukazał się.

4. C. Claudianus: O porwaniu Prozerpiny. Rkps znajdował się w Bibl. Nar. sygn. 262. Fragm. cyt. S. Tomkowicz: Z wieku Stanisława Augusta. T. 2. Kr. 1882 s. 77.

Listy i materiały

1. Listy w zbiorze korespondencji Stanisława Augusta z A. Tyzenhauzem z 1778-1779. Rkps Bibl. Czart. sygn. 717.

2. Korespondencja z J. Ogrodzkim, zawiera m.in. prośbę do króla z 1774. Rkps Arch. Główne Akt Dawnych (Zbiór Popielów sygn. 158).

3. Listy z 1781, 1792 oraz „Extrakt rezolucji na memoriał Czarnka" z 1787 i listy do Czarnka: W. Gagatkiewicza (z 1792), H. Kołłątaja (z 1792) i Stanisława Augusta (z 1792). Rkps Bibl. Czart. sygn. 920.

4. 5 listów w zbiorze korespondencji króla „et ad nonnullos eius ministros" oraz odpowiedź A. Cieciszowskiego (sprzed maja 1783). Rkps Bibl. Czart. sygn. 655.

5. Do brata z 1 września 1791. Rkps Bibl. Czart. sygn. 724.

6. Do Stanisława Augusta z 1793 i 1794. Rkps Bibl. PAN Kr. sygn. 6 i 7.

7. Do Stanisława Augusta 3 raporty pisane w 1794 z obozu wojennego Kościuszki. Ogł. W. Dzwonkowski. *Polska Zbrojna* 1937 *Dod. Nauk.-Lit.* do nru 26 i 27.

8. Do Stanisława Augusta z 1794. Rkps Arch. Główne Akt Dawnych (Arch. Królestwa Pol. sygn. 323).

9. Do Stanisława Augusta z 1795/96. Rkps Arch. Główne Akt Dawnych (Arch. Jabłonny sygn. 2).

10. Do Stanisława Augusta do Petersburga. Rkps Arch. Główne Akt Dawnych (Arch. Królestwa Pol. sygn. 363).

OPRACOWANIA

Korespondencja Adama Naruszewicza 1762-1796. Wyd. i oprac. J. Platt. Wr. 1959. — *Gaz. Warsz.* 1777 nr z 20 sierpnia. — S. Trembecki: Listy. T. 1. Wyd. i oprac. J. Kott, R. Kaleta. Wr. 1954 (list z 1781). — J. I. Boelcke: Nowy dykcjonarz historyczny. T. 5. W-wa (1785) s. 48 n. — Korespondencja Ignacego Krasickiego. T. 2. Wyd. i oprac. Z. Goliński, M. Klimowicz, R. Wołoszyński. Wr. 1958 (list z 1796). — J. M. Ossoliński: Wiadomości historyczno-krytyczne do dziejów literatury polskiej. T. 2. Kr. 1819 s. 201. — A. Magier: Estetyka miasta stołecznego Warszawy. Ukończ. ok. 1833. Wyd. H. Szwankowska. Komentarz historycznoliteracki oprac. J. W. Gomulicki. Wr. 1963. — S. Tomkowicz: Z wieku Stanisława Augusta. T. 2. Kr. 1882. — J. B. Oczapowski: Roztrząsania i rozbiory w naukach politycznych i ekonomicznych z lat kilkunastu zebrane. W-wa 1889. — W. Smoleński: Monteskiusz w Polsce. W-wa 1927. — I. Z. Turowska-Barowa: Zabawy Przyjemne i Pożyteczne (1770-1777). Ze studiów nad literaturą stanisławowską. Kr. 1933 *Prace Hist.-Lit.* 40. — W. Tokarz: Insurekcja warszawska. Lw. 1934; wyd. nast. W-wa 1950. — W. Tokarz: Jan Kiliński. *Kur. Warsz.* 1936 nr 107, przedr. w: Rozprawy i szkice. T. 1. W-wa 1959. — W. Dzwonkowski: M. Czarnek. *Polska Zbrojna* 1937 *Dod. Nauk.-Lit.* do nru 26 i 27. — W. Dzwonkowski. *Pol. słownik biogr.* T. 4 (1938). — K. Opałek: Monteskiusz w Polsce. *Monteskiusz i jego dzieło. Sesja naukowa w dwusetną rocznicę śmierci.* W-wa 1956. — E. Aleksandrowska: Zabawy Przyjemne i Pożyteczne 1770-1777. Monografia bibliograficzna. Wr. 1959 *Książka w Dawnej Kulturze Pol.* 9. — B. Leśnodorski: Polscy jakobini. Karta z dziejów insurekcji 1794 r. W-wa 1960 *Studia i Materiały z Dziejów Pol. w Okresie Oświecenia* 3. — M. Rymszyna: Gabinet Stanisława Augusta. W-wa 1962 *Studia i Materiały z Dziejów Pol. w Okresie Oświecenia* 5.

CZARNOCKI ADAM (1784–1825)

Przybrane nazwisko: Chodakowski Zorian Dołęga.

Etnograf, archeolog, slawista.

Ur. 4 kwietnia 1784 w Podhajnej koło Nieświeża; syn Jakuba, oficjalisty dworskiego, i Sekundyny z Brodziczów. Wcześnie utracił matkę, wychowywał się u krewnych w Leciszynie pod Kleckiem. Uczył się w szkołach słuckich (1797-1801). Po śmierci ojca (1800) opiekował się młodszym rodzeństwem. Od 1803 pracował jako praktykant adwokacki w Nowogródku i Mińsku, uzyskując 20 grudnia 1805 „instrument na rejenta". W 1807 przyjął u Józefa Niesiołowskiego posadę pełnomocnika w Worończy. W 1809 (wg ustaleń J. Maślanki) aresztowany za chęć ucieczki do wojska Księstwa Warszawskiego; więziony w Grodnie, Petersburgu i Nowogrodzie, po czym skazany na pozbawienie praw stanu i dożywotnie wcielenie do armii rosyjskiej w stopniu szeregowca. Przydzielony do 2 dywizji generała Glazenapa w Omsku, w 1810 na Litwie. W 1811 zbiegł z obozu pod Bobrujskiem (z planami twierdzy) do Warszawy i wstąpił do armii Księstwa (jako Zorian Czarnocki). Używany był przez księcia Poniatowskiego i marszałka Davout do różnych poufnych misji (pod nazwiskiem Zoriana Lubrańskiego wyprawiał się kilkakrotnie za kordon rosyjski). W kampanii 1812 brał udział w randze podoficera-adiutanta 5 pułku piechoty.

Po wojnie, nie uzyskawszy amnestii, występował pod nazwiskiem Zoriana Dołęgi Chodakowskiego. Mieszkał w Worończynie (na granicy Polesia Wołyńskiego) u generała L. Kropińskiego, w Porycku i Krzemieńcu u T. Czackiego, od 1817 w Puławach, kształcąc się w tamtejszych bibliotekach i nawiązując stosunki z wybitnymi uczonymi i mecenasami. Od 1814 prowadził etnograficzno-archeologiczne badania terenowe na Polesiu, Wołyniu i Ukrainie. W okresie od 7 września do 14 czerwca 1818 odbył finansowaną przez A. J. Czartoryskiego podróż naukową po Małopolsce i Podolu. Zebrane

materiały opracowywał w Sieniawie. Z polecenia i za protekcją Czartoryskiego zwrócił się do Uniwersytetu Wileńskiego o poparcie finansowe dla swoich prac, przedstawiając Uniwersytetowi rozprawę „O Słowiańszczyźnie", a następnie specjalnie opracowany memoriał. Spotkał się jednak z odmową (głównie z powodu ostrej krytyki Jana Śniadeckiego), w wyniku której zwrócił się o poparcie do rosyjskich kół naukowych. W 1819 przebywał u N. P. Rumiancewa w Homlu, po czym udał się przez Mohylew, Witebsk, Psków i Połock do Petersburga, prowadząc po drodze badania naukowe. W Pskowie ożenił się (21 września 1819) z Konstancją Fleminżanką, towarzyszką przyszłych prac i podróży. W Petersburgu (gdzie przybył w październiku 1819) powołany na członka honorowego Cesarskiej Akademii Nauk i Wolnogo Obszczestwa Lubitielej Rossijskoj Słowiesnosti (poprzednio członek warszawskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk). Przedstawiony przez Chodakowskiego ministrowi oświecenia plan czteroletnich badań naukowych uzyskał w lipcu 1820 zatwierdzenie cesarza; w sierpniu t. r. wyruszył uczony w 15-miesięczną podróż, prowadzącą przez Ładogę (gdzie zmarł mu nowo narodzony syn), Nowogród i Twer (tu w lipcu 1821 zmarła żona). W końcu 1821 wrócił do Moskwy, spotkał się jednak z nieprzychylnym przyjęciem uczonych (głównie N. I. Fusa, N. M. Karamzina i K. F. Kałajdowicza) i cofnięciem subwencji rządowej.

Pracował nadal w niedostatku, najprawdopodobniej z nędzy ożenił się z własną służącą, w końcu 1823 zrezygnował z ambicji naukowych i przyjął posadę rządcy majątku u jakiegoś polskiego obywatela w guberni twerskiej. Zmarł nagle 29 listopada (wg starego stylu: 17) 1825 we wsi Pietrowskoje.

TWÓRCZOŚĆ

1. Bez chęci podróż moja. Pisana od ok. 1808-1810. Fragm. ogł. T. Z.: O A. Czarnockim. *Gaz. Codz.* 1855.

Tekst zaginiony, znany był J. Lelewelowi; Ł. Gołębiowski z notat odtworzył go H. Skimborowiczowi.

2. O Słowiańszczyźnie przed chrześcijaństwem. Powst. Sieniawa 1818. *Ćwiczenia Nauk.* 1818 t. 2 nr 5 s. 3-32. Wyd. nast.: wyd. 2 popr. przez autora. *Pam. Lw.* 1819 t. 1 s. 17-148; wyd. A. Z. Helcel (na podstawie wyd. 1) Kr. 1835 (z dołączeniem rozprawy W. Surowieckiego: Zdanie o piśmie tymże, z dodaniem krótkiej wiadomości o Chodakowskim i korespondencji jego); wyd. (jw.) F. Rawita-Gawroński: Z. Dołęga Chodakowski, jego życie i praca. Lw. 1898 s. 189-206; fragm. *Złota przędza poetów i prozaików pol.* T. 4. W-wa 1887; fragm. *Sto lat myśli pol.* t. 2 (1907).

Rkps Bibl. im. Sałtykowa-Szczedrina w Leningradzie.

3. Memoriał do Uniwersytetu Wileńskiego, z 1818. Ogł. A. Kraushar: Tow. Warsz. Przyj. Nauk. T. 4. Kr. 1902 s. 375-378.

4. Razyskanija kasatielno russkoj istorii. *Wiestnik Jewropy* 1819 s. 277-302.

Rkps Centralnyj Gosudarstwiennyj Istoriczeskij Archiw w Leningradzie.

5. Projekt uczonogo putieszestwija po Rossii dla objasnienija driewniej sławianskoj istorii. *Syn otieczestwa* 1820 nr 33-36, 38-41.

Rkps Centralnyj Gosudarstwiennyj Istoriczeskij Archiw w Leningradzie.

Przekł. pol.: Projekt Chodakowskiego podróży po Rosji dla objaśnienia historii Słowian. *Dzien. Wil.* 1820 t. 3.

6. Otrywok iz putieszestwija po Rossii. Ładoga — Nowgorod. Powst. 1821. *Russkij istoriczeskij sbornik* 1839 t. 2 s. 131-200.

7. Doniesienije o pierwych uspiechach putieszestwija po Rossii. Powst. 1822. *Russkij istoriczeskij sbornik* 1844 t. 7-8.

Rkps Bibl. im. Sałtykowa-Szczedrina w Leningradzie.

Tu druk. partie poz. 14.

8. Gulaj-gorod s lewoj storony Oki. *Siewiernyj archiw* 1823 s. 369-371.

Rkps Bibl. im. Sałtykowa-Szczedrina w Leningradzie.

9. Opyt izjasnienija słowa „kniaź — ksiądz". *Siewiernyj archiw* 1824 s. 219-241.

Rkps Bibl. im. Sałtykowa-Szczedrina w Leningradzie.

W rozprawie teksty dwóch „hramot" Świdrigiełły i Witołda ze zbiorów Bibl. Puławskiej.

10. Puti soobszczenija w driewniej Rossii. *Russkij istoriczeskij sbornik* 1837/38 t. 1 s. 1-50.

Przekł. pol.: J. Wagilewicz: Drogi komunikacyjne w starożytnej Rosji. *Bibl. Zakładu im. Ossol.* 1843 t. 7-8.

11. Istoriczeskaja sistiema Chodakowskogo. *Russkij istoriczeskij sbornik* 1838 t. 3 s. 2-109.

12. Putiewyje zamietki Chodakowskogo. *Żurnał Ministerium Narodnogo Proswieszczenija* 1838 cz. 20 s. 479-525.

13. Sopki. *Russkij istoriczeskij sbornik*. Rkps Bibl. im. Sałtykowa-Szczedrina w Leningradzie.

Wielka ilość prac Chodakowskiego pozostała w rkpsach, głównie w: Bibl. im. Sałtykowa-Szczedrina w Leningradzie (zbiór M. P. Pogodina), Centralnyj Gosudarstwiennyj Istoriczeskij Archiw w Leningradzie, Bibl. im. Lenina w Moskwie, Bibl. Czart. Z tych najważniejsze:

14. Srawnitielnyj słowar' gieograficzeskich nazwanij sławianskich gorodiszcz. (Stare--Sta. Słownik nazw horodyszcz i wsi). T. 1-4, oraz mapa grodziszcz. Rkps Bibl. im. Sałtykowa-Szczedrina w Leningradzie, odpisy w: Bibl. Muzeum Czeskiego w Pradze (ze skrót. F. Šafařika); częściowy był w Bibl. Uniw. Warsz.

Partie ogł. w poz. 7.

15. Słownik starodawnych polskich wyrazów. Rkps Bibl. im. Sałtykowa-Szczedrina w Leningradzie.

16. Herbarz, tj. zielnik z notatkami o ziołach i wierzeniach ludowych z nimi związanych. Rkps Bibl. im. Sałtykowa-Szczedrina w Leningradzie, odpis w Bibl. Muzeum Czeskiego w Pradze.

Przekłady

1. N. M. Karamzin: Marfa konsulentka, czyli podbicie Nowhorodu. Rkps Bibl. Czart.

2. M. W. Łomonosow: Przedmowa o pożytku ksiąg cerkiewnych. Powst. ok. 1823. Z rkpsu Bibl. im. Lenina w Moskwie ogł. S. Fiszman. *Slavia Orientalis* 1962 nr 2.

Prace edytorskie

1. Zbiór 12 000 pieśni ludowych. Część (1017 pieśni) pt. Śpiewy słowiańskie pod strzechą wiejską zbierane, znajdowała się w Bibl. Publ. USRR w Kijowie (zaginiona?), odpis W. P. Naumienki 522 pieśni zachowany w Bibl. Akademii Nauk USRR w Kijowie nr 772 (mikrofilm w posiadaniu J. Maślanki); część zachowana w Bibl. im. Sałtykowa-Szczedrina w Leningradzie; część (ok. 2000) odkupił od wdowy po Chodakowskim M. A. Maksymowicz i włączył (częściowo) do wydawanych przez siebie zbiorów: Małorossijskija piesni. Moskwa 1827 (130 pieśni); Gołosa ukrainskich piesien. Moskwa 1834 (25 pieśni); Ukrainskija narodnyja piesni. Moskwa 1834 (113 pieśni); Sbornik ukrainskich piesien. Kijów 1849 (40 pieśni). Nadto: 12 pieśni włączył Chodakowski do „Projektu podróży po Rosji" (zob. Twórczość poz. 5); pieśń „Na kolędę w Nowym Mieście Korczynie" (o turze, co złote różki ma) umieścił Chodakowski w liście do J. S. Bandtkiego z 18 stycznia 1818 i w liście do L. Kropińskiego dat. jw. (zob. Listy i materiały poz. 5, 7), przedr. ją S. Czernik w: Polska epika ludowa. Wr. (1958) *BN* I, 167; 1 pieśń podał w liście do K. Czarnockiego z 9 października 1822 (zob. Listy... poz. 11). 15 pieśni Chodakowskiego ogł. *Wiestnik Jewropy* 1829 nr 7 s. 244-250; 11 pieśni ogł. W. Domanyćkyj: Istoriko-etnograficzeskija miełoczi iz matieriałow Z. D. Chodakowskogo. *Kijewskaja starina* 1904 ks. 9 s. 86-99.

Ze zbioru korzystała obficie nauka i literatura ros.

Listy i materiały

1. Do ojca z 1799. Ogł. E. Dembowski. *Przegl. Nauk.* 1842 t. 3 (tu również kilka urywków z pamiętników młodzieńczych).

Por. też poz. 33.

2. Do T. Czackiego z 8 lutego 1809. Rkps Bibl. Czart. sygn. 1181.

List nie podpisany, autorstwo stwierdza J. Maślanka.

3. Do Ł. Gołębiowskiego 15 listów z 1815--1822. Rkps Arch. Główne Akt Dawnych (Arch. Tow. Przyj. Nauk sygn. 86). — 10 listów z 1818-1820. *Pam. Umiejętności Moralnych i Literatury* 1830 t. 4 s. 211--231; przedr. A. Z. Helcel w wyd.: O Słowiańszczyźnie (zob. Twórczość poz. 2). — List z 4 października 1823. Rkps Gosudarstwiennyj Archiw w Moskwie, Rozriad XII d. 277 k. 60-61 (fotokopia w Bibl. Jagiel.).

4. Do W. Anastasiewicza 4 listy z Krzemieńca z 1816-1817. Z Arch. Przeździeckich ogł. F. Sienkiewiczowa: Nieznane listy Z. Dołęgi Chodakowskiego. *Alma Mater Vilnensis* z. 10 (1932) s. 78-80. — List z 18 października 1816. Rkps Bibl. Jagiel. sygn. 4569.

5. Do J. S. Bandtkiego 10 listów z 1817--1818. Rkps Bibl. Jagiel. sygn. 1874. Ogł. (ze skrót.) Gieszkowski. *Pam. Nauk.* 1837 t. 3.

6. Do J. Kulczyckiego 2 listy z Porycka z 1817. *Athenaeum* 1841 t. 3 s. 172-176.

7. Do L. Kropińskiego 15 listów z Puław, Krakowa, Sieniawy, Lwowa, Klewania, Międzyborza, Homla, Petersburga i Moskwy, z 1817-1821 oraz list do F. Skarbka-Rudzkiego, mylnie wliczony w poczet listów do Kropińskiego. *Bibl. Warsz.* 1866 t. 2. — List b. d. (z 1818?). Rkps Bibl. im. Sałtykowa-Szczedrina w Leningradzie (Zbiór Pogodina sygn. 2018/I).

8. Do A. J. Czartoryskiego z 4 listopada 1817. Z rkpsu Bibl. Czart. sygn. Ew. XVII 589 ogł. L. Dębicki: Pierwsi orientaliści i archeologowie polscy. *Bibl. Warsz.* 1884 t. 1; przedr. w: Puławy. T. 3. Lw. 1888. — Brulion listu z 18 marca 1819. Rkps Bibl. im. Sałtykowa-Szczedrina w Leningradzie (Zbiór Pogodina sygn. 2018/I). — Odpis listu z 30 października 1819. Rkps Bibl. Jagiel. sygn. 5413.

9. Do J. N. Danielskiego z 10 grudnia 1817. Rkps Bibl. Jagiel. (Zbiór W. Górskiego).

10. Do Ambrożego Grabowskiego z końca 1817. Rkps Państw. Arch. M. Kr. sygn. E-70.

11. Do K. Czarnockiego i D. Chodźki 9 listów z 1818-1822. *Athenaeum* 1842 t. 1 s. 227-235, t. 3 s. 203-218. — Do K. Czarnockiego 6 listów z 1818-1822. Rkps Arch. Główne Akt Dawnych (Teki Skimborowicza XXV/7).

12. Do F. Fajgla z 13 maja 1818. *Gaz. Lit.* 1877 nr 276 (mylnie uznany za list do F. Siarczyńskiego).

13. Do L. Kriega z 18 czerwca 1818. Ogł. W. A. Francew: Polskoje sławianowiedienije konca XVIII i pierwoj czetwierti XIX st. Praga 1906.
Rkps Bibl. im. Sałtykowa-Szczedrina w Leningradzie.

14. Do S. Staszica 2 listy z — 12/24 listopada 1818 i 5 czerwca 1823. Ogł. A. Kraushar: Tow. Warsz. Przyj. Nauk. T. 4-5. W-wa 1902-1904. — List z 24 maja 1823. Rkps Arch. Główne Akt Dawnych (Arch. Tow. Przyj. Nauk sygn. 38).

15. Do N. P. Rumiancewa z 5 czerwca 1819. Rkps Bibl. im. Lenina w Moskwie f. 255 K. 18 nr 30 k. 116.

16. Do Z. J. Karniejewa z 18 czerwca 1819. Ogł. D. J. Bagalej. *Kijewskaja starina* t. 33 (1891) s. 469-475.

17. Do A. K. Czartoryskiego z 19 sierpnia 1819. Z rkpsu Bibl. Czart. sygn. Ew. 589 ogł. L. Dębicki, jw. poz. 8.

18. Do Tow. Warsz. Przyj. Nauk b. d. (z 1819?). Brulion w rkpsie Bibl. im. Sałtykowa-Szczedrina w Leningradzie. (Zbiór Pogodina sygn. 2018/I).

19. Do A. N. Golicyna 17 listów z 1819-1823. Rkps Centralnyj Gosudarstwiennyj Istoriczeskij Archiw f. 733 op. 2 d. Nr 45732. 10 listów ogł. W. A. Francew, jw. poz. 13.

20. Do J. Orłaja z 5 stycznia 1820. *Naucznо-litieraturnyj sbornik Galicko-Russkoj Maticy* t. 4 cz. 3 s. 89.

21. Do F. Platera z Petersburga z 12 stycznia 1820. *Dzien. Warsz.* 1855 nr 174.

22. Do A. A. Nikitina z 6 maja 1820. Rkps Instytutu Literatury Ros. (Puszkinskij Dom) w Leningradzie f. 58 op. IV k. 241.

23. Do D. P. Runicza z 10 sierpnia 1820. Rkps jw., f. 263 op. II nr 475.

24. Do W. M. Popowa 8 listów z 1820-1822. Rkps Centralnyj Gosudarstwiennyj Istoriczeskij Archiw f. 733 op. 2 d. Nr 45732. 7 listów ogł. W. A. Francew, jw. poz. 13.

25. Do ros. Ministerstwa Oświaty z 1820. Rkps jw. Ogł. W. A. Francew, jw. poz. 13.

26. Do M. Makarowa z 5 stycznia 1821. *Wiestnik Jewropy* t. 116 (1821) s. 322-324.

27. Do J. Łobojki z 29 stycznia 1822. *Dzien. Wil.* 1822 t. 1 s. 540-542.

28. Do J. B. Rakowieckiego z 29 stycznia 1822. *Gaz. Lit.* 1822 nr 10 s. 117; przedr. K. W. Wójcicki: Cmentarz Powązkowski pod Warszawą. T. 2. W-wa 1856 s. 56-58.
Rkps Bibl. Jagiel. (Teki Walewskiego sygn. 714).

29. Do T. Bułharyna z 8 maja 1822. *Siewiernyj archiw* 1822 nr 10 s. 465-471.

30. Do A. M. Rymskiego-Korsakowa z 21 grudnia 1822. Ogł. A. Kraushar, jw. poz. 14.
Rkps Bibl. im. Sałtykowa-Szczedrina w Leningradzie (Zbiór Pogodina sygn. 2018/I).

31. Do A. Dobrowolskiego z 2 lipca 1823. Rkps Bibl. Czart. sygn. 5999.

32. Z Moskwy 4 października 1823. Ogł. W. A. Francew: Nieznany list Z. Dołęgi-Chodakowskiego. *Ruch Lit.* 1933 s. 207.

33. Do K. Lacha Szyrmy z 1824. Ogł. E. Dembowski, jw. poz. 1.

34. Do P. I. Apraksina. *Trudy Włodimirskoj uczonoj archiwnoj kommisii.* Włodzimierz 1901 ks. 3 s. 3-5.

35. Do A. Chreptowicza b. d. (brulion). Rkps Bibl. im. Sałtykowa-Szczedrina w Leningradzie (Zbiór Pogodina sygn. 2018/I).

36. Do K. Sienkiewicza b. d. (brulion). Rkps jw.

37. Od N. M. Karamzina b. d. *Moskwitianin* 1843 cz. 1 nr 1 s. 273 n.; przedr. w: Pisma N. M. Karamzina k I. I. Dmitriewu. Petersb. 1866 s. 129.

38. Rewers dat. Lw. 3 czerwca 1818. Ogł. C. Chowaniec. *Studia Lw.* 1932 s. 174.

39. Autobiografia (zafałszowana, napisana dla ros. Ministerstwa Oświaty). Powst. 18 czerwca 1822. Fragm. ogł. P. I. Köppen w: Matieriały po istorii proswieszczenija w Rossii. *Bibliograficzeskije listki* t. 2 (1826); całość: *Syn otieczestwa* 1839 t. 8 oddz. 6 s. 89-90; W. A. Francew, jw. poz. 13.

Rkps Centralnyj Gosudarstwiennyj Istoriczeskij Archiw w Leningradzie f. 733 op. 2 d. Nr 45732.

Przekł. pol. fragm.: Własnoręczna notatka o swych młodych latach. *Dzien. Warsz.* 1855 nr 101.

40. Zobowiązanie wobec ros. Ministerstwa Oświaty, dat. 8 lipca 1820. Ogł. W. A. Francew, jw. poz. 13.

Rkps jw.

41. Objaśnienia do fragm. z t. 1 „Historii" A. Naruszewicza. Ogł. E. Dembowski. *Pam. Lw.* 1818 t. 3 s. 193 n.

Bibliografię twórczości i rkpsów Chodakowskiego podają: Ł. I. Rowniakowa: Russko-polskij etnograf i folklorist, Z. Dołenga Chodakowskij, i jego archiw. *Iz istorii russko-sławianskich litieraturnych swiaziej XIX w.* Moskwa-Leningrad 1963; J. Maślanka: Z. Dołęga Chodakowski, jego miejsce w kulturze polskiej i wpływ na polskie piśmiennictwo romantyczne. Wr. 1965 *PAN Oddz. w Kr. Prace Komisji Hist.-Lit.* 13.

OPRACOWANIA

W. Pełczyński: Listy do Józefa Jeżewskiego z 1819 i 1820. Wyd. J. Czubek: Archiwum Filomatów. Cz. 1: Korespondencja. T. 1. Kr. 1913 s. 314-345, 421-423. — W. Surowiecki: Zdanie o piśmie p. Chodakowskiego. *Pam. Warsz.* t. 14 (1819) nr 5; *Pam. Lw.* 1819 nr 5 i wyd. nast. — P. I. Köppen: Matieriały po istorii proswieszczenija w Rossii. *Bibliograficzeskije listki* t. 2 (1826). — (Nekrologi:) *Rozmaitości Nauk.* 1828 t. 1 s. 152-154, toż *Kur. Pol.* 1830 nr 259. — E. Marylski: Wspomnienia zgonu zasłużonych w narodzie Polaków. W-wa 1829. — Wacław z Oleska (W. Zaleski): Pieśni polskie i ruskie ludu galicyjskiego. Lw. 1833 s. X-XI. — *Enc. powsz.* Odyńca. Wil. 1838 s. 270-272. — M. Polewoj: Zapiski o żyzni Z. Doługi Chodakowskogo. *Syn otieczestwa* 1839 t. 8; wyd. osob. Petersb. 1888. — L. Siemieński: Przygoda podróżnika. *Tyg. Lit.* 1840 nr 42 n.; przedr. w: Dzieła. T. 4. W-wa 1882. — L. Wojniłowicz: Z. Dołęga Chodakowski, kim był rzeczywiście. *Piśmiennictwo Kraj.* 1840 t. 1 nr 13 (lub 15). — (E. Dembowski): Z. Dołęga Chodakowski, czyli A. Czarnocki. Wspomnienie. *Przegl. Nauk.* 1842 t. 3 nr 26 s. 1015-1023; przedr. w: Pisma. T. 2. W-wa 1955. — K. V. Zap: Z. Doluha Chodakovský. Nástin jeho života a vedeckého snažení. *Časopis Českého Musea* 1842 z. 2 s. 234-252. — Sprostowanie błędu o rękopisach Chodakowskiego. *Przegl. Nauk.* 1846 t. 1 s. 190-191. — T. Z.: O A. Czarnockim. *Gaz. Codz.* 1855. — *Dzien. Warsz.* 1855 nr 101. — D. Chodźko: Wzmianki o życiu i pismach A. Czarnockiego. *Teka Wil.* 1857 t. 2 s. 277-303. — H. Skimborowicz: Jeszcze o Z. Chodakowskim, czyli (właściwie) A. Czarnockim. *Tamże* 1858 nr 6 s. 243. — J. Lelewel: A. Czarnocki. *Dzien. Lit.* 1859 nr 79 s. 941-944. — C. Biernacki. *Enc. powsz.* Orgelbranda. T. 6 (1861). — W. Pol: Pamiętniki do literatury polskiej XIX w. Lw. 1866 s. 191-196. — Z. Chodakowski w Krakowie. *Czas* 1866 nr 141. — A. Grabowski: Wspomnienia. (Powst. przed 1868). T. 2. Wyd. S. Estreicher. Kr. 1909. — T. Wojciechowski: Chrobacja, rozbiór starożytności słowiańskich. Kr. 1873. — K. W. Wójcicki: Warszawa, jej życie umysłowe i ruch literacki w ciągu lat trzydziestu (od 1800 do 1830 r.). *Bibl. Warsz.* 1878 t. 1, 1879 t. 1-3 i odb. (W-wa 1880 s. 112, 126). — L. Dębicki: Pierwsi orientaliści i archeologowie polscy. *Bibl. Warsz.* 1884 t. 1; przedr. w: Puławy. T. 3. Lw. 1888. —

J. Kopernicki: Etnologia. *Enc. wych.* T. 3 (1885) s. 636 n. — A. N. Pypin: Z. Dołenga Chodakowskij, biograficzeskij oczerk. *Wiestnik Jewropy* 1886 ks. 2 nr 11 s. 305-357; przedr. w: Istorija russkoj etnografii. T. 3. Petersb. 1891. [Rec.: J. Baudouin de Courtenay. *Przegl. Lit.* (dod. do *Kraju*) 1887 nr 3; F. Rawita-Gawroński. *Wisła* 1892]. — K. Wł. W. (Wójcicki). *Bibl. Warsz.* 1886 t. 2 s. 161-198. — Z. Łaszowski: Materiały do życiorysu i literackiej działalności Z. Dołęgi Chodakowskiego. (Zebrane w 1888-1889). Rkps Ossol. sygn. 6328/I.— P. Chmielowski. *Wielka enc. powsz. ilustr.* T. 13/14 (1894/95). — F. Rawita-Gawroński: Z. Dołęga Chodakow-

ski. Jego życie i praca. *Przew. Nauk. i Lit.* 1897 i odb. (Lw. 1898). [Rec.: *Tydzień* 1898 nr 19]. — Listy poetów i pisarzy żyjących współcześnie. *Księga pam... A. Mickiewicza*. T. 1. W-wa (1898) s. 207. — A. Kraushar: Tow. Warsz. Przyj. Nauk. T. 1, 4-8. Kr. 1900-1906. — F. Rawita-Gawroński: Z. Dołęga Chodakowski. *Album biograficzne zasłużonych Polaków i Polek w. XIX*. T. 2. W-wa 1903. — W. Domanyćkyj: Pioner ukraińskoj etnografii. *Zapysky Naukowoho Towarystwa im. Szewczenka* t. 3 (1905) s. 1-43 (z bibliografią). — W. A. Francew: Polskoje sławianowiedienije konca XVIII i pierwoj czetwierti XIX st. Praga 1906 s. 332-375. — S. Krzemiński. *Sto lat myśli pol.* T. 2 (1907). — E. Kołodziejczyk: Słowianofilstwo Warszawskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk (1800--1832). *Świat Słowiański* 1909 t. 2 s. 209.— W. Jagić: Istorija sławianskoj fiłołogii. Petersb. 1910 s. 523-525. — F. Gawełek: Bibliografia ludoznawstwa polskiego. Kr. 1914. —

Uwagi pana Śniadeckiego nad rozprawą Z. Dołęgi Chodakowskiego. *Biblioteczka Warsz.* (Wil.) 1921 nr 1. — W. A. Francew: O wriemieni i miestie rożdienija Z. Dołengi Chodakowskogo. *Slavia* t. 2 (1923/24) s. 400-401. — T. Udziela: A. Czarnocki—etnograf sprzed stu lat. *Orli Lot* t. 3 (1925). — Z. Klarnerówna: Słowianofilstwo w literaturze polskiej l. 1800-1848. W-wa 1926. — S. Pigoń: Dylemat osobliwy przed sądem uczonych. W: Z dawnego Wilna. Wil. 1929. — A. Brückner: Dzieje kultury polskiej. T. 3. Kr. 1931 s. 611-619; wyd. 2 W-wa 1958. — M. Szyjkowski: Polská účast w českém národním obrození. Cz. 1-2. Praga 1931--1935. — J. Ujejski: Dzieje polskiego mesjanizmu do powstania listopadowego włącznie. Lw. 1931. — C. Zgorzelski: A. Czarnocki (Z. Dołęga Chodakowski). *Wspólna Sprawa* (Nieśwież) 1931 nr 19--23. — M. Bielanka-Luftowa: Znaczenie terytorium w tzw. szkole ukraińskiej. *Pam. Lit.* R. 33 (1936). — T. Turkowski. *Pol. słownik biogr.* T. 4 (1938). —

A. Fischer: Z. Dołęga Chodakowski. *Lud* t. 36 (1939/45) i odb. (Lubl. 1946). — F. J. Prijma: Trudy Dołengi Chodakowskogo i jego nabludienija nad „Słowom o połku Igoriewie". *Trudy Otdieła driewnierusskoj litieratury* (Moskwa-Leningrad) t. 8 (1951). — F. German: Stosunek Mikołaja Gogola do polskich zbiorów pieśni ludowych. *Pol. Sztuka Lud.* 1952 nr 3/4. — F. German: Jeszcze w sprawie stosunku Mikołaja Gogola do zbioru pieśni ludowych Z. Dołęgi Chodakowskiego. *Tamże* 1952 nr 6. — M. Janion: Uwagi o polskim słowianofilstwie. *Kwart. Instytutu Pol.--Radzieckiego* 1952 nr 1. — J. Maślanka: Z. Dołęga Chodakowski. (W 130 rocznicę śmierci). *Tamże* 1955 nr 3. — A. Poppe: U źródeł postępowej historiografii szlacheckiego rewolucjonizmu: Z. Dołęga Chodakowski (1784-1825). *Kwart. Hist.* R. 62 (1955) nr 2. — R. Górski: Zainteresowania kulturą ludową w epoce Mickiewicza. *Pol. Sztuka Lud.* 1956 nr 1. — P. Jasienica: Archeologia na wyrywki. W-wa 1956 s. 145 n. — C. Zgorzelski: Z dziejów sławy Z. Dołęgi Chodakowskiego. *Pam. Słowiański* t. 5 (1955, wyd. 1957) s. 110-136. — M. K. Azadowskij: Istorija russkoj folkłoristiki. Moskwa 1958 s. 278-288. — R. Górski: Ludoznawstwo epoki Mickiewicza. *Ludowość u Mickiewicza*. W-wa 1958. — A. Kowalska: Warszawa literacka w okresie przełomu kulturalnego 1815-1822. (W-wa 1961) *Bibl. Syrenki*. — A. Goriaczko-Borkowska: Z zagadnień galicyjskiego słowianofilstwa. *Zesz. Nauk. Uniw. Wr. S. A* nr 32 *Prace Lit.* 2 (1961). — S. Czernik: Stare złoto. O polskiej pieśni ludowej. W-wa 1962. — S. Fiszman: Z. Dołęgi Chodakowskiego „Notacje o Łomonosowie". *Slavia Orientalis* 1962 nr 2. — J. Maślanka: Antiquam exquirite matrem. Badania Chodakowskiego nad przeszłością Słowian. *Tamże* 1963 nr 2. — Ł. I. Rowniakowa: Russko-polskij etnograf i folkłorist, Z. Dołenga Chodakowskij, i jego archiw. *Iz istorii russko-sławianskich litieraturnych swiaziej XIX w.* Moskwa-Leningrad 1963. — A. Formozow: Puszkin i Chodakowski. *Slavia Orientalis* R. 13 (1964) nr 1. — G. J. Gieryl'skyj: Rozwitok progresiwnych idei w Gałyczyni u perszyj połowyni XIX stolittia. Lw. 1964 s. 97-117. — C. Hernas: W kalinowym lesie. T. 1: U źródeł folklorystyki polskiej. W-wa 1965.— jk (J. Krzyżanowski). *Słownik folkloru polskiego*. (W-wa) 1965. — J. Maślanka: Z. Dołęga Chodakowski, jego miejsce w kulturze polskiej i wpływ na polskie piśmiennictwo romantyczne. Wr. 1965 *PAN. Oddz. w Kr. Prace Komisji Hist.-Lit.* 13. Por. *Spr. z Posiedzeń Komisji PAN. Oddz. w Kr.* 1963 z. 1. [Rec.: T. Ulewicz. *Ruch Lit.* 1965 z. 6.].

CZARTORYSKA Z FLEMMINGÓW IZABELA (ELŻBIETA) DOROTA (1746–1835)

Pseud. i krypt.: I. C.; Polka, księżna C.

Autorka książek dla dzieci wiejskich i dzieł gospodarczych, poetka, pamiętnikarka, zbieraczka pamiątek narodowych.

Ur. 3 marca 1746 w Warszawie; córka Jerzego Flemminga, podskarbiego wielkiego litewskiego, i Antoniny z Czartoryskich; wnuczka Michała Czartoryskiego, kanclerza wielkiego litewskiego. Wychowywała się na dworze babki, kanclerzyny, w Warszawie i Wołczynie. W 1761 wyszła za mąż za księcia Adama Kazimierza Czartoryskiego. W 1762 i 1768 odbyła z mężem szereg podróży zagranicznych: do Drezna, Londynu, Paryża i Wiednia, w 1772 do Lipska i Holandii, Londynu i Paryża. Po powrocie do Warszawy zajęła się urządzeniem wiejskiej siedziby Czartoryskich w Powązkach. Od 1782 przebywała najczęściej w Puławach, które stały się wówczas główną siedzibą rodową i ośrodkiem kulturalno-politycznym, emulującym z dworem królewskim. W związku z małżeństwem córki Marii z księciem Ludwikiem Wirtemberskim wyjeżdżała często do Prus; w 1784-1785 i 1787 bawiła na dworze berlińskim. Interesowała się żywo sprawami politycznymi i popierała opozycję przeciwko królowi. W 1787 woziła listy cesarza Józefa II do Marii Antoniny w Paryżu. Po powrocie do kraju w 1788 wpływała bezpośrednio na akcję polityczną skierowaną ku przymierzu z Prusami, przeciwko królowi i Rosji. W jesieni 1789 wyjechała do Anglii i Szkocji, skąd wróciła z początkiem 1791. Na wieść o konstytucji majowej zorganizowała w Puławach podniosłe uroczystości. W czasie konfederacji targowickiej gościła u siebie T. Kościuszkę. W tym okresie bywała często w Wiedniu.

W 1796 wróciła do zniszczonych przez carskie wojsko Puław i zajęła się ich odbudową. W 1800 założyła w Puławach muzeum pamiątek narodowych, nazwane później Świątynią Sybilli, a w 1809 drugie muzeum, tzw. Dom Gotycki. W 1805 gościła w Puławach cara Aleksandra I. W 1807 podróżowała do Cieplic, Karlsbadu i pomniejszych uzdrowisk. W 1810 przyjmowała w Puławach wielkiego księcia warszawskiego Fryderyka Augusta. W 1812 zajmowała się sprawami politycznymi Księstwa Warszawskiego. Po klęsce 1812 przeniosła się do Sieniawy; w 1814 gościła Aleksandra I. W okresie organizacji Królestwa Kongresowego przebywała w Warszawie; brała udział w życiu kulturalnym pozostając w kontakcie z gronem pseudoklasyków warszawskich. W 1816 jeździła na kurację do Cieplic. Od śmierci męża w 1823 do 1831 przebywała przeważnie w Puławach. Interesowała się życiem na wsi, zakładała szkółki wiejskie i pisała dziełka wychowawcze dla ludu. Po klęsce powstania listopadowego i represyjnej konfiskacie dóbr — mieszkała w Wiedniu. Zmarła 17 czerwca 1835 w Wiedniu.

TWÓRCZOŚĆ

1. Mon portrait, il y a dix ans. (Pamiętnik pisany w 37 roku życia). Wyd. z autografu w przekł. pol. B. Zaleski pt. Portret księżny jenerałowej ziem podolskich przez nią pisany. W książce: Żywot księcia A. J. Czartoryskiego. T. 1. Poz. 1881 s. 158-161; przedr. S. Wasylewski pt. Jaką jestem, czyli portret własny sawantki. 1781(!). W: Opowieści dziewczęce. Ustępy z pamiętników młodych panien (1776-1866). Lw. 1920 s. 11-15; toż wyd. nast. Kr. 1957 s. 19-23.

Autograf w Bibl. Czart. sygn. Ew. 986 (Arch. Dom. 418: Rękopisma Księżny Jenerałowej).

2. Myśli różne o sposobie zakładania ogrodów. Wr. 1805. Wyd. 2: Wr. 1807; Wr. 1808. Fragm. przedr. L. Dębicki: Puławy. T. 1. Lw. 1887 s. 129-130.

3. Książka do pacierzy dla dzieci wiejskich podczas mszy świętej, dla szkółki puławskiej napisana. Wr. 1815. Wyd. nast.: wyd. 2 W-wa 1821; wyd. 3 Puławy 1830.

Wyd. anonimowo.

4. Pielgrzym w Dobromilu, czyli nauki wiejskie. Z 40 obrazkami królów polskich

wyobrażającymi, litograficznie wyciskanymi. W-wa 1817 (wg H. Waniczkówny; Estr. (wyd. 1) i Korbut podają: 1818; Estr. (wyd. 2) powątpiewa o istnieniu tego wydania). Wyd. nast.: W-wa 1819 (dwa wyd., na k. tyt. jednego: „Wyd. 2 poprawne"); cz. 2. W-wa 1821; cz. 1. W-wa 1823; cz. 1-2. W-wa 1826; toż W-wa 1830; cz. 2. Wil. 1834; t. 1-2 (cz. 1-2). Leszno-Gniezno 1843-1844; cz. 2. Leszno-Gniezno 1848; cz. 1-2. W-wa 1852; toż Wil. 1857; toż Żytomierz 1860; toż Wil. 1861; cz. 1. Leszno 1862; toż Lw. 1884 *Wyd. Macierzy Pol.*; toż wyd. 2 Lw. 1889.

Wyd. anonimowo. W niektórych wyd. (od 1819) dod. powieści wiejskie M. Wirtemberskiej.

5. Poczet pamiątek zachowanych w Domu Gotyckim w Puławach. W-wa 1828 (dwa wyd. tyt.).

Rkpsy w Bibl. Czart.: sygn. III 3035, Catalogue historique et détaillé des objets réunis à la Maison Gothique à Puławy. 1809; sygn. III 3034, Katalog Domku Gotyckiego w Puławach (ok. r. 1810); sygn. III 2917, Katalog Domku Gotyckiego w Puławach z około r. 1828, w 3 tomach z rycinami, ozdobnie pisany.

6. Mémoires. Fragm. z autografu w przekł. pol. ogł. L. Dębicki. *Przew. Nauk. i Lit.* 1885-1886, *Kraj* 1886 nr 34-36; przedr. w: Puławy. T. 1-2. Lw. 1887.

Autograf w Bibl. Czart. sygn. Ew. 986 (Arch. Dom. 418: Rękopisma Księżny Jenerałowej).

Zawartość: Ma naissance; Mon petit jardin ou le souvenir de mes bons jours; Visite chez le Pacha; Soupé au Palais Royal; L'Empereur Joseph; Franklin; Berlin; J'ai vu l'Empereur Leopold; Powrót do Puław; Rok 1812.

7. Katalog Sybilli. Fragm. ogł. L. Dębicki, jw. poz. 2 s. 109-110, 112.

Rękopisy Katalogów Sybilli w Bibl. Czart. sygn. IV 3036, Inwentarz Świątyni Sybilli w Puławach w miesiącu lipcu 1815 spisany; sygn. III 3032, Poczet pamiątek narodowych, zachowanych w Świątyni Sybilli w Puławach (ok. 1827); sygn. III 3033, Opis niektórych cenniejszych pamiątek zachowanych w Świątyni Sybilli w Puławach (ok. 1827) pióra F. Morawskiego, Marii Wirtemberskiej, K. z Tańskich Hoffmanowej, K. i A. Koźmianów.

8. Wiersze. Niektóre (Wierzba i płacząca brzoza, Przypatrzmy się przyrodzie..., Pożegnanie Puław, Do wojska polskiego, 1809) wyd. L. Dębicki: Puławy. T. 4. Lw. 1888 s. 124-128.

Autografy Bibl. Czart. sygn. Ew. 986 (Arch. Dom. 418).

9. Aventure bizarre mais vraie arrivée à Puławy. Ogł. L. Dębicki, jw. poz. 2 s. 309-312.

Autograf w Bibl. Czart. sygn. Ew. 986 (Arch. Dom. 418).

10. Traité d'esprit et de bonté. Nie wyd., autograf w Bibl. Czart. sygn. Ew. 986 (Arch. Dom. 418).

11. Życie Medyceusza. Nie wyd. Rkps Bibl. Czart. sygn. Ew. 608 (Arch. Dom. 40).

Przekłady

1. L. Kropiński: Emrod, przełożony na język francuski przez Polkę, księżnę C. Ogł. M. Mochnacki. *Dzien. Warsz.* 1825 nr 3.

Listy i materiały

1. Do A. K. Czartoryskiego z 1772-1819. Rkps Bibl. Czart. sygn. Ew. 623 (Arch. Dom. 55). List z 31 (!) kwietnia 1772 ogł. B. Zaleski: Żywot księcia A. J. Czartoryskiego. T. 1. Poz. 1881 s. 156-157.

2. Do A. Tyzenhauza (?) z 1775. Rkps Bibl. Czart. sygn. IV 3389 (Korespondencja Czartoryskich z Tyzenhauzami).

3. Do J. Delille'a (z 1784?) i odpowiedź Delille'a. Ogł. A. Feliński: Ziemianin, czyli ziemiaństwo francuskie. Kr. 1823 s. 138-144 i wyd. nast.

Korespondencja z Delille'em znajdowała się w Bibl. Zamoyskich sygn. Cim. 147.

4. Do M. Wirtemberskiej z 1784-1800. Rkps Bibl. Czart. sygn. Ew. 1142.

5. Do A. J. Czartoryskiego z 1785-1800. Ogł. S. Duchińska. *Kronika Rodz.* 1886--1887; wyd. osob.: Listy... do starszego syna, księcia Adama. Kr. 1891.

6. Do Konstancji z Narbutów Dembowskiej z 1787-1815. Kopie w Bibl. Czart. sygn. Ew. 1094 (Arch. Dom. 526). Fragm. z 1787-1790, 1792 ogł. L. Dębicki. *Kraj* 1886 nr 34-36, *Przew. Nauk. i Lit.* 1886 s. 416-430; przedr. w książce: Puławy. T. 1. Lw. 1887 s. 251-255, 264-272, 379-380.

7. Do Stanisława Augusta. Rkps Bibl. Czart. sygn. 655.

8. Do A. J. Czartoryskiego z 1799-1800. Fragm. ogł. L. Dębicki: Puławy. T. 4. Lw. 1888 s. 103-120.

9. Do M. Wirtemberskiej z 1801-1811. Rkps Bibl. Czart. sygn. Ew. 1111. List b. d. (po r. 1800) ogł. L. Dębicki: Puławy. T. 2. Lw. 1887 s. 309.

10. Do A. J. Czartoryskiego i jego żony Anny z 1801-1835. Rkpsy Bibl. Czart. sygn. Ew. 1036 (Arch. Dom. 468) — Ew. 1038 (Arch. Dom. 470).

11. Do M. Ch. J. Pougensa po 1800. Ogł. A. Kraushar: I. ks. Czartoryska o swojej Sybilli puławskiej. W: Okruchy przeszłości. W-wa 1913 s. 252-254.

12. Do J. Delille'a z 1804 (?). Ogł. L. Dębicki: Puławy. T. 4. Lw. 1888 s. 130-136.

13. Do C. Beydale z 1804-1816. Rkps Bibl. Czart. sygn. Ew. 992 (Arch. Dom. 424).

14. Do M. Wirtemberskiej z 1812-1824. Rkps Bibl. Czart. sygn. Ew. 3181.

15. Do L. Kropińskiego z 1 grudnia 1812; do F. Morawskiego, po 1825. Odpisał L. Dębicki: Puławy. T. 5. Maszynopis Ossol.

16. Do Aleksandra Potockiego. Rkps Arch. Główne Akt Dawnych (Arch. Wilan. sygn. 290, zbiór listów z 1814-1822).

17. Do J. Kruszyńskiego z 3 kwietnia 1815. Ogł. K. W. Wójcicki: Cmentarz Powązkowski pod Warszawą. T. 1. W-wa 1855 s. 118.

18. Do Aleksandry z Lubomirskich Potockiej z 1821. Rkps Arch. Główne Akt Dawnych (Arch. Wilan. sygn. 293).

19. Do córek, Teresy i Marii, b. d. Rkps Bibl. Czart. sygn. Ew. 3182.

20. Do pułkownika Ciesielskiego. Rkps Bibl. Czart. sygn. Ew. 1110.

21. Odpisy listów I. Czartoryskiej i A. K. Czartoryskiego. Bibl. Czart. sygn. Ew. 1198 a, b.

22. Od I. Krasickiego z 1774-1775 i z 12 kwietnia 1793. Wyd. Z. Goliński, M. Klimowicz, R. Wołoszyński: Korespondencja I. Krasickiego. T. 1-2. Wr. 1958.

23. Od A. J. Czartoryskiego z 1785-1789. Rkpsy w Bibl. Czart. sygn. Ew. 1089 (Arch. Dom. 529).

24. Od C. Czaplica, I. Krasickiego, F. Oraczewskiego, I. Potockiego, J. U. Niemcewicza, G. Piramowicza, J. Szymanowskiego z 1781-1802. Rkps Bibl. Czart. sygn. III 1961.

25. Korespondencja K. Potockiej z I. Czartoryską z 1787-1800. Rkps Bibl. Czart. sygn. Ew. 622 (Arch. Dom. 55).

26. Od J. L. Lavatera z ok. 1787. Ogł. L. Dębicki: Puławy. T. 4. Lw. 1888 s. 129.

27. Od M. Wirtemberskiej z 1790-1812. Ogł. L. Dębicki, jw. poz. 26, s. 165-193.

28. Przekład listu Mehmed Paszy z 1791. Rkps Bibl. Czart. sygn. 938.

29. Od F. Morawskiego, R. Kurdwanowskiej, E. Dembińskiej, A. Tyznerówny, J. Bernatowicza, K. Koźmiana, J. Dwernickiego, K. Sienkiewicza i in. z 1791-1834. Rkps Bibl. Czart. sygn. Ew. 624 (Arch. Dom. 56).

30. Od F. Karpińskiego z 19 listopada 1801. Wyd. T. Mikulski, R. Sobol w: Korespondencja F. Karpińskiego. Wr. 1958 *Arch. Lit.* t. 4.

31. Od J. U. Niemcewicza z 1804 (?). Rkps Bibl. Nar. nr akc. 6936 (Arch. Wilan. sygn. 216).

32. Od A. J. Czartoryskiego z 1807-1835. Rkpsy Bibl. Czart. sygn. Ew. 816 (Arch. Dom. 248) — Ew. 818 (Arch. Dom. 250).

33. Od generała M. Sokolnickiego z 1810-1811. Rkps Bibl. Czart. sygn. Ew. 621 (Arch. Dom. 53).

34. Od synów, Adama Jerzego i Konstantego, wnuka, Aleksandra, córki, Zofii, i wnuczki, Elizy Zamoyskiej z 1811-1834. Rkps Bibl. Czart. sygn. Ew. 625 (Arch. Dom. 57).

35. Od F. Morawskiego z ok. 1830. Odpisał L. Dębicki, jw. poz. 15.

36. Listy różne. Bibl. Czart. sygn. Ew. 3176 (Arch. Dom. 423).

37. Od p. Custis z kawałkiem sukni Washingtona. Rkps Bibl. Czart. sygn. II 2786.

38. Ody, pieśni i wiersze od przyjaciół, m. in. C. Czaplica i J. Jasińskiego, przepisane przez T. Matuszewicza, A. Kłodzińskiego, F. D. Kniaźnina, J. Lipińskiego, J. U. Niemcewicza. Rkps Bibl. Czart. sygn. II 1962.

39. Diariusz podróży I. Czartoryskiej i M. Wirtemberskiej do Warmbrunn (Cieplic) w 1816. Rkps Bibl. Czart. sygn. 3194 (Arch. Dom. 63).

40. Dedykacja „Pielgrzyma w Dobromilu" M. Wirtemberskiej. Ogł. L. Dębicki: Puławy. T. 4. Lw. 1888 s. 139-140.

41. Tour through England. Notatki z podróży po Anglii. Rkps Bibl. Czart. sygn. Ew. 607 (Arch. Dom. 39).

42. Kilka artykułów do „Pielgrzyma w Dobromilu", nie wyd. Rkps Bibl. Czart. sygn. Ew. 604 (Arch. Dom. 36).

43. Extraits de divers ouvrages, chroniques et mémoires de temps passés. Rkps Bibl. Czart. sygn. Ew. 605 (Arch. Dom. 37).

44. Extraits de différentes lectures, de différents mémoires et de différents manuscrits. Rkps Bibl. Czart. sygn. Ew. 606 (Arch. Dom. 38).

45. Notaty różne i myśli. Rkps Bibl. Czart. sygn. Ew. 1093 (Arch. Dom. 525).

OPRACOWANIA

Pamiętniki: A. L. Lauzun: Mémoires. Wyd. 2. T. 1-2. Paryż 1822. — A. Moszczeński: Pamiętnik do historii polskiej w ostatnich latach panowania Augusta III i pierwszych Stanisława Augusta. Wyd. 2. Poz. 1863 s. 84-86, 91.— E. Craven: The Original Memoirs of E. Baroness Craven. T. 1-2. Londyn 1914. — G. A. Forster: Dziennik podróży po Polsce. Przeł. i wstępem opatrzył W. Zawadzki. *Arch. Historii Medycyny* t. 21 (1958) s. 147, 154-155; wyd. nast. w zbiorze: Polska stanisławowska w oczach cudzoziemców. T. 2. W-wa 1963 *Bibl. Pam. Pol. i Obcych* (tu także wspomnienia innych o Czartoryskiej). — U. z Ustrzyckich Tarnowska: Wspomnienia damy polskiej z XVIII w. Wyd. W. T. (Tarnowski): Archiwum Wróblewieckie. Zeszyt 1. Poz. 1869 s. 51, 109-119. — A. J. Czartoryski: Mémoires du prince... et sa correspondance avec l'empereur Alexandre Ier. T. 1. Paryż 1887 rozdz. 1-2; przekł. pol. t. 1. Kr. 1904. — J. U. Niemcewicz: Pamiętniki czasów moich. T. 1. Powst. 1823-1838. Wersję 1 wyd. J. Dihm. W-wa 1957 *Bibl. Pam. Pol. i Obcych*; wersję 2 wyd. K. Niemcewicz. Paryż 1848. — S. z Gostkowskich Grzegorzewska: Dziesięć dni w Puławach 1828 r. *Przegl. Pol.* R. 32 (1897/98) t. 3 (127); odb. Kr. 1898. — J. U. Niemcewicz: Pamiętniki z 1830-1831 r. Wyd. A. M. Kurpiel. Kr. 1909 *Źródła do Dziejów Polski Porozbiorowych* t. 4. — A. Magier: Estetyka miasta stołecznego Warszawy. Ukończ. ok. 1833. Wyd. H. Szwankowska. Komentarz hist.-lit. oprac. J. W. Gomulicki. Wr. 1963. — J. Dwernicki: (Elżbieta z Flemingów Czartoryska. Ustęp z Pamiętników). *Tyg. Emigracji Pol.* 1835 nr 7. — F. K. Prek: Czasy i ludzie. Powst. przed 1856. Wyd. H. Barycz. Wr. 1959. — K. Koźmian: Pamiętniki. T. 1-2. Poz. 1858. — L. Dembowski: Moje wspomnienia. Powst. przed 1878. Wyd. T. 1. Petersb. 1898. — (L. Dębicki): Z pamiętników przyjaciela Puław. *Czas* 1891 nr 17-21. —

(Myśli różne o sposobie zakładania ogrodów. Rec.). *Dzien. Wil.* 1806 s. 245-273.— J. Lelewel: „Pielgrzyma w Dobromilu, czyli nauk wiejskich" rozbiór, z uwagami nad stanem wiejskim w Polsce i ulepszeniem oświaty jego. *Pam. Warsz.* 1819 t. 14 i odb.; przedr. w książce: Rozbiory dzieł... Poz. 1844. — K. A. Vieilh de Boisjoslin: Biographie universelle... Paryż 1826-1831. — (Wspomnienia pośmiertne:) *Kronika Emigracji Pol.* 1835; *Tyg. Emigracji Pol.* 1835 nr 6. — J. Bartoszewicz. *Enc. powsz.* Orgelbranda. T. 6 (1861). — *Lech* 1878 nr 20-23. — B. Zaleski: Żywot księcia Adama Jerzego Czartoryskiego. T. 1. Poz. 1881. — L. Dębicki: Z pamiętnika ks. I. z Flemingów Czartoryskiej. *Przew. Nauk. i Lit.* 1885-1886; *Kraj* 1886 nr 34-36. — M. Żmigrodzki. *Enc. wych.* T. 3 (1885). — L. Dębicki: Książęca para. Wyjątki ze studium historycznego. *Tyg. Ilustr.* 1886 t. 2. — L. Dębicki: Dwie autorki. *Przew. Nauk. i Lit.* 1887. — L. Dębicki: Puławy (1762-1830). T. 1-4. Lw. 1887-1888; t. 5 w maszynopisie Ossol., fragm. ogł. pt. Poeci w Puławach. *Gaz. Lw.* 1888 nr 49-55. — S. Askenazy: Z korespondencji rodzinnej. W: Studia historyczno-krytyczne. Kr. 1894. — R. Hessencamp: Ein Briefwechsel zwischen der Fürstin Elisabeth Czartoryska und einem französischen Dichter des XVIII Jhrh. *Zeitschrift d. Historischen Gesellschaft f. d. Provinz Posen* 1894 s. 190. — P. Chmielowski. *Wielka enc. powsz. ilustr.* T. 13/14 (1895). — R. Dobrowolski. *Album biogr. zasłużonych Polaków i Polek w. XIX.* T. 1. W-wa 1901. — A. Kraushar: Dawne pałace warszawskie. Pałac Błękitny (Ordynacji hr. Zamoyskich). *Tyg. Ilustr.* 1900 t. 2 s. 621-623; przedr. w: Pałace: Rzeczypospolitej, Kazimierzowski, Radziwiłłowski i Błękitny. Zarysy historyczno-obyczajowe. Poz. 1925. — H. Galle. *Sto lat myśli pol.* T. 2 (1907). — Z. Batowski: Norblin. Lw. 1911 rozdz. IV, VIII. — A. Kraushar: I. ks. Czartoryska o swojej Sybilli puławskiej. W: Okruchy przeszłości. W-wa 1913 s. 247 nn. — T. Rutowski: Norblin. Lw. 1914 s. 11. — L. Bernacki: Shakespeare w Polsce do końca XVIII w. Kr. 1914; przedr. rozszerzony w: Teatr, dramat i muzyka za Stanisława Augusta. T. 2. Lw. 1925. — A. Kraushar: Salony i zebrania literackie warszawskie na schyłku w. XVIII i w ubiegłym stuleciu. W-wa 1916 s. 10-12. — A. Szyfman: Lavater i ks. I. Czartoryska. *Głos Narodu* 1918, 7 lutego. —

P. Ettinger: Portriet I. Czartoryjskoj w Kazanskom Muzieje. Kazań 1922. — L. Komarnicki: Sztuka ogrodnicza w XVIII w. W-wa 1923. — S. Wasy-

LEWSKI: Portrety pań wytwornych. Czasy stanisławowskie. Lw. 1924 s. 1-16. — S. KOMORNICKI: Muzeum ks. Czartoryskich w Krakowie. Kr. 1929. — E. STARCZEWSKI: Widma przeszłości. Szkice historyczne. Kr. 1929 s. 452-461. — K. BUCZEK: Biblioteka puławska w czasie walk powstania listopadowego. *Silva Rerum* 1930 z. 10/12. — J. KOLLER: Salon w Puławach. *Tęcza* 1930 nr 52. — M. KUKIEL: Banicja księcia Adama Czartoryskiego i katastrofa Puław. *Kwart. Hist.* 1930 t. 1 z. 4; odb. Lw. 1930. — S. WASYLEWSKI: Sybilla z Puław. W: Twarz i kobieta. Poz. 1930; wyd. nast. Kr. 1960. — A. BRONARSKI: Stosunki intelektualne polsko-szwajcarskie w ciągu wieków. *Przegl. Współcz.* 1931 t. 38 nr 112/113. — A. ZAŁUSKA: Poezja opisowa Delille'a w Polsce. Kr. 1934 *Prace Hist.-Lit.* nr 44. — K. CHŁĘDOWSKI: Dwór Czartoryskich w Sieniawie. W książce: Z przeszłości naszej i obcej. Lw. 1935 s. 406-420. — J. LORENTOWICZ: Zarys dziejów teatru w Polsce. T. 2. W-wa b. r. s. 459-460. — S. KOMORNICKI: Muzeum ks. Czartoryskich. *Przegl. Powsz.* 1937 t. 213. — M. KUKIEL: Skarby Polski. *Kur. Warsz.* 1937 nr 521. — H. WANICZKÓWNA. *Pol. słownik biogr.* T. 4 (1938); przedr. w zbiorze: Czartoryscy, trzydzieści sześć życiorysów. Kr. 1938. — K. ZBYSZEWSKI: Niemcewicz od przodu i tyłu. W-wa 1939. —

M. HANDELSMAN: Adam Czartoryski. T. 1-2. W-wa 1948-1949. — J. KOTT: O nową syntezę polskiego Oświecenia. *Pam. Lit.* R. 41 (1950) z. 3/4; toż *Przegl. Hist.* 1951; przedr.: *Kołłątaj i Wiek Oświecenia.* W-wa 1951; pt.: Trwałe wartości literatury polskiego Oświecenia. (W-wa 1951). — C. WITKOWSKI: Karta z dziejów Muzeum Czartoryskich. *Wiedza i Życie* 1952 nr 6. — J. FABRE: Stanislas-Auguste Poniatowski et l'Europe des Lumières. Paryż 1952. — H. BLUMÓWNA, W. ROTHOWA: Szkice Norblina do „Zbioru polskich ubiorów". *Rozpr. i Spr. Muz. Nar. w Kr.* t. 4. Kr. 1956 s. 215, 234. — A. ALEKSANDROWICZ: Działalność literacka i społeczna I. z Flemingów Czartoryskiej. *Kamena* 1958 nr 3-4. — A. JENDRYSIK: Wstęp do: F. D. Kniaźnin: Utwory dramatyczne. W-wa 1958 *Teatr Pol. Oświecenia.* — A. ALEKSANDROWICZ: Wokół Domku Gotyckiego w Puławach. *Kamena* 1959 nr 8-9. — W. A. KEMPA: Wiersze żołnierzy tułaczy. *Mówią wieki* 1959 nr 5. — R. KALETA: „Spartanka", nieznany poemat Stanisława Trembeckiego. W zbiorze: Miscellanea z doby Oświecenia. Wr. 1960 *Arch. Lit.* t. 5 i nadb. — T. FRĄCZYK: Drukarnia biblioteczna w Puławach. *Rozpr. i Spr. Muz. Nar. w Kr.* t. 6. Kr. 1960 i nadb. — Z. ŻYGULSKI (jr): Dzieje zbiorów puławskich (Świątynia Sybilli i Dom Gotycki). *Rozpr. i Spr.* ... jw. t. 7. Kr. 1962 i nadb. — M. PISZCZKOWSKI: Zagadnienia wiejskie w literaturze polskiego Oświecenia. Cz. 2. Wr. 1963 *PAN Oddz. w Kr. Prace Komisji Hist.-Lit.* nr 9. — J. REYCHMAN: Orient w kulturze polskiego Oświecenia. Wr. 1964.

Zob. też: PUŁAWY.

CZARTORYSKI ADAM JERZY (1770–1861)

Pseud.: TOULOUZAN.

P o l i t y k, p o e t a.

Ur. 14 stycznia 1770 w Warszawie; syn Adama Kazimierza, generała ziem podolskich, i Izabeli z Flemmingów. Otrzymane w domu staranne wykształcenie dopełniał w 1786-1788 w Niemczech (gdzie poznał Goethego, Herdera, Wielanda) i Francji, a następnie w Anglii i Szkocji (1789-1791; studia w Edynburgu). W 1788 — marszałek sejmiku w Kamieńcu Podolskim. W wojnie 1792 walczył w kampanii litewskiej jako dowódca szwadronu w 4 pułku Przedniej Straży Koronnej (w stopniu podpułkownika). Za bitwę pod Grannem odznaczony krzyżem Virtuti Militari. 16 sierpnia 1792 „abszytował sie" i wyjechał do Wiednia i Londynu. Insurekcję kościuszkowską przebył w Wiedniu i Brukseli. W styczniu 1795 wysłany z bratem Konstantym przez ojca do Petersburga dla ratowania zasekwestrowanych przez Rosję dóbr. Zaliczony został do „kawalergwardów" i mianowany kamerjunkrem Katarzyny II, następnie był adiutantem w. ks. Aleksandra, awansując do stopnia brygadiera. Zaprzyjaźnił się wówczas z Aleksandrem. W 1799-1801 przebywał we Florencji i Rzymie jako poseł Pawła I przy królu sardyńskim Karolu Emanuelu IV. Po śmierci Pawła wrócił do Petersburga i wszedł do „tajnego komitetu" reformy państwa. W 1802 mianowany przez Aleksandra „towarzyszem" ministra spraw zagranicznych i członkiem Rady do spraw

szkolnych, a w 1803 (5 lutego) kuratorem okręgu naukowego wileńskiego. Od 28 stycznia 1804 do 29 czerwca 1806 był ministrem spraw zagranicznych Rosji, od 1805 członkiem senatu i rady państwa. W czasie wojen napoleońskich reprezentował orientację rosyjską. Był z Aleksandrem pod Austerlitz. W lutym 1811 pertraktował w imieniu Aleksandra z księciem Józefem. W lipcu 1812 prosił o dymisję i wyjechał do Karlsbadu i Wiednia. W 1814 — przewodniczący Komitetu Reformy Agrarnej w okupowanym przez Rosjan Księstwie Warszawskim. Towarzyszył Aleksandrowi na rokowania w Londynie i kongres wiedeński (jako półoficjalny przedstawiciel Polski). W 1815 został wiceprezesem Rządu Tymczasowego Królestwa Polskiego, następnie otrzymał godność senatora-wojewody i członka Rady Administracyjnej. 25 września 1817 ożenił się z Anną Sapieżanką. Mason VII stopnia: sędzia loży Bouclier du Nord, członek Świątyni Izis i Kazimierza Wielkiego (1819-1820). W związku z ureakcyjnieniem się polityki Aleksandra ograniczył po 1818 swoją działalność do spraw kuratorium wileńskiego; często wyjeżdżał za granicę. Po procesie filaretów podał się do dymisji (17 kwietnia 1824). W czasie powstania listopadowego — prezes Rządu Tymczasowego, potem (od 30 stycznia) Rządu Narodowego. 17 sierpnia opuścił Warszawę, udając się do armii. Po upadku powstania wyjechał do Londynu. Za udział w powstaniu skazano go zaocznie na śmierć i konfiskatę dóbr. W 1833 osiadł z rodziną w Paryżu, skąd do końca życia kierował polityką stronnictwa Hôtel Lambert i brał udział w kulturalnym życiu emigracji. Zmarł 15 lipca 1861 w Montfermeil we Francji.

TWÓRCZOŚĆ

1. Bard polski. Powst. 1795. Wyd. J. U. Niemcewicz (bez podania nazwiska autora) w książce: K. Sienkiewicz: Skarbiec historii polskiej. T. 1. Paryż 1840 s. 465-489 i odb. Wyd. nast.: Paryż 1860 *Bibl. Pol.*; fragm. i streszczenie ogł. L. Dębicki: Puławy. T. 4. Lw. 1888; wyd. J. Kallenbach. Brody 1912 *Arcydzieła Pol. i Obcych Pisarzy* t. 79.

2. Na obcej ziemi i spod obcej strzechy. Powst. 1795. Fragm. ogł. L. Dębicki, jw. poz. 1.

3. Do Katarzyny II. Urywek. Powst. 1795-1796. Wyd. J. Kallenbach: O „Bardzie polskim" ks. Adama Czartoryskiego wobec nieznanych jego poezji. *Rozpr. AU Wydz. Filol.* t. 57 (1919); toż w odb. pt. Bard polski... Kr. 1918.

4. Powrót do Puław. Powst. ok. 1801. Fragm. wyd. J. Kallenbach, jw. poz. 3.

5. Wiersz do matki. Powst. 1809-1813. Wyd. J. Kallenbach, jw. poz. 3.

6. Myśli dążące do zamiaru polepszenia bytu włościan polskich i podania im środków dojścia stopniami do niepodległości bez szkody właściciela. W-wa (1814).

7. O Koblańskim. Nekrolog. Powst. ok. 1817. Nie wyd. Streszcz. ogł. L. Dębicki, jw. poz. 1.

8. Życie Kniaźnina. Powst. ok. 1817. Wyd. *Przegl. Poz.* 1853; odb. Poz. 1853.

Wyd. anonimowe.

9. Do Iksów... Wiersz. Powst. prawdopodobnie 1816-1818. Wyd. B. Gubrynowicz: Z dziejów Towarzystwa Iksów w Warszawie. *Kur. Warsz.* 1914 nr 1.

Autorstwo Czartoryskiego domniemane.

10. Królowa Jadwiga. Monografia historyczna. Powst. 1818. Nie wyd. Streszcz. ogł. L. Dębicki, jw. poz. 1.

11. Prozodia polska. Powst. 1820.

Wymienia J. Kallenbach, jw. poz. 3.

12. Essai sur la diplomatie ou manuscrit d'un Philhellène. Publié par M. Toulouzan. Powst. ok. 1823. Wyd. Paryż 1830. Wyd. 2 Paryż 1864.

Przekł. pol. fragm.: *Czas* 1872 nr 291 i nn.; 1873 nr 26 i nn.

13. Wiersz do J. M. Fredry. Powst. ok. 1824. Fragm. ogł. L. Dębicki, jw. poz. 1; całość wyd. J. Kallenbach, jw. poz. 3.

14. Na bal. Powst. 1828-1829. Wyd. J. Kallenbach, jw. poz. 3.

15. Powązki. Powst. 1795-1830. Fragm. ogł. L. Dębicki, jw. poz. 1; J. Kallenbach, jw. poz. 3. (Poemat nie dokończony).

16. Wiejskie ogrody. Powst. 1795-1830. Fragm. wyd. J. Kallenbach, jw. poz. 3.

17. Kiedyś. Powst. 1795-1830. Wyd. J. Kallenbach, jw. poz. 3.

18. Sybilla puławska. Powst. 1795-1830. Fragm. ogł. L. Dębicki, jw. poz. 1. (Poemat nie dokończony).

19. Pochwała Jana Pawła Woronicza, czytana na posiedzeniu Tow. Przyj. Nauk

dnia 30 kwietnia 1830 roku. Puławy (1830). Wyd. 2 Puławy 1830. (W dod. poezje Woronicza).

Rkps Ossol. sygn. 1898/II.

20. Dernier mot sur le statut organique imposé à la Pologne le 26 févr. 1832. Paryż 1833.

21. Mowy... od roku 1838-1847. Wyd. ze wstępem T. A. Olizarowski. Paryż 1847.

Przekł. franc. pojedynczych mów współcześnie.

Przekł. niem.: K. Biedermann: Fürst A. G. Czartoryski und seine Stellung zur Sache Polens. T. 2. Lipsk 1848.

22. Lettre... aux Polonais. (Paris, 26 août 1854). Paryż (1854).

23. Lettre... à Lord Dudley-Stuart, membre du Parlement à l'occasion du dîner donné à Londres par la Société des Amis de la Pologne. (Paris, 24 mars 1854). B. m. r.

24. O pańszczyźnie. Paryż 1858.

25. Letter of the A. Prince... (Paris, 30 septembre 1859). B. m. r. (Broszurowane razem z poz. 23).

26. Wezwanie do składki na medal dla lorda D. C. Stuarta. Paryż 1859.

27. Odezwa do kochanych rodaków. Sierpień. Paryż 1859.

28. Żywot Juliana Ursyna Niemcewicza. Paryż 1860.

Rkpsy (kopie z poprawkami autora) w Bibl. Czart. (Arch. Dom. sygn. Ew. XVII 703-706, Ew XV/1850).

Tu na s. 299-453 listy od Niemcewicza.

29. Testament polityczny... pisany w Montfermeil, dnia 14 lipca 1861. Paryż (1861). Inne wyd. Paryż 1861.

30. Mémoires du prince Adam Czartoryski et sa correspondance avec l'empereur Alexandre Ier. Préface de Mr Charles de Mazade. T. 1-2. Paryż 1887.

Przekł. pol.: K. Scipio: Pamiętniki ks.... i korespondencja jego z cesarzem Aleksandrem I. Słowo wstępne L. Gadona. Przedmowa K. de Mazade. T. 1-2. Kr. 1904-1905.

Przekł. ang.: A. Giełgud: Memoirs of Prince Adam Czartoryski and His Correspondence with Aleksander I. Londyn 1888.

Przekł. ros.: T. 1. pt. Russkij dwor w konce XVIII i naczale XIX stoletija. Iz zapisok kn. Adama Czartoryjskogo. 1795-1805. Petersb. 1908. — A. Dmitrijew. T. 1-2. Moskwa 1912-1913.

31. O pocieszeniu. T. 1-2. Nie wyd. Dzieło filozoficzne pisane w ciągu całego życia. Przedmowa napisana w 1853. Streszcz. podał L. Dębicki, jw. poz. 1.

32. Pan Sędzia Deluta. Sceny z pierwszych lat panowania Stanisława Augusta. Nie wyd. Streszcz., jw.

33. Kant. (Rozprawa). Nie wyd. Streszcz., jw.

34. O czasach dawnego rycerstwa w porównaniu do wieku teraźniejszego. Nie ukończone, nie wyd. Streszcz., jw.

35. Wstęp do historii. Nie ukończone, nie wyd. Streszcz., jw.

36. Wstęp do historii Litwy. Nie wyd. Streszcz., jw.

Spis wierszy Adama Jerzego Czartoryskiego z d. 3 grudnia 1861, sporządzony w Paryżu, podaje tytuły następujących utworów poetyckich dotąd nie opublikowanych: Bekiesz, ballada heroiczna; Helena; O Temirze; Do księdza Józefa Koblańskiego; Na śmierć Tukresa; Do Ojczyzny 1796 r.; Ułomek o życiu ludzkim; Strofy na śmierć Tadeusza Kościuszki; Portret; Do Ojca; Urywek; O wychowankach księżny Generałowej Czartoryskiej; Do miłości; Nowy Rok, na imieniny ks. Generała Z. P.; O Foubrunie; Do Hanny; Phoebus i Dafne; Strofy na śmierć Leosia mego. 1828; Do sióstr moich; Znikły me szczęsne godziny. — Wymienione wiersze (kopie i autografy) z wyjątkiem ostatniego w Bibl. Czart. (Arch. Dom.). Tamże wiersz o inc.: Nikłych aż dotąd ogniów łoną obłąkany... (z poprawkami F. D. Kniaźnina).

Ponadto pisał mowy i pisma okolicznościowe (zob. Estr. III (1962), s. 357-363).

Rkpsy znajdują się m. in. w Bibl. Czart., Arch. Główne Akt Dawnych (Arch. Wilan, sygn. 136), Arch. Kuratorii Wil.

Przekłady

1. Pindar: Ody (wybrane). Nie wyd., autograf nieznany.

Wiadomość podał J. Kallenbach, zob. Twórczość poz. 3.

2. Horacy: Ody (wybrane). Nie wyd., autograf nieznany.

Wiadomość, jw.

3. Sofokles: Antygona. Nie wyd., autograf nieznany.

Wiadomość, jw.

4. Do Wenery (z greckiego). Nie wyd., autograf nieznany.

Wiadomość, jw.

5. J. Macpherson: Pieśni Osjana. (Fragm. „Śmierć Oskara").

Rkps Bibl. Czart. (Arch. Dom.).

6. J. Addison: Cato. (Fragm. monologu Katona z 5 aktu). Rkps Bibl. Czart. (Arch. Dom.).

Listy i materiały

1. Do I. Czartoryskiej z 1785-1789. Rkps Bibl. Czart. Ew. 1089 (Arch. Dom. 529).

2. Do G. E. Grodka z 1787-1822. Rkpsy Bibl. Jagiel. sygn. 3097; Bibl. Czart. sygn. 5445, 5240.

3. Korespondencja z S. R. Woroncowem z 1801-1807. Rkpsy Bibl. Czart. sygn. 5528-5533.

4. Do Jana Śniadeckiego z lat 1801-1825. Rkps Bibl. Jagiel. sygn. 3104.

5. Korespondencja z P. Cycyanowem z 1802-1805. Rkps Bibl. Czart. sygn. 5539.

6. Korespondencja z S. Piattolim z 1803-1807. Rkps Bibl. Czart. sygn. 5508.

7. Korespondencja z A. M. Golicynem, Janem Śniadeckim, T. Czackim, G. E. Grodkiem z 1803 i in. (w sprawach Uniw. Wil.). Rkps Bibl. Uniw. Warsz. sygn. F. Pol. XVIII 1.

8. Korespondencja z S. R. Woroncowem. Wyd. pt. Pieriepiska gr. S. R. Woroncowa z kn. A. Czartoryjskom. 44 pis'ma 1803-1807. *Archiv kn. Woroncowa* t. 15.

9. Do N. N. Nowosilcowa z 1805, 1807, 1812. Wyd. pt. Tri pis'ma kniazia A. Czartoryjskogo k N. N. Nowosilcowu. 1805, 1807 i 1812 godow. Soobszczeny N. J. Makarowym. *Russkij archiw* 1875 t. 1 s. 325.

10. Korespondencja z F. Gentzem z 1805-1806. Rkps Bibl. Czart. sygn. 5534.

11. Korespondencja z Tatiszczewem z 1805-1807. Rkps Bibl. Czart. sygn. 5538.

12. Do T. Czackiego 2 listy z 1806. Rkps Bibl. Jagiel. sygn. 3140.

13. Do J. Mickiewicza z 1806. Rkps Bibl. Jagiel. sygn. 3140.

14. Korespondencja z K. Ypsylantim z 1806-1808. Rkps Bibl. Czart. sygn. 5540.

15. Korespondencja z Aleksandrem I z 1806-1823. Wyd. w: Alexandre Ier et le prince Czartoryski. Correspondance particulière et conversations 1801-1823... avec une introduction par Ch. de Mazade. Paryż 1865. Wyd. 2 (powiększone) w książce: Mémoires..., jw. Twórczość poz. 30.

16. Do T. Czackiego z 1806 (1 list) i Jana Śniadeckiego (6 listów). Wyd. M. Baliński: Pamiętniki o Janie Śniadeckim. T. 2. Wil. 1865.

17. Do A. K. Czartoryskiego z 1807-1821. Fragm. ogł. L. Dębicki: Puławy (1762-1830). T. 2. Lw. 1887 s. 182-184, 233-243, 323-341.

18. Do I. Czartoryskiej z 1807-1835. Rkps Bibl. Czart. sygn. Ew. 816-818 (Arch. Dom. 248-250).

19. Do T. Czackiego z 1809. Wyd. A. Osiński w: O życiu i pismach T. Czackiego. Krzemieniec 1816; toż wyd. 2 Kr. 1851.

20. Do Jana Śniadeckiego z 1809 i S. Malewskiego z 1819. Wyd. S. Pigoń: Księcia kuratora A. Czartoryskiego troski o język i literaturę polską. *Źródła Mocy* 1931 nr 7 i odb.; przedr. w książce: Wśród twórców. Kr. 1947.

21. Do I. Czartoryskiej z 1811-1834. Rkps Bibl. Czart. sygn. Ew. 625 (Arch. Dom. 57).

22. Do A. Potockiego w zbiorze z 1812-1831 i do A. z Lubomirskich Potockiej z 1813. Rkpsy Arch. Główne Akt Dawnych (Arch. Wilan. sygn. 290, 293).

23. Do K. Koźmiana z 1815, 1817 i b. d. Rkps Bibl. PAN Kr. sygn. 2031 t. 1 k. 12-15, t. 2 k. 99. List z 14 marca 1815 ogł. A. E. Koźmian: Wspomnienia moje. T. 1. Poz. 1867.

24. Do S. Malewskiego z 1816-1822. Wyd. J. Kallenbach: Kuratoria Wileńska (1803-1823). *Bibl. Warsz.* 1904 t. 3; przedr. w: Czasy i ludzie. W-wa 1905.

25. Do A. M. Golicyna z 1817, Uniw. Wil. i S. Malewskiego z 1822. Ogł. T. Turkowski: Materiały do dziejów literatury i oświaty na Litwie i Rusi. T. 2. Wil. 1937.

26. Korespondencja z A. Felińskim z 1818-1819. Fragm. wyd. E. Kipa. *Pam. Lit.* R. 7 (1908) s. 616-622.

27. Korespondencja z P. Maleszewskim: do Maleszewskiego z 9 sierpnia 1818, od Maleszewskiego z 26 września 1815, listy różne. Rkpsy Bibl. Czart. sygn. 5442, 5476 oraz rkpsy Bibl. b. Wyższej Szkoły Handlowej w W-wie.

28. Do J. U. Niemcewicza oraz korespondencja z K. U. Niemcewiczem z 1849-1850. Rkpsy Bibl. Czart. sygn. 5450, 5452, 5462, 5472. Fragm. listu do J. U. Niemcewicza z 17 września 1822 ogł.

B. Gubrynowicz. *Pam. Lit.* R. 21 (1924/25) s. 288.

29. Korespondencja z J. Twardowskim z 1822-1824. Wyd. J. Ogończyk. *Roczn. Tow. Przyj. Nauk Poz.* t. 26 (1899) i nadb. Poz. 1900.

30. Do A. K. Czartoryskiego. Rkps Bibl. Czart. sygn. Ew. 3212.

31. Do G. A. Capodistrii z Florencji 7 lutego 1827; do L. Sapiehy 2 listy — z Paryża 1 października 1832 i 7 czerwca 1841; Do A. Zamoyskiego 2 listy — z Paryża 20 i 22 marca 1861. Ogł. M. Handelsman: Z korespondencji księcia Adama. *Przegl. Współcz.* t. 66 (1938) nr 7 s. 91-102.

32. Do J. Skrzyneckiego z 1831. Rkpsy Bibl. Czart. sygn. 3934-3935.

33. Korespondencja z Anglii z 1831-1832. Rkps Bibl. Czart. sygn. 5274.

34. Korespondencja z 1831-1833 (71 listów). Ogł. W. Plater. *Album Muz. Nar. w Raperswilu.* Poz. 1871.

35. Korespondencja z lordem Stuartem Dudleyem z 1834-1852. Rkpsy Bibl. Czart. sygn. 5473-5475, 5517-5519.

Zob. Twórczość poz. 23, 26.

36. Do A. Mickiewicza 8 listów z 1838-1855 i do L. Platera z 1839. Wyd. W. Mickiewicz: Korespondencja Adama Mickiewicza. T. 3-4. Paryż 1876-1885 i wyd. nast.

List z 27 października 1855 ogł. E. Heleniusz (E. Iwanowski): Wspomnienia z minionej przeszłości. T. 2. Kr. 1876 s. 558 nn.

37. Do A. Mickiewicza z 20 grudnia 1841. Wyd. W. Kochanowski. *Pam. Lit.* R. 7 (1908) s. 623.

38. Do M. Czajkowskiego 15 listów z 1842, 1 list z 1848, 1 list z 1849, 3 listy z 1855; do W. Czartoryskiego z 1855 i do A. Mickiewicza z 1855. Wyd. F. Rawita Gawroński: Działalność emigracji z r. 1831 na terenie Turcji do pokoju paryskiego. *Przew. Nauk. i Lit.* 1908.

39. Do Abdul-Medżida z 1851, S. Drozdowskiego z 1852, A. Alléona z 1854, M. Czajkowskiego 2 listy z 1855 i in. Rkps Bibl. PAN Kr. sygn. 1900 t. 1.

40. Do H. Błotnickiego z 1853. Rkps Ossol. sygn. 12165/II.

41. Do B. Zaleskiego z 1853. Wyd. J. Tretiak: Bohdan Zaleski. T. 3. Kr. 1914.

42. Do L. Łętowskiego 2 listy z 1858. Wyd. L. Dębicki: Ks. biskup Łętowski. Lw. 1873.

43. Kilkadziesiąt listów wyd. L. Gadon: Ks. A. Czartoryski podczas powstania listopadowego. *Przegl. Pol.* R. 25 (1890/91) t. 4 (100) — R. 26 (1891/92) t. 1 (101) i wyd. osob. Kr. 1892; toż wyd. nowe Kr. 1903.

44. Do L. Nabielaka i K. Różyckiego. W książce: Kilka aktów i dokumentów odnoszących się do działalności A. Towiańskiego. T. 1. Rzym 1898-1899.

45. Do W. Cousina. Wyd. J. Kleiner: Listy A. Czartoryskiego i Mickiewicza do Cousina. *Przegl. Współcz.* 1926 nr 55.

46. Od A. K. Czartoryskiego z 1784-1809. Fragm. ogł. L. Dębicki: Puławy (1762-1830). T. 4. Lw. 1888 s. 63-81.

47. Od I. Czartoryskiej z 1785-1800. Tu również parę listów od ojca, Adama Kazimierza, m. in. z 1802. Wyd. S. Duchińska. *Kronika Rodz.* 1886-1887 i wyd. osob.: Listy I. Czartoryskiej do starszego syna, księcia Adama. Kr. 1891.

48. Od I. Czartoryskiej z 1799-1800. Fragm. ogł. L. Dębicki, jw. poz. 46, s. 103 nn.

49. Od I. Czartoryskiej z 1801-1835. Rkpsy Bibl. Czart. sygn. Ew. 1036-1038 (Arch. Dom. 468-470).

50. Od S. Trembeckiego 7 listów z 1801-1802. Wyd.: J. Kott, R. Kaleta: Listy Stanisława Trembeckiego. T. 2. Wr. 1954.

51. Od F. Karpińskiego 3 listy z 1802-1817. Wyd. T. Mikulski, R. Sobol: Korespondencja Franciszka Karpińskiego z lat 1763-1825. Wr. 1958 *Arch. Lit.* t. 4.

52. Od T. Mostowskiego 2 listy z 1803. Wyd. J. Platt: Tadeusz Mostowski jako wydawca. Z problemów „polskich Didotów". *Ze skarbca kultury* 1960 z. 12

53. Od T. Czackiego 10 listów z 1803-1811. Wyd. w całości lub fragm. L. Dębicki: Z korespondencji naukowej Puław. *Bibl. Warsz.* 1885 t. 1; przedr. w: Puławy. T. 3. Lw. 1888 s. 92 nn.

54. Od J. U. Niemcewicza 87 listów z 1803-1840. Wyd. zob. Twórczość poz. 28 s. 299-453.

55. Od J. U. Niemcewicza z 1804 i 1820. Rkpsy Bibl. Nar. nr akcesji 6939 (Arch. Wilan. sygn. 216) i Bibl. Czart. sygn. 5504.

56. Od I. Potockiego z 1804-1805. Rkps Bibl. Czart. (Arch. Dom. sygn. 1226).

57. Od J. Chodaniego. Rkps Arch. Kuratorii Wil. sygn. 108 zawierający materiały z l. 1804-1824.

58. Od J. Wybickiego z 1804 i od T. Gorzeńskiego z 1814. Ogł. A. M. Skałkowski: Archiwum Wybickiego. T. 2. Gdańsk 1950.

59. Od Jana Śniadeckiego 5 listów z 1805--1807. Wyd. M. Chamcówna, S. Tync: Korespondencja Jana Śniadeckiego: Listy z Krakowa. T. 2 (1787-1807). Ze spuścizny po L. Kamykowskim. Wr. 1954.

60. Od L. Platera z 1806. Rkps Bibl. Jagiel. sygn. 3140.

61. Od Jana Śniadeckiego z 1806-1807. Rkps Bibl. Jagiel. sygn. 3162 t. 1-2.

62. Od Jana Śniadeckiego 11 listów z 1806-1818 oraz 2 listy b. d. Wyd. M. Baliński: Pamiętniki o Janie Śniadeckim. T. 1-2. Wil. 1865.

63. Korespondencja Jana i Jędrzeja Śniadeckich z lat 1806-1829. Rkps Bibl. Czart. sygn. 125.

64. Od Jana Śniadeckiego z 1807-1808. Rkps Bibl. Jagiel. sygn. 3157.

65. Od Jana Śniadeckiego 5 listów z 1807--1809. Wyd. M. Baliński: Studia historyczne. Wil. 1856.

66. Od Jana Śniadeckiego. Znajdowały się w zbiorach w Jaszunach k. Wilna, w tekach obejmujących lata 1808-1809 1810-1830. Odpisy L. Kamykowskiego w Bibl. PAN Kr.

67. Od A. Osińskiego 2 listy z 1809-1816; od S. Kłokockiego z 1813. Rkps Bibl. Czart. sygn. 5476. List z 1809 wyd. A. Kowalska: Jeszcze jedno hasło z nie wydanego słownika języka polskiego Alojzego Osińskiego. *Prace Polon.* S. XIII (1957).

68. Od Jana Śniadeckiego z 1809-1824. Rkps Bibl. Czart. sygn. 127.

69. Od P. S. Dupont de Nemours z 1811. Wyd. L. Dębicki: Puławy (1762-1830). T. 4. Lw. 1888.

70. Od J. Zawadzkiego. Ogł. T. Turkowski: Początki ,,Pamiętnika Warszawskiego" w r. 1814. *Pam. Warsz.* 1931 s. 10.

71. Od F. Bentkowskiego z 19 maja 1815. Rkps Bibl. Czart. sygn. 5476.

72. Od K. Lacha Szyrmy 5 listów z 1819--1846. Rkps Bibl. Czart. sygn. 5521. Ogł. A. Aleksandrowicz: Przyczynki do działalności kulturalno-literackiej Krystyna Lacha Szyrmy. *Przegl. Hum.* 1961 nr 2.

73. Korespondencja z M. Jurkowskim. Rkpsy Bibl. Czart. sygn. 5477, Bibl. Jagiel. sygn. 976/1. Fragm. listu od Jurkowskiego z 14 lipca 1819 — ogł. M. Plezia w dod. do: Michał Jurkowski i greka w Krzemieńcu, 1805-1830. Wr. 1964 *PAN. Oddz. w Kr. Prace Komisji Filologii Klas.* nr 5.

74. Od J. Zawadzkiego i Jana Śniadeckiego z 1821. Fragm. ogł. T. Turkowski: Materiały do dziejów literatury i oświaty na Litwie i Rusi. T. 2. Wil. 1937.

75. Od J. K. Chodaniego z 1822. Rkps Bibl. Czart. sygn. 5477.

76. Od J. Gołuchowskiego z 1823. Wyd. L. Dębicki, jw. poz. 69.

77. Od A. Kłągiewicza z 1823. Rkps Bibl. Czart. sygn. 5458.

78. Od Jędrzeja Śniadeckiego. Ogł. A. Wrzosek: Listy Jędrzeja Śniadeckiego do księcia A. Czartoryskiego, kuratora Wileńskiego Okręgu Naukowego. *Krytyka Lekarska* 1903 i odb.

79. Od J. Bema z 1832-1847. Rkps Bibl. Czart. sygn. 5483.

80. Od emigrantów polskich w Ameryce z lat 1834-1837. Rkps Bibl. Czart. sygn. 5500.

81. Od różnych osób z Tuluzy z 1843. Rkps Bibl. Czart. sygn. 5479.

82. Od C. Norwida z 2 czerwca 1850 i 7 kwietnia 1860. Z autografów Bibl. Czart. ogł. S. Pigoń: Z korespondencji Cypriana Norwida. Listy do A. i Wł. Czartoryskich. *Tydzień.* Dod. do *Głosu Narodu* 1936 nr 11-12; odb. Kr. 1936.

83. Od C. Norwida z lata 1852. Ogł. S. Pigoń: Kilka listów Cypriana Norwida. *Głos* (Poz.) 1935 nr 1; przedr. w odb. C. Norwid: Słowo i litera w rozwoju dziejowym uważane. Garść listów z lat 1846-1883. W-wa 1935 (1936).

84. Od C. Norwida z 7 kwietnia 1856. Z autografu Bibl. Czart. ogł. S. Pigoń: Uwaga Cypriana Norwida o III cz. Dziadów. *Ruch Lit.* 1930 nr 4.

85. Od M. Grabowskiego. Wyd. M. Handelsman: Nieznany list M. Grabowskiego do ks. Adama. *Księga pam. ku czci L. Pinińskiego.* T. 1. Lw. 1936 s. 349-358.

86. Od F. Bentkowskiego. Rkps Bibl. Uniw. Warsz. sygn. 2795 (Pol. F. XVIII 8).

87. Dyplom Akademii Wileńskiej z 1808 mianujący Czartoryskiego członkiem honorowym. Rkps Arch. Główne Akt Dawnych (Arch. Wilan. sygn. 370).

88. Zapiski z 1810. Wyd. pt. Zapiska kniazia A. Czartoryjskogo ob jego politiczeskom położenii (1810). Soobszczeno grafom S. G. Stroganowym. *Russkij archiw* 1876 t. 1 s. 418.

89. Zalecenia dane J. Twardowskiemu z 1822-1824. Wyd. Dr Szeliga (J. Bieliński): Reforma Uniwersytetu Wileńskiego... za rektoratu Twardowskiego. *Arch. do Dziejów Lit. i Oświaty w Pol.* t. 9 (1897).

Szereg dokumentów rejestruje Estr. III (1962), 362-364.

Rkpsy listów znajdują się m. in. w: Bibl. Czart., Arch. K. Montalemberta w La Roche en Breuil, Bibl. Jagiel. Były również w Bibl. Krasińskich i w zbiorach raperswilskich Bibl. Nar.; zniszcz. 1944.

OPRACOWANIA

Monografia: M. HANDELSMAN: A. Czartoryski. T. 1-2. W-wa 1948-1949; t. 3 cz. 1-2. W-wa 1950. [Rec.: H. BATOWSKI. *Kwart. Hist.* 1949 s. 245-253; M. KUKIEL. *Teki Hist.* (Londyn) 1953 t. 6 nr 1/2 s. 71-74].

Korespondencja listowna z T. Czackim H. Kołłątaja... T. 1-3. Wyd. F. Kojsiewicz. Kr. 1844-1845. — J. FRANK: Pamiętniki. T. 1-3. Powst. 1823-1842. Tłum. i wyd. W. Zahorski. Wil. 1913. — J. U. NIEMCEWICZ: Pamiętniki czasów moich. T. 1-2. Powst. 1823-1838. Wersję 1 wyd. J. Dihm. W-wa 1957 *Bibl. Pam. Pol. i Obcych*; wersję 2 wyd. K. Niemcewicz. Paryż 1848.— J. LELEWEL: Pamiętnik z roku 1830-31. Wyd. J. Iwaszkiewicz. W-wa 1924; wyd. nast. w: Dzieła. Oprac. H. Więckowska. T. 1. W-wa 1957.— K. BRONIKOWSKI: Dlaczegom nie podpisał ani Aktu Poitierskiego, ani oświadczenia przeciwnego? (Przeciw Czartoryskiemu). Paryż 1834. — M. MOCHNACKI: Powstanie narodu polskiego w r. 1830 i 1831. T. 1-2. Paryż 1834. — B. NIEMOJOWSKI: Réclamation et protestation (concernant A. J. Czartoryski). Paryż (1834). — M. H. NAKWASKI: (Oświadczenie przeciw księciu A. J. Czartoryskiemu...). Paryż 1835. — J. U. NIEMCEWICZ: Biographie du prince A. G. Czartoryski, ex-président du Gouvernement National de Pologne. Paryż 1835; wyd. nast. Londyn 1853. — Akt z roku 1834 przeciw A. Czartoryskiemu, wyobrazicielowi systemu polskiej arystokracji. Poitiers 1839. — (J. N. JANOWSKI): Merum nomen sine re, czyli król de facto. Świstek polityczny. Paryż 1844. — J. B. OSTROWSKI: Adam-Georges prince Czartoryski. Paryż 1845. — Fürst Adam Georg Czartoryski und seine Stellung zur Sache Polens. T. 1-2. Lipsk 1848. — J. DRZEWIECKI: Pamiętniki. Powst. ok. 1850. Wyd. J. I. Kraszewski. Wil. 1858; wyd. S. Pawlicki. Kr. 1891 s. 276. — Développement de la protestation de 3076 émigrés polonais contre l'immixtion du prince A. Czartoryski dans les affaires de Pologne. Bruksela 1855. — (H. LAUZAC): Galerie historique et critique du dix-neuvième siècle: Le prince A. Czartoryski. Paryż 1860. — L. SIEMIEŃSKI: Ks. A. Czartoryski o Niemcewiczu. *Czas. Dod. Mies.* 1860 t. 19 s. 542--561; przedr. w: Dzieła. T. 2. W-wa 1881 s. 236-252. — A.: Słowo o pismach pozostałych po A. Czartoryskim. *Czas* 1861 nr 292-293. — J. BARTOSZEWICZ. *Enc. powsz.* Orgelbranda. T. 6 (1861). — A. JEŁOWICKI: Mowa pogrzebowa na cześć ks. A. Czartoryskiego. Paryż 1861. — J. KLACZKO: Listy włoskie. Fragm. ogł. *Gaz. Codz.* 1860-1861; całość *Przegl. Pol.* R. 42 (1907/08) t. 2 (166)-4 (168), R. 43 (1908/09) t. 1 (169)-2 (170) i wyd. osob. Kr. 1908, — M. KOJSIEWICZ: Mowa pogrzebowa po śp. ks. A. Czartoryskim powiedziana 15 stycznia 1862 w Paryżu. Poz. 1862. —

Ch. de MAZADE: Alexandre I et le prince A. Czartoryski. Paryż 1865. — B. ZALESKI: Księcia A. Czartoryskiego ministerstwo spraw zagranicznych w Rosji. *Przegl. Pol.* R. 13 (1878/79) t. 1 (49). — Ks. A. Czartoryski. *Przegl. Lw.* 1881. — B. ZALESKI: Żywot księcia A. J. Czartoryskiego (do r. 1801). Poz. 1881. — S. BARZYKOWSKI: Historia powstania listopadowego. T. 1-5. Poz. 1883-1884. — M. ŻMIGRODZKI. *Enc. wych.* T. 3 (1885). — M. ŻMIGRODZKI: Zasady pedagogiczne ks. A. Czartoryskiego. *Przew. Nauk. i Lit.* 1885. — M. CZAJKOWSKI: Pamiętniki. Powst. przed 1886. Ogł. *Russkaja starina* 1895-1898. Przekł. pol. fragm. wyd.: A. P. Lw. 1898; F. Rawita-Gawroński: Materiały do historii polskiej XIX w. Działalność emigracji z r. 1831 na terenie Turcji do pokoju paryskiego. *Przew. Nauk. i Lit.* 1909. — L. DĘBICKI: Pisma z lat młodych ks. A. Czartoryskiego. *Przegl. Pol.* R. 22 (1887/88) t. 2 (86); przedr. w: Puławy (1762-1830) T. 4. Lw. 1888 rozdz. 3. — Ch. de MAZADE: Wstęp do wyd.: Mémoires du prince A. Czartoryski et sa correspondance avec l'empereur Alexandre I-er. T. 1. Paryż 1887; przekł. pol.: t. 1. Kr. 1904. [Rec. wyd.: BORODIN. *Istoriczeskij wiestnik* 1887 t. 4 s. 470-475; P. POPIEL: O pamiętnikach ks. A. Czartoryskiego. *Przegl. Pol.* R. 21 (1886/87) t. 4 (84) s. 458 i odb.]. — I. DOMEYKO: Pamiętniki. Powst. przed 1888. Wyd. J. Tretiak. Kr. 1908 *Źródła do Dziejów Polski Porozbio-*

rowych t. 5 s. 104, 106-117, 176, 180-181. — (Tatiszczew): Ks. A. Czartoryski. *Przegl. Lit.* Dod. do *Kraju* 1888 nr 33, 1889 nr 7.— M. Suchomlinow: Matieriały dla istorìi obrazowanija w Rossii pri Aleksandrie I. Istoriczeskija monografija. Petersb. 1889 s. 14-21, 56-58. — Tri biesjedy kniazia A. Czartoryjskogo s impieratorom Aleksandrom Pawłowiczem o diełach polskich (1809-1810). *Russkij archiw* 1890 t. 3 s. 41. — W. Mickiewicz: Żywot Adama Mickiewicza. T. 1. Poz. 1890 s. 3; t. 4. Poz. 1895 s. 72. — L. Gadon: Książę A. Czartoryski podczas powstania listopadowego. Przyczynek do charakterystyki oparty na własnych jego pismach. *Przegl. Pol.* R. 25 (1890/91) t. 4 (100) — R. 26 (1891/92) t. 1 (101) i wyd. osob. Kr. 1892; toż wyd. nowe Kr. 1903. — S. Askenazy: Z korespondencji rodzinnej. W: Studia historyczno-krytyczne. Kr. 1894.— A. Bućkiewicz: O byłych wyższych zakładach naukowych w Wilnie i Krzemieńcu. Rkps Bibl. PAN Kr. sygn. 1062 t. 3 s. 204. — S. Krzemiński. *Wielka enc. powsz. ilustr.* T. 13/14 (1894/1895). — Korniłow: (Życiorys i charakterystyka Czartoryskiego). *Sbornik matieriałow dla istorii proswieszczenija w Rossii.* T. 2. Petersb. 1897. — J. Kraczkowskij: Sotrudniki kn. Czartoryjskogo w diele narodnogo obrazowanija w Wilenskom uczebnom okrugie. *Russkoje obozrienije* 1897.— H. Ulmann: Über die Memoiren des Fürsten A. Czartoryski. Greifswald 1898 *Wissenschaftliche Beiträge zum Vorlesungsverzeichnis der Universität Greifswald.* —

J. Bieliński: Uniwersytet Wileński. T. 1-3. Kr. 1899-1900. — S. Askenazy. *Album biogr. zasłużonych Polaków i Polek w. XIX.* T. 1. W-wa 1901. — S. Askenazy: Dwa stulecia XVIII i XIX. Badania i przyczynki. T. 1-2. W-wa 1901. — B. Limanowski: Historia demokracji polskiej w epoce porozbiorowej. T. 1-2. Zurych 1901; wyd. 4 W-wa 1957. — L. Gadon: Emigracja polska. T. 1-3. Kr. 1901-1902. — S. Askenazy: Ks. A. Czartoryski ministrem rosyjskim. W książce: Wczasy historyczne. T. 1. W-wa 1902. — N. Bulicz: Oczerki po istorii russkoj litieratury i proswieszczenija s naczała XIX wieka. T. 1. Petersb. 1902 s. 31-32, 39, 174-175. — A. Wrzosek: Oprac. wyd.: Listy Jędrzeja Śniadeckiego do księcia Adama Czartoryskiego. *Krytyka Lekarska* 1903 i odb. — J. Kallenbach: Kuratoria wileńska (1803-1823). *Bibl. Warsz.* 1904 t. 3; przedr. w: Czasy i ludzie. W-wa 1905 s. 33-86. [Rec.: L. Janowski. *Muzeum* 1906 t. 2 s. 469-473].— J. Bieliński: Żywot ks. A. J. Czartoryskiego. T. 1-2. W-wa 1905. [Rec.: A. Rembowski. *Bibl. Warsz.* 1906 t. 2 s. 565-576]. — M. Czarnocki: Krótka wiadomość o tajnych towarzystwach uczniów Uniw. Wil. aż do ich rozwiązania w r. 1831. *Roczn. Tow. Przyj. Nauk w Wil.* T. 1 (1908) s. 24. — I. Chrzanowski: Stosunek rękopisu „Barda polskiego" (1795) do jego pierwodruku (1840). *Spr. z Posiedzeń Tow. Nauk. Warsz.* t. 1 1908 z. 1-2 *Wydz. Językoznawstwa i Literatury* nr 2. — E. Kipa: Stosunki A. Felińskiego z ks. kuratorem A. Czartoryskim (1818-1820). *Pam. Lit.* R. 7 (1908). — K. Kwieciński: „Bard polski" (1795) A. Czartoryskiego. *Bibl. Warsz.* 1908 t. 3. — S. Askenazy: Polska a Europa 1813-1815, podług dziennika A. ks. Czartoryskiego. *Bibl. Warsz.* 1909 t. 2-3. — B. Pawłowski: Przeprawa ks. A. Czartoryskiego przez ziemie austriackie w r. 1831. *Kwart. Hist.* 1909. — E. Kipa: Instrukcja ks. kuratora A. Czartoryskiego dla A. Felińskiego. *Muzeum* 1910. — E. Wawrzkowicz: Aleksander I i A. ks. Czartoryski w Londynie 1814 r. *Bibl. Warsz.* 1910 t. 1 i odb. — S. Krzemiński. *Sto lat myśli pol.* T. 6 (1911). — J. Iwaszkiewicz: Litwa w r. 1812. Kr. 1912 *Monografie w Zakresie Dziejów Nowożytnych* t. 2 s. 116-124. — J. Kallenbach: Wstęp do wyd.: Bard polski (1795). Brody 1912 *Arcydz. Pol. i Obcych Pisarzy* t. 79. — M. Szyjkowski: Osjan w Polsce na tle genezy romantycznego ruchu. *Rozpr. AU Wydz. Filol.* t. 52 (1913) s. 77-80; odb. Kr. 1912. — W. Włoch: Polska elegia patriotyczna w epoce rozbiorów. Kr. 1916 *Prace Hist.-Lit.* nr 6. — M. Szyjkowski: Dzieje polskiego upiora przed wystąpieniem Mickiewicza. *Rozpr. AU Wydz. Filol.* t. 55 (1917) s. 360-361. — W. Włoch: Kto jest autorem przeróbek w pierwodruku „Barda polskiego" Czartoryskiego? *Pam. Lit.* R. 15 (1917). — I. Chrzanowski: Poezja polska za czasów Stanisława Augusta. *Dzieje literatury pięknej w Polsce AU.* Cz. 1. Kr. 1918; toż wyd. 2 Kr. 1935; przedr. pt. Poezja stanisławowska. W: Studia i szkice. T. 1. Kr. 1939 *Prace Hist.-Lit.* nr 51. — J. Kallenbach: O „Bardzie polskim" (1795-1840) wobec nieznanych poezji ks. A. Czartoryskiego. *Rozpr. AU Wydz. Filol.* t. 57 (1919); odb. pt. „Bard polski" ks. A. Czartoryskiego wobec nieznanych jego poezji. Kr. 1918. —

L. Janowski: W promieniach Wilna i Krzemieńca. Wil. 1923 s. 141 nn. — T. Sinko: O tradycjach klasycznych Adama Mickiewicza. Kr. 1923 s. 28-29. — J. Kallenbach: Adam Mickiewicz. T. 1. Lw. 1926 s. 97. — Z. Klarnerówna: Słowianofilstwo w literaturze polskiej lat 1800 do 1848. W-wa 1926.— J. Lipski: Archi-

wum kuratorii wileńskiej. Kr. 1926 *Materiały do Dziejów Szkolnictwa Pol. Komisja do Badania Dziejów Wychowania i Szkolnictwa w Polsce* nr 2. — W. Bobkowska: Nowe prądy w polskim szkolnictwie ludowym w początku XIX w. Kr. 1928. — S. Łempicki: Mecenat kulturalny w Polsce. (Problem i postulaty). *Studia staropolskie. Księga ku czci A. Brücknera*. Kr. 1928. — W. Nagórska-Rudzka: Opinia publiczna w Księstwie Warszawskim w r. 1813. *Przegl. Hist.* 1928 t. 7. — T. E. Modelski: Sprawa powołania J. Lelewela na katedrę historii w Wilnie. *Ateneum Wil.* 1929 z. 1-4 i odb. — W. Nagórska-Rudzka: Polskie działania dyplomatyczne na obczyźnie przed kongresem wiedeńskim. *Księga pam. ku uczczeniu prof. M. Handelsmana*. W-wa 1929. — S. Pigoń: Historia jednego konkursu do katedry wymowy i poezji. Kartka z dziejów krytyki literackiej w Polsce. *Księga pam. ku uczczeniu 350 rocznicy założenia i 10 wskrzeszenia Uniw. Wil.* T. 1. Wil. 1929; przedr. w książce: Z ogniw życia i literatury. Wr. 1961. —

K. Buczek: Biblioteka puławska w czasie walk powstania listopadowego. *Silva Rerum* 1930 z. 10/12. — M. Hornowska: Rękopisy Bibl. Ordynacji Krasińskich dotyczące dziejów szkolnictwa polskiego. W-wa 1930. — J. Koller: Salon w Puławach. *Tęcza* 1930 nr 52. — M. Kukiel: Banicja księcia A. Czartoryskiego i katastrofa Puław. *Kwart. Hist.* 1930 t. 1 z. 4; odb. Lw. 1930. — M. Tyrowicz: Działalność publiczna J. U. Niemcewicza w latach 1807-1813. (W świetle własnych i współczesnych pamiętników). *Ateneum Wil.* 1930 z. 1-2. — J. Ujejski: Wiara polityczna prezesa Rządu Narodowego. *Kur. Pol.* 1930 nr 327. — M. Walewska z Przeździeckich: Polacy w Paryżu, Florencji i Dreźnie. Sylwetki i wspomnienia. Wstęp: M. Sokolnicki. W-wa 1930. — A Mansuy: Jérôme Napoléon et la Pologne en 1812. Paryż 1931. — W. Nagórska-Rudzka: Książę A. Czartoryski w dobie powstania listopadowego. *Przegl. Hist.* 1931 t. 9 s. 210-308 i odb. — S. Pigoń: Księcia kuratora A. Czartoryskiego troski o język i literaturę polską. *Źródła Mocy* 1931 z. 7; przedr. w książce: Wśród twórców. Kr. 1947. — S. Pigoń: Wysoko wymierzona dedykacja F. Karpińskiego. *Ruch Lit.* 1931 nr 7. — M. Szyjkowski: Polská účast v českém národním obrození. Cz. 1. Praga 1931 s. 291. — J. Ujejski: Dzieje polskiego mesjanizmu do powstania listopadowego włącznie. Lw. 1931. — R. Przelaskowski: Archiwum Karola Montalemberta w La Roche en Breuil. *Archeion* 1932 s. 105. — A. Śliwiński: Joachim Lelewel. Zarys biograficzny. Lata 1786-1831. Wyd. 2 W-wa 1932. —

M. Handelsman: Le Prince Czartoryski et la Roumanie 1834-1850. *La Pologne au VII*[e] *Congrès International des Sciences Historiques*. T. 2. W-wa 1933 i odb. — M. Kukiel: Czartoryski A. J. *Świat i Życie*. T. 1 (1933). — J. Dobrzański: Z dziejów ruchu naukowego na Wołyniu w XIX wieku. *Nauka Pol.* 1934. — M. Handelsman: Rok 1848-1849 we Włoszech i polityka ks. A. Czartoryskiego. *Spr. PAU* 1935 nr 4 s. 119-120. — T. Turkowski: Materiały do dziejów literatury i oświaty na Litwie i Rusi. T. 1-2. Wil. 1935-1937. — W. Kühne: Polnische Bekenntnisse zu deutschen Menschen und zum deutschen Geist. *Mitteilungen der Deutschen Akademie zur Wissenschaftlichen Erforschung und Pflege des Deutschtums* II 1936 z. 2 s. 201-210. [Rec.: K. Bittner. *Germanoslavica* 1936 s. 343]. — Z. Zaleski: Wartości żywe mesjanizmu polskiego. *Prace hist.-lit. Księga zbior. ku czci I. Chrzanowskiego*. Kr. 1936. —

S. Askenazy: Szkice i portrety. W-wa 1937. — M. Danilewiczowa: Życie naukowe dawnego Liceum Krzemienieckiego. *Nauka Pol.* 1937. — S. Komornicki: Muzeum książąt Czartoryskich. *Przegl. Powsz.* 1937 t. 213. — M. Kukiel: Polski mąż stanu. (W 75-lecie zgonu księcia Adama). *Odnowa* 1937 nr 1. — M. Pawlicowa: Działalność dyplomatyczna Czartoryskiego w czasie kongresu paryskiego (1856). *Przegl. Hist.* 1937/1938 t. 14 s. 145. — A. Rojecki: Obserwacje meteorologiczne na terenie okręgu naukowego wileńskiego za czasów Cesarskiego Uniwersytetu Wileńskiego (1803--1831). *Wiad. Meteorologiczne i Hydrograficzne* 1937 s. 45-56 i odb. — S. Sidorowicz: W obronie dziejowej prawdy. *Czas* 1937 nr 31. — E. Suchan: Historyczny zarys organizacji szkolnictwa elementarnego w Polsce od Komisji Edukacji Narodowej po dobę obecną. Brześć n/Bugiem 1937. — M. Handelsman. *Pol. słownik biogr.* T. 4 (1938); przedr. w zbiorze: Czartoryscy, trzydzieści sześć życiorysów. Kr. 1938. — J. Maleszewski: Na ścieżkach ustrojowych. *Tyg. Ilustr.* 1938 nr 45. — L. Nowak: Nieznane materiały do dziejów Uniwersytetu Wileńskiego i oświaty na ziemiach dawnego W. Księstwa Litewskiego. *Ateneum Wil.* 1938 z. 2. — L. Janowski: Słownik bio-bibliograficzny dawnego Uniwersytetu Wileńskiego. Wyd. pod kierunkiem R. Mienickiego, Wil. 1939. —

R. Pisarski: Pierwiastek ludowy i spo-

łeczny w piśmiennictwie polskim. Kr. (1946) s. 62-64. — H. Barycz: Dziejowe związki Polski z Uniwersytetem Karola w Pradze. *Przegl. Zach.* 1948 półr. I s. 349. — W. Borowy: O poezji polskiej w w. XVIII. Kr. 1948.— J. Fabre: Stanislas-Auguste Poniatowski et l'Europe des Lumières. Paryż 1952.— H. Batowski: Zaborczość i nietolerancyjność burżuazyjnego narodu polskiego. Bałkańska polityka „Hotelu Lambert". *Pierwsza konferencja metodologiczna historyków polskich. Przemówienia. Referaty. Dyskusja.* T. 2 W-wa 1953. — M. Kukiel: Czartoryski and European Unity, 1770-1861. New Jersey 1955. [Rec.: J. H. Gleason. *American Historical Review* 1955, październik; W. Weintraub. *Kultura* (Paryż) 1955 nr 11; I. Koberdowa. *Kwart. Hist.* 1956 nr 3; J. Dutkiewicz. *Tamże* 1956 nr 6]. — W. Rostocki: Władza wodzów naczelnych w powstaniu listopadowym. (Studium historycznoprawne). Wr. 1955. — H. Batowski: Legion Mickiewicza w kampanii włosko-austriackiej 1848 r. W-wa 1956. — T. Kozanecki: Maurycy Mochnacki i obóz Czartoryskiego. (Inedita z września-listopada 1834 r.). *Przegl. Hist.* 1956 z. 4. — J. Lipiński: Wstęp do: Recenzje teatralne Towarzystwa Iksów, 1815-1819. Wr. 1956 *Materiały do Dziejów Teatru w Polsce* t. 4. — H. Lutzowa: Fatalne plany Hotelu Lambert. *Wiedza i Życie* 1956 nr 3. — M. Tyrowicz: Wstęp. III. Okres kształtowania się podziemia galicyjskiego do r. 1848. W zbiorze: Galicja od pierwszego rozbioru do Wiosny Ludów 1772-1849. Wybór tekstów źródłowych. Kr. 1956. — M. Żychowski: Rok 1846 w Rzeczypospolitej Krakowskiej w Galicji. W-wa 1956. —

W. M. Bartel: Rewolucja krakowska 1846 roku na tle niektórych polskich koncepcyj społeczno-politycznych lat 1831-1846. *Czasop. Prawno-Hist.* 1957 t. 9 z. 1. — J. Dutkiewicz: Wstęp do książki: Wybór źródeł do powstania listopadowego. Wr. 1957. — M. Inglot: Polacy piszący na Kaukazie w pierwszej poł. XIX w. Materiały do zagadnienia. *Pam. Lit.* R. 48 (1957) z. 2. — S. Kieniewicz: Legion Mickiewicza, 1848-1849. W-wa 1957. — A. Kowalska: Jeszcze jedno hasło z nie wydanego słownika języka polskiego A. Osińskiego. *Prace Polon.* S. XIII (1957). — T. Łepkowski: Warszawa w powstaniu listopadowym. W-wa 1957. — A. Owsińska: Emigracja polska wobec problemu rewolucji niemieckiej w l. 1832-1833. *Przegl. Zach.* 1957 nr 4. — P. Brock: Z dziejów wielkiej emigracji w Anglii. Przekł. z ang. A. Ślósarczyk. W-wa 1958. — G. Frydrychowicz: Stanisław Kłokocki. W kręgu Puław. *Pam. Lit.* R. 50 (1959) z. 3/4 s. 306 nn. — J. Michalski: Nie zrealizowane plany naukowe Lindego. *Pam. Lit.* R. 50 (1959) z. 3/4. — T. Nowacki: Nieznany list Niemcewicza do Staszica. *Pam. Lit.* R. 50 (1959) z. 1. — J. Platt: Tadeusz Mostowski jako wydawca. Z problemów „polskich Didotów". *Ze skarbca kultury* 1960 z. 12. — M. Strzałkowa: Adam Klewański (1763-1843). Kr. 1960 *PAN. Oddz. w Kr. Komisja Hist.-Lit. Prace Monograficzne* nr 7. — A. Aleksandrowicz: Przyczynki do działalności kulturalno-literackiej Krystyna Lacha Szyrmy. *Przegl. Hum.* 1961 nr 2. — A. Kowalska: Warszawa literacka w okresie przełomu kulturalnego 1815-1822. (W-wa 1961) *Bibl. Syrenki.* — M. Plezia: Korespondencja G. E. Grodka z Czartoryskim jako źródło do dziejów Uniwersytetu Wileńskiego 1805-1824. *Spr. Wydz. Nauk Społ. PAN* 1963 z 2.

CZARTORYSKI ADAM KAZIMIERZ (1734–1823)

Pseud. i krypt.: A. C. G. Z. P. P.; Ad. Cz.; Daniel Belgram, kamerdyner J.K.Mci; W. Imci Pan Daniel Belgram, starosta malczewski; A. Dantiscus; Doświadczyński; Mikołaj Doświadczyński; Morzygodzina; Philhellène; Wincenty Turski.

Publicysta, dramatopisarz, krytyk literacki, mecenas.

Ur. 1 grudnia 1734 w Gdańsku; syn Augusta, wojewody ruskiego, i Zofii z Sieniawskich, 1° v. Denhoffowej. Początkowe wykształcenie odebrał w domu pod kierunkiem guwernerów francuskich. W 1752 wyjechał z ochmistrzem, eks-jezuitą i awanturnikiem Monetem, na dalsze studia do Drezna, Brukseli i Włoch. W 1755 jeździł z misją dyplomatyczną do Wiednia; w 1757 przebywał w Anglii. Wróciwszy do kraju posłował na sejmy 1758, 1760, 1762. Od 1758 — generał ziem podolskich. W 1759 jeździł do Petersburga dla zjednania poparcia politycznego dla Familii, która przeznaczała go na przyszłego króla Polski. W 1761 ożenił się z Izabelą z Flemmingów. Był

marszałkiem Sejmu Konwokacyjnego 1764 i popierał kandydaturę Stanisława Augusta, za co otrzymał order Św. Andrzeja. Na Sejmie Koronacyjnym odznaczony orderem Orła Białego i mianowany rotmistrzem chorągwi husarskiej w wojsku koronnym. W 1765 został komendantem Korpusu Kadetów i szefem regimentu gwardii pieszej litewskiej; w roku następnym powierzono mu organizację wojsk litewskich. Był nadto czynnym organizatorem sceny narodowej i jednym z twórców Towarzystwa Literatów w Polszcze Ustanowionego dla Wydawania Najlepszych i Najpożyteczniejszych Krajowi Książek (1765-1770). W 1768-1774 przebywał z przerwami za granicą, głównie w Anglii. W 1775 wszedł do Komisji Edukacji Narodowej (Departamentu Ruskiego), usunął się jednak w 1780 zrażony radykalizmem reform Kołłątaja. Od 1775 — dowódca wojsk litewskich w stopniu generała lejtnanta. Od czerwca 1782 organizował galicyjską gwardię szlachecką jako jej komendant w stopniu generała feldcechmistrza. Naprężone stosunki z królem (w jesieni 1782 złożył dowództwo wojsk litewskich) pogorszyła afera Dogrumowej, zakończona procesem w 1785, w którego wyniku skazany na grzywnę, zerwał ostatecznie z dworem królewskim i jego polityką, zawiązał jawną opozycję i wyjechał na kilka lat do Sieniawy (zabór austriacki). Poprzednio już porzuciwszy Warszawę rozbudował dwór w Puławach i uczynił zeń drugie po dworze królewskim ognisko życia kulturalnego. W Sejmie Czteroletnim uczestniczył jako poseł lubelski. W listopadzie 1791 posłował od Sejmu do Drezna w celu uzyskania zgody Fryderyka Augusta na sukcesję tronu polskiego. W 1792 przebywał w Wiedniu, po powrocie odmówił konfederacji targowickiej złożenia przysięgi i wyjechał do zaboru austriackiego. Po upadku powstania pozbawiony dóbr w zaborze rosyjskim. Dla ich odzyskania wysłał synów na dwór petersburski, sam zamieszkał w Puławach. W 1808 otrzymał nominację na feldmarszałka austriackiego i order Złotego Runa. Popierał Towarzystwo Przyjaciół Nauk (którego był członkiem), był mecenasem i protektorem prac S. B. Lindego, K. C. Mrongowiusza i J. M. Ossolińskiego. W 1810 przyjmował w Puławach wielkiego księcia warszawskiego Fryderyka Augusta. W czerwcu 1812, wybrany przez sejmik w Warszawie posłem, został marszałkiem Sejmu Nadzwyczajnego i Konfederacji Generalnej. Wkrótce potem wyjechał do Sieniawy, usuwając się od udziału w polityce. Zmarł 19 marca 1823 w Sieniawie.

TWÓRCZOŚĆ

1. *Monitor*. (Gdańsk) 1763 nr 1 (wyd. przed 7 sierpnia) - 7. Nry 1-5 (po 11 września) przedr. wraz z podobiznami R. Kaleta: Monitor z r. 1763. W książce: R. Kaleta, M. Klimowicz: Prekursorzy Oświecenia. Wr. 1953 *IBL. Studia Hist.-Lit.* t. 20 s. 161-168. Nr 6 nie znany; nr 7 znajduje się w zbiorach Starych Druków Ossol., podobiznę jego ogł. B. Górska: Katalog czasopism XVI-XVIII w. w zbiorach Starych Druków Biblioteki Ossolineum. *Ze skarbca kultury* 1963 z. 15 (między s. 144-145).

Autorstwo wg L. Bernackiego i R. Kalety; J. Rudnicka suponuje autorstwo zbiorowe. Miejsce druku ustalił J. Szczepaniec.

Nr 2 wg *The Monitor or British Freeholder* (Londyn) 1763 nr 399 (za pośrednictwem tłumaczenia franc. w *Nouvelles Extraordinaires de Divers Endroits* (Lejda) 1763, suplement do nru z 12 kwietnia).

Monitusy na nry 1-4 *Monitora*; Korespondencja Mentyckiego i Rzetelskiego oraz list z okoliczności *Monitorów* od przyjaciela do przyjaciela — ogł. z rkpsów: B. Gubrynowicz, R. Kaleta i J. Rudnicka.

2. Mowa J. O. Xcia Imci... marszałka sejmu konwokacyjnego miana przy pożegnaniu Stanów Skonfederowanych. (W-wa) 1764.

3. Panna na wydaniu. Komedia we 2 aktach. Wyst. W-wa ok. 1770 na scenie Korpusu Kadetów; W-wa 1774 na scenie publicznej. Wyd. W-wa 1771. Wyd. nast.: W-wa 1774; zob. wyd. zbior. poz. 1.

Rkps (autograf?) znajdował się w Ros. Publ. Bibl. w Petersb. sygn. Pol. XIV. Q. 70, sygn. Pol. XIV. Q. 132; odpis znajduje się w Bibl. PAN Kr. sygn. 250. Egz. edycji z 1774 z własnoręcznymi poprawkami autora z początku XIX w. w Bibl. Czart. sygn. 43343 i w Bibl. Jagiel. sygn. 26328.

Wg D. Garrick: Miss in her Teens or the Medley of Lovers.

Dedykowane F. Ciszewskiemu.

4. Przedmowa do komedii: Panna na wydaniu. Wyd. przy poz. 3. Przedr. L. Bernacki: Teatr, dramat i muzyka za Stanisława Augusta. T. 1. Lw. 1925 s. 19-47.

Autograf znajdował się w zbiorach Ros. Publ. Bibl. w Petersb. sygn. Pol. Q. XIV. 70. Egz. z poprawkami autora jw. poz. 3.

Rozprawa o sztuce dramatycznej.

5. Suum cuique. B. m. (1771?). Wyd. nast.: z rkpsu Ossol. sygn. 951/I ogł. R. Pilat. *Przegl. Pol.* R. 4 (1869) t. 4 s. 417-436 (jako utwór S. Konarskiego).

Autorstwo niepewne, przypisywane najpierw S. Konarskiemu, następnie Czartoryskiemu — przy współautorstwie A. Naruszewicza. W. Konopczyński przypisuje A. Zamoyskiemu.

6. Dumny. Komedia z francuskiego teatru p. Neryko Detusz tłumaczona, z niektórymi do krajowych obyczajów odmianami, a przez młódź szlachecką w Korpusie Kadetów ćwiczącą się reprezentowana, w Warszawie na teatrze kadeckim r. 1773. B. m. r. Wyst. na warsz. scenie publicznej w 1774 pt. Hrabia Odętowski.

Rkps Bibl. Czart. sygn. 2440.

Wg Ph. N. Destouches: Le Glorieux.

7. Katechizm moralny dla uczniów Korpusu Kadetów. *Zabawy Przyjemne i Pożyteczne* 1774 t. 10 cz. 1; wyd. osob. pt. Katechizm kadecki. W-wa 1774. Wyd. nast.: pt. Katechizm moralny dla uczniów Korpusu Kadetów. Definicje różnych cnót towarzyskich i przepisy wewnętrznej karności Korpusu. W-wa 1774; pt. Definicje... W-wa 1790; Wil. 1791; pt. Katechizm kadecki. W-wa b. r. (XVIII w.); b. m. r. (XVIII w.); pt. Prawidła moralne dla Szkoły Rycerskiej. W-wa 1824; pt. Katechizm rycerski. Wyd. H. Mościcki. W-wa 1916 *Bibl. Uniw. Lud. i Młodzieży Szk.* 177; W-wa 1925; fragm. przedr. B. Suchodolski: Idee społeczne doby stanisławowskiej. W-wa 1948 s. 197-201.

8. Gracz. Komedia w 5 aktach z francuskiego pa. Reniard wytłumaczona. Wyst. W-wa 1774. Wyd. (W-wa 1774?). Wyd. nast.: „nowa edycja" W-wa 1775; zob. Wyd. zbior. poz. 1.

Egz. edycji z 1775 z własnoręcznymi poprawkami autora (do sceny 8 aktu II) z początku XIX w. w Bibl. Czart. sygn. 39643.

Wg J. F. Régnard: Le Joueur.

9. Bliźnięta. Komedia w 5 aktach, przetłumaczona z francuskiego p. Reniard. Wyst. i wyd. W-wa 1775.

Wg J. F. Régnard: Les Ménechmes ou les jumeaux.

10. Obowiązki studenckie przez pytania i odpowiedzi w Departamencie Województw Ruskich. *Zabawy Przyjemne i Pożyteczne* 1775 t. 11 cz. 1; wyd. osob. b. m. 1775.

11. Mniejszy koncept jak przysługa. Komedia we 3 aktach przez Daniela Belgrama, kamerdynera J. K. Mci. Wyst. W-wa 1777. Wyd. W-wa (1777). Wyd. nast. zob. Wyd. zbior. poz. 1.

Rkps pisany kilku rękami (od s. 34-63 ręką F. Zabłockiego) w Bibl. Czart. sygn. 2487.

Egz. pierwodruku z własnoręcznymi poprawkami autora (od sceny 3 aktu II do sceny 6 aktu III) z początku XIX w. w Bibl. Jagiel. sygn. 71551.

Tytuły wymienne: Pysznoskąpski; Mniejszy koncept jak przysługa, czyli Pysznoskąpski.

12. Kopia listu IMĆ Pana Doświadczyńskiego do przyjaciela radzącego się względem wyprawienia dzieci do cudzych krajów. W-wa 1778 (trzy wyd.). Przedr. w: Listy Imci Pana Doświadczyńskiego. W-wa 1782 (razem z poz. 17, 19, 20).

13. Kawa. Komedia w 1 akcie. W-wa 1779. Wyd. nast. zob. Wyd. zbior. poz. 1. Fragm. przedr. Z. Florczak, L. Pszczołowska: Ludzie Oświecenia o języku i stylu. T. 2. W-wa 1958.

Egz. pierwodruku z własnoręcznymi poprawkami autora z początku XIX w. w Ossol. sygn. XVIII-5636-III.

14. Przedmowa do komedii: Kawa (w formie listu do J. Szymanowskiego). Wyd. przy poz. 13. Przedr.: L. Bernacki, jw. poz. 4 s. 157-165; Wyd. zbior. poz. 1; Z. Florczak, L. Pszczołowska, jw. poz. 13 t. 1.

15. List IV. O dramatyce. Wyd. w dod. do poz. 13. Przedr. L. Bernacki, jw. poz. 4 s. 166-166-c.

16. Kalendarz teatrowy dla powszechnej narodu polskiego przysługi dany na rok przestępny 1780. W-wa b. r. (1779). Fragm. przedr. L. Bernacki. *Exlibris* 1920; całość przedr. L. Bernacki, jw. poz. 4 s. 169-194.

Egz. unikatowy pierwodruku w Bibl. Uniw. Warsz.

Autorstwo sporne: Czartoryskiemu przypisywał je Estr. i Bernacki w r. 1920; Bernacki w 1925 i M. Rulikowski przeciwstawili się temu twierdzeniu.

17. Drugi list IMĆ Pana Doświadczyńskiego do przyjaciela swego względem edukacji córek. W-wa 1781. Przedr. jw. poz. 12 (razem z poz. 12, 19, 20); fragm. przedr.: S. Tync: Komisja Edukacji Na-

rodowej. Wr. (1954) *BN* I, 126; Z. Florczak, L. Pszczołowska, jw. poz. 13 t. 2.

18. Mowa podczas reasumpcji Trybunału w Grodnie 1 maja 1781 przez... miana. B. m. (1781).

19. List trzeci Doświadczyńskiego (do przyjaciela), zawierający w sobie myśli względem sposobów prowadzenia młodzieży aplikującej się do palestry. Wil. 1782. Przedr. jw. poz. 12 (razem z poz. 12, 17, 20).

20. List czwarty Doświadczyńskiego do syna przyjaciela swego donoszącego mu, że został obrany deputatem. Wil. 1782. Przedr. jw. poz. 12 (razem z poz. 12, 17, 19).

21. List Mikołaja Doświadczyńskiego pisany do Teodora Weichardta do Tulczyna radząc jemu, aby się ożenił z Nipuanką. (W-wa) 1787.

Odpowiedź na broszurę T. Weichardta: Przyczyny, dla których się nie żenię. B. m. 1787.

22. Przymówienie się J. Oś. Kscia Jmci... w Izbie Senatorskiej na pierwszej sesji sejmowej d. 6 października 1788. B. m. r.

W czasie Sejmu Czteroletniego wyd. osob. również inne mowy: dat. 20 października 1788, 19 stycznia 1789, 7 października 1790.

23. Wypis z Kroniki Witykinda tłomaczony przez Grzegorza a Słupia, decretorum doctora, opata świętokrzyskiego, który żył około roku 1375, z autografu w bibliotece na Łysej Górze znajdującego się. B. m. (ok. 1790). Wyd. nast. (jako utwór F. S. Jezierskiego) w: F. S. Jezierski: Wybór pism. Oprac. Z. Skwarczyński. (W-wa) 1952.

Wyd. 1 anonimowe. Autorstwo sporne, Czartoryskiemu przypisuje je E. Kipa.

24. Krótkie uwiadomienie o celu i umyśle, w którym jest pisany romans Tom-Dżon. Wyd. w książce: H. Fielding: Podrzutek, czyli historia Tom-Dżona. T. 1. W-wa 1793. (Tłum. F. Zabłocki).

25. Koczyk pomarańczowy. Komedia w 1 akcie. Powst. po 1798. Wyst. Sieniawa, kwiecień 1818. Z rkpsu wyd. Z. Zahrajówna, zob. Wyd. zbior. poz. 1.

Dwa rkpsy z poprawkami Czartoryskiego w Bibl. Czart. sygn. 2934, 3108.

Wg J. A. Ségur: Le Cabriolet jaune.

Autorstwo było sporne: K. Kotowski przypisywał je F. Bernatowiczowi; Z. Zahrajówna ustaliła je na rzecz Czartoryskiego.

26. Myśli o pismach polskich, z uwagami nad sposobem pisania w rozmaitych materiach. Powst. 1801. Wyd. Wil. 1801 (właściwie 1810). Wyd. nast.: Wil. 1812; wyd. K. J. Turowski. Kr. 1860 *Bibl. Pol.* z. 10-11.

Wyd. 1 pod pseud.: A. Dantiscus.

27. Mowa... miana na pierwszej sesji dnia 26 czerwca r. 1812 w Senacie. Tegoż mowa w Izbie poselskiej miana... B. m. (1812).

Z tegoż sejmu wyd. osob. (dwukrotnie) Głos... z 28 czerwca.

28. Słowniczek wyrazów polskich znaczących narzędzia muzyczne niegdyś w wojskowym i pokojowym używaniu będące. Słowniczek wyrazów przyjętych do mowy polskiej ze wschodnich języków. Słowniczek niektórych wyrazów polskich mniej używanych. *Czasopism Nauk. Księgozbioru Publ. im. Ossol.* 1828 z. 1-3.

Wydawał ponadto odezwy.

Artykuły i drobne utwory zamieszczał w czasopismach: *Monitor* 1763 (zob. Twórczość poz. 1), *Pam. Warsz.* (1809, m. in. pod pseud. Morzygodzina), *Zabawy Przyjemne i Pożyteczne* (1774-1775). Jest też wysuwany (obok I. Krasickiego i Stanisława Augusta) na autora *Monitora* 1766 nr 65, podpisanego pseudonimem Theatralski.

E. Kipa przypisuje mu autorstwo broszur: Rozmowa Solona z Kadym. (W-wa 1790); Fragment z rękopisma arabskiego. B. m. (1791). Zob. Kossakowski J. K., Twórczość poz. 14, 16.

P r z e k ł a d y

1. F. Juvenel de Carlencas: Historia nauk wyzwolonych, przez... francuskim językiem pisana, na polski przełożona ad usum Korpusu Kadetów JKMci. W-wa 1766.

Przy końcu każdego rodzaju nauk dodana jest krótka wiadomość o Polakach „w tej mierze naukami zaszczyconych".

Czartoryski jest autorem przedmowy i rozdziału o języku polskim. Autorstwo tłumaczenia sporne: wg Jochera i Estr. tłum. jezuita W. Górski, wyd. A. K. Czartoryski; wg J. E. Minasowicza i W. Smoleńskiego tłum. A. K. Czartoryski; wg K. Koźmiana (Mowa o życiu i pismach I. Nagurczewskiego. *Roczn. Tow. Warsz. Przyj. Nauk* 1816 t. 9) tłum. I. Nagurczewski.

2. J. Choisnin: O elekcji Henryka Walezjusza na króla polskiego. Pamiętniki Jana Szoanę, sekretarza Māluka, biskupa Walencji i radzcy tajnej rady królewskiej XVI w. Przełożył z francuskiego Wincenty Turski. Wil. 1818.

Z przedmową tłumacza.

3. Hātifī: Fragment tiré d'un roman persan intitulé: Les Amours de Léili et Medznoun, par le poète Hitifi. Wyd. w: J. U. Niemcewicz: Pisma różne... T. 2. W-wa 1805 s. 336.

Prace edytorskie

1. F. Juvenel de Carlencas: Historia nauk wyzwolonych... W-wa 1766 (zob. Przekłady poz. 1).

Wyd. na rozkaz i z poprawkami A. K. Czartoryskiego dla Szkoły Rycerskiej.

Wydania zbiorowe

1. Komedie. Oprac. Z. Zahrajówna. W-wa 1955 *Teatr Pol. Oświecenia*.

Zawartość: Twórczość poz. 3, 8, 11, 13, 25.

Listy i materiały

1. Do Granda z 1770-1774. Wyd. T. Wierzbowski: Materiały do dziejów piśmiennictwa polskiego. T. 2. W-wa 1904.

2. Do P. N. Kreczetnikowa z 23 października 1775. Rkps w Instytucie Literatury Ros., Leningrad, Oddz. rkpsów (zbiór 93, rejestr 3 nr 1371).

3. Do J. Przybylskiego z 1776-1800. Rkps Bibl. Jagiel. sygn. 148.

4. Do I. Potockiego. Rkps w Arch. Głównym Akt Dawnych (Arch. Wilan. sygn. 279, zbiór listów z 1783-1792).

5. Do Seweryna Rzewuskiego z 1786--1788. Rkpsy Wojew. Arch. Państw. Kr. (Arch. Podhoreckie sygn. II 2/21).

6. Do Aleksandry z Lubomirskich Potockiej z 1791. Rkps Arch. Główne Akt Dawnych (Arch. Wilan. sygn. 293).

7. Do A. Potockiego. Rkps, jw. sygn. 286, zbiór listów z 1795-1827.

8. Do nie wymienionego adresata (J. Maja?) z 11 maja 1798 i 9 listopada 1800. Z rkpsu Bibl. Czart. sygn. Ew. XVII/599 wyd. Z. Florczak, L. Pszczołowska, jw. Twórczość poz. 13 t. 1.

9. Korespondencja z S. B. Lindem z 1801--1804. Z rkpsów korzystał i drobne fragm. ogł. J. Michalski: Spór o koncepcję słownika Lindego. *Studia i Materiały z Dziejów Nauki Pol.* t. 2. W-wa 1954.

Rkpsy Bibl. Czart. sygn. Ew. 590 (Arch. Dom. 22); Bibl. Jagiel. sygn. 3468.

10. Do M. Ch. J. Pougensa z 8 października i 27 grudnia 1801 oraz 12 lipca 1802. Rkps Bibl. Czart. sygn. 594 (Arch. Dom.).

11. Do J. S. Bandtkiego z 1802. Rkps Bibl. Jagiel. sygn. 1874.

12. Do syna, Adama Jerzego, parę listów, m. in. z 1802. Ogł. S. Duchińska w zbiorze: Listy Izabeli Czartoryskiej do starszego syna, księcia Adama. *Kronika Rodzinna* 1886-1887 i wyd. osob. Kr. 1891.

13. Do S. R. Woroncowa z 1803-1814. Rkps w Instytucie Historii Akademii Nauk ZSRR, Leningrad (dział 479 Polonia nr 52, sygn. 1227/512).

14. Do Jana Śniadeckiego z 1803. Ogł. *Ruch Lit.* 1932 nr 7.

15. Do Jana Śniadeckiego z 1804. Ogł. M. Baliński: Pamiętniki o Janie Śniadeckim. T. 2. Wil. 1865.

16. Do Jana Śniadeckiego z 1804-1810, do Aleksandra I z 1808, do Rady Konfederacji Generalnej Królestwa Polskiego z 1812, do L. Wirtemberskiego, J. Zawadzkiego, A. J. Czartoryskiego. Ogł. L. Dębicki: Puławy. T. 1-4. Lw. 1887--1888. Fragm. dwóch listów do syna z 1799 i 1800 przedr. Z. Florczak, L. Pszczołowska, jw. Twórczość poz. 13 t. 1.

17. Korespondencja z J. Zawadzkim z 1805-1817. Wyd. T. Turkowski: Materiały do dziejów literatury i oświaty na Litwie i Rusi. T. 1-2. Wil. 1935-1937.

18. Do J. P. Norblina z 3 lipca 1806 i 1 maja 1808, do M. Norblinowej z 1 lipca 1806. Ogł. *Lamus* 1910 t. 2 z. 8.

19. Korespondencja z W. Jonesem. Wyd. L. Teignmouth: Memoirs of the Life, Writings and Correspondence of S. W. Jones. T. 1-2. Londyn 1807 (t. 1 s. 293-300; t. 2 s. 178-180).

20. Do Jędrzeja Śniadeckiego z 1807, 1822. Rkps Bibl. Jagiel. sygn. 3513, fragm. ogł. A. Wrzosek. *Krytyka Lekarska* 1905.

21. Do J. Lelewela z 16 grudnia 1808. Ogł. *Czas* 1861 nr 292-293.

22. Do J. Lelewela z 30 grudnia 1808 i odpowiedź Lelewela (1808-1809). Ogł. T. Modelski. *Ateneum Wil.* 1926 z. 3/4 s. 593-609; odb. Wil. 1930.

23. Od A. Osińskiego 5 listów z 1810--1817, do J. Twardowskiego z 1823. Ogł. E. Woroniecki. *Kwart. Hist. Nauki i Techniki* 1959 nr 4.

24. Do F. Karpińskiego z 27 listopada 1811. Wyd. T. Mikulski, R. Sobol w: Korespondencja F. Karpińskiego. Wr. 1958 *Arch. Lit.* t. 4.

25. Do J. Kruszyńskiego z 29 kwietnia 1812. Ogł. K. W. Wójcicki: Cmentarz Powązkowski pod Warszawą. T. 1. W-wa 1855 s. 118.

26. Do K. Koźmiana 8 listów z 1812, 1813 i b. d. Rkps Bibl. PAN Kr. sygn. 2031 t. 1 k. 3-10. List z 12 czerwca 1813 ogł. A. E. Koźmian: Wspomnienia moje. T. 1. Poz. 1867 s. 125.

27. Korespondencja z T. Czackim i J. U. Niemcewiczem. Rkps Bibl. Czart. sygn. Ew. XVII/1109 (Arch. Dom.).

28. Korespondencja A. K. Czartoryskiego. T. 1. A-G; t. 2. H-L; t. 3. M-P. (M. in.: z J. Albertrandim, M. Badenim, M. Bacciarellim, F. Bentkowskim, A. Czarnockim, F. K. Dmochowskim, J. Dzierzkowskim, J. W. Goethem, J. Lelewelem, J. Lipińskim, S. Kłokockim, T. Morskim, T. Matuszewiczem ,T. Mostowskim, A. Mostowską, A. Naruszewiczem, P. Norblinem, L. Lipińskim, J. M. Ossolińskim, J. Poniatowskim, Ch. Pougensem, I. i J. Potockimi). Rkpsy Bibl. Czart. sygn. Ew. 589-591 (Arch. Dom. 21-23).

Por. poz. 39.

29. Korespondencja z różnymi osobami. Rkpsy Bibl. Czart. sygn.: 27, 28, 478-479, 659, 698, 719, 799, 1198, 3468, 5783 i in.

30. Od Stanisława Augusta z 12 października 1768. Ogł. L. Bernacki. *Pam. Lit.* R. 26 (1929) s. 425-426.

31. Od A. Naruszewicza z 6 lipca 1768 i 5 kwietnia 1781. Wyd. J. Platt w: Korespondencja A. Naruszewicza. Wr. 1959.

32. Od I. Czartoryskiej z 1772-1819. Rkps Bibl. Czart. sygn. Ew. 623 (Arch. Dom. 55). Stąd list z 31(!) kwietnia 1772 ogł. B. Zaleski: Żywot ks. A. J. Czartoryskiego. T. 1. Poz. 1881 s. 156-157.

33. Od G. Piramowicza z 1779. Rkps w Arch. Głównym Akt Dawnych. (Arch. Wilan. sygn. 279b/I).

34. Od F. Bohomolca. Rkps Bibl. Czart. sygn. 782.

35. Korespondencja z A. J. Czartoryskim. Rkps Bibl. Czart. sygn. Ew. 3212.Fragm. listów z 1784-1809, 1807-1821 ogł. L. Dębicki: Puławy. T. 4. Lw. 1888 s. 63-81, t. 2 s. 182-184, 233-243, 323-341.

36. Od J. U. Niemcewicza z 1793-1806. Fragm. ogł. L. Dębicki: Puławy. T. 3. Lw. 1888 rozdz. 5. — List z 6 lutego 1798. Rkps Bibl. Nar. sygn. 2674. Ogł. A. Wellman-Zalewska w wyd. J. U. Niemcewicz: Podróże po Ameryce. Wr. 1959 s. 431-434. — Bruliony listów z ok. 1804. Rkps Bibl. Nar. nr akc. 6939 (Arch. Wilan. sygn. 216).

37. Od Goltza z Włoch do X. A. Cz. Z 19 marca 1794. Ogł. *Dzien. Warsz.* 1827 t. 7 s. 155-168.

38. Od J. M. Ossolińskiego z 1803. Ogł. J. Kallenbach. *Przegl. Współcz.* 1928 nr 73 s. 177-181.

39. Od S. Kłokockiego z 3 kwietnia 1804, T. Mostowskiego z 8 listopada 1804 i J. Lipińskiego z 23 stycznia 1806. Ogł. J. Platt. *Ze skarbca kultury* 1960 z. 1.

Z rkpsów zapisanych w poz. 28.

40. Od Jana Śniadeckiego z 1808-1811. Wyd. M. Baliński: Pamiętniki o Janie Śniadeckim. T. 2. Wil. 1865.

41. Od I. Bykowskiego z 7 maja 1811. Wyd. T. Mikulski: Ze studiów nad Oświeceniem. (W-wa 1956) s. 511-516.

42. Od A. Hoffmanna z 1811-1813, 1815. Z rkpsów Bibl. Czart. sygn. 2458, 2910 i Wojew. Arch. Państw. na Wawelu sygn. 5456 wyd. M. Bylicka, S. Pigoń. W zbiorze: Miscellanea z doby Oświecenia. Wr. 1960 *Arch. Lit.* t. 5.

43. Od J. S. Bandtkiego z 24 grudnia 1812; od J. Sołtykowicza z 1811-1812; od P. Kicińskiego z 20 grudnia 1812. Rkps Bibl. Czart. (Arch. Dom. sygn. 597).

44. Od F. Karpińskiego z 24 sierpnia 1813. Wyd. T. Mikulski, R. Sobol, jw. poz. 24.

45. Materiały. Rkpsy Bibl. Czart. sygn. 1905-1911 „Papiery rodzinne". Niektóre pisma wyd.: L. Dębicki: Puławy. T. 1-4. Lw. 1887-1888; L. Bernacki: Teatr, dramat i muzyka za Stanisława Augusta. T. 1-2. Lw. 1925 (tu również podobizny autografu).

46. A. Czartoryskiego i Ignacego Potockiego projekty urządzenia wychowania publicznego. Wyd. S. Kot. *Epoka wielkiej reformy*. Lw. 1923 i odb.

OPRACOWANIA

J. E. Minasowicz: Przedmowa do: Martialis: Księga widoków rzymskich. W-wa 1766. — Comtesse Gołowin: Souvenirs. (1766-1821). Wyd. K. Waliszewski. Paryż 1910. — *Gaz. Warsz.* 1780 nr 48, suplement. — Polska stanisławowska w oczach cudzoziemców. T. 1-2. Oprac. W. Zawadzki. W-wa 1963 *Bibl. Pam. Pol. i Obcych*. — K. Brodziński: Literatura polska. Odczyty w Uniw. Warsz. 1822-1823. Wyd. w: Pisma. T. 4. Poz. 1872 s. 270-273. — K. Koźmian: Biografia ks. A. Czartoryskiego. Powst. 1823. Wyd. w: Pisma prozą. Kr. 1888 s. 22-36. — F. Siarczyński: Mowa żałobna. Lw. 1823. — J. P. Woronicz: Kazanie na pogrzebie. Kr. 1823. — F. K. Zachariasiewicz: Kazanie w czasie żałobnego nabożeństwa. Lw. 1823. — J. U. Niemcewicz: Pamiętniki czasów moich. T. 1-2. Powst. 1823-

-1838. Wersję 1 wyd. J. Dihm. W-wa 1957 *Bibl. Pam. Pol. i Obcych*; wersję 2 wyd. K. Niemcewicz. Paryż 1848. — F. Skarbek: Rys zasług naukowych śp. ks. A. Czartoryskiego. *Roczn. Tow. Warsz. Przyj. Nauk* t. 18 (1825). — K. A. Vieilh de Boisjoslin. Biographie universelle... Paryż 1826-1831. — F. Bernatowicz: A. na Klewaniu i Żukowie książę Czartoryski, generał ziem podolskich. *Pam. Warsz. Umiejętności Moralnych i Literatury* 1830 t. 2 s. 300-308; toż wyd. F. K. Prek w: Wizerunki znakomitych ludzi w Polszcze... Z. 2. Kr. 1830. — J. U. Niemcewicz: Żywoty znacznych w XVIII w. ludzi. Wyd. Kr. 1904. — K. Estreicher: Rys ogólny piśmiennictwa dramatycznego polskiego od r. 1750 do 1800. *Dzien. Lit.* 1853. — K. Estreicher: Ks. A. Czartoryski. *Rozmaitości* (Lw.) 1858. — K. Koźmian: Pamiętniki. T. 1-2. Poz. 1858; t. 3. Kr. 1865. — C. Wurzbach: Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich. T. 3. Wiedeń 1858. — K. Kotowski: O życiu i pismach autora „Pojaty". *Bibl. Warsz.* 1860 t. 2. — (K. J. Turowski): A. książę Czartoryski i pisma jego. W wyd.: Myśli o pismach polskich. Kr. 1860 *Bibl. Pol.* z. 10 s. I-XIV. — J. Bartoszewicz. *Enc. powsz.* Orgelbranda. T. 6 (1861). — L. Dembowski: Z pamiętników. T. 1. Powst. 1863. Wyd. Aër (A. Rzążewski). *Ateneum* 1882 t. 2-3; wyd. nast.: Moje wspomnienia. T. 1. Petersb. 1898; wyd. 2 b. m. 1902. —

K. E. (Estreicher): (Kalendarz teatrowy. Rec.) *Gaz. Pol.* 1868 nr 76. — A. Tyszyński: Komedia polska w XVIII w. W książce: Wizerunki polskie. W-wa 1875 s. 167-204. — W. T. Kisielewski: Reforma książąt Czartoryskich na sejmie konwokacyjnym roku 1764. Sambor 1880 s. 229-235. — B. Zaleski: Żywot księcia Adama Jerzego Czartoryskiego. T. 1 (do r. 1801). Poz. 1881. — Dr Antoni J. (A. J. Rolle): Opowiadania historyczne. W-wa 1882 s. 227-268. — M. Żmigrodzki. *Enc. wych.* T. 3 (1885). — L. Dębicki: Książę generał ziem podolskich jako historyk i komediopisarz. *Kłosy* 1887 t. 2 nr 1150-1154. — L. Dębicki: Puławy (1762-1830). T. 1-4. Lw. 1887-1888; t. 5 maszynopis Ossol. — S. Duchińska: W dalszym ciągu listów A. Czartoryskiego. Dwa ustępy jego wspomnień. *Kronika Rodz.* 1887 nr 13, 14, 16, 18, 19. — Z. Gloger: Listy JMćP. Doświadczyńskiego. *Kronika Rodz.* 1887 nr 12.

W. Smoleński: Przewrót umysłowy w Polsce w. XVIII. Kr. 1891; wyd. 3 W-wa 1949. — S. Estreicher: Szekspir w Polsce XVIII w. Kr. 1892. — S. Askenazy: Studia historyczno-krytyczne. Kr. 1894 s. 126-128, 140-150. — S. Askenazy. *Wielka enc. powsz. ilustr.* T. 13/14 (1894/1895). — K. Estreicher: (S. Pepłowski: U kolebki teatru 1765-1777. *Przew. Nauk. i Lit.* 1894 s. 1126-1153. Rec.). *Kwart. Hist.* 1895 s. 538-545. — T. Korzon: Wewnętrzne dzieje Polski za Stanisława Augusta. Wyd. 2. T. 1-6. Kr. 1897-1898. — P. Chmielowski: Metodyka historii literatury polskiej. W-wa 1899. — A. Kraushar: Tow. Warsz. Przyj. Nauk 1800-1832. T. 1-9. Kr. 1900-1911. — P. Chmielowski: Dzieje krytyki literackiej w Polsce. W-wa 1902. — P. Chmielowski: Znaczniejsze teorie dramatu w literaturze polskiej. *Pam. Lit.* R. 1 (1902). — H. Łopaciński: Przyczynek do historii plagiatów w piśmiennictwie polskim. *Pam. Lit.* R. 1 (1902). — T. Wierzbowski: Materiały do dziejów piśmiennictwa polskiego i biografii pisarzów polskich. T. 1. W-wa 1904. — W. Tokarz: Ostatnie lata Hugona Kołłątaja (1794-1812). T. 1-2. Kr. 1905. — S. Krzemiński. *Sto lat myśli pol.* T. 1 (1906). —

B. Kielski: O wpływie Moliera na rozwój komedii polskiej. *Rozpr. AU Wydz. Filol.* t. 42 (1907); odb. Kr. 1906. — S. Dobrzycki: Notatki do dziejów języka polskiego literackiego. *Prace Filol.* 1911 t. 7. — (M. Rulikowski): Data pierwszego wydania „Myśli o pismach polskich". *Przew. Antykwaryczny* 1911 nr 3. — L. Bernacki: Shakespeare w Polsce do końca XVIII w. Kr. 1914; wyd. nast. (rozszerzone) w: Teatr, dramat i muzyka za Stanisława Augusta. T. 2. Lw. 1925. — Z. Olszamowska: W którym roku wyszło pierwsze wydanie „Myśli o pismach polskich" Czartoryskiego. *Pam. Lit.* R. 13 (1914/1915). — H. Mościcki: Wstęp do wyd.: Katechizm rycerski. W-wa 1916 *Bibl. Uniw. Lud. i Młodzieży Szk.* 177. — A. Kraushar: Echa przeszłości. Szkice, wizerunki i wspomnienia historyczne. W-wa 1917. — H. Mościcki: Generał Jasiński i powstanie kościuszkowskie. W-wa (1917). — W. Hahn: W sprawie daty pierwszego wydania „Myśli o pismach polskich" A. księcia Czartoryskiego. *Pam. Lit.* R. 16 (1918). —

L. Bernacki: A. Czartoryskiego G. Z. P. „Monitor" z r. 1763 i „Kalendarz teatrowy" na r. 1780. *Exlibris* 1920 z. 3; wyd. osob. Lw. 1920. — M. Szyjkowski: Dzieje nowożytnej tragedii polskiej. Typ pseudoklasyczny (1661-1831). Kr. 1920 s. 48-52. — M. Szyjkowski: Dzieje komedii polskiej w zarysie. Kr. 1921 s. 20-21. — S. Tync: Nauka moralna w szkołach Komisji Edukacji Narodowej. Kr. 1922 s. 52. — S. Kot: A. Czartory-

skiego i Ignacego Potockiego projekty urządzenia wychowania publicznego. *Epoka wielkiej reformy* Lw. 1923 i odb. — M. Szyjkowski: Myśli Jana Jakuba Rousseau w Polsce XVIII wieku. Kr. 1923. — S. Kot: Historia wychowania. W-wa 1924; wyd. 2 (rozszerzone). T. 2. Lw. 1934. — L. Bernacki: „Panna na wydaniu", komedia ks. A. Czartoryskiego. W: Teatr, dramat i muzyka za Stanisława Augusta. T. 2. Lw. 1925 s. 15 nn. [Rec.: M. Rulikowski. *Pam. Lit.* R. 22/23 (1925/26) i odb.]. — L. Galle: Wojciech Bogusławski i repertuar teatru polskiego w pierwszym okresie jego działalności (do r. 1794). W-wa 1925. — H. Pohoska: Sprawa oświaty ludu w dobie Komisji Edukacji Narodowej. Kr. 1925. —

S. Łukasik: Le Prince A. C. Czartoryski et la renaissance du théâtre national en Pologne au XVIIIe siècle. *La Revue de Pologne* 1926; wyd. osob. Grenoble 1926. — J. Dihm: Niemcewicz jako polityk i publicysta w czasie Sejmu Czteroletniego. Kr. 1928 *Prace Hist.-Lit.* nr 29. — B. Gubrynowicz: Na marginesie „Monitora". *Studia staropolskie. Księga ku czci A. Brücknera.* Kr. 1928. — S. Łempicki: Mecenat kulturalny w Polsce. (Problem i postulaty). *Tamże.* — S. Małachowski-Łempicki: Wolnomularstwo za okupacji pruskiej (1795-1807). *Wiedza i Życie* 1928 z. 3. — M. Korzennik: Z dziejów estetyki i krytyki literackiej w Polsce XVIII w. Ks. A. Czartoryski. *Ilustr. Kur. Codz.* 1929 nr 260. — T. E. Modelski: Ks. A. K. Czartoryski, członek honorowy Uniw. Wil., protektorem Joachima Lelewela. *Księga pam. ku uczczeniu 350 rocznicy założenia i 10 wskrzeszenia Uniw. Wil.* T. 1: *Z dziejów dawnego Uniwersytetu.* Wil. 1929 i odb. — E. Starczewski: Widma przeszłości. Szkice historyczne. Kr. 1929 s. 441-452. — A. Bar: Czartoryski jako teoretyk i historyk dramatu. *Pam. Lit.* R. 27 (1930) i odb. — M. Łodyński: Biblioteka Szkoły Rycerskiej. W-wa 1930. — A. M. Skałkowski: Towarzystwo Przyjaciół Konstytucji 3 Maja. Poz. 1930.—

M. Miterzanka: Działalność pedagogiczna A. ks. Czartoryskiego, generała ziem podolskich. W-wa 1931. [Rec.: M. Kukiel. *Kur. Warsz.* 1931 nr 168; *Myśl Nar.* 1931 nr 48]. — L. Simon: Do źródeł estetyki teatralnej czasów Stanisława Augusta. *Pam. Lit.* R. 28 (1931). — Z. Ciechanowska: Die Anfänge der Goethe-Kenntnis in Polen. *Germanoslavica* 1931/1932 s. 392. — B. Dembiński: Ks. A. Czartoryski, generał ziem podolskich, i jego działalność polityczna w czasie 1780-1792. *Spr. PAU* 1932 nr 6 s. 33-39. — L. Kamykowski: Do genezy „Myśli o pismach polskich" Czartoryskiego. *Ruch Lit.* 1932 nr 3. — S. Łukasik: La France et la Pologne à travers les siècles jusqu'à la Grande Révolution. Paryż 1933. — T. Mikulski: Ród Zoilów, rzecz z dziejów staropolskiej krytyki literackiej. Kr. 1933 *Prace Hist.-Lit.* nr 42. [Rec.: J. Birkenmajer. *Przegl. Powsz.* 1933 t. 200 s. 551; A. Brückner. *Pam. Lit.* R. 30 (1933)]. —

T. E. Modelski: Ks. A. K. Czartoryski i Joachim Lelewel. (Stosunki wzajemne 1808-1809). *Ateneum Wil.* 1933/34. — L. Nowak: Puławy na przełomie w. XVIII i XIX. *Kur. Lit.-Nauk.* 1934 nr 30. — K. Chłędowski: Dwór Czartoryskich w Sieniawie. W książce: Z przeszłości naszej i obcej. Lw. 1935 s. 400--420. — J. Feldman: Na przełomie stosunków polsko-francuskich 1774-1787. Vergennes wobec Polski. Kr. 1935 *Rozpr. i Spr. PAU Wydz. Hist.-Filoz. S. II* t. 69 (44) nr 4. — J. Nieć: Młodość ostatniego elekta. Kr. 1935. — T. Turkowski: Materiały do dziejów literatury i oświaty na Litwie i Rusi. T. 1-2. Wil. 1935--1937. — K. Buczek: Z przeszłości biblioteki Muzeum ks. Czartoryskich oraz przyczynki do dziejów biblioteki poryckiej. Kr. 1936. — Z. Ciechanowska: Literatura niemiecka a polska w XVIII w. Stan badań. *Pam. Lit.* R. 33 (1936); *Księga referatów Zjazdu Nauk. im. I. Krasickiego.* Lw. 1936 i odb. — W. Konopczyński: Konfederacja barska. T. 1-2. W-wa 1936-1938. — Ł. Kurdybacha: Polonica w Gdańsku. *Kwart. Hist.* 1936.— Ł. Kurdybacha: Wpływ kultury wileńskiej na Lwów w początkach XIX w. *Ateneum Wil.* 1936. — Ł. Kurdybacha: Staropolski ideał wychowawczy. Lw. 1938 s. 113-118. — H. Waniczkówna. *Pol. słownik biogr.* T. 4 (1938); przedr. w zbiorze: Czartoryscy, trzydzieści sześć życiorysów. Kr. 1938. — B. Korzeniewski: Poglądy na grę aktora w czasach Stanisława Augusta. *Spr. Tow. Nauk. Warsz.* 1939 z. 1-3. — K. Zbyszewski: Niemcewicz od przodu i tyłu. W-wa 1939. — A. Jobert: La Commission d'Éducation Nationale en Pologne (1773-1794). Son oeuvre d'instruction civique. Paryż 1941. —

Z. Klemensiewicz: Miłośnictwo języka w dziejach polszczyzny. *Język Pol.* 1945 z. 1; przedr.: W kręgu języka literackiego i artystycznego. Kr. 1961. — W. Borowy: O poezji polskiej w wieku XVIII. W-wa 1948. — B. Suchodolski: Idee społeczne doby stanisławowskiej. W-wa 1948 s. 215. — K. Wierzbicka: Życie teatralne w Warszawie za Stanisława Augusta. W-wa 1949.

[Rec.: E. Szwankowski. *Kwart. Hist.* 1950/51 z. 1/2 s. 192; K. Wierzbicka: W odpowiedzi Eugeniuszowi Szwankowskiemu. *Kwart. Hist.* 1952 s. 156-159]. — J. Fabre: Stanislas-Auguste Poniatowski et l'Europe des Lumières. Paryż 1952. — R. Sobol: Ignacy Krasicki w walce o język narodowy. *Zeszyty Wr.* 1952 nr 1. — R. Kaleta, M. Klimowicz: Prekursorzy Oświecenia. Monitor z roku 1763 na tle swoich czasów. Mitzler de Kolof, redaktor i wydawca. Wr. 1953 *IBL. Studia Hist.-Lit.* t. 20. — W. Łukaszewicz: Targowica i powstanie kościuszkowskie. (W-wa 1953). — J. Michalski: Spór o koncepcję słownika Lindego. *Studia i Materiały z Dziejów Nauki Pol.* t. 2 W-wa 1953. — B. Suchodolski: Nauka polska w okresie Oświecenia. (W-wa) 1953; przedr. w: Studia z dziejów polskiej myśli filozoficznej i naukowej. Wr. 1958 *PAN. Monografie z Dziejów Nauki i Techniki* t. 8. — W. Taszycki: Wstęp do: Obrońcy języka polskiego. Wiek XV-XVIII. Wr. (1953) *BN* I, 146. — A. Zajączkowski: Studia orientalistyczne z dziejów słownictwa polskiego. Wr. 1953. — J. Rudnicka: Z genealogii „Monitora" z roku 1763. *Pam. Lit.* R. 46 (1955) z. 1 i odb. — E. Rzadkowska: Encyklopedia i Diderot w polskim Oświeceniu. Wr. 1955 *IBL. Studia Hist.-Lit.* t. 24. — Z. Zahrajówna: Wstęp do wyd.: Komedie. W-wa 1955 *Teatr Pol. Oświecenia.* [Rec. wyd.: Z. Greń. *Życie Lit.* 1955 nr 34; Z. Goliński. *Pam. Lit.* R. 43 (1957) z. 1]. —

M. Miterzanka-Dobrowolska: O pierwszym podręczniku do nauki i teorii literatury w języku polskim. Szkic z dziejów kultury i oświaty polskiego Oświecenia. *Zeszyty Nauk. Wyższej Szkoły Pedag. w Katowicach.* Kat. 1956. — S. Ozimek: Kto to był Theatralski? *Pam. Teatr.* 1956 z. 2/3. — E. Rostworowski: Sprawa zaplecza przemysłowego dla armii na Sejmie Czteroletnim. *Kwart. Hist.* 1956 nr 4/5. — E. Kipa: Na marginesie literatury Sejmu Wielkiego. *Pam. Lit.* R. 48 (1957) z. 1; przedr. w: Studia i szkice historyczne. Wr. 1959. [Polemika: G. Frydrychowicz: Na marginesie literatury Sejmu Wielkiego w związku z niektórymi propozycjami Emila Kipy. *Pam. Lit.* R. 49 (1958) z. 3]. — A. Aleksandrowicz: Niemcewicz w Puławach. *Kamena* 1958 nr 18; przedr. rozszerzony *Roczn. Lubel.* t. 3 1960. — Z. Florczak, L. Pszczołowska: Objaśnienia do: Ludzie Oświecenia o języku i stylu. T. 1. W-wa 1958 s. 449. — A. Jendrysik: Wstęp do wyd.: F. D. Kniaźnin: Utwory dramatyczne. W-wa 1958 *Teatr Pol. Oświecenia.* — T. Mikulski, R. Sobol: Oprac. wyd.: Korespondencja Franciszka Karpińskiego z lat 1763-1825. Wr. 1958 *Arch. Lit.* t. 4. — J. Reychman: Z dziejów orientalizmu doby Oświecenia: A. K. Czartoryski, K. Reviczky i W. Jones. *Przegl. Orientalistyczny* 1958 nr 4. — E. Aleksandrowska: Zabawy Przyjemne i Pożyteczne 1770-1777. Monografia bibliograficzna. Wr. 1959 *Książka w Dawnej Kulturze Pol.* t. 9. — G. Frydrychowicz: Stanisław Kłokocki. W kręgu Puław. *Pam. Lit.* R. 50 (1959) z. 3/4. — J. W. Gomulicki: Dwieście lat polskiej recenzji literackiej. *Nowe Książki* 1959 nr 24. — J. Michalski: Nie zrealizowane plany naukowe Lindego. *Pam. Lit.* R. 50 (1959) z. 3/4. — J. Platt: Oprac. wyd.: Korespondencja A. Naruszewicza, 1762-1796. Wr. 1959. — J. Reychman: Kim był polski tłumacz Hātifī'ego. *Pam. Lit.* R. 50 (1959) z. 3/4. — J. Reychman: Życie polskie w Stambule w XVIII w. W-wa 1959. — J. Szczepaniec: Spór Posera z Dufourem o „Powieści moralne" Marmontela. *Roczniki Bibl.* 1959 z. 3/4. — T. Tatarkiewiczowa: O polskich teoretykach przekładów w XVIII w. i na przełomie XIX w. *Przegl. Hum.* 1959 nr 4. — R. Wołoszyński: Tadeusza Mikulskiego rozprawa o hymnie „Święta miłości kochanej ojczyzny". *Pam. Lit.* R. 50 (1959) z. 3/4. — E. Woroniecki: Słownik Alojzego Osińskiego w opinii książąt A. K. i Adama Jerzego Czartoryskich. *Kwart. Historii Nauki i Techniki* 1959 nr 4. —

J. Lubieniecka: Towarzystwo do Ksiąg Elementarnych. W-wa 1960 *PAN. Monografie z Dziejów Oświaty w Pol.* t. 4. — J. Platt: Tadeusz Mostowski jako wydawca. Z problemów „polskich Didotów". *Ze skarbca kultury* 1960 z. 1.— M. Strzałkowa: Adam Klewański (1763-1843). Kr. 1960 *PAN. Oddz. w Kr. Komisja Hist.-Lit. Prace Monograficzne* nr 7. [Rec.: W. Natanson: Tajemnicza sprawa Adama Klewańskiego. *Twórczość* 1960 nr 11]. — J. Reychman: Les Notes du prince A. K. Czartoryski concernant ses études de la langue turque. *Roczn. Orientalistyczny* 1960 s. 57-82. — A. Goriaczko-Borkowska: Z zagadnień galicyjskiego słowianofilstwa. *Zeszyty Nauk. Uniw. Wr. S. A* nr 32, *Prace Lit.* z. 2. 1961. — K. Mrozowska: Szkoła Rycerska Stanisława Augusta Poniatowskiego (1765-1794). Wr. 1961 *Monografie Pedag.* t. 8.— J. Nowak-Dłużewski: W sprawie spornych autorstw dzieł literackich. *Przegl. Hum.* 1961 nr 3. — B. Reczkowa: Słownictwo komedii A. K. Czartoryskiego wyrazem walki o czystość i bogactwo języka pol-

skiego. *Język Pol.* 1961 z. 3. — J. Reychman: Une Correspondance „turque" entre Charles Reviczky et Adam Casimir Czartoryski. *Acta Orientalia Hungarica* t. 13 (1961) s. 85-87. — R. Skręt: K. Brodziński jako historyk literatury. Kr. 1962 *PAN. Oddz. w Kr. Prace Komisji Hist.-Lit.* nr 3. — S. Graciotti: Attorno al „Polak w Paryżu". W zbiorze: *Studi in onore di Ettore Lo Gatto e Giovanni Maver.* Florencja 1962 i odb. — W. Giełżyński: Prasa warszawska 1661-1914. W-wa 1962. — S. Hrabec, F. Pepłowski: Wiadomości o autorach i dziełach cytowanych w „Słowniku" Lindego. W-wa 1963. — J. Reychman: Orient w kulturze polskiego Oświecenia. Wr. 1964. — S. Pietraszko: Doktryna literacka polskiego klasycyzmu. Wr. 1966 *IBL. PAN. Studia z Okresu Oświecenia* 4. — J. Szczepaniec: Metryka wydawnicza „Monitora" z 1763 r. *Pam. Lit.* R. 57 (1966) z. 1.

CZERMIŃSKA KAROLINA (druga poł. XVIII w.)

Tłumaczka.

Córka Antoniego Karola, starosty drohomyślskiego, i Józefy z Karwickich, 2° v. Kołłątajowej, starościny serbinowskiej. Koleje życia nie znane.

TWÓRCZOŚĆ

Przekłady

1. Zabawki serc czułych. Z francuskiego przez... starościankę drohomyślską. Kr. 1785. Wyd. 2 popr. Kr. 1788.

Zawartość: dedyk. dla matki J. z Karwickich Kołłątajowej; Jasio i Mikołajek (Voltaire); Sposób życia szczęśliwie (S. Gessner); Potrzeba kochać i być kochanym (J. F. de Saint-Lambert); Zbrodnia ukarana zbrodnią (tenże); Nadgroda wierności (Le Tourneur); Człowiek dobroczynny i po śmierci (Gessner); Siostry mleczne. Drama; Poczciwość nadgrodzona; Syn dobry; Dzieje troglodytów (Ch. Montesquieu); Szczęśliwy ojciec, że tak dobrego ma syna (Gessner); Puszczenie krwi. Powieść dramatyczna (Garnier); Zła matka i dobry syn (J. F. Marmontel); Odwaga przyjacielska (F. T. M. de Baculard d'Arnaud).

2. S. F. de Genlis: Adele i Teodor, czyli listy o edukacji zawierające w sobie wszystkie maksymy i prawidła stosowne do trzech układów edukacji, dam, mężczyzn i osób przeznaczonych do rządu... Z dzieła francuskiego M. de Genlis tłumaczone przez... starościankę drohomyślską. T. 1-2. Kr. 1787; t. 3. Kr. 1788. Wyd. nast. Kr. 1806.

OPRACOWANIA

(I. Grebel): Do wielmożnej IMĆ panny K. Czermiński, starościanki drohomyski, odwiedzającej drukarnię. Kr. 1785 (egz. w rkpsach Bibl. Jagiel. sygn. 17789 I). — F. S. Ersch: Das gelehrte Frankreich. T. 2. Hamburg 1796 s. 94. — J. Sowiński: O uczonych Polkach. W-wa 1821. — K. Niesiecki: Herbarz polski powiększony dodatkami z późniejszych czasów... Wyd. J. N. Bobrowicz. T. 3. Lipsk 1839 s. 246. — A. Boniecki: Herbarz polski. T. 3. W-wa 1900 s. 363-364. — B. Gubrynowicz: Romans w Polsce za czasów Stanisława Augusta. Lw. 1904. — J. Pachoński: Drukarze, księgarze i bibliofile krakowscy 1750-1815. Kr. 1962. — J. Rudnicka: Bibliografia powieści polskiej 1601-1800. Wr. 1964 *Książka w Dawnej Kulturze Pol.* 13.

CZERWIŃSKI IGNACY LUBICZ (1769—1834)

Pseud.: Z Grzędy.

Moralista, etnograf, prawnik, historyk.

Ur. 1769 we wsi Grzęda pod Lwowem; syn Tomasza i Izabeli Świta-Illiczówny. W 1782 legitymował się przed sądem ziemskim lwowskim ze szlachectwa (herbu Lubicz). Był członkiem stanów galicyjskich, kawalerem Orderu Leopolda. Prawdopodobnie pracował jako prawnik. Ożenił się z Anną Szuskowską. W 1805 gospodarował w dziedzicznej wsi Grzęda. Utrzymywał stosunki korespondencyjne z Franciszkiem Siarczyńskim i Henrykiem Lubomirskim. Zmarł po 6 lutego 1834.

TWÓRCZOŚĆ

1. Przewodnik testatora, czyli ważne uwagi z dwóch części złożone: Jak i o czym testamenta pisać się powinny. Przez... obyw. z. lwowskiej. Lw. 1810.
Rkps Ossol. sygn. 2839/I, dat. 1803.

2. Cenzor w ojcu, czyli wykład cnót i wystawa wad, w dwóch częściach, gdzie ojciec synowi młodemu w pierwszej nauce zasady cnót i do nabycia onej środki, w drugiej hańbę wad przekładając razem do cnotliwego naprowadza go życia. Lw. 1810.

3. Okolica Za-Dniestrska między Stryjem i Łomnicą, czyli opis ziemi i dawnych klęsk lub odmian tej okolicy, tudzież jaki jest lud prosty dla religii i dla pana swego. Zgoła jaki on jest w całym sposobie życia swego lub w swych zabobonach albo zwyczajach. Przez... obyw. cyrk. lwowsk. Lw. 1811.

W dzieło to został wcielony art. etnograficzny autora pt. Swactwa, wesela i urodziny u ludu ruskiego na Rusi Czerwonej. *Nowy Pam. Warsz.* 1805.

4. Skazówka listowa, czyli nauka o listach dla dzieci, razem przykładami w moralną naukę przybranymi objaśniona... Przemyśl 1812.

5. Prawa i zasady rządu wiejskiego, czyli pewne przepisy albo środki ku zaprowadzeniu do dóbr wiejskich takiego rządu i porządku, które by samemu panu i urzędnikom jego należące przypominały obowiązki, ludowi zaś wiejskiemu szczęście i pomyślność zabezpieczały... Przemyśl 1812.

6. Adwokat i nowy kolega, czyli rozprawa o przyczynach, upadek sławy w tym urzędzie niegdyś zrządzających, oraz o środkach, które do godnego zaszczytu chwały tenże urząd doprowadzić są zdolne... Przemyśl 1813.

7. Katechizm wiejski dla dzieci stanu rolniczego, w którym zawierają się: 1. Nauka chrześcijańska, 2. Obyczajów, 3. Obowiązków osobistych, 4. Początków wiadomości gospodarskich, 5. Przyczyn chorób oraz środków ustrzeżenia się onych. Przemyśl 1813.

8. Nauki chrześcijańskie z ustawami praw przeciwko zbrodniom i występkom połączone... Przemyśl 1813.

9. Nauki chrześcijańskie z ustawami praw przeciwko ciężkim przestępstwom politycznym połączone... Przemyśl 1813.

10. Rys dziejów kultury i oświecenia narodu polskiego od wieku X do końca wieku XVII. W dwóch częściach... T. 1-2. Przemyśl 1816.

Odpis z druku w rkpsie Ossol. sygn. 9672/I.

Por. poz. 18.

11. Syn cnotliwy, czyli nauki jego, zatrudnienia i zabawy do końca władzy ojca... Przemyśl 1817.

12. Sposób szczęśliwego pożycia między mężem i żoną, czyli cnoty istotne, które ich do tego celu doprowadzać powinny. Z przydatkiem wytłumaczonego dziełka z niemieckiego p. b. Knigge: Przez jakie środki mogą żony miłość i szacunek u swoich mężów sobie zabeśpieczyć... Przemyśl 1817.

13. Uwagi rozumu i ludzkości nad fałszem i ciemnotą zabobonów, gusłów itd... Przemyśl 1817.
Rkps Ossol. sygn. 5780/I.

14. Panicz wojażer, czyli co on wprzód wiedzieć i umieć powinien, nim w zagranicznych podróżach dalszego wykształcenia ciała i umysłu swego szukać zechce... Lw. 1821.

15. Arianie w Polsce. Powst. 1824. Rkps.

Informacja: *Pol. słownik biogr.*

16. Wywód myśli, izali rysy twarzy człowieka zdolne są... wróżbę... jego charakterów zaświadczać. Powst. 1825. Rkps.

Informacja, jw. poz. 15.

17. Przyczyny starej niechęci między rodem Niemców i Słowian. Rkps.

Informacja, jw. poz. 15.

18. Dodatek. Rkps. (Uzupełnienie do dzieła: Rys dziejów kultury... por. poz. 10).

Informacja, jw. poz. 15.

19. Obraz człeka, czyli co on jest dla siebie i dla ludzi, a co oni są dla niego. Rkps Ossol. sygn. 4833/I.

Artykuły Czerwińskiego znajdują się w czasopismach: *Gaz. Lw.* (od 1811); *Nowy Pam. Warsz.* (1805), *Pam. Lw.* (1816-1819).

Przekłady

1. A. Knigge: Przez jakie środki mogą żony miłość i szacunek u swoich mężów sobie zabeśpieczyć. Wyd. zob. Twórczość poz. 12.

OPRACOWANIA

J. Lelewel: Ignacy Czerwiński. W: Rozbiory dzieł... Poz. 1844 s. 122 nn.; przedr. w: Polska, dzieje i rzeczy jej.

T. 17. Poz. 1865 s. 122 nn. — K. W. Wójcicki: *Enc. powsz.* Orgelbranda. T. 6 (1864). — W. Zawadzki: Literatura w Galicji (1772-1848). Lw. 1878 s. 27-28; przedr. w: Pamiętniki życia literackiego w Galicji. Oprac. A. Knot. Kr. 1961. — J. Kopernicki. *Enc. wych.* T. 3 (1885). — P. Chmielowski. *Wielka enc. powsz. ilustr.* T. 13/14 (1895). — P. W. Dropiowski. Pierwsze ślady zajęcia się twórczością ludową w literaturze polskiej XIX w. *Spr. Dyrektora c. k. Wyższego Gimn. w Rzeszowie za r. 1900.* Rzeszów 1900. — A. Fischer: Ignacy Lubicz Czerwiński. *Ruś* 1911 z. 2. — *Stulecie Gaz. Lwowskiej 1811-1911.* T. 1 cz. 1-2. Lw. 1911.— M. Danilewiczowa. *Pol. słownik biogr.* T. 4 (1938). — J. Maślanka. Zorian Dołęga Chodakowski, jego miejsce w kulturze polskiej i wpływ na polskie piśmiennictwo romantyczne. Wr. 1965 *PAN. Oddz. w Kr. Prace Komisji Hist.-Lit.* 13.

CZYŻ JAN (ok. 1755—po 1797)

Krypt.: J. C.

Poeta.

Ur. ok. 1755 w rodzinie Czyżów z Woronny h. Godziemba; syn Pawła, podczaszego i sędziego grodzkiego brzeskolitewskiego (od 1774 stolnika, a od 1778 wojskiego). W 1771/72 uczył się w jezuickim Collegium Nobilium w Warszawie i debiutował w *Zabawach Przyjemnych i Pożytecznych*. W 1777-1779 był kopistą w Gabinecie Stanisława Augusta, w tymże roku podpisywał się jako strażnik wileński. Między 1781 a 1789 został adiutantem hetmana polnego litewskiego L. Tyszkiewicza. W końcu 1789 przeszedł do 2 Małopolskiej Brygady Kawalerii Narodowej (pozostającej pod komendą J. E. Potockiego) i służył w niej do zakończenia wojny 1792 (w stopniu rotmistrza, a następnie majora). Za Targowicy „abszytowany". Brał czynny udział w przygotowaniach do insurekcji, należąc do radykalnej grupy jakobińskiej. Jesienią 1793 jeździł jako emisariusz do wojsk w Sandomierskie i Lubelskie. Jeden z inicjatorów wojskowego sprzysiężenia warszawskiego. 8 kwietnia 1794 został aresztowany (decyzją generała Igelströma z 6 kwietnia) i trzymany pod dozorem w mieszkaniu marszałkowskim. 19 kwietnia — członek radykalnej Rady Wojennej i Komisji Porządkowej Księstwa Mazowieckiego, potem Komisji Porządkowej Warszawskiej. Uformował konfraternię kupiecką w batalion liniowy municypalny (pierwotnie zamierzony jako pułk) i został jego dowódcą, awansując 18 maja do stopnia pułkownika. 22 czerwca mianowany generałem majorem komenderującym. Walczył pod Szczęśliwicami (17-18 sierpnia) i w obronie Pragi. Po powstaniu krótko przebywał w Warszawie, wkrótce w obawie aresztowania wyjechał za granicę. Przebywał kolejno w Wenecji, Wiedniu i Lwowie. W 1797 starał się przez brata, „direktora cyrkułu białostockiego", o pozwolenie powrotu do kraju i „otrzymanie miernej pensji". Dalsze losy nieznane.

TWÓRCZOŚĆ

1. Zdarzenie Młodziejowskiego. Rkps Bibl. PAN Kr. sygn. 615 s. 442.

Wymienia K. Estreicher (T. K. Węgierski: Pisma wierszem i prozą. Lw. 1882 s. 442).

2. Wiersz do Jaśnie Wielmożnego Jmci Pana Kazimierza Zaranka, marszałka wielkiego Trybunału Głównego Wielkiego Księstwa Litewskiego. Przez... strażnika wileńskiego i (Adama) Piaseckiego, wojskowicza litewskiego, w dzień imienin dnia 4 marca 1779 ofiarowany. B. m. r.

Imię i osobę Czyża określa Estr. XIV, 588.

3. Przewodnik warszawski. (Poemat satyryczno-obscoeniczny w 556 wersach). Powst. 1779. Rkps Arch. Hist. w Kijowie (zbiór 228 rejestr 2 nr 14, mikrofilm w posiadaniu E. Rabowicza). Fragm. ogł. J. W. Gomulicki. *Nowe Książki* 1957 nr 22.

Por. też Ancuta J., Twórczość poz. 2; Kossakowski A. poz. 7.

4. Doniesienie przyjacielowi. Powst. 1779. Z rkpsu Bibl. Jagiel. sygn. 1924/4 ogł. J. Kott: Poezja polskiego Oświecenia. Antologia. W-wa 1954, wyd. 2 W-wa 1956.

Rkps Bibl. Kórn. sygn. 1619 s. 34-35 pt. Przyjaciel z Warszawy do przyjaciela na wieś.

Por. Ancuta J., Twórczość poz. 3.

5. Odpis na też same (wiersz J. Ancuty w obronie sławy „ślicznej Antosi"). Rkps Bibl. Kórn. sygn. 1619 s. 36-37.

Por. Ancuta J., Twórczość poz. 3.

6. Wiersze na Jmci Pana Tadeusza Czerskiego, dworzanina JKMci, wydane. Z rkpsu Ossol. sygn. 2780/I ogł. R. Kaleta. *Pam. Lit.* R. 44 (1953) z. 2 s. 634-635.

Odpis Bibl. Kórn. sygn. 1619 s. 37-38 pt. Wiersz przyjaciela piszącego pierwsze do przyjaciela.

7. Życie dworskie. Rkps Bibl. PAN Kr. sygn. 615/II s. 446.

Tyt. wymienia K. Estreicher, jw. poz. 1.

8. Szczęście. Rkps jw. s. 440.

Tyt. wymienia K. Estreicher, jw. poz. 1.

9. Pokusa. Rkps jw. s. 442.

Tyt. wymienia K. Estreicher, jw. poz. 1.

10. Zaszczyty polskie 1792. (Wiersz polityczny). Rkps Bibl. Nar. nr akc. 5396.

Tenże rkps przypisuje mu wiersz: Do Branickiego ostatnia przestroga — znany dotąd jako utwór F. Zabłockiego.

Ma być nadto jednym z autorów anonimowych pism jakobińskich

Odpisy niektórych wierszy Czyża w papierach po L. Bernackim (rkps Ossol. sygn. 7070/II, teka 7).

P r z e k ł a d y

1. Z Horacjusza (3 pieśni). *Zabawy Przyjemne i Pożyteczne* 1772 t. 5 cz. 2 s. 296-297, 373-375, 406-410. Dwie pierwsze przedr. w zbiorze: Pieśni wszystkie Horacjusza przekładania różnych. T. 1. W-wa 1773.

OPRACOWANIA

Archiwum Generał-Majora T. Kościuszki 1790-1792. T. 2: Raporty. Rkps Arch. Główne Akt Dawnych, BOZ-IX a-6 k. 239, 580, 690, 697. — Tajna korespondencja z Warszawy 1792-1794 do Ignacego Potockiego. Oprac. M. Rymszyna, A. Zahorski. W-wa 1961 *Studia i Materiały z Dziejów Polski w Okresie Oświecenia* t. 4 s. 230. — Wypisy źródłowe do historii polskiej sztuki wojennej. Z. 10: Polska sztuka wojenna w okresie powstania kościuszkowskiego. W-wa 1960. — Akty powstania Kościuszki. T. 1-3. Wyd. S. Askenazy, W. Dzwonkowski, E. Kipa, R. Morcinek. Kr. 1918 - Wr. 1955. — J. Pawlikowski: Pamiętnik o przygotowaniach do insurekcji kościuszkowskiej. Fragm. ogł. L. S. (Siemieński). *Przegl. Pol.* R. 10 1875/76 t. 3 z. 7. — A. Boniecki: Herbarz polski. T. 4. W-wa 1901 s. 48. — S. Uruski: Rodzina. Herbarz szlachty polskiej. T. 3. W-wa 1906 s. 47. — W. Tokarz: Warszawa przed wybuchem powstania 17 kwietnia 1794 r. Kr. 1911. — I. Z. Turowska-Barowa: Zabawy Przyjemne i Pożyteczne (1770-1777). Ze studiów nad literaturą stanisławowską. Kr. 1933 *Prace Hist.-Lit.* nr 40.— W. Tokarz: Insurekcja warszawska. Lw. 1934; wyd. 2 W-wa 1950. — R. Kaleta: Rozkład feudalizmu w Polsce w świetle nieznanej satyry bibliograficznej. *Pam. Lit.* R. 44 (1953) z. 2. — J. W. Gomulicki: Żywoty pań swawolnych polskiego Oświecenia. *Nowe Książki* 1957 nr 22. — E. Aleksandrowska: Zabawy Przyjemne i Pożyteczne 1770-1777. Monografia bibliograficzna. Wr. 1959 *Książka w Dawnej Kulturze Pol.* t. 9. — B. Leśnodorski: Polscy jakobini. W-wa 1960 *Studia i Materiały z Dziejów Polski w Okresie Oświecenia* t. 3. — E. Rabowicz: Literackie kontakty S. Trembeckiego z A. Mierem. *Pam. Lit.* R. 53 (1962) z. 4; wyd. nast. popr. w: Stanisław Trembecki w świetle nowych źródeł. Wr. 1965 *IBL. Studia z Okresu Oświecenia* t. 3. — M. Rymszyna: Gabinet Stanisława Augusta. W-wa 1962 *Studia i Materiały z Dziejów Polski w Okresie Oświecenia* t. 5. — E. Rabowicz: Galeria portretów literackich polskiego Oświecenia. (W przygot.).

D

DANIŁOWICZ IGNACY (1788—1843)

Krypt.: I. D.

P r a w n i k, h i s t o r y k.

Ur. 30 lipca 1788 (wg Janowskiego) we wsi Hryniewicze na Podlasiu; syn Mikołaja, księdza unickiego, i Domiceli z Michniewiczów. Wychowywał się pod opieką stryja Michała, wybitnego pedagoga pijarskiego. Kształcił się od 1797 w szkole pijarskiej w Łomży, a później do 1807 w gimnazjum pruskim w Białymstoku. W 1810 rozpoczął

studia na wydziale moralno-politycznym Uniwersytetu Wileńskiego; ukończył je ze stopniem magistra praw. W 1812 był sekretarzem francuskiego gubernatora Białegostoku. W 1814 wykładał w Wilnie prawo krajowe. Pod wpływem J. W. Bandtkiego, I. Ołdakowskiego i J. Lelewela zainteresował się historią prawa polskiego. W 1817-1818 odbył podróż naukową do Warszawy, Petersburga i Moskwy. Po powrocie nadal wykładał w Wilnie, od 1819 jako adiunkt, od 1822 jako profesor nadzwyczajny, rok później jako profesor zwyczajny. Pełnił ponadto w tym czasie różne funkcje na uniwersytecie i brał udział w pracach przygotowawczych do kodyfikacji praw obowiązujących na Litwie i Rusi (w 1821 w komitecie pracującym nad kodeksem praw krajowych, w 1822 w komisji profesorskiej powołanej do wydania Statutu Litewskiego). Po procesie filaretów musiał opuścić Wilno; w 1824 wyjechał do Petersburga. W 1825-1830 wykładał prawo rosyjskie i miejscowe w Charkowie, gdzie równocześnie był dziekanem wydziału, bibliotekarzem i organizatorem gabinetu numizmatycznego. W 1830-1835 jako pracownik II Wydziału kancelarii cesarskiej brał udział w kierowanych przez M. Speranskiego pracach nad kodyfikacją praw, zajmując się prawodawstwem na Litwie i Rusi. W 1835 mianowany profesorem prawa na uniwersytecie w Kijowie, skąd w związku z usunięciem w 1839 profesorów Polaków przeniesiony został do Moskwy, gdzie obok prawa krajowego wykładał prawo administracyjne. W 1842 zwolnił się, wyjechał do Kijowa, a następnie na kurację do Graefenbergu (Jesenik) na czeskim Śląsku. Był członkiem warszawskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk i innych towarzystw naukowych. Zmarł 12 sierpnia 1843 w Graefenbergu.

TWÓRCZOŚĆ

1. Kodeks Napoleona w porównaniu z prawami polskimi i litewskimi. Powst. 1818. (Praca habilitacyjna). Wyd. A. Kraushar. *Gaz. Sądowa* 1904 nr 36-53 i odb. (W-wa 1905).

2. Wiadomości o życiu i pracach uczonych I. Ołdakowskiego. *Dzien. Wil.* 1822 t. 1 s. 10-31, 182-197 i odb.

3. O Cyganach. Wiadomość historyczna czytana na posiedzeniu publicznym Cesarskiego Uniwersytetu Wileńskiego dnia 30 czerwca 1824 roku... Z dodaniem wyrazów i wzorów odmian gramatycznych języka tego narodu. *Dzien. Wil.* 1824 t. 2 s. 357-403, t. 3 s. 1-28 i odb.

Przekł. ros.: L. Ordyński. *Siewiernyj arch.* t. 19-20 (1826).

4. Kratkoje obozrienije dipłomatiki. 1829.

Informacja wg Maksimiejko: Juridiczeskij Fakultiet Charkowskogo uniwiersitieta za sto let jego suszczestwowanija. Charków 1908 s. 18.

5. Medale Radziwiłłowskie. Gabinety numizmatyczne nieświeski i charkowski. *Tyg. Petersb.* 1830 nr 38, 40 i odb.

6. Zapiska o magdieburgskom prawie (1830). Wyd. skróc. w: *Połnoje sobranije zakonow* (II) nr 4319. Autograf w Arch. Gosudarstwiennogo sowieta, sprawa 17, 1828 r. (Nr 928).

Informacja Noldego (Zabytaja popytka... s. 263-268).

7. Dorywcze uwagi o istnieniu hipoteki tak co do nazwiska, jako i rzeczy w dawnym polskim ustawodawstwie. *Tyg. Petersb.* 1834 nr 88-89, *Tyg. Powsz. Warsz.* 1834 nr 337-344 i osob. Petersb. 1834.

8. Historischer Blick auf das Litauische Statut und den Einfluss des römischen Rechts auf das polnische und litauische. *Dorpater Jahrbücher* 1834 nr 4-6 i odb.

Rkps w Bibl. PAN Kr. sygn. 608 z. 3.

Wersja pol.: Historyczny rzut oka na prawodawstwo litewskie. *Wizerunki i Roztrząsania Nauk.* Poczet nowy 1837 t. 1; *Pam. Nauk.* 1837 t. 1 i osob. Wil. 1837.

9. O magdieburgskom prawie i o organizacyi Kijewa (80 ark.). Rkps z 1834 w Arch. Gosudarstwiennogo sowieta, sprawa 24, 1834 r. (Nr 1152).

Informacja Noldego (Zabytaja popytka... s. 276-280).

10. Swod miestnych zakonow zapadnych gubiernij. Petersb. 1837 (50 egz.). (Współautor: F. Malewski).

11. Obozrienije istoriczeskich swiedienij o sostawlenii swoda miestnych zakonow zapadnych gubiernij. Petersb. 1837. Wyd. 2 Petersb. 1910. (Współautorzy: F. Malewski, M. Speranski).

12. O kronikach litewskich. *Magazyn Powsz.* 1840 nr 8. Wyd. nast.: Wiadomość o właściwych litewskich latopisach. *Athenaeum* 1841 t. 6; jako wstęp do: M. Stryjkowski: Kronika polska, litewska, żmudz-

ka i wszystkiej Rusi. Wydanie nowe... T. 1-2. W-wa 1846.

Wersja ros.: Petersb. 1840.
Wersja niem.: Petersb. 1840.

13. Obozrienije swiedienij o preždie bywszych usiljach s 1347 po 1830 god w sostawlenii swodom polskogo zakonodatielstwa (70 ark.). Rkps.

Informacja Noldego (Zabytaja popytka... s. 111).

14. Wstęp do historii prawa polsko-litewskiego. Rkps.

Informacja Janowskiego.

15. O powstaniu polskich miast do XII w. Rkps.

Informacja Korbuta. Janowski odnotowuje pracę Daniłowicza o zbieżnym tyt.: Istoriczeskij wzglad na driewnieje obrazowanija sławianskich i prieimuszczestwienno polskich gorodow do XIII w. *Sbornik Obszczestwa istorii i driewnostiej rossijskich.* T. 4. Moskwa 1841. Nasuwa się przypuszczenie, że znany Korbutowi rkps jest fragmentem tej właśnie pracy.

Rozprawy ogł. w czasopismach i zbiorach: *Athenaeum* (1841), *Beiträge z. Kenntnis d. Russischen Reiches* (Petersb. 1844 t. 10), *Dorpater Jahrbücher* (1834), *Dzieje Dobroczynności Kraj. i Zagr.* (tu m.in.: Rzut oka historyczny na zakłady pobożnodobroczynne w krajach dawnej Polski. 1820 s. 46-63), *Dzien. Warsz.* (1825-1826, 1829), *Dzien. Wil.* (1820-1824; tu m.in.: Rozbiór „Bibliograficznych ksiąg" J. Lelewela. 1823 t. 2; Opisanie bibliograficzne dotąd wiadomych rękopisów i drukowanych egzemplarzy Statutu Litewskiego. 1823 t. 1-2), *Juridiczeskije zapiski* Riedkina (Moskwa 1841 t. 1), *Magazyn Powsz.* (1840), *Moskowskij wiestnik* (1829), *Pam. Nauk.* (1837), *Rozmaitości* (Lw. 1834), *Tyg. Petersb.* (1830, 1834, 1838, 1839; tu m.in.: Rozbiór Kraszewskiego „Wilno od początków jego do r. 1750 t. 1". 1839 nr 61-63), *Tyg. Powsz. Warsz.* (1834), *Wizerunki i Roztrząsania Nauk.* (1837), *Żurnał Ministierstwa Narodnogo Proswieszczenija* (Petersb. 1836-1838, 1840).

Prace edytorskie

1. Latopisiec Litwy i Kronika ruska, z rękopismu słowiańskiego przepisane, wypisami z Wremiennika Sofijskiego pomnożone, przypisami i objaśnieniami dla czytelników polskich potrzebnymi opatrzone, staraniem i pracą... naprzód w „Dzienniku Wileńskim" r. (1823 i) 1824 częściami ogłaszane, a teraz w jedno zebrane, dokończone i przedrukowane. Wil. 1827. Przedr. Russow: Wospominanija. 1832 t. 4 s. 19-48, t. 5 s. 16-39, t. 6 s. 64-68.

2. Statut Kazimierza Jagiellończyka, pomnik najdawniejszych uchwał litewskich z XV wieku, wynaleziony i drukiem ogłoszony staraniem..., w rosyjskim języku, rosyjskimi i łacińskimi literami, i po polsku. Wil. 1826.

3. Kniga posolskaja Mietriki W. Kn. Litowskogo. T. 1-2. Moskwa 1841-1843. (Współwydawca: M. Obolenski).

W t. 1 przedmowa Daniłowicza.

4. Legatio ad Novae Civitatis et Colenses conventiones 1503, wysłane przez króla Aleksandra. *Athenaeum* 1841 t. 6.

5. Zbiór praw litewskich od 1389 do r. 1529 tudzież rozprawy sejmowe o tychże prawach od r. 1544 do 1563. Wyd. A. T. Działyński. Poz. 1841.

Zbiór przygotowany wspólnie z J. Lelewelem.

6. Skarbiec dyplomatów papieskich, cesarskich, królewskich, książęcych, uchwał narodowych, postanowień różnych władz i urzędów, posługujących do krytycznego wyjaśnienia dziejów Litwy, Rusi litewskiej i ościennych im krajów, zebrał i w treści opisał... Z pozgonnych rękopismów znajdujących się w bibliotece Muzeum Wileńskiego wydał J. Sidorowicz. T. 1-2. Wil. 1860-1862.

Listy i materiały

1. Do J. Zawadzkiego 3 listy z 1817-1834; do A. Zawadzkiego 4 listy z 1840-1842. Ogł. T. Turkowski w: Materiały do dziejów literatury i oświaty na Litwie i Rusi. T. 1. Wil. 1935.

2. Korespondencja z J. Lelewelem z 1819-1830. 54 listy do Lelewela, 20 odpisów. Rkpsy Bibl. PAN Kr. sygn. 1266. Fragm. z 24 listów ogł. L. Sadowska w: Z listów do J. Lelewela o Statucie Litewskim (1815-1830). *Ateneum Wil.* 1929 z. 4. Fragm. listu z 10 maja 1827 ogł. Z. Jabłoński w: Listy o Adamie Mickiewiczu. *Roczn. Bibl. PAN w Kr.* 1955 s. 55-56; przedr. W. Billip w: Mickiewicz w oczach współczesnych... Antologia. Wr. 1962.

3. Do J. Lelewela z 1829. Ogł. A. Kraushar: Tow. Warsz. Przyj. Nauk. T. 7. W-wa 1905.

4. Do Zimowskiego z 1833 i do Bradke 2 listy. Ogł. D. Bagalej: Opyt istorii Charkowskogo uniwiersitieta. T. 2. Charków 1893-1904 s. 829-830.

5. Do T. Bułharyna. *Gwiazda.* (Kalendarz). Petersb. 1881.

6. Do M. Wiszniewskiego. Rkps Bibl. Jagiel. sygn. 949 oddz. 228.

7. Od M. Bobrowskiego. Ogł. W. A. Francew: Polskoje sławianowiedienije konca

XVIII i pierwoj czetwierti XIX st. Praga 1906.

8. Od J. Lelewela. Rkps Bibl. Jagiel. sygn. 4435.

9. Sprawozdanie o pracy nad kodyfikacją. Rkps Arch. Gosudarstwiennogo sowieta 1835 r. (Nr 44).

Informacja Noldego (Zabytaja popytka... s. 107-111).

10. Papiery w Arch. Obszczestwa istor.-fiłoł. Charków.

11. Fragmenty wykładów. Rkps Bibl. Litewskiej Akademii Nauk. Wil.

OPRACOWANIA

A. J. Czartoryski, J. Twardowski: Korespondencja... 1822-1825. Wyd. J. Ogończyk. *Roczn. Tow. Przyj. Nauk Poz.* t. 26 (1900). — J. Lelewel: Nowosilcow w Wilnie. W-wa 1831 s. 47, 55, 82, 109. — H. Skimborowicz: Daniłowicz I. Wspomnienie. *Przegl. Nauk.* 1844 s. 289. — Korowicki. *Biograficzeskij słowar' profiessorow Moskowskogo uniwiers.* Moskwa 1855 cz. 1 s. 287-290. — J. Lelewel: Przygody w poszukiwaniach i badaniu rzeczy narodowych polskich. Poz. 1858. — M. Malinowski: (Wstęp do) Skarbiec dyplomatów. T. 1. Wil. 1860. [Rec.: A. Bielowski. *Bibl. Ossol.* 1863 t. 3 s. 344-375]. — C. Biernacki. *Enc. powsz.* Orgelbranda. T. 6 (1861). — M. Krupowicz: I. Daniłowicz. *Tyg. Ilustr.* 1871 t. 1 nr 181-182. — L. Sowiński: Rys dziejów literatury polskiej. Podług notat A. Zdanowicza... T. 4. Wil. 1878 s. 518-524. — P. Lelewel: (List do wydawcy kalendarza petersburskiego). *Gwiazda* 1882. — W. Ikonnikow. *Biograficzeskij słowar' profiessorow i priepodawatielej Impier. uniwiers. sw. Władimira.* Kijów 1884 s. 147-173. — Korespondencja J. Lelewela z T. Działyńskim. Poz. 1884. — W. Mickiewicz: Żywot Adama Mickiewicza. T. 1. Poz. 1890 s. 233-234. — D. Bagalej: Opyt istorii Charkowskogo uniwiers. T. 2. Charków 1893-1904. — A. Bućkiewicz: O b. wyższych zakładach naukowych w Wilnie i Krzemieńcu. Powst. przed 1895. Rkps Bibl. PAN Kr. sygn. 1062 t. 3 s. 11, 138, 141-142, 154, 160, 180, 187. — A. Pług (A. Pietkiewicz). *Wielka enc. powsz. ilustr.* T. 15/16 (1895). — J. Bieliński: Uniwersytet Wileński. T. 2-3. Kr. 1899-1900. —

A. Czerkas. *Russkij biograficzeskij słowar' (izdawajemyj) Impier. russkim istoriczeskim obszczestwom.* Petersb. 1900-1913. — L. Uziębło. *Album biograficzne zasłużonych Polaków.* T. 2. W-wa 1902. — A. Kraushar: (Wstęp do) Kodeks Napoleona w porównaniu z prawami polskimi i litewskimi. *Gaz. Sądowa* 1904 nr 36-53 i odb. (W-wa 1905). — D. Bagalej, N. Sumcow, W. Buzeskuł: Kratkij oczerk istorii Charkowskogo uniwiersitieta. Charków 1906. — A. E. Nolde: Oczerki po kodifikacii miestnych grażd. zakonow pri grafie Speranskom. Petersb. 1906 I. — A. E. Nolde: Zabytaja popytka kodifikacyi litowsko-polskogo prawa pri grafie Speranskom. *Żurnał Ministierstwa Narodnogo Proswieszczenija* 1906 i odb. — *Biograficzeskij słowar' profiessorow Charkowskogo uniwiers.* T. 1, 3. Charków 1908. — W. Ikonnikow: Opyt russkoj istoriografii. T. 2. Kijów 1908. — Maksimiejko: Juridiczeskij Fakultiet Charkowskogo uniwiers. za sto let jego suszczestwowanija. Charków 1908 s. 231-233. — Janulaitis: I. Danilovičius (1). Kowno 1932. — T. Turkowski. *Pol. słownik biogr.* T. 4 (1938). — L. Janowski: Słownik bio-bibliograficzny dawnego Uniwersytetu Wileńskiego. Wyd. pod kierunkiem R. Mienickiego. Wil. 1939.

DEMBOWSKI IGNACY (1771—po 1823)

Pseud. i krypt.: I. D.; I. J. D.; I. J. D. autor tragedii „Wanda"; J. D.; Jeden z dawnych wychowańców Szkoły Rycerskiej.

Dramatopisarz, tłumacz, poeta.

Ur. w 1771 w Krakowie. W 1782-1788 kształcił się w Szkole Rycerskiej. Ożenił się z Eleonorą Zboińską. W 1794 był porucznikiem 2 regimentu pieszego, w 1809 podporucznikiem i porucznikiem 8 pułku piechoty, w 1812 kapitanem, a następnie adiutantem-majorem 16 pułku piechoty, który walczył pod Smoleńskiem i Możajskiem. Żył jeszcze w 1823. Inne szczegóły życia nieznane.

TWÓRCZOŚĆ

1. Wanda. Tragedia w 5 aktach. Powst. 1807. Wyd. Kr. 1810. (Z przedmową autora).

Rkps Ossol. sygn. 451/III.

2. Hrabia Tyniecki. Tragedia w 5 aktach. Kr. 1810.

Rkps jw. poz. 1.

3. Elegia na śmierć ks. Mikołaja Dem-

bowskiego... dnia 4 kwietnia 1812 zaszłą. B.m.r.

4. Pamięć jednego z dawnych wychowańców Szkoły Rycerskiej na zgon ks. A. Czartoryskiego, generała ziem podolskich, w rocznicę jego imienin podana. B.m.r. (Wiersz).

Przekłady

1. Voltaire: Henriada w dziesięciu pieśniach przez pana de... W-wa 1805. Fragm. przedr. S. Bielski w: Wybór różnych gatunków poezji z rymotwórców polskich. Cz. 2. Wyd. 2. W-wa 1812.

OPRACOWANIA

K. A. Vieilh de Boisjoslin: Biographie universelle... Paryż 1826-1831. — (K. Estreicher): Rys ogólny piśmiennictwa dramatycznego polskiego. *Dzien. Lit.* 1854 nr 13. — *Wielka enc. powsz. ilustr.* T. 15/16 (1895). — I. Chrzanowski. *Przegl. Warsz.* 1922 t. 1 s. 97-98. — H. Mortkowiczówna: Podanie o Wandzie. W-wa 1927 *Studia z Zakresu Historii Lit. Pol.* 7. — J. Ujejski: (Wstęp do) T. Łubieńska: Wanda... W-wa 1927 *Bibl. Zapomnianych Utworów Dramatycznych* 1. — K. Mrozowska: Szkoła Rycerska Stanisława Augusta Poniatowskiego (1765-1794). Wr. 1961 *Monogr. Pedag.* 8 s. 238.

DEMBOWSKI JAN (ok. 1770—1823)

Inna forma nazwiska: Dębowski.

Korespondent polityczny, wojskowy.

Ur. ok. 1770 w Dębowej Górze (pow. orłowski); syn Andrzeja herbu Jelita. W dzieciństwie miał służyć u G. Piramowicza, który polecił go na kopistę I. Potockiemu. W czasie Sejmu Czteroletniego zbliżył się do Kołłątaja i pośredniczył między Potockim a Kuźnicą. W okresie Targowicy był głównym informatorem politycznym przebywającego na emigracji Potockiego, jeździł do Drezna i jako emisariusz w Lubelskie. Podczas insurekcji — członek Komisji Porządkowej Księstwa Mazowieckiego i klubu jakobinów; brał aktywny udział w „wieszaniach" majowych i czerwcowych, za co sądzony był przez władze powstańcze. Po upadku powstania przebywał w Paryżu (do grudnia 1796), wiążąc się z Agencją, następnie wyjechał do Wenecji. Wstąpił do legionów, uzyskując stopień kapitana-adiunkta sztabu legii Dąbrowskiego; po bitwie pod Cortoną (ciężko ranny) awansował na majora-adiutanta 1 legii. 19 lipca 1799 — szef batalionu i adiutant Dąbrowskiego. Od grudnia tegoż roku do lipca następnego przebywał w Paryżu w sprawach zaopatrzenia legionów, mianowany wówczas honorowo adiutantem Kościuszki. 8 marca 1802 przeszedł do służby włoskiej jako szef batalionu, adiutant inspektora korpusu polskiego (Dąbrowskiego). W listopadzie 1803 — adiutant-komendant i szef sztabu dywizji gen. Lechi w Bari. W 1804 piastował urząd „pierwszego dozorcy" loży masońskiej Grand Orient de l'Italie w Lucce. W 1806 — dyrektor konskrypcji w Ministerstwie Wojny w Mediolanie; nie uzyskał, mimo starań, przeniesienia do wojska Księstwa Warszawskiego. Od września 1808 jako szef sztabu 2 dywizji włoskiej Pino walczył na froncie hiszpańskim. 20 listopada 1810 odkomenderowany do Włoch, objął dowództwo 1 brygady w dywizji Fontanelli. W 1811 awansowany na generała brygady. W wyprawie na Moskwę dowodził brygadą 15 dywizji Pino. W czasie odwrotu zachorował w Kwidzynie i przeniesiony został w stan spoczynku. Powołany ponownie do służby w 1814. Po zajęciu Mediolanu przez Austriaków wystąpił z wojska. Odznaczony krzyżem oficerskim Legii Honorowej i komandorią Żelaznej Korony. Żonaty był z Matyldą Visconti. Zmarł w 1823.

TWÓRCZOŚĆ

1. Listy polityczne z Warszawy do Ignacego Potockiego, pisane od 1 sierpnia 1792 do 12 kwietnia 1794. 176 listów. Autografy w Arch. Głównym Akt Dawnych (Arch. Wilan. sygn. 194). Wyd. (skróc.) M. Rymszyna, A. Zahorski w: Tajna korespondencja z Warszawy 1792-1794 do Ignacego Potockiego. W-wa 1961 *Studia i Materiały z Dziejów Pol. w Okresie Oświecenia* 4.

2. Krótkie opisanie formacji legionów

i czynności generała Dąbrowskiego. Nie wyd.

Informuje *Pol. słownik biogr.*

Listy i materiały

1. Do I. Potockiego z 1792-1794. Zob. Twórczość poz. 1.

2. Do J. Wybickiego z 1797-1800. Fragm. wyd. A. M. Skałkowski w: Archiwum Wybickiego. T. 1: 1768-1801. Gdańsk 1948.

Korespondencja Dembowskiego urzędowa i prywatna znajduje się nadto w Arch. de Guerre w Paryżu sygn. B[3] 269, C[4] 5, 26 i Teki Pol. II.

OPRACOWANIA

Akty powstania Kościuszki. T. 1-2. Wyd. S. Askenazy, W. Dzwonkowski. Kr. 1917-1918. — J. Zajączek: Histoire de la révolution de Pologne en 1794. Paryż 1797. — Archiwum Wybickiego. T. 1: 1768-1801. Oprac. A. M. Skałkowski. Gdańsk 1948. — H. Dąbrowski: Pamiętniki wojskowe legionów polskich. (Powst. przed 1818). Poz. 1864. — J. U. Niemcewicz: Pamiętniki czasów moich. T. 2. (Powst. 1823-1838). Oprac. J. Dihm. W-wa 1957 *Bibl. Pam. Pol. i Obcych.* — J. Drzewiecki: Pamiętniki. Wil. 1850. — Turotti: Storia dell'armi italiane 1796-1814. T. 1-2. Mediolan 1856. — L. Dembowski: Moje wspomnienia. (Powst. przed 1878). Petersb. 1898. — W. Tokarz: Ostatnie lata Hugona Kołłątaja. Kr. 1905. — W. Smoleński: Emigracja polska. W-wa 1911. — W. Tokarz: Warszawa przed wybuchem powstania 17 kwietnia 1794. Kr. 1911. — M. Kukiel: Próby powstańcze po 3 rozbiorze, 1795-1797. W-wa 1912. — A. M. Skałkowski: O kokardę legionów. Lw. 1912. — A. M. Skałkowski: Z papierów kwatery głównej. *Kwart. Hist.* t. 31 (1917). — S. Askenazy: Napoleon a Polska. T. 1-3. W-wa 1918-1919. — J. Pachoński: Początki pułku jazdy legionów. *Przegl. Hist. Wojskowy* 1930. — J. Pachoński: Castel Franco. *Tamże* 1933. — W. Tokarz: Insurekcja warszawska. Lw. 1934; wyd. 2 W-wa 1950. — H. Mościcki: Z dziejów masonerii w legionach. *Kwart. Hist.* t. 52 (1938). — J. Pachoński. *Pol. słownik biogr.* T. 5 (1939). — J. Pachoński: Wojna francusko-neapolitańska i udział w niej legionów polskich. T. 1-2. Kr. 1947. — B. Leśnodorski: Polscy jakobini. W-wa 1960 *Studia i Materiały z Dziejów Pol. w Okresie Oświecenia* 3. — A. Zahorski: (Wstęp do) Tajna korespondencja... do Ignacego Potockiego. W-wa 1961 *tamże* 4. [Rec. wyd.: J. Kowecki. *Rocz. Warsz.* t. 3 (1962); Z. Lewinówna. *Nowe Książki* 1962 nr 9].

DMOCHOWSKI FRANCISZEK KSAWERY (1762—1808)

Pseud. i krypt.: Citoyen polonois (?); F. D.; F. X. D.; F. X. D. Warda; F. X. W. D. réfugié polonois, auteur de l'écrit intitulé „Idées sur la Pologne".

Poeta, publicysta, krytyk literacki, tłumacz, wydawca.

Ur. 2 grudnia 1762 w Oprawczykach na Podlasiu, syn drobnego szlachcica herbu Pobóg (z przydomkiem Warda). Początkowo kształcił się u jezuitów, potem u pijarów w Drohiczynie i, już jako nowicjusz pijarski, od 1778 w Podolińcu na Spiszu. Po ukończeniu studiów w 1783 uczył w szkołach pijarskich w Radomiu. W 1785 przeniesiony do Warszawy na stanowisko podprefekta. W 1786-1787 wykładał łacinę w kolegium w Łomży; w 1788 znów uczył w Radomiu. W tym czasie ubiegał się — bezskutecznie — o katedrę literatury w Szkole Głównej Koronnej. W 1789 uczył w warszawskiej szkole wydziałowej. Zbliżył się wówczas do H. Kołłątaja, który wciągnął go do pracy politycznej, do Towarzystwa Krytycznego i Kuźnicy, nadto uzyskał dla niego zwolnienie z obowiązków zakonnych i probostwo w Kole. Dmochowski szybko stał się jednym z czołowych działaczy Kuźnicy, a po śmierci F. S. Jezierskiego (1791) został osobistym sekretarzem Kołłątaja i jego najbliższym współpracownikiem politycznym. Za rządów Targowicy emigrował za Kołłątajem do Saksonii, gdzie współdziałał w publicystycznej kampanii antytargowickiej i w przygotowaniach do powstania. W marcu 1794 organizował w Krakowie wystąpienie Kościuszki, a w maju został zastępcą radcy prezydującym w Wydziale Instrukcji Rady Najwyższej Narodowej. W czasie powstania współpracował w redakcji *Gazety Wolnej Warszawskiej* (do 1 lipca), redagował z F. Siarczyńskim *Gazetę Rządową* (1 lipca-3 listopada) i z J. Mejerem — *Dziennik Powstania*

Narodu (14 września-5 października). Po upadku insurekcji wyjechał przez Galicję do Wenecji, a stamtąd w 1795 do Paryża, gdzie należał do kierowniczego grona Deputacji. Z końcem 1798 udał się do Lipska, skąd w 1799, dzięki zabiegom Krasickiego u władz pruskich, mógł powrócić do Warszawy. Przeszedł na protestantyzm i wziął ślub z Izabelą Mikorską, co stało się powodem szykan ze strony kół klerykalnych. Zajmował się organizacją szkolnictwa. W 1801-1805 redagował *Nowy Pamiętnik Warszawski*. Zasłużył się jako wydawca poetów stanisławowskich. Był jednym z założycieli Towarzystwa Przyjaciół Nauk i pierwszym jego sekretarzem. W 1806 przeniósł się do nowo kupionego majątku Świesz na Kujawach. Zmarł 20 czerwca 1808 pod Błoniem, w czasie powrotu z Warszawy.

Synem jego był Franciszek Salezy Dmochowski.

TWÓRCZOŚĆ

1. List Sandomierzanki do Podolanki. Kr. 1784. Wyd. nast.: Antipodolanka, czyli list Sandomierzanki do Podolanki. W: D. M. Krajewski: Podolanka wychowana w stanie natury... Lw. 1784; fragm. przedr. Z. Florczak, L. Pszczołowska w: Ludzie Oświecenia o języku i stylu. T. 2. W-wa 1958.

Autorstwo sporne. W. Smoleński i S. Pietraszko przypisują je Dmochowskiemu; B. Gubrynowicz i M. Szyjkowski — F. Siarczyńskiemu; sam Dmochowski — F. N. Golańskiemu (rkps Bibl. PAN Kr. sygn. 714).

2. Kolęda dla narodu na rok 1785. B.m.r.

Autorstwo wg S. Pietraszki.

3. Orzeł i paw. Bajka. W-wa 1786.

Autorstwo domniemane. Druk nieznany. Zapis Estr. oparty najprawdopodobniej na informacji z „Pamiętnika" Anonima Podolanina (L. Cieszkowskiego?).

4. Bajka: Paw w dobrach „Pana Podstolego". W-wa 1786. (Egz. nieznany). Wiersz z rkpsu Bibl. Jagiel. (sygn. 2662) i Bibl. Czart. (sygn. 2809) ogł. J. Rychter. *Ognisko Domowe* 1886 nr 70, 71 (jako wiersz I. Krasickiego); z rkpsu Bibl. Racz. ogł. L. Bernacki w: I. Krasicki: Satyry i listy. Lw. 1908 s. 249-252 (polemizując z tezą Rychtera).

Zapis Estr. z powtórzeniem błędnego tyt.: Pan w dobrach „Pana Podstolego", oparty na informacji Anonima Podolanina.

5. O cnotach towarzyskich i występkach im przeciwnych. W-wa 1787 (dwa wyd.). Wyd. nast.: Wil. 1799; W-wa 1806; W-wa 1809; W-wa 1817 (dwa wyd.); W-wa 1822; zob. Wyd. zbior. poz. 1 t. 2.

Przeróbka z franc.

6. Pochwała dobroczynności Jegomości Pana Karpia, chorążego upitskiego. W-wa 1787.

7. Sztuka rymotwórcza. Poema we czterech pieśniach. W-wa 1788 (z wierszem dedyk. do Stanisława Augusta i przedm.; dwa wyd.). Wyd. nast.: wyd. 2 Wil. 1820; wyd. zmien. zob. Wyd. zbior. poz. 1 t. 2 i odb.; fragm. przedr. J. Kott w: Poezja polskiego Oświecenia. Antologia. W-wa 1954, toż wyd. 2 W-wa 1956; całość oprac. S. Pietraszko. Wr. (1956) *BN* I, 158; fragm. przedr. P. Hertz w: Zbiór poetów polskich XIX w. Ks. 1. W-wa 1959.

Wg N. Boileau: L'Art poétique.

8. Do stanów sejmujących. W-wa 1788.

Autorstwo niepewne.

9. Oratio pro instauratione studiorum in scholis Varsaviensis Scholarum Piarum. W-wa 1789.

10. Zakus nad zaciekami Wszechnicy Krakowskiej, czyli uwagi nad niektórymi tej akademii dysertacjami. W-wa (1789). Wyd. nast.: zob. Wyd. zbior. poz. 1 t. 2; przedr. z wyd. 1 Z. Florczak, L. Pszczołowska, jw. poz. 1 t. 1.

Autorstwo sporne. Korbut i S. Pietraszko uważają „Zakus" za dzieło wspólne Dmochowskiego i F. Siarczyńskiego, Estr. przypisuje je Siarczyńskiemu.

Broszura wymierzona przeciw profesorom krakowskim: M. Fijałkowskiemu, J. Przybylskiemu i A. Trzcińskiemu.

11. Urywek z bicza kręconego w Krakowie z okazji Zakusu nad zaciekami Wszechnicy Krakowskiej. W-wa 1789. Wyd. nast.: zob. Wyd. zbior. poz. 1 t. 2; fragm. przedr. Z. Florczak, L. Pszczołowska, jw. poz. 1 t. 1.

Satyra na J. Przybylskiego, napisana z powodu jego wierszowanej odpowiedzi „Heautomastix, czyli bicz na siebie samego". Kr. 1789.

11a. Do J. O. Ks. Imci Karola Radziwiłła, wojewody wileńskiego, z okoliczności ofiarowanego Rzeczypospolitej legionu 6210 ludzi. B.m.r. (Wiersz).

Autorstwo niepewne.

12. Mowa o potrzebie i sposobie uczenia się łaciny, przy dorocznym otwarciu szkół warszawskich XX Scholarum Piarum. (W-wa 1790). Wyd. nast.: zob. Wyd. zbior. poz. 1 t. 2; przedr. Z. Florczak, L. Pszczołowska, jw. poz. 1 t. 2.

13. Do Stanów z okoliczności uchwały sto tysięcy wojska. B.m. (1791).

14. Do JW JMci Panów Tadeusza Czackiego, starosty nowogrodzkiego, i Mikołaja Wolskiego, szambelana JKMci, z okoliczności wydanego pisma o Konstytucji 3 Maja, JJWW. Zaleskiemu, posłowi trockiemu, i Matuszewicowi, posłowi brzeskiemu-litewskiemu, poświęconego. B.m. (1791).

Autorstwo domniemane. Zob. Estr. XXXIII, 301.

15. Oda o sprawiedliwości. Powst. ok. 1791.

16. O rokoszu pod Targowicą rzecz krótka. B.m. (1792); *Korespondent Warsz.* 1792 nr 34-35. Broszura została włączona następnie z pewnymi zmianami do dzieła „O ustanowieniu i upadku Konstytucji 3 Maja". Zob. Prace edytorskie poz. 2.

Autorstwo niepewne, przypisywane również I. Potockiemu.

17. Discours prononcé à la barre de la Convention par les réfugiés polonais au nom de leur nation, 22 septembre 1795.

18. Mémoires pour servir à l'histoire des révolutions de Pologne, particulièrement à celle de 1794. Par un citoyen polonois. Paryż (1795).

Autorstwo przypisywane również J. Wybickiemu. [Pierwotnie pismo miało być napisane po pol., następnie przełożone na franc. przez Ch. de La Roche. Por. Estr. XXXIII, 413-414.

19. Idées sur la Pologne et sur les suites que doit avoir le partage de ce pays. Paryż 1796.

Podpisane: F. X. D. Warda.

20. Réflexions sur une brochure intitulée: Kościuszko au peuple français. (Paryż 1796).

21. Précis des causes de la destruction de la Pologne et des motifs qui nécessitent sa restauration. Paryż 1797.

Autorstwo przypisywane również J. Wybickiemu.

22. La Savoie est à nous. Wyd. 1795-1798.

Informacja Anonima Podolanina; wyd. pod krypt. F. D.

23. Ksiądz małżonek. Nic nowego, nic dziwnego. B. m. 1800.

Autorstwo sporne; przypisywane Dmochowskiemu i K. Wolskiemu. W odpowiedzi na to ukazało się: „Zdanie o niedawno wyszłym dziele pt. Ksiądz małżonek". W-wa 1800.

24. Obrona księdza małżonka, czyli list odpowiedni na krytykę wyszłą przeciwko niemu. W-wa 1800.

Autorstwo, jw. poz. 23.

25. Mowa na obchód pamiątki Ignacego Krasickiego, arcybiskupa gnieźnieńskiego, miana na posiedzeniu publicznym Tow. Warsz. Przyj. Nauk dnia 12 grudnia 1801. W-wa 1801, toż *Nowy Pam. Warsz.* 1802 t. 5 s. 87-118 i odb. Wyd. nast.: w: I. Krasicki: Dzieła poetyckie. T. 1. W-wa 1802 i wyd. nast..; zob. Wyd. zbior. poz. 1 t. 2.

26. Życia uczonych ludzi. Wiadomość o życiu i pismach S. Konarskiego, I. Krasickiego, K. Wyrwicza, T. Wagi, T. Ostrowskiego, I. Zaborowskiego, M. Wolskiego, J. Rogalińskiego, G. Piramowicza i J. Szymanowskiego. *Nowy Pam. Warsz.* 1801-1803. Wyd. nast. zob. Wyd. zbior. poz. 1 t. 2.

P r z e k ł. ł a c.: A. K. Kamiński: Notitia brevis de vita et scriptis S. Konarski. W-wa 1818.

Broszura „Pochwała S. Konarskiego", wyd. anonim. w 1783, jest autorstwa D. M. Krajewskiego. Estr. błędnie informuje o napisaniu przez Dmochowskiego w 1783 rozprawy pod takim samym tyt.

Ogł. też w *Nowym Pam. Warsz.* (1801-1805).

Ponadto układał dla posłów głosy i mowy, pisał ulotne wierszyki w związku z poruszającą opinię publiczną sprawą Dogrumowej, był autorem rozpowszechnionych w rkpsach wierszyków z okazji obicia w Warszawie posłów Borzęckiego i Suchorzewskiego, przyznaje mu się autorstwo pieśni z okresu powstania kościuszkowskiego (m.in.: Pieśń ochotników, Hymn do Boga w teraźniejszych okolicznościach) i innych. Zob. np. rkps Bibl. Kórn. sygn. 1619.

Natomiast przypisywane Dmochowskiemu (a także J. K. Szaniawskiemu i M. Neymanowi) autorstwo paszkwilu „Letrre de Jean Woytynski au général Dombrowski (Dąbrowski), commandant des légions polonaises". W-wa (właściwie: Paryż) 1798 — uchylił na rzecz P. Maleszewskiego A. Grodek. Zob. MALESZEWSKI P., Twórczość poz. 4.

P r z e k ł a d y

1. E. Young: Sąd ostateczny. Poema... Anglika po francusku przez p. Le Tourneur prozą, a z francuskiego na polski język wierszem przełożone. W-wa 1785 (z wierszem dedyk. do A. Naruszewicza). Wyd. nast.: wyd. 2 W-wa 1803 (z przedm. Dmochowskiego); Machnówka 1805 (razem z poz. 2); zob. Wyd. zbior. poz. 1 t. 1.

2. J. Milton: Ułomki z „Raju utraconego"... Powst. 1786. Wyd. W-wa 1803. Wyd. nast.: Machnówka 1805 (razem z poz. 1); zob. Wyd. zbior. poz. 1 t. 1.

3. S. F. de Genlis: O religii uważanej jako jedynej szczęśliwości i prawdziwej filozofii zasadzie. Dzieło Jejmości Pani Hrabiny..., napisane dla edukacji synów

książęcia aureliańskiego, z francuskiego na polski język... przełożone. W-wa 1789.

4. Homer: Iliada. Księga I. B.m. (przed 1791); t. 1 (Ks. I-VIII). W-wa 1791; całość: t. 1-3. W-wa 1800-1801. Wyd. nast. w: Homer: Dzieła. T. 1-3. W-wa 1805; wyd. 3 W-wa 1827-1828; oprac. T. Sinko. Kr. (1922) *BN* II, 17, toż Kr. (1923), toż Kr. (1924), toż Kr. (1927), toż Kr. (1930), toż Kr. (1947), toż Wr. (1950), toż Wr. (1966).

Tłum. z przekł. łac. i parafrazy franc., wzorując się na przekł. A. Pope'a.
Jako przedmowę dołączył Dmochowski przekł. fragm. dzieła J. J. Barthélemy: Podróże młodego Anacharsysa do Grecji. Fragm. tego przekł przedr. I. Szydłowski w: Przykłady stylu polskiego T. 1. Wil. 1827.

5. E. Young: Nocy Junga. Noc pierwsza. Powst. 1798 (?)-1803. Wyd. W-wa 1803 (z wierszem dedyk. do I. Krasickiego). Wyd. nast. zob. Wyd. zbior. poz. 1 t. 1.

Tłum. z franc. przekł. prozą Le Tourneura. Estr. przypuszcza, że Dmochowski przełożył i dalsze części.

6. C. C. Rulhière: Tłumaczenie z francuskiego „Historii bezrządu Polski". Dzieło pośmiertne. T. 1. W-wa 1808. (Współtłumacze: S. Staszic, J. K. Szaniawski, A. Horodyski, A. i K. Gliszczyńscy, A. Wyganowski, Orsetty, Wodzyński, Żółkowski, Orchowski).

7. P. M. Vergilius: Eneida. W-wa 1809. (Przekł. ks. I-IX, dalsze tłum. Wincenty Jakubowski). Wyd. 2 W-wa 1830. (Z uzupełnieniem F. S. Dmochowskiego i F. Kowalskiego).

8. Q. F. Horatius: Listów... księgi dwie przekładania... i O sztuce rymotwórczej do Pizonów księga jedna, przekładania O. Korotyńskiego, z tekstem łacińskim. W-wa 1814. Wyd. nast. zob. Wyd. zbior. poz. 1 t. 1.

9. Homer: Odyssei... księga druga, dotąd drukiem nie ogłoszona. *Pam. Warsz.* t. 11 (1818) s. 400-413. Wyd. nast. zob. Wyd. zbior. poz. 1 t. 1.

10. Pojedyncze ody Horacego (Do Mecenasa, Do Augusta), elegie Tybulla i Propercjusza oraz fragm. „Farsalii" Lukana i fragm. „Ziemiaństwa" J. Delille'a. Zob. Wyd. zbior. poz. 1 t. 1.

Niektóre przekłady znajdują się w czasopismach: *Pam. Nauk.* (1819), *Pam. Warsz.* (1818).

Estr. przypisał Dmochowskiemu również autorstwo przekł. C. Goldoniego: Mecenas poczciwy. Komedia we trzech aktach, napisana po włosku... a na ojczysty język przetłumaczona przez J. P. F. D. W-wa 1779. Autorstwo Dmochowskiego zakwestionował S. Pietraszko.

Wydania zbiorowe

1. Pisma rozmaite..., tłumacza „Iliady". T. 1-2. W-wa 1826.

Zawartość t. 1: Przekłady poz. 1, 5, 2, 9, 8, 10; t. 2: Twórczość poz. 10, 11, 5, 12, 26, 25, 7.

Prace edytorskie

1. (H. Kołłątaj): Do Stanisława Małachowskiego... Anonima listów kilka. Cz. 1-3. W-wa 1788-1789.

Wg Korbuta Dmochowski współpracował przy tym wyd.

2. (H. Kołłątaj, I. Potocki): O ustanowieniu i upadku Konstytucji 3 Maja. T. 1-2. Metz (Kr.) 1793. Wyd. nast. Lw. 1793 (W-wa 1794).

Dmochowskiemu przypisuje się także współautorstwo tego dzieła. (Dalsze wyd. podane pod hasłami: Kołłątaj H., Potocki I.).

3. I. Krasicki: Dzieła poetyckie. T. 1-2. W-wa 1802.

4. I. Krasicki: Dzieła. Edycja nowa i zupełna. T. 1-10. W-wa 1803-1804.

Rkpsy wyd. Dmochowskiego przedr. L. Bernacki: Materiały do życiorysu i twórczości I. Krasickiego. *Pam. Lit.* R. 31 (1934) s. 486-498.

5. F. Karpiński: Dzieła wierszem i prozą. T. 1-4. W-wa 1806.

Listy i materiały

1. Do F. Barssa z 1796. Ogł. W. Smoleński: Emigracja polska w l. 1795-1797. *Przegl. Hist.* t. 11 (1910) i odb. (W-wa 1911).

2. Do M. Molskiego z 1801, do S. B. Lindego z 1807-1808. Wyd. T. Wierzbowski w: Materiały do dziejów piśmiennictwa polskiego. T. 2. W-wa 1904.

3. Korespondencja z H. Kołłątajem z 1803-1804: 5 listów Dmochowskiego — z 2 kwietnia, 10 sierpnia, 4 października 1803, 1804 (bez dnia i miesiąca) i 19 sierpnia 1804; 3 listy Kołłątaja — z 30 sierpnia i 6 października 1803 oraz 23 marca 1804. Wyd. F. Kojsiewicz w: Korespondencja listowna H. Kołłątaja z T. Czackim. T. 1-2. Kr. 1844.

4. Do Jana Śniadeckiego z 1 stycznia 1804. Ogł. J. Baliński: Pamiętniki o Janie Śniadeckim. Wil. 1865. Przedr. M. Chamcówna w: J. Śniadecki: O Koperniku. Wr. (1955) *BN* I, 159.

5. Do Jana Śniadeckiego 2 listy z 1804 i 1805. Ogł. S. Kossowski. *Pam. Lit.* R. 3 (1904) s. 453-455.

6. Do A. K. Czartoryskiego. Rkps Bibl. Czart. sygn. Ew. 589 (Arch. Dom. 21: Korespondencja A. K. Czartoryskiego. T. 1. A-G).

7. Od I. Krasickiego 5 listów — z 1790, 1798, 1800, 1801. Wyd. Z. Goliński, M. Klimowicz, R. Wołoszyński w: Korespondencja I. Krasickiego. T. 2. Wr 1958 (z informacją o pierwodr. i rkpsach)

8. Od A. Felińskiego z 30 listopada 1803. Rkps Ossol. sygn. 2097/I k. 67v-68.

9. Od F. Karpińskiego 3 listy — z 1803, 1804, 1805. Wyd. T. Mikulski, R. Sobol w: Korespondencja F. Karpińskiego. Wr. 1958 *Arch. Lit.* 4 (z informacją o pierwodr. i rkpsach).

10. Od Jana Śniadeckiego 8 listów z 1804--1806. Wyd. M. Chamcówna, S. Tync w: Korespondencja Jana Śniadeckiego. Listy z Krakowa. T. 2. Wr. 1954. 3 listy przedr. w: J. Śniadecki, jw. poz. 4.

11. Myśli do odezwy Deputacji; Myśli do prospektu kodeksu. (Współautor: G. Piramowicz). Wyd. S. Borowski: Kodeks Stanisława Augusta. W-wa 1938 s. 66-74, 75-90.

12. Kwity i rachunki dla Wydziału Instrukcji dat. 26 czerwca, 28 października, 2 listopada 1794. Ogł. H. Oprawko, J. Szczepaniec. *Ze skarbca kultury* z. 16 (1965) s. 230, 285, 289, 295.

OPRACOWANIA

M. Fijałkowski: O gieniuszu, guście, wymowie i tłumaczeniu. Kr. 1790 i wyd. nast. — (G. E. Groddeck ?): (Rec. przekł. „Iliady"). *Jenäer Allgemeine Literaturzeitung* 1792. — (L. Cieszkowski?): Z pamiętnika Anonima Podolanina. Wyd. J. I. Kraszewski w: J. D. Ochocki: Pamiętniki. T. 4. Wil. 1857; wyd. nast. w: Pamiętnik anegdotyczny z czasów Stanisława Augusta. Wyd. J. I. Kraszewski. Poz. 1867 s. 320 n. i wyd. nast. — Archiwum Wybickiego. T. 1: 1768-1801. Wyd. A. M. Skałkowski. Gdańsk 1948. — A. Horányi: Scriptores Piarum Scholarum. T. 1. Buda 1808 s. 659-660. — K. W. (Wolski): (Nekrolog). *Gaz. Korespondenta Warsz.* 1808 nr 51 *Dod.* — L. Osiński: (Rec. przekł. „Eneidy"). *Pam. Warsz.* 1809 t. 2; przedr. w: Dzieła. T. 4. W-wa 1862. — L. Osiński: O życiu i pismach F. K. Dmochowskiego. W: Eneida. W-wa 1809; *Pam. Warsz.* 1809 t. 1; przedr.: *Roczn. Tow. Warsz. Przyj. Nauk* t. 8 (1812); w: Dzieła... jw. — S. Wedykowski: (Rec. przekł. „Eneidy"). Rkps Wojew. Arch. w Kr. (Zbiór Krzeszowicki nr 211). — S. Bielski: Vita et scripta... W-wa 1812. — J. Wybicki: Życie moje. Powst. przed 1822. Wyd. A. M. Skałkowski. Kr. (1927) *BN* I, 106. — K. Brodziński: Literatura polska. Powst. 1822--1823. Wyd. w: Pisma. T. 4. Poz. 1872 s. 432-437. — O pismach nie drukowanych F. Dmuchowskiego (!) ojca. *Rozmaitości* (Lw.) 1825. — Odpowiedź Franciszka Salezego Dmochowskiego syna. *Tamże* 1825. — M. Maciuński: (Rec. „Sztuki rymotwórczej"). *Bibl. Pol.* 1826 t. 2 s. 18 n. — K. A. Vieilh de Boisjoslin: Biographie universelle... Paryż 1826-1831. — A. Mickiewicz: O krytykach i recenzentach warszawskich. W: Poezje. T. 1. Petersb. 1829 i wyd. nast.; przedr. H. Życzyński w: A. Mickiewicz: Pisma estetyczno-krytyczne. Kr. (1924) *BN* I, 79. — F. S. Dmochowski: Odpowiedź na pismo p. Mickiewicza o krytykach i recenzentach warszawskich. W-wa 1829. — L. Osiński: O tłumaczeniach z obcych języków. Powst. przed 1838. W: Dzieła. T. 4. W-wa 1862. — F. K. Dmochowski. *Przyj. Ludu* 1839 nr 6. — K. W. Wójcicki: Cmentarz Powązkowski pod Warszawą. T. 1. W-wa 1855. — H. L.: (Krótka notatka uzupełniająca do „Pamiętników" J. D. Ochockiego). *Gaz. Warsz.* 1857 nr 5. — F. S. Dmochowski: Wspomnienia od 1806 do 1830 r. W-wa 1858; wyd. nast. oprac. Z. Libera. W-wa 1959 *Bibl. Pam. Pol. i Obcych* — K. W. Wójcicki. *Enc. powsz.* Orgelbranda. T. 4 (1861). — *Tyg. Ilustr.* 1861 t. 3. — F. S. Dmochowski: O wydawnictwie warszawskim od początku bieżącego stulecia do r. 1840. *Przegl. Europ. Nauk., Lit. i Artyst.* 1863 t. 3; przedr. Z. Libera w: Wspomnienia... jw. — R. Pilat: Literatura polityczna Sejmu Czteroletniego. *Przegl. Pol.* 1871-1872 i osob. Kr. 1872. — K. W. Wójcicki: Franciszek Salezy Dmochowski. *Bibl. Warsz.* 1871 t. 3. — *Enc. kościelna* Nowodworskiego. T. 4 (1874). — P. Chmielowski: Próby nowego przekładu „Iliady". *Ateneum* 1877 t. 2. — K. W. Wójcicki: Warszawa, jej życie umysłowe i ruch literacki w ciągu lat trzydziestu (1800-1830). *Bibl. Warsz.* 1879 i odb. (W-wa 1880). — L. Ćwikliński: Homer i homerycy. *Przew. Nauk. i Lit.* 1881 i odb. — T. Ziemba: (Objaśnienia do „Sądu Apollina"). W: S. Trembecki: Pisma. T. 2. Lw. 1883 s. 1-7. — W. Smoleński: Kuźnica Kołłątajowska. Studium historyczne. *Ateneum* 1884 t. 1-3; wyd. osob. Kr. 1885; (wyd. 4) W-wa 1949. — H. Zathey: Homer w Polsce. Wyd. 3 Poz. 1886. — K. E.: O polskich przekładach „Eneidy". *Ateneum* 1888 t. 4. — S. Mleczko: (Wstęp do) Homer: Iliada. W-wa 1894. — P. Chmielowski. *Wielka*

enc. powsz. ilustr. T. 15/16 (1895). — W. Smoleński: Celibat duchowieństwa w Polsce. W: Pisma historyczne. T. 3. Kr. 1901 s. 483. — P. Chmielowski: Dzieje krytyki literackiej w Polsce. W-wa 1902. — S. Kossowski: Z korespondencji F. K. Dmochowskiego z Janem Śniadeckim. *Pam. Lit.* R. 3 (1904). — H. Galle. *Sto lat myśli pol.* T. 2 (1907). — T. Sinko: Hellenizm Juliusza Słowackiego. *Rozpr. AU Wydz. Filol.* t. 47 (1910) i odb. (Kr. 1909); wyd. nast. rozszerz. W-wa 1925. — W. Smoleński: Emigracja polska w l. 1795-1797. *Przegl. Hist.* t. 11 (1910) i odb. (W-wa 1911). — K. L. Zalewski: „Sztuka rymotwórcza" F. K. Dmochowskiego. Studium z dziejów krytyki literackiej w Polsce. W-wa 1910. [Rec.: A. Drogoszewski. *Bibl. Warsz.* 1912 t. 1]. — S. Dobrzycki: Notatki do dziejów języka polskiego literackiego. *Prace Filol.* t. 7 (1911). — M. Rawita-Witanowski: Wielkopolskie miasto Koło, jego przeszłość i pamiątki. Piotrków 1912 s. 80-88. — W. Smoleński: Publicyści anonimowi z końca w. XVIII. *Przegl. Hist.* t. 14 (1912) i odb. —

J. Czubek: O „chłopskiej" i o „pańskiej" „Iliadzie" słów kilka. *Przegl. Hum.* 1922. — T. Sinko: (Wstęp do) Homer: Iliada. Kr. (1922) *BN* II, 17 i wyd. nast. — S. Tync: Nauka moralna w szkołach Komisji Edukacji Narodowej. Kr. 1922. — J. Czubek: O „charakter" czy o przekład „Iliady"? *Przegl. Hum.* 1923. — T. Sinko: O charakter „Iliady". *Przegl. Hum.* 1923. — T. Sinko: O tradycjach klasycznych Adama Mickiewicza. Kr. 1923 s. 19-21. — T. Sinko: Pomoce naukowe Dmochowskiego przy tłumaczeniu „Iliady". *Eos* 1923. Por. *Spr. AU* 1923 nr 5. — S. Helsztyński: Polskie przekłady Miltona i Pope'a. *Pam. Lit.* R. 25 (1928). — B. Gubrynowicz: Nieznana współczesna krytyka J. Sygierta przekładu „Iliady" Dmochowskiego. *Eos* 1929 i odb. — J. Birkenmajer: Les Traductions polonaises de Virgile. *Eos* 1930/1931. — M. Szyjkowski: Polská účast v českém národním obrození. Cz. 1. Praga 1931 s. 106. — T. Mikulski: Ród Zoilów. Rzecz z dziejów staropolskiej krytyki literackiej. Kr. 1933 *Prace Hist.-Lit.* 42; przedr. w: Rzeczy staropolskie. Wr. 1964 *IBL PAN. Studia Staropol.* 14. [Rec.: J. Birkenmajer. *Przegl. Powsz.* t. 200 (1933) s. 551; A. Brückner. *Pam. Lit.* R. 30 (1933) s. 578-580]. — J. Nowak: Satyra polityczna Sejmu Czteroletniego. Kr. 1933 *Prace Hist.-Lit.* 41. — K. Drewnowski: Dziennikarstwo polskie za czasów powstania kościuszkowskiego. *Przegl. Hist.* t. 13 (1935/36) z. 1 s. 184. — W. Ogrodziński: Polskie przekłady Horacego. Kr. 1935 s. 103-105. — W. Berent: Diogenes w kontuszu. W-wa (1936); wyd. nast. W-wa 1950. — I. Chrzanowski: Poezja za czasów Stanisława Augusta. *Dzieje literatury pięknej w Polsce. PAU.* Cz. 1. Wyd. 2. Kr. 1936; przedr. w: Studia i szkice. T. 1. Kr. 1939 *Prace Hist.-Lit.* 51. — R. Ganszyniec: Sądy Polaków o Horacym. *Przegl. Klas.* 1936 z. 2 s. 118-121. — A. Grodek: Piotr Maleszewski i jego nauka społeczna. W-wa 1936; przedr. w: Studia z historii myśli ekonomicznej. W-wa 1963. — S. Witkowski: Sądy o Homerze w Polsce na przełomie XVIII i XIX w. *Munera philologica L. Ćwikliński oblata.* Poz. 1936 s. 421-422. — J. Birkenmajer: Epika polska przed Mickiewiczem. *Prąd* 1938 t. 36 s. 77 n. — A. M. Skałkowski. *Pol. słownik biogr.* T. 5 (1939). —

W. Borowy: O poezji polskiej w w. XVIII. Kr. 1948. — M. Chamcówna: Dyskusja nad katedrą literatury w Szkole Głównej Koronnej. *Pam. Lit.* R. 41 (1950) z. 3/4. — J. Kott: Trembeciana. *Tamże* R. 41 (1950) z. 3/4. — T. Mikulski: Stan badań i potrzeby nauki o literaturze wieku Oświecenia. *Tamże* R. 41 (1950) z. 3/4; przedr.: *O sytuacji w historii literatury polskiej.* (W-wa 1951). — M. Dziewisz, S. Kaszyński, Z. Macużanka, Z. Szprokoff: Walka romantyków z klasykami. *Polonistyka* 1951 nr 5; toż pt. Obóz klasyków. *Prace Polon.* S. IX (1951). — H. Grynwaser: Pisma. T. 1. Wr. 1951. — J. Michalski: Kołłątaj a Warszawskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk. *Pam. Lit.* R. 42 (1951) z. 3/4. — C. Bobińska: Szkice o ideologach polskiego Oświecenia. Kołłątaj i Staszic. Kr. 1952 *IBL. Studia Hist.-Lit.* 10. — J. Lorentowicz: Działalność publicystyczna i dziennikarska ks. Józefa Mejera. *Prasa Pol.* 1952 z. 6/7. — S. S. Sowietow: Do zagadnienia języka polskich poematów satyrycznych w. XVIII. *Zesz. Wr.* 1952 nr 1. — J. Kelera: Poezja Jakuba Jasińskiego. Wr. 1952 *IBL. Studia Hist.-Lit.* 19. [Rec.: R. Wołoszyński. *Pam. Lit.* R. 44 (1953) z. 3/4]. — M. Klimowicz: Nieznane wiersze Krasickiego. *Pam. Lit.* R. 44 (1953) z. 2 s. 558-559. — J. Kozłowski: Boileau-Despréaux w polskich przekładach i przeróbkach. *Tamże* R. 44 (1953) z. 3/4. — W. Łukaszewicz: Targowica i powstanie kościuszkowskie. (W-wa 1953). — K. Opałek: Prawo natury u polskich fizjokratów. W-wa 1953. — T. Skibniewska: Z historii poetyki. (Zestawienie i interpretacja I (1788) i III (1826) wydania „Sztuki rymotwórczej" F. K. Dmochowskiego). *Prace Polon.* S. XI (1953). — B. Suchodolski: Nauka

polska w okresie Oświecenia. (W-wa) 1953; przedr. w: Studia z dziejów polskiej myśli filozoficznej i naukowej. Wr. 1958 *PAN. Monogr. z Dziejów Nauki i Techniki* 8. — W. Taszycki: (Wstęp do) Obrońcy języka polskiego. Wiek XV-XVIII. Wr. (1953) *BN* I, 146 s. LXXX-LXXXI. — R. Wołoszyński: Postawa ideowa Krasickiego po r. 1780. Wr. 1953 *IBL. Studia Hist.-Lit.* 19. — S. Tync: (Wstęp do) Komisja Edukacji Narodowej. Wybór źródeł. Wr. (1954) *BN* I, 126 s. CXL (o dyskusji wokół „Podolanki). — F. Przyłubski: Opowieść o Lindem i jego słowniku. W-wa 1955 *Wiedza Powsz.* — E. Rzadkowska: Encyklopedia i Diderot w polskim Oświeceniu. Wr. 1955 *IBL. Studia Hist.-Lit.* 24. — S. Pietraszko: (Wstęp do) Sztuka rymotwórcza. Wr. (1956) *BN* I, 158. — M. Chamcówna: Zakus nad zaciekami Wszechnicy Krakowskiej, czyli o pewnej polemice literacko-naukowej z XVIII w. *Studia i Materiały z Dziejów Nauki Pol.* t. 6 z. 2 (1958). — Z. Florczak, L. Pszczołowska: (Komentarz do) Ludzie Oświecenia o języku i stylu. T. 1. W-wa 1958 s. 646. — J. Próchnicki: „Gazeta Rządowa" — organ prasowy rewolucji 1794 r. *Prasa Współcz. i Dawna* 1958 nr 2. — M. Chamcówna: Uniwersytet Jagielloński w dobie Komisji Edukacji Narodowej. Szkoła Główna Koronna w l. 1786-1795. Wr. 1959 *PAN. Monogr. z Dziejów Nauki i Techniki* 9. — Z. Maresch: Polskie prawykonanie polemiki literackiej, czyli spór o „Podolankę wychowaną w stanie natury". *Zesz. Nauk. Uniw. Wr. S. A* nr 17 (1959) s. 123-150. — Z. Goliński: Pierwsze zbiorowe wydanie dzieł Krasickiego (1802-1804). *Roczn. Bibl.* 1960 z. 1/2. — B. Leśnodorski: Polscy jakobini. Karta z dziejów insurekcji 1794 r. W-wa 1960 *Studia i Materiały z Dziejów Pol. w Okresie Oświecenia* 3. — J. Lubieniecka: Towarzystwo do Ksiąg Elementarnych. W-wa 1960. — J. Łojek: Dziennikarze i prasa w Warszawie w XVIII w. W-wa 1960. — J. Platt: Tadeusz Mostowski jako wydawca. Z problemów „polskich Didotów". *Ze skarbca kultury* 1960 z. 1 s. 90. — W. Giełżyński: Prasa warszawska 1661-1914. W-wa 1962. — J. Lechicka: Józef Wybicki. Życie i twórczość. Tor. 1962 *Roczn. Tow. Nauk. w Tor.* R. 66 z. 1. — R. Skręt: K. Brodziński jako historyk literatury. W-wa 1962 *PAN. Prace Komisji Hist.-Lit.* 3. — J. Wieczerska: „O rymotwórstwie i rymotwórcach" I. Krasickiego. *Pam. Lit.* R. 53 (1962) z. 2. — S. Hrabec, F. Pepłowski: Wiadomości o autorach i dziełach cytowanych w „Słowniku" Lindego. W-wa 1963. — Z. Goliński: Nad tekstami Krasickiego. Wr. 1966 *IBL.Studia z Okresu Oświecenia* 5. — S. Pietraszko: Doktryna literacka polskiego klasycyzmu. Wr. 1966 *tamże* 4.

Zob. też: Kuźnica Kołłątajowska

DMOCHOWSKI FRANCISZEK SALEZY (1801—1871)

Pseud. i krypt.: Autor „Pogadanek niedzielnych"; Autor „Podarunku dla dobrych dzieci"; Dawny uczeń; Dawny uczeń szkół wojewódzkich i Uniwersytetu Warszawskiego; F. S. D.; Fr. S. D.; Obywatel ziemski; Tłumacz „Samotnika"; Wydawca romansów Walter Scotta.

Wydawca, publicysta, tłumacz, krytyk literacki, poeta, powieściopisarz.

Ur. 14 marca 1801 w Warszawie; syn Franciszka Ksawerego i Izabeli z Mikorskich. Początkowo kształcił się w domu w Warszawie i w Świeszu na Kujawach, pod kierunkiem ojca, a po jego śmierci (1808) — pod kierunkiem guwernera Antoniego Jakubowicza. W 1809-1817 uczęszczał do szkół pijarskich w Warszawie. Po ich ukończeniu studiował prawo i sztuki piękne na Uniwersytecie Warszawskim. Interesował się także literaturą, głównie wykładami K. Brodzińskiego. Zmuszony trudną sytuacją materialną uczył w niższych klasach Liceum Warszawskiego. Od kwietnia 1820 do 21 września 1821 — razem z D. Lisieckim — redagował czasopismo *Wanda*. Zajmował się następnie gospodarstwem w odziedziczonym majątku Świesz, a po sprzedaniu go w 1822-1824 dzierżawił wieś w okolicy Brzezin (pow. rawski). Po powrocie do Warszawy rozwinął szeroką działalność wydawniczą. Od 1825 w serii *Biblioteka Narodowa* wydawał pisma zbiorowe F. D. Kniaźnina i F. Zabłockiego. Od 1826 był właścicielem drukarni oraz dwóch księgarni: w Warszawie przy ul. Miodowej i w Radomiu. W 1825-

1826 redagował *Bibliotekę Polską*, w 1826-1829 *Gazetę Korespondenta Warszawskiego i Zagranicznego* (z dodatkiem literackim *Rozmaitości*), w 1829 *Przewodnik Polski*. W krytyce literackiej ulegał wpływom pseudoklasyków. W czasie powstania w 1831 redagował *Niepodległość*. Po upadku powstania prowadził ożywioną działalność wydawniczą w zakresie przekładów, wydając je w książkach osobnych lub w zbiorach mniejszych utworów, w całości albo zeszytami w prenumeracie. W 1835-1839 wydawał tygodnik *Muzeum Domowe*, do którego w 1838-1839 dołączał jako dodatek *Czytania Przyjemne*, zawierające przekłady drobnych powieści. Ok. 1840 sprzedał księgarnię w Warszawie i osiadł w nabytym majątku Radziki Wielkie nad Drwęcą (pow. lipnowski). W 1856 powrócił do Warszawy. Był współpracownikiem *Gazety Codziennej*. Kupił i wydawał *Kronikę Wiadomości Krajowych i Zagranicznych* (1856-1860). W 1862 wspólnie z J. I. Kraszewskim, w 1863 sam — redagował *Przegląd Europejski Naukowy, Literacki i Artystyczny*. Od 1863 pracował znowu jako nauczyciel języka polskiego w gimnazjum w Warszawie. Zmarł 3 sierpnia 1871 w Warszawie.

TWÓRCZOŚĆ

1. Zalety rymów. *Tyg. Pol.* 1819 t. 1. Przedr. zob. Przekłady poz. 11.

2. Uwagi nad teraźniejszym stanem, duchem i dążnością poezji polskiej. *Bibl. Pol.* 1825 t. 1. Przedr.: zob. poz. 5; *Polska krytyka literacka (1800-1918)*. Materiały. T. 1. W-wa 1959; S. Kawyn w: Walka romantyków z klasykami. Wr. (1960) *BN* I, 183, toż wyd. 2 Wr. (1963); W. Billip w: Mickiewicz w oczach współczesnych... Antologia. Wr. 1962.

Fragm. włączone do poz. 18 i 40.
Przekł. ros.: *Moskowskij tielegraf* 1826 nr 15-16.

3. Sonety Adama Mickiewicza. *Bibl. Pol.* 1826 t. 3. Przedr.: *Rozmaitości* (Lw.) 1827 nr 19-20; zob. poz. 5 (tu pt. Uwagi nad sonetami pana Mickiewicza); S. Kawyn w: Walka klasyków z romantykami. Wypisy. Lubl. 1947 (fragm.); S. Kawyn, jw. poz. 2; W. Billip, jw. poz. 2.

4. Podarunek dla dobrych dzieci. T. 1-8. W-wa 1829. Wyd. nast.: Opowiadanie ojca. Cz. 1-2. W-wa 1859.

5. Odpowiedź na pismo p. Mickiewicza o krytykach i recenzentach warszawskich, obejmująca tekst p. Mickiewicza z uwagami krytycznymi i obraz dążności literatów polskich od panowania Stanisława Augusta aż do naszych czasów. W-wa 1829. Wyd. 2 „z dołączeniem dwóch artykułów z Biblioteki Polskiej wyjętych" (poz. 2, 3). W-wa 1830. Przedr. W. Billip, jw. poz. 2.

6. Nocleg w austerii. Komedioopera z francuskiego. W-wa 1830.

7. Wujaszek z Ukrainy. Komedioopera w 1 akcie. W-wa 1830.

Wg E. A. Scribe, E. Mazères.

8. Powrót jenerała Dembińskiego. W-wa 1831. (Wiersz).

9. Powstanie narodu. Scena liryczna wystawiona na Teatrze Narodowym Warszawskim z muzyką J. Elsnera. Wyst. i wyd. W-wa 1831.

Utwór przypisywany również L. A. Dmuszewskiemu.

10. Głos... na zebraniu członków Gwardii Narodowej. W-wa 1831.

11. Jaka siła moralna zrządziła i prowadzi rewolucją Polski? Rzecz czytana na miesięcznym obchodzie pamiątki powstania w dniu 29 lipca 1831. *Niepodległość* 1831 i odb.

12. Cześć młodzieży polskiej. W-wa 1831. (Wiersz).

13. Nagroda dla pilnych i grzecznych dzieci. W-wa 1832.

14. Obrazy obyczajów i wspomnienia podróży zebrane z najnowszych autorów i podróżników. W-wa 1835.

14a. Rodzicielski podarunek. Powieści i komedyjki w 3 językach, polskim, francuskim i niemieckim. W-wa 1838.

15. Nauczycielka. Powieść z tegoczesnych obrazów społecznych. W-wa 1857.

16. Przekleństwo matki. Opowiadanie na rzeczywistych faktach osnowane. W-wa 1858. Wyd. nast.: Gródek Jagielloński 1912; wyd. 3 Płock 1935.

17. Obecne kwestie gospodarcze i przemysłowe. W-wa 1858.

18. Wspomnienia od 1806 do 1830 roku. W-wa 1858. Wyd. nast.: Poz. 1887; oprac. Z. Libera. W-wa 1959 *Bibl. Pam. Pol. i Obcych* (tu także poz. 35, 40, 45).

Do tekstu włączone fragm. poz. 2.

19. Satyryczne powieści i gawędy, wiersze różne, przekłady i życiorysy. W-wa 1859.

Zawartość: Satyryczne gawędy: Gawęda wiejska o preferansie; Powrót starca; Stary do-

mek; Nasze gospodarstwo. — Wiersze różne. — Przekłady (m.in. zob.: Przekłady poz. 55, fragm. poz. 11). — Życiorysy: Wiadomość o życiu i pismach Franciszka Dionizego Kniaźnina (zob. Prace edytorskie poz. 2); Wiadomość o życiu i pismach Franciszka Zabłockiego (zob. jw. poz. 5); Abraham Michał Trotz, jego życie i prace.

20. Nowe drogi. Opowiadanie i marzenia ziemianina. Powieść. W-wa 1859.

21. Pijak, czyli dwaj osadnicy. Powieść obyczajowa. W-wa 1859.

22. Powieści, obrazy i zarysy oryginalne i naśladowane. *Gaz. Codz.* 1859 i odb.

23. Znakomitości tegoczesne. Zarysy zebrane z najnowszych źródeł. *Kronika Wiad. Kraj. i Zagr.* 1860 i odb.

24. Sprawa graniczna. Powieść z tegoczesnych zdarzeń. W-wa 1860.

25. Dawne obyczaje i zwyczaje szlachty i ludu wiejskiego w Polsce i w ościennych prowincjach. W-wa 1860.

26. Historia powszechna opowiedziana w skróceniu, z poglądem na religię, przemysł, handel i literaturę narodów, podług C. Cantu. T. 1 z. 1-3. W-wa 1860-1861.

27. Uwagi nad edukacją publiczną przez dawnego ucznia szkół wojewódzkich i Uniwersytetu Warszawskiego. *Pszczoła* 1861 i odb.

28. Historia święta Starego i Nowego Testamentu opowiedziana w skróceniu. W-wa 1861. Wyd. nast.: wyd. 2 W-wa 1863; wyd. 3 W-wa 1865.

Zob. poz. 39.

29. Krótki zbiór historii polskiej opowiedzianej podług najnowszych źródeł historycznych. W-wa 1862. Wyd. nast.: wyd. 2 uzup. W-wa 1863; wyd. nowe, popr. i uzup. W-wa 1866; wyd. nowe popr., rozwinięte i uzup. W-wa 1877; W-wa 1882; W-wa 1887; W-wa 1898; W-wa 1906.

30. Wykład nauki czytania, pisania i rachunków dla użytku nauczających w ochronach i szkółkach wiejskich, z dołączeniem powiastek i przysłów polskich oraz 15 tablic liter i wyrazów. W-wa 1862.

Zob. poz. 31, 32.

31. Powiastki dołączone do wykładu nauki czytania, pisania i rachunków. W-wa 1862.

Dołączone do poz. 30.

32. Przysłowia polskie, czyli nauka starych a rozumnych ludzi. W-wa 1862.

Dołączone do poz. 30.

33. Pierwsze wojny krzyżowe, z dodaniem krótkiej wiadomości o następnych. W-wa 1862.

34. Wiejskie pogadanki niedzielne. W-wa 1862.

35. O wydawnictwie warszawskim od początku bieżącego stulecia do roku 1840. *Przegl. Europejski Nauk., Lit. i Artyst.* 1863 t. 3. Przedr. Z. Libera w: Wspomnienia... (zob. poz. 18).

36. Gospodarstwo domowe włościan polskich, przez obywatela ziemskiego. W-wa 1863.

37. Opowiadania starego nauczyciela. W-wa 1863.

38. Nauka prozy, poezji i zarys piśmiennictwa polskiego. Cz. 1-3. W-wa 1864. Wyd. 2 W-wa 1865.

39. Krótki zbiór historii Starego i Nowego Testamentu. W-wa 1864. Wyd. nast.: wyd. 2 W-wa 1865; wyd. 4 W-wa 1869; wyd. 5 W-wa 1871; wyd. 6 W-wa 1874; wyd. 7 W-wa 1877; wyd. 8 W-wa 1879; W-wa 1895; wyd. 16 W-wa 1898.

Zob. poz. 28.

40. Wspomnienia literackie z dawnych czasów. *Bibl. Warsz.* 1866 t. 3 i odb. Przedr. Z. Libera w: Wspomnienia... (zob. poz. 18).

Napisane z powodu „Obozu klasyków" L. Siemieńskiego. Do tekstu włączone fragm. poz. 2 oraz kilka nie publikowanych przedtem wierszy z 1819-1829: Świątynia pamięci, Historyczne odkrycie, Bigos hultajski.

41. Nauka gospodarstwa wiejskiego na małych udziałach gruntu, dla użytku włościan. W-wa 1867.

42. Meksyk opisany pod względem jeograficznym, statystycznym i historycznym od najdawniejszych czasów aż do śmierci cesarza Maksymiliana, podług najnowszych i najpewniejszych źródeł. W-wa 1867.

43. Poczciwość i praca, czyli historia biednej sieroty... W-wa 1868.

44. O życiu i pismach Kazimierza Brodzińskiego. *Bibl. Warsz.* 1870 i odb.

45. Znakomici literaci z okresu od 1800 do 1830 roku. *Kłosy* 1871 t. 12 s. 342 n., 358 n., 375 n., 395 n. Przedr. Z. Libera w: Wspomnienia... (zob. poz. 18).

46. Pamiętniki. Rkps nie dokończony.

Informacja K. W. Wójcickiego.

Artykuły i drobne utwory ogł. w czasopismach i zbiorach: *Bibl. Pol.* (wyd. i red. 1825-1826; tu m.in. rec. książek: I. Humnicki: Edyp. 1825 t. 2; L. Kropiński:

Nowe dzieła. 1825 t. 2; F. Bernatowicz: Pojata. 1826 t. 1), *Bibl. Warsz.* (1842-1871), *Czytania Przyjemne* (wyd. i red. 1838-1839), *Gaz. Codz.* (tu m.in.: Obraz piśmiennictwa naszego w pierwszych dwudziestu pięciu latach dziewiętnastego wieku. 1856 nr 146-147, 149), *Gaz. Korespondenta Warsz. i Zagr.* (red. 1826-1829), *Kłosy* (1871), *Kronika Wiad. Kraj. i Zagr.* (wyd. i red. 1856-1860), *Kronika Kraj. i Zagr.* (wyd. i red. 1860), *Książka zbior. ofiarowana K. W. Wójcickiemu.* W-wa 1862, *Muz. Domowe* (wyd. i red. 1835-1839), *Niepodległość* (wyd. i red. 1831), *Pam. Nauk.* (1866), *Pszczoła* (1861-1862), *Przegl. Europejski Nauk., Lit. i Artystyczny* (współprac. 1862, wyd. i red. 1863), *Przew. Pol.* (wyd. i red. 1829), *Rozmaitości Warsz.* (red. 1826-1829), *Świat literatury...* W-wa 1861 (zob. Prace edytorskie poz. 20; tu m.in.: Uwagi nad historią literatury J. Bartoszewicza), *Tyg. Pol.* (współred. 1820; tu m.in.: O szczęściu człowieka. 1819 t. 1; Do J. U. Niemcewicza od uczniów Uniwersytetu Warszawskiego. 1820 t. 1; Wiersz na dzień Trzeciego Maja. 1820 t. 2), *Wanda* (współred. 1820-1821; tu m.in.: Mysz wojażująca. 1820 t. 1; Nagrobek. 1821 t. 3; Na zgon Stanisława Potockiego. 1821 t. 3).

Wiersz pt. Wiersz na redaktorów 1822, ogł. z rkpsu Z. Sudolski. *Pam. Lit.* R. 47 (1956) z. 3.

Wyd. pod nazwiskiem Dmochowskiego i D. Lisieckiego: Pisma rozmaite... T. 1-3. W-wa 1821, są faktycznie wydaniem tytułowym czasopisma *Wanda* 1821 t. 1, 3-4 i zawierają także pisma innych autorów.

P r z e k ł a d y

1. A. V. Arnault: Mariusz w Minturnie. Tragedia we 3 aktach. Wyst. W-wa 19 listopada 1819. Fragm. *Tyg. Pol.* 1819 t. 4; całość wyd. W-wa 1821.

2. Molière: Urojona niewierność. Komedia w 3 aktach. Wyst. W-wa 19 listopada 1819. Wyd. W-wa 1821.

3. Molière: Natręty. Komedia we 2 aktach. Wyst. W-wa 5 sierpnia 1820. Fragm. *Wanda* 1820 t. 1; całość wyd. W-wa 1821. (Przeróbka).

4. Molière: Kto się kocha, ten się kłóci. Komedia w 2 aktach. Wyst. W-wa 15 grudnia 1820. Wyd. W-wa 1820. (Współtłumacz: D. Lisiecki).

5. Ch. V. d'Arlincourt: Samotnik. Romans... w tłumaczeniu polskim skrócony. W-wa 1821. Wyd. nast.: wyd. 2 popr. i powiększ. W-wa 1822; wyd. 3 powiększ. W-wa 1825; wyd. 4 W-wa 1829.

6. (J. Macpherson): Gaul. (Poemat Osjana). *Wanda* 1821 t. 2. Wyd. nast.: *Książka zbior. ofiarowana K. W. Wójcickiemu.* W-wa 1862.

7. J. Racine: Andromaka. Wyst. W-wa w marcu 1821. Fragm. *Wanda* 1821 t. 1; całość wyd. zob. poz. 11 cz. 1.

8. Voltaire: Zaira. Fragm. *Wanda* 1821 t. 3; całość wyd. zob. poz. 11 cz. 2.

9. P. Henares: Powietrze w Barcelonie, czyli ostatnie listy dwojga kochanków. Wydane w Madrycie... na polski język przełożone. W-wa 1823.

10. W. Scott: Ryszard Lwie Serce w Palestynie. Romans historyczny. T. 1-3. W-wa 1826.

11. Pisma wierszem. Cz. 1-2. W-wa 1827.

Z a w a r t o ś ć cz. 1: poz. 7 oraz drobne przekłady i wiersze ogł. poprzednio w czasopism.: *Tyg. Pol.* 1819-1820, *Wanda* 1820-1821, *Bibl. Pol.* 1825-1826, m.in.: G. Legouvé: Wspomnienia; J. Delille: Trzy królestwa natury; A. Lamartine: Nieśmiertelność (przedr. zob. Twórczość poz 19); A. Lamartine: Poeta umierający (przedr. jw.); Ch. A. Demoustier: Listy Emilii o mitologii; Ch. A. Demoustier: Miłość w wiekach rycerskich; J. P. C. Florian: Bajki; I. Kryłow: Bajki; Zalety rymów (zob. Twórczość poz. 1); — cz. 2: poz. 8. Dedyk. J. U. Niemcewiczowi.

12. W. Scott: Guy Mannering, czyli astrolog. Romans. T. 1-4. W-wa 1827. Wyd. nast. W-wa 1928 (zob. Prace edytorskie poz. 3).

13. W. Scott: Narzeczona z Lammermooru. Romans. T. 1-3. W-wa 1828 (zob. Prace edytorskie poz. 3).

14. W. Scott: Purytanie szkoccy. Romans. T. 1-3. W-wa 1828 (zob. Prace edytorskie poz. 3).

15. W. Scott: Więzienie w Edynburgu. Romans. T. 1. W-wa 1828; t. 2-4. W-wa 1830 (zob. Prace edytorskie poz. 3).

16. K. Mac-Farlane: Turcja europejska, Konstantynopol i jego okolice uważane pod względem topograficznym i wojskowym. W-wa 1829.

Tłum. z przekł. franc.

17. W. Scott: Hetman z Chester. Romans. T. 1-3. W-wa 1829 (zob. Prace edytorskie poz. 3).

18. V. H. Ducange: Doktor spowiednikiem, czyli młoda emigrantka. Romans. T. 1-5. W-wa 1830.

19. V. H. Ducange: Leonida, czyli stara z Sureny. Romans. T. 1-4. W-wa 1830.

20. W. Scott: Wawerley, czyli temu lat sześćdziesiąt. Romans. T. 1-5. W-wa 1830.

21. W. Scott: Opat. Romans. T. 1-4. W-wa 1830-1832.

22. P. M. Vergilius: Eneida. (Ks. 10-12). W: Eneida... Przekładania F. K. Dmochowskiego. Wyd. 2. W-wa 1830 (zob. Prace edytorskie poz. 9).

Drobne fragm. ks. 11 i 12 tłum. F. Kowalski.

23. C. P. Kock: Eugenia, czyli mąż i żona... Romans obyczajowy. T. 1-4. W-wa 1832.

24. J. H. Zschokke, E. T. A. Hoffmann: Powieści. T. 1-2. W-wa 1832.

25. V. H. Ducange: Trzy siostry. Romans. T. 1-5. W-wa 1833.

26. C. P. Kock: Brat Jakub. Powieść. T. 1-4. Wil. 1833.

27. J. R. Viss: Rodzina na bezludnej wyspie, czyli Robinson szwajcarski. Dziełko dla dzieci z niemieckiego. T. 1-2. W-wa 1833. Wyd. nast. W-wa 1850 (dwa wyd.).

Tłum. z przekł. franc. P. I. Montolieu.

28. A. E. Voïart: Córka, siostra i matka, czyli trzy obrazy uczuć kobiety. Powieści. T. 1-3. W-wa 1833.

29. J. Delafaye-Bréhier: Rady dla dzieci w moralnych i ciekawych powieściach wystawione. T. 1-2. W-wa 1834.

30. C. P. Kock: Cyrulik paryski. T. 1-4. W-wa 1834.

31. A. M. Masson: Zawsze i wszędzie, czyli głos sumienia. Powieść. W-wa 1834.

32. J. H. Zschokke: Powieści moralne. W-wa 1834.

33. H. Balzac: Eugenia Grandet, czyli córka łakomcy. Scena z obrazów życia. T. 1-2. W-wa 1835.

34. H. Balzac: Obłęd umiejętności. W-wa 1835 *Gabinet Powieści i Romansów* 3-4.

35. E. Lytton Bulwer: Młoda dziewczyna z Malines. Powieść. W-wa 1835 (dwa wyd.; jedno z nich razem z poz. 40).

36. J. Delafaye-Bréhier: Zapusty dziecinne, czyli małe towarzystwo. Dziełko dla dzieci. W-wa 1835. Wyd. nast.: Wieczory dziecinne, czyli małe towarzystwo. W-wa 1840.

37. J. S. C. Dumont d'Urville: Podróż malownicza około świata. Porządny zbiór najciekawszych wiadomości i odkryć z Byrona, Wallis... itd., wydana przez Towarzystwo Podróżników i Uczonych pod kierunkiem pana..., na polskie przełożona przez..., z rycinami na miedzi przez F. Dietrich. Rok I-II. W-wa 1835-1836.

Dzieło wyd. zeszytami. Zob. też poz. 49.

38. C. P. Kock: Jedynak, czyli uczeń miłości. Romans obyczajowy. T. 1-3. W-wa 1835.

39. C. P. Kock: Sabaudczyk, czyli miłość i wdzięczność. Romans obyczajowy. T. 1-4. W-wa 1835.

40. A. M. Masson: Szyld, czyli sierota z placu Châtelet. W-wa 1835 (dwa wyd.; jedno z nich razem z poz. 35).

41. C. P. Kock: Magdalena. Romans obyczajowy. T. 1-4. W-wa 1836.

42. C. P. Kock: Mleczarka, czyli pustota, dobroć i niewinność. Romans obyczajowy. T. 1-3. W-wa 1836.

43. K. Schmid: Obraz Boga-Rodzicy, czyli dziecię zgubione. W-wa 1836. Wyd. nast.: W-wa 1841; w: Dwie powiastki moralne. W-wa 1857 (razem z: Dobry czyn albo dobrodziejstwo wynagrodzone).

44. K. Spindler: Żyd, czyli obraz Niemiec w wieku XV. Romans historyczno-obyczajowy. T. 1-4. W-wa 1836.

45. E. L. Bulwer: Eugeniusz Aram. Romans. T. 1-4. W-wa 1837.

46. C. P. Kock: Kawaler do wzięcia. Powieść obyczajowa, z dołączeniem dwóch pomniejszych powieści tegoż autora. T. 1-2. W-wa 1837.

47. C. P. Kock: Władysław i jego kuzynka. Romans. W-wa 1837.

48. K. Schmid: Baranek. Powiastka. W-wa 1837. Wyd. nast. W-wa 1867.

49. Podróż malownicza. Z 48 rycinami na miedzi przez F. Dietrich. T. 3-4. W-wa 1837-1838.

Zob. poz. 37. Wyd. zeszytami.

50. H. Balzac: Po cóż chciał wiedzieć? Scena z życia paryskiego. W-wa 1838.

51. C. P. Kock: Zuzia. Romans obyczajowy. T. 1-4. W-wa 1839.

52. Nowy Kolumb. Pamiętnik podróży i wiadomości statystycznych przez... Rok 1839. T. 1. W-wa 1839.

Wyd. zeszytami (z. 1-6).

53. J. Bastide (pseud. C. Bodin): Stenia. Romans. T. 1-4. W-wa 1841.

54. F. R. Chateaubriand: Podróż z Paryża do Jerozolimy. Cz. 1-2.W-wa 1853 *Skarbiec Arcydzieł* 10.

55. V. Hugo: Mazepa. (Wolny przekład). Dat. 1854. Wyd. zob. Twórczość poz. 19.

56. C. Dickens: Wspomnienia sieroty, czyli pierwsze lata powieściopisarza. Po-

wieść. Wolny przekł. T. 1-2. W-wa 1857. *Wieczory Zimowe* dz. 2.

57. H. Conscience: Powieści belgijskie z życia rodzinnego. T. 1-2. W-wa 1858. Wyd. nast. W-wa 1861 *Wieczory Zimowe* dz. 1.

58. C. Pinard: Dobrodziejstwa wiary chrześcijańskiej, czyli wpływ religii chrześcijańskiej na społeczeństwo. W-wa 1860.

59. C. Pinard: Duch wiary chrześcijańskiej, czyli wpływ religii chrześcijańskiej na oświatę i sztuki. W-wa 1860.

Ponadto drobne przekłady ogł. w czasop. i wydawnictwach zbior. (zob. Twórczość).

Prace edytorskie

1. F. K. Dmochowski: Pisma rozmaite..., tłumacza „Iliady". T. 1-2. W-wa 1826.

2. F. D. Kniaźnin: Dzieła. T. 1-7. W-wa 1828-1829 *Bibl. Nar.* oddz. I-III.

Wydawca korzystał z wypożyczonego mu rkpsu, obecnie Bibl. Czart. sygn. 2223. Wyd. cenzurowane; niektóre wiersze zostały pominięte lub wyd. w postaci skróconej. Wstęp przedr. zob. Twórczość poz. 19.

3. W. Scott: Wybrane romanse. Oddz. I-III. W-wa 1828-1830.

Zawartość: Przekłady poz. 12 (wyd. nast.), 13, 14, 15, 17; Antykwariusz (tłum. E. Glücksberg); Rozbójnik morski (tłum. F. Kowalski).

4. W. Scott: Ivanhoe, czyli powrót krzyżowca. Romans. T. 1-4. W-wa 1829.

5. F. Zabłocki: Dzieła. T. 1-6. W-wa 1829-1830 *Bibl. Nar.* oddz. III-IV (t. 8-13).

Wydawca korzystał ze złożonych w bibliotece puławskiej rkpsów Zabłockiego oraz z rkpsów teatralnych. Rkpsy puławskie zachowały się w Bibl. Czart. (sygn. 1966, 2489, 2491, 2492), inne częściowo w Bibl. Nar. BOZ. Wstęp przedr. zob. Twórczość poz. 19.

6. L. C. A. Forbin: Wspomnienia Sycylii. W-wa 1830.

7. E. F. Lantier: Podróż do Hiszpanii. T. 1-2. W-wa 1830.

8. F. K. Van-der-Velde: Powieści historyczne. T. 1-2. W-wa 1830.

9. P. M. Vergilius: Eneida... Przekładania F. K. Dmochowskiego. Wyd. 2. W-wa 1830 (zob. Przekłady poz. 22).

10. Żywoty sławnych Polaków. T. 1-3. W-wa 1830; t. 4. Radom 1831; t. 5. Radom 1830.

Zawartość t. 1: S. Orzechowski: Żywot Jana Tarnowskiego; K. Kognowicki: Życie Lwa Sapiehy (początek) — t. 2: K. Kognowicki: Życie Lwa Sapiehy (c.d.) — t. 3: F. Bohomolec: Życie Jana Zamoyskiego — t. 4: D. M. Krajewski: Historia Stefana Czarnieckiego, zbawcy Polski w najcięższych dla niej okolicznościach — t. 5: K. Falkenstein: Tadeusz Kościuszko, czyli dokładny rys jego życia.

T. 1-4 oparte na ed. T. Mostowskiego: Życia sławnych Polaków. T. 1-2. W-wa 1805.

11. Rozrywki niedzielne. W-wa 1833. Wyd. nast.: Czytelnia najnowszych powieści rozmaitego rodzaju i przedmiotu. T. 1-8. W-wa 1834.

Tu głównie przedr. z *Dzien. Wil.*

12. H. Balzac: Obrazy z życia i powieści filozoficzne. T. 1-2. W-wa 1834.

13. Gabinet czytania, to jest zbiór powieści, romansów tudzież artykułów nauce i zabawie poświęconych. T. 1-3. W-wa 1834.

14. Wieczory w domowym zaciszu, czyli zbiór powieści rozmaitych z najnowszych autorów. W-wa 1834.

15. Gabinet powieści i romansów zebrany z najnowszych i najcelniejszych autorów. T. 1-8. W-wa 1835-1836. Inne wyd.: T. 1-6. W-wa b.r.

16. Czytania pożyteczne i przyjemne. Dzieło w trzech językach: polskim, francuskim i niemieckim, dla użytku młodzieży wydane. T. 1-3. W-wa 1837.

17. Czytania Przyjemne. Zbiór najnowszych powieści. Pismo dodatkowe do Muzeum Domowego. T. 1-3. W-wa 1838; t. 1-3. W-wa 1839.

18. Praktyczna nauka czterech języków: francuskiego, angielskiego, niemieckiego i włoskiego, przez czytanie i tłumaczenie powieści i dramatów dla młodzieży stosownych. W-wa 1860.

19. Wybór najnowszych tworów literatury zagranicznej. T. 1-2. W-wa 1860.

Zawartość t. 1: A. Esquiros: Holandia — t. 2: A. Thierry: Epoka Attyli; K. Faber: Powieści hiszpańskie; F. Guizot: Miłość w małżeństwie.

20. Świat literatury, historii, nauk ekonomicznych, podróży i powieści. Dzieło zbiorowe w IV tomach. T. 1. W-wa 1861. (Współwydawca: Z. Zaborowski).

Wyszedł tylko t. 1 z. 1-4. Tu m.in. Dmochowskiego: Życie, dzieła i epoka L. Osińskiego (zob. poz. 21).

21. L. Osiński: Dzieła. T. 1-4. W-wa 1861-1862.

Wstęp wyd. też w poz. 20.

22. K. Brodziński: Pisma. Wydanie zupełne poprawne i dopełnione z nie ogłoszonych rękopismów staraniem J. I. Kraszewskiego. T. 1-8. Poz. 1872-1874.

Dmochowski zgromadził rękopisy i przekazał je Kraszewskiemu.

23. Powieści i romanse zebrane z najnowszych i najcelniejszych autorów. W-wa b.r.

Listy

1. List z 1831. Rkps Bibl. Jagiel. sygn. 6233/III.

2. Do K. Koźmiana 2 listy — z 1839 i b.d. Rkpsy Bibl. PAN Kr. sygn. 2031 t. 2 k. 137-138, 2063 k. 139.

3. Od K. Koźmiana, D. Lisieckiego, A. E. Odyńca i in. Rkpsy Bibl. PAN Kr. sygn. 716, 717 (Teki Walewskiego). Fragm. ogł.: J. Korpała: Za kulisami młodej Warszawy literackiej przed powstaniem listopadowym. *Pam. Lit.* R. 28 (1931) s. 554-602; A. Kowalska: „Momus" Alojzego Żółkowskiego. W-wa 1959 (aneks); A. Bar: Kumoszki na Parnasie. Kr. 1947 s. 209, 295-298 i in.

OPRACOWANIA

K. A. Vieilh de Boisjoslin: Biographie universelle... Paryż 1826-1831. — M. Gosławski: (Rec. „Pism wierszem"). *Gaz. Pol.* 1827 nr 173, 201, 275, 1828 nr 81. — L. L.: O tłumaczeniu romansu Waltera Scotta „Ryszard w Palestynie" przez F. D. słów kilka. *Gaz. Pol.* 1827 nr 72. — A. Mickiewicz: O krytykach i recenzentach warszawskich. W: Poezje. T. 1. Petersb. 1829 i wyd. nast. — K. W. Wójcicki. *Enc. powsz.* Orgelbranda. T. 7 (1861). — K. W. Wójcicki: F. S. Dmochowski. *Kłosy* 1866 nr 73. — H. Skimborowicz: O dziennikarstwie warszawskim. (Powst. ok. 1860-1870). Rkps Arch. Głównego Akt Dawnych (Arch. po Skimborowiczu. Teka XXIV nr bieżący 1/8). — (Wspomnienia pośmiertne): *Gaz. Lw.* 1871 nr 182; W. Grochowska. *Tyg. Ilustr.* 1871 t. 2 nr 196-197; A. E. O. (Odyniec). *Kronika Rodz.* 1871; K. W. Wójcicki. *Bibl. Warsz.* 1871 t. 3 i nadb. (W-wa 1872); K. W. Wójcicki. *Kłosy* 1871 nr 321. — H. Biegeleisen: Atak Mickiewicza na obóz klasyków. *Dod. Mies.* do *Przegl. Tyg.* 1885 t. 1. — P. Chmielowski. *Wielka enc. powsz. ilustr.* T. 15/16 (1895). — P. Chmielowski: Dzieje krytyki literackiej w Polsce. W-wa 1902. — J. Bieliński: Królewski Uniwersytet Warszawski (1816-1831). T. 1-3. W-wa 1907-1912. — J. Tretiak: Bohdan Zaleski. T. 1. Kr. 1911. —

J. Korpała: Kraszewski jako wydawca „Pism" Brodzińskiego. *Silva Rerum* 1928 z. 1/2. — J. Korpała: Za kulisami młodej Warszawy literackiej przed powstaniem listopadowym. *Pam. Lit.* R. 28 (1931). — G. Korbut: K. Brodziński a F. S. Dmochowski. *Ruch Lit.* 1933 nr 10. — J. S. Bystroń: Literaci i grafomani z czasów Królestwa Kongresowego, 1815-1831. Lw. 1938 s. 193-213. — M. Danilewiczowa. *Pol. słownik biogr.* T. 5 (1939). — A. Bar: Kumoszki na Parnasie. Kr. 1947. — C. Zgorzelski: Duma poprzedniczka ballady. Tor. 1949. — M. Straszewska: Czasopisma literackie w Królestwie Polskim w l. 1832-1848. Cz. 1-2. Wr. 1953-1959 *IBL. Studia Hist.-Lit.* 22-23. — A. Kowalska: „Momus" Alojzego Żółkowskiego. W-wa 1956. — S. Pietraszko: (Wstęp do) F. K. Dmochowski: Sztuka rymotwórcza. Wr. (1956) *BN* I, 158. — W. Billip: Mickiewicz w krytyce literackiej przed r. 1830. *Przegl. Hum.* 1959 nr 3. — Z. Libera: (Wstęp do) Wspomnienia od 1806 do 1830 r. W-wa 1959 *Bibl. Pam. Pol. i Obcych.* [Rec. wyd.: P. Hertz. *Nowa Kultura* 1959 nr 49, przedr. w: Domena polska. W-wa 1961; J. Jedlicki. *Twórczość* 1960 nr 2; M. Prosnak. *Polonistyka* 1960 nr 2; J. Rudnicka. *Nowe Książki* 1960 nr 1; I. Stasiewicz. *Kwart. Historii Nauki i Techniki* 1960 nr 3/4; J. Jarowiecki. *Wiad. Hist.* 1961 nr 1; M. Prosnak. *Przegl. Hum.* 1961 nr 5; M. Stępień. *Ruch Lit.* 1962 z. 2]. — C. Zgorzelski: (Wstęp i oprac.) K. Brodziński: Poezje. T. 1-2. Wr. 1959. — F. German: Chopin i literaci warszawscy. (Kr. 1960). — S. Kawyn: (Wstęp do) Walka romantyków z klasykami. Wr. (1960) *BN* I, 183, toż wyd. 2 Wr. (1963). — A. Kowalska: Warszawa literacka w okresie przełomu kulturalnego, 1815-1822. (W-wa 1961) *Bibl. Syrenki.* — Z. Libera: F. S. Dmochowski jako krytyk Mickiewicza. *Księga pam. ku czci S. Pigonia.* Kr. 1961. — W. Billip: (Wstęp do) Mickiewicz w oczach współczesnych... Antologia. Wr. 1962. — W. Giełżyński: Prasa warszawska 1661-1914. W-wa 1962.

Zob. też: III. Literatura polska 2 B b.

DMUSZEWSKI LUDWIK ADAM (1777—1847)

Pseud. i krypt.: D. (?); D. L. A.; Gadulski; L. A. D.

Dramatopisarz, dziennikarz, historyk teatru.

Ur. 24 grudnia 1777 w Sokółce koło Białegostoku; syn Jana, rotmistrza kawalerii narodowej, i Magdaleny z Sobolewskich. Kształcił się najpierw u bazylianów w Żyrowicach, następnie w Warszawie, prawdopodobnie w szkole wojewódzkiej. W 1794

był protokolistą Rady Najwyższej Narodowej. Potem gospodarował z ojcem na wsi. W 1800 za namową W. Bogusławskiego rozpoczął zawód aktorski na scenie warszawskiej (do 1826). W 1811 podróżował do Niemiec, Francji i Austrii. Od 1822, nabywszy od B. Kicińskiego wydawnictwo, wydawał i redagował *Kurier Warszawski*. W 1825 został asesorem Dyrekcji Rządowej Teatrów, w 1832 jej członkiem. W 1825-1827 kierował teatrem wraz z B. Kudliczem i K. Kurpińskim; w 1827 został drugim — obok L. Osińskiego — dyrektorem teatru. Od 1836 wykładał w Szkole Dramatycznej krytykę, historię i literaturę dramatyczną. W 1836 kupił majątek ziemski Dobrzyniec Mały na Mazowszu. Dwukrotnie wstępował w związki małżeńskie; pierwszą jego żoną była śpiewaczka Zofia Petraschówna, drugą Konstancja Pięknowska. W wolnomularstwie doszedł do najwyższego (VII) stopnia wtajemniczenia i piastował urząd Dyrektora Harmonii Wielkiego Wschodu; członek lóż: Świątynia Mądrości, Zum goldenen Leuchter (1805) i Świątynia Izis. Członek towarzystwa naukowego Sfinks (1810-1). Od 1839 — wiceprezes Towarzystwa Wsparcia Podupadłych Artystów. Zmarł 9 grudnia 1847 w Warszawie.

TWÓRCZOŚĆ

1. Dwóch w jednym. Komedia. Wyst. W-wa 15 czerwca 1800.

Prawdopodobnie identyczna z komedią „Rywal i kochanek w jednej osobie". Rkps Bibl. Nar. sygn. 1422.
Źródło niem. nieznane.

2. Aktorowie na Elizejskich Polach, dzieło teatralne oryginalnie wierszem napisane. Komedia w 1 akcie. Wyst. W-wa 9 maja 1801. Wyd. W-wa 1802. Wyd. nast.: W-wa 1804; zob. poz. 109 t. 1. Piosenki przedr. *Gaz. Warsz.* 1805 nr 95 *Dod.* (Muzyka: J. Elsner).

Autor zmieniał sztukę stosownie do okoliczności, zob. poz. 126, 134.

3. Dom do przedania. Komedia w 1 akcie. Wyst. W-wa 1802. Wyd. zob. poz. 109 t. 9.

Wg A. V. Pineux-Duval: La Maison à vendre.

4. Oblężenie Odensy. Drama wojskowe w 4 aktach z historii duńskiej. Wyst., pt. Oblężenie miasta Odensy. W-wa 25 listopada 1803. Wyd. W-wa 1804.

Wg J. de Boirie.

5. Dzicy ludzie, czyli mieszkańcy wyspy Kamkatal. Opera w 1 akcie. Wyst. W-wa 27 stycznia 1804. Piosenki wyd. w zbiorach: Pieśnie (!) z komedioopery „Siedm razy jeden" i innych oper polskich. Poz. 1805; Śpiewy i arie teatralne i światowe z różnych oper i komedii zebrane. T. 2. W-wa 1816; zob. poz. 109 t. 4. (Muzyka: J. Elsner).

Rkps pt. Wylądowanie Francuzów na wyspę Kamkatal, Ossol. sygn. 4995/I.

Przeróbka z przeł. z niem. powieści „Inkle i Joriko".

6. Siedm razy jeden. Komedioopera w 1 akcie oryginalnie napisana. Wyst. W-wa 14 grudnia 1804. Wyd. W-wa 1805. Wyd. nast.: wyd. 2 W-wa 1807; zob. poz. 109 t. 8. Piosenki wyd. w czasopismach i zbiorach: *Gaz. Warsz.* 1804 nr 10 *Dod.*; Wybór pięknych dzieł muzycznych i pieśni polskich. Nr 5-6. W-wa 1805; Pieśnie z komedioopery „Siedm razy jeden", jw. poz. 5. (Muzyka: J. Elsner).

Rkpsy z nutami w Bibl. Nar. sygn. 6314.

Przekł. niem.: S. Wöhner. Wyst. W-wa 22 czerwca 1805.

7. Hymn w doskonałej loży st. Jana Złotego Lichtarza na pierwszym zgromadzeniu w języku polskim śpiewany dn. 21 stycznia 1805. W-wa 1805. (Muzyka: J. Elsner). Wersja nieznacznie zmieniona: Hymn przy pierwszym otwarciu □ Świątynia Mądrości śpiewany 5805. Wyd. w zbiorze: Pieśni wolnomularskie. (W-wa 1811). Przedr. J. Nieczuja-Urbański: L. A. Dmuszewski wolnomularzem. *Ruch Lit.* 1927 nr 4.

8. Wdzięczność do Wojciecha Bogusławskiego. Kantata na dzień imienin W. Bogusławskiego. Wykonana 22 kwietnia 1805. Wyd. W-wa 1805. (Muzyka: J. N. Szczurowski).

9. Terno. Komedioopera w 1 akcie, naśladowana z francuskiej komedii Quaterno. Wyst. W-wa 13 grudnia 1805. Wyd. W-wa 1805. Wyd. nast. zob. poz. 109 t. 9 i 4 (tu tylko piosenki).

Wg A. Seville: Quaterno à la loterie.

10. Hymn śpiewany na pierwszej □ stołowej Polaków Zjednoczonych. Wyd. w zbiorze: Pieśni wolnomularskie, jw. poz. 7.

Inny tyt.: Na powitanie braci.

11. Pospolite ruszenie, czyli bitwa z Kozakami. Komedioopera w 2 aktach. Wyst. W-wa 1 maja 1807. Wyd. W-wa (1807, dwa wyd.). Wyd. nast. W-wa 1809; W-wa 1813.

Piosenki wyd.: *Gaz. Warsz.* 1807 nr 35 *Dod.*; zob. poz. 109 t. 4. (Muzyka: J. Elsner).

12. Okopy na Pradze. Komedioopera oryginalna w 1 akcie. Wyst. W-wa 14 czerwca 1807. Wyd. Poz. 1807. Wyd. nast.: Poz. 1905; Poz. 1926 *Naród sobie!* Piosenki wyd.: *Gaz. Warsz.* 1807 nr 48 *Dod.*; Śpiewki z komedioopery „Okopy na Pradze", napisanej roku 1807. B.m.r.; zob. poz. 109 t. 4. (Muzyka J. Stefaniego z „Krakowiaków i górali").

Stosownie do okoliczności Dmuszewski zmieniał tę komedię i wystawiał pod różnymi tytułami. Zob. poz. 19, 22.

Źródło franc. nieznane.

13. Drzwi zamknięte. Komedia w 3 aktach. Wyst. W-wa 2 października 1807.

Wg P. Bernard (?).

14. Śpiewki do melodramy „Mieczysław Ślepy" J. Szymanieckiego. Wyst. W-wa 1 listopada 1807. Wyd. w zbiorze: Śpiewy i arie teatralne, jw. poz. 5. Przedr. zob. poz. 18. (Muzyka: J. Elsner).

Rkps melodramy w Ossol. sygn. 5039/I.

Wg L. Ch. Caignez: L'Illustre aveugle.

15. Gaduła nad gadułami. Komedia w 1 akcie. Wyst. W-wa 18 grudnia 1807. Wyd. W-wa (1809). Wyd. nast.: „pomnożone" W-wa 1810; zob. poz. 109 t. 1.

Wg J. Ch. F. Maurice-Descombes: Le Parleur éternel.

Z okazji noworocznego przedstawienia (1 I 1808) autor dodał na zakończenie tej sztuki: Powinszowanie Nowego Roku prześwietnej publiczności przez p. Gadulskiego. *Gaz. Warsz.* 1808 nr 2; przedr. zob. poz. 109 t. 1.

16. Grymasy młodej żony. Komedia w 1 akcie z powieści moralnej pani Genlis. Wyst. W-wa 18 grudnia 1807. Rkpsy w Ossol. sygn. 10557/I, 10575/I.

Wg Ch. G. Étienne: La Femme en colère.

17. Kalif z Bagdadu. Opera w 1 akcie. Wyst. W-wa 18 grudnia 1807. Piosenki wyd.: zob. poz. 18; poz. 109 t. 4. (Muzyka: F. A. Boieldieu).

Wg C. Saint-Juste.

18. Dykcjonarzyk teatralny z dodatkiem pieśni z najnowszych oper dawanych na Teatrze Narodowym warszawskim. Poz. 1808. Fragm. przedr. E. Szwankowski w: Teatr Wojciecha Bogusławskiego w l. 1799-1814. Wr. 1954 *Materiały do Dziejów Teatru w Polsce* 1 s. 349-366.

Współautor: A. Żółkowski.

19. Pożegnanie, czyli marsz wojowników. Komedioopera w 1 akcie. Wyst. Kalisz 3 sierpnia 1808. Piosenki wyd.: *Gaz. Warsz.* 1808 nr 68 *Dod.*; *Gaz. Poz.* 1808 nr 70; wyd. osob. pt. Piosnki śpiewane w komedioopere „Pożegnanie, czyli marsz wojowników", napisanej z okoliczności wymaszerowania za granicę pułku 7 piechoty Legionu 2 Wojsk Polskich, a granej w Kaliszu przez artystów dramatycznych narodowych 3 sierpnia 1808. B.m. 1808; zob. poz. 109 t. 4.

Przeróbka poz. 12.

20. Kapelmajster polski. Intermezzo oryginalne w 1 akcie. Wyst. W-wa 28 października 1808. (Muzyka: G. Albertini).

21. Dworek na gościńcu. Komedioopera w 1 akcie, przełożona z niemieckiego i oryginalnymi piosnkami powiększona. Wyst. W-wa 27 stycznia 1809. Wyd. W-wa 1809. Piosenki przedr. W. Brumer: Służba narodowa Wojciecha Bogusławskiego. W-wa 1929 s. 122-124. (Muzyka: K. Kurpiński albo J. Deszczyński; W. Lessel).

Rkps Ossol. sygn. 10151/II; Bibl. Jagiel. sygn. 4427 (pt. Dworek przy gościńcu).

Wg A. F. Kotzebue: Das Haus an der Heer Strasse.

22. Przygotowanie na przyjęcie Wojska Polskiego w Krakowie. Wyst. W-wa 23 lipca 1809. Treść i opis ogł. *Gaz. Warsz.* 1809 nr 59 *Dod.* Fragm.: Śpiewka wesoła na powitanie wojowników polskich. B.m. r. (anonim.).

Wyst. także pt.: Przywitanie Wojska Polskiego w Krakowie; Wojsko Polskie w Krakowie.

Przeróbka poz. 12.

23. Jakież to czynić ofiary... Kantata na uczczenie imienin księcia warszawskiego Augusta. Wykonana W-wa 3 sierpnia 1809. Wyd. W. Brumer, jw. poz. 21 s. 131.

24. Święto wielkiego imienia... Kantata na cześć urodzin Napoleona. Wykonana Kr. 15 sierpnia 1809. Wyd. *Gaz. Kr.* 1809 nr 67. Przedr. W. Brumer, jw. poz. 21.

25. Leszek Biały, czyli czarownica z Łysej Góry. Opera w 2 aktach. Wyst. W-wa 2 grudnia 1809. Treść ogł.: L. Osiński. *Pam. Warsz.* 1809 nr 10 (przedr. w: Dzieła. T. 4. W-wa 1862 s. 392-393); *Gaz. Korespondenta Warsz.* 1809 nr 98; *Gaz. Warsz.* 1809 nr 98 *Dod.*; A. Papierzowa: Libretta oper polskich z l. 1800-1830. Kr. 1959 s. 195. Piosenki wyd. w zbiorze: Śpiewy i arie teatralne, jw. poz. 5; zob. poz. 109 t. 4. (Muzyka: J. Elsner).

Treść wg D. M. Krajewski: Leszek Biały, książę polski. T. 1-2. W-wa 1791-1792.

26. Kantata imieninowa na uczczenie księcia warszawskiego Augusta na zakończenie opery Leszek Biały. Wykonana

W-wa w grudniu 1809 i w grudniu 1810. Wyd. W. Brumer, jw. poz. 21.

27. Klaryssa, czyli żołnierz spod Raszyna. Komedia w 5 aktach. Wyst. W-wa 15 grudnia 1809.

28. Bilet kwaterniczy. Komedioopera w 1 akcie. Wyst. W-wa 12 stycznia 1810. Piosenki wyd.: *Gaz. Warsz.* 1810 nr 5 *Dod.*; zob. poz. 109 t. 4; W. Brumer, jw. poz. 21.

Wg F. P. A. Léger: Le Billet de logement.

29. Nasz Józio. Komedia w 1 akcie. Wyst. W-wa 12 lipca 1810. Z rkpsu Ossol. sygn. 5081/I wyd. S. Durski w: Miscellanea z l. 1800-1850. Wr. 1963 *Arch. Lit.* 7.

Wg A. F. Kotzebue: Unser Fritz.

30. Kantata na cześć imienin gen. Henryka Dąbrowskiego. Wykonana Poz. w sierpniu 1810.

31. Wniście (albo: Wejście) na świat. Komedia w 3 aktach. Wyst. 28 października 1810.

Wg L. B. Picard.

32. Miłostki Zygmunta Jagiellończyka. Komedia w 3 aktach. Wyst. W-wa 23 grudnia 1810.

Jest to pierwsza redakcja prozą komedii „Barbara Zapolska, czyli odwet". Zob. poz. 74.

Wg A. Creuzé de Lesser, J. F. Roger: La Revanche (wg komedii C. Federici).

33. Matki rywalki, czyli straszydło zamkowe. Drama w 4 aktach. Wyst. W-wa 28 grudnia 1810.

Wg L. Ch. Caignez (wg powieści S. F. de Genlis).

34. Garbusek, czyli trzy siostry. Komedioopera w 1 akcie. Wyst. W-wa 18 stycznia 1811. Piosenki wyd. zob. poz. 109 t. 4.

Wg Ch. A. Sewrin lub Ch. A. Pigault-Lebrun.

35. Wielki sędzia hiszpański, czyli Laura i Fernando. Drama w 4 aktach. Wyst. W-wa 23 marca 1811.

Wg A. J. Bourlain (pseud. Dumaniant) (wg dramy hiszpańskiej hr. Olivadesa).

36. Wyspa małżeństwa, czyli żony przez los wybrane. Melodrama w 3 aktach. Wyst. W-wa 19 maja 1811. (Muzyka: J. Elsner). Rkps Ossol. sygn. 5041/I.

Wg A. de Pujol albo A. Bernos, J. B. Frédéric.

37. Dwie chatki. Opera w 1 akcie. Wyst. W-wa 26 maja 1811. Piosenki wyd.: zob. poz. 41; zob. poz. 109 t. 4. (Muzyka: K. Kurpiński).

Wg Ch. A. Sewrin.

38. Korsarz francuski z Portugalii, czyli Jan z Calais. Melodrama w 3 aktach. Wyst. W-wa 26 lipca 1811. (Muzyka: J. Elsner).

Wg L. Ch. Caignez.

39. Stryjowie i stryjenki. Komedioopera w 1 akcie. Wyst. W-wa 20 października 1811. Wyd. zob. poz. 109 t. 2. Piosenki wyd.: *Gaz. Warsz.* 1814 nr 73; *Gaz. Kr.* 1814 nr 75; zob. poz. 41; poz. 109 t. 4. (Muzyka: J. Damse; S. Serwaczyński). Rkps Ossol. sygn. 5035/I.

39a. Szambelan Szarmancki. Komedia w 1 akcie. Wyst. W-wa 25 października 1811.

Wg Ch. A. Sewrin.

40. Oblężenie Gdańska. Melodrama w 3 aktach. Wyst. W-wa 13 grudnia 1811. Wyd. W-wa 1815 (?). Treść ogł. *Gaz. Warsz.* 1811 z 31 grudnia. Piosenki wyd. zob. poz. 109 t. 4.

Wg J. de Boirie, J. G. A. Cuvelier de Trye: Stanislas Leszczyński ou le Siège de Dantzik.

41. Rocznik Teatru Narodowego Księstwa Warszawskiego od 1 stycznia 1811 do 1 stycznia 1812. (W-wa 1812).

Zawartość (m.in.): Pieśni z najnowszych oper dawanych na teatrze warszawskim (zob. poz. 37, 39).

Rocznik Teatru Narodowego Warszawskiego od 1 stycznia 1812 do 1 stycznia 1813. (W-wa 1813).

Zawartość (m.in.): Pieśni z najnowszych oper (zob. poz. 47, 48); O teatrze prowincjonalnym; Kilka słów o krytyce z Diderota.

... od 1 stycznia 1813 do 1 stycznia 1814. (W-wa 1814).

Zawartość (m.in.): Krótka kronika teatru polskiego 1764-1808; Piosnki z nowych oper (zob. poz. 50, 59).

„Krótką kronikę" przedr. L. Bernacki w: Teatr, dramat i muzyka za Stanisława Augusta. T. 1. Lw. 1925 s. 385-409.

... od 1 stycznia 1814 do 1 stycznia 1815. (W-wa 1815).

Zawartość (m.in.): Kronika teatru 1808--1814; Wspomnienia o zmarłych aktorach: M. Pawłowiczu, D. Kaczkowskim, J. Ryłło.

... od 1 stycznia 1815 do 1 stycznia 1816. (W-wa 1816).

Zawartość (m.in.): Szczególniejsze zdarzenia zaszłe w Teatrze Narodowym w ciągu roku 1815.

... od 1 stycznia 1816 do 1 stycznia 1817. (W-wa 1817).

Zawartość (m.in.): Szczególniejsze zdarzenia zaszłe w Teatrze Narodowym w ciągu roku 1816.

Roczniki za l. 1811-1814 (bez „Krótkiej kroniki teatru polskiego 1764-1808") przedr. E. Szwankowski w: Teatr Woj-

ciecha Bogusławskiego w l. 1799-1814. Wr. 1954 *Materiały do Dziejów Teatru w Pol.* 1.

Roczniki wychodziły anonim., przez długi czas przypisywano je podpisanemu wydawcy *Roczników* za l. 1808-1810 — Andrzejowi Zaleskiemu. Autorstwu Dmuszewskiego przypisał je za K. Kurpińskim — M. Rulikowski (*Pam. Lit.* R. 22/23 (1925/26) s. 13-16).

42. Wąwozy Sierra Morena. Melodrama w 3 aktach. Wyst. W-wa 31 stycznia 1812. Treść ogł.: *Gaz. Warsz.* 1812 nr 10 *Dod.*; A. Papierzowa, jw. poz. 25.

Źródło franc. nieznane.

43. Michał Anioł, sławny malarz. Opera w 1 akcie. Wyst. W-wa 7 maja 1812. Piosenki wyd. zob. poz. 109 t. 4. (Muzyka: M. Isouard).

Wg E. J. Delrieu: Michel-Ange.

44. S.·. M.·. S.·. do N.·. B.·. Ludwika Osińskiego Mistrza □ Świątyni Izys w dzień jego imienin dnia 24 miesiąca 5 Roku P.·. S.·. 5812. (W-wa 1812). Przedr. J. Nieczuja-Urbański, jw. poz. 7. (Muzyka: K. Kurpiński).

45. Obietnice pańskie. Komedia w 3 aktach. Wyst. W-wa 30 października 1812.

Wg L. B. Picard.

46. Oryginały. Komedia w 1 akcie. Wyst. W-wa 15 listopada 1812. Rkps Ossol. sygn. 4995/I.

Wg Ch. B. Fagan.

47. Gulistan Hulla Samarkandy. Opera w 3 aktach. Wyst. W-wa 15 grudnia 1812. Piosenki wyd.: zob. poz. 41; poz. 109 t. 4. (Muzyka: N. Dalayrac).

Wg Ch. G. Étienne.

48. Las pod Sandomierzem. Komediopera w 1 akcie. Wyst. W-wa 18 grudnia 1812. Piosenki wyd.: zob. poz. 41; poz. 109 t. 4.

Wg L. E. Dupaty: La Chaumière moscovite.

49. Pogoń za uciekającym. Komedia w 1 akcie. Wyst. W-wa 18 grudnia 1812.

Wg Ch. A. Sewrin (?).

50. Królowa w Szyraz, czyli sen straszny i rozkoszny. Opera w 2 aktach. Wyst. W-wa 12 marca 1813. Piosenki wyd.: zob. poz. 41; poz. 109 t. 4. (Muzyka różnych kompozytorów).

51. Krzyżaki, czyli futro. Komedia w 1 akcie. Wyst. W-wa 13 marca 1813. Rkps Ossol. sygn. 10053/I.

Przeróbką „Krzyżaków" jest późniejsza komedia „Bajki Krasickiego". Zob. poz. 87. Źródło nieznane.

52. Edgar, czyli wyniszczenie wilków w Anglii. Drama w 3 aktach. Wyst. W-wa 9 lipca 1813.

Wg L. Ch. Caignez: Edgar ou la chasse aux loups.

53. Rycerze lwa. Drama w 3 aktach. Wyst. W-wa 10 września 1813. Rkps Ossol. sygn. 3078/I.

Wg A. S. de Bawr née Coury-Champgrand: Les Chevaliers du lion.

54. Filozof mimo swej wiedzy. Drama w 5 aktach. Wyst. W-wa 1 października 1813.

Wg J. M. Sédaine: Le Philosophe sans le savoir.

55. Tadeusz Chwalibóg. Komediopera w 1 akcie. Wyst. W-wa 1 października 1813. Wyd. zob. poz. 109 t. 1. (Muzyka: autor nieznany; S. Serwaczyński).

Rkpsy Ossol. sygn. 10658/I, 11426/II.

Wg J. M. Barouillet, J. G. A. Cuvelier de Trye: L'Officier cosaque.

56. Kochankowie ekstrapocztą. Komedia w 3 aktach. Wyst. W-wa 10 października 1813. Wyd. zob. poz. 109 t. 6.

Rkps Ossol. sygn. 11268/I.

Wg L. Ch. Caignez.

57. Szwagierek. Komedia w 1 akcie. Wyst. W-wa 20 listopada 1813.

Źródło nieznane.

58. Po samym sobie w żałobie. Komedia w 1 akcie. Wyst. W-wa przed 28 listopada 1813.

Wg A. J. Bourlain (pseud. Dumaniant): L'Homme en deuil de lui-même.

59. Kuluf, czyli Chińczykowie. Opera w 3 aktach. Wyst. W-wa 5 grudnia 1813. Piosenki wyd. zob. poz. 41. (Muzyka: F. A. Boieldieu).

Wg R. Ch. Guilbert de Pixérécourt: Koulouf ou les Chinois.

60. Minister sprawiedliwości. Drama w 3 aktach. Wyst. W-wa 17 grudnia 1813.

Źródło franc. nieznane.

61. Wezbranie Wisły. Komediopera w 1 akcie. Wyst. W-wa 17 grudnia 1813. Wyd. W-wa 1813. Wyd. nast. zob. poz. 109 t. 3. Piosenki przedr.: *Pam. Sceny Warsz. na r. 1839.* W-wa 1840 s. 198-199; *Gaz. Chłopska* 1937 nr 9.

62. Łaska imperatora. Opera w 1 akcie. Wyst. W-wa 11 marca 1814. Wyd. zob. poz. 109 t. 3. Wyd. nast. W-wa (1822). Piosenki wyd.: *Gaz. Kr.* 1814 nr 42; *Gaz. Poz.* 1814 nr 42. (Muzyka: K. Kurpiński).

Wg A. F. Kotzebue: Fedora.

63. Nieszczęśliwe pantofle. Komediopera

w 1 akcie. Wyst. W-wa 11 marca 1814. Piosenki wyd. zob. poz. 109 t. 4.

Wg powiastki Voltaire'a.

64. Szkoda wąsów. Komedioopera w 1 akcie. Wyst. W-wa 15 kwietnia 1814. Wyd. zob. poz. 109 t. 2. Wyd. nast. Poz. 1900 *Naród sobie!* t. 18. (Muzyka: autor nieznany; W. Simon). Polonezy Erasta i Anzelma przedr. Z. Raszewski: Staroświecczyzna i postęp czasu. O teatrze polskim 1765-1865. W-wa 1963.

Rkpsy Ossol. sygn. 1006/I, 10242/I, 10690/I, Bibl. Jagiel. sygn. 4542, 4422.

Wyst. także pt. Łapka na stare lisy.

Wg Ch. A. Sewrin: Jadis et aujourd'hui.

Przekł. niem.: J. Paumann

65. Hymn na obchód jubileuszowej uroczystości upłynionego pół wieku wolnomularskiego życia N.·. B.·. Piotra Reycha, czł. ś.·. i d.·. □ Świątyni Izys dn. 28 Mc. IV R.·.P.·.Ś.·. 5814. (W-wa 1814). (Muzyka: J. Elsner).

66. Portret księcia. Komedia w 3 aktach. Wyst. W-wa 18 listopada 1814.

Wg Metz, M. J. Pain: Le Portrait du duc.

67. Oblężenie Warszawy. Historyczne drama w 4 aktach. Wyst. W-wa 30 grudnia 1814. Wyd. W-wa 1815. Wyd. nast. zob. poz. 109 t. 4.

Rkpsy Ossol. sygn. 10581/I, Bibl. Nar. sygn. II 61.51.

Wg J. de Boirie: Henri IV ou la Prise de Paris.

68. Nowy dziedzic. Opera w 2 aktach. Wyst. W-wa 4 stycznia 1815. Piosenki wyd. zob. poz. 109 t. 4. (Muzyka: F. A. Boieldieu).

Wg A. Creuzé de Lesser, J. F. Roger: Le Nouveau seigneur de village.

69. Aleksander i Apelles. Opera w 1 akcie. Wyst. W-wa 17 marca 1815. Wyd. zob. poz. 109 t. 3. (Muzyka K. Kurpiński).

Rkps Ossol. sygn. 5077/II.

Wg A. Mirmont de Laville.

70. Indyk nadziany dukatami. Komedioopera w 1 akcie. Wyst. W-wa 28 kwietnia 1815. Wyd. zob. poz. 109 t. 10 i 4 (tu tylko piosenki).

Rkps Ossol. sygn. 10479/I.

Wg J. B. Radet: La Bonne aubaine (?).

71. To byłem ja. Komedia w 1 akcie. Wyst. W-wa 12 maja 1815.

Inny tyt.: Wszak to ja.

Wg A. F. Kotzebue: Das war ich.

72. Nagroda, czyli wskrzeszenie narodu. Opera w 2 aktach. Wyst. W-wa 24 grudnia 1815. Wyd. W-wa 1816. Wyd. nast. zob. poz. 109 t. 3. (Muzyka K. Kurpiński).

Wyst. także pt.: Najjaśniejsi goście, czyli nagroda; Nagroda, czyli wskrzeszenie Królestwa Polskiego.

73. Marysia czarownica. Komedioopera w 1 akcie. Wyst. W-wa 30 grudnia 1815. Piosenki wyd. zob. poz. 109 t. 4.

74. Barbara Zapolska, czyli odwet. Komedia w 3 aktach. Wyst. W-wa 15 marca 1816. Wyd. pt. Odwet, czyli... W-wa 1816. Wyd. nast. zob. poz. 109 t. 2.

Rkps Ossol. sygn. 11290/I.

Nowa red. poz. 32.

75. Mała szkoła ojców. Opera w 1 akcie. Wyst. W-wa 15 marca 1816. Piosenki wyd. zob. poz. 109 t. 4. (Muzyka: K. Kurpiński).

76. Śpiew braterski na dzień imienin N.·. N.·. i Najsł. B. Jana Nepomucena Potockiego, namiestnika W.M.W.W.N. i najpierwszego mistrza katedry ś. i d. □ Świątyni Izys. r.p.ś. 5816. (W-wa 1816). (Muzyka: K. Kurpiński).

77. Protekcja, czyli tak świat idzie. Komedia w 1 akcie. Wyst. W-wa 14 lipca 1816.

Wg L. B. Picard.

78. Andrzej Morsztyn. Komedioopera w 1 akcie. Wyst. W-wa 25 sierpnia 1816.

79. Doktor turecki. Opera. Wyst. W-wa 1 września 1816. Piosenki wyd. zob. poz. 109 t. 4. (Muzyka: N. Isouard).

Wg A. Gouffé, P. Villiers.

80. Płaksa i Wesołowski. Komedioopera w 1 akcie. Wyst. W-wa przed 21 lutego 1817. Wyd. zob. poz. 109 t. 3.

Wg N. Brazier, Ch. A. Sewrin: Jean qui pleure et Jean qui rit, ou les deux voisins.

81. Śpiew na dzień imienin najdostojniejszego Br.·. Jana Antoniego Nofoka Przew. M.·. K.·. Spr.·. i dost.·. □ .·. Bogini w Eleusis w imieniu tejże □ .·. ułożony. (W-wa 1817). (Muzyka: J. Kaszewski).

82. Obiadek z Magdusią. Komedioopera w 1 akcie. Wyst. W-wa 9 maja 1817. Wyd. zob. poz. 109 t. 7. (Muzyka: autor nieznany; J. Grodzicka).

Wg M. A. M. Désaugiers: Le Dîner de Madelon.

83. Intryga przed ślubem. Komedia w 3 aktach. Wyst. W-wa 1817. Wyd. zob. poz. 109 t. 10.

Wg M. J. Pain, A. Pillon, René.

84. Geniusz stróż, czyli potrzeba i zbytek. Komedioopera w 1 akcie. Wyst. W-wa 18 lutego 1818.

Inny tyt.: Geniusz opiekuńczy, czyli potrzeba i zbytek.

Źródło franc. nieznane.

85. Król Łokietek, czyli Wiśliczanki. Opera w 2 aktach. Wyst. W-wa 3 kwietnia 1818. Wyd. zob. poz. 109 t. 3. Piosenki wyd. W-wa 1818. (Muzyka: J. Elsner).

86. Dzwonek, czyli diabełek pazikiem. Opera w 3 aktach. Wyst. W-wa w czerwcu 1818. Wyd. zob. poz. 109 t. 7. (Muzyka: L. J. Herold).

Wg M. E. G. Théaulon.

87. Bajki Krasickiego, czyli puścizna. Komedia w 1 akcie. Wyst. W-wa 10 grudnia 1818. Wyd. zob. poz. 109 t. 1. Fragm. ogł. *Tyg. Pol.* 1819 t. 2 s. 52.

Przeróbka poz. 51.

88. Lektyka na przedaż (albo: do sprzedania). Komedioopera w 1 akcie. Wyst. W-wa 1 stycznia 1819. Rkps Ossol. sygn. 11266/I.

Wg J. M. Dieulafoy.

89. Figlacki, udany (albo: mniemany) ojciec. Komedia w 1 akcie. Wyst. W-wa 22 stycznia 1819. Wyd. zob. poz. 109 t. 7.

Wg komedii T. B. Spickermanna przerobionej z niemieckiego pt. Figlacki, mniemany ociec.

90. Jan Grudczyński, starosta rawski. Komedia w 3 aktach. Wyst. Lw. 20 sierpnia 1819. Wyd. zob. poz. 109 t. 8.
Rkps Ossol. sygn. 10503/I.

Wg A. F. Kotzebue: Das Taschenbuch.

91. Szpak i prorok. Komedioopera. Wyst. Lwów 17 września 1819. Piosenki wyd. zob. poz. 109 t. 4.

Wg M. A. M. Désaugiers, M. J. Gentil de Chavagnac.

92. Wanda. Opera. Fragm. ogł. *Pam. Lw.* 1819 t. 1 s. 525-531. Wyst. Poz. lato 1826 (?). (Muzyka: K. Kurpiński).

93. Zakład o kłótnię. Komedia w 1 akcie. Wyst. Kr. 10 października 1819.

94. Aż trzy wesela. Komedia w 1 akcie. Wyst. W-wa 17 grudnia 1819. Wyd. zob. poz. 109 t. 5.

Źródło niem. nieznane.

95. Maria, królowa szwedzka, i Katarzyna, królewna polska. Drama w 3 aktach. Wyst. W-wa 17 grudnia 1819. Wyd. zob. poz. 109 t. 5.
Rkps Ossol. sygn. 5309/I.

Wg J. F. Weissenthurn: Johann Herzog von Finland.

96. Pięć sióstr a jedna. Komedia w 1 akcie. Wyst. W-wa 10 marca 1820. Wyd. W-wa 1820. Wyd. nast.: W-wa 1821; zob. poz. 109 t. 10.
Rkps Ossol. sygn. 10169/I.

97. Klarynecik magnetyczny. Komedioopera w 1 akcie. Wyst. W-wa 26 sierpnia 1820. Piosenki wyd. zob. poz. 109 t. 4. (Muzyka: J. Damse).

98. Spis wszystkich oper granych w polskim języku na teatrach warszawskich od założenia polskiej sceny do miesiąca października 1820 roku. *Tyg. Muzyczny* 1820. Przedr. M. Karasowski: Rys historyczny opery polskiej. W-wa 1859 s. 353--355.

99. Gulnara, niewolnica perska. Opera w 2 aktach. Wyst. W-wa 3 grudnia 1820. Piosenki wyd. zob. poz. 109 t. 4. (Muzyka: N. Dalayrac).

Wg B. J. Marsollier des Vivettières.

100. Handel na żony, czyli lepsze cudze. Opera komiczna w 1 akcie. Wyst. W-wa 16 grudnia 1820. Wyd. Lubl. 1820. Wyd. nast. W-wa 1821. Piosenki wyd. zob. poz. 109 t. 4. (Muzyka: J. Herold).
Rkps Ossol. sygn. 10566/I.

Wg Achilles d'Artois de Bourmanville.

101/2. Sygnet czarnoksięski w Wilanowie. Komedia w 1 akcie. Wyst. 4 stycznia 1821 (?). Wyd. zob. poz. 109 t. 9.

103. Westalka. Tragedia liryczna w 3 aktach. Wyst. W-wa 21 lutego 1821 (wg S. Durskiego; na k. tyt. wyd. w poz. 109: styczeń). Wyd. W-wa 1822; zob. poz. 109 t. 9. (Muzyka: L. S. Spontini).

Wg V. J. E. Jouy.

104. Weteran. Komedia w 1 akcie. Wyst. W-wa 16 marca 1821.

105. Woltyżer. Komedia w 1 akcie. Wyst. W-wa 16 marca 1821. Wyd. zob. poz. 109 t. 6. Piosenki wyd. *Pszczółka Kr.* 1822 t. 1 s. 22.

106. Słomiany człowiek, czyli teatr w Sochaczewie. Krotofila ze śpiewami w 1 akcie. Wyst. W-wa 27 kwietnia 1821. Wyd. zob. poz. 109 t. 5.

Wg M. F. D. d'Allarde, Achilles i Armand d'Artois de Bourmanville: L'Homme de paille.

107. Sekretarz i kucharz. Komedioopera w 1 akcie. Wyst. Wil. 29 kwietnia 1821. Wyd. zob. poz. 109 t. 8. Piosenki przedr. *Kolęda na r. 1824* s. 3-7.

Wg A. H. Duveyrier, E. Scribe: Le Secrétaire et le cuisinier.

108. Ułan. Komedia w 1 akcie. Wyst. W-wa 3 sierpnia (?) 1821. Wyd. zob. poz. 109 t. 6.

Inny tyt.: Hułan polski w służbie francuskiej. Źródło niem. nieznane.

109. Dzieła dramatyczne. T. 1-4. Wr. 1821; t. 5-10. W-wa 1822-1823. Wyd.

tyt. t. 5-10: Nowe dzieła dramatyczne. T. 1-5. W-wa 1824.

Zawartość t. 1: poz. 2, 15, 55, 87; t. 2: poz. 39, 64, 74; t. 3: poz. 61, 62, 69, 72, 80, 85; t. 4: poz. 67; Śpiewy z rozmaitych oper i innych dzieł dramatycznych; t. 5: poz. 94, 95, 106; t. 6: poz. 56, 105, 108; t. 7: poz. 82, 86, 89; t. 8: poz. 6, 90, 107; t. 9: poz. 3, 9, 101, 103; t. 10: poz. 70, 83, 96.

Wydano także osob. odbitki niektórych poz., np. 39, 64, 94.

110. Wicebrygadier Szczerzecki. Komedia w 3 aktach. Wyst. Kr. 4 lutego 1823.

Wg L. B. Picard.

111. Litwin, Podlasiak i Warszawianin. Komedia w 1 akcie. Wyst. W-wa 23 stycznia 1824. Rkps Ossol. sygn. 11242/I.

U Estr. I (1872) 344 błędny zapis tyt.: Litwin, Podlasianin i Wołynianin.

111a. Śpiewki do komedioopery „Niańki z dziećmi w ogródku" A. Grzymały. Wyst. W-wa 28 stycznia 1824.

Wg N. Brazier, Dumersan: Les Bonnes d'enfants, ou une soirée au Boulevars Neufs.

112. Gody w Niepołomicach. Widowisko sceniczne w 1 akcie. Wyst. W-wa 22 lipca 1824.

113. Zgoda u wód mineralnych warszawskich. Komedioopera w 1 akcie. Wyst. W-wa 22 grudnia 1824. Piosenki wyd. *Monitor Warsz.* 1824 nr 103. Rkps Bibl. Jagiel. sygn. 5648.

114. Śpiewka przyjacielska w dniu imienin W. Kazimierza Miecznikowskiego... 4 marca 1825. (W-wa 1825).

115. Franek i Lafleur, czyli ustawiczne pomyłki. Komedia w 1 akcie. Wyst. Kr. 21 września 1826 (?).

Wg R. Ch. G. de Pixérécourt.

116. Miasteczko, czyli ukarana próżność. Komedia w 3 aktach. Wyst. W-wa 26 listopada 1826. Fragm. ogł. *Kolęda na r. 1827* s. 6-11. Rkps Ossol. sygn. 5001/I.

117. Dworzanie księcia Wiśniowieckiego i spekulanci. Komedia w 2 aktach. Wyst. W-wa 1 stycznia 1828. Rkps Ossol. sygn. 10702/I.

118. Kantata na 50-letni jubileusz Wojciecha Bogusławskiego. Wykonana W-wa 1828. (Muzyka: J. Elsner).

119. Łukasz spod Łukowa. Melodrama w 3 aktach. Wyst. W-wa 21 września 1828. Wyd. W-wa 1830 (?).

Wg M. E. G. Théaulon: Auvergnac.

120. Zuzia, czyli zaślubiny z rozsądku. Komedioopera. Piosenki wyd. *Kolęda na r. 1828.* (W-wa 1827) s. 10-24.

121. Ambasador. Komedioopera w 1 akcie. Wyst. W-wa luty 1829. (Muzyka: J. Damse). Rkps Ossol. sygn. 10551/I.

Wg E. Scribe.

122. Cecylia Piaseczyńska. Opera w 2 aktach. Wyst. W-wa 31 maja 1829. Wyd. W-wa 1829. (Muzyka: K. Kurpiński).

123. „Zrodzony w polskiej krainie..." Kantata na wyjazd z Warszawy Fryderyka Chopina, wykonana 2 listopada 1830. Wyd. *Kur. Warsz.* 1830 z 3 listopada. Przedr. A. Czartkowski, E. Jeżewska: Chopin żywy. W-wa 1959. (Muzyka: J. Elsner).

124. Grosz czarnoksięski. Widowisko w 2 częściach. Wyst. W-wa 20 czerwca 1833. (Muzyka: J. Brzowski).

125. Hrabia Weseliński. Opera w 1 akcie. Wyst. W-wa 24 listopada 1833 (?). (Muzyka: J. Brzowski).

126. Nowi aktorowie na Elizejskich Polach. Komedia w 1 akcie. Wyst. W-wa 13 lutego 1836.

Przeróbka poz. 2.

127. Opiekun domowy. Komedia w 1 akcie. Wyst. W-wa 13 lutego 1836.

Inny tyt.: Opiekun oszukany.

128. Robert diabeł. Opera w 5 aktach. Wyst. W-wa 16 grudnia 1837. Wyd. W-wa 1838. (Muzyka: J. Meyerbeer).

Wg G. Delavigne, E. Scribe. Akty 4 i 5 przełożył J. T. S. Jasiński.

129. Ochrona ubogich dziatek. Komedioopera w 1 akcie. Wyst. W-wa 15 listopada 1840. Wyd. W-wa (1841). Wyd. nast.: W-wa 1854. Fragm. wyd.: *Pam. Sceny Warsz. na r. 1840.* (W-wa 1841) s. 117-121; *Kur. Por.* 1890 nr 319. (Muzyka: X. J. U. (Urusow?)).

130. Znamię. Drama oryginalna w 1 akcie. Wyst. W-wa 19 marca 1841. Wyd. *Pam. Sceny Warsz. na r. 1840.* (W-wa 1841) s. 9-33.

Dedyk. J. N. Kamińskiemu.

131. Powrót z Paryża do Poznania, czyli różnica między elegantką a parafianką. Komedioopera w 1 akcie. Wyst. Poz. 25 lipca 1841. (Muzyka: J. Elsner).

132. Król Stanisław Leszczyński. Komedia w 3 aktach. Wyst. Kr. 10 października 1844. Rkps Ossol. sygn. 10490/I.

133. Turek z Krakowskiego Przedmieścia. Komedia w 1 akcie.

Wg A. L. D. Martainville: Le Turc de la rue Saint-Denis, ou la fausse veuve.

134. Żółkowski na Elizejskich Polach. Komedia w 1 akcie.

Przeróbka poz. 2, 126.

135. Rabunek w miasteczku. Komedia w 1 akcie.

Notuje Estr. I (1872) 402. Może identyczna z poz. 116?

136. Pan Gniewosz z Krabe (?).

137. Sekretarz i kochanek. Komedioopera.

Prawdopodobnie identyczna z poz. 107.

138. Szewc, amator muzyki (?).

139. Pamiętniki.

Losy nieznane. Por. E. Maliszewski: Bibliografia pamiętników polskich i Polski dotyczących. W-wa 1928 s. 349.

Zob. też: Kossakowski J. K., Przekłady poz. 1; Kudlicz B., Twórczość poz. 14.

Drobne utwory i artykuły ogł. w czasopismach i zbiorach: *Flora* (1822), *Gaz. Codz.* (1837, 1843; tu m.in.: „Synu pierworodny..." Kantata na cześć cesarzewicza Aleksandra. 1837 s. 1902), *Gaz. Korespondenta Warsz. i Zagr.* (od 1809), *Gaz. Kr.* (1814, 1837, 1838; tu m.in.: Kantata na zaślubiny córki cesarza. 1837 nr 174; Kantata na cześć cesarzewicza Aleksandra. 1837 nr 212), *Gaz. Lit.* (1821), *Gaz. Poz.* (1808, 1814), *Gaz. Warsz.* (1805-1814), *Kolęda na r. 1824* (W-wa 1823), *Kolęda na r. 1827* (W-wa 1826; tu m.in.: Trzy siostry; Obicie; Mędrzec i majtek), *Kolęda na r. 1828* (W-wa 1827; tu m.in.: „Otóż znowu się rok zmienia..."; Ślepy; Wybór Kasi; Prawdziwy bogacz; Cudze obiady; Udany rumieniec; Szpital; Koszula; Próżność; Sędzia; Obietnica; Podarunek), *Kur. Warsz.* (wyd. i red. 1822-1847; tu m.in.: „Zabłysła chwila radosna..." Kantata na cześć cesarza. 1841 nr 124); *Monitor Warsz.* (tu m.in.: Kantata na 50-letni jubileusz pracy scenicznej Jakuba Hempińskiego, z muzyką J. Elsnera. 1824 nr 13), *Orzeł Biały* (1820), *Pam. Lw.* (1819), *Pam. Sceny Warsz.* (1840-1841), *Pieśni wolnomularskie.* W-wa 1811 (tu prócz poz. 7 i 11 następujące pieśni powst. w 1808-1810: Hymn śpiewany w dzień imienin N.·. P.·. B.·. Axamitowskiego; Duetto dla mistrzów; Duetto żałobne; Łańcuch kończący lożę; Podróż braci czeladników), *Pszczółka Kr.*, Śpiewy i arie teatralne i światowe z różnych oper i komedii zebrane. T. 2. W-wa 1816, *Świat dramatyczny* 1838, *Trzeci Maj* 1843, *Tyg. Muzyczny* 1820, *Tyg. Pol. i Zagraniczny* (tu: Wiersz do j. p. K. Kurpińskiego po pierwszym wystawieniu opery „Jadwiga". 1818 t. 3 s. 117, przedr. zob. Twórczość poz. 109 t. 4), *Wanda* 1821, Wybór pięknych dzieł muzycznych i pieśni polskich. Nr 4-6. W-wa 1803-1805.

Utwory o autorstwie niepewnym

1. Zamieszanie, czyli dwie prababki. Komedia w 5 aktach. Wyst. W-wa 5 lutego 1804.

Autorstwo przypisuje się także J. N. Kamińskiemu.
Wg A. F. Kotzebue.

2. Zawieszenie broni. Komedia. Powst. 1804.

3. Krzyżacy, czyli zamordowanie zakonnika. Drama w 5 aktach. Wyst. W-wa 1 kwietnia 1810.

Inny tyt.: Krzyżacy, czyli zamurowanie zakonnicy.
Autorstwo przypisuje się także A. Werowskiemu.
Wg A. F. Kotzebue.

4. Kasztelanic naprędce. Komedia w 1 akcie. Wyst. W-wa 27 grudnia 1816.

Wg F. A. Boieldieu: Tour de soubrette.

5. Wszystkowiedz. Komedia. Wyst. ok. 25 września 1821. Rkps Bibl. Nar. sygn. 987.

Autorstwo przypisuje się także J. N. Kamińskiemu i A. Żółkowskiemu.
Wg A. F. Kotzebue.

6. „Twórco narodowej sceny..." Kantata na imieniny Wojciecha Bogusławskiego. Wykonana 23 kwietnia 1822. (Muzyka: J. Elsner).

7. Powstanie narodu. Scena liryczna w 1 akcie. Wyst. W-wa 1 stycznia 1831. Wyd. W-wa 1831. (Muzyka: J. Elsner).

Autorstwo przypisuje się także F. S. Dmochowskiemu.

8. Landara, czyli gościnność. Komedioopera w 1 akcie. Wyst. W-wa 13 lutego 1836. (Muzyka: J. Damse).

Autorstwo przypisuje się także J. T. S. Jasińskiemu.
Wg E. Mazères, L. B. Picard.

9. Starosta Gdyralski, szlachcic na Podolu (?). Wyst. Poz. 1841.

Wydania zbiorowe

1. Dzieła dramatyczne. T. 1-4. Wr. 1821; t. 5-10. W-wa 1822-1823.

Zob. Twórczość poz. 109.

Listy i materiały

1. Rkpsy w Arch. Hist. w Kijowie, zbiór 228: Kolekcja rkpsów z zakresu historii literatury i prawa, rejestr 1 nr 133, 153, 205.

INDEKS TYTUŁÓW

(Cz — Czasopisma, N — Utwory o autorstwie niepewnym, T — Twórczość)

OPRACOWANIA

Gaz. Nar. i Obca 1792 nr 56. — A. Żółkowski: List do j. pana Dmuszewskiego, artysty dramat. polsk. z d. 8 lutego 1804 r. W-wa (1804). — L. Osiński: (Leszek Biały. Rec.) *Pam. Warsz.* 1809 nr 10; przedr. w: Dzieła. T. 4. W-wa 1862 s. 392-393. — F. Bentkowski: Historia literatury polskiej. T. 2. W-wa 1814 s. 543, 574-575. — E. Murray: Des Acteurs et du jeu théâtral. (Powst. ok. 1815). Rkps Bibl. Czart. sygn. 2074. Przekł. pol. wyd.: E. Szwankowski w: Teatr Wojciecha Bogusławskiego w l. 1799-1814. Wr. 1954 *Materiały do Dziejów Teatru w Pol.* t. 1; W. Zawadzki: Bogusławski w oczach obcych. *Pam. Teatr.* 1954 z. 3/4. — Recenzje teatralne Towarzystwa Iksów, 1815-1819. Oprac. i wyd. J. Lipiński. Wr. 1959 *Materiały do Dziejów Teatru w Pol.* 4. — Rzut oka na teatr polski. *Tyg. Pol. i Zagraniczny* 1819 t. 2. — H. Mackrott: Raporty z lat 1819-1830. Rkpsy w Arch. Głównym Akt Dawnych (Akta Kancelarii Tajnej Wielkiego Księcia). Fragm. w przekł. pol. ogł. K. Beylin: Teatry warszawskie w raportach Mackrotta z l. 1819-1821. *Pam. Teatr.* 1952 z. 2/3; (c.d.)... z l. 1822-1830. *Pam. Teatr.* 1953 z. 2. — W. Bogusławski: Dzieje Teatru Narodowego. Cz. 2. W: Dzieła. T. 4. W-wa 1821; wyd. osob. Przemyśl 1884. — K. A. Vieilh de Boisjoslin: Biographie universelle... Paryż 1826-1831. — *Kur. Warsz.* 1829 nr 141. — *Kur. Pol.* 1830 nr 163. — (K. Kurpiński): Krótki rys teatru narodowego od r. 1818. W-wa 1831. — R. Blum, K. Herlossohn, H. Marggraff: Allgemeines Theater Lexikon oder Enzyklopedie. T. 4. Altenburg i Lipsk 1839-1842 s. 38-39. — K. W. (Witte). *Pam. Sceny Warsz. na r. 1838.* W-wa 1839. — J. Bartoszewicz: Z notatnika pamiętniczego... (1842-1848). Ogł. K. Bartoszewicz. *Przegl. Hist.* t. 14 (1912) z. 1-2. — A. Lesznowski: (K. W. Wójcicki: Historia literatury polskiej. Rec.). *Gaz. Warsz.* 1843 nr 220. — *Gaz. Codz.* 1843 nr 210. — A. Przeździecki: O dzisiejszym stanie sztuki dramatycznej w Polsce. *Bibl. Warsz.* 1844 t. 2 s. 132. — (Wspomnienia pośmiertne:) A. Lesznowski. *Gaz. Warsz.* 1847 nr 342, 345; 1848 nr 11; *Kur. Warsz.* 1847 nr 330, 332, 334, 349; 1848 nr 5, 46, 342; 1849 nr 11; *Rozmaitości* (Lw.) 1847 nr 51. —

Komedia polska w wieku XIX. *Pam. Lit.* 1850 nr 13. — *Kur. Warsz.* 1850 nr 222. — *Dzien. Warsz.* 1851 nr 1. — K. W. Wójcicki: Życiorysy znakomitych ludzi wsławionych w różnych zawodach. T. 2. W-wa 1851. — *Kur. Warsz.* 1851 nr 223; 1852 nr 59, 68. — K. Estreicher: Rys ogólny piśmiennictwa dramatycznego polskiego od r. 1750-1800. *Dzien. Lit.* 1854 nr 11. — W. Szymanowski: Kawiarnie w Warszawie. *Dzien. Warsz.* 1854 nr 135. — Gr. K. (A. Wieniarski): Listy z Ordynackiego. *Dzien. Warsz.* 1854 nr 177. — K. Koźmian: Pamiętniki. T. 3. (Powst. ok. 1855). Kr. 1865 s. 386-390; wyd. nast. cz. 6 W-wa 1907 *Bibl. Dzieł Wyborowych* 502. — A. Wieniar-

SKI: Nasze strony i nasi ludzie. *Kur. Warsz.* 1855 nr 61. — K. W. WÓJCICKI: Cmentarz Powązkowski pod Warszawą. T. 2. W-wa 1856. — *Kur. Warsz.* 1856 nr 222. — K. SKIBIŃSKI: Pamiętnik aktora (1786-1858). Wyd. M. Rulikowski. W-wa 1912. — M. KARASOWSKI: Rys historyczny opery polskiej. W-wa 1859. — *Kur. Warsz.* 1860 nr 222. — K. W. WÓJCICKI. *Enc. powsz.* Orgelbranda. T. 7 (1861). — K. W. WÓJCICKI: Spojrzenie na literaturę dramatyczną polską. *Bibl. Warsz.* 1864 t. 2 s. 83-96. — W. POL: Pamiętnik do literatury polskiej XIX wieku. Lw. 1866. — A. E. KOŹMIAN: Wspomnienia. T. 1. Poz. 1867 s. 155-156. — W. SZYMANOWSKI. *Kur. Warsz.* 1868 nr 186. — F. S. DMOCHOWSKI: Znakomici literaci z okresu od 1800 do 1830 roku. *Kłosy* 1871 t. 12 s. 376-377; przedr. w: Wspomnienia od 1806 do 1830 r. W-wa 1959 *Bibl. Pam. Pol. i Obcych.* — K. W. WÓJCICKI: Kawa literacka w Warszawie (1829-1830). W-wa 1873. — K. W. WÓJCICKI: Społeczność Warszawy w początkach naszego stulecia (1800-1830). W-wa 1877. — J. FALKOWSKI: Obrazy z życia kilku ostatnich pokoleń w Polsce. T. 3. Poz. 1884 s. 312. — M. CHOMIŃSKI: Notaty z ok. 1885. Rkps w Instytucie Sztuki PAN W-wa. — J. HEPPEN: Teatr warszawski przed pół wiekiem. *Kłosy* 1885 t. 1 nr 1018-1030. —

K. W. WÓJCICKI: Teatr warszawski za dyrekcji Osińskiego. *Bibl. Warsz.* 1885 t. 2. — *Kur. Por.* 1888 nr 295. — P. CHMIELOWSKI. *Wielka enc. powsz. ilustr.* T. 15/16 (1895). — *Kurier Warszawski. Książka jubileuszowa... 1821-1896.* W-wa 1896. (Tu m.in. życiorys Dmuszewskiego). — *Album teatralne.* T. 1. W-wa 1897. —

A. DOBROWOLSKI: Migawki. L. A. Dmuszewski. *Kur. Warsz.* 1903 nr 1. — S. TARNOWSKI: Historia literatury polskiej. T. 4. Kr. 1904. — B. KIELSKI: O wpływie Moliera na rozwój komedii polskiej. *Rozpr. AU Wydz. Filol.* t. 42 (1907); odb. (Kr. 1906). — S. ZAŁĘSKI: O masonerii w Polsce od r. 1738 do 1822. Kr. 1908. — S. ASKENAZY: Łukasiński. T. 2. W-wa 1908. — A. KRAUSHAR: Życie potoczne Warszawy w czasach listopadowych 1830--1831. *Przegl. Nar.* 1910; toż w: Miscellanea historyczne. T. 43. W-wa 1910. — J. KUCHARZEWSKI: Czasopiśmiennictwo polskie wieku XIX. W-wa 1911. — A. KRAUSHAR: Salony i zebrania literackie warszawskie na schyłku XVIII i w ubiegłym stuleciu. W-wa 1916. —

S. WINDAKIEWICZ: Prolegomena do „Pana Tadeusza". Kr. 1918 s. 122-125. — M. SZYJKOWSKI: Dzieje komedii polskiej w zarysie. Kr. 1921 s. 36-37. — M. RULIKOWSKI: (L. Bernacki: Teatr, dramat i muzyka za Stanisława Augusta. T. 1-2. Lw. 1925. Rec.). *Pam. Lit.* R. 22/23 (1925/1926) s. 718 n. i odb. (Lw. 1926). — J. NIECZUJA-URBAŃSKI: L. A. Dmuszewski wolnomularzem. *Ruch Lit.* 1927 nr 4. — S. MAŁACHOWSKI-ŁEMPICKI: Wolnomularstwo za okupacji pruskiej (1795-1807). *Wiedza i Życie* 1928 z. 3. — W. BRUMER: Służba narodowa Wojciecha Bogusławskiego. W-wa 1929 s. 96-160. — W. HAHN: Kotzebuego „Der Wirrwarr" w tłumaczeniach polskich. *Ruch Lit.* 1929 nr 8. — S. MAŁACHOWSKI-ŁEMPICKI: Wykaz polskich lóż wolnomularskich i ich członków w l. 1738-1821. Kr. 1929. — L. SIMON: Do źródeł twórczości dramatycznej L. A. Dmuszewskiego. *Pam. Lit.* R. 26 (1929) z. 3. — W. BRUMER: Teatry warszawskie podczas powstania listopadowego. *Teatr* 1930 nr 3. — L. SIMON: O teatrze w Płocku. *Scena Pol.* 1930 nr 18. — L. SIMON: Teatr warszawski za powstania listopadowego. *Scena Pol.* 1930 nr 23-24 i odb. W-wa 1931. — W. BRUMER: Z dziejów powstania drugiego teatru w Warszawie przed 100 laty. *Teatr* 1931 nr 5. — L. SIMON: Komedioopery okolicznościowe L. A. Dmuszewskiego. *Teatr* 1931 nr 10.— J. MUSZKOWSKI: Jedno z dziwactw L. A. Dmuszewskiego. *Kur. Warsz.* 1931 nr 71. — J. KORPAŁA: Za kulisami młodej Warszawy literackiej przed powstaniem listopadowym. *Pam. Lit.* R. 28 (1931). — B. KORZENIEWSKI: „Drama" w warszawskim Teatrze Narodowym podczas dyrekcji L. Osińskiego (1814-1831). W-wa 1934 *Studia z Zakresu Historii Lit. Pol.* 11. — K. ESTREICHER: Historia sceny warszawskiej do r. 1850. *Pam. Lit.* R. 33 (1936) i odb. — H. EILE: Teatr warszawski w dobie powstań. W-wa 1937. [Rec.: B. KORZENIEWSKI. *Scena Pol.* 1938 nr 2/3]. — M. RULIKOWSKI: Teatr warszawski od czasów Osińskiego. Lw. (1939). — S. WINDAKIEWICZ: Epika polska. Kr. 1939 s. 89. — M. RULIKOWSKI. *Pol. słownik biogr.* T. 5 (1939). —

A. WYDRZYŃSKI: O zapomnianym L. A. Dmuszewskim (1777-1847). *Program Teatru Śląskiego w Kat.* Kat. 1952. — J. LIPIŃSKI: Aktor i scena w recenzjach teatralnych Iksów. *Pam. Teatr.* 1953 z. 2. — (Starosta Jan Grudczyński. Rec. teatr.): J. ROLLICZEK. *Życie Lit.* 1953 nr 3; A. WRÓBLEWSKI. *Teatr* 1953 nr 4. — E. SZWANKOWSKI: Teatr Wojciecha Bogusławskiego w l. 1799-1814. Wr. 1954 *Materiały do Dziejów Teatru w Pol.* 1. [Rec.: J. KELERA. *Pam. Lit.* R. 47 (1956) z. 1]. — T. STRUMIŁŁO: Szkice z polskiego życia muzycznego w XIX w. Kr. 1954 *Małe Monogr. Muzyczne* 5. — K. WYKA:

(Wstęp do) A. Fredro: Pisma wszystkie. T. 1. W-wa 1955. — K. Wierzbicka: Źródła do historii teatru warszawskiego od r. 1762 do r. 1833. Cz. 2. Wr. 1955. — K. Beylin: Tajemnice Warszawy z l. 1822-1830. W-wa 1956. — A. Kowalska: „Momus" Alojzego Żółkowskiego. W-wa 1956. — J. Lipiński: (Wstęp do) Recenzje teatralne Towarzystwa Iksów, 1815-1819. Wr. 1956 *Materiały do Dziejów Teatru w Pol.* 4. — A. Ryszkiewicz: Zapiski ikonograficzne. Zebranie szaradzistów u L. A. Dmuszewskiego. *Pam. Teatr.* 1956 z. 4. — T. Strumiłło: Źródła i początki romantyzmu w muzyce polskiej. Kr. 1956 *Studia i Materiały do Dziejów Muzyki Pol.* 3. — E. Szwankowski: Alojzy Żółkowski (ojciec). W-wa 1956. — K. Wierzbicka: Historia sceny polskiej. Cz. 2. W-wa 1956. —
A. Nowak-Romanowicz: Józef Elsner. Monografia. Kr. 1957 *Studia i Materiały do Dziejów Muzyki Pol.* 4. — Z. Hübner: Bogusławski, człowiek teatru. W-wa 1958. — A. Papierzowa: Libretta oper polskich z l. 1800-1830. Kr. 1959. — F. German: Chopin i literaci warszawscy. Kr. 1960. — J. W. Gomulicki: „Tioke". *Stolica* 1960 nr 24. — I. Bełza: Między Oświeceniem i Romantyzmem. Polska kultura muzyczna w początkach XIX w. Tłum. z ros. S. Prus-Więckowski. Kr. 1961. — T. Frączyk: Warszawa, miasto młodości Chopina. Kr. 1961. — A. Kowalska: Warszawa literacka w okresie przełomu kulturalnego 1815-1822. (W-wa 1961) *Bibl. Syrenki.* — S. Durski: Podtekst aktualny w dramatach historycznych Dmuszewskiego. *Prace Polon.* S. XVIII (1962). — S. Durski: „Nasz Józio" L. Dmuszewskiego. W zbiorze: Miscellanea z l. 1800-1830. Wr. 1963 *Arch Lit.* 7. — M. Piszczkowski: Zagadnienia wiejskie w literaturze polskiego Oświecenia. Cz. 2. Wr. 1963 *PAN Oddz. w Kr. Prace Komisji Hist.-Lit.* 9. — Z. Raszewski: Staroświecczyzna i postęp czasu. O teatrze polskim 1765-1865. W-wa 1963. — S. Durski: L. A. Dmuszewski. (W-wa 1964). [Rec. i polemiki: W. Natanson. *Przegl. Hum.* 1965 nr 5 s. 148-150; E. Szwankowski. *Kultura* 1965 nr 13; S. Durski: Wspólnik błędów. *Tamże* 1965 nr 15]. — S. J. (Jarociński). *Słownik muzyków polskich.* T. 1. (Kr. 1964).

DOGIEL MACIEJ DOMINIK (1715—1760)

Historyk prawa, wydawca.

Ur. 6 sierpnia 1715 we wsi Gembule (pow. lidzki). Pochodził z rodziny drobnoszlacheckiej herbu Trąby. Po skończeniu szkoły w Szczuczynie wstąpił w 1730 do zakonu pijarów w Nowodolsku, czyli Lubieszowie. Święcenia kapłańskie otrzymał w 1732. Następnie jako wychowawca syna marszałka nadwornego litewskiego Scipiona del Campo przebywał za granicą, w Lipsku i Paryżu, gdzie razem ze swoim uczniem studiował filozofię, nauki ścisłe i prawo. Równocześnie pracował w archiwach i bibliotekach nad dyplomatariuszami i traktatami. Po powrocie do kraju w 1736 uczył przez szereg lat w szkołach pijarskich, ok. 1747 został rektorem domu wileńskiego. Jako rektor otworzył w Wilnie konwent dla młodzieży szlacheckiej, założył drukarnię, kupił pałac Scipionów i Słuszków, odnowił klasztor i rozpoczął budowę kościoła. W 1748 wyjechał do Niemiec, Francji i Holandii na poszukiwanie dokumentów do przygotowywanego wydania polskiego dyplomatariusza. Z protekcji M. Czartoryskiego i J. A. Załuskiego uzyskał w 1754 przywilej królewski na wyłączne prawo ogłoszenia tego kodeksu. Równocześnie pracował nad uzupełnieniem biblioteki kolegium. Lecząc się w Warszawie, zmarł nagle 24 lutego 1760.

TWÓRCZOŚĆ

1. Arcus triumphalis in ducali domus Oginscianae porta penes solemnem ingressum ad curiam Oszmianscianam illustrissimo et excellentissimo Domino D. T. Ogiński M. M. D. Lit. notario... erectus atque plausu devinctissimi Apollinis collegii Sapiehani Vilnensis S. P. elaboratus. Wil. 1740.

2. Dissertatio de iure regni Poloniae in Silesiam. Powst. przed 1758.

Dogiel wymienia ją w przedm. do: Codex diplomaticus. T. 1, zob. Prace edytorskie poz. 1.

3. Przywitanie JW. G. Brzostowskiej, kasztelanowy połockiej. W zbiorze: Zebranie rymów z różnych okoliczności pisanych mianowicie imieniem konwiktu szlacheckiego wileńskiego Ks. S. P. Wil. 1779.

4. Informacja względem oddawania Ichmościów Panów, młodych, zacnego urodzenia, do Collegium Nobilium Wileńskiego S. P. B. m. r.

Prace edytorskie

1. Codex diplomaticus Regni Poloniae et Magni Ducatus Lithuaniae, in quo pacta, foedera, tractatus pacis, mutuae amicitiae, subsidiorum, induciarum, commerciorum, nec non conventiones, pactiones, concordata, transactiones, declarationes, statuta, ordinationes, bullae, decreta, edicta, rescripta, sententiae arbitrales, infeudationes, homagia, pacta etiam matrimonialia et dotalia, literae item reversales, concessionum, libertatis, immunitatis, donationum, oppignorationum, renuntiationum, erectionum, obligationum, venditionum, emptionum, permutationum, cessionum, protestationum, aliaque omnis generis publico nomine actorum et gestorum monumenta nunc primum ex archivis publicis eruta ac in lucem protracta exhibentur. T. 1. Wil. 1758; t. 4. Wyd. J. K. Wykowski i M. Tukałła. Wil. 1764; t. 5. Wil. 1759.

T. 2-3 były w bibl. Rumiancewa; t. 2 (skopiowany z oryginału Dogiela ok. 1820, rewindykowany z Rosji) w Bibl. Nar. Fragm. z cz. 1 t. 2 ogł. *Dzieje Dobroczynności Kraj. i Zagr.* 1826 I 170, 222, 309, 407; II 105, 165.

2. Limites Regni Poloniae et Magni Ducatus Lithuaniae ex originalibus et exemplis authenticis descripti et in lucem editi. Wil. 1758.

Listy

1. Do Radziwiłłów kilka listów. Rkpsy w Arch. Głównym Akt Dawnych (Arch. Ordynacji Nieświeskiej).

2. Korespondencja z J. A. Załuskim z 1754, 1759. Rkpsy Bibl. Nar. sygn. 3254, 3259.

OPRACOWANIA

A. Moszyński. *Wizerunki i Roztrząsania Nauk.* 1838. — Informacja o drukowaniu księgi intytułowanej „Codex diplomaticus...". *Bibl. Warsz.* 1861 t. 3.— F. M. Sobieszczański. *Enc. powsz.* Orgelbranda. T. 7 (1861). — W. Ch. *Enc. kościelna* Nowodworskiego. T. 4 (1874). — P. Chmielowski. *Wielka enc. powsz. ilustr.* T. 15/16 (1895). — I. T. Baranowski: Udział Stanisława Augusta i jego otoczenia w przygotowaniu „Kodeksu dyplomatycznego Polski". *Przegl. Hist.* t. 12 (1911). — W. Konopczyński: Stanisław Konarski. W-wa 1926. — W. Konopczyński. *Pol. słownik biogr.* T. 5 (1939). — L. Chmaj: (Przypisy do) Domus Varsaviensis Scholarum Piarum. Wr. 1959 *PAN. Arch. Dziejów Oświaty* 1. — A. Kawecka-Gryczowa, K. Korotajowa, W. Krajewski: Drukarze dawnej Polski od XV do XVIII w. Z. 5: Wielkie Księstwo Litewskie. Wr. 1959 *Książka w Dawnej Kulturze Pol.* 10. — S. Hubert: Poglądy na prawo narodów w Polsce czasów Oświecenia. Wr. 1960 *Prace Wr. Tow. Nauk. S. A* 66. — J. Nowak-Dłużewski: Kartka z dziejów kultury polskiego osiemnastowiecza. *Przegl. Hum.* 1961 nr 1.

DOWGIRD ANIOŁ (1776—1835)

Pseud.: Autor „Wykładu przyrodzonych myślenia prawideł".

Filozof, kaznodzieja.

Ur. 2 grudnia 1776 w majątku Jurkowszczyzna (pow. mścisławski); syn Stanisława, zubożałego ziemianina. Od 1786 kształcił się w szkołach jezuickich w Mohylewie i Mścisławiu oraz u pijarów w Dąbrownie. 17 sierpnia 1791 wstąpił do pijarów w Lubieszowie (Nowodolsku). Śluby zakonne złożył w 1793. Studiował w Dąbrowicy i w Szkole Głównej W. Ks. Litewskiego. W 1796-1807 uczył matematyki, fizyki i wymowy w szkołach pijarskich na Litwie i Białorusi (Lida, Wiłkomierz, Witebsk, Łużyki i Szczuczyn). W 1801 wyświęcony na księdza. W 1807-1809 był prefektem konwiktu szlacheckiego w Wilnie. W 1809-1812 i 1816-1832 — kapelan Głównego Seminarium Duchownego przy Uniwersytecie Wil., a w 1812-1814 sekretarz prowincji zakonnej i konsultor swego zgromadzenia. Od 1818 aż do 1832 wykładał na uniwersytecie w Wilnie logikę, psychologię i filozofię, z krótką tylko przerwą w 1823-1824 (do 1823 jako profesor tymczasowy, potem jako stały). W 1822 został członkiem korespondentem warszawskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk. W 1826 uzyskał doktorat teologii (w Wilnie). W 1833 został kanonikiem wileńskim. Od 1834 był profesorem logiki i teologii moralnej w Wileńskiej Akademii Duchownej. Zmarł 26 kwietnia 1835 w Wilnie.

TWÓRCZOŚĆ

1. Filozofia Kanta, czyli badania bezstronne nad jego układem. Rkps z datą cenzury: 1814, zaginiony.

2. O loice, metafizyce i filozofii moralnej. Rozprawa na skutek konkursu ogłoszonego przez cesarski Uniwersytet Wileński r. 1820 dnia 1 marca do katedry rzeczonych przedmiotów napisana. Wil. 1821.

3. Exhorta na pogrzebie śp. ks. F. N. Golańskiego. W: A. Dowgird, M. Herburt, M. Bobrowski: Zbiór mów żałobnych na pogrzebie śp. ks. F. N. Golańskiego S. P.... mianych w kościele akademickim Św. Jana w Wilnie. Połock 1824.

4. Dissertatio inauguralis theologico-dogmatica de miraculis, in qua dicetur: quid sunt miracula? an, a quo, et quem in finem patrari queant? quibus denique idoneis signis vel testimoniis veritas miraculorum Christi et Apostolorum comprobatur? quam in Caesarea litterarum Universitate Vilnensi amplissimae facultatis theologicae in ordine professorum scientiarum ethico-politicarum autoritate ad consequenda Doctoris S. Theologiae jura et honores publicae disputationi submittit... Wil. 1826.

5. Kazanie o niedowiarstwie i zachowaniu się w obcowaniu z tymi, którzy bezbożnie przeciw wierze św. katolickiej mówią, także o niegodziwości czytania książek, powstających na wiarę św. katolicką. W: Zbiór kazań mianych w czasie jubileuszu. Wil. 1826 i odb.

6. Kazanie o posłuszeństwie ku wszelkiej władzy. Wyd. jw. poz. 5.

7. Kazanie o próżności świata i unikaniu jej. Wyd. jw. poz. 5.

8. Wykład przyrodzonych myślenia prawideł, czyli logika teoretyczna i praktyczna. Cz. 1. Połock 1828; cz. 2-3 nie wyd. Rkps zaginął.

9. Wykład Ewanielii i Listów apostolskich, przypadających w dni niedzielne i uroczyste całego roku. T. 1-2. Wyd. A. Fijałkowski. Wil. 1836.

10. Konferencje duchowne. T. 3. Wyd. A. Fijałkowski. Wil. 1837. (T. 1-2 w poz. 9).

Artykuły i rozprawy ogł. w czasopismach: *Dzien. Wil.* (tu: Rozbiór dzieła pt. O filozofii przez F. J. (Jarońskiego), z uwagami nad nim. 1817 t. 6 s. 67, 191, 285; Odpowiedź na krytykę Y.Y. 1830 t. 9 s. 131, 196), *Wizerunki i Roztrząsania Nauk.* (tu: Próbki pisma treści duchownej z manuskryptów pozgonnych. 1835 t. 11, Rzeczywistość poznań ludzkich. Wyd. w skróceniu A. Fijałkowski. 1839 t. 5). Liczne prace filozoficzne i kaznodziejskie pozostały w rkpsach, które autor zapisał wileńskiej Akademii Duchownej — rkpsy te zaginęły. Szczegółową ich bibliografię podają: A. Fijałkowski. *Wizerunki i Roztrząsania Nauk.* 1835 t. 11; S. Kaczmarek: A. Dowgird... (W-wa) 1965 s. 77-80.

L i s t y

1. Do J. Lelewela 2 listy z 1829. Ogł. S. Kaczmarek. *Studia Filoz.* 1965 nr 1 oraz w: A. Dowgird... (W-wa) 1965 s. 263-267.

Korespondencja Dowgirda znajdowała się nadto w Arch. Kuratorii Wil. i w Bibl. Krasińskich.

OPRACOWANIA

M o n o g r a f i a: S. KACZMAREK: A. Dowgird filozof nieznany. (W-wa) 1965.

Y. Y. (M. WISZNIEWSKI). *Dzien. Wil.* 1830 t. 9 s. 50-74. — A. FIJAŁKOWSKI: Ks. A. Dowgird. *Wizerunki i Roztrząsania Nauk.* 1835 t. 11 s. 101-121. — A. FIJAŁKOWSKI: (Wstęp do) Wykład Ewangelii... Wil. 1836; przedr. w: Konferencje duchowne. Wil. 1837. — M. MALINOWSKI: Księga wspomnień. (Powst. przed 1865). Kr. 1907. — C. BIERNACKI. *Enc. powsz.* Orgelbranda. T. 7 (1861). — *Enc. kościelna* Nowodworskiego. T. 4 (1874). — T. DOBOSZEWICZ: Wspomnienia z czasów, które przeżyłem. Kr. 1883 s. 91, 102. — JOHN OF DYCALP (P. JANKOWSKI): Wspomnienia szkolne i uniwersyteckie. *Kłosy* 1884 nr 983-985.— P. CHMIELOWSKI. *Wielka enc. powsz. ilustr.* T. 15/16 (1895). — J. BIELIŃSKI: Uniwersytet Wileński. T. 1-3. Kr. 1899-1900. — A. KRAUSHAR: Tow. Warsz. Przyj. Nauk. T. 5. Kr. 1904 s. 293. — L. JANOWSKI: Lata uniwersyteckie Słowackiego. Lw. 1909 (Dod. 4 do *Muzeum*); przedr. w: W promieniach Wilna i Krzemieńca. Wil. 1923. — H. STRUVE: Historia logiki jako teorii poznania w Polsce. W-wa 1911 s. 238-245. — M. STRASZEWSKI: Dzieje filozoficznej myśli polskiej w okresie porozbiorowym. T. 1. Kr. 1912 s. 385-393. — S. HARASSEK: Kant w Polsce przed rokiem 1830. Kr. 1916 *Prace Hist.-Lit.* 8. —

S. HARASSEK: Józef Gołuchowski. Zarys życia i filozofii. Kr. 1924 *Prace Hist.-Lit.* 22-23. — H. MOŚCICKI: Z filareckiego świata. W-wa 1924. — A. ZIELEŃCZYK: Geneza i charakterystyka kantyzmu polskiego. *Przegl. Filoz.* 1924 s. 164-165. — K. KOLBUSZEWSKI: Do biografii ks.

A. Dowgirda. *Księga pam. ku uczczeniu 350 rocznicy założenia i 10 wskrzeszenia Uniw. Wil.* T. 1. Wil. 1929 s. 239-258 i odb. — S. Małachowski-Łempicki: Wolnomularstwo na ziemiach dawnego Wielkiego Ks. Litewskiego. Wil. 1930 s. 12, 17. — J. Kleiner: Mickiewicz. T. 1. Lw. 1934; wyd. nast. Lubl. 1948. — J. Zaleska-Stankiewiczowa: Pensje żeńskie w Wilnie (1795-1830). Wil. 1935 s. 39. — W. Worotyński: Seminarium Główne w Wilnie. T. 1-2. Wil. 1935--1938. — L. Janowski: Słownik bio-bibliograficzny dawnego Uniwersytetu Wileńskiego. Wyd. pod kierunkiem R. Mienickiego. Wil. 1939. — M. Klepacz. *Pol. słownik biogr.* T. 5 (1939). — J. Michalski: Z dziejów Towarzystwa Przyjaciół Nauk. W-wa 1953 s. 267-268. — W. Wąsik: Historia filozofii polskiej. T. 1. W-wa 1958. — E. K. Doroszkiewicz: A. Dowgird. *Iz istorii filosofskoj i obszczestwienno-politiczeskoj mysli Biełorusi.* (Red. W. A. Serbenta). Mińsk 1959 s. 398-417. — E. K. Doroszkiewicz: K woprosu o filosofskom nasledii A. Dowgirda. *Wiesti Akadiemii Nauk BSSR* z. 1 (Mińsk 1960) s. 147-149. — A. Kadler: Działalność filozoficzna Michała Wiszniewskiego. *Charisteria — Rozprawy filozoficzne złożone w darze W. Tatarkiewiczowi.* W-wa 1960. — Z. Gross: O poglądach filozoficznych A. Dowgirda. *Zesz. Nauk. Wyższej Szkoły Pedag. w Kat. Prace Filoz.-Społ.* 1962 nr 1 s. 5-43. — S. Kaczmarek: W sprawie manuskryptów A. Dowgirda. *Studia Filoz.* 1965 nr 1.

DROZDOWSKI JAN (1759—1810)

Dramatopisarz, poeta.

Ur. w 1759 w województwie krakowskim. Szczegóły o latach nauki nie są znane. J. Adamczewski we wspomnieniach pośmiertnych pisał o jego „nabytych w szkołach gruntownych umiejętnościach”. W 1779 przybył do Warszawy i zaczął pracować w kancelarii Rady Nieustającej. Po jej likwidacji w 1789 pozostał w służbie urzędniczej, a po uchwaleniu Konstytucji 3 Maja został sekretarzem w Straży Praw. Słynął z karciarstwa, a w jego mieszkaniu przy Podwalu odbywały się gry „na monetę”. Członek wolnomularskiej Świątyni Izis. Podczas insurekcji kościuszkowskiej był członkiem Deputacji Indagacyjnej Rady Zastępczej Tymczasowej, a następnie Rady Najwyższej Narodowej. Po rozbiorach usunął się z życia publicznego. Do służby administracyjnej powrócił w Księstwie Warszawskim w 1807 i doszedł do stanowiska naczelnika wydziału religijnego w Ministerstwie Spraw Wewnętrznych. Przyjaźnił się z Cyprianem Godebskim, który w wierszu „Do Jana Drozdowskiego” wysoko ocenił go jako poetę i komediopisarza. Zmarł 29 grudnia 1810 w Warszawie.

TWÓRCZOŚĆ

1. Literat z biedy. Komedia w 4 aktach... przez aktorów narodowych nadwornych Jego Królewskiej Mości na teatrze warszawskim i grodzieńskim reprezentowana. Wyst. 5 grudnia 1784. Wyd. W-wa 1786. (Z wierszem: Do przyjaciela poety).

Rkps znajdował się w Bibl. Teatr. Warsz. sygn. 83.

2. Umizgi dla przysługi. Komedia we 3 aktach... przez aktorów narodowych nadwornych J.K.Mci na teatrze warszawskim reprezentowana. Wyst. 24 marca 1788. Wyd. W-wa 1788. Wyd. nast. oprac. Z. Wołoszyńska w: Komedia obyczajowa warszawska. T. 2. W-wa 1960 *Teatr Pol. Oświecenia.*

3. Do Najjaśniejszego Pana Stanisława Augusta... przy rocznicy imienin dnia 8 maja roku 1791. B. m. r. (Wiersz).

4. Oda do sławnych polskich poetów dnia 7 września roku 1791. B. m. r. (Wiersz).

5. Na dzień Trzeci Maja roku 1792. B. m. r. (Wiersz).

6. Wdzięczność dla pana, czyli wesele wiejskie. Opera w 3 aktach z muzyką J. Stefaniego. Wyst. W-wa 24 lipca 1796. Fragm. wyd. w: Piosnki i arie z różnych operów i komedii zebrane. W-wa 1801; Śpiewy i arie teatralne i światowe... W-wa 1816.

Rkps: Pan dobry ojcem poddanych, czyli krakowskie wesele. Opera w 3 aktach przez F. Bohomolca (!) — znajdował się w Bibl. Zamoyskich sygn. 797 (zniszcz. w 1944).

W 1798 operę tę grano w dwuaktowej przeróbce: Przyjazd pana, czyli wesele wiejskie. Rkps znajdował się w Bibl. Teatr. Warsz. sygn. 674. Inne tyt. opery: Wdzięczni poddani panu; We-

sele krakowskie (wyst. Kr. 1826, z muzyką J. Wygrzywalskiego).

7. Diabeł alchimista, czyli sposób robienia złota. Operetka z muzyką A. Wejnerta. Wyst. W-wa 1797.

Wg Bernackiego oparta na operetce A. G. Meissnera „Der Liebesteufel, oder der Alchymist" — wzorowanej na komedii M. A. Le Granda „L'Amour diable".

8. Scytowie. Tragedia heroiczna w 5 aktach. Wyst. W-wa 1799.

Wg Voltaire: Scythes.
Autorstwo niepewne. Bernacki podaje jako tłumacza Zaborowskiego.

9. Bigos hultajski, czyli szkoła trzpiotów. Komedia we 2 aktach, oryginalnie wierszem napisana. Wyst. W-wa 9 maja 1801. Wyd. W-wa 1803 i Kr. 1803. Wyd. nast. oprac. Z. Wołoszyńska, jw. poz. 2.

Rkps Bibl. Jagiel. sygn. 2975.

Estr. (XV, 328) ustala błędnie datę powstania komedii na 1788.

10. Dwie siostry z Pragi. Opera komiczna w 2 aktach z muzyką W. Müllera. Wyst. W-wa 4 marca 1803. Fragm. wyd. w zbiorze: Śpiewy i arie teatralne, jw. poz. 6.

Wg J. Perinet: Die Schwestern von Prag.

11. Meropa. Tragedia w 5 aktach. W-wa 1803. Wyst. W-wa 7 lutego 1806 (wznowienie).

Wg Voltaire: Mérope.

12. Tajemnica. Opera w 1 akcie z muzyką A. Salieri. Wyst. W-wa 19 kwietnia 1805.

Wg F. B. Hoffman: Le Secret.

13. Orestes. Tragedia w 5 aktach wierszem tłumaczona. Wyst. W-wa 13 maja 1807.

Wg Voltaire: Oreste.

14. Szewc i krawcówna. Opera w 1 akcie z muzyką J. Elsnera. Wyst. W-wa 11 marca 1808. Arię szewca ogł. L. A. Dmuszewski, A. Żółkowski: Dykcjonarzyk teatralny z dodatkiem pieśni... Poz. 1808; przedr. w zbiorze: Śpiewy i arie teatralne, jw. poz. 6.

15. Żona po drodze. Opera w 1 akcie (wg E. Szwankowskiego; wg K. Michałowskiego i A. Papierzowej: melodramat w 3 aktach), z muzyką J. Elsnera. Wyst. W-wa 28 października 1808. Fragm. ogł. w: Piosnki Kurdesza. *Gaz. Warsz.* 1808 nr 87.

Wiersze jego autorstwa znajdują się w różnych zbiorach rękopiśmiennych. Parę wyd. w zbiorach: J. Horoszkiewicz: Echa minionych lat. T. 1-2. Lw. 1889 (tu: Pożegnanie wojskowych 1807, inc.: Marsz, marsz, ziomkowie kamraci..., muzyka J. Elsnera); J. Kott: Poezja polskiego Oświecenia. Antologia. W-wa 1954, wyd. 2 W-wa 1956 (tu: Goły do gołego). J. W. Gomulicki wymienia wiersz Drozdowskiego „Na śmierć Kownackiego w pojedynku z Wodzińskim" (inc.: Pójdę na pole, gdzie ręka złośnicza...).

OPRACOWANIA

(Rec. „Umizgów dla przysługi"): *Polnische Bibliothek* 1788 z. 9 s. 86-91; przekł. skróc. *Bibl. Warsz. Literatury Nar. i Zagr.* 1788 cz. 3 s. 96-101. — J. Adamczewski: (Wspomnienie pośmiertne o Drozdowskim). *Gaz. Warsz.* 1811 nr 2 *Dod.* — W. Bogusławski: Dzieje Teatru Narodowego. W: Dzieła dramatyczne. T. 4. W-wa 1821; wyd. osob. Przemyśl 1884. — K. W. Wójcicki: Cmentarz Powązkowski pod Warszawą. T. 1. W-wa 1855. — M. Karasowski: Rys historyczny opery polskiej. W-wa 1859. — K. W. Wójcicki. *Enc. powsz.* Orgelbranda. T. 7 (1861). — A. Tyszyński: Komedia polska w XVIII w. W: Wizerunki polskie. W-wa 1875 s. 167-204. — P. Chmielowski. *Wielka enc. powsz. ilustr.* T. 17/18 (1896). — B. Kielski: O wpływie Moliera na rozwój komedii polskiej. *Rozpr. AU Wydz. Filol.* t. 42 (1907) s. 217 i odb. (Kr. 1906). —

T. Sinko: Genealogia kilku typów i figur Aleksandra Fredry. *Rozpr. AU Wydz. Filol.* t. 58 (1918) s. 51-53. — M. Szyjkowski: Dzieje komedii polskiej w zarysie. Kr. 1921. — L. Bernacki: Teatr, dramat i muzyka za Stanisława Augusta. T. 1-2. Lw. 1925. — S. Windakiewicz: Epika polska. Kr. 1939 s. 82. — A. Bar. *Pol. słownik biogr.* T. 5 (1939/46).— S. Reczek: O nazwiskach bohaterów komedii polskiej XVIII w. *Pam. Lit.* R. 44 (1953) z. 3/4. — K. Michałowski: Opery polskie. Kr. 1954 *Materiały do Bibliografii Muzyki Pol.* 1. — E. Szwankowski: Teatr Bogusławskiego 1799-1814. Wr. 1954 *Materiały do Dziejów Teatru w Pol.* 1. — A. Nowak-Romanowicz: Józef Elsner. Monografia. Kr. 1957 *Studia i Materiały do Dziejów Muzyki Pol.* 4. — A. Papierzowa: Libretta oper polskich z l. 1800-1830. Kr. 1959. [Rec.: S. Durski. *Pam. Teatr.* 1961 z. 1]. — Z. Wołoszyńska: (Wstęp i oprac.) Komedia obyczajowa warszawska. T. 1-2. W-wa 1960 *Teatr Pol. Oświecenia*. [Rec.: Z. Greń. *Teatr* 1962 nr 3]. — M. Piszczkowski: Zagadnienia wiejskie w literaturze polskiego Oświecenia. Cz. 2. Wr. 1963 *PAN. Oddz. w Kr. Prace Komisji Hist.-Lit.* 9.

DUBOIS DE JANCIGNY JEAN BAPTISTE (1753—1808)

Krypt.: M. D.***

Przyrodnik, publicysta, tłumacz, krytyk literacki.

Ur. 22 maja 1753 w Jancigny w Burgundii we Francji; syn nauczyciela. Po studiach w Dijon i Paryżu zajął się popularyzacją nauk przyrodniczych. W 1774 dzięki poparciu D'Alemberta i La Harpe'a został zaangażowany przez A. K. Czartoryskiego na stanowisko sekretarza i bibliotekarza Korpusu Kadetów; w kwietniu 1775 przybył do Warszawy. W 1777 został zobowiązany do ułożenia wraz z J. Ph. Carosi planu podręcznika przyrody dla szkół Komisji Edukacji Narodowej. Przy poparciu A. Moszyńskiego, I. Potockiego i A. K. Czartoryskiego założył Towarzystwo Fizyczne i został jego dożywotnim sekretarzem. Był korespondentem naukowych czasopism francuskich, którym dostarczał wiadomości z dziedziny mineralogii i geografii Polski. W 1777-1778 współpracował z *Journal Littéraire de Varsovie*; współpracował także z Akademią Berlińską i przy poparciu jej sekretarza J. Borelly wydał w Berlinie pamflet pt. „Essai sur l'histoire littéraire de Pologne" (1778). Otrzymał za niego list pochwalny od króla pruskiego i członkostwo Akademii Berlińskiej. Krytykując nietolerancję i przesądy sarmackie, podnosząc zasługi niemieckich osadników w Polsce, nie liczył się z ówczesnym układem sił politycznych w Polsce. W rezultacie pamflet jego wywołał w Polsce sprzeciw elementów konserwatywnych, a zażenowanie w obozie reformatorskim. *Journal Littéraire*, który zamieścił entuzjastyczne recenzje, po ostatnim odcinku przestał się ukazywać, a Dubois został zmuszony do opuszczenia Polski w 1779. Wrócił do Paryża i zajął się pracą naukową i publicystyczną. Równocześnie utrzymywał stałe kontakty ze Stanisławem Augustem i oddawał mu szereg usług, m. in. opiekował się J. U. Niemcewiczem, zwalczał paszkwilancką broszurę J. Mehée de La Touche pt. „L'Histoire de la prétendue Révolution de Pologne" (1792). Odznaczony medalem Merentibus. W czasie terroru, posądzony o sympatie monarchistyczne, dostał się do więzienia, a w okresie Dyrektoriatu został szefem wydziału ministerstwa spraw wewnętrznych, następnie prefektem departamentu Gard, potem Allier. Zmarł 1 kwietnia 1808 w Moulins.

TWÓRCZOŚĆ

(Obejmuje prace publikowane w Polsce lub Polski dotyczące)

1. Casimir le Grand. Drame dédié à S. M. Stanislas-Auguste, roi de Pologne, par... conseiller de Sa Majesté. W-wa 1775 (2 warianty).

Wg A. Wejnerta sztukę tę grano w teatrze warszawskim w 1767-1769, co jest błędne ze względu na rok przybycia Dubois do Polski.

2. Essai sur l'histoire littéraire de Pologne. Par. M. D.*** Réflexions générales sur les progrès des sciences et des arts, histoire naturelle et géographie... Berlin 1778.

3. Réponse aux Observations sur l'ouvrage intitulé Essai sur l'histoire littéraire de Pologne... W-wa 1779.

4. Abrégé chronologique de l'histoire des rois de Pologne. Wyd. zob. Prace edytorskie poz. 1.

5. Description abrégée du Royaume de Pologne et du G. Duché de Lithuanie. Wyd. zob. Prace edytorskie poz. 1.

Artykuły ogł. w czasopiśmie *Journal Littéraire de Varsovie* (1777-1778; tu m.in. recenzje książek: J. Ph. Carosi: Essai d'une lithographie de Młocin; J. A. Scopoli: Fundamenta chemiae prelectionibus publicis accommodata; A. Brugmans: Magnetismus; J. Borelly: Éléments de l'art de penser, ou la logique réduite à ce qu'elle a d'utile; J. Szymanowski: Świątynia Wenery w Knidos; Wiadomość genealogiczna o domie Brzostowskich od wejścia z Polski do Litwy). Ponadto ogł. artykuły popularnonaukowe, także o Polsce, w czasopismach francuskich: *Esprit des Journaux*, *Journal de Littérature, des Sciences et des Arts*, *Journal Encyclopédique de Bouillon* i in.

Przekłady

1. I. Krasicki: La Myseïde. Poème heroï-comique traduit du polonais. (Berlin?) 1778.

Tłum. prawdopodobnie w 1776 przy współpracy Ch. Duclos, profesora w Korpusie Kadetów. Data wydania wg Michaud.

2. G. Piramowicz: (Mowy. Przekł. franc.). *Journal Encyclopédique de Bouillon* 1778-1779.

Rkpsy przekładów mów w: Arch. Głównym Akt Dawnych (Arch. Wilan. sygn. 197), Bibl. Nar. nr akc. 6941 (Arch. Wilan. sygn. 220).

M.in.: Mowa w dzień rocznicy otwarcia Towarzystwa do Ksiąg Elementarnych na sesji dnia 7 marca 1776; Mowa w dzień rocznicy otwarcia Towarzystwa do Ksiąg Elementarnych na sesji dnia 7 marca 1777.

Ponadto tłumaczył z niemieckiego na francuski artykuły i rozprawy naukowe, przełożył też melodramat J. Ch. Brandesa „Ariane abandonnée" i ogłosił go wraz z rozprawą o melodramacie (1781).

Prace edytorskie

1. Calendrier historique, géographique, civil et militaire du Royaume de Pologne et du G. Duché de Lithuanie pour l'année 1779. À l'usage des nationaux et des étrangers. W-wa 1779.

Tu m.in. Twórczość poz. 4, 5.

Materiały

Obszerne źródła dotyczące działalności Dubois w Polsce znajdowały się w Zbiorach Popielów (t. 177, 180, 181, 186, 207). Zachowały się materiały w Arch. Nationales w Paryżu (sygn. F^1, B^1, 51^{F1}, 158^{28}, AFIV, 123, 124).

OPRACOWANIA

Journal Littéraire de Varsovie. 1777-1778. — (J. Kazimirski?): Lettre à l'auteur de „L'Essai sur l'histoire littéraire de Pologne". (W-wa 1778). — (I. Potocki?): Observations sur l'ouvrage intitulé „Essai sur l'histoire littéraire de Pologne". (W-wa 1778). — BuechING. *Woechentliche Nachrichten* 1778 s. 16. — *Frankfurter Gelehrte Zeitung* 1778 s. 753.— J. Bernouilli: Reisen durch Brandenburg, Pommern, Preussen, Curland, Russland und Polen... Lipsk 1779. Przekł. pol. w: K. Liske: Cudzoziemcy w Polsce. Lw. 1876; wyd. nast. w: Polska stanisławowska w oczach cudzoziemców. T. 1. Oprac. W. Zawadzki. W-wa 1963 *Bibl. Pam. Pol. i Obcych*. — L. G. Michaud: Biographie universelle. T. 12. Paryż 1811; wyd. nast. Paryż 1855. — H. Vautrin: L'Observateur en Pologne. Paryż 1807 s. 176. — J. M. Quérard: La France littéraire. T. 2. Paryż 1828. — J. U. Niemcewicz: Pamiętniki czasów moich. Powst. 1823-1838. Wyd. (wersji 2) Paryż 1848 i wyd. nast.; wyd. (wersji 1) J. Dihm. T. 1-2. W-wa 1957 *Bibl. Pam. Pol. i Obcych*. — A. Wejnert: O najdawniejszych zabawach i widowiskach teatralnych. W: Starożytności warszawskie. T. 2. W-wa 1848 s. 349. — F. M. Sobieszczański. *Enc. powsz*. Orgelbranda. T. 7 (1861). — W. Wisłocki: Poczet chronologiczny prac drukowanych i rękopiśmiennych G. Piramowicza. Kr. 1877. — W. Smoleński: Towarzystwa naukowe i literackie w Polsce w. XVIII. *Ateneum* 1887 t. 3 i odb.; przedr. w: Pisma historyczne. T. 2. Kr. 1901. — P. Chmielowski. *Wielka enc. powsz. ilustr*. T. 17/18 (1896). —

M. Szyjkowski: Dzieje nowożytnej tragedii polskiej. Typ pseudoklasyczny (1661-1831). Kr. 1920. — L. Bernacki: Teatr, dramat i muzyka za Stanisława Augusta. T. 1-2. Lw. 1925. — J. Fabre: La Propagande des idées philosophiques en Pologne sous Stanislas-Auguste et l'école varsovienne des cadets. *Revue de Littérature Comparée* 1935. — J. Fabre: J. C. Dubois i jego działalność w Polsce. *Pam. Lit*. R. 33 (1936); *Księga referatów Zjazdu Nauk. im. I. Krasickiego*. Lw. 1936. — A. Jobert: La Commission d'Éducation Nationale en Pologne (1773-1794). Son oeuvre d'instruction civique. Paryż 1941. — J. Fabre. *Pol. słownik biogr*. T. 5 (1946). — G. Brzęk: Historia zoologii w Polsce do r. 1918. Cz. 1. Lubl. 1947 *Annales Uniw. M. Curie-Skłodowskiej Sectio C Supl. II*. — J. Fabre: Stanislas-Auguste Poniatowski et l'Europe des Lumières. Paryż 1952. — J. Pawłowiczowa: (Wstęp do) Drama mieszczańska. W-wa 1955 *Teatr Pol. Oświecenia*. — E. Aleksandrowska: Zabawy Przyjemne i Pożyteczne (1770-1777). Wr. 1959 *Książka w Dawnej Kulturze Pol*. 9. — J. Lubieniecka: Towarzystwo do Ksiąg Elementarnych. W-wa 1960. — K. Mrozowska: Szkoła Rycerska Stanisława Augusta Poniatowskiego (1765-1794). Wr. 1961 *PAN. Monogr. Pedag*. 8. — J. Lubieniecka: (Wstęp do) Reforma programu szkolnego Komisji Edukacji Narodowej. W-wa (1962). — R. W. Wołoszyński: Polska w opiniach Francuzów XVIII w. Rulhière i jego współcześni. W-wa 1964.

DUDZIŃSKI MICHAŁ (ur. 1747)

J ę z y k o z n a w c a, p o e t a.

Ur. 24 października 1747 w ziemi łomżyńskiej. 1 września 1762 wstąpił do zakonu jezuitów, nowicjat odbył w Połocku, w 1764/65 uczył się w połockim seminarium nauczycielskim, przez trzy następne lata studiował tamże filozofię. W 1768/69 — profesor infimae maioris w Warszawie, a następnie syntaksy w Płocku. W 1771/72 uczył poetyki w Warszawie, a w roku następnym retoryki i historii w Łomży, prowadząc równocześnie kronikę tamtejszego domu zakonnego. Kasata zakonu zastała go prawdopodobnie w Łomży, następnie studiował zapewne teologię w Wilnie i uzyskał święcenia kapłańskie. W 1775 współpracował z *Zabawami Przyjemnymi i Pożytecznymi*. Przed 1782 uczył poetyki w szkołach wydziałowych w Mińsku. Dalsze jego losy nieznane.

TWÓRCZOŚĆ

1. Dysertacja o śmiechu. *Zabawy Przyjemne i Pożyteczne* 1775 t. 12 cz. 2 s. 257-292.

2. Zbiór rzeczy potrzebniejszych do wydoskonalenia się w języku ojczystym służących. Wil. 1776. Przedm. i fragm. przedr. Z. Florczak, L. Pszczołowska w: Ludzie Oświecenia o języku i stylu. T. 2. W-wa 1958.

3. Pałac w Siemkowie Jaśnie Wielmożnego Jmci Adama Chmary, kasztelana mińskiego nakładem zbudowany, a od jednego z najżyczliwszych sług wierszem opisany. (Wil. przed 1784).

Druk anonim., autorstwo wg Estr. XV (1897), 359.

P r a c e e d y t o r s k i e

1. Zabawki poetyckie młodzi w szkołach mińskich wydziałowych ćwiczącej się zebrane, a przez... filozofii doktora, w tychże szkołach niegdyś profesora poetyki... do druku podane. Wil. 1782.

OPRACOWANIA

Catalogi breves (1762-1773). Arch. Romanum Soc. Jesu, Lithuanica 60. — Catalogus primus cum secundo collegii Polocensis S. J. anno 1767. Arch. Romanum Soc. Jesu, Lithuanica 32 A f 113 nr 63. — *Enc. powsz.* Orgelbranda. T. 7 (1861). — J. Bieliński: Uniwersytet Wileński (1579-1831). T. 2. Kr. 1899-1900. — W. Taszycki: (Wstęp do) Obrońcy języka polskiego. Wr. (1953) *BN* I, 146. — A. Kadler (red.): Bibliografia filozofii polskiej 1750-1830. W-wa 1955.— M. Rudnicki: Językoznawstwo polskie w dobie Oświecenia. Poz. 1956 *Prace Komisji Filol. Poz. Tow. Przyj. Nauk* t. 17 z. a. — M. R. Mayenowa: (Wstęp do) Ludzie Oświecenia o języku i stylu. Oprac. Z. Florczak, L. Pszczołowska. T. 1. W-wa 1958 (zob. też komentarz w t. 2). — J. Lubieniecka: Towarzystwo do Ksiąg Elementarnych. W-wa 1960 s. 133. — A. Koronczewski: Polska terminologia gramatyczna. Wr. 1961 *PAN. Prace Językozn.* 23. — S. Hrabec, F. Pepłowski: Wiadomości o autorach i dziełach cytowanych w „Słowniku" Lindego. W-wa 1963. — B. Natoński: Wypisy z źródeł jezuickich i uwagi. Maszynopis w posiadaniu redakcji.

DYAMENTOWSKI PRZYBYSŁAW (1694—1774)

H i s t o r y k-f a l s y f i k a t o r.

Ur. w 1694. Pochodził z rodziny szlacheckiej herbu Dryja (z przydomkiem Mutyna). Tytułował się stolnikiem urzędowskim. Mieszkał prawdopodobnie w Warszawie. Fałszował wywody genealogiczne i kroniki. Zmarł w 1774.

TWÓRCZOŚĆ

1. Kronika polska przez Prokosza w wieku X napisana, z dodatkami z kroniki Kagnimira pisarza wieku XI i z przypisami krytycznymi komentatora wieku XVIII pierwszy raz wydrukowana, z rękopisma nowo wynalezionego. (Wyd. H. Kownacki, nakładem F. Morawskiego). W-wa 1825.

P r z e k ł. ł a c.: H. Kownacki: Prokosz. Chronikon Slavo-Sarmaticum saeculi X scriptoris, atque de origine Toporeorum, ex libris Zolavi et Kagnimiri saeculi XI scriptorum excerpta. W-wa 1827.

2. Kagnimir, to jest dzieje pierwszych czterech królów chrześcijańskich w Polsce w wieku XI pisane, z „Historii polskiej" Długosza przedrukowane, z tłuma-

czeniem polskim i aneksami. (Wyd. H. Kownacki). W-wa 1826.

Przekł. łac.: W-wa 1826.

3. Kronika wieku XII, czyli dzieje Władysława I, Bolesława III, Władysława II i Bolesława IV, monarchów polskich, z księgi IV i V kompilacji Długosza wytłumaczone. (Wyd. H. Kownacki). W-wa 1831.

4. Trzech kronik polskich najdawniejszych wydrukowanych w latach 1825 i 1831 dokończenie. 1: Kroniki Prokosza rozdział VII, opisujący dzieje Mieczysława I, księcia polskiego; 2: Wyjątki z Kroniki saskiej Dythmara dziejów Bolesława I, króla polskiego, opuszczonych w kronice Kagnimira; 3: Kroniki wieku XII część wtóra, opisująca dzieje Władysława II i Bolesława IV, monarchów polskich. Rkps przygot. do druku przez H. Kownackiego, zachowany w Bibl. Nar. nr akc. 6940 (Arch. Wilan. sygn. 218).

Wykaz dokonanych i zamierzonych fałszerstw Dyamentowskiego podaje Kownacki na s. 246-264 poz. 1.

OPRACOWANIA

J. Lelewel: „Kronika polska przez Prokosza w w. X napisana". *Bibl. Pol.* 1825 t. 3, 1826 t. 1; przedr. w: Rozbiory dzieł. Poz. 1844 s. 179 n.; Polska, dzieje i rzeczy jej. T. 17. Poz. 1865. — F. M. Sobieszczański. *Enc. powsz.* Orgelbranda. T. 7 (1861). — P. Chmielowski. *Wielka enc. powsz. ilustr.* T. 17/18 (1896). — W. Ogrodziński. *Pol. słownik biogr.* T. 6 (1947). — W. Semkowicz: Przewodnik po zbiorze rękopisów wilanowskich. W-wa 1961.

DZIEDUSZYCKI MIKOŁAJ ADAM (1769—1795)

Tłumacz.

Ur. 6 grudnia 1769; syn Dominika Herakliusza, starosty bachtyńskiego, i Julii z Bielskich. Po ukończeniu szkół udał się do Warszawy (w czasie Sejmu Czteroletniego), gdzie pracował jako kancelista w biurze Deputacji dla Spraw Zagranicznych pod kierownictwem brata stryjecznego, Antoniego. Przyjaźnił się z Alojzym Felińskim, Konstantym Tyminieckim i Michałem Wyszkowskim; współpracował z czasopismami. W czasie insurekcji kościuszkowskiej mianowany przez Radę Zastępczą Tymczasową członkiem Deputacji Indagacyjnej. Po oblężeniu Warszawy chorego na płuca odwiózł Wyszkowski do Sokołowa na Podkarpaciu, gdzie zmarł 2 sierpnia 1795.

TWÓRCZOŚĆ

Przekłady

1. Voltaire: Śmierć Cezara. Tragedia. 2 sceny ogł. K. Tańska (Hoffmanowa). *Rozrywki dla Dzieci* t. 9 (1828).

2. P. M. Vergilius: Georgiki. 1 sielankę ogł. K. Tańska, jw. poz. 1.

3. Q. F. Horatius: Integer vitae (oda). Ogł. K. Tańska, jw. poz. 1.

Publikacja Tańskiej przynosi nadto przekłady z J. P. Uza („Chatka") i franc. („Do zefirów"). Początkowe strofy przekładu ody Safony (wg Boileau) ogł. Ł. Gołębiowski w: J. J. Barthélemy: Podróże młodego Anacharsysa. T. 2. Wil. 1820 s. 43. Reszta utworów Dzieduszyckiego zaginęła w rękopisach (były tam m.in.: przekłady z F. Hagedorna, przekłady i naśladowania z Owidiusza).

OPRACOWANIA

K. Tańska (Hoffmanowa). *Rozrywki dla Dzieci* t. 9 (1828) s. 249-252. — E. Marylski: Wspomnienia zgonu zasłużonych w narodzie Polaków. W-wa 1829 s. 161-162. — M. Wyszkowski: Poezje. W-wa 1830 s. 57-59. — M. Dzieduszycki: Kronika rodzinna Dzieduszyckich. Lw. 1865 s. 417-422. — T. Żychliński: Złota księga szlachty polskiej. R. 4. Poz. 1882 s. 87. — W. Ogrodziński: Polskie przekłady Horacego. Kr. 1935. — W. Ogrodziński. *Pol. słownik biogr.* T. 6 (1947).

DZIEKOŃSKI TOMASZ SYLWESTER (1790—1875)

Pseud.: Przekora Mnożysław.

Pedagog, autor podręczników szkolnych, tłumacz.

Ur. 28 grudnia 1790 w Łomży; syn Mateusza i Marianny z Żukowskich. Kształcił się w szkole pijarskiej w Łomży, po czym był przez dwa lata nauczycielem prywatnym. W 1807 wstąpił do seminarium pijarskiego w Warszawie, gdzie równocześnie studiował

i nauczał. Od 1809 przez dwa lata uczył w szkole pijarskiej w Rydzynie. Opuściwszy zakon pijarów był w 1812-1816 nauczycielem w szkole departamentowej w Toruniu, a w 1816-1823 w Kaliszu. Od 1823 uczył w Liceum Warszawskim (głównie literatury i języka polskiego). Równocześnie w 1825-1833 wykładał pedagogikę w Instytucie Guwernantek. W 1828-1833 był rektorem szkoły praktyczno-pedagogicznej w Warszawie, gdzie studiująca młodzież z Uniwersytetu Warszawskiego przygotowywała się do zawodu nauczycielskiego. W 1823-1828 — członek redakcji rządowego *Monitora Warszawskiego*. Pod koniec powstania listopadowego — w związku ze studenckimi zaburzeniami — został na krótko uwięziony. Po powstaniu opowiedział się za polityką pedagogiczną rządu. W 1833 mianowany dyrektorem gimnazjum przy ul. Leszno w Warszawie, w 1835-1839 pełnił tę funkcję w gimnazjum gubernialnym. W 1839 przeszedł na emeryturę. Był członkiem wielu towarzystw i instytucji pedagogicznych: Rady Nadzorczej Szkół Elementarnych (1832-1834), Komitetu do Ułożenia Kodeksu Szkolnego (1829-1830), Rady Opiekuńczej Instytutu Głuchoniemych (1844-1864), Rady Wychowania Publicznego (1861-1867). Pracował również w dziedzinie popularyzacji historii i nauk przyrodniczych. Zmarł 20 maja 1875 w Warszawie.

Jego synem był Józef Dziekoński, literat z grupy cyganerii warszawskiej.

TWÓRCZOŚĆ

1. O pierwiastkowym wychowaniu i przysposobieniu do szkół dzieci i o korzyściach publicznej edukacji. *Na popis publ. uczniów szkoły woj. kaliskiej...* Kalisz 1819.

2. Początki jeografii według obecnego stanu ziemi ułożone. W-wa 1824.

3. Rozprawa obejmująca ogólny rys historii retoryki w Polsce. *Na popis publ. uczniów Warsz. Liceum...* W-wa 1825.

4. O wychowaniu dzieci ze szczególniejszym do płci żeńskiej zastosowaniem. W-wa 1828.

5. Rzut oka na postęp wyobrażeń moralnych od najdawniejszych czasów. *Na popis publ. uczniów Warsz. Liceum...* W-wa 1828.

6. Trzy listy o obowiązkach guwernantek. Wyd. zob. Przekłady poz. 1.

7. Nauka moralna o powinnościach względem bliźniego, ułożona dla użytku klas wyższych szkół wojewódzkich. Cz. 1-3. W-wa 1831. Wyd. nast. W-wa 1838.

8. Powody, jakie skłoniły do uzupełnienia przepisów karności szkolnej z dodaniem instrukcji dla tejże zwierzchności, tudzież przepisów dla uczniów. W-wa 1835 (tekst pol. i franc.; dwa wyd.). Toż z tekstem pol. i ros.: B. m. r. (Trzy wyd.).

J. Kucharzewski kwestionuje autorstwo Dziekońskiego.

9. Życie Napoleona podług najlepszych źródeł. T. 1-2. W-wa 1841.

10. Życie marszałków francuskich z czasów Napoleona. W-wa 1841.

11. Wypisy polskie dla użytku uczniów klasy pierwszej. W-wa 1841. Wyd. nast. W-wa 1845.

12. Wypisy polskie dla użytku uczniów klasy drugiej. W-wa 1842. Wyd. nast. W-wa 1845.

13. Obraz świata pod względem geografii, statystyki i historii wszystkich krajów, skreślony podług najlepszych źródeł. T. 1-2. W-wa 1843. Wyd. 2 oprac. P. E. Leśniewski. W-wa 1851-1852.

14. Powieści starego nauczyciela dla swoich młodych przyjaciół. W-wa 1843. Wyd. nast.: W-wa 1850; W-wa 1880; W-wa 1884.

15. Historia Francji podług najlepszych źródeł ułożona. T. 1-2. W-wa 1843-1845.

16. Historia Anglii podług najlepszych źródeł ułożona. T. 1-2. W-wa 1845-1847.

17. Wiązanie dla moich wnuków. Pierwiastki czytania jako zachęta do nauki. W-wa 1850. Wyd. nast.: W-wa 1853; W-wa 1874.

18. Historia Hiszpanii podług najlepszych źródeł ułożona. T. 1-2. W-wa 1850-1852.

19. Rozmowy dziadka z wnukami. T. 1. W-wa 1862.

Przekłady

1. J. L. H. Campan: Rys moralności obejmujący przestrogi dla kończących edukacją panien nader użyteczne. Wyjątek z dzieła J. Kampan o wychowaniu kobiet, z dołączeniem trzech listów o obowiązkach guwernantek. W-wa 1828.

2. A. R. Lesage: Gil Blas z Santillany. Cz. 1-3. W-wa 1853 *Skarbiec Arcydzieł*.

3. E. Braconnier: Geografia na tle historycznym osnowana, czyli rys geografii w połączeniu z historią. Przekład z francuskiego wydania z r. 1843, w 2 częściach, a 4 tomach. W-wa 1857.

4. W. F. A. Zimmermann: Dziwy świata pierwotnego, czyli kolebka wszechświata. Historia popularna stworzenia i kształcenia się powierzchni kuli ziemskiej z jej roślinami i mieszkańcami od początku aż do czasów obecnych. W-wa 1857. Wyd. 2 W-wa 1872.

5. A. Smith: Budowa nieba, czyli astronomia popularna... spolszczona. W-wa 1857.

6. T. M. J. Gousset: Teologia moralna dla użytku plebanów i spowiedników, tłumaczona z wydania ósmego francuskiego. T. 1-4. W-wa 1858. (T. Dziekoński był jednym z dwu tłumaczy).

7. T. Mommsen: Historia rzymska. T. 1-4. W-wa 1867.

Prace edytorskie

1. C. Stein: Geografia matematyczna, fizyczna, a osobliwie polityczna według zbioru dla użytku młodzi polskiej ułożona, na nowo przejrzana i stosownie do najnowszych odmian poprawiona. Wr. 1823.

Materiały

1. Autobiografia. *Kur. Codz.* 1875 nr 110.

OPRACOWANIA

NOWOSIELSKI (A. MARCINKOWSKI): Dzieła historyczne PP. T. Dziekońskiego i L. Rogalskiego. W: Pisma krytyczno-filozoficzne. T. 1. Wil. 1857. — F. M. SOBIESZCZAŃSKI. *Enc. powsz.* Orgelbranda. T. 7 (1861). — *Czas* 1875 nr 119. — A. GOLTZ: Wspomnienie o śp. T. Dziekońskim. *Bibl. Warsz.* 1875 t. 3. — L. JENIKE: T. Dziekoński. *Tyg. Ilustr.* 1875 t. 1 nr 387. — *Kur. Warsz.* 1875 nr 108. — K. W. WÓJCICKI: T. S. Dziekoński. *Kłosy* 1875 nr 519. — P. CHMIELOWSKI. *Enc. wych.* T. 3 (1885). — P. CHMIELOWSKI. *Wielka enc. powsz. ilustr.* T. 17/18 (1896). — L. JENIKE: Ze wspomnień. Cz. 1. W-wa (1910). — J. KUCHARZEWSKI: Epoka Paskiewiczowska. Losy oświaty. W-wa 1914. — W. F. SZOKALSKI: Wspomnienia z przeszłości. Wil. 1921. — J. HULEWICZ: Sprawa wyższego wykształcenia kobiet w Polsce XIX w. Kr. 1939 s. 38-39. — J. HULEWICZ. *Pol. słownik biogr.* T. 6 (1947).

E

ELSNER JÓZEF ANTONI FRANCISZEK KSAWERY (1769—1854)

Teoretyk i historyk muzyki, pedagog, organizator życia muzycznego.

Ur. 1 czerwca 1769 w Grodkowie na Śląsku Opolskim; syn Jana Franciszka Ksawerego Michała, stolarza trudniącego się wyrobem instrumentów muzycznych, z wychowania Niemca, i Anny Barbary Matzke z Kłodzka. Od 1774 uczęszczał do szkoły miejskiej w Grodkowie. Od 1780 kształcił się na księdza u dominikanów we Wrocławiu. W 1783-1786 uczył się we wrocławskim Gimnazjum Św. Macieja. Po śmierci ojca (1786) rozpoczął studia teologiczne; po dwóch latach przerzucił się na medycynę, którą od 1789 kontynuował w Wiedniu. W 1791 przerwał naukę i rozpoczął zawód muzyka jako skrzypek opery niemieckiej w Brnie Morawskim. W 1792 przeniósł się do Lwowa; był tam kapelmistrzem i dyszkancistą teatru niemieckiego, dał się też poznać jako kompozytor. W 1796 ożenił się z Polką, Klarą Abt. Pod wpływem poznanego we Lwowie Wojciecha Bogusławskiego przeniósł się w 1798 do Warszawy na stanowisko kapelmistrza opery (zajmował je do 1824, dzieląc od 1810 pracę z Karolem Kurpińskim jako drugim dyrygentem). W 1802 ożenił się powtórnie z córką aktorki Karoliną Drozdowską. Rozwijał również działalność organizatorską i pedagogiczną. Założył sztycharnię nut (1803), Towarzystwo Przyjaciół Muzyki Kościelnej i Narodowej

(1815), uczył w Szkole Dramatycznej, był członkiem warszawskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk, honorowym członkiem krakowskiego Towarzystwa Przyjaciół Muzyki (1818) i lipskiego Towarzystwa Muzyki Wokalnej (od 1828). W 1818 został rektorem Szkoły Elementarnej Muzyki i Sztuki Dramatycznej. Z powstałego w 1819 Instytutu Muzyki i Deklamacji założył w 1821 Konserwatorium Muzyczne, którego został rektorem oraz profesorem kontrapunktu i kompozycji. Do grona jego uczniów należał F. Chopin. Poza tym wykładał na Uniwersytecie Warszawskim teorię i estetykę muzyki (1824-1831). Po zamknięciu Konserwatorium (1831) uczył śpiewu w otwartej przy teatrze szkole. Mason VII stopnia; członek lóż Zum goldenen Leuchter (1805), Świątynia Izis, Prawdziwa Jedność (1819); mistrz katedralny Świątyni Stałości, rachmistrz budowniczy Wielkiego Wschodu Narodowego i członek Najwyższej Kapituły. Wybicie w Warszawie złotego medalu na osiemdziesięciolecie jego urodzin było wyrazem uznania jego zasług dla muzyki polskiej. Zmarł 18 kwietnia 1854 w Warszawie.

TWÓRCZOŚĆ

1. Die seltenen Brüder oder Die vier Zauberkugeln. Opera w 2 aktach. Wyst. Lw. 1795. (Libretto i muzyka).

2. Krótko zebrana nauka generałbasu. Powst. 1807. Autograf w jęz. niem. w Bibl. Warsz. Tow. Muzyki sygn. R. 940.

3. Leksykon muzyczny. Powst. 1809. Rkps w jęz. niem. znajdował się w Zbiorach Państw. w pałacu Pod Blachą (zniszczony w 1944).

Informacja A. Nowak-Romanowicz (także o poz. 4, 5, 7, 9, 10, 13-15).

4. Plan reorganizacji Teatru Narodowego i utworzenia Szkoły Śpiewu. Powst. 1809.

5. Plan elementarnej szkoły muzyki. Powst. 1816.

6. Rozprawa o metryczności i rytmiczności języka polskiego, szczególniej o wierszach polskich we względzie muzycznym... (z przykładami rzecz objaśniającymi przez Kazimierza Brodzińskiego). Cz. 1. W-wa 1818. Fragm. przedr.: K. Budzyk: Spór o polski sylabotonizm. W-wa 1957; *Polska krytyka literacka (1800-1918)*. Materiały. T. 1. W-wa 1959.

Por. poz. 11.

7. Plan wyższych studiów muzycznych. Powst. 1818.

8. Początki muzyki, a szczególniej śpiewania. Nr 1, 2, 3A, 3B. W-wa (1818-1821).

9. Przewodnik praktyczny dla solowego śpiewu dla 3 i 4 klasy.

10. Plan reorganizacji wyższych studiów muzycznych. Powst. 1826.

11. Rozprawa o melodii i śpiewie, w której umieszcza się pierwszy oddział drugiej rozprawy o rytmiczności i metryczności polskiego języka. Powst. 1830. Rkps Bibl. Czart. sygn. 2276. Fragm. wyd.: *Bibl. Warsz.* 1846 t. 3 s. 247-272; *Pam. Lit.* R. 47 (1956) z. 1.

Por. poz. 6.

12. Szkoła śpiewu. W-wa 1834. Wyd. 2 Lipsk 1855.

13. „Piotr Wielki", plan historyczno-narodowego oratorium. Powst. 1839.

14. Myśli o rosyjskiej operze. Powst. 1839.

15. Krótka nauka śpiewu z poglądem na kształcenie głosu. Powst. 1839.

16. O muzyce wojskowej i jej użytku. Powst. 1840. Wyd. *Orkiestra* 1935 nr 12, 1936 nr 4. Rkps w Bibl. Czart. sygn. 2331.

17. Summariusz moich utworów muzycznych z objaśnieniami o czynnościach i działaniach moich jako artysty muzycznego. Powst. w jęz. niem. 1840-1849.

Przekł. pol.: K. Lubomirski w 1855. Fragm. wyd.: *Ruch Muzyczny* 1857 nr 4-5; F. Hoesick: J. Elsner i pierwsze konserwatorium w Warszawie. *Bibl. Warsz.* 1900 t. 3 s. 142-174; F. Hoesick: Napoleon I i J. Elsner. *Gaz. Pol.* 1900 nr 203-204; F. Hoesick: Z papierów po Elsnerze. W-wa 1901; F. Hoesick: Warszawa. Luźne kartki z przeszłości syreniego grodu. Poz. 1920. Całość wyd. A. Nowak-Romanowicz. Kr. 1957 *Źródła Pamiętnikarsko-Lit. do Dziejów Muzyki Pol.* 4.

18. Listy o muzyce i harmonii. Powst. 1846-1847. Fragm. wyd. A. Poliński: Chopin. Kijów 1914 s. 22-23.

Artykuły ogł. w czasopismach: *Allgemeine Musikalische Zeitung* (1805, 1811, 1812; tu m.in.: Die Oper der Polen. 1812

nr 20; Geschichte des polnischen National-Theaters in Warschau. 1812 nr 50), *Astrea* (tu: O muzyce w ogólności. 1825 t. 5 s. 56-66), *Der Freimüthige* (1803), *Gaz. Korespondenta Warsz. i Zagr.* (1813, 1825), *Gaz. Warsz.* (1801-1803, 1808, 1812), *Kur. Warsz.* (tu: W sprawie marsza dla Szopena. 1850 nr 206), *Pam. Warsz.* (1809-1810).

Prace edytorskie

1. Zbiór pieśni polskich. W-wa 1802/1803.

2. Wybór pięknych dzieł muzycznych i pieśni polskich. N° I. W-wa 1803; toż wyd. tyt. pt.: ... na rok 1805, wydany w Warszawie przez... N° VI. Czerwiec.

3. Muzyka do pieśni wolnomularskich. W-wa 1811.

Listy i materiały

1. Do firmy Breitkopf und Härtel z 14 maja 1811, 30 października 1811, 16 lutego 1812, 5 kwietnia 1815, 9 września 1815. Ogł. w przekł. pol. H. Opieński. *Pol. Roczn. Muzykologiczny* t. 1 (1935) s. 76-90.

2. Do A. Osińskiego z 1820. Ogł. S. Vrtel (Wierczyński). *Pam. Lit.* R. 10 (1911) s. 90-91 i nadb.

3. Do krakowskiego Towarzystwa Przyjaciół Muzyki z 30 lipca 1821. Ogł. J. Reiss. *Zaranie Śląskie* 1936 nr 4 s. 254.

4. Do F. Chopina z 27 listopada 1831. Ogł. J. Sikorski. *Ruch Muzyczny* 1858 nr 5. Przedr.: M. Karasowski: Friedrich Chopin. Berlin 1877; M. Karasowski: Fryderyk Chopin. T. 2. W-wa 1882; B. E. Sydow, zob. poz. 11.

5. Do F. Chopina z 13 listopada 1832. Ogł. H. Opieński. *Muzyka* 1932 nr 3/4. Przedr. B. E. Sydow, zob. poz. 11.

6. Do F. Chopina z 14 września 1834. Ogł. J. Sikorski. *Ruch Muzyczny* 1858 nr 31 s. 243-244. Przedr.: M. Karasowski, jw. poz. 4; L. Binental: Chopin w 120 rocznicę urodzin. W-wa 1930 s. 161-162; B. E. Sydow, zob. poz. 11.

7. Do F. Chopina z 24 marca 1840. Ogł. M. Mirska. *Tyg. Ilustr.* 1938 nr 50; *La Revue Musicale* 1939 nr 189. Przedr. B. E. Sydow, zob. poz. 11.

8. Do F. Chopina z 2 czerwca 1842 i 12 maja 1847. Ogł. M. Karłowicz: Nie wydane dotychczas pamiątki po Chopinie. W-wa 1904 s. 290, 292. Przedr. B. E. Sydow, zob. poz. 11.

9. Do nieznanego adresata. Ogł. *Der Oberschlesier* 1938 nr 6.

Faksymile autografu z błędnym podaniem K. H. Zöllnera jako adresata.

10. Od L. Osińskiego z 14 lipca 1821. Ogł. E. Szwankowski: Z korespondencji L. Osińskiego. *Pam. Teatr.* 1962 z. 1.

11. Od F. Chopina 5 listów: z 29 czerwca 1826, 29 stycznia i 14 grudnia 1831, 30 lipca 1840 i 8 listopada 1842. Wyd. wielokrotnie w korespondencji Chopina, m.in. wyd. B. E. Sydow: Korespondencja Fryderyka Chopina. T. 1-2. W-wa 1955 (tu także bibliografia wydań poprzednich oraz przedr. listów Elsnera do Chopina, zob. poz. 4, 5, 6, 7, 8).

OPRACOWANIA

Monografie: A. Nowak-Romanowicz: J. Elsner. Monografia. Kr. 1957 *Studia i Materiały do Dziejów Muzyki Pol.* 4 (z bibliografią). — A. Nowak-Romanowicz: J. Elsner. Zarys życia i twórczości. Kat. 1958 *Zasłużeni Ludzie Śląska* 3.

Recenzje teatralne Towarzystwa Iksów. 1815-1819. Oprac. J. Lipiński. Wr. 1956 *Materiały do Dziejów Teatru w Pol.* 4. — J. F. Królikowski: Uwagi nad dziełem „Rozprawa o metryczności i rytmiczności języka polskiego"... J. Elsnera. W-wa 1818. — W. Bogusławski: Powody napisania melodramy „Iskahar". W: Dzieła. T. 7. W-wa 1823 s. 11-30. — J. Sikorski: Doręcznik muzyczny. W-wa 1852 s. 97, 217, 221-224, 242, 245, 248. — Złote wesele. *Dzien. Warsz.* 1852 nr 164. — K. W. Wójcicki: Cmentarz Powązkowski pod Warszawą. T. 1. W-wa 1855 s. 18, t. 2. W-wa 1856 s. 89-92, 263. — M. Karasowski: Rys historyczny opery polskiej. W-wa 1859 s. 257-278. — O. Kolberg. *Enc. powsz.* Orgelbranda. T. 8 (1861). — E. Nowakowski: Dawne szkoły muzyczne w Warszawie. *Echo Muzyczne i Teatr.* 1891 s. 186 n. — A. Poliński. *Wielka enc. powsz. ilustr.* T. 19/20 (1897). — F. Hoesick: J. Elsner i pierwsze konserwatorium w Warszawie. *Bibl. Warsz.* 1900 t. 3; przedr. w: Warszawa. Luźne kartki z przeszłości syreniego grodu. Poz. 1920. — F. Hoesick: Napoleon I i J. Elsner. *Gaz. Pol.* 1900 nr 203-204; przedr. jw. — F. Hoesick: Z papierów po Elsnerze 1769-1854. Przyczynki do historii teatru i muzyki w Polsce. W-wa 1901. — A. Poliński. *Album biograficzne zasłużonych Polaków i Polek w. XIX.* T. 1. W-wa 1901. — J. Bieliński: Królewski Uniwersytet Warszawski (1816-1831). T. 1-2. W-wa 1907-1911. —

J. Łoś: Wiersze polskie w ich dziejowym rozwoju. W-wa 1920. — A. Kraushar: E. T. A. Hoffmann i Towarzystwo Muzyczne. W: Resursa Kupiecka w War-

szawie. W-wa 1928 s. 58-63. — W. Brumer: Jeszcze o „Andromedzie”. *Muzyka* 1929 nr 2. — S. Małachowski-Łempicki: J. Elsner jako wolnomularz. *Kwart. Muzyczny* 1929 nr 5. — Z. Jachimecki: Dwie opery polskie o Napoleonie. *Muzyka* 1929 nr 1. — S. M. Stoiński: J. Elsner. *Śpiewak* 1926 nr 6, 1934 nr 4. — J. Hübner: Bibliographie des schlesischen Musik- und Theaterwesens. Wr. 1934 s. 35, 64, 100. — T. Joteyko: J. Elsner. W-wa 1934. — H. Opieński: J. Elsner w świetle nieznanych listów. *Pol. Roczn. Muzykologiczny* t. 1 (1935). — J. Reiss: Ślązak J. Elsner, nauczyciel Chopina. Kat. 1936. — S. P. M. (J. Reiss): Materiały do biografii J. Elsnera. *Zaranie Śląskie* 1936 z. 4 i odb. — S. Zetowski: Elsneriana. (1.) Zapomniany szczegół z życia J. Elsnera. 2. J. Elsnera rozprawa „O muzyce w ogólności”. *Śpiewak* 1936 nr 9, 1937 nr 2. — A. Nowak(-Romanowicz): Sonaty J. K. Elsnera. Kr. 1937. — A. Klose: Deutsche Komponisten, Musiker und Musikgelehrten in Polen und ihr Einfluss auf das polnische Musikleben. *Deutsche Monatshefte in Polen* 1938 s. 451-472. — F. Starczewski: Konserwatorium i Szkoła Główna Muzyki Elsnera. *Śpiewak* 1938 nr 1-2. — E. Löwenberg: J. Elsner deutsche Kulturarbeit im polnischen Musikleben. *Deutsche Forschung im Osten* 1941 nr 1/2 s. 24-31. — R. Nitz: „Der Schöpfer der polnischen Musik”. *Deutsche Gestalter und Ordner im Osten*. Lipsk 1942 s. 223-232. — P. Czernicka: Profesor unieśmiertelniony przez ucznia. *Świat i Życie* 1947 nr 28. — Z. Jachimecki. *Pol. słownik biogr.* T. 6 (1947). — H. Pomorska: J. Elsner. W-wa 1948 *Wiedza Powsz. Muzycy Pol.* z. 3. — A. Chybiński: Słownik muzyków dawnej Polski do r. 1800. Kr. 1949. — Z. Jachimecki: Muzyka polska. T. 1. Kr. 1951. — K. Beylin: Teatr Narodowy w raportach Mackrotta. *Pam. Teatr.* 1952 z. 2/3. — J. Kozłowski: Pierwsi polscy teoretycy operowi. *Dziś i jutro* 1953 nr 35. — J. Kozłowski: Miejsce J. Elsnera w muzyce polskiej. *Dziś i jutro* 1954 nr 17. — K. Michałowski: Opery polskie. Kr. 1954 *Materiały do Bibliografii Muzyki Pol.* 1. — A. Nowak-Romanowicz: Przynależność Elsnera do kultury polskiej. *Muzyka* 1954 nr 1/2, 5/6. — E. Szwankowski: Teatr W. Bogusławskiego w l. 1799-1814. Wr. 1954 *Materiały do Dziejów Teatru w Pol.* 1. — A. Nowak-Romanowicz: Paralelizm tematyczny w twórczości Elsnera i Chopina. *Studia Muzykologiczne* t. 4 (1955). — M. Dłuska: J. Elsner o sylabotonizmie i o heksametrach Mickiewicza. *Pam. Lit.* R. 47 (1956) z. 1. — K. Michael: J. Elsner jako teoretyk harmonii. *Muzyka* 1956 nr 1. — K. Budzyk: Spór o polski sylabotonizm. W-wa 1957. — A. Nowak-Romanowicz: (Oprac. wyd.) Summariusz... Kr. 1957 *Źródła Pamiętnikarsko-Lit. do Dziejów Muzyki Pol.* 4. — J. Krzyżanowski: J. Elsner. *Polska krytyka literacka (1800-1918)*. Materiały. T. 1. W-wa 1959. — F. German: Chopin i literaci warszawscy. (Kr. 1960). — A. Nowak-Romanowicz: Elsner. W: T. Strumiłło, A. Nowak-Romanowicz, T. Kuryłowicz: Poglądy na muzykę kompozytorów polskich doby przedchopinowskiej. Kr. 1960. — J. Reiss. *Mała enc. muzyki*. W-wa 1960. — T. Syga, S. Szenic: Maria Szymanowska i jej czasy. W-wa 1960. — I. Bełza: J. Elsner w Warszawie. W: Między Oświeceniem i Romantyzmem. Polska kultura muzyczna w początkach XIX w. Tłum. z ros. S. Prus-Więckowski. (Kr. 1961). — J. P. (Prosnak). *Słownik muzyków polskich*. T. 1. (Kr. 1964).

EYSYMONT MARCIN (1735—1814)

Inne formy nazwiska: Eysimont, Eysmont, Eysymontt, Eyssymont.

Pseud.: Wierny szacownik wiekopomnego imienia.

P o e t a, t ł u m a c z.

Ur. 13 listopada 1735 w Rachmanowie na Wołyniu. Pochodził ze szlachty herbu Korab. Kształcił się u pijarów w Złoczowie, w 1751 wstąpił do ich zgromadzenia. Nowicjat odbył w Podolińcu. W 1753-1755 był na studiach zakonnych w Międzyrzeczu. W 1756 — podprefekt Collegium Nobilium w Warszawie, w roku następnym nauczyciel składni w tymże kolegium. W 1758-1759 uczył w Złoczowie składni i poetyki. W 1759-1762 studiował w Rzymie (gdzie wszedł w poczet członków Akademii Arkadyjskiej) i Paryżu. Po powrocie do kraju uczył w Collegium Nobilium w Warszawie retoryki (1763-1768), filozofii i matematyki (1768-1772) oraz architektury (1773-1776). W 1779-1783 był konsultorem prowincji, od 15 stycznia 1789 superiorem

Collegium Nobilium. W 1790 wybrano go na trzy lata prowincjałem pijarów polskich. W 1793-1796 był regensem konwiktu Szaniawskiego w Łukowie. Przyjaźnił się z A. Naruszewiczem i współpracował z *Zabawami Przyjemnymi i Pożytecznymi* (1774-1776). Zmarł 2 maja 1814 w Łukowie.

TWÓRCZOŚĆ

1. Jego Mości księdzu A. Naruszewiczowi, wysokich w Rzeczypospolitej litewskiej talentów i zasług mężowi, rymotwórcy uwieńczonemu. Trzy żałosne pasterki... dnia 24 lipca roku 1774. (W-wa 1774).

2. Palaemon. Ekloga. *Zabawy Przyjemne i Pożyteczne* 1774 t. 9 s. 233-252; wyd. osob. b. m. r.

3. Poliarch. Ekloga. *Zabawy Przyjemne i Pożyteczne* 1774 t. 9 s. 359-382; wyd. osob. b. m. r.

4. W uroczystość imienin N. Pana od Collegium Nobilium S. P. 8 maja 1775. Oda. B. m. r.

5. Na akt weselny JW. W. Kurdwanowskiego z Panną Granowską. W-wa 1776.

6. Tabaka. Wiersz albo suplika pokorna do Matki Ojczyzny pro coaequatione iurium nosa koronnego z litewskim. *Monitor* 1779 nr 13 (anonim.) i odb.

Autorstwo odb. (potraktowanej jako wyd. osob.) wskazał A. Brückner; T. Mikulski uznał wiersz za zaginiony; pierwodruk w *Monitorze* odnalazła E. Aleksandrowska.

7. Na szczęśliwy do stęsknionej stolicy powrót Pana Naszego Miłościwego Stanisława Augusta... Galatea ekloga... dnia 9 grudnia r. 1781. B. m. (1781).

8. Oda do Najjaśniejszego Stanisława Augusta... na przejazd J.K.M. przez Radom. B. m. (1787).

9. Ad serenissimum Stanislaum Augustum Regem Poloniae, Magnum Ducem Lithuaniae, cum annuis in Collegio Nobilium Scholarum Piarum examinibus auspicato adesset, carmen. B. m. r.

10. Job z gruntu nieszczęśliwy, czyli rytmy żałosne, z prozy w modłach zaduszoych umieszczony. Uwaga rodzajowi ludzkiemu użyteczna... w ostatniej chorobie ułożona. W-wa 1814.

11. Zasady architektury cywilnej i wojskowej. Rkps.

Informuje *Pol. słownik biogr.*

Drobne utwory zamieszczał w czasopiśmie: *Zabawy Przyjemne i Pożyteczne* (tu m.in.: Do Jegomości księdza Grzegorza Piramowicza. 1775 t. 12 s. 325-336).

Przekłady

1. S. Konarski: Oda o mądrym królu z łacińskiej przetłumaczona roku 1764. W-wa b. r. Przedr. w: S. Konarski: Wiersze wszystkie z łacińskich na polskie przełożone. W-wa 1778 (tu również kilka innych wierszy w przekładzie Eysymonta).

2. Manualik poczciwego człowieka, czyli maksymy potrzebne we wszystkich krajach i czasach. Dzieło z francuskiego na polski język przełożone. W-wa 1774 (w jęz. pol. i włoskim); toż W-wa 1774 (w jęz. pol. i franc.). Wyd. nast.: Wierszyki moralne o poczciwości, czyli manualik poczciwego człowieka. W-wa 1776; W-wa 1789.

OPRACOWANIA

Matricula Provinciae Polonae Scholarum Piarum 1756-1864. Fragm. wyd. Z. Zdrójkowski: Teodor Ostrowski. W-wa 1956 *Dawni Pol. Pisarze Prawnicy* 1 s. 302. — J. E. Minasowicz: Wiersz muzofila wierszpolskiego o poetach żyjących. B. m. (ok. 1775). — S. Bielski: Vita et scripta. W-wa 1812. — J. Lipiński: Rozprawa o poemacie sielskim. *Roczn. Tow. Warsz. Przyj. Nauk.* t. 10 (1817) s. 430. — A. Moszyński. *Dzien. Wil.* 1825 t. 1 s. 360-361. — K. A. Vieilh de Boisjoslin: Biographie universelle... Paryż 1826-1831. — I. Chodynicki: Dykcjonarz uczonych Polaków. T. 1-4. Lw. 1833. — *Enc. powsz.* Orgelbranda. T. 8 (1861). — S. Krzemiński. *Wielka enc. powsz. ilustr.* T. 19/20 (1897). — I. Chrzanowski: Z dziejów satyry polskiej XVIII w. W-wa 1909 s. 94-95. — A. Brückner. *Pam. Lit.* R. 9 (1910) s. 143. —

I. Z. Turowska-Barowa: Zabawy Przyjemne i Pożyteczne (1770-1777). Ze studiów nad literaturą stanisławowską. Kr. 1933 *Prace Hist.-Lit.* nr 40. — I. Chrzanowski: Poezja za Stanisława Augusta. *Dzieje literatury pięknej w Polsce PAU.* Cz. 1. Wyd. 2. Kr. 1935; przedr. w: Studia i szkice. T. 1. Kr. 1939 *Prace Hist.-Lit.* 51. — T. Mikulski. *Pol. słownik biogr.* T. 6 (1947); przedr. w: W kręgu oświeconych. W-wa 1960. — J. Fabre: Stanislas-August Poniatowski et l'Europe des Lumières. Paryż 1952. — T. Mikulski: Adresaci „Listów" Krasickiego. *Zeszyty Wr.* 1952 nr 1; przedr.

jw. — E. ALEKSANDROWSKA: Zabawy Przyjemne i Pożyteczne 1770-1777. Monografia bibliograficzna. Wr. 1959 *Książka w Dawnej Kulturze Pol.* 9. — L. CHMAJ: (Przypisy do) Historia Domus Varsaviensis Scholarum Piarum (1729-1787). Wr. 1959 *PAN. Arch. Dziejów Oświaty* 1. — E. ALEKSANDROWSKA: Monitorowe „autopowtórzenia". Z warsztatu bibliografa „Monitora" (3). *Pam. Lit.* R. 54 (1963) z. 4. — S. HRABEC, F. PEPŁOWSKI: Wiadomości o autorach i dziełach cytowanych w „Słowniku" Lindego. W-wa 1963. — W. ROSZKOWSKA: Polacy w rzymskiej „Arkadii" (1699-1766). *Pam. Lit.* R. 56 (1965) z. 3.

F

FELIŃSKI ALOJZY (1771—1820)

Poeta, dramatopisarz, tłumacz, historyk i teoretyk literatury.

Ur. w 1771 w Łucku na Wołyniu; syn Tomasza, sędziego ziemskiego, i Rozalii z Ostrowskich. Jeszcze jako chłopiec poznał w Porycku T. Czackiego. Kształcił się u pijarów w Dąbrowicy, potem w szkole powiatowej we Włodzimierzu. W 1788 osiadł w Lublinie jako dependent i w palestrze zbliżył się do K. Koźmiana. Porzuciwszy palestrę udał się do Czackiego, z którym w 1789 wyjechał na sejm do Warszawy; wydawał wtedy bezimiennie pisma polityczne. W domu kanclerza Jacka Małachowskiego poznał wielu ówczesnych pisarzy. Wraz z M. Wyszkowskim, K. Tyminieckim, M. Dzieduszyckim należał do kółka dyskusyjnego młodych literatów warszawskich pod kierownictwem O. Kopczyńskiego. W 1790 był z Czackim w Krakowie, w 1791 został nauczycielem jego siostrzeńca Jana Tarnowskiego; przebywał wtedy w Warszawie i w Dzikowie. W czasie insurekcji — sekretarz T. Kościuszki do korespondencji francuskiej i komisarz porządkowy wołyński. Po upadku powstania bawił u Tarnowskich w Dzikowie, w lutym 1795 wrócił na Wołyń i zajął się gospodarstwem na wziętym w dzierżawę Klepaczu, a następnie na ojcowiźnie w Wojutynie i Osowej (od maja 1796). W 1800 ożenił się z Józefą Omiecińską. W 1809 wybrany członkiem Towarzystwa Przyjaciół Nauk. W 1815 zamieszkał w Warszawie, gdzie związał się z grupą pseudoklasyków. Nie przyjął ofiarowywanej mu Katedry Literatury Polskiej na organizującym się Uniwersytecie Warszawskim. W 1818 przeniósł się do Krzemieńca i objął obowiązki profesora Liceum Krzemienieckiego; 1 września 1819 instalowany na stanowisku dyrektora tegoż Liceum. Równocześnie otrzymał członkostwo honorowe Uniwersytetu Wileńskiego. Projektował wydawanie pisma *Ziemia Wołyńska* (wg życiorysu w wydaniu zbiorowym z 1840 miał wydawać w 1812 *Dziennik Wołyński*). Zmarł nagle 23 lutego 1820 w Krzemieńcu.

TWÓRCZOŚĆ

1. Jasio i Mikołajek przez Woltera. Z francuskiej prozy wykład na rymy polskie. Powst. ok. 1786. Odpis z autografu Ossol. sygn. 2097/I k. 9-12.

Przeróbka opowiadania: Jeannot et Colin.

2. Kora i Alonzo. (Tragedia). Młodzieńczy utwór zniszczony w rękopisie przez autora.

Wg J. F. Marmontel: Les Incas, lub tragedii A. F. Kotzebuego.

3. Kodrus. (Tragedia). Utwór młodzieńczy. Nie wyd.

Rkps planu Bibl. Czart. sygn. 2177, Ossol. sygn. 2097/I k. 16-18 (odpis z autografu).

4. Do Zofii. (Wiersz młodzieńczy). Odpis z autografu Ossol. sygn. 2097/I k. 14v-15.

5. O przyjaźni w porównaniu jej z miłością, z okoliczności samobójstwa Ciszewskiego. (Wiersz młodzieńczy). Odpis z autografu jw. poz. 4 k. 12-14.

6. Do Stanisława Trembeckiego. Naśladowanie drugiej satyry Boalego o trudności rymowania. (Wiersz). Powst. między 1788-1792. *Dzien. Wil.* 1805 nr 3. Wyd. nast.: *Roczn. Tow. Warsz. Przyj. Nauk* t. 14 (1821) s. 133-136; *Pszczółka Kr.* 1822 t. 2 s. 87; *Rozmaitości* (Lw.) 1822 nr 51; zob. Wyd. zbior. poz. 2 t. 2.

7. Do Tadeusza Kościuszki nad Bastylią (inc.: Gdzie są te twierdze, co wieki stały...). (Wiersz). Powst. 1789 (?). Fragm. (odpis z autografu) jw. poz. 4 k. 15.

8. Myśli do projektu formy rządu co do szlachty mniej majętnej. W-wa 1790. Wyd. anonim.

9. Pochwała Kościuszki (inc.: Kościuszko! twoja skromność nie dba o pochwały...). *Dzien. Patriotycznych Polityków* 1792 nr 10-11; wyd. osob.: Do Kościuszki. (W-wa 1794). Liczne przedr. (m.in. w:) *Czas* 1874 nr 285; *Nowa Gaz. Warsz.* 1917 nr 510.

Rkps Arch. Tow. Przyj. Nauk Wil. rejestr 4 nr 364, Ossol. sygn. 692/I k. 22-24.

10. Pieśń ochotników. (Wiersz). (W-wa 1794?). Przedr. J. Nowak-Dłużewski w: Poezja powstania kościuszkowskiego. Kielce 1946 *Bibl. Muz. Świętokrzyskiego w Kielcach. S. Hum.* 1 s. 54.

11. Epigramma na powstanie Krakowa i Warszawy r. 1794. Powst. 1794. Rkps Bibl. Czart. sygn. 2177. Wyd. J. Nowak-Dłużewski jw. poz. 10 s. 101.

12. Do Franciszka Wiśniowskiego. (Wiersz). Powst. 1799. *Astrea* 1822 t. 2 s. 219-228. Przedr. K. Kantecki: Dwaj krzemieńczanie. I. Alojzy Feliński. Lw. 1879 s. 60-69.

Odpis z autografu jw. poz. 4 k. 1-6.

13. Do Tadeusza Czackiego. (Wiersz). Powst. 1803. *Nowy Pam. Warsz.* t. 14 (1804) s. 111-118. Wyd. nast.: zob. Wyd. zbior. poz. 2 t. 2; przedr. P. Hertz w: Zbiór poetów polskich XIX w. Ks. 1. W-wa 1959.

14. Nagrobek Emilki. (Wiersz). Powst. 1805. Odpis z autografu jw. poz. 4 k. 14v.

15. Przemówienie na posiedzeniu Towarzystwa Przyjaciół Nauk 18 września 1809. *Pam. Warsz.* 1809 nr 6 s. 351-354.

Odpis z autografu jw. poz. 4 k. 76-79.

16. Barbara Radziwiłłówna. Tragedia w 5 aktach. Ukończ. w 1811. Krążyła w licznych kopiach rękopiśmiennych z wielu odmianami w tekście. Wyst. po raz pierwszy prawdopodobnie w Nowogródku w styczniu 1812 w teatrze szkolnym bazylianów (z A. Mickiewiczem w roli Barbary); wyst. W-wa Teatr Nar., 27 lutego 1817. Fragm. *Tyg. Pol.* 1818 t. 1 s. 121, t. 4 s. 202, 1819 t. 3 s. 25; całość (Kr.) 1820 (prawdopodobnie wg egzemplarza teatralnego). Wyd. nast.: wyd. 2, red. odmienna, prawdopodobnie na podstawie autografu zob. Wyd. zbior. poz. 1 (dwa wyd.); wyd. 3 (Kr.) 1823; W-wa 1828 (z przedmową J. z Omiecińskich Felińskiej); W-wa 1830; zob. Wyd. zbior. poz. 2 t. 1; wyd. K. J. Turowski. Sanok 1855 *Bibl. Pol.* 13; Lw. 1869; Lw. 1879 *Bibl. Mrówki* 77; przejrzał, popr. wg edycji z 1821 i 1828 i uzup. B. Gubrynowicz. Lw. 1892; oprac. W. Dropiowski. Brody 1902 *Arcydzieła Pol. i Obcych Pisarzy* 4, toż wyd. popr. Brody (1906); pt. Barbara. Oprac. H. Galle wg tekstu wyd. 2 z 1821. W-wa 1908 *Wybór Pisarzów Pol. i Obcych dla Domu i Szkoły* 15, toż wyd. 2 popr. W-wa 1917; Złoczów b. r. *Bibl. Powsz.* 454; oprac. M. Szyjkowski. Kr. (1920) *BN* I, 9, toż wyd. 4 Kr. (1929), toż wyd. 5 Wr. (1948), toż wyd. 6 Wr. (1950); oprac. S. Vrtel-Wierczyński wg wyd. 2 z 1821. W-wa (1925) *Wielka Bibl.* 55; oprac. M. Szyjkowski. Jerozolima 1944 *Szk. Biblioteczka na Wschodzie* 19; oprac. M. Szyjkowski. Chicago 1945 *Bibl. Rady Polonii*; oprac. A. Bar. Kr. 1946; oprac. K. Czachowski (ze wstępem A. Mirkowicza). W-wa 1947 *Bibl. Pisarzy Pol. i Obcych* 5; oprac. Z. Hierowski. Kat. 1948.

Rkps brulionowy Bibl. Czart. sygn. 2177, odpis z autografu Ossol. sygn. 10639/I.

Wiadomość o wyst. w 1812 w Nowogródku podaje F. Mickiewicz (Pamiętnik. Wyd. Lw. 1923 s. 78). Ponieważ nie podaje nazwiska autora tragedii, możliwe, że wystawiona była pod tymże tytułem tragedia F. Wężyka (wyst. W-wa 1811, wyd. 1822).

Przekł. ang.: Fragm. w: P. Sobolewski: Poets and Poetry of Poland. Chicago 1881 s. 190; toż wyd. nast.: Chicago 1883; Milwaukee 1929.

Przekł. franc.: J. Brykczyński w: *Chefs-d'oeuvre du théâtre polonais.* Paryż 1823 *Chefs-d'Oeuvre du Théâtre Étranger* 23. — Dr Philergue: La Fille de Radziwill. Tragédie historique en 5 actes en vers, remaniée du polonais pour la scène française. *L'Indépendance Luxembourgeoise* 1896 195 n. — J. Schickert. Paryż 1896.

Przekł. niem.: J. Orion: Fürstin Radziwiłł. Berlin 1831.

17. Radamist i Zenobia. Tragedia naśladowana z Krebillona (P. Crébillon) z odmianami miejsc niektórych, stosownie do uwag Woltera, Laharpa i innych znawców. Powst. 1815. Fragm. *Pszczoła Pol.* 1820 t. 2 s. 137-142; całość zob.

Wyd. zbior. poz. 1. Wyd. nast. zob. Wyd. zbior. poz. 2 t. 1.

18. Wirginia. Tragedia w 5 aktach naśladowana z (V.) Alfierego. Powst. 1815. Fragm. *Wanda* 1821 t. 1; całość zob. Wyd. zbior. poz. 1 t. 2 (tu także: O Alfierym, o jego tragedii „Wirginia" i o jej naśladowaniu polskim). Wyd. nast. zob. Wyd. zbior. poz. 2 t. 2.

Zmiana zakończenia wg sugestii R. Calzabigiego.

19. Hymn na rocznicę ogłoszenia Królestwa Polskiego, z woli Naczelnego Wodza Wojsku Polskiemu do śpiewu podany. *Pam. Warsz.* t. 5 (1816) s. 455-456; *Gaz. Kr.* 1816 nr 60; wyd. osob.: Pieśń narodowa za pomyślność króla. Kr. 1818. (Muzyka: J. Kaszewski). Wyd. nast.: zmienione pt. Pieśń: Boże coś Polskę. Poz. 1861; pt. Modlitwa... B. m. (1863) (razem z chorałem K. Ujejskiego i „Modlitwą" M. Skałkowskiego); pt. Modlitwa... Lw. 1892 (razem z chorałem Ujejskiego); toż Lw. 1893; toż w zbiorze: Rok 1791-1894. Lw. 1894; tekst z 1816 r. wyd. B. Chlebowski. *Sto lat myśli pol.* T. 2 (1907); W-wa 1915; b. m. (1918 ?); przedr. P. Hertz, jw. poz. 13.

Ponadto liczne przedruki w czasopismach i śpiewnikach.

Trawestacja: Boże, coś Rosję. (Przekł. z ros. (!)). *Dzien. Lit.* 1861 nr 78.

Przekł. ang.: Newcastle 1864. — W: P. Sobolewski: Poets and Poetry of Poland, jw. poz. 16. — *Przegl. Pol.-Amerykański* (Chicago) 1911 z. 4.

Przekł. białoruskie: Wil. 1861. — *Dzien. Lit.* 1862 nr 78.

Przekł. franc.: J. Reboul. Paryż 1861. — Ch. Montalembert: Une Nation en deuil. La Pologne en 1861. Paryż 1861; przedr. w: Hymnes de réveil. *La Pologne contemporaine.* Paryż 1863. (Przekł. prozą). — E. de Lonlay w: Hymnes et chants nationaux de tous les pays. Paryż 1863 s. 23-24. — K. Ostrowski: Larmes d'exil. Paryż 1867 s. 212-213; przedr. w: Oeuvres choisies. Paryż 1875. — W. Gasztowtt. *Bulletin Polonais* 1895 nr 87; przedr. *tamże* 1915 nr 326.

Przekł. litewski: Wil. 1861.

Przekł. niem.: *Polnische Blätter* (Berlin) 1916 nr 212. — M. Jentsch. Wr. 1917.

Przekł. serbski: L. Vukelić. *Naše Gore List* 1861 nr 36.

Przekł. włoskie: *Il Museo di Famiglia* (Mediolan) 1861; przedr. *tamże* 1862. — A. Fusinato. Mediolan 1862. (Przekł. dedyk. L. Mierosławskiemu). — T. Zahorowski. Turyn b.r. — P. Bernabo-Silorata w: Fiori esotici trapiantati in Italia. Rzym 1877. — M. Recli w: Canti patriottici polacchi. Mediolan 1917.

20. Pisma własne i przekładania wierszem. T. 1. W-wa 1816.

Zawartość: Do czytelnika; poz. 21; Przekłady poz. 4, 2.

T. 2 wyszedł po śmierci Felińskiego, zob. Wyd. zbior. poz. 1. Przygotowując wydanie swych dzieł Feliński napisał „Oznajmienie o wydać się mającym dziele pt. Pisma własne i przekładania A. Felińskiego w dwóch tomach". Odpis z autografu jw. poz. 4 k. 20-21. Fragm. ogł. K. Kantecki, jw. poz. 12 s. 12-13, 20-21, 86.

21. Przyczyny używanej przeze mnie pisowni. *Pam. Warsz.* t. 5 (1816); toż zob. poz. 20. Wyd. nast. zob. Wyd. zbior. poz. 2 t. 2.

Polemika: Zygmunt Szczeropolski (Jan Śniadecki): Do Redaktora Pamiętnika Warszawskiego. *Pam. Warsz.* t. 6 (1816) s. 487-504; A. Feliński: Rozmowa w Zaciszy. *Pam. Warsz.* t. 7 (1817) s. 381-399. Fragm. przedr. w art.: Porównanie opinii Felińskiego i Śniadeckiego względem j z ogonkiem, w kształt rozmowy ułożone. *Motyl* 1828 nr 12.

22. Mowa inauguracyjna w dn. 1 września (1819) w Krzemieńcu miana. Zachowana w kilku redakcjach.

Odpis z autografu jw. poz. 4 k. 70-74 (tamże 2 inne). Fragm. ogł. K. Kantecki, jw. poz. 12 s. 145-148.

23. Wykład sposobu, jakim dawane być mają lekcje literatury polskiej w Krzemieńcu. Powst. 1819 (?). *Dzien. Warsz.* 1827 nr 28. Wyd. nast. zob. Wyd. zbior. poz. 2 t. 2.

24. Wykłady z literatury polskiej, miane w Liceum Krzemienieckim. Fragm.: Dialogi, czyli rodzaj rozmów. *Dzien. Wil.* 1825 nr 11. Wyd. nast. zob. Wyd. zbior. poz. 2 t. 2.
O listach. *Dzien. Wil.* 1825 nr 8. Wyd. nast. jw.
O wierszowaniu, czyli budowie wiersza polskiego, i o poetach polskich od panowania Zygmunta I aż do naszych czasów. *Dzien. Warsz.* 1827 nr 30. Wyd. nast. jw.
Rzecz o rozprawie. *Dzien. Wil.* 1824 nr 7.

Przedr. fragm.: *Dzien. Warsz.* 1825; *Rozmaitości* (Lw.) 1826 nr 5-6 i in.; *Rozmaitości Warsz.* 1826 nr 7-8 i in.

25. Filozofujący rzut oka na dzieje starożytne. Odpis z autografu bez tyt. jw. poz. 4 k. 22-34.

26. Opisanie ekonomiczne części Polesia w powiecie łuckim leżącej. Rkps Bibl. Czart. sygn. 2177.

27. Pieśni do Mszy św. W: Pienia nabożne... przez J. D. Minasowicza oraz pienia do Mszy św. przez ... napisane, wszystkie do śpiewania z organem przez K. Kurpińskiego. W-wa 1825. Wyd. nast.: toż W-wa 1825; pt. Pienia przy Mszy św. zob. Wyd. zbior. poz. 2 t. 2; fragm. pt. Pieśni żałobne do Mszy świętej za dusze zmarłych na cztery głosy

z towarzyszeniem organów, muzyka S. Moniuszki. W-wa (1862).

28. Przemowa Kornelii, matki Grachów, do Rzymian. *Roczn. Tow. Warsz. Przyj. Nauk* t. 14 (1821) s. 127-130. Wyd. nast.: zob. Wyd. zbior. poz 2 t. 2.

29. Do Julisi. (Wiersz). Ogł. K. Kantecki, jw. poz. 12, s. 120.
Odpis z autografu jw. poz. 4 k. 15.

30. Do Bartłomieja Giżyckiego, marszałka guberni wołyńskiej. (Wiersz). Odpis z autografu jw. poz. 4 k. 7-9.

Życiorys przy wyd. zbior. z 1840 wymienia jeszcze wiersz: Na p. W. i K., oraz pismo: Projekt do założenia dobrej drukarni w Warszawie.

Artykuły i drobne utwory ogł. w czasopismach: *Dzien. Patriotycznych Polityków* (1792), *Dzien. Wil.* (1805-1806), *Nowy Pam. Warsz.* (1802, 1804), *Pam. Warsz.* (1809), *Pam. Warsz.* (1816-1817), *Roczn. Tow. Warsz. Przyj. Nauk.* (1812), *Tyg. Pol.* (1818-1819), *Tyg. Pol. i Zagr.* (1818).

Bruliony artykułów i przemówień w Bibl. Czart. rkps sygn. 2177, tam. m.in. recenzje: „Szkoły kobiet" Molière'a w przeróbce W. Bogusławskiego, „Otella" W. Shakespeare'a w przeróbce J. F. Ducisa, „Ludgardy" L. Kropińskiego.

W rkpsach pod nazwiskiem Felińskiego znajdują się odpisy „Mendoga" E. Słowackiego (Bibl. Jagiel. sygn. 6065 II, Ossol. sygn. 11357/I).

P r z e k ł a d y

1. Voltaire: Triumwirat. Tragedia. (Fragm.). Powst. 1788-1792. *Roczn. Tow. Warsz. Przyj. Nauk* t. 14 (1821) s. 131--132. Wyd. nast. zob. Wyd. zbior. poz. 2 t. 2.

2. J. Thomson: Pory roku. Fragm.: Szczęśliwe małżeństwo. Powst. 1794. Wyd. zob. Twórczość poz. 20 s. 369-371 (w przypisach do poz. 4). Wyd. nast. zob. Wyd. zbior. poz. 2 t. 1.

3. Fragm. dramatu nieznanego pisarza ang. bez tyt. Powst. 1794. Z rkpsu Bibl. Czart. sygn. 2177 wyd. M. L. Placzek. *Pam. Lit.* R. 12 (1913) s. 467-474.

4. J. Delille: Ziemianin, czyli ziemiaństwo francuskie. Poemat w pieśniach. Powst. 1801-1809. Fragm.: *Nowy Pam. Warsz.* t. 7 (1802) s. 104-112; pt. Wieśniak, pieśń 1 i 2. *Dzien. Wil.* 1806 nr 11-12; *Pam. Warsz.* 1809 t. 2 s. 355-357; *Roczn. Tow. Warsz. Przyj. Nauk* t. 8 (1812) s. 260-262; *Tyg. Pol. i Zagr.* 1818 t. 2 s. 280; całość zob. Twórczość poz. 20 (tu również wstęp: Wiadomość o życiu Delila i o jego poemacie). Wyd. nast.: (Kr.) 1823; zob. Wyd. zbior. poz. 2 t. 1.

W y d a n i a z b i o r o w e

1. Pisma własne i przekładania wierszem. T. 1. W-wa 1816; t. 2. W-wa 1821, toż wyd. 2 Wil. 1821.

Wyd. t. 1 przygotował sam pisarz; t. 2 przygotowała żona pisarza przy współpracy G. Olizara.

Z a w a r t o ś ć t. 1: zob. Twórczość poz. 20; t. 2: J. z Omiecińskich Felińska: Przedmowa; List G. Olizara do Felińskiej; Dedyk. wydania N. i G. Olizarom; Twórczość poz. 16, 17 (dedyk. Z. Zamoyskiej); 18 (dedyk. W. Tarnowskiej).

2. Dzieła. Wydanie nowe. T. 1-2. Wr. 1840.

Z a w a r t o ś ć t. 1: Żywot A. Felińskiego; Przekłady poz. 4, 2; Twórczość poz. 16, 17; t. 2: Twórczość poz. 18, 27, 6, 13, 28; Przekłady poz. 1; Twórczość poz. 21, 23, 24; Listy poz. 1.

L i s t y i m a t e r i a ł y

1. Do M. Wyszkowskiego z 1795-1819, fragmenty. Ogł. K. Tańska (Hoffmanowa): O A. Felińskim. *Rozrywki dla Dzieci* t. 6 (1826) nr 35; przedr. w: Dzieła. T. 6. W-wa 1875; zob. Wyd. zbior. poz. 2 t. 2.

2. Do F. Rudzkiego 36 listów z 1795-1819. Ogł. J. I. Kraszewski: Listy A. Felińskiego. *Na dziś.* T. 3. Kr. 1872 s. 166-195 i odb.
Odpis z autografu w Ossol. sygn. 2097/I k. 36-58.

3. Do F. K. Dmochowskiego z 30 listopada 1803. Fragm. ogł. K. Kantecki: Dwaj krzemieńczanie. I. A. Feliński. Lw. 1879.
Odpis z autografu jw. poz. 2, k. 67v.

4. Do Ł. Gołębiowskiego 4 listy z 1809, 1811, 1819 i b.d. List z 1809 ogł. T. Wierzbowski w: Materiały do dziejów piśmiennictwa polskiego. T. 2. W-wa 1904.
Odpis z autografu jw. poz. 2, k. 65 v.-67.

5. Do L. Osińskiego z 1814 oraz do E. Piotrowskiego 4 listy z 1815, 1816, 1819. Ogł. E. Iwanowski (Heleniusz): Wspomnienia lat minionych. T. 1. Kr. 1876 s. 170 n.

6. Do L. Osińskiego z 8 sierpnia 1814 i 24 marca 1817. Z rkpsu Bibl. Nar. ogł. E. Szwankowski: Z korespondencji L. Osińskiego. *Pam. Teatr.* 1962 nr 1.

7. Korespondencja z A. J. Czartoryskim z 1818-1819. Fragm. ogł. E. Kipa. *Pam. Lit.* R. 7 (1908) s. 616-622.

8. Do G. Olizara 11 listów z 1818-1820. Odpis z autografu jw. poz. 2 k. 59-65.

9. Do L. Kropińskiego. Ogł. w: L. Kropiński: Rozmaite pisma. Lw. 1844.

10. Notatka z 1815. Ogł. R. Pollak:

Karta z życiorysu A. Felińskiego. *Ruch Lit.* 1964 nr 5/6.

11. Autobiografia. Z rkpsu Muz. Czart. sygn. 2177 ogł. M. L. Placzek. *Pam. Lit.* R. 12 (1913) s. 474-475.

Wykaz rkpsów Felińskiego w Bibl. Czart. podaje M. L. Placzek. *Pam. Lit.* R. 12 (1913) s. 466. — Inne rkpsy znajdują się w Arch. Hist. Wil. zbiór nr 739; Arch. Tow. Przyj. Nauk. Wil. rejestr 4 nr 364; Arch. Hist. Kijów zbiór 228 rejestr 2 nr 24.

OPRACOWANIA

Z. Szczeropolski (Jan Śniadecki): Do redaktora „Pamiętnika Warszawskiego". *Pam. Warsz.* t. 6 (1816) s. 487-504. (Polemika w sprawie „j"). — X (T. Mostowski): „Barbara Radziwiłłówna", trajedia. *Gaz. Korespondenta Warsz.* 1817 nr 18 *Dod.*; *Gaz. Warsz.* 1817 nr 18 *Dod.* Przedr.: B. Chlebowski. *Sto lat myśli pol.* T. 2 (1907); J. Lipiński: Recenzje teatralne Towarzystwa Iksów 1815-1819. Wr. 1956 *Materiały do Dziejów Teatru w Pol.* 4 s. 254-261; w: *Polska krytyka literacka (1800-1918)*. Materiały. T. 1. W-wa 1959. — X: Trzecie wystawienie trajedii „Barbara". *Gaz. Korespondenta Warsz.* 1817 nr 23; przedr. J. Lipiński, jw. s. 265-266. — Z. Zamoyska: List o przedstawieniu „Barbary Radziwiłłówny", W-wa 27 lutego 1817. Rkps Bibl. PAN Kr. sygn. 1353 (Listy literackie lub treści literackiej). — K. Uwaga (K. Brodziński): Uwagi nad „Barbarą", trajedią oryginalną A. Felińskiego. *Ćwiczenia Nauk.* 1818 t. 1 s. 194-226. — G. Olizar: List do wdowy po Felińskim z Krzemieńca 14 marca 1820. *Gaz. Lit.* 1822 nr 7. — K. Piotrowski: Oda na śmierć Felińskiego. *Wanda* 1820 t. 1 s. 241-246. — J. Sowiński: Mowa po wprowadzeniu do kościoła licealnego zwłok A. Felińskiego 15 II 1820 w Krzemieńcu. Krzemieniec 1820; *Pszczoła Pol.* 1820 t. 1 s. 329-334; *Rozmaitości Warsz.* 1820 nr 16. — I. G. Szadbey: Elegia na śmierć A. Felińskiego. *Rozmaitości* (Lw.) 1820 nr 47. — J. J. Szczepański: Oda do A. Felińskiego z powodu wystawienia „Barbary Radziwiłłówny" na teatrze lwowskim. *Pszczoła Pol.* 1820 t. 1 s. 53-55. — J. Tarnowski: Mowa na pogrzebie A. Felińskiego. Krzemieniec 1820. — (Wspomnienia pośmiertne): *Dekameron Pol.* 1820 nr 22; *Orzeł Biały* t. 5 (1820) nr 4; *Tyg. Wil.* t. 9 (1820) nr 157; *Pam. Galicyjski* 1820; M. Wyszkowski. *Roczn. Tow. Warsz. Przyj. Nauk* t. 14 (1821) s. 124-127. —

(K. Brodziński): O „Barbarze", trajedii Felińskiego. *Pam. Warsz.* t. 19 (1821) s. 579-589. (Studium nie ukończone); przedr. A. Łucki pt. Myśli o dramatyce polskiej. W: Pisma estetyczno-krytyczne. T. 1. W-wa 1934 s. 254-259. — (Pisma. T. 2. Rec.). *Wanda* 1821 t. 1 s. 75-76. — K. Brodziński: Literatura polska. Powst. 1822-1823. W: Pisma. T. 5. Poz. 1873 s. 78-80. — K. Tańska (Hoffmanowa): O A. Felińskim. *Rozrywki dla Dzieci* t. 6 (1826) nr 35; przedr. w: Dzieła. T. 6. W-wa 1875 s. 382 n. — Porównanie opinii Śniadeckiego i Felińskiego względem j z ogonkiem w kształt rozmowy ułożone. *Motyl* 1828 t. 1 s. 59 n. — L. Osiński: Wykład literatury porównawczej. Powst. 1818-1830. W: Dzieła. T. 3. W-wa 1861 s. 224. — *Rozprawy i wnioski o ortografii polskiej.* W-wa 1830. — Wzmianka o nowożytnych poetach polskich. *Rozmaitości* (W-wa) 1833 nr 12. — A. Waga: O błędach przeciwko naukom przyrodzonym w dziełach rymotwórców naszych. *Akt uroczysty zakończenia rocznego biegu nauk w Gimn. Warsz. przy ul. Leszno.* W-wa 1838; przedr.: *Bibl. Warsz.* 1845 t. 3. — D. M. (Magnuszewski): Uwagi nad dramatem polskim. *Tyg. Lit.* 1839 nr 17. — Żywot A. Felińskiego. W: Dzieła. T. 1. Wr. 1840. — J. I. Kraszewski: Osowa Felińskiego. W: Wspomnienia Wołynia, Polesia i Litwy. T. 1. Wil. 1840 s. 26 n.; przedr. w: Wybór pism. T. 6. W-wa 1890 s. 124 n. — K. W. Wójcicki: Spojrzenie na literaturę dramatyczną polską. *Bibl. Warsz.* 1843 t. 2 s. 310-311, 430-432. — W. Borejko: Pamiętniki. *Ondyna Druskienickich Źródeł* 1846 z. 3. — T. Olizarowski: O literaturze dramatycznej polskiej. *Przegl. Poz.* t. 11 (1850). — K. W. Wójcicki: Życiorysy znakomitych ludzi. T. 2. W-wa 1851. — K. Estreicher: Rys ogólny piśmiennictwa dramatycznego polskiego. *Dzien. Lit.* 1854 nr 20. — E. Felińska: Pamiętniki z życia. T. 1-3. Wil. 1856; S. II. T. 1-2. Wil. 1858-1859. — K. Koźmian: Pamiętniki. T. 1. Poz. 1858 s. 101-106. — K. W. Wójcicki. *Enc. powsz.* Orgelbranda. T. 8 (1861). — G. Olizar: Pamiętniki 1789-1865. Powst. ok. 1865. Wyd. Lw. 1892 s. 114 n. —

K. Kantecki: (Bibliografia tłumaczeń poezji polskiej na język niemiecki). *Dzien. Lit.* 1870 nr 35, 37. — S. Konopacki: Pamiętniki (z 1790-1816). T. 2. Powst. po 1872. Wyd. W-wa 1899 *Bibl. Dzieł Wyborowych* 92; fragm. przedr. *Program Teatru Nar. w W-wie.* W-wa 1962. — *Czas* 1874 nr 204. — S. Tomkowicz: Barbara Radziwiłłówna u historyków, w rzeczywistości i w poezji. *Przegl. Pol.* 1874/1875 t. 3 s. 338-348. — K. Kantecki: Dwaj krzemieńczanie. I. A. Feliński.

Gaz. Lw. 1879 nr 98; wyd. osob. Lw. 1879. — P. Chmielowski. *Enc. wych.* T. 4 (1890). — M. Rolle: Krzemieniec. Z dziejów oświaty w Polsce (1805-1832). *Przew. Nauk. i Lit.* 1896 s. 817-818. — P. Chmielowski: Tragedia pseudoklasyczna. W: Nasza literatura dramatyczna. T. 1. Petersb. 1898 s. 179-205. — P. Chmielowski. *Wielka enc. powsz. ilustr.* T. 21/22 (1898). — A. Kraushar: Tow. Warsz. Przyj. Nauk. T. 1-4. Kr. 1900-1904. — A. Pieniążek: „Barbara Radziwiłłówna" w literaturze. *Jutrzenka* 1900 nr 3. — B. Chlebowski: A. Feliński. *Album biogr. zasłużonych Polaków i Polek w. XIX.* T. 1. W-wa 1901. — W. Dropiowski: (Wstęp do) Barbara Radziwiłłówna. Brody 1902 *Arcydzieła Pol. i Obcych Pisarzy* 4. — W. Hahn: A. Felińskiego „Kora i Alonzo" i „Kodrus". *Pam. Lit.* R. 3 (1904). — M. Mazanowski: Z roku 1792 i 1793. *Spr. dyrektora prywatnej średniej szkoły żeńskiej... za r. szk. 1903/04.* Kr. 1904. — B. Chlebowski. *Sto lat myśli pol.* T. 2 (1907). — H. Galle: (Wstęp do) Barbara. W-wa 1908 *Wybór Pisarzów Pol. i Obcych dla Domu i Szkoły* 15. — E. Kipa: Stosunki A. Felińskiego z ks. kuratorem A. Czartoryskim (1818-1820). *Pam. Lit.* R. 7 (1908). — S. Kopytko: Stosunek „Wirginii" Felińskiego do „Wirginii" Alfierego. *Spr. XXXI c.k. Gimn. im. Rudolfa w Brodach za r. 1909.* Brody 1909. — E. Kipa: Instrukcja ks. kuratora A. Czartoryskiego dla A. Felińskiego. *Muzeum* 1910 t. 1 s. 350-354. — L. Méyet: Ze wspomnień rodzinnych śp. Kazimierza Kaszewskiego. *Kur. Warsz.* 1910 nr 184.— M. Szyjkowski: Z obozu klasyków. I. *Bibl. Warsz.* 1910 t. 4. — K. Wójcicki: Wiersz „Barbary Radziwiłłówny" A. Felińskiego jako wzór pseudoklasycznego trzynastozgłoskowca. W-wa 1912 *Prace Tow. Nauk. Warsz. Wydz. I* 2. — M. L. Placzek: Przyczynek do twórczości i biografii A. Felińskiego. *Pam. Lit.* R. 12 (1913) s. 466-475. — A. Poliński: „Boże coś Polskę...". *Romans i Powieść* (dod. do czasop. *Świat*) 1915 nr 44. — K. Bartoszewicz: „Boże coś Polskę...". W setną rocznicę. *Tyg. Ilustr.* 1916 t. 2 nr 31--33. — St. Ł.: Wspomnienie o A. Felińskim. *Bluszcz* 1917 nr 18. —

W. Hahn: A. Feliński. W setną rocznicę śmierci. *Gaz. Lw.* 1920 nr 44-46. — M. Szyjkowski: Dzieje nowożytnej tragedii polskiej. Typ pseudoklasyczny. 1661--1831. Kr. 1920. — M. Szyjkowski: (Oprac. wyd.) Barbara Radziwiłłówna. Kr. (1920) *BN* I, 9 i wyd. nast. [Rec.: I. Chrzanowski. *Przegl. Warsz.* 1922 nr 4]. — J. Dikszteјn: A. Feliński, dyrektor Liceum Krzemienieckiego. *Nasz Widnokrąg* (Krzemieniec) 1928 nr 2. — S. Pigoń: Historia jednego konkursu do katedry wymowy i poezji. Kartka z dziejów krytyki literackiej w Polsce. *Księga pam. Uniw. Wil.* T. 1. Wil. 1929; przedr. w: Z ogniw życia i literatury. Wr. 1961. — I. Chrzanowski: A. Feliński. *Pam. Lit.* R. 30 (1933). — S. Pigoń: Czy nie Brodziński? *Ruch Lit.* 1934 nr 4. — A. Załuska: Poezja opisowa Delille'a w Polsce. Kr. 1934 *Prace Hist.-Lit.* 44. — M. Grzędzielska: Rym klasyczny polski i początki rymu romantycznego. (Feliński i Mickiewicz do r. 1822). Lw. 1935 *Badania Lit.* 7. — J. Nowak: Satyra polityczna konfederacji targowickiej i sejmu grodzieńskiego. Kr. 1935 *Prace Hist.-Lit.* 47. — W rocznicę śmierci A. Felińskiego. *Znicz* (Łuck) 1935 nr 2, 6. — W. Olszewicz: O polskich przekładach J. J. Russa. Notatka bibliograficzna. *Pam. Lit.* R. 33 (1936). — M. Pisowiczowa: „Ziemi Wołyńskiej" do pamiętnika. *Ziemia Wołyńska* (Łuck) 1939 nr 3. — M. Pisowiczowa: Poprzednicy Kraszewskiego na niwie dziennikarskiej Wołynia. *Tamże* 1939 nr 5. —

A. Bar: (Wstęp do) Barbara Radziwiłłówna. Kr. 1946. — R. Pisarski: Pierwiastek ludowy i społeczny w piśmiennictwie polskim. Kr. (1946) s. 64-67. — A. Mirkowicz: (Wstęp do) Barbara Radziwiłłówna. W-wa 1947 *Bibl. Pisarzy Pol. i Obcych* 5. — Z. Hierowski: (Wstęp do) Barbara Radziwiłłówna. Kat. 1948. — A. Bar. *Pol. słownik biogr.* T. 6 (1948). — M. Dłuska: Studia z historii i teorii wersyfikacji polskiej. T. 1 cz. 2. Kr. 1948 s. 237-247. — J. Lipiński: (Oprac. wyd.) Recenzje teatralne Towarzystwa Iksów 1815-1819. Wr. 1956 *Materiały do Dziejów Teatru w Polsce* 4. — S. Dąbrowski: „Barbara Radziwiłłówna" na scenie i od strony widza. *Program Państw. Teatru Nowego w Łodzi.* (Łódź 1958). — J. Kott: Niespodzianka z Radziwiłłówną. *Przegl. Kult.* 1959 nr 5; przedr. w: Miarka za miarkę. W-wa 1962. — J. Jackl: Bardzo polska tragedia (Barbara Radziwiłłówna). *Program Teatru Nar. w W-wie.* (W-wa 1962). — R. Skręt: K. Brodziński jako historyk literatury. Kr. 1962 *PAN. Oddz. w Kr. Prace Kom. Hist.-Lit.* 3. — E. Szwankowski: Z korespondencji L. Osińskiego. *Pam. Teatr.* 1962 nr 1. — A. Kamiński: Polskie związki młodzieży (1804-1831). W-wa 1963. — Z. Kopczyńska, L. Pszczołowska: O wierszu romantycznym. (W-wa 1963) *IBL PAN. Historia i Teoria Lit.* 3. — R. Pollak: Karta z życiorysu A. Felińskiego. *Ruch Lit.* 1964 nr 5/6.

FIJAŁKOWSKI MARCIN (zm. 1820)

Inna forma nazwiska: Fiałkowski.

Krytyk literacki, tłumacz, profesor literatury.

Kształcił się na wydziale filozoficznym Akademii Krakowskiej; w maju 1778 prywatnie promowany na bakałarza i magistra nauk wyzwolonych. Za poparciem J. Bogucickiego został nauczycielem Szkół Nowodworskich, uczył początkowo w klasie pierwszej, po paru latach powierzono mu lekcje wymowy w klasach starszych. W 1781 uzyskał stopień doktora filozofii. W 1786/87 będąc nadal nauczycielem Szkół Nowodworskich (do jesieni 1788) prowadził wykłady literatury polskiej i łacińskiej dla uczniów Szkoły Głównej Koronnej i kandydatów stanu akademickiego. 15 grudnia 1787 mianowany przez Komisję Edukacji Narodowej wiceprofesorem Kolegium Moralnego z zapewnieniem pierwszeństwa do Katedry Literatury. Wykłady jego spotkały się z ostrą publiczną krytyką tzw. Towarzystwa Krytycznego (niedawnego rywala Fijałkowskiego do katedry, F. K. Dmochowskiego, F. Siarczyńskiego i in.). Mimo to posiadając poparcie ówczesnego rektora F. Oraczewskiego uzyskał w 1790 patent profesorski i wykładał literaturę aż do emerytury w 1802. Nadto pełnił funkcję cenzora mów (zarządzeniem Komisji Edukacji Narodowej z 3 września 1788), należał do Związku Filantropów, a w 1793 był wizytatorem szkół (wizytował m. in. Szkoły Nowodworskie). W Księstwie Warszawskim wszedł do Dyrekcji Edukacyjnej (1812). Od 1816 — członek Towarzystwa Naukowego Krakowskiego. Mason loży Bracia Polacy Zjednoczeni na Wschodzie Krakowa. Zmarł w 1820 w Krakowie.

TWÓRCZOŚĆ

1. Mowa o użytku nauk publiczną dziś instrukcją w narodzie składających... przy otwarciu szkół r. 1787 1 października w Krakowie miana. B. m. (1787). Fragm. przedr. Z. Florczak, L. Pszczołowska w: Ludzie Oświecenia o języku i stylu. T. 2. W-wa 1958.

2. Mowa przy drugim rozdawaniu nagród dla cnót czynnych i użytecznych społeczności ku uwiecznieniu bytności w Krakowie Stanisława Augusta króla dobrego, podług projektu JW. JP. Feliksa Oraczewskiego... dnia 22 czerwca r. 1788 miana. Kr. (1788). Fragm. przedr. Z. Florczak, L. Pszczołowska, jw.

3. Dysertacja o publicznej edukacji porównanej z prywatną. Na posiedzeniu publicznym Szkoły Głównej Koronnej z okoliczności imienin Najjaśniejszego króla Stanisława Augusta, w sali Jagiellońskiej... 1789, dnia 15 maja czytana. Kr. (1789).

4. O gieniuszu, guście, wymowie i tłumaczeniu. Kr. 1790. Wyd. nast. Kr. 1809. Fragm. przedr. Z. Florczak, L. Pszczołowska, jw., t. 1. W-wa 1958.

Przekłady

1. Q. F. Horatius: Poezje przełożone prozą na język polski i przypisami objaśnione. T. 1-2. Wr. 1818. (Tekst pol. i łac.).

Prace edytorskie

1. Popis roczny uczniów klasy I w szkołach większych krakowskich z nauk w przeciągu roku szkolnego dawanych pod dozorem... Kr. 1782.

Listy

1. 7 listów w kodeksie rękopiśmiennym z 1793-1837. Rkps Bibl. Jagiel. sygn. 3758.

2. Nota j. o. Fijałkowskiego usprawiedliwiającego się względem dawania lekcji literatury (z 27 listopada 1787). Rkps Arch. Uniw. Jagiel. sygn. 5 k. 64.

3. Prospekty wykładów z 1787/88, 1788/89. Ogł. M. Chamcówna: Uniwersytet Jagielloński w dobie Komisji Edukacji Narodowej. Szkoła Główna Koronna w l. 1786-1795. Wr. 1959 *PAN. Monogr. z Dziejów Nauki i Techniki* 9.

OPRACOWANIA

Protokoły posiedzeń Towarzystwa do Ksiąg Elementarnych. Wyd. T. Wierzbowski. W-wa 1908 *Komisja Edukacji Narodowej* 38. — O. Kopczyński: Uwagi nad projektem j. p. Fijałkowskiego, profesora literatury w Akademii Krakowskiej. Ogł. M. Chamcówna. *Pam. Lit.* R. 41 (1950) z. 3/4. — (F. K. Dmochowski, F. Siarczyński:) Zakus nad zaciekami Wszechnicy Krakowskiej. W-wa (1789); przedr. w: F. K. Dmochowski: Pisma

rozmaite. T. 2. W-wa 1826. — J. Muczkowski: Statuta nec non liber promotionum Philosophorum Ordinis in Universitate Studiorum Jagellonica ab a. 1402 ad a. 1849. Kr. 1849 s. 437. — W. Seredyński: Zapiski i dokumenta do dziejów instrukcji publicznej w Polsce. *Arch. do Dziejów Lit. i Oświaty w Pol.* t. 1 (1878) s. 249-250. — J. Leniek. *Książka pam. ku uczczeniu jubileuszu trzechsetnej rocznicy założenia Gimn. Św. Anny w Krakowie.* Kr. 1888. (Tu: Historia Gimnazjum Św. Anny, s. CLIII; Raport Szkoły Głównej Krakowskiej do P. Komisji Edukacyjnej o wizycie W. M. Fiałkowskiego w szkołach krakowskich odbytej w r. 1793, s. 171-173). — J. P. *Wielka enc. powsz. ilustr.* T. 21/22 (1898). — M. Dynowska: Filip Nereusz Golański na tle współczesnej epoki. *Rozpr. AU Wydz. Filol.* t. 55 (1917) i odb. (Kr. 1916). — K. Bartoszewicz: Feliks Oraczewski, inicjator Komisji Edukacyjnej. W: Szkice i portrety literackie. Kr. 1930 s. 247-248. — W. Ogrodziński: Polskie przekłady Horacego. Kr. 1935 s. 112-113. — M. Skorzepianka: Feliks Oraczewski, rektor Krakowskiej Szkoły Głównej. Kr. 1935 *Bibl. Kr.* 84. — L. Kamykowski: Katedra literatury w Krakowie za czasów Komisji Edukacji Narodowej. *Księga referatów Zjazdu Nauk. im. I. Krasickiego.* Lw. 1936. [Dyskusja: *Tamże* s. 710]. — A. Jobert: La Commission d'Éducation Nationale en Pologne (1773-1794). Son oeuvre d'instruction civique. Paryż 1941. — H. Barycz. *Pol. słownik biogr.* T. 6 (1948). — S. Hammer: Historia filologii klasycznej w Polsce. Kr. 1948 s. 12. — M. Chamcówna: Dyskusja nad katedrą literatury w Szkole Głównej Koronnej. *Pam. Lit.* R. 41 (1950) z. 3/4. — K. Opałek: Myśl Oświecenia w Krakowie. Kr. 1955. — E. Rzadkowska: Encyklopedia i Diderot w polskim Oświeceniu. Wr. 1955 *IBL. Studia Hist.-Lit.* 24. — M. Chamcówna: Uniwersytet Jagielloński w dobie Komisji Edukacji Narodowej. Szkoła Główna Koronna w okresie wizyty i rektoratu H. Kołłątaja 1777-1786. Wr. 1957 *PAN. Monogr. z Dziejów Nauki i Techniki* 2. — Z. Florczak, L. Pszczołowska: (Przypisy do) Ludzie Oświecenia o języku i stylu. T. 1. W-wa 1958 s. 680. — M. Chamcówna: Uniwersytet Jagielloński w dobie Komisji Edukacji Narodowej. Szkoła Główna Koronna w l. 1786-1795. Wr. 1959 *PAN. Monogr. z Dziejów Nauki i Techniki* 9. — T. Tatarkiewiczowa: O polskich teoretykach przekładów w XVIII w. i na przełomie XIX w. *Przegl. Hum.* 1959 nr 4. — J. Lubieniecka: Towarzystwo do Ksiąg Elementarnych. W-wa 1960 s. 105-106. — S. Pietraszko: O pojmowaniu poezji w Polsce w okresie Oświecenia. *Przegl. Hum.* 1963 nr 1 s. 40-41. — M. Chamcówna, K. Mrozowska: Dzieje Uniwersytetu Jagiellońskiego w l. 1765-1850. T. 2 cz. 1. Kr. 1965 *Universitas Jagellonica* 21/2. — S. Pietraszko: Doktryna literacka polskiego klasycyzmu. Wr. 1966 *IBL PAN. Studia z Okresu Oświecenia* 4.

FREDRO JAN MAKSYMILIAN (1784—1846)

Dramatopisarz, tłumacz, krytyk teatralny, poeta.

Ur. w 1784 w Surochowie; syn Jacka, ziemianina galicyjskiego, herbu Bończa, i Marianny z Dembińskich; brat Aleksandra, komediopisarza. Otrzymał w domu wychowanie półpolskie, półfrancuskie. W młodości przebywał dłuższy czas na dworze w Puławach. W 1806 wstąpił w Warszawie do 2 pułku piechoty; potem był adiunktem kapitanem Sztabu Głównego. Następnie służył w 2 pułku ułanów. W 1807 odznaczony krzyżem Virtuti Militari. W 1809 był majorem, następnie podpułkownikiem w 5 pułku strzelców konnych. W tej formacji odbył kampanię 1812. Pod Smoleńskiem otrzymał Legię Honorową. W 1813 dowodził 9 pułkiem ułanów, 11 lutego tegoż roku został pułkownikiem. Ranny pod Donnevitz (6 września) dostał się do niewoli rosyjskiej (wg Gembarzewskiego dowodził jeszcze 16 września 1813 w bitwie pod Peterwalde szwadronem 1 pułku szwoleżerów gwardii, gdzie się wybitnie odznaczył). W 1815 za wstawiennictwem A. J. Czartoryskiego został fligiel-adiutantem (w stopniu pułkownika) Aleksandra I, następnie awansował na generała brygady. Ożenił się z Rosjanką Praskowią hr. Gołowin. W 1822 wystąpił ze służby i wyjechał do Włoch, potem osiadł w Warszawie. W 1829 otrzymał godność marszałka dworu na Zamku warszawskim. Brał udział w życiu kulturalnym i towarzyskim Warszawy. Należał do Towarzystwa Iksów, do pseudoklasyków warszawskich odnosił się jednak z rezerwą, czym zyskał

sobie przychylność obozu romantycznego. Od 1829 członek Towarzystwa Przyjaciół Nauk. W 1830 objął stanowisko kuratora generalnego Królestwa Polskiego oraz został członkiem Rady Stanu i Rady Administracyjnej. Jako pomocnik ministra prezydującego w Komisji Rządowej Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego przeciwdziałał reakcyjnej polityce oświatowej J. K. Szaniawskiego. Mason VII stopnia; członek lóż: Bracia Zjednoczeni (w 1808 mistrz obrzędów) i Rycerze Gwiazdy. Przed powstaniem skrył się w Petersburgu, skąd później przez Weimar udał się do Paryża; tam żył w izolacji od polskich emigrantów i ich działalności. Zmarł w marcu 1846 w Paryżu.

TWÓRCZOŚĆ

1. Harald. Tragedia w 5 aktach wierszem. Wyst. W-wa 30 września 1827. Fragm. *Kolęda na r. 1828*. W-wa 1828. Wyd. całości zob. poz. 3.

2. Władza poezji. (Oda). Wygł. na posiedzeniu Tow. Przyj. Nauk 9 grudnia 1829. *Roczn. Tow. Warsz. Przyj. Nauk*. t. 21 (1830) s. 327-340. Przedr. P. Hertz w: Zbiór poetów polskich XIX w. Ks. 1. W-wa 1959.

3. Tragedie... Wydanie J. N. Bobrowicza z rękopismu autora. Lipsk 1837.

Zawartość: Dydona. Tragedia w 5 aktach wierszem; poz. 1; Wanda. Tragedia w 5 aktach wierszem.

4. Poezje. Rkps Bibl. Czart.

5. Pamiętniki. Nie wyd. Rkps był w posiadaniu hr. Karłowej w Petersburgu.

Informuje *Pol. słownik biogr.*

Jako członek Towarzystwa Iksów zamieszczał w 1815-1819 recenzje teatralne (pod krypt. X) w czasopismach: *Gaz. Warsz.* i *Gaz. Korespondenta Warsz. i Zagr.*

Przekłady

1. J. Racine: Andromacha.

Informuje G. Korbut (także o poz. 2-3).

2. J. Racine: Brytanik.

3. J. Racine: Fedra.

Drobne przekłady ogł. w czasopismach i zbiorach: *Kolęda na r. 1828* (tu: I. Kryłow: Osioł i słowik), *Tyg. Kr.* (tu: Horatius: Do Pirry; Do ludu. 1834 nr 5, 6).

Wg S. Wasylewskiego pomagał M. Wirtemberskiej przełożyć „na piękną prozę polską" napisaną pierwotnie po francusku „Malwinę"

Wydania zbiorowe

1. Tragedie... Lipsk 1837. Zob. Twórczość poz. 3.

Listy i materiały

1. Do brata, Aleksandra Fredry, z 1822-1826. Wyd. H. Biegeleisen w: A. Fredro: Komedie. T. 1. Lw. 1897 s. 188-195.

2. Do K. Koźmiana b. d. Rkps Bibl. PAN Kr. sygn. 2031 t. 1 k. 193.

3. Protokoły jedenastu pierwszych posiedzeń Towarzystwa Iksów, 14 kwietnia — 4 czerwca 1815, pisane przez Fredrę i J. Lipińskiego. Z rkpsu Bibl. im. Sałtykowa Szczedrina w Leningradzie wyd. E'. S. Brynskij. *Iz istorii russko-sławianskich litieraturnych swiaziej XIX w.* Moskwa-Leningrad 1963.

Rkpsy listów do A. Fredry zachowane w Arch. Hist. USRR we Lw. przygotowywane są do druku przez S. Pigonia w: A. Fredro: Pisma wszystkie. Wydanie krytyczne. T. 14.

OPRACOWANIA

Comtesse Gołowin: Souvenirs (1766-1821). Oprac. K. Waliszewski. Paryż 1910. — M. Mochnacki: O tragedii „Harald". *Gaz. Pol.* 1827 nr 280, 351; przedr. w: Pisma. Lw. 1910 s. 298-309, 318-329. — *Monitor Warsz.* 1827 nr 168. — J. L. Żukowski: O „Haraldzie". *Gaz. Pol.* 1828. — T. Lipiński: Zapiski z l. 1825-1831. Wyd. K. Bartoszewicz. *Przegl. Lit. i Artyst.* 1882-1883; wyd. osob. Kr. 1883 s. 94, 181. — *Kur. Pol.* 1830 nr 167. — J. U. Niemcewicz: Pamiętniki z l. 1830-1831. Wyd. A. M. Kurpiel. Kr. 1909 s. 23, 43, 53. — *Tyg. Petersb.* 1830 s. 225. — (Nekrolog). *Rozmaitości* (Lw.) 1846 nr 14. — A. Fredro: Trzy po trzy. (Powst. 1844-1846). *Gaz. Pol.* 1877 i wyd. nast. — F. K. Prek: Czasy i ludzie. (Powst. przed 1856). Wyd. H. Barycz. Wr. 1959. — K. W. Wójcicki. *Enc. powsz.* Orgelbranda. T. 9 (1862). — L. Dembowski: Z pamiętników. (Powst. 1863). Wyd. Aër (A. Rząrzewski). *Ateneum* 1882 t. 2 s. 102, 316-317, t. 3 s. 139; wyd. osob.: Moje wspomnienia. T. 1-2. Petersb. 1898. — A. E. Koźmian: Wspomnienia. T. 2. Poz. 1867 s. 45 n. — A. E. Odyniec: List do A. Stanisławskiego, dat. 1869. *Kronika Rodz.* 1882 s. 743. —

H. Biegeleisen: Towarzystwo Iksów. *Bibl. Warsz.* 1885 t. 2. — L. Grzymała-Jabłonowski: Złote czasy i wywczasy. Pamiętnik szlachcica z pierwszej połowy

XIX stulecia. (Powst. 1867-1887). Wyd. S. Wasylewski. Lw. 1920 s. 63-64. — K. Bartoszewicz. *Kraj* 1897 nr 22. — S. Schnür-Pepłowski: Z papierów po Fredrze. Kr. 1899. — A. Kraushar: Tow. Warsz. Przyj. Nauk. T. 3, 7. Kr. 1902-1905. — L. Dębicki: Lwów przed czterdziestu laty. Fredrowie. W: Portrety i sylwetki z dziewiętnastego stulecia. T. 2. Kr. 1906 s. 173-216. — F. Gajewski: Pamiętniki. T. 1. Poz. b. r. — J. Bieliński: Królewski Uniwersytet Warszawski (1816-1831). T. 1-3. W-wa 1907-1912. — S. Wasylewski: (M. Mochnacki: Pisma, po raz pierwszy edycją książkową objęte. Lw. 1910. Rec.). *Pam. Lit.* R. 10 (1911) s. 179-180. — P. Bańkowski: Maurycy Mochnacki jako teoretyk i krytyk romantyzmu polskiego. Kr. 1913 *Prace Hist.-Lit.* 2. — A. Kraushar: Salony i zebrania literackie warszawskie na schyłku XVIII i w ubiegłym stuleciu. W-wa 1916. — B. Gembarzewski: Wojsko Księstwa Warszawskiego 1806-1814; Wojsko Królestwa Polskiego 1815-1830. W: T. Korzon: Dzieje wojen i wojskowości w Polsce. T. 3. Wyd. 2. Lw. 1923. — S. Małachowski-Łempicki: Wykaz polskich lóż wolnomularskich i ich członków w l. 1738-1821. Kr. 1929. — S. Wasylewski: Czwarty Fredro. *Tęcza* 1929 nr 29. — S. Wasylewski: Kto napisał „Malwinę". *Bluszcz* 1931 nr 8, 9, 13. — M. Manteufflowa: Józef Kalasanty Szaniawski. Ideologia i działalność. W-wa 1936 *Rozpr. Hist. Tow. Nauk. Warsz.* t. 16 z. 2. — J. S. Bystroń: Literaci i grafomani z czasów Królestwa Kongresowego 1815-1831. Lw. 1938. —

A. Bar: Kumoszki na Parnasie. Kr. 1947 s. 72-73, 74 n. — M. Manteufflowa, A. M. Skałkowski. *Pol. słownik biogr.* T. 7 (1948). — J. Lipiński: (Wstęp do) Recenzje teatralne Towarzystwa Iksów, 1815-1819. Wr. 1956 *Materiały do Dziejów Teatru w Pol.* 4. — E'. S. Brynskij: Wozniknowienije i naczało diejatielnosti Obszczestwa Iksow. (K istorii polskoj tieatralnoj i litieraturnoj kritiki 1815-1819 gg.). *Iz istorii russko-sławianskich litieraturnych swiaziej XIX w.* Moskwa-Leningrad 1963.

FRIESE CHRISTIAN GOTLIEB (KRYSTIAN TEOFIL, KRZYSZTOF BOGUMIŁ) (1717—1795)

Inna forma nazwiska: Fryze.

Pseud. i krypt.: C. J. F.; J. Boguslaus Proschowski Artium Baccalaureus; Veridicus Bertram.

Historyk, publicysta, tłumacz.

Ur. w 1717; pochodził z rodziny imigrantów saskich. Do Warszawy przybył przed 1750, prawdopodobnie z Królewca, jako agent pruski. W 1754-1755 wydawał w Warszawie *Journal Littéraire de Pologne*. Prawdopodobnie był też wydawcą *Warschauische Wöchentliche Fragen und Anzeigen* (1762). Swoje publikacje z zakresu historii wyznań w Polsce dedykował różnym dostojnikom katolickim. Gdy w 1767 zaostrzyła się sprawa dysydencka, wziął udział wraz z G. Lengnichem w układaniu żądań różnowierczych (przy poparciu ambasady rosyjskiej). Piastował urząd prezesa konsystorza ewangelicko-augsburskiego. Porządkował wewnętrzną organizację polskich protestantów i pracował nad rewizją prawa kościelnego (jako komisarz do rewizji ułożonego w 1780-1784 staraniem A. S. Goltza prawa kościelnego „Allgemeines Kirchen-Recht"). Miał być tajnym konsyliarzem nadwornym i szambelanem Stanisława Augusta. Żonaty z Anną Magdaleną Ismerówną. Zmarł w 1795 w Warszawie.

TWÓRCZOŚĆ

1. Schediasma de actibus Imperii German. in Prussiam possessoriis. (Kłajpeda) 1741.

Autorstwo niepewne. Estr. przypisuje je Ch. G. Friesemu; W. Dzwonkowski zaprzecza.

2. Notitia libri Graeci, omnium primi in Polonia typis excussi. *Miscellanea Lipsciensia Nova* 1747 V cz. 2 s. 367-374.

Wyd. pod pseud. J. B. Proschowski.

3. La Métropolitaine de Léopol avec ses archevêques jusqu'à notre temps. W-wa 1758.

Przekł. pol.: L. Rogalski. *Dzieje Dobroczynności Kraj. i Zagr.* 1824 t. 1.

4. De episcopatu Kioviensi... brevis commentatio quam ex Simonis Okolscii opere et ex variis antiquioribus monumentis descripsit... W-wa 1763 (1765).

Przekł. pol. życiorysu J. A. Załuskiego: K. Kantak. W-wa 1928.

Życiorys ten błędnie przypisywano J. D. Janockiemu, który przeprowadził tylko jego korektę i opracował przypisy.

5. Commentaire sur l'origine des Cosaques. Wyd. 1773.

6. Unpartheyische mit öffentlichen Urkunden versehene Nachricht von denen ad 4 Junii a. c. gewesenen Uneinigkeiten in einigen dissidentischen Gemeinden der Unveränderten augsburgischen Confession, sowohl im Königreich Polen, als dem Grossherzogthum Lithauen. Uwiadomienie bezstronne publicznymi dowodami wsparte o sporach... W-wa 1783. (W jęz. niem. i pol.).

7. Kirchengeschichte des Königreichs Polen vom Ursprunge der Christlichen Religion in diesem Reiche und der Entstehung der Bischofthümer Posen, Gnesen, Krakau, Breslau, Lebus etc. wie auch der verschiedenen Religions-Streitigkeiten dieses Landes bis auf jetzige Zeit. T. 1-2 (cz. 1-2). Wr. 1786.

T. 2 pt. Beiträge zu der Reformationsgeschichte.

Przekłady

1. Ł. Górnicki: Unterredung von der Wahl, Freiheit, Gesetzen und Sitten der Polen... ins Deutsche übersetzt von C. J. F. Wr.-Lipsk 1753. Wyd. 2 popr. Wr. 1762.

Z przedm., przypisami i życiorysem autora pióra Friesego; do wyd. 2 dołączona pcz. 2.

2. R. Heidenstein: Leben des Grafen Zamoyski. Wyd. zob. wyd. 2 poz. 1.

Prace edytorskie i redakcyjne

1. *Journal Littéraire de Pologne contenant un récit exact des livres nouvellement publiés dans ce pays avec plusieurs remarques utiles et curieuses*. T. 1-2. W-wa 1754-1755.

2. J. S. Rudzki: Isagoge politica seu magnanimae iuventutis Polonae introductio ad rempublicam liberam. W-wa 1758.

3. S. Sokołowski: Peregrinus sive laesae virtutis quaerela. W-wa 1759. (Z przedm. Friesego).

4. *Warschauische Wöchentliche Fragen und Anzeigen*. W-wa 1762.

Friese jest wydawcą i redaktorem domniemanym.

OPRACOWANIA

Gaz. Warsz. 1798 z 23 kwietnia. (O sprzedaży biblioteki po Friesem). — Ł. Gołębiowski: O dziejopisach polskich. W-wa 1826 s. 191. — J. Łukaszewicz: Dzieje kościołów wyznania helweckiego w Litwie. T. 1. Poz. 1842 s. 17. — F. M. Sobieszczański. *Enc. powsz.* Orgelbranda. T. 9 (1862). — R. Pilat: Początek publicystyki literackiej w Polsce. Lw. 1882. — T. Korzon: Wewnętrzne dzieje Polski za Stanisława Augusta. Wyd. 2. T. 1-3. W-wa 1897. — Wagner: Warschauer deutsche Zeitungen in der Vergangenheit. IV. L. Mitzler von Kolof, Friese und ihre literarische Zeitschriften. *Deutsche Warschauer Zeitung* 1916 nr 84, 87, 89. — W. Smoleński: Mieszczaństwo warszawskie w końcu w. XVIII. W-wa 1917. — W. Dzwonkowski. *Pol. słownik biogr*. T. 7 (1948). — R. Kaleta, M. Klimowicz: Prekursorzy Oświecenia. „Monitor" z r. 1763 na tle swoich czasów. Mitzler de Kolof, redaktor i wydawca. Wr. 1953 *IBL. Studia Hist.-Lit.* 20. — M. Manteufflowa: Janocki czy Friese? *Przegl. Bibl.* R. 23 (1955) s. 342-344. — W. Giełżyński: Prasa warszawska, 1661-1914. W-wa 1962. — B. S. Kupść: Janocki J. D. A. *Pol. słownik biogr*. T. 10 (1964).

G

GAJDZICA JURA (JERZY) (1777—1840)

Pamiętnikarz.

Ur. 19 grudnia 1777 w Małej Cisownicy na Śląsku Cieszyńskim; syn Jerzego, chłopa-zagrodnika, i Marii z Malców. Uczył się prawdopodobnie w szkole w Ustroniu, założonej w 1785. Pracował na własnym gospodarstwie, a obok tego zarabiał jako woźnica. Gromadził książki; sam je oprawiał i ozdabiał własnego pomysłu ekslibrisem. Zmarł 16 lutego 1840.

TWÓRCZOŚĆ

1. Pamiętnik. Wyd. J. Wantuła pt. Pamiętnik gazdy Jury Gajdzicy z Cisownicy. Cz. 1-2. *Zaranie Śląskie* 1930 z. 3 s. 148-152. Fragm. z cz. 1 przedr. S. Pigoń w: Wybór pisarzy ludowych. Cz. 1. Wr. 1947 s. 9-12.

Cz. 1: Dlo pamięci rodu ludzkiego; cz. 2: Nieco z kroniki cieszęśki.

OPRACOWANIA

J. S. Bystroń: Nieznany druk polsko-ewangelicki z Śląska Cieszyńskiego. *Ref. w Pol.* 1922. — J. Wantuła: (Wstęp do) Pamiętnik... *Zaranie Śląskie* 1930 z. 3 s. 146-148. — S. Szczotka: Drobne przyczynki do dziejów reformacji na Śląsku. *Ref. w Pol.* 1935/1936 s. 418. — J. Wantuła: Najdawniejszy chłopski exlibris. W-wa 1935. — K. L. Koniński: Pisarze ludowi. T. 2. Lw. 1938 s. 86-89, 378-381. — S. Pigoń: Zarys najnowszej literatury ludowej. Kr. 1946 s. 75. — S. Pigoń: J. Gajdzica. W: Wybór pisarzy ludowych. Cz. 1. Wr. 1947 s. 9. [Rec.: S. Szczotka. *Kwart. Hist.* 1948 z. 3/4]. — S. Szczotka. *Pol. słownik biogr.* T. 7 (1948).

GARCZYŃSKI STEFAN (ok. 1690—1755)

Pisarz polityczny.

Ur. ok. 1690 koło Zbąszynia; syn Damiana, chorążego poznańskiego, i Anny z Radomickich, kasztelanki kaliskiej. Szkoły ukończył na Śląsku, prawdopodobnie we Wrocławiu. W okresie walk między Augustem II a Leszczyńskim stanął po stronie Sasa; brał udział w walkach pod Kaliszem i Koniecpolem. Po 1709 gospodarował i pełnił funkcje publiczne; kilkakrotnie marszałkował na sejmikach wielkopolskich. W 1717 został chorążym wschowskim. W 1726 brał udział w sejmie grodzieńskim, gdzie przyczynił się do reformy trybunałów. Zasiadał w Komisji Kurlandzkiej oraz w komisjach do rokowań o spory graniczne z Austrią i Prusami. W 1729 został kasztelanem gnieźnieńskim, a w 1737 kasztelanem kaliskim (14 lipca) i członkiem Komisji Gdańskiej. Ożenił się z Zofią z Tuchołków Czapską, podkomorzyną malborską. W 1742 wyjechał do Berlina na kurację. Lata następne przyniosły mu dalsze awanse: w 1748 został kasztelanem poznańskim (12 lipca), w 1749 wojewodą kaliskim (10 stycznia), w 1750 wojewodą poznańskim (29 sierpnia). W swoich mowach sejmowych m. in. stawał w obronie chłopów i służby folwarcznej, był nadto gorliwym zwolennikiem zakładania manufaktur. Zmarł (prawdopodobnie otruty) 23 września 1755 w Zbąszyniu.

TWÓRCZOŚĆ

1. Mowa... przy powitaniu marszałka poselskiego oraz zapraszając go do złączenia się z senatem na elekcji 1733. Wyd. J. Daneykowicz Ostrowski w: Swada polska i łacińska. T. 1. Lubl. 1745.

2. Anatomia Rzeczypospolitej Polskiej synom ojczyzny ku przestrodze i poprawie tego, co z kluby wypadło, mianowicie o sposobach zamnożenia Polskę ludem pospolitym, konserwowania dziatwy wiejskiej, przez niedostatek i niewygody marnie ginącej, i wprowadzenia handlów i manufaktur zagranicznych. Powst. Berlin 1742. Wyd. (W-wa 1750, pod dedyk. podpisany autor jako wojewoda kaliski); wyd. 2 zmienione (W-wa 1751, pod dedyk. podpisany autor jako wojewoda poznański, na końcu na s. 12 nlb.: Ekscerpt niektórych refleksji z książki angielskiej Jerzego Berkeley); wyd. 3 rozszerz. (Wr.) 1753.

Na istnienie trzech wydań zwrócił uwagę Estr. XXXIV (1951) 193; E. Lipiński ustalał pierwsze na 1749; chronologizacja w zapisie przyjęta za P. Buchwaldówną.

Przy przygotowaniu do druku wydania pierwszego współpracował z autorem J. A. Załuski.

3. Mowa... miana na sejmie w Warszawie r. 1748. W-wa b. r.

4. Respons ... kasztelana kaliskiego a marszałka natenczas Komisji Województw Wielkopolskich. Wyd. F. Nowakowski w: Źródła do dziejów Polski. T. 2. Berlin 1841 s. 359-360.

Ogłaszał nadto liczne mowy i odezwy, sejmowe i okolicznościowe (informacja G. Korbuta, Estr. rejestruje tylko dwie, zob. poz. 1 i 3).

Listy i materiały

1. Korespondencja z J. A. Załuskim z 1746-1754. Rkps Bibl. Nar. sygn. 3246-3254.

2. Korespondencja syna z min. H. Brühlem z października 1755, wyjaśniająca okoliczności śmierci pisarza. Rkps Landeshauptarchiv w Dreźnie loc. 3592 r. 1755.

OPRACOWANIA

Arch. Miejskie Poz. Acta criminalia de anno 1752-1757. — Rkps Ossol. sygn. 1461. — *Kur. Pol.* 1755 nr 120, 124. — M. Baliński. *Enc. powsz.* Orgelbranda. T. 9 (1862). — L. Wegner: S. Garczyński, wojewoda poznański, i dzieło jego „Anatomia Rzeczypospolitej Polskiej". 1706-1755. *Roczn. Tow. Przyj. Nauk Poz.* t. 6 (1871) i odb. — S. Tarnowski: (Anatomia Rzeczypospolitej. Rec.). *Kronika Rodz.* 1876 nr 17-18.— E. S. Ś. (Świeżawski): S. z Garczyna Garczyński. *Złota przędza.* T. 4. W-wa 1887. — L. *Enc. wych.* T. 4 (1890). — *Wielka enc. powsz. ilustr.* T. 23/24 (1899). — W. Konopczyński. *Pol. słownik biogr.* T. 7 (1948). — J. Bieniarzówna: Projekty reform magnackich w połowie XVIII w. *Przegl. Hist.* 1951. — B. Baranowski: Rozkład Rzeczypospolitej szlacheckiej u schyłku XVII i w pierwszej połowie XVIII w. *Wszechnica Radiowa* 1951/1952 skrypt 11 wykład 15. — R. Kaleta, M. Klimowicz: Prekursorzy Oświecenia. „Monitor" z r. 1763 na tle swoich czasów. Mitzler de Kolof, redaktor i wydawca. Wr. 1953 *IBL. Studia Hist.-Lit.* 20. — B. Suchodolski: Nauka polska w okresie Oświecenia. W-wa 1953; przedr. w: Studia z dziejów polskiej myśli filozoficznej i naukowej. Wr. 1958 *Monografie z Dziejów Nauki i Techniki* 8. — E. Lipiński: S. Garczyński, ekonomista czasów saskich. *Ekonomista* 1955 nr 2. — B. Suchodolski: Rozwój i problematyka filozofii Oświecenia w Polsce. *Z dziejów polskiej myśli filozoficznej i społecznej.* T. 2: Wiek XVIII — Oświecenie. W-wa 1956; przedr. w: Studia z dziejów..., jw. — K. Kosiński: Drogi staropolskiej satyry politycznej. *Przegl. Hum.* 1961 nr 1 s. 49-50. — P. Buchwaldówna: Trzy wydania „Anatomii Rzeczypospolitej Polskiej" S. Garczyńskiego. *Pam. Bibl. Kórn.* z. 8 (1963). — W. Konopczyński: Polscy pisarze polityczni XVIII w. (do Sejmu Czteroletniego). W-wa 1966.

GARLICKI TOMASZ STRZEMIEŃCZYK (ur. ok. 1730)

Kaznodzieja, publicysta, poeta (?).

Ur. ok. 1730 w rodzinie szlacheckiej herbu Strzemię, z Garlicy (pow. proszowski). Był deputatem i burgrabią krakowskim, potem został księdzem. W 1764-1767 przebywał w Rzymie i Wenecji, skąd przywiózł wiele ksiąg. Z protekcji J. A. Załuskiego został kanonikiem kijowskim; po wywiezieniu biskupa do Kaługi zabiegał o jego uwolnienie. Od początku konfederacji barskiej w Krakowskiem był w jej szeregach; agitował i działał w charakterze generalnego kapelana i „krucyfera" konfederacji krakowskiej. Schwytany przez Rosjan (w sierpniu 1768), uciekł do Słowacji, skąd przez Duklę wrócił do konfederatów do Cieszyna. Posłował z ramienia M. Lubomirskiego do Wiednia; zwolennik kandydatury austriackiej na tron polski. Po powrocie w 1769 zatrzymał się w Częstochowie. Tam „wziął się do wydawania *Monitora* przeciwko warszawskiemu *Monitorowi*". Po nieporozumieniach z konfederatami przeniósł się do Bojanowa na granicę pruską, gdzie w marcu 1771 został aresztowany przez Rosjan i wywieziony. W 1772 był już prawdopodobnie na wolności, w 1773 witał wracającego z Kaługi Załuskiego, potem wyjechał do Rzymu, gdzie władze Hospicjum Św. Stanisława traktowały go jako umysłowo chorego. Data i miejsce śmierci nieznane.

TWÓRCZOŚĆ

1. Myśli ciekawe z Ducha Bożego wzbudzone przez wdzięczność Bogu i zasłużonym Królestwo Polskie wspierające od... do Ziemi Św. dążącego na przedsejmowym Kongresie w Zatorze ogłoszone i na Sejmik Prześwietnego Województwa Krakowskiego zasłane r. 1766. B. m. r.

2. Mowa... przy podniesieniu z benedykcją sztandaru z krzyżem i portretem Św. Michała Archanioła do rycerstwa z różnych stron polskich nadciągnionego w Rynku Krakowskim na wsiadaniu do boju dnia 18 miesiąca lipca r. p. 1768 miana. B. m. (1768).

3. Mowa pogrzebowa... przy pochowaniu ciała poległego w potyczce W. Imci P. J. Kotowskiego, chorążego kijowskiego, w kościele WW. OO. Bernardynów na

Żłobku, dnia 22 mies. lipca r. p. 1768 w Krakowie miana. B. m. 1768.

4. Powitanie J. W. Ks. Załuskiego, biskupa kijowskiego, za powrotem z Rosji, od uwolnionego wcześniej... na pokojach JWW. Starostów Konkolownickich w Drzewicy przyjęte w dzień Znalezienia Św. Krzyża r. 1773. B. m. (1773).

Wg przypuszczeń W. Konopczyńskiego był nadto Garlicki jednym z czołowych poetów konfederacji barskiej, autorem przypisywanej tradycyjnie ks. Markowi Jandołowiczowi „Profecji ks. Marka" oraz (w całości lub częściowo) „Książeczki do nabożeństwa w czasie konfederacji barskiej ułożonej" (zob.: III. Literatura polska 3 B b 1)).

Listy

1. Do A. Małachowskiego 3 listy z 1760-1763. Rkps Ossol. sygn. 11823/II.

2. Do J. K. Branickiego. Rkps był w Arch. Głównym Akt Dawnych (Arch. Roskie z Wilan.).

3. Korespondencja z M. Lubomirskim. Rkps był w Bibl. Krasiń. (zniszczony w 1944).

OPRACOWANIA

W. Mączeński: Dziennik zdarzeń w mieście Krakowie w czasie konfederacji barskiej. Wyd. W. Konopczyński. Kr. 1911 *Bibl. Kr.* 43 s. 10, 50. — W. Konopczyński: Od Sobieskiego do Kościuszki. W-wa 1921 s. 223. — M. Loret: Życie polskie w Rzymie w XVIII w. (Rzym) 1930. — W. Konopczyński: Materiały do dziejów wojny konfederackiej. Kr. 1931. — W. Konopczyński: Proroctwo ks. Marka. *Myśl Nar.* 1931 nr 47. [Polemika: S. Pigoń: Czy naprawdę rozwiązanie zagadki? *Tamże* nr 50; W. Konopczyński: Orzeł, kogut i sowa wobec orientacji austriackiej. *Tamże* nr 55]. — I. Chrzanowski: Poezja za czasów Stanisława Augusta. *Dzieje literatury pięknej w Polsce. PAU.* Cz. 1. Wyd. 2. Kr. 1935 s. 367-368; przedr. w: Studia i szkice. T. 1. Kr. 1939 *Prace Hist.-Lit.* 51. — W. Konopczyński: Konfederacja barska. T. 1-2. W-wa 1936-1938. — S. Pigoń: U kolebki polskiej poezji mesjanicznej. (Proroctwo X. Marka). W: Na wyżynach romantyzmu. Kr. 1936. — W. Konopczyński. *Pol. słownik biogr.* T. 7 (1948).

GAWARECKI WINCENTY HIPOLIT (1788—1852)

Krypt.: G. W. H.

Historyk, dramatopisarz.

Ur. 12 października 1788 we wsi Borzeń (pow. płocki); syn Franciszka i Scholastyki z Sutkowskich. W 1796-1804 uczył się w gimnazjum w Płocku, w 1804-1808 w Liceum Warszawskim. W 1808-1811 studiował w Szkole Prawa i Administracji w Warszawie. W 1818 uzyskał dyplom magistra prawa i administracji. Od 1825 był prokuratorem, a od 1838 prezesem trybunału w Płocku. W 1843 przeszedł na emeryturę. Należał do wolnomularstwa, w 1821 pełnił urząd mistrza obrzędów w loży Ściśle Milczenie na Wschodzie Płocka. Członek płockiego Tow. Nauk. Zmarł 9 września 1852.

TWÓRCZOŚĆ

1. Rozprawa o prawie własnej, czyli koniecznej obrony. W-wa 1815.

2. Wiadomość o sądzie pokoju. W-wa 1816.

3. Oblężenie Płocka. Rycerskie drama z chórami, marszami, we 3 aktach, z dziejów ojczystych oryginalnie napisane. Wystawione na teatrze narodowym w Płocku dnia 20 lipca 1817 r. przez artystów dramatycznych pod dyrekcją Jana Milewskiego. W-wa 1817. Wyd. nast. W-wa 1823.

4. Wiadomość o życiu i czynach ks. Piotra Gabriela Boduina, misjonarza, założyciela Instytutu Warszawskiego pod tytułem: Dzieciątko Jezus. W-wa 1818. Wyd. nast. zob. poz. 10.

5. Mowa przy eksportacji zwłok śp. Jerzego Daczymińskiego, pułkownika wojsk polskich, w Płocku dn. 2 czerwca 1820 r. Płock 1823.

6. Wiadomość o mieście Płocku, znaczniejsze historyczne zdarzenia tegoż miasta obejmująca... Rzecz czytana na pierwszym publicznym posiedzeniu Towarzystwa Naukowego w Płocku w dniu 19 marca 1821 r. odbytym. W-wa 1821. Wyd. nast. zob. poz. 10.

7. Opis topograficzno-historyczny Ziemi Wyszogrodzkiej. W-wa 1823. Wyd. nast. zob. poz. 10.

8. Rozprawa o opiekach z przystosowaniem prawa cywilnego w Królestwie Polskim istnącego. W-wa 1823.

9. Genealogia familii Gawareckich w Ziemi Wyszogrodzkiej, dawniej w Księstwie Mazowieckim, dziś obwodzie i województwie płockim osiadłej. W-wa 1824 (wg Estr.; K. W. Wójcicki datuje: 1825).

10. Pisma historyczne. W-wa 1824. Wyd. nast. W-wa 1844.
Zawartość: poz. 4, 6, 7.

11. Opis topograficzno-historyczny Ziemi Dobrzyńskiej. Płock 1825.

12. Groby królów polskich w Płocku. Wiadomość historyczna. W-wa 1827.

13. Pamiętnik historyczny płocki. W-wa 1828; t. 2. W-wa 1830; t. 3. W-wa 1831.

14. Żywoty biskupów mazowieckich, później płockich. *Pam. Religijno-Moralny* 1842-1843.
Tu m. in.: Błogosławiony Wincenty Kadłubek, wspomnienie historyczne.

15. Pamiątki historyczne Łowicza. W-wa 1844.

16. Opis miasta Warki nad Pilicą położonego. W-wa 1845.

Utwory umieszczał także w czasopismach i zbiorach: *Alleluja* (1841-1843), *Athenaeum* (1845 t. 2), *Bibl. Warsz.* (1840 t. 1, 1852 t. 3), *Dzwon Lit.* (tu: Wspomnienie o Bartoszu, właściwie Bartłomieju Paprockim, niegdyś podczaszym Ziemi Dobrzyńskiej. 1847/1848 oddz. 2 t. 1), *Dzien. Warsz.* (1829), *Fiołek. Noworocznik lubelski na r. 1845* (tu: Zamek Rabsztyn. Wspomnienie historyczne), *Kalendarzyk polityczny na r. 1844*, *Magazyn Powsz.* (1839-1840), *Niezapominajki. Noworocznik* (tu: Zamek w mieście Rawie. 1845; Olsztyn. 1847), *Pam. Religijno-Moralny* 1841-1846), *Pam. Warsz.* (1817), *Piśmiennictwo Krajowe* (1840), *Podarunek dla Płci Pięknej* (1850), *Przegl. Warsz.* (1840), *Snopek Nadwiślański* (tu: Zamek płocki. 1844).

P r z e k ł a d y

1. A. F. Kotzebue: La Peyrouse. Drama w 1 akcie. W-wa 1823.

P r a c e e d y t o r s k i e

1. (M. Szczepankowski:) Wiadomość historyczna miasta Pułtuska. W-wa 1826.

2. Przywileje, nadania i swobody przez królów polskich, książąt mazowieckich i biskupów płockich udzielone miastom województwa płockiego. Zebrane staraniem... W-wa 1828.

L i s t y

1. List z 20 września 1822. Ogł. J. S. Bandtkie: Historia drukarń w Królestwie Polskim i Wielkim Księstwie Litewskim. T. 2. Kr. 1826 s. 51-53.

OPRACOWANIA

Uwagi nad pismami W. H. Gawareckiego. *Lech* 1823. — K. W. Wójcicki: Życiorysy znakomitych ludzi. T. 2. W-wa 1851. — (Wspomnienia pośmiertne:) J. Bartoszewicz. *Dzien. Warsz.* 1852 nr 299; *Przegl. Poz.* 1852 t. 15 s. 400-401. — K. W. Wójcicki. *Enc. powsz.* Orgelbranda. T. 9 (1862). — A. Wiślicki. *Podręczna enc. powsz.* Cz. 1. W-wa 1873. — P. Chmielowski. *Wielka enc. powsz. ilustr.* T. 23/24 (1899). — S. Małachowski-Łempicki: Wykaz polskich lóż wolnomularskich i ich członków w l. 1738-1821. Kr. 1929. — A. Maciesza: W. H. Gawarecki, historyk regionalny Mazowsza. *Życie Mazowsza* (Płock) 1939 s. 2-9. — M. Żywczyński. *Pol. słownik biogr.* T. 8 (1949). — A. Papierzowa: Libretta oper polskich z l. 1800-1830. Kr. 1959.

GAWDZICKI FELIKS (ok. 1750—1836)

Inne formy nazwiska: Gandzicki (!), Gaudzicki.

Krypt. i pseud.: F. G.; Obywatel powiatu radomskiego.

P o e t a, d r a m a t o p i s a r z, p u b l i c y s t a.

Ur. ok. 1750; syn kuchmistrza u wojewody ruskiego Augusta Czartoryskiego; brat Franciszki (późniejszej żony Pawła Barssa, bogatego mieszczanina warszawskiego) i Marii (żony Mikołaja Radziwiłła, starosty radoszkowskiego). Uczył się zapewne w Warszawie (mieszkając z ojcem w pałacu Czartoryskich na Krakowskim Przedmieściu). Zadebiutował jako poeta na łamach *Zabaw Przyjemnych i Pożytecznych* w 1774-1776. Następnie gospodarował w majątku Dobrut w Radomskiem. W 1787 ofiarował Stanisławowi Augustowi, przejeżdżającemu przez Radom do Kaniowa, wiersz w imieniu „obywatelstwa powiatu radomskiego". W czasie Sejmu Czteroletniego

przebywał w Warszawie, uczestnicząc w sejmowej dyskusji publicystycznej. 29 lipca 1792 obdarowany przez króla sumą 20 dukatów. Należał do sprzysiężenia warszawskiego, jako kurier sprzysiężenia utrzymywał kontakt między Dreznem a dywizją gen. J. Wodzickiego. 14 kwietnia 1794 znalazł się na sporządzonej przez gen. Igelströma liście podejrzanych. W czasie powstania pułkownik milicji sandomierskiej (od 15 kwietnia) — zorganizował w Radomskiem korpus ochotników. 23 sierpnia wszedł z ramienia jakobinów do Sądu Kryminalnego Wojskowego. Należał do wolnomularstwa — kawaler różanego krzyża (VII stopień), członek kapitularnej loży Rycerze Gwiazdy (w Warszawie) z loży Jutrzenka Wschodząca na Wschodzie Radomia. Zmarł w 1836.

TWÓRCZOŚĆ

1. Wiersze z 1774-1776 ogł. w: *Zabawy Przyjemne i Pożyteczne* 1774 t. 10 cz. 2 s. 286-290; 1775 t. 12 cz. 1 s. 33-41, 156-160, cz. 2 s. 297-300; 1776 t. 13 cz. 1 s. 23-29.

2. Najjaśniejszemu Stanisławowi Augustowi, Królowi Polskiemu, W. Ks. Lit. etc. etc., panu swojemu miłościwemu od obywatelstwa powiatu radomskiego wiersz ofiarowany w Radomiu r. 1787. B. m. r.

Druk anonim. Egz. pierwodruku w kodeksie rękopiśmiennym Bibl. Kórn. sygn. 1016. Wyd. nast: z błędnym przypisaniem autorstwa S. Trembeckiemu w *Pam. Warsz.* t. 8 (1817) s. 322 (sprostowanie błędu i wskazanie właściwego autora w *Pam. Warsz.* 1822 t. 4 s. 485); S. Trembecki: Poezje. Wyd. 3. T. 2. Wil. 1822 s. 231 pt. Do Stanisława Augusta od ziemian sandomierskich w Radomiu — i dalsze wydania poezji Trembeckiego. Błąd sprostował A. Jendrysik.

3. Do J. Oświeconego Kscia Jmci Mikołaja Radziwiłła, starosty radoszkowskiego, ord. Ś. Huberta kawalera, dnia 7 miesiąca grudnia 1788 r. W-wa b. r.

4. Do Dyzmy T. (Tomaszewskiego). B. m. (koniec 1791).

5. Do JWImci Księdza Hugona Sztumberg Kołłątaja, podkanclerzego koronnego, orderów polskich kawalera, dnia 1 kwietnia 1792 r. B. m. r.

6. Tryumwirat. Komedia (!) z Woltera wytłumaczona przez... Miała być wyst. W-wa 17 grudnia 1792. Zakazana przez cenzurę w styczniu 1793.

Informacja: Tajna korespondencja z Warszawy do Ignacego Potockiego..., s. 100.

7. Składnia o despotycznych czynnościach Igielströma w Polszcze z pobudką do wojny, przez F. G. po prostu zebrana.

Odezwa krążąca po Warszawie w przededniu powstania kościuszkowskiego. Krypt. rozwiązuje hipotetycznie B. Leśnodorski.

8. Bajeczki. Nr 1. Kr. 1797.

Zawartość: Do Pana Joachima: Bajki: Dwa zające i wąż; Zdrój i kał.

Druk anonim. Autorstwo wg Estr.

9. List do s. (stolicy) Krakowa. (Utwór manipejski o charakterze politycznym). Powst. na początku w. XIX. Rkps Ossol. sygn. 692/I k. 38.

10. Wiersze ogł. w *Pam. Warsz.* t. 10 (1818) s. 515; t. 12 s. 430-431.

Dedyk. „BB.˙. składającym spr.˙. i dos.˙. □ pod nazwiskiem Jutrzenka Wschodząca na Wschodzie Radomia".

11. Pieśni wolnomularskie. B. m. (ok. 1820).

12. Wiersze ogł. w *Tyg. Pol.* 1819 t. 4 s. 284-286; 1820 t. 1 s. 21, 311-312.

13. Wiersze ogł. w *Wandzie* 1821 t. 2 s. 49-50.

14. Wiersze ogł. w *Rozmaitościach*, dod. do *Gaz. Warsz.* 1833 nr 49; 1834 nr 50.

Zapewne był także autorem anonimowych pism jakobińskich oraz (wg hipotezy J. W. Gomulickiego, wysuniętej na odczycie w IBL 28 IV 1959) autorem niektórych pamfletów politycznych z okresu Sejmu Czteroletniego, przypisywanych tradycyjnie F. Zabłockiemu.

Rkps Bibl. Kórn. sygn. 1619 s. 207-209 jako utwory Gawdzickiego zapisuje trzy anakreontyki uchodzące tradycyjnie za utwory S. Trembeckiego: Kupido pokorny, Kupido anakreontyk, Kupido.

Przekłady

1. Voltaire: Tryumwirat. Zob. Twórczość poz. 6.

2. Ch. F. Gellert: Osły. Bajka naśladowana. *Wanda* 1820 t. 1 s. 310.

3. Pierry: Pudel i konie od fiakra. *Wanda* 1820 t. 1 s. 311-312.

4. J. Racine: Atalia. Akt 2 scena 5. Wyjątek z nowego tłumaczenia. *Rozmaitości Warsz.* 1828 nr 47.

Listy.

1. Do S. Wodzickiego z 1823. Rkps Ossol. sygn. 11654/II.

2. Do K. Koźmiana z 1825. Rkps Bibl. PAN Kr. sygn. 2031 t. 2 k. 135-136.

OPRACOWANIA

J. Heine: Teatr Narodowy 1765-1766. Raporty szpiega. Przeł. i oprac. M. Klimowicz. W-wa 1962 (druk bibliofilski) s. 11. — Rkps Arch. Głównego Akt Dawnych (Arch. Jabłonny sygn. A/214). — Tajna korespondencja z Warszawy do Ignacego Potockiego 1792-1794. Oprac. M. Rymszyna, A. Zahorski. W-wa 1961 *Studia i Materiały z Dziejów Pol. w Okresie Oświecenia* 4. — Akty powstania Kościuszki. T. 2-3. Wyd. S. Askenazy, W. Dzwonkowski, E. Kipa, R. Morcinek. Kr. 1918-Wr. 1955. — F. Bentkowski: Historia literatury polskiej. T. 1. W-wa 1814 s. 597. — M. Mackiewicz: (List). Fragm. ogł. E. Dobronoki. *Pam. Warsz.* t. 18 (1820) s. 88-90. — L. Siemieński: Portrety literackie. T. 3. Poz. 1868 s. 346. — S. Załęski: O masonii w Polsce. Kr. 1889. — T. Korzon: Wewnętrzne dzieje Polski za Stanisława Augusta. T. 6. Kr. 1898. — M. Szyjkowski: Gessneryzm w poezji polskiej. *Rozpr. Wydz. Filol. AU* t. 53 (1916) s. 185-186. — I. Z. Turowska-Barowa: Zabawy Przyjemne i Pożyteczne (1770-1777). Ze studiów nad literaturą stanisławowską. Kr. 1933 *Prace Hist.-Lit.* 40. — W. Tokarz: Insurekcja warszawska. Lw. 1934; wyd. 2 W-wa 1950. — A. Jendrysik: Gawdzicki, nie Trembecki. *Pam. Lit.* R. 49 (1958) z. 4. — E. Aleksandrowska: Zabawy Przyjemne i Pożyteczne 1770-1777. Monografia bibliograficzna. Wr. 1959 *Książka w Dawnej Kulturze Pol.* 9. — R. Kaleta: Stan badań nad polską poezją polityczną 1788-1795. *Pam. Lit.* R. 51 (1960) z. 2. — B. Leśnodorski: Polscy jakobini. W-wa 1960 *Studia i Materiały z Dziejów Pol. w Okresie Oświecenia* 3. — J. W. Gomulicki: Oświecenie. (Do r. 1815). *Rocz. Lit. 1957* (W-wa 1962). — J. W. Gomulicki: (Komentarz historycznoliteracki do) A. Magier: Estetyka miasta stołecznego Warszawy. Wr. 1963. — J. W. Gomulicki: Oświecenie. *Roczn. Lit. 1963* (W-wa 1965) s. 192-195. — E. Rabowicz: Stanisław Trembecki w świetle nowych źródeł. Wr. 1965 *IBL PAN. Studia z Okresu Oświecenia* 3.

GLAIZE (WALKEROWA) ELŻBIETA (koniec XVIII/pocz. XIX w.)

Poetka, pisarka religijna.

Córka Jakuba Glaize, właściciela pensji lwowskiej dla młodzieży szlacheckiej, profesora Uniwersytetu Lwowskiego i konsyliarza Stanisława Augusta. O wykształceniu brak danych. Przyjaźniła się z rodziną hrabiów Działyńskich. Wyszła za mąż za nie znanego bliżej Walkera i „pensję we Lwowie założyła". Dalsze losy nieznane.

TWÓRCZOŚĆ

1. Pierwiastki mojej muzy. (Wiersze). Lw. 1801.

2. Bóg najwyższe dobro, czyli mowa serca nabożnego chrześcijanina. (Modlitwy i rozmyślania). Wr. 1806. Wyd. nast.: Wr. 1809; Kr. 1810; Wr. 1815; Kr. b. r.; Wr. 1821; (Suwałki) 1821 (wyd. nie notowane u Estr., egzemplarz w Ossol.); Wr. 1822; Kr. 1829; Wr. 1833; Przemyśl 1834; Kr. (1835); Kr. 1836; Kr. 1840; Wr. 1844; Bochnia 1847 (pt. ... czyli najgorętsze tchnienie duszy do Boga nabożnego chrześcijanina); b. m. r.; Bochnia 1850; Kr. 1852; Kr. b. r.; Sanok 1854; Wr. 1855; Bochnia 1857; Kr. (1857); Bochnia 1861.

Zapewne przetłumaczyła nadto „Die Schöpfung, ein Oratorium in drei Teilen, in Musik gesetzt von Hyadn"(!). Lwowski druk oratorium z 1800 informuje na karcie tytułowej: „Aus dem Deutschen in Polnische übersetzt von Elis. Glaize" — zawiera jednak tylko tekst niemiecki.

OPRACOWANIA

H. z Działyńskich Błędowska: Pamiątka przeszłości. (Powst. ok. 1855). Wyd. K. Kostenicz, Z. Makowiecka. W-wa 1960 *Bibl. Pam. Pol. i Obcych.* — *Enc. powsz.* Orgelbranda. T. 9 (1862). — S. Hrabec, F. Pepłowski: Wiadomości o autorach i dziełach cytowanych w „Słowniku" Lindego. W-wa 1963.

GLAVE KOLBIELSKI KAROL FRYDERYK (1752–1831)

Pseud. i krypt.: Baron Mondenfels; K. G.; Karl hr. Strengschwerd; Kraus; Pronay; Sirach der Sohn; Stary kosmopolita Syrach (Der alter Weltbürger Syrach, Le vieux cosmopolite Syrach).

Publicysta polski i niemiecki, ekonomista.

Ur. 4 sierpnia 1752 prawdopodobnie w Szczecinie; syn urzędnika pruskiego. Po uzyskaniu stopnia doktorskiego na uniwersytecie w Halle wstąpił w 1772 do pruskiej służby administracyjnej, pracując kolejno w Szczecinie, Berlinie, Kwidzynie i Królewcu. W 1783 w wyniku konfliktu z kupiectwem Kłajpedy aresztowany i wyrokiem zatwierdzonym w 1786 skazany na pozbawienie tytułów radcy rządu i skarbu nadwornego oraz 2 lata więzienia; następnie wyrok zaostrzono na pracę w twierdzy Friedensburg. W końcu grudnia 1788 został uwolniony z nakazem opuszczenia Prus. Udał się wówczas do Warszawy, gdzie otrzymał propozycję współpracy od ambasady rosyjskiej, a wkrótce także od pruskiej. Faktycznie utrzymywał się z załatwiania spraw finansowych Ignacego Massalskiego, Ignacego, Jana i Wincentego Potockich, Lubomirskich i in. oraz z układania projektów gospodarczych. Za uzyskanie dla Polski w Amsterdamie kredytu (10 milionów złp.) obdarzony indygenatem i tytułem szambelana królewskiego. Nobilitowany w 1790, przybrał nazwisko Kolbielski od posiadłości Kolbiele, którą nabył na własność. Podpisywał się „tajny konsyliarz JKMci", a za granicą używał tytułu barona. W 1791-1793 wydawał, początkowo razem z J. Méhée de la Touche, *Gazette de Varsovie*. W czasie Sejmu Grodzieńskiego (1793) był w bliskich związkach z ambasadą rosyjską. W lutym 1794 wysłany do Amsterdamu na rokowania w sprawie nowej pożyczki dla Polski. W czasie powstania kościuszkowskiego aresztowany, przy czym ujawniono, że posiadał paszport rosyjski i był konfidentem pruskim. W grudniu 1794 wszedł do służby austriackiej, w 1795 bywał w Wiedniu i utrzymywał stosunki z emigracją polską. Po odejściu z rządu min. F. Thuguta zajmował się sprawami bankowymi i handlowymi, układał również plany reform finansowych państwa i był tajnym doradcą Franciszka I. Pracował też nad planami Galicyjskiego Banku Ziemskiego. W 1809, pracując w wywiadzie austriackim, był współorganizatorem nieudanego porwania Napoleona. W roku następnym osadzony jako więzień stanu w twierdzy Leopoldstadt. Dopiero w 1828 pozwolono mu zamieszkać w Budzie, gdzie zmarł w sierpniu 1831.

TWÓRCZOŚĆ

(Wydana w okresie pobytu w Polsce i Polski dotycząca)

1. Projekt ... 8 grudnia 1790 stanom podany względem banku. B. m. (1790).

2. (List otwarty do króla i stanów w Warszawie 8 grudnia 1790, w którym dziękuje za udzielony sobie indygenat. W-wa 1791).

3. Dzień 3 Maja. W-wa 1791. Toż w jęz. niem.: Geschichte der pohlnischen Staats-Veränderung vom 3 May 1791. Nach dem polnischen Berichte der Warschauer National-Zeitung. Von K. G. W-wa (1791).

4. Uwagi o związku interesów Polski z interesami politycznymi innych europejskich mocarstw. Sarmacja 1795.

Wyd. anonim. Autorstwo wg E. Kipy, poprzednio przypisywane Wiktorynowi Walerianowi Dzieduszyckiemu.

5. Stary kosmopolita Syrach do Konwencji Narodowej we Francji.... W Sarmacji 1795 (dwa wyd., jedno kompletne, drugie skrócone wyd. z inspiracji pruskiej). Toż w jęz. niem.: Sendschreiben des alten Weltbürger Syrach an Frankreichs Nationalconvent... Sarmatien 1795 (czternaście wyd., niektóre razem z wersją franc.). Toż w jęz. franc.: Êpître de vieux cosmopolite Syrach à la Convention Nationale de France... Sarmatia 1795 (trzy wyd.).

Autorstwo przypisywano J. Wybickiemu, K. Platerowi, J. M. Ossolińskiemu, T. Mostowskiemu i H. Kołłątajowi. Autora prawdziwego wykryła współczesna policja pruska (zob. S. Askenazy: Napoleon a Polska. T. 1. W-wa 1918 s. 93, 234).

6. Weltbürger Sirach der Sohn an Deutschlands Reichs-Versammlung. Aus dem Französischen. Sarmatien 1795.

Zachęcony sensacją wywołaną poz. 5,

rozwinął bogatą działalność publicystyczną. Pisał anonimowo lub pod pseudonimami. Działalność ta należy już jednak do historii publicystyki niemieckiej.

Obszerna spuścizna rękopiśmienna zachowana w Staatsarchiv w Wiedniu; rękopisy pism Glavego w sprawie umorzenia długów Stanisława Augusta, organizacji banku narodowego w Polsce, reformy Żydów w Polsce (z 1787-1791) i in. znajdują się w: Bibl. Czart. sygn. 963, 970, 1174; Arch. Głównym Akt Dawnych (Arch. Wilan. sygn. 86, 96, Zbiór Popielów sygn. 221, Arch. Królestwa Pol. sygn. 380).

Listy

1. Do I. Potockiego z 1790 i w zbiorze z 1783-1792. Rkpsy Arch. Głównego Akt Dawnych (Arch. Wilan. sygn. 97, 279).

2. Do T. Czackiego z 1790. Rkps Bibl. Czart. sygn. 1174.

3. Do Stanisława Augusta z 1790, do króla pruskiego z tegoż roku, od G. Lucchesiniego i in. Rkpsy Bibl. Czart. sygn. 963, 970.

OPRACOWANIA

J. E. Biester: Kilka listów o Polsce pisanych latem 1791 r. Wyd. W. Zawadzki w: Polska stanisławowska w oczach cudzoziemców. T. 2. W-wa 1963 *Bibl. Pam. Pol. i Obcych*. — *Gaz. Warsz.* 1795 z 25 lipca. — F. Bentkowski: Historia literatury polskiej. T. 2. W-wa 1814. — K. Mulbachowa (K. Mundt): Baron Kolbielski. Powiastka historyczna. *Strzecha* 1872 i odb. Lw. 1872. — *Warta* 1889 nr 755. — R. F. Arnold: Geschichte der deutschen Polenliteratur von den Anfängen bis 1800. T. 1. Halle 1900. — A. Kraushar. *Przewodnik Nauk. i Lit.* 1905 s. 277. — W. Smoleński: Emigracja polska w latach 1795-1797. *Przegl. Hist.* 1910 i odb. W-wa 1911. — S. Askenazy: Napoleon a Polska. T. 3. W-wa 1919. — Estr. XXX (1934), 170-172. — A. Grodek: Idea banku narodowego. W-wa 1936; przedr. w: Studia z historii myśli ekonomicznej. W-wa 1963. — A. F. Pribram, E. Fischer: Ein politischer Abenteurer (K. Glave-Kolbielski). Wiedeń 1937 (z bibliografią). — E. Kipa: Zamach na Napoleona. *Nowiny Lit.* 1947 nr 31; przedr. w: Studia i szkice historyczne. Wr. 1959. — E. Kipa: Dzieduszycki Wiktoryn Walerian. *Pol. słownik biogr.* T. 6 (1948). — E. Kipa. *Pol. słownik biogr.* T. 8 (1959). — J. Szczepaniec: Monopol prasowy Tadeusza Włodka w Polsce w l. 1793-1796. *Ze skarbca kultury* z. 16 (1965).

GLIŃSKA (BUKATOWA) TEOFILA (BOGUMIŁA) (ok. 1762/1763—1799)

Poetka.

Ur. ok. 1762/1763, prawdopodobnie w Kosiczach Większych koło Nowogródka; córka Krzysztofa herbu Jastrzębiec, wyznania kalwińskiego, porucznika (później, pułkownika) Wojsk W. Ks. Litewskiego, i Teofili z Gołuchowskich. 29 września 1790 poślubiła Alojzego Bukatego, starostę milianickiego. Zmarła 23 października 1799.

TWÓRCZOŚĆ

1. Szczorse. Powst. ok. sierpnia 1784. Wyd. J. Chreptowicz. *Magazyn Warsz.* 1785 t. 1 cz. 1 s. 91-93. Wyd. nast. oprac. T. Mikulski. *Pam. Lit.* R. 41 (1950) z. 3/4, przedr. w: Ze studiów nad Oświeceniem. W-wa 1956.

2. Hymn Peruanów o śmierci. Z prozy Inkasów pana Marmontela wyjęty i na wiersz przełożony. Wyd. J. Chreptowicz, jw. poz. 1, s. 99-103. Wyd. nast. jw. poz. 1.

3. Bukiet od córki dla matki w dzień imienin tejże. Powst. przed 1790. Z rkpsu: Życie Ignacego Bykowskiego, porucznika wojsk rosyjskich, przez niego samego napisane w roku 1808, wyd. i przedr. T. Mikulski, jw. poz. 1.

4. Od tejże, w wilią rocznicy ojca. Powst. przed 1790. Z rkpsu wyd. i przedr. T. Mikulski, jw. poz. 1.

5. Wiersze imć panny Glińskiej na obraz j. o. księżny Massalskiej, hetmanowy W. Ks. Lit., przez imci p. Szmuglewicza malowany... w Wilnie. Myśli na ustroniu. Odpisy rękopiśmienne z XVIII w. w Bibl. Jagiel. sygn. 6214/III.

Zob. też: Gliński A. F., Przekłady poz. 2.

OPRACOWANIA

K. Estreicher. *Enc. powsz.* Orgelbranda. T. 10 (1862). — A. Pietkiewicz. *Wielka enc. powsz. ilustr.* T. 25/26 (1900). — W. Gomulicki: T. Glińska, poetka

polska z drugiej połowy XVIII w. W: Sylwety i miniatury literackie. Kijów 1916. — B. Korzeniewski: „Drama" w warszawskim Teatrze Narodowym podczas dyrekcji Ludwika Osińskiego (1814--1831). W-wa 1934 *Studia z Zakresu Historii Lit. Pol.* 11. — T. Mikulski: T. Glińska. *Pam. Lit.* R. 41 (1950) z. 3/4; przedr. w: Ze studiów nad Oświeceniem. W-wa 1956. — Z. Libera: Z problemów sentymentalizmu w literaturze polskiej. *Z polskich studiów slawistycznych.* T. 2. W-wa 1958. — M. Piszczkowski: Zagadnienia wiejskie w literaturze polskiego Oświecenia. Cz. 1. Kr. 1960 *PAN. Oddz. w Kr. Prace Komisji Hist.-Lit.* 6.

GLIŃSKI AUGUSTYN FELIKS (1762—1828)

Krypt.: A. G.

Tłumacz utworów teatralnych.

Ur. 2 września 1762 w Warszawie; syn Augustyna (nobilitowanego w 1768). Uczył się w Collegium Nobilium, od 1782 pracował w kancelarii jurysdykcji marszałkowskiej. W lipcu 1791 mianowany sekretarzem Komisji Policji Obojga Narodów, po likwidacji Komisji przez władze targowickie wrócił (w sierpniu 1792) do pracy w jurysdykcji marszałkowskiej (na stanowisko sekretarza). Pełnił wówczas m. in. obowiązki cenzora druków. Od Sejmu Grodzieńskiego — sekretarz generalny Komisji Policji Koronnej; równocześnie brał udział w konspiracji przygotowującej powstanie. W czasie insurekcji powołany na asesora policji, a 17 lipca — na stanowisko jednego z trzech sekretarzy w Wydziale Bezpieczeństwa Rady Najwyższej Narodowej. Czasy pruskie przebył na dzierżawie wsi Danielów w Piotrkowskiem, zajmując się obok gospodarstwa tłumaczeniami dla teatru. W 1807 wrócił do Warszawy, gdzie objął urząd sekretarza w Dyrekcji Policji Krajowej Księstwa Warszawskiego. W 1809 został konsyliarzem zreformowanego Ministerium i dyrektorem Biura Policji Krajowej. W 1813 uszedł z rządem Księstwa do Drezna. Mason VII stopnia; członek lóż: Bracia Zjednoczeni (mistrz katedralny i deputat do Wielkiego Wschodu Narodowego w 1811) i Rycerze Gwiazdy; wielki jałmużnik Wielkiego Wschodu; członek Najwyższej Kapituły (1821). W 1812 (po śmierci J. Adamczewskiego) powołany na członka Dyrekcji Rządowej Teatru Narodowego, pozostał nim po nowej organizacji Dyrekcji w lutym 1814. Był również cenzorem rządowym sztuk teatralnych. Od 1815 pracował w Komisji Rządowej Spraw Wewnętrznych i Policji Królestwa Polskiego, w 1818 mianowany referendarzem, a w 1825 radcą stanu. Zmarł w stanie bezżennym 17 marca 1828 w Warszawie, zapisując znaczne sumy dla warszawskich szpitali i zakładów charytatywnych. Pozostawił poważny zbiór numizmatyczny.

TWÓRCZOŚĆ

Przekłady

1. Rozpustnik. Tłum. w 1798.

Informuje (L. A. Dmuszewski): Krótka kronika teatru pol. (zob. L. Bernacki, t. 1, s. 400).

2. A. F. Kotzebue: Hrabia Beniowski, czyli spisek na Kamczatce, czyli wybicie się na wolność. Drama w 5 aktach z niemieckiego ... na polski język przełożone. Wyst. W-wa 1799. Wyd. W-wa 1807 (anonim.).

Autorstwo niepewne. Estr. II (1874), 393 błędnie przypisuje przekład Teofili Glińskiej, błąd prostuje T. Mikulski — przypisując tłumaczenie „pannie Glińskiej" z rodziny Augustyna. Wg E. Szwankowskiego, J. Lipińskiego i M. Rulikowskiego autorem przekładu był Augustyn. Zob. też: Kamiński J. N., Przekłady poz. 18.

3. Ch. H. Spiess: Klara z Hoheneichen. Rycerskie drama w 4 aktach z niemieckiego jp. Spies tłumaczone. Wyst. W-wa 16 lutego 1800.

4. Ch. A. Vulpius: Karol XII pod Benderem, czyli Sitach Manni. Drama historyczne w 5 aktach z niemieckiego... tłumaczone. Wyst. W-wa 16 marca 1800.

Być może jest to przeróbka dramy J. H. Zschokke: Karl der Zwölfte bei Bender. Zob. też: Kamiński J. N., Przekłady poz. 9.

5. A. F. Kotzebue: Dziewica słońca, czyli Kora i Alonzo. Drama w 5 aktach z niemieckiego... tłumaczone. Wyst. W-wa 4 maja 1800.

E. Szwankowski i M. Rulikowski utożsamiają warszawskie przedstawienie niemieckie sztuki z 21 sierpnia 1793 z przedstawieniem jej przekładu,

błędnie przesuwając datę jego prapremiery na 1793.

6. F. Kratter: Podkanclerzy. Drama w 5 aktach z niemieckiego ... tłumaczone. Wyst. W-wa 11 maja 1800.

7. F. J. Zeigler: Honor kobiet. Historyczno-rycerskie drama w 5 aktach z niemieckiego... tłumaczone. Wyst. W-wa 1800.

8. A. F. Kotzebue: Sułtan Wampun, czyli nieroztropne życzenia. Opera komiczna w 2 aktach z niemieckiego ... przerobiona, z muzyką jp. Elsner, tłumaczył Gliński i (W.) Bogusławski. Wyst. W-wa 1800.

Por. Bogusławski W., Twórczość poz. 47.

9. J. M. Babo: Otto z Wittelsbach, Pfalzgraf Renu. Tragedia w 5 aktach z niemieckiego przerobiona. Wyst. W-wa 1 stycznia 1801.

Zob. też: Kamiński J. N., Przekłady poz. 15.

10. A. F. Kotzebue: Johanna z Montfauson lub Johanna de Montfauçon. Drama rycerskie lub tragedia rycerska w 3 aktach z niemieckiego tłumaczone. Wyst. W-wa 1801.

11. A. F. Kotzebue: Niebezpieczeństwa młodości. Komedia w 4 aktach. Wyst. W-wa 1801.

12. J. Patrat: Dwaj lichwiarze. Komedia z francuskiego... tłumaczona. Wyst. W-wa 1801 (lub 1802).

13. L. Ch. Caignez: Sąd Salomona. Melodrama w 3 aktach z francuskiego... tłumaczone, z muzyką jp. Elsner. Wyst. W-wa 9 listopada 1806.

14. J. H. Collin: Regulus. Tragedia w 5 aktach z niemieckiego p. Kollin tłumaczona. Wyst. W-wa 15 marca 1807.

Zob. też: Kamiński J. N., Przekłady poz. 22; Pękalski W., Twórczość poz. 51.

15. A. F. Kotzebue: Dwaj bracia. Komedia w 4 aktach napisana oryginalnie po niemiecku przez p. Kotzebue, przerobiona po francusku przez pp. (M.) Weiss, (S.) Jauffret i (J.) Patrat, a z języka francuskiego na polskie przełożona 1816 r. Rkps Ossol. sygn. 5100/I.

W *Gaz. Warsz.* 1812 nr 50 ogł. nekrolog J. Adamczewskiego.

OPRACOWANIA

Akty powstania Kościuszki. T. 1, 3. Wyd. S. Askenazy, W. Dzwonkowski, E. Kipa, R. Morcinek. Kr. 1917-Wr. 1955. — Materiały do dziejów Komisji Rządzącej z r. 1807. Wyd. M. Rostworowski. Kr. 1918. — Instrukcje i depesze rezydentów francuskich w Warszawie 1807-1813. Wyd. M. Handelsman. T. 2. Kr. 1914. — (Nekrologi:) *Gaz. Warsz.* 1828 nr 77; *Kur. Warsz.* 1828 nr 76. — K. W. Wójcicki: Cmentarz Powązkowski pod Warszawą. T. 1. W-wa 1855. — K. Koźmian: Pamiętniki obejmujące wspomnienia od r. 1780 do r. 1815. T. 2. Poz. 1858. — W. Smoleński: Konfederacja targowicka. Kr. 1903. — M. Szyjkowski: Schiller w Polsce. Kr. 1915. — M. Szyjkowski: Dzieje nowożytnej tragedii polskiej. Typ pseudoklasyczny (1661-1831). Kr. 1920. — L. Bernacki: Teatr, dramat i muzyka za Stanisława Augusta. T. 1-2. Lw. 1925. — S. Małachowski-Łempicki: Wolnomularstwo w Księstwie Warszawskim (1807-1812). *Wiedza i Życie* 1928 z. 7. — S. Małachowski-Łempicki: Wykaz polskich lóż wolnomularskich oraz ich członków. Kr. 1929 s. 93. — W. Tokarz: Insurekcja warszawska. Lw. 1934; wyd. 2 W-wa 1950. —

T. Mikulski: Teofila Glińska. *Pam. Lit.* R. 41 (1950) z. 3/4; przedr. w: Ze studiów nad Oświeceniem. W-wa 1956. — K. Michałowski: Opery polskie. Kr. 1954 *Materiały do Bibliografii Muzyki Pol.* 1. — E. Szwankowski: Teatr Wojciecha Bogusławskiego w l. 1799-1814. Wr. 1954 *Materiały do Dziejów Teatru w Pol.* 1. — J. Lipiński: Recenzje teatralne Towarzystwa Iksów, 1815-1819. Wr. 1956 *Materiały do Dziejów Teatru w Pol.* 4. — A. Papierzowa: Libretta oper polskich z lat 1800-1830. Kr. 1959. — M. Rulikowski, A. Zahorski. *Pol. słownik biogr.* T. 8 (1959). — A. Zahorski: Centralne instytucje policyjne w Polsce w dobie rozbiorów. W-wa 1959 *PAN. Studia z Dziejów Pol. w Okresie Oświecenia* 2.

GODEBSKI CYPRIAN GODZIEMBA (1765—1809)

Krypt.: C. G.

Poeta, tłumacz, powieściopisarz, publicysta.

Ur. w 1765 w powiecie łuckim; syn Ludwika, właściciela wioski, i Agaty z Bąkowskich. Uczył się u pijarów w Dąbrowicy, potem pracował jako wiceregent aktowy w palestrze łuckiej i gospodarował wraz z żoną, Teklą z Brzeżeckich, na ojcowiźnie, którą

rychło w procesie z hr. Olizarem utracił. W 1793 był „kapitanem-isprawnikiem" powiatu dąbrowickiego. W 1794 agitował na rzecz insurekcji, po jej upadku, jako emisariusz tzw. Centralizacji Lwowskiej — za utworzeniem legionów. Skazany zaocznie na Sybir, zbiegł do Lublina, skąd wyruszył z Ksawerym Kosseckim do Włoch. W 1798 wstąpił w Rzymie do legionów i został zaufanym sekretarzem gen. Rymkiewicza. W Mantui prowadził pracę oświatową wśród żołnierzy i redagował (w lutym i marcu 1799) gazetę pisaną *Dekada Polska*. Po bitwach pod Legnano i Magnano uzyskał rangę porucznika; ranny leczył się w oblężonej Mantui, skąd po kapitulacji przedostał się do Lyonu i zaciągnął do tworzącej się Legii Naddunajskiej. W grudniu 1799 w stopniu kapitana brał udział w organizowaniu 14 kompanii 3 batalionu zakładu legionowego w Phalsburgu. Uczestniczył w kampanii gen. Moreau. W 1800, lecząc się w Aix-La Chapelle, ożenił się (po raz drugi) z Justyną Godfrinon. Po pokoju w Lunéville udał się do Paryża, skąd w roku następnym powrócił do kraju. W 1802 próbował transakcji handlowych w Brukseli. W 1803-1804 i 1806 redagował i wydawał w Warszawie wraz z Kosseckim *Zabawy Przyjemne i Pożyteczne*. Był w kontakcie z Towarzystwem Republikantów Polskich. W 1805 został członkiem Towarzystwa Przyjaciół Nauk. Należał do masonerii (członek loży Świątynia Izis). Od lata 1805 do wiosny 1806 przebywał na wsi w Rydzewie jako nauczyciel córek Jeżewskich. W odpowiedzi na manifest H. Dąbrowskiego z 1806 udał się do Poznania, gdzie uformował pułk piechoty. Następnie jako podpułkownik adiutant stanął na czele Wydziału Instrukcji; od lutego 1807 prowadził Wydział Etatowy w Dyrekcji Wojny; od 8 marca był dowódcą pułku w legii kaliskiej (8 pułk piechoty). Po pokoju w Tylży — komendant Kalisza. Odznaczony krzyżem Virtuti Militari. Wiosną 1808 przesunięty z pułkiem do Konina, a w jesieni do Modlina. 19 kwietnia 1809 poległ w bitwie pod Raszynem, dowodząc pierwszym batalionem swego pułku.

TWÓRCZOŚĆ

1. List do Kalasantego Szaniawskiego pisany z Akwizgranu r. 1800. (List manipejski). *Zabawy Przyjemne i Pożyteczne* t. 4 (1804). Wyd. nast.: zob. Wyd. zbior. poz. 1 cz. 2; przedr. L. S. Korotyński w: Poeci legioniści. Wybór ich poezji. W-wa 1907 *Tania Bibl.* 26; zob. Wyd. zbior. poz. 2 (tu fragm.).

2. Wiersz do siebie samego. Powst. 1802. Wyd. zob. Wyd. zbior. poz. 1 cz. 2. Wyd. nast.: zob. Wyd. zbior. poz. 2; przedr. P. Hertz w: Zbiór poetów polskich XIX w. Ks. 1. W-wa 1959.

3. List do X. K. (K. Kosseckiego) z Kassel pod Moguncją dnia 13 grudnia 1802 r. Wyd. zob. Wyd. zbior. poz. 1 cz. 2; poz. 2 (tu fragm.).

4. Wiersze. *Nowy Pam. Warsz.* 1802--1803. (Tu m. in.: Obraz filozofa. 1802 wrzesień; Chmiel i dąb. 1803 lipiec). Wyd. nast.: zob. Wyd. zbior. poz. 1 cz. 2; poz. 2.

5. List do przyjaciela z Warszawy dn. 7 maja 1803. Wyd. zob. Wyd. zbior. poz. 2.

6. Na odjazd Juliana Niemcewicza. Powst. 1803. Wyd. zob. Wyd. zbior. poz. 1 cz. 2. Wyd. nast.: przedr. L. S. Korotyński, jw. poz. 1; zob. Wyd. zbior. poz. 2.

7. Wiersze. *Zabawy Przyjemne i Pożyteczne* 1803-1804 (Tu m. in.: Cyfra na jaworze; Przekleństwo kochanki; Przekleństwo żebraka; Dąb i drzewka; Zwierciadło i dziecię. T. 1 1803. — Snycerz, posąg i Jowisz; Pijak bliski zgonu. T. 2 1804. — Czerna, księżna czerniehowska, starożytny rosyjski romans; Łakomca; poz. 1. T. 4 1804). Wyd. nast.: zob. Wyd. zbior. poz. 1 cz. 2; wybór w Wyd. zbior. poz. 2.

8. Grenadier filozof. Powieść prawdziwa wyjęta z dziennika podróży r. 1799. W-wa 1805. Wyd. nast.: „korsarskie" Machnówka (ok. 1805); zob. Wyd. zbior. poz. 1 cz. 1; Przemyśl 1882 *Bibl. Uniwersalna Arcydzieł Pol. i Obcych*; oprac. Z. Kubikowski. Wr. 1952 *Powieści Pol. XIX w.*, toż wyd. 2 zmienione Wr. 1953.

9. Wiersz do Legiów polskich. Poprzedzony krótką wiadomością o Legiach polskich. W-wa 1805. Wyd. nast.: zob. Wyd. zbior. poz. 1 cz. 2; przedr. L. S. Korotyński, jw. poz. 1; *Sto lat myśli pol.* t. 2 (1902); zob. Wyd. zbior. poz. 2; przedr. P. Hertz, jw. poz. 2. Fragm. w wielu podręcznikach i antologiach.

10. Wiersze powst. w Rydzewie w 1805/1806. M. in.: Do Ksawerego Kossowskiego; Strumyk; Do Jana Drozdowskiego (*Pam. Warsz.* 1809 nr 8); Do Jędrzeja Horodyskiego (*Zabawy Przyjemne i Pożyteczne* t. 5 (1806)); Listy o wsi; List do Jana O. (list manipejski). Wyd. zob. Wyd. zbior. poz. 1 cz. 2; wybór w Wyd. zbior. poz. 2.

11. Wiersz do J. W. Dąbrowskiego... z powodu jego małżeństwa napisany r. 1807 d. 13 listopada. B. m. (1807). Wyd. nast.: zob. Wyd. zbior. poz. 1 cz. 2; przedr. L. S. Korotyński, jw. poz. 1; zob. Wyd. zbior. poz. 2.

12. Wiersze z 1807, m. in.: Wiersz do płci pięknej; Sen. Wyd.: zob. Wyd. zbior. poz. 1 cz. 2; w poz. 2 Sen.

13. Uroczystość wielkiego Napoleona, czyli powrót z niewoli. Komedioopera w 2 aktach. Wyst. Kalisz 15 sierpnia 1808; W-wa 2 grudnia 1808.

Estr. podaje błędnie: „drugi tyt.: Miłostki ułańskie", co dotyczy komedii Ksawerego Godebskiego granej w 1823 i wyd. w 1899. „Miłostki ułańskie" błędnie przypisuje Cyprianowi również *Pol. słownik biogr.*

14. Pochwała Konfucjusza, filozofa chińskiego. Wyd. zob. Wyd. zbior. poz. 1 cz. 1.

15. Krótka wiadomość o życiu i śmierci Sokratesa. Wyd. zob. Wyd. zbior. poz. 1 cz. 1.

16. Nemrod, czyli początek bałwochwalstwa na ziemi. Powieść arabska. Wyd. zob. Wyd. zbior. poz. 1 cz. 1.

17. Demokryt, czyli nierozmyślne żądania. Powieść filozoficzna naśladowana z Lukiana. Wyd. zob. Wyd. zbior. poz. 1 cz. 1.

18. Myśli o nadziei. Naśladowane z francuskiego. Wyd. zob. Wyd. zbior. poz. 1 cz. 1.

19. Pamiętnik oblężenia Mantui. *Tyg. Lit.* 1842. Wyd. nast.: *Bibl. Ossol.* t. 5 (1864); wyd. K. Godebski. Lw. 1864.

20. Dodatek do przepisów musztry. B. m. r.

21. Pamiętnik Legii Naddunajskiej. Nie dokończony, rkps zaginął.

22. Dzieło o literaturze narodowej. Nie dokończone, rkps zaginął.

Ponadto prace jego ogł. w czasopismach: *Czas* (1872 nr 115), *Nowy Pam. Warsz.*, *Pam. Warsz.* (tu ostatni wiersz Godebskiego: Do Arysta. 1809 nr 10), *Warszawianin* (1822), *Zabawy Przyjemne i Pożyteczne* (1803-1806, tu również sprawozdania z literatury obcej).

Kilka wierszy z czasopism przedr. (m. in.): L. S. Korotyński, jw. poz. 1; J. W. Gomulicki. *Nowe Książki* 1958 nr 22-23 i P. Hertz, jw. poz. 2.

Przekłady

1. Geografia ułożona w grę... (Tłum. z franc.). W-wa 1803.

2. J. Delille: Wieśniak. Pieśń IV. *Zabawy Przyjemne i Pożyteczne* t. 3-4 (1804). Wyd. nast.: zob. Wyd. zbior. poz. 1 cz. 2; poz. 2 (tu fragm.).

Współautor przekładu (tłumacz niewielkiej partii początkowej): J. Czyżewski.

3. Wyprawa Igora przeciw Połowcom. (Fragm. z przekł. franc.). *Zabawy Przyjemne i Pożyteczne* t. 6 (1806). Wyd. nast.: zob. Wyd. zbior. poz. 1 cz. 2; poz. 2 (tu fragm.).

4. Przepis musztry i manewrów... (Tłum. z franc.). Cz. 1-4. W-wa 1807-1808. Wyd. nast.: rozszerz. W-wa 1811; W-wa 1815.

5. J. A. Ségur: Czasy patriarchalne, czyli wesele Jakuba, syna Izaaka. Romans wyjęty z dzieła... Wyd. zob. Wyd. zbior. poz. 1 cz. 1.

6. P. N. Ovidius: Fragment heroidy, poprzedzony rzutem myśli na heroidy. Wyd. zob. Wyd. zbior. poz. 1 cz. 2.

7. J. F. La Harpe: Sokrates do swoich przyjaciół. Heroida. Wyd. zob. Wyd. zbior. poz. 1 cz. 2.

Prace redakcyjno-edytorskie

1. *Dekada Polska.* Gazeta pisana. Nr 1-4. Mantua luty-22 marzec 1799. (Współredaktor: F. Paszkowski). Fragm. nru 3 (z 11 marca) ogł. S. Askenazy: Napoleon a Polska. T. 3. W-wa 1919 s. 410. Nr 2 (z 1 marca), fragm. nru 3 i 4 (z 22 marca) ogł. A. M. Skałkowski: Archiwum Wybickiego. T. 1. Gdańsk 1948 s. 377-384.

Z rkpsów Bibl. Czart. sygn. 2779 i zbiorów dra Rożnowskiego.

2. *Zabawy Przyjemne i Pożyteczne.* T. 1-6. W-wa 1803-1804, 1806. (Współredaktor: K. Kossowski). Wyd. „korsarskie": t. 1-4. Machnówka (ok. 1805, jako dzieło S. Sz. Potockiego); przedr. poszczególnych tomów: Machnówka 1807 i 1813 (anonim.).

Wydania zbiorowe

1. Dzieła wierszem i prozą... po większej części drukiem nie ogłoszone. Cz. 1-2. Wyd. K. Godebski. W-wa 1821.

Zawartość cz. 1: Twórczość poz. 8, 14-18, Przekłady poz. 5; cz. 2: Twórczość poz. 1-4, 6,

7, 9-12, Przekłady poz. 2, 3, 6, 7, Listy poz. 4, oraz inne wiersze i bajki.

2. Wybór wierszy. Oprac. Z. Kubikowski. Wr. (1956) *BN* I, 161.

Listy i materiały

1. Korespondencja z A. Kosińskim. Wyd. W. Kosiński: Amilkar Kosiński we Włoszech. 1795-1803. Poz. 1877.

2. Do K. Kossowskiego, J. K. Szaniawskiego, A. Horodyskiego i in. z 1798-1806. Rkps Bibl. Nar. BOZ sygn. 1813.

3. Do J. Wybickiego 11 listów z 1801-1807. Wyd. A. M. Skałkowski: Archiwum Wybickiego. T. 1-2. Gdańsk 1948-1950.

List z 9 stycznia 1801 przedr. ze zbioru: Z korespondencji Kościuszki urzędowej i prywatnej. Kórnik 1939/1949; list z 29 czerwca 1801 z: Listy znakomitych Polaków wyjaśniające historię legionów. Kr. 1831.

List z 19 sierpnia 1803 przedr. J. Michalski: Z dziejów Towarzystwa Przyjaciół Nauk. W-wa 1953 s. 58-59.

4. Do wydawcy *Pamiętnika Warszawskiego* z 18 stycznia 1809. Wyd. zob. Wyd. zbior. poz. 1 cz. 2.

OPRACOWANIA

O... (L. Osiński): Wiadomość o życiu i pismach C. Godebskiego. *Pam. Warsz.* 1809 t. 1. — K. Kossecki: (Życiorys Godebskiego). Rkps Bibl. Nar. BOZ sygn. 1813. — J. K. Szaniawski: Pochwała C. Godebskiego. *Roczn. Tow. Warsz. Przyj. Nauk* t. 8 (1812) cz. 2; przedr. w: Dzieła wierszem i prozą. Cz. 1. W-wa 1821; *Polska krytyka literacka (1800-1918). Materiały.* T. 1. W-wa 1959. — K. W. Wójcicki: Cmentarz Powązkowski. T. 1. W-wa 1855. — K. W. Wójcicki. *Enc. powsz.* Orgelbranda. T. 10 (1862). — K. W. Wójcicki: Warszawa, jej życie umysłowe i ruch literacki w ciągu lat 30 (od 1800 do 1830 r.). *Bibl. Warsz.* 1879 t. 1 i odb. (W-wa 1880). — S. Schnür-Pepłowski: Rycerz poeta. W: Legioniści. Opowiadania historyczne. Lw. 1899 s. 119-137. — H. Galle. *Album biogr. zasłużonych Polaków i Polek w. XIX.* T. 1. W-wa 1901. — J. Michalski. *Sto lat myśli pol.* T. 2 (1902). — W. Tokarz: Ostatnie lata H. Kołłątaja. T. 1-2. Kr. 1905. — L. S. Korotyński: C. Godebski. W: Poeci legioniści. Wybór ich poezji. W-wa 1907 *Tania Bibl.* 26. — C. Godebski (1765-1809) et son fils Xavier Godebski (1801-1869). *Bulletin Polonais* (Paryż) 1908 s. 209-214. — A. M. Skałkowski: O cześć imienia polskiego. Lw. 1908. — H. Galle: Poeta-legionista. C. Godebski w setną rocznicę zgonu. *Tyg. Ilustr.* 1909 s. 311-312. — A. Koehlerówna: W stuletnią rocznicę bitwy pod Raszynem. *Kur. Poz.* 1909 nr 88-89. — M. Smolarski: Poeta wiersza do legionów, Cyprian Godebski, 1765-1809. *Przegl. Pol.* t. 176-177 (1910) i odb. — M. Kukiel: Próby powstańcze po trzecim rozbiorze. Kr. 1912. — M. Smolarski: Poezja legionów. Czasy, pieśni i jej dzieje. Kr. 1912. — M. Sokolnicki: Generał Michał Sokolnicki. W-wa 1912. — W. Żebrowski: Godebskiego „Wiersz do legiów". *Spr. Dyr. prywatnego gimn. żeńskiego ... w Stanisławowie za r. szk. 1912/1913.* Stanisławów 1913. — S. Askenazy: Napoleon a Polska. T. 1-3. W-wa 1918-1919. — M. Kukiel: Dzieje wojska polskiego w dobie napoleońskiej. W-wa 1920. — J. Nałęcz: C. Godebski. W-wa 1920 *Bibl. Uniw. Żołnierskiego* dz. 1 t. 3. — A. M. Skałkowski: Polacy na San Domingo. Poz. 1921. — T. Sinko: O tradycjach klasycznych Adama Mickiewicza. Kr. 1923 s. 83-84. — K. Wojciechowski: Historia powieści w Polsce. Lw. 1925. — J. Willaume: Stan służby Godebskiego. *Kwart. Hist.* 1926. — S. Małachowski-Łempicki: Wykaz polskich lóż wolnomularskich i ich członków w l. 1738-1821. Kr. 1929. — B. Vydra: „Slovo o pluku Igorově", jeho ohlasy a vlivy v literatuře polské a české. *Sborník Prací I Sjezdu Slovanských Filologů v Praze.* T. 1. Praga 1929; wersja rozszerz. *Bratislava* t. 4 (1930). — K. Bartoszewicz: Napoleon w rymach polskich. Od 1806-1812. W: Szkice i portrety literackie. T. 1. Kr. 1930 s. 255-267, 270. — T. Sinko: „Nasz przyjaciel Maro". *Przegl. Współcz.* t. 25 (1930) nr 102. — A. Bronarski: Stosunki intelektualne polsko-szwajcarskie w ciągu wieków. *Przegl. Współcz.* t. 28 (1931) nr 112/113. — J. Ujejski: Dzieje polskiego mesjanizmu do powstania listopadowego włącznie. Lw. 1931. — B. Pawłowski: Dziennik historyczny i korespondencja polowa gen. Michała Sokolnickiego z 1809 r. Kr. 1932 *PAU. Arch. Komisji Hist. Wojskowej* 2. — W. Berent: Onegdaj (Pochwała C. Godebskiego). *Roczn. Pol. Akademii Literatury 1933-1936.* W-wa 1937. — W. Berent: Nurt. W: Pisma. T. 9. W-wa 1934; wyd. nast. W-wa 1956. — B. Pawłowski: Historia wojny polsko-austriackiej 1809 r. W-wa 1935. — W. Berent: „Zabawy Przyjemne i Pożyteczne". W: Diogenes w kontuszu. W-wa 1936. — L. Zieleniewski: „Dekada", pismo Legionów Polskich w r. 1799. (Wstęp: S. Krzywoszewski). W-wa 1938. [Rec.: St. Cz.

Epoka 1938 nr 18 s. 12]. — S. Windakiewicz: Epika polska. Kr. 1939 s. 79-82. — M. Kridl: The First Polish Translation of the „Slavo". *Memoirs of the American Folklore Society* t. 49 (1947) i odb. (Filadelfia 1949). — C. Zgorzelski: Duma poprzedniczka ballady. Tor. 1949. — Z. Kubikowski: Godebski o Krasickim. *Zeszyty Wr.* 1952 nr 1. — Z. Kubikowski: (Wstęp do) Grenadier-filozof. Powieść prawdziwa wyjęta z dziennika podróży r. 1799. Wr. 1952 *Powieści Pol. XIX w.*, toż wyd. 2 Wr. 1953. — A. Obrębska-Jabłońska: (Wstęp do) Słowo o wyprawie Igora. W-wa 1954 s. 65-71. — J. Michalski: Z dziejów Towarzystwa Przyjaciół Nauk. W-wa 1953 s. 61, 96, 207. — E. Szwankowski: Teatr Wojciecha Bogusławskiego w l. 1799-1814. Wr. 1954 *Materiały do Dziejów Teatru w Pol.* 1. — Z. Kubikowski: (Wstęp do) Wybór wierszy. Wr. (1956) *BN* I, 161. [Rec.: M. Piszczkowski. *Ruch Lit.* 1960 nr 1/2]. — M. Szolson: O pierwszym przekładzie „Słowa o wyprawie Igora" na język polski. *Kwart. Instytutu Pol.-Radzieckiego* 1956 nr 3/4. — Z. Skwarczyński: W szkole sentymentalizmu. „Tygodnik Wileński" z 1804 r. Łódź 1958 *Łódz. Tow. Nauk. Wydz. I* 34. — R. Rosiak: C. Godebski. *Kamena* 1959 nr 8/9. — A. M. Skałkowski. *Pol. słownik biogr.* T. 8 (1959). — C. Zgorzelski: Powieść o czułych „filozofach" („Grenadier-filozof" Godebskiego). *Księga pam. ku czci S. Pigonia.* Kr. 1961. — J. W. Gomulicki: Oświecenie. (Do r. 1815). *Roczn. Lit. 1957* (W-wa 1962) s. 195. — M. Piszczkowski: Zagadnienia wiejskie w literaturze polskiego Oświecenia. Cz. 2. Wr. 1963 *PAN Oddz. w Kr. Prace Komisji Hist.-Lit.* 9.

GOLAŃSKI FILIP NERIUSZ (NEREUSZ) (1753—1824)

Pseud.: Autor „O wymowie i poezji"; Profesor Pisma Ś-go w Imp. Uniw.; Dawniejszy Profesor Literatury i Wymowy w Szkole Gł. Litewsk.; Sekretarz konferencji umocowany do tego § 1.

Teoretyk literatury, publicysta, tłumacz, kaznodzieja.

Ur. 30 sierpnia 1753 w Krakowie; pochodził z rodziny drobnoszlacheckiej. W 1769 wstąpił do zgromadzenia pijarów; śluby zakonne złożył w 1771. Nauki pobierał kolejno: w 1772 w Podolińcu, w 1773 w Rzeszowie, w 1778-1779 w Krakowie. W 1775 — nauczyciel klasy najniższej w Złoczowie, w 1776 — w Chełmie; w 1777 uczył w Rawie klasę drugą, w 1780-1781 wykładał matematykę w Piotrkowie, w 1782 matematykę w Radziejowie, a w 1783-1787 wymowę w Warszawie. W 1786-1787 prowadził kronikę zakonną domu warszawskiego. Przez pewien czas był wychowawcą Aleksandra Pocieja, starościca rohaczewskiego. W 1787 uzyskał nominację na wiceprofesora wymowy i poezji w Szkole Głównej W. Ks. Lit.; profesorem został w 1793. Był nagrodzony medalem Merentibus. W czasie powstania kościuszkowskiego redagował *Gazetę Narodową Wileńską* — organ Rady Najwyższej Litewskiej (od 4 maja do 6 sierpnia 1794). W 1803-1812 wykładał Pismo Św. na Uniwersytecie Wileńskim. Przeszedłszy w 1812 na emeryturę, brał nadal czynny udział w posiedzeniach Uniwersytetu, w 1817 pełnił obowiązki wizytatora szkół guberni grodzieńskiej i białostockiej, w 1817-1819 dziekana Wydziału Literatury i Nauk Wyzwolonych, w 1817 (od 10 listopada) — 1818 cenzora książek. Był również czynny jako wykładowca wymowy kościelnej w Głównym Seminarium Duchownym i jako kaznodzieja. Od 1808 posiadał jedno z najbogatszych beneficjów Uniwersytetu — probostwo kaplicy Św. Kazimierza. Współpracował z czasopismami wileńskimi i był członkiem warszawskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk. Zmarł 26 (wg L. Chmaja: 24) stycznia 1824 w Wilnie.

TWÓRCZOŚĆ

1. Mowa przy obchodzie setnej rocznicy zwycięstwa pod Wiedniem. Do uczącej się młodzi w szkołach warszawskich ks. ks. Scholarum Piarum... B. m. 1783. Przedr. J. K. Radecki w: Pamiątki z dziejów dawnej Polski. T. 2. Poz. 1842.

2. Oratio pro instauratione studiorum in Collegio Regio Varsaviensi Scholarum Piarum... (W-wa) 1783.

3. Mowa przy dorocznym zaczęciu szkół warszawskich ks. ks. Scholarum Piarum... W-wa 1784. Toż po łacinie. Tekst pol. skróc. przedr. Z. Florczak, L. Pszczołowska w: Ludzie Oświecenia o języku i stylu. T. 2. W-wa 1958.

4. Na szczęśliwy do Warszawy powrót Jego Królewskiej Mości Pana Miłościwego z prowincji litewskiej po Sejmie Grodzieńskim roku 1784. Dnia 2 grudnia (1784). B. m. (1784).

5. Oratio pro instauratione studiorum in Collegio Regio Varsaviensi Scholarum Piarum habita Varsaviae 1785. (W-wa 1785).

6. Mowa przy dorocznym zaczęciu szkół warszawskich ks. ks. Scholarum Piarum... W-wa 1786.

7. O wymowie i poezji. W-wa-Wil. 1786. Wyd. nast.: „powtórne wydanie nowymi uwagami pomnożone" Wil. 1788; wyd. 3 zmienione Wil. 1808. Fragm. przedr.: I. Szydłowski w: Przykłady stylu polskiego... T. 1. Wil. 1827; Z. Florczak, L. Pszczołowska, jw. poz. 3, t. 1.

8. Listy, memoriały i supliki z uwagami stosownymi przez autora „O wymowie i poezji". Wil. 1788. Wyd. nast.: wyd. 4 Wil. 1804. Fragm. przedr. Z. Florczak, L. Pszczołowska, jw. poz. 3, t. 1.

9. Kazanie na dzień Ś. Kazimierza w katedrze wileńskiej miane... 4 marca 1790. Wil. (1790).

10. Leo Sapieha olim palatinus etc. Alexandro principi Sapieha supremo M. D. L. cancellario, pronepote suo, dum principis in collegio judicum M. D. L. fasces Vilnae poneret... XVII Cal. Maii 1790. B. m. (1790).

11. Mowa przed wykonaniem przysięgi od korpusów wojska roku 1791. Wil. (1791).

12. Alegorie starożytne w stosunku do I wieku sławnych ludzi Plutarcha i czasów bohatyrsko mitologicznych. Wil. 1801.

13. Mowa na dzień dorocznych urodzin J. K. M. Aleksandra I przy ogłoszeniu wskazanych w ustawie nagród dla celniejszych uczniów... 12 grud. 1803. Wil. 1803.

14. Mowa... w Akademii Wileńskiej miana na posiedzeniu publicznym, złożonym z okoliczności najłaskawszego potwierdzenia tejże Akademii przez Najjaśniejszego Imperatora i nadania jej nowymi dobrodziejstwy. W-wa 1803.

15. Mowa o zakładzie i dalszym wzroście Akademii Wileńskiej na publicznej sesji Imp. Uniw. Wil. po przeczytaniu aktu potwierdzenia. Wil. 1803.

16. Rys Mojżeszowego prawodawstwa, w głosie prof. ... na publicznej sesji Imper. Uniw. 15 września 1804. Wil. 1815.

17. Pacierz wedle swego porządku... dla pomocy nauczyciela religii. Wil. 1808.

18. Pamiątka Tomasza Husarzewskiego, profesora historii powszechnej i krytyki, i Franciszka Smuglewicza, pierwszego profesora rysunków i malarstwa w Imp. Uniwers. Wil., w głosie prof. ... na publicznym posiedzeniu Imp. Uniw. ... 15 września 1808. Wil. 1808.

19. Nowy Testament, Ewanielie, Dzieje i Pisma Apostolskie w swoich wyjątkach, treści i wykładzie, ze stosunkiem Starego do Nowego Testamentu, do pacierza, dla każdego wieku i stanu chrześcijan... Wil. 1808.

20. Katechizm, czyli krótszy wykład pacierza... Wil. 1809.

21. Kopia autentyczna pewnej konferencji pomiędzy dwoma pierwszymi z porządku w rzeczypospolitej literalnej kolegami. Za potwierdzeniem całego koła alfabetycznego. Zgodna z oryginałem. Pisał i podpisał na miejscu sekretarza konferencji umocowany do tego § 1 z dalszymi w swym rzędzie. Wil. 1809.

22. Literatka chińska dla literatek i literatów w Europie. Wil. 1810.

23. (Głos z 23 stycznia 1811 w sprawie obsadzenia Katedry Wymowy Uniw. Wil.). Wyd. z rkpsu L. Uziębło: „Głos" prof. Golańskiego i Euzebiusz Słowacki. *Na powodzian. Księga zbior. prac literackich i artystycznych* W-wa 1904.

Rkps Bibl. Uniw. Wil. (Kuratoria Czart. sygn. 379).

24. Filozof i antyfilozof, rozmowy w zarzutach i odpowiedziach dla dochodzenia i uznania prawdy. Wil. 1811.

25. Kazanie (przy uroczystym obchodzie żałobnego nabożeństwa za duszę śp. T. Czackiego). Wil. 1813.

26. Materiał kaznodziejski... służyć mogący do kazań... Wil. 1813.

27. Przymówienie się wysłużonego profesora... na sesji Rady Imperatorskiego Wileńskiego Uniwersytetu dnia 1 kwietnia 1814 r. Wil. 1814.

O wakujących katedrach na Wydziale Teologicznym.

28. Kazanie na uroczystych egzekwiach w kościele akademickim Św. Jana ku pa-

miątce śp. Hieronima Stroynowskiego. (Wil.) 1815.

29. Rys polskiego słownika jp. Linde po wyjściu całego dzieła na powszechny widok, przez... w Dzienniku Wileńskim 1815 r. w miesiącach wrześniu, październiku i listopadzie umieszczony, teraz w jedno zebrany i przedrukowany. Wil. 1822.

Prace drobniejsze zamieszczał w: *Dzien. Wil.* (1815-1817), *Gaz. Nar. Wil.* (1794), *Mies. Połocki* (1818 t. 2), *Pam. Warsz.* (1809 t. 2), *Tyg. Wil.* (tu opowiadanie: Moc wymowy serca. 1804 nr 8).

Parę zapisów kronikarskich jego pióra z 1786-1787 wyd. L. Chmaj: Historia Domus Varsaviensis Scholarum Piarum. Wr. 1959 *PAN. Arch. Dziejów Oświaty* 1.

Wg świadectwa F. K. Dmochowskiego F. N. Golański ma być autorem „Listu Sandomierzanki do Podolanki" (zob. DMOCHOWSKI F. K., Twórczość poz. 1).

P r z e k ł a d y

1. Plutarch: Sławni ludzie i onych porównania, dzieło historyczne, moralne i filozoficzne. T. 1-4. Wil. 1801-1805. Stąd sześć żywotów przedr. T. Sinko w: Plutarch: Żywoty sławnych mężów. W zrewidowanym przekładzie F. N. Golańskiego; z dodaniem trzech żywotów w przeróbce I. Krasickiego. Kr. (1921) *BN* II, 3, toż wyd. 2 Kr. (1928), toż Kr. (przed 1936).

2. F. J. P. Ancillon: Stosunek pierwszego wynalazcy nowego świata do świętego wodza i prawodawcy ludu bożego, czyli porównanie Kolumba z Mojżeszem. *Dzien. Wil.* 1816 t. 3-4.

L i s t y

1. Do M. Molskiego z 25 maja 1801. Wyd. T. Wierzbowski w: Materiały do dziejów piśmiennictwa polskiego. T. 2. W-wa 1904.

OPRACOWANIA

Raporty generalnych wizytatorów z lat 1774-1782. Wyd. T. Wierzbowski. W-wa 1907 *Komisja Edukacji Nar.* z. 25, 27. — J. U. MORZYGODZINA (A. K. CZARTORYSKI): (Przeciw nowatorstwu Golańskiego w ortografii). *Pam. Warsz.* 1809 nr 3-4. — J. ZAWADZKI: (Listy z 1809). Wyd. T. Turkowski w: Materiały do dziejów literatury i oświaty na Litwie i Rusi. T. 1. Wil. 1935. — M. BOBROWSKI: Wyobrażenie nauki Pisma św. ... *Dzieje Dobroczynności Kraj. i Zagr.* 1823 t. 1 s. 111. — A. DOWGIRD, M. HERBURT, M. BOBROWSKI: Zbiór mów żałobnych na pogrzebie śp. ks. F. N. Golańskiego. Połock 1824. — (Nekrologi:) L. R. *Dzieje Dobroczynności Kraj. i Zagr.* 1824 t. 4 s. 94-96; N. *Kur. Litewski* 1824 nr 18. — E. MARYLSKI: Wspomnienia zgonu zasłużonych w narodzie Polaków. W-wa 1829. — F. S. DMOCHOWSKI: Odpowiedź na pismo P. Mickiewicza o krytykach i recenzentach warszawskich. Wyd. 2. W-wa 1830 s. 117-118. — M. MOCHNACKI: Powstanie narodu polskiego. T. 1. Paryż 1834 s. 389. — S. B. JUNDZIŁŁ: Pamiętniki życia. Powst. ok. 1835-1840. Wyd. A. M. Kurpiel. Kr. 1905 jako odb. z *Arch. do Dziejów Lit. i Oświaty w Pol.* t. 13 (1914).— M. BALIŃSKI. *Enc. powsz.* Orgelbranda. T. 10 (1862). — M. BALIŃSKI: Dawna Akademia Wileńska. T. 2. Petersb. 1862. — M. MALINOWSKI: Księga wspomnień. Powst. przed 1865. Wyd. Kr. 1907. — N. *Enc. kościelna* Nowodworskiego. T. 6 (1875). — A. E. ODYNIEC: Wspomnienia z przeszłości opowiadane Deotymie. W-wa 1884 s. 88-90. — F. A. SYMON: De catholica facultate theologica in Universitate litterarum olim Vilnensi. Petersb. 1888. [Rec.: W. CHOTKOWSKI. *Przegl. Powsz.* t. 24 (1889) s. 102]. — P. CHMIELOWSKI. *Enc. wych.* T. 4 (1890). — A. BUĆKIEWICZ: O b. wyższych zakładach naukowych w Wilnie i Krzemieńcu... Powst. ok. 1895. Rkps Bibl. PAN Kr. sygn. 1062 (t. 2 s. 62-63, t. 3 s. 132). — J. BIELIŃSKI: Uniwersytet Wileński. T. 2-3. Kr. 1899--1900. — P. CHMIELOWSKI. *Wielka enc. powsz. ilustr.* T. 25/26 (1900). — T. GRABOWSKI: Ludwik Osiński i ówczesna krytyka literacka. Kr. 1901 s. 12-13. — P. CHMIELOWSKI: Dzieje krytyki literackiej w Polsce. W-wa 1902 s. 112-127. — L. UZIĘBŁO: „Głos" prof. Golańskiego i Euzebiusz Słowacki. (Szczegół do dziejów Katedry Literatury). *Na powodzian. Księga zbior. prac literackich i artystycznych.* W-wa 1904. — L. ZALEWSKI: Sztuka rymotwórcza F. K. Dmochowskiego. W-wa 1910 s. 189 n. — S. DOBRZYCKI: Notatki do dziejów języka polskiego literackiego. *Prace Filol.* t. 7 (1911). — M. DYNOWSKA: F. N. Golański na tle współczesnej epoki. *Rozpr. AU Wydz. Filol.* t. 55 (1917) i odb. (Kr. 1916). — H. MOŚCICKI: Generał Jasiński i powstanie kościuszkowskie. W-wa 1917. — T. GRABOWSKI: Krytyka literacka w Polsce w okresie pseudoklasycyzmu. Kr. 1918. — B. ZALESKI: Poetyka F. N. Golańskiego. Studium z dziejów krytyki literackiej w Polsce. Fryburg Szwajcarski 1918. —

L. JANOWSKI: Historiografia Uniwersytetu Wileńskiego. Cz. 1. *Roczn. Tow Przyj. Nauk w Wil.* R. 7 (1921) s. 19, 27, 52, 94-95, 97. — T. SINKO: (Wstęp do)

Plutarch: Żywoty sławnych mężów. Kr. (1921) *BN* II, 3 s. XXIII-XXV. — L. Janowski: W promieniach Wilna i Krzemieńca. Wil. 1923. — S. Pigoń: Głosy sprzed wieku. Wil. 1924. — M. Dynowska: F. N. Golański. *Księga pam. ku uczczeniu 350 rocznicy założenia i 10 wskrzeszenia Uniw. Wil.* T. 1: Z dziejów dawnego Uniwersytetu. Wil. 1929. — S. Pigoń: Z dawnego Wilna. Wil. 1929. — J. Oko: Wergiliusz w wykładach dawnego Uniwersytetu Wileńskiego. *Księga Wergiliuszowa*. Wil. 1930 *Alma Mater Vilnensis. Bibl.* 1 s. 224-225. — M. Miterzanka: Działalność pedagogiczna Adama ks. Czartoryskiego generała ziem podolskich. W-wa 1931 s. 288-289. — S. Pigoń: Kampania przeciwmasońska w Wilnie 1817 r. Wil. 1933; przedr. w: Wśród twórców. Kr. 1947. — W. Worotyński: Seminarium Główne w Wilnie. T. 1-2. Wil. 1935-1938. — A. Miller: Teatr polski i muzyka na Litwie jako strażnice kultury Zachodu (1745-1865). Wil. 1936. — S. Witkowski: Sądy o Homerze w Polsce na przełomie XVIII i XIX wieku. *Munera philologica L. Ćwikliński... oblata*. Poz. 1936 s. 419-421. — L. Janowski: Słownik bio-bibliograficzny dawnego Uniwersytetu Wileńskiego. Wyd. pod kierunkiem R. Mienickiego. Wil. 1939. — A. Jobert: La Commission d'Éducation Nationale en Pologne (1773-1794). Son oeuvre d'instruction civique. Paryż 1941. — L. Winniczuk: Pliniusz Młodszy w Polsce. *Eos* t. 41 (1940/1946) z. 1 cz. 1-2. — M. Dłuska: Prozodia języka polskiego. Kr. 1947 *Prace Komisji Język. PAN* 31. — M. Chamcówna: Dyskusja nad katedrą literatury w Szkole Głównej Koronnej. *Pam. Lit.* R. 41 (1950) z. 3/4. — J. Kozłowski: Pierwsi polscy teoretycy operowi. *Dziś i jutro* 1953 nr 36 s. 6. — W. Taszycki: (Wstęp do) Obrońcy języka polskiego. Wiek XV-XVIII. Wr. (1953) *BN* I, 146. — E. Rzadkowska: Encyklopedia i Diderot w polskim Oświeceniu. Wr. 1955 *IBL. Studia Hist.-Lit.* 24. — S. Kaszyński: Uwagi o teatrze wileńskim w czasach Mickiewicza. *Prace Polon.* S. XIII (1957) s. 225. — M. R. Mayenowa (Wstęp); Z. Florczak, L. Pszczołowska: (Przypisy do) Ludzie Oświecenia o języku i stylu. T. 1. W-wa 1958. — Z. Skwarczyński: W szkole sentymentalizmu. „Tygodnik Wileński" z 1804 r. Łódź 1958 *Łódz. Tow. Nauk. Wydz. I* 34. — L. Chmaj: (Przypisy do) Historia Domus Varsaviensis Scholarum Piarum. Wr. 1959 *PAN. Arch. Dziejów Oświaty* 1. — Z. Ciechanowska. *Pol. słownik biogr.* T. 8 (1959). — J. Lubieniecka: Towarzystwo do Ksiąg Elementarnych. W-wa 1960. — Z. Skwarczyński: Kazimierz Kontrym. Towarzystwo Szubrawców. Dwa studia. Łódź 1961 *Łódz. Tow. Nauk. Wydz. I* 48. — S. Hrabec, F. Pepłowski: Wiadomości o autorach i dziełach cytowanych w „Słowniku" Lindego. W-wa 1963. — S. Pietraszko: O pojmowaniu poezji w Polsce w okresie Oświecenia. *Przegl. Hum.* 1963 nr 1 s. 32-44. — S. Pietraszko: Doktryna literacka polskiego klasycyzmu. Wr. 1966 *IBL PAN. Studia z Okresu Oświecenia* 4.

GOŁĘBIOWSKI ŁUKASZ (1773—1849)

Krypt.: Ł. G.

H i s t o r y k, b i b l i o t e k a r z, t ł u m a c z, p a m i ę t n i k a r z.

Ur. 13 października 1773 w Pohoście na Polesiu (koło Pińska); syn Józefa, dzierżawcy ziemskiego, i Barbary z Kozłowskich. Kształcił się u pijarów w Dąbrowicy i przyjaźnił się z Alojzym Felińskim, za którego protekcją został zatrudniony w 1791 w Warszawie jako kancelista komisarza skarbu T. Czackiego. W 1792 wyjechał z Czackim do Szczekocin, gdzie porządkował zbiory biblioteczne. W 1794 brał udział w powstaniu jako oficer 2 regimentu piechoty, następnie odkomenderowany do kancelarii Kościuszki. Ranny pod Szczekocinami. Po insurekcji przebywał w Jarosławiu, a następnie (od 1795 do 1818) w Porycku jako bibliotekarz Czackiego, prowadząc jednocześnie jego kancelarię. W 1803 ożenił się z Józefą Pałuską (zmarła w 1844). Po zakupieniu księgozbioru poryckiego przez A. K. Czartoryskiego został bibliotekarzem w Puławach (1818). Osiadłszy w 1823 w Warszawie pracował w Towarzystwie do Ksiąg Elementarnych oraz piastował godność sekretarza Towarzystwa Przyjaciół Nauk, którego członkiem był od 1818. W 1825 powierzono mu uporządkowanie i skatalogowanie zbiorów Towarzystwa. Pracował nadto w Komisji Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego, a od 1827 był profesorem literatury w Instytucie Pedagogicznym.

Ok. 1831 — bibliotekarz Biblioteki Publicznej w Warszawie z obowiązkiem wykładania bibliografii na Uniwersytecie. W marcu 1833 dymisjonowany ze stanowiska sekretarza Towarzystwa Przyjaciół Nauk (przedtem ukrył fundusze Towarzystwa przed konfiskatą rządu carskiego). Nabył wówczas kolonię Kaźmierówka (koło Hrubieszowa), przeniósł się tam i zajął się gospodarstwem i pracą naukową. Zmarł 7 stycznia 1849 w Kaźmierówce.

TWÓRCZOŚĆ

1. Przedmowa do rejestru Biblioteki Poryckiej. Powst. 1814.

Informuje *Pol. słownik biogr.*

2. O dziejopisach polskich, ich duchu, zaletach i wadach. *Pam. Umiejętności, Sztuk i Nauk* 1825; wyd. osob. b. m. 1825. Wyd. nast. W-wa 1826. Fragm. przedr. M. H. Serejski w: Historycy o historii... W-wa 1963.

3. Opisanie historyczno-statystyczne miasta Warszawy. *Nowy kalendarzyk polityczny na r. 1826.* W-wa 1826. Wyd. 2 popr. i rozszerz. W-wa 1827.

4. Wiadomości z historii polskiej dla pensji i szkół płci żeńskiej zastosowane. W-wa 1827. Wyd. 2 rozszerz. W-wa 1830.

5. Lud polski, jego zwyczaje i zabobony. W-wa 1830. Wyd. nast. T. 1-2. Lw. 1884.

Autor korzystał z prac: K. W. Wójcickiego, I. Czerwińskiego, A. Grabowskiego, T. Święcickiego, S. Goszczyńskiego.

6. Ubiory w Polsce od najdawniejszych czasów aż do chwil obecnych, sposobem dykcjonarza ułożone i opisane. W-wa 1830. Wyd. nast. Kr. 1861.

7. Domy i dwory, przy tym opisanie apteczki, kuchni, stołów, uczt, biesiad, trunków i pijatyki; łóżek, pościeli, ogrodów, powozów i koni; błaznów, karłów, wszelkich zwyczajów dworskich i różnych obyczajowych szczegółów. W-wa 1830. Wyd. nast. Lw. 1884.

8. Spis rzeczy zawartych w 4 tomach opisujących zwyczaje i obyczaje Polaków. W-wa 1830.

9. Gry i zabawy różnych stanów w kraju całym lub w niektórych tylko prowincjach. W-wa 1831.

10. Gabinet medalów polskich oraz tych, które się dziejów polskich tyczą, począwszy od najdawniejszych, aż do końca panowania Jana III (1513-1696). T. 1-2. Poz. 1841; t. 3: Gabinet medalów polskich oraz tych, które się dziejów Polski tyczą, począwszy od wstąpienia na tron Augusta II, aż do zgonu syna jego Augusta III (1697-1763). Poz. 1841; t. 4: Gabinet medalów polskich oraz tych, które się dziejów Polski tyczą, z czasów panowania Stanisława Augusta. Wyd. E. Raczyński. Wr. 1843.

Rkps t. 1-3 Ossol. sygn. 9841/I.

Autorstwo t. 3 sporne; Estr. i Finkel przypisują je J. Albertrandiemu.

P r z e k ł. f r a n c. t. 1-2: Le Médaillier de Pologne ou Collection... traduit du polonais par MM. T. 1-2. Berlin 1845.

11. O marynarce polskiej. *Przegl. Nauk.* 1843; wyd. osob. W-wa 1843.

12. Dzieje Polski za Władysława Jagiełły i Władysława III. T. 1-3. W-wa 1846--1848. (T. 3: Dzieje Polski za panowania Jagiellonów).

13. Dzieje wojskowości polskiej. Nie wyd.

14. Pamiętnik. Wyd. S. Gołębiowski: Pamiętnik o życiu Łukasza Gołębiowskiego wydany przez jego syna. W-wa 1852.

15. O ceramice krajowej. *Bibl. Warsz.* 1877 t. 3 i odb.

Wiele prac ogł. w czasopismach: *Przyj. Ludu* (1843); *Roczn. Warsz. Tow. Przyj. Nauk* (1825 t. 17 i 18); *Rozrywki dla Dzieci* (1824); *Zbieracz Lit. i Polit.* (tu: O historykach polskich w ogóle. 1838 t. 3).

P r z e k ł a d y

1. J. J. Barthélemy: Karita i Polidor. W-wa 1804.

2. J. J. Barthélemy: Podróże młodego Anacharsysa do Grecji. T. 1-7. Wil. 1819-1826.

3. A. Ferguson: Dzieje schyłku i upadku Rzeczypospolitej Rzymskiej. Nie wyd.

Informacja: Estr. II (1874) 57.

4. E. Gibbon: Dzieje Cesarstwa Rzymskiego. Nie wyd.

Informacja jw.

5. O wychowaniu. Przekł. z franc. Rkps Bibl. Nar. (Arch. Wilan. sygn. 148).

6. Krótki zbiór dziejów Grecji. Z francuskiego przełożony przez... Nie wyd. Autograf Ossol. sygn. 5364/III.

L i s t y

1. Korespondencja z J. Zawadzkim z 1819, 1824. Wyd. T. Turkowski w: Materiały do dziejów literatury i oświaty na Litwie i Rusi. T. 2. Wil. 1937 s. 65-69, 244.

2. Do F. Siarczyńskiego z 1821. Rkps Ossol. sygn. 507/2 II.

3. List z Puław z 25 marca 1823. Autograf Ossol. sygn. 921/3 II.

4. Do M. Wiszniewskiego 3 listy z 1841--1843. *Kronika Rodz.* 1886.

5. Do W. Oleszczyńskiego. Wyd. A. Kraushar: Tow. Warsz. Przyj. Nauk. T. 7. W-wa 1905.

6. Do L. Kropińskiego z 18 kwietnia 1842. Wyd. J. Cybertowicz. *Zesz. Nauk. Uniw. Poz.* nr 45 *Bibl.* 1963 z. 3.

7. Listy w korespondencji F. Skarbka z 1828-1874. Rkps Ossol. sygn. 5539/III.

8. Od F. Zabłockiego. *Pam. Lit.* R. 25 (1928) s. 610.

9. Od A. Felińskiego 4 listy z 1809, 1811, 1819 i b. d. Rkps Ossol. sygn. 2097/I k. 65v.-67. List z 1809 wyd. T. Wierzbowski w: Materiały do dziejów piśmiennictwa polskiego. T. 2. W-wa 1904.

10. Od A. Czarnockiego 15 listów z 1815--1822. Rkps Arch. Główne Akt Dawnych (Arch. TPN sygn. 86).

11. Od A. Czarnockiego 10 listów z 1818--1820. *Pam. Umiejętności Moralnych i Literatury* 1830 t. 4 s. 211-231; przedr. w: A. Czarnocki: O Słowiańszczyźnie przed chrześcijaństwem. Kr. 1835.

12. Od A. Czarnockiego z 4 października 1823. Rkps Gosudarstwiennyj Arch. w Moskwie (Rozriad XII d. 277 k. 60-61), fotokopia w Bibl. Jagiel.

13. Od K. Brodzińskiego z 7 lipca 1828. Rkps Ossol. sygn. 6424/II.

14. Od K. Brodzińskiego 4 listy z 1833, 1835; od L. Kropińskiego z 1842; od K. Tańskiej-Hoffmanowej. Wyd. S. Gołębiowski: Pamiętnik o życiu Ł. Gołębiowskiego. W-wa 1852.

Rkpsy w Arch. Państw. m. W-wy (Zbiory Korotyńskich XI 99).

OPRACOWANIA

Materiały do dziejów państwowej polityki bibliotecznej w Księstwie Warszawskim i Królestwie Polskim (1807-1831). Wyd. i oprac. M. Łodyński. Wr. 1958 *Książka w Dawnej Kulturze Pol.* 8. — (W. Zaleski): Wiadomość o dziełach Ł. Gołębiowskiego. *Rozmaitości* (Lw.) 1832 nr 42, 44, 46-48; 1833 nr 19-25. — F. Bentkowski: (Gabinet medalów. Rec.). *Bibl. Warsz.* 1844 t. 2. — (Dzieje Polski. Rec.): M. Baliński. *Bibl. Warsz.* 1847 t. 1; *Przegl. Poz.* t. 9 (1849). — X. J (Bentkowski): Wspomnienie o Ł. Gołębiowskim. *Bibl. Warsz.* 1849 t. 1. — J. Bartoszewicz: Nowa epoka literatury historycznej polskiej. *Bibl. Warsz.* 1852 t. 1. — (S. Gołębiowski): Pamiętnik o życiu Ł. Gołębiowskiego. W-wa 1852. (Z bibliografią). [Rec.: K. W. Wójcicki. *Bibl. Warsz.* 1852 t. 1 s. 171-174]. — K. W. Wójcicki: Ł. Gołębiowski. *Tyg. Ilustr.* 1861 t. 1 nr 91. — K. W. Wójcicki, C. Biernacki. *Enc. powsz.* Orgelbranda. T. 10 (1862). — O. Miltner: (Gabinet medalów. Rec.). *Czas* 1867 nr 176. — P. Chmielowski: Metodyka historii literatury polskiej. W-wa 1899 s. 227. — P. Chmielowski. *Wielka enc. powsz. ilustr.* T. 25/26 (1900). —

A. Kraushar: Tow. Warsz. Przyj. Nauk. T. 1-9. Kr. 1900-1911. — Z. Gloger. *Album biogr. zasłużonych Polaków i Polek w. XIX.* T. 1. W-wa 1901. — S. Bystroń: Wstęp do ludoznawstwa polskiego. Lw. 1926 s. 80. — J. Dobrzański: Z dziejów ruchu naukowego na Wołyniu w XIX w. *Nauka Pol.* 1934. — K. Buczek: Z przeszłości Biblioteki Muzeum Czartoryskich oraz przyczynek do dziejów Biblioteki Poryckiej. Kr. 1936. — J. Michalski: Z dziejów Towarzystwa Przyjaciół Nauk. W-wa 1953. — E. Szwankowski. *Pol. słownik biogr.* T. 8 (1959). — J. Cybertowicz: Z nie wydanych rękopisów Ludwika Kropińskiego. *Zesz. Nauk. Uniw. Poz.* nr 45 *Bibl.* 1963 z. 3.

GORCZYCZEWSKI JAN ONUFRY (1751—1823)

Poeta, tłumacz.

Ur. 9 czerwca 1751 w Lidzbarku Welskim (ziemia michałowska); syn Krzysztofa, wiceprezydenta i rajcy miejskiego, oraz Marianny z Radomińskich. Uczył się u jezuitów w Grudziądzu (1760-1767), po czym wstąpił do ich zakonu w Krakowie (10 września 1767). Od 1773, po ukończeniu trzyletniego kursu nauk filozoficznych w Kaliszu, uczył poezji w kolegium wschowskim, gdzie zastała go kasata zakonu. W 1775 otrzymał w Poznaniu święcenia kapłańskie. Komisja Edukacji Narodowej powołała go do nauczania w szkołach kaliskich historii powszechnej, prawa i nauki moralnej. W 1783 został prefektem tychże szkół, w 1785 prorektorem, a w 1803 rektorem. W 1807 wszedł

w skład Izby Administracyjnej w Kaliszu i był sędzią Sądu Apelacyjnego. W czerwcu 1809 Izba Edukacyjna przeniosła go do Poznania na stanowisko rektora tamtejszego gimnazjum (do lipca 1812). We wrześniu 1812 został członkiem Dozoru szkół poznańskich, a w 1814 cenzorem czasopism i książek wychodzących w departamencie poznańskim. Był doktorem filozofii (od 1783) i doktorem obojga praw (od 1786) za „osobliwsze zasługi" w dziedzinie szkolnictwa, a od 1805 członkiem warszawskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk. Miał też liczne godności duchowne: probostwo w Sokolnikach (od 1782), administrację Funduszu Szpitala Św. Ducha w Kaliszu (1794-1803), archidiakonię kaliską (1797), opactwo komendatoryjne sulejowskie i kanonię katedry poznańskiej (1810). Zmarł 8 października 1823 w Poznaniu.

TWÓRCZOŚĆ

1. Wiersz na powrót z funkcji marszałkowskiej trybunału koronnego J. W. Imci P. K. Nałęcz Kęszyckiego, kasztelana kaliskiego, starosty mosińskiego, rusowskiego etc., orderów polskich kawalera. B. m. (1781).

2. Gotowalnia sentymentalna. *Nowy Pam. Warsz.* t. 14 (1804) s. 241-248. Wyd. nast.: zob. Przekłady poz. 1; Twórczość poz. 3; przedr. P. Hertz w: Zbiór poetów polskich XIX w. Ks. 1. W-wa 1959.

3. Poezje przekładane i własne. T. 1-2. W-wa 1818.

Zawartość t. 1: Krótka wiadomość o życiu, charakterze i pismach Mikołaja Boalo Despro, Przekłady poz. 1, Twórczość poz. 2; t. 2: Przekłady poz. 2, 3, 4, Odpis... Chrzanowskiemu, Z okoliczności śmierci ks. Karpińskiego, Anakreontyk ks. Kazimierza Choszkiewicza do ks. J. Gorczyczewskiego, Odpis... na anakreontyk, List do Chrzanowskiego przy odebraniu od niego pochwały satyr (przedr. P. Hertz, jw. poz. 2).

4. Na jubileusz księstwa 50-letniego. Wiersz. B. m. r. (pocz. XIX w.).

Drobne utwory ogł. w czasopismach: *Mrówka Poz.* (1822), *Nowy Pam. Warsz.* (1801-1805), *Pam. Warsz.* (1817), *Tyg. Wil.* (tu prawdopodobnie w 1804 nr 9).

Przekłady

1. N. Boileau Despréaux: Satyry Boala Despro, z przystosowaniem ich do polskich rzeczy. Cz. 1-2. W-wa 1805. (Z przedm.: Tłumacz do czytelnika. Na końcu tomiku: zob. Twórczość poz. 2). Wyd. nast. zob. Twórczość poz. 3 t. 1.

Satyra II dedyk. I. Krasickiemu.

2. N. Boileau Despréaux: Listy M. Boalo. Wyd. zob. Twórczość poz. 3 t. 2.

3. A. Pope: List ... do Arbuthnota o natrętnych rymakach i paszkwilantach. Wyd. zob. Twórczość poz. 3 t. 2. Fragm. przedr. Z. Skwarczyński: W szkole sentymentalizmu. „Tygodnik Wileński" z 1804 r. Łódź 1958 *Łódz. Tow. Nauk. Wydz. I* nr 34 s. 49.

4. J. Delille: Listy (O zbytku; O pielgrzymce, czyli widzeniu obcych krajów); Dytyramb o nieśmiertelności duszy. Wyd. zob. Twórczość poz. 3 t. 2.

5. G. L. Buffon: O starości i śmierci. *Mrówka Poz.* 1822.

6. B. Fontenelle: O szczęściu. *Mrówka Poz.* 1822.

7. P. M. Vergilius: Skotopaski. Wr. 1822 (tekst pol. i łac.).

Rkpsy Gorczyczewskiego, m. in. utwory nie drukowane, znajdowały się w: Arch. Kapitulnym w Gnieźnie; Państw. Arch. w Poz. (akta szkoły kaliskiej, Prefektury Poznańskiej, Izby Edukacyjnej); Arch. Kapitulnym w Poz.; Arch. Prowincji Małopolskiej S. J. w Kr. i Arch. Oświecenia Publ. w W-wie.

OPRACOWANIA

A. Dantiscus (A. K. Czartoryski): Myśli o pismach polskich. Wil. 1801 (1810). — L. Osiński: Wykład literatury porównawczej 1818-1830. Satyra. Wyd. w: Dzieła. T. 3. W-wa 1861 s. 330-332. — K. Brodziński: Pisma rozmaite. T. 1. W-wa 1830. — A. Tyszyński: Amerykanka w Polsce. Romans. Cz. 2. Petersb. 1837 s. 203. — *Enc. powsz.* Orgelbranda. T. 10 (1862). — K. W. Wójcicki: Warszawa, jej życie umysłowe i ruch literacki w ciągu lat trzydziestu (od 1800 do 1830 r.). *Bibl. Warsz.* 1878 t. 2, 1879 t. 1-3 i odb. (W-wa 1880). — S. Przerowa (K. Jarochowski): Literatura poznańska w pierwszej połowie bieżącego stulecia. *Przegl. Pol.* 1879/80 t. 2-4 i wyd. osob. (anonim.) Poz. 1880. Wyd. 2 Poz. 1884. — P. Chmielowski: Pogląd na poezję polską w pierwszej połowie XIX stulecia. W: Studia i szkice z dziejów literatury polskiej. S. II. Kr. 1889. — B. Wojciechowski: Fragment z dziejów szkół kaliskich z rękopisu współczesnego. *Arch. do Dziejów Lit. i Oświaty w Pol.* t. 8 (1895) s. 305. — P. Chmielowski. *Wielka enc. powsz. ilustr.* T. 25/26 (1900).

— A. Kraushar: Tow. Warsz. Przyj. Nauk. T. 1. Kr. 1900 s. 299, t. 6. Kr. 1905 s. 22. — G. Korbut. *Sto lat myśli pol.* T. 2 (1907). — K. Stefański: Szkoły kaliskie za czasów pruskich (1793-1806). Kalisz 1923. — S. Helsztyński: Polskie przekłady Miltona i Pope'a. *Pam. Lit.* R. 25 (1928). — G. Korbut: Pogromca obskurantów sprzed stu lat. *Prace Komisji do Badań nad Historią Lit. i Oświaty* t. 3 (1929) i odb.; przedr. w: Szkice i drobiazgi historycznoliterackie. W-wa 1935. — J. Staszowski: Z dziejów gimnazjum poznańskiego (1806-1815). *Kronika Miasta Poz.* 1933 s. 65 n. — C. Krajewska: Ze studiów nad życiem i twórczością ks. J. Gorczyczewskiego. *Tamże* 1938 nr 2 i odb. — B. Wietrzychowski: Autobiografia ks. J. Gorczyczewskiego. *Tamże* 1938 nr 3. — B. Erzepki: Stary poeta w Ciążeniu. *Tamże* 1938 nr 3. — A. Jobert: La Commission d'Éducation Nationale en Pologne (1773-1794). Son oeuvre d'instruction civique. Paryż 1941. — W. Bobkowska: Pruska polityka szkolna na ziemiach polskich w l. 1793-1806. W-wa 1948. — K. Mrozowska: Walka o nauczycieli świeckich w dobie Komisji Edukacji Narodowej na terenie Korony. Wr. 1956. — Z. Skwarczyński: W szkole sentymentalizmu. „Tygodnik Wileński" z 1804 r. Łódź 1958 *Łódz. Tow. Nauk. Wydz. I* nr 34. — C. Krajewska-Miśkowiakowa. *Pol. słownik biogr.* T. 8 (1959). — T. Tatarkiewiczowa: O polskich teoretykach przekładów w XVIII w. i na przełomie XIX w. *Przegl. Hum.* 1959 nr 4.

GORECKI ANTONI (1787—1861)

Pseud. i krypt.: G.; Litwanis; Litwin; Wapru.

Poeta.

Ur. w 1787 w Wilnie; syn Walentego, wojskiego województwa wileńskiego, i Anny z Reuttów. W 1802-1806 studiował na Wydziale Literatury Uniwersytetu Wileńskiego. Przyjaźnił się z J. Lelewelem. Od 1809 służył w 3, późniejszym 15, pułku piechoty armii Księstwa Warszawskiego. Podczas kampanii 1812 — adiutant generała brygady S. Mielżyńskiego. Walczył w bitwach pod Smoleńskiem, Możajskiem, Tarutino i Berezyną. Otrzymał krzyż kawalerski Legii Honorowej. W 1813 leczył się z ran w Krakowie; następnie wystąpił z wojska (w stopniu kapitana) i osiadł w rodzinnej wsi koło Wilna. Współpracował z czasopismami wileńskimi i warszawskimi. W 1816-1818 leczył się w Czechach, Francji i Włoszech. W 1819 ożenił się z Weroniką Ejdziatowiczówną. Od 8 czerwca 1818 był członkiem Towarzystwa Szubrawców i współpracował z *Wiadomościami Brukowymi*. W 1828 został aresztowany i wywieziony do Warszawy. Uwolnienie uzyskał po podpisaniu deklaracji (25 czerwca), że w pismach swych zaniecha aluzji politycznych. Neutralny wobec walki pseudoklasyków z romantykami; od 1817 członek warszawskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk. W 1831 należał do komitetu organizującego powstanie w Wilnie; uczestniczył (w stopniu pułkownika) w walkach o Wilno i w powstaniu teleszewskim, po czym został wysłany w misji dyplomatycznej do Szwecji, Anglii i Francji.

Po powstaniu osiadł w Paryżu. W 1832 przebywał przez pewien czas w Dreźnie (należał do najbliższego otoczenia A. Mickiewicza). Po powrocie do Paryża wszedł do Komitetu gen. J. Dwernickiego, przez krótki czas był też stronnikiem Hotelu Lambert. W 1834 podpisał akt założenia Braci Zjednoczonych i przeżył okres „nawrócenia". W 1836 zamieszkał w „domku Jańskiego", wkrótce jednak odsunął się od tej grupy, wchodząc pod wpływem Mickiewicza do grona towiańczyków. We wrześniu 1841 zerwał z towianizmem i zbliżył się do zmartwychwstańców; następnie powodowany niechęcią do papieża Piusa IX zerwał z katolicyzmem. W czasie Wiosny Ludów zgłosił akces do Towarzystwa Demokratycznego Polskiego. W ostatnich latach życia wycofał się z działalności politycznej. Uczestniczył w kulturalnym życiu emigracji, należał do Towarzystwa Historyczno-Literackiego i Towarzystwa Pomocy Naukowej. Od 1858 przebywał w domu zdrowia. Zmarł 18 września 1861 w Paryżu.

TWÓRCZOŚĆ

1. Duma o generale Grabowskim poległym pod Smoleńskiem d. 17 sierp. 1812. W-wa 1814. Przedr. zob. poz. 12.

2. Krakowiaki ofiarowane Polkom. W-wa 1816. (Muzyka A. Mireckiego). Przedr. zob. poz. 11.

3. Powieść o zającach. Z autografu pisanego w formie listu 21 stycznia 1816 z Pizy we Włoszech do Jana Śniadeckiego w Wilnie. Wyd. W. Wisłocki. *Kalendarz Kr.* J. Czecha 1880 i odb. Kr. 1880.

4. Hymn do Boga o zachowanie wolności (inc.: O Ty! którego potężna prawica...). *Dzien. Wil.* 1817. Wyd. nast.: przedr. L. Królikowski. *Bard oswobodzonej Polski.* W-wa 1830; zob. poz. 8; Weimar 1887; przedr. L. S. Korotyński w: Poeci legioniści. Wybór ich poezji. W-wa 1907 *Tania Bibl.* 26.

Dwie strofy włączono ok. 1830 do hymnu A. Felińskiego „Boże, coś Polskę".

Gorecki napisał poza tym dwa inne hymny do Boga: jeden ogł. w poz. 8 pt. Hymn (inc.: O, Przedwieczny, Wiekuisty!...); drugi w poz. 22 pt. Hymn do Boga (inc.: Ty, co stworzywszy światów szereg mnogi...).

5. Śmierć zdrajcy ojczyzny. *Tyg. Pol.* 1818. Wyd. nast.: zob. poz. 8; w zbiorze: Przypomnienie kilku poezji dawniej powszechnie znanych, dziś rzadkich. Lw. 1872.

Przekł. czeski: tłum. J. P. Koubek: Zrádcova smrt. W: Pichl: Společenský krasořečník český. 3, 1853 s. 56-60. Tož pt. Smrt zrádce vlasti. W: J. P. Koubek: Sebrané spisy. T. 3. 1857 s. 205-210.

Przekł. franc. w: L'Exilé de la Pologne. *Recueil des contes et des morceaux littéraires originaux et traduits du polonais.* Dijon 1833.

6. Powrót do Polski. *Tyg. Pol.* 1818. Wyd. nast.: zob. poz. 12; w zbiorze: Przypomnienie kilku poezji... jw. poz. 5.

7. Cienie walczących rycerzy polskich poległych pod Smoleńskiem 17 sierpnia 1812. W-wa 1831.

8. Poezje Litwina. Paryż 1834. Wyd. nast.: zob. Wyd. zbior. poz. 3; poz. 4 t. 1.

Zbiór wierszy, m. in. poz. 4, 5. Tu również przedmowa A. Jełowickiego (wydawcy): Do braci pozostałych w ojczystej ziemi.

9. Ósmy rok od wznowienia wojny narodowej. Paryż 1838.

10. Bajki i poezje nowe. Paryż 1839. Wyd. nast.: zob. Wyd. zbior. poz. 3; poz. 4 t. 1.

Z wierszem dedyk.: Przypisanie miastu Wilnowi.

11. Kłosek polski, czyli nowy tomik poezji ... z dodaniem uwag przez tegoż nad doktryną dziś papieża względem Polski. Paryż 1843. Wyd. nast.: zob. Wyd. zbior. poz. 3; poz. 4 t. 1-2.

Z dedyk. narodowi francuskiemu.

Tu m. in. poz. 2.

12. Wolny głos, czyli nowy tomik pism. Paryż 1850. Wyd. nast.: zob. Wyd. zbior. poz. 3; poz. 4 t. 2.

Z dedyk. Sewerynowi Gałęzowskiemu.

Tu m. in. poz. 1, 6.

13. Grosz wdowi. Kolęda z roku 1851 na rok 1852 na korzyść sierot polskich wychowywanych w szkole narodowej polskiej... Paryż 1852.

14. Wiersz powiedziany na pogrzebie generała Tadeusza Suchorzewskiego na smętarzu Mont-Parnasse w Paryżu d. 19 marca 1852. Paryż 1852. Przedr. zob. poz. 17.

15. Bajka o jubilerach. Paryż 1854. Przedr. zob. poz. 17.

16. Do jenerała Rybińskiego w gronie oficerów polskich. Wyd. F. Chotomski w: Do jenerała Rybińskiego w imieniu obecnych oficerów polskich na obchodzie rocznicy bitwy pod Grochowem, dn. 25 lutego 1844. Paryż b. r.

Może to pierwodruk wiersza z poz. 18: Do jenerała Macieja Rybińskiego, Paryż 6 czerwca 1857 r. (inc.: Rybiński! Siedzisz cicho w tułaczej ustroni...)?

17. Siewba, czyli nowy tomik pism. Paryż 1857. Wyd. nast.: zob. Wyd. zbior. poz. 3; poz. 4 t. 2.

Z dedyk. siostrze śp. Róży z Goreckich Zambrzyckiej.

Tu m. in. poz. 14, 15.

18. Nowy zbiorek wierszy, które napisał... Paryż 1858. Wyd. nast.: zob. Wyd. zbior. poz. 3; poz. 4 t. 2.

Z przypisaniem „Braciom Polakom wierzącym w Jezusa Chrystusa".

Możliwe, że tu m. in. poz. 16.

19. Jeszcze tomik pism. Paryż 1859. Wyd. nast.: zob. Wyd. zbior. poz. 3; poz. 4 t. 2.

Z przypisaniem rodzinie.

20. Nowe pisemko. Paryż 1860.

Z przypisaniem emigrantom polskim.

Tu wśród wierszy korespondencja prozą i wierszem z A. Jełowickim z czerwca-sierpnia 1860; por. poz. 22.

21. Wiersze różne, które napisał Walentego syn... Paryż 1860. Wyd. nast.: zob. Wyd. zbior. poz. 3; poz. 4 t. 2.

Z wierszem: Ofiarowanie tego tomiku generałowi Jasińskiemu poległemu na Pradze 1794.

22. Rozmaitości. Paryż 1861. Wyd. nast.: zob. Wyd. zbior. poz. 3; poz. 4 t. 2.

Dedyk. E. Żeligowskiemu.

Tu wśród wierszy c. d. korespondencji prozą i wierszem z A. Jełowickim z września-październik 1860, por. poz. 20.

23. Pieśń polska. Rok 1838 od wznowienia wojny narodowej. B. m. r. Wyd. nast. zob. Wyd. zbior. poz. 3.

24. Wiersze. Zbiór rękopiśmienny wierszy nie drukowanych, przepisany w 1860-1865 przez przyjaciela poety K. Zylińskiego. Rkps Bibl. Jagiel.

Zapis wg not. J. N. Janowskiego na rkpsie. W zbiorze jedynym wierszem druk. ma być „Wiersz na śmierć Krauzego", ogł. przez J. N. Janowskiego w *Demokracie Pol.*

Ponadto utwory Goreckiego ogł. w czasopismach: *Bard Nadwiślański* (1832-1833), *Demokrata Pol.* (1841-1842), *Dzien. Wil.* (1815-1825), *Pam. Warsz.* (1815-1822), *Przegl. Rzeczy Pol.* (od 1857), *Tyg. Pol. i Zagr.* (1818-1820), *Tyg. Wil.* (tu debiut poetycki: Strumień. 1804 nr 6; bajka: Laur i cyprys. 1804 nr 8), *Wanda* (1820-1821), *Wiad. Brukowe.* Wg G. Korbuta i Z. Ciechanowskiej niesłusznie przypisywano Goreckiemu utwory drukowane w *Tyg. Pol.* (1818-1819) i *Pam. Warsz.* pod nazwiskiem Antoniego Pełki oraz zbiór: Epigrammata. W-wa 1820 (przedr. K. Bartoszewicz: Księgi humoru polskiego. T. 4. Petersb. 1897). Wiersze Goreckiego znajdują się natomiast w druczku: Pisma rozmaite F. S. Dmochowskiego i D. Lisieckiego. W-wa 1821 (wyd. tyt. czasopisma *Wanda* 1821 t. 1, 3-4).

Wiele utworów Goreckiego przedr. w zbiorach (m. in.): Lutnia. Piosennik pol. Zbiór pierwszy. Wyd. 2. Lipsk 1864; L. S. Korotyński, jw. poz. 4; J. Tuwim: Księga wierszy polskich XIX w. T. 1. W-wa 1954, toż wyd. 2 W-wa 1956; P. Hertz: Zbiór poetów polskich XIX w. Ks. 1. W-wa 1959. Parę wierszyków z rkpsów i czasopism ogł. J. W. Gomulicki. *Nowe Książki* 1959 nr 8, 9, 10.

Liczne odpisy rękopiśmienne wierszy w bibliotekach (m. in.): Bibl. Jagiel. sygn. 1034, 2971, 3262, 3746, 3761, 6050 IV, 6180 III; Bibl. Nar. sygn. 2676, 2981; Bibl. PAN Kr. sygn. 121, 614, 1285; Ossol. sygn. 1286/II.

Wydania zbiorowe

1. Bajki. Paryż (1868) *Bibl. Lud. Pol.* z. 57. (Wybór).

2. Pieśni. Paryż (1868) *Bibl. Lud. Pol.* z. 54. (Wybór. Z przedmową L. Rettla).

3. Pisma. Wyd. E. Gorecki. Lipsk 1877. (Z przedmową wydawcy).

Zawartość: Poezje Litwina; Bajki i poezje nowe; Kłosek polski; Wolny głos; Siewba; Nowy zbiorek wierszy; Jeszcze tomik pism; Wiersze różne; Rozmaitości; Pieśń polska.

4. Pisma. T. 1-2. (Wyd. uprawnione E. Ł. Kasprowicza). Lipsk 1886 *Bibl. Pisarzy Pol.* t. 80-81.

Zawartość: jw. poz. 3, ale bez Pieśni polskiej.

5. Diabeł i zboże. Bajki, epigramaty, wiersze. Wyd. J. Szeląg (Z. Mitzner). W-wa 1950 *Bibl. Szpilek* nr 6. (Wybór).

Listy

1. Do Jana Śniadeckiego z 1816. Rkps Bibl. Jagiel. sygn. 3131.

2. Do A. E. Odyńca z 1828 oraz od F. Morawskiego z 1829. *Kronika Rodz.* 1882 (w liście Goreckiego epigramat: Wallenrod drugi, i bajka: Osioł i żyto).

3. Do J. N. Janowskiego w zbiorze rkpsów z 1830-1880. Rkps Bibl. Jagiel. sygn. 3685.

4. Do W. Wielogłowskiego z 1848. Rkps Bibl. PAN Kr. sygn. 1824 k. 109-110.

5. Do Aleksandra Grabowskiego z 1860. Rkps Bibl. Nar. sygn. 2917.

6. Korespondencja z A. Jełowickim z czerwca-października 1860. Wyd. zob. Twórczość poz. 20, 22.

7. Od J. Lelewela 2 listy z 1833 i 1834 (bruliony). Rkps Bibl. Nar. sygn. 7109.

8. Od K. Brodzińskiego bilecik bez tyt. i dat. Ogł. A. Łucki: Nieznane listy K. Brodzińskiego do S. Witwickiego i A. Goreckiego. *Pam. Lit.* R. 22/23 (1925/26).

OPRACOWANIA

K. A. Vieilh de Boisjoslin: Biographie universelle... Paryż 1826-1831. — M. Pietkiewicz: La Lithuanie et sa dernière insurrection. Bruksela 1832 s. 126-127. — F. Wrotnowski: Zbiór pamiętników o powstaniu Litwy w r. 1831. Paryż 1835 s. 38, 42, 58, 181-189, 191; wyd. 2 Lipsk 1875 *Bibl. Pisarzy Pol.* 72. — Biographie des hommes du jour. T. 3. Paryż 1836. — A. Gorecki. *Przyj. Ludu* 1838 nr 8. — A. Mickiewicz: Kurs drugoletni literatury słowiańskiej (1841-1842). Paryż 1842 (wykład 26) i wyd. nast. — F. S. Dmochowski: Wspomnienia od 1806 do 1830 r. W-wa 1858; wyd. nast. W-wa 1959 *Bibl. Pam. Pol. i Obcych.* — (Nekrologi): N. *Przegl. Rzeczy Pol.* 1861 z. 10; *Niewiasta* 1861; *Przegl. Poz.* t. 32 (1861) s. 437-442; W. Grochowski. *Tyg. Ilustr.* 1862; K. W. Wójcicki. *Tyg. Ilustr.* 1862 t. 4 nr 165, 167; B. Z. (Za-

LESKI): Zmarli na wychodztwie. *Roczn. Tow. Hist.-Lit. w Paryżu. Rok 1866*. Paryż 1867. — *Enc. powsz*. Orgelbranda. T. 10 (1862). — F. S. DMOCHOWSKI: Wspomnienia literackie z dawnych czasów. *Bibl. Warsz*. 1866 t. 3; przedr. w: Wspomnienia od 1806 do 1830 r. W-wa 1959 jw. — L. RETTEL: A. Gorecki. *Dzien. Lit*. 1868 nr 52. — L. RETTEL: (Wstęp do) Pieśni. Paryż 1868. — G. PUZYNINA: W Wilnie i dworach litewskich. Pamiętnik z l. 1815-1843. Powst. przed 1869. Wyd. A. Czartkowski, H. Mościcki. Wil. 1928. — W. POL: Pamiętnik do literatury polskiej XIX w. Lw. 1877. — K. W. WÓJCICKI: Warszawa, jej życie umysłowe i ruch literacki w ciągu lat trzydziestu. (Od 1800 do 1830 r.). *Bibl. Warsz*. 1878 t. 2, 1879 t. 1-3 i odb. W-wa 1880. — R. OTTMAN: A. Gorecki, poeta-żołnierz. *Muzeum* 1881 z 1 i 15 lutego. — A. E. ODYNIEC: Wspomnienia z przeszłości opowiadane Deotymie. W-wa 1884 s. 121 n. — L. RETTEL: (Wstęp do) Pisma. T. 1. Lipsk 1886. — J. T-k (TRETIAK): (Pisma. T. 1-2. Lipsk 1886. Rec.). *Kwart. Hist*. 1887 s. 430. — I. DOMEYKO: Pamiętniki. (1831-1838). Powst. przed 1889. Wyd. J. Tretiak. Kr. 1908 s. 104, 105. — W. MICKIEWICZ: Żywot Adama Mickiewicza. T. 2. Poz. 1892; wyd. 2 Poz. 1929. — P. SMOLIKOWSKI: Historia Zgromadzenia Zmartwychwstania Pańskiego. T. 4. Kr. 1896. — P. CHMIELOWSKI. *Wielka enc. powsz. ilustr*. T. 25/26 (1900). — B. GEMBARZEWSKI: Wojsko polskie 1807-1814. W-wa 1905. — L. KOROTYŃSKI: A. Gorecki. W: Poeci legioniści. Wybór ich poezji. W-wa 1907 *Tania Bibl*. 26. — J. MICHALSKI. *Sto lat myśli pol*. T. 2 (1907). — J. BIELIŃSKI: Szubrawcy w Wilnie (1817-1822). Wil. 1910 s. 73, 95-96, 235-238. — M. SMOLARSKI: Poezja legionów. Kr. 1912. — M. SZYJKOWSKI: Dzieje polskiego upiora przed wystąpieniem Mickiewicza. *Rozpr. AU. Wydz. Filol*. t. 55 (1917) s. 379-380 i odb. (s. 43-44). —

S. PIGOŃ: Z epoki Mickiewicza. Wil. 1922. — H. MOŚCICKI: Pod znakiem Orła i Pogoni. Lw. 1923. — G. KORBUT: Mickiewicz — Gorecki. *Ruch Lit*. 1928 nr 1. — S. SZUMSKI: W walkach i więzieniach. Wil. 1931. — J. KORPAŁA: Za kulisami młodej Warszawy literackiej przed powstaniem listopadowym. *Pam. Lit*. R. 28 (1931). — J. UJEJSKI: Dzieje polskiego mesjanizmu do powstania listopadowego włącznie. Lw. 1931. — S. RABINOWICZÓWNA: Wilno w powstaniu 1830/31. Wil. 1932. — G. KORBUT: Szkice i drobiazgi literackie. W-wa 1935 s. 60-62. — M. SZYJKOWSKI: Jan Paweł Woronicz w Czechach. *Przegl. Powsz*. t. 206 (1935) s. 234-235; przedr. w: Polskie peregrynacje do Pragi i Karlowych Warów. Od Augusta Mocnego do Adama Mickiewicza. Bydgoszcz 1936 s. 125 n. — L. JANOWSKI: Słownik bio-bibliograficzny dawnego Uniwersytetu Wileńskiego. Wyd. pod kierunkiem R. Mienickiego. Wil. 1939. — S. WINDAKIEWICZ: Epika polska. Kr. 1939 s. 87, 100-101. —

A. BAR: Kumoszki na Parnasie. Kr. 1947 s. 11 n., 400, 410. — Z. CIECHANOWSKA: Malarz sprawy Walenty Wańkowicz. *Pam. Lit*. R. 38 (1948). — C. ZGORZELSKI: Duma poprzedniczka ballady. Tor. 1949. — K. GÓRSKI: Mickiewicz jako bajkopisarz. *Pam. Lit*. R. 39 (1950). — Z. LIBERA: Jakub Jasiński — poeta-jakobin. *Pam. Lit*. R. 41 (1950) z. 3/4. — J. SZELĄG (Z. MITZNER): (Wstęp do) Diabeł i zboże. (W-wa) 1950 *Bibl. Szpilek* nr 6. — Z. MITZNER: Wyprawy w przeszłość. W-wa 1953 s. 19-27. — Z. SKWARCZYŃSKI: W szkole sentymentalizmu. „Tygodnik Wileński" z 1804 r. Łódź 1958 *Łódz. Tow. Nauk. Wydz. I* 34. — Z. CIECHANOWSKA. *Pol. słownik biogr*. T. 8 (1959). — A. KOWALSKA: Warszawa literacka w okresie przełomu kulturalnego 1815-1822. (W-wa 1961) *Bibl. Syrenki*. — Z. SKWARCZYŃSKI: Kazimierz Kontrym. Towarzystwo Szubrawców. Dwa studia. Łódź 1961 *Łódz. Tow. Nauk. Wydz. I* 48. — M. PISZCZKOWSKI: Zagadnienia wiejskie w literaturze polskiego Oświecenia. Cz. 2. Wr. 1963 *PAN Oddz. w Kr. Prace Komisji Hist.-Lit*. 9. — M. TYROWICZ: Towarzystwo Demokratyczne Polskie. Dowódcy i kadry członkowskie. 1832-1863. (W-wa) 1964.

GRODDECK GOTFRYD ERNEST (1762—1825)

Spolszczona forma nazwiska: GRODEK.

Filolog klasyczny, krytyk literacki, tłumacz.

Ur. 17 listopada 1762 w Gdańsku; syn Beniamina, profesora literatury greckiej i języków wschodnich w Gdańskim Gimnazjum Akademickim, i Beaty Konstancji Ehlert. Uczył się w szkole przy kościele Najświętszej Marii Panny, a w 1777-1782 w Gdańskim Gimnazjum Akademickim. W jesieni 1782 rozpoczął studia teologiczne

i filologiczne na uniwersytecie w Getyndze. Od stycznia 1784 członek Seminarium Philologicum Ch. G. Heynego. W kwietniu 1786 uzyskał stopień magistra filozofii, w listopadzie członkostwo Societatis Regiae Scientiarum Gettingensis. W 1787-1793 przebywał w Puławach jako nauczyciel i wychowawca Adama Jerzego i Konstantego Czartoryskich. Tu w 1789 ożenił się z Joanną d'Edling. Następnie był w Łańcucie nauczycielem Henryka Lubomirskiego, z którym w 1794 wyjechał do Wiednia. Od połowy 1796 pełnił obowiązki bibliotekarza puławskiego. 8 sierpnia 1804 mianowany za protekcją Czartoryskich profesorem języka i literatury greckiej na Uniwersytecie Wileńskim. Od 1807 wykładał również literaturę rzymską. Równocześnie od 1805 był prefektem biblioteki uniwersyteckiej, w 1805-1806 członkiem redakcji *Dziennika Wileńskiego*, a w 1806 redaktorem *Gazety Literackiej Wileńskiej*. W 1815 należał do redakcji *Dziennika Wileńskiego* i *Tygodnika Wileńskiego*. Od 1817 był także kustoszem uniwersyteckiego gabinetu numizmatycznego. Kilkakrotnie sprawował urząd dziekana, wchodził w skład Komitetu Ułożenia Ustaw Szczególnych, Komitetu Cenzury, Komisji Spisu Książek dla Szkół itp. Należał do wolnomularstwa (od 1813), był członkiem loży Gorliwy Litwin (1816), mistrzem loży Dobry Pasterz (1820) i Prowincjonalna Litewska Doskonała Jedność oraz członkiem honorowym wielu lóż krajowych. W 1821 uzyskał dyplom członka warszawskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk. Ponadto prezes honorowy Towarzystwa Nauk Moralnych w Wilnie, członek Mitawskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk i Sztuk i Genueńskiego Towarzystwa Łacińskiego. Krótko przed śmiercią wyjechał na wieś do córki. Zmarł 11 kwietnia 1825 (data dzienna wg ustaleń Młodeckiego).

TWÓRCZOŚĆ

1. Commentatio in primum idyllium Theocriti. Gdańsk 1782. Wyd. nast. Gdańsk b. r.

2. Observationes quaedam in Philoctetis loca selecta. Powst. przed 6 stycznia 1784.

Rozpr. zaginiona; otrzymał na jej podstawie wstęp na Seminarium Philologicum Heynego.

3. Commentatio de morte voluntaria. In concertatione civium Academiae Georgiae Augustae IV Junii 1785 ab ordine theologorum praemio ornata. Getynga (1785).

4. De hymnorum Homericorum reliquiis commentatio. Getynga 1786.

Rozpr. magisterska.

5. De oraculorum, quae Herodoti historiis continentur natura et indole. 1786. Rkps w Arch. Tow. Nauk. w Getyndze, odpis w Bibl. Uniw. Wil.

Na podstawie tej rozpr. został członkiem Societatis Regiae Scientiarum Gettingensis.

6. Über die Argonautica des Apollonius Rhodius. *Bibliothek der Alten Literatur u. Kunst* (Getynga) 1787 z. 2 s. 61-113.

7. Über die Vergleichung der alten besonders griechischen mit der deutschen und neueren schönen Literatur. Berlin 1788.

8. Antiquarische Versuche. Erste Sammlung. Lw. 1800.

Dedyk. A. K. Czartoryskiemu.

9. Epistula critica auctore... Celsissimi Principis Adami Czartoryski Bibliothecario exhibens Phaenomenorum et Diosemeorum Arati lectionem variam... *Arati Solensis Phaenomena et Diosemea Graece et Latine* ... curavit J. T. Buhle. T. 2. Lipsk 1801 s. 333-426.

10. De scena in theatro Graecorum imprimis de tertiarum partium actore sive tritagonista praeeunte Julio Polluce Onomast. L. IV. c. 19, § 124. Commentatio qua scholas Graecas in Acad. Vilnensi in ante diem 23 Januarii aperiendas indicit. Wil. 1805.

11. Adeundi muneris professorii litterarum Graecarum in Academia Caesarea Vilnensi X Cal. Februarii A. 1805 ergo habita allocutio. Wil. 1805.

12. De orbis antiqui Graecis cogniti descriptione. Wygł. Wil. 28 czerwca 1805 na publicznym posiedzeniu Uniw. Wil. Nie wyd. Odpis J. Lelewela w Bibl. Jagiel. sygn. 3488. Streszcz.: *Gaz. Lit. Wil.* 1806 nr 1.

13. De religionum Hellenicarum natura et indole. Wygł. Wil. 15 września 1806, jw. poz. 12. Nie wyd. Streszcz.: *Gaz. Lit. Wil.* 1806.

14. Prolusio in locum Jul. Pollucis de scena in theatro Graecorum. Wyd. jako przedmowa do: Sophocles: Philoctetes Graece. Wil. 1806. (Por. Prace edytorskie poz. 1).

15. Prolusio secunda in Jul. Pollucis locum de thymele in theatro Graecorum. Wyd. jako przedmowa do: Sophocles: Trachiniae Graece. Wil. 1808. (Por. Prace edytorskie poz. 2).

16. Programme du cours de la littérature ancienne à l'Université (z 1810). Rkps Bibl. Czart. (Arch. Dom. sygn. 29 s. 181-191).

17. Historiae Graecorum litterariae elementa in usum lectionum. Wil. 1811. Wyd. 2: Initia Historiae Graecorum litterariae. T. 1-2. Wil. 1821.

18. Antiquitatum Romanarum doctrina in usum lectionum academicarum adumbrata. Wil. 1811.

19. Ad Somnium Scipionis monita. Wil. 1814. Wyd. nast. Wil. 1818.

20. Observations sur une dissertation présentée au concours pour la Chaire d'Éloquence de l'Université Impériale de Vilna, rédigées et publiées... Wil. 1815.

21. De theatri Graeci partibus, imprimis de parasceniis praeeunte Jul. Polluce Onomast. IV. c. 19 § 123. Prolusio tertia... 15 Januarii an. 1816 lecta ... Cum tabula aenea. Wil. 1816.

22. Prolusio de hyposcenio in theatro Graecorum. *Praelectiones in Univ. Litterarum Caesarea Vilnensi* 1816/17.

23. De nuperis inventis Mediolanensibus. *Praelectiones*..., jw. poz. 22, 1817/18.

24. De antiquitate Romana. Wykład z 1818. Rkps Ossol. sygn. 6719/I.

25. Disputatio Getae AΘANATIZONTEΣ, sive de immortalitatis, quam Getis persuasisse dicitur Zamolxis, ratione. *Praelectiones*..., jw. poz. 22, 1818/19.

26. Roztrząśnienie niesłusznych zarzutów przeciwko nauce języków starożytnych. *Dzien. Wil.* 1819 t. 2 i odb.

27. Disputatio contra iniqua quaedam de veterum linguarum studio iudicia. *Praelectiones*..., jw. poz. 22, 1819/20.

28. Disputatio: Graecorum de Zamolxide fabulae. *Praelectiones*..., jw. poz. 22, 1820/21.

29. De aulaeo et proëdria in theatro Graecorum ad Pollucis Onomasticon IV, 19 § 121, 122. *Praelectiones*..., jw. poz. 22, 1821/22.

30. Epicrisis quaestionis de fine tragoediae Graecae veteris ethico et politico. *Praelectiones*..., jw. poz. 22, 1822/23.

31. Additamenta ad disputationem suam de Argonauticorum Apollonii Rhodii fontibus. *Praelectiones*..., jw. poz. 22, 1823/24.

Ponadto rozprawy i recenzje umieszczał w czasopismach: *Allgemeine Literaturzeitung* (Halle), *Bibliothek der Alten Literatur u. Kunst* (Getynga, 1786, 1787, 1791, 1794), *Dörpatische Beiträge*, *Dzien. Wil.* (1805-1806; tu m. in.: Wykład nowego mniemania względem poematów „Iliady" i „Odyssei" Homerowi przypisywanych. 1805 t. 1 s. 66-82, t. 2 s. 35-48; Jak należy pisać o przedmiotach mitologicznych. 1805 t. 1 s. 44-53; Uwagi nad zdaniem autora „Podróży Anacharsysa" o prawach ateńskich co do edukacji. 1805 t. 2 s. 80-93; O celu i sposobie uczenia starożytnej klasycznej literatury w szkołach i gimnazjach. 1805 t. 5 s. 52-68), *Dzien. Wil.* (1815), *Gaz. Lit. Wil.* (1815), *Göttingische Gelehrte Anzeigen*, *Jenaër Allgemeine Literaturzeitung*, *Kur. Litewski* (tu: List do redaktora Kuriera Litewskiego z powodu rzekomego odszukania w Herkulanum dzieł Epikura, Platona... 1811 nr 75), *Magazin f. Öffentliche Schulen und Schullehrer* (Brema 1791), *Miscellanea Critica* (tu: De Aulaeo et Proedricea Graecorum disputatio. 1826 t. 1 s. 292), *Praelectiones in Univ. Litterarum Caesarea Vilnensi* (1816-1824), *Tyg. Wil.* (tu: O znaczeniu, celu i osnowie literatury w powszechności. 1815 t. 1 s. 186).

Przekłady

1. Aristophanes: Weiberversammlung, griechisch und deutsch mit erklärenden Anmerkungen. Powst. 1796. Rkps Bibl. Kórn. sygn. 1337/VIII-59.

Przekł. prozą ze wstępem tłumacza i dedyk. A. K. Czartoryskiemu.

W Bibl. Czart. (Arch. Dom. sygn. 29 s. 43-44) zachowany nadto przekł. franc. jednej sceny z komedii Arystofanesa „Acharnejczycy".

2. Dikaiarch: Einige der vorzüglichsten Stellen aus dem uns übrig gebliebenen Bruchstück von... Βίος Ἑλλάδος oder Beschreibung der Stilen und Lebensart der Griechen, griechisch und deutsch. Powst. 1798. Rkps Bibl. Czart. (Arch. Dom. sygn. 29 s. 85-87, 77-82).

3. T. Twining: O poezji za sztukę naśladowczą uważanej. *Dzien. Wil.* 1805 t. 3 s. 405-427, 1806 t. 4 s. 67-77, 206-217.

4. Aleksander von Macedonien und der Seher Tiresias in der Unterwelt. Aus dem Lateinischen übersetzt vom Verfasser. Wil. 1813.

Prace edytorskie

1. Sophocles: Philoctetes Graece. Wil. 1806. (Por. Twórczość poz. 14).

2. Sophocles: Trachiniae Graece. Wil. 1808. (Por. Twórczość poz. 15).

3. M. T. Cicero: Ad Marcum Brutum..., ad exemplar Bipontinum, in usum scholarum. Wil. 1809.

4. A. F. Persius: Satirae. Ex recensione Francisci Passovii, in usum praelectionum. Wil. 1810.

5. M. T. Cicero: Laelius sive de amicitia, dialogus ad P. Pomponium Atticum, in usum scholarum. Wil. 1811.

6. J. Facciolati: Oratio de Sacrae Scripturae studio cum veterum linguarum studiis coniugendo... coram E. Cardinali et Episcopo Patavino anno 1718 habita Patavii... Idibus Mais a. 1814... academici iussu typis repetita. Wil. 1814. (Przedr. z ed. lipskiej 1722; z przedmową Grodka).

7. M. T. Cicero: De claris oratoribus liber qui dicitur Brutus. Wil.-W-wa 1815.

8. F. K. Buttmann: Grammatica Graeca Buttmanniana contractior, in usum tironum edidit. Wil. 1817.

Przekł. pol.: S. K. Hryniewicz: Gramatyka grecka skrócona przez G. E. Grodka, tłumaczenie z łacińskiego. Wil. 1823.

Listy i materiały

1. Do A. K. Czartoryskiego 68 listów z 1790-1817. Rkps Bibl. Czart. (Arch. Dom. sygn. 29).

2. Do A. J. Czartoryskiego 34 listy z 1796--1822. Rkps Arch. Kuratorii Wil. sygn. 113; list z 1804 w Bibl. Czart. sygn. 5445.

3. Do I. Krasickiego z 1798. Wyd. J. Łanowski: X. A. G. na cenzurowanym. *Zeszyty Wr.* 1952 nr 1.

4. Do C. G. Schütza list z 1805. Wyd. K. F. Schütz: Darstellung seines Lebens. Charakter und Verdienste... T. 1. Halle 1834 s. 134.

5. Do J. Zawadzkiego 8 listów z 1805-1815 i b. d. Wyd. J. Oko: Listy Grodka w Archiwum Księgarni Zawadzkich w Wilnie. *Ateneum Wil.* R. 9 (1933/34) i odb. Wil. 1934.

6. Do J. Lelewela 10 listów z 1809-1820. Wyd. Z. Węclewski. *Przew. Nauk. i Lit.* 1878 s. 667-672, 763-768; list z 1824 wyd. J. Oko: Groddeck jako numizmatyk. *Ateneum Wil.* R. 8 1931/32 (1933).

7. Do K. Morgensterna 3 listy z 1811, 1813 i 1815. Wyd. adresat: Briefe und Brieffragmente. *Dörpatische Beiträge* 1813 s. 188-190, 1814 s. 276-277, 438-441.

8. Do S. B. Lindego list z 1813, do M. Jurkowskiego list z 1815 (nie 1825!). Wyd. T. Wierzbowski w: Materiały do dziejów piśmiennictwa polskiego. T. 2. W-wa 1904.

9. Do ministra oświecenia z 1816. Wyd. T. Turkowski w: Materiały do dziejów literatury i oświaty na Litwie i Rusi. T. 2. Wil. 1937 s. 114-116.

10. Do A. Maia list z 1818 i od Maia z 1820. Wyd. W. A. Francew: Polskoje sławianowiedienije konca XVIII i pierwoj czetwierti XIX st. Praga 1906.

11. Do L. Sobolewskiego list z 1818. *Wizerunki i Roztrząsania Nauk.* t. 16 (1840) s. 156-159.

12. Do S. Staszica list z 1819. Wyd. A. Kraushar: Tow. Warsz. Przyj. Nauk. T. 4. Kr. 1902.

13. Do Jana Śniadeckiego. Rkps Bibl. Jagiel. sygn. 3131.

14. Do rządu Uniwersytetu Wileńskiego: listy, memoriały i in. z różnych lat. Rkps Bibl. Jagiel. sygn. 976 t. 1-2.

15. Do A. Potockiego. Rkps Arch. Główne Akt Dawnych (Arch. Wilan. sygn. 291).

16. 553 listy od różnych osób, m. in. od matki i rodziny, J. S. Bandtkiego z 1802--1814, K. Chromińskiego z 1809, T. Czackiego z 1805-1811, A. J. Czartoryskiego z 1787-1822, S. Kłokockiego z 1804-1818, K. Lacha Szyrmy z 1814-1821, S. B. Lindego z 1824, H. Lubomirskiego z 1797-1799, K. C. Mrongowiusza z 1806-1822, J. U. Niemcewicza z 1816, I. Potockiego z 1800, H. Stroynowskiego z 1804-1811, Tow. Przyj. Nauk. w W-wie z 1819. Rkps Bibl. Jagiel. sygn. 3097 t. 1-4.

Stąd listy T. Czackiego i J. Lelewela z 1809-1825 wyd. Z. Węclewski. *Przew. Nauk. i Lit.* 1876 t. 4, 1878 t. 6; listy J. Franka i jego żony z 1805, 1819, 1823 wyd. J. Fritz: Listy Józefa Franka do G. E. Grodka. Lw. 1929.

17. Od A. J. Czartoryskiego z 1808, 1816. Rkpsy Bibl. Czart. sygn. 5445, 5240.

18. Od A. J. Czartoryskiego z 1809--1818, 1822. Odpisy Arch. Kuratorii Wil. sygn. 141, 142.

19. Od L. Sobolewskiego z 1818. Rkps Arch. Kuratorii Wil. sygn. 113.

20. Ocena trzech prac konkursowych do katedry wymowy w Uniwersytecie Wileńskim z 4 kwietnia 1816. Rkps Arch. Kuratorii Wil. sygn. 151.

21. Wypisy z wykładów, m. in. z wykładu De antiquitate Romana z 1818. Rkps Ossol. sygn. 6719/I.

22. Odpisy wykładów uniwersyteckich. Rkpsy były w Bibl. Seminarium Duchownego Rzymskokatolickiego Wil. sygn. 25-10a-20, 25-10-59, 25-10a-22, 25-10a-100, 25-10a-21.

23. Odpis wykładu De re numaria veterum. Rkps jw., sygn. 25-10a-38.

Bibliografię twórczości podają: A. Szantyr, M. Ambros: G. E. Groddeck. Bibliografia. 1. Prace Grodka. 2. Korespondencja. *Z dziejów filologii klasycznej w Wilnie*. Wil. 1937 (tu także szczegółowe informacje o rękopisach).

OPRACOWANIA

Archiwum Filomatów. Cz. 1: Korespondencja filomatów. 1815-1823. T. 1-5. Wyd. J. Czubek. Kr. 1913. — Korespondencja księcia Adama Czartoryskiego i rektora Twardowskiego z l. 1822-1824. Wyd. J. Ogończyk. *Roczn. Tow. Przyj. Nauk Poz.* t. 26 (1899) s. 214, 230, 243, 279, 280 i odb. (Poz. 1900). — K. A. Vieilh de Boisjoslin: Biographie universelle... Paryż 1826-1831. — E. Marylski: Wspomnienia zgonu zasłużonych w narodzie Polaków. W-wa 1829. — S. B. Jundziłł: Pamiętniki. Powst. ok. 1835-1840. Wyd. A. M. Kurpiel. Kr. 1905 jako odb. z *Arch. do Dziejów Lit. i Oświaty w Pol.* t. 13 (1914). — P. Jankowski: Kilka wspomnień uniwersyteckich. *Pam. Nauk.-Lit.* 1849 z. 3; 1850 z. 4; „wyd. nowe dopełnione" Wil. 1854. — F. M. Sobieszczański. *Enc. powsz.* Orgelbranda. T. 10 (1862). — M. Baliński: Pamiętniki o Janie Śniadeckim. T. 1. Wil. 1864 s. 591-599; t. 2 s. 343-344, 361. — M. Malinowski: Księga wspomnień. Powst. 1864. Wyd. J. Tretiak. Kr. 1907 *Źródła do Dziejów Pol. Porozbiorowych* 3. — M. Malinowski: Materiały do Groddcka. Rkps Bibl. Kórn. sygn. 1295. — K. Kaczkowski: Wspomnienia. T. 1. Lw. 1876.— Z. Węclewski: Wiadomość o życiu i pismach G. E. Grodka. *Rozpr. AU. Wydz. Filol.* t. 4 (1876) s. 1-157 i odb. — K. Bursian. *Allgemeine Deutsche Biographie*. T. 9 (1879). —

T. Ziemba: Mickiewicz pod wpływem profesorów wileńskich. *Bibl. Warsz.* 1883 t. 1 s. 335-338. — P. Chmielowski: Adam Mickiewicz, zarys biograficzno-literacki. T. 1. W-wa 1886 s. 56-58. — L. Dębicki: Puławy. T. 3. Lw. 1888 (rozdz. 4). — J. K. Plebański: Filologia. *Enc. wych.* T. 4 (1890). — A. Bućkiewicz: O b. wyższych zakładach naukowych w Wilnie i Krzemieńcu. Powst. przed 1895. Rkps Bibl. PAN Kr. sygn. 1062 t. 3 s. 9-11, 55, 96-97, 131-132, 161. — J. Tretiak: Młodość Mickiewicza. T. 1-2. Petersb. 1898. — J. Bieliński: Uniwersytet Wileński. T. 2-3. Kr. 1899-1900. — A. Kryński. *Wielka enc. powsz. ilustr.* T. 25/26 (1900). — H. Łopaciński: Przyczynek do życiorysu G. E. Grodka. *Sami sobie. Książka zbior.* W-wa 1900. — W. Hahn. *Enc. wych.* T. 5 (1901). — P. Chmielowski: Dzieje krytyki literackiej w Polsce. W-wa 1902 s. 129. — A. Kraushar: Tow. Warsz. Przyj. Nauk. T. 4. Kr. 1902. — L. Uziębło: „Głos" prof. Golańskiego i Euzebiusz Słowacki. (Szczegół do dziejów Katedry Literatury). *Na powodzian. Księga zbior. prac literackich i artystycznych.* W-wa 1904. — S. Schneider: G. E. Groddeck w setną rocznicę powołania jego do Wilna na katedrę literatury greckiej. *Muzeum* 1904 i odb. — G. Sommerfeldt: Zur Geschichte der Danziger Familie Groddeck. *Familiengeschichtliche Blätter* 1913 s. 165-168. —

M. Brenstejn: Biblioteka Uniwersytecka w Wilnie do r. 1832. Wil. 1922; wyd. 2 Wil. 1925.— L. Janowski: W promieniach Wilna i Krzemieńca. Wil. 1923 s. 63-65. — J. Fritz: Aus dem Briefwechsel deutscher Philologen mit G. E. Groddeck. *Eos* t. 32 (1929).— J. Fritz: Listy Józefa Franka do G. E. Grodka. Lw. 1929. — S. Pigoń: Historia jednego konkursu do katedry wymowy i poezji. *Księga pam. ku uczczeniu 350 rocznicy założenia i 10 wskrzeszenia Uniw. Wil.* T. 1: Z dziejów dawnego Uniwersytetu. Wil. 1929; przedr. w: Z ogniw życia i literatury. Wr. 1961. [Rec.: R. Mienicki. *Kwart. Hist.* 1930 z. 1 s. 413]. — K. Chodynicki: Zasadnicze składniki syntezy dziejowej Lelewela. *Przegl. Współcz.* t. 33 (1930) nr 97-98. — S. Małachowski-Łempicki: Wolnomularstwo na ziemiach dawnego Wielkiego Księstwa Litewskiego 1776-1822. Wil. 1930. — J. Oko: Stanisław Żukowski, zapomniany poeta i filolog. *Ruch Lit.* 1930 nr 1. — J. Oko: Wergiliusz w wykładach dawnego Uniwersytetu Wileńskiego. *Księga Wergiliuszowa*. Wil. 1930 *Alma Mater Vilnensis Bibl.* 1 s. 225. — Z. Riessówna: Euzebiusz Słowacki jako tłumacz Wergiliusza. *Tamże* s. 191-192. — B. Smuszkinówna: Wergiliusz w czasopismach wileńskich. *Tamże* s. 199-200, 213. — Z. Jabłońska-Erdmanowa: Oświecenie i romantyzm w stowarzyszeniach młodzieży wileńskiej na początku XIX w. Wil. 1931. — M. Miterzanka: Działalność pedagogiczna Adama ks. Czartoryskiego, generała ziem podolskich. W-wa 1931 s. 280-281. — J. Oko: Groddeck jako numizmatyk. (Nieznany list

do Joachima Lelewela). *Ateneum Wil.* R. 8 (1931/32) s. 222-226 i odb. (Wil. 1933). — S. Pigoń: Kampania przeciwmasońska. *Tamże* s. 147-150; przedr.: Między kazalnicą a lożą. Kampania przeciwmasońska w Wilnie 1817 r. W: Wśród twórców. Kr. 1947. — M. Mancewiczówna: Charakterystyka G. E. Groddecka. *Alma Mater Vilnensis* z. 10 (1932) s. 31-34. —

M. Dunajówna: Tomasz Zan. Lata uniwersyteckie 1815-1824. Wil. 1933. — A. Mirowicz: Deutsche Gelehrte an der Wilnaer Universität (1578-1831). *Deutsche Wissenschaftliche Zeitschrift für Polen* 1933 s. 103-105, 117-119, 122. [Rec.: B. Zwolski. *Ateneum Wil.* R. 10 (1935) s. 470--471]. — W. Nowodworski: Koledzy i przyjaciele Joachima Lelewela z lat uniwersyteckich (1804-1808). *Księga pam. Koła Historyków Słuchaczy USB.* Wil. 1933 *Alma Mater Vilnensis Bibl.* 3 s. 212, 225, 228. — J. Oko: G. E. Groddeck. *Filomata* 1933 nr 51. — J. Oko: Groddeck jako nauczyciel. *Tamże* 1933 nr 51. — J. Oko: Listy Grodka z archiwum księgarni Zawadzkich. *Ateneum Wil.* R. 9 (1933/34) s. 223-233 i odb. (Wil. 1934). — J. Oko: Seminarium filologiczne G. E. Grodka. Wil. 1933 *Rozpr. i Materiały Wydz. I Tow. Przyj. Nauk w Wil.* t. 4 z. 3. [Rec.: J. Krzyżanowski. *Roczn. Lit. 1933* s. 261; M. Ambros. *Ateneum Wil.* R. 10 (1935) s. 588-592; A. Knot. *Kwart. Hist.* 1935 s. 692-693]. — T. Sinko: Hellada i Roma w Polsce. Lw. 1933 s. 6-8, 13-14. — A. Szantyr: Z dziejów filologii klasycznej. *Alma Mater Vilnensis* z. 11 (1933) s. 49-61. — S. Zetowski: Jak Adam Mickiewicz czytał Horacego. *Filomata* 1933 nr 58. —

J. Kleiner: Mickiewicz. T. 1. Lw. 1934; wyd. nast. Lubl. 1948. — J. Oko: Horacjusz w wykładach G. E. Grodka. *Commentationes Horatianae.* Kr. 1935 s. 1-27 i odb. — T. Turkowski: Materiały do dziejów literatury i oświaty na Litwie i Rusi. T. 1-2. Wil. 1935-1937. — S. Warszawska: Filomaci wileńscy a Horacy. *Filomata* 1935 nr 75. — K. Buczek: Z przeszłości Muzeum ks. ks. Czartoryskich oraz przyczynek do dziejów Biblioteki Poryckiej. Kr. 1936. — J. Kowalski: Wstęp do wykładów lozańskich. W: A. Mickiewicz: Dzieła. T. 7. W-wa 1936 s. 232. — J. Oko: Działalność G. E. Grodka na polu numizmatyki. (O rękopisie łac. Grodka „De re numaria veterum"). *Ateneum Wil.* R. 11 (1936) s. 402-462. — H. Barycz: W dwusetną rocznicę założenia uniwersytetu w Getyndze. *Przegl. Współcz.* t. 62 (1937) nr 7 s. 63. — *Z dziejów filologii klasycznej w Wilnie. Studium zbior.* Wil. 1937. (Tu: J. Oko: Studia G. E. Grodka nad filologią w Polsce; A. Szantyr: Działalność naukowa G. E. Grodka; A. Szantyr, M. Ambros: G. E. Groddeck. Bibliografia. I. Prace Grodka. II. Korespondencja. III. Literatura o Grodku). [Rec.: M. Ambros. *Ateneum Wil.* R. 13 (1938) z. 2]. — G. Przychocki: Literatura augustowska w Polsce. *Przegl. Współcz.* t. 67 (1938) nr 12 s. 56. — L. Janowski: Słownik bio- bibliograficzny dawnego Uniwersytetu Wileńskiego. Wyd. pod kierunkiem R. Mienickiego. Wil. 1939. —

S. Hammer: Historia filologii klasycznej w Polsce. Kr. 1948 s. 6-10. — J. Łanowski: X. A. G. na cenzurowanym. („List" Grodka do Krasickiego i marginalia). *Zeszyty Wr.* 1952 nr 1. — J. Michalski: Z dziejów Towarzystwa Przyjaciół Nauk. W-wa 1953. — Z. Abramowicz: G. E. Groddeck. *Meander* 1954 nr 1. — A. Lattermann: Der Schöpfer der klassischen Philologie in Polen — G. E. Groddeck... Würzburg 1957. [Rec.: K. Mężyński. *Roczn. Gdań.* t. 17/18 (1958/59)]. — T. Sinko: Mickiewicz i antyk. Kr. 1957 s. 69-94. — S. Młodecki: G. E. Groddeck. Studium biograficzne na podstawie notat M. Malinowskiego. *Pam. Bibl. Kórn.* z. 6 (1958) — K. Mężyński: Studia G. E. Grodka w Gdańskim Gimnazjum Akademickim. *Gdańskie Gimn. Akademickie.* Gdynia 1959. — T. Sinko. *Pol. słownik biogr.* T. 8 (1960). — M. Plezia: Geneza seminarium filologicznego G. E. Grodka. *Eos* t. 52 1962 z. 2. — J. Starnawski: G. E. Groddeck als Aristophanes-Übersetzer. *Das Altertum* 1962 z. 1. — K. Mężyński: Adam Mickiewicz a G. E. Groddeck. Gdańsk 1963 *Zesz. Nauk. Wydz. Hum. Wyższej Szk. Pedag. w Gdańsku* 5. — M. Plezia: Korespondencja G. E. Grodka z Czartoryskim jako źródło do dziejów Uniwersytetu Wileńskiego. 1805-1824. *Spr. Wydz. Nauk. Społecznych PAN* 1963 z. 2. — M. Plezia: Pierwsza myśl założenia w Polsce towarzystwa filologicznego. *Eos* t. 53 (1963) z. 1. — M. Plezia: Michał Jurkowski i greka w Krzemieńcu 1805-1830. Wr. 1964 *PAN Oddz. w Kr. Prace Komisji Filologii Klasycznej* 5.

GRZYMAŁA FRANCISZEK (ok. 1790–1871)

Pseud. i krypt.: Fr. Grz.; Gurcho; Gurchovius.

Krytyk literacki, poeta, publicysta.

Ur. ok. 1790 w Łomżyńskiem. Walczył w armii Księstwa Warszawskiego i wzięty do niewoli w 1812, został zesłany na Kaukaz. Po powrocie przebywał do 1820 w Wilnie, należał do Towarzystwa Szubrawców i pisywał w *Wiadomościach Brukowych*. Obrażony przez krótki czas na Szubrawców, miał być inicjatorem opozycyjnego względem *Wiadomości* pisma *Gębacz* (23 marzec — 20 kwiecień 1817). Następnie wyjechał do Warszawy, gdzie był nauczycielem języka i literatury polskiej. Uczestniczył w życiu literackim stolicy, nie przyłączając się jednak wyraźnie do żadnego z obozów. Bliższy kontakt utrzymywał głównie z F. S. Dmochowskim. W 1821 wydawał krótko tygodnik *Sybilla Nadwiślańska*, a następnie w 1821-1825 czasopismo *Astrea*, wraz z dodatkiem *Pielgrzym Nadwiślański*. W *Astrei* (1823) umieścił pierwszą pozytywną ocenę poezji Mickiewicza. W czerwcu 1826 osiadł we wsi Kaletnik p. Suwałkami. W czasie powstania listopadowego dał się poznać jako mówca polityczny (zwolennik M. Mochnackiego). Był członkiem Gwardii Narodowej, następnie oficerem 7 pułku ułanów województwa augustowskiego. W grudniu 1830 podjął wydawnictwo efemerycznego pisma *Sybilla Sarmacka Wskrzeszona*. Znaczniejszej roli w powstaniu nie odegrał. Przeciwko niemu skierował K. Koźmian ostry paszkwil „Partyzant", zwany też „Grzymaliadą". Po upadku powstania wyemigrował do Paryża, gdzie należał początkowo do demokratów i zwolenników Lelewela oraz marszałkował parokrotnie na zebraniach Ogółu Paryskiego i redagował *Sybillę Tułactwa Polskiego* (1833, 1835, 1836). Zbierał materiały do pism historycznych. W późniejszych latach żył w nędzy. Zmarł w 1871 w Paryżu.

TWÓRCZOŚĆ

1. O literaturze romansów. *Astrea* 1821 nr 1.

Autorstwo przypisuje P. Bańkowski.

2. Głos wolnego Polaka do reprezentantów narodu, 9 czerwca 1831. W-wa 1831.

3. (Wspomnienia z r. 1812). W: Souvenirs de la Pologne historique, statistique et littéraire, publiés par une réunion des littérateurs polonais. T. 1-2. Paryż 1833.

4. Prace rymotwórcze. B. m. (po 1857).

Artykuły i poezje ogł. w: *Astrea* (red. 1821-1825; tu m. in.: Krótkie uwagi nad pismami poetycznymi Adama Mickiewicza. 1823), *Dzien. Wil.* (1815-1820), *Flora* (1821), *Hamburger Zeitung*, *Orzeł Biały* (tu anonim.: Myśli Polaka konstytucyjnego. 1819), *Pielgrzym Nadwiślański* (1822--1823, dod. *Astrei*), *Pierwiosnek pol. na r. 1851*, *Rozmaitości* (Lw. 1825), *Rozmaitości Warsz.* (1820), *Sybilla Nadwiślańska* (1821), *Sybilla Sarmacka Wskrzeszona* (1830), *Sybilla Tułactwa Pol.* (1833, 1835, 1836), *Wiad. Brukowe* (1816-1820).

Parę „szubrawskich" wierszy Grzymały przedr. J. Bieliński w: Szubrawcy w Wilnie (1817-22). Wil. 1910. Wiersz: Do JW. Jenerała Krasińskiego z powodu ciągłego dopominania się o rękopis, z rkpsu Bibl. Krasińskich ogł. A. Bar: Kumoszki na Parnasie. Kr. 1947 s. 79. Kilka wierszy przedr. P. Hertz w: Zbiór poetów polskich XIX w. Ks. 1. W-wa 1959.

Rkps Ossol. sygn. 6263/I zawiera parę wierszy Grzymały, wpisanych do Pamiętnika C. Godebskiego (rzeźbiarza) z 1850.

Prace edytorskie

1. *Pierwiosnek polski na r. 1851.* Paryż (1851).

Listy

1. Do żony z 1818-1824 k. 480. Rkps Bibl. Pol. w Paryżu.

2. Do J. Lelewela z 1819. Rkps Bibl. Jagiel. sygn. 4435.

3. Do J. N. Janowskiego, w zbiorze listów z 1830-1880. Rkps Bibl. Jagiel. sygn. 3685.

4. Do H. z Sierakowskich Husarzewskiej 2 listy z 1831-1832. Rkps Ossol. sygn. 6751/I.

5. Do J. U. Niemcewicza. Rkpsy w papierach Grzymały z 1835-1858, Bibl. Pol. w Paryżu sygn. 466.

6. Do W. Wielogłowskiego 9 listów

z 1836, 1847-1848. Rkps Bibl. PAN Kr. sygn. 1839 k. 232-233, 1824 k. 136-151.

7. Do S. Goszczyńskiego 8 listów z 1839--1864 i b. d. Rkps Bibl. Nar. sygn. 2954.

8. Do NN z 1854. Rkps Bibl. Nar. 2674.

9. Do T. Goreckiego 2 listy w formie wierszy z 1857 i b. d. Rkps Bibl. Nar. sygn. 2873/4.

10. Do A. E. Koźmiana z 1860. Rkps Bibl. PAN Kr. sygn. 2040 t. 1 k. 82-83.

OPRACOWANIA

Korespondencja Filomatów. T. 4. Wyd. J. Czubek. Kr. 1913. — A. Mickiewicz: O krytykach i recenzentach warszawskich. W: Poezje. T. 1. Petersb. 1829 i wyd. nast.; przedr. H. Życzyński w: A. Mickiewicz: Pisma estetyczno-krytyczne. Kr. (1924) *BN* I, 79. — Diariusz sejmu 1830/31. T. 1. Kr. 1907. — A. Krosnowski: Almanach historique ou souvenir de l'émigration polonaise. Paryż 1837/38 s. 118. — *Biesiada Krzemieniecka w Paryżu dnia 5 października 1858*. Paryż 1859 s. 12-13. — K. W. Wójcicki. *Enc. powsz.* Orgelbranda. T. 10 (1862). — L. Siemieński: Obóz klasyków. Ustęp z historii wyobrażeń literackich w XIX w. *Czas* 1865 nr 229-245 (z przerwami); wyd. osob. Kr. 1866 i wyd. nast. — A. E. Koźmian: Wspomnienia. T. 1. Poz. 1867 s. 32. — L. R. (Rettel): Grzymała F. (Nekrolog). *Roczn. Tow. Hist.-Lit. w Paryżu. R. 1870-1872*. Poz. 1872 s. 604-605. — S. Barzykowski: Historia powstania listopadowego. T. 1-2. Poz. 1883. — J. N. Janowski: Notatki autobiograficzne. (Powst. przed 1888). Wyd. M. Tyrowicz. Wr. 1950. — W. Mickiewicz: Żywot Adama Mickiewicza. T. 2. Poz. 1892; wyd. 2 Poz. 1929. — P. Chmielowski. *Wielka enc. powsz. ilustr.* T. 27/28 (1901). — W. Mickiewicz: Emigracja polska. Kr. 1908. — J. Bieliński: Szubrawcy w Wilnie (1817-22). Wil. 1910. — P. Bańkowski: Maurycy Mochnacki jako teoretyk i krytyk romantyzmu polskiego. Kr. 1913 s. 8. — A. Kraushar: „Honoratka", echo z czasów listopadowych. W-wa 1917. —

H. Więckowska: Opozycja liberalna w Królestwie Kongresowym (1815-1830). W-wa 1923-1925. — J. Korpała: Za kulisami młodej Warszawy literackiej przed powstaniem listopadowym. *Pam. Lit.* R. 28 (1931). — E. Oppman: Warszawskie Towarzystwo Patriotyczne. W-wa 1937. — L. Janowski: Słownik bio- bibliograficzny dawnego Uniwersytetu Wileńskiego. Wyd. pod kierunkiem R. Mienickiego. Wil. 1939. — A. Bar: Kumoszki na Parnasie. Kr. 1947 s. 57, 78 n., 231 n., 246, 384, 411 n. — F. German: Chopin i literaci warszawscy. (Kr. 1960). — A. Lewak. *Pol. słownik biogr.* T. 9 (1960). — A. Kowalska: Warszawa literacka w okresie przełomu kulturalnego 1815-1822. (W-wa 1961) *Bibl. Syrenki*. — Z. Skwarczyński: Kazimierz Kontrym. Towarzystwo Szubrawców. Dwa studia. Łódź 1961 *Łódz. Tow. Nauk. Wydz. I* 48. — W. Giełżyński: Prasa warszawska 1661-1914. W-wa 1962. — Z. Skwarczyński: (Wstęp do) Wiadomości Brukowe. Wybór artykułów. Wr. (1962) *BN* I, 178. — M. Kaczmarek, K. Pecold: Nie drukowany paszkwil Kajetana Koźmiana („Partyzant" — ballada). W zbiorze: Miscellanea z l. 1800-1850. Wr. 1963 *Arch. Lit.* 7.

GURSKI WALENTY (zm. 1832)

Poeta, dramatopisarz.

Syn Jakuba, sędziego ziemskiego halickiego w 1777, później radcy austriackiego, oraz Marianny z Gurskich; brat Wincentego, sekretarza Rady Nieustającej w 1786; ożeniony z Krystyną Lisowską. W dokumentach przy nazwisku pisarza pojawiają się tytuły: rotmistrz gwardii konnej (1790), później pułkownik b. wojsk polskich, członek Stanów Galicyjskich w 1817. Rodzice pisarza, a być może również sam Gurski, należeli do kręgu galicyjskich znajomych i przyjaciół F. Karpińskiego. Jako dziedzic Szklar i Hadla (w pow. sanockim) przyjaźnił się z Tadeuszem Prekiem, ojcem znanego pamiętnikarza Franciszka Ksawerego Preka. Obaj należeli do grona, które podjęło myśl wydawania periodyku literackiego pt. *Zabawa Literatów* (1790 lub 1798). W 1797-1800 wystawiał swe komedie we Lwowie oraz w Warszawie. Zmarł w Szklarach w 1832.

TWÓRCZOŚĆ

1. Różne dzieła wierszem i prozą. T. 1. W-wa 1785.

2. Rozwód w masce. Komedia w 4 aktach. Wyst. Lw. 1797. Wyd. zob. poz. 6 t. 2.

3. Rycerz zakochany, czyli miłość prowadzi do odwagi i sławy. Komedia w 5 aktach. Wyst. Lw. 1799. Wyd. zob. poz. 6 t. 3.

4. Areszt ślubu. Komedia w 3 aktach. Wyst. W-wa 1800. Wyd. W-wa 1800 (razem z poz. 5). Wyd. nast. zob. poz. 6 t. 4.

5. Triumf cnoty. Komedia w 5 aktach. Wyst. W-wa 1800. Wyd. W-wa 1800 (razem z poz. 4). Wyd. nast. zob. poz. 6 t. 4.

6. Różne dzieła zamykające w sobie komedie, różne wiersze, bajki, sielanki i ody. T. 1-4. Kr. 1804; t. 5-6. Lw. 1817.

M. in. poz. 2, 3, 4, 5, 7; Przekłady poz. 1, 2.

7. Zemsta pięknej kobietki. Komedia w 4 aktach. Wyst. Lw. 1813. Wyd. zob. poz. 6 t. 6.

8. Nowe bajki i powieści. Lw. 1827.

W czasopiśmie *Zabawa Literatów* wyd. w Przemyślu w 1790 (lub 1798) zamieścił Gurski wiersz o inc.: „Pełniąc twoje rozkazy, piękna Rozyneto..." (s. 20-21). Rok wydania tomiku nie oznaczony na karcie tytułowej; Estr. raz podaje 1790 (I, 265), to znowu — 1798 (IX, 699).

Przekłady

1. C. Claudianus: Porwanie Prozerpiny. Ks. 1-3. Wyd. zob. Twórczość poz. 6 t. 5.

2. P. M. Vergilius: Eneida. Ks. 1. Wyd. zob. Twórczość poz. 6 t. 5.

Listy

1. Do T. Preka 2 listy z 28 marca 1789 i 30 maja 1789. Rkps Ossol. sygn. 897/II nr 66-67. Fragm. obu ogł. H. Barycz we wstępie do: F. K. Prek: Czasy i ludzie. Wr. 1959 s. XVIII.

OPRACOWANIA

(Różne dzieła. Rec.). *Pam. Lw.* 1817 t. 6 nr 23 s. 215-229. — *Kur. Warsz.* 1832 nr 82. — L. Zieliński: Historia domu Gurskich z Gury herbu Nałęcz i Pobóg, od r. 1382-1838. Lw. 1838. (Rkps Ossol. sygn. 4266/I). — F. K. Prek: Czasy i ludzie. Powst. 1818-1858. Wyd. H. Barycz. Wr. 1959. — F. K. Prek: (Przypisy do „Dziennika". Rkps Ossol. sygn. 3104/I k. 13). — K. W. Wójcicki. *Enc. powsz.* Orgelbranda. T. 11 (1862). — P. Chmielowski. *Wielka enc. powsz. ilustr.* T. 27/28 (1901). — S. Gorski: Dziennikarstwo polskie. Zarys historyczny. W-wa 1905 s. 59. — W. Bruchnalski: Historia „Rozmaitości", pisma dodatkowego do „Gazety Lwowskiej". 1817-1848 i 1854-1859. *Stulecie „Gazety Lwowskiej". 1811-1911.* T. 2 cz. 1. Lw. 1912. — E. Rabowicz: Literackie kontakty Trembeckiego z Mierem. *Pam. Lit.* R. 53 (1962) z. 4 s. 581; przedr. w: Stanisław Trembecki w świetle nowych źródeł. Wr. 1965 *IBL PAN. Studia z Okresu Oświecenia* 3. — H. Barycz: Wśród gawędziarzy, pamiętnikarzy i uczonych galicyjskich. Studia i sylwety z życia umysłowego Galicji XIX w. T. 1. Kr. 1963.

GUTKOWSKI WOJCIECH (1775—1826)

Autor powieści utopijnej, ekonomista, inżynier wojskowy.

Ur. w 1775 w Znamieniu (pow. garwoliński); syn Józefa i Konstancji z Górskich. W 1789 rozpoczął służbę wojskową jako miner w szkole wojskowej. Należał do tajnych kół zawiązywanych wśród młodzieży wojskowej z inspiracji J. Jasińskiego. 1 maja 1794 otrzymał awans na konduktora inżynierii wojskowej wraz z przydziałem do korpusu gen. J. Zajączka. W tej formacji walczył w powstaniu kościuszkowskim. Po rozbiorach przebywał jakiś czas w Lublinie i Zamościu (studiując agronomię i technikę), następnie otrzymał stanowisko profesora architektury w Liceum Zamojskim. W 1803-1804 był redaktorem (początkowo wspólnie z B. Kukolnikiem) *Dziennika Ekonomicznego Zamojskiego*. W 1807 wstąpił w randze kapitana do armii Księstwa Warszawskiego i po krótkiej służbie w 4 pułku piechoty przydzielony został do Korpusu Inżynierów. Brał udział w wojnie z Prusami. W 1808 był wykładowcą w Szkole Zakładowej Artylerii i Inżynierów w Arsenale Warszawskim, a po przemianowaniu jej na Szkołę Elementarną Artylerii i Inżynierów (tzw. „warszawski korpus kadetów") otrzymał 4 kwietnia 1809 stanowisko jej poddyrektora i komendanta. 22 kwietnia 1810 awansował na podpułkownika. Wojnę 1812 odbył w armii nad Bugiem. W czasie odwrotu dostał się pod Wittenbergą do niewoli austriackiej. Po powrocie do kraju w 1814 zamieszkał w Lublinie jako komendant tamtejszej jednostki Korpusu Inżynierów. W 1822 przeniesiony do

Korpusu Inwalidów i Weteranów. Był wolnomularzem (V stopnia) w lożach: Świątynia Izis (1811/12), Świątynia Równości (od 1816) i Prawdziwa Jedność na Dolinie Lublina (1818). Członek kilku towarzystw naukowych: od 1803 Cesarskiego Towarzystwa Ekonomicznego w Petersburgu, od 1810 Królewskiego Towarzystwa Gospodarczo-Rolniczego w Warszawie, od 1811 warszawskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk. Zmarł 1 maja 1826 w Lublinie.

TWÓRCZOŚĆ

1. Katechizm ekonomiczny dla włościan albo nauka przez pytania i odpowiedzi o rolnictwie, ogrodnictwie, sadownictwie, o utrzymaniu bydła, koni, różnych trzód, drobiu i pszczół, o ekonomii domowej, jako o przyzwoitym chodzeniu około gospodarstwa domowego, nabiale, przędziwie, o użytkowaniu z rozmaitych roślin gospodarskich i o różnych wiadomościach przydatnych gospodyni. Dzieło pożyteczne nie tylko dla włościan i najniższej klasy rolników, lecz i dla właścicieli dóbr, possesorów, rządców dobrami i plebanów. W-wa 1806.

2. Rozprawa o fortyfikacji czytana na publicznym posiedzeniu Towarzystwa Królewskiego Warszawskiego Przyjaciół Nauk na dniu 30 kwietnia 1811. W-wa 1811.

3. Podróż do Kalopei, do kraju najszczęśliwszego na świecie, gdzie bez pieniędzy i bez własności bogactwa, przemysł, światło i dobre wszystkie mienie jak najwięcej wygórowało i gdzie tom drugi historii życia Bolesława II, króla polskiego, znajduje się. Powst. 1814. Przedstawione Tow. Przyj. Nauk 24 listopada 1817. Wyd. Z. Gross. W-wa 1956.

4. Projekt do ustaw Towarzystwa Rolniczego woj. lubelskiego przedstawiony na dniu 20 czerwca 1817 r. na posiedzeniu tegoż Towarzystwa. Lubl. 1817.

5. Obrachowanie korzyści wynikających z zaprowadzenia rolnictwa przemiennego. W-wa 1825.

6. Myśli o rządzie polskim. Rkps zaginiony.

Informuje *Pol. słownik biogr.*

Drobniejsze rozprawki umieszczał w *Dzien. Ekonomicznym Zamojskim* (red. 1803-1804), *Roczn. Warsz. Tow. Przyj. Nauk.*

Przekłady

1. F. J. Bosio: Fundamenta początkowe reguł rysunkowych napisane po francusku przez obywatela Bosio, ucznia Dawida, malarza historii i profesora rysunków w szkole politechnicznej paryskiej, dla pożytku młodzieży na język polski przełożone. Zamość 1805.

2. A. H. Meltzer: Opisanie i wyobrażenie nowej machiny do siania zboża wynalezionej... W-wa 1806. Wyd. nast. W-wa 1826.

3. L. N. Carnot: Wyjątek z dzieła... O obronie twierdz. W-wa 1812.

Autorstwo przekładu przypisał M. Tyrowicz; wg Estr. II (1874) 355: tłumaczem był S. Fiszer.

Prace edytorskie

1. Przepisy i powinności kadetów Szkoły Elementarnej Artylerii i Inżynierów. W-wa 1811.

OPRACOWANIA

F. Bentkowski: Historia literatury polskiej. T. 2. W-wa 1814 s. 433. — K. Kołaczkowski: Wspomnienia. Kr. 1898-1901. — A. Kraushar: Tow. Warsz. Przyj. Nauk. T. 2, 4-6. Kr. 1901-1905. — B. Gembarzewski: Wojsko polskie 1815-30. W-wa 1903 s. 135, 137, VII (listy imiennej). — B. Gembarzewski: Wojsko polskie 1807-1814. W-wa 1905 s. 234, 235, XIII (listy imiennej). — W. M. Kozłowski: „Podróż do Kalopei". Pierwsza utopia socjalistyczna polska. *Sfinks* t. 21 (1913) z. 3. — S. Surzycki: Rozwój wiedzy rolniczej w Polsce. Kr. 1928 s. 46-47. — J. Giergielewicz: Zarys historii Korpusu Inżynierów. W-wa 1933 s. 151. — B. Suchodolski: Rola Towarzystwa Warszawskiego Przyjaciół Nauk w rozwoju kultury umysłowej w Polsce. Kr. 1951 s. 180. — J. Topolski: Ze studiów nad postępem technicznym w rolnictwie polskim w. XVIII. *Myśl Współcz.* 1951 nr 6/7. — S. Pietraszko: Kalopea — państwo, którego nigdy nie było. *Problemy* 1952 nr 4. — J. Michalski: Z dziejów Towarzystwa Przyjaciół Nauk. W-wa 1953. — Z. Gross: W. Gutkowskiego „Podróż do Kalopei". *Myśl Filoz.* 1954 z. 3; wyd. nast. rozszerz. jako wstęp do: Podróż do Kalopei. W-wa 1956. — M. Tyrowicz. *Pol. słownik biogr.* T. 9 (1961). — S. Wasylewski: Życie polskie w XIX w. Kr. 1962. — J. Górski: Polska myśl ekonomiczna a rozwój gospodarczy 1807-1830. Studia nad początkiem zacofania gospodarczego. W-wa 1963. — M. Piszczkowski: Zagadnienia wiejskie w literaturze polskiego Oświecenia. Cz.

2. Wr. 1963 *PAN. Oddz. w Kr. Prace Komisji Hist.-Lit.* 9. — K. Opacka: Z pierwocin myśli spółdzielczej w Polsce. W. Gutkowskiego „Podróż do Kalopei". *Roczn. Spółdzielczego Instytutu Badawczego* 1963 (1964) z. 2. — M. Tyrowicz: Zamojskie i lubelskie pisma agronomiczne W. Gutkowskiego. *Roczn. Lubel.* R. 5 1962 (1964).

GUZOWIUSZ JAN GOTFRYD (1735—1785)

Inna forma nazwiska: Gusovius.

T ł u m a c z, p o e t a, p i s a r z r e l i g i j n y, n a u c z y c i e l j ę z y k a p o l s k i e g o.

Ur. 5 kwietnia 1735 w Iławce (w Prusach Książęcych); syn Chrystiana, tamtejszego syndyka, i Doroty z Kubowiczów. Uczył się w Brodnicy (gdzie od 1737 ojciec jego był notariuszem); w 1749-1751 w gimnazjum w Toruniu, a następnie w Gdańsku. W 1755-1759 studiował teologię, filozofię i filologię na uniwersytecie w Rostoku (zakończył studia dysertacjami z teologii i filozofii). W 1760 osiadł w Gdańsku jako kandydat Ministerium Duchownego; posadę nauczyciela (tercji) w Gdańskim Gimnazjum Akademickim uzyskał jednak dopiero w 1766; równocześnie udzielał prywatnych lekcji języka polskiego. W 1773 został lektorem gimnazjalnym języka polskiego; w tymże roku (10 marca) wybrany kaznodzieją gminy polskiej przy kościele ewangelicko-augsburskim Św. Anny (wyświęcony 30 marca). 17 marca 1778 ożenił się z Anną Bröcking. W 1781 — dla uaktywnienia prac nad przekładem na język polski niemieckiego Kancjonału Gdańskiego — usiłował założyć Societas Polonico-Ecclesiastico-Poetica. Zmarł 3 września 1785 w Gdańsku.

TWÓRCZOŚĆ

1. Als... Herr Gotthilf Wernick im Jahr 1752 d. 14 März zu einem ansehnlichen Mitgliede des E. Raths der Rechten Stadt Danzig ernennet wurde... Gdańsk 1752. (Wiersz).

Egz. w Bibl. PAN w Gdańsku.

Druk nie notowany u Estr.

2. Bei der Beerdigung des... Friedrich Reyger... Bürgermeister des Stadt Danzig... Gdańsk 1753. (Wiersz).

Egz. w Bibl. PAN w Gdańsku.

Druk nie notowany u Estr.

3. Dissertatio: Theologum debere esse Physicum. Gdańsk 1754.

Druk nie notowany u Estr., informuje Goldbeck, za nim Pniewski.

4. Dissertatio epistolaris de salute infantum baptisatorum. Rostok 1756.

Druk nie notowany u Estr. Informują jw. poz. 3

5. Dissertatio epistolaris: an palmariae quaedam argumentationes pro inaequalitate hominum, dum nascuntur, ad cognoscendum dispositionis regulis logicis sint conformes. Rostok 1757.

Druk nie notowany u Estr. Informują jw. poz. 3

6. Dyspozycje kazań XIV powszechny list Judaszów objaśniających, a w tutejszym polskim u Ducha Ś. kościele mianych. Gdańsk 1769.

Druk nie notowany u Estr. Informują jw. poz. 3.

7. Anzeige seiner polnischen Stunden, dabei zugleich die Meinung: als könnte man in Danzig nicht Polnisch lernen, vorläufig beurtheilet wird. Gdańsk 1770.

Egz. w Bibl. PAN w Gdańsku.

Druk nie notowany u Estr.

8. Krótki wykład siedmiorga ostatnich słów ukrzyżowanego Pana Jezusa; albo Dyspozycje kazań postnych R. P. Gdańsk.

Druk nie notowany u Estr. Informują jw. poz. 3

9. Viro clarissimo... Carolo Friderico Bartholdi, semisaeculari et collegae quartae gymnasii classis et cantori ad Aedem S. S. Triades... haec paucula gratulabundus offert... Gdańsk 1781.

Egz. w Bibl. PAN w Gdańsku.

Druk nie notowany u Estr.

10. Dzięki gdańskie do tronu Najjaśniejszego Pana Stanisława Augusta króla i pana naszego najłaskawszego i najmiłościwszego w najgłębszej pokorze złożone... Gdańsk 1784.

P r z e k ł a d y

1. J. W. Mosheym: Prawdziwe śmierci uważanie abo kazanie w Niedź. IX po Ś. Trójcy R. P. 1729 odprawione, z nie-

mieckiego języka na polski przetłumaczone... Gdańsk 1764.
Egz. w Bibl. PAN w Gdańsku.
Druk nie notowany u Estr.

2. (A. Naruszewicz): Ode an das Vaterland bei der Errettung Ihro Königl. Majestät von Polen, unsers Gnädigsten Königes und Herrn, aus einer nahen Lebensgefahr aus dem Polnischen übersetzt... Gdańsk 1771.
Egz. w Bibl. PAN w Gdańsku.

3. (A. Naruszewicz): An Ihro Majestät den König an Höchstdero jährigem Krönungsfeste den 25 d. Windmonats 1771 eine Ode aus dem Polnischen übersetzt... Gdańsk 1772.
Egz. w Bibl. PAN w Gdańsku.
Druk nie notowany u Estr.

4. E. E. Rath: Deutsch-polnischer Auszug aus... Kirchenverordnung bei Hauscopulationen und Krankenbesuchen zu gebrauchen, nebst einem Anhange etlicher poln. Gebethe. Gdańsk 1773.
Egz. w Bibl. PAN w Gdańsku.
Druk nie notowany u Estr.

5. Nowy do Kancjonała Gdańskiego pieśni duchownych przydatek. Gdańsk 1774.
Druk nie notowany u Estr. Informuje Goldbeck, za nim Pniewski.

6. Zbiór nowy pieśni świątecznych gdańskich na 2 części podzielony. Królewiec 1780.
Przedruki poszczególnych pieśni w zbiorze: J. Behnke: Przydatek trzeci do Kancjonału Prusko-Polskiego, zawierający w sobie pieśni w Rogalskim Kancjonale Niemieckim znajdujące się. Gdańsk 1781. Przedmowę przedr. Z. Florczak, L. Pszczołowska w: Ludzie Oświecenia o języku i stylu. T. 2. W-wa 1958.
Tłumaczenie z niemieckiego Kancjonału Gdańskiego, zatwierdzonego w 1764 przez senat gdański do użytku dla gdańskiego zboru ewangelicko-augsburskiego. W przekładzie pomagał Jan Behnke, pastor z Charbrowa.

7. Polnische Lieder für Schulkinder. Gdańsk 1781.
Druk nie notowany u Estr. Informują jw. poz. 5.

8. Zbiór nowy dogmatycznych i moralnych pieśni gdańskich. T. 1-3. Gdańsk 1781--1783. Przedmowy przedr. Z. Florczak, L. Pszczołowska, jw. poz. 6.
Tłumaczenie jw. poz. 6. W przekładzie pomagał Behnke, a nadto 2 pieśni w t. 2 przetłumaczył Efraim Gottgetrau Guzowiusz.

9. Andächtige Betrachtungen für Landleute. In polnischen Versen. Gdańsk 1782.
Druk nie notowany u Estr. Informują jw. poz. 5

OPRACOWANIA

J. F. Goldbeck: Literarische Nachrichten von Preussen. T. 1. Lipsk 1781 s. 45; t. 2. Lipsk 1783 s. 25-27, 233. — E. Praetorius: Das evangelische Danzig. (Powst. 1813). Rkps Bibl. PAN w Gdańsku, s. 407-408. — A. Jocher: Obraz bibliograficzno-historyczny literatury i nauk w Polsce. T. 3. Wil. 1857 s. 269--274. — L. R. *Enc. powsz.* Orgelbranda. T. 11 (1862). — Ks. A. K. D. *Enc. powsz. ilustr.* T. 27/28 (1901). — A. Kawecka: Pieśnioksiąg Mrongowiusza. *Krzysztof Celestyn Mrongowiusz. Księga pam.* ... Gdańsk 1933. — W. Pniewski: Język polski w dawnych szkołach gdańskich. Gdańsk 1938 *Studia Gdańskie* II. — Z. Florczak, L. Pszczołowska: (Przypisy do) Ludzie Oświecenia o języku i stylu. T. 2. W-wa 1958. — W. Chojnacki. *Pol. słownik biogr.* T. 9 (1961). — T. Oracki: Słownik biograficzny Warmii, Mazur i Powiśla. (W-wa) 1964.

H

HEBDOWSKI KAJETAN (1756—1834)

Pseud.: Przyjaciel rozsądku.

Dramatopisarz, publicysta, wojskowy.

Ur. w 1756. Służbę wojskową rozpoczął w 1771 jako kadet pułkowy w regimencie dragonii koronnej szefostwa Joachima Potockiego (od 1776 spieszonym na 7 regiment piechoty), przechodząc kolejne stopnie 1 stycznia 1790 awansowany na majora. W czasie Sejmu Czteroletniego członek komisji konstytucyjnej ustanowionej do organizacji

wojska. W kampanii 1792 dowodził macierzystym regimentem; 10 lutego 1793 awansowany do stopnia podpułkownika. Oddany królowi, nie należał do sprzysiężenia warszawskiego, ale 19 kwietnia 1794 zgłosił akces do powstania. 21 maja 1794 mianowany pułkownikiem i dowódcą regimentu gwardii pieszej koronnej. Odznaczył się w bitwach pod Krupczycami i o Kamionnę. Zasiadał w Komisji Wojskowej i w Radzie Wojennej pod prezydencją generała Stanisława Mokronowskiego. W ostatnich dniach powstania próbował w Łowiczu układów o kapitulację z dowództwem pruskim. Po upadku insurekcji pozostał w kraju, zaufany Stanisława Augusta i ks. Józefa (należał do towarzystwa Pod Blachą), wspierany przez nich finansowo. Rozpoczął wówczas działalność literacką — głównie jako dostawca sztuk dla teatru warszawskiego. W 1806 wstąpił do wojska Księstwa Warszawskiego. W 1806-1807 — pierwszy szef sztabu ks. Józefa; 24 sierpnia 1807 mianowany generałem brygady. W 1807-1812 sekretarz generalny (wiceminister) Ministerstwa Wojny. W 1808 odznaczony orderem Virtuti Militari. Po bitwie pod Raszynem zastępował Poniatowskiego w Radzie Stanu w obowiązkach ministra wojny. W czerwcu 1809 mianowany organizatorem tzw. wojsk galicyjsko-francuskich, prowadził rekrutację w Lublinie. W lipcu — komendant wojskowy Galicji, po włączeniu jej do Księstwa wrócił na stanowisko sekretarza generalnego. 28 sierpnia 1810 — dyrektor generalny popisów wojskowych, od lutego 1812 także konskrypcji narodowej. Po kampanii 1812 opuścił wraz z armią Księstwa Warszawę i towarzyszył Poniatowskiemu w kampanii 1813. Krótko więziony w Galicji. Po śmierci ks. Józefa powrócił do Warszawy. Po utworzeniu armii Królestwa Polskiego — oficer na reformie. 20 października 1816 emerytowany. Zmarł w lipcu 1834 w swym majątku pod Sochaczewem.

TWÓRCZOŚĆ

1. Matylda. Drama w 5 aktach z francuskiego. Wyst. W-wa 19 października 1800.

Wg J. M. Monvel (przeróbka z G. A. Bianchiego ?).

2. Do prześwietnego Towarzystwa Przyjaciół Nauk przez przyjaciela rozsądku. W-wa 1801.

Przeciw mowie J. Albertrandiego wygłoszonej w Towarzystwie 9 maja 1801.

3. Dwaj grenadierowie. Komedia w 3 aktach z francuskiego. Wyst. W-wa 16 października 1803.

Wg J. Patrat.
Toż przeł. J. N. Kamiński. (z przekł. G. Cordsa).

4. Dziwactwo fortuny, czyli młody filozof. Komedia w 5 aktach z francuskiego. Wyst. W-wa 12 maja 1805.

Wg J. M. Loaisel de Tréogate.
Toż w 1802 przeł. J. Adamczewski.

5. Objażdżka pocztą zwierzyńca, czyli uprzedzenie. Komedia w 3 aktach z francuskiego przerobiona. Wyst. W-wa 31 grudnia 1805.

6. Królowa Golkondy (inny tyt.: Alina, królowa Golkondy). Opera w 3 aktach z francuskiego tłumaczona, z muzyką (H.) Berton. Wyst. W-wa 17 stycznia 1808.

Wg przeróbki J. B. Viala i E. G. Favièresa z powieści S. J. Boufflersa. Toż przerabiał J. N. Kamiński.

7. Dwaj mali Sabaudczykowie. Opera w 1 akcie z francuskiego z muzyką p. (N.) Dalayrac, przeniesiona na język polski. Wyst. W-wa 19 lipca 1809.

Rkps Ossol. sygn. 5046/I.

Wg B. J. Marsollier des Vivetières.

8. Leon, czyli zamek na Czarnej Górze. Wielka opera w 3 aktach z muzyką (N.) Dalayrac. Wyst. W-wa 29 października 1809.

Wg F. B. Hoffman.

9. Instrukcja dla komendantów placu ułożona. W-wa 1809.

10. Rozkaz dzienny. Lubl. 1809.

11. Rozbicie okrętu. Komedia w 1 akcie z francuskiego. Wyst. W-wa 13 kwietnia 1810.

Wg A. V. Pineux-Duval.

Listy i materiały

1. Do S. K. Potockiego w zbiorze z 1808--1813. Rkps Arch. Głównego Akt Dawnych (Arch. Wilan. sygn. 268).

2. Do A. Cedrowskiego z 29 maja 1809. Ogł. A. M. Skałkowski w: Archiwum Wybickiego. T. 2. Gdańsk 1950 s. 392.

3. Do S. B. Lindego z 1815. Rkps Bibl. Jagiel. sygn. 3468.

Nadto korespondencja i materiały w zbiorach (m. in.): Korespondencja J. Poniatowskiego z 1809. Rkps Bibl. PAN Kr. sygn. 134; Teki Staszewskiego t. 21. Rkps Zakładu Dokumentacji Instytutu Historii PAN Kr.; Akta Wojskowe Księstwa Warszawskiego sygn. 526, 770; Arch. Główne Akt Dawnych (Militaria Jabłonny, Kancelaria Korpusu J. Poniatowskiego 1794 przekazana komendantowi Miasta Wolnego Warszawy i Siły Zbrojnej Ks. Mazowieckiego).

OPRACOWANIA

Akty Powstania Kościuszki. T. 3. Wyd. W. Dzwonkowski, E. Kipa, R. Morcinek. Wr. 1955. — Archiwum Wybickiego. T. 2: 1802-1822. Wyd. A. M. Skałkowski. Gdańsk 1950. — Materiały do dziejów Komisji Rządzącej z r. 1807. Wyd. M. Rostworowski. Kr. 1918. — Instrukcje i depesze rezydentów francuskich w Warszawie 1807-1813. Wyd. M. Handelsman. Kr. 1914. — (L. A. Dmuszewski): Krótka kronika teatru polskiego. *Roczn. Teatru Nar. Warsz. od 1 I 1813 do 1 I 1814*. W-wa (1814); przedr. L. Bernacki: Teatr, dramat i muzyka za Stanisława Augusta. T. 1. Lw. 1925. — Recenzje teatralne Towarzystwa Iksów 1815-1819. Wyd. i oprac. J. Lipiński. Wr. 1956 *Materiały do Dziejów Teatru w Pol.* 4. — A. Magier: Estetyka miasta stołecznego Warszawy. Ukończ. ok. 1833. (Wyd. H. Szwankowska. Komentarz historycznoliteracki J. W. Gomulickiego). Wr. 1963. — (Nekrolog). *Kur. Warsz.* 1834 nr 210. — W. Sowiński: Les Musiciens polonais et slaves anciens et modernes, dictionnaire biographique ... Paryż 1857. Wersja pol.: Słownik muzyków polskich dawnych i nowoczesnych... Paryż 1874. — K. Koźmian: Pamiętniki. T. 2. Poz. 1858. — M. Karasowski: Rys historyczny opery polskiej. W-wa 1859. —

A. Kraushar: Tow. Warsz. Przyj. Nauk. T. 1. W-wa 1900 s. 193. — B. Gembarzewski: Wojsko polskie 1807-1814. W-wa 1905. — A. M. Skałkowski: O cześć imienia polskiego. W-wa 1908. — A. M. Skałkowski: Książę Józef. Bytom 1913. — W. Tokarz: Insurekcja warszawska. Lw. 1934; wyd. 2. W-wa 1950. — B. Pawłowski: Historia wojny polsko-austriackiej. W-wa 1935. — J. Willaume: Fryderyk August jako książę warszawski (1807-15). Poz. 1939. — B. Suchodolski: Rola Warszawskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk w rozwoju kultury umysłowej w Polsce. W-wa 1951. — E. Szwankowski: Teatr Wojciecha Bogusławskiego w l. 1799-1814. Wr. 1954 *Materiały do Dziejów Teatru w Polsce* 1. — A. Papierzowa: Libretta oper polskich z l. 1800-1830. Kr. 1959. — A. Zahorski. *Pol. słownik biogr.* T. 9 (1961). — G. Zych: Armia Księstwa Warszawskiego 1807-1812. W-wa 1961. — B. Pawłowski: Od konfederacji barskiej do powstania styczniowego. (W-wa 1962).

HOFFMANN ANTONI (ok. 1760—1816)

Inna forma nazwiska: Hoffman.

Dramatopisarz.

Ur. ok. 1760, najprawdopodobniej na Pomorzu (wg J. Ujejskiego w ziemi lubelskiej). W 1791 uzyskał nobilitację. Jako podporucznik brał udział w kampanii 1792, w powstaniu kościuszkowskim otrzymał awans na kapitana korpusu artylerii koronnej (13 kwietnia). Po rozbiorach osiadł w Puławach, gdzie pełnił funkcję bibliotekarza u Czartoryskich. Prócz tego był przez lat szesnaście zarządcą pałacowej fabryki świec. Od 1813 przebywał nadal w Puławach jako oficjalista emeryt. Zmarł w lutym 1816 w Puławach.

TWÓRCZOŚĆ

1. Stracił i odzyskał. Komedia w 5 aktach. Wyst. W-wa 1803.

Rkps znajdował się w Bibl. Teatrów Warsz. nr 209.

2. Don Quiszot, czyli kichająca czekolada. Komedia w 3 aktach. Wyst. W-wa 3 maja 1805. Wyd. pt. Don Quischot mniemany albo czekulada kichająca. Komedia oryginalna. Wil. b. r.

3. Troiste wesele, czyli ubodzy bogaci. Komedia w 3 aktach. Wyst. W-wa 4 lutego 1806.

Rkps jw. poz. 1, nr 308.

4. Heligunda. Tragedia w 5 aktach. Wyst. W-wa 11 października 1812. Z rkpsu teatr. wyd. J. Ujejski w: Tragedie — Heligunda, Bolesław Śmiały. W-wa 1929 *Bibl. Zapomnianych Utworów Dramatycznych* 2.

Autograf z 1815 w Bibl. Czart. sygn.

2458. Stąd uwagi autorskie do „Heligundy" wyd. M. Bylicka, S. Pigoń: Materiały do twórczości i biografii A. Hoffmanna. W zbiorze: Miscellanea z doby Oświecenia. Wr. 1960 *Arch. Lit.* 5 s. 525-529.

5. Bolesław Śmiały. Tragedia w 5 aktach. Wyst. W-wa 3 marca 1815. Fragm. ogł. *Pam. Warsz.* 1821; całość wyd. z rkpsu teatr. J. Ujejski, jw. poz. 4.

Autograf jw. poz. 4. Stąd przedmowę autorską do „Bolesława Śmiałego" i uwagi autorskie wyd. M. Bylicka, S. Pigoń, jw. poz. 4, s. 514-524.

Listy i materiały

1. Do sekretarza A. K. Czartoryskiego z 20 sierpnia 1803. Autograf Bibl. Czart. sygn. 2910. Wyd. M. Bylicka, S. Pigoń, jw. Twórczość poz. 4, s. 532.

2. Do A. K. Czartoryskiego i F. Reutera z 1811-1813. Autografy Wojew. Arch. Państw. na Wawelu (sygn. 5456). Wyd. M. Bylicka, S. Pigoń, jw., s. 532-537.

3. List dedykacyjny do A. K. Czartoryskiego z 1815. Autograf jw. Twórczość poz. 4. Wyd. M. Bylicka, S. Pigoń, jw., s. 514.

OPRACOWANIA

Gaz. Warsz. 1812 dod. do nru 82. — K. Koźmian: Zdanie o nowej tragedii pt. „Heligunda". Powst. ok. 1812. W: Pisma prozą. Kr. 1888 s. 338 n. — Bolesław Wtóry. (Rec.). *Gaz. Korespondenta Warsz. i Zagr.* 1816 drugi dod. do nru 102, dod. do nru 103; przedr. J. Lipiński w: Recenzje teatralne Towarzystwa Iksów 1815-1819. Wr. 1956 *Materiały do Dziejów Teatru w Pol.* 4. — (Nekrolog). *Roczn. Teatru Nar.* 1816. — Powtórne wystawienie „Bolesława II." (Porównanie „Bolesława Śmiałego" F. Wężyka i A. Hoffmanna). *Gaz. Korespondenta Warsz. i Zagr.* 1816, dod. do nru 104; przedr. J. Lipiński, jw. — K. W. Wójcicki: Roczniki Teatru Narodowego z czasów Księstwa Warszawskiego. *Bibl. Warsz.* 1864 t. 2. —

P. Chmielowski. *Wielka enc. powsz. ilustr.* T. 29/30 (1902). — A. E. Balicki: Bolesław Śmiały i św. Stanisław Szczepanowski w poezji polskiej. Kr. 1905 s. 81-90. — M. Szyjkowski: Dzieje nowożytnej tragedii polskiej. Typ pseudoklasyczny. 1661-1831. Kr. 1920. — J. Ujejski: (Wstęp do) Tragedie... W-wa 1929 *Bibl. Zapomnianych Utworów Dramatycznych* 2. — E. Szwankowski: Teatr W. Bogusławskiego w l. 1799-1814. Wr. 1954 *Materiały do Dziejów Teatru w Pol.* 1. — M. Bylicka, S. Pigoń: Materiały do twórczości i biografii A. Hoffmanna. W zbiorze: Miscellanea z doby Oświecenia. Wr. 1960 *Arch. Lit.* 5. — Red. *Pol. słownik biogr.* T. 9 (1961).

HORODYSKI MICHAŁ ANDRZEJ (1773 — między 1847-1857)

Dramatopisarz, tłumacz, polityk.

Ur. zapewne w listopadzie (chrzczony 30 listopada) 1773 w Baworowie (Podole galicyjskie); syn Antoniego, miecznika kijowskiego, i Justyny z Marchockich. Miał studiować filozofię na Uniwersytecie Lwowskim. W 1796 — działacz tzw. Centralizacji Lwowskiej, po jej rozbiciu schronił się w 1798 w Warszawie, gdzie stał się jednym z organizatorów, następnie sekretarzem i kierownikiem (po E. Mycielskim) Towarzystwa Republikantów Polskich (pod pseud.: Andrzej Dumański). Z polecenia Towarzystwa nawiązał w 1801 szyfrowaną korespondencję z H. Kołłątajem, stając się odtąd jednym z najwierniejszych jego przyjaciół. Był udziałowcem powstałego w 1802 domu handlowego w Odessie „Trzycieski, Horodyski et comp.", do którego należeli również P. Maleszewski, J. K. Szaniawski i J. Drzewiecki. W 1803 jeździł do Kamieńca Podolskiego w sprawach handlowych (i politycznych ?). 16 kwietnia 1803 wybrany członkiem warszawskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk (jako znawca historii i statystyki). W Księstwie Warszawskim (w początku 1807) został radcą Najwyższej Izby Wojennej i Administracyjnej departamentu warszawskiego, potem wraz z L. Gutakowskim i S. K. Potockim przebywał przy księciu warszawskim w Dreźnie. W styczniu 1809 — konsyliarz Najwyższej Izby Obrachunkowej. W czasie wojny 1809 — jeden z dyrektorów stolicy do zorganizowania „gwardii nieruchomej"; w kwietniu otrzymał stanowisko dyrektora cywilno-wojskowego; był nadto członkiem krótkotrwałej Rady Centralnej; 2 czerwca — referendarz cywilno-wojskowy przy naczelnym wodzu (z ramienia Rządu

Wojskowego Tymczasowego Centralnego w Galicji). Związał się wówczas ze Stanisławem Zamoyskim w jego opozycji względem Rady Stanu. Sprowadził do Krakowa Kołłątaja i przy jego pomocy zainicjował drugą reformę uniwersytetu krakowskiego (mianowany członkiem honorowym Szkoły Głównej Krakowskiej). W lipcu 1810 podał się do dymisji ze stanowiska radcy Izby Obrachunkowej, w 1811 współdziałał z opozycją sejmową. Po kampanii 1812 wyjechał z rządem do Krakowa, następnie do Drezna. Po powrocie do Warszawy zbliżył się do A. J. Czartoryskiego, w 1815 pracował przy redagowaniu konstytucji Królestwa. Wszedł nadto do Komitetu Reformy. Jesienią 1815 został referendarzem Tymczasowej Rady Stanu, równocześnie powołany do Oddziału Edukacji i Wyznań Akatolickich, we wrześniu — prezes Wydziału Rachunkowego Komisji Skarbowej. 14 grudnia 1816 — radca Izby Obrachunkowej. Wszedł również do Komisji Likwidacyjnej Trzech Dworów (1816-1817). W związku z zabiegami o wydzierżawienie starostwa wiślickiego otrzymał na własne żądanie zwolnienie z dotychczas zajmowanych stanowisk. Od 1816 — członek honorowy Towarzystwa Naukowego Krakowskiego. Mason — od 1811 członek loży Świątynia Izis, w 1819-1820 członek czynny loży Kazimierz Wielki. Do życia politycznego wrócił w czasie powstania listopadowego (dzięki przyjaźni z gen. Skrzyneckim). 28 lutego 1831 — komisarz rządowy z tytułem radcy stanu przy boku Naczelnego Wodza; 23 marca — prezes Izby Obrachunkowej; 17 maja — zastępca ministra spraw zagranicznych. Z działalności tej wycofał się po upadku rządu Czartoryskiego. Na emigrację nie poszedł, najprawdopodobniej przebywał w Galicji (miał odziedziczoną po ojcu wieś Kociubińczyki w Tarnopolskiem). W 1843 wezwany na krótko do Warszawy przez władze rosyjskie na śledztwo. Żonaty był z Teklą z Radzymińskich. Zmarł między 1847 a 1857.

TWÓRCZOŚĆ

1. Abelino, wielki bandyt wenecki (inny tyt.: Abelino, wielki bandyt włoski). Tragedia w 5 aktach z niemieckiego. Wyst. Lw. 1795, wznowienie W-wa 18 kwietnia 1800.

Wg J. H. Zschokke.

2. Komedia naprędce. Komedia w 1 akcie z niemieckiego. Wyst. W-wa 1798. Wyd. W-wa 1800.

Rkps Ossol. sygn. 11272/I.

Może wg F. L. Schröder: Die Komödie.

3. Nieszczęśliwi. Komedia w 1 akcie z niemieckiego. Wyst. W-wa 1798, 1799.

Wg A. F. Kotzebue.

4. La Peyrouse, czyli sławny żeglarz. Drama w 2 aktach. Wyst. W-wa 1798, wznowienie W-wa 1 maja 1807. Wyd. W-wa 1800.

Wg A. F. Kotzebue.

Zob. też: Gawarecki W. H., Przekłady poz. 1.

5. Potwarcy (lub: Potwarce). Drama w 5 aktach z niemieckiego. Wyst. W-wa 1798, 26 listopada 1799.

Wg A. F. Kotzebue.

6. Wieczory Praksedy. Wyst. W-wa 1798.

7. Hamlet. Tragedia w 5 aktach. Wyst. W-wa 28 marca 1799.

Wg W. Shakespeare'a w przeróbce J. F. Ducisa.

8. Myśliwi. Wyst. W-wa 1799.

Wg A. W. Iffland.

9. Pokrewieństwo, czyli bracia tegocześni. Komedia w 5 aktach z niemieckiego. Wyst. W-wa 1799.

Wg A. F. Kotzebue.

10. Aleksander Mężykow. Tragedia w 5 aktach z niemieckiego. Wyst. W-wa 28 (?) marca 1800.

11. Kartofel Pełka. Komedia w 1 akcie z włoskiego. Wyst. W-wa 1800 (?). (Współautor: A. Żółkowski).

Wg C. Goldoni.

12. Sługa dwóch panów. Komedia w 2 aktach z niemieckiego. Wyst. W-wa 15 kwietnia 1803.

Wg C. Goldoniego w przeróbce F. L. Schrödera.

13. Gaweł na księżycu. Komedia w 3 aktach z francuskiego. Wyst. W-wa 11 stycznia 1804.

Wg H. Beck. Toż w 1805 tłum. A. Żółkowski.

14. List do J. K. Szaniawskiego. W zbiorze: Korespondencja w materiach obraz kraju i narodu polskiego rozjaśniających. Cz. 1. W-wa 1807 (wyd. jako dod. do *Gaz. Warsz.* 1807).

Tu szereg listów innych autorów, adresowanych do Horodyskiego.

15. (Nekrolog H. Kołłątaja). *Allgemeine Literaturzeitung* 1812 lipiec.

16. Myśli dążące do zamiaru polepszania bytu włościan polskich. Projekt opracowany dla Komitetu Reformy odczytany 28 sierpnia 1814. Z rkpsu Bibl. Czart. sygn. 5233 wyd. S. Kieniewicz w: Przemiany społeczne i gospodarcze w Królestwie Polskim (1815-1830). W-wa 1951.

17. Projekt do ustawy rządowej dla krajów polskich, na przypadek gdyby takowe do państwa rosyjskiego w kształcie sprzymierzonego związku z zachowaniem całej swojej wewnętrznej udzielności zachowane zostały. Dat. 21 września 1814. Nie wyd.

Informuje *Pol. słownik biogr.*

18. Myśli o powstaniu prowincji zabranych, będące projektem instrukcji dla oddziałów idących za Bug i Niemen. Powst. 1831. Nie wyd.

Informacja jw.

19. Myśli o pokoju w Europie. Powst. 1831 (?). Nie wyd.

Informacja jw.

Wiele pism Horodyskiego (projektów politycznych, naukowych i in.) pozostało w rękopisach (por. Listy i materiały).

Przypisywane mu wydane anonimowo: Listy obywatelskie do Jana Węgleńskiego, ministra stanu Królestwa Polskiego. *Pam. Warsz.* 1816 t. 6 — 1817 t. 8 i odb. (częściowa) W-wa 1816 — napisał J. Wybicki (zob. Wybicki J., Twórczość poz. 45).

P r z e k ł a d y

1. L. Bendavid: Czyli postęp w oświeceniu jest tylko środkiem do szczęśliwości, czy też najwyższym zamiarem rodu ludzkiego. Z Bendavida (tłum.) Andrzej Horodyński (!). *Nowy Pam. Warsz.* t. 7 (1802) s. 178-193.

2. C. C. Rulhière: Tłumaczenie z francuskiego „Historii bezrządu Polski". Dzieło pośmiertne. T. 1. W-wa 1808.

Współtłumacz (obok F. K. Dmochowskiego, J. K. Szaniawskiego, S. Staszica i in.).

P r a c e e d y t o r s k i e

1. Charte constitutionelle de l'empire de Russie. W-wa 1831 (toż po ros.).

Ze wstępem wydawcy.

L i s t y i m a t e r i a ł y

1. Do H. Kołłątaja w zbiorze z 1805-1811. Rkps Bibl. PAN Kr. sygn. 209.

2. Do J. Poniatowskiego z 1809. Rkps Bibl. PAN Kr. sygn. 134.

3. Do b. prokuratora Szkoły Głównej Krakowskiej (z 1809 ?). Rkps Bibl. PAN Kr. sygn. 151.

4. Do J. Poniatowskiego, generała Suworowa, J. Rautenstraucha, S. Zamoyskiego i in. Rkps Bibl. PAN Kr. sygn. 137.

5. Do H. Kołłątaja i notatki w sprawie Kołłątaja. Rkps Bibl. PAN Kr. sygn. 204 i 224.

6. Od różnych osób z 1804-1816, m. in. od J. S. Bandtkiego, T. Horodyskiej, P. Maleszewskiego, A. Sapiehy, J. K. Szaniawskiego (z 1809-1815) i S. Kłokockiego (z 1814-1815). Rkps Bibl. PAN Kr. sygn. 163.

7. Od C. Godebskiego. Rkps Bibl. Nar. sygn. BOZ 1813.

8. Od J. Skrzyneckiego 10 listów z 1831 oraz papiery Horodyskiego z tegoż roku. Rkps Bibl. PAN Kr. sygn. 164.

9. Memoriały, projekty, uwagi polityczne z 1808-1815. Rkps Bibl. PAN Kr. sygn. 152.

10. Papiery osobiste Horodyskiego i kilka rozprawek. Rkps Bibl. PAN Kr. sygn. 174.

Ponadto wiele papierów Horodyskiego lub jego dotyczących (m. in. korespondencji i materiałów) zachowało się w zbiorach: Arch. Główne Akt Dawnych (Arch. Tow. Przyj. Nauk. sygn. 17, 25, 59, 65); Bibl. Nar. sygn. 4123/1-3, IV 6317, BOZ III 9; Bibl. PAN Kr. (Zbiór Horodyskiego sygn. 126-174, 206, 514); Bibl. Czart. sygn. 3929, 3930 (tu: Akty i listy Związku Republikantów), 3934, 3936, 3940, 3943-45, 5222, 5225, 5233, 5831; Bibl. Pol. w Paryżu sygn. 335, 406, 454.

OPRACOWANIA

Archiwum Wybickiego. T. 2: 1802-1822. Wyd. A. M. Skałkowski. Gdańsk 1950. — Materiały do dziejów Komisji Rządzącej z r. 1807. Wyd. M. Rostworowski. Kr. 1918. — J. U. Niemcewicz: Pamiętniki o czasach Księstwa Warszawskiego 1807-1809. Wyd. W-wa 1902. — Instrukcje i depesze rezydentów francuskich w Warszawie 1807-1813. Wyd. M. Handelsman. T. 1-2. Kr. 1914 *Źródła do Dziejów Pol. Porozbiorowych* 7.— Protokoły Rady Stanu Księstwa Warszawskiego. Wyd. B. Pawłowski. Tor. 1930 s. 30, 52-53. — (L. A. Dmuszewski): Krótka kronika teatru polskiego. *Roczn. Teatru Nar. Warsz. od 1 I 1813 do 1 I 1814.* W-wa (1814); przedr. L. Bernacki: Teatr, dramat i muzyka za Stanisława Augusta. T. 1. Lw. 1925. — K. Koź-

MIAN: Pamiętniki. T. 1-2. Poz. 1858. — J. MAJER: Pogląd historyczny na Towarzystwo Naukowe Krakowskie. Kr. 1858. — S. BARZYKOWSKI: Historia powstania listopadowego. T. 4-5. Poz. 1883. — J. BOJASIŃSKI: Rządy tymczasowe w Królestwie Polskim. W-wa 1902. — A. KRAUSHAR: Tow. Warsz. Przyj. Nauk. T. 3. Kr. 1902. — W. TOKARZ: Ostatnie lata H. Kołłątaja. T. 1-2. Kr. 1905. — M. HANDELSMAN: Napoléon et la Pologne (1806-1807). Paryż 1909. — T. CZAPCZYŃSKI: Druga reforma w Akademii Krakowskiej przez ks. H. Kołłątaja. *Spr. Gimn. SS. Urszulanek za 1909-1910.* Stanisławów 1912. — Z. KIRKOR-KIEDRONIOWA: Włościanie i ich sprawa w dobie organizacyjnej, konstytucyjnej Królestwa Polskiego. Kr. 1912. — M. KUKIEL: Próby powstańcze po trzecim rozbiorze 1795-1797. Kr. 1912. — S. ASKENAZY: Książę Józef Poniatowski. Poz. 1913. — S. ASKENAZY: Napoleon a Polska. T. 3. W-wa 1919. — M. HANDELSMAN: Rozwój narodowości nowoczesnej. Ideologia polityczna Towarzystwa Republikantów Polskich (1798-1807). W-wa 1924. — M. HANDELSMAN: Francja — Polska 1795-1845. W-wa 1926. — S. MAŁACHOWSKI-ŁEMPICKI: Wykaz polskich lóż wolnomularskich i ich członków w l. 1738-1821. Kr. 1929.— M. MANTEUFFLOWA: Józef Kalasanty Szaniawski. W-wa 1936.— J. WILLAUME: Fryderyk August jako książę warszawski. Poz. 1939. — M. HANDELSMAN: Adam Czartoryski. T. 1. W-wa 1948. — J. MICHALSKI: Z dziejów Towarzystwa Przyjaciół Nauk. W-wa 1953 s. 58, 157, 265-266, 271. — E. SZWANKOWSKI: Teatr Wojciecha Bogusławskiego w l. 1799-1814. Wr. 1954 *Materiały do Dziejów Teatru w Pol.* 1. — J. LIPIŃSKI: (Oprac. wyd.) Recenzje teatralne Towarzystwa Iksów 1815-1819. Wr. 1956 *Materiały do Dziejów Teatru w Pol.* 4. — W. HAHN: Shakespeare w Polsce. Wr. 1958. — R. SZAWŁOWSKI: Kontrola państwowa w Polsce XIX w. *Kontrola Państwowa* 1958 nr 6. — E. KIPA: Studia i szkice historyczne. Wr. 1959. — T. KOZANECKI: Płockie rękopisy J. K. Szaniawskiego. *Arch. Historii Filoz. i Myśli Społ.* t. 7 (1961) s. 276-282. — W. ROSTOCKI, H. WERESZYCKA. *Pol. słownik biogr.* T. 10 (1962). — M. DUTKOWA: Uniwersytet Jagielloński w czasach Księstwa Warszawskiego. Wr. 1965 *Monogr. z Dziejów Nauki i Techniki* 29. — K. MROZOWSKA: Epoka wielkiej reformy. W zbiorze: Dzieje Uniwersytetu Jagiellońskiego w l. 1765-1850. T. 2 cz. 1. Kr. 1965 *Universitas Jagellonica* 21/2. —

HUBE JAN MICHAŁ (1737—1807)

Matematyk, fizyk, pedagog.

Ur. 1 października 1737 w Toruniu; syn Jana Jerzego, kaznodziei kalwińskiego i rektora Szkoły Nowomiejskiej, oraz Barbary Zofii Sömmering. Uczył się w gimnazjum toruńskim (od 9 kwietnia 1750 do 21 lipca 1755), następnie studiował nauki matematyczne w Lipsku i Getyndze. W Getyndze był przez lat parę nauczycielem domowym u ministra hanowerskiego i kuratora uniwersytetu A. Münchhausena. Ok. 1760 prowadził w górach Harzu i Friedbergu obserwacje naukowe. Po powrocie zajmował się początkowo gospodarstwem rolnym w Górsku (wieś miasta Torunia); równocześnie rozpoczął współpracę z *Thornische Nachrichten.* W 1765 wybrano go na stanowisko jednego z czterech sekretarzy miejskich. W czasie konfederacji barskiej zrezygnował z tego stanowiska i osiedlił się ponownie w Górsku. W 1775 wziął udział w ogłoszonym przez Komisję Edukacji Narodowej konkursie na książki elementarne, w wyniku którego zakwalifikowano do druku przysłany przez niego podręcznik rolnictwa i zaproszono go do opracowania podręcznika fizyki i mechaniki. 12 stycznia 1782 mianowany dyrektorem nauk Szkoły Rycerskiej oraz profesorem matematyki i fizyki eksperymentalnej. Gdy w 1790 postanowiono rozszerzyć Szkołę, został wysłany za granicę w celu zwiedzenia instytutów militarnych. W czasie powstania kościuszkowskiego podjął próbę otwarcia wstępu do Szkoły również dla młodzieży nieszlacheckiej. Po klęsce powstania i likwidacji Szkoły starał się w oparciu o jej zasoby stworzyć prywatny zakład naukowy dla młodzieży wszelkiego stanu. Trzeci rozbiór przeszkodził realizacji tego projektu. Po śmierci żony, Doroty Elżbiety z Rajcherów, objął dzierżawę w Potyczy koło Grójca i zajął się gospodarstwem. W 1800 został powołany na członka Towarzystwa

Przyjaciół Nauk, udziału swego niczym już jednak nie zaznaczył i na posiedzeniu 16 marca 1803 przeniesiono go z listy członków czynnych do przybranych. Zmarł 16 lipca 1807 w Potyczy. Pochowany na cmentarzu ewangelickim w Warszawie.

TWÓRCZOŚĆ

1. De sectionibus conicis. Lipsk 1755.

Wersja niem.: Versuch einer analytischen Abhandlung von den Kegelschnitten mit einer Vorrede von A. G. Kästner. Getynga 1759 (datacja wg K. Mrozowskiej; wg Estr.: 1752; wg *Enc. powsz.* Orgelbranda: 1755).

2. De figura telluris. Powst. 1761. Wyd. rozszerz.: De telluris forma liber singularis. W-wa 1780.

3. Réflexions sur l'architecture. Królewiec 1765 (wg Estr.: Królewiec i Lipsk; wg *Enc. powsz.* Orgelbranda: Caen 1765; wg Mrozowskiej: Lipsk).

4. Abhandlung über die Aufgabe aus der Haushaltungskunst „auf was für eine Art kann ein festerer und stärkerer Damm, als sonsten gebräuchlich gewesen ausgeführet werden u. s. w." die von der Naturforschenden Gesellschaft in Danzig 1766 den 19 März mit dem Fürstl. Jablonowskischen Preise ist gekrönet worden. Wyd. w zbiorze: Sammlung der Aufgaben aus der polnischen Geschichte ... von der Naturforschenden Gesellschaft in Danzig 1766 gekrönten Preisschriften. Cz. 3. Gdańsk 1767. (W jęz. niem. i łac.)

5. Von den Cometen. Tor. 1769.

6. Podręcznik rolnictwa (w jęz. niem.). Powst. ok. 1777.

Rkpsy podręcznika złożone w Tow. do Ksiąg Elementarnych zaginęły. Książka nie ukazała się w druku. Rozszerz. red. pracy o rolnictwie, zob. poz. 8.

Przekł. pol.: J. K. Kluk. Powst. 1778-1779.

Prospekt podręcznika ogrodnictwa i rolnictwa z dołączonym rozdziałem próbnym w jęz. pol., opatrzony hasłem „Amor patriae", przesłany Komisji Edukacji Narodowej przed 5 grudnia 1775. Rkps Bibl. Uniw. Warsz. nr 5, 6, 5.

7. Podręcznik fizyki (w jęz. łac.). Powst. 1777-1779.

Przekł. pol.: J. Koc: Wstęp do fizyki dla szkół narodowych. Czytany przez Tow. do Ksiąg Elementarnych 1781-1782. Wyd. (Kr.) 1783 (2 stycznia 1784). Wyd. nast.: Wil. 1785; Kr. 1788. Fragm. przedr. J. Lubieniecka w: Reforma programu Komisji Edukacji Narodowej. Wybór tekstów. W-wa (1962).

Prospekt podręcznika fizyki z dołączonym rozdziałem próbnym, opatrzony hasłem „Curarum dulce lenimen", przesłany Tow. do Ksiąg Elementarnych przed 5 grudnia 1776. Rkps Bibl. Uniw. Warsz. nr 5, 6, 5.

8. Der Landwirth oder Entwickelung der allgemeinen Grundsätze des Ackerbaues durch Naturlehre und vieljährige Beobachtung. T. 1 cz. 1-4. W-wa 1779-1780; t. 2 cz. 1-4. W-wa 1781-1782.

Jest to rozszerzona red. pracy o rolnictwie, por. poz. 6.

9. Ciąg dalszy podręcznika fizyki: 1) Mechanika; 2) Fizyka partykularna. (W jęz. łac.).

Przekł. pol.: tłum. A. Kukiel, F. Zabłocki, J. Koc, F. Szopowicz: Fizyka dla szkół narodowych. Cz. 1. Mechanika. Czytana przez Tow. do Ksiąg Elementarnych 1784-1791. Wyd. Kr. 1792; cz. 2. Fizyka partykularna. Czytana 1790-1792. Przekł. nie dokończony.

10. Über die Ausdünstung und ihre Wirkungen in der Atmosphäre in 2 Büchern. Lipsk 1790.

11. Vollständiger und fasslicher Unterricht in der Naturlehre; in einer Reihe von Briefen an einen jungen Herrn vom Stande. T. 1-3. Powst. 1790-1791. Wyd. Lipsk 1793-1794. Wyd. nast.: t. 1-4. Lipsk 1801.

Przekł. pol. cz. 1: Listy fizyczne, czyli nauka przyrodzenia, do pospolitego pojęcia przystosowana. Cz. 1. W-wa 1791 (wg K. Mrozowskiej: 1790).

12. Historia zamieszek krajowych. Nie wyd. Rkps zaginiony.

Informacja K. Mrozowskiej.

13. Traktat filozoficzny o piękności i doskonałości. Nie wyd. Rkps zaginiony.

Informacja jw.

Artykuły zamieszczał w czasopismach: *Acta Eruditorum*, *Hamburger Magazin*, *Hannoversche Anzeigen*, *Anhang von Gelehrten Sachen* (dod. do *Thornische Wöchentliche Nachrichten und Anzeigen*; tu: Über einige Versuche auf dem Lande. 1761 s. 205-208; Über den Brand im Getreide. 1761 s. 268-272; Ein Schreiben über die Tournefortische Pflanzen-Methode. 1761 s. 316-319, 323-326; Nachricht vom Harze. 1761 s. 348-351, 381-384, 1762 s. 63-64, 70-72; Aufgabe. 1762 s. 13-15; Kurzgefasste Nachricht von den Eigenschaften der Luft. 1762 s. 165-168; Geschichte des Dunstkreises unserer Erde. 1763 s. 45-47, 86-88, 90-95; Von den Honigzellen der Bienen. 1763 s. 190-192, 204-208, 213-215; Nachricht von den weissen Mohren. 1765 s. 102-104; Von

der Verwandlung des Getreides. 1765 s. 125-128).

W Arch. Głównym Akt Dawnych (Arch. Tow. Warsz. Przyj. Nauk nr 25) zachowała się rec. Hubego z dzieła P. Chomparé: Dykcjonarzyk mitologiczny historię bajeczną bogów zawierający. Tłum. D. G. Szybiński.

Przekłady

1. Voltaire: Historia państwa rosyjskiego za panowania Piotra W. Frankfurt n. Menem 1761. (Przekł. niem.).

Informacja: *Enc. powsz.* Orgelbranda.

Prace edytorskie

1. Wielki ekonomiczny dykcjonarz. (W jęz. niem. Rozpoczął pracę nad tym wydaniem wespół z uczonymi niemieckimi).

Informuje K. Mrozowska.

Listy

1. Do Tow. do Ksiąg Elementarnych z ok. 1777, do Rady Najwyższej z 14 maja 1794, do Stanisława Augusta z 1795. Z rkpsów wykorzystała i drobne fragm. ogł. K. Mrozowska: Zarys działalności pedagogicznej Michała Hubego (1737-1807). *Studia i Materiały z Dziejów Nauki Pol.* t. 2 (1954) i odb. (Kr. 1953).

Rkpsy Bibl. Jagiel. sygn. 5335, 2846 (tu autobiografia); Arch. Głównego Akt Dawnych (Arch. Królestwa Pol. nr 200, 241).

OPRACOWANIA

G. Piramowicz: Mowy miane w Towarzystwie do Ksiąg Elementarnych w l. 1776-1788. Wyd. W. Wisłocki. Kr. 1889. — Polska stanisławowska w oczach cudzoziemców. T. 1-2. Oprac. W. Zawadzki. W-wa 1963 *Bibl. Pam. Pol. i Obcych.* — J. Łęski: Krótki rys życia M. Hube. *Roczn. Tow. Warsz. Przyj. Nauk* t. 12 (1818). — K. W. Wójcicki: Cmentarz Powązkowski pod Warszawą. T. 3. W-wa 1858. — *Enc. powsz.* Orgelbranda. T. 12 (1863). — W. Nałkowski: M. Hube jako geograf-pedagog. (Kartka z dziejów geografii). *Przegl. Pedag.* 1886 s. 36-40. — W. Wisłocki: Warszawa na początku 1796 r. *Przegl. Nauk. i Lit.* 1886. — S. Dickstein. *Enc. wych.* T. 5 (1901). — S. Dickstein. *Wielka enc. powsz. ilustr.* T. 29/30 (1902). — A. Kraushar: Tow. Warsz. Przyj. Nauk. T. 4. Kr. 1902. — J. Lewicki: Geografia za czasów Komisji Edukacji Narodowej, pierwszego w Europie ministerstwa oświaty. *Przyczynki do Dziejów Wychowania i Oświaty w Pol.*, Dod. 6 do *Muzeum* 1910 i odb. —

F. Kucharzewski: M. Hube i jego rozprawa o obwałowaniu rzek. *Przegl. Techniczny* 1928 nr 42. — M. Miterzanka: Działalność pedagogiczna Adama ks. Czartoryskiego, generała ziem podolskich. W-wa 1931. — S. Dickstein: M. Hube (1737-1807) jako autor dziełka o przecięciach stożka. *Wiad. Mat.* t. 43 (1937) dod. — S. Dickstein: M. Hube „De telluris forma". *Wiad. Mat.* t. 44 (1938) dod. — A. Jobert: La Commission d'Éducation Nationale en Pologne (1773--1794). Son oeuvre d'instruction civique. Paryż 1941. — B. Suchodolski: Nauka polska w okresie Oświecenia. (W-wa) 1953; przedr. w: Studia z dziejów polskiej myśli filozoficznej i naukowej. Wr. 1958 *PAN. Monografie z Dziejów Nauki i Techniki* 8. — K. Mrozowska: Zarys działalności pedagogicznej M. Hubego (1737-1807). *Studia i Materiały z Dziejów Nauki Pol.* t. 2 (1954) i odb. Kr. 1953. — M. Dunajówna: Z dziejów toruńskiego czasopisma „Thornische Wöchentliche Nachrichten und Anzeigen" (1760-1772). Tor. 1960 *Tow. Nauk. w Tor. Prace Wydz. Filol.-Filoz.* t. 9 z. 2. — K. Mrozowska: Szkoła Rycerska Stanisława Augusta Poniatowskiego (1765-1794). Wr. 1961 *PAN. Monografie Pedag.* 8. — K. Mrozowska. *Pol. słownik biogr.* T. 10 (1962). — J. Lubieniecka: (Wstęp do) Reforma programu szkolnictwa Komisji Edukacji Narodowej. Wybór tekstów. W-wa (1962).

HULEWICZ BENEDYKT (1750—1817)

Publicysta, poeta.

Ur. w 1750 we wsi Ujłów pod Krystynopolem; syn Kazimierza, herbu Nowina, podstarościego krasnystawskiego, i Magdaleny z Leńkiewiczów. Kształcił się u jezuitów we Lwowie. W 1771-1772 towarzyszył Stanisławowi Szczęsnemu Potockiemu w podróży do Austrii, Szwajcarii i Francji. W 1774 otrzymał od Potockiego w dzierżawę Krystanówkę i Zaboże, ale przebywał przeważnie w Tulczynie. Ożenił się z Marią Szeptycką z Bobrowskich. Za staraniem swego protektora w 1777 nominowany szambelanem królewskim. Należał do masonerii (w loży tulczyńskiej Prawdziwy Patriotyzm). W 1778

deputat czernihowski na trybunał lubelski; od 1784 pisarz ziemski włodzimirski. Poseł czernihowski na sejm 1786. W 1787 towarzyszył Potockiemu w podróży do Kijowa. Jako poseł wołyński uczestniczył w obradach Sejmu Czteroletniego, reprezentując politykę swego mocodawcy. 4 maja 1791 podpisał manifest przeciw Konstytucji 3 Maja. W tymże roku rozwiódł się z pierwszą żoną i ożenił się z Balbiną z Jurkowskich Dobraczyńską. W okresie Targowicy piastował godność konsyliarza generalności. Za posłuszną służbę „wypuścił" mu Potocki kilka wsi w kluczu humańskim (Berestowiec, Jarowatka, Cybermanówka). Zmarł 15 kwietnia 1817 w Glińsku (pow. winnicki).

TWÓRCZOŚĆ

1. Mowa... miana do Najjaśniejszego Pana podczas audiencji imieniem Trybunału Koronnego dnia 27 września Ro. 1778. B. m. (1778).

2. Oda w dzień limity Trybunału Koron. Lubelskiego roku 1779. B. m. (1779).

3. Przymówienie się... na rugach ex turno dnia 3 października 1786 roku miane. (W-wa 1786).

W czasie tego sejmu wyd. osob. także mowy dat. 23 i 25 października.

4. Głos... do J. O. Księcia Prymasa d. 2 listopada 1788 r. w pałacu tegoż J. O. Książęcia miany. W-wa (1788).

5. Mowa ... miana d. 11 listopada 1788 na sesji sejmowej. W-wa (1788).

W czasie Sejmu Czteroletniego wyd. osob. także mowy dat.: 7 stycznia 1790, 8 czerwca 1790, 30 sierpnia 1790 (2 mowy), 6 września 1790, 17 września 1790, 7 stycznia 1791, 27 stycznia 1791.

6. Protestacja przeciwko sukcesji tronu w Polsce, 11 października 1790 r. B. m. (1790). (Współautor: A. Moszczeński).

7. Na piszących komedie. (Wiersz). Powst. w styczniu 1791. Z rkpsu Bibl. Czart. sygn. 938 wyd. J. Kott: Trembeciana. *Pam. Lit.* R. 41 (1950) z. 3/4.

Autorstwo wg J. Kotta.

8. Do szacownego poety Bielawskiego. Zgoda. (Wiersz wyd. w druczku zawierającym także wiersz „Bielawski do Anonima"). B. m. (1791).

Autorstwo i datacja wg hipotezy T. Jendrysik. Wiersz przypisywany także J. U. Niemcewiczowi i S. Trembeckiemu.

9. Ode ... ad Julum Niemcewicz de meritis Bielavi incorrecta per authorem, correcta et variantibus notis illustrata per Bielavum. B. m. (1791).

Autorstwo przypisywane także O. Kopczyńskiemu, J. U. Niemcewiczowi i S. K. Potockiemu.

Datacja wg T. Jendrysik.

Cztery początkowe zwrotki wzięte z ody Horacjusza „Ad Julum Antonium".

10. Nad pismem pod tytułem: Mowa Waleriana Stroynowskiego podkom. buskiego, posła woj. wołyńs. d. 18 lutego 1792 r. w Łucku na sejmikach trzech powiatów miana... uwagi. B. m. (1792).

11. Na kościół Opatrzności. (Epigramat, inc.: Czekałem, co to będzie z majowego wrzasku...). Powst. w marcu 1792. Wyd. J. Nowak-Dłużewski w: Satyra polityczna Sejmu Czteroletniego. Kr. 1933. Nieco inną wersję wyd. W. Smoleński: Ostatni rok Sejmu Wielkiego. Kr. 1897 s. 367.

Rkps Bibl. PAN Kr. sygn. 615.

12. List ojca do córki. (Wiersz z prozą). Powst. 1810. *Pam. Kr. Nauk i Sztuk Pięknych* 1830 t. 1 z. 2.

Był też podobno autorem kilku nieznanych sztuk teatralnych, których ze względów ideowych wzbraniał się wystawić W. Bogusławski (zob. *Pol. słownik biogr.*).

P r z e k ł a d y

1. P. N. Ovidius: Elegii miłosnych tłumaczenia ksiąg trzy. T. 1-2. Lipsk (1786). Wyd. nast.: W-wa 1791; Kr. 1805; W-wa 1810.

T. 1 dedyk. A. K. Czartoryskiemu, t. 2 — S. Sz. Potockiemu.

L i s t y

1. Korespondencja ze Stanisławem Augustem. Rkpsy Bibl. Czart. sygn. 679, 727.

2. Korespondencja ze S. Sz. Potockim. Rkpsy Bibl. Czart. sygn. 2889, 3471-3474, Bibl. PAN Kr. sygn. 336.

3. Korespondencja z H. Kołłątajem. Rkpsy Bibl. PAN Kr. sygn. 196, 197, 202. Fragm. listu od Kołłątaja z 15 października 1792 ogł. B. Leśnodorski: Wybór pism politycznych Hugona Kołłątaja. Wr. (1952) *BN* I, 140.

4. Do B. Dobraczyńskiej z 8 maja, 8 czerwca i 18 grudnia 1790; do Kutuzowa z 1813 i odpowiedź. Ogł. S. Wężyk Groza: Pamiątki i wspomnienia rozmaite. Wil. 1848.

5. Listy w zbiorze: Odpisy korespondencji dyplomatycznej z różnych archiwów, przeważnie z moskiewskiego, z 1769-1793. Rkps Ossol. sygn. 6851/I.

6. Od S. Sz. Potockiego z 7 czerwca, 14 lipca i 25 sierpnia 1790. Wyd. W-wa 1790.

OPRACOWANIA

List do publiczności, czyli uwagi krótkie nad listami Stanisława (Szczęsnego) Potockiego... do B. Hulewicza... z Wiednia pod datą... roku 1790. B. m. (1790). — Tajna korespondencja z Warszawy 1792-1794 do Ignacego Potockiego. Oprac. M. Rymszyna, A. Zahorski. W-wa 1961 *Studia i Materiały z Dziejów Pol. w Okresie Oświecenia* 4. — J. G. Styczyński: Nekrolog. *Dzien. Wil.* 1817 t. 5. — J. U. Niemcewicz: Pamiętniki czasów moich. Powst. 1823-1838. Wyd. J. Dihm. T. 1-2. W-wa 1957 *Bibl. Pam. Pol. i Obcych.* — A. Magier: Estetyka miasta stołecznego Warszawy. Ukończ. ok. 1833. (Wyd. H. Szwankowska, komentarz historycznoliteracki oprac. J. W. Gomulicki). Wr. 1963. — (H. Rzewuski): Mieszaniny obyczajowe przez Jarosza Bejłę. T. 1. Wil. 1841 s. 258-262. — S. Wężyk Groza: Pamiątki i wspomnienia rozmaite. Wil. 1848 s. 3-31. — S. Bukar: Pamiętniki. Powst. przed 1853. Wyd. Drezno 1871. — F. Kowalski: Wspomnienia. T. 1-2. Kijów 1859. — K. W. Wójcicki. *Enc. powsz.* Orgelbranda. T. 12 (1863). — Dworek pana Hulewicza. *Czas* 1867 nr 181, 190. — Dr Antoni J. (A. J. Rolle): B. z Drzdeń Nowina Hulewicz. *Przegl. Pol.* 1880 t. 3; przedr. w: Opowiadania historyczne. S. III. T. 1. W-wa 1882. — W. Kalinka: Sejm Czteroletni. Wyd. 4. T. 2. Kr. 1896. — W. Smoleński: Ostatni rok Sejmu Wielkiego. Kr. 1897. — P. Chmielowski. *Wielka enc. powsz. ilustr.* T. 29/30 (1902). — W. Smoleński: Konfederacja targowicka. Kr. 1903. — W. Tokarz: Ostatnie lata H. Kołłątaja. Kr. 1905. — C. Nanke: Szlachta wołyńska wobec Konstytucji 3 Maja. Lw. 1907 *Arch. Nauk. Wydawnictwo Tow. dla Popierania Nauki Pol.* dz. 1 t. 9 z. 4. — M. Janik: Hugo Kołłątaj. Lw. 1913. — A. Czartkowski: Pan na Tulczynie. Wspomnienia o Stanisławie Szczęsnym Potockim, jego rodzinie i dworze. Lw. (1925). — W. Smoleński: Studia historyczne. W-wa 1925. — J. Dihm: Niemcewicz jako polityk i publicysta w czasie Sejmu Czteroletniego. Kr. 1928. — G. Przychocki: Literatura augustowska w Polsce. *Przegl. Współcz.* t. 67 (1938) nr 10 s. 36. —

J. Tuwim: Bardowie rezydenci. *Przekrój* 1946 nr 74. — J. Kott: Trembeciana. *Pam. Lit.* R. 41 (1950) z. 3/4. — E. Rostworowski: Sprawa aukcji wojska na tle sytuacji politycznej przed Sejmem Czteroletnim. W-wa 1957. — B. Leśnodorski: Polscy jakobini. W-wa 1960 *Studia i Materiały z Dziejów Pol. w Okresie Oświecenia* 3. — T. Jendrysik: B. Hulewicz w okresie Sejmu Czteroletniego. Praca magisterska powst. Wr. 1962. Maszynopis w Bibl. Katedry Literatury Pol. Uniw. Wr. — S. Hrabec, F. Pepłowski: Wiadomości o autorach i dziełach cytowanych w „Słowniku" Lindego. W-wa 1963. — E. Rostworowski. *Pol. słownik biogr.* T. 10 (1962-64). — F. Rabowicz: Stanisław Trembecki w świetle nowych źródeł. Wr. 1965 *IBL PAN. Studia z Okresu Oświecenia* 3.

HUMNICKI IGNACY (1798—1864)

Krypt.: I. H.

Dramatopisarz, poeta.

Ur. 5 lutego 1798 we wsi Mnichowo (pow. opatowski); syn Wincentego, rotmistrza kawalerii narodowej w powstaniu kościuszkowskim, i Rozalii z Barzykowskich. Uczył się w Słupi k. Opatowa, następnie w Kielcach i Krakowie (od 1810), gdzie w 1816 ukończył Gimnazjum Św. Anny. W 1816-1818 studiował filozofię na Uniwersytecie Jagiellońskim. W 1818 pracował jako kancelista u adwokata B. Wiśniewskiego w Warszawie oraz uczęszczał na wykłady uniwersyteckie z literatury, ekonomii politycznej, fizyki i mineralogii. W. ks. Konstanty zakazał przedstawień jego dramatu „Żółkiewski pod Cecorą", dopatrując się w utworze tendencji antymonarchistycznych. Przez jakiś czas był bibliotekarzem w Wilanowie, w 1821-1822 wykładał literaturę w Liceum Warszawskim oraz należał do redakcji *Gazety Literackiej*. Latem 1822 zamieszkał u rodziców w Czajęczycach. W 1824 objął posadę urzędnika w Radzie Stanu; w 1826 zaczął pracować w Towarzystwie Kredytowym Ziemskim. Po powstaniu listopadowym (nie brał w nim udziału) osiadł ponownie w Czajęczycach, a następnie w Tuczępach

i Suliszowie (pow. stopnicki). Przez długie lata był radcą Towarzystwa Kredytowego Ziemskiego i sędzią pokoju okręgu szydłowieckiego. Na krótko przed śmiercią przeniósł się do Krakowa. Należał do loży masońskiej Przesąd Zwyciężony. Zmarł 15 maja 1864.

TWÓRCZOŚĆ

1. Na śmierć Tadeusza Kościuszki. Wiersz. *Gaz. Kr.* 1817.

2. Goworek, wojewoda sandomierski, czyli triumf cnoty obywatelskiej. Drama z dziejów polskich w 3 aktach. Wyst. Kr. 11 kwietnia 1818. Wyd. Kr. 1819.

3. Wiersz w dzień przybycia do Krakowa J. M. hr. Ossolińskiego. *Pam. Lw.* 1819 t. 2 nr 8; *Pam. Warsz.* t. 14 (1819) s. 477-479. Fragm. przedr. W. Bruchnalski: Zakład Narodowy im. Ossolińskich 1817-1917. Przypomnienie jubileuszu stuletniego. *Exlibris* 1918 z. 2.

4. Wiersz do ludu polskiego. *Wanda* 1820 t. 2 s. 160-162.

5. Żółkiewski pod Cecorą. Tragedia w 5 aktach. Wyst. W-wa 1 grudnia 1820. Fragm. ogł. *Pam. Warsz.* t. 18 (1820) s. 226-231; wyd. całości W-wa 1821.

Rkpsy w Bibl. Jagiel. sygn. 4424 (odpis z autografu i odpis z druku), Bibl. Nar. sygn. 6154 (autograf) i nr akc. 6938.

6. Edyp. Tragedia w 5 aktach. Wyst. W-wa 10 grudnia 1824. Fragm. ogł. *Astrea* 1821 t. 1 nr 6; *Gaz. Korespondenta Warsz.* 1824 nr 200; *Bibl. Pol.* 1825 t. 2 s. 88-91. Całość wyd. W-wa 1827.

Rkpsy w Bibl. Jagiel. sygn. 2768 i Ossol. sygn. 10147/II.

Wg „Edypa" Voltaire'a.

7. Haman i Estera. Tragedia w 5 aktach. Wyst. Kr. 24 października 1863. Nie wyd.

8. Pamiętniki. Wyd. Z. Humnicki. *Sfinks* 1913 t. 1 z. 1-3 i odb. Fragm. przedr. A. Kowalska: Warszawa literacka w okresie przełomu kulturalnego 1815-1822. (W-wa 1961) *Bibl. Syrenki* (Aneks III).

Ponadto drobne wiersze i artykuły umieszczał w czasopismach: *Astrea* (1821), *Gaz. Kr.* (1817), *Gaz. Lit.* (tu art.: Literatura narodowa. 1821 nr 9), *Gaz. Warsz.* (1849, 1856, 1858), *Kur. Warsz.* (1856), *Merkury* (W-wa 1831), *Pam. Lw.* (1819), *Pam. Warsz.* (1819-1820), *Wanda* (1820-1823).

Listy i materiały

1. Do A. E. Odyńca z 4 czerwca 1826. *Kronika Rodz.* 1883 nr 10.

2. Do K. W. Wójcickiego 3 listy z 1856-1859. Rkps Bibl. PAN Kr. sygn. 715 k. 868-873.

3. Od J. P. Woronicza z 27 listopada 1825. Rkps Muz. Nar. Kr. sygn. 83763.

4. Autobiografia (w 2 wersjach). Rkps Bibl. PAN Kr. sygn. 715 k. 866-867, 874.

OPRACOWANIA

Monografia: Z. Jabłoński: I. Humnicki. 1798-1864. Życie i twórczość. *Roczn. Bibl. PAN w Kr. t. 4 (1958)*. Wr. 1960 i nadb. [Rec.: E. Szwankowski. *Pam. Teatr.* 1961 z. 2].

(Żółkiewski pod Cecorą. Rec.): F. S. Dmochowski. *Wanda* 1821 t. 1 s. 242-257; *Gaz. Lit.* 1821 nr 28; F. S. Dmochowski: Do Redaktora „Gazety Literackiej" kilka słów o tragedii „Żółkiewski". *Gaz. Lit.* 1821 nr 37, przedr. *Rozmaitości* (Lw.) 1821 nr 123; *Wanda* 1821 t. 3 s. 67-71; O „Żółkiewskim", tragedii W. Rzewuskiego, w porównaniu z „Żółkiewskim" I. Humnickiego. *Wanda* 1821 t. 3 s. 188-192; *Kur. Warsz.* 1830 nr 349; L. Dunin Borkowski. *Dzien. Mód Paryskich* 1848 nr 11. —

(Goworek. Rec.): *Rozmaitości* (Lw.) 1821 nr 8; *Gaz. Warsz.* 1821 nr 194; *Gaz. Korespondenta Warsz.* 1821 nr 196. —

(Edyp. Rec.): (F. S. Dmochowski). *Bibl. Pol.* 1825 t. 2 s. 73-104; N. J.: Słów kilka nad recenzją „Edypa" umieszczoną w „Bibliotece Polskiej". *Rozmaitości Warsz.* 1825 nr 16; F. S. Dmochowski: List do Redaktora. *Gaz. Korespondenta Warsz.* 1825 nr 73; (W. Zaleski). *Rozmaitości* (Lw.) 1825 nr 50; F. Nowicki (K. Widmann). *Tyg. Lw.* 1850 nr 50. —

(K. Estreicher): Rys ogólny piśmiennictwa dramatycznego polskiego. *Dzien. Lit.* 1854 nr 19. — K. W. Wójcicki. *Enc. powsz.* Orgelbranda. T. 12 (1863). — (Nekrologi): *Czas* 1864 nr 38; *Kur. Warsz.* 1864 nr 115; *Ojczyzna* (Lipsk) 1864 nr 26. — W. Pol: Pamiętnik... do literatury polskiej XIX wieku. Lw. 1866. — L. Siemieński: Obóz klasyków. Kr. 1866 s. 29. — F. S. Dmochowski: Znakomici literaci z okresu od 1800-1830 r. *Kłosy* 1871 t. 1 s. 395; przedr. w: Wspomnienia od 1806 do 1830 r. W-wa 1959 *Bibl. Pam. Pol. i Obcych.* — K. W. Wójcicki: Warszawa, jej życie umysłowe i ruch literacki w ciągu lat 30 (1800-1830). *Bibl. Warsz.* 1879 t. 3 s. 74-77. — *Tyg. Ilustr.* 1890 nr 3, 5. — J. B. Chołodecki: W stuletnią rocznicę urodzin S. Jachowicza i J. Sło-

wackiego. Sambor 1896. — K. Sosnowski: Poezja krakowska z czasów Wolnego Miasta. Kr. 1901 s. 110. — P. Chmielowski. *Wielka enc. powsz. ilustr.* T. 29/30 (1902). — J. Tretiak: Bohdan Zaleski. T. 1. Kr. 1911. — M. Szyjkowski: Schiller w Polsce. Kr. 1915. —
W. Bruchnalski: Zakład Narodowy im. Ossolińskich 1817-1917. *Exlibris* 1918 z. 2. — M. Smolarski: Studia nad Wolterem w Polsce. Lw. 1918 *Arch. Nauk. Wydawnictwo Tow. dla Popierania Nauki Pol.* dz. 1 t. 9 z. 3. — M. Szyjkowski: Dzieje nowożytnej tragedii polskiej. Typ pseudoklasyczny. 1661-1831. Kr. 1920. — M. Szyjkowski: Dzieje nowożytnej tragedii polskiej. Typ szekspirowski. Kr. 1923. — J. Korpała: Za kulisami młodej Warszawy literackiej przed powstaniem listopadowym. *Pam. Lit.* R. 28 (1931). — J. Ujejski: Dzieje polskiego mesjanizmu do powstania listopadowego włącznie. Lw. 1931. — J. Bystroń: Literaci i grafomani z czasów Królestwa Kongresowego 1815-1831. Lw. 1938. [Rec.: Z. Libera. *Życie Lit.* (W-wa) 1939 z. 2 s. 68]. —
K. Beylin: Teatry warszawskie w raportach Mackrotta z l. 1819-1821. *Pam. Teatr.* 1952 z. 2/3; (c. d.)... z l. 1822-1830. *Pam. Teatr.* 1953 z. 2. — A. Kowalska: Warszawa literacka w okresie przełomu kulturalnego 1815-1822. (W-wa 1961) *Bibl. Syrenki.* — Z. Jabłoński. *Pol. słownik biogr.* T. 10 (1962-64).

HYLZEN JERZY MIKOŁAJ (1692 — 1775)

Inne formy nazwiska: Hilzen; Hülsen; Hylsen.

Pseud. i krypt.: Pewien Biskup i Senator; X. J. H. B. S.

A u t o r, t ł u m a c z i w y d a w c a p i s m r e l i g i j n y c h.

Ur. 6 grudnia 1692 w dziedzicznej Dagdzie w Inflantach; syn Jerzego Konstantego, starosty marienhauskiego, i Anny Schimmelpfenig; brat Jana Augusta (zob. „Piśmiennictwo staropolskie", t. 2). Obrał stan duchowny. Był proboszczem katedry inflanckiej w Dyneburgu; 1 października 1738 wybrany kanclerzem kapituły wileńskiej (instalowany 9 kwietnia 1739). W 1738 za protekcją A. S. Załuskiego został regentem kancelarii wielkiej koronnej; w 1740 (10 czerwca) — pisarzem wielkim litewskim. Po śmierci B. Gosiewskiego został za poparciem Sapiehów biskupem smoleńskim (10 maja 1745 prekonizowany w Rzymie, 13 lutego 1746 konsekrowany w Warszawie); w 1749 otrzymał nadto probostwo świeckie w Prusiech, potem w Wieliżu. Przebywał głównie w Warszawie lub w Inflantach, gdzie wspólnie z bratem Janem Augustem prowadził akcję misyjną, oświatową i charytatywną. Smoleńszczyznę odwiedził w 1755 (w związku z zarazą) i w 1761 (w czasie misji dominikańskich). W 1758 zdał zarząd diecezji koadiutorowi Gabrielowi Wodzińskiemu; 17 lipca 1763 zrezygnował z biskupstwa.

W 1759 otrzymał order Orła Białego. Przeciwnik „liberum rumpo", przeciwko któremu zamierzał zorganizować w porozumieniu z S. Konarskim akcję całego episkopatu (1762). Pozostawał w bliskich stosunkach z Załuskimi i był „codziennym gościem" w ich bibliotece. Sam również gromadził książki i wymieniał dublety z Załuskimi. Wyznaczony przez Załuskiego na jednego z protektorów jego testamentu. W 1768 współpracował z *Monitorem*.

Ostatnie lata spędził na dewocji w Warszawie, gdzie zmarł 24 kwietnia 1775.

TWÓRCZOŚĆ

1. List pasterski do wszystkiego duchowieństwa diecezji smoleńskiej. Wil. 1746.
Inform. Estr. za Jocherem.

2. De obligationibus et mente Ecclesiae. Powst. 1747.
Inform. w liście do J. A. Załuskiego. Może identyczne z „dysertacją o duchu prawdziwie kapłańskim", nad którą pracował jeszcze w 1762? (por. E. Rostworowski).

3. (Reguły kazań). B. m. 1747.
Inform. jw. poz. 1.

4. Biskup Smoleński wszystkiemu w zobopólności duchowieństwu tak świeckiemu, jako i zakonnemu, tudzież wszelkiej kondycji, stanu i powołania ludziom, panom i obywatelom i poddanym, miłym w Chrystusie Panu owieczkom diecezji smoleńskiej. (Dat. Dagdy 9 grudnia 1747). B. m. r.

5. Pia ad Sanctissimam Trinitatem suspiria. B. m. (ok. 1750).

Inform. Estr. za Jocherem.

6. Głos pasterski ... biskupa smoleńskiego ... do owieczek swoich miany, a tymże owieczkom ... do czytania na potomną afektu swego pamiątkę pod zaszczytem Herbownego Załuskich Baranka w druku podany. Kr. 1756.

7. Mowa miana dnia 15 czerwca roku 1763 przez ... biskupa smoleńskiego do zgromadzonego na ostatniej z sobą konferencji, w obecności dwóch biskupów, duchowieństwa diecezji smoleńskiej, przy zdaniu rządów tej to diecezji JW. JMci Xiędzu Wodzińskiemu onejże biskupowi. B. m. (1763).

8. Nauki pasterskie miesięczne. Wil. 1761 (druk rozpoczęty, czy ukończ.?).

Inform. w korespondencji (por. E. Rostworowski).

9. Consilium de recta beneficiorum Ecclesiae conferendorum ratione.

Inform. Estr. za Janockim.

Zob. też Prace edytorskie poz. 2.

Był nadto autorem *Monitora* 1768 nr 32.

Natomiast Estr. XVIII (1901) 325-326 mylnie przypisał mu autorstwo druku: Lament umierającego przez J. z E. H. W. M. ... wierszem, dla wyboru myśli, wyśmienitości rozkładu, opisany z rękopisma troskliwie konserwowanego a teraz z trudnością wydobytego do rozpamiętywania światu podany. B. m. 1767 — którego faktycznym autorem był Jan August Hylzen (por. E. Rostworowski).

P r z e k ł a d y

1. P. Segnery: Nauka dla poczynającego słuchać spowiedzi... napisana po włosku przez X. Pawła Segnery Soc. J. a przez X. Wojc. Tylkowskiego na polski język przełożona, teraz powtórnie przez ... Jerzego Hilzena Regent. Koron. Kancl. Diec. Wil. Prob. Katedr. Inflant ... Wil. 1740. Wyd. nast. Lw. 1760.

2. L. Scupuli: Wojna duchowna. Wil. 1741.

Inform. Estr. XXVII (1929) 319 za Janockim. Wg odsyłacza Estr. z t. XVIII (nie potwierdzonego jednak w t. XXVII) przekład przedr. W-wa 1782. Druk ten zawiera nadto „przydatek tegoż dzieła jako też Drogę rajską i sposób wspomagania chorych".

3. C. Fleury: Opisanie historyczne obyczajów pierwszych chrześcian i kościelnej karności, tudzież przyczyn, dla których w niej w następujących wiekach aż do naszych czasów, różne odmiany... Z przedniejszych autorów i dziejów kościelnych wybrane, a w polskim języku wydane przez pewnego Biskupa i Senatora polskiego roku 1746. Cz. 1-4. B. m. 1746. Wyd. nast.: t. 1-2. Supraśl 1784.

Dedyk. Fryderykowi Chrystianowi, królewiczowi polskiemu — podpisana krypt. X. J. H. B. S.

P r a c e   e d y t o r s k i e

1. R. F. Bellarmin: Monita confessarii imprimis pro directione at vero praelatis et parochis pro correctione scitu perquam necessaria in Epistola Cardinalis Bellarmini et in annexis ad eam annotationibus comprehensa per ... Gdańsk 1749. Wyd. nast. pt.: Monita generalia de officiis confessarii ... Wil. 1752.

Dedyk. papieżowi Benedyktowi XIV.

2. M. Śmiglecki: Nauka krótka o lichwie i o wyderkach, czyńszach, spolnych zarobkach, najmach, arendach i samokupstwie, w książce przez ... pisanej i już przeszłego wieku po siedm razy przedrukowanej, tudzież o powinnościach rodziców, panów i gospodarzów względem dziatek, poddanych i czeladzi, i o święceniu świąt, w listach dwóch pasterskich zawarta, i dla instrukcji diecezjanów swoich od kochającego ich pasterza do druku podana. Wil. 1753.

Na czele list Hylzena (dat. 14 grudnia 1752). Przedr. edycji z 1640 (do rozdz. VIII).

3. Pisma Bożego Starego i Nowego Testamentu wybrane rozdziały, tudzież części rozdziałów i wiersze, które zdają się być najpotrzebniejsze, aby od każdego prawowiernego czytane i rozważane były. Dla zbawiennego pożytku kochanych owieczek diecezji mianowicie Smoleńskiej. Wil. 1755.

4. (J. A. Załuski): Rozmowy dwóch kawalerów katolika z dysydentem o piśmie, które wyszło z napisem Wykład praw dysydenckich wiernie spisany r. 1767. B. m. 1767.

Inform. w korespondencji (por. E. Rostworowski).

5. Nowa rozmowa dwóch kawalerów katolika z dysydentem o nowym piśmie przydanym do dawniejszych praw dysydenckich wykładu z napisem: Uwagi nad stanem dysydenckim w Polszcze, wiernie jako i pierwsze spisane. B. m. 1767.

Inform. jw.

L i s t y

1. Do J. A. Załuskiego z 1742-1773. Rkpsy Bibl. Nar. sygn. 3242-3268.

2. Do Jerzego Mniszcha. Rkpsy Bibl. Czart. sygn. 3855, 3857.

3. Do Jacka Ogrodzkiego. Rkps Bibl. Czart. sygn. 706.

4. Od Kajetana Sołtyka z Lubomli 19 lipca 1764. Rkps Hauptstaatsarchiv w Dreźnie sygn. 3691. Fragm. cytuje K. Rudnicki: Biskup Kajetan Sołtyk, 1715-1788. Kr. 1906 *Monogr. w Zakresie Dziejów Nowożytnych* 5 s. 74.

OPRACOWANIA

J. D. Janocki: Polonia litterata nostri temporis. Cz. 1. Wr. 1750 s. 28. — *Acta Litteraria Regni Poloniae et Magni Ducatus Lithuaniae* 1755 trimestre 1 s. 116. — J. D. Janocki: Lexicon derer itztlebenden Gelehrten in Polen. T. 1. Wr. 1755 s. 52, 197. — J. D. Janocki: Excerptum Polonicae literaturae. Cz. 1-4. Wr. 1764-1766 s. 59, 107. — A. Jocher: Obraz bibliograficzno-historyczny literatury i nauk w Polsce. T. 1-3. Wil. 1840-1857. — J. I. Kraszewski: Wilno od początków jego do r. 1750. T. 4. Wil. 1842 s. 259. — T. Święcki: Historyczne pamiątki znakomitych rodzin i osób dawnej Polski. T. 2. W-wa 1859 s. 320. — Jul. B. (Bartoszewicz). *Enc. powsz.* Orgelbranda. T. 12 (1863). — J. Bartoszewicz: Literaci za czasów saskich (1744--1747). *Kłosy* 1871 nr 289, 291, 292. — *Enc. kościelna* Nowodworskiego. T. 7 (1875). — G. Manteuffel: Inflanty Polskie. Poz. 1879 s. 72-73. — W. Smoleński: Towarzystwa naukowe i literackie w Polsce w. XVIII. *Ateneum* 1887 i odb. (W-wa 1887 s. 42). — G. M. *Wielka enc. powsz. ilustr.* T. 31/32 (1902/03). — K. Rudnicki: Biskup Kajetan Sołtyk, 1715-1788. Kr. 1906 *Monogr. w Zakresie Dziejów Nowożytnych* 5. — J. Kruczewski: Kościół Zamkowy. T. 1-2. Wil. 1908-1910. — *Podręczna enc. kościelna.* T. 17-18 (1909). — W. Konopczyński: Polska w dobie wojny siedmioletniej. T. 2. W-wa 1911. — J. Kruczewski: Biskupstwo wileńskie. Wil. 1912. — E. Rostworowski. *Pol. słownik biogr.* T. 10 (1962-64).

HYŻDEU TADEUSZ (1769–1835)

Inne formy nazwiska: Hâjdău; Hâjdeu; Hasden (!); Hasdeu; Hazdeu; Hizdev; Hizdew; Hiżdeff; Hiżdeu; Hiżdev; Hiżdew; Hyżden (!).

Poeta, prozaik, tłumacz.

Ur. 5 maja 1769 w rodzinie emigrantów mołdawskich z XVII w. Syn Jana Stefana, miecznika pomorskiego, i Małgorzaty z Piórkoszewskich. Otrzymał staranne wychowanie (obok polskiego i rumuńskiego znał język niemiecki, francuski, rosyjski, łaciński i grecki). W 1783 wyjechał za granicę, wstąpił do wojska austriackiego i walczył w wojnie tureckiej 1787-1791 (ciężko ranny pod Nowym Bazarem). W 1795 osiadł na Wołyniu. Żonaty był z Denhoffówną, a po jej śmierci (1806) z Żydówką, Walerią Chryzant, której poświęcił wiele wierszy. Po przyłączeniu Besarabii do Rosji (1812) odzyskał dwie wsie należące niegdyś do jego przodków i osiadł w Kistrzyńcach (Kirsztyńce, Kyrsztyneszty) koło Chocimia. Zajmował się wówczas badaniami historycznymi i genealogicznymi (dotyczącymi głównie własnego rodu), interesował się mistycyzmem i folklorem rumuńskim, który włączał do swych utworów. Posiadał stopień porucznika wojsk rosyjskich. Zmarł 12 października 1835 w Kistrzyńcach.

W literaturze przedmiotu łączony jest wielokrotnie w jedną osobę ze swym synem Aleksandrem, slawistą i literatem besarabskim (1811-1872), występuje wówczas także pod imionami Tadeusz Aleksander lub Aleksander Tadeusz.

TWÓRCZOŚĆ

1. W dzień koronacji Najjaśniejszego Wszech Rosji Imperatora Pawła I. (Oda). 1797.

Druk ulotny, nie notowany u Estr., informuje *Pol. słownik biogr.*

2. Leibkuczer Piotra III. Anegdota prawdziwa w 1 akcie J. P. (A. F.) Kotzebue. Łuck 1799.

Dedyk. dla K. Glazenappa, gubernatora wołyńskiego.

3. Wstyd fałszywy. Drama w 4 aktach. Tłumaczenie... z dzieł J. Pana Augusta Kotzebue, do zwyczajów krajowych przystosowane. B. m. 1802. Toż zob. poz. 11 t. 1 cz. 2.

Dedyk. wierszem: Do Jaśnie Wielmożnej... Justyny z Rdułtowskich hr. Rzewuskiej, kasztelanowej witebskiej.

4. Powrót Polaków z niewoli w roku 1797. Opera w 2 aktach przez... z dramy Wieś w górach (A. F. Kotzebuego) prze-

istoczona. B. m. 1803. Toż zob. poz. 11 t. 1 cz. 1.

5. Bracia niezgodni, czyli kompromis. Drama w 5 aktach. Tłumaczenie... z dzieł J. P. Augusta Kotzebue do zwyczajów krajowych przystosowane. B. m. 1803. Toż zob. poz. 11 t. 1 cz. 3.

Dedyk. wierszem: Do Jaśnie Wielmożnego Adama hr. Rzewuskiego, tajnego konsyliarza J. R., orderów polskich kawalera, bywszego kasztelana witebskiego.

6. Korsykanie. Drama w 4 aktach. Tłumaczenie... z dzieł Augusta Kotzebue. B. m. 1803. Toż zob. poz. 11 t. 1 cz. 4.

Dedyk. prozą: Do Jaśnie Wielmożnego Gostyńskiego, podkomorzego włodzimierskiego.

7. Ofiarowanie się na śmierć. Drama w 3 aktach. Tłumaczenie... z dzieł J. Pana Aug. Kotzebue do zwyczajów krajowych przystosowane. B. m. 1803. Toż zob. poz. 11 t. 2 cz. 1.

Dedyk. wierszem: Do Wielmożnej... Elżbiety z Suszkowskich Pakoszowej, pułkownikowej wojsk polskich.

8. Pokrewieństwa, czyli bracia tegocześni. Komedia w 5 aktach A. Kotzebue, przystosowana do zwyczajów krajowych przez... B. m. 1803. Toż zob. poz. 11 t. 2 cz. 2.

9. Trzpiot. Komedia w 3 aktach przystosowana do zwyczajów krajowych przez... z dzieł J. Pana Kotzebue. B. m. 1803. Toż zob. poz. 11 t. 2 cz. 3.

Dedyk. wierszem: JMĆ Panu Franciszkowi Jedleckiemu... memu serdecznemu przyjacielowi.

10. Nieszczęśliwi. Komedia w 1 akcie. Tłumaczenie... z dzieł J. P. Kotzebue do zwyczajów krajowych przystosowane. B. m. 1803. Toż zob. poz. 11 t. 2 cz. 4.

11. Pism wszystkich dramatycznych Augusta Kotzebue przekładanie przez... T. 1-2. Łuck 1803.

Zawartość: poz. 4, 3, 5-10.

12. Duma na powitanie Najjaśniejszego Imperatora Wszech Rosji, Aleksandra Pawłowicza, na uszczęśliwiającym wstępie w Besarabią 1818 roku dnia 26 Aprila. Rkps Bibl. Rumuńskiej Akademii Nauk w Bukareszcie. Wyd. Th. D. Speranția. *Revista Nouă* t. 2 (1889) s. 241-247.

13. (Opowieści oparte na folklorze rumuńskim): O Trajanie i Dokii; O Dragomirze; O Dragoszu; O kluczach rzeki Byka; O wojewodzie Papurze. Rkps jw. poz. 12, sygn. 90.

Od 1783 pisał liczne utwory: wiersze liryczne (np. „Kto nie kocha ojczyzny, ten nie czci i Boga"), bajki („Kruk", „Czapla", „Słowik"), sielanki, satyry polityczne i społeczne („Ksiądz pleban"), powiastki sentymentalne („Podwójna mniszka") i orientalne, listy poetyckie (np. do I. Krasickiego i A. Naruszewicza), wiersze okolicznościowe („Przeprawa przez Dniestr Aleksandra I 8 maja 1818", wiersz przysłany warszawskiemu Tow. Przyj. Nauk) i elegijne. Miał też napisać „Uwagi o upadku Rzeczypospolitej Polskiej". Większość utworów pozostała w rękopisach (duża ich część znajduje się w Bibl. Rumuńskiej Akademii Nauk w Bukareszcie, nieco w Bibl. Uniw. w Jassach, niektóre znajdowały się u prof. Fortunescu w Craiova w Rumunii i u F. Migdalema na Podolu). Szereg wierszy Hyżdeua w oryginale pol. i przekł. franc. przytoczono w publikacji: J. Hasdeu: Oeuvres posthumes; Chevalerie. Paryż 1890 s. 233-254; fragm. cytuje M. Kasterska. *Pam. Lit.* R. 21 (1924/25).

Przekłady

1. C. F. Volney: Rozwaliny Palmiry. Rkps.

Informuje *Pol. słownik biogr.*
Zob. też: Twórczość poz. 3-11.

Materiały

1. Notatka własnoręczna o mężach opatrznościowych Rumunii; Testament własnoręczny dat. 14 listopada 1818. Z autografu ogł. M. Kasterska. *Pam. Lit.* R. 21 (1924/25) s. 243, 245-246.

OPRACOWANIA

Th. D. Sperantia: T. Hasdeu. *Revista Nouă* t. 2 (1889) s. 241-247. — J. Hasdeu: Oeuvres posthumes; Chevalerie. Paryż 1890 s. 233-254. — B. P. Hasdeu: Sic cogito. Bukareszt 1892 s. 358 n. — Z. C. Arbuze: Basarabia in secolul XIX. Bukareszt 1898 s. 756-764. — A. Kraushar: Tow. Warsz. Przyj. Nauk. T. 4. Kr. 1902 s. 223-224. — M. Kasterska: Poetka Julia Hasden (!) i jej rodzina. *Bluszcz* 1924 nr 1-2. — M. Kasterska: T. Hyżden (!) (pisarz, poeta, tłumacz) Rumun, szlachcic polski z XVIII w. *Pam. Lit.* R. 21 (1924/25) s. 241-246. — S. Wędkiewicz: Z dziejów polonistyki w Rumunii. *Prace filologiczne.* T. 12. W-wa 1927 s. 476-477. — M. Kasterska: Szkice polsko-rumuńskie. Lw. 1931 s. 44--63. — T. S. Bulat: O scrisoare dela T. Hâjdău. *Viața Basarabiei.* R. 1 (1932) nr 2. — I. Pelivan: T. Ivanovici Hâjdeu. *Viața Basarabiei.* R. 1 (1932) nr 3. — N. Gane: A. T. Hasdeu, primul slavist romîn. *Viața Basarabiei.* R. 2 (1933) nr 204 (tu Tadeusz pomylony z Aleksandrem). — T. Ionescu-Niscov: Sur

le premier slaviste roumain. *II Międzynarodowy Zjazd Slawistów. Ks. referatów. Sekcja III i IV.* W-wa 1934 s. 37-39 (tu Tadeusz pomylony z Aleksandrem). — S. Łukasik: Rumun, T. Hyzdeu (Hasdeu), polski poeta i pisarz. *Kur. Lit.-Nauk.* 1935 nr z 10 czerwca. — P. V. Hanes: Scriitori basarabeni. Bukareszt 1936. — S. Łukasik: Quelques contributions à l'histoire des relations intellectuelles entre les pays roumains et la Pologne au XIXe siècle. *Archivum Neophilologicum.* T. 2. Kr. 1937. — S. Łukasik: Pologne et Roumanie. Paryż 1938 s. 120-123, 326, 377. — P. V. Hanes: Elemente biografice și autobiografice în „Sic cogito" al lui B. P. Hasdeu. *Preocupări literăre* t. 6 (1941) s. 12-14. — J. Reychman: Rumuński polihistor. *Odrodzenie* 1946 nr 19. — S. Borowski: Maciejowskiana. Materiały do biografii W. A. Maciejowskiego. Wr. 1959 *Wr. Tow. Nauk. Śląskie Prace Bibliograficzne i Bibliotekoznawcze* 6 (tu Tadeusz pomylony z Aleksandrem). — J. Reychman. *Pol. słownik biogr.* T. 10 (1962-64). — J. Reychman: Orient w kulturze polskiej XVIII w. Wr. 1964.

UZUPEŁNIENIA

HASŁA OGÓLNE

I. OŚWIECENIE W EUROPIE

1. OŚWIECENIE JAKO EPOKA W DZIEJACH KULTURY

s. 20

A. O. Lovejoy: Essays in the History of Ideas. Baltimore 1948. —

s. 21

E. Durkheim: Rousseau et Montesquieu, précurseurs de sociologie. Paryż 1953. — L. Althusser: Montesquieu. La politique et l'histoire. Paryż 1959. — R. Polin: La Politique morale de John Locke. Paryż 1960. —

s. 22

L. Forestier: Le XVIIIe siècle français. Paryż 1961. — G. Vlachos: La Pensée politique de Kant. Paryż 1962. — L. G. Crocker: Nature and Culture. Ethical Thought in the French Enlightenment. Baltimore 1963. — J. J. Rousseau. Neuchâtel 1963. — J. B. Stewart: The Moral and Political Philosophy of David Hume. N. Jork 1963. — J. Ehrard: L'Idée de nature en France dans la première moitié du XVIIIe siècle. T. 1-2. Paryż 1964. — Filozofia i utopia. Studia z dziejów ideologii. W-wa 1964 *Arch. Filozofii i Myśli Społ.* 10. — R. Mandrou: De la culture populaire aux XVIIe et XVIIIe siècles. Paryż 1964. [Rec.: J. Gierowski. *Kwart. Hist.* R. 73 (1966) nr 2]. — J. Narzyński: Ruch pietystyczny XVII i XVIII w. w świetle religijnych i dogmatycznych założeń luteranizmu. *Roczn. Teolog.* t. 6 (1964). — E. Adler: Herder i Oświecenie niemieckie. W-wa 1965. [Rec.: T. Wróblewski. *Przegl. Zach.* 1965 nr 2; Z. Żygulski. *Kwart. Neofilol.* 1965 z. 3; T. Namowicz. *Euhemer* 1966 nr 1; J. Sikora. *Studia Filoz.* 1966 nr 1]. — (B. Baczko: J. J. Rousseau. W-wa 1965. Rec.:) K. Pomian. *Kultura i Społeczeństwo* 1966 nr 1. — Z. Ogonowski: Socynianizm a Oświecenie. W-wa 1965. [Rec.: J. Tazbir. *Nowe Książki* 1966 nr 8]. — J. Szacki: Kontrrewolucyjne paradoksy. Wizje świata francuskich antagonistów Wielkiej Rewolucji 1789-1815. W-wa 1965. [Rec.: M. Szpakowska. *Twórczość* 1966 nr 8; W. Zajewski. *Przegl. Hum.* 1966 nr 3]. — B. Baczko: Paradoksy russoistyczne. (Wstęp do) J. J. Rousseau: Umowa społeczna. Uwagi o rządzie polskim. List o widowiskach. (W-wa) 1966 *Bibl. Klasyków Filozofii.* — M. Ossowska: Myśl moralna Oświecenia angielskiego. W-wa 1966. [Rec.: S. Grzybowski. *Kultura* 1966 nr 22; J. Szacki. *Nowe Książki* 1966 nr 14.].

2. LITERATURY I TEORIE LITERACKIE

s. 23

S. Etienne: Le Genre romanesque en France depuis l'apparition de la „Nouvelle Heloise" jusqu'aux approches de la Révolution. Paryż 1922. — W. Dibelius: Englische Romankunst. Die Technik des englischen Romans im 18. und zu Anfang des

19. Jahrshunderts. T. 1-2. Berlin 1922. Tłum. na pol. K. Budzyk: Morfologia powieści. W-wa 1937. —

s. 25

W. Kayser: Entstehung und Krise des modernen Romans. *Deutsche Vierteljahrsschrift f. Literaturwissenschaft u. Geistesgeschichte* t. 28 (1954) z. 4 i odb. Stuttgart 1955. Tłum. na pol. A. Lam.: Powstanie i kryzys powieści nowoczesnej. *Przegl. Hum.* 1960 nr 1. —

s. 26

M. Allott: Novelists on the Novel. Londyn 1959. — D. Daiches: A Critical History of English Literature. T. 2. N. Jork 1960. — R. Mauzi: L'Idée du bonheur dans la littérature et la pensée française au XVIIIe siècle. Paryż 1960. — B. Romberg: Studies in the Narrative Technique of the First-Person Novel. Sztokholm 1962. — F. Ley: Madame de Krüdener et son temps (1764-1824). Paryż 1962. — E. Rzadkowska: (Wstęp do) J. J. Rousseau: Nowa Heloiza. Wr. (1962) *BN* II, 136. — Istorija russkoj żurnalistiki XVIII-XIX wiekow. Red. A. W. Zapadow. Moskwa 1963 (zamiast: A. W. Zapadow: Russkaja żurnalistika XVIII wieka. Moskwa 1964). [Rec.: R. Fürst. *Roczn. Historii Czasopiśmiennictwa Pol.* t. 4 (1965) z. 2]. — L. Lauter: Le Styl rococo. Paryż 1963. — G. May: Dilemme du roman au XVIIIe siècle. Paryż 1963. — H. Singer: Deutsche Roman zwischen Barock und Rokoko. Kolonia 1963. — R. Kempf: Diderot et le roman ou le démon de la présence. Paryż 1964. [Rec.: H. Żmijewska. *Kwart. Neofilol.* 1966 z. 1]. — Z. Sinko: (Wstęp do) M. G. Lewis: Mnich. Wr. (1964) *BN* II, 138. — Livre et société dans la France du XVIIIe siècle. (Red. A. Dupront). *École Pratique des Hautes Études. Sorbonne — 6 Section, Sciences Économiques et Sociales...* T. 1. Paryż 1965. — G. A. Starr: Defoe and Spiritual Autobiography. Princeton 1965. — F. Żaboklicki: Fedynand Galiani (1728-1787). Życie i twórczość. Wr. 1966.

II. OŚWIECENIE W POLSCE

1. KULTURA UMYSŁOWA I OBYCZAJOWA

s. 29

(W. Wilkoszewski): Polen. *Enzyklopädie der Freimaurerei.* T. 3. Lipsk 1828. — W. Wilkoszewski: Rys historyczny chronologiczny Towarzystwa Wolnego Mularstwa w Polsce. Rkps (odpis) w rodzinie autora, przygot. do druku T. Święcicki w Paryżu. — (W. Smoleński: Przewrót umysłowy w Polsce XVIII w. Rec.:) W. Korzon. *Kwart. Hist.* R. 6 (1892) s. 161-173, przedr. w: Listy otwarte, mowy, rozprawy, rozbiory. T. 4. W-wa 1916. —

s. 30

A. Lauterbach: Styl Stanisława Augusta. Klasycyzm warszawski w. XVIII. W-wa 1918. —

s. 31

N. Assorodobraj: Początki klasy robotniczej. Problem rąk roboczych w przemyśle polskim epoki stanisławowskiej. W-wa 1946; wyd. 2 W-wa 1966. [Rec.: W. Kula. *Roczn. Dziejów Społ. i Gospodarczych* t. 8 (1939/46); S. Arnold. *Nowe Drogi* 1947 nr 3]. — (H. Rzadkowska: Stosunek polskiej opinii publicznej do rewolucji francuskiej. W-wa 1948. Rec.:) B. Leśnodorski. *Kwart. Hist.* R. 56 (1948). — (J. Fabre: Stanislas-August Poniatowski et l'Europe des Lumières. Paryż 1952. Rec.:) B. Leśnodorski. *Kwart. Hist.* R. 63 (1956) nr 2. —

s. 33

H. Hinz, A. Sikora: Polska myśl filozoficzna. Oświecenie; Romantyzm. W-wa 1964. [Rec.: S. Bryksa. *Więź* 1965 nr 9; A. Walicki. *Studia Filoz.* 1966 nr 1]. — J. Reychman: Orient w kulturze polskiego Oświecenia. Wr. 1964. [Rec.: S. Grzeszczuk. *Ruch Lit.* 1965 z. 4; L. Kukulski. *Nowe Książki* 1965 nr 7; Z. Libera. *Przegl. Hum.* 1965 nr 5; A. Mrozowska. *Przegl. Orientalny* 1965 nr 4; J. Tazbir. *Kwart. Hist.* R. 72 (1965) nr 2]. — *Słownik muzyków polskich.* (Red. J. Chomiński). T. 1: A-Ł. (Kr. 1964). — M. Urbanowicz: Oświecenie w literaturze niemieckiej na Śląsku. Wr. 1965 *Prace Wr. Tow. Nauk. S. A.* 109. — Z. Libera: Twórcze tradycje polskiego Oświecenia. *Tyg. Demokratyczny* 1966 nr 18. — K. Szwarcenberg Czerny: Zagadka wolnomularstwa polskiego. *Życie Lit.* 1966 nr 35. — W. Tatarkiewicz: O sztuce polskiej w XVII i XVIII w. W-wa 1966. — J. Tazbir: Epoka Oświecenia (1768-1795). W: Historia Kościoła Katolickiego w Polsce (1460-1795). W-wa (1966) *Bibl. Wiedzy Hist.*

2. NAUKA

A. ZAGADNIENIA OGÓLNE

s. 33

M. Bersohn: Kilka słów o polskim towarzystwie naukowym Sfinks założonym w Warszawie 1810 r. *Bibl. Warsz.* 1889. — E. Schumann: Geschichte der Naturforschenden Gesellschaft in Danzig 1743-1892. Gdańsk 1893. —

s. 34

K. Krček: W sprawie towarzystwa założonego w r. 1811 pod nazwą Sfinksa. *Pam. Lit.* R. 3 (1904). — A. Parczewski: Wilno a nauka historii ustroju państwowego i dawnego prawa w Polsce. *Roczn. Tow. Przyj. Nauk w Wil.* t. 8 (1921). — W. Brauer: Polskie piśmiennictwo położnicze XVIII w. *Arch. Historii i Filozofii Medycyny* t. 14 (1934). — K. Buczek: Prace kartografów pruskich w Polsce za czasów Stanisława Augusta. *Prace Komisji Atlasu Hist. Polski* 1935 z. 5 (zamiast: K. Buczek: Prace kartografów polskich, jw.). —

s. 35

M. Fleszer: Studia z dziejów geografii ekonomicznej w Polsce. Od poł. XVIII w. do r. 1848. W-wa 1956. — W. Sierpiński: Kilka uwag na temat polskiej myśli merkantylistycznej XVIII w. *Ekonomista* R. 58 (1958) s. 1652-1678. —

s. 36

K. Buczek: Dzieje kartografii polskiej od XV do XVIII w. Wr. 1963. [Rec.: S. Herbst. *Kwart. Historii Nauki i Techniki* R. 10 (1963) nr 1/2; S. Alexandrowicz. *Studia Źródłoznawcze* t. 10 (1965)]. — K. Kubik: Życie naukowe Gdańska w XVII i XVIII w. *Gdań. Zesz. Hum.* R. 6 (1963) nr 11. — I. Stasiewicz: XVII-wieczne teoretyczne podstawy oświeceniowej koncepcji „nowej nauki". Streszcz. referatu. *Spr. Wydz. Nauk Społ. PAN* R. 8 (1965) z. 1. — R. W. Wołoszyński: Z problematyki powiązań nauk społecznych w Polsce z nauką rosyjską na początku XIX w. *Studia i Materiały z Dziejów Nauki Pol.* 1965 S. A. z. 8. — M. Skulimowski: Nauki medyczne w Polsce w l. 1795-1864. *Tamże* 1966 S. B. z. 10.

B. UNIWERSYTETY

a) Uniwersytet Krakowski

s. 39

S. Berezowski: Katedra Chirurgii na Uniwersytecie Jagiellońskim w dobie Księstwa Warszawskiego. *Arch. Historii Medycyny* t. 25 (1962) z. 1. — Z. Ciechanowska: Relacje i opinie o księgozbiorze Biblioteki Jagiellońskiej na przełomie XVIII i XIX w. *Biul. Bibl. Jagiel.* 1963 nr 1/2. — J. Berger-Mayerowa: Nieznane zarządzenie H. Kołłątaja jako rektora krakowskiej Szkoły Głównej Koronnej, z 19 lipca 1783 r. *Roczn. Bibl.* 1964 z. 1/2. — S. Berezowski: Nauczanie chirurgii na Wydziale Lekarskim Uniwersytetu Jagiellońskiego w l. 1809-1860. *Arch. Historii Medycyny* t. 27 (1964) z. 4. — S. Czarniecki: Zarys historii geologii na Uniwersytecie Jagiellońskim. Kr. 1964 *Universitas Jagellonica* 14. — K. Gumol: Duszpasterstwo akademickie na Uniwersytecie Jagiellońskim w l. 1400-1795. *Zesz. Nauk. KUL* R. 7 (1964) nr 2 i odb. Lubl. 1964. — O. Halecki: Sześćsetlecie Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego. *Teki Hist.* t. 13 (1964) i odb. Londyn 1964. — L. Koczy: Uniwersytet Jagielloński. Sześć wieków w służbie narodu i nauki. Glasgow 1964. — S. Konopka: Krakowska i warszawska szkoła lekarska. *Arch. Historii Medycyny* t. 27 (1964) z. 4. — K. Mrozowska: Studia paryskie profesorów krakowskich w zakresie nauk matematyczno-fizycznych i lekarskich w l. 1780-1830. *Studia i Materiały z Dziejów Nauki Pol.* 1964 S. B. z. 9.— M. Patkaniowski: Dzieje Wydziału Prawa na Uniwersytecie Jagiellońskim od reformy Kołłątajowskiej do końca XIX stulecia. Kr. 1964 *Zesz. Nauk. Uniw. Jagiel.* nr 79 *Prace Prawnicze* z. 13. — Studia z dziejów Katedr Wydziału Matematyki, Fizyki, Chemii Uniwersytetu Jagiellońskiego. (Red. S. Gołąb). Kr. 1964 *Universitas Jagellonica* 25. — Studia z dziejów młodzieży Uniwersytetu Krakowskiego od Oświecenia do połowy XX w. (Red. C. Bobińska). Kr. 1964 *Universitas Jagellonica* 20. — Studia z dziejów Wydziału Prawa Uniwersytetu Jagiellońskiego (Red. M. Patkaniowski). Kr. 1964 *Zesz. Nauk. Uniw. Jagiel.* nr 100 *Prace Prawnicze* z. 18. (Tu m. in.: K. Opałek: Nauka prawa w Uniwersytecie Jagiellońskim w okresie Oświecenia). — W. Szafer: Zarys historii botaniki w Krakowie na tle sześciu wieków Uniwersytetu Jagiellońskiego. Kr. 1964 *Universitas Jagellonica* 19. — W. Taszycki: Rola Uniwersytetu Jagiellońskiego w dziejach języka polskiego. Wykład wygłoszony ... podczas inauguracji r. akad. 1963/64. Kr. 1964 *Universitas Jagellonica* 18. —

s. 40

E. Chojecka: Dekoracje malarskie ksiąg promotionum et diligentiarum Uniwersytetu Jagiellońskiego XVI-XVIII w. Kr. 1965 *Zesz. Nauk. Uniw. Jagiel.* nr 95 *Prace z Historii Sztuki* z. 3.— Cztery wieki Uniwersytetu Jagiellońskiego. (Dyskusja nad książkami). *Kwart. Hist.* R. 72 (1965) z. 4. — Historia Archiwum Uniwersytetu Jagiellońskiego. (Red. H. Barycz). Kr. 1965 *Universitas Jagellonica* 22. (Tu m. in.: W. Santarius, H. Barycz: Powstanie i najdawniejsze dzieje Archiwum Uniwersytetu Jagiellońskiego (1464-1777); K. Lewicki: Archiwum Uniwersytetu Jagiellońskiego w l. 1796--1849).— Dzieje Katedry Historii Literatury Polskiej w Uniwersytecie Jagiellońskim. (Red. T. Ulewicz). Kr. 1966. (Tu m. in.: M. Chamcówna: Katedra Literatury w Szkole Głównej Koronnej (1782-1795) i w pierwszych latach rozbiorów (do 1802); K. Lewicki: Katedra Literatury Polskiej na Uniwersytecie Jagiellońskim w l. 1803-1848). — J. Hulewicz: Wielka próba reformy. (Walka o Uniwersytet Jagielloński w dobie Komisji Edukacji Narodowej). *Życie Lit.* 1966 nr 40. — A. Żeleńska-Chełkowska: Dążenia i próby wprowadzenia nauk technicznych w Uniwersytecie Jagiellońskim w latach 1776-1833. Wr. 1966 *PAN. Monogr. z Dziejów Nauki i Techniki* 34. —

c) Uniwersytet Wileński

s. 41

S. Dziewulski: Polska myśl ekonomiczna na wszechnicy wileńskiej. *Ekonomista* R. 20 (1920) t. 1.

3. OŚWIATA

A. ZAGADNIENIA I OPRACOWANIA OGÓLNE

s. 44

Światłomir (S. Zaleski): Ciemnota Galicji w świetle cyfr i faktów, 1772-1902. Czarna karta szkolnictwa galicyjskiego. Lw. 1904. — A. Freundlich: Studia paniczów polskich w XVIII w. w Paryżu. *Minerwa Pol.* R. 1 (1927) s. 162-167. — H. Pohoska: Poglądy na nauczanie historii w XVIII w. *Tamże* R. 1 (1927) s. 34-40. — A. Moraczewski: Archiwum oświecenia. I. Organizacja szkolna; II. Zachowane akta. *Archeion* t. 8 (1930). —

s. 45

S. Truchim: Szkice z dziejów szkolnictwa i kultury. Poz. 1930; Seria II: Szkice z historii szkolnictwa. W-wa 1935 (zamiast: S. Truchim: Szkice z dziejów szkolnictwa i kultury. Poz. 1930; wyd. nast.: Szkice, jw.). — S. Pietuszka: Problematyka społeczna szkolnictwa i oświaty w okresie Księstwa Warszawskiego i Królestwa Kongresowego. *Roczn. Instytutu Pedagogiki* t. 1 (1955). —

s. 46

A. Kamiński: Prehistoria polskich związków młodzieży. W-wa 1959. [Rec.: zob. II. Oświecenie w Polsce 1]. — (A. Nikliborc: L'Enseignement du français dans les écoles polonaises au XVIIIe siècle. Wr. 1962. Rec.:) W. Olszewicz. *Kwart. Pedag.* 1965 nr 3. — Historia wychowania. T. 1. (Red. Ł. Kurdybacha). W-wa 1965. (Tu m. in.: J. Lechicka: Kultura i szkolnictwo w czasach saskich; K. Kubik: Pomorskie szkoły luterańskie). — K. Mrozowska: Historia szkolnictwa polskiego w dobie Oświecenia. Przegląd wydawnictw z l. 1945-1965. *Przegl. Hist.-Oświat.* R. 8 (1965) nr 2. — J. Reychman: Z dziejów nauczania języków wschodnich w Polsce. *Tamże* R. 9 (1966) nr 1.

C. SZKOLNICTWO ELEMENTARNE

s. 46

S. Szydelski: Arcybiskup Sierakowski i szkoły parafialne w archidiecezji lwowskiej. Lw. 1911. —

s. 47

J. Widajewicz: Szkoła parafialna w Buszczu w XVII i XVIII w. *Minerwa Pol.* R. 1 (1927) s. 156-161. — J. Ender: Szkice z dziejów szkoły ludowej na Śląsku. *Kwart. Opolski* R. 4 (1958) z. 2-3. — A. Artymiak: Studia nad historią szkolnictwa elementarnego w obwodach kieleckim i olkuskim województwa krakowskiego 1816-1862. Wr. 1964. [Rec.: R. Kołodziejczyk. *Kwart. Hist.* R. 73 (1966) nr 2]. — (T. Mizia: Szkolnictwo parafialne w czasach Komisji Edukacji Narodowej. Wr. 1964. Rec. i polemiki:) M. Chamcówna. *Przegl. Hist.-Oświat.* R. 8 (1965) nr 4; T. Mizia: Do redakcji kwartalnika „Przegląd Historyczno-Oświatowy". *Tamże* R. 9 (1966) nr 2; K. Mrozow-

ska. *Kwart. Hist.* R. 73 (1966) nr 2. — M. Cieśla: Reformy szkolnictwa ludowego na ziemiach niemieckich i austriackich. W zbiorze: Historia wychowania. (Red. Ł. Kurdybacha). T. 1. W-wa 1965. — S. Lewinowa: Pierwsze szkoły elementarne dla dzieci wyznania mojżeszowego w Warszawie w l. 1818-1830. Fragm. *Przegl. Hist.-Oświat.* R. 8 (1965) nr 2.

D. SZKOLNICTWO ZAKONNE

s. 48-9

Ł. Kurdybacha: Reforma Stanisława Konarskiego; Kolegium teatynów w Warszawie. W zbiorze: Historia wychowania. (Red. Ł. Kurdybacha). T. 1. W-wa 1965. — A. Wojtkowski: Z dziejów szkolnictwa jezuickiego i pijarskiego w Polsce. *Zesz. Nauk. KUL* 1966 nr 1/2.

E. SZKOŁY WOJSKOWE

s. 50

A. Sujkowski: Szkic z dziejów szkół kawalerii w dawnej Polsce. *Przegl. Kawaleryjski* R. 9 t. 12 (1930) półr. 2. — J. A. Wilder: Z dziejów Głównej Szkoły Artyleryjskiej w Warszawie. *Roczn. Pam. VI Kursu Szkoły Podchorążych Rezerwy Artylerii we Włodzimierzu* R. 3 1931/32. — M. Mitera-Dobrowolska: Szkoła rycerska Stanisława Leszczyńskiego w Lunéville; Akademia szlachecka Korpusu Kadetów w Warszawie. W zbiorze: Historia wychowania. (Red. Ł. Kurdybacha). T. 1. W-wa 1965. — T. Nowak: Pierwsza próba założenia Wojskowej Uczelni Technicznej w Polsce XVIII w. *Studia i Materiały do Historii Wojskowości* t. 11 cz. 1 (1965). — J. Bugajski: Szkoła Rycerska — szkoła postępowej pedagogiki wojskowej. *Wojsko Ludowe* 1966 nr 1. — M. Kowalski: Szkoła Rycerska w Warszawie 1765-1794. *Stolica* 1966 nr 8. — J. Szaniawski: Szkoła Rycerska. *Mówią Wieki* 1966 nr 9. — A. Zahorski: Szkoła Rycerska. *Kultura* 1966 nr 9.

F. SZKOŁY ARTYSTYCZNE, ZAWODOWE I SPECJALNE

s. 50

W. Tatarkiewicz: Akademia Sztuk Pięknych w Warszawie za czasów Stanisława Augusta. *Przegl. Hist.* t. 19 (1915) (zamiast: t. 20 (1916)). —

s. 51

W. Szumowski: Collegium Medicum Stanislao-Augusteum. Projekt warszawski z r. 1791 i odpowiedź nań krakowska. *Arch. Historii i Filozofii Medycyny* t. 1 (1924). — M. Wachowski: Próba założenia akademii medyczno-ekonomicznej w Warszawie w r. 1768. *Arch. Historii Medycyny* t. 22 (1959) z. 1. — J. Miąso: Szkolnictwo zawodowe w Królestwie Polskim w l. 1815-1915. Wr. 1966 *Monogr. z Dziejów Oświaty* 7.

G. HISTORIA POSZCZEGÓLNYCH SZKÓŁ

s. 51

(S. Truchim: Szkoły rydzyńskie Augusta Sułkowskiego. Poz. 1926. Dodać:) Odb. z *Prac Hist. Poz. Tow. Przyj. Nauk* t. 5 (1928) z. 3. —

s. 52

(K. Kocot: Nauka prawa narodów w Ateneum Gdańskim (1580-1793). Wr. 1965. Rec.:) Ł. Kurdybacha. *Kwart. Hist.* R. 73 (1966) nr 3. — J. Małecki: Młodzież polska w Gimnazjum elbląskim w XVI-XVIII w. *Roczn. Elbląski* t. 3 (1965, wyd. 1966).

s. 53

Liceum Krzemienieckie (M. Plezia: Michał Jurkowski i greka w Krzemieńcu. 1805-1830. Wr. 1964. Rec.:) J. Kolendo. *Przegl. Hist.* R. 57 (1966) z. 2.

4. KONTAKTY KULTURALNE Z ZAGRANICĄ

s. 54

P. Boyé: La Cour polonaise de Lunéville. Nancy 1926. — (M. Loret: Życie polskie w Rzymie w XVIII w. Rzym 1930. Rec.:) W. Konopczyński. *Kwart. Hist.* R. 45 (1931) s. 377-381. —

s. 56

J. Reychman: Zur Beschäftigung mit der ungarischen Sprache in Polen des 18. Jahrhunderts. *Ural-Altaische Jahrbücher* R. 22 (1959). — S. Truchim: Współpraca polsko-rosyjska nad organizacją szkolnictwa rosyjskiego w pocz. XIX w. Łódź 1960 *Łódz. Tow. Nauk. Prace Wydz. II* nr 30. — M. Moore-Coleman: Polish Literature in English Translation. Conn. 1963 (bibliografia). — J. Reychman: Orient w kulturze polskiego Oświecenia. Wr. 1964. [Rec.: zob. Uzup. do s. 33]. — E. Rostworowski: La Suisse et la Pologne au XVIIIe siècle. *Échanges entre la Pologne et la Suisse du XIVe au XIXe siècle. Choses — Hommes — Idées.* Genewa 1964. [Rec.: J. Reychman. *Kwart. Hist.* R 73 (1966) nr 2]. — H. Barycz: Rola Rzymu w kulturze polskiego Oświecenia. W: Spojrzenia w przeszłość polsko-włoską. Wr. 1965. — A. Kowalska: John Bowring, tłumacz i propagator literatury polskiej w Anglii. Łódź 1965 *Łódz. Tow. Nauk. Wydz. I* nr 62. — B. Leśnodorski: Beccaria w Polsce XVIII w. *Nauka Pol.* 1965 nr 3. — W. Roszkowska: Polacy w rzymskiej „Arkadii" (1699-1766). *Pam. Lit.* R. 56 (1965) z. 3. — R. W. Wołoszyński: La Pologne vue par l'Europe au XVIIIe siècle. Tłum. z pol. A. Wołowski. *Acta Poloniae Historica* t. 11 (1965). — J. Łojek: Polska powieść Jean-Paul Marata (1771). *Przegl. Hum.* 1966 nr 2. — K. Migoń: Rękopisy orientalne na Śląsku do końca XVIII w. i ich właściciele. *Acta Univ. Vr.* nr 46 *Bibliotekoznawstwo* t. 4 (1966). — J. Reychman: Polonica w dziełach Casanovy i polskie casanoviana. Przyczynek bibliologiczno-bibliograficzny. *Przegl. Hum.* 1966 nr 2.

III. LITERATURA POLSKA OKRESU OŚWIECENIA

2. TEORIE LITERACKIE

A. ZAGADNIENIA OGÓLNE

s. 70

T. Kostkiewiczowa: Liryka i gatunki liryczne w poetykach polskiego Oświecenia. *Z teorii i historii literatury. Prace poświęcone V Międzynarodowemu Kongresowi Slawistów w Sofii.* Wr. 1963. — A. Bartoszewicz: Odrębność gatunkowa powieści w świadomości teoretycznej w pierwszej połowie XIX w. *Styl i kompozycja. Konferencje teoretycznoliterackie w Toruniu i Ustroniu.* Wr. 1965. — A. Bartoszewicz: Z zagadnień opisu w teorii i praktyce literackiej pierwszej połowy XIX w. *Tamże.* — T. Kostkiewiczowa: Z problematyki gatunkowej polskiego poematu opisowego („Zofiówka" i „Ziemiaństwo polskie"). *Tamże.* — A. Guzek: Z problemów estetyki polskiego sentymentalizmu. *Przegl. Hum.* 1966 nr 1. — T. Kostkiewiczowa: Z dziejów polskiej ody klasycystycznej. *Wiersz i poezja. Czwarta konferencja teoretycznoliteracka* (w Pcimiu). Wr. 1966.

3. LITERATURA

A. ZAGADNIENIA OGÓLNE

a) Opracowania dotyczące wieku XVIII

s. 75

Z. Libera: Główne problemy kultury i literatury polskiego Oświecenia w świetle ostatnich badań. *Z polskich studiów slawistycznych.* S. II. W-wa 1963. [Rec.: J. W. Gomulicki. *Roczn. Lit. 1963* (W-wa 1965) s. 184-185].

c) Literatura polityczna

s. 76

D. Iłowajski: Obrazy politiczeskoj satiry w Polsze w epochu padienija. *Russkij archiw* R. 8 (1869, wyd. 1870). —

s. 77-8

(E. Rostworowski: Legendy i fakty w. XVIII. W-wa 1963. C. d. polemiki:) E. Rostworowski. *Przegl. Hist.* R. 57 (1966) nr 2. — B. Krakowski: Z badań nad oratorstwem Sejmu Czteroletniego. *Gdań. Zesz. Hum.* R. 8 (1965) *Prace Hist.-lit.* nr 1. — W. Podgórski: Pierwsze satyry dziennikarskie i ich konsekwencje w literaturze politycznej. *Przegl. Hum.* 1965 nr 6. — W. Podgórski: Literatura „trybunalska". *Tamże* 1966 nr 1. — W. Podgórski: Za kulisami Trybunału Koronnego. *Prawo i Życie* 1966 nr 1.

B. POEZJA

a) Zagadnienia ogólne

s. 79

T. Kostkiewiczowa: Z problematyki gatunkowej polskiego poematu opisowego („Zofiówka" i „Ziemiaństwo polskie"). *Styl i kompozycja. Konferencje teoretycznoliterackie w Toruniu i Ustroniu.* Wr. 1965. — R. Kaleta: Do króla, Do Zosi, Do róży (nieznane wiersze polskiego Oświecenia). *Poezja* R. 2 (1966) nr 10. — T. Kostkiewiczowa: Z dziejów polskiej ody klasycystycznej. *Wiersz i poezja. Czwarta konferencja teoretycznoliteracka* (w Pcimiu). Wr. 1966.

b) Poezja patriotyczna i polityczna

s. 82

M. Bałaban: Judeo-polonica. *Lamus* 1911; przedr. w: Z historii Żydów w Polsce. W-wa 1920. —

s. 83

J. Łojek: Zagadki sejmowe z r. 1790. *Kultura* 1966 nr 17 (wybór tekstów i nota wprowadzająca).

C. POWIEŚĆ

s. 85

(Z. Sinko: Powieść angielska osiemnastego wieku a powieść polska l. 1764-1830. W-wa 1961. Rec.:) P. Genzel. *Zeitschrift f. Anglistik u. Amerikanistik* 1963 z. 3. — A. Bartoszewicz: Odrębność gatunkowa powieści w świadomości teoretycznej w pierwszej

połowie XIX w. *Styl i kompozycja. Konferencje teoretycznoliterackie w Toruniu i Ustroniu.* Wr. 1965. — A. Bartoszewicz: Z zagadnień opisu w teorii i praktyce literackiej pierwszej połowy XIX w. *Tamże.* — M. Jasińska: Narrator w powieści przedromantycznej, 1776-1831. (W-wa 1965) *IBL PAN. Historia i Teoria Lit.* 15. [Rec.: M. Głowiński. *Nowe Książki* 1966 nr 1; H. Zawistowski. *Kamena* 1966 nr 3]. — M. Rutkowska: Sądy współczesnych o powieści polskiej XVIII w. Z problemów terminologii. *Pam. Lit.* R. 56 (1965) z. 3. — Z. Skwarczyński: Problemy początków powieści historycznej w Polsce. *Zesz. Nauk. Uniw. Łódz.* S. I z. 41 (1965). — J. Kott: Wokół „Doświadczyńskiego". Z zagadnień powieści polskiego Oświecenia. *Prace o literaturze i teatrze ofiarowane Z. Szweykowskiemu.* Wr. 1966. — C. Niedzielski: O teoretycznoliterackich tradycjach prozy dokumentarnej. (Podróż, powieść, reportaż). Poz. 1966 *Tow. Nauk. w Tor. Prace Wydz. Filol.-Filoz.* t. 17 z. 1.

D. DRAMAT I TEATR

a) Zagadnienia ogólne

s. 88

M. Klimowicz: Kształtowanie się i źródła polskiej doktryny teatralnej w l. 1765-1767. *Pam. Lit.* R. 54 (1963) z. 3. — R. Łużny: Dramat rosyjski w Polsce w l. 1800-1822. *Slavia Orientalis* 1964 nr 3. — J. Prosnak: Szkice o teatrze muzycznym polskiego Oświecenia. Prekursorskie rodzime formy i elementy operowe. Fragm. pracy „Studia nad muzyką polską epoki Oświecenia". *Ruch Muzyczny* 1964 nr 15-16. — J. Prosnak: Teatr muzyczny polskiego Oświecenia. Formy taneczne i dziedzictwo. Fragm. jw. *Tamże* 1964 nr 19. — Dramat staropolski. Od początku do powstania sceny narodowej. Bibliografia. T. 1: Teksty dramatyczne drukiem wydane do r. 1765. (Red. W. Korotaj). Wr. 1965 *Książka w Dawnej Kulturze Pol.* 14. [Rec.: stg. (S. Grzeszczuk). *Ruch Lit.* 1966 z. 2; J. Okoń. *Tamże* 1966 z. 4]. — W. Natanson: Pasjonujące trzydziestolecie. Na marginesie nowych wydawnictw o teatrze stanisławowskim. *Teatr* 1965 nr 21. — Z. J. Mikołajtis: J. J. Rousseau a scena polska. *Roczn. Komisji Hist.-Lit.* R. 3 (1965). — J. Ziomek: Cztery morały sprzed dwustu lat. *Teatr* 1965 nr 21. — — S. Pietraszko: Doktryna literacka polskiego klasycyzmu. Wr. 1966 *IBL PAN. Studia z Okresu Oświecenia* 4.

b) Dramat i teatr szkolny

s. 88

W. Kwiatkowski: Teatr szkolny kolegium jezuitów w Kaliszu. Kalisz 1936. — E. Szwankowski: Teatr Rzeczypospolitej szlacheckiej. (Rozdz. Teatr szkolny). *Reflektorem na Scenę Pol.* z. 1 (1962).

4. RECEPCJA LITERATUR OBCYCH

A. LITERATURY STAROŻYTNE

s. 90

G. Pianko: Rola czasopism z okresu Oświecenia w propagowaniu studiów nad antykiem. *Meander* 1965 nr 10. — T. Bieńkowski: Niektóre zagadnienia recepcji antyku w okresie staropolskim. *Tamże* 1966 nr 5.

B. LITERATURY NOWOŻYTNE

s. 93

W. Kubacki: Z dziejów sławy Alfierego. *Zesz. Nauk. Uniw. Jagiel.* nr 59 *Prace Hist.-Lit.* z. 5 *Filologia* z. 9 (1963). — R. Łużny: Dramat rosyjski w Polsce w l. 1800-1822. *Slavia Orientalis* 1954 nr 3. — J. Reychman: Orient w kulturze polskiego Oświecenia. Wr. 1964. [Rec.: zob. Uzup. do s. 33]. — D. J. Welsh: Metastasio's Reception in 18th Century Poland and Russia. *Italica* t. 14 (1964) nr 1 i odb. — B. Leśnodorski: Beccaria w Polsce XVIII w. *Nauka Pol.* 1965 nr 3. —

s. 94

E. Rabowicz: Z dziejów recepcji Pope'a w Polsce. *Prace o literaturze i teatrze ofiarowane Z. Szweykowskiemu.* Wr. 1966.

5. ŻYCIE LITERACKIE

s. 94

M. Bersohn: Kilka słów o polskim towarzystwie naukowym Sfinks założonym w Warszawie 1810 r. *Bibl. Warsz.* 1889. —

s. 95

K. Głombiowski: Problemy historii czytelnictwa (w. XV-XVIII). Wr. 1965 *Śląskie Prace Bibliogr. i Bibl.* 9. — H. Bogdanow: Zainteresowania czytelnicze arystokracji śląskiej u schyłku XVIII w. na przykładzie biblioteki książąt pszczyńskich. *Acta Univ. Vr.* nr 46 *Bibliotekoznawstwo* t. 4 (1966).

HASŁA RZECZOWE

BIBLIOTEKA PUBLICZNA ZAŁUSKICH

s. 102

M. Manteufflowa: Księgozbiór Józefa Załuskiego w Lotaryngii i jego droga do Polski. *Roczn. Bibl. Nar.* t. 2 (1966).

CZASOPIŚMIENNICTWO

s. 113

L. Zieleniewski: „Dekada", pismo Legionów Polskich w 1799 r. W-wa 1938. [Rec.: St. Cz. *Epoka* 1938 nr 18]. —

s. 114

(W. Giełżyński: Początki prasy codziennej w Królestwie Polskim. *Przegl. Nauk Hist. i Społ.* t. 7 1956 (wyd. 1958, zamiast: t. 8 1958) s. 49-85. Rec.:) J. Łojek. *Kwart. Prasoznawczy* 1958 nr 1/2. — (J. Łojek: „Gazeta Warszawska" ks. Łuskiny. W-wa 1959. Rec.:) W. Bieńkowski. *Prasa Współcz. i Dawna* 1959 (wyd. 1960) s. 226-229. —

s. 115

I. Homola: Walka o wolność druku w publicystyce polskiej drugiej poł. XVIII w. *Przegl. Hist.* t. 51 (1960) z. 1. — (W. Giełżyński: Prasa warszawska 1661-1914. W-wa 1962. Rec.:) E. Tomaszewski. *Roczn. Historii Czasopiśmiennictwa Pol.* t. 5 (1966) z. 1. —

s. 116

J. Łojek: Ze studiów nad czytelnictwem prasy w Polsce w końcu XVIII w. (1780-1793). *Roczn. Historii Czasopiśmiennictwa Pol.* t. 2 (1963). [Rec.: I. Zaporowska. *Przegl. Hum.* 1965 nr 2]. — T. Cieślak: Prasa polska na Mazurach i Warmii 1718-1939. Olsztyn 1964. [Rec.: M. Tyrowicz. *Zesz. Prasoznawcze* 1965 nr 3; E. Rudziński. *Roczn. Historii Czasopiśmiennictwa Pol.* t. 5 (1966) z. 1]. — T. Cieślak: Z dziejów prasy polskiej na Pomorzu Gdańskim w okresie zaboru pruskiego. Gdańsk 1964 *Gdań. Tow. Nauk. Wydz. Nauk Społ. i Hum. Serie Monogr.* 19. — J. Krasuski: Zagadnienia oświatowe w prasie P. Świtkowskiego. *Rozpr. z Dziejów Oświaty* t. 7 (1964). — (J. Szczepaniec: Monopol prasowy T. Włodka w Polsce w l. 1793-1796. *Ze skarbca kultury* z. 16 (1964). Rec.:) I. Zaporowska-Łossowska. *Przegl. Hum.* 1966 nr 4. — J. Łojek: Statystyka prasy polskiej okresu 1661-1831. *Roczn. Historii Czasopiśmiennictwa Pol.* t. 4 (1965) z. 1. — J. Łojek: Memoriał Brunona Kicińskiego w sprawie „Gazety Codziennej Narodowej i Obcej" (1819). *Tamże* t. 4 (1965) z. 2. — G. Pianko: Rola czasopism z okresu Oświecenia w propagowaniu studiów nad antykiem. „Zbiór Różnego Rodzaju Wiadomości" z 1770 r. *Meander* 1965 nr 10. — A. Słomkowska: Próby wydawania gazet rządowych w Królestwie Polskim w l. 1815-1831. *Roczn. Historii Czasopiśmiennictwa Pol.* t. 4 (1965) z. 2; (c.d. pt.) Próby tworzenia prasy rządowej w Królestwie Polskim w l. 1815-1831. *Tamże* t. 5 (1966) z. 1. — J. Łojek: Bibliografia prasy polskiej 1661-1831. W-wa 1966 *Materiały i Studia do Historii Prasy Pol. i Czasopiśmiennictwa Pol.* 2. — J. Łojek: „Gazeta Grodzieńska" 1776-1783. *Roczn. Historii Czasopiśmiennictwa Pol.* t. 5 (1966) z. 2. — J. Łojek: „Gazeta Narodowa i Obca" (w 175 rocznicę). *Stolica* 1966 nr 2. — J. Łojek: Z zagadnień przedsiębiorstwa prasowego w Królestwie Kongresowym. (Losy inicjatyw wydawniczych). *Roczn. Historii Czasopiśmiennictwa Pol.* t. 5 (1966) z. 1. — M. Michałowska: „Gazeta Wielkiego Księstwa Poznańskiego" do 1830 r. *Roczn. Bibl. Nar.* t. 2 (1966). — J. Rudnicka: Z dziejów czasopisma I. Krasickiego „Co tydzień". *Tamże* t. 2 (1966). — A. Słomkowska: Informacja prasowa a polityka i dyplomacja w pierwszej połowie XIX w. (Na przykładzie stosunków w Królestwie Polskim). *Biul. Prasoznawczy* 1966 nr 10. — A. Słomkowska: Pierwsze pokolenie dziennikarskie. Kształtowanie się zawodu dziennikarskiego w pierwszej połowie XIX w. *Tamże* 1966 nr 10. —

Monitor (Z. Sinkowa: „Monitor" wobec angielskiego „Spectatora". Wr. 1956. Rec.:) J. W. Gomulicki. *Roczn. Lit. 1957* (W-wa 1962) s. 181; P. Genzel. *Zeitschrift f. Anglistik u. Amerikanistik* 1963 z. 3. —

s. 117

W. Konopczyński: „Monitor". W: Polscy pisarze polityczni XVIII w. W-wa 1966.— J. Szczepaniec: Metryka wydawnicza „Monitora" z 1763 r. *Pam. Lit.* R. 57 (1966) z. 1.

DRUKARSTWO I KSIĘGARSTWO

s. 129

M. Bałaban: Do dziejów drukarstwa żydowskiego w Polsce. W: Z historii Żydów w Polsce. W-wa 1920. —

s. 130

E. Ringelbaum: Drukarstwo. W: Projekty i próby przewarstwienia Żydów w epoce stanisławowskiej. W-wa 1934. —

s. 131

C. Ożarzewski: Zarys dziejów książki i księgarstwa. Poz. 1961; wyd. 2 Poz. 1965. — B. Muchenberg: Engel — zapomniany kompozytor polski XVIII w. *Muzyka* 1965

nr 4 (także o jego działalności drukarskiej). — W. Chojnacki: Wydawnictwa polskie i ich drukarnie w Elblągu (w. XVII-XIX). *Roczn. Elbląski* t. 3 (1965, wyd. 1966). — J. Łojek: Drukarnia w Grodnie. W: „Gazeta Grodzieńska" 1776-1783. *Roczn. Historii Czasopiśmiennictwa Pol.* t. 5 (1966) z. 2.

FOLKLORYSTYKA

s. 135

(C. Hernas: W kalinowym lesie. W-wa 1965. Rec.:) H. Kapełuś. *Współczesność* 1966 nr 7; J. Krzyżanowski. *Nowe Książki* 1966 nr 13; J. Przyboś. *Życie W-wy* 1966 nr 49; J. Rohoziński. *Kultura* 1966 nr 16. — M. Olechnowicz: Badacze folkloru polskiego w pierwszej poł. XIX w. *Zesz. Nauk. Uniw. Łódz.* S. I z. 41 (1965). — (*Słownik folkloru.* W-wa 1965. Rec.:) A. Kutrzeba-Pojnarowa. *Literatura Lud.* 1965 nr 4; C. Hernas. *Pam. Lit.* R. 57 (1966) z. 2; S. Świrko. *Teatr Lud.* 1966 nr 1/2.

KOMISJA EDUKACJI NARODOWEJ

s. 140

(A. Jobert: La Commission d'Éducation Nationale en Pologne. Paryż 1941. Rec.:) J. Hulewicz. *Przegl. Hist.-Oświat.* R. 1 (1947) nr 1. —

J. Lewicki: O Towarzystwie do Ksiąg Elementarnych (1775-1792). *Przegl. Wydawniczy Książnicy Pol. i Atlasu* R. 3 (1922). —

s. 141

(H. Pohoska: Wizytatorowie generalni Komisji Edukacji Narodowej. Lubl. 1957. Rec.:) K. Mrozowska. *Małopol. Studia Hist.* R. 1 (1958, wyd. 1959); W. Bartel (zamiast W. Ertel). *Nasza Przeszłość* t. 9 (1959). — (J. Lubieniecka: Towarzystwo do Ksiąg Elementarnych. W-wa 1960. Rec.:) T. Mizia. *Rozpr. do Dziejów Oświaty* t. 7 (1964). — M. Mitera-Dobrowolska: Komisja Edukacji Narodowej. W zbiorze: Historia wychowania. (Red. Ł. Kurdybacha). T. 1. W-wa 1965. — T. Mizia: Wielce szanowna rocznica (190-lecie utworzenia Towarzystwa do Ksiąg Elementarnych). *Przegl. Hum.* 1965 nr 6. —

s. 142

J. Ciemniewski: Stanowisko Komisji Edukacji Narodowej w kwestii religijnego wychowania młodzieży. *Epoka wielkiej reformy.* Lw. 1923 (zamiast: J. Ciemniewski: Stanowisko Komisji Edukacji Narodowej w kwestii wychowania młodzieży, jw.). — W. Stetkiewicz: System wychowania kobiet według Komisji Edukacji Narodowej. *Przegl. Pedag.* 1924 z. 4 (zamiast: W. Statkiewicz, jw.). — M. Polaczkówna: Plany nauczania geografii wedle wielkiej Komisji Edukacyjnej. *Pokłosie geograficzne. Zbiór prac poświęcony E. Romerowi.* Lw. 1925. — T. Bielecki: Wychowanie wojskowe w szkołach Komisji Edukacji Narodowej. *Myśl Nar.* 1926 i odb. Kr. 1926 (zamiast: T. Bieliński, jw.). — J. Rostafiński: Botanika i zoologia dla szkół narodowych, pierwszy raz wydane w l. 1785-1789. *Minerwa Pol.* R. 1 (1927) s. 18-33. — K. Augustowska: Geografia w szkołach Komisji Edukacji Narodowej. *Zesz. Geograficzne* R. 4 (1962). — M. Cieśla: Kształcenie ekonomiczne w szkołach średnich Komisji Edukacji Narodowej. *Międzyuczelniane Zesz. Nauk. Studia Społ.-Ekonom.* 1963 nr 7.

KUŹNICA KOŁŁĄTAJOWSKA

s. 144

J. W. Gomulicki: Pierwszy adres Kuźnicy Kołłątajowskiej. *Stolica* 1965 nr 51/52.

OBIADY CZWARTKOWE

s. 145

Gazety pisane do A. J. Mniszka, chorążego nadwornego kor. z 1771-1781. Rkps Bibl. Jagiel. sygn. 6799 II (większość autorstwa T. Ostrowskiego).

PIEŚŃ LEGIONÓW

s. 149

D. Wawrzykowska-Wierciochowa: Problem autorstwa „Mazurka Dąbrowskiego". *Muzyka* 1964 nr 1/2. — B. Snoch: Jeszcze nie zginęła. Hymn polski na Śląsku. *Nad Wartą* 1966 nr 4.

PUŁAWY

s. 152

A. Aleksandrowicz: Puławy — środowisko kulturalne i literackie (w. XVIII-XIX). *Puławy. Materiały z sesji popularnonaukowej Prezydium Miejskiej Rady Narodowej w Puławach.* Lubl. 1964. — S. J. Bukasiński: Puławskie tradycje oświatowe. *Tamże.* — Z. Nowakowski: Kartki z przeszłości Puław. *Tamże.* — Z. Nowakowski: Zabytki Puław. *Tamże.* — Z. Nowakowski: Zestawienie ważniejszych prac o Puławach i Czartoryskich. *Tamże.* — Z. Nowakowski: Historia Biblioteki Puławskiej (1816-1962). *Pam. Puławski* z. 18 (1965). — J. Prosnak: Opera polska w teatrach magnackich XVIII w. *Muzyka* 1965 nr 1. — J. Górski: W stronę „Sybilli". *Kultura* 1966 nr 6.

TEATR DWORSKI

s. 162

K. Wierzbicka: Historia sceny polskiej. Cz. 2. Łódź 1955.

TEATR PUBLICZNY W WARSZAWIE

s. 178

Z. Greń: „Zawsze o polityce..." (Premiera „Natrętów" J. Bielawskiego 19 XI 1765 r. w Warszawie). *Życie Lit.* 1965 nr 47. — (M. Klimowicz: Początki teatru stanisławowskiego. W-wa 1965. Rec.:) L. Eustachiewicz. *Dialog* 1965 nr 11; H. Hinz. *Nowe Książki* 1965 nr 22; J. Łojek. *Teatr Lud.* 1965 nr 11; H. Wandowski. *Wiatraki* 1965 nr 22; stg. (S. Grzeszczak). *Ruch Lit.* 1966 z. 2. — J. Kott: Wielka tradycja teatru narodowego. Fragm. szkicu „Główne problemy teatru w dobie Oświecenia". *Teatr* 1965 nr 24. — T. Sivert: Sesja naukowa dla uczczenia 200-lecia Teatru Narodowego. *Przegl. Hum.* 1966 nr 2. — K. Wierzbicka-Michalska: (Odpowiedź na rec. M. Klimowicza z książki „Teatr warszawski za Sasów", W-wa 1963). *Pam. Teatr.* 1965 z. 2. — *Pam. Teatr.* 1966 rocznik poświęcony dwuchsetleciu Teatru Narodowego.

TEATRY PROWINCJONALNE

s. 187

(O p r a c o w a n i a o g ó l n e) K. Wierzbicka: Historia sceny polskiej. Cz. 2. Łódź 1955. —

(L w ó w) Z. Jabłoński: Teatr lwowski w r. 1820. *Roczn. Bibl. PAN w Kr.* R. 10 (1964). —

s. 188

(Inne teatry prowincjonalne) J. Morawska: Walka Bogusławskiego o teatr w Wielkopolsce. *Nurt* 1965 nr 7.

TOWARZYSTWO PRZYJACIÓŁ NAUK

s. 194

H. Winnicka: Projekt historii narodowej w pracach Towarzystwa Warszawskiego Przyjaciół Nauk. *Zesz. Nauk. Uniw. Łódz.* S. I nr 4 (1956).

UNIWERSYTET WARSZAWSKI

s. 200

S. Konopka: Krakowska i warszawska szkoła lekarska. *Arch. Historii Medycyny* t. 27 (1964) z. 4.

HASŁA OSOBOWE

ADAMCZEWSKI J.

s. 204

Wg Estr. IV (1966) 273: ok. 1812 napisał jeszcze operę „Halina z Balic".

ALBERTRANDI J.

s. 210

B. Suchodolski: Rola Towarzystwa Warszawskiego Przyjaciół Nauk w rozwoju kultury umysłowej w Polsce. W-wa 1951. — R. Piwowarczyk: Zapomniany rękopis J. Albertrandiego o reformacji i piśmiennictwie staropolskim. *Zesz. Nauk. Wyższej Szkoły Pedag. w Kat.* nr 24 *Prace Hist.-Lit.* z. 3 (1965).

ANCUTA J.

s. 212

J. W. Gomulicki: Warszawa w manierze Hogartha. *Stolica* 1960 nr 18.

BANDTKIE J. S.

s. 220

R. Ergetowski, A. Skura: Epistolarna spuścizna J. S. Bandtkiego. *Roczn. Bibl.* 1964 z. 1/2. — K. Lewicki: Katedra Literatury Polskiej w Uniwersytecie Jagiellońskim. W zbiorze: Dzieje Katedry Historii Literatury Polskiej w Uniwersytecie Jagiellońskim. (Red. T. Ulewicz). Kr. 1966.

BERNATOWICZ F.

s. 238

I. Kleszczowa: Nieznana komedia F. Bernatowicza. *Biul. Mies. Bibl. Jagiel.* R. 5 (1953) nr 3/4. — J. Zathey: Sylwetka F. Bernatowicza z „Dziennika" Ksawerego

Preka. *Tamże* R. 5 (1953) nr 6. — M. Jasińska: Narrator w powieści przedromantycznej, 1776-1831. (W-wa 1965) *IBL PAN. Historia i Teoria Lit.* 15. — H. Stankowska: Początki powieści historycznej w Polsce. Opole 1965 *Zesz. Nauk. Wyższej Szkoły Pedag. w Opolu S. B.: Studia i Rozpr. 11.*

BIAŁKOWSKI A.

s. 239

(Pamiętnik starego żołnierza. Rec.:) J. O. *Tyg. Ilustr.* 1903 nr 25-26; *Kur. Warsz.* 1903 nr 272-273.

BIELAWSKI J.

s. 243

Z. Greń: „Zawsze o polityce..." (Premiera „Natrętów" J. Bielawskiego 19 XI 1765 r. w Warszawie). *Życie Lit.* 1965 nr 47.

BIELSKI J.

s. 246

W. Kwiatkowski: Teatr szkolny kolegium jezuitów w Kaliszu. Kalisz 1936. — T. Bieńkowski: Motywy antyczne i ich funkcje w jezuickim dramacie szkolnym w Polsce. *Meander* 1961 z. 2-3. — Dramat staropolski od początków do powstania sceny narodowej. Bibliografia. T. 1. (Red. W. Korotaj). W-wa 1965 *Książka w Dawnej Kulturze Pol.* 14.

BIELSKI SZ.

s. 247

J. S. Pelczar: Zarys dziejów kaznodziejstwa w Kościele Katolickim. Cz. 2: Kaznodzieje polscy. Kr. 1896; wyd. 2: Zarys dziejów kaznodziejstwa w Polsce. Kr. 1917.

BOGUCICKI J.

s. 254

J. S. Pelczar: Zarys dziejów kaznodziejstwa w Kościele Katolickim. Cz. 2: Kaznodzieje polscy. Kr. 1896; wyd. 2: Zarys dziejów kaznodziejstwa w Polsce. Kr. 1917.

BOGUSŁAWSKI W.

s. 268

(Biografie i przyczynki biograficzne) S. Małachowski-Łempicki: Wykaz polskich lóż wolnomularskich i ich członków w l. 1738-1821. Kr. 1929. — J. Timoszewicz: List W. Bogusławskiego. *Pam. Teatr.* 1962 z. 1. — H. Małkowska: Z tradycji rodzinnych. *Teatr* 1965 nr 21. — Z. Raszewski: Sposób wojowania. *Teatr* 1965 nr 21-22. — Z. Raszewski: Woś. *Pam. Teatr.* 1966. —

s. 269

(Charakterystyki ogólne) S. W. Balicki: Czytając Bogusławskiego... W: Dzieje Teatru Narodowego w Warszawie. Wyd. fotoof. (W-wa 1965). —

s. 270

(Działalność teatralna) L. Prorok: „Wykształciciel" sceny narodowej. *Teatr Lud.* 1965 nr 11. —

s. 271
(Działalność teatralna. Prowincja) Twórcza trójka. W. Bogusławski, J. N. Topór Kamiński, S. Skarbek. Szkice historyczne. (Red. K. Hauer). Lw. 1939. —

s. 272
(Krakowiacy i górale) Z. Raszewski: O milę od Krakowa. *Program Państw. Teatru im. J. Słowackiego w Kr.* Krakowiacy i górale. Kr. 1963. — E. C. (E. Csató): Schillerowska legenda o Bogusławskim. *Teatr* 1965 nr 21. — C. Hernas: W kalinowym lesie. T. 1: U źródeł folklorystyki polskiej. W-wa 1965. — A. Jendrysik: Zapomniana relacja o „Krakowiakach i góralach". *Pam. Teatr.* 1966. —

(Inne utwory) A. Wejnert: 100-letni jubileusz opery polskiej. (O „Nędzy uszczęśliwionej"). *Bibl. Warsz.* 1878 t. 4. — B. Korzeniewski: Pierwsze przedstawienie „Szkoły obmowy" w Warszawie. *Teatr* 1938 nr 1/2. —

s. 273
(Dzieje Teatru Narodowego. W-wa 1965. Rec.:) J. Kydryński. *Życie Lit.* 1966 nr 11; J. Koenig. *Dialog* 1966 nr 4; H. Szletyński. *Kultura* 1966 nr 12. — (Mimika. W-wa 1965. Rec.:) H. Szletyński. *Kultura* 1965 nr 47; J. Koenig. *Dialog* 1966 nr 4.

BOHOMOLEC F.

s. 279
A. Magier: Estetyka miasta stołecznego Warszawy. Ukończ. ok. 1833. Wyd. H. Szwankowska, komentarz hist.-lit. oprac. J. W. Gomulicki. Wr. 1963. —

s. 282
P. N. Bierkow: Russko-polskije litieraturnyje swiazi w XVIII w. Moskwa 1958. — S. Pietraszko: Doktryna literacka polskiego klasycyzmu. Wr. 1966 *IBL PAN. Studia z Okresu Oświecenia* 4.

BOHOMOLEC J. CH.

s. 283
A. Magier: Estetyka miasta stołecznego Warszawy. Ukończ. ok. 1833. Wyd. H. Szwankowska, komentarz hist.-lit. oprac. J. W. Gomulicki. Wr. 1963.

BRATKOWSKI S.

s. 295
L. Krawiec: Lista członków Towarzystwa Demokratycznego Polskiego z l. 1832-1851. *Materiały do biografii, genealogii i heraldyki polskiej.* Paryż 1963. — M. Tyrowicz: Towarzystwo Demokratyczne Polskie 1832-1863. Przywódcy i kadry członkowskie. W-wa 1964.

BRODZIŃSKI K.

s. 302
Twórczość, dopisać:

w poz. 32: Przekład ang.: J. Bowring w: Specimens of the Polish Poets. Londyn 1827. Przedr. P. Sobolewski w: Poets and Poetry of Poland. Milwaukee 1881; *Free Poland* 1915.

w poz. 37: Przekł. ang. wierszy „Legionista" i „Pole raszyńskie": J. Bowring w: Specimens, jw. Fragm. przedr.: *London Magazine* XIX October 1827; *North American Review* XXVI January 1828.

s. 310
Wydania zbiorowe, dopisać:

poz. 14. (Wybór poezji). W-wa 1964 *Poeci Pol.*
poz. 15. Wiersze wybrane. Wybrał i wstępem opatrzył P. Hertz. (W-wa 1966) *Bibl. Poetów.*
Zawartość: Wiersze oryginalne; Myśli poetyczne prozą wydane; Tłumaczenia i naśladowania; Sulamitka.

Listy, dopisać:
poz. 9a. Do J. Bowringa z 4 listopada 1823. Ogł. F. Chudoba: Listy psané Johnu Bowringovi ve věcech české a slovanské literatury. Praga 1912 s. 39-44.

s. 311
w poz. 29: List z 16 października 1823 przedr. A. Kowalska: John Bowring, tłumacz i propagator literatury polskiej w Anglii. Łódź 1965 *Łódz. Tow. Nauk. Prace Wydz. I* 62 s. 55-56.

s. 317
J. Bowring: Notes and Observations on the Literature of Poland. W: Specimens of the Polish Poets. Londyn 1827. —

s. 321
Z. Tazbisz: K. Brodziński o polskiej pieśni ludowej. *Adam Mickiewicz. Materiały Śląskiej Sesji Wyższej Szkoły Pedag. w Kat.* Kat. 1958. —

s. 322
(Pisma estetyczno-krytyczne. Wr. 1964. Rec.:) R. Skręt. *Ruch Lit.* 1966 z. 1. — A. Witkowska: O idylli K. Brodzińskiego. *Spr. Wydz. Nauk Społ. PAN* R. 7 (1964) z. 4. — A. Kowalska: John Bowring, tłumacz i propagator literatury polskiej w Anglii. Łódź 1965 *Łódz. Tow. Nauk. Prace Wydz. I* nr 62. — jk. (J. Krzyżanowski). *Słownik folkloru polskiego.* (W-wa) 1965. — Z. J. Nowak: W sprawie autorstwa „Krótkiej wiadomości o Dziewicy Orleańskiej". *Zesz. Nauk. Wyższej Szkoły Pedag. w Kat.* nr 24 *Prace Hist.-Lit.* z. 3 (1965). — M. Witkowski: Nad „Odą do Lindego" K. Brodzińskiego. *Przegl. Hum.* 1965 nr 6. — P. Hertz: Kilka myśli o poezji K. Brodzińskiego. (Wstęp do) Wiersze wybrane. (W-wa 1966) *Bibl. Poetów.*

BRONIKOWSKI A.

s. 326
M. Jasińska: Narrator w powieści przedromantycznej, 1776-1831. (W-wa 1965) *IBL PAN. Historia i Teoria Lit.* 15. — H. Stankowska: Początki powieści historycznej w Polsce. Opole 1965 *Zesz. Nauk. Wyższej Szkoły Pedag. w Opolu S. B.: Studia i Rozpr.* 11.

BRÜHL A. F. J.

s. 329
A. Zagórski: Graf Brühl — Bogusławski — A. Fredro. *Teatr* 1929 nr 9.

BRYKCZYŃSKI J.

s. 331
Z. Ciechanowska: Źródła artykułu K. Brodzińskiego „O pieśniach ludu niemieckiego i angielskiego". *Pam. Lit.* R. 20 (1923). — Z. Ciechanowska: Materiały i notatki do twórczości K. Brodzińskiego. *Zesz. Nauk. Uniw. Jagiel.* nr 5 *Filologia* z. 1 (1955) s. 81.

CHŁĘDOWSKI A. T.

s. 341

L. Krawiec: Lista członków Towarzystwa Demokratycznego Polskiego z l. 1832--1851. *Materiały do biografii, genealogii i heraldyki polskiej*. Paryż 1963. — M. Tyrowicz: Towarzystwo Demokratyczne Polskie 1832-1863. Przywódcy i kadry członkowskie. W-wa 1964. — A. Słomkowska: Próby wydawania gazet rządowych w Królestwie Polskim w l. 1815-1831. *Roczn. Historii Czasopiśmiennictwa Pol.* t. 4 (1965) z. 2; (c.d. pt.) Próby tworzenia prasy rządowej w Królestwie Polskim w l. 1815-1831. *Tamże* t. 5 (1966) z. 1.

CHODANI J. K.

s. 343

J. S. Pelczar: Zarys dziejów kaznodziejstwa w Kościele Katolickim. Cz. 2: Kaznodzieje polscy. Kr. 1896; wyd. 2: Zarys dziejów kaznodziejstwa w Polsce. Kr. 1917.

CHODŹKO J. BOREJKO

s. 350

S. Morawski: Kilka lat młodości mojej w Wilnie. Powst. ok. 1848. Wyd. i oprac A. Czartkowski, H. Mościcki. W-wa 1924; wyd. 2 uzup. W-wa 1959 *Bibl. Pam. Pol i Obcych*.

CHOTOMSKI F.

s. 354

S. Konopka: Lekarze literaci. Krótkie notatki biograficzne i bibliograficzne. *Arch. Historii Medycyny* t. 25 (1962) z. 3 s. 318-319.

CHREPTOWICZ J.

s. 357

S. Pietraszko: Z dziejów poetyki klasycystycznej w Polsce. *Acta Univ. Wr.* nr 1 *Prace Lit.* z. 3 (1962) s. 61-62. — S. Pietraszko: Doktryna literacka polskiego klasycyzmu. Wr. 1966 *IBL PAN. Studia z Okresu Oświecenia* 4.

CHROMIŃSKI K.

s. 358

J. Korpała: Zarys dziejów bibliografii w Polsce. Wr. 1953 *Książka w Dawnej Kulturze Pol.* 5.

CHRZĄSZCZEWSKI A.

s. 360

M. Grabowski: Listy literackie. Powst. przed 1863. Wyd. A. Bar. Kr. 1934 *Arch. do Dziejów Lit. i Oświaty w Pol.* S. II t. 3.

CZACKI T.

s. 370

A. Kraushar: Tow. Warsz. Przyj. Nauk. T. 1-9. Kr. 1900-1911.

CZAPLIC C.

s. 373

T w ó r c z o ś ć, dopisać:

w poz. 5: Wg J. U. Niemcewicza Czaplic był autorem melodii, a Woyna — tekstu.

O p r a c o w a n i a, dopisać: J. U. NIEMCEWICZ: Pamiętniki czasów moich. Wersja 2. Paryż 1848 s. 30. — R. KALETA: Do króla, Do Zosi, Do róży (nieznane wiersze polskiego Oświecenia). *Poezja* R. 2 (1966) nr 10.

CZARNEK M.

s. 375

S. URUSKI: Rodzina. Herbarz szlachty polskiej. T. 2. W-wa 1905. — E. RABOWICZ: Koblański Józef. *Pol. słownik biogr.* (w druku).

CZARNOCKI A.

s. 380

(J. Maślanka: Zorian Dołęga Chodakowski. Wr. 1965. Rec.:) M. TYROWICZ. *Nowe Książki* 1966 nr 1.

CZARTORYSKA I.

s. 385

A. ALEKSANDROWICZ: Puławy — środowisko kulturalne i literackie (w. XVIII-XIX). *Puławy. Materiały z sesji popularnonaukowej Prezydium Miejskiej Rady Narodowej w Puławach.* Lubl. 1964. — Z. NOWAKOWSKI: Zestawienie ważniejszych prac o Puławach i Czartoryskich. *Tamże.* — C. W. KRASSOWSKI: Nowatorstwo „Myśli" I. Czartoryskiej. *Biul. Hist. Sztuki* 1965 nr 3.

CZARTORYSKI A. J.

s. 389

L i s t y, dopisać:

poz. 31a. Do siostry, M. Wirtemberskiej, z 1831-1854. Rkpsy Bibl. Czart. sygn. Ew. 830, Ew. 1766.

poz. 45a. Od siostry, M. Wirtemberskiej, z 1784-1845. Rkpsy jw., sygn. Ew. XVII 824-827, Ew. 3247. Fragm. z 1831-1836, 1845 ogł. S. Duchińska w: Wspomnienia z życia M. z ks. Czartoryskich ks. Wirtemberskiej. *Kronika Rodz.* 1885 i osob. W-wa 1886.

s. 392

M. ŻMIGRODZKI: Historia Wileńskiego Uniwersytetu za czasów kuratorii ks. A. Czartoryskiego. *Przew. Nauk. i Lit.* 1888. —

s. 393

M. HANDELSMAN: Ks. A. Czartoryski. Próba życiorysu. *Przegl. Współcz.* 1938. —

s. 394

Z. J. NOWAK: Alojzy Osiński i Czartoryscy. Z dziejów „Bogactwa mowy polskiej". *Zesz. Nauk. Wyższej Szkoły Pedag. w Kat. Sekcja Językozn.* 1959 z. 1 i odb. —

E. Woroniecki: Słownik Alojzego Osińskiego w opinii książąt A. K. i A. J. Czartoryskich. *Kwart. Historii Nauki i Techniki* R. 6 (1959) nr 4. — H. Świderska: Prince Czartoryski and the British Museum. *The British Museum Quarterly* t. 28 (1964) nr 1/2 i odb.

CZARTORYSKI A. K.

s. 398

L i s t y, dopisać:

poz. 4a. Do córki, M. Wirtemberskiej. Rkps Bibl. Czart. sygn. 1200.

s. 402

S. Ozimek: Udział „Monitora" w kształtowaniu się Teatru Narodowego (1765-1785). Wr. 1957 *Studia z Dziejów Teatru w Pol.* 2. — J. Reychman: Zainteresowania orientalistyczne w środowisku Mickiewiczowskim w Wilnie i w Petersburgu. *Szkice z dziejów orientalistyki polskiej.* W-wa 1957. — J. Reychman: Podróże polskie do kąpieli bardiowskich w XVIII i początku XIX w. *Wierchy* t. 27 (1958). — Z. J. Nowak: Alojzy Osiński i Czartoryscy. Z dziejów „Bogactwa mowy polskiej". *Zesz. Nauk. Wyższej Szkoły Pedag. w Kat. Sekcja Językozn.* 1959 z. 1 i odb. — J. Reychman: Zur Beschäftigung mit der ungarischen Sprache in Polen des 18. Jahrhunderts. *Ural-Altaische Jahrbücher* R. 22 (1959). — J. Reychman: A. K. Czartoryski kéziratos jegyzetei a magyar nyelv tanulásához. *Magyar Nyelv* R. 55 (1954). — E. Woroniecki: Słownik Alojzego Osińskiego w opinii książąt A. K. i A. J. Czartoryskich. *Kwart. Historii Nauki i Techniki* R. 6 (1959) nr 4. — J. Reychman: Ze stosunków kulturalnych polsko-węgierskich w epoce Oświecenia. W-wa 1960 *Prace Wydz. Filol. Uniw. Warsz.* 1. —

s. 403

A. Aleksandrowicz: Puławy — środowisko kulturalne i literackie (w. XVIII-XIX). *Puławy. Materiały z sesji popularnonaukowej Prezydium Miejskiej Rady Narodowej w Puławach.* Lubl. 1964. — Z. Nowakowski: Zestawienie ważniejszych prac o Puławach i Czartoryskich. *Tamże.*

CZYŻ J.

s. 406

Exercitatio III philosophica et mathematica (in Collegium Nobilium Varsaviensis S. J. 1772). B.m.r.

DANIŁOWICZ I.

s. 409

L i s t y i m a t e r i a ł y, dopisać:

poz. 12. Ogłoszenie przedpłaty na wydanie rękopisów I. Daniłowicza. Wil. 1847.

DMOCHOWSKI F. K.

s. 413

T w ó r c z o ś ć, dopisać:

poz. 27. Prospekt do dalszej edycji dzieł Ignacego Krasickiego... Dan w Warszawie dnia 30 grudnia 1802. *Nowy Pam. Warsz.* t. 8 (1802) i odb. (W-wa 1803).

s. 417

B. Krakowski: Z badań nad oratorstwem Sejmu Czteroletniego. *Gdań. Zesz. Hum.* R. 8 (1965) *Prace Hist. Lit.* nr 1.

DMOCHOWSKI F. S.

s. 418

Twórczość, dopisać:

poz. 5a. Wiersz z powodu koronacji Najjaśniejszego Mikołaja I, cesarza wszech Rosji, króla polskiego i Najjaśniejszej Cesarzowej i Królowej Aleksandry. B. m. (1829).

w poz. 9: Fragm.: Mazur dyktatora Chłopickiego w scenie lirycznej Powstanie narodu, kompozycji Elsnera. W-wa 1831.

poz. 18a. O własności literackiej i artystycznej. (W-wa po 1858). Odb. z *Bibl. Warsz.*

s. 419

poz. 40a. O tłumaczeniach w ogólności, a mianowicie poetów starożytnych. Ocenienie trzech tłumaczeń „Iliady" Homera na język polski. *Pam. Nauk.* 1866 t. 5 i odb. W-wa 1866.

s. 421

Przekłady, dopisać:

w poz. 49: Drugi tyt.: Włochy. Obraz historyczny i opisowy krajów na półwyspie włoskim znajdujących się... Cz. 1-2. Toż wyd. 2 (tyt.): W-wa b. r. (z odmianą rycin i bez tyt. Podróży malowniczej).

Toż zapisywane pt. Podróż malownicza po Europie. T. 1-2. W-wa 1837-1838 (może jeszcze jedno wyd. tyt.?).

DMUSZEWSKI L. A.

s. 426

Twórczość, dopisać:

poz. 28a. Hymn śpiewany na biesiadzie członków L.∴ Ś.∴ J.∴ pod nazwiskiem B.∴ B.∴ Zjednoczonych Polaków, w dzień imienin NP.∴ B.∴ Wincentego Axamitowskiego M.∴ tejże □ Dnia 5 miesiąca 4 roku 5810. W-wa 1810. (Muzyka: J. Elsner).

s. 428

w poz. 72: Tyt. pierwodr.: Nadgroda. Opera w 2 aktach z powodu pożądanego przybycia Najjaśniejszego Aleksandra I ... do nowo wskrzeszonego Królestwa Polskiego.

w poz. 76: Estr. IV (1966) 20 rejestruje jeszcze druk o identycznym tytule poza datami (w tyt.: 5815 i w druku).

s. 429

w poz. 85: Wyd. osob. piosenek: Krakowiak z opery Łokietek, przez Elsnera z towarzyszeniem fortepianu. W-wa b. r. (nuty); Mazur z opery Łokietek, przez Elsnera z towarzyszeniem fortepianu. W-wa b. r. (nuty i tekst).

s. 431

poz. 140. Do JPana Karola Kurpińskiego B.m.r.

Wiersz podpisany krypt. L. A. D. Może identyczny z wierszem druk. w *Tyg. Pol. i Zagr.* 1818 t. 3 i przedr. w poz. 109 t. 4.

Wg inform. Estr. (IV, 1966, 291) był też Dmuszewski współautorem (wraz z Ksawerym Godebskim) utworu: Piast. Scena liryczna.

Utwory o autorstwie niepewnym, dopisać:
w poz. 7: Fragm.: Mazur dyktatora Chłopickiego w scenie lirycznej Powstanie narodu, kompozycji Elsnera. W-wa 1831.

DOWGIRD A.

s. 438

Twórczość, dopisać:
poz. 11. Nauki rekolekcyjne. T. 4. Wyd. A. Fijałkowski. Wil. 1837. (T. 1-3 w poz. 9-10).
Wyd. nieznane S. Kaczmarkowi; rejestruje Estr. IV (1966) 260.

ELSNER J.

s. 449

S. Małachowski-Łempicki: Wolnomularstwo polskie a muzyka. *Wiad. Muzyczne* 1925 nr 7, 1926 nr 11-12. — A. Nowak: J. Elsner. *Śpiewak* 1938 nr 5. — K. Kobyliński: Chopin, Elsner i pierwsze konserwatorium w Warszawie. *Życie Śpiewacze* 1949 nr 4. — J. Prosnak: J. Elsner jako pedagog i organizator polskiego szkolnictwa muzycznego. *Poradnik Muzyczny* 1954 nr 7-8.

FIJAŁKOWSKI M.

s. 457

Twórczość. Wg przypuszczeń M. Chamcówny Fijałkowski był prawdopodobnie autorem broszury polemicznej: Uwagi z przyczyn Zakusu nad zaciekami Wszechnicy Krakowskiej. B. m. (1789).

s. 458

M. Chamcówna: Zakus nad zaciekami Wszechnicy Krakowskiej, czyli o pewnej polemice literacko-naukowej z XVIII w. *Studia i Materiały z Dziejów Nauki Pol.* 1958 t. 6 z. 2. — M. Chamcówna: Katedra literatury w Szkole Głównej Koronnej (1782--1795) i w pierwszych latach rozbiorów (do 1802). W zbiorze: Dzieje Katedry Historii Literatury Polskiej w Uniwersytecie Jagiellońskim. (Red. T. Ulewicz). Kr. 1966.

FRIESE CH. G.

s. 461

Twórczość. Jest też domniemanym autorem gazety pisanej w jęz. niem. i wysyłanej dwa razy w tygodniu z Warszawy do Gdańska. Rkps Ossol. sygn. 1619/I (por. A. Jendrysik. *Przegl. Hum.* 1959 nr 3 s. 177).

GARCZYŃSKI S.

s. 463

E. Rostworowski: Spór Stefana Garczyńskiego z braćmi Załuskimi o rolę duchowieństwa w „Anatomii Rzeczypospolitej". *O naprawę Rzeczypospolitej XVII-XVIII w. Prace ofiarowane W. Czaplińskiemu w 60 rocznicę urodzin.* W-wa 1965.

GODEBSKI C.

s. 472

T w ó r c z o ś ć, dopisać w poz. 7:

P r z e k ł. r o s.: K. Bogatyriew: Zierkało i ditia; Pijanica piered smiertiu; Dub i dierewca. W: Polskaja poezija. T. 1. Moskwa 1963.

s. 475

M. Jasińska: Narrator w powieści przedromantycznej, 1776-1831. (W-wa 1965) *IBL PAN. Historia i Teoria Lit.* 15.

GORECKI A.

s. 484

T w ó r c z o ś ć. Kilka wierszy Goreckiego przeł. na ros. M. Żiwow. Wyd. w: Polskaja poezija. T. 1. Moskwa 1963.

GRZYMAŁA F.

s. 492

F. S. Dmochowski: Wspomnienia od 1806 do 1830 r. W-wa 1858; wyd. i oprac. Z. Libera. W-wa 1959 *Bibl. Pam. Pol. i Obcych.* — F. S. Dmochowski: Znakomici literaci z okresu od 1800 do 1830 r. *Kłosy* 1871 t. 12; przedr. Z. Libera w: Wspomnienia, jw.

GUTKOWSKI W.

s. 495

L. Guzicki: Pierwsza polska utopia socjalistyczna. „Podróż do Kalopei" W. Gutkowskiego. *Międzyuczelniane Zesz. Nauk. Studia Społ.-Ekonom.* 1963 nr 7. — N. Michta: W. Gutkowski. Z dziejów myśli antyklerykalnej w Polsce. *Wojsko Lud.* 1965 nr 9.

HYŻDEU T.

s. 511

M a t e r i a ł y i l i s t y, dopisać:

poz. 2. List do Księgarni Akademickiej w Wilnie z 15 kwietnia 1805. Ogł. T. Turkowski w: Materiały do dziejów literatury i oświaty na Litwie i Rusi. T. 1. Wil. 1935.

SPIS RZECZY

HASŁA RZECZOWE

HASŁA OSOBOWE

Uzupełnienia

HASŁA OGÓLNE

HASŁA RZECZOWE

HASŁA OSOBOWE

WYKONANO W DRUKARNI IM. REWOLUCJI PAŹDZIERNIKOWEJ W WARSZAWIE POD DYREKCJĄ EWELINY GABIŃSKIEJ I KIEROWNICTWEM TECHNICZNYM TADEUSZA BONIEWICZA. SKŁADAŁ ZESPÓŁ BOLESŁAWA TRAWIŃSKIEGO I MARIANA GŁOWACKIEGO, TŁOCZYŁ ZESPÓŁ JÓZEFA SKORWIDERA. OPRAWIAŁ ZESPÓŁ JÓZEFA BUJARSKIEGO.

PRINTED IN POLAND

PAŃSTWOWY INSTYTUT WYDAWNICZY, NAKŁAD 6.000+250 EGZEMPL. ARK. WYD. 61,3 ARK. DRUK. 34,25 PAPIER MAT. 50 G. KL. III, 70×100 CM, Z PAŃSTWOWEJ WYTWÓRNI PAPIERÓW WARTOŚCIOWYCH W WARSZAWIE. PODPISANO DO DRUKU W GRUDNIU 1966 R. DRUK UKOŃCZONO W GRUDNIU 1966 R.

ZAM. 402/66 M-13 CENA ZŁ 90.—